TATIANI

ORATIO AD GRAECOS.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM DENUO COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR
THEOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI PROFESSOR P. E. SOCIETATIS
LATINAE IENENSIS SOCIETATIS HISTOR.-THEOLOGICAE LIPSIENSIS
SOCIETATIS HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA
SODALIS.

CUM SPECIMINIBUS DUORUM CODICUM PARISINORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLI.

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN VI.

TATIANUS ASSYRIUS.

Μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημονεύεται διαβόητος αὐτοῦ λόγος ὁ πρὸς Ἕλληνας, ὃς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κάλλιστός τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν.

Eusebius.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLI.

TATIANI

ORATIO AD GRAECOS.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM DENUO COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR
THEOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI PROFESSOR P. E. SOCIETATIS
LATINAE IENENSIS SOCIETATIS HISTOR.-THEOLOGICAE LIPSIENSIS
SOCIETATIS HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA
SODALIS.

CUM SPECIMINIBUS DUORUM CODICUM PARISINORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLI.

VIRIS

EXCELLENTISSIMIS ILLUSTRISSIMIS

CHRIST. GUIL. SCHWEITZER

SERENISSIMI MAGNI DUCIS SAXONIAE VIMARIENSIS VERE INTIMO CONSILIARIO ET IN CIVITATE ADMINISTRANDA MINISTRO

ORDINUM MAGNIDUCALIS SAXONICI FALCONIS ALBI REGII SAXONICI VIRTUTIS CIVICAE ELECTORALIS HASSIACI LEONIS AUREI DUCALIS SAXO-ERNESTINI REGII LEONIS BELGICI SUMMIS INSIGNIBUS CONDECORATO ORDINUM REGII BORUSSICI AQUILAE RUBRAE CLASSIS PRIMAE IMPERIALIUM RUSSICORUM S. ANNAE CLASSIS PRIMAE ET S. VLADIMIRI EQUITI

etc. etc.

ATQUE

CAROLO BENEDICTO HASE

INSTITUTI FRANCIAE SOCIO PARISIIS SCHOLAE LINGUARUM QUAE VIGENT ORIENTALIUM PRAESIDI IN PARTE BIBLIOTHECAE NATIONALIS CODICES MANUSCRIPTOS COMPLECTENTE CONSERVATORI

ORDINIS FRANCICI LEGIONIS HONORIS PRAEFECTO ORDINUM IMPERIALIS RUSSICI S. VLADIMIRI REGIORUM BORUSSICORUM MERITI IN LITERAS ARTESQUE ET AQUILAE RUBRAE REGII GRAECI SALVATORIS REGII SAXONICI VIRTUTIS CIVICAE EQUITI

etc. etc.

[illegible]

[illegible]

IL RICCARDO TATIANO POSITA

[illegible]

CAROLAN OTTO.

PRAEFATIO.

Quum diu sit ex quo S. Iustini Philosophi et Martyris operum quae feruntur omnium editionem anno 1842 inceptam absolverim: quae quidem viris in hoc studiorum genere excellentissimis — non in Germania solum, sed et in Anglia, Francia, Russia, aliis terris -- probata est atque iterum (Corp. Apologg. christt. saec. sec. Voll. I — V) annis 1847 — 50 in lucem prodiit: Tatiani Assyrii apologiam pro causa christiana mihi licuit eodem tenore nunc demum edere. Nam et munus quo fungor academicum mea tempora occupavit, et ipse Tatianus moram interposuit; is scilicet, omnium longe difficillimus graecorum apologetarum, maxima obiecit impedimenta. Quam obscurum sit orationis genus quo utitur dici vix potest: quocirca fuere qui eum scite Heraclitum redivivum appellarent vel Tertullianum assyrium.

Caeteris apologetis, pariter graecis atque latinis, licet sit minime inferior: tamen post Worthum et Maranum, abhinc annos centum et quod excurrit, haud reperit qui opus ipsius apologeticum et emendaret et explicaret; nemo voluit negotium aggredi perquam difficile. Quodsi mea nunc opera qualiscunque quum

critica tum exegetica, quam in novam hanc editionem contuli. Deo iuvante effecerit ut rectius legatur Tatianus meliusque intelligatur, fructum me percepisse existimabo.

Pervulgatum est quidam Anglus editor meam operam iustini genuinorum editionem: valde opto ut istiusmodi furtum in Tatianum meum ne committat.

Dabam Ienae die Ascensionis Domini
a. MDCCCLI.

PROLEGOMENA

IN

ORATIONEM TATIANI AD GRAECOS.

I. CONSILIUM HUIUS EDITIONIS.
II. RECENSUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM.
III. RECENSUS LIBRORUM IMPRESSORUM.
IV. RECENSUS TRANSLATIONUM.
V. DE TATIANEA DICTIONE.
VI. ARGUMENTUM ORATIONIS.

I. De huius editionis ratione.

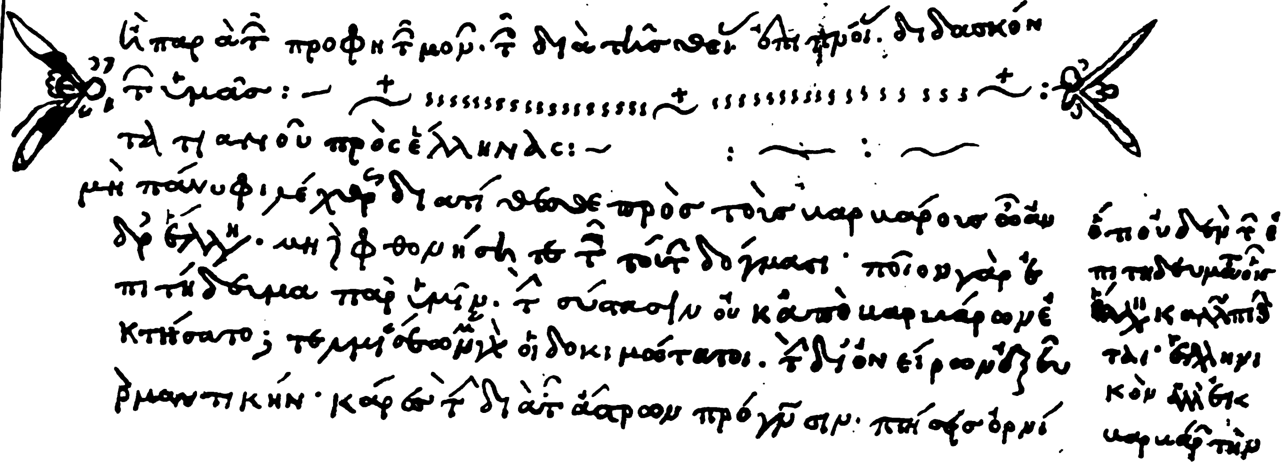
Textus Orationis Tatiani Assyrii πρὸς Ἕλληνας a me petitus est ex antiquissimo optimae notae codice Parisino n. 174, graeca manu exarato ac meae editionis gratia rursus perlustrato. Minime vero caeteros neglexi codices inferiori aetate scriptos aut parvi aestimavi; plerumque enim unus eorum alterve testimonio suo auctoritatem Parisini primo loco positi magnopere auxit: interdum, fere quaterdecies, emendatiora suppeditarunt. Etiam fragmenta, quae Eusebius ex hac Oratione suae Praeparationi evangelicae inseruit, critica attulerunt subsidia: quibus passim, fere sedecies, a cunctis codicibus illis discessi. Non autem licet scriptorem coniecturis tentare nisi ubi summa corruptelae sit evidentia: ac tum demum, fere tricies, certam quamdam coniecturam sive ab aliis propositam sive a me ipso excogitatam absurdae omnium codicum lectioni praetuli; iustam enim audaciam equidem non reprehendo, sed temeritatem censeo coercendam. Sic igitur factum est ut in constituenda textus recensione Parisinum vetustate et auctoritate praevalentem, auxilio aliorum codicum aeque ac fragmentorum Eusebianorum et coniecturarum adiutus, tantummodo sexaginta circiter locis derelinquerem, idque saepenumero propter

errores eius apprime minutos. — Interpunctionem ad maiorem quam in editis compareret simplicitatem revocavi. Capita orationis eadem (1 — 42) agnovi quae in exemplari Maraniano exstant; margini autem apposui non modo numeros paginarum (141 — 174) et notas literarum (B. C. D) editionis Morellianae anno 1636 vulgatae, quacum usitatissima Coloniensis ex asse convenit, sed paragraphorum etiam numeros (1 — 64) in editionibus Gesneriana et Worthiana indicatos. — Fragmenta Tatianea Maranus tantum pauca publicavit: equidem omnia quae notuere in unum collegi ac digessi.

Adnotatio est critica et exegetica, quemadmodum in mea Iustini editione. Criticae ea ratio est ut et codicum manu exaratorum dissensionem et virorum doctorum measque coniecturas accurate indicet: unde quasi historia κρίσεως Tatianeae clare perspicitur. In exegetica autem eam viam ingressus sum ut quicquid (aliquo modo dignum memoratu) ex editorum animadversionibus aliorumque scriptis *) hauriri posset studiose colligerem et cum novis meis notis ad interpretationem pertinentibus proponerem. Tatianus unus omnium Apologetarum graecorum difficillimus censetur: non ignota est sermonis quo utitur obscuritas. Equidem magnam me ab eruditis viris gratiam initurum esse cognovi, si difficultates, quibus interpretes excruciantur, expedire et sententias occultas in lu-

*) De Tatiano inter recentiores perquam erudite commentatus est Herm. Adalb. Daniel: *Tatianus der Apologet*. Hal. 1837. 8°. Eius vestigia persequitur Mich. Ledermann: *Examen des hérésies de Tatien*. Argentor. 1845. 4°.

Specimen Codicis Parisini 174.

cem proferre studuissem. Itaque id egi ut accurato commentario opus instruerem atque in iusto brevitatis studio nihil praetermitterem quod ad rem faceret. — Scholia praestantissimi codicis Parisini supra memorati, haud indigna omnino quae prodeant, nunc primum integra edidi.

Versio est Maraniana, permultis locis a me emendata; saepissime effeci ut nova fere compareret.

Indices verborum aut posterae aetati aut Tatiano propriorum formularumque loquendi notatu dignarum, rerum memorabilium auctorumque memoratorum, locorum citatorum confeci quam diligentissime poterat fieri.

Denique, ut etiam hoc addam, ubi meas ad Iustini Phil. et Mart. Opera notas laudavi, usus sum editione altera.

II. De codicibus manuscriptis.

Reperiuntur hodie, quod sciam, sex Orationis Tatiani codices manu exarati: tres in Italia, duo in Francia, unus in Anglia; accedit septimus, qui ex oculis evanuit.

I. *Codex Parisinus CLXXIV* *), olim 1358 tum 2919, Parisiis in Bibliotheca Francogallorum Nationali asservatus, membranaceus formae quadratae, Fonteblandensis, foliorum 190, loco undecimo viginti folia complente (fol. 112, a — 132, a) Orationem Tatiani praebet. Titulus praefigitur: *Τατιανοῦ πρὸς*

*) Harles in Fabricii Biblioth. gr. Vol. VII. p. 89 et Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 78 hunc codicem perperam numero CLXXXI insigniunt.

Ἕλληνας. Is codex, quem in Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apologg. Vol. III) Prolegg. p. XI sqq. descripsi, a Wortho (Praef. ad lect.) in saeculo undecimo reponitur; sed rectius a Montefalconio (Palaeogr. gr., Paris. 1708. Fol., p. 277 sq.) adiudicatur saeculo decimo. Est graecâ manu exaratus, et ut antiquitate sic praestantiâ eminet. In margine passim primâ manu (graece) et raro italâ ineuntis fere saeculi XVI (latine) suppeditat scholia grammatico-dogmatica. Variantes huius codicis lectiones protulit perpaucas Ducaeus, cui „ms. reg." dicitur; fere omnes autem primus Worthus repraesentavit, qui nonnulla quoque eius scholia luce donavit. Appellavit „Gall. 1" et Maranus „Reg. 1." Equidem lectiones, quae editori Anglicano pariter atque Benedictino latuerunt, una cum caeteris scholiis, quae nunc primum prodeunt, acceptas refero humanitati Caroli Benedicti Hase, illustrissimi librorum mstorum illius bibliothecae conservatoris; is quippe egregium venerandae antiquitatis codicem, rogante me, denuo inspexit et quae ipse accuratissime enotavit edenda mihi concessit. — Vocavi eum „Par. 1."

II. *Codex Mutinensis*, custoditus Mutinae in Bibliotheca Ducali, membranaceus decimi saeculi, sexto loco Orationem Tatiani suppeditat πρὸς Ἕλληνας. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXIX. — In magna rerum perturbatione, quae proximo tempore Italiam obtinebat, non licuit variantes huius codicis lectiones arcessere; maxime autem, si coniecturae locus dandus, cum Par. 1 convenire videtur.

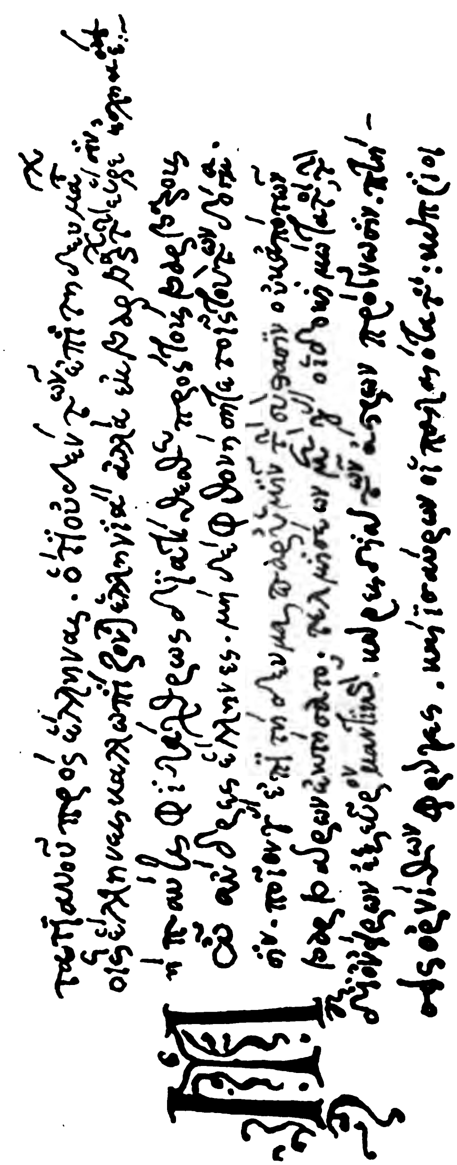
III. *Codex Venetus CCCXLIII*, Venetiis in Bibliotheca S. Marci conditus, membranaceus saeculi duodecimi, Orationem Tatiani complectitur. Refert Iac. Morellus (Biblioth. msta gr. et lat. Tom. I, Bassani 1802. 4°, p. 223) de eo sic: „Tatiani Oratio ad Graecos anno 1546 Tiguri primum edita est iuxta exemplar, quod Io. Frisius ab Arn. Arlenio Venetiis acceperat: non illud tamen ex codice hoc fuerat expressum; qui ad Etonensem, de Bononiensi Canonicorum S. Salvatoris sumptum et a W. Worth in editione Oxoniensi adhibitum, praesertim accedit." — Is codex Venetus, nisi egregie fallor, fons fuit primarius, unde Valerianus (in monasterio S. Antonii Venetiis) hausit: de cuius apographis iam agendum est.

IV. *Codex Bononiensis*, Bononiae in Bibliotheca Coenobii Canonicorum Regularium S. Salvatoris in vigesimo secundo pluteo repositus et a Valeriano filio Albini Canonico Regulari S. Salvatoris anno 1533 scriptus duobus tomis, exhibet 1°. Eusebii Demonstrationem evangelicam, initio mutilam, 2°. Tatiani Orationem ad Graecos, viginti foliis comprehensam. Quod quidem praeter Possevinum in Apparatu sacro (Colon. 1608. Fol.) Tom. II. p. 449 Montefalconius in Diario italico (Par. 1702. 4°) p. 408 testatus est. — Ex hoc codice transscriptus est:

V. *Codex Aetonensis MDCCCLXXXVI*, in Bibliotheca Collegii Aetonensis sub arce Windesoria servatus: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἔσχηκός.* Cf. Catalog. librorum

mstorum Angliae et Hiberniae Tom. II (Oxon. 1697. Fol.) p. 48. Cum excusis accurate collatus est a Wortho in aedibus Henrici Godolphin, Collegii Aetonae tunc Praesidis. „Est autem codex iste", ut ille editor in Praef. ad lect. ait, „apographum [in fol.] transscriptum anno 1534 a Valeriano nescio quo Foro-Liviensi ex exemplari quodam in Bibliotheca Coenobii S. Salvatoris, illo ipso, ni fallor, Bononiae cujus meminit Possevinus in Apparatu sacro." — A Marano „Anglicanus" in notis vocatus est; sed a me ut a Wortho „Aet."

VI. *Codex Parisinus MMCCCLXXVI*, olim numeris 418. 446. 2167 notatus, in Bibliotheca Francogallorum Nationali asservatus, chartaceus, Fonteblandensis, quarto loco viginti foliorum (fol. 149, a — 169, b) Orationem Tatiani habet. Titulus literis rubris praefigitur: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἐσχηκός.* Ultima syllaba —ός atramento in —ε mutata est, ut ἔσχηκε (debebat esse ἔσχηκεν) legeretur. Continentur praeterea (vid. Catalog. Bibliothecae Regiae P. II, ex typogr. regia 1740. Fol., p. 491) hoc codice: 1°. Asclepii, philosophi Tralliani, scholia in libros Nicomachi Arithmetices elementorum (fol. 1, a — 56, a). 2°. Nicomachi Geraseni Arithmetices elementorum libri duo (fol. 57, a — 101, b). 3°. Cleomedis De contemplatione orbium coelestium libri duo (fol. 108, a — 148, b). 5°. Gregorii commentatio De anima ad Tatianum (fol. 170, a — 172, b): *Γρηγορίου περὶ ψυχῆς πρὸς Τατιανόν.* Hunc Gregorii (Thaumaturgi)

Specimen Codicis Parisini 2376.

libellum, septem tantum capitulis comprehensum, Nourrius in Apparatu ad Bibliothecam Maximam vett. Patrum etc. P. I (Paris. 1703. Fol.) p. 529 ineditum putavit; sed vide sis Thom. Ittigii Historiae eccles. sec. saec. selectt. capp. (Lips. 1711. 4°) p. 19 sq. et Io. Alb. Fabricii Biblioth. graec., cur. Harles., Vol. VII (Hamb. 1801. 4°) p. 257. 6°. Georgii Gemisti Plethonis De virtutibus liber (fol. 173, a — 179, a). 7°. Eiusdem Antirrheticus, adversus ea quae Scholarius pro Aristotele scripserat (fol. 179, b — 213, a). 8°. Bessarionis cardinalis Ad Georgium Gemistum Plethonem quaestiones quattuor (fol. 213, b — 215, b). 9°. Georgii Gemisti Plethonis Ad Bessarionem responsio duplex (fol. 215, b — 221, a). 10°. Eiusdem De iis in quibus Aristoteles diversum sentit a Platone (fol. 222, a — 236, b). 11°. Eiusdem Zoroastreorum et Platonicorum dogmatum summa (fol. 237, a — 239, b). Tum, post folium literis non impletum, 12°. Eiusdem Thessaliae chorographia (fol. 241, a — 249, b). 13°. Eiusdem e Polybio de Italiae figura excerptum (fol. 250, a — 251, b). In hoc codice tres librariorum manus saeculi decimi sexti conspiciuntur. Nourrius l. c. eiusque vestigiis Montefalconius l. c. p. 96 et Daniel *Tatianus d. Apol.* p. 78 eum memorant anno 1534 a Bessarione monacho in monasterio S. Antonii Venetiis exaratum esse. At Car. Ben. Hase in hoc codice, quem a me rogatus pervolutavit, refert se nomen illius monachi non reperisse; hanc tantummodo notam a scriba literis rubricatis praeberi fol. 236, b: *Ὁ ἀδελφὸς βαλεριανὸς ἔγραψε ταύτην βίβλον, ἐν τῷ μονα-*

στηρίῳ τοῦ ἀγίου [sic, cum spir. leni] *ἀντωνίου ἐνετίῃσι* [= Venetiis] *ἔτει τοῦ κυρίου ἡμῶν ͵αφλθ.* [= 1539] *ψευδόμενος οὐδεὶς λανθάνει πολὺν χρόνον* ☩ Unde patet codicem a Valeriano Foroliviensi Canonico Albini filio in monasterio S. Antonii Venetiis scriptum esse, qui codicem quoque Eusebii Demonstrationis evangelicae Parisinum (Regium) n. 1901 (nunc 473) confecit, ubi teste Montefalconio l. c. p. 88 (coll. p. 108) ad calcem haec habentur: *Ὁ βαλεριανὸς φωρολιβιεὺς ὁ ἀλβίνου, κανονικὸς τῆς πολιτείας καλουμένης τοῦ σωτῆρος ἡμῶν* [= Canonicus Capituli S. Salvatoris], *ταύτην γε βίβλον ἐν τῷ τοῦ ἁγίου ἀντωνίου μοναστηρίῳ ἐνετίῃσιν* [sic] *ἔγραψε, ἔτει τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ͵αφμγ* [= 1543] *τετάρτῃ μηνὸς σεπτεμβρίου ἱσταμένῃ. δόξα τῷ θεῷ ἡμῶν* *). Idem igitur Valerianus et Demonstrationem Eusebii et Orationem Tatiani pluries descripsit; originem enim ab hoc librario ducunt codices Aetonensis et Bononiensis (Dem. Eus.), quibus Frisianus haud dubie adnumerandus est. Linguam autem graecam parum cognitam habuit; nemo nimirum ortu Graecus *ἐνετίῃσι* (sine *ν*) scripsisset sed hiatum evitasset **). Scholia ad Tatiani Orationem calamo scriptorio exaratam non suppeditantur; tantummodo aliquot lectiones variae vel

---

*) Teste „Catalogue des Manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escurial, par E. Miller" (Par. 1848. 4⁰) p. 292, etiam codex Scor. 343 a Valeriano scriptus est, qui haecce praebet fol. 112, a: *Ἐγράφησαν καὶ ταῦτα τοῦ Εὐκλείδου Δεδομένα ἤτοι τῆς Θέωνος ἐκδόσεως ͵αφμβ'* [= 1542] *νοεμβρίου πρώτῃ διὰ χειρός μου Οὐαλεριανοῦ Φορολιβιέως ὁ* [sic] *Ἀλβίνου ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου μοναστηρίῳ μοναχοῦ.*

**) C. B. Hase: „Oft habe ich von den Bauern in Attika und Kleinasien sagen hören *οἱ νῶμοι* statt *οἱ ὦμοι*, aller Orthographie zum Trotz."

potius emendationes medio fere saeculo decimo sexto ad marginem coniectae sunt manu alicuius Graeci occidentalis. —. Hunc codicem neque siglo Worthiano „Gall. 2" neque Maraniano „Reg. 2" designavi, sed appellavi „Par. 2."

VII. *Codex Frisianus*, qui Orationem Tatiani continet, a Ioanne Frisio anno 1545, quum in itinere italico ageret Venetiis, ex amici Arnoldi Arlenii Peraxyli liberalitate ad Tigurinos deportatus est. Is vero, si superest, ubi hodie asservetur equidem nescio *). Titulus: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἔσχηκός.* In margine variantes comparent alius codicis lectiones vel emendationes. Hic codex, qui ab eodem illo Valeriano Foroliviensi Venetiis in monasterio S. Antonii videtur exaratus esse, in editione Tatiani principe (Tiguri 1546) diligenter typis descriptus est. Cf. Frisii Epist. dedic. in Edit. princ. p. 276. — A Wortho et Marano designatur per „Tigur."; a me per „Fris."

Equidem vero auctoritati antiquissimi praestantissimique Parisini 1, cui Mutinensis videtur consimillimus esse, in textu constituendo quantum fieri potuit obsequendum censui. Caeteri codices, ab illo Valeriano quarto saeculi decimi sexti decennio confecti (potissimum, opinor, iuxta exemplar Venetum saeculi duodecimi), quamvis singuli interdum scripturas habeant

*) Daniel l. c. scribens: „Wahrscheinlich ist er später nach Venedig zurückgekommen und ist derselbe der in dem Cataloge der S. Marcusbibliothek erwähnt wird" — verbis Morelli supra (p. XV) allatis refellitur.

peculiares, ad unam tamen eamdemque familiam pertinent: id quod ex permultis patescit indiciis, inprimis ex consensione lectionum creberrime conspicua: nimirum ex Bononiensi (a. 1533) effluxit Aetonensis (a. 1534) atque ex alterutro Parisinus 2 (a. 1539); utrum autem Frisianus (ex Veneto) prius quam exemplar Bononiense scriptus sit, nec ne, id non liquet.

Iam alia accedunt subsidia critica, quibus in mea editione usus sum. Etenim permulta ex opere Tatianeo, cc. 31 et 36--43, Eusebius episcopus Caesariensis in *Praeparationis evangelicae* lib. X. cap. 11 transscripsit, ita quidem, ut interdum interpretis aut emendatoris provinciam susciperet: in nonnullis librarii Eusebiani peccaverunt. Itaque mihi hoc curae fuit ut duas „Eusebii Pamphili Praeparationis evangelicae" editiones sedulo conferrem, quae eodem fere tempore prodierunt: Heinichenianam et Gaisfordianam. Ac Heinichenus quidem, gymnasii Annaemontani prorector, illam Praeparationem evangelicam Lipsiae a. 1842 sq. (2 Tom.) edidit ad Vigerianam textus recensionem maxime conformatam; Gaisfordus vero, linguae graecae in academia Oxoniensi professor, eamdem Praeparationem evangelicam Oxonii a. 1843 (4 Tom.) recensuit ad codices manuscriptos, quorum ope textum vulgatum saepe emendavit. Ex numero autem codicum integrorum, quippe qui librum etiam Praeparationis decimum (c. 11) complectantur, hice sunt memorandi:

I. *Parisinus* Bibliothecae Nationalis n. 466 membranaceus, saeculo XIV exeunte pulcherrime scriptus. — Est Gaisfordo cod. C, mihi Eus. Par. 1.

II. *Parisinus* Bibl. Nat. n. 467 chartaceus, recens. — Gaisf. = D, mihi = Eus. Par. 2.

III. *Parisinus* Bibl. Nat. n. 468 chartaceus, recens. — Gaisf. = E, mihi = Eus. Par. 3.

IV. *Florentinus* Bibliothecae Mediceae plut. VI. 6 membranaceus, saec. XV. — Gaisf. = F, mihi = Eus. Flor. 1.

V. *Florentinus* Bibl. Med. plut. VI. 9 chartaceus, saec. XIV. — Gaisf. = G, mihi = Eus. Flor. 2.

VI. *Venetus* Bibliothecae Marcianae n. 341 chartaceus, saec. XV. — Gaisf. = I, mihi = Eus. Ven.

Praeter illos codices Gaisfordianos exstat:

VII. *Oxoniensis* Collegii S. Ioannis Baptistae, „liber melioris notae" (Routh: Reliqq. sacrr. Vol. II, ed. 2. Oxon. 1846, p. 82), a Wortho collatus.

Codices Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. in plerisque concordant; Par. 3 ex Ven. descriptus videtur.

III. De codicibus editis.

Tatiani Oratio ad Graecos primum, una cum aliis veterum Patrum scriptis, Tiguri anno 1546 e prelo prodiit. Titulus editionis hic est: *„Ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἔνεστι τάδε· ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ ἐκ διαφόρων τῶν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῶν θύραθεν βιβλίων τόμοι τρεῖς. ΜΑΞΙΜΟΥ κεφαλαίων περὶ τελείας ἀγάπης καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἑκατοντάδες δ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ πρὸς Αὐτόλυκον περὶ θεοῦ καὶ πίστεως Χριστιανῶν βιβλία γ. ΤΑΤΙΑΝΟΥ Ἀσσυρίου λόγος κατὰ ἐθνῶν.* Hoc volumine continentur: Sententiarum sive capitum, theologicarum praecipue, ex sacris et profanis libris Tomi tres, per

Antonium et Maximum monachos olim collecti. Antonii Loci Melissa inscripti numero sunt 175, Maximi vero 71. Abbae Maximi, philosophi, confessoris et martyris, Aphorismorum seu capitum de perfecta charitate et aliis virtutibus christianis ad Elpidium presbyterum centuriae IIII. Theophili sexti Antiochensis episcopi de Deo et fide Christianorum contra Gentes Institutionum libri tres ad Autolycum. Tatiani Assyrii, Iustini martyris discipuli, Oratio contra Graecos. Omnia nova et antea nunquam edita, praeter Maximi Centurias, nunc etiam castigatiores. Christophorus Froschoverus excudebat Tiguri, Anno M.D.XLVI." Fol. — Principem hanc Tatiani Orationis editionem (p. 277 — 291) Ioannes Frisius Tigurinus parandam curavit. Is enim codicem quem Venetiis a. 1545 nactus est (vid. supra p. XIX) civi suo Conrado Gesnero tradidit, qui eum summa diligentia Tiguri a. 1546 typis vulgavit una cum scriptis antea memoratis et (p. 276) epistola Frisii dedicatoria ad Hieronymum Frick Bernatem. In margine editionis praebentur non lectiones tantum codicis Frisiani marginales, notulâ „*al.*" vel obelisco vel stellulâ insignitae, sed etiam Conradi Gesneri, illius polyhistoris, coniecturae et emendationes, voculis „*forte*" et „*lego*" aliisve huiuscemodi indicatae. Oratio divisa est in 64 paragraphos („portiones"). Animadversiones dedit Henricus Stephanus in calce huius libri: Iustini Phil. et Mart. Epistola ad Diognetum et Oratio ad Graecos, nunc primum luce et latinitate donatae; Tatiani, discipuli Iustini, quaedam. Par. 1592. 4°. p. 107 — 111.

Iterum Tatiani Oratio prodiit in hac collectione a Ioanne Heroldo parata: „Orthodoxographa theologiae sacrosancta ac syncerioris fidei Doctores numero LXXVI“ etc. Basileae (per Henricum Petri) a. 1555. Fol. p. 189—220. — Textus graecus una cum notis marginalibus (tantum non omnibus) ex editione Tigurina (omissis paragraphorum numeris) repetitus est; in perpaucis ab ea aberrat. Accedit versio Gesneriana. Auctor editionis Oxoniensis (in Praef. ad lectorem) et Nourrius (l. c. p. 530) Orationem „haud semel“ inter Orthodoxographa prodiisse scribunt. Sed nulla post annum 1555 Orthodoxographorum editio habetur, in qua illa seu graece seu latine exstet.

Eamdem Tatiani Orationem in calce Operum Iustini Phil. et Mart., una cum Athenagorae, Theophili, Hermiae scriptis, edidit Federicus Morellus Parisiis anno 1615 et, aliquot locis emendatis, denuo 1636. Fol. Append. p. 141—174. — Textum editionis Tigurinae absque notis exhibuit, ita tamen, ut coniecturas et emendationes Gesneri marginales in eum tacite admitteret. Praeterea versionem eiusdem Gesneri adiecit. Equidem altero Morelli exemplari usus sum. Quod quidem ex asse expressit editio quae Coloniae seu potius Vitebergae anno 1686 lucem vidit, aucta Christiani Kortholti commentario, Kilonii antea a. 1675 Fol. publici iuris facto. Vide quae de his editionibus in Opp. Iustin. Tom. I (= Corp. Apologg. Vol. I) Prolegg. p. XXV sq. dixi.

Ex editione Tigurina Fronto Ducaeus (Le Duc) Tatiani Orationem cum versione latina inseruit

(quartae) Parisiensis Patrum Bibliothecae (a. 1624) auctario graeco-latino, h. e. „Bibliothecae veterum Patrum seu scriptorum ecclesiasticorum“ Tomo primo, Parisiis (per Sonnios fratres et Hieronymum Drovardum) M.DC.XXIV, cum privilegio Regis, Fol. p. 160—187. Cf. Thom. Ittig De Bibliothecis et Catenis Patrum (Lips. 1707) p. 92. — In eo tantum ab exemplari Tigurino abiit, quod emendationes coniecturasque Gesneri supra memoratas et interdum lectiones codicis Par. 1 cum silentio textui Orationis inseruerit. Ad calcem Tomi (p. 42 — 44) suas in Tatianum notas coniecit: quibus aut vitiosos aliquot locos ex Eusebio ac potissimum ex Par. 1 („ms. reg.“) correxit, aut nonnulla illustravit quae de quibusdam gentilibus viris et mulieribus scriptor memoravit.

Editionibus Iustini Phil. et Mart. ineunte saeculo decimo octavo Oxoniae prelo commissis (cf. Opp. Iustin. l. c., p. XXVI sq.) haecce conformis est: „*Τατιανοῦ πρὸς Ἕλληνας. Ἑρμίου διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων. Ἐκ θεάτρου ἐν Ὀξονίᾳ, ἔτει θεογονίας ͵αψ'.* Alter titulus: „Tatiani Oratio ad Graecos. Hermiae Irrisio gentilium philosophorum. Ex vetustis exemplaribus recensuit, adnotationibusque integris Conradi Gesneri, Frontonis Ducaei, Christiani Kortholti, Thomae Galei, selectisque Henrici Stephani, Meursii, Bocharti, Cotelerii, utriusque Vossii, aliorum, suas qualescunque adiecit Wilhelmus Worth, A. M. Oxoniae, e theatro Sheldoniano, An. Dom. MDCC. Impensis Ioannis Oweni.“ 8°. — Editor eruditissimus, archidiaconus Vigorniensis, in dedicatoria ad episcopum suum epistola pronuntiat inter alia: „Cum omnes

atheismi machinas in hoc conversas viderem ut, impetitâ publice religione nostrâ omnique adeo divinitus revelatâ, sub specie *naturalis religionis* excolendae paganismo via sterneretur, incidebam forte in hanc Tatiani Orationem πρὸς Ἕλληνας. Avide autem perlectam ipsam ac penitius paulo introspectam cum pluribus de causis mirifice probarem, tum eo praesertim nomine quod luculentissime demonstret *religionem* hanc omnem *naturalem*, quam dicimus, misellum quiddam esse, parumque admodum valere ad excolendum animum moresque informandos, nisi insuper legis christianae nostrae lumen accesserit. Tum vero ad hanc Orationem accuratius paulo adhuc examinandam me accinxi" etc. *). In Praefatione ad lectorem dicit se ex editionibus superioribus Tigurinae summam habuisse rationem, „utpote in multis longe purioris et emaculatioris posterioribus, quae a textu Tigurino pro editorum arbitrio saepiuscule recessere"; quum tamen editionem (Morelli) Parisiensem maxime ac propemodum solam studiosorum manibus tritam videret, omnino consultum duxit ipsius in sua editione vestigiis insistere **). Quamquam in plurimis locis lectionem genuinam restituit, raro quidem in ipso textûs corpore, frequentius autem in notis textui subiectis. Nactus enim est codicum manu exaratorum omnino trium lectiones va-

*) Daniel l. c. p. 83: „Wollte man in unsern Tagen von ähnlichem Gesichtspunkte aus eine neue Ausgabe des Apologeten motiviren, so dürfte man darauf hinweisen, wie Tatian, ein völlig historisch gebildeter, mit skeptischem Misstrauen positive Thatsachen durchforschender Mann, an der historischen Grundlage des Christenthums, die er einer genauen Prüfung unterwarf, keinen Anstoss nahm."

**) Usus est prima Morelli editione (a. 1615).

riantes. „Duos suppeditavit Bibliotheca Regia Parisiensis: unum membranaceum, ante annos quod creditur sexcentos exaratum [= Par. 1], chartaceum alterum, seculo superiore sub Henrico II Galliarum Rege [?] scriptum“ [= Par. 2]. Horum collationes Michael Lequien Io. Millio transmiserat: qui editori tradidit. Tertium codicem, in Bibliotheca Collegii Actonensis asservatum, ipse contulit. Orationem, iuxta editionem principem in paragraphos 64 distribuit, Gesneri versionem („paucis hinc inde, quod necesse erat, mutatam“) exhibuit, integras eiusdem pariter atque Ducaei adnotationes repetiit, multa insuper quae a viris doctis in Tatianum reperit adnotata suis locis disposuit. His omnibus adiecit Tatiani sententiam de filii τῷ συναϊδίῳ a Bullo in Defensione fidei nicaenae explicatam (p. 143 — 151), Kortholti adnotationes (p. 152 — 155), Pearsonii coniecturas ad oram libri sui notatas (p. 155), Frisii et Gesneri epistolas dedicatorias (p. 157 sq.), Nourrii dissertationem (p. 159 — 209), Cavei in Historia literaria de Hermia iudicium (p. 210 — 212), Hermiae Gentilium philosophorum irrisionem gr. et lat. (p. 213 — 229), indices rerum et auctorum (p. 230 — 252), denique [abbatis Ludovici du Four de Longuerue] dissertationem in Tatianum beneficio P. Halloixii acceptam, „nunc primum editam“ (p. I — XXVII) et postea a Ioanne Vogt in Bibliotheca historiae haeresiologicae Tom. I. Fasc. 2. (Hamb. 1723) p. 201 sqq. recusam. — Cf. Acta eruditorum anno 1701 publicata (Lips.) p. 268 sqq., Bernardi Nouvelles de la republ. des lettres, mois de Sept. 1701 (Amstel.) p. 317 sqq.,

Tentzelii Curieuse Bibliothec, Tom. I (1704) p. 226 sqq..

Novo posthac vestitu prodierunt opera Apologetarum graecorum curâ PRUDENTII MARANI Parisiis (Hagae Comitum) anno 1742. Fol. mai.. De hac editione in Opp. Iustin. l. c. p. XXX sq. pluribus egi. — Oratio Tatiani p. 243 — 276 legitur, in capita 42 bene distributa. Doctus ille presbyter et monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri nova codicum auxilia non comparavit: attamen textum passim sanavit, locos obscuriores interdum luce donavit, versionem Gesnerianam sic emendavit ut nova possit videri. Interdum cum Morello, cuius editionem typothetae tradidit, in vitiis graeci textus concordat. In Praefationis Parte III exponit p. XCVII sqq. de Tatiani studiis literarum et conversione (c. 10), de haeresi in quam lapsus est et de secta Encratitarum ab eo conflata (c. 11), de eius scriptis (c. 12). — Marani exemplar paginis paullulum immutatis recusum est Venetiis anno 1747 Fol. mai.. Oratio Tatiani p. 256 — 293 praebetur.

Ad hoc Venetum Marani exemplar Orationem eamdem graece et latine edidit ANDREAS GALLANDI: Bibliotheca veterum Patrum antiquorumque Scriptorum ecclesiasticorum. Tom. I (Venet. 1765. Fol. mai.) p. 636 — 670. Doctus ille Congregationis Oratorii presbyter perpaucas adnotationes Maranianis addidit. Prolegomena de Tatiano p. XCVIII sqq. praemisit. Ad textum graecum quod attinet, ea accurate notavi quae recedunt ab editione Marani; consulto Gallandius mutavit nuspiam, sed interdum Veneto exem-

plari isto, quippe mendoso, in errores inductus est. — Absque notis secundum idem exemplar oratio graece et latine inserta est Opp. Patrum graecorum [cura Fr. Oberthür] Vol. III (Wirceb. 1779. 8°) p. 24 — 103.

IV. De codicibus in alias linguas versis.

Eodem anno, quo editio princeps graece vulgata est, latina Tatiani translatio auctore Conrado Gesnero prodiit. Index idem est quem supra (p. XXI) memoravi: „Hoc volumine continentur: Sententiarum sive capitum" etc. „Christophorus Froschoverus excudebat Tiguri, Anno M.D.XLVI." Fol. Cf. Ittig. l. c. p. 26 sq.. — Haec versio Gesneriana Georgio Laeto, „Augustae Vindelicorum archigrammateo perfectissimo" dicata et prolixis adnotationibus ornata est. Mendis minime vacat, ut ipse auctor in praefatione concedit: „Ubi rudis interpretatio occurret ignoscas; non enim licuit mihi variis negotiis intricatissimo, non dico ut vellem sed neque ut possem, stilum accuratius expolire." Tentzelius in Miscellann. ecclesiast. (Lips. 1708. 4°) P. I. p. 218 eam Conrado Clausero tribuit: quem quidem errorem iam Ittigius in Historiae eccles. sec. saec. selectt. capp. p. 16 refutavit. — Haec versio repetita est in editionibus Tatiani Heroldiana, Morellianis, Ducaeana, Worthiana, quas supra recensui. Etiam inserta est Bibliothecae SS. Patrum, a Margarino de la Bigne adornatae, edit. 1. Tom. VIII (Par. 1575. Fol.) p. 47 sqq., ed. 2. Tom. IV (1589) p. 1246 sqq., ed. 3. Auctar. (1610),

Magnae Bibliothecae veterum Patrum (Colon. 1618. Fol.) Tom. II. nr. 5, Maximae Bibliothecae veterum Patrum (Lugd. 1677. Fol.) Tom. II. P. 2. p. 194 sqq., partim Francisci Rous Mellae Patrum etc. (Lond. 1650. 8) p. 66 sqq..

Novam fere translationem exhibuit PRUDENTIUS MARANUS in sua Tatiani editione (cf. supra p. XXVII), unde repetierunt non tantum Gallandius et Oberthürius, sed etiam Caillau et Guillon in Collectione selecta SS. ecclesiae Patrum etc. Tom. II (Par. et Lips. 1829. 8) p. 5—42.

Praeterea translatio Orationis italica et germanica invenitur:

Orazione di Taziano ai Greci, e frammento del dialogo di Bardesane sul destino. Recate dal gr. in ital., c. prefaz. e note, da GIOVANNI BATTISTA GALLICCIOLI. In Venezia 1800. 8.

Sämmtliche Werke der Kirchen-Väter; aus dem Urtexte in das Teutsche übersetzt. Kempten, Köselsche Buchhandlung. 1830. 8. Tom. II. p. 139—192: „Tatian's Rede an die Heiden."

Excerpta offerunt: germanice CHR. FR. RÖSSLER in Biblioth. Patrum eccles. Tom. I. p. 255—261; gallice MAR. NIC. SYLV. GUILLON in Biblioth. select. Patrum eccles. Tom. I. p. 327—335.

V. De Tatianea dictione.

Constat christianos apologetas saeculi secundi, Athenagora excepto, in scriptis suis plerumque incomto dicendi genere usos esse, id quod ipsi ingenue sunt

professi. Putaverunt enim christianam causam per semet ipsam ita viribus pollere ut ornatu orationis ad eam defendendam haud esset opus; insuper comtam dictionem dissuasit summa scriptorum sacrorum simplicitas: quae quidem inter alia effecit ut Tatianus nomen Christo daret. C. 29: *Καί μοι πεισθῆναι ταύταις* (h. e. *γραφαῖς βαρβαρικαῖς*) *συνέβη διά τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον.*

Ipsum audiamus Tatianum: in dicendo quis quondam fuerit, arte rhetorica institutus, et qualis postea optaverit esse, christiana disciplina imbutus *). Gentilium enim dictionem c. 1 perstrinxit sic: *Τὸ πάντων ἀτοπώτατον, τὰς μὴ συγγενεῖς ὑμῶν ἑρμηνείας τετιμήκατε, βαρβαρικαῖς τε φωναῖς ἔσθ' ὅτε καταχρώμενοι συμφύρτην ὑμῶν πεποιήκατε τὴν διάλεκτον. Τούτου χάριν ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' ὑμῖν σοφίᾳ* (h. e. *ῥητορικῇ*), *κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ. Κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν*

Ταῦτ' ἔστιν ἐπιφυλλίδες καὶ στωμύλματα
Χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης.

Apte adiiciuntur verba c. 26: *Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ ὁ κολοιὸς οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς. Ἑκάστῃ πόλις ἐὰν ἀφέληται τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀφ' ὑμῶν λέξιν, ἐξαδυνατήσουσιν ὑμῖν τὰ σοφίσματα.* Patet igitur eum primo rhetoribus favisse qui, velut graculus Aesopi, splendidis pennis undique collectis orationem effecerunt pictam ac tumidam, et magnam in sophistico illo genere gloriam consecutum

*) Iam H. A. Danielis „Commentationis de Tatiano Apologeta Specimen" (Hal. 1835. 8) p. 16 sqq. expositionem praebet. Equidem vero interdum ab hoc specimine recessi: nempe iustis de causis quaedam omisi vel emendavi, alia adieci.

esse. Neque ignarus fuit Atticorum sermonis *), quod quidem ex loco c. 26 intelligitur: *Τί γάρ, ἄνθρωπε, τῶν γραμμάτων ἐξαρτύεις τὸν πόλεμον; Τί δὲ ὡς ἐν πυγμῇ συγκρούεις τὰς ἐκφωνήσεις αὐτῶν διὰ τῶν Ἀθηναίων ψελλισμῶν, δέον σε λαλεῖν φυσικώτερον; Εἰ γὰρ ἀττικίζεις οὐκ ὢν Ἀθηναῖος, λέγε μοι τοῦ μὴ δωρίζειν τὴν αἰτίαν. Πῶς τὸ μὲν εἶναί σοι δοκεῖ βαρβαρικώτερον, τὸ δὲ πρὸς τὴν ὁμιλίαν ἱλαρώτερον;* Tandem, simulac Christo nomen dedisset, has de candore et splendore sermonis sollicitudines negligere coepit. C. 27: *Τί δ' ἂν ὠφελήσεις λέξις Ἀττικὴ καὶ φιλοσόφων σωρεία καὶ συλλογισμῶν πιθανότητες;... Τὸ γὰρ περὶ τοιαύτην ἀσχολεῖσθαι ζήτησιν νομοθετοῦντός ἐστιν ἔργον ἑαυτῷ τὰ δόγματα.* C. 35: *Χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ* **). Et ipsam orationem prorsus alio dicendi genere composuisse fatetur c. 12: *Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώττης οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς, θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως λόγοις καταχρωμένων*: eam dicit qua scripturae sacrae *ἄτυφον* et *ἀνεπιτήδευτον* (c. 29) imitando assequeretur ***).

---

*) Inde, saltem quod attinet ad etymologicam grammaticae partem, atticum servat colorem. Duae dumtaxat comparent formationes ab Atticistis reiectae: *ὤνατο* c. 8 pro *ὤνητο* (Phrynich. ed. Lobeck. p. 12: *ὠνάμην, ὤνασο, ὤνατο· πάντα ἀδόκιμα*) et *ἐδεδίεσαν* c. 34 pro *ἐδεδίεσαν* (Phrynich. p. 180: *λέγε τετρασυλλάβως ἄνευ τοῦ ε*).

**) C. 26: *Ἀρχὴ τῆς φλυαρίας ὑμῖν γεγόνασιν οἱ γραμματικοί.* C. 27: *Τὰ δὲ τῶν ὑμετέρων λόγων ἐπιτηδεύματα κατὰ τὸν ἀμετροεπῆ Θερσίτην γίνεται.*

***) Daniel *Tatianus d. Apol.* p. 73: „Wenn man bedenkt, wie innig eine gewohnte und liebe Schreibweise mit unserm ganzen geistigen Sein verwächst, so lässt sich vermuthen Tatian habe nicht sogleich und auf ein Mal sich seines rhetorischen Stiles entäussern können, er müsse noch oft aus der erwählten Einfachheit in seine frühere Schreibweise gerathen sein. Wirklich bietet die merkwürdige Diction der Apologie

Hoc sane extra omnem dubitationem positum est Tatianum, tametsi satis idoneis argumentis summoque ingenii acumine adversarios oppugnasse facile concedamus, tamen non omni quae par est in oratione literis mandanda usum esse diligentiâ neque omnia limâ prosecutum. Etenim turbat lectorem ordo rerum saepe neglectus et confusa descriptionis ratio; parem affert molestiam quod auctor passim sententias multas breviusculas coacervaverit et arte quadam neque disposuerit neque ornaverit; accedunt transitiones plane singulares et audaces, quibus ad alia non tam transire quam transilire videtur, ita ut oratio oriatur amputata et abscissa *). Exempla habes c. 12 sq.: *Χρήσασθε τοῖς δόγμασιν ἡμῶν, κἂν* etc.. *Καὶ τὰ μὲν προειρημένα*

---

von diesem Schwanken ein getreues Bild, das Bild eines Mannes der mit einer gewissen saloppen Schreibweise kokettirt, der ein Bettlerkleid über ein reich gesticktes Gewand geworfen und nicht verhindern kann dass zwischen den Fetzen der Schimmer hindurchbricht."

*) Sententiarum ordinem in universum servavit, ut „Argumentum Orationis" infra exhibitum ostendit, quamvis interdum a proposito aberret neque transitus commodos faciat. — Daniel l. c. p. 61: „Was Inhalt und Anordnung der Apologie angeht, so ist Tatian vielfach völlige Planlosigkeit und ungeschickte Vertheilung des Stoffes zum Vorwurf gemacht. Allerdings lässt sich nicht verkennen dass unser Schriftsteller sich häufig durch Zwischengedanken von seinem Hauptgegenstande auf längere Zeit ablenken lasse und es ihm namentlich an passenden, allmählich überleitenden Uebergängen zu mangeln scheint; mehr lässt sich aber nicht zugeben und darthun. Nur wenn man an sein Werk einen logischen Maasstab anlegen wollte, der den Werken der antiken Literatur im Allgemeinen nicht zusagt, wird man sich zu jenem harten Urtheil hingezogen fühlen." Möhler *Patrologie oder christl. Literärgesch.*, ed. Reithmayr, Tom. I (Ratisb. 1840) p. 261: „Seine Apologie ist sehr beredt, mit grossem Witz und vieler Gelehrsamkeit geschrieben. Es fehlt nicht an einzelnen sehr treffenden Bemerkungen, aber wohl lässt sich oft die ruhige Entwicklung der angefangenen Gedankenreihen vermissen." Cf. Schoell *Geschichte d. griech. Litteratur* Tom. II (Ber. 1830) p. 678.

παραφρόνων δαιμόνων ἐστὶν ἀντισοφιστεύματα, τὰ δὲ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως. Οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ἄ. Ἕ., ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, θνητὴ δέ. C. 25 sq.: Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει. Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ ὁ κολοιὸς οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς. Eadem in scribendo negligentia factum est ut multae sententiae laborent obscuritate sensuque admodum involuto excrucient interpretes; nam alia cursim et breviter attingit ipsoque brevitatis studio fit obscurus, alias de fidei dogmatis disputationes raro illustravit lumine, nec satis explicuit quae per se difficilia sunt intellectu. Quocirca non sine iusta causa alterius Heracliti instar obscuritatis famam apud viros doctos sibi contraxit. Nihilominus, quamquam Tatiani Orationem non elegantissime scriptam esse lubenter concesserimus, si non plurima at singula certe nitent, nec desunt loci qui eum in rhetorum umbraculis versatum esse prodant. C. 11: Βασιλεύειν οὐ θέλω, πλουτεῖν οὐ βούλομαι etc.. C. 19: Τί γάρ ἐστι μαντική etc.. C. 22 ubi in histrionem quemdam cavillatio est: Εἶδόν τινα πολλάκις etc.. C. 23 ubi pugiles et gladiatores describuntur: Εἶδον ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς σωμασκίας βεβαρημένους etc.. Lepide et facete Gentilium errores castigat. C. 10: Καλὸς ἦν ὁ κύκνος, ὅτι μοιχὸς ἦν etc.. C. 21: Διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; Πότερον γεγήρακεν —; At multa praeterea ex sophistarum more nove et velut paradoxa protulit, tamquam pristini sermonis, quem prorsus expellere non potuit, reliquias. C. 3: Διόπερ μὴ παρασυρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων πανηγύρεις. C. 6: κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ. C. 19: Κρίσκης οὖν, ὁ ἐννεοττεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει.

C. 34: [illegible] ἀφροδίσια. C. 22 vocat histrionem quendam [illegible] et [illegible]. Item neminem fugit verborum rariorum eam praebere farraginem, sophistarum ingenio plane congruam *). Memoranda inprimis videntur haec, de quibus Stephani Thesaurum graecae linguae ex editione Car. Bened. Hase adeas: [illegible], ἀλεξιπυρετός, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] **), [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], ῥινευλκέω ***), σχηματογραφία ****), [illegible], [illegible], [illegible]. Singula Tatiano sunt propria: [illegible] c. 17, γλωσσοτομία c. 3, ἔντυφος c. 3, θεατροκοπέω c. 19, καταβοθρόω c. 34, κορακόφωνος c. 15, ἀστεροσκοπέω c. 23, ῥητολογία c. 40, στοιχειακός c. 24. Omnia vero in citerioribus graeci sermonis saeculis nata sunt, quae, quum subtilitas in sententiarum structura et particularum usu paullatim evanesceret, magna in verbis prodendis et componendis utebantur audacia: quo invento id assequi studuerunt ut sententiam verba consequerentur. Inde in multis huius aetatis vocabulis portentosum quid et quasi libidinosum licet conspicere. Neque ab hoc aevo absonum est poetarum verba admiscere sermoni pedestri, quamquam iam antea huius

---

*) Cf. Pearson. praefat. ad Moerid. p. XXI sqq..

**) Multa de substantivis in στης desinentibus docuit Lobeck. ad Phrynich. p. 350.

***) C. 22: ῥινευλκεῖν τὰ αἰσχρά. Clemens, Tatianum imitatus, aptiuis istis novata voce scripsit: διὰ ῥινῶν ἐκφοροῦντες.

****) [illegible] c. 9. Occurrit haec vox praeter h. l. apud Epiphan. adv. haeres. p. 460, ed. Petav.; σχηματογραφία autem astrologis vox est propria de figuratione siderum, ut probat C. B. Hase ad Leon. Diac. Histor. VIII. c. 8. p. 478 sq..

consuetudinis exstant vestigia. In Tatiano conferas: ἀερόφοιτος, ἀθύρειν, ἀμετροεπής, διαπρύσιος, μαρμαρύττειν, ὁμήγυρις, σύμφυρτος, τεθηπέναι, τερπωλή. Alia, quae de eius dictione in medium proferri poterant, omnino omnibus qui sequiori graeci sermonis aevo scripsere sunt communia. Monere tamen volumus substantivum neutrale supra modum ab eo frequentatum esse: τὸ ἀδύνατον c. 20, τὸ ἀθάνατον cc. 7. 14. 15, τὸ αἴτιον c. 12, τὸ ἀλαζονικόν c. 3, τὸ ἀληθές c. 5, τὸ ἀμετροεπές c. 27, τὸ ἄναρχον c. 5, τὸ ἀνεπιτήδευτον c. 29, τὸ ἀόρατον c. 4, τὸ ἄτονον c. 32, τὸ ἄτυφον c. 29, τὸ αὐτεξούσιον cc. 1. 7. 11. 15, τὸ διαπεπηγός c. 20, τὸ ἔκπυρον c. 20, τὸ ἐξαίσιον c. 29, τὸ ἐῤῥωμένον c. 32, τὸ εὔδαιμον c. 2, τὸ εὐκατάληπτον c. 29, τὸ λυπηρόν c. 14, τὸ μοναρχικόν c. 29, τὸ νωθές c. 32, τὸ προγνωστικόν c. 29, τὸ πρωτόγονον c. 7, τὸ ψυχρόν c. 20.

VI. Argumentum Orationis *).

Tatianus in exordio Orationis suae, paullo post Iustini Martyris mortem in urbe Roma compositae, Graecos exagitat quod de praeclaris artibus et disciplinis tantopere glorientur: quum tamen eas non invenerint sed a barbaris mutuati sint, atque adeo iis perverse abutantur. Institutam enim esse rhetoricam ad iniustitiam, poeti-

*) Analysin etiam dederunt Nic. le Nourry l. c. p. 521 sqq. (coll. Worthi edit. Tat. p. 161 seqq.), Prud. Maran l. c. p. 241 sq. (unde Lumper Histor. theol.-crit. de vita, scriptis atque doctrina SS. Patrum etc. P. II, Aug. Vind. 1784, p. 339 sqq. et Permaneder Biblioth. patrist. Tom. II, Landish. 1842, p. 166 sqq. repetierunt), Remy Ceillier Histoire générale des auteurs sacrés et ecclés. Tom. II, Par. 1730. 4°, p. 126 sqq., Herm. Ad. Daniel l. c. p. 62 sqq., I. A. Möhler l. c. p. 257 sqq..

cam ad morum corruptelam (c. 1); ipsos etiam philosophorum principes suis quemque erroribus et vitiis insignes esse (cc. 2. 3). Immerito igitur Christianos odio haberi, quod eiusmodi instituta spernant, quippe verum deum cognoscentes et colentes (c. 4).

Iam in priori parte dogmata christianae religionis interiora apertius exponit, ut praestantiam eius demonstret: itaque pluribus edisserit quid de deo et logo, quid de mundi creatione et corporum resurrectione, quid de hominis lapsu et de lapsus reparandi modo Christiani doceant. Tandem comparat haec instituta cum institutis gentilibus.

Deus primum quidem solus fuit, ita tamen, ut ab aeterno inde λογικὴν δύναμιν secum haberet: ex qua postea λόγος prodiit ut mundum crearet (c. 5). — Haec autem de creatione doctrina confirmat fidem resurrectionis aliquando, post finem mundi, futurae iudicii causa. Ridetur haec doctrina; sed parvi pendunt Christiani, qui, quemadmodum creati sunt quum antea non essent, sic quamvis moriantur revicturos se aliquando confidunt, deo particulas corporum ex elementis colligente (c. 6). — Ut vero studia immortalitatis consequendae commoveantur, disserit scriptor quomodo homo et lapsus sit et ruinas possit sarcire. Ratiocinatio fere haec est. Logos coelestis creavit hominem, ita quidem, ut divini spiritus particeps ideoque immortalis esset; ante eum creavit angelos. Utrique libero arbitrio ornati sunt, ut pro meritis possent remunerari. Postquam autem homo primogenitum angelum secutus a lege divina discessit, mortalis factus est deserente eum spiritu divino. Primogenitus autem

ille angelus effectus est daemon; eiusque sectatores evaserunt daemones (c. 7). His peccati occasio homines fuerunt. Hominibus enim positiones siderum monstrarunt et sic fatum introduxerunt, cuius ipsi moderatores sub deorum nominibus feruntur (cc. 8. 9); deorum transformationes et hominum animaliumque improborum inter sidera consecrationes induxerunt (c. 10). Absurda est ista de fato sententia. Minime fato homines peccarunt sed libere: ab ipsis productum est malum, non a deo; qui vero produxerunt repudiare possunt (c. 11). Quomodo autem id assequantur sic exponit. Duo sunt spirituum genera: anima et spiritus divinus (c. 12). Nequit anima immortalis fieri nisi spiritui coniungatur. Per se enim immortalis non est, sed post mortem simul cum corpore perit et cum eodem resurgit in fine mundi, ita quidem, ut pia anima deinceps beate vivat et impia aeterno cruciatui tradatur. Itaque si degat solitaria, deorsum ad materiam vergit, una cum corpore moriens; cum spiritu autem copulata non caret auxilio, verum eo adscendit quo deducitur ab illo (c. 13). Multo satius est spiritum ducem sequi quam daemones, qui, etsi nunc non moriuntur ut homines, tempore tamen iudicii pari supplicio afficientur atque ipsorum sectatores (c. 14). Danda ergo opera ut animam cum spiritu coniungamus. Nequaquam, ut daemones, spe veniae caremus; sed victi rursus vincere possumus (c. 15). Si vero vincere volumus, cavendum est ne nobis illudant daemones, dum potentiam suam ostentant: vel mali aliquid infligendo, quod quidem potestate spiritûs coelestis repellemus (c. 16), vel sanitatem per occultas

dissensiones et per mortuorum reliquias promittendo (c. 17), vel rebus permissis alias vetitas adiungendo; non enim sanant sed hominibus illudunt (c. 18). Pravae cupiditates, quae in ipsis philosophis dominantur, fidem conciliant opinatis daemonum curationibus et praedictionibus (c. 19). Etiamsi materiâ adhibitâ curemur, gratiae eapropter deo agendae sunt, ac danda opera ut spretâ materiâ illas spiritûs alas recuperemus, quibus amissis angeli e coelo detrusi et homines e paradiso eiecti sunt (c. 20).

Comparat scriptor cum institutis christianis nugas Gentilium. Ac Christianos, dum deum dicunt in forma hominis natum, minime desipere declarat, sed ipsos Graecos, dum eiusmodi deos colunt qui aut mortales sunt et improbi, aut, si ad physiologiam trahantur, ad nihilum decidunt (c. 21). Tum argute exagitat mimos (c. 22), athletas, gladiatores (c. 23), alia spectacula (c. 24). Neque sales eius effugiunt philosophi, quorum habitum, iactantiam, dissensiones acutis naribus suspendit. Quaerit cur discordes concordibus Christianis ac multo praestantiora docentibus bellum indicant, et cur Thyesteae coenae Christianis affingantur, quum eiusmodi facinora deorum exemplis comprobata sint (c. 25). Ridet etiam inanem Graecorum in quaestionibus inutilibus laborem et absurda grammaticae studia (c. 26). Quo tenaciores eiusmodi institutionum Graeci, eo magis vituperandi, dum multo praestantiora crimini vertunt Christianis. His vero mors frustra intentatur, ut suam religionem mentiantur aut nugas Graecorum probent (c. 27). Ne ipsae quidem Graecorum leges probandae, quae mirum in

modum variae sunt, quum eaedem deberent ubique esse (c. 28). Addit se, quum haec perspexisset ac forte in sacros Christianorum (V. T.) libros incidisset, omnibus veritatis notis quibus hi libri signati sunt captum christianae religioni nomen dedisse (c. 29), quae sit thesaurus plane inaestimabilis (c. 30).

Tum in altera parte demonstrat antiquitatem religionis christianae; philosophiam enim Christianorum longe antiquiorem esse Graecorum institutis. Id autem Homeri et Mosis, qui magno plane consensu antiquissimi omnium scriptorum habebantur, instituta comparatione probat.

De Homeri, inquit, aetate variae sunt opiniones; argumento est haec dissensio historias Graecorum recto talo non stare (c. 31). Apud Christianos vero ut nullum gloriae aucupium ita nulla dissensio: ab eorum doctrina nulla aetas aut conditio excluditur (c. 32). Gentiles rident mulierculas et virgines christianae disciplinae addictas; sed prorsus immerito, quum ipsi meretricium discipuli sint et meretricibus (c. 33) improbisque hominibus statuas posuerint (c. 34). Et ne quis haec falsa esse obiiciat, ipse has omnes statuas Romae suismet oculis se vidisse testatur (c. 35). Redit ad Mosen et Homerum, atque illum longe antiquiorem esse ostendit ex scriptoribus chaldaeis (c. 36) et phoenicibus, qui de Mose loquuntur (c. 37), et ex aegyptiis, qui eum tempore Inachi vixisse testantur (c. 38), hoc est annis ante bellum troianum quadringentis, ut patet ex serie regum Argivorum (c. 39). Ergo credendum est potius Mosi quam Graecis (c. 40). Immo scriptores Homero vetustiores superat Moses,

atque iis qui sapientes existimati sunt multo est antiquior (c. 41).

In conclusione (c. 42) declarat se in Assyria natum, primum institutis Graecorum imbutum, deinde rem christianam professum esse, cui se ita dicit adhaerescere ut eam abnegare nefas esse iudicet.

TATIANI ASSYRII

ORATIO AD GRAECOS.

APPENDIX: TATIANI FRAGMENTA.

¹ ΤΑΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

---

1. Μὴ ² πάνυ φιλέχθρως διατίθεσθε πρὸς τοὺς βαρβάρους, ὦ P. 141
ἄνδρες Ἕλληνες, μηδὲ φθονήσητε τοῖς τούτων δόγμασι. ³ Ποῖον §. 1

1. ΤΑΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ] Haec est inscriptio in antiquissimo Parisino primo. Caeteri codices inferiori aetate scripti (Act., Par. 2, Fris.) addunt: ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς Ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικόν, ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἐσχηκός. *Quod nullum ex institutis quibus Graeci gloriantur graecum est, sed a barbaris inventum.* Vid. Prolegomena. Eadem verba editores quoque titulo adiunxerunt; solus Maranus expunxit: „non enim argumentum huius Orationis comprehendunt, ac instar scholii habentur [ad marg. exordii] in Regio [= Parisino] primo.“ Cum praestantissimo hoc codice Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 101 et Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 (coll. IV. c. 29) consentiunt. Ab Origene c. Cels. I. c. 16 ὁ πρὸς Ἕλληνας λόγος laudatur. — Hieronymus in Catalogo scriptt. eccl. c. 29 reddidit „*contra Gentes.*“ Itidem, ut duos tantum nostrae aetatis viros afferam, Baumgarten-Crusius (*Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. I. p. 148) et Neander (*Allg. Gesch. d. chr. Rel. u. Kirche* ed. 2. P. II. p. 1160): „*Rede an die Heiden.*“ Voce quidem Ἑλλήνων, latiori sensu (non de regione sed de religione) usurpata, alieni a vero unius dei cultu sive Gentiles designantur (cf. Suicer. s. v. Ἕλλην): quos omnes Oratio Tatiani respicit. Ita Hellenes Christianis opponuntur, humana sapientia divinae. C. 29: *Sacri Christianorum libri* θειότεροι ὡς πρὸς τὴν Ἑλλήνων πλάνην. Cf. Daniel *Tatianus d. Apologet* p. 59. Equidem malui „ad (Maran. „adversus“) Graecos“ transferre, quum barbari aperte opponantur. Βάρβαροι enim, ut ad Iustini Apol. I. c. 5. n. 10 iam observavi, vocantur qui non sunt natione Graeci (c. 21), ne Romanis quidem exceptis; qui quum graecas literas recepissent, de barbarorum (incultorum) numero se exemerunt. C. 30: Πρὸς δὲ ὑμᾶς τοὺς Ἕλληνας . . . μηδὲ εἰ βάρβαροι (*exteri*) λέγοιντο etc.. Similiter c. 1 βαρβαρικαὶ φωναὶ memorantur. C. 28: ὑπὸ βαρβάρων . . . ὑπὸ Ῥωμαίων. Cf. Gibbon *Gesch. d. Verf. u. Unterg. d. röm. Reichs*, übers. von Schreiter, P. XIV. p. 405 sq. et Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I (Stuttg. 1839) p. 1059 sq.. Itaque sub illo nomine intelliguntur

TATIANI ORATIO AD GRAECOS.

---

1. Ne infensum omnino animum gerite in barbaros, Graeci, neve invidete eorum placitis. Quod enim apud vos insti-

omnes populi orientales, ut Telmisenses, Cares, Phryges, Isauri, Cyprii, Babylonii, Persae, Aegyptii, Phoenices. C. 1: *Ποῖον γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ὑμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ βαρβάρων ἐκτήσατο; Τελμισέων μὲν γὰρ* etc.. Cf. Suicer. s. v. *Βάρβαρος*. Tum eo inprimis comprehenduntur Hebraei et, qui ex iis prodierunt, Christiani. C. 35: *Τατιανὸς... καινοτομεῖ τὰ βαρβάρων δόγματα.* C. 42: *Ταῦτα ὑμῖν... ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα.* Sic Noster Iudaeorum et Christianorum doctrinam hoc nomine barbaram dicit. C. 35: *Διόπερ χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ . . , τῆς καθ' ἡμᾶς βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντεποιησάμην.* Mosen c. 31 *πάσης βαρβάρου σοφίας* principem appellat. C. 12: *μὴ ἀναξιοπαθήσητε παρὰ τοῖς βαρβαρικῇ νομοθεσίᾳ παρακολουθοῦσι παιδεύεσθαι.* Cf. Keil Opuscc. acad. ed. Goldhorn (Lips. 1821) p. 451. Item *τὰς βαρβαρικὰς γραφὰς* c. 29 nominat libros Veteris Testamenti: ex quibus *βάρβαρον σοφίαν*, h. e. *τὴν ἡμετέραν* (christianam) *φιλοσοφίαν* (c. 31), repudiatis religionibus se didicisse fatetur. Cf. Harles in Fabricii Biblioth. gr. Vol. VII. p. 88 sq.. Etiam Iustinus *βαρβάρους* (Iudaeos) opponit *Ἕλλησιν*, id quod Epist. ad Diogn. c. 5. n. 5 animadverti. Pariter Clemens Alex. Strom. II. c. 2. §. 5: *Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλοσοφία, ἣν μετέχομεν* („d. i. die aus dem Judenthume hervorgegangene christliche Lehre: *ἡ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία*, wie er auf der folgenden Seite substituirt"), *τελεία τῷ ὄντι καὶ ἀληθής*. Cf. Redepenning *Origenes* P. I (Bonn. 1841) p. 149, coll. p. 95; idem alios locos p. 141 protulit. De alio vocabuli *βάρβαρος* usu c. 26. n. 17 adeas.

2. *πάνυ*] Par. 2 *πάντως*. — Mox idem *δόγμασιν* pro *δόγμασι*.

3. *Ποῖον γὰρ . . . Ἄτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῇ ἦν*] Haec Clemens Alex. l. c. I. c. 16. §. 74—76 (coll. Euseb. Praepar. ev. X. c. 6) imitatus est. Incipit: *Οὐ μόνης δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν τέχνης εὑρεταὶ βάρβαροι.* Simili modo Theodoretus De cur. Gr. affectt. lib. I non procul ab initio et Gregorius Naz. in Orat. 3 disputarunt. Cf. Redepenning l. c. p. 141. n. 4. — Kortholt: „Diogenes Laertius in

γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ὑμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ [4] βαρβάρων ἐκτήσατο; [5] Τελμισέων μὲν γὰρ οἱ δοκιμώτατοι τὴν δι' ὀνείρων ἐξεῦρον μαντικήν, [6] Κᾶρες τὴν διὰ τῶν ἄστρων πρόγνωσιν, [7] πτήσεις ὀρνίθων Φρύγες καὶ Ἰσαύρων οἱ παλαιότατοι, [8] Κύ- B
πριοι θυτικήν, [9] ἀστρονομεῖν Βαβυλώνιοι, [10] μαγεύειν Πέρσαι, γεωμετρεῖν Αἰγύπτιοι, τὴν διὰ γραμμάτων παιδείαν Φοίνικες. Ὅθεν παύσασθε τὰς μιμήσεις εὑρέσεις ἀποκαλοῦντες. [11] Ποίησιν μὲν γὰρ ἀσκεῖν καὶ ᾄδειν Ὀρφεὺς ὑμᾶς ἐδίδαξεν, ὁ δὲ αὐτὸς καὶ μυεῖσθαι· [12] Τουσκανοὶ πλάττειν, ἱστορίας συντάττειν αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαί. Μαρσύου δὲ καὶ Ὀλύμπου τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκασθε· [13] Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι τὴν 14 2
διὰ σύριγγος ἁρμονίαν ἄγροικοι συνεστήσαντο. [14] Τυῤῥηνοὶ σάλ-

prooemio, quod libris suis de vitis illustrium philosophorum praemisit, omnem movet lapidem ut philosophiam non a barbaris, sed Graecis, initium habuisse demonstret." Immo Epicurus apud Clementem l. c. c. 15. §. 67 contendit *μόνους φιλοσοφῆσαι Ἕλληνας δύνασθαι.*

4. *βαρβάρων*] Par. 2 *τῶν βαρβάρων.*

5. *Τελμισέων . . . μαντικήν*] Clemens: *Τελμισεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικήν*, scil. *ἐξεπόνησαν.* Cf. Pauly l. c. Tom. II (1842) p. 1121 et Tom. VI (1851) p. 1663. — Pro *Τελμισέων*, quod ex Par. 1. 2 reposui, caeteri codices msti (Aet., Fris.) et editi *Τελμισσέων* praebent. Utraque forma Graeci utebantur; cf. Aristophan. Fragmm. ed. Bergk (Berol. 1840) p. 270 sqq..

6. *Κᾶρες . . . πρόγνωσιν*] In Par. 2 post *Κάρες* (sic) articulus *τὴν* excidit. — Clemens: *Εἰσὶν δὲ οἳ Κᾶρας τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινενοηκέναι λέγουσιν.* Cf. Pauly l. c. Tom. II. p. 1137.

7. *πτήσεις . . . παλαιότατοι*] Clemens: *Πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφυλάξαντο πρῶτοι Φρύγες.... Ἴσαυροι δὲ καὶ Ἄραβες ἐξεπόνησαν τὴν οἰωνιστικήν.* Cf. Pauly l. c..

8. *Κύπριοι θυτικήν*] Par. 2 *πυθικὴν* in textu et veram lectionem *θυτικὴν* in marg. habet. Cyprii, ut Pausanias refert, suum exta inspicere et ex iis vaticinari primi omnium coeperunt. Colebant, teste Athenaeo, Iovem *Εἰλαπιναστήν τε καὶ Σπλαγχνοτόμον.* Cf. Io. Meursi Cyprus (Amstel. 1675. 4°) p. 156 sq.. — Maranus: „Illam *θυτικὴν* videtur Gregorius [vid. n. 3] non haruspicinam sed victimarum immolationem intelligere. [Cf. Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase, Vol. IV. p. 468.] Ait enim: *Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων εἴτ' οὖν Κυπρίων*; Sed leve est hoc discrimen; sive enim sacrificia in quibus exta inspiciuntur, sive ipsa inspiciendorum ars extorum tribuatur Cypriis, perinde est. At illud mirum est quod Gregorius Chaldaeos hîc obtrudat; iis

tutum non a barbaris originem accepit? Nam Telmisensium spectatissimi artem invenerunt per somnia divinandi, Cares praesagium per astra, auspicia Phryges et Isaurorum antiquissimi, Cyprii haruspicinam, astronomiam Babylonii, magiam Persae, geometriam Aegyptii, disciplinam per literas Phoenices. Quapropter desinite inventa dicere quae imitatione expressa sunt. Nam poesim colere et cantare Orpheus vos docuit, idem etiam initiari; Tuscani plasticen, historias conscribere commentarii temporum apud Aegyptios. Marsyae autem et Olympi tibiarum modulationem adscivistis: ambo Phryges, homines agrestes, fistulae concentum invenerunt. Tyrrheni tubam, fabricam aerariam Cyclopes,

praecipue astrologia tribuitur. Clemens nec Cypriis nec Chaldaeis inventae haruspicinae dedecus adiudicat, sed, ut alii fere omnes scriptores, Etruscis, qui huius disciplinae Tagetem monstratorem ferebantur habuisse." *Καί*, inquit, *θυτικὴν ἠκρίβωσαν Τοῦσκοι, Ἰταλίας γείτονες.* Cf. Pauly l. c. p. 1157.

9. *ἀστρονομεῖν Βαβυλώνιοι*] Deest in Par. 1. 2 et Aet. illud *ἀστρονομεῖν*, pro quo Par. 2 in marg. *καὶ* offert. Clemens Alex. Protrept. c. 6. §. 70: *ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίων*, scil. *μανθάνεις.* Cf. Pauly l. c. Tom. I. p. 1035.

10. *μαγεύειν Πέρσαι*] Cf. Pauly l. c. Tom. IV (1846) p. 1395. — Clemens loc. n. 3 laud. (coll. Protr. l. c.) de Aegyptiis: *γεωμετρίας τε αὖ εὑρεταὶ γεγόνασιν.* Idem de Phoenicibus: *Φοίνικας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσιν.*

11. *Ποίησιν... μυεῖσθαι*] Cf. Pauly l. c. Tom. V (1848) p. 992. 994.

12. *Τουσκανοὶ πλάττειν*] Clemens: *Ἔτι φασὶ Τουσκανοὺς τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι.* Cf. Heinichen ad Euseb. Praep. ev. X. c. 6. n. 2. — Annales Aegyptiorum etiam infra c. 38 memorantur; item in Clementis Epist. I ad Cor. c. 25, qui, post narratam de Phoenice fabulam, dicit: *Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι.* Cf. Pauly l. c. p. 1556 sq..

13. *Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι*] Frustra Gesnerus et Worthus ad maiorem et minorem Phrygiam confugiunt, ut Tatianum explicent. Loquitur de Marsya et Olympo, ambobus Phrygibus et agrestibus. *Maranus.* — Clemens: *Φρύγες* (sc. *ἐπενόησαν*) *αὐλόν· Φρύγες γὰρ ἤστην Ὄλυμπός τε καὶ Μαρσύας.* Cf. Pauly l. c. Tom. IV. p. 1598 et V. p. 928.

14. *Τυῤῥηνοὶ σάλπιγγα*] Clemens: *Τυῤῥηνοὶ σάλπιγγα ἐπενόησαν.* Vocabant eam *λιγῦν.* Cf. Pauly l. c. Tom. VI. p. 609 sq..

πιγγα, χαλκεύειν Κύκλωπες, [15] *καὶ ἐπιστολὰς συντάττειν ἡ Περσῶν ποτε ἡγησαμένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος· Ἄτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῇ ἦν. Καταβάλλετε τοιγαροῦν τοῦτον τὸν τύφον, μηδὲ προβάλλεσθε ῥημάτων εὐπρέπειαν, οἵτινες, ὑφ'* [16] *ὑμῶν αὐτῶν ἐπαινούμενοι, συνηγόρους τοὺς οἴκοι κέκτησθε. Χρὴ δὲ τὸν νοῦν ἔχοντα τὴν ἀφ' ἑτέρων περιμένειν μαρτυρίαν,* [17] *συνᾴδειν τε καὶ ἐν τῇ τοῦ λόγου προφορᾷ. Νῦν δὲ μόνοις ὑμῖν* B
ἀποβέβηκε μηδὲ ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὁμοφωνεῖν· Δωριέων μὲν γὰρ οὐχ [18] *ἡ αὐτὴ λέξις τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, Αἰολεῖς τε οὐχ ὁμοίως τοῖς Ἴωσι φθέγγονται. Στάσεως δὲ οὔσης* [19] *τοσαύτης παρ' οἷς οὐκ ἐχρῆν, ἀπορῶ τίνα με δεῖ καλεῖν Ἕλληνα. Καὶ γὰρ τὸ* [20] *πάντων ἀτοπώτατον, τὰς μὴ συγγενεῖς ὑμῶν ἑρμηνείας τετιμήκατε, βαρβαρικαῖς τε φωναῖς ἔσθ' ὅτε καταχρώμενοι* [21] *σύμφυρτην ὑμῶν πεποιήκατε τὴν διάλεκτον. Τούτου χάριν ἀπεταξάμεθα τῇ παρ'* [22] *ὑμῖν σοφίᾳ, κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ. Κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν*

— De Cyclopibus cf. Tom. II. p. 814 sq..

15. *καὶ ... ἦν*] Codd. msti et editi *συντάσσειν* habent pro *συντάττειν*. Passim fluctuant illi in eiusmodi formis (sic paullo antea *συντάττειν* omnes praebent); quum vero pluribus locis non *σσ* sed *ττ* (cc. 4. 5. 10. 11. 12. 14. 15 16. 17. 19 etc.) compareat, id constanter recepi. Tum Ἑλλανικὸς male (cf. Lobeck. ad Phryn. p. 670) exhibent pro Ἑλλάνικος. — Clemens: *Καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι Ἄτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν Ἑλλάνικος*, nempe in *Περσικοῖς*. Fragmm. histor. gr. ed. Müller (Par. 1841) p. 68. De Atossa cf. Creuzer. ad Herod. Hist. III. 68 (ed. Bähr.). Haec autem non modum epistolarum scribendarum prima docuit, qui quidem multo illa regina est antiquior, sed (Galland.) tabularum epistolarium compaginandarum artem invenit, quo commodius a tabellariis deportarentur. Cf. Henr. Dodwelli Exercitatt. de aetate Phalaridis et Pythagorae (Lond. 1704) p. VIII.

16. *ὑμῶν*] Sic Aet., Ducaeus, Maranus; caeteri *ἡμῶν*. — Mox ad *κέκτησθε* Fris. in marg. *κέχρησθε*.

17. *συνᾴδειν τε*] Frustra Gesnerus et Worthus addendum putant *τοὺς μάρτυρας*: *ac testes ipsos inter se consentire.* Non testium in dicendo testimonio sed loquentium in sermonis pronuntiatione consensum requirit Tatianus. Hunc enim consensum opponit variis pronuntiandi modis inter Graecos vigentibus. Quamobrem negat eos iure sermonis elegantiam (*ῥημάτων εὐ-*

epistolas componere mulier quae Persis olim imperavit, ut ait Hellanicus; Atossa nomen ei erat. Deponite idcirco hunc fastum, neve ostentate verborum elegantiam, qui quidem, dum vos ipsos laudatis, domesticos adhibetis patronos. Oportet autem ut qui sapit aliorum exspectet testimonium, et in ipsa sermonis pronuntiatione cum aliis consentiat. Nunc vero vobis solis contigit ne in colloquiis quidem similes sonos edere; nam Doricorum non eadem dictio est atque Atticorum, neque Aeoles similiter ut Iones loquuntur. Quum autem tantum sit inter eos dissidium inter quos minime oportebat, dubito quem a me oporteat appellari Graecum. Etenim quod omnium absurdissimum est, dictiones vobis non affines in pretio habetis, et barbaris interdum vocibus utentes commixtam efficitis vestram linguam. Quamobrem valediximus vestrae sapientiae, quamvis omnino spectatus aliquis in ea essem. Nam secundum comicum

πρέπειαν) sibi vindicare: primo quidem quia aliorum exspectandum esset testimonium, deinde vero quia eadem pronuntiandi ratio inter Graecos adhibenda esset; aliis enim aliter pronuntiantibus iam statui non posse quinam sint Graeci. *Maranus.*

18. *ἡ*] Herold. omisit.

19. *τοσαύτης*] Aet. *τοιαύτης*.

20. *πάντων*] Sic Par. 1. 2 et Aet.; Fris. *πᾶν*, idque Gesner. (qui veram lectionem notavit) et Herold. praebent. — Monuit Maranum „vir eruditus D. D. de Monsoury, Abbas Orbacensis, pro *τετιμήκατε* legendum esse *ἠτιμήκατε*, *sprevistis.*“ Quam quidem legendi rationem ille necessariam esse non putat, „quia iam satis Tatianus exprobravit Graecis contemtum barbarorum, ut ea res legentium menti haereat, ac Graecos absurdissime facere intelligant, qui non solum inter se variis dialectis discrepant, sed etiam a barbaris quos spernunt vocabula mutuantur. Illud ergo absurdissimum videtur Tatiano, quod non solum se a suis dirimant Graeci sed etiam cum barbaris coniungant.“ — Clemens Alex. l. c. I. c. 21. §. 142: *Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνες διαλέκτους εἶναι τὰς παρὰ σφίσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα καὶ πέμπτην τὴν κοινήν· ἀπεριλήπτους δὲ οὔσας τὰς βαρβάρων φωνὰς μηδὲ διαλέκτους ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι.*

21. *συμφύρτην*] Sic scribo pro vulg. *συμφύρδην* (Par. 1. 2, Aet. — Duc., Maran.) vel *συμφέρδην* (sic caeteri editt. ex Fris.).

22. *ὑμῖν*] Sic Par. 1. 2, Aet., Duc., Maran.; caeteri editt. ex Fris. *ἡμῖν*. — Mox *ἦν*, quod omnes codd.

[23] Ταυτί ἐστιν ἐπιφυλλίδες καὶ στωμύλματα, C
χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης.
[24] Λαρυγγιῶσί τε τὴν ταύτης ὑφιέμενοι, καὶ κορακώδη ἀφιέντες φωνήν. Ῥητορικὴν μὲν γὰρ ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ συκοφαντίᾳ συνεστήσασθε, καθὸ πιπράσκοντες τῶν λόγων ὑμῶν τὸ αὐτεξούσιον [25] καὶ πολλάκις τὸ νῦν δίκαιον αὖθις οὐκ ἀγαθὸν παριστάντες. [26] Ποιητικὴν δέ, μάχας ἵνα συντάσσητε καὶ θεῶν ἔρωτας 3
καὶ ψυχῆς διαφθοράν.

2. Τί γὰρ [1] σεμνὸν φιλοσοφοῦντες ἐξηνέγκατε; Τίς δὲ τῶν πάνυ σπουδαίων ἀλαζονείας ἔξω καθέστηκε; [2] Διογένης, ὁ πι- B
θώνης κομπήματι τὴν αὐτάρκειαν σεμνυνόμενος, πολύποδος ὠμοβορίᾳ πάθει συσχεθεὶς εἰλεῷ διὰ τὴν ἀκρασίαν ἀπέθανεν. Ἀρίστιππος ἐν πορφυρίδι περιπατῶν [3] ἀξιοπίστως ἠσώτευσε.

mali reponunt, a Morello et Worthio male omissum est. Videtur hic Tatianus potissimum artem sophisticam respicere seu rhetoricam, quam statim memorat. Cf. c. 35. n. 1.

23. Ταυτί ... τέχνης] Aristoph. Ran. 92 sq.. Comicum istis verbis, quibus alii quoque scriptores utuntur, ineptos castigat poetas. Cf. quae Thiersch (1830) et Fritzsche (1845) ad ea observarunt. — Debebat Tatianus scribere Ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ etc.. Particula καὶ in Aet. deest.

24. Λαρυγγιῶσι ... φωνήν] Haec verba omnes editores, Gesnero et Morello exceptis, ad normam versuum (Λαρ.... ὑφιέμενοι, Καὶ ... φωνήν) dederunt. Minime vero conveniunt metro. Neque sunt Aristophanis neque alius poetae comici sed ipsius Tatiani, id quod iam Worthius et interpres Campidonensis animadverterunt. — Ταύτης scil. τῆς σοφίας. Pariter Valckenar. in Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. V. p. 119 retulit. Pro ἀφιέντες (frequentius act. ἱέμενοι φωνήν: Astii Lexic. Plat. Vol. I. p. 326) Par. 1. 2 et Aet. ἱέμενοι habent. Infra c. 15 appellantur κορακόφωνοι.

25. καὶ πολλάκις etc.] Videtur alludere ad iniustum et iniustum sermonem, quos disputantes Socratem Aristophanes in Nubibus inducit. Gesnerus. — Pro παριστάντες Par. 2 παριστῶντες et in marg. παριστῶντες. Hesychius: παριστᾷ· ἀποδείκνυσι. Raro (c. 33) illud (pro παρίστημι) invenitur; cf. Steph. l. c. Vol. VI. p. 521.

26. Ποιητικὴν δέ] Par. 1 in marg.: κατὰ κοινοῦ τὸ συνεστήσασθε. Nempe συνεστήσασθε communiter (gemeinschaftlich) et ad ῥητορικὴν et ad ποιητικὴν pertinere. Cf. c. 4. n. 4. c. 8. n. 9. — Pro συντάττητε (cf. n. 15) codd. msti et editi συντάσσητε. Fris. in marg. συντάσσησθε. — Pro διαφθοράν Aet. διαφοράν.

1. σεμνὸν] Par. 2 σοφόν.

Haec sunt reiiculi racemi et loquacitas,
Hirundinum musaea, corruptores artis.

Ac dilatato gutture clamitant istam affectantes, et corvorum emittunt vocem. Rhetoricam enim ad iniustitiam et calumniam instituistis, mercede vendentes sermonum vestrorum libertatem et saepe id quod nunc iustum alias haud bonum repraesentantes. Poeticam vero, pugnas ut describeretis et deorum amores et animae corruptelam.

2. Quid enim praeclari philosophando protulistis? Quis ex iis qui praestantissimi fuerunt expers arrogantiae fuit? Diogenes, qui dolii ostentatione de continentia gloriabatur, quum polypum crudum vorasset, morbo correptus intestinorum propter intemperantiam periit. Aristippus, qui veste

2. *Διογένης*] Morell. *Διογένους*. Mox Gesner. et Herold. *τὸν* pro *τήν*. Par. 2 *ὠμορίᾳ* pro *ὠμοβορίᾳ*, quod vero in marg. praebet. Galland. *συσχεσθεὶς* pro *συσχεθείς*. Sic c. 3: *ὕδρωπι συσχεθείς*. Tu *ἰλεῷ* scripseris pro *ἰλέῳ*. *Ἴλεος* autem sive, id quod rectius se habere videtur, *ἰλεὸς* (alii *εἰλεός* dicunt) est morbus intestinorum: de quo plura videsis in Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 237. — Worthus: „De Diogenis Cynici morte variae feruntur sententiae. Hieronymus c. Iovin. II. c. 9 febre periisse eum scribit. Ipsius necessarii (quod notat Antisthenes in *διαδοχαῖς* apud Laertium) dixerunt eum spiritu continendo animam exhalasse. Sunt et qui comestione crudi pedis bovis, *βοὸς πόδα φαγόντα*, interiisse aiunt: Laert. de vitt. philos. VI. c. 2. §. 76. Sed ibi legendum *πολύποδα* Menagius observarat. Et quidem eum ex polypo crudo devorato obiisse praeter Tatianum nostrum testantur Athenaeus lib. VIII. c. 5 [eum inter *ὀψοφάγους* recensens] et Iulianus prope initium Orat. VI.“

3. *ἀξιοπίστως*] I. q. *ἀξίως πίστεως*, *ut persuasioni ipsius convenit.* Pariter Daniel *Tatianus d. Apolog.* p. 69 videtur intellexisse, liberius reddens: „Aristippus in seinem Purpurkleide wusste seine Schwelgerei in ein philosophisches System zu kleiden.“ Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 761. Worthus putat Tatianum ad hanc historiam respicere. Etenim narrat Laertius l. c. II. c. 8. p. 78 „iussisse aliquando Dionysium in convivio ut singuli in veste purpurea saltarent; renuisse id Platonem dicentem: *Οὐκ ἂν δυναίμην θῆλυν ἐνδῦναι στολήν.* Sumta vero Aristippum se induisse, et cum saltare inciperet dixisse: *Καὶ γὰρ ἐν βακχεύμασιν Οὖσ' ἥ γε σώφρων οὐ διαφθαρήσεται*“ (Eurip. Bacch. 314 sq.). — Tertullianus

Πλάτων φιλοσοφῶν ὑπὸ Διονυσίου [4] διὰ γαστριμαργίαν ἐπιπράσκετο. Καὶ Ἀριστοτέλης, ἀμαθῶς ὅρον τῇ προνοίᾳ θεὶς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν οἷς ἠρέσκετο περιγράψας, λίαν ἀπαιδεύτως [5] Ἀλέξανδρον μὴ μεμνημένος μειράκιον ἐκολάκευεν· ὅστις ἀριστοτελικῶς πάνυ [6] τὸν ἑαυτοῦ φίλον διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτὸν 143
προσκυνεῖν καθείρξας ὥσπερ ἄρκτον ἢ πάρδαλιν περιέφερε. Πάνυ γοῦν ἐπείθετο τοῖς τοῦ διδασκάλου δόγμασι, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀρετὴν συμποσίοις ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ [7] πάνυ φίλτατον διαπείρων τῷ δόρατι, καὶ πάλιν κλαίων καὶ [8] ἀποκαρτερῶν προφάσει λύπης, ἵνα ὑπὸ τῶν οἰκείων μὴ μισηθῇ. Γελάσαιμι δ' ἂν καὶ τοὺς μέχρι νῦν τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ 4
καταχρωμένους· οἳ τὰ μετὰ σελήνην ἀπρονόητα λέγοντες εἶναι, προσγειότεροι παρὰ τὴν σελήνην ὑπάρχοντες καὶ κατώτεροι τοῦ ταύτης δρόμου, προνοοῦσι τῶν ἀπρονοήτων· παρ' οἷς δὲ οὐκ B
ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ ῥώμη σώματος, οὐκ εὐγένεια, παρὰ τούτοις οὐκ ἔστι [9] παρὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ εὔδαιμον. Καὶ οἱ [10] τοιοῦτοι φιλοσοφείτωσαν.

Apolog. c. 46 locum sic transtulit: „Aristippus in purpura **sub magna gravitatis superficie** nepotatur." Inde Gesnerus quoque istud *ἀξιοπίστως* reddidit: *utcumque graviter composito vultu*. Sed valde dubitat Maranus an Tatianeam mentem assecutus sit. Aristippus enim „non gravitatem inter voluptates sed iocum potius et lusum adhibebat, ut ex multis eius dicteriis apud antiquos memoratis perspicitur." Existimat igitur Tatianum ad dictum Aristippi respicere quod Lactantius Institt. div. III. c. 14 refert: „Illud inter me (aiebat Aristippus) et nepotes interest, quod isti percaro, ego gratis voluptates consequar." Unde editor ille censet *ἀξιοπίστως* idem valere apud nostrum scriptorem ac *gratis* apud Lactantium. „Iocatur ergo in Aristippum Tatianus, eumque libidines gratuito satiasse indicat, cum illum *ἀξιοπίστως* luxuriatum, id est pretii statim solvendi lege, veluti bonum aliquod nomen, immunem fuisse dicit." Sufficit hanc interpretationem memorasse.

4. *διὰ γαστριμαργίαν*] Herold. *διὰ* praetermisit. — Mendacium *γαστριμαργίας* Platonis adversarii pretulerunt: repetiit Tatianus deceptus. Vestigiis eius Tertullianus quoque l. c.: „Plato Dionysio **ventris** gratia venditatur." Maranus: „Platonis famae nocuerunt siculae dapes. Carpit etiam Gregorius Naz. Orat. III siculam *illius voracitatem, **ob quam ipse venditur** ac ne ab ullo quidem discipulorum, immo nec ab homine graeco redimitur*." Cf. Ast *Platon's Le-*

indutus purpurea incedebat, persuasioni convenienter luxuriabatur. Plato philosophus a Dionysio propter heluationem venditus est. Atque Aristoteles, qui inscite terminum providentiae posuit et felicitatem iis rebus, quibus delectabatur circumscripsit, nimis contra magistri officium Alexandro adulabatur oblitus adolescentulum eum esse; qui quidem prorsus aristotelice amicum suum, quod nollet ipsum adorare, inclusum instar ursi aut pardi circumferebat. Prorsus certe parebat magistri decretis, fortitudinem et virtutem in conviviis demonstrans, atque familiarem et valde carum hastili transfigens, ac postea plorans seque inediâ macerans per simulationem doloris, ne odium familiarium sibi concitaret. Rideo equidem istius etiam nunc decretorum sectatores: qui, quum sublunaria negent providentiâ regi, viciniores terrae quam luna huiusque orbe inferiores, rebus a providentia desertis provident; quibus autem non adest pulchritudo, non divitiae, non robur corporis, non nobilitas, ab iis abest secundum Aristotelem felicitas. Ac tales homines philosophentur.

ben u. Schriften (Lips. 1816) p. 26 sqq..

5. *Ἀλέξανδρον μὴ μεμν.*] Editi quemadmodum Par. 1. 2 et Fris. *τε* pro *μὴ* inepte habent. Aet. *Ἀλέξανδρόν τε*, omisso *μεμνημένος*. Par. 2 in marg. *Ἀλεξάνδρῳ τετιμημένος*. Verba *λίαν ἀπαιδεύτως* vulgo ad *περιγράψας* referuntur. Illud vero *μή*, quod pro vulg. *τε* dedi, firmat Tertullianus qui Nostrum libere imitatus l. c. dicit: „Aristoteles ... turpiter [*λίαν ἀπαιδεύτως*: *ut minime decet magistrum*] Alexandro regendo potius [*μὴ μεμν. μειράκιον*] adulatur.“ — Cotelerius Monumm. eccl. gr. Tom. III. p. 657 censet legendum *τε μεμνημένον μειρ.*, h. e. *furioso adolescenti assentabatur*, Maranus *τε μὴ μεμνημένος μειρ.*, *adolescentem esse oblitus*.

6. *τὸν ἑαυτοῦ φίλον*] Callisthenem Olynthium.

7. *πάνυ φίλτατον*] Clitum.

8. *ἀποκαρτερῶν*] Aet. *ἀποκρατερῶν*.

9. *παρὰ*] Sic omnes codd. msti. Praepositio saepe ista ratione (= *in Uebereinstimmung*, *gemäss*) cum casu quarto struitur; cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. II. p. 444. n. 4 et Weber ad Demosth. Or. in Aristocr. p. 521 sq.. Gesnerus vero coniecit *κατά*, idque Morell., Duc., Worth. textui temere inseruerunt.

10. *τοιοῦτοι*] Par. 2 in marg.

3. Τὸν [1] γὰρ Ἡράκλειτον οὐκ ἂν ἀποδεξαίμην, ἐμαυτὸν ἐδιζησάμην εἰπόντα, διὰ τὸ αὐτοδίδακτον εἶναι καὶ ὑπερήφανον. Οὔτ' ἂν ἐπαινέσαιμι κατακρύψαντα [2] τὴν ποίησιν ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ναῷ, μυστηριωδῶς ὅπως ὕστερον ἡ ταύτης [3] ἔκδοσις γένηται· καὶ γὰρ οἷς μέλον ἐστὶ περὶ τούτων φασὶν Εὐριπίδην τὸν τραγῳδοποιόν, κατιόντα καὶ ἀναγινώσκοντα, διὰ μνήμης κατ' C
ὀλίγον τὸ [4] Ἡρακλείτου σκότος σπουδαίως παραδεδωκέναι. Τούτου μὲν οὖν τὴν ἀμαθίαν ὁ θάνατος [5] διήλεγξεν· ὕδρωπι γὰρ συσχεθείς, [6] καὶ τὴν ἰατρικὴν ὡς φιλοσοφίαν ἐπιτηδεύσας, βολβίτοις τε περιπλάσας ἑαυτόν, τῆς κόπρου κρατυνθείσης, συνολκάς τε τοῦ παντὸς ἀπεργασαμένης σώματος, σπασθεὶς ἐτελεύτησε. Τὸν 5
γὰρ [7] Ζήνωνα, διὰ τῆς ἐκπυρώσεως ἀποφαινόμενον ἀνίστασθαι πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, λέγω δὲ Ἄνυτον καὶ [8] Μέ-

μὲν addit. — Φιλοσοφ.: philosophos se esse glorientur (Worth.).

1. γάρ] Par. 2 in marg. δέ. — Mox codd. msti et editi ἐμαυτὸν ἐδιδαξάμην praebent. Sed probe Maranus observavit ἐδιζησάμην legendum esse: „tum quia insulsa prorsus esset et Tatiani salibus indigna haec tautologia: *Heraclitum non probaverim, dicentem Ego me ipsum docui, quia a se ipso doctus erat et superbus*; tum quia memorabile est inprimis illud Heracliti dictum, quod refertur a Iuliano Orat. VI: Ἐδιζησάμην ἐμωυτόν." Ab aliis quoque refertur, quos Schleiermacher *Museum der Alterthums-Wiss.* Tom. I (Ber. 1808) p. 530 laudavit. Laertius de vitt. philos. IX. c. 1. §. 5: Ἤκουσέ (Heraclitus) τε οὐδενός, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ.

2. τὴν ποίησιν] Hoc opus Περὶ φύσεως (postea Μοῦσαι) inscriptum fuit. Quum valde obscurum esset, auctor iam a veteribus σκοτεινός cognominabatur. Tatianus quoque paullo post, ad opus illud respiciens, τὸ Ἡρακλείτου σκότος memorat. Cf. Brandis *Handb. d. Gesch. d. griech.-röm. Philosophie* P. I (Ber. 1835) p. 152 sq.. Euripides illud opus Socrati legendum dedit, cuius responsum Laertius retulit l. c. II. c. 5. §. 22. Locum Tatianeum recensuit Schleiermacher l. c. p. 323.

3. ἔκδοσις] Desideratur in Par. 1 et Aet.; sed margini illius adscriptum est prima manu. — Mox Aet. et Par. 2 pro οἷς μ. ἐ. π. τούτων habent οἷς μὲν λ¯ ἐστὶ περὶ τούτων. Ex quibus emendator in marg. Par. 2 haec fecit: ἔτεσι τριάκοντα πρὸ τούτων.

4. Ἡρακλείτου] Par. 1 et Aet. Ἡράκλειτον. Gesner. et Herold. ex Fris. ἡρακλείτειον.

5. διήλεγξεν] Aet. συνήλεγξας.

6. καὶ etc.] Medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasse

3. Heraclitum enim non probaverim, qui, quum esset a seipso doctus et arrogans, dicebat: *Ipse me investigavi.* Nec laudaverim quod carmen in templo Dianae occultaverit, ut postea instar mysterii ederetur; etenim quibus ista curae sunt Euripidem tragicum dicunt, quum eo veniret et legeret, memoriae paullatim Heracliti tenebras diligenter tradidisse. Huius sane imperitiam mors redarguit; aqua enim intercute correptus, quum medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasset, seque stercoribus boum circumlevisset, fimo indurato et totum corpus convellente dilaceratus interiit. Tum minime audiendus est Zeno, qui per conflagrationem pronuntiat eosdem rursus homines ad eadem resurgere, id est Anytum et Meletum ad accusandum, Bu-

dicitur Heraclitus, quia ab illis tenebris, quibus philosophiam demerserat, ne hydropicus quidem factus in consulendis medicis discedere voluit. Nam, ut ait Laertius [IX. c. 1. §. 3], τῶν ἰατρῶν αἰνιγματωδῶς ἐπυνθάνετο εἰ δύναιντο ἐξ ἐπομβρίας αὐχμὸν ποιῆσαι. — Existimavit Worthus verba σπασθεὶς ἐτελεύτησε [interpres Campid.: *kam in Zuckungen um*] sic interpretanda esse: *dilaceratus a canibus interiit.* At nequaquam Tatianus dilaceratum a canibus Heraclitum dicit, sed ab illo bovis stercore quod totum corpus convellebat et dilacerabat. Sic etiam apud Tertullianum [ad martyr. c. 4] Heraclitus „se bubulo stercore oblitum exussisse“ dicitur. Idem testatur Hermippus apud Laertium [l. c. §. 4]; nempe Heraclitum, cum pueris iussisset ut se bovis stercore oblinerent, κατατεινόμενον δευτεραῖον τελευτῆσαι καὶ ταφῆναι ἐν τῇ ἀγορᾷ. Fucum fecit erudito Anglo quod ait ibidem [§. 6] Neanthes Cyzicenus Heraclitum, μὴ δυνηθέντα αὐτὸν ἀποσπάσαι τὰ βόλιτα, μεῖναι καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν ἀγνοηθέντα κυνόβρωτον γενέσθαι. Sed hoc Neanthis testimonium pugnat illud quidem cum Hermippo de Heracliti sepultura, nequaquam autem de mortis genere; siquidem uterque Heraclitum bovis stercore oblitum periisse memorat, verum alter postridie sepultum dicit, alter a canibus voratum propterea quod agnitus non fuisset. *Maranus.*

7. Ζήνωνα] Maran. Ζηνίωνα. Mox pro ἀποφαινόμενον Morell. ἀποφαινόμενοι. — Sententia Stoicorum de conflagratione mundi cc. 6 et 25 accuratius exponitur.

8. Μέλητον] Sic Par. 1. Caeteri codd. msti pariter atque editi Μέλιτον. Eumdem errorem in Iustini Cohort. ad Gent. c. 20. n. 2 correxi. Cf. Stallbaum ad Plat. Euthyphr. p. 2. B. et Kaiser Histor. crit. Trag. graecc. p. 285. — Mox

ληтον ἐπὶ τῷ κατηγορεῖν, Βούσιριν δὲ ἐπὶ τῷ ξενοκτονεῖν, καὶ
Ἡρακλέα πάλιν ἐπὶ τῷ ἀθλεῖν, παραιτητέον· ὅστις [9] ἐν τῷ κα- D
τὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ πλείονας τοὺς μοχθηροὺς τῶν δικαίων
εἰσηγεῖται, Σωκράτους ἑνὸς καὶ Ἡρακλέους, καί τινων ἄλλων
τοιούτων γεγονότων ὀλίγων καὶ οὐ πολλῶν. Οἱ γὰρ κακοὶ
[10] πάνυ πλείους εὑρεθήσονται τῶν ἀγαθῶν. [11] Καὶ ὁ θεὸς κα-
κῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν ποιητής, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώ-
ληξι καὶ ἀῤῥητουργοῖς καταγινόμενος. Ἐμπεδοκλέους γὰρ τὸ
ἀλαζονικὸν αἱ κατὰ τὴν Σικελίαν τοῦ πυρὸς ἀναφυσήσεις ἀπέ-
δειξαν, ὅτι μὴ θεὸς ὢν [12] τοῦτο παρ' ὀλίγον εἶναι κατεψεύδετο.
Γελῶ καὶ τὴν Φερεκύδους [13] γραολογίαν, καὶ τοῦ Πυθαγόρου 14
τὴν περὶ τὸ δόγμα κληρονομίαν, καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος, κἂν
τινες μὴ θέλωσι, τὴν περὶ τούτου μίμησιν. Τίς γὰρ ἂν ἐπι-

ἐπὶ ante τῷ ἀθλεῖν in Aet. omissum.

9. ἐν τῷ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ] Nullus hic liber Zenonis περὶ τῆς ἐκπυρώσεως aut περὶ τοῦ ὅλου citatur (Worth., Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 241), sed „quod ex illius de conflagratione sententia consequebatur id refellit Tatianus" (Maran.). — Dein pro Ἡρακλέους Abbas de Monsoury (vid. c. 1. n. 20) existimavit Ἡρακλείτου reponendum esse. Non male. Iustinus Apol. I. c. 46: *Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοί εἰσι ... οἷον ἐν Ἕλλησι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς.* — Tum pro τινων Daniel l. c. tacite τῶν scripsit. — Quod sequitur ἄλλων in Par. 2 excidit. — Denique pro ὀλίγων, quod Daniel l. c. omisit, Herold. ὀλίγον habet.

10. πάνυ] Hanc particulam, qua Tatianus lubentissime utitur, Maranus ex Par. 1 et Aet. reposuit. Reliqui editores cum Fris. praebebant πάλιν. Par. 2 in marg. πολύ.

11. *Καὶ ... καταγινόμ.*] C. 4: *Πνεῦμα ὁ θεός, οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης.* Perstringit doctrinam Stoicorum quum de fato tum de ratione disseminata. Cf. quae ad l. c. notavi. Clemens Alex. Protrept. c. 5. §. 66: *Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν.*

12. τοῦτο παρ' ὀλίγον] Codd. msti et editi τοῦθ' ὅπερ ἔλεγεν. Quum vero sic sententia claudicet, Maranus levissima mutatione scribendum coniecit τοῦτο παρ' ὀλίγον. „Non enim dicebat Empedocles se deum esse, sed astu consequi voluit ut deus haberetur, ac ea mente in ardentem Aetnam desiluit.

sirin ad hospites necandos, et Herculem ad repetendos certaminum labores; qui quidem in hac conflagrationis ratione plures improbos quam iustos inducit, quum unus tantum Socrates fuerit et unus Hercules, et quidam alii eiusmodi non multi exstiterint sed pauci. Mali enim omnino plures inveniuntur quam boni. Deus quoque deprehendetur malorum secundum illum auctor esse, et in cloacis et vermibus et nefanda patrantibus versari. Empedoclis porro iactantiam ignis in Sicilia eruptiones coarguerunt, quia, quum deus non esset, parum abfuit quin se deum esse mentiretur. Rideo etiam Pherecydis aniles garritus, et Pythagorae placiti haereditatem, et Platonis, etiamsi nonnullis secus videatur, eius imitationem. Quis autem caninas Cratetis nu-

Quare nihil propius factum est quam ut evanuisse et in coelum translatus esse crederetur. Sed illud commentum nudaverunt crepidae, quas ignis erumpens reiecit.“ Cf. S. Karsten Philosoph. graecc. vett. Reliqq. Vol. II (Amstel. 1838) p. 36. n. 95.

13. γρᾳολογίαν] Scriptor hac voce non ad Pherecydis θεογονίαν (Gesner., Werth.) respicit, sed, ut etiam Scheffer (De natura et constitutione philosophiae italicae ed. Schurzfleisch Vitemb. 1701. p. 12) et Sturz (Pherecydis Fragmm., ed. 2. Lips. 1824, p. 14) censuerunt, ad μετεμψυχώσεως doctrinam quam ille ad Graecos transtulit. Dicit hanc de animarum migratione sententiam a Pherecyde Pythagoram accepisse et Platonem imitatione expressisse. Addit de Platone nonnullos aliter statuere. „Revera,“ ut Maranus animadvertit, „sic elaboravit Plato in hac illustranda sententia ut illius parens et architectus habitus sit.“ Idcirco Irenaeus adv. haeres. II. c. 33, § 2 de metempsychosi ac de Platone ita ait: „Ad haec Plato, vetus ille Atheniensis, qui et primus sententiam hanc introduxit, quum excusare non posset, oblivionis induxit poculum.“ Etiam Tertullianus, ad Platonem spectans, de anima c. 23: „Novum,“ inquit, „elaboravit argumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις [Phaed. p. 73. B], id est discentias reminiscentias esse.“ Utrumque locum Maranus protulit. Cf. Clausen Apologetae eccl. chr. ante-theodos. etc. (Havn. 1817) p. 179. — Articulum τὴν ante περὶ τούτου Maranus expunxit. Abest quidem ab Aet., sed in caeteris codd. comparet; neque inepte se habet. Sic iungas: καὶ τὴν τοῦ Πλ. μίμησιν τὴν περὶ τούτου scil. τοῦ δόγματος. Cf. Matthiae *Ausf. griech. Grammat.* (ed. 2) p. 562.

πιγγα, χαλκεύειν Κύκλωπες, [15] καὶ ἐπιστολὰς συντάττειν ἡ Περσῶν ποτε ἡγησαμένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος· Ἄτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῇ ἦν. Καταβάλλετε τοιγαροῦν τοῦτον τὸν τύφον, μηδὲ προβάλλεσθε ῥημάτων εὐπρέπειαν, οἵτινες, ὑφ' [16] ὑμῶν αὐτῶν ἐπαινούμενοι, συνηγόρους τοὺς οἴκοι κέκτησθε. Χρὴ δὲ τὸν νοῦν ἔχοντα τὴν ἀφ' ἑτέρων περιμένειν μαρτυρίαν, [17] συνᾴδειν τε καὶ ἐν τῇ τοῦ λόγου προφορᾷ. Νῦν δὲ μόνοις ὑμῖν B ἀποβέβηκε μηδὲ ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὁμοφωνεῖν· Δωριέων μὲν γὰρ οὐχ [18] ἡ αὐτὴ λέξις τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, Αἰολεῖς τε οὐχ ὁμοίως τοῖς Ἴωσι φθέγγονται. Στάσεως δὲ οὔσης [19] τοσαύτης παρ' οἷς οὐκ ἐχρῆν, ἀπορῶ τίνα με δεῖ καλεῖν Ἕλληνα. Καὶ γὰρ τὸ [20] πάντων ἀτοπώτατον, τὰς μὴ συγγενεῖς ὑμῶν ἑρμηνείας τετιμήκατε, βαρβαρικαῖς τε φωναῖς ἔσθ' ὅτε καταχρώμενοι [21] συμφύρτην ὑμῶν πεποιήκατε τὴν διάλεκτον. Τούτου χάριν ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' [22] ὑμῖν σοφίᾳ, κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ. Κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν

— De Cyclopibus cf. Tom. II. p. 814 sq..

15. καὶ ... ἦν] Codd. msti et editi συντάσσειν habent pro συντάττειν. Passim fluctuant illi in eiusmodi formis (sic paullo antea συντάττειν omnes praebent); quum vero pluribus locis non σσ sed ττ (cc. 4. 5. 10. 11. 12. 14. 15 16. 17. 19 etc.) compareat, id constanter recepi. Tum Ἑλλανικὸς male (cf. Lobeck. ad Phryn. p. 670) exhibent pro Ἑλλάνικος. — Clemens: Καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι Ἄτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν Ἑλλάνικος, nempe in Περσικοῖς. Fragmm. histor. gr. ed. Müller (Par. 1841) p. 68. De Atossa cf. Creuzer. ad Herod. Hist. III. 68 (ed. Bähr.). Haec autem non modum epistolarum scribendarum prima docuit, qui quidem multo illa regina est antiquior, sed (Galland.) tabularum epistolarium compaginandarum artem invenit, quo commodius a tabellariis deportarentur. Cf. Henr. Dodwelli Exercitatt. de aetate Phalaridis et Pythagorae (Lond. 1704) p. VIII.

16. ὑμῶν] Sic Aet., Ducaeus, Maranus; caeteri ἡμῶν. — Mox ad κέκτησθε Fris. in marg. κέχρησθε.

17. συνᾴδειν τε] Frustra Gesnerus et Worthus addendum putant τοὺς μάρτυρας: *ac testes ipsos inter se consentire*. Non testium in dicendo testimonio sed loquentium in sermonis pronuntiatione consensum requirit Tatianus. Hunc enim consensum opponit variis pronuntiandi modis inter Graecos vigentibus. Quamobrem negat eos iure sermonis elegantiam (ῥημάτων εὐ-

epistolas componere mulier quae Persis olim imperavit, ut ait Hellanicus; Atossa nomen ei erat. Deponite idcirco hunc fastum, neve ostentate verborum elegantiam, qui quidem, dum vos ipsos laudatis, domesticos adhibetis patronos. Oportet autem ut qui sapit aliorum exspectet testimonium, et in ipsa sermonis pronuntiatione cum aliis consentiat. Nunc vero vobis solis contigit ne in colloquiis quidem similes sonos edere; nam Doricorum non eadem dictio est atque Atticorum, neque Aeoles similiter ut Iones loquuntur. Quum autem tantum sit inter eos dissidium inter quos minime oportebat, dubito quem a me oporteat appellari Graecum. Etenim quod omnium absurdissimum est, dictiones vobis non affines in pretio habetis, et barbaris interdum vocibus utentes commixtam efficitis vestram linguam. Quamobrem valediximus vestrae sapientiae, quamvis omnino spectatus aliquis in ea essem. Nam secundum comicum

πρέπειαν) sibi vindicare: primo quidem quia aliorum exspectandum esset testimonium, deinde vero quia eadem pronuntiandi ratio inter Graecos adhibenda esset; aliis enim aliter pronuntiantibus iam statui non posse quinam sint Graeci. *Maranus.*

18. *ἡ*] Herold. omisit.

19. *τοσαύτης*] Aet. *τοιαύτης*.

20. *πάντων*] Sic Par. 1. 2 et Aet.; Fris. *πᾶν*, idque Gesner. (qui veram lectionem notavit) et Herold. praebent. — Monuit Maranum „vir eruditus D. D. de Monsoury, Abbas Orbacensis, pro *τετιμήκατε* legendum esse *ἠτιμήκατε*, *spernitis*.“ Quam quidem legendi rationem ille necessariam esse non putat, „quia iam satis Tatianus exprobravit Graecis contemtum barbarorum, ut ea res legentium menti haereat, ac Graecos absurdissime facere intelligant, qui non solum inter se variis dialectis discrepant, sed etiam a barbaris quos spernunt vocabula mutuantur. Illud ergo absurdissimum videtur Tatiano, quod non solum se a suis dirimant Graeci sed etiam cum barbaris coniungant.“ — Clemens Alex. l. c. I. c. 21. §. 142: *Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνες διαλέκτους εἶναι τὰς παρὰ σφῖσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα καὶ πέμπτην τὴν κοινήν· ἀπεριλήπτους δὲ οὔσας τὰς βαρβάρων φωνὰς μηδὲ διαλέκτους ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι.*

21. *συμφύρτην*] Sic scribo pro vulg. *συμφύρδην* (Par. 1. 2, Aet. — Duc., Maran.) vel *συμφέρδην* (sic caeteri editt. ex Fris.).

22. *ὑμῖν*] Sic Par. 1. 2, Aet., Duc., Maran.; caeteri editt. ex Fris. *ἡμῖν*. — Mox *ἦν*, quod omnes codd.

[23] *Ταῦτ' ἔστιν ἐπιφυλλίδες καὶ στωμύλματα,* C
Χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης.

[24] *Λαρυγγιῶσί τε οἱ ταύτης ἐφιέμενοι, καὶ κοράκων ἀφίενται φωνήν. Ῥητορικὴν μὲν γὰρ ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ συκοφαντίᾳ συνεστήσασθε, μισθοῦ πιπράσκοντες τῶν λόγων ὑμῶν τὸ αὐτεξούσιον* [25] *καὶ πολλάκις τὸ νῦν δίκαιον αὖθις οὐκ ἀγαθὸν παριστῶντες.* [26] *Ποιητικὴν δέ, μάχας ἵνα συντάττητε καὶ θεῶν ἔρωτας* 3
καὶ ψυχῆς διαφθοράν.

2. *Τί γὰρ* [1] *σεμνὸν φιλοσοφοῦντες ἐξηνέγκατε; Τίς δὲ τῶν πάνυ σπουδαίων ἀλαζονείας ἔξω καθέστηκεν;* [2] *Διογένης, πι-* D
θάκνης καυχήματι τὴν αὐτάρκειαν σεμνυνόμενος, πολύποδος ὠμοβορίᾳ πάθει συσχεθεὶς ἰλέῳ διὰ τὴν ἀκρασίαν ἀποτέθνηκεν. Ἀρίστιππος ἐν πορφυρίδι περιπατῶν [3] *ἀξιοπίστως ἠσωτεύσατο.*

msti agnoscunt, a Morello et Wortho male omissum est. Videtur hic Tatianus potissimum artem sophisticam respicere seu rhetoricam, quam statim memorat. Cf. c. 35. n. 1.

23. *Ταῦτ' ... τέχνης*] Aristoph. Ran. 92 sq.. Comicus istis verbis, quibus alii quoque scriptores utuntur, inanes castigat poetas. Cf. quae Thiersch (1830) et Fritzsche (1845) ad ea observarunt. — Debebat Tatianus scribere *'Επιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ* etc.. Particula *καὶ* in Aet. deest.

24. *Λαρυγγιῶσι . . . φωνήν*] Haec verba omnes editores, Gesnero et Heroldo exceptis, ad normam versuum (*Λαρ.... ἐφιέμενοι, Καὶ... φωνήν*) dederunt. Minime vero conveniunt metro. Neque sunt Aristophanis neque alius poetae comici sed ipsius Tatiani, id quod iam Worthus et interpres Campidonensis animadverterunt. — *Ταύτης* scil. *τῆς σοφίας*. Pariter Valckenar. in Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. V. p. 119 retulit. Pro *ἀφίενται* (frequentius act. *ἀφιέναι φωνήν*: Astii Lexic. Plat. Vol. I. p. 324) Par. 1. 2 et Aet. *ἐφίενται* habent. Infra c. 15 appellantur *κορακόφωνοι*.

25. *καὶ πολλάκις* etc.] Videtur alludere ad iustum et iniustum sermonem, cuius doctorem Socratem Aristophanes in Nebulis mentitur. *Gesnerus.* — Pro *παριστῶντες* Par. 2 *περιστῶντες* et in marg. *παριστῶντες*. Hesychius: *παριστῶ· ἀποδείκνυμι*. Raro (c. 33) illud (pro *παρίστημι*) invenitur; cf. Steph. l. c. Vol. VI. p. 521.

26. *Ποιητικὴν δὲ*] Par. 1 in marg.: *κατὰ κοινοῦ τὸ συνεστήσασθε*. Nempe *συνεστήσασθε* communiter (gemeinschaftlich) et ad *ῥητορικὴν* et ad *ποιητικὴν* pertinere. Cf. c. 4. n. 4. c. 8. n. 9. — Pro *συντάττητε* (cf. n. 15) codd. msti et editi *συντάσσητε*. Fris. in marg. *συντάσσησθε*. — Pro *διαφθορὰν* Aet. *διαφοράν*.

1. *σεμνὸν*] Par. 2 *σοφόν*.

Haec sunt reiiculi racemi et loquacitas,
Hirundinum musaea, corruptores artis.

Ac dilatato gutture clamitant istam affectantes, et corvorum emittunt vocem. Rhetoricam enim ad iniustitiam et calumniam instituistis, mercede vendentes sermonum vestrorum libertatem et saepe id quod nunc iustum alias haud bonum repraesentantes. Poeticam vero, pugnas ut describeretis et deorum amores et animae corruptelam.

2. Quid enim praeclari philosophando protulistis? Quis ex iis qui praestantissimi fuerunt expers arrogantiae fuit? Diogenes, qui dolii ostentatione de continentia gloriabatur, quum polypum crudum vorasset, morbo correptus intestinorum propter intemperantiam periit. Aristippus, qui veste

2. Διογένης] Morell. Διογένους. Mox Gesner. et Herold. τὸν pro τὴν. Par. 2 ὠμορίᾳ pro ὠμοβορίᾳ, quod vero in marg. praebet. Galland. συσχεσθεὶς pro συσχεθείς. Sic c. 3: ὕδρωπι συσχεθείς. Tu ἰλεῷ scripseris pro ἰλέῳ. Ἴλεος autem sive, id quod rectius se habere videtur, εἰλεός (alii εἰλεός dicunt) est morbus intestinorum: de quo plura videsis in Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 237. — Worthus: „De Diogenis Cynici morte variae feruntur sententiae. Hieronymus c. Iovin. II. c. 9 febre periisse eum scribit. Ipsius necessarii (quod notat Antisthenes in διαδοχαῖς apud Laertium) dixerunt eum spiritu continendo animam exhalasse. Sunt et qui comestione crudi pedis bovis, βοὸς πόδα φαγόντα, interiisse aiunt: Laert. de vitt. philos. VI. c. 2. §. 76. Sed ibi legendum πολύποδα Menagius observarat. Et quidem eum ex polypo crudo devorato obiisse praeter Tatianum nostrum testantur Athenaeus lib. VIII. c. 5 [eum inter ὀψοφάγους recensens] et Iulianus prope initium Orat. VI."

3. ἀξιοπίστως] I. q. ἀξίως πίστεως, *ut persuasioni ipsius conveniit.* Pariter Daniel *Tatianus d. Apolog.* p. 69 videtur intellexisse, liberius reddens: „Aristippus in seinem Purpurkleide wusste seine Schwelgerei in ein philosophisches System zu kleiden." Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 761. Worthus putat Tatianum ad hanc historiam respicere. Etenim narrat Laertius l. c. II. c. 8. p. 78 „iussisse aliquando Dionysium in convivio ut singuli in veste purpurea saltarent; renuisse id Platonem dicentem: Οὐκ ἂν δυναίμην θῆλυν ἐνδῦναι στολήν. Sumta vero Aristippum se induisse, et cum saltare inciperet dixisse: Καὶ γὰρ ἐν βακχεύμασιν Οὖσ' ἥ γε σώφρων οὐ διαφθαρήσεται" (Eurip. Bacch. 314 sq.). — Tertullianus

Πλάτων φιλοσοφῶν ὑπὸ Διονυσίου [4] διὰ γαστριμαργίαν ἐπιπράσκετο. Καὶ Ἀριστοτέλης, ἀμαθῶς ὅρον τῇ προνοίᾳ θεὶς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν οἷς ἠρέσκετο περιγράψας, λίαν ἀπαιδεύτως [5] Ἀλέξανδρον μὴ μεμηνότα μειράκιον ἐκολάκευεν· ὅστις ἀριστοτελικῶς πάνυ [6] τὸν ἑαυτοῦ φίλον διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτὸν 141 *προσκυνεῖν καθείρξας ὥσπερ ἄρκτον ἢ πάρδαλιν περιέφερε. Πάνυ γοῦν ἐπείθετο τοῖς τοῦ διδασκάλου δόγμασι, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀρετὴν συμποσίοις ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ [7] πάνυ φίλτατον διαπείρων τῷ δόρατι, καὶ πάλιν κλαίων καὶ [8] ἀποκαρτερῶν προφάσει λύπης, ἵνα ὑπὸ τῶν οἰκείων μὴ μισηθῇ. Γελάσαιμι δ' ἂν καὶ τοὺς μέχρι νῦν τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ* 4 *καταχρωμένους· οἳ τὰ μετὰ σελήνην ἀπρονόητα λέγοντες εἶναι, προσγειότεροι παρὰ τὴν σελήνην ὑπάρχοντες καὶ κατώτεροι τοῦ ταύτης δρόμου, προνοοῦσι τῶν ἀπρονοήτων· παρ' οἷς δὲ οὐκ* B *ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ ῥώμη σώματος, οὐκ εὐγένεια, παρὰ τούτοις οὐκ ἔστι [9] παρὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ εὔδαιμον. Καὶ οἱ [10] τοιοῦτοι φιλοσοφείτωσαν.*

Apolog. c. 46 locum sic transtulit: „Aristippus in purpura sub magna gravitatis superficie nepotatur.“ Inde Gesnerus quoque istud *ἀξιοπίστως* reddidit: *utcumque graviter composito vultu.* Sed valde dubitat Maranus an Tatianeam mentem assecutus sit. Aristippus enim „non gravitatem inter voluptates sed iocum potius et lusum adhibebat, ut ex multis eius dicteriis apud antiquos memoratis perspicitur.“ Existimat igitur Tatianum ad dictum Aristippi respicere quod Lactantius Instit. div. III. c. 14 refert: „Illud inter me (aiebat Aristippus) et nepotes interest, quod isti percaro, ego gratis voluptates consequar.“ Unde editor ille censet *ἀξιοπίστως* idem valere apud nostrum scriptorem ac *gratis* apud Lactantium. „Iocatur ergo in Aristippum Tatianus, eumque libidines gratuito satiasse indicat, cum illum *ἀξιοπίστως* luxuriatum, id est pretii statim solvendi lege, veluti bonum aliquod nomen, immunem fuisse dicit.“ Sufficit hanc interpretationem memorasse.

4. *διὰ γαστριμαργίαν*] Herold. *διὰ* praetermisit. — Mendacium *γαστριμαργίας* Platonis adversarii pretulerunt: repetiit Tatianus deceptus. Vestigiis eius Tertullianus quoque l. c.: „Plato Dionysio ventris gratia venditatur.“ Maranus: „Platonis famae nocuerunt siculae dapes. Carpit etiam Gregorius Naz. Orat. III siculam *illius voracitatem, ob quam ipse venditur ac ne ab ullo quidem discipulorum, immo nec ab homine graeco redimitur.*“ Cf. Ast *Platon's Le-*

indutus purpurea incedebat, persuasioni convenienter luxuriabatur. Plato philosophus a Dionysio propter heluationem venditus est. Atque Aristoteles, qui inscite terminum providentiae posuit et felicitatem iis rebus, quibus delectabatur circumscripsit, nimis contra magistri officium Alexandro adulabatur oblitus adolescentulum eum esse; qui quidem prorsus aristotelice amicum suum, quod nollet ipsum adorare, inclusum instar ursi aut pardi circumferebat. Prorsus certe parebat magistri decretis, fortitudinem et virtutem in conviviis demonstrans, atque familiarem et valdé carum hastili transfigens, ac postea plorans seque inediâ macerans per simulationem doloris, ne odium familiarium sibi concitaret. Rideo equidem istius etiam nunc decretorum sectatores: qui, quum sublunaria negent providentiâ regi, viciniores terrae quam luna huiusque orbe inferiores, rebus a providentia desertis provident; quibus autem non adest pulchritudo, non divitiae, non robur corporis, non nobilitas, ab iis abest secundum Aristotelem felicitas. Ac talos homines philosophentur.

ben u. Schriften (Lips. 1816) p. 26 sqq..

5. *Ἀλέξανδρον μὴ μεμν.*] Editi quemadmodum Par. 1. 2 et Fris. *τε* pro *μὴ* inepte habent. Aet. *Ἀλέξανδρόν τε*, omisso *μεμνημένος*. Par. 2 in marg. *Ἀλεξάνδρῳ τετιμημένος*. Verba *λίαν ἀπαιδεύτως* vulgo ad *περιγράψας* referuntur. Illud vero *μή*, quod pro vulg. *τε* dedi, firmat Tertullianus qui Nostrum libere imitatus l. c. dicit: „Aristoteles... turpiter [*λίαν ἀπαιδεύτως*: *ut minime decet magistrum*] Alexandro regendo potius [*μὴ μεμν. μειράκιον*] adulatur.“ — Cotelerius Monumm. eccl. gr. Tom. III. p. 657 censet legendum *τε μεμνημένον μειρ.*, h. e. *furioso adolescenti assentabatur*, Maranus *τε μὴ μεμνημένος μειρ.*, *adolescentem esse oblitus.*

6. *τὸν ἑαυτοῦ φίλον*] Callisthenem Olynthium.

7. *πάνυ φίλτατον*] Clitum.

8. *ἀποκαρτερῶν*] Aet. *ἀποκρατερῶν*.

9. *παρὰ*] Sic omnes codd. msti. Praepositio saepe ista ratione (= *in Uebereinstimmung*, *gemäss*) cum casu quarto struitur; cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. II. p. 444. n. 4 et Weber ad Demosth. Or. in Aristocr. p. 521 sq.. Gesnerus vero coniecit *κατά*, idque Morell., Duc., Worth. textui temere inseruerunt.

10. *τοιοῦτοι*] Par. 2 in marg.

3. Τὸν [1] γὰρ Ἡράκλειτον οὐκ ἂν ἀποδεξαίμην, ἐμαυτὸν ἐδιζησάμην εἰπόντα, διὰ τὸ αὐτοδίδακτον εἶναι καὶ ὑπερήφανον. Οὔτ' ἂν ἐπαινέσαιμι κατακρύψαντα [2] τὴν ποίησιν ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ναῷ, μυστηριωδῶς ὅπως ὕστερον ἡ ταύτης [3] ἔκδοσις γένηται· καὶ γὰρ οἷς μέλον ἐστὶ περὶ τούτων φασὶν Εὐριπίδην τὸν τραγῳδοποιόν, κατιόντα καὶ ἀναγινώσκοντα, διὰ μνήμης κατ' C ὀλίγον τὸ [4] Ἡρακλείτου σκότος σπουδαίως παραδεδωκέναι. Τούτου μὲν οὖν τὴν ἀμαθίαν ὁ θάνατος [5] διήλεγξεν· ὕδρωπι γὰρ συσχεθείς, [6] καὶ τὴν ἰατρικὴν ὡς φιλοσοφίαν ἐπιτηδεύσας, βολβίτοις τε περιπλάσας ἑαυτόν, τῆς κόπρου κρατυνθείσης, συνολκάς τε τοῦ παντὸς ἀπεργασαμένης σώματος, σπασθεὶς ἐτελεύτησε. Τὸν γὰρ [7] Ζήνωνα, διὰ τῆς ἐκπυρώσεως ἀποφαινόμενον ἀνίστασθαι πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, λέγω δὲ Ἄνυτον καὶ [8] Μέ-

μὲν addit. — Φιλοσοφ.: philosophos se esse glorientur (Worth.).

1. γὰρ] Par. 2 in marg. δέ. — Mox codd. msti et editi ἐμαυτὸν ἐδιδαξάμην praebent. Sed probe Maranus observavit ἐδιζησάμην legendum esse: „tum quia insulsa prorsus esset et Tatiani salibus indigna haec tautologia: *Heraclitum non probaverim, dicentem Ego me ipsum docui, quia a se ipso doctus erat et superbus;* tum quia memorabile est inprimis illud Heracliti dictum, quod refertur a Iuliano Orat. VI: Ἐδιζησάμην ἐμαυτόν.“ Ab aliis quoque refertur, quos Schleiermacher *Museum der Alterthums-Wiss.* Tom. I (Ber. 1808) p. 530 laudavit. Laertius de vitt. philos. IX. c. 1. §. 5: Ἤκουσέ (Heraclitus) τε οὐδενός, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ.

2. τὴν ποίησιν] Hoc opus Περὶ φύσεως (postea Μοῦσαι) inscriptum fuit. Quum valde obscurum esset, auctor iam a veteribus σκοτεινὸς cognominabatur. Tatianus quoque paullo post, ad opus illud respiciens, τὸ Ἡρακλείτου σκότος memorat. Cf. Brandis *Handb. d. Gesch. d. griech.-röm. Philosophie* P. I (Ber. 1835) p. 152 sq.. Euripides illud opus Socrati legendum dedit, cuius responsum Laertius retulit l. c. II. c. 5. §. 22. Locum Tatianeum recensuit Schleiermacher l. c. p. 323.

3. ἔκδοσις] Desideratur in Par. 1 et Act.; sed margini illius adscriptum est prima manu. — Mox Act. et Par. 2 pro οἷς μ. ἐ. π. τούτων habent οἷς μὲν λ̄ ἐστὶ περὶ τούτων. Ex quibus emendator in marg. Par. 2 haec fecit: ἔτεσι τριάκοντα πρὸ τούτων.

4. Ἡρακλείτου] Par. 1 et Act. Ἡράκλειτον. Gesner. et Herold. ex Fris. ἡρακλείτειον.

5. διήλεγξεν] Act. συνήλεγξας.

6. καὶ etc.] Medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasse

3. Heraclitum enim non probaverim, qui, quum esset a seipso doctus et arrogans, dicebat: *Ipse me investigari.* Nec laudaverim quod carmen in templo Dianae occultaverit, ut postea instar mysterii ederetur; etenim quibus ista curae sunt Euripidem tragicum dicunt, quum eo veniret et legeret, memoriae paullatim Heracliti tenebras diligenter tradidisse. Huius sane imperitiam mors redarguit; aqua enim intercute correptus, quum medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasset, seque stercoribus boum circumlevisset, fimo indurato et totum corpus convellente dilaceratus interiit. Tum minime audiendus est Zeno, qui per conflagrationem pronuntiat eosdem rursus homines ad eadem resurgere, id est Anytum et Meletum ad accusandum, Bu-

dicitur Heraclitus, quia ab illis tenebris, quibus philosophiam demerserat, ne hydropicus quidem factus in consulendis medicis discedere voluit. Nam, ut ait Laertius [IX. c. 1. §. 3], τῶν ἰατρῶν αἰνιγματωδῶς ἐπυνθάνετο εἰ δύναιντο ἐξ ἐπομβρίας αὐχμὸν ποιῆσαι. — Existimavit Worthus verba σπασθεὶς ἐτελεύτησε [interpres Campid.: *kam in Zuckungen um*] sic interpretanda esse: *dilaceratus a canibus interiit.* At nequaquam Tatianus dilaceratum a canibus Heraclitum dicit, sed ab illo bovis stercore quod totum corpus convellebat et dilacerabat. Sic etiam apud Tertullianum [ad martyr. c. 4] Heraclitus „se bubalo stercore oblitum exussisse" dicitur. Idem testatur Hermippus apud Laertium [l. c. §. 4]; nempe Heraclitum, cum pueris iussisset ut se bovis stercore oblinerent, κατατεινόμενον δευτεραῖον τελευτῆσαι καὶ ταφῆναι ἐν τῇ ἀγορᾷ. Fucum fecit erudito Anglo quod ait ibidem [§. 5] Neanthes Cyzicenus Heraclitum, μὴ δυνηθέντα αὐτὸν ἀποσπάσαι τὰ βόλιτα, μεῖναι καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν ἀγνοηθέντα κυνόβρωτον γενέσθαι. Sed hoc Neanthis testimonium pugnat illud quidem cum Hermippo de Heracliti sepultura, nequaquam autem de mortis genere; siquidem uterque Heraclitum bovis stercore oblitum periisse memorat, verum alter postridie sepultum dicit, alter a canibus voratum propterea quod agnitus non fuisset. *Maranus.*

7. Ζήνωνα] Maran. Ζηνίωνα. Mox pro ἀποφαινόμενον Morell. ἀποφαινόμενοι. — Sententia Stoicorum de conflagratione mundi cc. 6 et 25 accuratius exponitur.

8. Μέλητον] Sic Par. 1. Caeteri codd. msti pariter atque editi Μέλιτον. Eumdem errorem in Iustini Cohort. ad Gent. c. 20. n. 2 correxi. Cf. Stallbaum ad Plat. Euthyphr. p. 2. B. et Kaiser Histor. crit. Trag. graecc. p. 285. — Mox

ληπτον ἐπὶ τῷ κατηγορεῖν, Βούσιριν δὲ ἐπὶ τῷ ξενοκτονεῖν, καὶ Ἡρακλέα πάλιν ἐπὶ τῷ ἀθλεῖν, παραιτητέον· ὅστις [9] ἐν τῷ κα- D
τὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ πλείονας τοὺς μοχθηροὺς τῶν δικαίων εἰσηγεῖται, Σωκράτους ἑνὸς καὶ Ἡρακλέους, καί τινων ἄλλων τοιούτων γεγονότων ὀλίγων καὶ οὐ πολλῶν. Οἱ γὰρ κακοὶ [10] πάνυ πλείους εὑρεθήσονται τῶν ἀγαθῶν. [11] Καὶ ὁ θεὸς κακῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν ποιητής, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώληξι καὶ ἀῤῥητουργοῖς καταγινόμενος. Ἐμπεδοκλέους γὰρ τὸ ἀλαζονικὸν αἱ κατὰ τὴν Σικελίαν τοῦ πυρὸς ἀναφυσήσεις ἀπέδειξαν, ὅτι μὴ θεὸς ὢν [12] τοῦτο παρ' ὀλίγον εἶναι κατεψεύδετο. Γελῶ καὶ τὴν Φερεκύδους [13] γραολογίαν, καὶ τοῦ Πυθαγόρου 14
τὴν περὶ τὸ δόγμα κληρονομίαν, καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος, κἂν τινες μὴ θέλωσι, τὴν περὶ τούτου μίμησιν. Τίς γὰρ ἂν ἐπι-

ἐπὶ ante τῷ ἀθλεῖν in Aet. omissum.

9. ἐν τῷ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ] Nullus hic liber Zenonis περὶ τῆς ἐκπυρώσεως aut περὶ τοῦ ὅλου citatur (Worth., Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 241), sed „quod ex illius de conflagratione sententia consequebatur id refellit Tatianus" (Maran.). — Dein pro Ἡρακλέους Abbas de Monsoury (vid. c. 1. n. 20) existimavit Ἡρακλείτου reponendum esse. Non male. Iustinus Apol. I. c. 46: Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοί εἰσι ... οἷον ἐν Ἕλλησι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς. — Tum pro τινων Daniel l. c. tacite τῶν scripsit. — Quod sequitur ἄλλων in Par. 2 excidit. — Denique pro ὀλίγων, quod Daniel l. c. omisit, Herold. ὀλίγον habet.

10. πάνυ] Hanc particulam, qua Tatianus lubentissime utitur, Maranus ex Par. 1 et Aet. reposuit. Reliqui editores cum Fris. praebebant πάλιν. Par. 2 in marg. πολύ.

11. Καὶ ... καταγινόμ.] C. 4: Πνεῦμα ὁ θεός, οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης. Perstringit doctrinam Stoicorum quum de fato tum de ratione disseminata. Cf. quae ad l. c. notavi. Clemens Alex. Protrept. c. 5. §. 66: Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν.

12. τοῦτο παρ' ὀλίγον] Codd. msti et editi τοῦθ' ὅπερ ἔλεγεν. Quum vero sic sententia claudicet, Maranus levissima mutatione scribendum coniecit τοῦτο παρ' ὀλίγον. „Non enim dicebat Empedocles se deum esse, sed astu consequi voluit ut deus haberetur, ac ea mente in ardentem Aetnam desiluit.

sirin ad hospites necandos, et Herculem ad repetendos certaminum labores; qui quidem in hac conflagrationis ratione plures improbos quam iustos inducit, quum unus tantum Socrates fuerit et unus Hercules, et quidam alii eiusmodi non multi exstiterint sed pauci. Mali enim omnino plures inveniuntur quam boni. Deus quoque deprehendetur malorum secundum illum auctor esse, et in cloacis et vermibus et nefanda patrantibus versari. Empedoclis porro iactantiam ignis in Sicilia eruptiones coarguerunt, quia, quum deus non esset, parum abfuit quin se deum esse mentiretur. Rideo etiam Pherecydis aniles garritus, et Pythagorae placiti haereditatem, et Platonis, etiamsi nonnullis secus videatur, eius imitationem. Quis autem caninas Cratetis nu-

Quare nihil propius factum est quam ut evanuisse et in coelum translatus esse crederetur. Sed illud commentum nudaverunt crepidae, quas ignis erumpens reiecit.“ Cf. S. Karsten Philosoph. graecc. vett. Reliqq. Vol. II (Amstel. 1838) p. 36. n. 95.

23. γραολογίαν] Scriptor hac voce non ad Pherecydis θεογονίαν (Gesner., Worth.) respicit, sed, ut etiam Scheffer (De natura et constitutione philosophiae italicae ed. Schurzfleisch Vitemb. 1701. p. 12) et Sturz (Pherecydis Fragmm., ed. 2. Lips. 1834, p. 14) censuerunt, ad μετεμψυχώσεως doctrinam quam ille ad Graecos transtulit. Dicit hanc de animarum migratione sententiam a Pherecyde Pythagoram accepisse et Platonem imitatione expressisse. Addit de Platone nonnullos aliter statuere. „Revera,“ ut Maranus animadvertit, „sic elaboravit Plato in hac illustranda sententia ut illius parens et architectus habitus sit.“ Idcirco Irenaeus adv. haeres. II. c. 33, § 2 de metempsychosi ac de Platone ita ait: „Ad haec Plato, vetus ille Atheniensis, qui et primus sententiam hanc introduxit, quum excusare non posset, oblivionis induxit poculum.“ Etiam Tertullianus, ad Platonem spectans, de anima c. 23: „Novum,“ inquit, „elaboravit argumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις [Phaed. p. 73. B], id est discentias reminiscentias esse.“ Utrumque locum Maranus protulit. Cf. Clausen Apologetae eccl. chr. ante-theodos. etc. (Havn. 1817) p. 179. — Articulum τὴν ante περὶ τούτου Maranus expunxit. Abest quidem ab Act., sed in caeteris codd. comparet; neque inepte se habet. Sic iungas: καὶ τὴν τοῦ Πλ. μίμησιν τὴν περὶ τούτου scil. τοῦ δόγματος. Cf. Matthiae *Ausf. griech. Grammat.* (ed. 2) p. 662.

μαρτυρῆσαι [14] τῇ Κράτητος κυνογαμίᾳ, [15] καὶ οὐ μᾶλλον παραιτησάμενος τὴν ἔντυφον τῶν ὁμοίων αὐτῷ γλωττομανίαν ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὸ κατ' ἀλήθειαν σπουδαῖον τρέψεται; Διόπερ μὴ παρασυρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν [16] φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων πανηγύρεις, οἵτινες ἐναντία μὲν ἑαυτοῖς δογματίζουσιν· κατὰ δὲ [17] τὸ ἐπελθὸν ἕκαστος ἐκπεφώνηκε. Πολλὰ δὲ καὶ παρ' αὐτοῖς ἐστι 6
[18] προσκρούματα· μισεῖ μὲν γὰρ ἕτερος τὸν ἕτερον· ἀντιδοξοῦσιν B
δὲ ἑαυτοῖς, διὰ τὴν ἀλαζονείαν τόπους ἐπιλεγόμενοι τοὺς προύχοντας. Ἐχρῆν δὲ μήτε [19] βασιλέας προλήμματι θεραπεύειν ἢ κολακεύειν τοὺς ἡγουμένους, περιμένειν δὲ μέχρις ἂν πρὸς αὐτοὺς οἱ μεγιστᾶνες ἀφίκωνται.

14. τῇ Κρ. κυνογαμίᾳ] Codd. msti et editi τῇ Κρ. κοινογαμίᾳ. Iam Worthus observavit κυνογαμίᾳ scribendum esse, duplici ratione ductus. 1°. Nusquam legimus Cratetem Cynicum κοινογαμίαν, *communes nuptias*, probasse; at Laertio teste meretrices nonnunquam convitiis insectatus est et unam uxorem Hipparchiam duxit. 2°. Crates ipse, id quod rem conficit, matrimonium suum κυνογαμίαν vocavit, ut Suidas s. v. Κράτης testatur: Γήμας δὲ Ἱππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν κυνογαμίαν τὸν γάμον ἐκάλεσε. Caninae autem nuptiae erant; nam, referente Theodoreto Graecc. affectt. curat. p. 173, Crates τοῦ πάθους ἐκπαναστάντος Ἱππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν δημοσίᾳ ἔγημε καὶ τὰ κυνογάμια ἐν τῇ Ποικίλῃ ἐτέλεσεν. Iisdem fere verbis Clemens Alex. Strom. IV. c. 19. §. 123: Μέμνημαι καὶ Κυνικῆς τινος, Ἱππαρχία δὲ ἐκαλεῖτο ἡ Μαρωνῖτις, ἡ Κράτητος γυνή, ἐφ' ᾗ καὶ τὰ κυνογάμια ἐν τῇ Ποικίλῃ ἐτέλεστο. Editores, ipse Klotzius, hoc loco γυνογάμεια vitiose legunt. Utraque enim vocis forma occurrit: ἡ κυνογαμία (Suid.) et τὰ κυνογάμια. Pariter ἡ κοινογαμία et τὰ κοινογάμια: Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. IV. p. 1717. Maranus: „Gregorius Naz. Orat. XXIII. p. 15 κοινογαμίαν exprobrat Crateti. Sed Elias Cretensis l. c. in suo codice κυνογαμίαν legit; hanc enim potissimum causam affert cur Crates ita notetur, quod *in publica schola cum uxore sua corpus miscuerit.*" Ad eumdem Cynicum Lactantius respicere videtur, Institt. div. III. c. 15 dicens: „Nam quid ego de Cynicis loquar, quibus in propatulo coire cum coniugibus mos fuit?"

15. καὶ οὐ μᾶλλον] Aet. et Par. 2 καὶ μᾶλλον. — Mox Aet. et Fris. τῶν ὁμοίων αὐτῶν αὐτῷ. Inde Gesner. (errorem notans) et Herold. τῶν ὁμοίων (αὐτῶν) αὐτῷ. — Postea vulgo γλωσσομανίαν. Cf. c. 1. n. 15. C. 12 omnes codd. non γλώσσης sed γλώττης habent. — Tum pro ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὸ (Par. 1) habet Par. 2 ἐπιζητεῖν ἐπὶ τῷ. In marg. ἐπιζητεῖν τό. Aet. ἐπιζητεῖν ἐπὶ τό. Fris. ἐπὶ

ptias testimonio suo probaverit, ac non potius, reiecto eius similium arroganti linguae furore, ad id quod vero bonum est inquirendum se convertet? Quare non abripiant vos philosophorum qui philosophi non sunt coetus solemnes: qui quidem secum ipsi pugnant; ut quaeque res in mentem venerit ita eam quisque effutivit. Multae autem etiam apud eos sunt offensiones: odit enim alter alterum; aemulis inter se opinionibus certant, propter arrogantiam loca eligentes praestantia. Oportebat vero ut neque principes anticipatis officiis colerent neque proceribus assentarentur, sed exspectarent donec magni ad eos veniant.

τὸ ζητεῖν ἐπὶ τό. Inde Gesner. et Herold. ἐπὶ τὸ ζητεῖν (ἐπὶ) τό. — Denique ad τρέφεται Fris. in marg. τρέφαι.

16. φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων] Illud καὶ (*et tamen*, „und doch") per se offensionem non habet. Marano delendum videtur, ne griphi deformetur elegantia. „Erit enim elegantius si legas ut apud Clementem Alex. ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον [de div. serv. §. 42] et ἄνδρες τινὲς οὐκ ἄνδρες" [Protrept. c. 1. §. 3]. Inde a Daniele l. c. p. 44 praetermissum est. Magis vero placet quod Thirlbius in edit. Iust. Apoll. et Dial. p. 120 proposuit: ψιλοψόφων (eorum qui strepitus amant vel faciunt) καὶ οὐ φιλοσόφων. Id enim bene quadrat ad ἔντυφον γλωττομανίαν antea memoratam et ad verba quae sequuntur κατὰ δὲ τὸ ἐπελθὸν ἕκαστος ἐκπεφώνηκε. Pariter Iustinus Apol. II. c. 3: ... ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ ψιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα. Caeterum Tatianus hic minime solum Crescentem (c. 19), ut Worthus censet, sed generatim perstringit philosophos.

17. τὸ] Deest in Aet.. — Deinde Fris. (cum eoque Gesner. et Herold.) ἐκπεφρόνηκε et in marg. ἐκπεφώνηκε. Cf. c. 33. n. 14.

18. προσκρούματα] Morell. προσκρούσματα. Par. 2 ἐπικροσκρούματα. — Postea pro ἑαυτοῖς (Par. 1 et Aet.) editores, exceptis Ducaeo et Marano, αὐτοῖς exhibent.

19. βασιλέας] Sic Par. 1 et 2; sic etiam Morell., Duc., Worth., Gesneri coniecturam secuti. Caeteri editores, ut Aet. et Fris., βασιλείας (*imperia*, h. e. imperantes). Fortasse τοὺς βασιλέας legendum est. Mox enim τοὺς ἡγουμένους et οἱ μεγιστᾶνες. Facile potuit excidere illud τοὺς ob similitudinem syllabae praecedentis. — Par. 2 et Fris. non προλήμματι (Aet.; Morell., Duc., Maran.) sed προλήματι (sic reliqui editt.) habent. Veram lectionem Par. 1 indicavit, qui προσλήμματι praebet. — Particula ἢ ante κολακεύειν in Aet. desideratur. — Vox μεγιστᾶνες (dialecto alexandri-

4. Διὰ τί γάρ, ἄνδρες Ἕλληνες, ὥσπερ ἐν πυγμῇ συγκρούειν βούλεσθε τὰς πολιτείας [1] καθ' ἡμῶν; Καὶ εἰ μὴ τοῖς [2] τινῶν νομίμοις συγχρῆσθαι βούλομαι, τίνος χάριν καθάπερ μιαρώτατος μεμίσημαι; [3] Προστάττει φόρους τελεῖν ὁ βασιλεύς; Ἕτοιμος παρέχειν. [4] Δουλεύειν ὁ δεσπότης καὶ ὑπηρετεῖν; Τὴν δουλείαν C
γινώσκων. Τὸν μὲν γὰρ ἄνθρωπον ἀνθρωπίνως τιμητέον, φοβητέον δὲ μόνον τὸν θεόν· ὅστις ἀνθρωπίνοις οὐκ ἔστιν ὁρατὸς ὀφθαλμοῖς, οὐ τέχνῃ περιληπτός. Τοῦτον μόνον ἀρνεῖσθαι κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ [5] ἀχάριστος ἀποδειχθῶ. [6] Θεὸς ὁ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἔχει σύστασιν ἐν χρόνῳ, μόνος ἄναρχος ὢν καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν ὅλων ἀρχή. [7] Πνεῦμα ὁ θεός, [8] οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης, πνευμάτων δὲ ὑλικῶν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ σχημάτων κατασκευαστής· ἀόρατός τε καὶ ἀναφής, αἰσθητῶν καὶ ἀοράτων αὐτὸς γεγονὼς D

nae propria: Sturz De dial. maced. p. 182 et Lobeck ad Phryn. p. 197) spectat ad βασιλέας (qui dominium habent) et ad ἡγουμένους (qui auctoritate pollent).

1. καθ' ἡμῶν] Sic Maranus cum Par. 1. 2 et Aet.; idem iam Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 111) coniecit. Caeteri editores cum Fris. καθ' ἡμᾶς.

2. τινῶν] Ita codd. msti. Gesnerus praeter necessitatem ὑμῶν coniecit legendum: id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruerunt.

3. Προστάττει . . . παρέχειν] Iustinus Apol. I. c. 17: Φόρους δὲ . . . πειρώμεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ etc..

4. Δουλεύειν etc.] Par. 1 in marg.: κατὰ κοινοῦ [c. 1. n. 26] τὸ προστάττει. — Ad sententiam quod attinet, cfr. Iustinus l. c.: Ὅθεν θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν. Theophilus ad Autol. I. c. 11: Τοιγαροῦν μᾶλλον τιμήσω τὸν βασιλέα, οὐ προσκυνῶν αὐτῷ ἀλλὰ εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ· θεῷ δὲ τῷ ὄντως θεῷ καὶ ἀληθεῖ προσκυνῶ, εἰδὼς ὅτι ὁ βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ γέγονεν etc.. Τὸν δὲ βασιλέα τίμα εὐνοῶν αὐτῷ, ὑποτασσόμενος αὐτῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ. Tertullianus ad Scapul. c. 2 et Apolog. c. 30 sqq.. — Ad verba Τὴν δ. γινώσκων animo supple ex praecedentibus δουλεύω καὶ ὑπηρετῶ. De hoc participii usu disputarunt Hermannus ad Viger. (ed. 4) p. 768. 774 et Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* p. 1098 sq.. Duo codd., Par. 2 et Fris., in marg. praebent emendationem γινώσκω, quae a Stephano (l. c. p. 110) probata et a Ducaeo in oratione posita est.

5. ἀχάριστος] Fris. ἀκάριστος

4. Curnam, Graeci, sicut in pugilatu vultis instituta [aliorum] in nos incitare? Ac si quorumdam institutis uti nolo, cur tamquam scelestissimus odio habeor? Iubet tributa pendere princeps? Paratus sum solvere. Servire dominus et ministrare? Servitutem agnosco. Homo enim ut hominem decet colendus est, solus autem deus metuendus: qui quidem humanis non potest cerni oculis, non arte comprehendi. Hunc solum negare si iubear non parebo, sed moriar potius, ne mendax et ingratus deprehendar. Deus noster non esse coepit in tempore, quum solus sine principio sit et ipse universorum principium. Spiritus est deus, non pervadens materiam, sed materialium spirituum et figurarum quae in materia sunt opifex: et visu et tactu indeprehensus, quippe quum ipse sensibilium et invisibilium ex-

(sic Gesner. quoque et Herold.) et in marg. ἀχάριστος.

6. Θεὸς ... ἀρχή] Clemens Alex. Strom. IV. c. 25. §. 164: Ὁ θεὸς δὲ ἄναρχος, ἀρχὴ τῶν ὅλων παντελής, ἀρχῆς ποιητικός. Tertullianus c. Marc. I. c. 8: „Deus tam alienus ab initio et fine est quam a t e m p o r e, arbitro et metatore initii et finis."

7. *Πνεῦμα ὁ θεός*] Coll. Ioann. 4, 24. — Fragm. Clementis ap. Galland. Biblioth. vett. Patrr. Tom. III. p. 159: *Τί θεός; Θεός ἐστιν, ὡς καὶ ὁ κύριος λέγει, πνεῦμα.*

8. *οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης*] Pro *διήκων* (Par. 1. 2 — Duc.) Gesner. (ex Fris.), Herold., Maran. *διήκον* (sic) dederunt; Morell. et Worth. *διῆκον*. Scholion in marg. Par. 1: *Ο ὐ δ ι ή κ ω ν δ ι ὰ τ ῆ ς ὕ λ η ς, οἱονεὶ κατ' ἐμψυχίαν, ἵνα ἡ μὲν ὕλη ᾖ ἅτε σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς* [ὁ θεὸς] *λόγον ἐπέχῃ· ἀλλὰ δημιουργικῶς πάντα συντάσσων καὶ διακοσμῶν. N o n p e r m e a n s m a t e r i a m, per modum animationis, ut materia sit quasi corpus, deus vero rationem animae habeat; sed tamquam materiae opifex omnia gubernans et ordinans.* C. 3 (n. 11): *Καὶ ὁ θεὸς κακῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν* (Zenonem) *ποιητής, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώληξι καὶ ἀῤῥητουργοῖς καταγινόμενος.* Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 177: „Petavius' Vorwurf (Theol. Dogm. de Deo I. c. 3. §. 5) „Deo certos limites constituit, dum illum materiam permeare negat" ist ganz ungerecht. Der Apologet läugnet nicht die Allgegenwart und Allwirksamkeit Gottes, sondern streitet nur gegen die pantheistische Lehre des Stoicismus, nach welchem der λόγος, die bestimmende Vernunft in allen Naturgestalten verbreitet, der Wirksamkeit aller zum Grunde liegt."

ποιήσῃ. [9]Τοῦτον διὰ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἴσμεν, καὶ τῆς δυνά- 7
μεως αὐτοῦ τὸ ἀόρατον τοῖς ποιήμασι καταλαμβανόμεθα. Δη-
μιουργίαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένην χάριν [10]ἡμῶν προσκυνεῖν
οὐ θέλω. Γέγονεν ἥλιος καὶ σελήνη δι' ἡμᾶς· εἶτα πῶς τοὺς
[11]ἐμοὺς ὑπηρέτας προσκυνήσω; Πῶς δὲ ξύλα καὶ λίθους θεοὺς
ἀποφανοῦμαι; [12]Πνεῦμα γὰρ τὸ διὰ τῆς ὕλης διῆκον ἔλαττον
ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος· ὅπερ δὲ ψυχῇ παρωμοιωμέ-
νον οὐ τιμητέον ἐπ' ἴσης τῷ τελείῳ θεῷ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἀνω-
νόμαστον θεὸν δωροδοκητέον· [13]ὁ γὰρ πάντων ἀνενδεὴς οὐ δια- 14
βλητέος [14]ὑφ' ἡμῶν ὡς ἐνδεής. Φανερώτερον δὲ ἐκθήσομαι τὰ
ἡμέτερα.

5. [1]Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ, τὴν δὲ ἀρχὴν λόγου δύναμιν παρει-

9. Τοῦτον ... καταλαμβανόμεθα] Coll. Roman. 1, 20.

10. ἡμῶν] Par. 2 ὑμῶν. Caeterum nota usum vocabuli χάριν, quippe genitivo antepositae, ut cc. 6. 7. 19 (χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως). 21 (bis). 23 (bis). 31. Idem usus apud alios posterioris aetatis scriptores deprehenditur sequente infinitivo cum articulo. Cf. Iustin. Dial. c. Tr. c. 65 et Polyb. V. cc. 64. 88. 103. Interdum vero etiam Tatianus vulgarem regulam servat, ut supra: τίνος χάριν, et cc. 1. 18. 33. 34.

11. ἐμοὺς] Hanc vocem Ducaeus et Maranus ex Par. 1 apposuerunt: caeteri omiserunt.

12. Πνεῦμα ... θεῷ] Scholion in marg. Par. 1: *Πνεῦμα τὴν δημιουργικὴν ἕξιν ἀκουστέον νῦν εἴτουν δύναμιν, ἣν τῇ ὕλῃ ἐγκατασπείρας θεὸς τὰς διαφόρους ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀπετέλεσε φύσεις, ζῴων χερσαίων, ἐνύδρων, πτηνῶν, ζωοφύτων, φυτῶν. Per spiritum intelligimus habitum creativum sive potentiam, quam materiae inserens Deus variis in hoc orbe visibili produxit naturas, animalium terrestrium, aquatilium, volatilium, plantanimalium, vegetabilium.* — Pro ὅπερ δὲ Act., Par. 2, Fris. (pariter Gesner. et Herold.) ὥσπερ δὲ habent.

13. ὁ γὰρ ... ἐνδεής] Coll. Act. apostt. 17, 25. — Dii Gentilium c. 10 δωρολῆπται vocantur. Cf. Daniel l. c. p. 147 sq..

14. ὑφ' ἡμῶν] Gesner., Herold., Worth. cum Fris. ὑφ' ὑμῶν. Act. ὑφ' ἡμῖν.

1. Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ etc.] Coll. Ioann. 1, 1 sqq.. — Scholion in marg. Par. 1: Ἔοικεν οὗτος ὁ ἀνὴρ μὴ πάνυ ἀπηλλάχθαι τῆς Ἀρειανικῆς ἑτεροζηλίας. Ὀργανικὸν αἴτιον ὑφιστᾷ [sic — coll. c. 1. n. 25] τὸν υἱὸν ἐν οἷς φησι· Καθὸ πᾶσα δύν., ὁρ. τε καὶ ἀορ. αὐτ. ὑπ. ἦν ἤγουν οὐσίωσις, σὺν α. τὰ πάντα· σὺν αὐτῷ διὰ λογ. δυν. αὐτ. κ. ὁ λόγος ... τοῦ πατρὸς γί-

stiterit parens. Hunc ex iis quae creavit cognoscimus, et potentiam eius invisibilem ex operibus apprehendimus. Opus ab eo nostra causa factum adorare nolo. Sol et luna propter nos facta sunt: quomodo ergo meos ministros adorem? Quomodo ligna et lapides pronuntiem deos? Est enim spiritu diviniore inferior spiritus qui materiam pervadit: qui quidem, quum animae assimilatus sit, non eodem honore colendus est ac perfectus deus. Sed neque inenarrabilem deum muneribus afficere debemus; nam qui nullius rei indigus est non traduci debet a nobis tamquam egenus. Apertius autem nostra exponam.

5. Deus erat in principio, principium autem rationa-

νεται· τοῦτον ἴ. τοῦ κ̄. τὴν ἀρχήν. Ἰδοὺ γὰρ διὰ μὲν τοῦ ἀνωτέρω μικρὸν πρὸ τῆς ὁρατῆς κτίσεως μόνον εἰσάγει τὸν θεὸν ὄντα, ἔχοντα μέντοι ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ κόσμου οὐσίωσιν, ὥσπερ δὴ καὶ τὸν υἱόν· ὃ καὶ αὐτὸ δόγμα Ἀρειανῶν. [Istam scholii particulam iam suppeditavit Longuerue in sua Dissertatione de Tatiano p. XII.] Φασὶ γὰρ οὗτοι τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ τὸν πατέρα φάσκειν τὸν εὐαγγελιστήν· οὗτος δὲ [scil. Tatianus] καὶ ἀσεβέστερον ἐκείνων διὰ τοῦ οὐσίωσιν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων φάσκει τὸν υἱόν, ἣν οὐσίωσιν δύναμιν ἔδοξεν ὀνομάζειν. Προβαίνων δὲ οὐκ ἐρυθριᾷ ὁμοταγῆ τῆς κτίσεως ποιῶν τὸν υἱόν· εἰπὼν δὲ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα διὰ λογικῆς δυνάμεως ὑποστῆσαι τὸν θεόν, ἐπερμηνεύων [sic — pro ἑφερμ.] ἑαυτὸν τὴν λογικὴν βούλεται δύναμιν καλεῖν. Ἐπιφέρει· Τῷ δὲ θελήματι τῆς ἁπλ. αὐτοῦ ἐκπηδᾷ [sic — nam in textu codicis est προπηδᾷ] λόγος· ὃν καὶ ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς καὶ ἀρχὴν τοῦ κόσμου οὐκ ἐνάρκησεν εἰπεῖν. Εἶτα σαφέστερον τῇ βλασφημίᾳ χωρῶν, Γέγονεν, ἐπάγει, κατὰ μερισμόν, τῇ ποιήσει καὶ τὸ συναΐδιον τοῦ υἱοῦ ἀθετῶν, καὶ διὰ τὴν χρείαν τῆς κτίσεως ὑπὸ τοῦ πατρὸς προαγόμενος [exspectabas: τοῦ διὰ τὴν χρείαν ... προαγομένου], ὀργανικὴν διδοὺς τῷ υἱῷ τὴν αἰτίαν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐτόλμησαν, ὡς ἔφημεν, εἰπεῖν οἱ ἄνθρωποι [leg. Ἀρειανοί], ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος ὁρμηθέντες λήρων, ὡς, ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν ἔννοιάν ἐστι, καὶ φθορᾶς ἁπάσης ὑπερανεστηκώς, καὶ αἰσθήσει ἀπροσπέλαστος, καὶ ἀρχῆς ἁπάσης ἐπέκεινα, ἀνάξιος καὶ ὁ ὑπὸ ἀρχὴν κόσμος τῆς τούτου προαγωγῆς. Εἰ γὰρ θεὸς προήγαγε τὸν υἱὸν ὡς ἂν διὰ ὀργάνου προσαγάγοι [leg. προαγάγοι] τόνδε τὸν αἰσθητὸν καὶ φθορᾷ

τον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν. [4] Γέγονε δὲ κατὰ μερισμόν, οὐ κατὰ ἀποκοπήν· τὸ γὰρ ἀποτμηθὲν τοῦ πρώτου κεχώρισται, τὸ δὲ μερισθὲν οἰκονομίας τὴν αἵρεσιν προσλαβὸν οὐκ ἐνδεᾶ τὸν

(l. c. p. 155) recte constituit sic: „Das Hervorgehen des λόγος aus Gott war für Gott keine Nothwendigkeit, sondern reiner, freier Willensact." — Verba οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας Worthus mirum in modum interpretatus est: *non ex inani procedens*. „Id enim sibi vult Tatianus: patrem ex hac productione λόγου non exinanitum vel exhaustum esse divinitate sua." Melius Maranus transtulit: *in vacuum*. „Verbum non progressum est in vacuum et inane, quia statim atque progressum est mundus e nihilo eductus." Sensum illustravit verbis Tertulliani l. c. c. 7: „At ego nihil dico de deo inane et vacuum prodire potuisse" etc.. Adstipulatus est Daniel (l. c.), recte sic pronuntians: „Der göttliche λόγος ist nicht vergeblich, nicht ohne Ursach aus Gott hervorgegangen; er ging hervor, und sogleich entstand die Welt: τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν." Nempe κατὰ κενοῦ adverbialiter dictum est, ut κατὰ κοινοῦ (c. 1. n. 26), καθ' ὅλου, κατὰ παντός, et valet i. q. *frustra*. Exempla exhibet Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. IV. p. 1433. — De formula ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς coll. Coloss. 1, 15. Etiam a Iustino logos τέκνον πρωτότοκον τῶν ὅλων κτισμάτων (l. c. c. 125), πρωτότοκος πάσης κτίσεως (cc. 85 et 138), πρ. τῶν πάντων ποιημάτων (c. 84), πρ. τοῦ θεοῦ (c. 100) vocatur. Dicit Trypho Iudaeus l. c. c. 64: τοῦ θεοῦ τοῦ καὶ αὐτὸν τοῦτον (Christum) ποιήσαντος, neque refutatur. Caeterum pro τοῦ πατρός, quod Par. 1 firmatur, Gesnerus (ex Fris.) caeterique editores, praeter Ducaeum et Maranum, mendose τοῦ πνεύματος dederunt. Ita paullo post: ὁ λόγος προελθὼν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως. Et c. 7: λόγος γὰρ ὁ ἐπουράνιος πνεῦμα γεγονὼς ἀπὸ τοῦ πατρός. Pariter voces istae (πρς et πνς) in Iust. Dialogo c. 30 (n. 2) confunduntur. Similis error infra apud Tatianum deprehenditur: c. 39. n. 9.

4. *Γέγονε δὲ* etc.] Scriptor vestigia Iustini persequitur. Dial. c. 61 (n. 6): *Λόγον γάρ τινα προβάλλοντες, λόγον γεννῶμεν, οὐ κατ' ἀποτομήν, ὡς ἐλαττωθῆναι τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, προβαλλόμενοι. Καὶ ὁποῖον ἐπὶ πυρὸς ὁρῶμεν ἄλλο γινόμενον, οὐκ ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἡ ἄναψις γέγονεν, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ μένοντος, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναφθὲν καὶ αὐτὸ ὂν φαίνεται, οὐκ ἐλαττῶσαν ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἀνήφθη.* C. 128: *Ἐν τοῖς προειρημένοις* (c. 61) *διὰ βραχέων τὸν λόγον ἐξήτασα, εἰπὼν τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννῆσθαι ἀπὸ τοῦ πατρός, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατ' ἀποτομήν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὁποῖα τὰ ἄλλα πάντα μεριζόμενα καὶ τεμνόμενα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν ἃ καὶ πρὶν τμηθῆ-*

scimus esse mundi principium. Natus est autem per participationem, non per resectionem; quod enim resectum est a primo separatur, quod vero particeps factum est, assumtâ oeconomiae electione, non egenum reddit eum ex quo de-

ναι· καὶ παραδείγματος χάριν παρειλήφειν τὰ ὡς ἀπὸ πυρὸς ἀναπτόμενα πυρά, ἃ ἕτερα ὁρῶμεν, οὐδὲν ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἀναφθῆναι πολλὰ δύνανται, ἀλλὰ ταὐτοῦ μένοντος. — Transtulit Longuerue l. c, p. XIII κατὰ μερισμὸν *per partitionem* (Abtheilung: Gesner. *per divisionem*, Theilung); magis vero accommodate ad mentem scriptoris Clericus l. c. p. 737, quum μερισμὸς a μερίζεσθαι, *participem fieri* (cf. Steph. Thes. s. v.), derivatum sit, *per participationem* (Theilhaftwerdung: Maran. *per communicationem*, Mittheilung). Sensus: Participat λόγος, peculiarem ὕπαρξιν nactus, λογικὴν δύναμιν patris, ut fax accensa lucem participat facis ex qua accenditur. Οὐ κατὰ ἀποκοπήν: scilicet λόγος a deo non tamquam resectus (abscissus, amputatus) est, sed deus integram sibi servavit suam λογικὴν δύναμιν, e qua absque eius imminutione λόγος prosiliit, sicut fax accensa non minuit flammam eius facis unde accenditur. Pro ἀποκοπὴν exspectaveris ἀποτομήν, quum Iustinus ll. cc. hac voce utatur et Tatianus ipse statim dicat: τὸ γὰρ ἀποτμηθὲν etc.. Non muto. — Sed difficiliora sunt verba οἰκονομίας τὴν αἵρεσιν προσλαβόν. Gesnerus οἰκονομίαν explicuit in universum de functione: *quod vero dividitur, id functione donatum propria, nihil imminuit illum a quo vim suam sumpsit;* Maranus autem et Moehlerus (l. c. p. 264) de administratione mundi: *quod vero per communicationem progreditur, voluntariam administrationem suscipiens*, [„derjenige aber der das Wesen gemeinsam hat und die freiwillige Verwaltung der Welt übernimmt“ etc.] *id eum non imminuit ex quo desumtum est.* Pariter Clericus: *quod vero est particeps factum, creandi et gubernandi mundi partes in se suscipiens, non relinquit a quo desumtum est, egenum;* „nisi forte haec sit auctoris mens: Rationem (λόγον) voluisse humanam naturam accipere.“ De natura divina, „*d. Natur des göttlichen Wesens*,“ intellexit Daniel (l. c. p. 164), ut sensus sit: „Was durch Mittheilung entstanden ist, [τὸ μερισθέν, *quod particeps factum est*] wie das an einem andern Lichte entzündete Licht, das hat zwar an der Natur dessen woher es genommen Theil und ist desselben Wesens, macht aber das von dem es genommen ist an dieser Natur nicht ärmer.“ Ad hanc vocis significationem probandam laudavit locum Tertulliani adv. Prax. c. 2: „Custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quae unitatem in trinitate disponit, tres dirigens, patrem et filium et spiritum sanctum.“ Ad eumdem locum respiciens Baur (l. c. p. 178) hocce modo interpretatus est: „Das

ὅθεν εἴληπται πεποίηκεν. Ὥσπερ γὰρ ἀπὸ μιᾶς δᾳδὸς ἀνάπτεται μὲν πυρὰ πολλά, τῆς δὲ πρώτης δᾳδὸς διὰ τὴν ἔξαψιν τῶν πολλῶν δᾳδῶν οὐκ ἐλαττοῦται τὸ φῶς, οὕτω καὶ ὁ λόγος προελθὼν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως οὐκ ἄλογον πεποίηκε τὸν [5] γεγεννηκότα. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ λαλῶ καὶ ὑμεῖς ἀκούετε, καὶ οὐ C
δήπου διὰ τῆς μεταβάσεως τοῦ λόγου κενὸς ὁ προσομιλῶν λόγου γίνομαι· προβαλλόμενος δὲ τὴν ἐμαυτοῦ φωνὴν διακοσμεῖν τὴν ἐν ὑμῖν ἀκόσμητον ὕλην προῄρημαι. Καὶ καθάπερ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ γεννηθεὶς ἀντεγέννησε τὴν καθ' ἡμᾶς ποίησιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν ὕλην δημιουργήσας, οὕτω κἀγώ, [6] κατὰ τὴν τοῦ λόγου μίμησιν ἀναγεννηθεὶς καὶ τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν πεποιημένος, [7] μεταῤῥυθμίζω τῆς συγγενοῦς ὕλης τὴν σύγχυσιν. Οὔτε γὰρ ἄναρχος ἡ ὕλη καθάπερ [8] ὁ θεός, οὐδὲ διὰ τὸ ἄναρχον καὶ αὐτὴ ἰσοδύναμος τῷ θεῷ· γεννητὴ δὲ καὶ [9] οὐχ ὑπό του ἄλλου γεγονυῖα, μόνου δὲ ὑπὸ τοῦ πάντων δημιουργοῦ προβεβλημένη. D

6. [1] Καὶ διὰ τοῦτο καὶ σωμάτων ἀνάστασιν ἔσεσθαι πεπιστεύκαμεν μετὰ τὴν τῶν ὅλων συντέλειαν, οὐχ ὡς οἱ Στωϊκοὶ δογματίζουσι κατά τινας κύκλων περιόδους, γινομένων ἀεὶ καὶ ἀπογινομένων τῶν αὐτῶν οὐκ ἐπί τι χρήσιμον, ἅπαξ δέ, τῶν καθ' ἡμᾶς αἰώνων πεπερασμένων, καὶ εἰς τὸ παντελὲς διὰ μόνων τῶν ἀνθρώπων τὴν σύστασιν ἔσεσθαι χάριν κρίσεως. Δι-

Abgeschnittene ist von der Substanz getrennt, das als Theil Unterschiedene aber, das durch freie Selbstbestimmung die Oekonomie, die Vielheit in der Einheit, hinzunimmt, verursacht in dem aus welchem es ist keinen Mangel. Es ist also ein Unterschied in der Einheit, aber ein solcher welcher innerhalb der Substanz Gottes bleibt." — Pro προσλαβὸν Morell. προσλαβὼν mendose. Par. 2 non ἐνδεᾶ sed ἐνδεῆ habet; utraque forma Iustinus l. c. c. 88 (n. 1) utitur.

5. γεγεννηκότα] Gesner., Herold., Morell., Worth. γεγενηκότα. Sic male etiam Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. (Hal. 1763) p. 76.

6. κατὰ] Galland. omisit.

7. μεταῤῥυθμίζω] Aet., Par. 2, Fris., quocum Gesner. et Herold. faciunt, μεταρυθμίζων. Sed in marg. Par. 2 et Fris. μεταρυθμίζω offerunt; idem caeteri editores praebent. Antea pro πεποιημένος (sic omnes codd.) non est quod admittamus μεμνημένος, ut scriptor evidentius ad baptismum respiciat. Cf. Daniel l. c. p. 216. — Per ὕλην συγγενῆ haud aliud in-

sumtum est. Quemadmodum enim ab una face accenduntur multi ignes, nec tamen primae facis propter plures accensas faces lux minuitur, sic etiam logos ex patris potentia [rationali] egressus genitorem rationis expertem non fecit. Nam ego quoque loquor et vos auditis, nec sane propter transmissionem sermonis ego qui alloquor sermone vacuus fio; sed vocem meam proferens materiam in vobis inornatam ornare instituo. Et quemadmodum logos in principio genitus vicissim mundum nostrum genuit, quum ipse sibi materiam produxisset, sic ego quoque, ad imitationem logi regeneratus et cognitione veritatis illustratus, materiae mihi cognatae confusionem emendo. Non etenim principii expers est materia quemadmodum deus, nec deo ut principii expers parem habet potestatem; verum creata est et non a quodam alio facta, sed a solo universorum opifice producta.

6. Et idcirco corporum quoque resurrectionem fore credimus post consummationem universorum: non ut Stoici decernunt secundum quosdam orbium circuitus, iisdem semper nascentibus et pereuntibus ad nullum finem utilem, sed semel, saeculis nostris absolutis, et omnino propter solorum hominum constitutionem iudicii causa. Iudicium autem de

telligit Tatianus, „quam homines caeteros sibi congeneres seu eiusdem cum ipso naturae, quos oratione hac informaturum se profitetur" (Worth.).

8. *ὁ θεός*] Par. 1 *καὶ ὁ θεός*. — Platonis hic de materia sententiam vituperat. Cf. c. 12. n. 2.

9. *οὐχ*] Omnes codd. editi *οὐκ*, excepta Gallandii editione. Ducaeus *καὶ* ante *οὐχ* omisit. Morell., Worth., Maran. *ὑπὸ τοῦ* pro *ὑπό του* ediderunt.

1. *Καὶ διὰ τοῦτο* etc.] H. e. Quia deus *ὁ πάντων δημιουργὸς* est (c. 5), idcirco corpora post finem mundi (*μετὰ τὴν τ. ὅ. συντέλειαν* = *συντ. τ. κόσμου* c. 13 — interpr. Campid. ineptissime: *weil Alles vollkommen ist)* potest resuscitare. Hic autem finis cum resurrectione non per temporum vices (periodisch) evenit, ut Stoicis placet, sed semel et iudicii causa. C. 25: Dicunt (Stoici) *ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ καιρούς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ*. Tertulliam. Apolog. c. 48: „ratio restitutionis destinatio iudicii est." — Verba *οὐκ ἐπί τι χρήσιμον* c. 34 repetuntur. Formulam autem *εἰς τὸ καντελές*, i. q. *καν-*

κάζουσι δὲ ἡμῖν οὐ Μίνως οὐδὲ [2] Ῥαδάμανθυς, ὧν πρὸ τῆς τελευτῆς οὐδεμία τῶν ψυχῶν ὡς μυθολογοῦσιν ἐκρίνετο· δοκιμα- 146
στὴς δὲ αὐτὸς ὁ ποιητὴς θεὸς γίνεται. [3] Κἂν γὰρ πάνυ φληνάφους καὶ σπερμολόγους ἡμᾶς νομίσητε, μέλον οὐκ ἔστιν ἡμῖν, ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ πεπιστεύκαμεν. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ὢν πρὶν [4] ἢ γενέσθαι τίς ἤμην οὐκ ἐγίνωσκον, μόνον δὲ [5] ἐν ὑποστάσει τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον, γεγονὼς δὲ ὁ μὴ πάλαι διὰ τῆς γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὤν, αὖθίς τε μηκέθ' ὁρώμενος, ἔσομαι πάλιν, ὥσπερ μὴ [6] πάλαι γεγονὼς εἶτα γεννηθείς. [7] Κἂν πῦρ ἐξαφανίσῃ μου τὸ σαρκίον, ἐξατμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος B
κεχώρηκεν· κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ, κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. Καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα·

τελῶς, Maranus male *in perpetuum* vertit; cf. Iustin. De mon. c. 1. n. 11. Idem pro ἔσεσθαι (scil. σωμ. ἀνάστασιν πεπιστεύκαμεν) vitiose εἴσεσθαι edidit. Gesnerus vero praepositione διὰ omissa coniecit legendum esse μόνων τ. ἀ. τὴν ἀ ν ά σ τ α σ ι ν ἔσεσθαι.

2. Ῥαδάμανθυς] Worth. Ῥαδάμανθος, contra cunctos codd. mstos et editos. Locus gemellus est c. 25: ... κρίτας εἶναι Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν τ ὸ ν θ ε ό ν. Iustinus Apol. I. c. 8: Πλάτων δ' ὁμοίως ἔφη Ῥαδάμανθυν καὶ Μίνω κολάσειν τοὺς ἀδίκους παρ' αὐτοὺς ἐλθόντας· ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ πρᾶγμά φαμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τ ο ῦ Χ ρ ι σ τ ο ῦ. Tatianus non Christum sed ipsum dicit deum futurum iudicem, ut chiliasmum reiiciat parusiae illius adiunctum.

3. Κἂν ... ἡμῖν] Coll. Actt. apostt. 17, 18. Ibi Paulus a gentilibus philosophis σπερμολόγος vocatus est, quod nuntium de Iesu et resurrectione iis traderet. — Pro μέλον Act. vitiose μέλλον. — Τούτῳ τῷ λόγῳ (vitiose Galland. τούτῳ λόγῳ et Worth. τ. τῷ Λόγῳ): scil. qui affertur verbis proxime sequentibus Ὥσπερ γάρ etc..

4. ἢ] A Par. 2 abest.

5. ἐν ὑποστάσει] *Hypostasis* est prima materia, potentiâ solum non actu. A r g u m e n t u m tale videtur: Quaedam potentiâ tantum sunt, quaedam actu, quaedam neutro modo et omnino nihil: sed corporis nostri materia, post primam materiam semel conditam, semper existens potentia, tandem in actum producta est: sic etiam in corruptione, cum non ad nihilum redigatur, sed pristinam potentiam servet, qualem habuit antequam nasceretur, tam credibile est eam rursus ad secundum actum redituram, quam cer-

nobis non Minos nec Rhadamanthus faciunt, quorum ante obitum nulla ut fabulantur anima iudicabatur; sed arbiter est ipse creator deus. Etiamsi enim vobis omnino nugatores et blaterones videamur, parvi pendimus, quum hac ratione adducti crediderimus. Quemadmodum enim, quum non essem antequam nascerer, ignorabam quis essem, ac tantum in substantia carneae materiae exsistebam, natus autem qui olim non eram ex nativitate consecutus sum ut me exsistere non dubitem: eodem modo natus, et per mortem esse ac videri desinens, denuo exsistam, sicut quum olim non essem postea genitus sum. Etiamsi mea caro igne evanescat, diffusam instar vaporis materiam mundus excepit; etiamsi in fluminibus, etiamsi in mari absumar, etiamsi a feris dilanier, thesauris recondor divitis domini. Ac inopem quidem et atheum latent quae recondita sunt: deus autem

tum est in homine vivente eam praesentem habere actum. Cur enim quod semel factum est, conditione simili manente, non iterum quoque fiat? Atqui similis est conditio corporis corrupti et nondum geniti. *Gesnerus*. — Tertullian. l. c.: „Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum, o homo, et fidem rei invenies. Recogita quid fueris antequam esses: utique nihil; meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras priusquam esses, idem nihil factus quum esse desieris, cur non possis esse rursus de nihilo eiusdem ipsius auctoris voluntate qui te voluit esse de nihilo? Quid novi tibi eveniet? Qui non eras, factus es; quum iterum non eris, fies. Redde si potes rationem qua factus es, et tunc require qua fies. Et tamen facilius utique fies quod fuisti aliquando, quia aeque non difficile factus es quod nunquam fuisti aliquando.“ Cf. Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 139.

6. *πάλαι*] Aet., Par. 2, Fris. *πάλιν*. Ita etiam Gesner. et Herold.: quorum ille veram lectionem coniectura assecutus est.

7. *Κἂν πῦρ* etc.] Huc respexit Athenagoras De resurrect. c. 8: *Ἑνοῦται προσφυῶς ἕκαστον ἑκάστῳ, κἂν πυρὶ καυσθῇ, κἂν ὕδατι κατασαπῇ, κἂν ὑπὸ θηρίων ἢ τῶν ἐπιτυχόντων ζώων καταδαπανηθῇ, κἂν τοῦ πάντος σώματος ἐκκοπὲν προδιαλυθῇ τῶν ἄλλων μέρων.* Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 243. — Pro *μοῦ τὸ σαρκίον* (Par. 1 et Aet.) praebent editores (excepto Marano) pariter atque Par. 2 et. Fris. *κἂν τὸ σαρκίον*. Mox Aet. et Fris. non *κόσμος* sed mendose *κόσμου* (sic etiam Gesner., qui genuinam lectionem in marg. notavit, et Herold.) habent.

θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται, τὴν ὁρατὴν αὐτῷ [8] μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον.

7. Λόγος γὰρ ὁ ἐπουράνιος, [1] πνεῦμα γεγονὼς ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ λόγος ἐκ τῆς λογικῆς δυνάμεως, κατὰ τὴν τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν [2] πατρὸς μίμησιν εἰκόνα τῆς ἀθανασίας τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν, ἵνα, ὥσπερ ἡ ἀφθαρσία παρὰ τῷ θεῷ, τὸν C
αὐτὸν τρόπον [3] θεοῦ μοῖραν ἄνθρωπος μεταλαβὼν ἔχῃ καὶ τὸ ἀθάνατον. Ὁ μὲν οὖν λόγος πρὸ τῆς τῶν [4] ἀνδρῶν κατασκευῆς ἀγγέλων δημιουργὸς γίνεται. [5] Τὸ δὲ ἑκάτερον τῆς ποιήσεως εἶδος αὐτεξούσιον γέγονε, τἀγαθοῦ φύσιν μὴ ἔχον, [6] ὃ πάλιν μόνον παρὰ τῷ θεῷ, τῇ δὲ ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκτελειούμενον· ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, [7] δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός, ὁ δὲ δίκαιος χάριν τῶν ἀνδραγαθημάτων ἀξίως ἐπαινῆται, κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοὺς ἀγγέλους D
καὶ ἀνθρώπους τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ τοῦ λόγου δύ- 11
ναμις ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ προγνωστικὸν [8] τὸ μέλλον ἀποβαίνειν,

Dein Herold. κεχώρικεν fecit. Denique pro θαλάτταις vulgo θαλάσσαις (cf. c. 1. n. 15) legitur.

8. μόνῳ] Aet. et Fris. μόνην. Pariter Gesner. et Herold.; sed ille sinceram scripturam, Par. 1 et 2 probatam, indicavit. Argutius quam verius Barthius in Adversar. lib. LIV. c. 24 (Francof. 1624) p. 2565 legit μόνῳ λόγῳ, ut scriptor diceret „*solo uno verbo* deum illa efficere posse quae misellus homo impossibilia existimet."

1. πνεῦμα] Recte Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 168): „Offenbar ist hier πνεῦμα generische Bezeichnung eines geistigen Wesens; es bezeichnet das Princip des hervorgegangenen λόγος." — De verbis λόγος ἐκ τῆς λογικῆς δυνάμεως c. 5. n. 1 adeas.

2. πατρὸς] Deest in Par. 2. — Cum verbis εἰκόνα τῆς ἀθανασίας coll. lib. Sapient. 2, 23: ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος (cf. Grimm ad h. l.) ἐποίησεν αὐτόν.

3. θεοῦ μοῖραν] Par. 2 θεοῦ μοίρας. Hac dei portione non animam (ψυχήν — Worth.) sed spiritum (πνεῦμα θεῖον cf. n. 12 — Keil Opuscc. acad. ed. Goldhorn p. 680) intelligit; quatenus is inhaerebat protoplastis, dei imaginem repraesentabant: ab hoc spiritu anima illorum accepit immortalitatem. Cf. Daniel l. c. p. 205. n. 4.

4. ἀνδρῶν] Fortasse ἀνθρώπων. Nam illud convenit dictioni poeticae. Sic Homero Iuppiter saepe πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε vo-

regnator, quando vult, conspicuam sibi soli substantiam reducet in pristinum statum.

7. Logos enim coelestis, spiritus a patre natus et logos ex rationali potentia, ad imitationem patris, a quo genitus est, imaginem immortalitatis hominem fecit: ut, quemadmodum immortalitas est apud deum, sic homo, dei portionis particeps factus, habeat etiam immortalitatem. Logos sane quidem ante homines creatos angelorum fit opifex. Utraque autem creaturae species libera facta est, non habens naturam boni, quod iterum est dumtaxat apud deum, ab hominibus autem libera animi inductione perficitur: ut malus merito puniatur, ut qui sua culpa improbus factus sit, iustus autem ob recte facta iure laudetur, ut qui libero utens arbitrio voluntatem dei transgressus non sit. Atque ita quidem se habent quae angelos et homines spectant. Logi autem potentia quum in se praevideret quid esset

catur. Menda facile esse potest ex non animadverso scripturae compendio, quo ἀνων poni solet pro ἀνθρώπων. Cf. Iustin. Opp. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) Prolegg. p. XVI. Coll. similem errorem infra c. 39. n. 9. Non muto.

5. Τὸ...γέγονε] Iustinus Apol. II. c. 7: Αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ θεός. Cf. librum meum De Iustini Mart. scriptis et doctr. p. 141.

6. ὃ πάλιν] Aet., Par. 2, Fris. ὅπλην. Sic etiam Gesner. et Herold. dederunt. Ille πλὴν (pro ὅπλην) coniecit legendum, idque Morell. et Worth. in textu posuerunt. Duc. et Maran. ex Par. 1 ὃ πλὴν ebtulerunt. Par. 2 in marg.: ὅπερ μόνῳ πάρεστι τῷ θεῷ. Inde non male feras legeris ὅ π ε ρ [scil. τὸ ἀγαθὸν] μόνον παρὰ τῷ θεῷ. Sed secundum vestigia codicis Par. 1 cum Daniele (l. c. p. 207) scribendum esse videtur ὃ π ά λ ι ν μόνον παρὰ τῷ θεῷ. Pariter πλὴν et πάλιν in Aet. c. 12. n. 5 commutata sunt. Ita hoc commation respondet praecedenti: ὥσπερ ἡ ἀφθαρσία π α ρ ὰ τ ῷ θ ε ῷ. „Inest deo immortalitas“ — „porro (πάλιν, *wiederum*) τ ὸ ἀ γ α θ ό ν.“ Id quidem deo φυσικῶς inest, ab hominibus vero τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως perficitur. Similiter docuit Origen. De princip. I. 5, 3.

7. δι' αὐτὸν] Non opus est δι' αὐτὸν (Worth. —; illud scriptori tribuas qui ex sua mente loquitur) aut δι' αὐτοῦ (Daniel l. c. p. 206 —: cf. Bretschneideri Lex. man. in N. T. ed. 3. p. 94) scribere.

8. τὸ μέλλον] Melius τοῦ μέλλοντος, ut observat Worthus. *Maranus.* — Statim Aet. ὑποβαλ-

οὐ καθ' εἱμαρμένην, τῇ δὲ τῶν αἱρουμένων αὐτεξουσίων γνώμῃ, τῶν μελλόντων προὔλεγε τὰς ἀποβάσεις· καὶ τῆς μὲν πονηρίας κωλυτὴς ἐγίνετο δι' ἀπαγορεύσεων, [9]τῶν δὲ μενόντων ἀγαθῶν ἐγκωμιαστής. [10]Καὶ ἐπειδή τινι φρονιμωτέρῳ παρὰ τοὺς λοιποὺς ὄντι διὰ τὸ πρωτόγονον συνεξηκολούθησαν καὶ θεὸν ἀνέδειξαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸν ἐπανιστάμενον τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, τότε ἡ τοῦ λόγου δύναμις τόν τε [11]ἄρξαντα τῆς ἀπονοίας καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας τούτῳ τῆς σὺν αὐτῷ διαίτης παρῃτήσατο. Καὶ ὁ μὲν κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ γεγονώς, χωρισθέντος 14
ἀπ' αὐτοῦ [12]τοῦ πνεύματος τοῦ δυνατωτέρου, θνητὸς γίνεται·

νειν. Mox Herold. articulum τῶν ante *αἱρουμένων* praetermisit. Pro *αὐτεξουσίων* autem fortasse (Maran.) *αὐτεξουσίᾳ* scribendum est; in errorem ducere poterat terminatio vocis praecedentis (—*νων*) et iota appositum (—*σιωι*).

9. *τῶν δὲ μ. ἀ. ἐγκωμ.*] Nourry in Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patr. P. I. p. 542: *fructum autem, si* homines *boni permanerent, capiendum demonstrabat.* Daniel l. c. p. 208 verba respicere putat ad Gen. 1, 28 — 31, ideoque reddit: *bonorum autem, quae ipsis erant, exstitit laudator.*

10. *Καὶ ἐπειδὴ* etc.] Sic serpens *φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων* dicitur Genes. 3, 1. Diabolus autem secundum Tatiani sententiam (dicit enim *διὰ τὸ πρωτ.* = *ob primogenituram*) *πρωτόγονος* (ita paullo infra vocatur) angelorum ideoque inter eos prudentissimus (*φρονιμώτερος παρὰ τοὺς λοιποὺς*) fuit. Censuit Maranus scriptorem ad verba Iob. 40, 19 respexisse, quae de diabolo veteres interpretes intellexerunt: *τοῦτέστιν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου.* Daniel l. c. p. 188 illam sententiam iudicat inde natam esse, quod antiqui Christiani (cc. 9. 12 — Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 388. n. 3) deos Gentilium pro daemonibus haberent: quemadmodum inter deos Iuppiter antiquitate potentiâque caeteros superabat, ita antiquissimus ac potentissimus dicebatur diabolus, princeps daemonum. C. 8: *οἱ δαίμονες αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν Διός.* Hase (*Baumgarten-Crusius Compend. d. christl. Dogmengesch.* Tom. II. p. 216): „Die Vorstellung, dass Satan der Erstgeborne (bei Tatian), meint den Engelfürsten, der er gewesen.“ Coll. ibid. p. 200. Lactant. Div. institt. II. c. 8: „Deus ... produxit similem sui spiritum, qui esset virtutibus dei patris praeditus; deinde fecit alterum, in quo indoles divinae stirpis non permansit“ etc.. — Maranus verba *συνεξηκολούθησαν* et *ἀνέδειξαν* non ad protoplastos (Daniel l. c. p. 206) vult referri sed ad posteros eorum. Cf. Iustin. Co-

eventurum, non quidem fato, sed libera eligentium voluntate: futurarum rerum eventus praedicebat, ac nequitiam interdictis vetabat, eos autem laudabat qui boni permanerent. At postquam homines unum aliquem praeter reliquos, propterea quod primogenitus erat, callidiorem assectati sunt et eum, etsi legi dei obluctabatur, pro deo habuerunt: tum logi potentia et inceptorem temeritatis et eius sectatores a sua consuetudine exclusit. Atque is quidem qui ad imaginem dei factus erat, discedente ab eo potentiore spiritu, fit mortalis; ille autem primogenitus propter trans-

hort. ad Gent. c. 21. n. 7. — Particula *καὶ* ante *τὸν ἐπανιστάμενον* in Act. omissa est. Pro *τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ* Par. 2 in marg. *μόνῳ τῷ θεῷ*.

11. *ἄρξαντα*] Fris. in marg. *ἀρξάμενον*. — *Συνακολουθήσαντες τούτῳ* (*diabolo*) non sunt angeli lapsi (Daniel l. c. p. 209. n. 2) sed protoplasti; nam paullo ante: *τινὶ φρονιμωτέρῳ συνεξηκολούθησαν*. Cf. n. 10. Cum verbis *σὺν αὐτῷ* (cf. n. 7) subaudias *τῷ λόγῳ*, quum praecedat *ἡ τοῦ λόγου δύναμις*. Cf. c. 5. n. 1. Illos autem a sua consuetudine exclusit logos, quatenus diabolum e coelo et protoplastos e paradiso eiecit. C. 20: *Μετῳκίσθησαν οἱ δαίμονες, ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι· καὶ οἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀπὸ γῆς μὲν ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης, κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμήσεως.* — Hase (l. c. p. 215): „Es liegt in dieser Ansicht, dass der Sündenfall des Teufels dem des Menschen unmittelbar vorausging, und steht nichts entgegen, dass sich jener zunächst in der Verführung zu diesem äusserlich bethätigt habe, wie Justin (Tryph. c. 124) und Tatian (c. Graec. c. 7) es auffassen, letzterer jedoch die mosaische Erzählung hier nicht voraussetzend, sondern ein sich Anbetenlassen des erstgebornen Engels als Gott, der dadurch zum Teufel ward." Praeivit peccato diaboli in homines commisso peccatum superbiae. Comp. Daniel l. c. p. 197.

12. *τ. πνεύμ. τ. δυνατωτέρου*] Scil. *τῆς ψυχῆς*. Infra c. 12 *μεῖζον τῆς ψυχῆς* dicitur. H. e. illa *θεοῦ μοῖρα* (n. 3), *τὸ θεῖον πνεῦμα* (c. 13), *πν. τοῦ θεοῦ* (c. 13), *πν. τὸ οὐράνιον* (c. 20) s. *ἐπουράνιον* (c. 16), *πν. τὸ ἅγιον* (c. 15), *πν. τὸ τέλειον* (c. 20). C. 12: *Δύο πνευμάτων διαφορὰς ἴσμεν ἡμεῖς, ὧν τὸ μὲν καλεῖται ψυχή, τὸ δὲ μεῖζον μὲν τῆς ψυχῆς θεοῦ δὲ εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις· ἑκάτερα δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς πρώτοις ὑπῆρχεν, ἵνα τὸ μέν τι ὦσιν ὑλικοί, το δὲ ἀνώτεροι τῆς ὕλης.*

διὰ δὲ τὴν παράβασιν [13] καὶ τὴν ἄγνοιαν ὁ πρωτόγονος δαίμων ἀποδείκνυται, [14] καὶ τοῦτον οἱ μιμησάμενοι, τούτου δὲ τὰ φαντάσματα, δαιμόνων στρατόπεδον ἀποβεβήκασι καὶ διὰ τὸ αὐτεξούσιον [15] τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ παρεδόθησαν.

8. [1] Ὑπόθεσις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται. [2] Διάγραμμα γὰρ αὐτοῖς ἀστροθεσίας ἀναδείξαντες, ὥσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες, τὴν εἱμαρμένην εἰσηγήσαντο λίαν ἄδικον. [3] Ὅ τε γὰρ κρίνων καὶ ὁ κρινόμενος καθ' εἱμαρ- B
μένην εἰσὶ γεγονότες, καὶ οἱ φονεύοντες καὶ οἱ φονευόμενοι, καὶ οἱ πλουτοῦντες καὶ οἱ πενόμενοι, τῆς αὐτῆς εἱμαρμένης ὑπάρχουσιν ἀπογεννήματα· [4] πᾶσα τε γένεσις, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ, 11
τερπωλὴν παρέσχε τούτοις, παρ' οἷς, ὥς φησιν Ὅμηρος,

13. καὶ τὴν ἄγνοιαν] Particulam καὶ epexegetice capias; παράβασις enim cernebatur in ἀγνοίᾳ, *ignoratione* veri dei, dum divinum sibi cultum primogenitus angelorum arrogaret. Praeter necessitatem Maranus mallet κ. τ. ἀπόνοιαν. Alius κ. τ. ἄνοιαν, h. e. *propter dementiam* (Thorheit, Frevel gegen Gott), coniecerit.

14. καὶ τοῦτον οἱ μιμ., τούτου δὲ τ. φαντ.] Sic recte Par. 1 et 2; accedunt Act. et Fris., nisi quod uterque τούτων mendose offert pro τοῦτον. Particula δὲ offensionem non habet; saepe enim ponitur ubi antecedentibus aliquid adiungitur quo illa explicantur. Notum est, ut unum tantummodo exemplum afferam, illud λέγω δέ, quo Tatianus cc. 3. 15 (λοιποῖς δὲ οὐδαμοῦ, λέγω δὲ τοῖς ψυχικοῖς) et alibi utitur; pariter Iustinus, e. g. Dial. c. Tr. cc. 69 et 120. Scholion in marg. Par. 1: συνεξακουστέον τὸ δαίμονες, ἵνα ᾖ· καὶ τοῦτον οἱ μιμησάμενοι δαίμονες ἀποδείκνυνται [= *fiunt*]. Sensus: ii ex angelorum numero, qui illum primogenitum imitati sunt, evaserunt (ἀποβεβήκασι, h. e. *facti sunt*, *sind geworden*: Ast Lex. Plat. Vol. I. p. 228) daemonum exercitus. Cf. Keil l. c. p. 588. n. 26. — Sed aliter ac supra exstat in editis. Gesnerus enim, quem Herold. secutus est, ex Fris. καὶ τούτων οἱ μιμ. τούτου δὲ τ. φαντ. (sic etiam Daniel l. c. p. 187) exhibuit. Quum vero intelligeret vitium in illis verbis culpâ librariorum inesse, τούτων et δὲ uncis inclusit. Atque caeteri editores easdem voculas e textu prorsus eiecerunt. Keil l. c. p. 587 ex δαιμόνων στρατ. tacite δαιμόνιον στρατ. fecit.

15. τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ] Fris. in marg. τῆς ἀβελτηρίας. Etiam c. 12 τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ. C. 16 χειμῶνι τῆς σφῶν ἀβελτηρίας. Pro ἀβελτηρίᾳ, si per codicum consensum liceret, ἀβελτερίᾳ scripserim. Sed istam formam, per η,

gressionem et ignorationem daemon fit; et qui hunc imitati sunt, huius videlicet inania visa, daemonum exercitus evaserunt ac propter arbitrii libertatem suae stultitiae traditi sunt.

8. Materia autem defectionis iis homines sunt. Nam quum iis tabulam positionis siderum ostendissent, velut qui tesseris ludunt, fatum introduxerunt valde iniustum. Nam et qui iudicat et qui iudicatur tales secundum fatum facti sunt, et qui occidunt et qui occiduntur, et divites et pauperes, eiusdem sunt fati effectus: ac tota genitura, tamquam in theatro, oblectamentum istis praebuit, apud quos, ut ait Homerus,

valde frequentant scriptores christiani, ut Hase ad Leon. Diac. p. 193. D (p. 409 ed. Bonn.) probavit.

1. Ὑπόθεσις...γίνονται] Iustinus Dial. c. Tr. c. 124 satanam magno casu cecidisse dicit διὰ τὸ ἀπατῆσαι τὴν Εὔαν. Sic etiam (Maran.) Irenaeus adv. haer. III. c. 23. §. 8: „Serpens initium et materiam apostasiae suae habens hominem." — Sermo hic est de daemonibus, diis Gentilium (c. 7. n. 10). Propter homines defecerunt; nam superbia inflati, quemadmodum diabolus (c. 7. n. 11. 13), ideoque divinitatem affectantes (cc. 9. 12), studuerunt illos a deo abducere ac sibi facere addictos: unde fatum (cum astrologiae inventione — cc. 8. 9) induxerunt.

2. Διάγραμμα γ. α. ἀστροθεσίας ἀναδ.] Astrologiam homines a daemonibus edoctos fuisse declarat Tertullianus De idololatria c. 9. [Adde Apolog. c. 35.] *Maranus.* — Sensus: Daemones hominibus monstrarunt siderum figuras, ex quibus ineluctabile cuiusvis posset fatum cognosci. Cum verbis ὥσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες coll. c. 9: συναρεστοῦσι δὲ αὐτοῖς οἱ ἑπτὰ πλανῆται, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς πεττοῖς ἀθύροντες. Ut tesserarum iactus dissimiles sunt, sic diversi inter se sunt siderum positus. Cf. c. 9. n. 6.

3. Ὅ τε γὰρ κρ. etc.] Ostendit hoc absurdum sequi, admisso fato, ut ab una eademque causa res contrariae efficiantur, cum aliae tum iustae et iniustae: quod partim fieri non potest, partim etiam impium est. *Gesnerus.*

4. πᾶσα τε γένεσις, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ] Verbis πᾶσα γένεσις non designatur *mundi inferioris natura* [Gesner.], sed *tota* illa ut vocant astrologi *genitura*, quae ex tabula positionis siderum constituitur. Hinc ait Tatianus c. 9 iracundum et laboriosum, [animosum et lassum,] temperantem et intemperantem, „ab iisdem geniturae gubernatoribus ta-

[5]Ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν.

Οἱ γὰρ τοὺς [6]μονομαχοῦντας βλέποντες καὶ θάτερος θατέρῳ σπουδάζων, καὶ ὁ γαμῶν καὶ παιδοφθορῶν καὶ μοιχεύων, γελῶν τε καὶ ὀργιζόμενος, φεύγων τε καὶ τιτρωσκόμενος, [7]πῶς οὐχὶ θνητὸς εἶναι νομισθήσεται; Δι' ὧνπερ γὰρ ἑαυτοὺς ὁποῖοί τινες πεφύκασι τοῖς ἀνθρώποις πεφανερώκασι, διὰ τούτων τοὺς C ἀκούοντας ἐπὶ τὰ ὅμοια προετρέψαντο. Καὶ μήτι γε οἱ δαίμονες αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν Διὸς ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην πεπτώκασι, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ὥσπερ καὶ οἱ ἄνθρωποι κρατηθέντες; Καὶ ἄλλως δὲ πῶς τιμητέον [8]τούτους παρ' οἷς δογμάτων ἐναντιότης ἐστὶ πολλή; [9]Ῥέαν μὲν γάρ, ἣν οἱ ἀπὸ τῶν Φρυγίων ὀρῶν Κυβέλην φασίν, ἀποτμήσεις αἰδοίων νενομοθετηκέναι διὰ τὸν ἐρώμενον ταύτης Ἄττιν· Ἀφροδίτη δὲ γάμου πλοκαῖς ἥδεται. [10]Μάγος ἐστὶν Ἄρτεμις, θεραπεύει ὁ Ἀπόλλων. Καὶ μετὰ τὴν Γοργοῦς καρατομίαν, τῆς Ποσειδῶνος ἐρωμένης, ἀφ' D ἧς Πήγασος ὁ ἵππος καὶ [11]ὁ Χρυσάωρ ἀνέθορε, τὰς σταγόνας τῶν αἱμάτων ἡ Ἀθηνᾶ καὶ Ἀσκληπιὸς διενείμαντο· [12]καὶ ὁ μὲν

les exstitisse." Et c. 11: Πῶς οὖν γένεσιν τὴν καθ' εἱμαρμένην ἀποδέξομαι; [H. e. *Quomodo igitur nativitatem*, s. *genituram, a fato pendere concedam*. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. II (ed. Hase) p. 111.] — Ad verba ὥσπερ ἐν θεάτρῳ audiendus Clemens Alexandrinus. Eos qui deorum nuptias et liberorum procreationes et adulteria et convivia et risus induxerunt sic [Protrept. c. IV. §. 58] compellat: οἵ μοι τῆς ἀθεότητος· σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανόν. *Maranus.* — Pro τούτοις Fris. in marg. τοῖς τοιούτοις.

5. Ἄσβεστος ... θεοῖσιν] Hom. Il. I. 599 et Od. VIII. 326.

6. μονομαχοῦντας] Gesner. μονομαχοῦντες errore. — Sic Paridem cum Menelao certantem Venus abripuit; Mars a Diomede vulneratus fugit. Caetera quae Tatianus diis exprobrat haud opus est exemplis probare. — Castigat etiam γαμοῦντας. Hic vero quum de nuptiis agat deorum, non patet quid, ubi haec scribebat, de hominum nuptiis statuerit: quas postea quidem certo reprobavit. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 259 sqq..

7. πῶς οὐχὶ θνητὸς] Enallage numeri, pro θνητοὶ εἶναι νομισθήσονται. *Gesnerus.* — De daemonibus, qui sub deorum nominibus colebantur, quaerit Tatianus: quomodo non existimentur mortales? non quod eos mortales crederet, sed quia illos *per totam vitam mori*, ut ait c. 14, ac *toties mori* putabat *quoties sectatores suos ad peccandum erudiunt. Maranus.*

Inexstinctus risus exortus est beatis diis.

Nam qui singulari certamine certantes spectant et alter alteri [certantium] favent, qui matrimonia init et pueros stuprat et moechatur, qui ridet et irascitur, qui fugit et vulneratur, quomodo non mortalis existimetur? Per quae enim se ipsi hominibus quales essent aperuerunt, per ea audientes ad similia facinora hortati sunt. Atque an non ipsi daemones cum duce ipsorum Iove sub fatum eeciderunt, iisdem ac homines cupiditatibus superati? Praeterea autem quomodo isti colendi sunt apud quos magna est opinionum dissensio? Nam Rheam, quam Phrygiorum montium incolae Cybelen dicunt, pudendorum exsectiones [dicunt] lege sancivisse propter Attin quem amabat; Venus coniugii complexibus delectatur. Magus est Diana, medicus Apollo. Et post abscissum Gorgonis caput, quam Neptunus amabat, unde Pegasus equus et Chrysaor prosiluerunt, sanguinis guttas Minerva et Aesculapius partiti sunt: atque ex iis

8. *τούτους*] Fris. in marg. *αὐτούς*.

9. *Ῥέαν . . . Κυβέλην φασίν, . . . νενομοθετηκέναι*] Ita codd. msti, Gesner., Herold., Maran.; hic autem comma ante *φασὶν* posuit et cum verbis *ἣν . . . Κυβέλην* subaudivit *καλοῦσιν*. Par. 1 in marg.: *κατὰ κοινοῦ* [c. 1. n. 26] *τὸ φασίν*. H. e. *φασὶν* non solum ad *Κυβέλην* sed ad *νενομοθ.* etiam pertinere. Gesnerus infinitivo *νενομοθετηκέναι* censuit *λέγεται* addendum esse vel *νενομοθέτηκε* legendum; inde Morell., Duc., Worth. receperunt: *Ῥέαν* (sic —: solus Duc. *Ῥέα*) . . . *Κυβέλην φασίν, . . . νενομοθέτηκε.* — Fris. ad *ταύτης* in marg. *αὐτῆς*, ad *Ἄττιν* ibidem *Ἄτυν*. Heroldus *Ἄττην* scripsit. De diversis huius nominis formis videsis Hemsterhusium et Graevium ad Lucian. Tom. II. p. 283 et IX. p. 832 atque Salmasium ad Solin. p. 50. De Rhea et Atti (Ovid. Fast. IV. 223 sqq.) cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 405 sq. 408. Illius sacerdotes erant eunuchi.

10. *Μάγος ἡ Ἄρτεμις*] Dianam magiae et veneficis praefuisse constat: Lunam enim volunt Dianam esse, quam veneficae suis carminibus e coelo detrahere ferebantur. *Gesnerus.*

11. *ὁ*] Herold. omisit. Aet. *χρυσάορ*, omisso articulo.

12. *καὶ ὁ μὲν* etc.] Aesculapius cruore Gorgonis (Medusae), ut Apollodorus narrat, ad homines resuscitandos usus est. Cf. Pauly l. c. Tom. I. p. 188. Minerva autem

ἀπ' αὐτῶν ἔσωζεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν ὀρείων λίθων ἀνθρωποκτόνος καὶ πολεμοποιὸς ἐγένετο. Τάχα [13] μοι δοκοῦσιν Ἀθηναῖοι 11
μὴ βουληθέντες ἐκβάλλειν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως γενόμενον τῇ γῇ προσάπτειν, ἵνα μὴ νομίζηται παθοῦσα ἡ [14] Ἀταλάντη διὰ τὸν Μελέαγρον οὕτω καὶ ἡ Ἀθηνᾶ διὰ τὸν Ἥφαιστον τῆς ἀνδρείας ἐστερῆσθαι. Ὁ γὰρ ἀμφιγυήεις, ὡς 15
εἰκός, ὁ πόρπας καὶ [15] γναμπτὰς ἕλικας δημιουργῶν, τοῖς παρακοσμίοις ἠπάτησε τὴν ἀμήτορα παῖδα καὶ ὀρφανήν. Ποσειδῶν ναυτίλλεται, πολέμοις Ἄρης ἥδεται, κιθαριστής ἐστιν ὁ Ἀπόλλων, Θηβαίοις Διόνυσος τυραννεῖ, Κρόνος [16] τυραννοκτονεῖ. Ζεὺς καὶ [17] θυγατρὶ συγγίνεται, καὶ ἡ θυγάτηρ ἀπ' αὐτοῦ κύει. Μαρτυρήσει μοι νῦν Ἐλευσὶς καὶ δράκων ὁ μυστικὸς καὶ Ὀρφεὺς ὁ

[18] Θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις

λέγων. Ἀϊδωνεὺς ἁρπάζει τὴν Κόρην, καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ

in scuto suo caput illius Gorgonis habebat.

13. *μοι*] Ita Par. 1, Aet., et Maranus. Caeteri codd. msti (Par. 2, Fris.) *μὴ* habent, sed in marg. Par. 2 *μοι* et Fris. *ἤ*, id quod debebat esse *ἦ (sane)*. Legunt Gesner. et Herold. *μή*, sed ille *μοι* reponendum recte suspicatus est, Worth. cum Morello et Ducaeo *ἢ* (sic). — Ille *ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως γενόμενος* est Erechtheus, e terra natus (*αὐτόχθων*), de quo adeas Pauly l. c. Tom. III. p. 232.

14. *Ἀταλάντῃ*] Aet. *Ἀτλάντῃ*. — Mox *ἀγνείας* pro *ἀνδρείας* mallet Worthus. At, ut Maranus scite monuit, ea vox omnino retinenda. „Proprium enim est Minervae *τὸ ἀνδρικόν*, ut ait Iustinus in Orat. ad Gent. c. 2, ut quae nihil prorsus muliebre perageret. Quamobrem si ei Vulcanus virginitatem eripuisset, simul eam virilitate illa privasset.“ Cf. Wesseling Observatt. p. 180.

15. *γναμπτὰς*] Par. 1. 2 et Aet. *γναπτάς*. — Vulcanus ap. Homer. Il. XVIII. 401: Apud Eurynomen et Thetin novennium fabricavi artificiosa multa, *Πόρπας τε γναμπτάς θ' ἕλικας, κάλυκάς τε καὶ ὅρμους*. — Minerva *ἀμήτωρ παῖς καὶ ὀρφανὴ* dicitur, quia ex Iovis tantum cerebro nata est.

16. *τυραννοκτονεῖ*] Gesner. interpretatus est *crudeliter occidit*, „ut qui filios sibi natos devorarit.“ Iam Ducaeus hanc interpretationem repudiavit. Neque placet Davisii (ad Cicer. de nat. deor. III. c. 21) coniectura *τεκνοκτονεῖ*. Recte Maranus: „Quid vetat Saturnum tyrannicidam dici ob patrem solio deturbatum virilibus exsectis?“ Itidem Iuppiter, exemplum patris secutus,

quidem hic salutem afferebat, illa autem ex eodem cruore homicida et bellorum auctor exstitit. Videntur mihi Athenienses, quum de huius fama detrahere nollent, filium ex Vulcani coitu natum etiam terrae attribuere, ne ut Atalanta per Meleagrum ita Minerva per Vulcanum virilitate existimetur privata esse. Hic enim utrimque claudus, fibularum et flexarum inaurium opifex, his, ut verisimile est, puellarum ornamentis orbatam matre et pupillam infantem decepit. Neptunus navigat, bellis Mars delectatur, citharoedus est Apollo: Thebanos Bacchus tyrannide premit, Saturnus tyrannum occidit. Iuppiter etiam cum filia miscetur, et filia ex eo concipit. Testes mihi nunc erunt Eleusis et draco mysticus et Orpheus

Portas occludite profanis

dicens. Pluto rapit Proserpinam, et facinora eius fiunt

τυραννοκτόνος a Gregorio Naz. Orat. III. p. 107 vocatur. Uterque Iustino Apol. I. c. 21 πατροφόντης audit.

17. θυγατρὶ] Intelligit Proserpinam: quae quidem, Iovis et Cereris filia, a patre sub draconis specie violata Dionysum genuit. C. 10: δράκων δὲ (fit) ὁ Ζεὺς διὰ τὴν Φερσέφατταν. Athenagoras Supplic. p. Christ. c. 20: Φερσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη, βιασάμενος καὶ ταύτην ἐν δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ. Coll. ibid. c. 32. Clemens Alex. Protr. c. 2. §. 16: Μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερσεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρί, ... δράκων γενόμενος. Arnobius adv. nat. V. c. 21: „Quia nefarium videbatur satis patrem cum filia comminus uxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat.“ — Hinc δράκων ὁ μυστικός, quem Tatianus statim inter illius rei testes affert. Certe, ut Worthus observavit, asserit Clemens l. c. §. 22 hunc draconem, in mysteriis Eleusiniis adhibitum (μυστικόν), extractum fuisse a sinu τελουμένων ad exprimendam Iovis incontinentiam, qui sub draconis specie filiam vitiaverat. Ἐλευσὶς autem designat sacra Eleusidos seu Eleusinia; cf. Iustin. Orat. ad Gent. c. 2. n. 4. Quod vix memorassem, nisi Nourrius in Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 548 rem perverse tractasset.

18. Θύρας . . . βεβήλοις] De hoc Pseudo-Orphei fragmento adeas Iustin. Cohort. ad Gent. c. 15. n. 8, ubi Lobeckius laudatur. — Lectio βεβήλοις omnibus codd. mstis firmatur: quamquam Morell., Duc., Worth. βέβηλοι, ut apud Iustinum aliosque, fecerunt.

[illegible]

[illegible] [Caucasi] Paphiam? cum imaginem Apollinis ingerat aurum induisse. — [illegible] necessitate legendum censuit [illegible] expositum etc..

22. [illegible] etc.] Hic Apollinem misere destituebat ars illa.

mysteria: Ceres filiam luget, et quidam per Athenienses decipiuntur. In templo Latoidae est locus qui Omphalus dicitur: Omphalus autem sepulcrum est Bacchi. Laudo te nunc, o Daphne: victâ Apollinis intemperantiâ convicisti eius divinationem, quippe quum rei tibi eventurae ignarus fructum ex arte sua non perceperit. Dicat mihi nunc eminus iaculans Apollo, quomodo Hyacinthum Zephyrus occiderit. Zephyrus eum vicit; et, quum tragicus poeta dicat

Aura deorum vehiculum pretiosissimum,

ipse ab exigua aura victus perdidit quem amabat.

9. Tales sunt daemones; hi sunt qui fatum definierunt. Elementum autem iis fuit animalium in coelo collocatio. Nam animalia, quibuscum coelo eiecti degebant, in terris repentia vel in aquis natantia vel in montibus quadrupedes, coelesti honore dignati sunt, ut ipsi in coelo versari existimarentur et vitam in terra a ratione alienam rationi consentaneam esse per siderum positionem persuaderent. Itaque animosus et lassus, et temperans et intem-

quam sibi arrogabat, vaticinatrix. Si enim fatum Hyacinthi sibi adamati praescisset Apollo, neutiquam discum illum emisisset, quem Zephyrus flatu suo in caput Hyacinthi convertit, puerumque interemit. Eodem modo Apollinem perstringit Theophilus ad Aut. [I. c. 9] tanquam *τὸν Ὑακίνθου μόρον ἀγνοοῦντα. Worthus.* — Cf. Pauly l. c. Tom. III. p. 1534.

23. *Αὖρα...τιμιώτατον*] Tragici incerti fragmentum: Poetar. trag. graecc. fragmm. ed. Wagner, Vol. III (Vratisl. 1848) p. 238. Barnesius inter Euripidea retulit.

1. *Στοιχείωσις*] *Principium* (Worth.) cui fatidicam rem superstruebant. C. 17: *τῶν ῥιζῶν αἱ ποικιλίαι* etc. *στοιχείωσίς ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας. Ζώωσις, vivificatio s. animatio*, i. q. (Gesner.) situs vel figurae animalium in coelo. Cf. c. 8. p. 147. A.

2. *γεγενημένοι*] Herold. *γεγεννημένοι.*

3. *καὶ τὴν ἄλογον* etc.] Daemones per siderum [in forma animalium] positionem perfecisse dicit ut vita a ratione aliena rationi consentanea videretur, quia scilicet per tabulam positionis siderum fatum induxerunt, et, sive quis virtutem colat sive vitiosus sit, ab iisdem geniturae gubernatoribus talis exstitit, non propria voluntate. Similia habemus paullo ante c. 8. *Maranus.* — Cf. c. 8. n. 4.

νος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [4]καὶ ὁ πλουτῶν, ἐπ' αὐτῶν ἐστι τῶν νομοθετησάντων τὴν γένεσιν. Ἡ γὰρ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου γραφὴ θεῶν ἐστι ποίημα. Καὶ τὸ [5]ἐπικρατῆσαν, ὥς D
φασιν, ἑνὸς αὐτῶν φῶς τοὺς πλείονας παραβραβεύει· καὶ ὁ νενικημένος εἰς αὖθις νῦν ἐπικρατεῖν εἴωθεν. [6]Εὐαρεστοῦσι δὲ αὐτοῖς οἱ ἑπτὰ πλανῆται, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς πεττοῖς ἀθύροντες. Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν, καὶ οὐ καθ' εἱμαρμένην ἀγόμενοι τοὺς ταύτης νομοθέτας παρῃτήμεθα. Λέγε 11
μοι πρὸς τοῦ θεοῦ, Τριπτόλεμος ἔσπειρε τοὺς πυρούς, καὶ με- 14
τὰ τὸ πένθος εὐεργετεῖ τοὺς Ἀθηναίους; Διὰ τί δὲ ἡ Δημήτηρ τῆς θυγατρὸς μὴ [7]ἀπολωλυίας τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτις οὐκ ἐγένετο; Κύων ὁ τῆς Ἠριγόνης ἐν οὐρανῷ δείκνυται καὶ Σκορπίος ὁ τῆς Ἀρτέμιδος βοηθὸς καὶ Χείρων ὁ Κένταυρος [8]καὶ ἡ ἡμίτομος Ἀργὼ καὶ ἡ Καλλιστοῦς ἄρκτος. Εἶτα πῶς πρὶν τούτους περὶ τὰς προειρημένας πράξεις γενέσθαι ἀκόσμητος ἦν ὁ

4. καὶ ὁ πλουτῶν] Haec vulgo omissa sunt: adieci monitu Gesneri. C. 8 in eodem argumento afferuntur καὶ οἱ πλουτοῦντες καὶ οἱ πενόμενοι. Facile illa excidere poterant ob repetitum —ων. Worthus locum sic interpolandum censuit: ὥστε ὁ θυμικὸς [καὶ ὁ πραΰς], καὶ ὁ ἐπίμοχθος [καὶ ὁ σχολάζων], καὶ ὁ ἐγκρατευόμενος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [καὶ ὁ πλούσιος]. Wortho fucum fecit illud ἐπίμοχθος, quod Gesnero praeeunte reddidit *laboriosus*. Sed opponitur praecedenti θυμικός. Inde Maranus reddidit: *iracundus et patiens*. Ἐπίμοχθος vero, quod perrare apud veteres scriptores legitur, idem valet quod valde frequentatum ἐπίπονος, ut Pape (*Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 795) recte monuit, h. e. *lassescens*: quae quidem significatio Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 1744 exemplis probatur. — Antea Gesner. et Herold. ἀκρατὴς cum Fris., qui veram lectionem ἀκρατής in marg. suppeditat. Tum pro ἐπ' αὐτῶν, quod Par. 1 et Maranus recte habent, caeteri codd. msti et editores ἐπ' αὐτῶν dederunt. Denique Aet., Par. 2, Fris. non νομοθετησάντων sed ὀνομοθετησάντων (sic) exhibent. Nescio equidem cur Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 180) verbum ἐστι expunxerit et ὀνομαθετησάντων scripserit. Iam Gesner. eumque secutus Herold. in textu quidem ὀνομοθετησάντων inepte posuerunt, sed νομοθετησάντων, quod ille legendum coniectavit et Par. 1 firmat, in marg. indicarunt: unde receperunt reliqui editores.

perans, et pauper et dives, ab iisdem geniturae gubernatoribus tales exstiterunt. Nam zodiaci circuli descriptio deorum est opus. Quodsi dominetur (ita enim loquuntur) lux unius eorum, pluribus caeteris honorem praeripit: et qui alias vincitur nunc vincere solet. Delectantur autem iis septem planetae, velut qui tesseris ludunt. Nos autem et fato superiores sumus, et pro errantibus daemonibus unum dominum non errantem didicimus, et, quum fato non regamur, eius gubernatores reiicimus. Dic mihi per deum, fruges sevit Triptolemus, et post luctum beneficium in Athenienses contulit? Sed cur Ceres ante quam filiam amitteret bene de hominibus non merebatur? Canis Erigones in coelo ostenditur et Scorpius Dianae auxiliator et Chiron Centaurus et Argo dimidiata et Callistûs ursa. Quomodo igitur ante quam isti praedicta facinora ederent inornatum erat coe-

5. ἐπικρατῆσαν] Planetam dicit, qui plura habet testimonia fortitudinis, ut cum astrologis loquar. Hic ipsis dicitur thematis dominus sive gubernator. Sic geniturae dominus vocatur qui fortissimus est in natalitio themate seu figurâ coelesti sic dictâ. *Worthus.* — Paullo post Maranus voces εἰσαῦθις (sic vulgo, non divise) νῦν iubet transponi. Non male.

6. Εὐαρεστοῦσι δὲ etc.] Male ista verba interpretati sunt Worthus de astrologis, qui in arte sua divinatrice oblectentur septem planetis, et Maranus de diis, qui septem planetis delectentur. Recte Gesnerus sic accepit ut septem planetae oblectentur zodiaci signis. Zodiacus enim est ποίημα θεῶν h. e. δαιμόνων: quo quidem opere daemones, quippe planetae (mox: ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων, *pro planetis* h. e. *erraticis daemonibus*) septem, etiam nunc delectantur. Daniel l. c.: „Des Zodiacus freuen sich die sieben Planeten, die ihre Thiere in ihn versetzt: wohlgefällig wandeln sie zwischen ihnen hindurch, von einer Stelle zur andern rückend und verschiedene Stellungen gegen einander einnehmend, wie die Steine im Bretspiel." Cf. c. 8. n. 2. Caeterum constat multos patres planetas pro daemonibus habuisse. — Vulgo πεσσοῖς. Cf. c. 1. n. 15.

7. ἀπολωλυίας] Act., Par. 2, Fris. ἀπολωμίας. Etiam Gesner. et Herold.: sed ille verum adnotavit.

8. καὶ] Vulgo desideratur.

[illegible]

[illegible]

[illegible] Saturni, [illegible]

[illegible] Ex [illegible]

[illegible]

[illegible] Verbum [illegible]

[illegible]

12 [illegible] Pancamus de [illegible] VIII. [illegible] Gemmere [illegible] Si [illegible] Saturni, opportuneque i[illegible] [illegible], opportune etiam [illegible]

lum? Quis autem non rideat Deltotum illud propter Siciliam, ut quibusdam placet, vel, ut nonnullis, propter primam Iovis appellationis literam inter astra consecratum? Curnam non Sardiniae quoque et Cypro coelum concessum est? Quam ob causam non Iovis quoque fratrum, qui partiti sunt regna, literarum figurae in coelo fixae sunt? Quomodo vinctus Saturnus et regno eiectus fati moderator constituitur? Et quomodo regna donat qui non iam regnat? Proiicite igitur has nugas, neve iniusto in nos odio fas et iura violate.

10. Narratur fabulosa hominum transformatio: transformantur apud vos etiam dii. Rhea fit arbor, Iuppiter draco propter Proserpinam, populi Phaetontis sorores, et Latona vile animal, propter quam Ortygia vocata est quae nunc Delus est. Deus age fit cygnus, et aquilae formam suscipit, et dum Ganymedem a poculis habet de turpi puerorum amore gloriatur? Quid attinet deos colere munera

felici e loco beneficae stellae suffragium contulerint sitque diurna genitura: natus ille futurus est nobilis, praeclarisque in actionibus ac negotiis versabitur, honores, dignitates magistratusque eos consecuturus, quos signa, loca signorumque ipsorum domini eorumque configurationes pollicebuntur."

13. *Καταβάλλετε*] Duc. *καταβάλετε*. Aet. et Par. 2 *καββάλλετε*. — Pro *παρανομήσητε* iidem codices *παρανομίσητε*.

1. *Δένδρον* etc.] Ovidius Metam. X [104] Attin puerum, Rheae delicias, in pinum arborem mutatum scribit; de ipsa autem Rhea nihil tale legi. *Gesnerus*. — De Iove sub draconis forma Proserpinam violante adeas c. 8. n. 17. Vulgo *Φερσέφασσαν* (c. 1. n. 15) legitur. — Quod scriptor de Latona narrat id Apollodorus et Hyginus de Asteria, illius sorore, referunt: quae in coturnicem (*ὄρτυγα*) mutata se in mare demisit, ex eaque insula enata est, quae Ortygiae ac postea Deli nomen accepit. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 876. Ducaeus: „Alii maluerunt Latonam ipsam sub tempus pariendi in coturnicem versam in insulam volavisse et sub ea forma latuisse Iunonem, unde postea Ortygiam insulam nominavit, quae eam exceperat. Vide Natalem Comitem Mythologiae lib. IX. c. 6."

2. *Θεὸς* etc.] Iuppiter in cygnum mutatus est, ut Ledam vitia-

καὶ ὀργιζομένους ἂν [3] μὴ λάβωσιν; [4] Ἐχέτωσαν οὗτοι τὴν εἱμαρμένην· τοὺς πλανήτας προσκυνεῖν οὐ βούλομαι. [5] Τίς ἐστιν Βερενίκης πλόκαμος; Ποῦ δὲ οἱ ἀστέρες αὐτῆς πρὶν τὴν προειρημένην ἀποθανεῖν; [6] Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς Ἀντίνοος μειράκιον ἐν τῇ σελήνῃ ὡραῖον καθίδρυται; [7] Τίς ὁ ἀναβιβάσας αὐτόν εἰ μή τις καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις, τοὺς θεοὺς καταγελῶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεληλυθέναι φήσας πεπίστευται, κατὰ τὸ ὅμοιον θεολογήσας τιμῆς καὶ δωρεᾶς ἠξίωται; Τί [8] μοι τὸν θεὸν σεσυλήκατε; Τί δὲ αὐτοῦ τὴν ποίησιν ἀτιμάζετε; Θύεις πρόβατον, τὸ δ' αὐτὸ [9] προσκυνεῖς· ταῦρός ἐστιν ἐν οὐρανῷ, καὶ [10] τὴν εἰκόνα σφάττεις αὐτοῦ. Ζῷο

ret, et bis aquilae formam suscepit, tum propter Asterien tum ut Ganymedem pocillatorem sibi futurum raperet. *Gesnerus.*— De vocabulo οἰνοχοΐα = οἰνοχοεία cf. Lobeck. ad Phryn. p. 493.

3. μὴ] In Par. 1 (prima manu) supra lineam scriptum est.

4. Ἐχέτωσαν... βούλομαι] C. 9: Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν.

5. Τίς etc.] Minime post mortem demum Berenices capillus eius inter astra consecratus est (Pauly l. c. p. 1098). Unde Is. Vossius (Observv. in Catull. p. 264) pro ἀποθανεῖν scribendum putavit ἀποταμεῖν, scil. τὸν πλόκαμον. Non muto; nam interdum Tatianus a vulgari traditione recedit: cf. n. 1.

6. Πῶς δὲ etc.] Cf. Iustini Apol. I. c. 29. n. 6.

7. Τίς... ἠξίωται] Ita, ut supra in textu, Par. 1 et 2: nisi quod εἰ μή τι pro εἰ μή τις et κατὰ τὸν ὅμοιον pro κατὰ τὸ ὅμοιον habent; utramque coniecturam Marano debemus. Illud τὸ ὅμ. vix poteris defendere supplendo τρόπον. Formula κατὰ τὸ ὅμοιον cc. 12 et 24 reperitur. Cum codicibus Parisinis consentit Aetonensis; in eo differt quod αὐτὸν praebet pro οὐρανὸν et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Consentit cum illis etiam Frisianus, qui vero τι ante δι' ἐπιορκίας exhibet et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Hunc codicem secutus est Gesnerus. Cum eo Heroldus facit; sed τοὺς ante βασιλέας omisit. Faciunt cum eodem Morellus et Worthus; sed τι post εἰ μὴ expunxerunt et ille βασιλείας pro βασιλέας dedit. Gesnerus: „Si legas κατὰ τὸν Ὅμηρον pro κατὰ τὸν ὅμοιον, id est *Homericam Theologiam imitatus*, clarior [!] sensus erit.“ Inde Ducaeus edidit: εἰ μήτι καὶ ... ἢ δι' ἐπιορκίας ... πεπίστευται, κατὰ τὸν Ὅμηρον θεολογίσας [sic] τιμῆς etc.. Equidem nolui ab ista emendatione Maraniana recedere.

accipientes, ac nisi acceperint irascentes? Habeant illi fatum: stellas errantes adorare nolo. Quis est ille Berenices crinis? Ubi stellae eius erant ante quam ipsa moreretur? Quomodo mortuus Antinous adolescens formosus in luna collocatus est? Quis eo istum evexit: nisi forte, quemadmodum fidem invenit si quis reges mercede conductus in coelum adscendisse non sine periurio ac deorum irrisione affirmaret, aliquis etiam hunc in deos simili ratione referens praemio et munere affectus est? Cur deum spoliastis? Cur ea quae creavit dedecoratis? Mactas ovem, et eamdem adoras: taurus est in coelo, et imaginem eius

Quamquam locus, sed minus convenienter, etiam sic constitui potest: ...*εἰ μήτι καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας* [*perinde ut reges*], *μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις* etc. *φήσας πεπίστευται, καὶ* [id pro *κατὰ* maluit Gisb. Cuperus: Apotheos. Homeri, Amst. 1683, p. 111] *τὸν ὅμοιον* [*similem*, h. e. hominem] *θεολογήσας* τ. κ. δ. *ἠξίωται*; — vel sic: ...*καὶ κατὰ τὸ ὅμοιον* [id Worthus commendavit] *θεολογήσας* etc.; Grabius (in Iustin. Apol. I edit. p. 42) pro *τοὺς θεοὺς καταγελῶν*, „quia haud regit accusativum," τ. θ. *καταγγελὼν* reposuit. At interdum occurrit *καταγελᾶν τινα*. Euripides Bacch. 286: *καὶ καταγελᾷς νιν*. Cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 1144. — De sententia audias Iustinum Apol. I. c. 21: *Καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ὑμῖν αὐτοκράτορας, οὓς ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες καὶ ὀμνύντα τινὰ προάγετε ἑωρακέναι ἐκ τῆς πυρᾶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα Καίσαρα;*

8. *μοι*] Fris. in marg. *μου*. Casus dativus offensionem non habet. — Gentiles autem spoliabant deum, quod nomen eius ac cultum transferrent in res creatas. C. 18: *Τί δέ μοι θεοποιεῖς τὰ ἐν κόσμῳ*; Sic (Maran. in Add.) c. 12 daemones quoque vocantur *λῃσταὶ θεότητος*.

9. *προσκυνεῖς*] Duc. *καὶ προσκυνεῖς*. — Gesnerus: „Fortasse illud dicit propter Arietem, quo conscenso Phryxus et Helle transfretarunt, inter sidera locatum: nam et proxime aliorum quoque coelestium signorum mentionem subiicit; tribuebant autem sideribus plerique Gentilium divinos honores. Aut forte quod Iuppiter Ammon Arietis specie in Lybia coleretur." Caëterum etiam Iustinus l. c. c. 24: *Ὅτι γὰρ οὖν τὰ αὐτὰ παρ' οἷς μὲν θεοί, παρ' οἷς δὲ θηρία, παρ' οἷς δὲ ἱερεῖα νενομισμένα ἐστίν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.*

10. τ. *εἰκόνα*] H. e. *similem* taurum, in terra.

ἀπ᾽ αὐτῶν ἔσωζεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν ὁμοίων λύθρων ἀνθρωποκτόνος καὶ πολεμοποιὸς ἐγίνετο. Ταύτην [13] μοι δοκοῦσιν Ἀθηναῖοι 13
μὴ βουληθέντες διαβάλλειν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως γινόμενον τῇ γῇ προσάπτειν, ἵνα μὴ νομίζηται καθάπερ ἡ [14] Ἀταλάντη διὰ τὸν Μελέαγρον οὕτω καὶ ἡ Ἀθηνᾶ διὰ τὸν Ἥφαιστον τῆς ἀνδρείας ἐστερῆσθαι. Ὁ γὰρ ἀμφιγυήεις, ὡς 14
εἰκός, ὁ πόρπας καὶ [15] γναμπτὰς ἕλικας δημιουργῶν, τοῖς κοροκοσμίοις ἠπάτησε τὴν ἀμήτορα παῖδα καὶ ὀρφανήν. Ποσειδῶν ναυτίλλεται, πολέμοις Ἄρης ἥδεται, κιθαριστής ἐστιν ὁ Ἀπόλλων, Θηβαίοις Διόνυσος τυραννεῖ, Κρόνος [16] τυραννοκτονεῖ. Ζεὺς καὶ [17] θυγατρὶ συγγίνεται, καὶ ἡ θυγάτηρ ἀπ᾽ αὐτοῦ κύει. Μαρτυρήσει μοι νῦν Ἐλευσὶς καὶ δράκων ὁ μυστικὸς καὶ Ὀρφεὺς ὁ

[18] Θύρας δ᾽ ἐπίθεσθε βεβήλοις

λέγων. Ἀϊδωνεὺς ἁρπάζει τὴν Κόρην, καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ

in scuto suo caput illius Gorgonis habebat.

13. *μοι*] Ita Par. 1, Aet., et Maranus. Caeteri codd. msti (Par. 2, Fris.) *μὴ* habent, sed in marg. Par. 2 *μοι* et Fris. *ἤ*, id quod debebat esse *ἤ* (*sane*). Legunt Gesner. et Herold. *μή*, sed ille *μοι* reponendum recte suspicatus est, Worth. cum Morello et Ducaeo *ἤ* (sic). — Ille *ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως γινόμενος* est Erechtheus, e terra natus (*αὐτόχθων*), de quo adeas Pauly l. c. Tom. III. p. 232.

14. *Ἀταλάντη*] Aet. *Ἀτλάντῃ*. — Mox *ἀγνείας* pro *ἀνδρείας* mallet Worthus. At, ut Maranus scite monuit, ea vox omnino retinenda. „Proprium enim est Minervae *τὸ ἀνδρικόν*, ut ait Iustinus in Orat. ad Gent. c. 2, ut quae nihil prorsus muliebre perageret. Quamobrem si ei Vulcanus virginitatem eripuisset, simul eam virilitate illa privasset.“ Cf. Wesseling Observatt. p. 180.

15. *γναμπτὰς*] Par. 1. 2 et Aet. *γναπτάς*. — Vulcanus ap. Homer. Il. XVIII. 401: Apud Eurynomen et Thetin novennium fabricavi artificiosa multa, *Πόρπας τε γναμπτάς θ᾽ ἕλικας, κάλυκάς τε καὶ ὅρμους*. —, Minerva *ἀμήτωρ παῖς καὶ ὀρφανή* dicitur, quia ex Iovis tantum cerebro nata est.

16. *τυραννοκτονεῖ*] Gesner. interpretatus est *crudeliter occidit*, „ut qui filios sibi natos devorarit.“ Iam Ducaeus hanc interpretationem repudiavit. Neque placet Davisii (ad Cicer. de nat. deor. III. c. 21) coniectura *τεκνοκτονεῖ*. Recte Maranus: „Quid vetat Saturnum tyrannicidam dici ob patrem solio deturbatum virilibus exsectis?“ Itidem Iuppiter, exemplum patris secutus,

quidem hic salutem afferebat, illa autem ex eodem cruore homicida et bellorum auctor exstitit. Videntur mihi Athenienses, quum de huius fama detrahere nollent, filium ex Vulcani coitu natum etiam terrae attribuere, ne ut Atalanta per Meleagrum ita Minerva per Vulcanum virilitate existimetur privata esse. Hic enim utrimque claudus, fibularum et flexarum inaurium opifex, his, ut verisimile est, puellarum ornamentis orbatam matre et pupillam infantem decepit. Neptunus navigat, bellis Mars delectatur, citharoedus est Apollo: Thebanos Bacchus tyrannide premit, Saturnus tyrannum occidit. Iuppiter etiam cum filia miscetur, et filia ex eo concipit. Testes mihi nunc erunt Eleusis et draco mysticus et Orpheus

Portas occludite profanis

dicens. Pluto rapit Proserpinam, et facinora eius fiunt

τυραννοκτόνος a Gregorio Naz. Orat. III. p. 107 vocatur. Uterque Iustino Apol. I. c. 21 πατροφόντης audit.

17. θυγατρὶ] Intelligit Proserpinam: quae quidem, Iovis et Cereris filia, a patre sub draconis specie violata Dionysum genuit. C. 10: δράκων δὲ (fit) ὁ Ζεὺς διὰ τὴν Φερσέφατταν. Athenagoras Supplic. p. Christ. c. 20: Φερσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη, βιασάμενος καὶ ταύτην ἐν δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ. Coll. ibid. c. 32. Clemens Alex. Protr. c. 2. §. 16: Μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερσεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρί, ... δράκων γενόμενος. Arnobius adv. nat. V. c. 21: „Quia nefarium videbatur satis patrem cum filia comminus uxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat.“ — Hinc δράκων ὁ μυστικός, quem Tatianus statim inter illius rei testes affert. Certe, ut Worthus observavit, asserit Clemens l. c. §. 22 hunc draconem, in mysteriis Eleusiniis adhibitum (μυστικόν), extractum fuisse a sinu τελουμένων ad exprimendam Iovis incontinentiam, qui sub draconis specie filiam vitiaverat. Ἐλευσὶς autem designat sacra Eleusidos seu Eleusinia; cf. Iustin. Orat. ad Gent. c. 2. n. 4. Quod vix memorassem, nisi Nourrius in Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 548 rem perverse tractasset.

18. Θύρας ... βεβήλοις] De hoc Pseudo-Orphei fragmento adeas Iustin. Cohort. ad Gent. c. 15. n. 3, ubi Lobeckius laudatur. — Lectio βεβήλοις omnibus codd. mstis firmatur: quamquam Morell., Duc., Werth. βέβηλοι, ut apud Iustinum aliosque, fecerunt.

γεγόνασι μυστηρια· κλαίει Δημήτηρ τὴν θυγατέρα, [19] *καί τινες ἀπατῶνται διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐν τῷ τεμένει τοῦ* [20] *Δητοΐδου* B *καλεῖταί τις Ὀμφαλός· ὁ δὲ Ὀμφαλὸς τάφος ἐστὶν Διονύσου. Ἐπαινῶ σε νῦν, ὦ Δάφνη· τὴν ἀκρασίαν τοῦ Ἀπόλλωνος νικήσασα ἤλεγξας αὐτοῦ τὴν μαντικήν, ὅτι μὴ προγνοὺς* [21] *τὰ περὶ σὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης οὐκ ὤνατο.* [22] *Λεγέτω μοι νῦν ὁ ἑκατη-* 14 *βόλος, πῶς Ὑάκινθον διεχρήσατο Ζέφυρος. Ζέφυρος αὐτὸν νενίκηκε· καί, τοῦ τραγῳδὸποιοῦ λέγοντος*

[23] *Αὔρα θεῶν ὄχημα τιμιώτατον,*

ὑπὸ βραχείας αὔρας νικηθεὶς ἀπώλεσε τὸν ἐρώμενον.

9. *Τοιοῦτοί τινές εἰσιν οἱ δαίμονες· οὗτοι οἳ τὴν εἱμαρμένην ὥρισαν.* [1] *Στοιχείωσις δὲ αὐτοῖς ἡ ζώωσις ἦν. Τὰ γὰρ* C *ἐπὶ τῆς γῆς ἑρπετὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕδασι νηκτὰ καὶ τὰ ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τετράποδα, μεθ' ὧν ἐποιοῦντο τὴν δίαιταν ἔκβλητοι τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης* [2] *γεγενημένοι, ταῦτα τῆς ἐπουρανίου τιμῆς ἠξίωσαν, ἵνα τε νομισθῶσιν αὐτοὶ διατρίβειν ἐν οὐρανῷ* [3] *καὶ τὴν ἄλογον ἐπὶ γῆς πολιτείαν εὔλογον διὰ τῆς ἀστροθεσίας ἀποδείξωσιν. Ὥστε ὁ θυμικὸς καὶ ὁ ἐπίμοχθος, καὶ ὁ ἐγκρατευόμε-*

19. *καὶ . . . Ἀθηναίους. Ἐν* etc.] Sic Maranus recte interpunxit. Reliqui: . . . *θυγατέρα. καὶ . . . Ἀθηναίους ἐν . . . Δητοΐδου. καλεῖται* etc.. Ducaeus *διὰ τ. Ἀθ.* vertit *propter Athenienses*. Sed supra quoque *διὰ* (*vermittelst, per*) *τὸν Μελέαγρον* et *διὰ τὸν Ἥφαιστον*. Cf. c. 7. n. 7. Maranus: „Ait Tatianus *Ceres filiam luget et nonnulli per Athenienses decipiuntur*, quia videlicet ex illo Cereris luctu originem mysteriorum repetebant, et, quos his mysteriis initiabant, iis multa quidem bona et, ut ait Cicero de legg. II. c. 14, spem meliorem moriendi promittebant: sed eos decipi pronuntiat Tatianus, quibus inanissimae illae spes illudebant.“

20. *Δητοΐδου*] Aet. et Fris. et ex hoc Gesner. *Δητωΐδου*. — *Ὀμφαλὸν* scriptor non Delphos appellat (Worth.), sed locum in Apollinis (*τοῦ Δητοΐδου*) templo ubi Bacchus sepultus est (Maran.). Scholion in marg. Par. 1: *ὁ ἐν τῷ ναῷ τῷ ἐν Δελφοῖς Ὀμφαλὸς ὀνομαζόμενος τάφος ἦν Διονύσου.*

21. *τὰ περὶ σὲ*] Constat Daphnen, quum libidinem Apollinis fugeret, laurum induisse. — Antea Maranus absque necessitate legendum censuit *ἢ τὴν ἀκρασίαν* etc..

22. *Λεγέτω* etc.] Hic Apollinem misere destituebat ars illa,

mysteria: Ceres filiam luget, et quidam per Athenienses decipiuntur. In templo Latoidae est locus qui Omphalus dicitur: Omphalus autem sepulcrum est Bacchi. Laudo te nunc, o Daphne: victâ Apollinis intemperantiâ convicisti eius divinationem, quippe quum rei tibi eventurae ignarus fructum ex arte sua non perceperit. Dicat mihi nunc eminus iaculans Apollo, quomodo Hyacinthum Zephyrus occiderit. Zephyrus eum vicit; et, quum tragicus poeta dicat

Aura deorum vehiculum pretiosissimum,

ipse ab exigua aura victus perdidit quem amabat.

9. Tales sunt daemones; hi sunt qui fatum definierunt. Elementum autem iis fuit animalium in coelo collocatio. Nam animalia, quibuscum coelo eiecti degebant, in terris repentia vel in aquis natantia vel in montibus quadrupedes, coelesti honore dignati sunt, ut ipsi in coelo versari existimarentur et vitam in terra a ratione alienam rationi consentaneam esse per siderum positionem persuaderent. Itaque animosus et lassus, et temperans et intem-

quam sibi arrogabat, vaticinatrix. Si enim fatum Hyacinthi sibi adamati praescisset Apollo, neutiquam discum illum emisisset, quem Zephyrus flatu suo in caput Hyacinthi convertit, puerumque interemit. Eodem modo Apollinem perstringit Theophilus ad Aut. [I. c. 9] tanquam τὸν Ὑακίνθου μόρον ἀγνοοῦντα. *Worthus.* — Cf. Pauly l. c. Tom. III. p. 1534.

23. Αὔρα . . . τιμιώτατον] Tragici incerti fragmentum: Poetar. trag. graecc. fragmm. ed. Wagner, Vol. III (Vratisl. 1848) p. 238. Barnesius inter Euripidea retulit.

1. Στοιχείωσις] *Principium* (Worth.) cui fatidicam rem superstruebant. C. 17: τῶν ῥιζῶν αἱ ποικιλίαι etc. στοιχείωσίς ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας. Ζώωσις, *vivificatio* s. *animatio*, i. q. (Gesner.) situs vel figurae animalium in coelo. Cf. c. 8. p. 147. A.

2. γεγενημένοι] Herold. γεγεννημένοι.

3. καὶ τὴν ἄλογον etc.] Daemones per siderum [in forma animalium] positionem perfecisse dicit ut vita a ratione aliena rationi consentanea videretur, quia scilicet per tabulam positionis siderum fatum induxerunt, et, sive quis virtutem colat sive vitiosus sit, ab iisdem geniturae gubernatoribus talis exstitit, non propria voluntate. Similia habemus paullo ante c. 8. *Maranus.* — Cf. c. 8. n. 4.

νος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [4]καὶ ὁ πλουτῶν, ἐπ' αὐτῶν ἐστι τῶν νομοθετησάντων τὴν γένεσιν. Ἡ γὰρ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου γραφὴ θεῶν ἐστι ποίημα. Καὶ τὸ [5]ἐπικρατῆσαν, ὥς D
φασιν, ἑνὸς αὐτῶν φῶς τοὺς πλείονας παρεβράβευσε· καὶ ὁ νικώμενος εἰς αὖθις νῦν ἐπικρατεῖν ἦλθεν. [6]Εὐαρεστοῦσι δὲ αὐτοῖς οἱ ἑπτὰ πλανῆται, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς πεττοῖς ἀθύροντες. Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν, καὶ οὐ καθ' εἱμαρμένην ἀγόμενοι τοὺς ταύτης νομοθέτας παρῃτήμεθα. Λέγε 11
μοι πρὸς τοῦ θεοῦ, Τριπτόλεμος ἔσπειρε τοὺς πυρούς, καὶ με- 14
τὰ τὸ πένθος εὐεργετεῖ τοὺς Ἀθηναίους; Διὰ τί δὲ ἡ Δημήτηρ τῆς θυγατρὸς μὴ [7]ἀπολωλυίας τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτις οὐκ ἐγένετο; Κύων ὁ τῆς Ἠριγόνης ἐν οὐρανῷ δείκνυται καὶ Σκορπίος ὁ τῆς Ἀρτέμιδος βοηθὸς καὶ Χείρων ὁ Κένταυρος [8]καὶ ἡ ἡμίτομος Ἀργὼ καὶ ἡ Καλλιστοῦς ἄρκτος. Εἶτα πῶς πρὶν τούτους περὶ τὰς προειρημένας πράξεις γενέσθαι ἀκόσμητος ἦν ὁ

4. καὶ ὁ πλουτῶν] Haec vulgo omissa sunt: adieci monitu Gesneri. C. 8 in eodem argumento afferuntur καὶ οἱ πλουτοῦντες καὶ οἱ πενόμενοι. Facile illa excidere poterant ob repetitum —ων. Worthus locum sic interpolandum censuit: ὥστε ὁ θυμικὸς [καὶ ὁ πρᾶος], καὶ ὁ ἐπίμοχθος [καὶ ὁ σχολάζων], καὶ ὁ ἐγκρατευόμενος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [καὶ ὁ πλούσιος]. Wortho fucum fecit illud ἐπίμοχθος, quod Gesnero praeeunte reddidit *laboriosus*. Sed opponitur praecedenti θυμικός. Inde Maranus reddidit: *iracundus et patiens*. Ἐπίμοχθος vero, quod perraro apud veteres scriptores legitur, idem valet quod valde frequentatum ἐπίπονος, ut Pape (*Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 795) recte monuit, h. e. *lassescens*: quae quidem significatio Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 1744 exemplis probatur. — Antea Gesner. et Herold. ἀκρασιτὴς cum Fris., qui veram lectionem ἀκρατής in marg. suppeditat. Tum pro ἐπ' αὐτῶν, quod Par. 1 et Maranus recte habent, caeteri codd. msti et editores ἐπ' αὐτῶν dederunt. Denique Act., Par. 2, Fris. non νομοθετησάντων sed ὀνομοθετησάντων (sic) exhibent. Nescio equidem cur Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 180) verbum ἐστι expunxerit et ὀνομαθετησάντων scripserit. Iam Gesner. eumque secutus Herold. in textu quidem ὀνομοθετησάντων inepte posuerunt, sed νομοθετησάντων, quod ille legendum coniectavit et Par. 1 firmat, in marg. indicarunt: unde receperunt reliqui editores.

perans, et pauper et dives, ab iisdem geniturae gubernatoribus tales exstiterunt. Nam zodiaci circuli descriptio deorum est opus. Quodsi dominetur (ita enim loquuntur) lux unius eorum, pluribus caeteris honorem praeripit: et qui alias vincitur nunc vincere solet. Delectantur autem iis septem planetae, velut qui tesseris ludunt. Nos autem et fato superiores sumus, et pro errantibus daemonibus unum dominum non errantem didicimus, et, quum fato non regamur, eius gubernatores reiicimus. Dic mihi per deum, fruges sevit Triptolemus, et post luctum beneficium in Athenienses contulit? Sed cur Ceres ante quam filiam amitteret bene de hominibus non merebatur? Canis Erigones in coelo ostenditur et Scorpius Dianae auxiliator et Chiron Centaurus et Argo dimidiata et Callistûs ursa. Quomodo igitur ante quam isti praedicta facinora ederent inornatum erat coe-

5. *ἐπικρατήσαν*] Planetam dicit, qui plura habet testimonia fortitudinis, ut cum astrologis loquar. Hic ipsis dicitur thematis dominus sive gubernator. Sic geniturae dominus vocatur qui fortissimus est in natalitio themate seu figurâ coelesti sic dictâ. *Worthus.* — Paullo post Maranus voces *εἰσαῦθις* (sic vulgo, non divise) *νῦν* iubet transponi. Non male.

6. *Εὐαρεστοῦσι δὲ* etc.] Male ista verba interpretati sunt Worthus de astrologis, qui in arte sua divinatrice oblectentur septem planetis, et Maranus de diis, qui septem planetis delectentur. Recte Gesnerus sic accepit ut septem planetae oblectentur zodiaci signis. Zodiacus enim est *ποίημα θεῶν* h. e. *δαιμόνων*: quo quidem opere daemones, quippe planetae (mox: *ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων*, *pro planetis* h. e. *erraticis daemonibus*) septem, etiam nunc delectantur. Daniel l. c.: „Des Zodiacus freuen sich die sieben Planeten, die ihre Thiere in ihn versetzt: wohlgefällig wandeln sie zwischen ihnen hindurch, von einer Stelle zur andern rückend und verschiedene Stellungen gegen einander einnehmend, wie die Steine im Bretspiel." Cf. c. 8. n. 2. Caeterum constat multos patres planetas pro daemonibus habuisse. — Vulgo *πεσσοῖς*. Cf. c. 1. n. 15.

7. *ἀπολωλυίας*] Aet., Par. 2, Fris. *ἀπολωμίας*. Etiam Gesner. et Herold.: sed ille verum adnotavit.

8. *καὶ*] Vulgo desideratur.

οὐρανός; Τίνι δὲ οὐ γελοῖον [9] εἶναι δόξει τὸ κατὰ μέν τινας διὰ τὴν Σικελίαν ἀστροθετούμενον Δελτωτόν, κατ' ἐνίους δὲ B
τῆς τοῦ Διὸς προσωνυμίας πρωτότυπον στοιχεῖον; Διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κύπρος ἐν [10] οὐρανῷ τετίμηνται; Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐχὶ καὶ τῶν τοῦ Διὸς ἀδελφῶν, οἳ διενείμαντο τὰς βασιλείας, γραμμάτων [11] σχηματουργίαι κατεστηρίχθησαν; Πῶς τε ὁ πεδηθεὶς Κρόνος καὶ τῆς βασιλείας ἔκβλητος γενόμενος τῆς εἱμαρμένης οἰκονόμος καθίσταται; Πῶς τε [12] βασιλείας ὁ μηκέτι βασιλεύων δίδωσι; [13] Καταβάλλετε τοιγαροῦν τὸν λῆρον, καὶ μὴ διὰ τὸ μισεῖν ἡμᾶς ἀδίκως παρανομήσητε.

10. Μεταμόρφωσις ἀνθρώποις μεμυθολόγηται· μεταμορ- C
φοῦνται δὲ παρ' ὑμῖν καὶ οἱ θεοί. [1] Δένδρον ἡ Ῥέα γίνεται, 10
δράκων δὲ ὁ Ζεὺς διὰ τὴν Φερσέφατταν, αἴγειροι αἱ τοῦ Φαέθοντος ἀδελφαί, καὶ ἡ Λητὼ ζῷον εὐτελές, δι' ἣν Ὀρτυγία Δῆλος ἡ νῦν κέκληται. [2] Θεὸς εἰπέ μοι κύκνος γίνεται, καὶ τὴν ἀετοῦ μορφὴν ἀναλαμβάνει, καὶ δι' οἰνοχοΐαν τοῦ Γανυμήδους τῇ παιδεραστίᾳ σεμνύνεται; Τί μοι σέβειν θεοὺς δωρολήπτας,

9. εἶναι] Deest in Act. et Par. 2. Mox hic ἀστροθετενόμενον. Galland. errore μετὰ μὲν pro κατὰ μέν. — Δελτωτὸν astrum trianguli formam habet ut Δ; triangula species est Siciliae quoque, unde (Plin. Hist. nat. III. 8, 14) Triquetra dicebatur. Scholion ad h. l. in marg. Par. 1: Τινὲς δὲ διὰ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ καλούμενον Δέλτα φασίν· οὐ [leg. ὅ] ποιοῦσιν ἄνωθεν μὲν ὁ Νεῖλος, διϊστάμενος ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἑαυτοῦ ῥεύματος εἰς δύο, κάτωθεν δὲ ἡ πρὸς Ἀλεξάνδρειαν θάλασσα, εἰς ἣν τὰ στόματα τοῦ Νείλου ἐκδιδοῖ.

10. οὐρανῷ] Fris. in marg. ὀλύμπῳ.

11. σχηματουργίαι] Vulgo σχηματουργίᾳ. Videlicet antiquiores libri habebant —ΓΙΑΙ, quod esse potest non solum —γίᾳ (iota in dativo adscribebatur: c. 7. n. 8) sed etiam —γίαι. Inde error natus. Hac autem emendatione, iam a Marano commendata, locus sanatur. Worthus minus recte censuit τὰ ὀνόματα ante τῶν τοῦ Διὸς ἀδελφῶν (h. e. Plutonis et Neptuni) deesse; pariter etiam Gesnerus (coll. Hase ad Leon. Diac. p. 478. ed. Bonn.) reddidit: *Quare non alii quoque fratres Iovis... nominum suorum literis sideribus adscripti sunt?*

12. βασιλείας] Pontanus de rebus coel. VIII. c. 2 a Gesnero laudatur: „Si geniturae gubernaculum accipienti Saturno, opportunoque in loco collocato, opportuno etiam ac

lum? Quis autem non rideat Deltotum illud propter Siciliam, ut quibusdam placet, vel, ut nonnullis, propter primam Iovis appellationis literam inter astra consecratum? Curnam non Sardiniae quoque et Cypro coelum concessum est? Quam ob causam non Iovis quoque fratrum, qui partiti sunt regna, literarum figurae in coelo fixae sunt? Quomodo vinctus Saturnus et regno eiectus fati moderator constituitur? Et quomodo regna donat qui non iam regnat? Proiicite igitur has nugas, neve iniusto in nos odio fas et iura violate.

10. Narratur fabulosa hominum transformatio: transformantur apud vos etiam dii. Rhea fit arbor, Iuppiter draco propter Proserpinam, populi Phaetontis sorores, et Latona vile animal, propter quam Ortygia vocata est quae nunc Delus est. Deus age fit cygnus, et aquilae formam suscipit, et dum Ganymedem a poculis habet de turpi puerorum amore gloriatur? Quid attinet deos colere munera

felici e loco beneficae stellae suffragium contulerint sitque diurna genitura: natus ille futurus est nobilis, praeclarisque in actionibus ac negotiis versabitur, honores, dignitates magistratusque eos consecuturus, quos signa, loca signorumque ipsorum domini eorumque configurationes pollicebuntur."

13. *Καταβάλλετε*] Duc. *καταβάλετε*. Aet. et Par. 2 *καββάλλετε*. — Pro *παρανομήσητε* iidem codices *παρανομίσητε*.

1. *Δένδρον* etc.] Ovidius Metam. X [104] Attin puerum, Rheae delicias, in pinum arborem mutatum scribit; de ipsa autem Rhea nihil tale legi. *Gesnerus*. — De Iove sub draconis forma Proserpinam violante adeas c. 8. n. 17. Vulgo *Φερσέφασσαν* (c. 1. n. 15) legitur. — Quod scriptor de Latona narrat id Apollodorus et Hyginus de Asteria, illius sorore, referunt: quae in coturnicem (ὄρτυγα) mutata se in mare demisit, ex eaque insula enata est, quae Ortygiae ac postea Deli nomen accepit. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 876. Ducaeus: „Alii maluerunt Latonam ipsam sub tempus pariendi in coturnicem versam in insulam volavisse et sub ea forma latuisse Iunonem, unde postea Ortygiam insulam nominavit, quae eam exceperat. Vide Natalem Comitem Mythologiae lib. IX. c. 6."

2. *Θεὸς* etc.] Iuppiter in cygnum mutatus est, ut Ledam vitia-

καὶ ὀργιζομένους ἂν [3] μὴ λάβωσιν; [4] Ἐχέτωσαν οὗτοι τὴν εἱμαρμένην· τοὺς πλανήτας προσκυνεῖν οὐ βούλομαι. [5] Τίς ἐστιν ὁ Βερενίκης πλόκαμος; Ποῦ δὲ οἱ ἀστέρες αὐτῆς πρὶν τὴν προ- D
ειρημένην ἀποθανεῖν; [6] Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς Ἀντίνοος μειράκιον ἐν τῇ σελήνῃ ὡραῖον καθίδρυται; [7] Τίς ὁ ἀναβιβάσας αὐτόν, εἰ μή τις καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις, τοὺς θεοὺς καταγελῶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεληλυθέναι φήσας πεπίστευται, κατὰ τὸ ὅμοιον θεολογήσας τιμῆς καὶ δωρεᾶς ἠξίωται; Τί [8] μοι τὸν θεον σεσυλήκατε; Τί δὲ αὐτοῦ τὴν ποίησιν ἀτιμάζετε; Θύεις πρόβατον, τὸ δ' αὐτὸ [9] προσκυνεῖς· ταῦρός ἐστιν ἐν οὐρανῷ, καὶ [10] τὴν εἰκόνα σφάττεις αὐτοῦ. Ζῶον

ret, et bis aquilae formam suscepit, tum propter Asterien tum ut Ganymedem pocillatorem sibi futurum raperet. *Gesnerus.*— De vocabulo οἰνοχοΐα = οἰνοχοεία cf. Lobeck. ad Phryn. p. 493.

3. μή] In Par. 1 (prima manu) supra lineam scriptum est.

4. Ἐχέτωσαν ... βούλομαι] C. 9: Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν.

5. Τίς etc.] Minime post mortem demum Berenices capillus eius inter astra consecratus est (Pauly l. c. p. 1098). Unde Is. Vossius (Observv. in Catull. p. 264) pro ἀποθανεῖν scribendum putavit ἀποταμεῖν, scil. τὸν πλόκαμον. Non muto; nam interdum Tatianus a vulgari traditione recedit: cf. n. 1.

6. Πῶς δὲ etc.] Cf. Iustini Apol. I. c. 29. n. 6.

7. Τίς ... ἠξίωται] Ita, ut supra in textu, Par. 1 et 2: nisi quod εἰ μή τι pro εἰ μή τις et κατὰ τὸν ὅμοιον pro κατὰ τὸ ὅμοιον habent; utramque coniecturam Marano debemus. Illud τὸν ὅμ. vix poteris defendere supplendo τρόπον. Formula κατὰ τὸ ὅμοιον cc. 12 et 24 reperitur. Cum codicibus Parisinis consentit Aetonensis; in eo differt quod αὐτὸν praebet pro οὐρανὸν et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Consentit cum illis etiam Frisianus, qui vero ἢ ante δι' ἐπιορκίας exhibet et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Hunc codicem secutus est Gesnerus. Cum eo Heroldus facit; sed τοὺς ante βασιλέας omisit. Faciunt cum eodem Morellus et Worthus; sed τι post εἰ μή expunxerunt et ille βασιλείας pro βασιλέας dedit. Gesnerus: „Si legas κατὰ τὸν Ὅμηρον pro κατὰ τὸν ὅμοιον, id est *Homericam Theologiam imitatus*, clarior [!] sensus erit." Inde Ducaeus edidit: εἰ μήτι καὶ ... ἢ δι' ἐπιορκίας ... πεπίστευται, κατὰ τὸν Ὅμηρον θεολογίσας [sic] τιμῆς etc.. Equidem nolui ab ista emendatione Maraniana recedere.

accipientes, ac nisi acceperint irascentes? Habeant illi fatum: stellas errantes adorare nolo. Quis est ille Berenices crinis? Ubi stellae eius erant ante quam ipsa moreretur? Quomodo mortuus Antinous adolescens formosus in luna collocatus est? Quis eo istum evexit: nisi forte, quemadmodum fidem invenit si quis reges mercede conductus in coelum adscendisse non sine periurio ac deorum irrisione affirmaret, aliquis etiam hunc in deos simili ratione referens praemio et munere affectus est? Cur deum spoliastis? Cur ea quae creavit dedecoratis? Mactas ovem, et eamdem adoras: taurus est in coelo, et imaginem eius

Quamquam locus, sed minus convenienter, etiam sic constitui potest: ...*εἰ μήτι καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας* [*perinde ut reges*], *μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις* etc. *φήσας πεπίστευται, καὶ* [id pro *κατὰ* maluit Gisb. Cuperus: Apotheos. Homeri, Amst. 1683, p. 111] *τὸν ὅμοιον* [*similem*, h. e. hominem] *θεολογήσας τ. κ. δ. ἠξίωται*; — vel sic: ...*καὶ κατὰ τὸ ὅμοιον* [id Worthus commendavit] *θεολογήσας* etc.; Grabius (in Iustin. Apol. I edit. p. 42) pro *τοὺς θεοὺς καταγελῶν*, „quia haud regit accusativum," *τ. θ. καταγγελῶν* reposuit. At interdum occurrit *καταγελᾶν τινα*. Euripides Bacch. 286: *καὶ καταγελᾷς νιν*. Cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 1144. — De sententia audias Iustinum Apol. I. c. 21: *Καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ὑμῖν αὐτοκράτορας, οὓς ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες καὶ ὀμνύντα τινὰ προάγετε ἑωρακέναι ἐκ τῆς πυρᾶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα Καίσαρα;*

8. *μοι*] Fris. in marg. *μου*. Casus dativus offensionem non habet. — Gentiles autem spoliabant deum, quod nomen eius ac cultum transferrent in res creatas. C. 18: *Τί δέ μοι θεοποιεῖς τὰ ἐν κόσμῳ;* Sic (Maran. in Add.) c. 12 daemones quoque vocantur *λῃσταὶ θεότητος*.

9. *προσκυνεῖς*] Duc. *καὶ προσκυνεῖς*. — Gesnerus: „Fortasse illud dicit propter Arietem, quo conscenso Phryxus et Helle transfretarunt, inter sidera locatum: nam et proxime aliorum quoque coelestium signorum mentionem subiicit; tribuebant autem sideribus plerique Gentilium divinos honores. Aut forte quod Iuppiter Ammon Arietis specie in Lybia coleretur." Caeterum etiam Iustinus l. c. c. 24: *Ὅτι γὰρ οὐ τὰ αὐτὰ παρ' οἷς μὲν θεοί, παρ' οἷς δὲ θηρία, παρ' οἷς δὲ ἱερεῖα νενομισμένα ἐστίν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.*

10. *τ. εἰκόνα*] H. e. *similem* taurum, in terra.

πονηρὸν [11] ὁ ἐνγόνασι ἐκθλίβει· καὶ τὸν ἀνθρωποποιὸν Προμη-
θέα καταφαγὼν ἀετὸς [12] τετίμηται. Καλὸς [13] ὁ κύκνος, ὅτι μοι- 15 17
χὸς ἦν· καλοὶ δὲ καὶ [14] οἱ ἑτερoήμεροι Διόσκουροι, τῶν Λευ-
κιππίδων οἱ ἁρπασταί. [15] Κρείττων ἡ Ἑλένη, τὸν μὲν καρήξαν-
θον Μενέλαον καταλιποῦσα, τῷ δὲ μιτρηφόρῳ καὶ πολυχρύσῳ
Πάριδι κατακολουθοῦσα. Δίκαιος καὶ [16] Σώφρων, ὁ τὴν ἐκπορνεύ-
σασαν εἰς Ἠλύσια πεδία μετατεθεικώς. Ἀλλ᾽ οὐδὲ [17] ἡ Τυν-
δαρὶς ἀπηθανάτισται· καὶ σοφῶς ὁ Εὐριπίδης ὑπὸ Ὀρέστου
τῆς προειρημένης γυναικὸς τὴν ἀναίρεσιν παρεισήγαγε.

11. [1] Πῶς οὖν γένεσιν τὴν καθ᾽ εἱμαρμένην ἀποδέξομαι,
τοιούτους αὐτῆς τοὺς οἰκονόμους θεωρῶν; Βασιλεύειν οὐ B

11. ὁ ἐνγόνασι] H. e. ὁ ἐν γόνασι καθήμενος ἀνήρ (Hercules). Est signum in coelo: Ingeniculatus (Vitruv. IX. 6) vel Ingeniculus (Firmic. VIII. 17) vel Geniculatus, scil. Hercules (Vitruv. l. c.). Gesnerus: „Est Hercules, qui, dextro genu nixus, sinistro pede capitis Draconis dextram partem opprimere conatur." Scholion in marg. Par. 1, manu Itali circiter ineunte saeculo XVI scriptum, sic habet: „Δράκων ὁ τὰ ἑσπέρια μῆλα φυλάττων· de his Ovidius in Fastis." Cf. Pauly l. c. Tom. III. p. 1169. — Gesner. et Herold. divise ὁ ἐν γόνασι dederunt; sed tum, propter sequentem vocalem, debebat esse ὁ ἐν γόνασιν. Duc. male ὁ Ἐνγόνασις. Pro ἐκθλίβει Aet. et Par. 2 θλίβει.

12. τετίμηται] Scil. haec aquila in coelo collocata est; itidem Prometheus. Plenius c. 9: ἐν οὐρανῷ τετίμηνται. — Paullo ante Galland. τὴν pro τὸν vitiose.

13. ὁ κύκνος] Cf. c. 10. n. 2. Cygnus quoque inter sidera consecratus est. — Ironice Tatianus hic loquitur.

14. οἱ ἑ. Διόσκουροι] Pollucem ait Homerus concessisse Castori fratri dimidiam vitam, itaque alternis diebus eorum quemque lucere. Vide Hyginum. — Leucippi filiae tres fuerunt, quarum nomina recenset Pausanias Messenic. c. 31; idem vim eis illatam a Dioscuris memorat Laconic. c. 17. 18. *Gesnerus.*

15. Κρείττων ἡ Ἑλένη] Helena, soror Dioscurorum, fuit non minus libidine infamis quam fratres. De Helena stella [nautis invisa] vide Plinium Hist. nat. II. c. 37. *Gesnerus.* — Illa autem ut dea adorata est a Graecis et Romanis, ut Selecta histor. et liter. (Regiom. 1719) p. 205 sq. testimoniis probant.

16. Σώφρων] Vulgo σώφρων, „*honestus.*" Censet Worthus (in Add.) Euripidem designari, fretus Theodoreti Therapeuticis Serm. III. p. 511: καὶ τὴν Ἑλένην δὲ ...

trucidas. Is qui Engonasi vocatur premit animal noxium; et honore affecta est aquila opificem hominum Prometheum peredens. Praeclarus est cygnus, quoniam adulter erat; praeclari etiam sunt alternis diebus viventes Dioscuri, filiarum Leucippi raptores. Praestantior his est Helena, quae relicto flavicomo Menelao mitrigerum et abundantem auro Paridem secuta est. Aequus etiam exstitit Sophron, qui hanc meretricem in Elysios campos transtulit. Sed neque Tyndaris immortalitate donata est; ac sapienter Euripides hanc modo memoratam mulierem ab Oreste occisam tradit.

11. Quomodo igitur illam ex fato genituram probem, quum tales eius moderatores videam? Regnare nolo, di-

εἰς τὸν οὐρανόν (sed dicit Noster εἰς Ἠλύσ. πεδία), ἥ φησιν Εὐριπίδης, ἀνήγαγον. Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 68) ad Menelaum retulit, qui Helenam, quippe meretricem, in campos Elysios duxerit (μετατεθεικώς?). Equidem, Marano praeeunte, vocem (in codd. mstis nomina propria minusculis literis exarantur) de Sophrone accipio, cuius ipse Tatianus c. 34 mentionem fecit. Celeberrimus is erat mimographus, de quo plura disputavit Bode *Gesch. d. dram. Dichtk. d. Hell.* Tom. III. P. II (Lips. 1840) p. 87 sqq.; adde Pauly l. c. Tom. V. p. 34 sq.. — Tantum abest ut placidam Helenae fruitionem Menelao relinquant, ut Achillis etiam umbrae istam post fata in Elysio nupsisse non unus auctor narraverit. Cf. Selectt. hist. et lit. p. 201. Scholion in marg. Par. 1: Ἀχιλλεὺς ἐν τοῖς Ἠλυσίοις συνοικεῖν λέγεται τῇ Μηδείᾳ καὶ τῇ Ἑλένῃ.

17. ἡ Τυνδαρίς] Clytemnestram eo nomine indicatam esse Worthus existimat. Hanc Tyndarei filiam ab Oreste filio suo interfectam Euripides in *Oreste* narrat. Ad Helenam vero (scriptor partt. ἀλλ' οὐδὲ pergit) illam vocem referunt Gesnerus et Daniel (l. c.). Fabulatur Euripides l. c. 1361 sqq. insidias ei ab Oreste structas et tantum non vitam ereptam: cui tamen periculo a diis subrepta sit. Itaque Tatianus, ut interdum (cf. n. 5) solet, aliter tradidit: in eo tamen recte habet quod ista mortem oppetierit violentam. Plura de Helenae exitu in Selectt. p. 198 sq. exponuntur. — Pro ὑπὸ Ὀρ. Aet. ἀπὸ Ὀρ.. Cf. praeterea c. 12. n. 20.

1. Πῶς... ἀποδέξομαι] Cf. c. 8. n. 4. Sensus: Non a fato pendet genitura; nam moderatores fati, sidera supra cc. 9 et 10 memorata, sub deorum nominibus molitione daemonum ex improbis hominibus et animalibus originem habent, ideoque nihil valent nec dominationem in

[2]θέλω, πλουτεῖν οὐ βούλομαι, [3]τὴν στρατηγίαν παρῄτημαι, πορνείαν μεμίσηκα, ναυτίλλεσθαι διὰ τὴν ἀπληστίαν οὐκ ἐπιτηδεύω, στεφάνους ἔχειν οὐκ ἀγωνίζομαι, [4]δοξομανίας ἀπήλλαγμαι, θανάτου [5]καταφρονῶ, νόσου παντοδαπῆς ἀνώτερος γίνομαι, λύπη μου τὴν ψυχὴν οὐκ ἀναλίσκει. [6]Δοῦλος ἐὰν ὦ, δουλείαν ὑπομένω· κἂν ἐλεύθερος ὑπάρχω, τὴν εὐγένειαν οὐ σεμνύνομαι. [7]Τὸν ἥλιον ὁρῶ πάντων τὸν αὐτόν, ἕνα δὲ κατὰ πάντων τὸν θάνατον δι' ἡδονῆς καὶ ἐλαττώματος. Ὁ πλούσιος σπείρει,
καὶ ὁ πένης τῆς αὐτῆς σπορᾶς μεταλαμβάνει· τελευτῶσιν οἱ πλου- C
σιώτατοι, καὶ οἱ μεταιτοῦντες τὴν αὐτὴν ἔχουσι τοῦ βίου περιγραφήν. Πλειόνων χρῄζουσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ [8]δι' ἀξιοπιστίας μετὰ τῆς δόξης γίνονται· πένης δὲ καὶ ὁ μετριώτατος τῶν
καθ' ἑαυτὸν ἐφιέμενος εὐμαρέστερον περιγίνεται. [9]Τί μοι καθ' 18
εἱμαρμένην ἀγρυπνεῖς διὰ φιλαργυρίαν; Τί δέ μοι καθ' εἱμαρμένην πολλάκις ὀρεγόμενος πολλάκις ἀποθνήσκεις; Ἀπόθνησκε τῷ κόσμῳ, παραιτούμενος τὴν ἐν αὐτῷ μανίαν· ζῆθι τῷ θεῷ, διὰ τῆς [10]αὐτοῦ καταλήψεως τὴν παλαιὰν γένεσιν παραιτούμενος.

homines exercent. Qui quidem, ut scriptor in iis quae sequuntur exponit, libera sua voluntate agunt. Itaque neutiquam fato peccarunt: non deus sed ipsi produxerunt malum; sed qui produxerunt fugere et repudiare possunt.

2. θέλω] Gesner. et Herold. θέλως.

3. τὴν στρατ. παρῄτ.] Huc commode referri potest Tertulliani illud Apolog. c. 46: „Christianus nec aedilitatem affectat.“ *Worthus.* — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 16): „Die Worte πλουτεῖν οὐ βούλομαι werfen einiges Licht auf seine äusseren Verhältnisse.“

4. δοξομανίας] Sic Par. 1. 2, Aet., Duc., Maran.; caeteri (ex Fris.) δοξημανίας. Cf. c. 19. n. 12. Illa vero forma praestantior est, ut alia exempla docent: δοξοκαλία, δοξοκομπία, δοξολογία, δοξοσοφία. Reperitur etiam adiectivum δοξομανής apud Athenaeum, Iamblichum et Suidam. Cf. Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase s. v. (Vol. II). Alii utuntur voce δοξοκοπία, ut Lucian. in Peregr. 2; eodem sensu profert δοξοφαγία Polybius VI. c. 9. §. 7.

5. καταφρονῶ] Aet. καταφρονῶν.

6. Δοῦλος... ὑπομένω] Cf. 1 Cor. 7, 21.

7. Τὸν ἥλιον etc.] Hoc argumento infra [c. 26] §. 43 perstringit Graecos hosce, sibi solis sapientiae gloriam arrogantes. *Worthus.*

8. δι' ἀξιοπιστίας] Bona enim nomina existimantur. Pro καὶ... γίνονται Marano legendum videtur

tescere non lubet, praeturam recuso, scortationem odi, navigare ob insatiabilem avaritiam non cupio, de coronis consequendis non dimico, ab insano gloriae amore liber sum, mortem contemno, quovis morbi genere superior sum, moeror animum non peredit. Si servus sum, servitutem sustineo; si liber sum, ingenuitatem non ostento. Solem video omnium eumdem, et unam omnium mortem, sive in voluptate vivas sive inopiâ labores. Dives seminat, et pauper eadem semente perfruitur; moriuntur ditissimi, et eumdem vitae exitum habent mendici. Pluribus rebus indigent divites, et ob fidem ipsis habitam gloriosi evadunt; pauper autem et moderatissimus ea quae sorti suae conveniunt desiderans facilius consequitur. Cur ex fato vigilas propter avaritiam? Cur, ex fato saepe appetens, saepe moreris? Morere mundo, repudians eius insaniam: vive deo, per ipsius cognitionem veterem originem repudians.

κἂν...γίνωνται: *„quamvis fides illis et honos habeatur."* — Gesner. *εὐμαρ. περιγίν.* reddit: *tranquillius vivit.*

9. *Τί μοι* etc.] Tua, inquit, culpa, tua stultitia, non fatum, improbis et nimiis acquirendi desideriis te obstringit. Qui autem suae cupiditati vivit is deo moritur. Peccatum enim mortem trahit comitem: sic alibi [c. 14] daemones toties mori ait quoties hominem aliquem deceperint. *Gesnerus.* — Nota scriptoris breviloquentiam primo adspectu obscuram. Verba *Τί ... φιλαργυρίαν* hoc significant: Qui fit ut admisso fato prae avaritia vigiles? Id nequit fieri. Quodsi non avarus esses, non vigilares. Ergo tu, utpote libere agens, in culpa es, nec fatum te ad vigilantiam impellit. Verba autem quae sequuntur, *Τί ... ἀποθνήσκεις*, solvas sic: Quid est cur, dum fatum in omnibus concupiscentiis tuis admittis, toties moriaris quoties concupiscas? Scilicet non fato sed tua sponte concupiscis. Ergo simul atque concupivisti tuâ culpâ spiritualiter mortuus es; cupiditati vivis, moreris deo. Verbum enim (ἀπο)θνήσκειν metaphorice de morte morali interpreteris, ut interdum reperitur: c. 13. p. 152. C et c. 14. p. 153. B. C. — Pro *Τί μοι ... Τί δέ μοι*, cuius locutionis exempla c. 10. n. 8 (coll. c. 26) habes, male coniecit Gesnerus *Τί μὴ ... Τί δὲ μή*, eamque coniecturam Morellus et Ducaeus in oratione posuerunt.

10. *αὐτοῦ*] Codd. msti et editi ἑαυτοῦ, ut sensus sit (Gesner.): *per comprehensionem*, s. *cognitionem, tui veterem statum* (Worth.: *veterem genituram* s. *veterem hominem) repudians.* Sed Maranus

Οὐκ ἐγενόμεθα πρὸς τὸ ἀποθνήσκειν, ἀποθνήσκομεν δὲ δι' τούς. Ἀπώλεσεν ἡμᾶς τὸ αὐτεξούσιον· [11]δοῦλοι γεγόναμ ἐλεύθεροι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπράθημεν. Οὐδὲν φαῦλον τοῦ θεοῦ πεποίηται, τὴν πονηρίαν ἡμεῖς ἀνεδείξαμεν· οἱ δὲ δείξαντες δυνατοὶ πάλιν [12]παραιτήσασθαι.

12. Δύο πνευμάτων διαφορὰς ἴσμεν ἡμεῖς, ὧν τὸ καλεῖται ψυχή, τὸ δὲ μεῖζον μὲν τῆς ψυχῆς [1]θεοῦ δὲ εἰκὼν ὁμοίωσις· ἑκάτερα δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς πρώτοις ὑ χεν, ἵνα τὸ μέν τι ὦσιν ὑλικοί, τὸ δὲ ἀνώτεροι τῆς ὕλης. δὲ οὕτω. Πᾶσαν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ κόσμου τὴν κατασκευήν, πασάν τε τὴν ποίησιν, [2]γεγονυῖαν ἐξ ὕλης, καὶ τὴν ὕλη αὐτὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ προβεβλημένην, ἵνα τὸ μέν τι αὐτῆς ρον καὶ ἀσχημάτιστον νοῆται πρὸ τοῦ διάκρισιν λαβεῖν, τ κεκοσμημένον καὶ εὔτακτον μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ διαίρεσιν. Ἐ οὖν [3]ἐν αὐτῇ ὁ οὐρανὸς ἐξ ὕλης [4]καὶ τὰ ἄστρα τὰ ἐν α καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ πᾶν τὸ ἀπ' αὐτῆς νοούμενον τὴν ὁμοίαν σύστασιν, ὡς εἶναι κοινὴν πάντων γένεσιν. Τούτων δὲ οἱ ὑπαρχόντων, διαφοραί τινες τῶν ἐξ ὕλης εἰσίν, ὡς εἶναι τὸ

et Kahnis (*D. Lehre v. heil. Geiste* P. I. p. 253) scite αὐτοῦ commendarunt. Irenaeus adv. haer. V. c. 12. §. 4: „Agnitio dei renovat hominem." Haec dei cognitio est pluris aestimanda quam munera quae mundus praebet (c. 32); anima per eam consequitur beatam immortalitatem (c. 13). Nullo modo fas est eam cum istis conferre qui in materia et rerum corporearum amore volutantur (c. 21).

11. δοῦλοι... ἐπράθημεν] Coll. Roman. 7, 15.

12. παραιτήσασθαι] Aet. παραιτῆσαι. — C. 15: δυνατὸν δὲ πάντι τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν.

1. θεοῦ δὲ εἰκὼν κ. ὁ.] Scholion in marg. Par. 1 manu itali c. 10. n. 11): „Signatum est per nos lumen vultus tui, Dom Haec petita sunt ex Vulg. P 4, 7. — Cf. de duobus hic m ratis spirituum generibus c. 7. et 12. Utrumque genus, qu alterum animam vocat, alterum mâ maius deique imaginem ref protoplastis datum erat. Postqua ro peccarunt, posterius spiritûs (τὸ θεῖον πνεῦμα), quod imm litatis fons ipsis erat, ab iis d sit (c. 7. p. 146. D. 147. A) tamen, ut quasdam spiritualis tis scintillas retinerent ipsorum steri (c. 13. p. 152. D). Ind test etiam nunc quisque eorum, modo velit, virtute colenda i societatem redire et immortali

Non facti sumus ut moreremur, sed morimur nostrâ culpâ. Perdidit nos libera voluntas: servi facti sumus qui liberi eramus, per peccatum venditi sumus. Nihil mali factum est a deo, nos ipsi improbitatem produximus: eam vero qui produxerunt denuo possunt repudiare.

12. Duo spirituum discrimina novimus, quorum alter vocatur anima, alter animâ praestantior dei imago et similitudo; uterque autem primis hominibus inerat, ut partim ex materia constarent, partim materiâ praestantiores essent. Res autem sic se habet. Universam patet mundi constructionem et universum opus ex materia esse factum, ipsam autem materiam a deo productam: ita ut partim rudis et informis intelligatur, antequam divisionem acciperet, partim ornata et digesta, post peractam in ea divisionem. Coelum igitur et stellae in eo ex materia constant; et terra ac quidquid ea continetur similem habet constitutionem, ita ut communis sit omnium origo. Quamvis autem haec ita se habeant, sunt tamen quaedam eorum quae ex materia con-

consequi (c. 15. p. 154. D, c. 20. p. 159, comp. c. 13. p. 153. A). In quo omnibus, ut ipsis contingat, studiose est elaborandum. C. 15: *Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ὅπερ ἔχοντες ἀπολωλέκαμεν τοῦτο νῦν ἀναζητεῖν, ζευγνῦναί τε τὴν ψυχὴν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τὴν κατὰ θεὸν συζυγίαν πραγματεύεσθαι.* C. 20: *Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιποθήσαντας τὸ ἀρχαῖον παραιτήσασθαι πᾶν τὸ ἐμποδὼν γινόμενον.* — Similiter Irenaeus adv. haeres. V. c. 6 sqq. al. docuit. Cf. Baumgarten-Crusius *Compend. d. christl. Dogmengesch.* ed. Hase Tom. II. p. 225. — Pro *τὸ μὲν ...τὸ δὲ* Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. p. 78 sine ratione *τῷ μὲν ...τῷ δὲ* commendavit. Illa formula paullo post (bis) repetitur.

2. *γεγονυῖαν*] Sic Par. 1, Duc., Maran.; caeteri *καὶ γεγονυῖαν*. Putavit igitur Tatianus materiam non esse principii expertem (c. 5. p. 145. C) sed a deo creatam (tamquam rudem molem) ac postea (ut mundus exsisteret) formatam. Similiter Iustinus docuit. Cf. meum librum De Iust. Mart. scriptis et doctr. p. 130.

3. *ἐν αὐτῇ*] Scil. *τῇ διαιρέσει*, qua *ἡ τοῦ κόσμου κατασκευὴ* effecta est.

4. *καὶ*] In Aet. deest. Mox pro *ἐν αὐτῷ* Fris. (Gesner. et Herold.) *μὲν αὐτῷ*, sed veram lectionem in marg. habet. Idem pro *ἡ γῆ* offert *ἐν γῇ*, idque pariter Ges-

τι κάλλιον, τὸ δὲ καὶ αὐτὸ μὲν καλὸν [5] πλὴν ὑπό τινος κρείττο-
νος ἐλαττούμενον. Ὥσπερ γὰρ ἡ μὲν τοῦ σώματος σύστασις
μιᾶς ἐστιν οἰκονομίας, περὶ δὲ [6] αὐτό ἐστι τοῦ γεγενῆσθαι τὸ
αἴτιον· καὶ τούτων οὕτως ὄντων, διαφοραί τινές εἰσι δόξης ἐν
αὐτῷ, καὶ τὸ μὲν ὀφθαλμός [7] τίς ἐστιν, τὸ δὲ οὖς, τὸ δὲ τριχῶν
διακόσμησις καὶ ἐντοσθίων οἰκονομία, μυελῶν τε καὶ ὀστέων καὶ
νεύρων σύμπηξις· θάτερον δὲ θατέρου ὂν διάφορον, κατ' οἰκο-
νομίαν συμφωνίας ἐστὶν ἁρμονία· παραπλησίως καὶ ὁ κόσμος, C
κατὰ τὴν τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν δύναμιν [8] τὰ μέν τοι φαιδρό-
τερα, τὰ δέ τινα τούτοις ἀνόμοια κεκτημένος, θελήματι τοῦ δη-
μιουργήσαντος [9] πνεύματος μετείληφεν ὑλικοῦ. [10] Τὰ δὲ καθ'
ἕκαστα δυνατὸν κατανοῆσαι τῷ μὴ κενοδόξως ἀποσκορακίζοντι
[11] τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας, αἳ κατὰ χρόνον διὰ γραφῆς ἐξειλη-
λεγμέναι πάνυ θεοφιλεῖς τοὺς προσέχοντας αὐταῖς πεποιήκασιν.
[12] Ὅμως δὲ οὖν καὶ οἱ δαίμονες (οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ), σύμ-
πηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ἀπ' αὐτῆς,

ner. (qui genuinam scripturam coniectura assecutus est) et Herold. receperunt.

5. πλὴν] Aet. πάλιν.

6. αὐτό] Gesner. et Herold. (ex Fris.) αὐτῷ. Sed ille αὐτὸ vel ταὐτὸ coniecit legendum esse: prius Par. 1. 2 et Aet. firmatur. — Caeterum egregia est a Tatiano hic proposita comparatio mundi cum corpore humano.

7. τίς] Fris. in marg. τί.

8. τὰ μέν τοι] Sic Par. 1 et 2; sic Maranus quoque. Caeteri codd. msti et editores τὰ μέν τι. Conieceris τὰ μέν τινα, quum τὰ δέ τινα sequatur: qua quidem mutatione haud est opus. Cf. Epist. ad Diogn. c. 2. n. 4.

9. πνεύματος μετείλ. ὑλικοῦ] Scholion in marg. Par. 1: πνεῦμα καὶ τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀκουστέον δημιουργικὴν δύναμιν καθ' ἣν ἕκαστον εἶδος· τοῖς ὑπ' αὐτὸ τὸ ὅμοιον τοῦ προαγαγόντος ὑφίστησιν. — Pearsonus argutius quam verius pro ὑλικοῦ mallet ὁλικοῦ. Est autem πνεῦμα ὑλικὸν i. q. (c. 4) πνεῦμα τὸ διὰ τῆς ὕλης διῆκον. Haec mundi anima non eodem cum divino spiritu sed inferiori potius loco habenda est; ἔλαττον ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος (c. 4). Inest in omnibus creaturis: in stellis, angelis, hominibus, animalibus, plantis; et quamvis una in omnibus (quod qualitatem eius attinet) eademque sit, diverso tamen modo singulis inhaeret (infra: ἓν δὲ ὑπάρχον καὶ ταὐτὸν διαφορὰς ἐν αὐτῷ κέκτηται): v. c. plus illius inest angelis quam hominibus, hominibus plus quam animalibus, animalibus plus quam plan-

stant discrimina, ita ut aliud quidem pulchrius sit, aliud vero pulchrum sed tamen ab alio praestantiori superatum. Quemadmodum enim corporis constitutio unius est descriptionis, et circa illud versatur nascendi causa; et quamvis haec ita se habeant, tamen quaedam sunt in eo dignitatis discrimina, et aliud est oculus, aliud est auris, aliud capillorum ornatus et intestinorum distributio, et medullarum et ossium et nervorum compages; et quum aliud ab alio differat, summus est in communi distributione concentus: similiter mundus, secundum auctoris sui potestatem quaedam splendidiora, quaedam his dissimilia continens, voluntate opificis spiritum accepit materialem. Haec autem singulatim perspicere potest qui non superbe respuit divina oracula, quae tempore procedente literis consignata omnino amicos deo eos fecerunt qui animum ipsis advertunt. Daemones igitur (ita enim appellatis), quum ex materia compacti essent, et spiritum ex ea traxissent, intemperantes

tis etc.. — Prorsus aliter Stoici de anima mundi docebant: nempe eam non pro dei opificio sed pro ipso deo habebant, qui seipsum uniret partibus mundi. Cf. c. 4. n. 8.

10. *Τὰ*] Hoc Maranus ex Par. 1 pro vulg. *τὸ* reposuit.

11. *τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας*] Quidni intelligat auctor noster versionem LXX interpretum, quam philosophis hisce, graecis scilicet, perlegendam proponit? *Worthus.* Contra Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 138): „Es sind wohl im Allgemeinen die Aussprüche der heiligen Autoren zu verstehen, welche als die *ἑρμηνεῖς* des sich offenbarenden Gottes angesehen werden.“ — Pro *διὰ γραφῆς* (divise: sic Par. 1 et Aet.) Gesner., Herold., Morell., Worth. *διαγραφῆς*, ut est in Fris. et Par. 2.

12. *Ὅμως . . . πολιτευόμενοι*] De partt. *ὅμως δὲ οὖν* cf. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 679. Morellus pro *οὕτω* vitiose *οὔτε* dedit. Pro *τε* (ante *πνεῦμα*) tu forsan *τὸ* scripseris: *daemones, ex materia compacti, spiritu ex ea sumto intemperantes* etc.. Noli mutare. Gesner., Herold., Morell., Worth. non *ἀπ' αὐτῆς* (Par. 1, Aet.) sed *ὑπ' αὐτῆς* (Fris., Par. 2) dederunt. Pro *κ. τ. ὅμ. αὐτῇ* Aet. *κ. τ. ὅμ. αὐτοί.* — Ad verba *σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες* (cf. c. 15. n. 12) est scholion in marg. Par. 1: *δαίμονες* [h. e. angeli boni et mali] *σύνθετοι ἐξ ὕλης καὶ εἴδους.* Cf. n. 9. Vocantur hoc loco (coll. c. 20) *δαίμονες* ut apud scriptores

[illegible]

[illegible] in universum [illegible] [illegible], die höheren Wesen. Inde [illegible] Cf. [illegible] p. 1[illegible]. Pariter [illegible] ad verba [illegible] etc. in marg. [illegible] 1: [illegible] εἰς δύο [illegible] εἴδη τοὺς δαίμονας, [illegible] καὶ [illegible], καὶ τοὺς μὲν [illegible] εἶναι, τοὺς δὲ [illegible] καὶ κακοποιούς. Minime autem, ut Worthus censuit, designantur angelorum liberi quos post lapsum ex humanis mulieribus procrearunt (Iust. Apol. I. c. 5, II. c. 5), sed angeli isti quorum lapsus c. 7 (cf. ibid. n. 14) memoratur. Daniel l. c. p. [illegible] „Selbst die Dämonen — was darunter zu verstehen pfleg[illegible] welche von der Materie genom[illegible] und welche von der Weltseele [illegible]lebt worden sind, wurden [illegible] und übermüthig. Zwar einige [illegible] ihnen wandten sich zum Bes[illegible] die andern suchten sich einen [illegible]drigern Standpunkt in der mate[illegible]len Welt und handelten demgemä[illegible] Inde c. 16: Τούτους δὲ [illegible] τις θελήσῃ, τὴν ὕλην παρα[illegible]σάσθω.

13. Τούτους . . . προσκυν[illegible] Adoratis hos daemones, quorum Iuppiter est. Cf. c. 7. n. 10.

et gulosi evaserunt, alii quidem ad puriorem materiam conversi, alii autem viliorem eligentes et ad eius similitudinem vitam instituentes. Hos adoratis, Graeci, factos quidem ex materia, longe autem a recto ordine remotos. Hi enim modo memorati, suâ stultitiâ ad inanem gloriam conversi, fraenis excussis latrones divinitatis fieri conati sunt; universorum autem dominus tamdiu illudere eos sivit dum mundus ad finem perductus dissolvatur, et iudex adveniat, et omnes homines, qui perfecti dei cognitionem, licet a daemonibus oppugnati, desiderant, perfectius propter certamina testimonium in die iudicii consequantur. Spiritus igitur est in stellis, spiritus in angelis, spiritus in plantis et aquis, spiritus in hominibus, spiritus in animalibus: quamvis vero unus et idem sit, habet tamen in se discrimina. Quumque haec disseramus non linguâ nec probabilibus rationibus aut sophistarum apparatu, sed divinioris cuiusdam vocis sermonibus utamur: qui discere vultis festinate. Et qui Scytham Anacharsin non respuitis etiam nunc ne indignemini ab iis erudiri qui barbaricam disciplinam sequuntur. Dogmata nostra adsciscite, saltem ut Babyloniorum di-

14. *λησταὶ θεότητος*] Quippe superbia impulsi daemones, dii Gentilium, divinum sibi cultum arrogabant. Pariter de hominibus c. 10 (cf. ibid. n. 8): *Τί μοι τὸν θεὸν σεσυλήκατε;*

15. *τ. τελείου θ.*] Vid. Daniel. l. c. p. 146.

16. *πνεῦμα ἐν ἀνθρώποις*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Virgilius in VI°: *Spiritus intus alit totamque infusa per artus* etc.“ Aen. VI. 726. — *Διαφορὰς* animae mundi, quae statim memorantur, ad illius referas quantitatem in singulis materiae formis diversam; cf. n. 9. Ex *αὐτῷ* (cf. c. 7. n. 7) Worthus effecit *αὐτῷ*.

17. *λόγοις*] Sic cum Par. 1 et Marano scripsi. Caeteri codd. msti et editores *λόγῳ*. — Mox pro *οἱ* Aet., Par. 2, Fris. (Gesner., Herold.) *οὓς οἱ*.

18. *Ἀνάχαρσιν*] Hunc Graeci valde admirabantur, ut eum inter septem sapientes numerarent. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 452. — Pro *μὴ* Gesner. et Herold. *καὶ* dederunt ex Fris.; is vero in marg. genuinam lectionem, reliquis codicibus probatam, offert. Deinde in codd. mstis et editis non *ἀναξιο-*

δόγμασιν ἡμῶν, [19] κἂν ὡς τῇ κατὰ Βαβυλωνίους προγνωστικῇ· κατακούσατε λεγόντων ἡμῶν, κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης. Καὶ τὰ μὲν [20] προειρημένα παραφόρων δαιμόνων ἐστὶν ἀντισοφιστεύματα, τὰ δὲ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως.

13. [1] Οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ἄνδρες Ἕλληνες, ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, θνητὴ δέ. Ἀλλὰ δύναται ἡ αὐτὴ καὶ μὴ ἀποθνήσκειν.

καθήσητε („entrüstet euch nicht wie über etwas euch Unwürdiges," cf. Pape in Lex. s. v.) sed ἀξιοκαθήσητε inepte legitur, id quod Worthus ante me notavit. De βαρβαρικῇ νομοθεσίᾳ c. 1. n. 1 adeas.

19. κἂν] Gesner. et Herold. pariter atque Fris., Aet. et Par. 2 μὴ addunt. In Par. 1 μὴ supra lineam scriptum est a recentiori manu. Male editores ante Maranum distinxerunt sic: κἂν ... προγνωστικῇ κατακούσατε etc.: ita ut reponendum esset κἂν ὡς τῆς κ. Β. προγνωστικῆς, et claudo pede sequeretur κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης. — ' Babylonios supra (c. 1. n. 9) astronomiae inventores esse dixit; sed etiam astrologiam colebant et ex sideribus fatura divinabant. Verbis κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης (Gesner.) „Dodonaeum oraculum insinuare videtur; aiunt enim ex Aegypto geminas columbas advolavisse, utramque nigram, unam in Africam, alteram in Dodonam, quae fago insidens humana voce elocuta sit. Est autem fagus de genere quercuum."

20. προειρημένα] Scil. ἡ κατὰ Βαβ. προγνωστικὴ et δρῦς μαντευομένη. Perperam interpretes: *quas supra recensuimus.* Sic paullo ante οἱ γὰρ προειρημένοι sunt daemones *modo memorati;* coll. c. 10 τῆς προειρ. γυναικός, c. 18 τοὺς προειρημένους (sc. δαίμονας), c. 41 τῶν προειρημένων (septem sapientium). Inde etiam patet verba τὰ δὲ τῆς ... καταλήψεως non (cum Daniele l. c. p. 228) referenda esse ad dogma quod c. 13 exponitur, sed respicere potius ad ea quae antecedunt (Χρήσασθαι τοῖς δόγμασιν ἡμῶν — κατακούσατε λεγόντων ἡμῶν) et generalem sententiam inferre. Iustinus Apol. II. c. 15: Οὐκ ἔστι δὲ ἡμῶν τὰ διδάγματα κατὰ κρίσιν σώφρονα αἰσχρά, ἀλλὰ πάσης μὲν φιλοσοφίας ἀνθρωπείου ὑπέρτερα.

1. Οὐκ ἔστιν ... πεποιημένη] Locus difficillimus est; inde variae exstiterunt interpretationes. 1°. Scholiastes putavit Tatianum per mortalem animam intelligere vim illam qua animal consistat, animalibus cunctis communem, quae simul cum corpore pereat: non item rationalem facultatem (hanc enim excipi) a qua artes et disciplinae prodeant. Scholion in margine omnium codicum comparet: Ψυχὴ θνητή· τὴν ζωογόνον [Fris. et Aet. ζωολόγιον mendose] λέγει δύναμιν, ἥτις κοινὴ πάντων ζώων ἐστίν,

vinationem; aurem nobis dicentibus accommodate, saltem ut quercui vaticinanti. Sunt haec quidem quae modo memoravimus furentium daemonum praestigiae, nostra autem disciplina sublimior est quam ut eam mundus possit comprehendere.

13. Non est immortalis, Graeci, anima per se, sed mortalis. Potest tamen eadem non mori. Moritur enim et

ἢ καὶ συμφθείρεται τοῖς σώμασιν [Fris. αἵμασιν]· οὐ μέντοι καὶ [haec vocula in Fris. et Aet. omissa est] ἡ λογικὴ δύναμις [scil. θνητή]· αὕτη γὰρ ἐξήρηται, ἀφ' ἧς αἱ τέχναι καὶ [Fris. et Aet. ἢ καὶ] ἐπιστῆμαι προβάλλονται. Idem fere pronuntiavit Nourrius in Apparatu ad Bibl. Max. vett. Patrum P. I. p. 540. Iam Gesnerus contra scholiastam monuit: „Quamquam ipse Tatianus [c. 12] duo spirituum genera proponens alterum animam vocat, alterum animâ praestantius ad imaginem dei factum esse dicit: hoc loco tamen animam a nobiliore mente non satis distinguere videtur. Nam si animam non rationalem intelligit, cur de eadem dicit: τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη, quod solius rationalis est?" 2°. Gesnerus censuit Tatianum hoc loco ψυχοπαννυχίαν docuisse, h. e. animas post mortem dormire. Quam doctrinam Tertullianus De anim. c. 58 reprobavit: „Quid ergo fiet in tempore isto? Dormiemus? At enim animae nec in viventibus dormiunt; corporum enim est somnus." Cf. Hagenbach *Lehrb. d. Dogmengesch.* (ed. 2) P. I. p. 196. Sed obstant evidenter illi sententiae verba θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος. 3°. Worthus opinatus est in dogmate de anima Tatianum cum Iustino facere, eumque non animae immortalitatem denegare ex dei voluntate pendentem, sed naturae ipsius animae tributam. Exposuit quidem Martyr animam beneficio dei, non per se, immortalem esse (Dial. c. Tr. c. 5. n. 5), id vero Assyrius suae menti convenienter excoluit; atque ille, ut alias differentias (Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 464 sq.) mittam, animae et corporis discidium inducit, hic utramque hominis partem dicit (c. 15. n. 2. 9) arctissime consociatam esse. 4°. Ab editore Anglicano non dissidet Maranus, qui insuper contendit in toto hoc capite mortem animae non esse accipiendam de dissolutione sed de peccato ac vitioso rerum corporearum amore. At lubenter Tatianus (e. g. c. 14 — coll. c. 11. n. 9) voces θανάτου et (ἀπο)θνήσκειν significatione propriâ et metaphoricâ componit in una eademque enuntiatione; nec quidquam de verbis θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος editor Benedictinus curatius statuit. 5°. Morellus, Ducaeus (uterque in nota marginali), Oporinus (Histor. doctr. de immort. mortt. p. 345), Tellerus (Fid. dogm. de resurr. carn. p.

[illegible]

[illegible] als [illegible]
[illegible]
und [illegible]
und [illegible] die [illegible]

dissolvitur una cum corpore quae veritatem ignorat; resurgit autem postea in fine mundi una cum corpore, mortem per supplicia in immortalitate accipiens. Rursus autem non moritur, etiamsi ad tempus dissolvatur, quae dei cognitione instructa est. Per se enim nil est nisi tenebrae, nec quidquam in ea luminosum. Atque id ipsum est quod dicitur: *Tenebrae lucem non comprehendunt.* Non enim anima spiritum servavit, sed ab eo servata est, et lux tenebras comprehendit. Sane logos quidem est divina lux, tenebrae vero

Stimme von den Thieren unterscheiden [c. 15]. Nur in den Herzen der Frommen wohnt wie in einem Tempel Gott, διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος [c. 15]; der διάκονος τοῦ πεπονθότος θεοῦ [in fin. huius cap.] vereinigt sich mit der Seele, welche Gott erkannt hat, und macht sie der ewigen seligen Fortdauer fähig und gewiss. Dass aber die Seele des Frommen eben so wie die des Gottlosen auf eine Zeitlang sich auflöst, das liegt mit Nothwendigkeit in ihrer Natur gegeben und bedingt. Sie ist zu eng mit dem Körper, in dessen Gliedern sie als πολυμερές τι [c. 15] wohnt, verbunden als dass sie nicht jedes Schicksal mit ihm theilen müsste. Der Leib zerfällt, die Seele mit ihm: der Leib steht auf, ebenso die Seele: und nun verherrlicht sich die Kraft des himmlischen Gastes an der erleuchteten und frommen. Sie ist durch die Gemeinschaft mit ihm dem ewigen wahren Tode, der Qual, entronnen und empfängt ἐν ἀθανασίᾳ τὸ ἀθάνατον μετὰ ἀπολαύσεως, die Seele des Gottlosen dagegen μετὰ ἀθανασίας τὸ λυπηρόν" [c. 14]. — Caeterum in Aet. et Par. 2 verba καθ' ἑαυτὴν praetermissa sunt: quae praetermissio non probanda (Worth.) sed vituperanda (Maran. et Daniel l. c.) est.

2. ἐπὶ συντελείᾳ τ. κόσμου] Cf. c. 6. n. 1.

3. τ. ἐπίγνωσιν τ. θεοῦ πεπ.] Cf. c. 11. n. 10.

4. ἐστίν] Sic codices msti; editores, Gesnero et Heroldo exceptis, ἐστί.

5. Ἡ σκοτία ... καταλαμβάνει] Ioann. 1, 5.

6. τὸ πνεῦμα] Scil. τὸ θεῖον. Cf. c. 7. n. 3. 12.

7. καὶ τὸ φῶς τὴν σκοτίαν κατέλ.] H. e. divinus illuminator (πνεῦμα s. λόγος) animam tenebricosam apprehendit.

8. Ἡ] Hoc Par. 1 et 2 suppeditarunt. Caeteri codd. msti pariter atque editi ὁ praebent. Scriptor autem hic non πνεῦμα (θεῖον) sed λόγος dixit, quod respiceret Ioanneum prologum, ex quo locum paullo ante (n. 5) attulit. Ἀνεπιστήμων appellatur ψυχή, h. e. (ut verbis supra usurpatis utar) μὴ γινώσκου-

τος δὲ ἡ ἀνεπιστήμων ψυχή. [9] Διὰ τοῦτο μόνη μὲν διαιτωμένη πρὸς τὴν ὕλην νεύει κάτω, συναποθνήσκουσα τῇ σαρκί· συζυγίαν δὲ κεκτημένη τὴν τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν ἀβοήθητος, [10] ἀνέρχεται δὲ πρὸς ἅπερ αὐτὴν ὁδηγεῖ χωρία τὸ πνεῦμα· [11] τοῦ μὲν γάρ ἐστιν ἄνω τὸ οἰκητήριον, τῆς δὲ κάτωθέν ἐστιν ἡ γένεσις. [12] Γέγονε μὲν οὖν σύνδιαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ πνεῦμα ταύτην [13] ἕπεσθαι μὴ βουλομένην αὐτῷ καταλέλοιπεν. Ἡ δὲ ὥσπερ ἔναυσμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ κεκτημένη, καὶ διὰ τὸν χωρισμὸν τὰ [14] τέλεια καθορᾶν μὴ δυναμένη, ζητοῦσα τὸν θεὸν κατὰ πλάνην πολλοὺς θεοὺς ἀνετύπωσε, τοῖς [15] ἀντισοφιστεύουσι δαίμοσι κατακολουθήσασα. Πνεῦμα δὲ τοῦ θεοῦ παρὰ πᾶσιν μὲν οὐκ ἔστι, παρὰ δέ τισι τοῖς [16] δικαίως πολιτευομένοις καταγόμενον καὶ [17] συμπλεκόμενον τῇ ψυχῇ διὰ προαγορεύσεων ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς τὸ κεκρυμμένον ἀνήγγειλε· καὶ αἱ μὲν πειθόμεναι σοφίᾳ [18] σφίσιν αὐταῖς ἐφείλκοντο πνεῦμα συγγενές, αἱ δὲ μὴ πειθόμεναι καὶ [19] τὸν διάκονον τοῦ πεπονθότος θεοῦ παραιτούμεναι θεομάχοι μᾶλλον ἤπερ θεοσεβεῖς ἀνεφαίνοντο.

σα τὴν ἀλήθειαν, utpote spiritûs divini consortio destituta.

9. *Διὰ τοῦτο* etc.] C. 20: *Κόσμος γὰρ ἡμᾶς ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ. Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μεταβᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθησεν.*

10. *ἀνέρχεται δὲ*] Nempe anima cum spiritu divino coniuncta cognoscit coelestem veritatem et ita vitam consequitur.

11. *τοῦ*] Par. 2 *τούτου*. Spiritûs divini sedes est sublimis: est enim *θεοῦ μοῖρα* (c. 7) vel *εἰκών* (c. 12. n. 1). Animae origo est inferne: h. e. ex spiritu (anima) materiam permeante, qui in hominibus *ψυχὴ* vocatur (c. 12 et ibid. n. 9, c. 15. n. 2). — Scholion in marg. Par. 1: *οἱονεὶ ἀπήχημα*.

12. *Γέγονε* etc.] Cf. c. 12. n. 1. — *Ἀρχῆθεν*, in protoplastis.

13. *ἕπεσθαι*] Aet., Par. 2, Fris. *ἔσεσθαι*. Sic etiam Gesner. et Herold., qui insuper (cum Fris.) *μὴ* omiserunt. Ille vero lectionem genuinam, Par. 1 probatam, coniectura consecutus est.

14. *τέλεια*] Fris. (Gesner. et Herold.) *τελεταί*, sed in marg. *τέλεια*. Par. 2 *τελευταῖα*.

15. *ἀντισοφιστεύουσι*] Sic etiam supra [c. 12] artes daemonum vocabat *ἀντισοφιστεύματα*. *Maranus*. — Ad *κατακολουθήσασα* Fris.

ignara anima. Quapropter sola degens deorsum ad materiam vergit, una cum carne moriens; cum divino autem spiritu copulata non caret auxilio, sed eo adscendit quo deducitur a spiritu: huius enim sedes est in supernis, istius origo est in inferioribus. Et initio quidem convivebat spiritus cum anima; spiritus vero hanc sequi nolentem deseruit. Illa autem quum eius virtutis quasdam veluti scintillulas retineret, sed ab eo separata intueri res sublimiores non posset, dum deum quaerit, opinionis errore multos deos effinxit, praestigias daemonum sequens. Porro spiritus dei non omnibus inest, sed apud quosdam iuste viventes devertens et cum anima eorum complicatus per praedictiones reliquis animabus res absconditas nuntiavit; et quae sapientiae quidem paruerunt cognatum sibi spiritum attraxerunt, quae vero non paruerunt et ministrum dei passi reiecerunt cum deo potius pugnare quam eum colere deprehensae sunt.

in marg. *κατακολουσοῦσα*. Gesner. errore *κατακολουθήσατα*, quod Herold. in *κατακολουθήσαντα* inepte mutavit.

16. *δικαίως*] Sic (cum Par. 1) Duc. et Maran.; caeteri *δικαίοις*. Iam Gesnerus illud lectum voluit. Literae autem *οι* et *ω* saepe a librariis commutantur; cf. Iust. Dial. c. Tr. c. 17. n. 5. — Ad verba *παρὰ δέ τισι* etc. scholion in marg. Par. 1: *τοῦτο οὐ καλῶς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν Διονυσίου τοῦ πάνυ* [Areopagitae?] *σκοπόν*.

17. *συμπλεκόμενον*] Fris. in marg. *περιπλεκόμενον*. — De sententia c. 20: *ἡμεῖς δὲ τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενα διὰ προφητῶν μεμαθήκαμεν, οἵτινες ... τὰ ὅσα μὴ ἐγίνωσκον αἱ λοιπαὶ ψυχαὶ προὔλεγον*.

18. *σφίσιν αὐταῖς*] Duc. male *σφίσιν αὐταῖς*. — *Πνεῦμα ψυχῇ συγγενὲς* quid sit patet ex verbis supra pronuntiatis: *Γέγονα μὲν οὖν συνδίαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ*. Spiritus quidem ab anima discessit, ita tamen, ut spiritualis virtutis tamquam scintillulae remanerent.

19. *τ. διάκονον τ. πεπονθ. θεοῦ*] Similiter infra c. 15 *τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος* fit mentio. — Appellationes *Ἰησοῦς* et *Χριστὸς* nuspiam in Oratione deprehenduntur; sed haud dubie orthodoxiae convenienter Tatianus de salvatore docuit. Pariter enim ut hic Christum *θεολογεῖ* c. 21: *Οὐ μωραίνομεν ... θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλλοντες*. Huc Caius videtur respexisse, in fragmento apud Routh. Reliqq. sacr. (ed. 2) Tom. II p. 129, qui in li-

τι κάλλιον, τὸ δὲ καὶ αὐτὸ μὲν καλὸν [5] πλὴν ὑπό τινος κρείττο-
νος ἐλαττούμενον. Ὥσπερ γὰρ ἡ μὲν τοῦ σώματος σύστασις
μιᾶς ἐστιν οἰκονομίας, περὶ δὲ [6] αὐτό ἐστι τοῦ γεγενῆσθαι τὸ
αἴτιον· καὶ τούτων οὕτως ὄντων, διαφοραί τινές εἰσι δόξης ἐν
αὐτῷ, καὶ τὸ μὲν ὀφθαλμός [7] τίς ἐστιν, τὸ δὲ οὖς, τὸ δὲ τριχῶν
διακόσμησις καὶ ἐντοσθίων οἰκονομία, μυελῶν τε καὶ ὀστέων καὶ
νεύρων σύμπηξις· θάτερον δὲ θατέρου ὂν διάφορον, κατ᾽ οἰκο-
νομίαν συμφωνίας ἐστὶν ἁρμονία· παραπλησίως καὶ ὁ κόσμος, C
κατὰ τὴν τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν δύναμιν [8] τὰ μέν τοι φαιδρό-
τερα, τὰ δέ τινα τούτοις ἀνόμοια κεκτημένος, θελήματι τοῦ δη-
μιουργήσαντος [9] πνεύματος μετείληφεν ὑλικοῦ. [10] Τὰ δὲ καθ᾽ 20
ἕκαστα δυνατὸν κατανοῆσαι τῷ μὴ κενοδόξως ἀποσκορακίζοντι
[11] τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας, αἳ κατὰ χρόνον διὰ γραφῆς ἐξειλη-
λεγμέναι πάνυ θεοφιλεῖς τοὺς προσέχοντας αὐταῖς πεποιήκασιν.
[12] Ὅμως δὲ οὖν καὶ οἱ δαίμονες (οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ), σύμ-
πηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ἀπ᾽ αὐτῆς,

ner. (qui genuinam scripturam coniectura assecutus est) et Herold. receperunt.

5. πλὴν] Aet. πάλιν.

6. αὐτό] Gesner. et Herold. (ex Fris.) αὐτῷ. Sed ille αὐτὸ vel ταὐτὸ coniecit legendum esse: prius Par. 1. 2 et Aet. firmatur. — Caeterum egregia est a Tatiano hic proposita comparatio mundi cum corpore humano.

7. τίς] Fris. in marg. τί.

8. τὰ μέν τοι] Sic Par. 1 et 2; sic Maranus quoque. Caeteri codd. msti et editores τὰ μέν τι. Conieceris τὰ μέν τινα, quum τὰ δέ τινα sequatur: qua quidem mutatione haud est opus. Cf. Epist. ad Diogn. c. 2. n. 4.

9. πνεύματος μετείλ. ὑλικοῦ] Scholion in marg. Par. 1: πνεῦμα καὶ τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀκουστέον δημιουργικὴν δύναμιν καθ᾽ ἣν ἕκαστον εἶδος· τοῖς ὑπ᾽ αὐτὸ τὸ ὅμοιον τοῦ προαγαγόντος ὑφίστησιν. — Pearsonus argutius quam verius pro ὑλικοῦ mallet ὁλικοῦ. Est autem πνεῦμα ὑλικὸν i. q. (c. 4) πνεῦμα τὸ διὰ τῆς ὕλης διῆκον. Haec mundi anima non eodem cum divino spiritu sed inferiori potius loco habenda est; ἔλαττον ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος (c. 4). Inest in omnibus creaturis: in stellis, angelis, hominibus, animalibus, plantis; et quamvis una in omnibus (quod qualitatem eius attinet) eademque sit, diverso tamen modo singulis inhaeret (infra: ἓν δὲ ὑπάρχον καὶ ταὐτὸν διαφορὰς ἐν αὐτῷ κέκτηται): v. c. plus illius inest angelis quam hominibus, hominibus plus quam animalibus, animalibus plus quam plan-

stant discrimina, ita ut aliud quidem pulchrius sit, aliud vero pulchrum sed tamen ab alio praestantiori superatum; Quemadmodum enim corporis constitutio unius est descriptionis, et circa illud versatur nascendi causa; et quamvis haec ita se habeant, tamen quaedam sunt in eo dignitatis discrimina, et aliud est oculus, aliud est auris, aliud capillorum ornatus et intestinorum distributio, et medullarum et ossium et nervorum compages; et quum aliud ab alio differat, summus est in communi distributione concentus: similiter mundus, secundum auctoris sui potestatem quaedam splendidiora, quaedam his dissimilia continens, voluntate opificis spiritum accepit materialem. Haec autem singulatim perspicere potest qui non superbe respuit divina oracula, quae tempore procedente literis consignata omnino amicos deo eos fecerunt qui animum ipsis advertunt. Daemones igitur (ita enim appellatis), quum ex materia compacti essent, et spiritum ex ea traxissent, intemperantes

tis etc.. — Prorsus aliter Stoici de anima mundi docebant: nempe eam non pro dei opificio sed pro ipso deo habebant, qui seipsum uniret partibus mundi. Cf. c. 4. n. 8.

10. *Τὰ*] Hoc Maranus ex Par. 1 pro vulg. *τὸ* reposuit.

11. *τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας*] Quidni intelligat auctor noster versionem LXX interpretum, quam philosophis hisce, graecis scilicet, perlegendam proponit? *Worthus.* Contra Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 138): „Es sind wohl im Allgemeinen die Aussprüche der heiligen Autoren zu verstehen, welche als die *ἑρμηνεῖς* des sich offenbarenden Gottes angesehen werden." — Pro *διὰ γραφῆς* (divise: sic Par. 1 et Aet.) Gesner., Herold., Morell., Worth. *διαγραφῆς*, ut est in Fris. et Par. 2.

12. *Ὅμως . . . πολιτευόμενοι*] De partt. *ὅμως δὲ οὖν* cf. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 679. Morellus pro *οὕτω* vitiose *οὔτε* dedit. Pro *τε* (ante *πνεῦμα*) tu forsan *τὸ* scripseris: *daemones, ex materia compacti, spiritu ex ea sumto intemperantes* etc.. Noli mutare. Gesner., Herold., Morell., Worth. non *ἀπ' αὐτῆς* (Par. 1, Aet.) sed *ὑπ' αὐτῆς* (Fris., Par. 2) dederunt. Pro *κ. τ. ὅμ. αὐτῇ* Aet. *κ. τ. ὅμ. αὐτοί.* — Ad verba *σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες* (cf. c. 15. n. 12) est scholion in marg. Par. 1: *δαίμονες* [h. e. angeli boni et mali] *σύνθετοι ἐξ ὕλης καὶ εἴδους.* Cf. n. 9. Vocantur hoc loco (coll. c. 20) *δαίμονες* ut apud scriptores

ἄσωτοι καὶ λίχνοι γεγόνασιν, οἱ μέν τινες αὐτῶν ἐπὶ τὸ καθα- D
ρώτερον τραπέντες, οἱ δὲ τῆς ὕλης ἐπιλεξάμενοι τὸ ἔλαττον καὶ
κατὰ τὸ ὅμοιον αὐτῇ πολιτευόμενοι. [13] Τούτους δέ, ἄνδρες Ἕλ-
ληνες, προσκυνεῖτε, γεγονότας μὲν ἐξ ὕλης, μακρὰν δὲ τῆς εὐ-
ταξίας εὑρεθέντας. Οἱ γὰρ προειρημένοι, τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ
πρὸς τὸ κενοδοξεῖν τραπέντες καὶ ἀφηνιάσαντες, [14] λησταὶ θεό-
τητος γενέσθαι προεθυμήθησαν· ὁ δὲ τῶν ὅλων δεσπότης ἐν-
τρυφᾶν αὐτοὺς εἴασε μέχρις ἂν ὁ κόσμος πέρας λαβὼν ἀναλυ-
θῇ, καὶ ὁ δικαστὴς παραγένηται, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, διὰ
τῆς τῶν δαιμόνων ἐπαναστάσεως ἐφιέμενοι τῆς [15] τοῦ τελείου 152
θεοῦ γνώσεως, τελειοτέραν διὰ τῶν ἀγώνων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
τὴν μαρτυρίαν λάβωσιν. Ἔστιν οὖν πνεῦμα ἐν φωστῆρσι, πνεῦ-
μα ἐν ἀγγέλοις, πνεῦμα ἐν φυτοῖς καὶ ὕδασι, [16] πνεῦμα ἐν ἀν-
θρώποις, πνεῦμα ἐν ζώοις· ἓν δὲ ὑπάρχον καὶ ταὐτὸν διαφο-
ρὰς ἐν αὐτῷ κέκτηται. Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώτ- 21
της οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς,
θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως [17] λόγοις καταχρωμένων, οἱ βου-
λόμενοι μανθάνειν σπεύσατε. Καὶ οἱ τὸν Σκύθην [18] Ἀνάχαρσιν
μὴ ἀποσκορακίζοντες καὶ νῦν μὴ ἀναξιοπαθήσητε παρὰ τοῖς βαρ- B
βαρικῇ νομοθεσίᾳ παρακολουθοῦσι παιδεύεσθαι. Χρήσασθε τοῖς

classicos in universum *numina superiora*, die höheren Wesen. Inde οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ. Cf. Baumgarten-Crusius l. c. p. 194. Pariter scholion ad verba οἱ μέν τινες etc. in marg. Par. 1: τοῦτο πλατωνικόν, εἰς δύο διαιροῦν εἴδη τοὺς δαίμονας, ἀϋλοτέρους καὶ ὑλικωτέρους, καὶ τοὺς μὲν ἀϋλοτέρους ἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δὲ ὑλικωτέρους πονηροὺς καὶ κακοποιούς. Minime autem, ut Worthus censuit, designantur angelorum liberi quos post lapsum ex humanis mulieribus procrearunt (Iust. Apol. I. c. 5, II. c. 5), sed angeli isti quorum lapsus c. 7 (cf. ibid. n. 14) memoratur. Daniel (l. c. p. 188): „Selbst die Dämonen — was ihr darunter zu verstehen pflegt — welche von der Materie genommen und welche von der Weltseele belebt worden sind, wurden üppig und übermüthig. Zwar einige von ihnen wandten sich zum Bessern, die andern suchten sich einen niedrigern Standpunkt in der materiellen Welt und handelten demgemäss.“ Inde c. 16: Τούτους δὲ νικᾶν ἄν τις θελήσῃ, τὴν ὕλην παραιτησάσθω.

13. *Τούτους . . . προσκυνεῖτε*] Adoratis hos daemones, quorum dux Iuppiter est. Cf. c. 7. n. 10.

et gulosi evaserunt, alii quidem ad puriorem materiam conversi, alii autem viliorem eligentes et ad eius similitudinem vitam instituentes. Hos adoratis, Graeci, factos quidem ex materia, longe autem a recto ordine remotos. Hi enim modo memorati, suâ stultitiâ ad inanem gloriam conversi, fraenis excussis latrones divinitatis fieri conati sunt; universorum autem dominus tamdiu illudere eos sivit dum mundus ad finem perductus dissolvatur, et iudex adveniat, et omnes homines, qui perfecti dei cognitionem, licet a daemonibus oppugnati, desiderant, perfectius propter certamina testimonium in die iudicii consequantur. Spiritus igitur est in stellis, spiritus in angelis, spiritus in plantis et aquis, spiritus in hominibus, spiritus in animalibus: quamvis vero unus et idem sit, habet tamen in se discrimina. Quumque haec disseramus non linguâ nec probabilibus rationibus aut sophistarum apparatu, sed divinioris cuiusdam vocis sermonibus utamur: qui discere vultis festinate. Et qui Scytham Anacharsin non respuitis etiam nunc ne indignemini ab iis erudiri qui barbaricam disciplinam sequuntur. Dogmata nostra adsciscite, saltem ut Babyloniorum di-

14. *λησταὶ θεότητος*] Quippe superbia impulsi daemones, dii Gentilium, divinum sibi cultum arrogabant. Pariter de hominibus c. 10 (cf. ibid. n. 8): *Τί μοι τὸν θεὸν σεσυλήκατε;*

15. *τ. τελείου θ.*] Vid. Daniel. l. c. p. 146.

16. *πνεῦμα ἐν ἀνθρώποις*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Virgilius in VI°: *Spiritus intus alit totamque infusa per artus* etc.“ Aen. VI. 726. — *Διαφορὰς* animae mundi, quae statim memorantur, ad illius referas quantitatem in singulis materiae formis diversam; cf. n. 9. Ex *αὐτῷ* (cf. c. 7. n. 7) Worthus effecit *αὐτῷ*.

17. *λόγοις*] Sic cum Par. 1 et Marano scripsi. Caeteri codd. msti et editores *λόγῳ*. — Mox pro *οἱ* Aet., Par. 2, Fris. (Gesner., Herold.) *οὓς οἱ*.

18. *Ἀνάχαρσιν*] Hunc Graeci valde admirabantur, ut eum inter septem sapientes numerarent. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 452. — Pro *μὴ* Gesner. et Herold. *καὶ* dederunt ex Fris.; is vero in marg. genuinam lectionem, reliquis codicibus probatam, offert. Deinde in codd. mstis et editis non *ἀναξιο-*

Θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος μὴ γινώσκουσα C
τὴν ἀλήθειαν· ἀνίσταται δὲ εἰς ὕστερον [2] ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ
κόσμου σὺν τῷ σώματι, θάνατον διὰ τιμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ λαμ-
βάνουσα. Πάλιν τε οὐ θνήσκει, κἂν πρὸς καιρὸν λυθῇ, [3] τὴν
ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη. Καθ' ἑαυτὴν γὰρ σκότος [4] ἐστίν,
καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ φωτεινόν. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἄρα τὸ εἰρημέ-
νον· [5] Ἡ σκοτία τὸ φῶς οὐ καταλαμβάνει. Ψυχὴ γὰρ οὐκ αὐ- 22
τὴ [6] τὸ πνεῦμα ἔσωσεν, ἐσώθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ, [7] καὶ τὸ φῶς τὴν
σκοτίαν κατέλαβεν. [8] Ὁ λόγος μέν ἐστι τὸ τοῦ θεοῦ φῶς, σκό-

180) existimarunt Tatianum hoc velle: post mortem animas piorum gratiâ dei mox immortales esse, impiorum vero exstingui; in fine mundi cum corpore illas iterum copulari, has resuscitari ad aeternos cruciatus. Dicit quidem scriptor animam piam, quippe deum cognoscentem (coll. c. 11. n. 10), *οὐ θνήσκειν κἂν πρὸς καιρὸν λυθῇ*, sed illud *οὐ θνήσκειν* indicat eam neutiquam *θάνατον διὰ τιμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ* accipere, qui impiae obtingit. Neque illud *κἂν λυθῇ* valet i. q. *etiamsi solvatur a corpore*, sed (Tatianeae de anima sententiae congruenter) est animo supplendum *μετὰ τοῦ σώματος*: *etiamsi dissolvatur* (pereat) *cum corpore*. 6⁰. Praeeuntibus Dodwello (Epistolary discourse that the soul is a principle naturally mortal etc., Lond. 1706, p. 37), Daniele, Redepenningio (*Origenes* P. II. p. 106) locum interpretor sic: Per se anima immortalitatem non consequitur, verum est morti obnoxia. Dei autem voluntate anima, quae ipsum cognovit, post mortem quidem simul cum corpore, cuius membris inerat, ad tempus dissolvitur, sed eadem cum corpore die iudicii resurgit ut deinceps nullo modo moriatur ac beate vivat in aeternum. Improbi quoque anima, quae divina veritate est destituta, post mortem cum corpore quidem dissolvitur, sed cum eodem resurgit tempore iudicii ut in ipsa immortalitate morti quippe perpetuis suppliciis (der ewigen unseligen Fortdauer) tradatur. Tale quid secta quaedam Arabica medii saeculi tertii (refutata ab Origene) docuit, teste Eusebio Hist. eccl. VI. c. 37: *τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἅμα τῇ τελευτῇ συναποθνήσκειν τοῖς σώμασι καὶ συνδιαφθείρεσθαι, αὖθις δέ ποτε κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν σὺν αὐτοῖς ἀναβιώσασθαι.* A Damasceno *θνητοψυχῖται* vocantur. Cf. Baumgarten-Crusius *Compend. d. christl. Dogmengesch.* ed. Hase, Tom. II. p. 378. — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 228 sq.): „Das *πνεῦμα ἅγιον* und das *πνεῦμα* im Menschen sind bei Tatian identisch; daher die Paradoxe dass alle Menschen nach dem Falle blos aus zwei Theilen, *σῶμα* und *ψυχή*, bestehen [c. 12. n. 1] und sich blos durch die articulirte

dissolvitur una cum corpore quae veritatem ignorat; resurgit autem postea in fine mundi una cum corpore, mortem per supplicia in immortalitate accipiens. Rursus autem non moritur, etiamsi ad tempus dissolvatur, quae dei cognitione instructa est. Per se enim nil est nisi tenebrae, nec quidquam in ea luminosum. Atque id ipsum est quod dicitur: *Tenebrae lucem non comprehendunt*. Non enim anima spiritum servavit, sed ab eo servata est, et lux tenebras comprehendit. Sane logos quidem est divina lux, tenebrae vero

Stimme von den Thieren unterscheiden [c. 15]. Nur in den Herzen der Frommen wohnt wie in einem Tempel Gott, *διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος* [c. 15]; der *διάκονος τοῦ πεπονθότος θεοῦ* [in fin. huius cap.] vereinigt sich mit der Seele, welche Gott erkannt hat, und macht sie der ewigen seligen Fortdauer fähig und gewiss. Dass aber die Seele des Frommen eben so wie die des Gottlosen auf eine Zeitlang sich auflöst, das liegt mit Nothwendigkeit in ihrer Natur gegeben und bedingt. Sie ist zu eng mit dem Körper, in dessen Gliedern sie als *πολυμερές τι* [c. 15] wohnt, verbunden als dass sie nicht jedes Schicksal mit ihm theilen müsste. Der Leib zerfällt, die Seele mit ihm: der Leib steht auf, ebenso die Seele: und nun verherrlicht sich die Kraft des himmlischen Gastes an der erleuchteten und frommen. Sie ist durch die Gemeinschaft mit ihm dem ewigen wahren Tode, der Quaal, entronnen und empfängt *ἐν ἀθανασίᾳ τὸ ἀθάνατον μετὰ ἀπολαύσεως*, die Seele des Gottlosen dagegen *μετὰ ἀθανασίας τὸ λυπηρόν*" [c. 14]. — Caeterum in Aet. et Par. 2 verba *καθ' ἑαυτὴν* praetermissa sunt: quae praetermissio non probanda (Worth.) sed vituperanda (Maran. et Daniel l. c.) est.

2. *ἐπὶ συντελείᾳ τ. κόσμου*] Cf. c. 6. n. 1.

3. *τ. ἐπίγνωσιν τ. θεοῦ κεκ.*] Cf. c. 11. n. 10.

4. *ἐστίν*] Sic codices msti; editores, Gesnero et Heroldo exceptis, *ἐστί*.

5. *Ἡ σκοτία ... καταλαμβάνει*] Ioann. 1, 5.

6. *τὸ πνεῦμα*] Scil. *τὸ θεῖον*. Cf. c. 7. n. 3. 12.

7. *καὶ τὸ φῶς τὴν σκοτίαν κατέλ.*] H. e. divinus illuminator (*πνεῦμα* s. *λόγος*) animam tenebricosam apprehendit.

8. *Ἢ*] Hoc Par. 1 et 2 suppeditarunt. Caeteri codd. msti pariter atque editi *ὁ* praebent. Scriptor autem hic non *πνεῦμα* (*θεῖον*) sed *λόγος* dixit, quod respiceret Ioanneum prologum, ex quo locum paullo ante (n. 5) attulit. *Ἀνεπιστήμων* appellatur *ψυχή*, h. e. (ut verbis supra usurpatis utar) *μὴ γινώσκου-*

τος δὲ ἡ ἀνεπιστήμων ψυχή. [9] Διὰ τοῦτο μόνη μὲν διαιτωμένη
πρὸς τὴν ὕλην νεύει κάτω, συναποθνήσκουσα τῇ σαρκί· συζυ- D
γίαν δὲ κεκτημένη τὴν τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν ἀβοήθη-
τος, [10] ἀνέρχεται δὲ πρὸς ἅπερ αὐτὴν ὁδηγεῖ χωρία τὸ πνεῦμα·
[11] τοῦ μὲν γάρ ἐστιν ἄνω τὸ οἰκητήριον, τῆς δὲ κάτωθέν ἐστιν
ἡ γένεσις. [12] Γέγονε μὲν οὖν συνδίαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα
τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ πνεῦμα ταύτην [13] ἕπεσθαι μὴ βουλομένην αὐ-
τῷ καταλέλοιπεν. Ἡ δὲ ὥσπερ ἔναυσμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ
κεκτημένη, καὶ διὰ τὸν χωρισμὸν τὰ [14] τέλεια καθορᾶν μὴ δυ-
ναμένη, ζητοῦσα τὸν θεὸν κατὰ πλάνην πολλοὺς θεοὺς ἀνετύ- 153
πωσε, τοῖς [15] ἀντισοφιστεύουσι δαίμοσι κατακολουθήσασα. Πνεῦ-
μα δὲ τοῦ θεοῦ παρὰ πᾶσιν μὲν οὐκ ἔστι, παρὰ δέ τισι τοῖς
[16] δικαίως πολιτευομένοις καταγόμενον καὶ [17] συμπλεκόμενον τῇ
ψυχῇ διὰ προαγορεύσεων ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς τὸ κεκρυμμένον
ἀνήγγειλε· καὶ αἱ μὲν πειθόμεναι σοφίᾳ [18] σφίσιν αὐταῖς ἐφείλ-
κοντο πνεῦμα συγγενές, αἱ δὲ μὴ πειθόμεναι καὶ [19] τὸν διάκο-
νον τοῦ πεπονθότος θεοῦ παραιτούμεναι θεομάχοι μᾶλλον ἤπερ
θεοσεβεῖς ἀνεφαίνοντο.

σα τὴν ἀλήθειαν, utpote spiritûs divini consortio destituta.

9. Διὰ τοῦτο etc.] C. 20: Κόσμος γὰρ ἡμᾶς ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ. Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μεταβᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθησεν.

10. ἀνέρχεται δὲ] Nempe anima cum spiritu divino coniuncta cognoscit coelestem veritatem et ita vitam consequitur.

11. τοῦ] Par. 2 τούτου. Spiritûs divini sedes est sublimis: est enim θεοῦ μοῖρα (c. 7) vel εἰκών (c. 12. n. 1). Animae origo est inferne: h. e. ex spiritu (anima) materiam permeante, qui in hominibus ψυχὴ vocatur (c. 12 et ibid. n. 9, c. 15. n. 2). — Scholion in marg. Par. 1: οἱονεὶ ἀπήχημα.

12. Γέγονε etc.] Cf. c. 12. n. 1. — Ἀρχῆθεν, in protoplastis.

13. ἕπεσθαι] Aet., Par. 2, Fris. ἔσεσθαι. Sic etiam Gesner. et Herold., qui insuper (cum Fris.) μὴ omiserunt. Ille vero lectionem genuinam, Par. 1 probatam, coniectura consecutus est.

14. τέλεια] Fris. (Gesner. et Herold.) τελεταί, sed in marg. τέλεια. Par. 2 τελευταῖα.

15. ἀντισοφιστεύουσι] Sic etiam supra [c. 12] artes daemonum vocabat ἀντισοφιστεύματα. *Maranus.* — Ad κατακολουθήσασα Fris.

ignara anima. Quapropter sola degens deorsum ad materiam vergit, una cum carne moriens; cum divino autem spiritu copulata non caret auxilio, sed eo adscendit quo deducitur a spiritu: huius enim sedes est in supernis, istius origo est in inferioribus. Et initio quidem convivebat spiritus cum anima; spiritus vero hanc sequi nolentem deseruit. Illa autem quum eius virtutis quasdam veluti scintillulas retineret, sed ab eo separata intueri res sublimiores non posset, dum deum quaerit, opinionis errore multos deos effinxit, praestigias daemonum sequens. Porro spiritus dei non omnibus inest, sed apud quosdam iuste viventes devertens et cum anima eorum complicatus per praedictiones reliquis animabus res absconditas nuntiavit; et quae sapientiae quidem paruerunt cognatum sibi spiritum attraxerunt, quae vero non paruerunt et ministrum dei passi reiecerunt cum deo potius pugnare quam eum colere deprehensae sunt.

in marg. *καταχολουσοῦσα*. Gesner. errore *κατακολουθήσατα*, quod Herold. in *κατακολουθήσαντα* inepte mutavit.

16. *δικαίως*] Sic (cum Par. 1) Duc. et Maran.; caeteri *δικαίοις*. Iam Gesnerus illud lectum voluit. Literae autem *οι* et *ω* saepe a librariis commutantur; cf. Iust. Dial. c. Tr. c. 17. n. 5. — Ad verba *παρὰ δέ τισι* etc. scholion in marg. Par. 1: *τοῦτο οὐ καλῶς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν Διονυσίου τοῦ πάνυ* [Areopagitae?] *σκοπόν*.

17. *συμπλεκόμενον*] Fris. in marg. *περιπλεκόμενον*. — De sententia c. 20: *ἡμεῖς δὲ τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενα διὰ προφητῶν μεμαθήκαμεν, οἵτινες ... τὰ ὅσα μὴ ἠγίνωσκον αἱ λοιπαὶ ψυχαὶ προὔλεγον*.

18. *σφίσιν αὐταῖς*] Duc. male *σφίσιν αὐταῖς*. — *Πνεῦμα ψυχῇ συγγενὲς* quid sit patet ex verbis supra pronuntiatis: *Γέγονε μὲν οὖν συνδίαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ*. Spiritus quidem ab anima discessit, ita tamen, ut spiritualis virtutis tamquam scintillulae remanerent.

19. *τ. διάκονον τ. πεπονθ. θεοῦ*] Similiter infra c. 15 *τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος* fit mentio. — Appellationes *Ἰησοῦς* et *Χριστὸς* nuspiam in Oratione deprehenduntur; sed haud dubie orthodoxiae convenienter Tatianus de salvatore docuit. Pariter enim ut hic Christum *θεολογεῖ* c. 21: *Οὐ μωραίνομεν ... θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλλοντες*. Huc Caius videtur respexisse, in fragmento apud Routh. Reliqq. sacr. (ed. 2) Tom. II p. 129, qui in li-

14. *Τοιοῦτοί τινές ἐστε καὶ ὑμεῖς, ὦ Ἕλληνες, ῥήμασι μὲν* 23
στωμύλοι, γνώμην δὲ ἔχοντες ἀλλόκοτον, [1] *καὶ τὴν πολυκοιρανίην* B
μᾶλλον ἤπερ τὴν μοναρχίαν ἐξησκήσατε, καθάπερ ἰσχυροῖς νο-
μίζοντες δαίμοσι κατακολουθεῖν. Ὥσπερ γὰρ ὁ ληστεύων, ἀπάν-
θρωπος ὤν, διὰ τόλμης τῶν ὁμοίων ἐπικρατεῖν εἴωθεν, οὕτω
καὶ οἱ δαίμονες, εἰς πολλὴν κακίαν ἐξοκείλαντες, τὰς [2] *μεμονω-*
μένας παρ' ὑμῖν ψυχὰς δι' ἀγνοιῶν καὶ φαντασιῶν ἐξηπατήκα-
σιν. [3] *Οἳ θνήσκουσι μὲν οὐ ῥᾳδίως, σαρκὸς γὰρ ἀμοιροῦσι·*
ζῶντες δὲ θανάτου πράττουσιν ἐπιτηδεύματα, τοσαυτάκις καὶ
αὐτοὶ θνήσκοντες ὁσάκις ἂν τοὺς ἑπομένους αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας
ἐκπαιδεύσωσιν. Ὥσθ' ὅπερ ἐστὶν αὐτοῖς περιττὸν ἐν τῷ νῦν, C
μὴ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις ἀποθνήσκειν, τοῦθ' ὁπότ' ἂν μέλλωσι
κολάζεσθαι παρὸν αὐτοῖς· οὐ μεθέξουσιν ἀϊδίου ζωῆς, [4] *ἀντὶ θα-*
νάτου ἐν ἀθανάτῳ μεταλαμβάνοντες. Ὥσπερ δὲ ἡμεῖς, οἷς τὸ 24
θνήσκειν [5] *ῥᾳδίως ἀποβαίνει νῦν, εἰς αὖθις μετὰ ἀπολαύσεως ἢ*

bris Iustini et Tatiani aliorumque patrum dicit Christum *θεολογεῖσθαι*. Temere Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.*-Tom. II. p. 77 ex *τοῦ πεπ.* effecit *εὐπεπονθότος*. „Diess würde eine Beschreibung Gottes seyn, der mitleidig, geneigt gegen diese Seelen heisset.“ Kahnis (*D. Lehre v. heil. Geiste* P. I. p. 244): „Diener des leidenden Gottes ist der h. Geist, nicht [sic Möhler *Patrologie* ed. Reithmayr, Tom. I, p. 263 explicuit] weil Christus durch sein Leiden die Mittheilung des h. Geistes uns verdient hat (denn es ist hier vom vorchristlichen Standpunkte die Rede), sondern als der grosse Prophet, welcher dem kommenden Heilande den Weg bahnt.“ — Scholion in marg. Par. 1 ad verba quae sequuntur: *Ἀλλά γε καὶ Παύλου τοῦ θείου ἀποστόλου τί τὸ Ἀποκαλύπτεται ὀργὴ τοῦ θεοῦ* [Rom. 1, 18]... *ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων βούλεται; Διότι, φησί, γνόντες τὸν θεὸν* [v. 21]... *ηὐχαρίστησαν, καὶ τὰ τούτων ἑξῆς. Εἰ γὰρ μὴ εἶχον πνεῦμα θεοῦ, τί καὶ κατάκριτοι ἐπιδιακρίνῳ* [in cod. *ἐπὶ διακρίνῳ*] *δυνάμει τοῦ ἐπὶ τὰ κρείττω ποδηγεῖν οἵου τε ὄντος; Τί δὲ καὶ ἡ ἐν ἀδικίᾳ τοῦ θεοῦ ἀλήθεια κατεχομένη;*

1. *καὶ τ. πολυκοιρανίην ... μοναρχίαν*] Vocem *μοναρχίας* veteres Christiani lubenter ad unitatem dei designandam adhibebant (cf. Iustin. De mon. c. 1. n. 1); opponitur hic *πολυκοιρανία*, deorum multitudo, pariter atque in Iustin. Cohort. ad Gent. c. 17, ubi ad illud Homeri Il. II. 204 respicitur: *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη* etc.. Pro

14. Tales estis etiam vos, Graeci, verbis quidem diserti, mente autem absurdi: ac principatum multorum potius quam unius professi estis, dum statuitis daemones assectari quasi potentes essent. Quemadmodum enim latro, quum inhumanus sit, audaciâ solet similes sui domare, sic daemones quoque, ad magnam improbitatem progressi, solitarias apud vos animas ignoratione et inanibus visis deceperunt. Qui quidem non facile moriuntur, sunt enim carnis expertes; viventes vero mortis instituta profitentur, toties nimirum et ipsi morientes quoties ad peccandum sectatores suos erudiunt. Itaque quod nunc praecipuum iis est, ut similiter ac homines non moriantur, id iis adfuturum est quando suppliciis tradentur: [tunc] non erunt aeternae vitae participes, quae pro morte in immortalitate assumitur. Quemadmodum autem nos, quibus nunc facile mori contingit, postea vel immortalitatem cum voluptate vel dolorem cum

ἐξησκήσατε Gesner. et Herold., ut Fris. et Aet., *ἐξηγκήσατε* dederunt. Princeps autem ille editor veram scripturam, Par. 1 et 2 firmatam, coniectavit.

2. *μεμονωμένας*] Omnes editores (Maranum excipias) cum Fris. *μεμωρωμένας* (*fatuas*) exhibuerunt. Genuinam lectionem Par. 1. 2 et Aet. offerunt. Anima *μεμονωμένη* quaenam sit, patet ex c. 13; est scilicet *μόνη διαιτωμένη*, h. e. *μὴ κεκτημένη συζυγίαν τοῦ θείου πνεύματος*. Quum idcirco deum ignoraret, daemonum artibus decepta est multosque deos effinxit. Dicuntur daemones c. 7 diaboli *φαντάσματα* imitati esse. — Paullo ante Duc. vitiose *ἐξωκείλαντες*.

3. *Οἳ θνήσκουσι...ζῶντες δὲ θανάτου...θνήσκοντες*] Cf. c. 8. n. 7 et c. 13. n. 1. — Pro *ἐκπαιδεύσωσιν* Aet. et Par. 2 *ἐκπαιδεύουσι*.

4. *ἀντὶ θανάτου*] Maranus legi vult *ἀντιθανάτου* (sic). In errorem eum duxit breviloquentia Tatianea. Animo enim cum *μεταλαμβάνοντες* subaudias *ταύτην*. Verbis autem *ἀ. θαν. ἐν ἀθ. μεταλαμβ.* praecedentia *μεθέξουσιν ἀϊδ. ζ.* explicantur; negatio igitur ad totam sententiam pertinet.

5. *ῥᾳδίως*] Aet. *ῥᾴδιον*. Morell. mox *ἀποβαίνειν*. Tum pro *εἰς αὖθις* (inde a die iudicii) vulgo *εἰσαῦθις* scribitur; itidem paullo post. Dein Gesner., Herold., Morell., Worth. non *ἀθανασίας* (Par. 1. 2) sed *ἀθανασίης* (Fris., Aet.) dederunt, id quod abhorret a consuetudine Tatiani. Quomodo autem

τὸ ἀθάνατον ἢ τὸ λυπηρὸν μετὰ ἀθανασίας προσλαμβάνομεν, οὕτω καὶ οἱ δαίμονες τῇ νῦν ζωῇ πρὸς τὸ πλημμελεῖν καταχρώμενοι, [6] διὰ παντὸς καὶ διὰ τοῦ ζῆν ἀποθνήσκοντες, εἰς αὖθις ἕξουσιν τὴν [7] αὐτὴν ἀθανασίαν, ὁμοίαν τῆς παρ' ὃν ἔζων χρό- D
νον, κατὰ δὲ τὴν σύστασιν ὁμοίαν ἀνθρώποις τοῖς κατὰ γνώμην διαπραξαμένοις ἅπερ αὐτοῖς παρ' ὃν ἔζων χρόνον νενομοθετήκασι. Καὶ μήτι γε [8] τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἐλάττονα τῆς ἁμαρτίας ἐξανθοῦσι τὰ εἴδη διὰ τὸ μὴ πολυχρονίως βιοῦν, τοῖς δὲ προειρημένοις δαίμοσι τὸ πλημμελεῖν μειζόνως ἀποβέβηκε διὰ τὸ ἄπειρον τῆς βιότητος;

15. [1] Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ὅπερ ἔχοντες ἀπολωλέκαμεν τοῦτο νῦν ἀναζητεῖν, ζευγνῦναί τε τὴν ψυχὴν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τὴν κατὰ θεὸν συζυγίαν πραγματεύεσθαι. [2] Ψυχὴ μὲν οὖν ἡ τῶν ἀνθρώπων πολυμερής ἐστι καὶ οὐ μονομερής· συν- 151
θετὴ γάρ ἐστιν, ὡς εἶναι φανερὰν αὐτὴν διὰ σώματος· οὔτε γὰρ ἂν αὐτὴ φανείη ποτὲ χωρὶς σώματος, οὔτε ἀνίσταται ἡ σὰρξ χω-

τὸ ἀθάνατον (cc. 7. 15) et ἀθανασία differant, bene ex hoc loco cognoscitur. Ἀθανασία est *immortalitas* in universum, τὸ ἀθάνατον *beata immortalitas* (μ. ἀπολ.). De sententia c. 13. n. 1 inspicias.

6. διὰ παντὸς κ. διὰ τ. ζῆν ἀποθν.] H. e. *welche immer selbst während ihres Lebens sterben.* Supra: ζῶντες δὲ θανάτου πράττουσιν ἐπιτηδεύματα, τοσαυτάκις καὶ αὐτοὶ θνήσκοντες ὁσάκις ἂν τοὺς ἑπομένους αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας ἐκπαιδεύσωσιν. Cf. n. 3. — Maranus praeter necessitatem, verbis καὶ διὰ deletis, legi mallet διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἀποθνήσκοντες.

7. αὐτὴν] Id ex Par. 1. 2 et Aet. reposui. In editis desideratur. — Mox pro τῆς post ὁμοίαν Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 196) τῇ scripsit. Sed illud adiectivum interdum genitivo struitur: Xenoph. Anab. IV. c. 1. §. 17, Ioann. 8, 55. Quodsi scriptor paullo post iungit cum dativo, subtiliter egit. Cf. Bernhardy *Wissensch. Syntax d. griech. Spr.* p. 140. Verba ὁμοίαν ἀνθρώποις τοῖς κ. γ. διαπραξαμένοις, pro ὁμοίαν τῇ ἀνθρώπων τῶν κ. γ. διαπραξαμένων (*der Beschaffenheit nach aber eine eben solche Unsterblichkeit wie diejenigen Menschen sie erhalten welche* etc.), simili modo pronuntiata sunt atque illud Homeri Il. XVII. 51: κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι. Comp. Xenoph. Cyrop. V. c. 1. §. 4. — Pro κατὰ δὲ τὴν Aet. et Par. 2 κατὰ μὲν τήν.

8. τοῖς μὲν ἀνθρώποις] Par. 1 et Fris. τοῖς ἑπομένοις (sic, c. spir. leni) τοῖς, Aet. et Par. 2 τοῖς ἑσομένοις τοῖς. Certissima emenda-

immortalitate percipimus, sic daemones quoque praesenti vitâ ad peccandum abutentes, perpetuo etiam in vita morientes, postea eamdem immortalitatem habebunt, similem prioris dum viverent, conditione autem parem [immortalitati] istorum hominum qui sua sponte gesserunt quidquid viventibus [daemones] praescripserunt. Atque an non hominibus pauciores peccatorum species ob vitae brevitatem efflorescunt, praedictis autem daemonibus ob infinitum aevum magis peccare contingit?

15. Iam oportet ut quod habentes amisimus id nunc requiramus, et animam cum spiritu sancto copulemus et ad coniunctionem cum deo enitamur. Sano anima quidem hominum est multarum partium et non simplex; composita enim est, ita ut manifesta fiat per corpus: neque enim ipsa apparuerit unquam sine corpore, neque resurgit caro sine

tione Gesnerus τοῖς μὲν ἀνθρώποις restituit.

1. *Καὶ χρὴ...πραγματεύεσθαι*] Cf. c. 12. n. 1. — Verba ζευγνῦναι etc. indicant quid sit quod homines antiquitus habuerint et nunc requirere debeant.

2. *Ψυχὴ...χωρὶς ψυχῆς*] Hic inprimis locus Orationis agit de relatione corpus inter et animam intercedente. Morellus pro συνθετὴ (sic omnes codd. msti) admisit συνετή, quod quidem fortuito accidisse videtur, nimirum errore typographico; nam σ. γ. ἐστιν reddidit: *componitur enim*. Similiter in Epist. ad Diogn. c. 10. n. 4 erravit. Inepta autem scriptura in editionem Ducaeanam transiit; a Müntero (*Handb. d. ält. christl. Dogmen-Gesch.* Tom. II. P. I. p. 151) et Olshausenio (Opuscc. theol. p. 167) temere probata est. Gesnerus et Heroldus (cum Fris.) non αὐτή, ante φανείη, sed αὐτῇ dederunt. — *Πολυμερὴς* i. q. *multis partibus constans*, *vieltheilig*. Hesychius: πολυμερές· εἰς πολλὰ μεριζόμενον. *Μονομερὴς* i. q. *unius partis*, *simplex*. Cf. Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. V. p. 1177. Itaque anima hominis non est simplex sed πολυμερής, non incomposita sed συνθετή, quia dispertita est per singula corporis membra; per eadem sese manifestat: omnino ita connexa est corpori ut ab eo separari non possit. Theophilus ad Aut. I. c. 5: διὰ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος νοεῖται ἡ ψυχή. Sic Daniel quoque (*Tatian. d. Apol.* p. 204 sq.) et Ritter (*Gesch. d. chr. Philosoph.* P. I. p. 338) explicuere. Insuper ille, quo melius scriptoris

ρὸς ψυχῆς. Ἔστι γὰρ ἄνθρωπος οὐχ, ὥσπερ [3] οἱ κορακόφωνοι δογματίζουσιν, ζῷον λογικόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· δειχθήσεται γὰρ κατ' αὐτοὺς [4] καὶ τὰ ἄλογα νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικά. Μόνος δὲ ἄνθρωπος εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις τοῦ θεοῦ· λέγω δὲ ἄνθρωπον οὐχὶ τὸν ὅμοια τοῖς ζώοις πράττοντα, ἀλλὰ τὸν πόῤῥω μὲν [5] ἀνθρωπότητος πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν θεὸν κεχωρηκότα. Καὶ περὶ μὲν τούτου [6] ἐν τῷ περὶ ζώων ἀκριβέστερον ἡμῖν συντέτακται. Τὸ δὲ νῦν [7] συνέχον ῥητέον ποταπή τίς ἐστιν ἡ κατὰ 25 B θεὸν εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις. Τὸ μὲν ἀσύγκριτον οὐδὲν ἐστιν ἕτερον ἢ αὐτὸ [8] τὸ ὄν· τὸ δὲ συγκρινόμενον οὔτι ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ παρόμοιον. Ἄσαρκος μὲν οὖν ὁ τέλειος θεός, ἄνθρωπος δὲ σάρξ· [9] δεσμὸς δὲ τῆς σαρκὸς ψυχή, σχετικὴ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ σάρξ. Τὸ δὲ τοιοῦτον τῆς συστάσεως εἶδος [10] εἰ μὲν ὡς ναὸς

sententia intelligatur, haec monuit: „Nach Tatian ist die menschliche Seele nur ein Theil des πνεῦμα ὑλικόν, welches jede Partikel der Materie durchströmt. Körper und Seele sind demnach so nothwendig mit einander vereinigt dass keines ohne das andere sein kann. Die Seele ist daher nicht in einem Theile des Leibes vorzugsweise, sie strömt in allen Gliedern.“

3. οἱ κορακόφωνοι] Quinam isti [cf. c. 1. n. 24] fuerint, haud liquet. Sextus Empiricus Pyrrhon. hypotyp. II. c. 5 inter varias hominis definitiones a philosophis factas et hanc quorundam fuisse dicit, hominem fuisse ζῷον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Haud absimile vero est Stoicos hic intelligi, celebres nimirum ob artem quam dixerunt ἐριστικήν. *Worthus.* — Multi Patres hominem ζῷον λογικόν (Vernunftwesen) dixerunt, ut Iustinus Dial. c. Tr. c. 93, De resurr. c. 8 (Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἢ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστὸς ζῷον λογικόν;), Tertullianus adv. Marc. II. c. 4 („animal rationale intellectus et scientiae capax“), Lactantius Institt. div. II. c. 1.

4. καὶ τὰ ἄλογα] Vide Sextum Empir. l. c. I. p. 13. *Worthus.*

5. ἀνθρωπότητος] Iuxta Tatianum ἀνθρωπότης est (Worth.) omne illud in homine quod ipsi cum reliquis animalibus commune est. — Homo, quatenus spiritus ei inest divinus, est imago et similitudo dei (coll. c. 12) et differt a brutis; quatenus autem spiritùs consortio destitutus est, praestat illis solà voce articulatà.

6. ἐν τῷ περὶ ζώων] Scholion in marg. Par. 1: Καὶ περὶ ζώων οὗτος ἀνὴρ ἔγραψεν. Ledermann Examen des hérésies de Tatien p. 4: „D'après le sens du passage devait se rattacher à l'anthropologie.“ Daniel l. c. p. 112: „Der

anima. Est enim homo non, ut corvorum instar crocitantes decernunt, animal rationale, mentis et scientiae capax; nam secundum eos ipsae belluae mentis et scientiae capaces ostendentur. Solus autem homo imago et similitudo dei; hominem autem dico non eum qui similia belluis faciat, sed qui procul ab humanitate constitutus ad ipsum deum pervenerit. Atque id equidem in libro *de animalibus* accuratius disserui. Quod autem nunc ad rem maxime pertinet disserendum est: qualis sit illa secundum deum imago et similitudo. Quod comparari non potest nihil est aliud quam ipsum ens; quod autem comparatur nihil aliud quam quod simile est. Sane carnis quidem expers perfectus deus, homo autem caro; vinculum carnis est anima, animam continet caro. Talis quidem naturae species si se instar tem-

Verlust des Buchs ist namentlich deshalb zu bedauern, weil sein Inhalt wahrscheinlich über Tatian's Lehre von der Seele Licht werfen würde.“ Cf. c. 16. n. 3. — Morell. *μὲν* omisit.

7. *συνέχον*] Morell. *συνέχων* vitiose. Formulam *τὸ συνέχον* (*was die Hauptsache in sich hält, ausmacht*), repetitam c. 41 et interpretibus minus recte intellectam, Polybius frequentavit. — Pro *ποταπή τίς ἐστιν* (duplex interrogatio coarctata: cf. Heindorf. ad Plat. Hipp. mai. p. 298. A) editi *ποταπή τις ἐστὶν* —. De forma *ποταπὸς* adeas Lobeck. ad Phryn. p. 56 sqq..

8. *τὸ ὄν*] Summus deus. Cf. Iustin. Cohort. ad Gent. c. 22. — Mox omnes codd. msti *οὔτι ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ παρόμοιον* offerunt: nisi quod Fris., quocum Gesner. et Herold. faciunt, male *ὄντι* pro *οὔτι* habet. Legendum coniecit Gesnerus: ... *ὄντι ἕτερον ἢ αὐτό, παρόμοιον δέ*. Eamque coniecturam Morell., Duc., Worth. in textu perperam collocarunt. Laudavit Maranus similem Tertulliani sententiam adv. Marc. II. c. 9: „Imago veritati non usquequaque adaequabitur; aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse.“

9. *δεσμὸς . . . ἡ σάρξ*] Anima quidem v i n c u l u m carnis est, quia per eam connectuntur et firmantur omnes corporis partes. *Gesnerus.* — Verbis *σχετικὴ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ σάρξ* id vult Tatianus: carnem [s. corpus] comprehensivam animae esse, si ita barbare loqui liceat, seu domicilium et habitaculum ipsius. *Worthus.* — Vox *σχετικὴ* est stoicae originis: Ritter l. c. p. 337.

10. *εἰ μὲν ... πνεύματος*] Coll. 1 Cor. 3, 16. — Supra c. 13 (n. 19) nominavit spiritum sanctum *διάκονον τοῦ πεπονθότος θεοῦ*.

ᾖ, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ βούλεται θεὸς διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος· τοιούτου δὲ μὴ ὄντος [11]τοῦ σκηνώματος, προὔχει τῶν θηρίων ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἔναρθρον φωνὴν μόνον, τὰ δὲ λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις διαίτης ἐστίν, οὐκ ὢν ὁμοίωσις τοῦ C
θεοῦ. Δαίμονες δὲ πάντες σαρκίον μὲν οὐ κέκτηνται, [12]πνευματικὴ δέ ἐστιν αὐτοῖς ἡ σύμπηξις, ὡς πυρός, ὡς ἀέρος. Μόνοις [13]δὲ τοῖς πνεύματι θεοῦ φρουρουμένοις εὐσύνοπτα καὶ τὰ τῶν δαιμόνων ἐστὶ [14]σώματα, τοῖς λοιποῖς δὲ οὐδαμοῦ, λέγω δὲ [15]τοῖς ψυχικοῖς. Τὸ γὰρ ἔλαττον κατάληψιν οὐχ ἰσχύει ποιεῖσθαι τοῦ κρείττονος. Διὰ τοῦτο γοῦν ἡ τῶν δαιμόνων ὑπόστασις οὐκ ἔχει μετανοίας τόπον. [16]Τῆς γὰρ ὕλης καὶ τῆς πονηρίας εἰσὶν ἀπαυγάσματα. [17]Ὕλη δὲ τῆς ψυχῆς κατεξουσιάζειν ἠθέλησεν· καὶ [18]κατὰ τὸ αὐτεξούσιον οἱ μὲν θανάτου νόμους τοῖς ἀνθρώποις παραδεδώκασιν· οἱ δὲ ἄνθρωποι μετὰ [19]τὴν τῆς ἀθα- D
νασίας ἀποβολὴν θανάτῳ τῷ διὰ πίστεως τὸν θάνατον νενικήκασι, καὶ διὰ μετανοίας κλῆσις αὐτοῖς δεδώρηται κατὰ τὸν εἰπόντα λόγον· [20]Ἐπειδὴ βραχύ τι παρὰ ἀγγέλους ἠλαττώθησαν. Δυνατὸν δὲ παντὶ [21]τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν, τοῦ θανάτου τὴν

11. τ. σκηνώματος] Cf. Epist. ad Diogn. c. 6. n. 7. Praeterea c. 13. n. 1 inspicias.

12. πνευματικὴ etc.] C. 12 (n. 12) daemones σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες dicuntur, h. e. qualis est ignis et aëris. Similiter Basilius de spir. sanct. c. 16. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* ed. Hase P. II. p. 201.

13. δὲ] Fris. in marg. γοῦν.

14. σώματα] Morell., Worth., Maran. σώματος, citra codd. auctoritatem. — Mox Duc. οὐδαμῶς sine causa.

15. τ. ψυχικοῖς] Non verendum est ne hanc vocem [repetitam c. 16] Tatianus eodem sensu usurpet ac Gnostici. Neque enim, ut illi, catholicos hac voce designat, sed eos tantum qui non ita vivunt ut in eis habitet spiritus sanctus. In quo quidem Tatianus auctorem habet apostolum qui ait 1 Cor. 2, 14: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. *Maranus.*

16. Τῆς . . . ἀπαυγάσματα] Scholion in marg. Par. 1: Διὰ τί δαίμοσιν ἐπιστροφὴ πρὸς τὸ κρεῖττον οὐκ ἔστιν; — Worthus: „Aperte [?] alludit ad Hebr. 1, 3, ubi Christus dicitur ἀπαύγασμα paternae gloriae. Sicut enim Christus eo nomine impeccabilis erat, sic ex adverso daemones, cum sint ὕλης omnisque malitiae ἀπαυγάσματα

pli habeat, lubenter id incolit deus per legatum spiritum; si vero tale non sit tabernaculum, praestat homo belluis sola voce articulata, caetera vero eiusdem est atque illae vivendi rationis, ut qui non sit similitudo dei. Porro daemones omnes nullam habent carnem, sed spiritualis est iis compages, ut ignis, ut aëris. Ii autem soli qui spiritu dei communiti sunt facile videre possunt etiam daemonum corpora, caeteri vero nequaquam, hoc est psychici. Nam praestantius ab inferiore comprehendi non potest. Propterea ergo daemonum natura non habet poenitentiae locum. Materia enim et nequitia in iis relucent. Materia autem potestatem in animam exercere voluit; ac secundum liberum arbitrium isti quidem leges mortis hominibus tradiderunt: homines vero post immortalitatis iacturam morte per fidem obeunda mortem superaverunt, et per poenitentiam vocatio iis concessa est secundum effatum quod dicit: *Quoniam paullulum inferiores angelis exstiterunt.* Potest autem quisquis victus est rursus vincere, si mortis condi-

[cf. Bretschneideri Lex. man. in libros Ni Ti p. 39], continuo in peccatum feruntur, neque aliud agunt quam ut homines in peccatum ac mortem trahant."

17. Ὕλη... ἠθέλησεν] Quod ait materiam animae imperare voluisse id explicat c. seq., ubi docet daemones adhibita inferiore ac viliore materia operam dare ut nos vincant. Unde hortatur ut materiam repudiet quisquis illos vincere volet. *Maranus.*

18. κατὰ τὸ] Fris. et Aet., Gesner. et Herold., τὸ κατὰ τό.

19. τὴν... ἀποβολὴν] Par. 2 τὰς ἀποβολάς. — Mori per fidem (Gesner.) est deum sequi et a peccatis separari. C. 11: Ἀπόθνησκε τῷ κόσμῳ ... ζῆθι τῷ θεῷ.

20. Ἐπειδὴ ... ἠλαττώθησαν] Psalm. 8, 6. — De verbis κ. τ. εἰκόντα λόγον Iust. Dial. c. Tr. c. 87. n. 2 adeas. Maranus: „Est aliquid subintelligendum atque ex supra dictis eruendum, ita ut haec sit sententia: Per poenitentiam vocatio hominibus concessa, quia inferiores sunt angelis secundum scripturam quae dicit" etc..

21. τῷ νενικημένῳ] Nimirum peccatis. Cf. c. 11. n. 12 et c. 12. n. 1. — Mox codd. msti et editi παραιτούμενον.

σύστασιν παραιτουμένῳ. Τίς [22] δέ ἐστιν αὕτη, εὐσύνοπτον ἔσται τοῖς βουλομένοις ἀνθρώποις τὸ ἀθάνατον.

16. [1] Δαίμονες δὲ οἱ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτάττοντες οὔκ εἰσιν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί. Πῶς γὰρ ἂν γένοιντο δραστικαὶ [2] καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν, χωρὶς εἰ μὴ ζῶν μὲν ὁ ἄνθρωπος ἀνόητος 15
καὶ ἀδύνατος γένοιτο, νεκρὸς δὲ γενόμενος λοιπὸν δραστικωτέρας πιστεύοιτο μεταλαμβάνειν δυνάμεως; Ἀλλ' οὔτε τοῦθ' οὕτως ἐστίν, [3] ὡς ἐν ἄλλοις ἀπεδείξαμεν. Καὶ χαλεπὸν οἴεσθαι [4] τὴν ἀθάνατον, ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος μερῶν ἐμποδιζομένην, φρονιμωτέραν, ἐπειδὰν ἀπ' αὐτοῦ μεταναστῇ, γίνεσθαι. Δαίμονες γάρ, τῇ σφῶν κακοηθείᾳ [5] τοῖς ἀνθρώποις ἐκβακχεύοντες, ποικίλαις καὶ ἐψευσμέναις δραματουργίαις [6] τὰς γνώμας αὐτῶν παρατρέπουσι κάτω νενευκυίας, ὅπως μεταρσιοῦσθαι πρὸς τὴν ἐν οὐρα- B
νοῖς πορείαν ἐξαδυνατῶσιν. Ἀλλ' οὔτε ἡμᾶς τὰ ἐν κόσμῳ λέ- 27
ληθε, καὶ [7] ἡμῖν εὐκατάληπτον τὸ θεῖον τῆς ἀπαθανατιζούσης τὰς ψυχὰς δυνάμεως ἡμῖν προσελθούσης. Βλέπονται δὲ καὶ ὑπὸ [8] τῶν ψυχικῶν οἱ δαίμονες, ἔσθ' ὅτε τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς ἐκείνων δεικνύντων, ἵνα τε [9] νομισθῶσιν εἶναί τινες, ἢ καί τι

22. δέ ἐστιν] Sic Par. 1. Ducaeus et Maranus ἐστιν omiserunt. Caeteri δὲ γάρ.

1. Δαίμονες... ψυχαί] Cf. Iust. Apol. I. c. 18. n. 7.

2. καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν] Anima enim post mortem cum corpore perit, tempore iudicii ad immortalitatem revocanda: c. 13. n. 1. — Editores (c. Fris.) inepte sic habent: ...ἀποθανεῖν χωρίς; εἰ μὴ ὁ ζῶν ἄνθρωπος μέν, ἀνόητος δέ, ἀδύνατος γένοιτο. Excipias Ducaeum et Maranum. Ille enim ante χωρὶς signum interrogandi collocavit, hic vero etiam verba quae sequuntur immutavit: χωρὶς εἰ μὴ ὁ ζῶν μὲν ἄνθρωπος ἀν. καὶ ἀδ. γένοιτο. Dedi equidem sicut in Par. 1 et in marg. Fris. comparet. De formula χωρὶς εἰ μὴ (= ἐκτὸς εἰ μή, Ps.-Iust. Epist. ad Zen. et Ser. c. 7) Lobeck. ad Phryn. p. 459 disputavit. Nos: „Wie sollten die Seelen böser Menschen sogar nach dem Tode thatkräftig sein können? Man müsste denn annehmen dass der Mensch während seines Lebens thöricht und machtlos gewesen, durch den Tod aber eine wirksamere Kraft erhalten habe. Doch dies ist nicht der Fall.“

3. ὡς ἐν ἄλλοις ἀπεδ.] Amissum quendam hoc loco Tatianus librum designat, in quo fusius de natura daemonum se disseruisse testatur. *Worthus.* — Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 114: „Allein ob-

tionem repudiet. Quae autem haec sit, facile perspicere poterunt homines qui immortalitatem concupiscunt.

16. Daemones autem qui hominibus imperant non sunt hominum animae. Quomodo enim efficaces fuerint etiam post mortem: nisi forte homo quamdiu vivit insipiens et invalidus fuerit, mortuus vero efficaciore credatur deinceps praeditus potestate? Sed neque hoc ita se habet, ut alibi demonstravimus. Ac difficile est existimare animam immortalem, quae corporis membris impeditur, sagaciorem, quum ex eo migraverit, fieri. Daemones enim, dum pro sua nequitia in homines debacchantur, deorsum vergentia eorum ingenia variis et fallacibus machinationibus pervertunt, quominus ad viam coelorum erigi possint. Sed neque nos ea latent quae in mundo sunt, et divinum facile a nobis comprehendi potest, si vis quae animas immortales facit ad nos accesserit. Videntur autem etiam a psychicis daemones, quum ipsi nonnunquam hominum adspectui se exhibent: vel ut existimentur aliquid esse, vel etiam

gleich Tatianus wirklich mit Vorliebe die Dämonenlehre behandelt, so können doch jene Worte der Apologie füglich auf die Schrift *περὶ ζώων* [c. 15. n. 6] bezogen werden, wo jener Gegenstand auch zur Sprache kommen musste.“ Pariter Maranus in Praef. p. CV statuit.

4. *τὴν ἀθάνατον*] Scriptor ironice (n. 2) id de anima pronuntiat. Caetera dicit hypothetice: „Si posset fieri animae a corpore separatio, vix credibile esset illam, quippe separatam, sagaciorem fore et efficaciorem.“

5. *τοῖς ἀνθρώποις*] Par. 1 et 2 in marg. *τοὺς ἀνθρώπους*.

6. *τ. γνώμας . . . κάτω νευ.*] C. 13: *μόνη μὲν διαιτωμένη πρὸς τὴν ὕλην νεύει κάτω...συζυγίαν δὲ κεκτημένη τὴν τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν ἀβοήθητος* etc..

7. *ἡμῖν ... ἡμῖν*] Fris. et Aet., Gesner. et Herold., *ὑμῖν ... ὑμῖν*. Iam princeps editor illam lectionem, Par. 1 et 2 firmatam, coniectavit. Priori *ἡμῖν* in Aet. *ἔστιν* additum est. Substantivum *δυνάμεως* male deest in codd. editis et mstis. Designatur spiritus dei (n. 6).

8. *τ. ψυχικῶν*] Cf. c. 15. n. 15.

9. *νομισθῶσιν*] Aet., Par. 2, Fris., indeque Gesner. et Herold. *νομίζουσιν*, Par. 1 *νομίζωσιν*, magis accedens ad veram scripturam, quae reperitur in marg. Par. 2, unde Maran. quoque recepit; caeteri edi-

βλάψωσι καθάπερ πολεμίους φίλοι κακοὶ τὴν γνώμην ὑπάρχοντες, [10] ἢ τιμῆς εἰς αὐτοὺς τοῖς ὁμοίοις αὐτοῖς τὰς ἀφορμὰς παράσχωσιν. Εἰ γὰρ δυνατὸν αὐτοῖς, πάντως ἂν καὶ τὸν οὐρανὸν σὺν ἅμα τῇ λοιπῇ ποιήσει καθείλκυσαν. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν πράττουσιν οὐδαμῶς· ἀδυνατοῦσι γάρ· ὕλῃ δὲ τῇ κάτω πρὸς C
τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ὕλην πολεμοῦσι. [11] Τούτους δὲ νικᾶν ἄν τις θελήσῃ, τὴν ὕλην παραιτησάσθω. [12] Θώρακι γὰρ πνεύματος ἐπουρανίου καθωπλισμένος πᾶν τὸ ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον σῶσαι δυνατὸς ἔσται. Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν [13] ἡμῖν ὕλης· δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς [14] προσγράφουσιν, ἐπιόντες ὁπόταν καταλαμβάνῃ κάματος. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ αὐτοὶ χειμῶνι τῆς σφῶν ἀβελτηρίας κραδαίνουσι τὴν ἕξιν τοῦ σώματος· οὓς λόγῳ θεοῦ δυνάμεως πληττόμενοι δεδιότες ἀπίασι, καὶ ὁ κάμνων θερα- D
πεύεται.

17. Περὶ γὰρ τῶν [1] κατὰ τὸν Δημόκριτον συμπαθειῶν τε 26
καὶ ἀντιπαθειῶν τί καὶ λέγειν ἔχομεν, ἢ τοῦθ' ὅτι κατὰ τὸν κοινὸν λόγον ἀβδηρολόγος ἐστὶν ὁ ἀπὸ τῶν Ἀβδήρων ἄνθρωπος; [2] Ὥσπερ δὲ ὁ τῇ πόλει τῆς προσηγορίας αἴτιος, φίλος ὢν Ἡρακλέους ὥς φασιν, ὑπὸ τῶν Διομήδους ἵππων κατεβρώθη, τρόπῳ τῷ αὐτῷ καὶ ὁ τὸν μάγον Ὀστάνην καυχώμενος ἐν ἡμέρᾳ

tores νομίζωνται ex coniectura Gesneri. Idem error deprehenditur c. 40 (n. 5).

10. ἢ τιμῆς] Codd. msti et editi εἰ τοῖς, Fris. in marg. ἢ τῆς. Hic verbis εἰς αὐτοὺς adiungit θρησκείας, et sic editi quoque. Marani coniecturae debetur id quod posui in oratione. *EI* et *H* saepe a librariis commutantur: vid. Indd. edit. meae Iust. Tom. I. P. II. p. 477, Tom. II. p. 281, Tom. III. P. II. p. 373. C. 8 de daemonibus, Gentilium diis: πῶς τιμητέον τούτους. Ex παράσχωσιν Morell. temere fecit παρέχωσιν. — Τοῖς ὁμοίοις αὐτοῖς h. e. psychicis illis, hominibus spiritu divino destitutis. Inde infra: ὕλῃ δὲ τῇ κάτω πρὸς τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ὕλην πολεμοῦσι.

11. Τούτους . . . παραιτησάσθω] Cf. c. 12. n. 12 et c. 15. n. 17.

12. Θώρακι . . . ἔσται] Coll. Ephes. 6, 13. 14. 17.

13. ἡμῖν] Sic Par. 1 alia manu et Maranus. Reliqui omnes ὑμῖν.

14. προσγράφουσιν] Aet. προγράφουσιν.

1. κατὰ τὸν Δημόκριτον] Brandis: „Democritus scheint die Wechselbeziehung der Dinge und Wesen

aliquid tamquam inimicis noceant amici mala mente praediti, vel ut similibus sibi occasionem ipsorum colendorum praebeant. Nam si possent, profecto ipsum coelum cum caeteris rebus creatis subverterent. Nunc autem nequaquam id faciunt: non enim possunt; sed materiâ inferiore materiam sibi similem oppugnant. Hos si quis vincere velit, materiam repudiet. Loricâ enim spiritus coelestis armatus servare poterit quidquid ab eo circumdatum est. Sane habet quidem materia nostra morbos et tumultus; causas autem eorum, quum accidunt, daemones ipsi sibi adscribunt, eodem tempore accedentes quo morbus invadit. Interdum etiam ipsi tempestate stultitiae suae concutiunt habitum corporis [nostri]: qui verbo potentiae dei percussi discedunt territi, et aeger sanatur.

17. De occultis enim secundum Democritum consensionibus et dissensionibus quid dicere possimus, nisi id, quod communi sermone contritum est, abderiloquum esse hominem Abderâ oriundum? Quemadmodum autem is a quo urbs illa nomen accepit, Herculis ut ferunt amicus, a Diomedis equis devoratus est: sic etiam iste qui de mago

sehr weit ausgedehnt zu haben und, im Gegensatz gegen alle spätere Atomistik, der Magie nicht abhold gewesen zu sein." *Handb. der Gesch. d. gr.-röm. Philos.* P. I. p. 338 sq.. Cf. quae ibi memorantur. — Ad ἀβδηρολόγος quod attinet (qua voce solus Tatianus usus est), monendum est abderiticam mentem in proverbium abiisse de stupore. Cf. Pape *Wörterb. d. griech. Eigennamen* s. Ἄβδηρα.

2. Ὥσπερ etc.] Abderam, Thraciae urbem, Hercules eodem loco condidit quo Abderus amicus ab equis Diomedis laceratus est. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* P. I. p. 3. — Ὁ τὸν μάγον Ὀστάνην καυχώμενος est Democritus. Scholion ad illud τ. μ. Ὀστ. in marg. Par. 1: παρὰ τοῖς Πέρσαις. In marg. Fris. et Act.: Ὀστάναι οἱ μάγοι τοῖς Πέρσαις ἐκαλοῦντο. Sic etiam Suidas s. v.. Werthus: „Duos certe Osthanas memorat Plinius Hist. nat. XXX. c. 2: unum, qui de magia primus commentatus Xerxem regem Persarum bello, quod is Graeciae intulit, comitatus est, alterum, qui Alexandri Magni temporibus *non levem auctoritatem addidit professioni.* Ad priorem respicere Tertullianum lib. de anima c. 57 adnotavit Pa-

συντελείας πυρὸς αἰωνίου βορᾷ παραδοθήσεται. Καὶ ὑμεῖς δέ, τοῦ γέλωτος ἣν μὴ ἀποπαύσησθε, τῶν αὐτῶν [3] ὧνπερ καὶ οἱ γόητες τιμωριῶν ἀπολαύσετε. Διόπερ, ὦ Ἕλληνες, κεκραγότος 15
[4] ὥσπερ ἀπὸ τοῦ μετεώρου κατακούσατέ μου, μηδὲ ἐπιτωθάζοντες τὴν ὑμετέραν ἀλογιστίαν ἐπὶ τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας μετάγετε. Πάθος οὐκ ἔστι δι' ἀντιπαθείας ἀπολλύμενον, οὐδὲ ὁ μεμηνὼς [5] σκυτίδων ἐξαρτήμασι θεραπεύεται. [6] Δαιμόνων εἰσὶν ἐπιφοιτήσεις· καὶ ὁ νοσῶν καὶ ὁ λέγων ἐρᾶν, καὶ ὁ μισῶν καὶ ὁ βουλόμενος ἀμύνεσθαι, τούτους λαμβάνουσι βοηθούς. [7] Τρόπος δὲ αὐτοῖς τῆς μηχανῆς οὗτος. Ὥσπερ γὰρ οἱ τῶν γραμ- 2
μάτων χαρακτῆρες, [8] στίχοι τε οἱ ἀπ' αὐτῶν, οὐ καθ' ἑαυτοὺς εἰσὶ δυνατοὶ σημαίνειν [9] τὸ συνταττόμενον, σημεῖα δὲ τῶν ἐννοιῶν σφίσιν ἄνθρωποι δεδημιουργήκασι, παρὰ τὴν ποιὰν αὐ- B
τῶν σύνθεσιν γινώσκοντες ὅπως καὶ ἡ τάξις τῶν γραμμάτων ἔχειν νενομοθέτηται, παραπλησίως καὶ τῶν ῥιζῶν αἱ [10] ποικιλίαι, νεύρων τε καὶ ὀστέων παραλήψεις, οὐκ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δραστικαί τινές εἰσι, στοιχείωσις δέ ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας, οἳ πρὸς ἅπερ [11] ἕκαστον αὐτῶν ἰσχύει ὡρίκασιν. Ἐπεὶ δ' ἂν παρειλημμένην ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων θεάσωνται τὴν δι'

melius. Nec dubium quin de eodem hic agat Tatianus. De hoc autem Osthane gloriatus dicitur Democritus, sive quod ipsum inviserit ipsoque in peregrinationibus suis familiariter usus fuerit, seu etiam quod libros eius de re magica perlegerit. Certe testis est Clemens Alex. Strom. I. p. 304 Democritum Babylonem, Persidem et Aegyptum adiisse, τοῖς τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύοντα.“ Cf. Democriti Abd. Operum Fragmm. ed. Mullach (Ber. 1843) p. 44. — Ἐν ἡμέρᾳ συντελείας, scil. τῶν ὅλων (c. 6. n. 1) sive τοῦ κόσμου (c. 13. n. 2).

3. ὧνπερ] Fris. et Par. 2 ὧν περὶ habent; sic editi quoque (Morell. ὧν πέρι). Unus Maranus legitimam lectionem (Fris. in marg., Par. 1, Aet.) in textu posuit. Mox Par. 2 ἀπολαύσητε. Exposuit de vocabulo γόης Karsten Philosoph. graecc. vett. Reliqq. Vol. II. p. 27 sqq.. — De sententia cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 247.

4. ὥσπερ ἀπὸ τ. μετεώρου] *Clamantem ex loco superiori*, tamquam praeconem. Etiam Iustinus Apol. II. c. 12: Εἴθε καὶ νῦν τις ἂν τρ. φ. ἀνεβόησεν ἐπί τι βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς· Αἰδέσθητε etc..

5. σκυτίδων ἐξαρτ.] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Fortasse de Lupercis

Ostane gloriatur die consummationis igni depascendus tradetur. Vos quoque, nisi risum desinatis, eadem ac magi supplicia luetis. Quocirca, Graeci, velut ex loco excelso clamantem me audite, nec cachinnando vestram dementiam in praeconem veritatis transferte. Morbus non tollitur per occultam dissensionem, nec furiosus pelliculis appensis curatur. Daemonum sunt aggressiones: et qui aegrotat et qui amare se dicit, et qui odit et qui ulcisci cupit, hos capiunt adiutores. Modus autem machinationis eorum sic se habet. Quemadmodum enim literarum figurae, et versus qui ex iis constant, non possunt per se id quod componitur indicare, sed sibi homines signa cogitationum instituerunt, ex certa eorum constructione id percipientes cuius significandi causâ etiam ordo literarum institutus est: similiter radicum varietates, et nervorum ossiumque appositiones, non per se quidquam efficiunt, sed sunt elementum improbitatis daemonum, qui ad quid unumquodque illorum valeret definierunt. Ubi autem vident consentire homines ut sibi per eas res mini-

hoc intelligit." Gesnerus: „Σκυτίδας interpretor *pelliculas; his enim aut linteis amuleta quaedam illigata stulti homines appendunt."

6. Δαιμόνων εἰσὶν ἐπιφοιτήσεις] Sic infra [c. 18] §. 31 οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινων ἐπιφοιτῶντες μέλεσιν etc.. Amuleta, philtra et alia magica damnat impietatis ob malum finem; saepius enim adulteriis vel inimicitiis promovendis adhibentur. Non reprehendit hic medicinam artem sed magiam. *Gesnerus.*

7. Τρόπος] Gesner. (ex Fris.) et Herold. τόπος, quod quidem vitiose hic legi iam ille observavit. — Αὐτοῖς, h. e. daemonibus.

8. στίχοι] Aet. στοῖχοι.

9. τὸ συντασσόμενον] Maran.: *id quod cogitatur et componitur.* — Mox Herold. τῶν δὲ pro δὲ τῶν.

10. ποικιλίαι . . . παραλήψεις] Morell. et Worth. ποικίλαι. Iidem cum Gesnero et Heroldo παράληψις (ex Fris.). — Pearsono verba νευρῶν τε καὶ ὀστέων παράληψις (sic) superflua videntur esse. At vero huc respiciunt verba infra posita: Πῶς γὰρ ... νεκροῦ δὲ ὄντος μου λείψανον τὸ ἐν ἐμοὶ... αἰσθητόν τι ἀπεργάσεται; Tum Maranus δραστικαί τινος legendum male coniecit.

11. ἕκαστον] Aet. et Fris., Gesner. et Herold., ἕκαστος. Sed Fris. in marg. veram lectionem praebet. Mox pro ἰσχύει (Fris. in marg.)

αὐτῶν ὑπηρεσίαν, [12]λαμβάνοντες σφίσιν αὐτοῖς δουλεύειν τοὺς
ἀνθρώπους ἀπεργάζονται. Πῶς[1] [13]δ' ἂν ἀγαθὸν μοιχείαις ὑπη- C
ρετεῖν; Πῶς δὲ καὶ σπουδαῖον πρὸς τὸ μισεῖν τινας [14]παριόν-
τας βοηθεῖν; Ἢ πῶς ὕλῃ καλὸν [15]προσανάπτειν τὴν εἰς τοὺς
μεμηνότας βοήθειαν καὶ μὴ τῷ θεῷ; [16]Τέχνῃ γὰρ τῆς θεοσε-
βείας τοὺς ἀνθρώπους παρατρέπουσιν, πόαις αὐτοὺς καὶ ῥίζαις
πείθεσθαι παρασκευάζοντες. Ὁ δὲ θεός, εἴπερ αὐτὰ πρὸς τὸ
ποιεῖν ἅπερ οἱ ἄνθρωποι βούλονται κατεσκεύασε, πονηρῶν
ἂν ἦν πραγμάτων δημιουργός· ἐπεὶ αὐτὸς μὲν [17]πᾶν τὸ εὖ πως
ἔχον ἐδημιούργησεν, ἡ δὲ τῶν δαιμόνων ἀσωτία τοῖς ἐν τῷ κό-
σμῳ πρὸς τὸ κακοποιεῖν ἐχρήσατο, καὶ τούτων ἐστὶ [18]τῆς κα- D
κίας εἶδος καὶ οὐχὶ τοῦ τελείου. Πῶς γὰρ ζῶν μὲν ἥκιστα 24
μοχθηρὸς εἴην, νεκροῦ δὲ ὄντος μου [19]λείψανον τὸ ἐν ἐμοί, μη-
δὲν ἐμοῦ πράττοντος, τὸ μήτε κινούμενον ἀλλὰ μήτε αἰσθανό-

codd. msti, Gesner. et Herold. ἰσχύειν habent. — Maranus: „Daemones definivisse dicit ad quid res eiusmodi valerent, h. e. quid per radicum varietates et ossium appositiones ipsi perficerent et quos in usus ista adhiberent, ad fucum hominibus faciendum.“ Non enim sanant daemones sed illudunt (c. 18). — De voce στοιχείωσις c. 9 n. 1 consulas.

12. λαμβάνοντες] Sic Par. 1. Caeteri codd. msti, Gesner. et Herold. ὑπολαμβάνοντες. Ille ἐπιλαμβάνοντες coniecit legendum, idque editores receperunt. — Iustin. Apol. I. c. 14: διὰ μαγικῶν στροφῶν χειροῦνται πάντας. Apol. II. c. 5: τὸ ἀνθρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν . . . διὰ μαγικῶν γραφῶν.

13. δ' ἂν] Maran. δὲ ἄν. Dein Act. et Fris. μοιχείας. Ita etiam Gesner., Herold., Worth.

14. παριόντας] Par. 2 παρόντας.

15. προσανάπτειν] Codd. msti et editi προσυνάπτειν. Debebat saltem esse προσσυνάπτειν, iterata litera σ, quod quidem Gatakerus ad Marc. Anton. IV. §. 21. p. 141 commendavit. Sed melius Ducaeus legit προσανάπτειν. C. 20: τ. μαρτυρίαν προσάπτειν σε δεῖ τῷ θεῷ.

16. Τέχνῃ etc.] C. 18: τέχνῃ δὲ τοὺς ἀνθρώπους αἰχμαλωτεύουσι. — Tum pro πόαις (Par. 1. 2 et in marg. Fris.) Act. et Fris. atque editores, Ducaeo et Marano exceptis, ποίαις habent: quae forma minus erat frequentata, ut Lobeck. ad Phryn. p. 496 docet. Etiam infra c. 18: διὰ πόας. Maranus: „Non legitimum herbarum usum damnat Tatianus, nec medicinam daemonibus acceptam refert, sed in superstitiosas radicum et ossium ap-

stretur, tunc prehendunt eos et in servitutem suam redigunt. Quomodo autem honestum adulteriis ministrare? Quomodo item praeclarum procedendo opem ferre ut nonnulli odio habeantur? Aut quomodo decorum materiae attribuere furentium curationem ac non deo? Arte enim a dei cultu homines avertunt, dum eos adducunt ut herbis et radicibus fidem habeant. Deus autem, siquidem haec ad id efficiendum creasset quod hominibus lubet, malarum sane esset rerum opifex; quia ipse quidem omnia bene se habentia creavit, daemonum vero intemperantia iis quae in mundo sunt ad male agendum usa est, etiam horum est nequitiae species ac non perfecti dei. Quomodo enim vivus ego minime sim malus, mei autem mortui, nihil agente me, reliquiae, quae non moventur immo nec sentiunt, aliquid quod sentia-

positiones invehitur. *Aliud est enim*, inquit Augustinus De doctr. chr. II. c. 45, *dicere: Tritam herbam si biberis, venter non dolebit; et aliud est dicere: Istam herbam collo si suspenderis, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris, hic significatio superstitiosa damnatur.*"

17. κἂν τὸ εὖ πως ἔχον] Coll. Gen. 1, 31.

18. τῆς κακίας εἶδος] *Nequitiae species*, ad magiam pertinens, de qua hic agitur. — Fris. (Gesn. et Her.) καὶ οὐχὶ τοῦ θεοῦ τοῦ τελείου. Unde Morell., Duc., Worth. x. o. τοῦ θεοῦ τελείου dederunt. Reliqui codd. msti et Maran. καὶ οὐχὶ τοῦ τελείου. Cf. c. 12. n. 15.

19. λείψανον τὸ ἐν ἐμοί] Magi enim defunctorum ossibus [n. 10] non raro ad suas artes abutuntur. Eodem autem argumento probat nihil secundum naturam per ista effici posse, quo supra asseruit animas hominum non esse daemones. Nam si vel anima vel partes corporis tantum post mortem valerent, in vivis corporibus multo amplius valere deberent: quod cum non fiat, manifestum est falso quae dicuntur eis attribui. Si tamen nonnihil aliquando per cadaverum partes aut aliam materiam efficitur, id non facultate naturali aut effectu in rebus latente (quem sympathiam et antipathiam vocant) sed daemonum dolo contingit. *Gesnerus.* — Scholiasta in marg. Par. 1, non dubitans de vi reliquiarum, haec ad locum notavit: Τοῦτο οὐκ αἰδίως παρελήφθη, καὶ κατὰ τῆς τῶν ἱερῶν μαρτύρων τῶν ἁγίων λειψάνων θαυματουργίας.

μενον, αἰσθητόν τι ἀπεργάσεται; Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς [20] *οἰκτίστῳ θανάτῳ δυνήσεται πρὸς τιμωρίαν τινὸς ἐξυπηρετῆσαι; Τοῦτο γὰρ εἰ οὕτως εἴη, πολλῷ μᾶλλον ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν οἰκεῖον ἐχθρὸν ἀμύνηται· δυνάμενος γὰρ καὶ ἄλλοις βοηθεῖν ἔκδικος πολλῷ μᾶλλον ἑαυτοῦ καταστήσεται.*

18. *Φαρμακεία δὲ καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος τῆς αὐτῆς*
ἐστιν ἐπιτεχνήσεως. Εἰ γάρ τις ὑπὸ τῆς ὕλης θεραπεύεται, 157
[1] *πιστεύων αὐτῇ, θεραπευθήσεται μᾶλλον αὐτὸς δυνάμει θεοῦ*
προσανέχων. Ὥσπερ γὰρ τὰ δηλητήρια συνθέσεις εἰσὶν ὑλικαί,
τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ ἰώμενα τῆς αὐτῆς ὑποστάσεώς ἐστιν.
[2] *Εἰ δὲ τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμεθα, πολλάκις καὶ διὰ*
τῆς ἐφ' ἕτερον τῶν κακῶν τινος ἐπιπλοκῆς ἰάσασθαί τινες ἐπι-
τηδεύουσι, καὶ τοῖς κακοῖς ἂν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καταχρήσονται.
Καθάπερ [3] *δὲ τῷ ληστεύοντι συνδειπνήσας, κἂν μὴ ληστὴς αὐ-*
τὸς ᾖ, ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ συνεστιαθῆναι τιμωρίας μεταλαμβάνει,
[4] *τρόπῳ τῷ αὐτῷ ὁ μὴ κακός, τῷ δὲ φαύλῳ ἀναμιγείς, πρὸς* B
[5] *τὸ νομιζόμενον καλὸν συγχρησάμενος, διὰ τὴν εἰς αὐτὸ κοι-*

20. *οἰκτίστῳ θανάτῳ*] Ut intelligatur Tatiani sententia, observandum est antiquos existimasse animas hominum violenter mortuorum multo plus posse in magicis operationibus, quam eorum qui sicca et matura morte obierunt. Hanc opinionem etiam confirmabat, quod illas ad ipsum sepulcrum detineri crederent. Cfr. Tertullianus De anima c. 57 et Porphyrius De abstinentia animalium II. p. 212. *Maranus.*

1. *πιστεύων αὐτῇ*] Medica ars reprehendenda est (cf. c. 17. n. 6), si materiae tribuat quod est dei faciatque ex causa materiali efficientem. Cf. c. 20.

2. *Εἰ δὲ...παραιτούμεθα, π. καὶ δ. τ. ἐφ' ἕ. τ. κακῶν...τ. κακοῖς...καταχρήσονται*] Sic Maranus ex Par. 1 reposuit. Interpres Campidon.: „Wenn nun wir die schlechte Materie verwerfen, so versuchen doch Einige“ etc.. Alius aposiopesin statuerit: *Εἰ δὲ...παραιτούμεθα* [*ὀρθῶς φρονοῦμεν* s. *πράττομεν*]. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Sprachidioms* (ed. 4) p. 537. Caeteri codd. msti: *εἰ δὲ...παραιτούμενα* (in marg. Fris. et Par. 2 *παραιτούμενοι*)· *πολλάκις γὰρ* (Aet. *καὶ*) *διὰ τ. ὑφ'* (Fris. in marg. et Aet. *ἐφ'*) *ἕτερον τῶν κακῶν...τοῖς κακοῖς* (Fris. in marg. et Aet. *τῶν καλῶν...τοῖς καλοῖς*) ...*καταχρήσονται.* Sic etiam Gesner. (c. Fris.) et Herold.; sed coniecit ille, ut *παραιτούμενοι* quod in marg. Fris. invenit habeat quocum

tur efficiant? Quomodo autem qui morte miserrima mortuus est poterit ad alicuius ultionem operam navare? Hoc enim si ita esset, multo magis a se ipso proprium inimicum propulsaret; nam qui opem etiam aliis ferre potest multo magis sui ipsius vindex erit.

18. Medicandi autem ratio et quidquid ea continetur eiusdem est artificii. Nam si quis materià curatur, ei confidens, multo magis curabitur si ad potestatem dei confugiat. Quemadmodum enim ea quae nocent compositiones sunt materiales, sic etiam quae sanant eiusdem sunt naturae. Quodsi deteriorem materiam recusamus: saepe nonnulli etiam per malae alicuius rei cum alia coniunctionem mederi conantur, et malis ad bonum utentur. Quemadmodum autem is qui cum latrone coenavit, etiamsi ipse non sit latro, tamen quia convivatus est poenae fit particeps, sic qui non est malus, sed cum eo quod malum est implicatur, eo ad opinatum bonum utens, propter commercium

copuletur, *οἱ* pro *εἰ* scribendum esse: quae quidem lectio tolerari non potest. Caeteri editores: *οἱ δὲ ... παραιτούμενοι· πολλάκις γὰρ διὰ τ. ὑφ' ἕτερον τῶν καλῶν ... τοῖς καλοῖς* (Duc. *τῶν κακῶν ... τοῖς κακοῖς*) ... *καταχρήσονται.* Wortho locus ita videtur restituendus: ... *τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως ἐστὶν εἴδη, τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμενα.* — Maranus: „Videtur Tatianus *materiam deteriorem* intelligere non eam cuius naturae aliquid insit vitii (nihil enim non creatum a deo, nihil non bonum esse paulo antea monebat), sed eam quae, cum sua sponte nihil afferat ad morbi curationem, sine superstitione ac magicae operationis crimine ad morbos curandos adhiberi non potest. Quia autem saepe fiebat ut eiusmodi res, ad dissimulandum et occultandum scelus, cum aliis rebus sua sponte ad aegros levandos utilibus coniungerentur, ne sic quidem magicae operationis crimen evitari pronuntiat."

3. *δὲ*] Duc. *δὲ ὁ.* — Ad verba proxima scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς ἁμαρτωλοῖς συνηστιάσατο.*

4. *τρόπῳ τῷ αὐτῷ*] Sic ex Par. 1 et 2 reposui. Editi (cum Fris.) *καὶ* addunt. Aet. *τρόπῳ δὲ αὐτῷ καὶ οὐ* (pro *ὁ*) *μὴ* etc..

5. *τὸ ν. καλὸν*] Codd. msti *τὸν ν. κακόν.* Sic etiam Gesner. et Herold.; quamquam ille in versione habet: *eoque ad bonum ut putat*

[illegible]

[illegible]

[illegible] naturales compositiones [illegible], sed utilitatem [illegible] ex [illegible] percipimus ad deum referamus. Basilius in ultima [illegible] Regularum pluribus demonstrat [illegible] medicina utendum esse ut morborum levatio non huic arti sed deo accepta referatur." — Quae Tatianus de cane, cervo, sue, leone

quod cum eo habuit a deo iudice condemnabitur. Cur enim qui materiae dispositioni credit deo non vult credere? Cur vero ad potentiorem dominum non accedis, sed potius tibi mederis ut canis gramine, cervus viperâ, sus cancris fluvialibus, leo simiis? Cur divinitatem iis tribuis quae in mundo sunt? Cur proximum sanans beneficus vocaris? Verbi potentiam sequere. Non sanant daemones, sed arte homines capiunt; et valde admirandus Iustinus recte pronuntiavit similes esse modo memoratos latronibus. Quemadmodum enim isti quosdam solent capere vivos, deinde suis eos pretio restituere, sic etiam qui existimantur dii, postquam quorundam corporibus obrepserunt, ac deinde opinionem praesentiae suae per somnia fecerunt, in publicum eos prodire iubent, et omnibus spectantibus, quum mundanis rebus se expleverint, ab aegrotantibus avolant et, morbo quem inflixerant deleto, homines pristinae valetudini restituunt.

hic memorat alii quoque scriptores referunt, ut Plinius Hist. nat. XXV. c. 8, XXVIII. c. 42, XXXII. c. 19. Aelianus Var. Hist. I. c. 9.

8. *μοι*] Cf. c. 11. n. 9.

9. *ἀποκαλῇ*] Gesner. (c. Fris.), Herold., Duc., Worth. *ἀποκαλεῖ.* Inde Pearsonus legit *εὐεργέτην ἀποκαλεῖ.* Sed *ἀποκαλῇ* Par. 1. 2 et Act. tuentur. — Quae sequuntur vulgo (Act., Fris. — Gesn., Her., Morell., Worth.) cum praecedentibus iunguntur: *ἀποκ., λόγου δυν. κατακολουθῆς* [sic]; Fris. in marg. et Duc. habent *κατακολουθήσας.* Par. 2 *κατακολουθείς.* Genuinam scripturam *κατακολούθησον* ante me Maranus ex Par. 1 suppeditavit. *Λόγος* autem hic (coll. c. 25. n. 15) ad doctrinam divinam debet referri, in re christiana omnibus conspicuam.

10. *καὶ . . . λῃσταῖς*] De his verbis, etiam ab Eusebio Hist. eccl. IV. c. 16 laudatis, adeas meam Opp. Iustini editionem, Tom. II. p. 250. fragm. VII. Sed Iustinus aliter intellexisse videtur atque Tatianus.

11. *μισθοῦ*] Sic codd. msti; unus Par. 2 *μισθεί*, sed in marg. *μισθοῦ.* Fris. in marg. *μισθῷ*, id quod Morell., Duc., Worth. male in textu posuerunt.

12. *δι' ὀνείρων*] Iustinus Apol. I. c. 14: *ἀγωνίζονται γὰρ ἔχειν ὑμᾶς δούλους καὶ ὑπηρέτας, καὶ ποτὲ μὲν δι' ὀνείρων ἐπιφανείας . . . τοὺς ἔσθ' ὅπως ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀγωνιζομένους.*

13. *ἀποπτάμενοι*] Fris. in marg. *ἀποστάμενοι.*

19. Ὑμεῖς δὲ τούτων οὐκ ἔχοντες τὴν κατάληψιν παρ' ἡμῶν τῶν εἰδότων [1] ἐκπαιδεύεσθε, λέγοντες θανάτου καταφρονεῖν καὶ τὴν αὐτάρκειαν ἀσκεῖν. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν φιλόσοφοι τοσοῦτον [2] ἀποδέουσι τῆς ἀσκήσεως, ὥστε παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτησίους χρυσοῦς ἑξακοσίους λαμβάνειν τινὰς εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ὅπως μηδὲ τὸ γένειον [3] δωρεὰν καθειμένον αὐτῶν ἔχωσι. [4] Κρίσκης οὖν, ὁ ἐννεοττεύσας [5] τῇ μεγάλῃ πόλει, [6] παιδεραστίᾳ μὲν πάντας ὑπερήνεγκεν, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν. [7] Θανάτου δὲ ὁ καταφρονῶν οὕτως αὐτὸν ἐδεδίει τὸν θάνατον, [8] ὡς καὶ Ἰουστῖνον, καθάπερ καὶ ἐμέ, [9] ὡς κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι, διότι κηρύττων τὴν ἀλήθειαν [10] λίχνους καὶ ἀπατεῶνας τοὺς φιλοσόφους συνήλεγχεν. Τίνας

1. *ἐκπαιδεύεσθε*] Herold. *ἐκπαιδεύεσθαι*. Maranus longam parenthesin induxit: ...*ἐκπαιδεύεσθε*. *Λέγοντες θανάτου ... ἀσκεῖν*, (*οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν ... ἡμᾶς εἰώθειν*;) *εἴ φατε μὴ δεῖν δεδ.* etc. — Qui *αὐτάρκειαν* exercet nihil extra se desiderat, quum nullo vel auxilio vel subsidio indigeat.

2. *ἀποδέουσι*] Sic Par. 2 supra lineam et Maranus. Caeteri *ἀποδεύουσι*. Mox pro *χρυσοῦς* (cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* s. v. *χρύσεος*, Tom. II. p. 1305) editi omnes *χρυσοὺς* offerunt. Spectat Tatianus ad imperatorem Marcum Aurelium, qui philosophis et rhetoribus larga manu salaria constituit. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Anton. Pii c. 11 (ubi etiam de summa a Tatiano memorata exponitur) et Bernhardy *Grundriss d. röm. Litteratur* (Hal. 1830) p. 127 sq.. Praecipue Cynicos carpit, ex quorum numero Crescens erat; hi nihil philosophorum habebant praeter barbam et pallium. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Marci Anton. c. 23 fin. et Bernhardy *Grundriss d. griech. Litteratur* P. I (Hal. 1836) p. 405.

3. *δωρεάν*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Τὸ δὲ δωρεὰν ἀντὶ τοῦ ἀμισθὶ δεῖ λαμβάνειν*. — Antea pro *γένειον* Fris. et Art. (Gesner et Herold.) habent *γένει*. Tum pro *καθειμένον* Par. 2 *καθειμένων*.

4. *Κρίσκης ... συνήλεγχεν*] Haec verba Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 (ed. Heinichen. Tom. I) p. 368 laudavit. — De forma *Κρίσκης* vide Iustin. Apol. II. c. 3. n. 3. Pro *οὖν* Eus. *γοῦν*. Articulum *ὁ* ante *ἐννεοτ*. Galland. errore omisit.

5. *τῇ μεγάλῃ πόλει*] Etiam c. 29 *τῆς μεγάλης πόλεως*. Minime Megalopolis in Arcadia designatur (Gesner. et Duc.), sed Roma; haec pari modo appellatur a Porphyrio, cuius verba exhibui ad Iustin. l. c. c. 12. n. 9. Idem nomen, ut Maranus observavit, interdum aliis urbibus defertur, ut Alexandriae ap.

19. Vos autem, qui haec non perspicitis, a nobis, qui scimus, erudimini: utcunque mortem a vobis contemni et continentiam exerceri dicatis. Vestri enim philosophi tantum absunt ab hac exercitatione, ut quotannis nonnulli a Romanorum rege sexcentos aureos accipiant ad nullum finem utilem, ne scilicet vel barbam gratis promissam gerant. Crescens quidem, qui in magna urbe nidum posuit, puerorum amore omnes superabat, et pecuniae studio omnino addictus erat. Iste autem mortis contemtor ita ipsam metuebat mortem, ut Iustino, non secus ac mihi, mortem veluti malum machinationibus inferre conatus sit, quia veritatem praedicans gulae et fraudis philosophos arguebat.

Evagrium II. c. 4 et Constantinopoli ap. Photium Nomocan. c. 2. tit. 8. — Pro *ἐννεοττεύσας* Morell. et Maran. *ἐννεοτεύσας*.

6. *παιδεραστίᾳ*] Sic ex Par. 1. 2 et ex Eusebio reposui. Vulgo *παιδεραστείᾳ*. — Mox Aet. *πάντων* pro *πάντας*.

7. *Θανάτου δὲ ὁ κ. οὕτως αὐτὸν ἐ. τ. θ.*] Eusebius perperam interpolavit: *Θανάτου δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλεύων* (haec Duc. recepit) *οὗτως αὐτὸς* (hoc, pro *αὐτόν*, Pearson. quoque admisit) *ἐ. τ. θ.*

8. *ὡς καὶ Ἰουστῖνον* etc.] Iustinus Apol. II. c. 3: *Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι καὶ ξύλῳ ἐμπαγῆναι, ἢ κἂν ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου.*

9. *ὡς*] Codd. msti et editi *οὓς* habent. Fris. in marg. *οἷον*. Illud autem *ὡς* Gesneri debetur coniecturae, cui etiam Pearsonus („*οὓς* vel dele, vel lege *ὡς*“), Worthus, Maranus, Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 40), Semischius (*Justin d. Märt.* P. I. p. 53) calculum criticum adiecerunt. Literae *ω* et *ου* saepe a librariis commutantur. Mox Aet. *περιλαβεῖν* pro *περιβαλεῖν*. — Eusebius vero locum exhibet sic: *ὡς καὶ Ἰουστῖνον καθάπερ μεγάλῳ κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι.* Inde textum Tatiani mutandum esse Henr. Stephanus (in Praefatione editioni Epist. ad Diogn. praefixa), Ducaeus, Tentzelius (Miscellann. ecclesiast. P. I. p. 220), Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 527) temere coniecerunt. Eusebius de industria videtur locum isto modo dedisse. Nam verba *καθάπερ καὶ ἐμὲ* nihil proposito eius conducebant; „probat enim (Maran.) ex hoc testimonio Iustinum insidiis a Crescente structis occisum fuisse: quod idem Tatiano non evenit.“

10. *λίχνους κ. ἀπατεῶνας τ. φ. συνήλ.*] Euseb. *λίχνους τ. φ. κ. ἀπατεῶνας ἐξήλεγχε.* Inde idem

δὲ ἂν καὶ διῶξαι τῶν φιλοσόφων εἰ μὴ [11] μόνους ὑμᾶς εἴωθεν;
Εἴ φατε μὴ δεῖν δεδιέναι τὸν θάνατον, κοινωνοῦντες ἡμῖν τοῖς
δόγμασι, μὴ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην [12] δοξομανίαν, ὡς Ἀνάξαρχος,
ἀποθνήσκετε, [13] χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τοῦ θανάτου
καταφρονηταὶ γένεσθε. Κόσμου μὲν γὰρ ἡ κατασκευὴ καλή, B
τὸ δὲ ἐν αὐτῷ πολίτευμα φαῦλον· καὶ καθάπερ ἐν πανηγύρει
[14] θεατροκοπουμένους ἔνεστιν ἰδεῖν τοὺς οὐκ εἰδότας τὸν θεόν.
Τί γάρ ἐστι μαντική; Τί δὲ ὑπ' αὐτῆς πεπλάνησθε; Τῶν ἐν 33
κόσμῳ πλεονεξιῶν ἐστί σοι διάκονος. Πολεμεῖν θέλεις, καὶ τὸν
Ἀπόλλω σύμβουλον τῶν φόνων λαμβάνεις. Κόρην ἁρπάσαι θέ-
λεις, καὶ τὸ δαιμόνιόν σοι συναγωνίσασθαι προαιρῇ. Νοσεῖς διὰ
σεαυτόν, καί, [15] ὥσπερ Ἀγαμέμνων δέκα συμφράδμονας, εἶναι
θέλεις μετὰ σεαυτοῦ θεούς. [16] Πιοῦσά τις ὕδωρ μαίνεται, καὶ
[17] διὰ λιβάνων ἔκφρων γίνεται, καὶ σὺ τὴν τοιαύτην μαντεύεσθαι C
λέγεις. Προγνώστης ὑπῆρχεν ὁ Ἀπόλλων καὶ τῶν μαντευομένων
διδάσκαλος· [18] ἐπὶ τῆς Δάφνης ἑαυτὸν ἐψεύσατο. [19] Δρῦς εἰπέ

in Chronico: ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ ὡς λίχνος καὶ ἀπατεών.

11. μόνους] Ita codd. msti; excipias Fris., unde Gesnerus (quocum Herold., Morell., Worth. faciunt) νόμους dedit. Maranus ex ὑμᾶς (sic omnes codd.) inepte effecit ἡμᾶς. Illud ad Cynicos referas, quos Iustinus persequi solebat. Tatianus eos antea indicavit: eosdem iam alloquitur. Pro εἴωθεν Fris. in marg. ὅθεν. Pearsonus mallet αὖ pro ἄν. — Cotelerius in Monumm. ecclesiae gr. Tom. III. p. 678 censuit locum scribendum sic: Τίνας δὲ ἂν καὶ διώξαι τῶν φιλοσόφων, εἰ μὴ μόνους ἡμᾶς εἰώθατε;

12. δοξομανίαν] Sic Duc. et Maran.; reliqui (cum Fris.) δοξημανίαν. Cf. c. 11. n. 4. — De morte Anaxarchi retulit Laertius de vitt. philos. IX. c. 10. §. 1; coll. Tertulliani Apolog. c. 50.

13. χάριν δὲ τῆς τ. θ. γνώσεως;] Hoc non significat: *ut deum cognoscatis*, sed: *quia deum cognoscitis*. Contemtio mortis proficiscatur ex cognitione dei. C. 4: Τοῦτον μόνον ἀρνεῖσθαι κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ ἀχάριστος ἀποδειχθῶ.

14. θεατροκοπουμένους] Gesner.: *iis applaudi solere videmus qui deum nesciunt*. Solus Tatianus, quod sciam, isto verbo usus est. Manus itala in Par. 1 (cf. c. 10. n. 11), ora interiore: Ἤγουν ταραττομένους καὶ θλιβομένους, ὥσπερ ἐν τῷ θεάτρῳ συμβαίνει γίνεσθαι. Eadem manus, ora ext.: Θεατροκοπέω· Σουΐδα θαλαττοκοπέω, ματαιολογέω, ταράττομαι, θορυ-

Quosnam autem philosophorum nisi vos solos insectari solebat? Si dicitis mortem metuendam non esse, decretis nostris consentientes: ne mortem, ut Anaxarchus, propter insanum hominum gloriae amorem appetatis, sed propter dei cognitionem contemtores mortis efficiamini. Mundi enim constructio praeclara, sed prava in eo vivendi ratio; et tamquam in solemni conventu plausu exceptos licet videre eos qui deum ignorant. Quid enim est divinatio? Cur ab ea decipimini? Ministra est tibi vigentium in mundo cupiditatum. Vis bellum gerere, et Apollinem consiliarium caedium capis. Vis virginem rapere, et deum aliquem tibi optas auxilio venire. Aegrotas tua culpa, et, ut Agamemnon decem consiliarios, deos tibi cupis adesse. Quaedam aquâ potâ furit et adhibito thure amens fit, et hanc tu vaticinari dicis. Praescius futurorum erat Apollo et vaticinantium magister: se ipse in Daphne frustratus

βοῦμαι· ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἤ, ὅταν ὑπὸ ἀνέμων ταραχθῇ, ἀλλήλοις συγκρούει τὰ κύματα. Cf. Suidae Lex. ed. Bernhardy Vol. I. P. II. p. 1103.

15. *ὥσπερ Ἀ. δέκα συμφρ.*] Coll. Hom. Il. II. 372. — Mox *θέλεις* in Aet. desideratur.

16. *Πιοῦσά τις ὕδωρ μ.*] Lucianus in *Bis Accusato* ridet laboriosam artem Apollinis, „cui nunc Delphis esse necesse est, paulo post Colophonem cursu petit, inde et Xanthum transit, postea Clarum currendo contendit, deinde Delum aut Branchidas, denique quocunque vates, *sacrum laticem pota* (*πιοῦσα τοῦ ἱεροῦ νάματος*), manducatâ lauro et concusso tripode venire iubet.“ Narrat Corn. Tacitus ad a. 771 apud Clarium Apollinem non feminam, ut apud Delphos, „sed certis e familiis et ferme Mileto“ accitum sacerdotem „haustâ fontis arcani aquâ edere responsa versibus.“ *Maranus.*

17. *διὰ λιβάνων ἔ. γίν.*] Legimus apud Dionem Cassium p. 42 exstitisse Apolloniae oraculum quoddam, ubi ex thure in ignem iniecto futura praenoscebantur. Eiusmodi oraculis operam videntur dedisse qui a Cyrillo Alex. in Iul. VI. p. 198 vocantur *ἐμπυρομάντεις*. *Maranus.*

18. *ἐπὶ τ. Δ. ἐ. ἐφ.*] Cf. c. 8. n. 21.

19. *Δρῦς κ. μ. μαντεύεται*] Cf. c. 12. n. 19. Verba *καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι*, si ad columbam Dodonaeam referre nolis, de auguriis et auspiciis accipias (Gesner.); „haec ex avium volatu, illa garritu et voce sumebantur.“

μοι μαντεύεται καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι, σὺ δὲ τῶν
ζώων καὶ φυτῶν ἐλάττων ὑπάρχεις; Καλὸν ἄρα σοι γενέσθαι
ξύλῳ μαντικῷ καὶ τῶν ἀεροφοίτων τὴν πτῆσιν λαμβάνειν.
Ὁ ποιῶν σε φιλάργυρον [20] οὗτος καὶ περὶ τοῦ πλουτεῖν σοι μαν-
τεύεται· στάσεις καὶ μάχας ὁ ἐγείρων καὶ περὶ τῆς ἐν πολέμῳ
νίκης προαγορεύει. Τῶν παθῶν ἂν ὑπάρχῃς [21] ἀνώτερος, τῶν
ἐν τῷ κόσμῳ πάντων καταφρονήσεις. Τοιούτους ἡμᾶς ὄντας D
μὴ ἀποστυγήσητε, ἀλλὰ παραιτησάμενοι τοὺς δαίμονας θεῷ τῷ
μόνῳ κατακολουθήσατε. [22] Πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτοῦ
γέγονεν οὐδὲ ἕν. Εἰ δέ ἐστιν ἐν τοῖς φυομένοις καὶ δηλητή- 34
ριον, τοῦτο [23] διὰ τὸ ἐνάμαρτον ἡμῶν ἐπισυμβέβηκεν. Ἔχω
δεικνύειν τὴν τούτων εἰκόνα· [24] μόνον ὑμεῖς κατακούσατε, καὶ
ὁ πιστεύων ἐπιγνώσεται.

20. Κἂν θεραπεύησθε φαρμάκοις (κατὰ συγγνώμην ἐπιτρέ-
πω σοι), τὴν μαρτυρίαν [1] προσάπτειν σε δεῖ τῷ θεῷ. Κόσμος
γὰρ ἡμᾶς [2] ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ.
[3] Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα 15
διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μετα-
βᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθη-
σεν. [4] Μετῳκίσθησαν οἱ δαίμονες, ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι·
καὶ οἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀπὸ γῆς μὲν ἀλλ'
οὐκ ἐκ ταύτης, κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμήσεως. [5] Καὶ

20. οὗτος] Cf. Ps.-Iust. Quaestt. et Respp. ad Orth. 65. n. 1.

21. ἀνώτερος] Abest a Par. 2, sed in marg. κρείττων.

22. Πάντα ... ἕν] Ioann. 1, 3.

23. διὰ τὸ ἐνάμαρτον] Quispiam coniecerit legendum διὰ τὸ ἐναμάρτητον. Non muto. Etiam ἐναμάρτως reperitur: Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase, Vol. III. p. 983. – C. 17: ἐπεὶ αὐτὸς (deus) μὲν πᾶν τὸ εὖ πως ἔχον ἐδημιούργησεν, ἡ δὲ τῶν δαιμόνων ἀσωτία τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τὸ κακοποιεῖν ἐχρήσατο, καὶ τούτων ἐστὶ τῆς κακίας εἶδος. Theophilus ad Autol. II. c. 17: Οὐ γάρ τι κακὸν γέγονεν ὑπὸ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ πάντα καλὰ καὶ καλὰ λίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἡ περὶ τὸν ἄνθρωπον κεκάκωκεν αὐτά. Cf. Daniel l. c. p. 209.

24. μόνον] Aet. et Fris., Gesner. et Herold., μίαν. Ille autem editor veram lectionem coniectura assecutus est.

1. προσάπτειν] Fris. in marg. προστάττειν. C. 17 (n. 15) προσανάπτειν. Quod sequitur δεῖ a Mo-

est. Quercus age divinat et rursus aves futura praenuntiant, tu vero animalibus et plantis ignobilior es? Praeclarum igitur tibi erat fieri lignum praesagum et avium volatum sumere. Qui te facit avarum is etiam de parandis divitiis tibi vaticinatur: qui seditiones et pugnas excitat is etiam de victoria in bello praedicit. Si perturbationes animi viceris, omnia quae in mundo sunt contemnes. Nos qui tales sumus nolite odio prosequi, sed daemonibus reiectis solum deum sectamini. *Omnia ab eo facta sunt et sine eo factum est nihil.* Si autem venenum in iis est quae nascuntur, id propter peccatum nostrum supervenit. Possum demonstrare horum imaginem: tantum vos auscultate, et qui credit intelliget.

20. Etiamsi pharmacis curemini (indulgenter id tibi concedo), oportet tamen ut testimonium [curationis] deo attribuas. Mundus enim nos adhuc trahit, et materiam propter imbecillitatem quaero. Alae enim erant animae spiritus perfectus, quem quum peccando proiecisset, volavit instar pulli et humi decidit; coelesti autem convictu delapsa inferiorum commercium appetivit. Transmigrarunt daemones, primi homines eiecti sunt; et isti quidem e coelo detrusi, hi autem e terra non hac quidem, sed hoc rerum or-

rello, Ducaeo, Wortho omissum est citra omnium codicum auctoritatem; sic enim interpunxere: *Κἂν θ. φ. κ. συγγνώμην, ἐπιτρέπω σ. τ. μ. π. σε τῷ θεῷ.* De sententia adi c. 18. n. 1.

2. *Ἔτι καθέλκει*] Sic Duc. et Maran. cum Par. 1 et Aet.; sic etiam Fris. in marg.. Caeteri *ἐπικαθέλκει*, id quod Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 209) perperam probavit.

3. *Πτέρωσις . . . ἐπεπόθησεν*] Cf. c. 7. n. 3, c. 12. n. 1, c. 13 n. 9. — Gesnerus: „Plato quoque [in Phaedro] nobilissimam animae partem alas vocat, quod per eam ad sublimium contemplationem efferatur.“ Pro *νεοττὸς* vulgo (c. 1. n. 15) *νεοσσὸς* legitur.

4. *Μετῳκίσθησαν . . . διακοσμήσεως*] Cf. c. 7. n. 11. Scholion in marg. Par. 1: *κατ' ἐξουσίαν διδασκαλικῶς, οὐκ ἀποδεικτικῶς ταῦτα.*

5. *Καὶ . . . γινόμενον*] Cf. c. 12. n. 1.

μενον, αἰσθητόν τι ἀπεργάσεται; Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς [20] *οἰκτίστῳ θανάτῳ δυνήσεται πρὸς τιμωρίαν τινὸς ἐξυπηρετῆσαι; Τοῦτο γὰρ εἰ οὕτως εἴη, πολλῷ μᾶλλον ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν οἰκεῖον ἐχθρὸν ἀμύνηται· δυνάμενος γὰρ καὶ ἄλλοις βοηθεῖν ἔκδικος πολλῷ μᾶλλον ἑαυτοῦ καταστήσεται.*

18. *Φαρμακεία δὲ καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος τῆς αὐτῆς ἐστιν ἐπιτεχνήσεως. Εἰ γάρ τις ὑπὸ τῆς ὕλης θεραπεύεται,* 157
[1] *πιστεύων αὐτῇ, θεραπευθήσεται μᾶλλον αὐτὸς δυνάμει θεοῦ προσανέχων. Ὥσπερ γὰρ τὰ δηλητήρια συνθέσεις εἰσὶν ὑλικαί, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ ἰώμενα τῆς αὐτῆς ὑποστάσεώς ἐστιν.*
[2] *Εἰ δὲ τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμεθα, πολλάκις καὶ διὰ τῆς ἐφ' ἕτερον τῶν κακῶν τινος ἐπιπλοκῆς ἰάσασθαί τινες ἐπιτηδεύουσι, καὶ τοῖς κακοῖς ἂν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καταχρήσονται. Καθάπερ* [3] *δὲ τῷ ληστεύοντι συνδειπνήσας, κἂν μὴ ληστὴς αὐτὸς ᾖ, ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ συνεστιαθῆναι τιμωρίας μεταλαμβάνει,*
[4] *τρόπῳ τῷ αὐτῷ ὁ μὴ κακός, τῷ δὲ φαύλῳ ἀναμιγείς, πρὸς* B
[5] *τὸ νομιζόμενον καλὸν συγχρησάμενος, διὰ τὴν εἰς αὐτὸ κοι-*

20. *οἰκτίστῳ θανάτῳ*] Ut intelligatur Tatiani sententia, observandum est antiquos existimasse animas hominum violenter mortuorum multo plus posse in magicis operationibus, quam eorum qui sicca et matura morte obierunt. Hanc opinionem etiam confirmabat, quod illas ad ipsum sepulcrum detineri crederent. Cfr. Tertullianus De anima c. 57 et Porphyrius De abstinentia animalium II. p. 212. *Maranus.*

1. *πιστεύων αὐτῇ*] Medica ars reprehendenda est (cf. c. 17. n. 6), si materiae tribuat quod est dei faciatque ex causa materiali efficientem. Cf. c. 20.

2. *Εἰ δὲ ... παραιτούμεθα, π. καὶ δ. τ. ἐφ' ἕ. τ. κακῶν ... τ. κακοῖς ... καταχρήσονται*] Sic Maranus ex Par. 1 reposuit. Interpres Campidon.: „Wenn nun wir die schlechte Materie verwerfen, so versuchen doch Einige" etc.. Alius aposiopesin statuerit: *Εἰ δὲ ... παραιτούμεθα* [*ὀρθῶς φρονοῦμεν* s. *πράττομεν*]. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Sprachidioms* (ed. 4) p. 537. Caeteri codd. msti: *εἰ δὲ ... παραιτούμενα* (in marg. Fris. et Par. 2 *παραιτούμενοι*)· *πολλάκις γὰρ* (Aet. *καὶ*) *διὰ τ. ὑφ'* (Fris. in marg. et Aet. *ἐφ'*) *ἕτερον τῶν κακῶν ... τοῖς κακοῖς* (Fris. in marg. et Aet. *τῶν καλῶν ... τοῖς καλοῖς*) *... καταχρήσονται.* Sic etiam Gesner. (c. Fris.) et Herold.; sed coniecit ille, ut *παραιτούμενοι* quod in marg. Fris. invenit habeat quocum

tur efficiant? Quomodo autem qui morte miserrima mortuus est poterit ad alicuius ultionem operam navare? Hoc enim si ita esset, multo magis a se ipso proprium inimicum propulsaret; nam qui opem etiam aliis ferre potest multo magis sui ipsius vindex erit.

18. Medicandi autem ratio et quidquid ea continetur eiusdem est artificii. Nam si quis materià curatur, ei confidens, multo magis curabitur si ad potestatem dei confugiat. Quemadmodum enim ea quae nocent compositiones sunt materiales, sic etiam quae sanant eiusdem sunt naturae. Quodsi deteriorem materiam recusamus: saepe nonnulli etiam per malae alicuius rei cum alia coniunctionem mederi conantur, et malis ad bonum utentur. Quemadmodum autem is qui cum latrone coenavit, etiamsi ipse non sit latro, tamen quia convivatus est poenae fit particeps, sic qui non est malus, sed cum eo quod malum est implicatur, eo ad opinatum bonum utens, propter commercium

copuletur, *οἱ* pro *εἰ* scribendum esse: quae quidem lectio tolerari non potest. Caeteri editores: *οἱ δὲ … παραιτούμενοι· πολλάκις γὰρ διὰ τ. ὑφ' ἕτερον τῶν καλῶν … τοῖς καλοῖς* (Duc. *τῶν κακῶν … τοῖς κακοῖς*) … *καταχρήσονται*. Wortho locus ita videtur restituendus: … *τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως ἐστὶν εἴδη, τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμενα.* — Maranus: „Videtur Tatianus *materiam deteriorem* intelligere non eam cuius naturae aliquid insit vitii (nihil enim non creatum a deo, nihil non bonum esse paulo antea monebat), sed eam quae, cum sua sponte nihil afferat ad morbi curationem, sine superstitione ac magicae operationis crimine ad morbos curandos adhiberi non potest. Quia autem saepe fiebat ut eiusmodi res, ad dissimulandum et occultandum scelus, cum aliis rebus sua sponte ad aegros levandos utilibus coniungerentur, ne sic quidem magicae operationis crimen evitari pronuntiat.“

3. *δὲ*] Duc. *δὲ ὁ*. — Ad verba proxima scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς ἁμαρτωλοῖς συνησιάσατο.*

4. *τρόπῳ τῷ αὐτῷ*] Sic ex Par. 1 et 2 reposui. Editi (cum Fris.) *καὶ* addunt. Aet. *τρόπῳ δὲ αὐτῷ καὶ οὐ* (pro *ὁ*) *μὴ* etc..

5. *τὸ ν. καλὸν*] Codd. msti *τὸν ν. κακόν*. Sic etiam Gesner. et Herold.; quamquam ille in versione habet: *eoque ad bonum ut putat*

νωνίαν ὑπὸ [6] τοῦ κρίνοντος θεοῦ κολασθήσεται. Διὰ τί γὰρ ὁ 31
πιστεύων ὕλης οἰκονομίᾳ πιστεύειν οὐ βούλεται τῷ θεῷ; Τίνος δὲ χάριν οὐ τῷ δυνατωτέρῳ προσέρχῃ δεσπότῃ, θεραπεύεις δὲ μᾶλλον [7] αὑτὸν ὥσπερ ὁ μὲν κύων διὰ πόας, ὁ δὲ ἔλαφος δι' ἐχίδνης, ὁ δὲ σῦς διὰ τῶν ἐν ποταμοῖς καρκίνων, ὁ δὲ λέων διὰ τῶν πιθήκων; Τί δέ [8] μοι θεοποιεῖς τὰ ἐν κόσμῳ; Τί δὲ θεραπεύων τὸν πλησίον εὐεργέτης [9] ἀποκαλῇ; Λόγου δυνάμει κατακολούθησον. Οὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνῃ δὲ τοὺς ἀν- C
θρώπους αἰχμαλωτεύουσι· [10] καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι τοὺς προειρημένους λῃσταῖς. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις ἔθος ἐστὶ ζωγρεῖν τινας, εἶτα τοὺς αὐτοὺς [11] μισθοῦ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθιστᾶν, οὕτω καὶ οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινων ἐπιφοιτῶντες μέλεσιν, ἔπειτα [12] δι' ὀνείρων τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν, δημοσίᾳ τε τοὺς τοιούτους προϊέναι κελεύσαντες, πάντων ὁρώντων, ἐπειδὰν τῶν ἐγκωμίων ἀπολαύσωσιν, [13] ἀποπτάμενοι τῶν καμνόντων, ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκα- D
θιστῶσιν.

effectum abutatur. Morell. et Worth.: τὸ ν. κακόν. Veram scripturam καλὸν Fris. in marg. praebet. Mox εἰς αὐτὸ congruenter exhibui pro vulg. εἰς αὐτόν, quod quidem nequit ferri, ut iam Maranus vidit.

6. τ. κρίνοντος] Fris. et Par. 2 addunt τούτου. Idem est in editis: demum Maranus expunxit. „Nam superiora verba, τῷ δὲ φαύλῳ ἀναμιγείς, non significant coniunctionem cum hominibus malis sed cum rebus; eamque Tatianus vitiosam esse demonstrat, exemplo petito ex ipsa cum hominibus malis coniunctione."

7. αὐτὸν] = σέ (Hom. Od. VI. 27. XIV. 389), ut interdum apud recentiores scriptores. Cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 333. Fris. in marg. σαυτόν. Duc. σεαυτὸν admisit. Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 147) voluit αὑτὸν legi: sed formas αὑτοῦ etc. nuspiam agnoscunt codices Tatiani. — Maranus: „Non legitimum medicinae usum vituperat [cf. c. 17. n. 16 et c. 18. n. 1], sed, postquam incantationes notavit, nunc illud etiam praescribit ut medicinae non fidamus quasi ipsa in se aliud praeter materiales compositiones habeat, sed utilitatem quam ex ea percipimus ad deum referamus. Basilius in ultima longiorum Regularum pluribus demonstrat sic medicina utendum esse ut morborum levatio non huic arti sed deo accepta referatur." — Quae Tatianus de cane, cervo, sue, leone

quod cum eo habuit a deo iudice condemnabitur. Cur enim qui materiae dispositioni credit deo non vult credere? Cur vero ad potentiorem dominum non accedis, sed potius tibi mederis ut canis gramine, cervus viperâ, sus cancris fluvialibus, leo simiis? Cur divinitatem iis tribuis quae in mundo sunt? Cur proximum sanans beneficus vocaris? Verbi potentiam sequere. Non sanant daemones, sed arte homines capiunt; et valde admirandus Iustinus recte pronuntiavit similes esse modo memoratos latronibus. Quemadmodum enim isti quosdam solent capere vivos, deinde suis eos pretio restituere, sic etiam qui existimantur dii, postquam quorundam corporibus obrepserunt, ac deinde opinionem praesentiae suae per somnia fecerunt, in publicum eos prodire iubent, et omnibus spectantibus, quum mundanis rebus se expleverint, ab aegrotantibus avolant et, morbo quem inflixerant deleto, homines pristinae valetudini restituunt.

hic memorat alii quoque scriptores referunt, ut Plinius Hist. nat. XXV. c. 8, XXVIII. c. 42, XXXII. c. 19. Aelianus Var. Hist. I. c. 9.

8. *μοι*] Cf. c. 11. n. 9.

9. *ἀποκαλῇ*] Gesner. (c. Fris.), Herold., Duc., Worth. *ἀποκαλεῖ*. Inde Pearsonus legit *εὐεργέτην ἀποκαλεῖ*. Sed *ἀποκαλῇ* Par. 1. 2 et Act. tuentur. — Quae sequuntur vulgo (Act., Fris. — Gesn., Her., Morell., Worth.) cum praecedentibus iunguntur: *ἀποκ., λόγου δυν. κατακολουθῆς* [sic]; Fris. in marg. et Duc. habent *κατακολουθήσας*. Par. 2 *κατακολουθεῖς*. Genuinam scripturam *κατακολούθησον* ante me Maranus ex Par. 1 suppeditavit. *Λόγος* autem hic (coll. c. 25. n. 16) ad doctrinam divinam debet referri, in re christiana omnibus conspicuam.

10. *καὶ ... λῃσταῖς*] De his verbis, etiam ab Eusebio Hist. eccl. IV. c. 16 laudatis, adeas meam Opp. Iustini editionem, Tom. II. p. 250. fragm. VII. Sed Iustinus aliter intellexisse videtur atque Tatianus.

11. *μισθοῦ*] Sic codd. msti; unus Par. 2 *μισθεῖ*, sed in marg. *μισθοῦ*. Fris. in marg. *μισθῷ*, id quod Morell., Duc., Worth. male in textu posuerunt.

12. *δι' ὀνείρων*] Iustinus Apol. I. c. 14: *ἀγωνίζονται γὰρ ἔχειν ὑμᾶς δούλους καὶ ὑπηρέτας, καὶ ποτὲ μὲν δι' ὀνείρων ἐπιφανείας ... τοὺς ἔσθ' ὅπως ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀγωνιζομένους.*

13. *ἀποπτάμενοι*] Fris. in marg. *ἀποστάμενοι*.

19. *Ὑμεῖς δὲ τούτων οὐκ ἔχοντες τὴν κατάληψιν παρ' ἡμῶν* 8:
τῶν εἰδότων [1] *ἐκπαιδεύεσθε, λέγοντες θανάτου καταφρονεῖν καὶ τὴν αὐτάρκειαν ἀσκεῖν. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν φιλόσοφοι τοσοῦτον* [2] *ἀποδέουσι τῆς ἀσκήσεως, ὥστε παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτησίους χρυσοῦς ἑξακοσίους λαμβάνειν τινὰς εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ὅπως μηδὲ τὸ γένειον* [3] *δωρεὰν καθειμένον αὐτῶν ἔχωσι.* [4] *Κρίσκης οὖν, ὁ ἐννεοττεύσας* [5] *τῇ μεγάλῃ πόλει,* [6] *παιδεραστίᾳ μὲν πάντας ὑπερήνεγκεν, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν.* [7] *Θανάτου δὲ ὁ καταφρονῶν οὕτως αὐτὸν ἐδεδίει τὸν θάνατον,* 158
[8] *ὡς καὶ Ἰουστῖνον, καθάπερ καὶ ἐμέ,* [9] *ὡς κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι, διότι κηρύττων την ἀλήθειαν* [10] *λίχνους καὶ ἀπατεῶνας τοὺς φιλοσόφους συνήλεγχεν. Τίνας*

1. *ἐκπαιδεύεσθε*] Herold. *ἐκπαιδεύεσθαι*. Maranus longam parenthesin induxit: ... *ἐκπαιδεύεσθε. Λέγοντες θανάτου ... ἀσκεῖν*, (*οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν ... ἡμᾶς εἴωθεν*;) *εἴ φατε μὴ δεῖν δεδ.* etc. — Qui *αὐτάρκειαν* exercet nihil extra se desiderat, quum nullo vel auxilio vel subsidio indigeat.

2. *ἀποδέουσι*] Sic Par. 2 supra lineam et Maranus. Caeteri *ἀποδεύουσι*. Mox pro *χρυσοῦς* (cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* s. v. *χρύσεος*, Tom. II. p. 1305) editi omnes *χρυσοὺς* offerunt. Spectat Tatianus ad imperatorem Marcum Aurelium, qui philosophis et rhetoribus larga manu salaria constituit. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Anton. Pii c. 11 (ubi etiam de summa a Tatiano memorata exponitur) et Bernhardy *Grundriss d. röm. Litteratur* (Hal. 1830) p. 127 sq.. Praecipue Cynicos carpit, ex quorum numero Crescens erat; hi nihil philosophorum habebant praeter barbam et pallium. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Marci Anton. c. 23 fin. et Bernhardy *Grundriss d. griech. Litteratur* P. I (Hal. 1836) p. 405.

3. *δωρεὰν*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Τὸ δὲ δωρεὰν ἀντὶ τοῦ ἀμισθὶ δεῖ λαμβάνειν.* — Antea pro *γένειον* Fris. et Aet. (Gesner et Herold.) habent *γένει*. Tum pro *καθειμένον* Par. 2 *καθειμένων*.

4. *Κρίσκης ... συνήλεγχεν*] Haec verba Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 (ed. Heinichen. Tom. I) p. 368 laudavit. — De forma *Κρίσκης* vide Iustin. Apol. II. c. 3. n. 3. Pro *οὖν* Eus. *γοῦν*. Articulum *ὁ* ante *ἐννεοτ.* Galland. errore omisit.

5. *τῇ μεγάλῃ πόλει*] Etiam c. 29 *τῆς μεγάλης πόλεως*. Minime Megalopolis in Arcadia designatur (Gesner. et Duc.), sed Roma; haec pari modo appellatur a Porphyrio, cuius verba exhibui ad Iustin. l. c. c. 12. n. 9. Idem nomen, ut Maranus observavit, interdum aliis urbibus defertur, ut Alexandriae ap.

19. Vos autem, qui haec non perspicitis, a nobis, qui scimus, erudimini: utcunque mortem a vobis contemni et continentiam exerceri dicatis. Vestri enim philosophi tantum absunt ab hac exercitatione, ut quotannis nonnulli a Romanorum rege sexcentos aureos accipiant ad nullum finem utilem, ne scilicet vel barbam gratis promissam gerant. Crescens quidem, qui in magna urbe nidum posuit, puerorum amore omnes superabat, et pecuniae studio omnino addictus erat. Iste autem mortis contemtor ita ipsam metuebat mortem, ut Iustino, non secus ac mihi, mortem veluti malum machinationibus inferre conatus sit, quia veritatem praedicans gulae et fraudis philosophos arguebat.

Evagrium II. c. 4 et Constantinopoli ap. Photium Nomocan. c. 2. tit. 8. — Pro *ἐννεοττεύσας* Morell. et Maran. *ἐννεοτεύσας*.

6. *παιδεραστίᾳ*] Sic ex Par. 1. 2 et ex Eusebio reposui. Vulgo *παιδεραστείᾳ*. — Mox Aet. *πάντων* pro *πάντας*.

7. *Θανάτου δὲ ὁ κ. οὕτως αὐτὸν ἐ. τ. θ.*] Eusebius perperam interpolavit: *Θανάτου δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλεύων* (haec Duc. recepit) *οὕτως αὐτὸς* (hoc, pro *αὐτόν*, Pearson. quoque admisit) *ἐ. τ. θ.*

8. *ὡς καὶ Ἰουστῖνον* etc.] Iustinus Apol. II. c. 3: *Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι καὶ ξύλῳ ἐμπαγῆναι, ἢ κἂν ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου.*

9. *ὡς*] Codd. msti et editi *οὓς* habent. Fris. in marg. *οἷον*. Illud autem *ὡς* Gesneri debetur coniecturae, cui etiam Pearsonus („*οὓς* vel dele, vel lege *ὡς*"), Worthus, Maranus, Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 40), Semischius (*Justin d. Märt.* P. I. p. 53) calculum criticum adiecerunt. Literae *ω* et *ου* saepe a librariis commutantur. Mox Aet. *περιλαβεῖν* pro *περιβαλεῖν*. — Eusebius vero locum exhibet sic: *ὡς καὶ Ἰουστῖνον καθάπερ μεγάλῳ κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι.* Inde textum Tatiani mutandum esse Henr. Stephanus (in Praefatione editioni Epist. ad Diogn. praefixa), Ducaeus, Tentzelius (Miscellann. ecclesiast. P. I. p. 220), Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 527) temere coniecerunt. Eusebius de industria videtur locum isto modo dedisse. Nam verba *καθάπερ καὶ ἐμὲ* nihil proposito eius conducebant; „probat enim (Maran.) ex hoc testimonio Iustinum insidiis a Crescente structis occisum fuisse: quod idem Tatiano non evenit."

10. *λίχνους κ. ἀπατεῶνας τ. φ. συνήλ.*] Euseb. *λίχνους τ. φ. κ. ἀπατεῶνας ἐξήλεγχε.* Inde idem

δὲ ἂν καὶ διῶξαι τῶν φιλοσόφων εἰ μὴ [11] μόνους ὑμᾶς εἴωθεν; Εἴ φατε μὴ δεῖν δεδιέναι τὸν θάνατον, κοινωνοῦντες ἡμῖν τοῖς δόγμασι, μὴ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην [12] δοξομανίαν, ὡς Ἀνάξαρχος, ἀποθνήσκετε, [13] χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τοῦ θανάτου καταφρονηταὶ γένεσθε. Κόσμου μὲν γὰρ ἡ κατασκευὴ καλή, B
τὸ δὲ ἐν αὐτῷ πολίτευμα φαῦλον· καὶ καθάπερ ἐν πανηγύρει [14] θεατροκοπουμένους ἔνεστιν ἰδεῖν τοὺς οὐκ εἰδότας τὸν θεόν. Τί γάρ ἐστι μαντική; Τί δὲ ὑπ' αὐτῆς πεπλάνησθε; Τῶν ἐν 33
κόσμῳ πλεονεξιῶν ἐστί σοι διάκονος. Πολεμεῖν θέλεις, καὶ τὸν Ἀπόλλω σύμβουλον τῶν φόνων λαμβάνεις. Κόρην ἁρπάσαι θέλεις, καὶ τὸ δαιμόνιόν σοι συναγωνίσασθαι προαιρῇ. Νοσεῖς διὰ σεαυτόν, καί, [15] ὥσπερ Ἀγαμέμνων δέκα συμφράδμονας, εἶναι θέλεις μετὰ σεαυτοῦ θεούς. [16] Πιοῦσά τις ὕδωρ μαίνεται, καὶ [17] διὰ λιβάνων ἔκφρων γίνεται, καὶ σὺ τὴν τοιαύτην μαντεύεσθαι C
λέγεις. Προγνώστης ὑπῆρχεν ὁ Ἀπόλλων καὶ τῶν μαντευομένων διδάσκαλος· [18] ἐπὶ τῆς Δάφνης ἑαυτὸν ἐψεύσατο. [19] Δρῦς εἰπέ

in Chronico: ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ ὡς λίχνος καὶ ἀπατεών.

11. μόνους] Ita codd. msti; excipias Fris., unde Gesnerus (quocum Herold., Morell., Worth. faciunt) νόμους dedit. Maranus ex ὑμᾶς (sic omnes codd.) inepte effecit ἡμᾶς. Illud ad Cynicos referas, quos Iustinus persequi solebat. Tatianus eos antea indicavit: eosdem iam alloquitur. Pro εἴωθεν Fris. in marg. ὅθεν. Pearsonus mallet αὖ pro ἄν. — Cotelerius in Monumm. ecclesiae gr. Tom. III. p. 678 censuit locum scribendum sic: Τίνας δὲ ἂν καὶ διῶξαι τῶν φιλοσόφων, εἰ μὴ μόνους ἡμᾶς εἰώθατε;

12. δοξομανίαν] Sic Duc. et Maran.; reliqui (cum Fris.) δοξημανίαν. Cf. c. 11. n. 4. — De morte Anaxarchi retulit Laertius de vitt. philos. IX. c. 10. §. 1; coll. Tertulliani Apolog. c. 50.

13. χάριν δὲ τῆς τ. θ. γνώσεως;] Hoc non significat: *ut deum cognoscatis*, sed: *quia deum cognoscitis.* Contemtio mortis proficiscatur ex cognitione dei. C. 4: Τοῦτον μόνον ἀρνεῖσθαι κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ ἀχάριστος ἀποδειχθῶ.

14. θεατροκοπουμένους] Gesner.: *iis applaudi solere videmus qui deum nesciunt.* Solus Tatianus, quod sciam, isto verbo usus est. Manus itala in Par. 1 (cf. c. 10. n. 11), ora interiore: Ἤγουν ταραττομένους καὶ θλιβομένους, ὥσπερ ἐν τῷ θεάτρῳ συμβαίνει γίνεσθαι. Eadem manus, ora ext.: Θεατροκοπέω· Σουΐδα· θαλαττοκοπέω, ματαιολογέω, ταράττομαι, θορυ-

Quosnam autem philosophorum nisi vos solos insectari solebat? Si dicitis mortem metuendam non esse, decretis nostris consentientes: ne mortem, ut Anaxarchus, propter insanum hominum gloriae amorem appetatis, sed propter dei cognitionem contemtores mortis efficiamini. Mundi enim constructio praeclara, sed prava in eo vivendi ratio; et tamquam in solemni conventu plausu exceptos licet videre eos qui deum ignorant. Quid enim est divinatio? Cur ab ea decipimini? Ministra est tibi vigentium in mundo cupiditatum. Vis bellum gerere, et Apollinem consiliarium caedium capis. Vis virginem rapere, et deum aliquem tibi optas auxilio venire. Aegrotas tua culpa, et, ut Agamemnon decem consiliarios, deos tibi cupis adesse. Quaedam aquâ potâ furit et adhibito thure amens fit, et haec tu vaticinari dicis. Praescius futurorum erat Apollo et vaticinantium magister: se ipse in Daphne frustratus

βοῦμαι· ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἤ, ὅταν ὑπὸ ἀνέμων ταραχθῇ, ἀλλήλοις συγκρούει τὰ κύματα. Cf. Suidae Lex. ed. Bernhardy Vol. I. P. II. p. 1103.

15. *ὥσπερ Ἀ. δέκα συμφρ.*] Coll. Hom. Il. II. 372. — Mox *θέλως* in Aet. desideratur.

16. *Πιοῦσά τις ὕδωρ μ.*] Lucianus in *Bis Accusato* ridet laboriosam artem Apollinis, „cui nunc Delphis esse necesse est, paulo post Colophonem cursu petit, inde et Xanthum transit, postea Clarum currendo contendit, deinde Delum aut Branchidas, denique quocunque vates, *sacrum laticem pota* (*πιοῦσα τοῦ ἱεροῦ νάματος*), manducatâ lauro et concusso tripode venire iubet.“ Narrat Corn. Tacitus ad a. 771 apud Clarium Apollinem non feminam, ut apud Delphos, „sed certis e familiis et ferme Mileto“ accitum sacerdotem „haustâ fontis arcani aquâ edere responsa versibus.“ *Maranus.*

17. *διὰ λιβάνων ἔ. γίν.*] Legimus apud Dionem Cassium p. 42 exstitisse Apolloniae oraculum quoddam, ubi ex thure in ignem iniecto futura praenoscebantur. Eiusmodi oraculis operam videntur dedisse qui a Cyrillo Alex. in Iul. VI. p. 198 vocantur *ἐμπυρομάντεις*. *Maranus.*

18. *ἐπὶ τ. Δ. ἐ. ἐφ.*] Cf. c. 8. n. 21.

19. *Δρῦς ϰ. μ. μαντεύεται*] Cf. c. 12. n. 19. Verba *καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι*, si ad columbam Dodonaeam referre nolis, de auguriis et auspiciis accipias (Gesner.); „haec ex avium volatu, illa garritu et voce sumebantur.“

μοι μαντεύεται καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι, σὺ δὲ τῶν ζώων καὶ φυτῶν ἐλάττων ὑπάρχεις; Καλὸν ἄρα σοι γενέσθαι ξύλῳ μαντικῷ καὶ τῶν ἀεροφοίτων τὴν πτῆσιν λαμβάνειν. Ὁ ποιῶν σε φιλάργυρον [20] οὗτος καὶ περὶ τοῦ πλουτεῖν σοι μαντεύεται· στάσεις καὶ μάχας ὁ ἐγείρων καὶ περὶ τῆς ἐν πολέμῳ νίκης προαγορεύει. Τῶν παθῶν ἂν ὑπάρχῃς [21] ἀνώτερος, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πάντων καταφρονήσεις. Τοιούτους ἡμᾶς ὄντας D
μὴ ἀποστυγήσητε, ἀλλὰ παραιτησάμενοι τοὺς δαίμονας θεῷ τῷ μόνῳ κατακολουθήσατε. [22] Πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἕν. Εἰ δέ ἐστιν ἐν τοῖς φυομένοις καὶ δηλητή- 34
ριον, τοῦτο [23] διὰ τὸ ἐνάμαρτον ἡμῶν ἐπισυμβέβηκεν. Ἔχω δεικνύειν τὴν τούτων εἰκόνα· [24] μόνον ὑμεῖς κατακούσατε, καὶ ὁ πιστεύων ἐπιγνώσεται.

20. Κἂν θεραπεύησθε φαρμάκοις (κατὰ συγγνώμην ἐπιτρέπω σοι), τὴν μαρτυρίαν [1] προσάπτειν σε δεῖ τῷ θεῷ. Κόσμος γὰρ ἡμᾶς [2] ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ. [3] Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα 159
διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μεταβᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθησεν. [4] Μετῳκίσθησαν οἱ δαίμονες, ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι· καὶ οἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀπὸ γῆς μὲν ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης, κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμήσεως. [5] Καὶ

20. οὗτος] Cf. Ps.-Iust. Quaestt. et Respp. ad Orth. 65. n. 1.

21. ἀνώτερος] Abest a Par. 2, sed in marg. κρείττων.

22. Πάντα ... ἕν] Ioann. 1, 3.

23. διὰ τὸ ἐνάμαρτον] Quispiam coniecerit legendum διὰ τὸ ἐναμάρτητον. Non muto. Etiam ἐναμάρτως reperitur: Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase, Vol. III. p. 983. – C. 17: ἐπεὶ αὐτὸς (deus) μὲν πᾶν τὸ εὖ πως ἔχον ἐδημιούργησεν, ἡ δὲ τῶν δαιμόνων ἀσωτία τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τὸ κακοποιεῖν ἐχρήσατο, καὶ τούτων ἐστὶ τῆς κακίας εἶδος. Theophilus ad Autol. II. c. 17: Οὐ γάρ τι κακὸν γέγονεν ὑπὸ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ πάντα καλὰ καὶ καλὰ λίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἡ περὶ τὸν ἄνθρωπον κεκάκωκεν αὐτά. Cf. Daniel l. c. p. 209.

24. μόνον] Aet. et Fris., Gesner. et Herold., μίαν. Ille autem editor veram lectionem coniectura assecutus est.

1. προσάπτειν] Fris. in marg. προστάττειν. C. 17 (n. 15) προσανάπτειν. Quod sequitur δεῖ a Mo-

est. Quercus age divinat et rursus aves futura praenuntiant, tu vero animalibus et plantis ignobilior es? Praeclarum igitur tibi erat fieri lignum praesagum et avium volatum sumere. Qui te facit avarum is etiam de parandis divitiis tibi vaticinatur: qui seditiones et pugnas excitat is etiam de victoria in bello praedicit. Si perturbationes animi viceris, omnia quae in mundo sunt contemnes. Nos qui tales sumus nolite odio prosequi, sed daemonibus reiectis solum deum sectamini. *Omnia ab eo facta sunt et sine eo factum est nihil.* Si autem venenum in iis est quae nascuntur, id propter peccatum nostrum supervenit. Possum demonstrare horum imaginem: tantum vos auscultate, et qui credit intelliget.

20. Etiamsi pharmacis curemini (indulgenter id tibi concedo), oportet tamen ut testimonium [curationis] deo attribuas. Mundus enim nos adhuc trahit, et materiam propter imbecillitatem quaero. Alae enim erant animae spiritus perfectus, quem quum peccando proiecisset, volavit instar pulli et humi decidit; coelesti autem convictu delapsa inferiorum commercium appetivit. Transmigrarunt daemones, primi homines eiecti sunt; et isti quidem e coelo detrusi, hi autem e terra non hac quidem, sed hoc rerum or-

rello, Ducaeo, Wortho omissum est citra omnium codicum auctoritatem; sic enim interpunxere: *Κἂν θ. φ. κ. συγγνώμην, ἐπιτρέπω σ. τ. μ. π. σε τῷ θεῷ.* De sententia adi c. 18. n. 1.

2. *Ἔτι καθέλκει*] Sic Duc. et Maran. cum Par. 1 et Aet.; sic etiam Fris. in marg.. Caeteri *ἐπικαθέλκει*, id quod Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 209) perperam probavit.

3. *Πτέρωσις . . . ἐπεπόθησεν*] Cf. c. 7. n. 3, c. 12. n. 1, c. 13 n. 9. — Gesnerus: „Plato quoque [in Phaedro] nobilissimam animae partem alas vocat, quod per eam ad sublimium contemplationem efferatur.“ Pro *νεοττὸς* vulgo (c. 1. n. 15) *νεοσσὸς* legitur.

4. *Μετῳκίσθησαν . . . διακοσμήσεως*] Cf. c. 7. n. 11. Scholion in marg. Par. 1: *κατ' ἐξουσίαν διδασκαλικῶς, οὐκ ἀποδεικτικῶς ταῦτα.*

5. *Καὶ . . . γινόμενον*] Cf. c. 12. n. 1.

χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιποθήσαντας τὸ ἀρχαῖον περιποιήσασθαι νῦν τὸ ἐμποδὼν γινόμενον. [6] Οὐκ ἔστι γὰρ ἄπειρος ὁ οὐρανός, 81
ὦ ἄνθρωποι, πεπερασμένος δὲ καὶ ἐπὶ τέρματι· τὰ δὲ ὑπὲρ τοῦτον, αἰῶνες οἱ κρείττονες, οὐ μεταβολὴν ὡρῶν ἔχοντες δι' ὧν B
ποικίλαι νόσοι καθίστανται, πάσης δὲ εὐκρασίας μετειληφότες, ἡμέραν ἔχουσι διαμένουσαν καὶ φέγγος τοῖς ἐντεῦθεν ἀνθρώποις ἀπρόσιτον. [7] Οἱ μὲν οὖν τὰς γεωγραφίας ἐπινοήσαντες, μέχρις ἦν δυνατὸν ἀνθρώπῳ, τῶν χωρίων τὴν ἀναγραφὴν ἐποιήσαντο· [8] τὰ δὲ ἐπέκεινα λέγειν οὐκ ἔχοντες, διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς θεωρίας, ἀμπώτεις ᾐτιάσαντο, καὶ θαλαττῶν τὴν μὲν κρυώδη, τὴν δὲ πηλώδη, τόπων δὲ τῶν μὲν τὸ ἔμπυρον, τῶν δὲ τὸ ψυχρὸν καὶ διαπεπηγός. Ἡμεῖς δὲ τὰ [9] ὑφ' ὑμῶν ἀγνοούμενα διὰ προφητῶν μεμαθήκαμεν, οἵτινες, ἅμα τῇ ψυχῇ πεπεισμένοι [10] ὅτι C
πνεῦμα τὸ οὐράνιον ἐπένδυμα τῆς θνητότητος κεκτήσεται, τὰ ὅσα μὴ ἐγίνωσκον αἱ λοιπαὶ ψυχαὶ προὔλεγον. [11] Δυνατὸν δὲ παντὶ γυμνητεύοντι κτήσασθαι τὸ ἐπικόσμημα καὶ πρὸς τὴν συγγένειαν τὴν ἀρχαίαν ἀναδραμεῖν.

21. Οὐ γὰρ μωραίνομεν, ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ λήρους ἀπαγγέλλομεν, [1] θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλ-

6. *Οὐκ ἔστι* etc.] Tatianus distinxit inter coelum, in quo angeli commorabantur, et paradisum, qui sedes erat protoplastorum. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. II. p. 398. Paradisum autem (in quo beati aliquando erunt) non in terra collocavit sed supra convexis coeli. *Τὰ δὲ ὑπὲρ τοῦτον*: das über dem sichtbaren Himmelsgewölbe Liegende (das Paradies). Marano placuit *οὐρανὸν* de orbe terrarum explicare; pariter interpres Campidonensis. — Fris. in marg. pro *ἐπὶ* (ante *τέρματι*) habet *ἐν*.

7. *Οἱ μὲν οὖν* etc.] Respondet obiectioni, si quis forte rogaret: Quis te docuit de paradiso? Non, inquit, geographi, qui multa ignorant et ignorantiae suae locos ob fervorem aut frigus aut maris pericula inaccessos praetexunt, sed prophetae nostri divinitus instructi. *Gesnerus.* — Aet. *καὶ* pro *τὰς* ante *γεωγραφίας*.

8. *τὰ δὲ ἐπέκεινα* etc.] Alludit ad locum Plutarchi in exordio vitae Thesei [c. 1], ubi geographos ait, dum situm orbis terrarum describunt, in margine tabularum annotare: *τὰ δ' ἐπέκεινα θῖνες ἄνυδροι καὶ θηριώδεις, ἢ πηλὸς ἀϊδνής, ἢ Σκυθικὸν κρύος, ἢ πέλαγος πεπηγός.* *Ducaeus.* — Pro *ἀμπώτεις* (Par. 1) editores omnes prae-

natu praestantiore. Iam oportet ut pristinae conditionis desiderio commoti quidquid obstat removeamus. Non enim infinitum est coelum, o homo, sed finitum et terminis circumscriptum; quae autem supra eum sunt, saecula praestantiora, quae tempestatum vicissitudinem nesciunt ex quibus varii morbi nascuntur, sed omni temperie praedita sunt, diem habent perpetuam ac lumen nostris hominibus inaccessum. Sane quidem qui terrae descriptiones elaboraverunt, quantum fas erat homini, regiones descripserunt; quum vero quae ultra sunt memorare nequeant, propterea quod invisi non possint, maris aestus causati sunt, et quod marium aliud algâ, aliud luto plenum sit, et locorum alia torrida, alia frigida et gelu concreta. Nos autem quae a nobis ignorantur per prophetas didicimus, qui quidem, simul animo certi mortalitatis indumentum spiritum coelestem acquisiturum esse, quaecunque reliquis animabus abscondita erant praenuntiabant. Potest autem quisquis nudus est hunc ornatum consequi et ad veterem cognationem redire.

21. Non enim desipimus, Graeci, nec nugas praedicamus, deum sub hominis forma natum pronuntiantes. Qui

ter Ducaeum *ἀμπώτεις* (Aet., Par. 2, Fris.) legunt. Tum vulgo *θαλαττῶν*. Cf. c. 1. n. 15.

9. *ὑφ' ἡμῶν*] Maran. *ὑφ' ὑμῶν* tacite edidit, absque necessitate. Cf. n. 7. — Primas huius imaginis lineas videtur Tatianus duxisse ex Apocalypsi, quae magistro quoque (Dial. c. Tr. c. 81) nota erat. Perpetuam illam *εὐκρασίαν* quod attinet, comp. Apoc. 21, 4: *Καὶ ἐκλείψει πᾶν δάκρυον* etc.. Praedicatur *ἡμέρα διαμένουσα* ibid. 22, 5: *καὶ νὺξ οὐκ ἔσται, καὶ οὐ χρεία λύχνου καὶ φωτός*.

10. *ὅτι πνεῦμα ... κεκτήσεται*] H. e. animam cum spiritu coelesti (c. 7. n. 12) aliquando sese denuo coniuncturam esse. Cf. c. 13. — In codd. editis pariter atque in Par. 2 et Fris. legitur: *ὅτι πνεῦμα τὸ οὐρ. ἐκ. τ. θν. τὴν ἀθανασίαν κεκτ.*: ubi pro *πνεῦμα* Maranus reponi vult *σῶμα*, reddens sic: *qui quidem, cum certo tenerent corpus simul cum anima indumentum coeleste mortalitatis immortalitatem adepturum* etc.. Equidem *τὴν ἀθανασίαν*, quum a Par. 1 et Aet. absit, expunxi. Cf. Daniel l. c. p. 234.

11. *Δυνατὸν* etc.] Cf. c. 12. n. 1.

1. *θεὸν ... γεγονέναι*] Cf. c.

λοντες. Οἱ λοιδοροῦντες ἡμᾶς συγκρίνατε τοὺς μύθους ὑμῶν
τοῖς ἡμετέροις διηγήμασι. [2] Δηΐφοβος, ὥς φασιν, ἦν ἡ Ἀθηνᾶ
διὰ τὸν Ἕκτορα, καὶ χάριν Ἀδμήτου Φοῖβος ἀκειρεκόμης τὰς D
εἰλίποδας βοῦς ἐποίμαινε, καὶ πρεσβῦτις ἀφικνεῖται πρὸς τὴν
Σεμέλην ἡ τοῦ Διὸς γαμετή. Τοιαῦτα δὲ μελετῶντες πῶς ἡμᾶς 36
διαγελᾶτε; Τέθνηκεν ὑμῶν ὁ Ἀσκληπιός, καὶ ὁ τὰς πεντήκοντα παρθένους μιᾷ νυκτὶ [3] Θεσπιάσι διακορεύσας βορᾷ πυρὸς ἑαυτὸν παραδοὺς οἴχεται. Προμηθεὺς τῷ Καυκάσῳ προσαρτηθεὶς τιμωρίαν χάριν τῆς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ὑπήνεγκεν. Φθονερὸς ὁ Ζεὺς [4] καθ' ὑμᾶς, καὶ κρύπτει τὸν ὄνειρον τοῖς ἀνθρώποις βουλόμενος ἀπόλλυσθαι. [5] Διόπερ ἀποβλέψαντες
πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀπομνημονεύματα κἂν ὡς ὁμοίως μυθολογοῦν- 160
τας ἀποδέξασθε. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἀφραίνομεν, φλήναφα δὲ τὰ ὑμέτερα. Γένεσιν ἂν λέγητε θεῶν, καὶ θνητοὺς αὐτοὺς ἀποφαίνεσθε. [6] Διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; Πότερον [7] γεγήρακεν, ἢ τοῦ μηνύσαντος ὑμῖν ἀπορεῖται; Πείσθητέ μοι νῦν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [8] μηδὲ τοὺς μύθους μηδὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν ἀλληγορήσητε. Κἂν γὰρ τοῦτο πράττειν ἐπιχειρήσητε, θεότης ἡ καθ' ὑμᾶς ἀνῄρηται [9] καὶ ὑφ' ὑμῶν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι παρ' ὑμῖν ὄντες οἱ δαίμονες, ὁποῖοι καὶ λέγονται, φαῦλοι τὸν τρόπον εἰσίν,

13. n. 19. Comp. Iustin. Apol. I. c. 21 n. 1.

2. *Δηΐφοβος* etc.] Minerva, ut Hectorem falleret, Deiphobi fratris speciem assumsit (Il. XXII. 227). Apollo boves pavit Admeti, quia eum amabat (Callim. Hymn. in Apoll. 49 sq.). — Pro *ἀκειρεκόμης* Fris. in marg. *ἀκερσεκόμης*.

3. *Θεσπιάσι*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Θεσπιάσι ἐπιῤῥηματικῶς* [pro *ἐν Θεσπίαις*], *ὡς Ὀλυμπιάσι*. — Pro *οἴχεται* Morell. vitiose *οἴθεται*.

4. *καθ' ὑμᾶς*] Sic Par. 1 et in marg. Fris.; sic Maran. quoque. Caeteri *καθ' ἡμᾶς*. — Mox ad verba *καὶ κρύπτει* etc. scholion in marg. Par. 1 manu itala: *Παρ' Ὁμήρῳ ταῦτα.* Wortlius male putavit *ὄνειρον* hic dici pro *ὀνηρόν*, *auxiliatorem*, ab *ὄνημι*. Sed scite Maranus: „Respicit Tatianus ad Il. II [6], ubi Iuppiter dicitur Agamemnoni Somnium perniciosum, *οὖλον Ὄνειρον*, misisse, ut Achillem honore afficeret ac multos perderet apud naves Achivorum. Sic Somnium iussu Iovis alloquebatur [v. 10—12] Agamemnonem: *Θωρῆξαί ἑ κέλευε καρηκομόωντας Ἀχαιοὺς πανσυδίῃ· νῦν γάρ κεν ἕλοι πόλιν εὐρυάγυιαν Τρώων.* Agamemnon, cum ambiguam illam vocem

nobis convicium facitis fabulas vestras conferte cum nostris narrationibus. Deiphobus erat, ut ferunt, Minerva propter Hectorem, et in gratiam Admeti Apollo intonsus flexipedes boves pascebat, et anus venit ad Semelem Iovis coniux. Qui talia excolitis quomodo nos irridetis? Obiit Aesculapius vester, et qui quinquaginta virgines una nocte Thespiis violavit, quum se voraci flammae tradidisset, vitam reliquit. Prometheus Caucaso affixus poenas ob collatum in homines beneficium persolvit. Iuppiter invidus est secundum vos, et abscondit somnium hominibus volens eos perire. Quapropter propria monumenta intuentes saltem nos ut similiter fabulantes approbate. Ac nos quidem non desipimus, vestra autem merae sunt nugae. Si originem deorum memoratis, etiam mortales eos declaratis. Cur enim nunc Iuno non praegnat? Utrum consenuit, an ab eo qui vobis nuntium attulit destituitur? Credite nunc mihi, Graeci, neve fabulas neve deos vestros ad allegoriam trahite. Nam si hoc facere tentetis, vestra etiam a vobis numina evertuntur; etenim si tales sunt apud vos daemones, quales dicuntur, improbis moribus sunt, aut, si transferuntur ad naturam,

κανσωδίῃ minus intelligeret, quae, ut observat Synesius De insomn. p. 149, Achillem et Myrmidonum phalangem complectebatur, stulte delusus est, quasi urbem primo impetu sine Achillis auxilio capturus."

5. *Διόπερ ... ἀποδέξασθε*] Tertullianus Apolog. c. 21: „Recipite interim hanc fabulam; similis est vestris." Cf. Semisch *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 130.— Pro *πρὸς* Fris. in marg. et Par. 2 *εἰς*. Pro *ὡς* fortasse legendum *ἡμᾶς*. Ducaeus *ἡμᾶς* verbo *ἀποδέξασθε* praemisit.

6. *Διὰ ... ἀπορεῖται*] Pariter Gentiles perstringunt Athenagoras Legat. pro Christ. c. 18 et Theophilus ad Aut. II. c. 5.

7. *γεγήρακεν*] Aet. *γεγήρακας*. — Pro *μηνύσαντος* Stephanus in edit. Epist. ad Diogn. p. 111 *μηνύσοντος* coniecit legendum esse. Equidem pro *ἀπορεῖτε*, quod vulgo comparet, ex Parr. 1 et 2 *ἀπορεῖται* reposui; quae quidem lectio vera est, ut patescit quoque ex praecedente *μηνύσαντος*.

8. *μηδὲ ... ἀλληγορήσητε*] Cf. Semisch l. c. p. 155.

9. *καὶ ὑφ' ὑμῶν*] Sic Herold., Duc., Maran.; caeteri editt. (ut Aet. et Fris.) *καὶ ὑφ' ἡμῶν*. Veram scripturam Parr. 1 et 2 indicarunt:

ἢ μεταγενέστερα [10]πρὸς τὸ φυσικώτερον οὐκ εἶναι οἷον καὶ λέ- B
γοντα. Ζήνων δὲ τῶν σατυρίων τὴν ὑπόθεσιν [11]οὔτ' ἂν πεισθείην, οὔτ' ἂν πείσαιμι τὸν πλησίον. Καὶ [12]Μητρόδωρος δὲ 37
ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τῷ περὶ Ὁμήρου λίαν εὐήθως διείλεκται, πάντα εἰς ἀλληγορίαν μετάγων. Οὔτε γὰρ Ἥραν οὔτε Ἀθηνᾶν οὔτε Δία τοῦθ' εἶναί φησιν ὅπερ οἱ τοὺς περιβόλους αὐτοῖς καὶ τεμένη καθιδρύσαντες νομίζουσι, φύσεως δὲ ὑποστάσεις καὶ στοιχείων διακοσμήσεις. Καὶ τὸν Ἕκτορα δὲ καὶ τὸν Ἀχιλλέα δηλαδὴ καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ πάντας ἁπαξαπλῶς Ἕλληνάς τε καὶ βαρβάρους σὺν τῇ Ἑλένῃ καὶ τῷ Πάριδι, τῆς αὐτῆς φύσεως ὑπάρχοντας, χάριν οἰκονομίας [13]ἐρεῖτε παρεισῆχθαι, οὐδενὸς ὄν- C
τος [14]τῶν προειρημένων ἀνθρώπων. Ταῦτα δὲ ἡμεῖς προτείνομεν [15]ὥσπερ ἐπὶ ὑποθέσεως· τὴν γὰρ ἡμετέραν περὶ τοῦ θεοῦ κατάληψιν οὐδὲ συγκρίνειν ὅσιον [16]τοῖς εἰς ὕλην καὶ βόρβορον κυλινδουμένοις.

22. Οἷα γάρ ἐστιν ὑμῶν καὶ τὰ δόγματα; [1]Τίς οὐκ ἂν χλευάσαι τὰς δημοτελεῖς πανηγύρεις ὑμῶν, αἳ προφάσει ποινη-

ὑφ' ἡμῶν καὶ ὑφ' ὑμῶν. — Tum Maranus mavult ἢ (pro οἱ) γὰρ τοιοῦτοι etc..

10. πρὸς τὸ φυσικώτερον] H. e. si ad physicas rationes allegoriis trahantur. — Gesnerus: „Dilemma est prorsus argutum." Idem deprehenditur in Iustini Cohortatione ad Gent. c. 2: ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τοιούτους αὐτοὺς εἶναι νομίζειν (quales a poetis depinguntur), ἢ μηδ' ὅλως θεοὺς αὐτοὺς εἶναι πιστεύειν. Pariter alii Patres, quos l. c. (n. 31) laudavi.

11. οὔτ' ἂν πεισθείην] Morell. errore omisit.

12. Μητρόδωρος] Laertius de vitt. philos. II. c. 3. §. 7: Δοκεῖ δὲ πρῶτος (Anaxagoras) . . . τὴν Ὁμήρου ποίησιν ἀποφήνασθαι εἶναι περὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης· ἐπὶ πλεῖον δὲ προστῆναι τοῦ λόγου Μητρόδωρον τὸν Λαμψακηνόν, γνώριμον ὄντα αὐτοῦ, ὃν καὶ πρῶτον σπουδάσαι τοῦ ποιητοῦ περὶ τὴν φυσικὴν πραγματείαν. Cf. Voss De historicis graec. ed. Westermann p. 43 sq.. — Praeter Metrodorum inprimis Theagenes, Stesimbrotus (c. 31), Glaucon (Plat. Ion. c. 1) inter eos recensentur qui Homeri fabulas allegoriis interpretati sint. Cf. Klausen *Hermeneutik des Neuen Testam.*, übers. v. Schmidt - Phiseldek (Lips. 1841), p. 88 sq. et Semisch l. c. p. 36 sq..

13. ἐρεῖτε] Morell. et Worth. ἐρεῖ τε (divise). Dixit scriptor supra: μηδὲ τοὺς μύθους μηδὲ τοὺς

non ii sunt qui dicuntur. Ad colendam vero elementorum naturam neque adducar ipse, neque quemquam adduxerim. Metrodorus autem Lampsacenus in libro de Homero prorsus stolide disseruit, omnia ad allegoriam revocans. Nam neque Iunonem neque Minervam neque Apollinem id esse dixit quod existimant qui aedes illis et templa constituerunt, sed naturae partes et elementorum dispositiones. Hectorem etiam et Achillem et Agamemnonem et omnes omnino Graecos ac barbaros cum Helena et Paride, ad eamdem naturam referendos, dicetis dispositionis causa introductos esse, quum praedictorum hominum nullus exstiterit. Haec autem protulimus animi causa; nostram enim dei cognitionem ne conferre quidem fas est cum iis qui per materiam et lutum volutantur.

22. Quales enim sunt vestrae disciplinae? Quis non rideat solemnes vestros publice institutos conventus, qui pra-

θεοὺς ὑμῶν ἀλληγορήσητε. Nunc (Maran.) „demonstrat quid incommodi ex hac rerum explicandarum ratione consequatur.“ — Ad παρεισῆχθαι Fris. in marg.: ἐν τῇ ποιήσει [Homeri] παρεισήχθησαν.

14. τῶν] Hunc articulum, quem editores praeter Ducaeum et Maranum non receperunt, Par. 1 et Aet. suppeditarunt.

15. ὥσπερ ἐπὶ ὑποθέσεως] Male Gesnerus: *argumento sermonis inviteti.* Paullo ante comparaverat res Christianorum cum ethnicorum rebus dicendo: „Propria intuentes monumenta saltem nos ut similia fabulantes approbate.“ Inde adductus est ut Metrodori nugas referret. Ne cui ergo videretur seriam comparationem instituisse inter res adeo dissimiles, declarat se haec dixisse „tamquam ex hypothesi“, id est supponendo, at minime statuendo aut concedendo res christianas cum graecis posse conferri. *Maranus.*

16. τοῖς] Morell., Duc., Worth. omiserunt contra codicum fidem.

1. *Τίς...περιτρέπουσιν*] Iust. Orat. ad Gent. c. 4: *Τὰς πανηγύρεις ὑμῶν μεμίσηκα· ἄμετροι γὰρ ἐκεῖ πλησμοναί, καὶ αὐλοὶ γλαφυροὶ ἐκκαλούμενοι πρὸς οἰστρώδεις κινήσεις, καὶ μύρων περίεργοι χρίσεις, καὶ στεφάνων περιθέσεις. Καὶ τῷ τοσούτῳ σωρῷ τῶν κακῶν τὴν αἰδῶ περιγράφετε, καὶ νοῦν πληροῦσθε, ὑπὸ ἀκρασίας ἐκβακχευόμενοι· καὶ ταῖς ἀνοσίαις καὶ λυσσώδεσι χρᾶσθαι εἰώθατε μίξεσιν.*

ρῶν δαιμόνων ἐπιδεικνύμενοι ὡς ἀλαζὼν τοὺς ἀνθρώπους κατα-φρονοῦσιν; [1]Εἶδόν τινα πολλάκις, καὶ ἰδὼν ἐθαύμασα, καὶ 36 μετὰ τὸ θαυμάσαι κατεφρόνησα. [3]πῶς ἔσωθεν μέν ἐστιν ἄλλος, D ἔξωθεν δὲ ὅπερ οὐκ ἔστι ψεύδεται, ἁβρυνόμενον τρυφῇ καὶ παντοίας θρυπτόμενον, καὶ ποτὲ μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς [4]μαρμαρύττοντα, ποτὲ δὲ τὰς χεῖρας ἐγκλώμενον, καὶ [5]διὰ πηλίνης ὄψεως δαιμονῶντα, καὶ ποτὲ μὲν ὡς Ἀφροδίτην, ποτὲ δὲ [6]ὡς Ἀπόλλωνα γινόμενον, [7]ἕνα κατήγορον πάντων τῶν θεῶν, δεισιδαιμονίας ἐπιτομήν, διάβολον ἡρωϊκῶν πράξεων, [8]φόνων ὑποκριτήν, μοιχείας ὑπομνηματιστήν, [9]θησαυρὸν μανίας, κιναίδων παιδευτήν, [10]καταδικαζομένων ἀφορμήν, καὶ τὸν τοιοῦτον ὑπὸ 161 πάντων ἐπαινούμενον. Ἐγὼ δὲ αὐτὸν κατεψευσμένον πάντα ψευδόμενον, καὶ τὴν ἀθεότητα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὸν ἄν-

2. *Εἶδόν τινα* etc.] Gesnerus, Kortholtus, Ludov. de Longuerue (Dissert. de Tat. p. VIII), Worthius, Nic. le Nourry (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patr. P. I p. 527), alii, putaverunt Crescentem Cynicum hic tacito nomine depingi. Aperte erraverunt. Iam scholiastes (n. 4) recte indicavit Tatianum de aliquo mimo loqui. Atque id Maranus probavit ex toto orationis cursu. Verba enim *Τίς οὐκ ἂν χλευάσει τὰς δημ. πανηγύρεις ὑμῶν* disputationem de spectaculis aperte inferunt. „Tres autem ludorum species scriptor percurrit: mimos, pugiles, gladiatores. De duobus postremis nulla prorsus controversia [qui quidem c. 23 exagitantur]; neque etiam de primis ulla supererit, si attendamus haec verba: *πῶς ἔσωθεν μέν ἐστιν ἄλλος* usque ad *καὶ ποτὲ μὲν ὡς Ἀφροδίτην, ποτὲ δὲ ὡς Ἀπόλλωνα γινόμενον*. Haec ad scenam necessario sunt referenda, ubi, ut ait Tertullianus De spectac. c. 10, *quae privata et propria sunt scenae de gestu et flexu corporis mollitiae Veneris et Liberi immolant*, ubi, ut idem Apolog. c. 15 ait, *imago dei alicuius ignominiosum caput et famosum vestit et corpus impurum et ad istam artem effeminatione productum Minervam aliquam vel Herculem repraesentat*. Quod autem hunc hominem Tatianus *φόνων ὑποκριτὴν* et *μοιχείας ὑπομνηματιστὴν* vocat, id cum scena quadrare nemo non videt." Ex ipsa autem descriptione patet unum prae caeteris histrionem qui simul mimus erat depingi, quippe notum famaque conspicuum.

3. *πῶς*] Duc.: . . . *κατεφρόνησα. πᾶς ἔσωθεν* etc. contra codices.

4. *μαρμαρύττοντα*] Vulgo *μαρμαρύσσοντα*. Cf. c. 1. n. 15. — Scholion in marg. Par. 1: *Μαρμαρύττοντα τοῖς ἐν τοῖς θεάτροις ὑποκριταῖς* [leg. *θεαταῖς*]. Etiam in marg. Aet. exstat *τοῖς ἐν θεάτροις ὑποκριτῶν*, quod quidem

vorum daemonum occasione celebrati in ignominiam homines impingunt? Vidi quemdam saepenumero, et quum viderem miratus sum, et postquam miratus sum contemsi, ut qui intus sit alius, foris autem id quod non est mentiatur, valde gloriantem et omni modo mollitum, et partim oculis rutilantem, partim manus huc illuc versantem, et lutoso vultu insanientem, et nunc Veneri, nunc Apollini similem, unum omnium deorum accusatorem, superstitionis compendium, vituperatorem heroicarum actionum, caedium repraesentatorem, adulterii monstratorem, thesaurum insaniae, cynaedorum doctorem, sententiarum capitalium occasionem: et talem ab omnibus laudatum. Ego autem eum omnia mentientem abominatus sum, et impietatem eius et studia

Worthus male mutavit in *τῶν ἐν θεάτροις ὑποκριτῶν δίκην*.— Dein Par. 2 *λογιζόμενον* pro *λυγιζόμενον*.

5. *διὰ πηλίνης ὄψεως*] Designatur (Maran.) larva ab histrionibus adhiberi solita. Quum *πηλὸς* apud recentiores scriptores sit *vinum* (geschmierter Wein: Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* s. v.), *δ. π. ὄ.* fortasse est i. q. *vinoso* (faecibus peruncto) *vultu*. Worthus (in Add.) legi maluit *διὰ ποικίλης ὄψεως*.— Mox Herold. vitiose *δαιμονοῦντα*.

6. *ὡς*] Maran. mendose omisit.

7. *ἕνα κατήγορον πάντων τῶν θεῶν... διάβολον ἡρωϊκῶν πράξεων*] Deorum et heroum facinora in scenam producebantur, ubi aut agebantur aut acta referebantur. — Maranus ad *δεισιδαιμονίας ἐπιτ.* recte: „Quia scilicet, ut paullo ante dixit, haec occasione pravorum daemonum fieri solebant. Sic etiam Tertullianus De spectac. c. 10 demonstrat res scenicas idololatriâ totas contineri, sive origo spectetur sive apparatus sive theatrum, quod *proprie sacrarium Veneris est.*“

8. *φόνων*] Fris., Aet., Gesner., Herold. *φόνον* (sic).

9. *θησαυρὸν μανίας*] Codd. msti et editi *θησαυρομανίας*. Frustra censet Maranus deesse *καί*, *et avaritiae*, ut pendeat ab *ὑπομνηματιστήν*. Equidem Pearsoni emendationem recepi. Mimus appellatur *θησαυρὸς μανίας* pari ratione atque antea *δεισιδ. ἐπιτομή* ac postea *καταδικ. ἀφορμή*.

10. *καταδικαζομένων ἀφορμήν*] Saepe usu evenit ut scenae insignium virorum accusatoribus viam aperirent. Unde Aristophanes cum Anyto et Meleto constituisse dicitur ut Socratem luderet in Nubibus. Sed praecipue in Christianos invehi solebant mimi et scenobatae. *Maranus*. Tertullianus l. c. c. 27: „Odisse debemus istos conventus et coetus ethnicorum, vel quod illic...

θρωπον. Ὑμεῖς δὲ ὑπὸ τούτων [11] συλαγωγεῖσθε, καὶ τοὺς μὴ κοινωνοῦντας ὑμῶν ταῖς πραγματείαις λοιδορεῖτε. [12] Κεχηνέναι πολλῶν ᾀδόντων οὐ θέλω, καὶ τῷ νεύοντι καὶ κινουμένῳ παρὰ φύσιν οὐ βούλομαι συνδιατίθεσθαι. Τί θαυμαστὸν ἢ παρ' ὑμῖν ἐξηρημένον διαπράττεται; [13] Ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχρά, κινοῦνται δὲ κινήσεις ἃς οὐκ ἐχρῆν, καὶ τοὺς ὅπως δεῖ μοιχεύειν ἐπὶ τῆς σκηνῆς σοφιστεύοντας αἱ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Καλὰ παρ' [14] ὑμῖν τὰ ἀκροατήρια, κηρύττοντα πάνθ' B
ἅπερ ἐν νυκτὶ μοχθηρῶς πραγματεύεται καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς αἰσχρῶν λόγων ἐκφωνήμασι. Καλοὶ δέ εἰσιν ὑμῶν καὶ οἱ ποιηταὶ ψευδολόγοι, καὶ διὰ σχημάτων ἐξαπατῶντες τοὺς ἀκροωμένους.

23. Εἶδον ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς σωμασκίας βεβαρημένους 31
καὶ φορτίον τῶν ἐν αὐτοῖς κρεῶν [1] περιφέροντας, οἷς ἔπαθλα καὶ στέφανοι πρόκεινται, παρακαλουμένων αὐτοὺς τῶν ἀγωνοθετῶν, οὐκ ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ, [2] ὕβρεως δὲ καὶ στάσεως φιλονεικίᾳ, καὶ τὸν μᾶλλον πλήκτην στεφανούμενον. Καὶ ταῦτα μέν ἐστι C
τῶν κακῶν τὰ ἐλάττονα· [3] τὰ δὲ μείζονα τίς οὐκ ἂν ἐξειπεῖν ὀκνήσειεν; Ἀργίαν τινὲς ἐπανῃρημένοι διὰ τὴν ἀσωτίαν ἑαυτοὺς εἰς τὸ φονευθῆναι πιπράσκουσι· καὶ πωλεῖ μὲν ἑαυτὸν ὁ [4] πενῶν, ὁ δὲ πλουτῶν ὠνεῖται τοὺς φονεύοντας. Καὶ τούτοις οἱ

quotidiani in nos leones expostulantur, inde persecutiones decernuntur, inde tentationes emittuntur."

11. συλαγωγεῖσθε] Sic codd. msti. Par. 2 in marg. ψυχαγωγεῖσθε. Gesner. et Herold. συλλαγωγεῖσθε (sic). Ille δημαγωγεῖσθε coniecit legendum: idque Morell., Duc., Worth., qui δουλαγωγεῖσθε commendavit, textui inseruerunt. Veram lectionem Maranus restituit.

12. Κεχηνέναι . . . οὐ θέλω] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Κεχηνέναι οὐ θέλω, ἤγουν θαυμάσαι, quod nostri hiare dixerunt. Virgilius . . . Inhiant aulas et limina." — C. 34: Τί μοι . . . πρὸς τὴν Καλλιστράτου κεχηνέναι (*intueri admirabundum*) τέχνην;

13. Ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχρά] Scholion in marg. Par. 1, Aet. et Fris.: ἤτοι ῥινοκτυποῦσιν, οἱονεὶ τὸ πνεῦμα τοῖς ῥώθωσι συνέλκοντες [Aet. male συνελκόντων] ποιὸν [Worth. et Maran. inepte ποῖον] ἦχον ἐπὶ καταγέλωτι [illi καταγέλων] ἀποτελοῦσι. H. e. *spiritum naribus concipientes sonum risus*

et [totum] hominem. Vos autem capiunt eiusmodi homines, et eos qui communia vobiscum studia non habent conviitiis exagitatis. Hiare nolo multis canentibus, et ab eo qui innuit oculis et movetur praeter naturam nolo me in eosdem affectus vocari. Quid mirabile aut egregium apud vos peragitur? Resonante naso turpia loquuntur, moventur indecore, et eos qui in scena moechandi artem docent filiae vestrae ac filii spectant. Praeclara sunt apud vos auditoria, quidquid nefarie noctu perpetratur praedicantia et turpium sermonum declamationibus auditores oblectantia. Praeclari autem sunt etiam poetae vestri mendaces, qui figuratis quoque sermonibus auditores a recta via abducunt.

23. Vidi homines corporis exercendi studio gravatos et pondus carnium suarum circumferentes, quibus praemia et coronae, adhortantibus eos agonothetis, proponuntur, non ad praeclarum facinus, sed ad faciendae iniuriae et excitandae discordiae contentionem: et qui magis percussor fuerit coronatur. Atque haec quidem minora sunt mala: maiora autem quis non dicere refugerit? Quidam inertiam profitentes propter luxuriam seipsos vendunt occidendos; et vendit se pauper, dives emit occisores. Ac sedent qui

excitandi gratia elidunt. Clemens Alex. Paed. III. c. 4. §. 29 de eiusmodi hominibus ait: *τὸ πορνικὸν ἀνέδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν ἐπιψοφοῦντες ἐπικινάλδισμα.*

14. *ὑμῖν*] Maranus ex Aet. probe reposuit. Caeteri *ἡμῖν*. Scripter ironice loquitur. — Tum ex Par. 1 edidi *κηρύττοντα* pro vulg. *κηρύττονται*. — Ad *ἐκφωνήμασι* Fris. in marg. *ἐκφωνήματα*.

1. *περιφέροντας*] Aet. et Duc. *ἐπιφέροντας*. — Antea Galland. inepte *φορτίων* pro *φορτίον*.

2. *ὕβρεως*] Aet. *ὑβρίσεως*.

3. *τὰ δὲ μείζονα* etc.] Scholion in marg. Par. 1: *Τοὺς μονομάχους λέγει.* — *Μονομάχοι* et *πυκτεύοντες* sunt gladiatores: quorum quidem pugna alterius vel amborum morte terminatur. Antea pugiles describuntur, qui ultra verbera non progrediuntur: unde explices verba *Καὶ ταῦτα μέν ἐστι τῶν κακῶν τὰ ἐλάττονα.*

4. *κονῶν*] Fris. in marg. *κεινῶν*.

μαρτυροῦντες καθίζονται, μονομαχοῦσί τε οἱ πυκτεύοντες περὶ οὐδενός, καὶ ὁ βοηθήσων οὐ κάτεισιν. Ἆρα γε τὰ τοιαῦτα ὑφ' ὑμῶν καλῶς ἐπιτελεῖται; Τὸ μὲν γὰρ στρατόπεδον τῶν μιαιφονούντων ὁ προὔχων ἐν ὑμῖν συναγείρει, [5]ληστοτροφεῖν ἐπαγγελλόμενος· οἱ δὲ ληστεύοντες ἀπ' αὐτοῦ προΐασι, καὶ πάντες ἐπὶ τὴν θέαν συνίετε κριταὶ γινόμενοι, τοῦτο μὲν πονηρίας ἀγωνοθέτου, τοῦτο δὲ καὶ αὐτῶν τῶν μονομαχούντων. Ὁ δὲ τῷ φόνῳ μὴ περιτυχὼν λυπεῖται, διότι μὴ κατεκρίθη πονηρῶν [6]καὶ ἀθέων καὶ μιαρῶν ἔργων θεατὴς γενέσθαι. Θύετε ζῶα διὰ τὴν κρεωφαγίαν, καὶ ἀνθρώπους ὠνεῖσθε τῇ ψυχῇ [7]τὴν ἀνθρωποφαγίαν παρεχόμενοι, τρέφοντες αὐτὴν [8]αἱματεκχυσίαις ἀθεωτάταις. Ὁ μὲν οὖν ληστεύων φονεύει χάριν τοῦ λαβεῖν, ὁ δὲ πλουτῶν μονομάχους ὠνεῖται χάριν τοῦ [9]φονεύεσθαι. D 41

24. *Τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὠφέλειαν [1]ὁ κατὰ τὸν Εὐριπίδην μαινόμενος καὶ τὴν Ἀλκμαίωνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλλων, ᾧ μηδὲ τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα, [2]κέχηνέ τε μέγα καὶ ξίφος περιφέρει καὶ κεκραγὼς πίμπραται καὶ φορέει στολὴν ἀπάνθρωπον; Ἐῤῥέτω καὶ τὰ [3]Ἀκουσιλάου μυθολογήματα, καὶ Μένανδρος [4]τῆς ἐκείνου γλώττης ὁ στιχοποιός. [5]Τί μοι καὶ τεθηπέναι τὸν μυθικὸν αὐλητήν; Τί δέ μοι καὶ [6]κατὰ Ἀριστόξενον τὸν Θηβαῖον Ἀντιγενίδην πολυπραγμονεῖν; Παραχωροῦμεν ὑμῖν* 16

5. *ληστοτροφεῖν*] Gesner. et Herold. (c. Fris.) *ληστοστροφεῖν*. Solus Tatianus illo verbo utitur.

6. *καὶ ἀθέων*] Abest ab Aet..

7. *τὴν*] Gesner. et Herold. iuxta Fris. *διὰ τήν*. Sic Aet. quoque. — Caeterum verba praecedentia *Θύετε ζῶα διὰ τὴν κρεωφαγίαν* comparationi inserviunt; inde Ledermann (Examen des hérésies de Tatien p. 5 sq.) perperam ex illis concludit: „Il paraît se prononcer contre l'usage de la viande."

8. *αἱματεκχυσίαις*] Hoc Par. 1 et 2 suppeditarunt. Editi omnes cum caeteris codd. mstis corrupte *αἱματοχυσίαις*.

9. *φονεύεσθαι*] Ita Fris. in marg. et Maran.. Reliqui *φονεῦσθαι*. Fortasse (Worth.) *κεφονεῦσθαι* legendum est.

1. *ὁ κατὰ τ. Εὐρ. . . . ἀπαγγέλλων*] Fabulam Alcmaeonis, qui matrem interfecit ideoque ad insaniam adactus est, Euripides aliique poetae tractarunt: quorum tamen perierunt tragoediae. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 315. — Hic (*ᾧ μηδὲ* etc.) depingitur actor, perso-

testimonium de his ferant, ac singulare certamen ineunt gladiatores nullam ob causam, nec quisquam auxiliaturus accedit. An talia praeclare a vobis peraguntur? Qui enim inter vos dignitate praestat exercitum homicidarum colligit, seque latrones alere profitetur; prodeunt ab eo latrones, et omnes ad spectaculum convenitis iudices futuri, partim agonothetae improbitatis, partim ipsorum quoque gladiatorum. Dolet qui caedi non interfuit, quod spectandis nefariis et impiis et scelestis facinoribus non fuerit damnatus. Occiditis animalia ut carnem edatis, et homines emitis ut animae epulum humanae carnis paretis, eam sanguinis effusione valde impia pascentes. Latro igitur occidit ut accipiat, dives gladiatores emit ut occidantur.

24. Quid me iuverit ille secundum Euripidem furiosus et Alcmaeonis matricidium agens: qui ne habitum quidem suum retinet, ac maiorem in modum hiat et ensem circumfert et clamans incenditur et stolam inhumanam gerit? Valeant Acusilai fabulae, et Menander eiusdem generis versificator. Quid est quod fabulosum tibicinem admirer? Aut quid est quod secundum Aristoxenum de Thebano Antigenide curiosius inquiram? Concedimus vobis ista inutilia;

nam Alcmaeonis ob matricidium furiosi gerens.

2. *κέχηνε*] Par. 2 *κεχήνει*.

3. *'Ακουσιλάου*] Codd. msti et editi *'Ηγησιλάου*. Sed illam lectionem reponendam esse observarunt Ionsius De scriptorr. historiae philos. (Ien. 1716. 4) p. 24 et Sturzius Pherecydis fragmm. (ed. 2) p. 215.

4. *τῆς ἐκείνου γλώττης*] H. e. (Worth.) qui pariter atque Acusilaus in re mythica versatur. Marano subaudiendum videtur *ἕνεκα*.

5. *Τί μοι... Τί δέ μοι*] Maranus *Τί δέ μοι... Τί μοι* contra codd. fidem.

6. *κατὰ 'Αριστόξενον*] H. e. *Aristoxeni instar*. Is, discipulus Xenophili et Aristotelis, multa scripsit non solum philosophica sed etiam musica, ut librum (iam deperditum) *περὶ αὐλητῶν* et *περὶ αὐλῶν καὶ ὀργάνων*. Cf. Pauly l. c. p. 809. Antigenides autem (Thebanus) tibicen erat celeberrimus: Plin. Hist. nat. XVI. c. 36, Valer. Max. III. c. 7. §. 2, alii. Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Περὶ 'Αντιγενίδου Σουΐδας πολλά*.

τὰ μὴ ὠφέλιμα· καὶ ὑμεῖς ἢ πείσθητε τοῖς δόγμασιν ἡμῶν, ἢ κατὰ τὸ ὅμοιον [7] τῶν ὑμετέρων ἡμῖν ἐκχωρήσατε. · B

25. Τί μέγα καὶ θαυμαστὸν οἱ παρ' ὑμῖν ἐργάζονται φι- 41 λόσοφοι; [1] Θατέρου γὰρ τῶν ὤμων ἐξαμελοῦσι, κόμην ἐπιειμένοι πολλήν, πωγωνοτροφοῦσιν, ὄνυχας θηρίων περιφέροντες, καὶ λέγοντες μὲν δεῖσθαι μηδενός, [2] κατὰ δὲ τὸν Πρωτέα σκυτοδέψου μὲν χρῄζοντες διὰ τὴν πήραν, [3] ὑφάντου δὲ διὰ τὸ ἱμάτιον καὶ διὰ τὸ ξύλον δρυοτόμου, διὰ [4] δὲ τὴν γαστριμαργίαν τῶν πλουτούντων καὶ ὀψοποιοῦ. Ὦ ζηλῶν ἄνθρωπε τὸν κύνα, τὸν θεὸν οὐκ οἶδας καὶ ἐπὶ τὴν [5] ἄλογον μίμησιν μεταβέβηκας· ὁ δὲ κεκραγὼς δημοσίᾳ μετ' ἀξιοπιστίας ἔκδικος γίνῃ [6] σαυτοῦ, κἂν μὴ λάβῃς λοιδορεῖς, καὶ γίνεταί σοι τέχνη τοῦ πορίζειν τὸ C φιλοσοφεῖν. [7] Τοῖς Πλάτωνος ἕπῃ δόγμασι· καὶ ὁ κατ' Ἐπίκουρον σοφιστεύων διαπρύσιος ἀνθίσταταί σοι. Πάλιν τε εἶναι θέλεις [8] κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην· καί τις κατὰ τὸν Δημόκριτον λοιδορεῖταί σοι. Πυθαγόρας Εὔφορβος γεγενῆσθαί φησιν, [9] καὶ

— Frustra censuit Maranus „verba τὸν Θηβαῖον Ἀντιγενίδην aptius collocari posse post τὸν μυθικὸν αὐλητήν."

7. τῶν ὑμετέρων] Maranus legi vult τῶν ἡμετέρων = *vel nostra nobis similiter relinquite*. Pariter interpres Campidonensis. Iam Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 68) improbavit, sic transferens: *oder lasset von euren Lehren in gleichem Maasse fahren wie wir euch eingeräumt*.

1. Θατέρου γὰρ etc.] Scholion in marg. Par. 1: Τοὺς Κυνικοὺς λέγει. Cynici habitum corporis moresque negligebant: Lucian. Bis accus. c. 6, Conviv. cc. 13. 14. 35. 44, Augustin. De civit. dei XIV. c. 20. Cf. Brucker Histor. crit. philos. Tom. II. p. 496 sqq.. — Ad verba Θατέρου τῶν ὤμων ἐξαμελοῦσι (nudum scil. habebant) Worthus haec observavit: „Cynici, qui et ἐξωμίαι saepius dicti sunt, pallium induebant humero dextro subiectum et in sinistrum coniectum, ante et retro duplicatum. Unde alterum humerum nudatum et exertum habebant, alterum duplicato pallii textu coopertum." Plura dedit Gataker ad Marc. Anton. Τῶν εἰς ἑαυτ. IV. §. 30. — Pro ἐξαμελοῦσι Aet. et Par. 2 ἐξαμπελοῦσι, et in marg. ἐξαπλῶσι.

2. κατὰ δὲ τὸν Πρωτέα] Cynicum dicit nomine Peregrinum, qui postea Protei cognomen accepit: Aul. Gell. Noctt. Attic. XII. c. 11. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 54 et Denzinger *Ueber d. Aechtheit d. bisher. Textes d. Ignat. Briefe* (Wirceb. 1849) p. 85 sq..

3. ὑφάντου] Par. 2 ὑφάντων.

et vos vel credite dogmatibus nostris, vel similiter nobis a vestris decedite.

25. Quid magnum et mirabile faciunt apud vos philosophi? Alterum enim humerum negligunt, comam demittunt multam, barbam alunt, ungues ferinos circumferunt, et quum nullius rei se dicant egere, tamen Protei more coriario indigent propter peram, textore propter vestem et lignario propter baculum, divitibus et coquo propter ingluviem. O canis aemulator homo, deum ignoras et ad irrationabilem imitationem declinas; qui publice cum auctoritate clamas ulcisceris te ipse, ac nisi acceperis convitiaris, et fit tibi ars lucrandi philosophia. Platonis dogmata sequeris: et Epicureus sophista tibi alta voce adversatur. Ac rursus Aristotelem vis sectari: et aliquis Democriti sectator tibi convitiatur. Pythagoras Euphorbum se fuisse

4. δὲ] Morell. et Worth. omiserunt.

5. ἄλογον] Fertasse (Maran.) ἀλόγων legendum, *belluarum*. — Praecedens τὸν κύνα accipias de cynico philosopho.

6. σαυτοῦ] Aet. αὐτοῦ.

7. Τοῖς Πλ. etc.] Editores ante Maranum inepte (c. Fris.) legebant et distinguebant sic: ...τὸ φιλοσοφεῖν τοῖς Πλ. ἐπὶ δόγμασι. Illud ἔχῃ, quod in Par. 2 deest, Par. 1 et Aet. suppeditarunt. — Omnes Apologetae dissensiones philosophorum reprehendebant: Iustinus Cohort. ad Gent. c. 5. n. 7.

8. κατὰ τ. Ἀριστ.] Fris. in marg. addit τε εἰ.

9. καὶ τοῦ Φερεκ....τὴν ἀθανασίαν] Codd. msti et editi, verbis καὶ et ὁ δὲ Ἀριστοτέλης alieno loco positis, sic habent: ...φησιν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοῦ Φερεκύδους [editt. praeter Maranum Φερεκύδου — sed vide c. 3] δ. κλ. ἐστιν [editt. inde a Morello ἐστί], καὶ τῆς ψυχῆς δ. τὴν ἀθανασίαν. Sed, ut Maranus recte monuit, duo maxima vitia insunt huic vulgatae scripturae. „1°. Aristotelem Pherecydis doctrinae haeredem facit. Id prorsus absurdum et veterum testimoniis repugnans, inprimis Tatiani, qui supra c. 3 non Aristotelem sed Pythagoram Pherecydis decretorum haeredem vocat. 2°. Non minus absurde Aristoteles Pherecydis imitator in exagitanda animae immortalitate diceretur, cum Pherecydes immortalis animae asseverandae princeps esse dicatur. Cf. Lactant. Institt. div. VII. c. 8. Dubium ergo non est quin legendum sit: ...φησιν, καὶ τοῦ Φερ....ἐστί[ν]· ὁ δὲ

τοῦ Φερεκύδους δόγματος κληρονόμος ἐστίν· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τῆς ψυχῆς διαβάλλει τὴν ἀθανασίαν. Στασιάζοντες δὲ ἔχοντες τῶν δογμάτων τὰς διαδοχὰς ἀσύμφωνοι [10] πρὸς τοὺς συμφώνους ἑαυτοῖς διαμάχεσθε. [11] Σῶμά τις εἶναι λέγει θεόν, ἐγὼ δὲ ἀσώματον· ἄλυτον εἶναι τὸν κόσμον, ἐγὼ δὲ λυόμενον· [12] ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ καιρούς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ· κριτὰς εἶναι Μίνω D
καὶ [13] Ῥαδάμανθυν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν τὸν θεόν· [14] ἀπαθανατίζεσθαι μόνην τὴν ψυχήν, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ σὺν αὐτῇ σαρκίον. Τί βλάπτομεν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες; Τί δὲ τοὺς [15] λόγῳ θεοῦ κατακολουθοῦντας καθάπερ μιαρωτάτους μεμισήκατε; [16] Παρ' ἡμῖν 41
οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία· ψευδομάρτυρες οἱ πεπαιδευμένοι γεγόνατε· παρ' [17] ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται, καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος, καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει.

26. Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ 16
ὁ κολοιὸς [1] οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς. Ἑκάστη πόλις ἐὰν

Ἀριστοτέλης τ. ψυχῆς etc.." Idem statuerunt Wesseling Probabilium lib. singul. p. 99, Sturz Pherecydis Fragmm. (ed. 2) p. 14, Daniel l. c. p. 227. — Paullo ante pro γεγενῆσθαι Fris. in marg. γεγονέναι. Pythagoras, quippe metempsychoseos dogma amplexus, quum aliorum tum illius quoque Euphorbi (Diog. Laert. VIII. c. 1. §. 4) personam gessisse iactavit. Cf. Sturz l. c. p. 208. Denique iam Gesnerus notavit: „Interpretes Aristotelici inter se dissentiunt, et adhuc sub iudice lis est [cf. Rixner *Handb. d. Gesch. der Philosoph.* P. I. p. 255 sq.], dum alii mortalem animam, alii immortalem Aristoteli creditam defendunt." Etiam Iustinus l. c. c. 6: Ἀριστοτέλης δέ, ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον ἀλλὰ θνητὴν εἶναι λέγει.

10. πρὸς τοὺς συμφώνους ἑαυτοῖς] H. e. cum Christianis.

11. Σῶμα τ. εἶναι λ. θεόν] Scholion in marg. Par. 1: Τῶν Στωϊκῶν αὕτη ἡ δόξα. Etiam ea quae statim sequuntur ad Stoicos, inprimis Zenonem, pertinent. — C. 15: Ἄσαρκος ... ὁ τέλειος θεός.

12. ἐκπύρωσιν . . . εἰσάπαξ] Scriptor idem dicit c. 6. p. 145. D (n. 1). Atque hoc est quod in Stoicis damnat, „non ipsam inflammationem; nam et Christianis proba haec sententia, sed sic modificata." Lipsius Physiol. Stoic. (Opp. ed. Antv. Tom. IV) p. 600. Cf. Baumgarten-Crusius *Compend. d. christl. Dog-*

ait, et Pherecydis doctrinae haeres est: Aristoteles vero exagitat immortalitatem animae. Vos autem, qui tumultuosas habetis dogmatum successiones, discordes cum concordibus pugnatis. Est qui deum corpus esse dicat, ego incorporeum; mundum esse indissolubilem, ego dissolvendum; conflagrationem variis temporibus evenire, ego semel eventuram; iudices esse Minoem et Rhadamanthum, ego deum ipsum; immortalitate donari solam animam, ego carnem quoque cum anima. Quid vos laedimus, Graeci? Cur eos qui verbum dei sequuntur tanquam scelestissimos odistis? Carnem humanam non edimus; falsi testes estis qui edocti estis ut id diceretis, apud vos autem fit Pelops deorum coena, quamquam a Neptuno amatus, et Saturnus filios devorat, et Iuppiter Metin deglutit.

26. Desinite alienos sermones velut in triumpho ostentare et velut graculus pennis ornari non vestris. Unaquae-

mengesch. Tom. II (ed. Hase) p. 396.

13. *Ῥαδάμανθυν*] Morell., Duc., Worth. *Ῥαδάμανθον*, absque codd. mstorum fide. De sententia adi c. 6 (n. 2).

14. *ἀπαθανατίζεσθαι ... σαρκίον*] Cf. c. 13. n. 1 et Daniel l. c. p. 227.

15. *λόγῳ θεοῦ*] C. 26: *τῶν ὑμετέρων οὐκέτι ψαύομεν, θεοῦ δὲ λόγῳ κατακολουθοῦμεν.* Cf. c. 18. n. 9.

16. *Παρ' ἡμῖν ... ἀνθρωποφαγία*] Hoc crimen (*Θυέστεια δεῖπνα*: cf. Iustin. Apol. I. c. 26. n. 29) Christianis intentatum est ex prava coenae sacrae interpretatione. Cf. Epist. ad Diogn. c. 5. n. 8. Caeterum hoc tantum Orationis loco Tatianus (Daniel l. c. p. 216) ad illam coenam respicit. — Mox codd. msti et editi *οἱ ἐπιτηδευόμενοι* praebent pro *οἱ πεπαιδευμένοι*. Excipias Par. 1, ex quo unus Maranus genuinam lectionem reposuit, sic probans: „Huius calumniae inventores (*οἱ ἐπιτηδ., qui de industria id fingitis*) non erant hi quos alloquitur Tatianus, sed eam ab aliis [Iust. Dial. c. 17. n. 5] traditam ac sine certo auctore et capite, sine argumentis [Apol. I. c. 23. n. 7] iactatam probabant; unde eos Tatianus, itidem ut falsos testes, edoctos et subornatos fuisse dicit."

17. *ὑμῖν*] Herold. et Duc. *ἡμῖν*.

1. *οὐκ*] Herold. *οὔτι* (sic). Tum Par. 1 *ἐπικοσμούμενος*. „Qui pro-

ἀφέληται [2] τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀφ᾽ ὑμῶν λέξιν, ἐξαδυνατήσουσιν ὑμῖν τὰ σοφίσματα. Ζητοῦντες τίς ὁ θεός, [3] τὰ ἐν ὑμῖν ἀγνοεῖτε· κεχηνότες δὲ εἰς [4] τὸν οὐρανὸν κατὰ βαράθρων πίπτετε. [5] Λαβυρίνθοις ἐοίκασιν ὑμῶν τῶν βιβλίων αἱ ἀναθέσεις, οἱ δὲ ἀναγινώσκοντες τῷ πίθῳ τῶν Δαναΐδων. Τί μοι μερίζετε τὸν χρόνον, λέγοντες τὸ μέν τι εἶναι παρῳχηκὸς αὐτοῦ, [6] τὸ δὲ ἐνεστός, τὸ δὲ μέλλον; Πῶς γὰρ δύναται παρελθεῖν ὁ μέλλων, εἰ ἔστιν ὁ ἐνεστώς; Ὥσπερ δὲ οἱ ἐμπλέοντες τῆς νεὼς φερομένης οἴονται B
διὰ τὴν ἀμαθίαν ὅτι τὰ ὄρη τρέχουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς οὐ γινώσκετε παρατρέχοντας μὲν ὑμᾶς, ἑστῶτα δὲ τὸν αἰῶνα, μέχρις ἂν αὐτὸν [7] ὁ ποιήσας εἶναι θελήσῃ. Διὰ τί γὰρ ἐγκαλοῦμαι λέγων τὰ ἐμά, τὰ δέ μου πάντα καταλύειν σπεύδετε; Μὴ γὰρ [8] οὐχ ὑμεῖς κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἡμῖν γεγένησθε, τῆς αὐτῆς τοῦ κόσμου διοικήσεως μετειληφότες; Τί φάσκετε σοφίαν εἶναι παρ᾽ ὑμῖν μό- 43
νοις, οὐκ ἔχοντες ἄλλον ἥλιον οὐδ᾽ ἀστέρων ἐπιφοιτήσεις καὶ γένεσιν διαφορωτέραν, θάνατόν τε παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἐξαίρετον; Ἀρχὴ τῆς φλυαρίας ὑμῖν [9] γεγόνασιν οἱ γραμ- C
ματικοί, καὶ [10] οἱ μερίζοντες τὴν σοφίαν τῆς κατὰ ἀλήθειαν σοφίας ἀπετμήθητε, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν μερῶν ἀνθρώποις προσενείματε· καὶ τὸν μὲν θεὸν ἀγνοεῖτε, πολεμοῦντες δὲ ἑαυτοῖς· [11] ἀλλήλους καθαιρεῖτε. Καὶ διὰ τοῦτο πάντες οὐδέν ἐστε·

verbialem illum Graculum Aesopicum nescit quaerat in Chiliadibus Erasmi" (Gesn.).

2. τ. ἰδίαν αὐτῆς ... λέξιν] Cf. c. 1. p. 142. B.

3. τὰ ἐν ὑμῖν] Par. 1 et 2 τίνα τὰ ἐν ὑμῖν, Aet. et Fris. τίνα τὰ ἐν ἡμῖν (sic quoque Par. 2 supra lineam). Gesner. et Herold. lectionem Frisiani exhibent; Morell., Duc., Worth. τὰ ἐν ἡμῖν (omisso τίνα), sed reddunt cum Gesnero: *quid in vobis lateat.* Maran. recte τὰ ἐν ὑμῖν.

4. τὸν] Ex Par. 1 restitui.

5. Λαβυρ. etc.] Obscuritatem notat scriptorum gentilium, v. c. Heracliti (c. 3). De verbis autem οἱ δὲ ἀναγιν. etc. componas proverbium in Chiliadibus Erasmi: „Cribro aquam haurire." — Pro βιβλίων Par 2 βίβλων.

6. τὸ δὲ ἐνεστός] Codd. msti et editi ἐνεστώς. Maranus similem affert sententiam Eusebii De laud. Constant. c. 6, „ubi Eusebius docet aevum nec senescere nec interire, nec praesens apprehendi posse, nedum praeteritum aut futurum. Praeteritum enim tempus non est, quippe quod iam transiit; futurum vero nondum adest, ac proinde non est

que civitas si propriam a vobis dictionem repetitum veniat, vestra vos deficient sophismata. Dum quaeritis quid sit deus, quid in vobis agatur ignoratis; in coelum hiantes in foveas deciditis. Similes sunt labyrinthis librorum vestrorum pertractationes, et qui eos legunt Danaidum dolio. Quid mihi tempus dividitis, dicentes aliud praeteritum, aliud praesens, aliud futurum? Quomodo enim futurum elabi possit, si praesens adest? Quemadmodum autem navigantes praeterlabente nave putant prae imperitia montes currere, ita vos quoque non perspicitis vos quidem praetercurrere, aevum vero stare, quamdiu ipsum esse voluerit qui creavit. Cur enim mea exponens incusor, et cur mea omnia evertere studetis? Nonne enim vos simili ac nos modo nati estis, eiusdem mundi administrationis participes? Cur sapientiam esse apud vos solos dicitis, quum non alium solem neque alios siderum ortus, vel originem praestantiorem et mortem praeter caeteros homines eximiam habeatis? Initium nugandi vobis fuerunt grammatici, et qui sapientiam dividitis a vera sapientia abscissi estis, et partium [eius] nomina hominibus attribuistis; ac deum quidem ignoratis, dum autem inter vos digladiamini vos invicem evertitis. Quocirca nihil prorsus estis omnes: quamvis ser-

omnino; praesens autem apprehendi non potest, quia simul cum ipsa cogitatione ac locutione elabitur." Vid. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 240.

7. *ὃ*] Ex Par. 1 (Duc.) reposui.

8. *οὐχ*] Ita Ducaeus: caeteri *οὐκ*.

9. *γεγόνασιν*] In Par. 2 alia manu mutatum est in *γέγονεν*.

10. *οἱ μερίζοντες τὴν σοφίαν*] Loquitur de philosophiae divisione, circa quam occupantur philosophi, aliis aliter dividentibus, aut forte de ipsa sectarum varietate, quae a suis auctoribus denominantur, ut Aristotelici, Platonici, Epicurei: et hoc argumentum est illos non divinam, quae una et simplex est unique deo adscribenda, sed humanam sapientiam et hominum inventa secutos. *Gesnerus.* — Iustinus Dial. c. Tr. c. 2: *Τί ποτε δ' ἐστὶ φιλοσοφία ...τοὺς πολλοὺς λέληθεν· οὐ γὰρ ἂν Πλατωνικοὶ ἦσαν οὐδὲ Στωϊκοὶ* etc., *μιᾶς οὔσης ταύτης ἐπιστήμης. Οὗ δὲ χάριν πολύκρανος ἐγενήθη, θέλω εἰπεῖν.* Comp. locum quem ibi n. 4 laudavi.

11. *ἀλλήλους*] Sic Par. 1 et in

σφετερίζοντες μὲν τοὺς λόγους, διαλεγόμενοι δὲ καθάπερ τυφλὸς κωφῷ. [12] Τί κατέχετε σκεύη τεκτονικά, τεκταίνειν μὴ γινώσκοντες; [13] Τί λόγους ἐπαναιρεῖσθε, τῶν ἔργων μακρὰν ἀφεστῶτες, φυσώμενοι μὲν διὰ δόξης, ἐν δὲ ταῖς συμφοραῖς ταπεινούμενοι; Παρὰ λόγον [14] καταχρᾶσθε τοῖς σχήμασι· δημοσίᾳ μὲν γὰρ πομπεύετε, [15] τοὺς δὲ λόγους ἐπὶ τὰς γωνίας ἀποκρύπτετε. Τοιούτους ὑμᾶς ἐπιγνόντες καταλελοίπαμεν, καὶ τῶν ὑμετέρων οὐκέτι ψαύομεν, θεοῦ δὲ λόγῳ κατακολουθοῦμεν. Τί γάρ, ἄνθρωπε, 44 τῶν γραμμάτων ἐξαρτύεις τὸν πόλεμον; Τί δὲ ὡς ἐν πυγμῇ συγκρούεις τὰς ἐκφωνήσεις αὐτῶν [16] διὰ τῶν Ἀθηναίων ψελλισμῶν, δέον σε λαλεῖν φυσικώτερον; Εἰ γὰρ ἀττικίζεις οὐκ ὢν Ἀθηναῖος, λέγε μοι τοῦ μὴ δωρίζειν τὴν αἰτίαν. Πῶς τὸ μὲν εἶναί σοι δοκεῖ [17] βαρβαρικώτερον, τὸ δὲ πρὸς τὴν ὁμιλίαν 16 ἱλαρώτερον;

D

27. Εἰ δὲ σὺ τῆς ἐκείνων ἀντέχῃ παιδείας, τί μοι δόξας αἱρουμένῳ δογμάτων ὧν θέλω διαμάχῃ; [1] Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον τὸν μὲν λῃστὴν διὰ τὸ ἐπικατηγορούμενον ὄνομα [2] μὴ κολάζειν, πρὶν ἢ τἀληθὲς ἐπ' ἀκριβείᾳ καταμανθάνειν, ἡμᾶς δὲ προλήμματι λοιδορίας ἀνεξετάστῳ μεμισηκέναι; [3] Διαγόρας Ἀθη-

marg. Fris., Duc. et Maran.; reliqui ἀλλήλοις.

12. *Τί κατέχετε σκεύη τ.*] Addit epexegesin. Quid effutitis multa verba et dicendi artes colitis? Haec instrumenta tantum sunt verae sapientiae, quae non in verbis tantum sed rebus et sapienter factis consistit. *Gesnerus.*

13. *Τί λόγους* etc.] Iust. Cohort. ad Gent. c. 35: *οὐ γὰρ ἐν λόγοις ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα.* Athenag. Suppl. p. Christ. c. 33: *οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδασκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα.* — Aet. *ἐφεστῶτες* pro *ἀφεστῶτες*.

14. *καταχρᾶσθε*] Herold. *καταχρᾶσθαι.*

15. *τοὺς ... ἀποκρύπτετε*] Quum Tatianus opponat philosophorum in angulis disputationes superbae in publicum proditioni, liquet eum loqui de doctrina, quam philosophorum plerique instar mysterii occultam tenebant. Vide Synesium Ep. 142. *Maranus.* — Philosophi enim, ut laterent, solebant angulos petere: unde *ψιθυρίζειν ἐν γωνίᾳ* (Plat. Gorg. p. 485. D, Themist. Or. 22) dicebantur. Praeter necessitatem Worthus pro *ἀποκρύπτετε* admisit *ἀποκηρύττετε.*

16. *διὰ τ. Ἀ. ψελλισμῶν*] No-

mones vobis quasi proprio iure vendicetis, tamen disseritis velut caecus cum surdo. Cur tenetis instrumenta fabrilia, qui fabricari non scitis? Cur sermones profitemini, qui ab operibus longe distatis: gloriâ nimirum inflati, in calamitatibus autem demissi? Actiones vestrae speciem habent a ratione alienam; nam in publico cum pompa inceditis, sermones autem in angulis occultatis. Missos vos fecimus quum tales cognosceremus, neque iam vestras res attingimus, sed verbum dei sequimur. Cur enim, o homo, literarum bellum excitas? Cur earum pronuntiationes ut in pugillatu attice balbutiendo collidis, quum te magis apte ad naturam loqui deceret? Nam si, quum Atheniensis non sis, atticissas, dic mihi cur non dorice loquaris. Quomodo hoc tibi asperius videtur, illud hilarius ad colloquium?

27. Quodsi te istorum tenet eruditio: cur mihi dogmatum quae mihi placent opiniones eligenti bellum indicis? Quomodo enim non absurdum est latronem quidem propter illud nomen cuius accusatur non puniri, antequam veritas diligenter explorata fuerit, nos autem per anticipatam ex convitiis sine examine opinionem odio haberi? Dia-

tat contractam vocum pronuntiationem. — Antea pro *συγκρούεις* Aet. *συγκρούσεις*.

17. *βαρβαρικώτερον*] *Βάρβαρος* hic dicitur de sermone aspere sonante. Sic *βαρβαρόφωνος* apud Homerum (Il. II. 867) legitur. Plerumque illud vocabulum aliter usurpatur: c. 1. n. 1.

1. *Πῶς γὰρ* etc.] Iustinus Apol. I. c. 4: *Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, ἢν μή τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται. Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὑμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε, ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔλεγχον λαμβάνετε.* Adde Athenag. Supplic. p. Christ. c. 2 et Tertullian. Apolog. c. 2.

2. *μὴ*] Aet. *καί*.

3. *Διαγόρας*] Hic, teste Suida s. v., *ἄθεος* fuit, ac mysteria sic contemsit ut etiam ea sectantes averteret; quare Athenienses talentum iis polliciti sunt qui eum interfecissent. Quod *Φρυγίους* Diagorae *λόγους* attinet, Vossius (De histor. gr., ed. Westerm., p. 13) putat illos tractasse eorum historiam quae ad Cybelen, matrem Phrygiam, pertinebant: ut homines a sacris eius deterrerentur. Quare apud Suidam *λόγοι ἀποπυργίζοντες* vocantur: istam

ναῖος ἦν, ἀλλὰ τοῦτον ἐξορχησάμενον τὰ παρ' Ἀθηναίοις μυστήρια τετιμωρήκατε· καὶ τοῖς Φρυγίοις αὐτοῦ λόγοις ἐντυγχάνοντες ἡμᾶς μεμισήκατε. [4] Λέοντος κεκτημένοι τὰ ὑπομνήματα πρὸς τοὺς ἀφ' ἡμῶν ἐλέγχους δυσχεραίνετε· καὶ τὰς περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν δόξας [5] Ἀπίωνος ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς ὡς B
ἀθεωτάτους ἡμᾶς ἐκκηρύττετε. Τάφος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καθ' ὑμᾶς δείκνυται, [6] κἂν ψεύδεσθαί τις τοὺς Κρῆτας λέγῃ. Τῶν πολλῶν [7] θεῶν ἡ ὁμήγυρις οὐδέν ἐστι. Κἂν ὁ κατηγορῶν αὐτῶν Ἐπίκουρος δᾳδουχῇ, τοὺς ἄρχοντας οὐδὲν πλέον τοῦ θεοῦ κατάληψιν ἣν ἔχω περὶ τῶν ὅλων ταύτην οὐκ ἀποκρύπτομαι. [8] Τί μοι συμβουλεύετε φενακίζεσθαι τὴν πολιτείαν; Τί δὲ λέγων θανάτου καταφρονεῖν [9] διὰ τέχνης φεύγειν αὐτὸν ἐπαγγέλλῃ; [10] Ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω καρδίαν ἐλάφου· τὰ δὲ τῶν ὑμετέρων λό- C

enim deam veteres turrigeram repraesentabant. Haud dubie autem in illis libris fabulae quoque descriptae erant aliorum numinum a Graecis e Phrygia receptorum. Cf. Meunier Disput. de Diagora Melio (Roterod. 1838) p. 83 sqq.. Diagoras autem et, qui statim memorantur, Leo Pellaeus et Apio grammaticus hanc deorum refellendorum viam sequebantur, ut eos vel homines esse (Arnob. adv. nat. IV. c. 29) probarent vel ad physicas rationes (Euseb. Praepar. ev. III. c. 1) revocarent. — *Sensus*: Vos, quamquam Diagoram ob impietatem sacrilegam damnavistis, tamen Phrygios eius libros legitis; id sane facitis: atqui infensum in *nos* animum non abiicitis. Maranus autem, ab Abbate de Monsoury (cf. c. 1. n. 20) monitus, pro τετιμωρήκατε commendavit τετιμήκατε. „Diagoram Atheniensem, quamvis mysteria evulgaverit, in pretio habetis; et qui Phrygios illius libros legitis nos odio habetis." In Par. 1 et 2 non ἐντυγχάνοντες sed ἐντυγχάνοντας errore comparet.

4. Λέοντος] Is Αἰγυπτιακὰ (Hygin. Poet. astron. II. 20) sive περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν (Clem. Alex. Strom. I. c. 21. §. 106) scripsit. A Tertulliano De coron. milit. c. 7 Aegyptius et ab Arnobio l. c. Pellaeus appellatur. Adeas Westermannum ad Vossium l. c. p. 462 n. 5. — Ergo (Worth.): Leonis sc. falsorum numinum ἐλέγχους (coll. quae n. 3 monui) lubenter legitis, Christianorum vero ἐλέγχους aegro animo fertis.

5. Ἀπίωνος] Sic recte omnes codd. msti et editi. Unus Maranus Ἀππίωνος (Iustin. Cohort. ad Gent. c. 9. n. 9) dedit. Ille Apion infra c. 38 ὁ γραμματικὸς et ἀνὴρ δοκιμώτατος (cf. Voss. l. c. p. 235) appellatur, qui Aegyptiacorum libros quinque scripserit: ad quos Tatianus hic respicit. Cf. Schliemann

goras Atheniensis erat, sed ei poenam irrogastis quod Atheniensium mysteria evulgasset: et qui Phrygios illius libros legitis odio nos habetis. Qui Leonis commentarios servatis moleste fertis nostras redargutiones; et qui Apionis de diis Aegyptiis opiniones apud vos habetis nos tamquam impiissimos relegatis. Sepulcrum Olympii Iovis apud vos monstratur, licet quidam Cretenses mentiri dicat. Nihil est illa multitudinis deorum congregatio. Quamvis contemtor eorum Epicurus taediferi munere fungatur, principes non diutius celo quam de deo eiusque universorum principatu cognitionem habeo. Cur mihi auctor es ut meum institutum mentiar? Et qui mortem a te contemni dicis cur hortaris ut eam astute declinem? At ego cor cervi non habeo: ve-

Die Clementinen etc. (Hamb. 1844) p. 111 sqq.. — Mox ἐκκηρύσσετε vulgo pro ἐκκηρύττετε (cf. c. 1. n. 15) legitur; sic paullo infra (p. 164. C) recte κηρύττουσιν exstat.

6. κἂν φ. τις τ. Κρ. λέγῃ] Cretensium vanitas de Iovis apud se sepulcro, multaque id genus mentientium, in vulgi fabulam abiit. *Gesnerus*. — Illi potissimum idcirco ψεῦσται vocabantur quod iactarent sepulcrum apud se esse Iovis, quem reliqui Graeci esse putabant immortalem deorum patrem. Callimachus, ad quem Tatianus pronomine τις videtur respicere, Hymn. in Iov. v. 8 sq. (coll. Athenag. Supplic. p. Christ. c. 30):

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Etiam Epimenides περὶ χρησμῶν fertur cecinisse: *Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται.* Plura dabunt recentiores interpretes Epist. ad Tit. 1, 12.

7. θεῶν ἡ ὁμήγυρις] Formula Homero usitata (Il. XX. 142). — Interpunctio debetur Marano; caeteri sic:... οὐδέν ἐστι, κἂν... δᾳδουχῇ τοὺς ἄρχοντας. οὐδὲν πλέον etc.. Worthus: „Innuit hoc loco Tatianus Epicurum, siculi et alios philosophos, coactum solummodo poenae metu populari sententiae se accommodasse et hinc numerosam deorum turbam non manifeste denegasse." Cf. Iustin. Cohort. ad Gent. c. 20. n. 1.

8. Τί μοι σ. φ. τ. κολ.] Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17.

9. διὰ τέχνης] Cf. Iustin. Apol. I. c. 28. n. 5.

10. Ἐγὼ etc.] Minime tam ignavus sum (Hom. Il. I. 225: κραδίην ἐλάφοιο ἔχων) ut mortem timeam. Thersites ἀμετροεπής apud Homerum (l. c. II. 212) dicitur.

γων ἐπιτηδεύματα κατὰ τὸν ἀμετροεπῆ Θερσίτην γίνεται. Πῶς 41
πεισθήσομαι [11] *τῷ λέγοντι μύδρον τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην*
γῆν; Τὰ γὰρ τοιαῦτα λόγων ἐστὶν ἅμιλλα καὶ οὐκ ἀληθείας δια-
κόσμησις. Ἢ πῶς οὐκ ἠλίθιον [12] *πείθεσθαι τοῖς Ἡροδώρου*
βιβλίοις περὶ τοῦ καθ' Ἡρακλέα λόγου, γῆν ἄνω κηρύττουσιν,
κατεληλυθέναι τε ἀπ' αὐτῆς λέοντα τὸν ὑφ' Ἡρακλέους φονευθέν-
τα; Τί δ' ἂν ὠφελήσειε λέξις Ἀττικὴ καὶ φιλοσόφων σωρεία καὶ
συλλογισμῶν πιθανότητες καὶ μέτρα γῆς καὶ ἄστρων θέσεις καὶ
ἡλίου δρόμοι; Τὸ γὰρ περὶ τοιαύτην ἀσχολεῖσθαι ζήτησιν νομο-
θετοῦντός ἐστιν ἔργον ἑαυτῷ τὰ δόγματα. D

28. *Διὰ τοῦτο καὶ τῆς παρ' ὑμῖν κατέγνων νομοθεσίας.*
Μίαν μὲν γὰρ ἐχρῆν εἶναι καὶ κοινὴν ἁπάντων τὴν πολιτείαν·
νυνὶ δὲ ὅσα γένη πόλεων τοσαῦται καὶ τῶν νόμων θέσεις, ὡς
εἶναι τὰ παρ' ἐνίοις αἰσχρὰ παρά τισι σπουδαῖα. Νομίζουσι γοῦν
Ἕλληνες φευκτὸν εἶναι τὸ [1] *συγγίνεσθαι μητρί, κάλλιστον δὲ τὸ*
τοιοῦτόν ἐστιν ἐπιτήδευμα παρὰ τοῖς Περσῶν μάγοις· [2] *καὶ παι-*
δεραστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίαις δὲ ὑπὸ Ῥω- 16
μαίων ἠξίωται, παίδων ἀγέλας ὥσπερ ἵππων φορβάδων συναγεί-
ρειν αὐτῶν πειρωμένων.

29. *Ταῦτα οὖν ἰδών, ἔτι δὲ καὶ* [1] *μυστηρίων μεταλαβών,* 41
καὶ τὰς παρὰ πᾶσι θρησκείας δοκιμάσας [2] *διὰ θηλυδριῶν καὶ ἀν-*
δρογύνων συνισταμένας, εὑρὼν δὲ παρὰ μὲν Ῥωμαίοις [3] *τὸν κατ'*
αὐτοὺς Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν

11. *τῷ λέγ. μύδρον τὸν ἥλιον*] Intelligit Anaxagoram, qui solem *μύδρον διάπυρον* (Diog. Laert. II. c. 3. §. 4. 9) vocavit. Cf. Reinhold *Gesch. d. Philos.* Tom. I (Ien. 1845) p. 45 sq..

12. *πείθεσθαι*] Sic Par. 1. 2, Duc. et Maran.; reliqui *πιθέσθαι*. — Pro *Ἡροδώρου* codd. msti et editi inepte praebent *Ἡροδότου*. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 1241. — Tum Aet. non *βιβλίοις* sed *βίβλοις* offert.

1. *συγγίνεσθαι*] Par. 2 *συγγενέσθαι*. — De Persarum more hic memorato cf. Clement. Alex. Strom. III. c. 2. §. 11 et Tertullian. Apolog. c. 9.

2. *καὶ*] Herold. omisit. Tum pro vulg. *προνομίας* rescripsi ex Par. 1. 2 *προνομίαις*. Sic *ἀξιοῦν τινα προσφθέγμασι* apud Aeschyl. Agam. 877 legitur. De formula *ὑπὸ*

strarum autem literarum studia loquacissimum Thersiten imitantur. Quomodo credam dicenti solem esse massam ignitam lunamque terram? Haec enim verborum pugna sunt neque veritatis illustratio. Aut quomodo non stultum est Herodori de Herculis historia libris credere, terram superiorem praedicantibus, et inde delapsum leonem quem Hercules occidit? Quid enim profuerint stilus atticus et philosophorum sorites et syllogismorum probabilitates et mensurae terrae et astrorum positiones et solis cursus? Eiusmodi enim quaestionibus occupari hominum est sibi dogmata instar legis imponentium.

28. Quapropter vestras quoque legum institutiones contemsi. Unam enim oportebat esse et communem omnium vivendi normam; nunc autem quot civitates tot legum institutiones, ita ut quae apud nonnullos turpia sunt apud alios sint praeclara. Videtur nimirum Graecis fugiendum coniungi cum matre, praeclarissimum vero id habetur institutum apud Persarum magos; ac puerorum amor a barbaris damnatur, praerogativis vero a Romanis honorata est, qui puerorum greges instar equorum gregalium cogere student.

29. Haec quum vidissem, praeterea vero etiam mysteriorum particeps factus essem, ac varias ubique religiones explorassem quae ab effeminatis et androgynis procurantur, quumque reperissem apud Romanos Latiarem eorum Iovem

βαρβάρων...ὑπὸ Ῥωμαίων c. 1. n. 1 consulas. — De sententia cf. Iustin. Apol. I. c. 27. n. 3.

1. *μυστηρίων*] Procul dubio Eleusinia intelligit, quae *κατ' ἐξοχὴν* Mysteria dicebantur. Lobeck in Aglaophamo (Tom. I. p. 197) scripsit *τῶν μυστηρίων*.

2. *διὰ θηλυδρ.* etc.] Observat Augustinus libro VI de civ. dei sacra committi infamibus gallis, quibus ne in scenam quidem prodire liceat. *Maranus*. — Cf. c. 8. n. 9.

3. *τὸν κατ' αὐτοὺς Λατ. Δία*] Par. 1, Aet., Fris. corrupte *τὸν κατὰ τοὺς Λατιάριον Δία*. Sic Gesner. quoque et Herold.; caeteri editores, ut Par. 2, corrupta verba *κατὰ τοὺς* eiecerunt. Sed recte Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 108) iussit *κατ' αὐτοὺς* (cf. c. 34 *τῇ κατὰ Ῥωμ. συΐ*) re-

ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον, Ἄρτεμιν δὲ [4] οὐ μακρὰν τῆς
μεγάλης πόλεως τῶν αὐτῶν πράξεων ἐπανῃρημένην τὸ εἶδος,
[5] ἄλλον τε ἀλλαχῇ δαίμονα κακοπραγίας ἐπαναστάσεις πραγματευ-
όμενον, κατ' ἐμαυτὸν γενόμενος ἐζήτουν ὅτῳ τρόπῳ τἀληθὲς ἐξευ- B
ρεῖν [6] δύνωμαι. [7] Περινοοῦντι δέ μοι τὰ σπουδαῖα συνέβη γρα-
φαῖς τισιν ἐντυχεῖν βαρβαρικαῖς, πρεσβυτέραις μὲν ὡς πρὸς τὰ
Ἑλλήνων δόγματα, θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων πλάνην·
καί μοι πεισθῆναι ταύταις συνέβη διά τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον
καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τῆς τοῦ παντὸς ποιή-
σεως τὸ εὐκατάληπτον καὶ τῶν μελλόντων τὸ προγνωστικὸν καὶ
τῶν παραγγελμάτων τὸ ἐξαίσιον καὶ τῶν ὅλων τὸ μοναρχικόν.
Θεοδιδάκτου δέ μου γενομένης τῆς ψυχῆς συνῆκα ὅτι [8] τὰ μὲν 41
καταδίκης ἔχει τρόπον, τὰ δὲ ὅτι λύει τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν, C
καὶ ἀρχόντων μὲν πολλῶν καὶ μυρίων ἡμᾶς ἀποσπᾷ τυράννων,
[9] δίδωσι δὲ ἡμῖν οὐχ ὅπερ μὴ ἐλάβομεν, ἀλλ' ὅπερ λαβόντες
ὑπὸ τῆς πλάνης ἔχειν ἐκωλύθημεν.

30. Τούτων οὖν τὴν κατάληψιν μεμνημένος καὶ [1] πεποιημένος βούλομαι καθάπερ τὰ νήπια τῶν βρεφῶν ἀποδύσασθαι.

ponendum esse: atque ita Par. 2 in marg. suppeditat. — Scholion in marg. Par 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Statius [? Lucanus Phars. 1, 198]: Et residens celsa Latialis Iup[p]iter Alba.“ De cruento Iovis Latiaris cultu exposui ad Iustini Apol. II. c. 12. n. 9.

4. οὐ μακρὰν τῆς μεγάλης πόλεως] H. e. non procul Romā (haec enim est μεγάλη πόλις — cf. c. 19. n. 5), nempe Ariciae. Pariter scholiastes in marg. Par. 1 (vide et supra n. 3) explicuit, Ἄρτεμιν intelligens de „Diana Aricina.“ Idem statuerunt Scaliger in Euseb. p. 56 et Thirlbius ad Iust. Apol. II. p. 128. De cultu Dianae Aricinae plura legas in Erschii et Gruberi *Allg. Encyclop. d. Wiss. u. Künste*, P. V (Lips. 1820), p. 238. Male Worthus indicatam putavit Hymniam Dianam, cuius templum non procul Megalopoli erat; sed sanguine non colebatur humano. — Lobekio l. c. τὸ εἶδος displicuit: maluit τὸ αἶσχος. Etsi non mala, non tamen necessaria emendatio. Itidem scriptor saepius vocem istam ad notionem amplificandam adhibet: cc. 14 (τῆς ἁμαρτίας τὰ εἴδη), 17 (τῆς κακίας εἶδος), alibi. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 29.

5. ἄλλον τε ἀ. δαίμονα] Non solum Iovi et Dianae sed Saturno quoque sacrificabatur humano sanguine, potissimum in Latio. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Al-*

cruore humano et sanguine ex homicidiis delectari, Dianam autem non procul magna urbe similes actiones profiteri, et alium alibi daemonem malorum facinorum auctorem fieri: in me ipsum descendens inquisivi quomodo verum invenire possem. Quum autem animum per optima quaeque versarem, contigit mihi ut in quosdam libros barbaricos inciderem, antiquiores quam ut cum Graecorum placitis, diviniores quam ut cum eorum errore conferri possint; et mihi evenit ut his fidem haberem propter dictionis humilitatem et scriptorum simplicitatem et universi creationis explicationem captu facilem et futurorum praecognitionem et praeceptorum excellentiam et singularem universorum principatum. Itaque animâ meâ divinitus edoctâ intellexi ista quidem ad condemnationem ducere, hanc autem servitutem quae in mundo est dissolvere, et a multis principibus et infinitis tyrannis nos abstrahere, et nobis dare non quidem novum quoddam, sed quod acceptum retinere per errorem nequivimus.

30. Horum igitur cognitione initiatus et instructus statui errorem tamquam nugas infantium abiicere. Nequitiae enim

lerikumswiss. Tom. VI. p. 431 et 835. Maranus sic transtulit: *et aliorum alibi daemonum molitione multa nefarie fieri.*

6. *δύναμαι*] Sic Stephani (l. c.) monitu edidi pro vulg. *δύναμαι.*

7. *Περινοοῦντι* etc.] Iustinus Dial. c. Tr. c. 8. n. 3. — De formula *γραφαὶ βαρβαρικαὶ* c. 1. n. 1 consulas.

8. *τὰ μὲν ... τὰ δὲ*] H. e. scripta Gentilium ... sacra scripta Christianorum. Illa ad damnationem nos ducunt, haec liberant a praestigiis daemonum. Cf. c. 8 sqq..

9. *δίδωσι δὲ* etc.] Necesse enim est ut anima cum spiritu divino coniungatur: qua quidem coniunctione pristinus revocatur protoplastorum status. C. 12. n. 1 et alibi. C. 15: *Δυνατὸν δὲ παντὶ τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν.* Id quomodo fieri possit, docent sacrae Christianorum (Vet. Test.) scripturae. — Pro *ἐλάβομεν* Act., Par. 2, Fris. *ἐλαύνομεν.* Hoc Gesner. quoque et Herold. habent, sed ille veram lectionem coniectatione assecutus est. Scholion in marg. Par. 1 ad hunc locum: *Τοῦτο τοῦ θεσπεσίου Παύλου καὶ οὗτος συνηγορεῖ, λέγοντος* [Rom. 1, 18] *τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ κατέχειν Ἕλληνας.*

1. *πεποιημένος*] Morell., Duc., Worth. *πεπεισμένος*, quae est con-

Τὴν γὰρ τῆς πονηρίας σύστασιν ἐοικυῖαν τῇ τῶν βραχυτάτων σπερμάτων ἴσμεν· ἅτε διὰ μικρᾶς ἀφορμῆς [2] τούτου κρατυνθέντος, πάλιν δὲ αὖ λυθησομένου, ἡμῶν πειθομένων [3] λόγοις θεοῦ D
καὶ μὴ σκορπιζόντων ἑαυτούς. [4] Διά τινος γὰρ ἀποκρύφου θησαυροῦ τῶν ἡμετέρων ἐπεκράτησεν, ὃν ὀρύττοντες [5] κονιορτῷ μὲν ἡμεῖς ἐνεπλήθημεν, [6] τούτῳ δὲ τοῦ συνεστάναι τὴν ἀφορμὴν παρέχομεν. Τὸ γὰρ αὐτοῦ πᾶν ἀποδεχόμενος κτῆμα τοῦ πολυτιμοτέρου πλούτου τὴν ἐξουσίαν ἐχειρώσατο. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἡμῶν οἰκείους εἰρήσθω. Πρὸς δὲ ὑμᾶς τοὺς Ἕλληνας τί ἂν ἕτερον, ἢ τὸ μὴ τοῖς κρείττοσι λοιδορεῖσθαι, μηδὲ εἰ [7] βάρβαροι λέγοιντο ταύτην λαμβάνειν τῆς χλεύης τὴν ἀφορμήν; Τοῦ γὰρ πάντας ἀλλήλων ὑπακούειν τῆς διαλέκτου μὴ δύνασθαι 161
τὴν αἰτίαν εὑρεῖν, [8] ἣν ἐθέλητε, δυνήσεσθε· ἐξετάζειν γὰρ [9] βουλομένοις τὰ ἡμέτερα ῥᾳδίαν καὶ ἄφθονον ποιήσομαι τὴν διήγησιν.

iectura Gesneri. Sed cf. c. 13: τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη. Sensus: Sacris institutus scripturis (c. 29. n. 9) istum errorem gentilem, a daemonibus inductum (c. 29. n. 8), ceu pueriles nugas abieci; arcet enim a societate cum spiritu dei ineunda. Antea (c. 29): ὅπερ λαβόντες ὑπὸ τῆς πλάνης ἔχειν ἐκωλύθημεν. Comp. paullo supra: συνέβη γραφαῖς τισιν ἐντυχεῖν...θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων (Gentilium) πλάνην. Sic ἀποδύεσθαι metaphorice Lucianus (τρυφήν) Cat. 16 usurpavit. Worthus, supplendo ἐκεῖνα, interpretatus est: *animum induxi Gentilium libros tamquam nugas pueriles abiicere.* Prorsus falso Gesnerus: *improbitatem pristinam exuere volo ut nudus et infantibus similis reddar.* Pariter Maranus, quocum interpres Campid. facit: *volo instar puerorum infantium exui et nudari.*

2. τούτου] Sic codd. msti, Gesner., Herold., Maran.. Par. 1 in marg.: λείπειν δοκεῖ. Gesnerus pro τούτου coniecit τοῦ πονηροῦ, id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruere. Inde Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 212), omnino contra codices, effecit τούτου πονηροῦ. Illud autem τούτου, quum τῆς πονηρίας praecedat, negligenter dictum est pro τοῦ πονηροῦ, quod quidem non de diabolo (Maran., Daniel l. c.) sed de nequitia interpretor, cuius isti daemones (μύριοι τύραννοι c. 29) sunt auctores. Vult enim scriptor dicere: Religionem sum christianam amplexus, nequitiâ Gentilium abiectâ; quam nequitiam, quamvis in me altius radices ceperit, radicitus tamen evelli. Etenim nequitia similis est semini: radices quidem im-

naturam minimorum seminum naturae similem esse scimus: quippe quum ex parvis momentis ista corroborata sit, rursus tamen dissolvetur, si fidem habeamus verbis dei neque nos ipsi dissipemus. Ope enim cuiusdam *occulti thesauri* deus bona nostra sibi asserit, quem dum fodimus pulvere quidem impleti sumus, ut autem fixus nobis maneat efficimus. Qui enim totum hunc thesaurum possidet pretiosiores divitias nactus est. Atque haec quidem nostris dicta sint. Vobis autem Graecis quid aliud dicam, nisi ut ne melioribus convitium faciatis, neve, si barbari dicuntur, inde ansam arripiatis cavillandi? Nam cur alii aliorum linguam invicem intelligere non possint, causam, si cupitis, cognoscere poteritis; vobis enim, nostra inquirere si velitis, facilem et copiosam narrationem instituam.

pulsu daemonum in nobis agit et crescit; sed rursus potest tolli, dummodo omnibus viribus verba dei (λόγους θεοῦ) amplectamur. Deus enim thesaurum (in agro) reconditum nobis in scripturis sacris (cf. n. 4) offert: quem ut accipiamus, requirit omnia quae habemus. Nec sine magno labore egregius ille thesaurus effoditur; sic vero consequimur ut firmiter eum obtineamus: et qui integram eius possessionem adepti sunt divitias in manu habent multo pretiosiores istis quas reliquerunt.

3. λόγοις θεοῦ] Aet. et Fris., Gesner. et Herold. λόγων θεοῦ. Ille autem editor veram (Par. 1. 2) scripturam coniecit.

4. Διά τ. γ. ἀποκρύφου θησαυροῦ etc.] Haec verba spectant ad parabolam ap. Matth. 13, 44 narratam. Quae quidem solis Christianis cognita erat; sed paullo post admonet: Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἡμῶν οἰκείους (christianae religionis consortes) εἰρήσθω. — Maranus verba inepte ad diabolum retulit, „qui nostra invasit et omnia possessionem suam esse ducit, cuique (τούτῳ δὲ) consistendi copiam damus, dum thesaurum occultum fodimus."

5. κονιορτῷ] Aet. et Fris. κονιορτῶν. Similiter editores praeter Maranum, qui ex Par. 1. 2 κονιορτῷ dedit. Fris. in marg. κόνιον τοῦ.

6. τούτῳ] Ita Maranus ex Par. 1. 2 reposuit pro τούτων, quod editi habebant. Idem mox παρέσχομεν commendavit.

7. βάρβαροι] Cf. c. 1. n. 1.

8. ἦν] Gesner., Herold., Morell., Duc. ᾗν.

9. βουλομένοις] Codd. msti et editi βουλόμενος. Quod quum vix ferri possit, iam Maranus illam emen-

31. [1] *Νῦν δὲ* [2] *προσῆκον μοι νομίζω παραστῆσαι πρεσβυ-* 48
τέραν τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν τῶν παρ' Ἕλλησιν ἐπιτηδευμά-
των. Ὅροι δὲ ἡμῖν κείσονται [3] *Μωυσῆς καὶ Ὅμηρος,* [4] *τῷ ἑκά-*
τερον αὐτῶν εἶναι παλαιότερον, [5] *καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστο-*
ρικῶν εἶναι πρεσβύτερον, τὸν δὲ πάσης [6] *βαρβάρου σοφίας ἀρ-*
χηγόν. Καὶ ὑφ' ἡμῶν [7] *νῦν εἰς σύγκρισιν παραλαμβανέσθωσαν·*
εὑρήσομεν γὰρ οὐ μόνον τῆς Ἑλλήνων παιδείας τὰ παρ' ἡμῖν
[8] *ἀλλὰ ἔτι καὶ τῆς τῶν γραμμάτων εὑρέσεως ἀνώτερα. Μάρ-* B
τυρας [9] *δὲ οὐ τοὺς οἴκοι παραλήψομαι, βοηθοῖς δὲ μᾶλλον Ἕλλησι*
[10] *χρήσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον, ὅτι* [11] *μηδὲ ὑφ' ὑμῶν παρα-*
δεκτέον, τὸ δ' ἂν ἀποδεικνύηται θαυμαστόν, ὅταν ὑμῖν διὰ τῶν
ὑμετέρων ὅπλων ἀντερείδων ἀνυπόπτους παρ' ὑμῶν τοὺς ἐλέγ-

dationem proposuit. Hic sensus est: Paratus sum vobis, si excutere volueritis quae ad nos pertinent, causam illius linguarum diversitatis diligenter exponere.

1. *Νῦν δὲ... ἀληθεύειν δυνατόν*] Haec verba Eusebius in Praeparat. evang. X. c. 11 transtulit, ex edit. Heinichen. Tom. II (Lips. 1843) p. 92—94 et ex edit. Gaisford. Tom. II (Oxon. 1843) p. 514—517.

2. *προσῆκον*] Aet., Par. 2, Eus. *προσήκειν*. — Mox Aet. *νομίζων*. — Tum Eus. in edit. Vigero-Heinicheniana *ἐπιτηδευτῶν* (Eus. Par. 3 et Ven.) habet pro *ἐπιτηδευμάτων*, id quod recte Gaisford. recepit. — Scriptor christianam religionem *φιλοσοφίαν* nominavit (comp. *φιλοσοφεῖν* cc. 32. 33. 42), ut alii Patres: cf. c. 1. n. 1 et Suicer. Thes. eccl. s. v.. Iustinus Dial. c. Tr. c. 8: *ἔρως εἶχέ με τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵ εἰσι Χριστοῦ φίλοι· διαλογιζόμενός τε πρὸς ἐμαυτὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ ταύτην μόνην εὕρισκον φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον. Οὕτως δὴ καὶ διὰ ταῦτα φιλόσοφος ἐγώ.*

3. *Μωυσῆς*] Sic scribo pro vulg. *Μωσῆς*. Illa forma, quippe praeferenda, infra quoque cc. 36. 37. 38. 40 in codd. exstat; de qua si plura cupias scire adeas Iustini Apol. I. c. 32. n. 1. — Paullo ante Eus. *δ' ἡμῖν* pro *δὲ ἡμῖν*.

4. *τῷ*] Aet. et Fris. *τοῖς*, id quod etiam Gesner. (hic autem veram coniecit lectionem) et Herold. praebent. Fris. in marg. *τό*. Eus. *τῷ γὰρ* (Eus. Par. 1. 2 et Oxon. *τὸ γὰρ*) etc., ita ut a verbis *καὶ ὑφ' ἡμῶν* apodosis incipiat. — Deinde Eus. *παλαίτατον* (Eus. Oxon. *παλαιότατον*, Ven. transpositis verbis *εἶναι παλαίτατον αὐτῶν*) effecit ex *παλαιότερον*, qui quidem comparativus offensionem non habet: uterque in sua natione *vetustior est quam caeteri scriptores*; Homerus scilicet aetate superat scriptores gentiles, sacros (barbaros sapientes: c. 1. n. 1) Moses. Cf. Winer *Gramm.*

31. Nunc autem convenire arbitror ut philosophiam nostram Graecorum disciplinis antiquiorem esse demonstrem. Termini nobis erunt Moses et Homerus, quod uterque sit vetustissimus, ac hic quidem poetis et historicis antiquior, ille autem totius barbarae sapientiae princeps. Eos ergo in comparationem vocemus: reperiemus enim nostra non solum Graecorum disciplinis sed etiam literarum inventione antiquiora. Testes autem non domesticos assumam, sed potius Graecis utar adiutoribus; illud enim insulsum est, quia prorsus non potest a vobis admitti, hoc vero ostenditur admirabile, si vestris vobiscum armis pugnans non suspecta

d. neutest. *Sprachidioms* (ed. 4) p. 220 sq..

5. *καὶ τὸν μὲν* etc.] Scholion in marg. Par. 1: *Καὶ μὴν Μουσαῖον* (sic — pro *Μωυσῆν*, quod recte in textu habetur) *πρὸ Ὁμήρου φησίν*. — Demonstravit Tatianus (cc. 31. 36 sqq.), quemadmodum Iustinus (cf. librum meum De Iustini Mart. scriptis et doctr. p. 105 sq.) aliique Patres (Theophil. ad Autol. II. c. 30. III. c. 20 sqq., Clem. Alex. Strom. I. c. 15. §. 72. c. 21. §. 101, Tertull. Apolog. c. 19, Lactant. Institt. div. IV. c. 5), remotissimam religionis christianae antiquitatem, ut novitatis crimen ab illa amoveret et Gentiles, quorum sacris honorem antiquitatis eripuisset, ad amplectendam Christi causam commoveret; huc accedit quod illo argumento adversarios, qui Christianos novitiolos optima quaeque ex graecis scriptoribus hausisse contenderent, non modo refutare sed (c. 40), ut alii Apologetae (Iustin. Apol. I. cc. 44. 54. 59, Theophil. l. c. I. c. 14. II. c. 37, Tertull. l. c. c. 47), ipsum crimen in eos detorquere poterat.

6. *βαρβ. σοφ.*] Eus. *σοφίας βαρβάρου*. Paullo aute *πρεσβύτερον* in *πρεσβύτατον* mutavit; sed Eus. Par. 2 recte *πρεσβύτερον*.

7. *νῦν*] Deest apud Euseb. in edit. Vig.-Heinich., ut in Eus. Par. 3; sed Gaisford. restituit. — Antea pro *ἡμῶν* Duc. *ὑμῶν*, ac postea Herold. et Morell. *παραλαμβανέθωσαν*.

8. *ἀλλὰ ἔτι καὶ*] Maran. non *ἀλλὰ* (sic codd.) sed *ἀλλ'*. Eus. *ἔτι δὲ καί*. — Paullo ante Eus. Par. 3 *οὐ μόνον* omisit; idem cod. *τῆς τῶν Ἑλλήνων*.

9. *δὲ*] Eus. *τε*. Sed Eus. Flor. 1. 2 *δέ*.

10. *χρήσομαι*] Eus. *καταχρήσομαι*.

11. *μηδὲ ὑφ' ὑμῶν*] Sic Par. 1: unde Maran. repetiit. Caeteri codd. msti et editi *μηδὲ ὑφ' ἡμῶν*. Eus. *μηδ' ὑφ' ὑμῶν* (Eus. Par. 2 et Flor. 1 *ἡμῶν*) *παράδεκτον*. — Tum omnes Tatiani codices msti *τόσῳ δ' ἂν* (ita Gesner. quoque et He-

χους λαμβάνω. Περὶ [12] γὰρ τῆς ποιήσεως τοῦ Ὁμήρου, γένους
τε αὐτοῦ καὶ χρόνου καθ' ὃν ἤκμασεν, προηρεύνησαν οἱ πρεσβύ-
τατοι, [13] Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος κατὰ Καμβύσην γεγονώς, [14] Στη-
σίμβροτός τε ὁ Θάσιος καὶ [15] Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος, Ἡρόδο-
τός τε ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ [16] Διονύσιος ὁ Ὀλύνθιος· [17] μετ' C
ἐκείνους Ἔφορος ὁ Κυμαῖος καὶ Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, [18] Με-
γακλείδης τε καὶ Χαμαιλέων οἱ Περιπατητικοί· ἔπειτα γραμμα-
τικοὶ [19] Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης, Καλλίμαχος, Κράτης, Ἐρατοσθέ-
νης, Ἀρίσταρχος, Ἀπολλόδωρος. Τούτων δὲ [20] οἱ περὶ Κράτητα 48

rold.) pro τὸ δ' ἄν, quod Gesnerus legendum recte observavit et editores inde a Morello receperunt; pro ἀποδεικνύηται, quod Par. 1 et Fris. habent, Aet. et Par. 2 ἀποδείκνυται offerunt, idque Morell., Duc., Worth., Galland. (postquam Gesnerus coniecit) reposuerunt. Worthus transtulit: *Hoc vero si demonstretur, mirum sane, ubi vestris* etc.. Eus. τὸ δέ, ἂν ἀποδεικνύηται (Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. ἀποδείκνυται, Par. 2 ἀναδείκνυται), θαυμαστόν, ὁπότ' ἂν (Eus. Oxon. ὁπόταν) ὑμῖν (Eus. Par. 2 ἡμῖν et mox ἡμέτερον) etc.. — Dein pro ὅπλων ἀντερείδων (sic Par. 1. 2, Aet., Eus.) Fris. ὅλων ἀντεῤῥείδων exhibet, id quod Gesner. et Herold. retinuerunt; Morell. et Duc. ὅλων ἀναντιῤῥήτων (ex coniectura Gesneri) dederunt. — Denique Eus. καθ' ὑμῶν τ. ἐ. παραλαμβάνω. — Sententia facile perspicitur; τὸ μὲν. scil. domesticos testes afferre, τὸ δὲ scil. auctoritate vestrorum scriptorum uti. Interpres Campid.: „Denn das Eine wäre thöricht, weil es von euch nicht zugegeben werden kann; das Andere hingegen ist bewunderungswürdig."

12. γὰρ] Ab Aet. abest. Eus. τῆς Ὁμήρου ποιήσεως. Mox idem pro οἱ πρεσβύτατοι dedit πρεσβύτατοι μέν.

13. Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος] Sic, Eusebium secutus, dedi pro vulg. Θεαγένης τε ὁ Ῥήγιος. Idem visum est Ionsio De scriptt. hist. philos. (Ien. 1716) P. I. p. 23, Clintoni Fast. Hellen. (ed. Krüger) p. 381, Nauckio Aristoph. Byz. Fragmm. (Hal. 1848) p. 24. De Theagene illo, antiquissimo Homeri interprete (c. 21. n. 12), adeas Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 1752. —

14. Στησίμβροτος] Eus. in edit. Vig.-Heinich. Στησύμβροτος, ut Eus. Par. 3 et Flor. 1; sed veram scripturam Gaisford. reposuit. Cf. de hoc Homeri interprete (c. 21. n. 12) Pauly l. c. p. 1421.

15. Ἀντίμαχος] Eus. corrupte Καλλίμαχος. Genuinam ei lectionem Gaisfordus ex Tatiano restituit. Cf. de illo Stesimbroti discipulo Ionsium l. c. p. 36.

16. Διονύσιος ὁ Ὀλύνθιος] Eus. ὁ omisit. De hoc Dionysio „Olynthio" nihil apud antiquos occurrit, ut monuit Ionsius l. c. p.

a vobis argumenta sumam. Ac de poesi quidem Homeri, eiusque genere et tempore quo floruit, investigarunt antiquissimi, Theagenes Rheginus qui Cambyse regnante fuit, Stesimbrotus Thasius et Antimachus Colophonius, Herodotus Halicarnasseus et Dionysius Olynthius; post illos Ephorus Cumanus et Philochorus Atheniensis, Megaclides et Chamaeleon Peripatetici; deinde grammatici Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus. Ex his autem Crates Homerum ante

12. Meursio (in libro de Dionysiis) videtur ille ipse esse cuius *Χρονικὰ* citat Suidas in *Εὐριπίδης*. Sed quum Olynthus urbs Macedoniae seu Thraciae fuerit, colligi potest hunc Dionysium Olynthium eumdem esse atque „Thracem.“ Is cognomento *Θρᾷξ*, patria Alexandrinus, Rhodius quoque dictus quia Rhodi habitaret, scripsit de Homero (cf. Fabricii Biblioth. gr., ed. Harles., Vol. I. p. 511) eumque putavit Atheniensem fuisse. Cf. Voss De histor. gr. ed. Westermann p. 192 et Pauly l. c. Tom. II. p. 1086 sq..

17. *μετ' ἐκείνους*] Eus. *μετὰ δὲ ἐκείνους*. — De Ephoro et Philochoro (Gellius III. c. 11) cf. Vossium l. c. p. 65 sqq. 154 sqq. et Ionsium l. c. p. 50. 190.

18. *Μεγακλείδης τε καὶ Χαμαιλέων*] Sic Maranus: caeteri editores *Μεγακλείδης τε ὁ Χαμαιλαιέων* ex Fris. (is in marg. recte *Χαμαιλέων*) dederunt. Par. 1 et Aet. *Μεγακλείδης τε ὁ Χαμαιλέων* (Par. 2 *Χαμαλέων*). Eus. vulgo *Μεγακλείδης τε καὶ Χαμελέων*, sed Heinichenus et Gaisfordus *Χαμαιλέων* (quod Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. probatur) restituerunt. Pariter Ionsius l. c. (P. II) p. 259: *Μεγ. τε καὶ ὁ* (sic) *Χαμαιλέων*. Pro *Μεγακλείδης* frustra maluerunt legi Reinesius (cf. Westermann. ad Voss. l. c. p. 465. n. 6) *Ἡρακλείδης* et Fabricius (Biblioth. gr. cur. Harles. Vol. I. p. 321) *Μετακλείδης*. Nam Megaclidis *τὰ περὶ Ὁμήρου* citat Suidas s. v. *Ἀθηναίας*; coll. Athenaeum XII. p. 512 sq. (ed. Casaub.) et Eustathium ad Il. I. p. 84. Chamaeleon Heracleota autem a scholiasta Apollonii Rhodii Argon. II. p. 904 laudatur: *ὡσαύτως δὲ καὶ Χαμαιλέων ἱστόρησεν ἐν πέμπτῳ περὶ Ἰλιάδος*. Cf. Voss. l. c. p. 414.

19. *Ζηνόδοτος* etc.] Schoell *Gesch. d. griech. Litteratur* Tom. I (Berol. 1828) p. 105 sqq.. — Callimachum quod attinet, haud dubie respicit Tatianus eius *Πίνακας τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων*. Cf. Ions. l. c. (P. I) p. 159 sqq.. De caeteris scriptoribus (grammaticis) hic memoratis vide notas quae sequuntur.

20. *οἱ περὶ Κράτητα*] Eus. *οἱ μὲν περὶ Κράτητα*. — Crates scripsit *διόρθωσιν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας* novem libris, teste Suida.

πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμακέναι, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν· [21] οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἁλώσεως· [22] οἱ δὲ περὶ Ἀρίσταρχον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν, ἥ ἐστι μετὰ ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Ἰλιακῶν· [23] Φιλόχορος δὲ μετὰ τὴν D Ἰωνικὴν ἀποικίαν, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· [24] οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατόν, ὅπερ γένοιτο ἂν

Pseudo-Plutarchus de vita Homeri (ed. Wyttenb. Tom. V) p. 1070: *Οἱ δὲ περὶ Κράτητα καὶ πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου λέγουσιν αὐτὸν* (Homerum) *γενέσθαι, ὡς οὐδὲ ὅλα ἔτη ὀγδοήκοντα ἀπέχειν τῶν Τρωϊκῶν*. Paullo aliter atque Tatianus refert Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 117: *Κἂν ἕπεσθαί τις βουληθῇ τῷ γραμματικῷ Κράτητι καὶ λέγῃ περὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον Ὅμηρον γεγονέναι μετὰ ἔτη ὀγδοήκοντα τῆς Ἰλίου ἁλώσεως* etc.. Igitur Clemens num ista ex Tatiano desumserit, ut Heyne ad Apollod. fragm. p. 410 suspicatur, an ex eodem fonte cum Tatiano hauserit, ut Clinton Fast. Hell. I. p. 145 iudicat, prorsus incertum est. Cf. Fischeri et Soetbeeri *Griech. u. röm. Zeittafeln* (Alton. 1840. 4°) p. 25 et 43. — Quae autem sequuntur omnia Eusebius in Chronicis circa annum mundi 4090 ex Tatiano mutuatus est: Hieronymus tamen nonnulla male transtulit, quae (Worth.) hinc emendari possunt.

21. *οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη*] Eus. *οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐρατοσθένην*. — Suidas Eratosthenem dicit *συχνὰ γραμματικὰ* scripsisse, ex eoque Athenaeus I. p. 24 Homericam emendationem citat. Sed quae a Tatiano producuntur, quippe ad aetatem Homeri spectantia, petita sunt ex illius *περὶ χρονογραφιῶν* commentario, in quo, ut ex Harpocrat. in *Εὔηνος* patescit, non solum rerum gestarum sed etiam hominum literatorum mentio erat facta eorumque aetas constituta. Plura dedit Westermann ad Voss. l. c. p. 149. n. 6. Clemens Alex. l. c.: *Ἐρατοσθένης δὲ μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἁλώσεως τὴν Ὁμήρου ἡλικίαν φέρει*. Cf. Fischer l. c. (*Griech. Zeittafeln*) p. 43 sq..

22. *οἱ δὲ περὶ Ἀρίσταρχον*] Eus. *οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρίσταρχον*. Idem *καὶ* ante *τεσσαράκοντα* praetermisit. — Clemens Alex. l. c.: *Ἀρίσταρχος δὲ ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις ὑπομνήμασι κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρεσθαι αὐτόν, ἣ ἐγένετο μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν*. Cf. Fischer l. c. p. 44 sq..

23. *Φιλόχορος*] Eus. post *ἀποικίαν* addit *ἔτεσι* (Eus. Par. 3 et Ven. *ἔτη*) *μ'*, quod Tatiano censet Fischer l. c. p. 31 fortasse restituendum esse: quod quidem non est omnino necessarium, ut quisque con-

Heraclidarum reditum ait floruisse, intra annos post bellum Troianum octoginta; Eratosthenes post annum centesimum ab Ilio capto; Aristarchus circa Ionicam migrationem, quae post Iliaca annis centum et quadraginta contigit; Philochorus post Ionicam migrationem, archonte Athenis Archippo, post Iliaca annis centum et octoginta; Apollodorus post Ionicam migrationem annis cen-

cedet; ille videlicet numerus ex proxime sequentibus et antecedentibus (180—140=40) facile computatur. Clemens Alex. l. c.: *Ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν ἐπὶ τὴν Ὁμήρου γένεσιν κατὰ μὲν Φιλόχορον* (qui a Gellio inter scriptores de Homeri aetate numeratur: n. 17) *ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη γίνεται, ὕστερον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας.* — Lectionem *Ἀρξίππου* (sic Eus. quoque) Ducaeus et Maranus in *Ἀρχίππου* mutarunt; etiam Eusebius in Chron. II. p. 314 ed. Mai. Rom.: „sub Archippo Atheniensium magistratu."

24. *οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον*] Huius *Χρονικὰ* citat Clemens l. c. §. 105. — Pro *ὅπερ γένοιτο* Aet. et Fris. (Gesner. et Herold.) *ὃ γὰρ γένοιτο* habent, Eus. *ὃ γένοιτ'*. Illud *ὅπερ* iam Gesner. suspicatus est reponendum: Par. 1. 2 firmatur. Tum pro *ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα*, quam lectionem Par. 1 et Eusebius suppeditant, editores ante Maranum, aeque ac caeteri codd. msti, exhibent (omisso *ἔτεσι*) *διακοσίων πεντήκοντα* (Fris. in marg. *τεσσαράκοντα*), unde fecit Maranus *διακοσίων τεσσαράκοντα*. Diversitas orta est ex similitudine literarum *μ'* et *ν'* in codicibus. Iam Ducaeus recte admonuit: „Quae vera lectio sit, ex ipso Tatiani loco liquet qui praecessit, cum de Aristarcho verba faceret. Dixit enim Aristarchum scripsisse Homerum floruisse circa Ionicam migrationem, quae annis centum et quadraginta res Iliacas secuta est. Iam ergo si velit Apollodorus eundem Homerum floruisse annis centum post illam migrationem, addendi erunt hi centum anni aliis centum quadraginta, quibus Ionica illa migratio Troiano bello posterior fuit, atque ita summa consurget ducentorum quadraginta annorum." Eamque, ut supra memoravi, Par. 1 exhibet. Etiam Eusebius in Chron. l. c.: „Apollodorus Atheniensis [scil. Homerum ponit] ducentesimo quadragesimo anno eversionis Ilii." Apollodorum vero illa descriptione non, ut Tatianus refert, indicasse tempus quo Homerus floruerit, sed quo natus sit, Fischer l. c. p. 46 sq. exposuit. Clemens Alex. l. c. §. 117: *Ἀπολλόδωρος δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος, ὥστε ἐπιβαλεῖν αὐτῷ Λυκοῦργον τὸν νομοθέτην ἔτι νέον ὄντα.*

ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα. [25] Τινὲς
δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι ἔτεσιν ἐνενή-
κοντα, τουτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἔτεσι τριακοσίοις ἑπτακαί-
δεκα· [26] ἕτεροι δὲ κάτω τὸν χρόνον ὑπήγαγον, σὺν Ἀρχιλόχῳ γε-
γονέναι τὸν Ὅμηρον εἰπόντες· ὁ δὲ Ἀρχίλοχος ἤκμασε περὶ
ὀλυμπιάδα τρίτην καὶ εἰκοστήν, [27] κατὰ Γύγην τὸν Λυδόν, [28] τῶν 1
Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσι πεντακοσίοις. Καὶ περὶ μὲν [29] τοῦ χρό-
νου τοῦ προειρημένου ποιητοῦ, λέγω δὲ Ὁμήρου, συστάσεως τε
καὶ τῶν εἰπόντων [30] περὶ αὐτοῦ ἀσυμφωνίας τοῖς ἐπ' ἀκριβὲς
ἐξετάζειν δυναμένοις [31] αὐτάρκως ἡμῖν ὡς ἐπὶ κεφαλαίων εἰρή-
σθω. [32] Δυνατὸν γὰρ ψευδεῖς ἀποφήνασθαι καὶ τὰς περὶ τοὺς
λόγους δόξας. Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἱ

25. *Τινὲς ... τριακοσίοις ἑπτακαίδεκα*] Codd. msti et editi *Τινὲς δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι, τουτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἔτεσι τετρακοσίοις ἐνενήκοντα.* Unus Morellus pro *ἔ. τετρ. ἐνεν.* dedit (ex coniectura Gesneri) *ἔ. τετρ. ἑπτά.* Eus. simpliciter *ἔ. τετρακοσίοις.* (Eus. Par. 3 et Ven. non *πρὸ τ. ὀλυμπ.* sed male *περὶ τ. ὀλυμπ.* offerunt; pro *γεγονέναι* Eus. Par. 1 *εἶναι.*) Sed illa codicum scriptura est vitiosa, ut Maranus scite animadvertit. „Primum peccatum occurrit in verbis *τινὲς δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι.* Quos enim hactenus nominaverat Tatianus ii omnes natu maiorem olympiadibus Homerum dixerant. Cur ergo nunc, velut in singulari quadam opinione, dicit: *Quidam autem illum ante olympiades exstitisse dixerunt?* Huc accedit aliud peccatum. Nam si ante olympiades exstitit, neque annis 490 neque 407 post Iliaca exstitit: siquidem annos ipsos 407 ab Iliacis rebus ad olympiades [cum Eratosthene] numerat Tatianus. Utrumque vulnus sanabitur, si post voces *αὐτὸν γεγονέναι* addamus *ἔτεσιν ἐνενήκοντα.* Nititur haec emendatio pluribus rationum momentis. 1°. Favent codd. msti, in quibus paullo post, sed loco non suo, legitur vox illa *ἐνενήκοντα.* 2°. Manca erit, ut iam dixi, sententia, si Homerus ante olympiades collocari dicatur, non addito annorum numero. 3°. Accedit testimonium Clementis Alex., qui Homerum a Sosibio Lacone annis 90 ante olympiades collocatum narrat. [L. c.: *Σωσίβιος δὲ ὁ Λάκων ἐν χρόνων ἀναγραφῇ κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου βασιλείας Ὅμηρον φέρει... ὡς εἶναι ἐνενήκοντά που ἐτῶν πρὸ τῆς τῶν ὀλυμπίων θέσεως Ὅμηρον.*] Ex his autem alterum erratum sanatur. Ait enim sub finem Orationis, c. 41, Tatianus [cf. Fischer l. c. p. 6 et 8] se iam numerasse annos 407 ab Iliacis re-

tum, hoc est post Iliaca annis ducentis et quadraginta. Quidam autem eum dixerunt ante olympiades vixisse annis nonaginta, hoc est post Ilium captum annis trecentis septemdecim; alii tempus infra deduxerunt, Homerum Archilocho aequalem fuisse dicentes: floruit autem Archilochus circa olympiadem vigesimam tertiam, tempore Gygis Lydi, post Iliaca annis quingentis. Atque haec quidem a nobis de praedicti poetae, hoc est Homeri, aetate et eorum qui de eo locuti sunt dissensione, satis multa iis qui diligenter investigare possunt, compendiose dicta sint. Falsi enim argui possent et quae de rebus feruntur opiniones. Nam ubi temporum descriptio non cohaeret, ibi neque historia vera

bus ad olympiades; locus autem, in quo ita numeraverit, alius afferri non potest praeter eum qui nunc in manibus est. Quare, pro annis 490 aut 407 aut (ut apud Eusebium) 400, apponendus est eiusmodi numerus ex quo sequatur Tatianum numerare annos 407 ab Iliacis rebus ad olympiades, ac proinde [407 — 90 = 317] legendum τιζ' sive 317.“ Itaque vulgatum textum emendavi.

26. ἕτεροι δὲ] Nempe Theopompus et Euphorion, teste Clemente Alex. l. c.; cf. Fischer. l. c. p. 94 sq..

27. κατὰ] Sic Eus.; Gesner., Herold., Morell., Duc. καί. — Scholion in marg. Par. 1: Ὁ μέντοι Θηβαῖος Πίνδαρος Ἡρακλέα τὸν Ἀλκμήνης στῆσαι τὰ ὀλύμπια [suppl. φησί], ἤτοι ὀλύμπια μὲν ἔστησεν Ἡρακλῆς φάσκων. Cf. c. 41. n. 29.

28. τῶν Ἰλ. ὕστ.] Vocem ὕστερον Maranus ex Par. 1 restituit (est etiam in marg. Par. 2): caeteri omiserunt. Eus. ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν, quod Vossius l. c. p. 8 probavit; sed supra quoque: τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον.

29. τοῦ χρόνου] Eus. τῶν χρόνων. — Mox λέγω δὲ (de qua formula c. 7. n. 14 inspicias) ex Eus. pro vulg. λέγω δὴ rescripsi. Solus Eus. Par. 1 δὴ agnoscit, unde Gaisford. recepit. Tum Eus. non συστάσεως sed στάσεως offert: „quod melius mihi (Maran.) videtur.“

20. περὶ αὐτοῦ] Eus. τὰ περὶ αὐτόν.

31. αὐτάρκως] Sic Maran. ex Par. 1. 2 (et Eus.) reposuit pro αὐταρκέως, quod reliqui habent. — Tum Eus. ἐπὶ κεφαλαίῳ pro ἐπὶ κεφαλαίων, sed Eus. Flor. 1. 2 et Oxon. consentiunt cum Tatiano.

32. Δυν. γὰρ] Eus. addidit παντί. Dein ἀποφαίνεσθαι scripsit. Pro λόγους Gesnerus χρόνους coniecit: idque Morell., Duc., Worth. temere receperunt.

ἀναγραφή, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν [33] δυνατόν. Τί γὰρ τὸ αἴτιον τῆς [34] ἐν τῷ γράφειν πλάνης, εἰ μὴ τὸ συντάττειν τὰ μὴ ἀληθῆ;

32. Παρ' ἡμῖν δὲ τῆς μὲν κενοδοξίας ὁ ἵμερος οὐκ ἔστι, I δογμάτων δὲ ποικιλίαις οὐ καταχρώμεθα. [1] Λόγου γὰρ τοῦ δημοσίου καὶ ἐπιγείου κεχωρισμένοι, καὶ πειθόμενοι θεοῦ παραγγέλμασι καὶ νόμῳ πατρὸς ἀφθαρσίας ἑπόμενοι, πᾶν τὸ ἐν δόξῃ κείμενον ἀνθρωπίνῃ παραιτούμεθα. Φιλοσοφοῦσί τε οὐ μόνον [2] οἱ πλουτοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πένητες προῖκα τῆς διδασκαλίας ἀπολαύουσι· τὰ γὰρ παρὰ θεοῦ τῆς ἐν κόσμῳ δωρεᾶς [3] ὑπεραπαίει τὴν ἀμοιβήν. Τοὺς δὲ ἀκροᾶσθαι βουλομένους πάντας οὕτως προσιέμεθα, κἂν πρεσβύτιδες ὦσι κἂν μειράκια, πᾶσά τε ἁπαξαπλῶς ἡλικία παρ' ἡμῖν τυγχάνει τιμῆς· [4] τὰ δὲ τῆς ἀσελγείας πόῤῥω κεχώρισται. Καὶ ἡμεῖς μὲν λέγοντες οὐ ψευδόμεθα. ([5] Τὰ δὲ τῆς ὑμετέρας περὶ τὴν ἀπιστίαν ἐπιμονῆς καλὸν μὲν εἰ λαμβάνοι περιγραφήν· εἰ δ' οὔ, τὰ ἡμέτερα ἔστω θεοῦ γνώμῃ βεβαιούμενα. [6] Γελᾶτε δὲ ὑμεῖς, ὡς καὶ κλαύσοντες. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον [7] Νέστορα μὲν καθ' ὑμᾶς, τῶν ἵππων 5 τὰς παρηορίας βραδέως ἀποτέμνοντα διὰ τὸ [8] ἄτονον καὶ νωθὲς τῆς ἡλικίας, θαυμάζεσθαι πειρώμενον ἐξ ἴσης τοῖς νέοις πολεμεῖν, τοὺς δὲ παρ' ἡμῖν [9] τῷ γήρᾳ παλαίοντας καὶ τὰ περὶ θεοῦ πραγματευομένους γελᾶσθαι; Τίς δὲ οὐκ ἂν γελάσειεν Ἀμαζόνας μὲν καὶ Σεμίραμιν καί τινας ἄλλας πολεμικὰς φασκόν- D

33. δυνατόν] Eus. δύναται.

34. ἐν τῷ γράφειν] Scil. τοὺς χρόνους.

1. Λόγου] Aet. et Fris., Gesner. et Herold. λόγον. Sed λόγου (Par. 1. 2) Fris. in marg. habet. — De sententia cf. Epist. ad Diogn. c. 5 (n. 4).

2. οἱ πλουτοῦντες] Gesner., Herold., Morell., Worth., pariter ac Aet. et Fris, οἱ πληροῦντες. Genuinam vero scripturam (Par. 1) Fris. in marg. et Par. 2 ex emendatione praebent.

3. ὑπερπαίει] Morell. mutavit in ὑπεραίρει absque necessitate.

4. τὰ δὲ τῆς ἀσ. π. κεχ.] Iustinus Apol. I. c. 26 (n. 29): τὰς ἀνέδην μίξεις... οὐ γινώσκομεν.

5. Τὰ δὲ etc.] Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 247. — Particulam μὲν post καλὸν Morell., Duc., Worth. male expunxerunt. Mox pro εἰ δ' οὖν (codd. msti) Duc. et Ma-

esse potest. Quid enim causae est cur in scribendo erratur, nisi quia non vera componuntur?

32. Apud nos autem inanis gloriae cupiditas non est, neque variis dogmatibus utimur. Remoti enim a vulgata ac terrena doctrina, et dei praeceptis parentes et legem patris incorruptionis sequentes, quidquid humanis continetur opinionibus reiicimus. Philosophantur non solum divites, sed etiam pauperes gratis doctrina perfruuntur; maiora enim sunt quae a deo proficiscuntur quam ut mundi muneribus rependi possint. Quicunque autem audire voluerint omnes hoc modo admittimus, etiamsi anus vel adolescentes fuerint, et omnis prorsus aetas apud nos honore afficitur: longe vero abest lascivia. Atque dicendo non mentimur. Praeclarum autem fuerit si vestra in incredulitate perseverantia modum accipiat; sin minus, res nostrae dei sententia confirmatae maneant. Vos autem ridete, ut et ploraturi. Quomodo enim non absurdum est Nestorem, equorum lora tarde abscindentem ob infirmam et gelidam aetatem, admirationi apud vos esse quod se iuvenibus in bello adaequare conetur, eos autem qui apud nos cum senectute luctantur et res divinas tractant rideri? Quis non rideat quando Amazones et Semiramin et nonnullas alias dicitis bellico-

ram. bene *εἰ δ' οὐ* induxerunt. Ad *ἔστω* notavit Gesnerus: „Forte *ἔστι*." Idque Morell., Duc., Worth. textui temere inseruerunt.

6. *Γελᾶτε . . . κλαύσοντες*] Coll. Luc. 6, 25. — Sensus: Vos interim, si lubet, ridete; olim sane tempus erit lugendi.

7. *Νέστορα μὲν*] Iliadis Homeri libro IX equo Nestoris in pugna a Paride sagitta vulnerato Nestor lora, quibus utrinque trahitur currus, abscindebat, ut relicto curru facilius evaderet. Interpres graecus in citatum Homeri locum verbum *ἀπέταμεν* de industria positum scribit in tempore imperfecto, ut tarditas in abscindendo Nestoris senectà languidi, quamvis animo promti, indicaretur. *Gesnerus.*

8. *ἄτονον*] Morell. vitiose *ἄτοπον*.

9. *τῷ γήρᾳ παλαίοντας*] H. e. (Stephan. in edit. Epist. ad Diogn. p. 110) vim afferentes senectui, quae alioqui haud apta est ad discendum.

των ὑμῶν γεγονέναι, τὰς δὲ παρ' ἡμῖν παρθένους [10]λοιδορούντων; Μειράκιον ἦν ὁ Ἀχιλλεύς, καὶ γενναῖος εἶναι πεπίστευται σφόδρα· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος νεώτερος, ἀλλὰ ἰσχυρὸς ἦν· Φιλοκτήτης ἀσθενής, ἀλλ' ἔχρῃζεν αὐτοῦ κατὰ Τροίας τὸ δαιμόνιον. Ὁ Θερσίτης ὁποῖος ἦν; Ἀλλ' ἐστρατήγει· [11]τὸ δ' ἀμετροεπὲς εἰ μὴ προσῆν αὐτῷ διὰ τὴν ἀμαθίαν, οὐκ ἂν ὡς φοξὸς καὶ ψεδνὸς διεβάλλετο. Πάντες οἱ βουλόμενοι [12]φιλοσοφεῖν παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι οὐ τὸ ὁρώμενον δοκιμάζομεν, οὐδὲ τοὺς προσιόντας ἡμῖν ἀπὸ σχήματος κρίνομεν· τὸ γὰρ τῆς γνώμης [13]ἐῤῥωμένον παρὰ πᾶσιν εἶναι δύνασθαι λελογίσμεθα, κἂν ἀσθενεῖς ὦσι τοῖς σώμασι. Τὰ δὲ ὑμέτερα φθόνου μεστὰ καὶ βλακείας πολλῆς.

33. Διὰ τοῦτο προεθυμήθην ἀπὸ τῶν νομιζομένων παρ' [1]ὑμῖν τιμίων παριστᾶν ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα σωφρονεῖ, τὰ δὲ ὑμέτερα ἔθη [2]μανίας ἔχεται πολλῆς. [3]Οἱ γὰρ ἐν γυναιξὶ καὶ μειρακίοις, παρθένοις τε καὶ πρεσβύταις φλυαρεῖν ἡμᾶς λέγοντες, καὶ διὰ τὸ μὴ σὺν ὑμῖν εἶναι χλευάζοντες, ἀκούσατε τῶν παρ' [4]Ἑλλήνων πραγμάτων τὸν λῆρον. Ληραίνει γὰρ διὰ δόξης μᾶλλον πολλῆς τῶν παρ' [5]ὑμῖν θεῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ

10. λοιδορούντων] Fris. in marg. λοιδορεῖσθαι.

11. τὸ δ' ἀμετρ.] Cf. c. 27. n. 10.

12. φιλοσοφεῖν π. ἡμῖν] Cf. c. 31. n. 2.

13. ἐῤῥωμένον] Sic Par. 1 et in marg. Par. 2, Duc., Worth., Maran.; reliqui (c. Fris.) ἐρωμένην. Vult Gesner. legi ἐῤῥωμένων, quod improbandum.

1. ὑμῖν] Ita Duc. et Maran.; caeteri ἡμῖν, sed in translatione: *quas vos in magno pretio ducitis.* Verba παριστᾶν ὅτι interpretati sunt: *recedere* (= ἀφιστᾶν) *quoniam.* At παριστᾶν, ut c. 1. n. 25 observavi, est i. q. ἀποδεικνύναι.

2. μανίας] Haec vox in Aet., Par. 2, Fris. disideratur: inde abest quoque ab editt. Gesner., Herold., Morell., Worth.. Censuerunt Gesnerus supplendum ἀφροσύνης vel ἀσελγείας, et Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 109) ἀκολασίας vel ἀκρατείας sive ἀκρασίας. Omnibus vero coniecturis supersedemus. Par. 1 enim suppeditat μανίας, quod quidem Duc. et Maran. receperunt. Par. 2 in marg. μέθης.

3. Οἱ γὰρ ἐν γυναιξὶ etc.] Hoc probri genere utebatur Celsus in

sas exstitisse, nostris autem virginibus convitium facitis? Adolescens erat Achilles, et admodum generosus fuisse creditur; et iunior Neoptolemus, sed fortis erat; infirmus Philoctetes, sed eo egebat adversus Troiam daemonium. Qualis fuit Thersites? Tamen ductor erat agminis: ac nisi immoderata in eo loquacitas ob imperitiam exstitisset, non sane ei acutum et calvum caput exprobratum fuisset. Quicunque philosophari apud nos volunt eos ex vultu non probamus, nec de accedentibus iudicium ex habitu facimus; nam robur animi omnibus inesse posse censemus, quamvis infirmis sint corporibus. Vestra autem invidiae plena sunt ac multae socordiae.

33. Quapropter ex iis rebus quas vos in pretio habetis demonstrare decrevi instituta quidem nostra temperantiam servare, vestra vero insaniâ referta esse. Nam qui nos inter mulieres et adolescentes, inter virgines et anus nugari dicitis, et quia vobiscum non sumus irridetis, quid nugarum ferant res Graecorum audite. Nugantur enim eorum instituta dum maiore in pretio sunt quam vestri dii,

Christianos, quod lanificos, sutores, fullones in suis aedibus et illiteratissimos quosque, pueros et mulierculas, ad christianam religionem adducere conentur, ac pueris dicant debere eos relicto patre et praeceptoribus ire cum mulierculis et collusoribus pueris in conclave mulierum aut officinam sutoriam fullonicamve, ut mysteriis initientur (ἵνα τὸ τέλειον λάβωσι). Digna est quae perlegatur Origenis praeclarissima responsio l. 2. p. 145. Quod autem ethnici Christianis ut probrum obiiciebant id religionis defensores magnae laudi esse ducebant, ut paullo antea [c. 32] Tatianus, Iustinus Apol. II. c. 10, Athenagoras Apol. c. 11, Clemens Alex. Strom. IV. p. 497 [ed. Par.], Lactantius Instt. div. VI. c. 4. Vide Iuliani impia dicteria apud Cyrillum VII. p. 229 et responsionem Cyrilli. *Maranus.* — Cf. etiam Semisch. *Justin d. Märt.* P. I. p. 32.

4. Ἑλλήνων] Fris. in marg. Ἕλλησι. — Mox ad τὸν λῆρον Par. 1 in marg.: Γρ. [= γράφεται, scil. in alio codice] τὸν ὕθλον.

5. ὑμῖν] Gesner et Herold. ἡμῖν, ex Fris., qui tamen in marg. ὑμῖν habet. Aet. ἡμῶν. Voce ἐπιτηδεύματα scriptor ad statuas respi-

διὰ τῆς γυναικωνίτιδος ἀσχημονεῖτε. [6] *Πράξιλλαν μὲν γὰρ Λύσιππος ἐχαλκούργησεν, μηδὲν εἰποῦσαν διὰ τῶν ποιημάτων χρήσιμον, Λεαρχίδα δὲ Μενέστρατος,* [7] *Σιλανίων δὲ Σαπφὼ τὴν ἑταίραν, Ἤρινναν τὴν Λεσβίαν* [8] *Ναυκύδης,* [9] *Βοΐσκος Μυρτίδα,* [10] *Μυρὼ τὴν Βυζαντίαν Κηφισόδοτος, Γόμφος* [11] *Πραξιγορίδα καὶ Ἀμφίστρατος Κλειτώ. Τί γάρ μοι περὶ Ἀνύτης λέγειν, Τελεσίλλης τε καὶ Μυστίδος; Τῆς μὲν γὰρ Εὐθυκράτης τε καὶ Κηφισόδοτος, τῆς δὲ Νικήρατος, τῆς δὲ Ἀριστόδοτός εἰσιν οἱ δημιουργοί·* [12] *Μνησιαρχίδος τῆς Ἐφεσίας Εὐθυκράτης, Κορίννης Σιλανίων, Θαλαρχίδος τῆς Ἀργείας Εὐθυκράτης. Ταύτας δὲ εἰπεῖν προυθυμήθην, ἵνα μηδὲ παρ' ἡμῖν ξένον τι πράττεσθαι νομίζητε, καὶ συγκρίναντες* [13] *τὰ ὑπ' ὄψιν ἐπιτηδεύματα μὴ χλευάζητε τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφούσας. Καὶ ἡ μὲν Σαπφὼ γύναιον πορνικὸν ἐρωτομανές, καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσέλγειαν ᾄδει· πᾶσαι δὲ αἱ παρ' ἡμῖν σωφρονοῦσι, καὶ περὶ τὰς ἠλακάτας αἱ παρθένοι τὰ κατὰ θεὸν λαλοῦσιν* [14] *ἐκφωνήματα τῆς παρ' ὑμῖν παιδὸς σπουδαιότερον. Τούτου χάριν αἰδέσθητε, μαθηταὶ μὲν ὑμεῖς τῶν γυναίων εὑρισκόμενοι, τὰς δὲ σὺν ἡμῖν πολιτευομένας σὺν τῇ μετ' αὐτῶν* [15] *πανηγύρει χλευάζοντες. Τί γὰρ ὑμῖν*

cit, quas statim recenset. — Mox Par. 2 *ἀσχημονεῖται*.

6. *Πράξιλλαν*] Enumerat poetrias aliquot, quarum statuae per Graeciam celebres fuerunt. *Gesnerus*. — Nicolaus le Nourry (Apparat. ad Biblioth. max. vett. Patrum P. I, de Tatiano c. II. §. 10) censet statuas, de quibus scriptor noster disputat quasque se Romae vidisse testatur (c. 35), eas aut plerasque saltem fuisse quas Plinius Hist. nat. VII. c. 3 a Pompeio Magno in theatro positas esse refert. De statuariis autem hic (usque ad finem capitis) memoratis fusius agit Sillig Catalog. artificum (Dresd. 1827) p. 42. 93. 109. 110. 144 sq. 187. 210 sqq. 220. 230. 252 sqq. 265. 270 sq. 281. 290 sq. 294. 379 sqq. 399 sqq. 417 sqq..

7. *Σιλανίων*] Par. 1. 2 *Σειλανίων*. — Cf. quae Sillig, Tatianum respiciens, l. c. p. 419 contra Viscontium (Iconograph. gr. Vol. I. p. 69 sqq.) monuit.

8. *Ναυκύδης*] Aet. *Ναυκίδης*.

9. *Βοΐσκος*] Gesnerus legendum coniecit *Βοηθός*, de quo Sillig. l. c. p. 108 sq. adeas.

10. *Μυρώ*] Par. 2 *Τυρώ*.

11. *Πραξιγορίδα*] Aet. *Πραξηγορίδα*.

et circa gynaeceum indecore vos geritis. Praxillam enim, quae nihil utile carminibus dixit, aeneam fecit Lysippus, Learchidem Menestratus, Sappho meretricem Silanion, Erinnam Lesbiam Naucydes, Myrtidem Boiscus, Myro Byzantiam Cephisodotus, Praxigoridem Gomphus et Clito Amphistratus. Quid enim dicam de Anyta, Telesilla et Mystide? Primae enim Euthycrates et Cephisodotus, secundae Niceratus, tertiae Aristodotus opifices fuerunt: Mnesiarchidis Ephesiae Euthycrates, Corinnae Silanion, Thalarchidis Archivae Euthycrates. Has recensere volui, ne quid novi apud nos existimetis fieri, atque ut, obversantia oculis instituta comparantes, eas quae apud nos philosophantur non irrideatis. Ac Sappho quidem est meretrix et impudica muliercula, ac suam ipsius lasciviam canit; at omnes pudicae apud nos sunt, et circum cola virgines, multo praeclarius quam vestra illa puella, divina oracula pronuntiant. Quapropter pudere vos debet, quod ipsi quidem muliercularum discipuli sitis, mulieres autem nostro instituto addictas cum solemnibus quas obeunt conventibus exagitetis. Qualem

12. *Μνησιαρχίδος*] Praemittitur in Par. 1. 2 et Aet. *Κλειτοῦς δὲ Ἀμφίστρατος*. Sed iam antea: *Ἀμφίστρατος Κλειτώ*.

13. *τὰ ὑπ' ὄψιν ἐπιτηδεύματα*] H. e. statuas illas. — Ad verba *τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφούσας* cf. c. 32. n. 12.

14. *ἐκφωνήματα*] Aet. et Fris. (cum eoque Gesner. et Herold.) *ἐκφρονήματα*, quem errorem (cf. c. 3. n. 17) iam Gesnerus et Stephanus l. c. p. 110 notarunt. Editores inde a Morello veram lectionem receperunt. — Ad verba *τῆς παρ' ὑμῖν παιδὸς* Par. 1 in marg.: *Γλαυκίππην λέγει*. Male. De Sappho enim sermo est. Gesnerus: „Quodsi cui non placet Sappho *γύναιον* simul et *παῖδα* nominari, h. e. *mulierculam* et *puellam*, is pro *παιδὸς* legat *παιδείας*.“ Sed mutatione non est opus: etiam puellam licebat *γύναιον* (Luc. 22, 56 sq.) appellare. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 425: „*Γύνη* [ut Latinorum *mulier*] das Weib, zunächst als Gegensatz des Mannes (Il. XV. 683 u. sonst), ohne Rücksicht auf Alter und darauf ob sie verheirathet ist oder nicht.“

15. *πανηγύρει*] Fris. in marg. *ὁμηγύρει*.

ἡ Γλαυκίππη σεμνὸν εἰσηγήσατο [16] παιδίον, ἥτις τεράστιον ἐγέννησεν, καθὼς δείκνυσιν αὐτῆς ἡ εἰκών, Νικηράτου τοῦ Εὐκτήμονος Ἀθηναίου τὸ γένος χαλκεύσαντος; Εἰ γὰρ ἐκύησεν ἐλέφαντα, τί τὸ αἴτιον τοῦ [17] δημοσίας ἀπολαύσαι τιμῆς τὴν Γλαυκίππην; Φρύνην τε τὴν ἑταίραν ὑμῖν Πραξιτέλης καὶ Ἡρόδοτος πεποιήκασι, καὶ Παντευχίδα συλλαμβάνουσαν ἐκ φθορέως Εὐ- 16
θυκράτης ἐχαλκούργησεν. Βησαντίδα, τὴν Παιόνων βασίλισσαν, ὅτι παιδίον μέλαν ἐκύησε, Δεινομένης διὰ τῆς ἑαυτοῦ τέχνης μνημονεύεσθαι παρεσκεύασεν. Ἐγὼ καὶ Πυθαγόρου κατέγνωκα, τὴν Εὐρώπην ἐπὶ τοῦ ταύρου καθιδρύσαντος, καὶ ὑμῶν, οἵτινες [18] τοῦ Διὸς τὸν κατήγορον διὰ τὴν ἐκείνου τέχνην τετιμήκατε. Γελῶ καὶ τὴν [19] Μύρωνος ἐπιστήμην ποιήσαντος μόσχον, ἐπὶ 54
δὲ αὐτοῦ Νίκην, ὅτι τὴν Ἀγήνορος ἁρπάσας θυγατέρα μοιχείας καὶ ἀκρασίας βραβεῖον ἀπηνέγκατο. [20] Τὴν Γλυκέραν τὴν ἑταίραν καὶ Ἀργείαν τὴν ψάλτριαν ὁ Ὀλύνθιος Ἡρόδοτος κατεσκεύασεν. Βρύαξις Πασιφάην ἔστησεν, ἧς τὴν ἀσέλγειαν μνημονεύσαν- B
τες μονονουχὶ καὶ τὰς γυναῖκας τὰς νῦν τοιαύτας [21] εἶναι προῄρησθε. Μελανίππη τις ἦν σοφή· διὰ τοῦτο ταύτην ὁ Λυσίστρατος ἐδημιούργησεν. [22] Ἢ ὑμεῖς δὲ εἶναι παρ' ἡμῖν σοφὰς οὐ πεπιστεύκατε.

34. Πάνυ γοῦν σεμνὸς καὶ ὁ τύραννος Φάλαρις, ὅς, [1] τοὺς ἐπιμαστιδίους θοινώμενος παῖδας, διὰ τῆς Πολυστράτου τοῦ Ἀμπρακιώτου κατασκευῆς μέχρι νῦν ὥς τις ἀνὴρ θαυμαστὸς δείκνυται·

16. *παιδίον, ἥτις*] Sic emendavi lectionem vulgatam: ... *παιδίον; ἤ τίς* etc.. — Observarunt Harduinus ad Plin. Tom. II. p. 113 et Nourrius l. c. Alcippen, quam Plinius VII. 3 elephantum genuisse narrat, a Glaucippa illa vix diversam esse.

17. *δημοσίας*] Par. 2 *δημοσίου*.

18. *τοῦ Διὸς τὸν κατήγορον*] Iuppiter nimirum, in taurum conversus, rapuit Europam, Agenoris filiam.

19. *Μύρωνος*] Codd. msti, Gesner. et Herold. *Μήκωνος* habent. Gesnerus aut *Μύκωνος* (rectius *Μίκωνος*, cf. Sillig l. c. p. 275) aut *Μύρωνος* coniecit legendum: uterque inter statuarios numeratur. Recte autem editores Morello praeeunte *Μύρωνος* praetulerunt: quem, ut Plinius XXXIV. c. 8. §. 19 ait, „bucula [*μόσχος*] maxime nobilita-

enim vobis Glaucippe et quam praeclaram prolem edidit: quae quidem monstrum peperit, quemadmodum demonstrat eius statua, a Nicerato Atheniensi Euctemonis filio fabricata? Si enim elephantum enixa est, quid causae est cur publico honore fruatur? Phrynen meretricem vobis Praxiteles et Herodotus fecerunt, et Pantheuchidem e scortatore gravidam Euthycrates ex aere fabricavit. Besantidem, Paeonum reginam, quod infantem nigrum enixa esset, Dinomenes arte sua hominum memoriae commendavit. Ego et Pythagoram condemno, qui Europam tauro imposuit, et vos, qui Iovis accusatorem honore ob ipsius artem afficitis. Rideo etiam Myronis artem, qui buculam effinxit eique Victoriam imposuit, quod raptâ Agenoris filiâ adulterii et incontinentiae praemium reportasset. Glyceram meretricem et Argivam psaltriam Herodotus Olynthius expressit. Bryaxis Pasiphaen statuit, cuius lasciviam commemorantes tantum non studio habetis ut tales sint mulieres nostri temporis. Melanippe quaedam sapiens erat: idcirco eam Lysistratus effinxit. At profecto vos sapientes esse apud nos mulieres non creditis.

34. Prorsus certe honestus fuit quoque tyrannus Phalaris, qui, lactentes vorans pueros, Polystrati Ampraciotae arte etiamnunc tamquam vir aliquis admirandus monstratur;

vit, celebratis versibus laudata." Cf. Sillig l. c. p. 281 et 287. — Cum ἁρπάσας subaudias μόσχος h. e. Iuppiter.

20. Τὴν Γλ.] Codd. msti διὰ τὴν Γλ., quem errorem perspiciens Gesnerus edidit: (διὰ) τὴν Γλ. Sic etiam Herold.; caeteri διὰ recte expunxerunt.

21. εἶναι] Deest in Act..

22. Ἢ] Hoc ex Par. 1 reposui; reliqui omiserunt. — Caeterum illa de Menalippe verba ironice prolata sunt. Hanc enim mulierem Neptunus ᾔσχυνεν ὑδρευομένην, ut legitur in Iust. Orat. ad Gentt. c. 2.

1. τ. ἐπιμαστ. θοινώμενος παῖδας] Idem testatur Clearchus ap. Athenaeum IX. c. 12. Phalaris, tyrannus Agrigentinus, crudelitate notus erat: inde φαλαρισμός et φαλαρίζειν.

καὶ οἱ μὲν Ἀκραγαντῖνοι βλέπειν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον τὸ προειρη-
μένον διὰ τὴν ἀνθρωποφαγίαν ἐδεδίεσαν, οἷς δὲ μέλον ἐστὶ παι-
δείας αὐχοῦσιν ὅτι δι᾽ εἰκόνος αὐτὸν θεωροῦσι. Πῶς γὰρ οὐ C
χαλεπὸν ἀδελφοκτονίαν παρ᾽ ὑμῖν τετιμῆσθαι, οἱ Πολυνείκους
καὶ Ἐτεοκλέους ὁρῶντες τὰ σχήματα, καὶ μὴ σὺν τῷ ποιήσαντι
Πυθαγόρᾳ [2] καταβοθρώσαντες; Ἐναπόλλυτε τῆς κακίας τὰ ὑπο-
μνήματα. Τί μοι διὰ τὸν Περικλύμενον [3] γύναιον, ὅπερ ἐκύησε 5
τριάκοντα παῖδας, ὡς θαυμαστὸν ἡγεῖσθαι καὶ κατανοεῖν ποίη-
μα; Πολλῆς γὰρ ἀκρασίας ἀπενεγκαμένη τὰ ἀκροθίνια βδελύτ-
τεσθαι καλὸν ἦν, τῇ κατὰ Ῥωμαίους συῒ παρεικαζομένῃ, ἥτις
καὶ αὐτὴ διὰ τὸ ὅμοιον μυστικωτέρας, [4] ὥς φασιν, ἠξίωται θε- D
ραπείας. Ἐμοίχευσε δὲ Ἄρης τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τὴν ἀπ᾽ αὐ-
τῶν Ἁρμονίαν [5] Ἄνδρων ὑμῖν κατεσκεύασε. [6] Λήρους καὶ φλυα-
ρίας Σώφρων διὰ συνταγμάτων παραδοὺς ἐνδοξότερος χάριν τῆς
χαλκευτικῆς, ἣ μέχρι νῦν ἔστι. Καὶ τὸν ψευδολόγον Αἴσωπον
ἀείμνηστον οὐ μόνον τὰ [7] μυθολογήματα ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τὸν
Ἀριστόδημον πλαστικὴ περισπούδαστον ἀπέδειξεν. Εἶτα πῶς οὐκ
αἰδεῖσθε, τοσαύτας μὲν ἔχοντες ποιητρίας οὐκ ἐπί τι χρήσιμον,
πόρνας δὲ ἀπείρους καὶ μοχθηροὺς ἄνδρας, τῶν παρ᾽ ἡμῖν γυ- 17
ναικῶν διαβάλλοντες τὴν σεμνότητα; Τί μοι σπουδαῖον μανθά-
νειν Εὐάνθην ἐν Περιπάτῳ [8] τεκεῖν, καὶ πρὸς τὴν Καλλιστρά-

2. *καταβοθρώσαντες*] Ita Par. 1 et Aet.; ita Duc. quoque et Maran. recte. Par. 2 (in marg. *καταβορβώσαντες*) et Fris. *καταβορθώσαντες*, quod quidem verbum corruptum reliqui editores retinuerunt. Illo solus Tatianus usus est. — Maranus male sic distinxit: . . . *καταβοθρ.*, *ἐναπόλλυτε τ. κ. τὰ ὑπομνήματα;* Pro *ἐναπόλλυτε* Fris. in marg. *ἐναπόλλοιτο* et Duc. *ἐναπόλοιντο*.

3. *γύναιον*] Haec mulier, quam Periclymenus (cf. Sillig Catalog. artificum p. 330) expressit arteque sua memoriae commendavit, vocatur Eutychis a Plinio Hist. nat. VII. c. 3. — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 74) legit: *Τί μοι τὸ διὰ Περικλυμένου γύναιον*. Sed cave a mutatione. Imago mulieris istiusmodi, licet ab artifice celebrato facta sit, indigna est admiratione. — Pro *καὶ* (ante *κατανοεῖν*), quod omnibus codd. mstis firmatur, Morell., Duc., Worth. *τὸ* admiserunt; neque Daniel (l. c.) errorem sustulit.

4. *ὥς φασιν*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Virgilius [Aen. III. 390 et VIII.

et Agrigentini quidem talem illius vultum ob humanae carnis esum intueri reformidabant, at qui eruditioni operam dant gloriantur quod eum per imaginem adspiciant. Quomodo non flagitiosum est fraternam caedem apud vos honorari, qui Polynicis et Eteoclis imagines adspicitis, ac non potius eas cum opifice Pythagora defodistis? Perdite nequitiae monumenta. Cur propter Periclymenum muliereulam, quae quidem triginta pueros enixa est, velut admirandum quidpiam intuear et contempler? Nam eam, quae multae incontinentiae fructus tulit, praeclarum erat detestari, utpote illi apud Romanos scrofae assimilatam, quae et ipsa sacrum aliquem cultum ob similem partum assecuta fertur. Moechatus est Mars cum Venere, et natam ex illis Harmoniam Andron vobis expressit. Sophron, qui nugas et ineptias literis mandavit, clarior evasit ob aerariam fabricam, quae etiamnunc exstat. Itidem fabulatori Aesopo perpetuam memoriam non solum fabulae sed Aristodemi quoque plastice celebritatem conciliavit. Ergo quomodo non pudet vos, qui tot poetrias ad nullum finem utilem, innumeras meretrices et improbos viros habetis, mulierum apud nos honestatem calumniari? Quid mihi operae pretium fuerit si discam Evanthen in Peripato peperisse, et Callistrati

44]: Inventa sub ilicibus sus Triginta capitum fetus enixa iacebit." Haec scrofa, triginta porcellos uno partu enixa, Romanis in honore erat. Cf. Lobeck Aglaopham. Tom. I. p. 52. Ibi etiam locum Tatianeum laudavit, sed pro θεραπείας errore τιμῆς scripsit.

5. Ἄνδρων] Gesner. et Herold. cum Fris. ἀνδρῶν. Caeteri Ἀνδρὼν scripserunt. Iam Sillig (l. c. p. 45) errorem correxit.

6. Λήρους καὶ] Aet. λήρους τε καί. — De Sophrone c. 10. n. 16 adeas.

7. μυθολογήματα] Fris. in marg. ψευδολογήματα. — De Aristodemo statuario cf. Sillig l. c. p. 93.

8. τεκεῖν] Aet. et Fris. τέκνων. Sic etiam editores, praeter Duc. et Maran., qui ex Par. 1 et 2 τεκεῖν restituerunt. Mallet Worthus τεκοῦσαν. Evanthe est femina nobis ignota. Μανθάνειν, scil. in statua. — De duobus statuariis,

του κεχηνέναι τέχνην, καὶ πρὸς [9] *τῇ Καλλιάδου Νεαίρᾳ παρέχειν τοὺς ὀφθαλμούς;* [10] *Ἑταίρα γὰρ ἦν. Λαῒς ἐπόρνευσε, καὶ* [11] *ὁ Τοῦρνος αὐτὴν ὑπόμνημα τῆς πορνείας ἐποίησεν. Διὰ τί τὴν Ἡφαιστίωνος οὐκ αἰδεῖσθε πορνείαν, καὶ εἰ πάνυ Φίλων* [12] *αὐτὸν ἐντέχνως ποιεῖ; Τίνος δὲ χάριν διὰ Λεωχάρους Γανυμήδη* 51
τὸν ἀνδρόγυνον, [13] *ὥς τι σπουδαῖον ἔχοντες κτῆμα, τετιμήκατε; Καὶ* [14] *σπιλούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν. Ἐχρῆν* B
δὲ πᾶν [15] *τὸ τοιοῦτον παραιτησαμένους τὸ κατὰ ἀλήθειαν σπουδαῖον ζητεῖν, καὶ μηδὲ* [16] *Φιλαινίδος μηδὲ Ἐλεφαντίδος τῶν ἀῤῥήτων ἐπινοιῶν ἀντιποιουμένους τὴν ἡμετέραν πολιτείαν βδελύττεσθαι..*

35. *Ταῦτα μὲν οὖν οὐ παρ' ἄλλου μαθὼν ἐξεθέμην, πολλὴν ἐπιφοιτήσας γῆν, καὶ* [1] *τοῦτο μὲν σοφιστεύσας τὰ ὑμέτερα, τοῦτο δὲ τέχναις καὶ ἐπινοίαις ἐγκυρήσας πολλαῖς, ἔσχατον δὲ*

quos modo nominabit Noster, audias Sillig. l. c. p. 121 et 129.

9. *τῇ*] Codd. msti et editi *τά*.

10. *Ἑταίρα γ. ἦν*] Demostheni attributa oratio contra Neaeram etiamnum exstat. *Gesnerus.*

11. *ὁ Τοῦρνος*] De hoc statuario nihil habet Sillig in Catalogo artificum.

12. *αὐτὸν*] Pat. 2 et in marg. Fris. *αὐτήν*. — De Philone, qui Hephaestionem Alexandri Magni amicum fecit, et de Leochare, qui Ganymedem expressit, plura dedit Sillig l. c. p. 350 sq. et 258 sqq..

13. *ὥς τι*] Aet. *ὥστε*. —

14. *σπιλούμενον*] Codd. msti *ὀψελιούμενον*. Sic etiam Gesner. et Herold.; sed ille suspicatus est scribendum *σπιλούμενον*, idque editores et Sillig l. c. p. 381 receperunt. Nam a Plinio XXXIV. c. 8. s. 19 Praxiteles praeter Stephusam et Oenophorum dicitur effinxisse *Spilumenen*, h. e. maculatam seu contaminatam: quae quidem huic loco optime convenit ubi exempla statuarum impudicitiae proferuntur. Gesnerus per Spilumenen (maculatam) intelligit Venerem Praxitelis Cnidiam, de qua Plinius XXXVI. c. 5. s. 4: „Ferunt amore captum quendam, cum delituisset noctu, simulacro cohaesisse, eiusque cupiditatis esse indicem maculam.“ Idem in aliis accidisse statuis Praxitelicis Plinius l. c. testatur, e. g. in Cupidine; „adamavit enim eum Alchidas Rhodius, atque in eo quoque simile amoris vestigium reliquit.“ Fortasse ad Floram contaminatam respicit Tatianus. Romae statuarii illius nobilissimi opus inter alia erat (teste Plinio l. c.) Flora: quam quidem Romani meretricem fuisse putabant (Lactant. Institt. div. I. c. 20. §. 6); quare in Floralibus me-

arti inhiem, et in Calliadae Neaera oculos defigam? Meretrix enim erat. Lais scortata est, et Turnus eam scortationis monumentum statuit. Cur non vobis pudori est Hephaestionis scortatio, etsi eum Philo affabre exprimat? Quare propter Ganymedem Leocharis cynaedum, velut praeclarum quippiam possidentes, honore afficitis? Et contaminatam quamdam mulierculam Praxiteles effinxit. Atqui oportebat vos omnibus eiusmodi rebus amandatis quae vere praeclara sunt quaerere, nec Philaenidis et Elephantidis nefanda inventa adsciscentes nostrum vivendi genus detestari.

3. Haec equidem non ab alio accepta exposui, qui multas invisi regiones, et partim professus sum vestra studia rhetorica, partim in artes et inventa multa incidi, et

retrices prae caeteris solebant apparere. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 489. — Worthus mallet: ... *τετιμήκατε· καὶ ὃ ψελλιούμενόν (? armillis ornatam) τι γύναιον, ὃ Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν;* — quae emendatio calculo critico indigna est. Quid? Ut alias quas in animo habeo coniecturas taceam, sunt fortasse quibus persuadere possem Tatianum scripsisse *ἐψιλωμένον* seu *ψιλούμενον*, mulierem *nudatam* seu *nudam*. Legunt quidam apud Plinium XXXIV. c. 8 *Psilumenen* pro *Spilumenen*.

15. *τὸ τοιοῦτον*] Codd. editi addunt *εἶδος*. In sola editione Marani omissum est, quum absit a Par. 1: in quo alia manus ad marg. apposuit.

16. *Φιλαινίδος ... Ἐλεφαντίδος*] Utraque de rebus impudicis scripsit. Cf. Iustin. Apol. II. c. 15. n. 6 et Pauly l. c. p. 79. — Suidas s. v. *Ἀστυάνασσα: ... ἥτις* (Astyanassa) *πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εὗρεν καὶ ἔγραψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν, ἣν ὕστερον ἐζήλωσαν Φιλαινὶς καὶ Ἐλεφαντίνη* (= *Ἐλεφαντίς*), *αἳ τὰ τοιαῦτα ἐξορχησάμεναι ἀσελγήματα.*

1. *τοῦτο μὲν σοφιστεύσας τὰ ὑμέτερα*] C. 1: *ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' ὑμῖν σοφίᾳ, κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ.* Utrumque locum (coll. c. 42: *παιδευθεὶς πρῶτον τὰ ὑμέτερα*) respexit Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 dicens: *Τατιανὸς ἀνὴρ τὸν πρῶτον αὐτοῦ βίον σοφιστεύσας ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασι καὶ δόξαν οὐ σμικρὰν ἐν αὐτοῖς ἀπενηνεγμένος.* Illud *σοφιστεύειν*, Tatiano et Eusebio usitatum, duce Valesio (ad Eus. l. c.) Longuerue (Dissert. de Tatiano p. V sq.), Ceillier (Hist. gén.

τῇ Ῥωμαίων ἐνδιατρίψας πόλει, καὶ τὰς ἀφ᾽ ὑμῶν [2] ὡς αὐτοὺς ἀνακομισθείσας ἀνδριάντων ποικιλίας καταμαθών· [3] οὐ γάρ, ὡς ἔθος ἐστὶν τοῖς πολλοῖς, ἀλλοτρίαις δόξαις τἀμαυτοῦ κρατύνειν πειρῶμαι, πάντων δὲ ὧν ἀποποιήσομαι αὐτὸς τὴν κατάληψιν τούτων καὶ τὴν ἀναγραφὴν [4] συντάττειν βούλομαι. Διόπερ χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ, δόγμασιν ἀσυναρτήτοις, τῆς [5] καθ᾽ ἡμᾶς βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντεποιησάμην· ἥτις ὃν τρόπον ἐστὶν τῶν παρ᾽ ὑμῖν ἐπιτηδευμάτων ἀρχαιοτέρα γράφειν μὲν ἀρξάμενος, διὰ δὲ τὸ κατεπεῖγον τῆς ἐξηγήσεως ὑπερθέμενος, νῦν ὅτε καιρὸς περὶ τῶν κατ᾽ αὐτὴν δογμάτων λέγειν πειράσομαι. Μὴ γὰρ δυσχεράνητε τὴν ἡμετέραν παιδείαν, μηδὲ φλυαρίαις καὶ βωμολοχίαις μεστὴν ἀντιλογίαν καθ᾽ ἡμῶν πραγματεύησθε, λέγοντες· Τατιανὸς ὑπὲρ τοὺς Ἕλληνας, ὑπὲρ τὸ ἄπειρον τῶν [6] φιλοσοφησάντων πλῆθος, καινοτομεῖ τὰ βαρβάρων δόγματα. Τί γὰρ χαλεπὸν ἀνθρώπους πεφηνότας ἀμαθεῖς ὑπὸ ἀνθρώπου νῦν ὁμοιοπαθοῦς συνελέγχεσθαι; Τί δὲ καὶ ἄτοπον [7] κατὰ τὸν οἰκεῖον ὑμῖν σοφιστὴν γηράσκειν ἀεὶ πάντα διδασκομένους;

(C and D printed in the right margin beside the lines "κρατύνειν" and "μεστὴν" respectively.)

des auteurs sacr. et ecclés. Tom. II. Par. 1730. p. 123 sqq.), Walch (Histor. haeres. Tom. I. p. 426), alii, ad studia philosophiae retulerunt. Licet quidem illud verbum transferre interdum *argutari* (coll. c. 25: ὁ κατ᾽ Ἐπίκουρον σοφιστεύσας), sed potissimum (vid. Steph. Thes.) significat *sophisticam artem docere* vel *rhetoricam profiteri*. Itaque Rufinus σοφιστεύσας Eusebianum interpretatus est: „magistrum egit eloquentiae.“ Etiam Hieronymus de vir. illustr. c. 29: „Tatianus qui primum oratoriam docens non parvam sibi ex arte rhetorica gloriam comparaverat.“ Theodoretus Haer. fab. I. c. 20: σοφιστὴς ἐγεγόνει τὸ πρῶτον. Ac nescio quo iure Valesius notiones rhetoris et sophistae (philosophi) tam anxie seiunxerit. Sane sophistae erronei, imperium romanum illo tempore peragrantes, rhetoricam passim docebant. Cf. Cresollii Theatrum vett. rhetorum l. III. c. 3 sq.. Etiam verba, quae Tatianus addit, τέχναις καὶ ἐπινοίαις ἐγχυρήσας πολλαῖς aperte de rhetoricis sophistarum artificiis accipienda sunt. Comp. c. 12: Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώττης οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς (ut prius), θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως λόγοις καταχρωμένων. Inde Maranus quoque (Prolegg. p. XCVIII) non assentitur „eruditis viris Euse-

tandem in Romanorum commoratus sum urbe, et statuarum varietates a vobis ad illos delatas inspexi; non enim, ut plerique solent, alienis opinionibus mea confirmare aggredior, sed quaecunque ipse vidi ea literis mandare volo. Vale igitur dicto et Romanorum iactantiae et Atheniensium vaniloquentiae, dogmatibus male sartis, barbaram nostram philosophiam complexus sum: quae quomodo vestris institutis antiquior sit quum scribere inceperim, sed propter instantem narrationem distulerim, nunc, quum tempus est, de illius dogmatibus disserere aggrediar. Ne aegre feratis nostram disciplinam, nec refertam nugis et scurriliter dictis confutationem in nos elaboretis, dicentes: „Tatianus supra Graecos, supra infinitam eorum qui philosophati sunt multitudinem, nova barbarorum dogmata sequitur.“ Quid enim incommodi est homines, quorum imperitia monstrata est, nunc ab homine eiusdem naturae argui? Aut quid absurdi est more vestri sophistae semper senescere omnia discentes?

ibi locum ita ad philosophiam referentibus, ut non solum rhetoricae professionem sed etiam eloquentiae laudem Tatiano abiudicent.“ Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17 sqq..

2. ὡς αὐτοὺς] Sic codd. msti praeter Par. 2, qui ὡςαύτως errore habet. Illam lectionem recte servarunt Gesner., Herold., Maran.; sed reliqui editores αὐτοὺς admiserunt: unde Pearson. frustra coniecit πρὸς αὐτούς. Pro ποικιλίας Morell. inepte ποικιλίαις. Caeterum adi c. 33. n. 6.

3. οὐ γάρ, ὡς] Sic Par. 1 et Maran.; caeteri codd. msti et editi οὐχ ὡς. — Tum ἐστὶν (codd. msti) pro ἐστὶ reposui, quod Morell. induxit. Pariter paullo post ἐστὶν τῶν comparet.

4. συντάττειν] Vulgo συντάσσειν. Cf. c. 1. n. 15.

5. καθ' ἡμᾶς] Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 107) praeter necessitatem putavit καθ' ὑμᾶς legendum. Cf. c. 1. n. 1.— De antiquitate religionis (philosophiae) christianae exponere incepit c. 31; sed expositionem propter aliud argumentum necessarium, c. 32 — 34, non absolvit.

6. φιλοσοφησάντων] Suppeditarunt Par. 1 et Aet.; caeteri, ut editi, φιλοσοφούντων. In Par. 1 scriba πλῆθος, quod in textu errore omisit, adscripsit margini: Maran. male expunxit.

7. κ. τὸν οἰκ. ὑμῖν σοφιστὴν] Scriptor per sophistam non se, ut visum est Tentzelio in Miscell. ec-

36. [1] *Πλὴν Ὅμηρος ἔστω* [2] *μὴ ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν, ἀλλὰ*
κατ' ἐκεῖνον αὐτὸν [3] *ὑπειλήφθω τὸν τοῦ πολέμου καιρόν, ἔτι* 17
δὲ καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα [4] *συστρατεύεσθαι, καὶ εἰ βούλε-*
ταί τις πρὶν καὶ τῶν στοιχείων γεγονέναι τὴν εὕρεσιν. [5] *Φανή-*
σεται γὰρ ὁ προειρημένος Μωυσῆς αὐτῆς μὲν τῆς Ἰλιακῆς ἁλώ-
σεως πρεσβύτερος πάνυ πολλοῖς ἔτεσι γεγονώς, τῆς [6] *δὲ Ἰλίου*
κτίσεως καὶ τοῦ Τρωὸς καὶ Δαρδάνου λίαν ἀρχαιότερος. Ἀπο-
δείξεως δὲ [7] *ἕνεκεν μάρτυσι χρήσομαι Χαλδαίοις, Φοίνιξιν, Αἰγυ-*
πτίοις. Καὶ [8] *τί μοι λέγειν πλείονα; Χρὴ γὰρ τὸν πείθειν ἐπαγ-*
γελλόμενον συντομωτέρας ποιεῖσθαι τὰς περὶ τῶν πραγμάτων
πρὸς τοὺς ἀκούοντας διηγήσεις. [9] *Βηρωσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος,* 58

cles. P. I. p. 219, sed Solonem intelligit. Cf. Fabricius Biblioth. gr. ed. Harles. Vol. VII. p. 88. Sophistam, nomen olim honestum, eum vocat quia unus erat ex numero septem sapientium: qui quidem apud Herodotum (e. g. Hist. I. c. 29) *σοφισταὶ* appellantur. Pentameter in Elegiis Solonis, a veteribus non semel laudatus, sic habet:

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Cf. Solonis Carm. ed. Bach (Bonn. 1825) p. 22. — Worthus pro *ἀεὶ* mallet *αἰεί*. Pro *πάντα*, quod est in codd. mstis, Fris. in marg. offert *πολλά*, idque Stephanus (l. c. p. 110) commendavit et Ducaeus posuit in textu. Non muto.

1. *Πλὴν* etc.] Haec omnia usque ad finem Orationis (cc. 36—42) Eusebius transscripsit in Praeparat. evang. X. c. 11, ex edit. Heinichen. Tom. II p. 94—98 et ex edit. Gaisford. Tom. II. p. 517—525. Cf. c. 31. n. 1. — Iam Tatianus post longam digressionem ad id redit quod sibi proposuerat demonstrandum: Mosen Homero vetustiorem esse. Est autem (Gesner.) locus per concessionem *ἐκ περιουσίας*. „Licet enim dissentiant scriptores omnes, tamen Troiano bello inferiorem statuunt Homerum; sed concedatur in ipso bello Troiano fuisse, aut etiam eo tempore quo literae apud Graecos primum inventae sunt, neque enim ante illarum inventionem poema suum scribere potuisset, deprehenderetur tamen Mose posterior.“

2. *μὴ ὕστερον*] Sic ex Par. 1 reposui. Caeteri codd. msti negationem non agnoscunt; neque editores eam praebent, excepto Marano, qui Eusebium (*μὴ μόνον ὕστερος*) secutus dedit *μὴ μόνον ὕστερον*.

3. *ὑπειλήφθω*] Eus. addit *γεγονέναι*. Mox articulum *τὸν* ante *Ἀγαμέμνονα* omittit.

4. *συστρατεύεσθαι*] Ita Par. 1. 2 et in marg. Fris.; hic vero (ut Gesner. et Herold.) cum Aet. in textu habet *συνιστρατεύεσθαι*. Eus. in edit. Vig.-Heinich. *συνεκστρατεῦσαι* (Eus. Ven. *συνεστρατεῦσαι*), in edit. Gaisf. (Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2) *συνεκστρατεῦσθαι*. Eus.

36. Caeterum Homerus sit non iunior Iliacis rebus, sed ipsi bello aequalis, immo etiam sub Agamemnone militasse, et, si quis vult, ante ipsas literas inventas exstitisse existimetur. Perspicuum enim erit praedictum Mosen ipso Ilii excidio omnino antiquiorem fuisse multis annis, vel potius Ilii constructionem et Trois ac Dardani aetatem antecedere. Cuius rei demonstrandae causa testibus utar Chaldaeis, Phoenicibus, Aegyptiis. Et quid plura dicam? Oportet enim ut qui persuadendi operam profitetur res quasque audientibus quam brevissime enarret. Berosus vir

Par. 3 et Oxon. συνεστρατεῦσθαι. — Pro καὶ εἰ βούλεταί τις etc. Eus. legit: κἂν βούληταί (Eus. Par. 1 et Flor. 1 βούλεται) τις καὶ πρὶν τῶν στοιχείων τὴν εὕρησιν γεγονέναι.

5. Φανήσεται γὰρ etc.] Cf. c. 31. n. 5. — Apud Herold. τῆς ante Ἰλιακῆς et apud Euseb. γεγονὼς post πολλοῖς ἔτεσι excidit.

6. δὲ] Hanc voculam, quum abesset a codd. mstis et editis, Maranus desumsit ex Eusebio, qui sic habet: τῆς δὲ γεγονυίας Ἰλίου. Herold. κτήσεως pro κτίσεως. Mox Eus. Par. 2 Πανδάρου pro Δαρδάνου.

7. ἕνεκεν] Eus. ἕνεκα. Sed Eus. Par. 2 et Flor. 1. 2 ἕνεκεν.

8. τί μοι λέγειν] Eus. in edit. Vig.-Heinich. τί με λέγειν δεῖ. Sed in edit. Gaisf. (Eus. Par. 1. 3 et Oxon.) cum Tatiano consentit. Eus. Par. 2, Flor. 1. 2, Ven. τί μοι λέγειν δεῖ. — Infra in Eus. Par. 2 περὶ ante τῶν πραγμάτων excidit.

9. Βηρωσὸς] Eus. hic et paullo infra Βηρωσσός, quae forma (Iust. Cohort. ad Gent. c. 37. n. 4) magis frequentata est. Cf. I. D. G. Richter De Beroso Chaldaeorum historiae et astronomiae veteri scriptore (Lips. 1825) p. 1. — Eusebius pro κατ' Ἀλ. γεγονὼς (*qui fuit:* cf. c. 31 κατὰ Καμβ. γεγονώς, c. 39 κατὰ Ἴναχον γεγονώς) habet eodem sensu κατὰ Ἀλ. γενόμενος. Tum vero verba Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν (h. e. Alexandrum Magnum) τρίτῳ, interpretis vel emendatoris personam suscipiens, mutavit in Ἀντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον τρίτῳ. Sed, id quod viros doctos valde vexavit, quinam est ille Antiochus, cui Berosus suam Chaldaeorum historiam dicavit? Etenim postquam Alexander e vita decessit, anno a. Chr. 323, duces eius diu dimicarunt de summo imperio. Seleucus (Nicanor) tandem praeter Babyloniam, rebus apud Ipsum a. 301 feliciter gestis, Syriam obtinuit. Huic successit a. 281 filius Antiochus (I) cognomine Σωτήρ. Quo mortuo Antiochus (II) Θεὸς coepit a. 262 imperare. Itaque censent Perizonius (Origg. Babyll. c. 1. p. 16) Berosum Antiocho Σωτῆρι et Gallandius Antiocho Θεῷ librum nuncupasse. Vos-

ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς, Ἀι
χῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βι
οις κατατάξας καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων [10] ἐκθέμενος, ἀφη
ταί τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβουχοδονόσορ, τοῦ στρατεύσαντος
Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους· ἅτινα διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφη
ἴσμεν κεκηρυγμένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωυσέως ἡλι
[11] κατώτερα, πρὸ δὲ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκο
Βηρωσὸς δέ ἐστιν ἀνὴρ ἱκανώτατος· καὶ τούτου τεκμήριον
βας, [12] ὅς, Περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσοῦ [13]

sius autem (De histor. gr. ed. Westermann. p. 121 sq.), Worthus (qui illius verba in edit. suam transscripsit), Richterus (l. c. p. 5 sq.) rem relinquunt in incerto. Quid? Si Eusebio credere velimus, Antiocho *Θεῷ* Berosus historiam obtulit; videlicet Seleucus primus est, secundus Antiochus Soter, tertius Antiochus Deus. Sed apud Tatianum quoque, quum Antiochus nominatur qui tertius est ab Alexandro, licet intelligere Antiochum *Θεόν*; ab Alexandro enim proximus est Seleucus, alter Antiochus Soter, tertius Antiochus Deus. Quodsi Berosus, quum Alexander obiret, fuerit annorum circiter viginti (cf. fragm. Alexandri Polyhist. ap. Richter. p. 47 et ibid. n. 1), necesse est eum, quum imperium ad Antiochum Deum pervenisset, fuisse octogenarium. Nil sane prohibet quo minus statuamus senem historiam scripsisse aut antea scriptam misisse regi. At scrupulus (cf. Bähr in Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 1101 et Bunsen *Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte* Lib. III, Hamb. 1845, p. 93) tollitur, si verba Tatiani ita interprete-

mur ut ipse in rationem v
Alexander, secundus sit Sele
tertius Antiochus *Σωτήρ*: ad (
ab obitu Alexandri sunt tantum
anni XLII; unde Berosus fere
genarius ac paullo senior histo
obtulerit regi Antiocho Soteri.
est, Syncello teste Berosus lil
suum edidit aetate Ptolemaei P
delphi, qui in Aegypto inde ab
284 per 38 annos regnavit: et
quidem eius tertio imperium S
suscepit Antiochus Soter, anno
tem demum vigesimo secundo
tiochus Deus. Aliter etiam aet
Berosi Vossius l. c. adstruit.
quidem Plinius Hist. nat. VI. (
refert Berosum tradere memo
quadringentorum annorum et (
ginta: qui sine dubio sunt anni
bonassaris. At caput aerae N
nassareae surgit Olympiadis
anno 2. A quo tempore si a
numeres 480, incidemus in extr
tempora Antiochi *Σωτῆρος*. Q
vel huic vel filio eius Antiocho
historiam suam dicaverit Bero
Idem V. D. Gesnerum refutat,
per Alexandrum intelligi putat
Philippi filium cognomento Magn
sed eum qui in Syriae regno D

Babylonius, Beli apud Babylonios sacerdos, qui, Alexandro aequalis, tertio post eum Antiocho historiam Chaldaeorum tribus libris inscripsit et res gestas regum exposuit, quemdam ex iis commemorat nomine Nabuchodonosor, qui expeditionem suscepit in Phoenices et Iudaeos: quae a prophetis nostris praedicata scimus, ac multo quidem Mosis aetate serius contigisse, annis videlicet ante Persarum imperium septuaginta. Berosus autem est vir fide dignissimus; et huius rei argumentum est, quod Iuba, De rebus

trio Soteri successit successoremque habuit Demetrium Nicanorem, per Antiochum vero capit Antiochum Sidetem, qui post Demetrium Nicanorem regnavit. Haec enim si vera essent, Berosus saeculo toto esset iunior Manethone. Atqui Manethos floruit sub Philadelpho. Philadelphus obiit anno tertio Olympiadis CXXXIII. At Antiochus Sidetes Syriam invasit anno primo Olympiadis CLX. Quomodo tum demum vixisse Berosus potest, qui paulo antiquior est ipso Manethone? Quod disertim dicit Georgius Syncellus." Temere Io. Fr. Schroeerus (Imperium Babylonis et Nini, Francof. 1726, p. 37) suspicatur verba Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ ab aliena manu adiecta esse.

10. ἐκθέμενος] Eus. ἐκτιθέμενος. Eus. Par. 2 ἐκτεθέμενος, Par. 3 ἐντιθέμενος. — Mox ὄνομα in Aet. deest. — Tum Eus. Par 2 ἃ pro ἅτινα.

11. κατώτερα, πρὸ δὲ τῆς] Sic ex Eusebio iuxta edit. Gaisf. emendavi lectionem in codd. mstis et editis conspicuam κατώτερα, πρὸ τῆς. Maranus ex Eusebio secundum edit. Vig., quacum Heinich. facit, dedit κατώτερον, πρὸ δὲ τῆς. Sed omnes quoque Eus. codd. msti κατώτερα suppeditant. — Clemens Alex., Tatiani vestigiis, Strom. I. c. 21. §. 121: Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς Σεδεκίου βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὥς φησι Βήρωσσος ἐν ταῖς Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις.

12. ὅς] Hanc voculam, ob similem syllabam nominis Ἰόβας a librariis praetermissam, ante me Maranus ex Eusebio reposuit. — Clemens Alex. l. c.: Ἰούβας (vulg. Ἰοάβας) δέ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολογεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρώσσου εἰληφέναι μαρτυρῶν τἀλήθειαν τἀνδρί. Designatur Iuba II, Mauritaniae rex, qui praeter alia permulta (cf. Pauly l. c. Tom. IV. p. 345) etiam περὶ Ἀσσυρίων scripsit. Legas quae hac de re disserit Sevin: Mémoires de l'Academie Royale des Inscriptions Tom. IV. p. 143 sqq..

13. φησι] In Eus. Par. 3 excidit.

μεμαθηκέναι τὴν ἱστορίαν. Εἰσὶ δὲ αὐτῷ βίβλοι Περὶ Ἀσσυρίων δύο.

37. Μετὰ δὲ [1] τοὺς Χαλδαίους τὰ Φοινίκων οὕτως ἔχει. C
[2] Γεγόνασιν παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνίδα κατέταξεν φωνὴν [3] Χαῖτος, ὁ καὶ τοὺς βίους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν [4] δὲ ταῖς τῶν προειρημένων δηλοῦται ἱστορίαις κατά τινα τῶν βασιλέων Εὐρώπης ἁρπαγὴν γεγονέναι, Μενελάου τε εἰς τὴν Φοινίκην ἄφιξις, καὶ τὰ περὶ [5] Χείραμον, ὅστις Σολομῶνι τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ πρὸς γάμον δοὺς [6] τὴν θυγατέρα καὶ ξύλων παντοδαπῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν ἐδωρήσατο. Καὶ Μένανδρος δὲ [7] ὁ Περγαμηνὸς περὶ τῶν αὐτῶν D
τὴν ἀναγραφὴν ἐποιήσατο. Τοῦ δὲ Χειράμου ὁ χρόνος ἤδη που τοῖς Ἰλιακοῖς ἐγγίζει· Σολομὼν δὲ ὁ κατὰ Χείραμον πολὺ κατώτερός ἐστι τῆς Μωυσέως ἡλικίας.

1. τοὺς Χαλδαίους] Ita Par. 1. 2 et Maranus. Fris., Aet., Gesner., Herold τοὺς Χαλδαίων. Fris. in marg. τὰ Χαλδαίων, id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruere.

2. Γεγ. etc.] Eus. Γεγόνασι παρ' αὐτοῖς ἄνδρες τρεῖς, Θεόδ. etc.. De Theodoto, Hypsicrate et Mocho cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 1560, V. p. 122, VI. p. 1847.

3. Χαῖτος] Eus. ex edit. Vig.-Heinich. Ἄσιτος. Sed Eus. Par. 1. 3, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. habent Ἄδιτος. Ex quo fecit Gaisfordus Λαῖτος. Clemens enim Strom. I. c. 21. §. 114 (vide infra n. 5), ubi Tatianum respexit, Λαῖτος dedit: id quod apud Tatianum quoque substituendum censuit Reinesius (Ἱστορούμενα linguae punicae, in Graevii Synt. varr. Dissertt. Ultrai. 1702. 4°, p. 50), assentientibus Ionsio (De scriptt. histor. philos., Ien. 1716. 4°, P. II. p. 257), Nourrio (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrr. P. I. p. 547), Wortho, Marano, Westermanno (ap. Voss. De histor. gr. p. 504. n. 15), aliis. At neque Laetus rerum phoeniciarum scriptor alibi memoratur. Quare retineo Χαῖτος, lectionem codicum Tatianeorum, quae etiam Moversio (*Das phoenizische Alterthum* P. I, Berol. 1849, p. 337) placet. Causa mutationis facile cognoscitur; Χαῖτος enim in Λαῖτος et Ἄδιτος, ob literarum ΧΛ ΛΛ ΛΔ similitudinem, facile abire poterat. — Pro ὁ καὶ τοὺς βίους, quod quidem Gesnerus et Pearsonus legendum coniecerunt et Maranus (ope Eusebii) restituit, codd. msti et editi καὶ ὁ τοὺς βίους praebent. Ionsius l. c. asterisco (Χαῖτος, * καὶ ὁ τοὺς βίους) deceptus, quo non

Assyriorum scribens, historiam se a Beroso didicisse dicit. Scripsit autem libros De rebus Assyriorum duos.

37. Post Chaldaeos sic se habent res Phoenicum. Exstiterunt apud eos tres viri, Theodotus, Hypsicrates, Mochus: horum libros in graecam convertit linguam Chaetus, qui etiam vitas philosophorum accurate conscripsit. In his autem historiis narratur sub quodam rege raptum Europae contigisse, et Menelai in Phoeniciam adventus, et id quod pertinet ad Chiramum, qui filiam suam Salomoni Iudaeorum regi in matrimonium dedit et omne lignorum genus ad templi constructionem suppeditavit. Menander etiam Pergamenus eadem scripsit. Chirami autem aetas iam Iliacis rebus vicina est: ac Salomo Chiramo aequalis multo recentior est Mosis aetate.

defectus aliquis sed Gesneri coniectura in margine collocata indicatur, temere legit *Λαῖτος καὶ Φίλων ὁ τοὺς βίους* etc..

4. *δὲ*] Eus. *δή*. Idem paullo infra *ἁρπαγὴ* pro *ἁρπαγήν*. Deinde *ἄφιξις* (Par. 1. 2 et Eus.) cum Marano scripsi pro vulg. *ἄφιξιν*.

5. *Χείραμον*] Eus. hic et infra *Εἵραμον*. Pearsonus vult *Εἵρωμον*. Hic rex varie scribitur apud veteres: חִירֹם (ap. Phoen.), *Ἱέρωμος* (Theophil.), *Εἵρωμος* (Ioseph.), חִירָם (ap. Hebr.), *Χιράμ* (LXX), *Εἵραμος* (Ioseph., Clem.). *Χείραμος* (iuxta LXX) apud solum Tatianum, quod sciam, hic et infra audit. Plura dabit Movers l. c. p. 327 sq.. — Clemens Alex., nostrum secutus scriptorem, l. c. (vide supra n. 3) ait: *Εἵραμος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Σολομῶνι δίδωσι καθ' οὓς χρόνους μετὰ τὴν Τροίας ἅλωσιν Μενελάῳ εἰς Φοινίκην ἄφιξις, ὥς φησι Μένανδρος ὁ Περγαμηνὸς καὶ Λαῖτος ἐν τοῖς Φοινικικοῖς*. Pariter in Anecd. gr. Paris., a Cramero editis, Tom. II. p. 229 legitur: *οὗ* (Hieromi) *τὴν θυγατέρα ἔγημε Σολομών, ὡς ἱστορεῖ Τατιανός*.

6. *τὴν θυγατέρα*] Eus. *τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα*. Mox idem *τοῦ νεὼ* pro *τοῦ ναοῦ*. Herold. articulum errore omisit.

7. *ὁ Περγαμηνὸς*] Praetermisit Herold. articulum mendose. — Caeterum hic Menander Pergamenus non diversus est a Menandro Ephesio. Cf. Meziriac. ad Ovid. Heroid. Tom. II. p. 147 sqq. et Ebert. Diss. Sicul. p. 145 sqq.. Scripsit opus de rebus gestis regum graecorum et barbarorum, cuius pauca tantum fragmenta supersunt.

38. *Αἰγυπτίων* [1] *δέ εἰσιν αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί· καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς* [2] *πραγμάτων ἑρμηνεύς ἐστι Πτολεμαῖος, οὐχ ὁ βασιλεύς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος.* [3] *Οὗτος τὰς τῶν βασιλέων πράξεις ἐκτιθέμενος κατ'* [4] *Ἄμωσιν βασιλέα Αἰγύπτου γεγονέναι Ἰουδαίοις φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, εἰς ἅπερ* [5] *ἦλθον χωρία, Μωυσέως ἡγουμένου.* [6] *Λέγει δὲ οὕτως· Ὁ δὲ Ἄμωσις ἐγένετο κατ' Ἴναχον βασιλέα. Μετὰ δὲ* [7] *τοῦτον Ἀπίων ὁ γραμ-* 17 *ματικός, ἀνὴρ δοκιμώτατος, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν (πέντε δέ εἰσιν αὐτῷ γραφαί) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, φησὶ δὲ ὅτι* [8] *Κατέσκαψε τὴν Αὔαριν Ἄμωσις κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.*

1. *δέ ε. αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί*] Sic Duc. et Maran., quibus accedunt Bunsen *Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte* Lib. III. p. 53 et Boeckh („Manetho und die Hundssternperiode") in Ad. Schmidtii *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* Tom. II (Berol. 1844) p. 578. Pro *ἐπ' ἀκριβὲς* (Fris. in marg.) Gesner., Herold., Morell., Worth. (ut codd. msti) habent inepte *ἐπ' ἀκριβεῖς*. Formula *ἐπ' ἀκριβὲς* etiam in c. 37 legitur. Pro *χρόνων* (Fris. in marg., Par. 1. 2, Act.) Gesner., Herold., Morell. male *χρόνῳ* (ut Fris.) exhibent. Cf. c. 1: *αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαί*. Cf. ibid. n. 12. — Euseb. sic mutavit: *Αἰγυπτίων δ' εἰσὶν ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαί*.

2. *πραγμάτων*] Eus. *γραμμάτων*, id quod Boeckh. l. c. p. 445 et 578 recepit. Sed praestantius est *πραγμάτων*, quippe cui magis congruat *κατ' αὐτούς*. Tum Eus. *ἐστι* omisit, ut apodosis a verbis *οὗτος τὰς τῶν βασ.* etc. inciperet. Eus. Par. 2 *ἐκ Μένδητος*. — De Ptolemaeo Mendesio adeas Bunsen l. c. Lib. I. p. 126 et Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 238.

3. *Οὗτος ... ἡγουμένου*] Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 101 ita transscripsit: *ὁ δὲ Πτολεμαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν, τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν ὅλαις ἐκθέμενος βίβλοις κατὰ Ἄμωσίν φησιν, Αἰγύπτου βασιλέα, Μωυσέως ἡγουμένου γεγονέναι Ἰουδαίοις τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν.*

4. *Ἄμωσιν*] Fris. in marg. *ἄμασιν*. De Amosi cf. Boeckh. l. c. p. 669. — Mox pro *Ἰουδαίοις* Eus. Par. 2. 3 *Ἰουδαίους*.

5. *ἦλθον*] Eus. in *ἤθελον* male mutavit. — Bunsen. l. c. lib. III. p. 53 verba *Μωυσέως ἡγουμένου* omisit.

6. *Λέγει δὲ οὕτως*] Haec verba expungenda censet Vigerus. Sed Moses et Amosis aequales Inacho putabantur: Boeckh. l. c. p. 578. Clemens verbis supra n. 3 allatis

38. Aegyptiorum autem exstant commentarii temporum accurate scripti; et rerum quidem apud eos gestarum interpres est Ptolemaeus, non rex ille, sed sacerdos Mendetis. Is regum res gestas exponens Iudaeos dicit sub Amose Aegypti rege ex Aegypto, in ea quae occuparunt loca, duce Mose profectos esse. Loquitur autem sic: *Amosis fuit tempore Inachi regis.* Post hunc Apion grammaticus, vir doctissimus, in quarto Aegyptiacorum (sunt enim quinque eius libri) quum alia multa, tum hoc dicit: *Evertit Avarin Amosis qui tempore fuit Argivi Inachi, ut in Annalibus scripsit Ptolemaeus Mendesius,* Tempus autem,

addit: *ἐξ ὧν συνῶπται κατὰ Ἴναχον ἠκμακέναι τὸν Μωυσέα.* — Pro *κατ' Ἴναχον βασιλέα* Eus. *κατὰ τὸν* (Eus. Par. 2 et Flor. 2 *τὸν* omittunt) *Ἴναχον τὸν βασιλέα.*

7. *τοῦτον*] Sic Par. 2 in marg., Maran., Boeckh. l. c. p. 444 et 578. Etiam Pearson. *τοῦτον* legendum coniecit. Caeteri editores una cum codd. mstis *τούτων.* Dein pro *Ἀπίων*, quod dedi, vulgo *Ἀππίων* perperam legitur. Veram scripturam Eusebius suppeditat. Etiam supra c. 27 (n. 5) *Ἀπίωνος*, per unum π, comparet. Cf. Bunsen l. c. Lib. I. p. 126 sqq.. — Caeterum verba *Ἀπίων . . . Πτολεμαῖος* Clemens Alex. l. c. exscripsit: *Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικός, ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθείς, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν . . . Ἀμώσιος τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως μεμνημένος καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον τὸν Μενδήσιον, καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει· „Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν* (legas *Αὔαριν*, quod cod. aliquis mstus Clementis praebet, nisi velis *Ἀούαριν*, ut Eusebii Praepar. ev. X. c. 12 in loco Clementis offert) *Ἄμωσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.*"

8. *Κατέσκαψε*] Eus. Par. 1. 2, Flor. 1. 2, Oxon. *κατέστρεψε.* Pro *τὴν* Eus. Oxon. *τε.* Paullo ante Eus. non *δ'* sed *δέ.* — Tum pro *Αὔαριν* Gesner. et Herold., aeque ac Fris., Aet., Par. 2, habent *μάριαν*, ex quo Morell., Duc., Worth. *Μαρίαν* fecerunt. Existimavit inde Ducaeus *Μαρείαν* legi posse, ut sensus sit: „Amosin effodisse Mariam, id est Euripo ducto commisisse Mariam cum Nilo vel cum ipso mari Mediterraneo." Fris. in marg. *λυαρία*, Par. 1 *Λυαρίαν.* Maranus lectionem *Αὔαριν* in textum recipere non dubitavit, „tum quia ei favent msti codices [Fris. in marg. et Par. 1: nam *Λυ* et *Αυ* facile commutantur: c. 37. n. 3] et Clemens [vide n. 7] ac Eusebius, tum quia consentit cum historiae monumentis. Nam rex ille, sub quo

Ὁ δὲ [9] ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἁλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Καὶ τὰ τῆς ἀποδείξεως [10] ἔχει τοῦτον τὸν τρόπον.

39. [1] *Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς οἵδε· Ἴναχος, Φορωνεύς, Ἆπις, [2] Κρίασις, Τριόπας, Ἀργεῖος, Φόρβας. Κροτώπας, [3] Σθενέλαος, Δαναός, Λυγκεύς, [4] Προῖτος, Ἄβας, Ἀκρίσιος, Περσεύς,* B
[5] Σθενέλαος, Εὐρυσθεύς, Ἀτρεύς, Θυέστης, Ἀγαμέμνων, οὗ κατὰ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἴλιον ἑάλω. Καὶ χρὴ τὸν 60
νουνεχῆ [6] συνεῖναι μετὰ πάσης ἀκριβείας ὅτι κατὰ [7] τὴν Ἑλλήνων παράδοσιν οὐδ' ἱστορίας τις ἦν παρ' αὐτοῖς ἀναγραφή. Κάδμος γάρ, ὁ τὰ στοιχεῖα τοῖς προειρημένοις παραδούς, μετὰ πολλὰς γενεὰς τῆς Βοιωτίας ἐπέβη. Μετὰ δὲ Ἴναχον [8] ἐπὶ Φορωνέως μόγις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγραφὴ γέγονεν, μετεκοσμήθησάν [9] τε οἱ ἄνθρωποι. Διόπερ [10] εἰ κατὰ

egressi sunt ex Aegypto Israelitae, apud Manethonem Tethmosis, apud Apionem, ut non solum ex Tatiano patet sed etiam ex Iustino Cohort. c. 9, Amasis dictus est. Is autem cum bellum gesserit cum Israelitis, non mirum si urbem Avarim evertisse dicitur, quae praecipua videtur Israelitarum fuisse, teste Manethone apud Iosephum c. Ap. I. p. 1052.“ Eamdem probavit lectionem Boeckh. l. c. p. 576 et 579. Sed idem dedit *Ἄμασις* pro *Ἄμωσις* contra codd. mstos.

9. *ἀπ'*] Eus. *ἀπό*. Mox Eus. Par. 3 *Ἰδίου* pro *Ἰλίου*. — Clemens Alex. l. c. §. 102 sic transscripsit: *εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ πλείους διαριθμοῦνται, ἔτη δὲ ὡς ἔπος εἰπεῖν τετρακόσια καὶ πρόσω.*

10. *ἔχει τοῦτον*] Eus. *τοῦτον ἔχει.*

1. *Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς* etc.] De hoc loco adeas Petavium De doctrina temporum (Par. 1627. Fol.) P. II. p. 43 sq..

2. *Κρίασις ... Κροτώπας*] Aet. *Ἀργεῖος, Κρίασις, Φόρβας, Τριόπας, Κροτώπας.* Sic etiam Eusebius, nisi quod habet *Κρίασος* et *Κροτωπός*. Illud *Κρίασος* forsan Tatiano quoque (Mythogrr. ed. Muncker. p. 184) restituendum est. Pro *Τριόπας* Par. 2 *Θριόπας*.

3. *Σθενέλαος*] Fris. in marg. *σθένελος*. Cf. n. 19. A Pausania *Σθενέλας* dicitur; cf. Pape *Wörterb. d. gr. Eigennamen* p. 350. — Eus. Oxon. nomina *Σθενέλαος* ad *Ἀκρίσιος* usque, Ven. *Δαναὸς* usque ad *Περσεὺς* omisit.

4. *Προῖτος, Ἄβας*] Eus. *Ἄβας, Προῖτος.*

5. *Σθενέλαος*] Abest errore a Par. 1. 2. C. 38: *ὁ δὲ ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἁλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι.* Neque legitur in Eusebio excuso: agnosci-

quod ab Inacho ad Ilii excidium effluxit, implet aetates viginti. Atque id hoc modo demonstratur.

39. Fuerunt Argivorum reges hice: Inachus, Phoroneus, Apis, Criasis, Triopas, Argius, Phorbas, Crotopas, Sthenelaus, Danaus, Lynceus, Proetus, Abas, Acrisius, Perseus, Sthenelaus, Eurystheus, Atreus, Thyestes, Agamemnon, cuius regni anno decimo octavo Ilium captum est. Iam oportet ut quisquis sapit diligentissime intelligat prorsus nullum historiae monumentum apud Graecos, quemadmodum ipsi perhibent, literis consignatum fuisse. Nam Cadmus, qui literas iis tradidit, post multas generationes in Boeotiam venit. Post Inachum autem sub Phoroneo vix ferinae vagaeque vitae modus fuit, et ad liberaliorem cultum traducti sunt homines. Quare si Moses deprehenditur

tur vero ab Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon.. Est igitur reponendum. Plerumque rex ille, filius Persei et Andromedae, pater Eurysthei, Σθένελος dicitur; cf. Pape l. c..

6. συνεῖναι] Hunc aoristum II verbi συνίημι ex Par. 1 et 2, Ducaeo praeeunte, rescripsi. C. 20: Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς... παραιτήσασθαι etc.. Eamdem lectionem indicant Fris. et Aet., qui συνῆναι offerunt, id quod Gesner., Herold., Morell., Worth. receperunt. Literae Η et ΕΙ saepe a librariis commutantur. Maranus vero in συνιέναι temere mutavit. Idem Eusebii editores admiserunt: sed Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. συνεῖναι testantur legendum esse. Pariter συνεῖναι apud Iustinum saepe tentatum est ab editoribus: Apol. I. c. 14. n. 1, c. 60. n. 12, Dial. c. Tr. c. 55. n. 8, c. 69. n. 7, c. 121. n. 10.

7. τὴν Ἑλλήνων] Eus. Par. 2 et Flor. 1. 2 τὴν τῶν Ἑλλήνων. — Mox Tatiani editores pro οὐδ' dederunt οὐ δι' (Fris., Aet.). Unus Maranus meliorem scripturam illam textui inseruit.

8. ἐπὶ Φ. μόγις] Eus. ὑπὸ Φ. μόλις.

9. τε] Sic Eus.; editi vulgo δέ. Illud μόγις animo repetendum est. Tum pro οἱ ἄνθρωποι (Par. 1 et in marg. Fris.) Gesner., Herold., Morell. (ut caeteri codd. msti) inepte exhibent οἱ οὐρανοί. Error ex contracta scriptione (ανοι, ουνοι) profluxit: cf. Epist. ad Diogn. c. 10. n. 15 et Confut. dogm. Arist. c. 11. n. 5. Habes similem commutationem supra c. 5. n. 3. Comp. c. 7. n. 4. — Phoroneum primum leges et bonos mores Argivis tradidisse etiam Clemens in Protr. et Eusebius in Chron. referunt.

10. εἰ] Sic Par. 2 et Fris., uterque in marg.; in textu codd. msti habent οἱ, id quod Gesner., Herold., Morell. non mutarunt. —

Ἴναχον πέφηνεν ὁ Μωυσῆς γεγονώς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι [11] τετρακοσίοις. Ἀποδείκνυται δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχον ἀπό [τε] τῆς τῶν Ἀττικῶν βασιλέων διαδοχῆς [[12] καὶ Μακεδονικῶν καὶ Πτολεμαϊκῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν]. Ὅθεν εἰ [13] μετὰ τὸν Ἴναχον αἱ διαφανέστεραι πράξεις παρ' Ἕλλησιν ἀνεγράφησάν τε καὶ γινώσκονται, δῆλον ὡς καὶ μετὰ Μωυσέα. [14] Κατὰ γὰρ Φορωνέα, τὸν μετ' Ἴναχον, μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίοις Ὤγυγος, ἐφ' οὗ κατακλυσμὸς ὁ πρῶτος· [15] κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ [16] καὶ Ἀκταία ἡ Ἀττική· [17] κατὰ δὲ Τριόπαν Προμηθεὺς καὶ Ἐπιμηθεὺς καὶ Ἄτλας καὶ ὁ διφυὴς Κέκροψ καὶ ἡ Ἰώ· [18] κατὰ δὲ Κροτώπαν ἡ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία· [19] κατὰ δὲ Σθένελον ἡ [illegible]

Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 οὐ μετὰ pro εἰ κατά. — Tum vulgo Μωσῆς legitur. Paullo infra Μωσέα. Cf. c. 31. n. 3.

11. τετρακοσίοις] An ἑπτακοσίοις? *Pearsonus.* Non muto. Cf. Des-Vignoles Chronologie de l'histoire sainte (Berol. 1738. 4) Tom. I. p. 608.

12. καὶ Μακεδονικῶν] Eus. Μακεδονικῶν τε. Sed haec verba pariter atque καὶ Πτολεμαϊκῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν (et praec. τε) ego, a Wesselingio (Probabil. c. 35. p. 315) monitus, pro antiquissimo glossemate habeo: id quod iam Eusebius in suo Tatiani codice invenit indeque descripsit. „Nimirum a veritate videtur alienissimum, adeoque Tatiano indignum, ostendi posse, ut hic adstruitur, Mosem quadringentis annis Troianum bellum praecessisse, ex successionibus eorum regum, si Atticos excipias. Quis enim e Macedonicorum, Lagidarum et Seleucidarum successionibus Mosem quadringentis annis Troiano bello superiorem esse probabit: quum illi eo tempore nulli essent, ne fando quidem cogniti? Quomodo igitur ex illis, sibi invicem succedentibus, Mosis aetatem Troiana clade antiquiorem statuere quis poterit?" Atque haec de glossemate suspicio, ut Gallandius iam advertit, ex eo firmatur „quod de his regibus sileat Clemens Alex., longe antiquior Eusebio, quin et suppar Tatiano, Strom. I. c. 21 ubi ferme Tatianum ipsum exscribit." Quapropter uncis inclusi: quibus, ut video, interpres quoque Campid. usus est.

13. μετὰ] Eus. codd. omnes, praeter Venetum, κατὰ praebent, ex quo Heinichen. et Gaisford. μετὰ fecerunt. Dein Eus. διαφανέστατοι et ἐγράφησαν.

14. Κατὰ ... πρῶτος] Haec Clemens Alex. Strom. I. c. 21. § 102 repetiit sic: Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φορωνέα τὸν μετὰ Ἴναχον, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμός. — Pro κατὰ γὰρ Eus. κατὰ μὲν γὰρ (a Par. 3 γὰρ abest).

15. κατὰ δὲ ... ἑάλω τὸ Ἴλιον]

Inacho aequalis fuisse, annis quadringentis rebus Iliacis est antiquior. Id autem demonstratur ex successione regum Atticorum [et Macedonicorum et Ptolemaicorum et Antiochenorum]. Unde si post Inachum clariores quaeque res gestae apud Graecos scriptae ac notae fuerunt, patet etiam post Mosen id contigisse. Nam tempore Phoronei, qui successit Inacho, memoratur apud Athenienses Ogygus, sub quo primum diluvium contigit: tempore Phorbantis Actaeus, a quo etiam Actaea dicta est Attica: tempore Triopae Prometheus et Epimetheus et Atlas et duplicem naturam habens Cecrops et Io: tempore Crotopae Phaëthontis incendium et Deucalionis diluvium: tempore Stheneli

Haec omnia mutuatus est Clemens l. c. §. 103 sq..

16. καὶ] Clem. et Eus. non habent. — Paullo ante Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 ὁ Ἀκταῖος.

17. κατὰ δὲ Τριόπαν] Particulam δὲ vulgo omissam, quum etiam in caeteris membris compareat, ex Clem. et Eus. restitui. Aet. et Par. 2 in marg. κατὰ Πριόπαν. — Tum Clem. inverso ordine καὶ Ἄτλας καὶ Ἐπιμηθεύς. Eus. Par. 1 et Oxon. omiserunt καὶ Ἄτλας. — Clem. non καὶ ἡ Ἰὼ sed καὶ Ἰνώ. Ex ΗΙΩ facile ΙΝΩ effici poterat. Io, Inachi filia, in iuvencam et rursus in Isidem mutata est. — Eusebius in Chron. c. ann. mundi 3650: „Dicebatur Cecrops διφυής, id est *duabus naturis praeditus*, sive ob longitudinem corporis, sive idcirco quod, cum esset Aegyptius, utramque linguam sciebat, graecam et aegyptiacam.“ Comp. n. 22.

18. κατὰ δὲ Κροτώπαν] Codd. omnes et editi κατὰ δὲ Κέκροπα. Male. Recensuit enim scriptor Argivorum reges, qui post Inachum regnarunt, et post Triopam et Phorbantem Crotopam posuit; dixit igitur tempore Triopae vixisse Cecropem: iam addit tempore Crotopae incendium Phaëthonteum accidisse. Errorem librariorum iam Ducaeus notavit, qui cum Clem. et Eus. κατὰ δὲ Κροτωπὸν (coll. n. 2) legendum putavit. — Clem. et Maran. articulum ἡ ante ἐπὶ Δευκ. non habent. Praepositio ἐπὶ ante Δευκ. in Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. deest.

19. κατὰ δὲ Σθένελον] Morell., Duc., Maran. vitiose κατὰ δὲ Στένελον. Eus. κατὰ δὲ Σθενέλαον. Cf. n. 3. — Eus. Par. 3 et edit. Vig.-Heinich. articulum τοῦ nomini Ἀμφικτ. praeponit. Eus. Par. 2 Πανδάρου pro Δαρδάνου. Eus. Par. 1 Δαρδανείας pro Δαρδανίας. Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 (et Oxon. ?) ἐπὶ Κρήτης pro εἰς τὴν Κρήτην. — Clem. ἡ ante ὑπὸ Δαρδάνου omisit. Idem pro ἥ τε ἐκ Φοι-

Ἀμφικτύονος βασιλεία καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις ἥ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀνακομιδή· κατὰ δὲ Λυγκέα τῆς Κόρης ἡ ἁρπαγὴ καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι τεμένους καθίδρυσις [20]καὶ ἡ Τριπτολέμου γεωργία καὶ ἡ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία Μίνωός τε ἡ βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον ὁ Εὐμόλπου
πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον [21]ἡ Πέλοπος ἀπὸ 173
Φρυγίας διάβασις καὶ Ἴωνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφιξις [22]καὶ ὁ δεύτερος Κέκροψ, αἵ τε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, καὶ Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος· [23]κατὰ δὲ τὴν Ἀγαμέμνονος βασιλείαν ἑάλω τὸ Ἴλιον.

40. Οὐκοῦν [1]πέφηνε Μωυσῆς ἀπό γε τῶν προειρημένων πρεσβύτερος ἡρώων παλαιῶν, πολέμων, δαιμόνων. Καὶ χρὴ [2]τῷ πρεσβεύοντι κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεύειν, ἤπερ τοῖς ἀπὸ [3]τῆς πηγῆς ἀρυσαμένοις Ἕλλησιν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν τὰ ἐκείνου δόγματα· πολλοὶ γὰρ οἱ κατ' αὐτοὺς σοφισταί, κεχρημένοι περιεργίᾳ, B
[4]τὰ ὅσα παρὰ τῶν κατὰ Μωυσέα καὶ τῶν ὁμοίως αὐτῷ φιλο-

νίκης...ἀνακομιδή vitiose ἥ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδή.

20. καὶ ἡ Τρ. γεωργία] Clem. Τρ. τε γεωργία. — Mox articulum ἡ ante βασιλεία Clem. et Eus. praetermiserunt.

21. ἡ] Apud Clem. et Eus. deest. Mox ille τὰς ante Ἀθήνας non agnoscit.

22. καὶ] Sic solus Par. 1 et Maran.: caeteri omnes ὡς. Clem. et Eus. illud firmant. Secundus Cecrops apud Eusebium in Chron. septimus Atheniensium rex ponitur ab isto Cecrope qui διφυὴς (n. 17) appellabatur. — Mox καὶ Διονύσου ap. Eus. desiderantur. — Deinde pro verbis καὶ (ὁ Duc.) Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος, quae Euseb. prorsus neglexit, Clem. praebet Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος.

23. κατὰ δὲ etc.] Clem. κατὰ δὲ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος (hunc numerum Tatianus supra indicavit) τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας Ἴλιον ἑάλω. — Pro ἑάλω τὸ Ἴλιον Eus. Ἴλιον ἑάλω, ut supra exstat.

1. πέφηνε Μωυσῆς] Eus. πέφηνεν ὁ Μωσῆς. — Pro γε (Eus.) codd. msti et editi (excipias Marani editionem) τε habent, id quod Pearsonus eiiciendum putavit. Literae ΤΕ et ΓΕ saepe confunduntur in codicibus: Iustin. Dial. c. Tr. c. 123. n. 11, Expos. rect. fid. c. 4. n. 17, Confut. dogm. Arist. c. 44. n. 4. — Τῶν προειρημένων, scil. c. 39, ubi heroes, bella et daemones (ut Proserpina — coll. c. 7. n. 10) memorantur. — Pro πρεσβύτερος ἡρώων παλαιῶν Eus. πρεσβύτατος ἡρώων, omisso παλαιῶν. — Dein

regnum Amphyctionis et Danai in Peloponnesum adventus et Dardania a Dardano condita et Europae ex Phoenicia in Cretam reditus: tempore Lyncei Proserpinae raptus et templi in Eleusine constructio et Triptolemi agricultura et Cadmi Thebas adventus et Minois regnum: tempore Proeti bellum Eumolpi adversus Athenienses: tempore Acrisii descensus Pelopis ex Phrygia et Ionis Athenas adventus et secundus Cecrops, et Persei Bacchique res gestae, et discipulus Orphei Musaeus: tempore Agamemnonis regni captum est Ilium.

40. Ergo ex praedictis patet Mosen esse antiquiorem heroibus vetustis, bellis, daemonibus. Atque ei, quum antiquitate praestet, potius credendum est quam Graecis, qui dogmata illius, ea minime agnoscentes, ex fonte hauserunt; multi enim apud eos sophistae, inducti curiositate, quaecunque a Mose et ab iis qui similiter atque ille philoso-

equidem ex Par. 1. 2 et Aet. dedi: *πολέμων, δαιμόνων.* Maran. ex Eus.: *πόλεων, δαιμόνων.* Reliqui editores (c. Fris.): *ἀπό τε πολέμων δαιμόνων*, commate non interposito, unde Pearson. suspicatus est reponendum *πολλῶν τε δαιμόνων.* — Quid? Fortasse Tatianus scripsit:... *πρεσβύτερος ἡρώων, πόλεων* (antiquior civitatibus), *πολέμων, δαιμόνων.*

2. *τῷ πρεσβεύοντι*] Eus. Ven. *τῷ πρεσβυτεύοντι.* — Verbo *πιστεύειν* Gesnerus vult addi *μᾶλλον*, quum *ἤπερ* sequatur. C. 13: *θεομάχοι μᾶλλον ἤπερ θεοσεβεῖς.* Sic (*μᾶλλον· ἤπερ*) etiam Par. 2 in marg. et excusus Eusebius. Huius vero plerique fere omnes codices (Par. 2, Flor. 1. 2, Ven., Oxon.) illud omittunt. Cf. Winer *Gramm. d. neutestam. Sprachidioms* (ed. 4) p. 218.

3. *τῆς*] Eus. non habet. Idem *τἀκείνου* pro *τὰ ἐκείνου.* Maranus verba *οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*, quoad sensum, interpretatus est: *non grato animo.* Totum hunc locum Clemens Alex. Strom. I. c. 17. §. 87 respexit: *Ταῦτα δ' ἂν εἶεν κλέπται καὶ λῃσταὶ οἱ παρ' Ἕλλησι φιλόσοφοι, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προφητῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες, ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα, καὶ τὰ μὲν παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σοφισάμενοι.* Cf. Redepenning *Origenes* P. I. p. 141; inspicias insuper quae c. 31. n. 5 observavi.

4. *τὰ ὅσα ... ἐπειράθησαν*]

[5] Σιβύλλης, Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός, [6] ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκετο, [7] Ἀρισταίου τοῦ Προκοννησίου, τοῦ τὰ Ἀριμάσπια συγγράψαντος, [8] Ἀσβόλου τε τοῦ Κενταύρου καὶ [9] Ἰσάτιδος, Δρύμανός τε καὶ [10] Εὔκλου τοῦ Κυπρίου καὶ [11] Ὥρου τοῦ Σαμίου καὶ [12] Προναπίδου τοῦ Ἀθηναίου. [13] Λίνος μὲν γὰρ Ἡρακλέους ἐστὶ διδάσκαλος, ὁ δὲ Ἡρακλῆς μιᾷ τῶν Τρωϊκῶν προγενέστερος πέ- D
φηνε γενεᾷ· τοῦτο δέ ἐστι φανερὸν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου, στρατεύσαντος ἐπὶ Ἴλιον. Ὀρφεὺς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν

5. Σιβύλλης] Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 108. Quamnam intelligat Tatianus, incertum est. Fortasse Herophilen, quae ante bellum Troianum fertur vixisse? Cf. Pauly l. c. Tom. VI. p. 1148 sq..

6. ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκετο] Tatianus forsan hic perstrinxit Graecos. Lacedaemonii siquidem, dum bellarent cum Cnosiis, Epimenidem vivum ceperunt et, quod eis minime secunda vaticinatus esset, interfecerunt. Vid. Pausan. II. c. 21, Diogen. Laert. I. §. 114, Plutarch. prope initium libri De defectu oraculorum. *Worthus.*

7. Ἀρισταίου] Fris. in marg. ἀριστέα. Mox Eus. καὶ τοῦ Δριμώσπια (Eus. Par. 2 δρυμώσπια — eiusd. Par. 1, Flor. 1. 2, Ven. δριμάσπια — unde Gaisford. Ἀριμάσπια effecit) συγγράψαντος (Eus. Par. 2 γράψαντος). Worth. mavult Ἀριμάσπεια. — Aristaeus inter Homeri praeceptores numerabatur teste Eustathio in Hom. Il. II (ed. Rom.) p. 331. Carmine, quod tribus libris constabat, composuit historiam Hyperboreorum Arimasporum. Cf. Bode *Geschichte d. episch. Dichtkunst* (I) p. 472 sqq..

8. Ἀσβόλου τε τοῦ Κεντ.] Huius ex Centaurorum genere poetae meminit Philostratus in imagine Neoptolemi, quod post Gyraldum De hist. poetar. dial. 2. p. 47 notavit Worthus.

9. Ἰσάτιδος, Δρύμωνος] De his, si lectio vera est, nihil veteres memoriae tradiderunt. De Isatide infra n. 11 inspicias. Pro Δρύμωνος Worthus coniecit Δρόμωνος legendum esse. Frustra. Nam Dromon, cuius psaltriam Athenaeus VI. p. 240 et IX. p. 409 laudat, comicus fuit longe iunior, „quem Homero ut praeponeret aetate, non facile potuit Tatiano in mentem venire," ut scite monet Fabricius Biblioth. gr. cur. Harles. Vol. I. p. 29 sq..

10. Εὔκλου] Codd. msti et editi Εὐμίκλου. Recte Eus. Εὔκλου (Eus. Par. 1, Flor. 2, Oxon. εὔκλου), id quod iam Voss. De histor. gr. (ed. Westerm.) p. 11 et Fabricius l. c. p. 35 Tatiano restituerunt. Εὔκλοος s. Εὔκλους, vates Cyprius (Suidas s. v. ἄλφα), scriptoribus qui ante Homerum fuerunt adnumeratur a Pausania (X. 12, 6 et 14, 3), qui eius quoque vaticinium de illo (X. 24, 3) profert.

pheo, Demodoco, Phemio, Sybilla, Epimenide Cretensi, qui Spartam venit, Aristaeo Proconnesio, qui Arimaspia conscripsit, Asbolo Centauro, Isatide, Drymone, Euclo Cyprio, Horo Samio, Pronapide Atheniensi. Nam Linus Herculis est magister: Hercules autem una aetate res Troianas antecedit; hoc planum est ex filio eius Tlepolemo, qui adversus Ilium militavit. Orpheus aequalis est Herculi:

11. *Ὥρου τοῦ Σαμίου*] Nescio an alibi usquam occurrat iste Horus Samius. Hori poetae meminit Galenus De Antidotis II. c. 7. Verum ille erat Mendesius. Meminit etiam Hori cuiusdam Eustathius in Hom. Od. *μ'* (ed. Rom.) p. 1713 ex Alexandro quodam Paphio, qui historiae prodidit Homerum Aegyptiis Dmasagora et Aethra natum, a vate quadam Hori Isidis sacerdotis filia enutritum, e cuius uberibus mel quandoque in os pueri instillatum. *Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πάφιος ἱστορεῖ τὸν Ὅμηρον υἱὸν Αἰγυπτίων Δμασαγόρου καὶ Αἴθρας, τροφὸν δὲ αὐτοῦ προφῆτίν τινα θυγατέρα Ὥρου ἱερέως Ἴσιδος, ἧς ἐκ τῶν μαστῶν μέλι ῥεῦσαί ποτε εἰς τὸ στόμα τοῦ παιδίου.* Nescio an per verba *προφῆτίν τινα* eadem designetur vates, quam Plato De legg. II vocat *Ἴσιδα* et Tatianus hoc loco [cf. n. 9] *Ἰσάτιδα*. *Worthus.*

12. *Προναπίδου*] Codd. editi cum Fris. et Aet. *Προσναντίδου*. Errorem ope Par. 1 et 2 correxi, qui proprius ad genuinam scripturam accedentes (*Π* facile abiit in *TT*) *Προναντίδου* offerunt. Eus. Par. 3, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. *Προναιτίδου* (eiusd. Par. 1 *Προαιτίδου*), unde Gaisfordus vulgatam Eusebii lectionem *Προταινίδου* in *Προναπίδου* mutavit. Gyraldus l. c. p. 48, sine ulla codd. auctoritate, *Προσμαντίδου* commendavit, quam coniecturam Voss. l. c. probavit. Pronapides Atheniensis inter Homeri magistros refertur a Diodoro Sic. III. c. 66 (coll. Tzetz. Chil. XIII. 634), qui eum vocat *εὐφυῆ μελοποιόν* eumdemque literis Pelasgicis, Orphei et Lini exemplo, usum testatur. Cf. Bode l. c. p. 281. Fabricius l. c. p. 217 observavit isti Pronapidi in scholiis ineditis Theodosii grammatici ad Dionysium Thracem attribui inventionem scribendi a sinistra ad dextram.

13. *Λίνος* etc.] Clemens Alex. l. c. §. 107: *Λίνον τὸν Ἡρακλέους διδάσκαλον.* Idem §. 104: *τοῦ γοῦν Τληπολέμου, ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὅμηρος μέμνηται ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντος.* — Pro *πέφηνε* Eus. Par. 1. 2 et Flor. 1. 2 *γέγονε.* Pro *ἐστι φανερὸν* Eus. Par. 2 *φανεροῦται.* Tum Eus. *τοῦ* ante *στρατεύσαντος* collocavit. — *Γενεὰν* autem Graeci mox annos triginta, mox centum, mox quantamcunque unius hominis aetatem interpretantur. Et hoc ultimum valet in nostro scriptore; nam Lynceum, undecimum Argivorum regem post Inachum, ait (infra) undecim aetates post eum vixisse.

χρόνον Ἡρακλεῖ γέγονεν, ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν [14] ἐπιφερόμενά φασιν ὑπὸ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου συντετάχθαι, γενομένου κατὰ τὴν Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν [15] περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα. Τοῦ [16] δὲ Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος. [17] Ἀμφίων 6 δὲ δυσὶ προάγων γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν τοῦ πλείονα πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς συντάττειν ἀπείργει ἡμᾶς. [18] Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον γεγόνασι· διέτριβον γὰρ ὁ μὲν παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς Φαίαξιν. [19] Ὁ Θάμυρις δὲ καὶ ὁ Φιλάμμων οὐ πολὺ τούτων εἰσὶν ἀρ- 171 χαιότεροι. Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας, χρόνων τε [20] καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν, ὡς οἶμαι, σφόδρα μετὰ πά-

14. ἐπιφερόμενα] Fris. in marg. ἀναφερόμενα, Clem. (loco statim citando) φερόμενα, Eus. ἐπεισφερόμενα. Scaliger (De emend. tempp.) ἔπη φερόμενα emendavit. Tum Fris. in marg. γεγονότος pro γενομένου. — Clemens Alex. l. c. §. 131 hunc locum transscripsit sic: Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα εὑρίσκεται. Sed Tatianus non satis distincte locutus est; nam, ut iam Lobeckius (Aglaopham. Tom. I. p. 331) advertit, plures fuerunt libri Orphici, quam ut ab uno auctore repeti possint. Suidas s. v. Ὀρφεὺς nonnisi duo carmina quae pro Onomacriteis habeantur commemorat, χρησμοὺς et τελετάς.

15. περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα] Hunc Tatiani locum in mendo cubare contendit Io. Bouherius: Recherches et Dissertations sur Herodote p. 155. Nam, inquit, annus primus olympiadis quinquagesimae incidit in annum 4134 periodi Iulianae. At si eo tempore florebat Onomacritus, quomodo tandem Xerxem assectari potuisset anno 4230, ut quidem testatur Herodotus VII. 6? Hinc, ut huic loco medelam ferret, G. I. Vossius De poett. graec. p. 23 legendum censuit apud Tatianum ἑξηκοστὴν pro πεντηκοστήν. Quae tamen emendatio Bouherio minus placet; id enim habet incommodi, quod hac semel admissa, si nempe dicatur Onomacritus floruisse olympiade sexagesima, cuius annus postremus incidit in annum 4177, tunc adhuc inverisimile sit ipsum admodum senem in Persidem perrexisse anno 4230. Itaque subductis rationibus locum sic restituendum putat V. D.: περὶ τὴν πέμπτην καὶ ἑξηκοστὴν ὀλυμπιάδα. Verum quominus viri eruditi sententiae subscribam, obstat inprimis Clemens Alexandrinus, qui haec eadem, ut alia plura [vide n. 17 sq. 23. 25 — 28. 31, c. 40. n. 3, c. 39. n. 14 sq., c. 38. n. 3. 9, c. 37. n. 5, c. 36. n. 11 sq., c. 31. n. 20 sqq., c. 1. n. 3 sqq.], paene κατὰ λέξιν e

nam quae sub eius nomine feruntur ab Onomacrito Atheniensi composita dicuntur, qui Pisistratidis regnantibus circa olympiadem quinquagesimam degebat. Orphei discipulus est Musaeus. Amphion, quum duabus aetatibus res Iliacas antecedat, plura discendi cupidis proferre prohibet. Demodocus et Phemius ipsius belli Troiani tempore fuerunt; versabatur enim alter apud procos, alter apud Phaeaces. Thamyris et Philammon non multo his sunt antiquiores. Sane de singulorum quidem in quolibet genere studiis, et de temporibus temporumque descriptione, ut arbitror, sa-

Tatiano desumsit: Strom. I. c. 21 [vid. n. 14]: quod sane non latuit ipsum Bouherium. Esto: erraverit Tatianus in supputandis temporibus atque in errorem traxerit Clementem; vix tamen crediderim mendum in eius verba librariorum culpa irrepsisse, eo inprimis nomine, quod sic item legerit eidem ferme σύγχρονος Clemens Alexandrinus. [Pariter Eusebius in suo Tatiani codice πεντηκοστὴν invenit.] Neque nobis demum hic inquirendum quid scribere debuerit auctor, sed quid scripserit. His ita iam enarratis forte deprehendi Corsinum Fast. Attic. Tom. III p. 87 in Vossii sententiam concessisse. *Gallandius.*

16. δὲ] Eus. δ'. Mox inverso ordine Μουσαῖος μαθητής.

17. Ἀμφίων etc.] Sensus: Non opus est plura de Amphione proferre, quum constet duabus eum aetatibus ante bellum Troianum floruisse. Pro Ἰλιακῶν Eus. Τρωϊκῶν. Pro πλείονα Eus. Par. 3 πλείονος, quod quidem Vigerus in πλείονας mutandum opinatur, quasi dicat scriptor: Amphionem tam antiquum esse, ut alium praeterea φιλομαθῆ neminem quaeri patiatur. — Pro ἀπείργει ἡμᾶς (Par. 1, Par. 2 in marg., Fris. in marg.) codd. editi praeter Maran. (cum Fris, Par. 2, Aet.) habent ἀπείργειν ἡμᾶς et Eus. ἡμᾶς ἀπείργει. — Clemens Alex. l. c., Tatianum respiciens: Ἀμφίων γὰρ δυσὶ προάγει γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν.

18. Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος] Clemens Alex. l. c.: Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος μετὰ (Worth. coniecit κατὰ) τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Φαίαξιν (Hom. Od. VIII. 44. XIII. 27), ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστῆρσι (l. c. I. 154. XVII. 263. XXII. 331), κατὰ τὸ κιθαρίζειν εὐδοκίμουν. — Pro Δ. δὲ Eus. Δ. τε. Sed Eus. Flor. 1. 2 (et Clem.) cum Tatiano consentiunt. Postea Eus. κατ' αὐτὸν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον.

19. Ὁ Θάμυρις δὲ καὶ ὁ Φιλάμμων] Par. 2 Φιλάμων. Eus. Καὶ ὁ Θάμυρυς καὶ ὁ Φιλάμμων. Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 φιλήμων, Par. 2 φιλάμνων. Cf. n. 3.

20. καὶ] Deest in vulg. Eusebii textu (Vig.-Heinich.), sed Gaisford. (Eus. Par. 2, Flor. 1. 2, Ven.) re-

σης ἀκριβείας ὑμῖν ἀνεγράψαμεν. Ἵνα δὲ καὶ [21] τὸ μέχρι νῦν
ἐνδέον ἀποπληρώσωμεν, ἔτι καὶ περὶ τῶν νομιζομένων σοφῶν
[22] ποιήσομαι τὴν ἀπόδειξιν. Μίνως γάρ, [23] ὁ πάσης προὔχειν
νομισθεὶς σοφίας ἀγχινοίας τε καὶ νομοθεσίας, ἐπὶ Λυγκέως τοῦ
μετὰ Δαναὸν βασιλεύσαντος γέγονεν, ἑνδεκάτῃ γενεᾷ μετὰ Ἴνα-
χον. Λυκοῦργος δέ, [24] πολὺ γεννηθεὶς μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν,
[25] πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις. B
[26] Δράκων δὲ περὶ ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἐννάτην εὑρίσκε-
ται γεγονώς· [27] Σόλων περὶ μϛ´· [28] Πυθαγόρας περὶ ξβ´. [29] Τὰς 64
δὲ ὀλυμπιάδας ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι ἀπεδείξαμεν γεγονυίας

stituit. In Oxon. desideratur αὐτῶν. Mox inversis verbis Eus. μετὰ πάσης ὑμῖν ἀκριβείας.

21. τὸ] Eus. Oxon. τὰ et dein δέον ἀναπληρώσομεν. Gesner. (c. Fris.) et Herold. ἀποπληρώσομεν.

22. ποιήσομαι] Eus. (Par. 3 et Ven.) vulgo ποιήσωμεν (eiusd. Par. 2 ποιήσωμαι): demum Gaisford. veram scripturam in textu posuit.

23. ὁ] Videtur addendum διά. Gesnerus. — Antea Eus. μὲν γάρ. Postea ap. Tatian. vulgo ἀγχινοίᾳ τε καὶ νομοθεσίᾳ, id quod Maran. emendavit auxilio Eusebii. Porro pro Λυγκέως Eus. Flor. 1 γλυκέως. Tum Eus. Par. 2 τὸν Δαναόν. — Clemens Alex. l. c. c. 16. §. 79: οἱ δὲ Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως· οὗτος μετὰ Δαναὸν γίνεται ἑνδεκάτῃ ἄνωθεν ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωυσέως γενεᾷ.

24. πολὺ...ἅλωσιν] Eus. πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου γεννηθεὶς ἅλωσιν. Verba ἅλωσιν usque ad Λακεδαιμονίοις Eus. Par. 1 omisit. — Pro γεννηθείς, quod Tat. Par. 1 et 2 mihi suppeditarunt, codd. editi (c. Fris.) γενηθεὶς exhibent.

25. πρὸ τῶν ὀλυμπ. ἔτεσιν ἑκατὸν] Fischer (u. Soetbeer) *Griech. (u. Röm.) Zeittafeln* p. 36: „Hiernach würde Lycurg 100 Jahre vor Ol. 1, in v. C. 876 [= v. C. 776 + 100] fallen. Allein da Tatianus in der Trojanischen Aera vollkommen mit Eratosthenes übereinstimmt, so können wir annehmen, dass er demselben auch in der Zeitrechnung für Lycurg gefolgt sei, diesen jedoch statt 108 Jahre in runder Zahl nur 100 Jahre vor Ol. 1 gesetzt habe.“ Prius Lycurgum floruisse refert Clemens Alex. l. c.: Λυκοῦργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς Ἰλίου ἁλώσεως γεγονὼς ἔτη πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα (= 926 a. Chr.) νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις. Clemens locum Tatianeum ante oculos habuit (cf. n. 25—28; coll. n. 14): quapropter aut ipse numerum annorum mutavit aut librarius.

26. Δράκων...γεγονώς] Clemens Alex. l. c. §. 80: Δράκων δέ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακοστὴν καὶ ἐννάτην ὀλυμπιάδα γεγονὼς εὑρίσκεται — h. e.

tis multa diligentissime vobis scripsimus. Sed ut ea etiam quae hactenus supersunt expleamus, adhuc de iis quoque qui existimati sunt sapientes instituam demonstrationem. Minos enim, qui in omni sapientiae genere et sollertia et legum institutione praeire existimatus est, sub Lynceo Danai successore exsistit, undecima post Inachum aetate. Lycurgus, multo post Ilii excidium natus, annis centum ante olympiades dat leges Lacedaemoniis. Draco circa olympiadem trigesimam nonam reperitur exstitisse: Solon circa quadragesimam sextam: Pythagoras circa sexagesimam secundam. Olympiades autem post res Iliacas annis quadrin-

intra annos a. Chr. 624 et 620. Cf. Fischer. l. c. p. 104. — Pro *ἐννάτην* Eus. Par. 3 et Ven. *ἕκτην*. In Eus. Ven. verba *εὑρίσκεται* ad *μϛ'* usque exciderunt.

27. *Σόλων περὶ μϛ'*] H. e. *τεσσαρακοστὴν* (*καὶ*) *ἕκτην*, = a. Chr. 596 — 593. Eus. *Σόλων δὲ περὶ μϛ'*. Eus. Flor. 1 *Σόλων περὶ μ̄ ῑ ϛ*, quocum Flor. 2 facit, nisi quod *καὶ* pro *ι̅* praebet. Pariter Eusebius in Chronico ad annum 1422. Sic etiam Diogenes Laertius I. 62: *Ἤκμαζε μὲν οὖν Σόλων περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην ὀλυμπιάδα, ἧς τῷ τρίτῳ ἔτει* (Ol. 46, 3 = a. Chr. 594) *ἦρξεν Ἀθηναίων*. Cyrillus c. Iulian. I. p. 12: *τεσσαρακοστῇ ἕκτῃ ὀλυμπιάδι Σόλων νενομοθέτηκε*. Male igitur dederunt Gesner., Herold., Morell., Duc., Worth. ex Fris. *Σόλων περὶ μ'*, *circa quadragesimam*, et Maran. ex Par. 2 et Aet. *περὶ μζ'*, *circa quadragesimam septimam*. Equidem vero cum Par. 1 *περὶ μϛ'* scripsi, praesertim quum Clemens quoque Alex., qui sua a Tatiano saepe (vid. n. 25) mutuatus est, l. c. c. 14. §. 65 sic dicat: *ἤκμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην ὀλυμπιάδα*. Videlicet in duobus codicibus illis vitio librariorum *ϛ'*, id quod facile fieri poterat, in *ζ'* abiit. Eadem emendatio placuit non Gallandio tantum, sed etiam Meursio De Archont. Athen. (Lugd. Bat. 1622. 4°) p. 43 et Fischero l. c. p. 114.

28. *Πυθαγόρας περὶ ξβ'*] H. e. *ἑξηκοστὴν* (*καὶ*) *δευτέραν*, = a. Chr. 532 — 529. Ita etiam Clemens Alex. l. c. (comp. ibid. c. 21. §. 129), nostrum scriptorem secutus: *Πυθαγόρας δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν ὀλυμπιάδα εὑρίσκεται*. Cyrillus l. c. p. 13: *ἑξηκοστῇ δευτέρᾳ ὀλυμπιάδι Πυθαγόρας γενέσθαι λέγεται*. Cf. Clintonis Fasti Hellenici (ed. Krüger) p. 13. — Eus. *Πυθαγόρας κατὰ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν*.

29. *Τὰς ... ἑπτά*] Cf. c. 31. n. 25. — Scholion in marg. Par. 1: *καὶ μὴν Πίνδαρος ὁ λυρικὸς οὖ-*

τετρακοσίοις ἑπτά. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἀποδεδειγμένων, διὰ βραχέων ἔτι καὶ περὶ τῆς τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἡλικίας [30] *ἀναγράψομεν. Τοῦ γὰρ πρεσβυτάτου τῶν προειρημένων Θάλητος γενομένου* [31] *περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα, καὶ τὰ περὶ τῶν μετ' αὐτὸν σχεδὸν ὑμῖν συντόμως εἴρηται.*

42. *Ταῦτα ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες,* [1] *ὁ κατὰ βαρβάρους* C *φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα, γεννηθεὶς μὲν ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῇ, παιδευθεὶς δὲ πρῶτον μὲν* [2] *τὰ ὑμέτερα, δεύτερον δὲ ἅτινα νῦν* [3] *κηρύττειν ἐπαγγέλλομαι. Γινώσκων δὲ λοιπὸν τίς ὁ θεὸς καὶ τίς.* [4] *ἡ κατ' αὐτὸν ποίησις, ἕτοιμον ἐμαυτὸν ὑμῖν πρὸς τὴν ἀνάκρισιν τῶν δογμάτων παρίστημι, μενούσης μοι* [5] *τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας ἀνεξαρνήτου.*

τως φησίν· ἤτοι ὀλύμπια μὲν ἔστησεν Ἡρακλῆς. Πῶς οὖν Ἡρακλῆς [cod. *Ἡρακλέους*] *μιᾷ γενεᾷ τῶν Ἰλιακῶν προύχων, ὁ κατὰ Πίνδαρον τὰ ὀλύμπια στήσας, ὕστερον εὑρεθήσεται τῶν Ἰλιακῶν ν' ἔτεσιν, εἴγε αὐτὸς ἔστησε τὰ ὀλύμπια;* Cf. c. 31. n. 27. — Eus. Par. 2 *γεγονέναι* pro *γεγονυίας*.

30. *ἀναγράψομεν*] Morell. *ἀναγράψωμεν*. Sic etiam Eus. Par. 2.

31. *περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλ.*] Clemens Alex. l. c. c. 21. §. 129: *τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν Θαλοῦ περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα γενομένου.* Cf. Hermann De philosoph. Ionicc. aetatibus p. 7 sq.. — Sensus verborum *καὶ τὰ περὶ τῶν* etc.: non est quod de reliquis sex sapientibus, quippe aetate iunioribus, plura vobis exponantur. Eus. Par. 2 *καὶ τὰ περὶ ταυτόν*. Pro *μετ'* Fris. (Gesner., Herold.) *μέν*, sed recte in marg. habet. Eus. ex edit. Vig.-Heinichen. *κατ' αὐτὸν* (Eus. Par. 2. 3 et Ven.): *quae ad suppares illi* (Thaleti) *pertinent*. Pro *ὑμῖν*, quod ferri potest ideoque debet, Maranus cum Eus. *ἡμῖν* legi iubet.

1. *ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν*] Cf. c. 1. n. 1. — Paullo ante deest Eus. *ὦ*.

gentis et septem institutas demonstravimus. Atque his ita demonstratis, iam breviter de septem quoque sapientium aetate scribemus. Nam quum antiquissimus eorum quos modo memoravi Thales circa olympiadem quinquagesimam fuerit, simul ea quoque quae ad minores natu pertinent fere compendio vobis dicta sunt.

42. Haec vobis, Graeci, ego barbarae philosophiae addictus Tatianus composui, natus in Assyriorum terra, ac imbutus primum vestris disciplinis, deinde iis quas me nunc praedicare profiteor. Iam vero quum noverim quis sit deus et quod eius opus, paratum me vobis ad examen dogmatum exhibeo, manente mihi citra inficiationem colendi dei ratione.

2. τὰ] Apud Herold. excidit. — Antea δὲ (ante πρῶτον) Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 omiserunt.

3. κηρύττειν] Sic Par. 1 et Eus.; sic etiam Duc., Worth., Maran.. Caeteri editores aeque ac Fris., Par. 2, Aet., Bon. (cf. Possev. Apparat. sacr. Tom. II. p. 449) admiserunt κρύπτειν, id quod Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17 perperam probavit, qui interpretatus est sic: „Später wandte ich mich zu dem was schon lange als von mir in's Geheim festgehalten das Gerücht genannt hat.“ Ipse Tatianus c. 17 τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας sese appellat.

4. ἤ] Haec vox (Par. 1 et Eus.) vulgo non legitur. — Mox pro αὐτὸν Eus. Par. 1 et Ven. αὐτό. Tum Eus. ex edit. Viger.-Heinichen. (Eus. Par. 1 et Ven.) ἑαυτόν, ex quo Gaisford. (reliquorum ope codicum) ἐμαυτὸν effecit.

5. τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας] Quippe quae apud Christianos (βαρβάρους) inveniatur. — Articulum τῆς, qui a codd. mstis et editis abest, monitu H. Stephani (in edit. Epist. ad Diogn. p. 111) ex Eusebio reposui. Etiam Daniel l. c. p. 143 tacite eum admisit. Caeterum Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 κατὰ τὸν θεόν exhibent.

APPENDIX.

FRAGMENTA OPERUM TATIANI DEPERDITORUM.

I.

Scribit ... in libro *De perfectione secundum salvatorem:* Consensus quidem aptus est ad precationem, coniunctio autem corruptelae solvit orationem. Omnino sane concessa ab eo licentia prohibitio est pudorem incutiens; nam dum concedit *ut revertantur in idipsum propter satanam et intemperantiam,* eum qui parebit *duobus dominis*

dedi, commation ut melius responderet sequenti: *κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν.* Maranus (p. 600) mallet: *Συμφωνία μὲν οὖν ἁρμόζει προσευχήν,* red[illegible]: *Consensus praeparat preca[illegible]*. *Tatianus,* consilium ab apo[illegible] *coniugatis datum ad suam do[illegible] trahens, „consensum vo[illegible]ntinentiam ad tempus ex mu[illegible]nsensu servatam, ut vacent [illegible], communionem vero [illegible]ptelae, si, ut concedit apo[illegible] in idipsum revertantur.“ [illegible]ncludit continentiam aptos [illegible] precandum, usum coniugii [illegible]ab oratione.* [illegible]ινωνία] *Hanc* vocem usu [illegible] contritam fuisse iam

Maranus notavit. Illi, ut Clemens l. c. III. c. 4. §. 27 refert, *τὴν ὁποίαν δήποτ' οὖν ἀφροδισίων συμπλοκὴν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασιν.* Et paullo post: *οἵ γε τρισάθλιοι τήν τε σαρκίνην κατὰ τὴν συνουσιαστικὴν κοινωνίαν ἱεροφαντοῦσι.* Nonnulli enim, ut idem l. c. testatur, *κοινωνίαν μυστικὴν* appellabant promiscuos concubitus.

3. *διὰ τ. σατανᾶν καὶ τ. ἀκρασίαν*] Quod Paulus permittit id Tatianus eum prohibere dicit: quod permittit ob eam causam, ne detur ansa diabolo ad tentandum, id negat posse observari quin diabolo serviatur. Non solum enim sententiam apostoli pervertit sed ipsa etiam verba; pro eo quod est apud Pau-

[4] δυσὶ κυρίοις μέλλειν δουλεύειν ἀπεφήνατο, διὰ μὲν συμφωνίας θεῷ, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ.

II.

Κατατρέχει δέ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων· καὶ βιάζεταί τις, ἐπὶ τεκνοποΐας λέγων εἰρηκέναι τὸν σωτῆρα [1] Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει. Καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρατιθέναι τούτοις οὐκ αἰσχύνεται· [2] Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σὴς βρώσεται ὑμᾶς.

Ὁμοίως δὲ κἀκεῖνο [3] κομίζουσι τὸ ῥητόν (τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως)· [4] Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται.

III.

Tatianus, qui, [1] putativam carnem Christi introducens, omnem coniunctionem masculi ad feminam immundam arbitratur, Encratitarum vel acerrimus haeresiarches, tali... usus est argumento: [2] *Si qui seminat in carne, de carne*

---

lum, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν, legebat διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν. *Maranus.*

4. δυσὶ ... δουλεύειν] Matth. 6, 24.

II. Κατατρέχει ... γαμίζονται] Ex Clementis Alex. l. c. §. 86 sq. p. 262. — Olshausen *Die Aechtheit d. vier kanon. Evangg.* (Regiom. 1823) p. 337: „Hier, Κατατρέχει ... ἀφανίζει, steht freilich nicht ausdrücklich, dass Tatianus dieses anführe, denn ein τις soll es gesagt haben; allein es ist aus dem ganzen Zusammenhange deutlich, dass niemand als er gemeint sein kann.“ Idem valet de verbis Ὁμοίως ... γαμίζονται. Cf. Kirchhofer *Quellensamml. z. Gesch. d. neutest. Canons* (Tur. 1842) p. 107. Hoc igitur fragmentum est eiusdem libri, Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ, unde Fragm. I originem habet.

1. Ἐπὶ ... ἀφανίζει] Matth. 6, 19.

2. Πάντες ... ὑμᾶς] Iesai. 50, 9.

3. κομίζουσι] Nempe Tatianus

serviturum declaravit, deo quidem per consensum, intemperantiae autem et fornicationi et diabolo, dum consentire desinit.

II.

Insectatur autem aliquis generationem, dicens in eam interitum cadere eamque perire; et vi detorquet aliquis, dicens de liberorum procreatione pronuntiasse salvatorem *In terra non oportere thesauros colligere ubi tinea et rubigo eos perdunt.* Neque erubescit his addere verba prophetae: *Omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et tinea vos exedet.*

Similiter vero etiam illud afferunt dictum (de mortuorum resurrectione): *Filii saeculi illius neque uxores ducunt neque nubunt.*

III.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *

quique cum eo faciunt. — Mox vulgo: ...τὸ ῥητόν· „οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου“ τὸ περὶ νεκρῶν ἀνάστασιν „οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται.“

4. *Οἱ ... γαμίζονται*] Matth. 22, 30.

III. Tatianus ... corruptionem] Ex Hieronymi Commentar. in Epist. ad Galat. cap. 6 (Opp. ed. Vallars. Tom. VII. P. I, Venet. 1769) p. 526. — Cf. Fragmm. I et II. Haec procul dubio ex eodem fonte fluxerunt, nempe ex libro *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ.* Cf. notam ad Fragm. IX. Pro „Tatianus“ neutiquam „Cassianus“ (Vallars.) legendum esse docuit Niemeyer De Docetis (Hal. 1823) p. 42, quem adeas.

1. putativam carnem Christi introducens] Daniel l. c. p. 265: „In Hieronymus Worten finden wir nur die Ueberzeugung ausgesprochen, dass Tatian's ketzerische Ansicht von der Ehe, und der Sinnenwelt im Allgemeinen, consequenter Weise zum Doketismus führe.“

2. *Si ... corruptionem*] Gal. 6, 8.

metet corruptionem; in carne autem seminat qui mulieri iungitur: ergo et is qui uxore utitur et seminat [3] in carne eius de carne metet corruptionem.

IV.

Ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθεὶς, ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο· [1] Αἰῶνάς τινας ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας, [2] τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ ἀναγορεύσας, [3] τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἀντιλογίαν ποιησάμενος.

V.

Tatianus...tentans et subinde uti huiusmodi a Paulo as-

3. in carne eius] Recte monuit Hieronymus non dixisse apostolum: *qui seminat in carne*, sed: *in carne sua*, εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ. „Nemo autem secum ipse concumbit et in carne sua seminat."

IV. Ἀποστὰς...ποιησάμενος] Ex Irenaei adv. haeres. I. c. 28. §. 1 (ed. Stieren. Tom. I) p. 259 (ap. Euseb. Hist. eccl. IV. c. 29). — Tres hic attribuit Tatiano commenta haeretica.

1. Αἰῶνας . . . μυθολογήσας] Inde Epiphanius: Κακῇ διανοίᾳ περιπεσὼν (Tatianus) αἰῶνάς τινας κατὰ τοὺς μύθους Οὐαλεντίνου καὶ ἀρχάς τινας καὶ προβολὰς καὶ αὐτὸς εἰσηγήσατο. Similiter alii (Philastrius, Augustinus, Theodoretus, Ioannes Dam.) referunt qui pendent ab Irenaeo.

2. τὸν γάμον...ἀναγορεύσας] Vide Fragm. I. — Stierenus Irenaeum pro τὸν γάμον τε scripsisse putat τοῦ δὲ γάμου. Epiphanius (cf. Fragm. I) magis ad illam accedit lectionem. Clemens l. c. §. 89, ubi de Tatiano loquitur: Εἰ δὲ πορνείαν τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ τὸν κύριον ἀνατρέχων βλασφημεῖ.

3. τῇ...ποιησάμενος] Paullo ante: Ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ· καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινος πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν. Vide Fragm. V. — Pro ἀντιλογίαν vulgo αἰτιολογίαν vitiose comparet.

V. Tatianus...*gratia*] Ex Irenaei adv. haeres. III. c. 23. §. 8. — Cf. Fragm. IV (n. 3). In contrariam discedit sententiam auctor libri Sap. 10, 1 — et ecclesia, ut Tertullianus de poenit. c. 12: „ipse quoque et stirpis humanae et offen-

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * *

IV.

Absistens [Tatianus] ab ecclesia, praesumtione magistri [Iustini] elatus et inflatus, quasi prae caeteris esset, proprium characterem doctrinae constituit: dum Aeonas quosdam invisibiles pariter atque ii qui a Valentino sunt commentus est, nuptias corruptelam et fornicationem similiter ut Marcion et Saturninus dixit, Adami autem saluti ex se contradictionem fecit.

V.

* * * * * * * * * * *

sae in dominum princeps Adam exomologesi restitutus in paradisum suum." Adde August. ad Evod. 99. Cf. S. Andreae De salute Adami, Marp. 1678. — Daniel l. c. p. 257: „Ungern vermisst man die nähere Motivirung der tatianschen Paradoxe. Nach der angezogenen Beweisstelle aus 1 Cor. 15 lässt sich vermuthen, Tatian habe nach seiner Weise aus allgemein anerkannten Wahrheiten befremdende Consequenzen gezogen. Sind alle Menschen — so mochte er folgern — von Natur Kinder des Zorns und des ewigen Todes, so muss doch wohl natürlich der noch weit strafbarer und von der Seligkeit des Himmels ausgeschlossen sein, d u r c h d e n die Sünde in die Welt kam, und i n d e m Alle ewigen Strafen unterworfen sind. Für diese Weise der Deduction sprechen auch die Worte bei Tertullianus De praescr. c. 52:... *adiiciens illud Adam nec salutem consequi posse, quasi non, si rami salvi fiunt, et radix salva sit.* Epiphanius sucht die Verkehrtheit des tatianschen Satzes darzuthun, ohne nähere Details über denselben beizubringen." Idem valet de Philastrio, Augustino et auctore Chronici Alexandrini. Ledermann l. c. p. 13: „Les dogmes de la grâce divine, de la justification par le mérite d'autrui, de la mort des Jésus-Christ, comme dernière victime agréée par son père pour l'expiation des péchés du genre humain, étaient étrangers à ses idées, d'après lesquelles l'homme ne peut être sauvé qu'en se rendant digne du retour de l'esprit divin par une vie sainte et dévouée à dieu." Comp. Neander l. c. p. 787. n. 3. Aliter Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. christl.*

sidue dictis, [1] quoniam [2] *In Adam omnes morimur*, ignorans autem, quoniam [3] *Ubi abundavit peccatum*, *superabundavit gratia*.

VI.

Πρὸς δὲ Τατιανόν, [1] λέγοντα εὐκτικὸν εἶναι τὸ [2] Γενηθήτω φῶς, λεκτέον· Εἰ τοίνυν εὐχόμενος [3] ἤδη τὸν ὑπερκείμενον θεόν, πῶς λέγει· [4] Ἐγὼ θεὸς καὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος οὐδείς;

[5] Εἶπε μὲν ὡς κολάσεις εἰσὶ βλασφημιῶν, φλυαρίας, ἀκολάστων ῥημάτων, λόγῳ κολαζομένων καὶ παιδευομένων. Ἔφασκεν δὲ καὶ διὰ τὰς τρίχας κολάζεσθαι καὶ τὸν κόσμον τὰς γυναῖκας ὑπὸ δυνάμεως τῆς ἐπὶ τούτοις τεταγμένης, ἣ καὶ [6] τῷ Σαμψὼν δύναμιν παρεῖχε ταῖς θριξίν, [7] ἥ τε κολάζει τὰς διὰ κόσμον τριχῶν ἐπὶ πορνείαν ὁρμώσας.

VII.

Μὴ συνιδὼν δὲ ὁ Τατιανὸς [1] τῷ Γενηθήτω οὐ πάντοτε συμβαίνειν τὸ εὐκτικόν, ἀλλ' ἐσθ' ὅπου καὶ προστακτικόν, ἀσε-

Dogmengesch. P. I. p. 149: „Die tatiansche Meinung, dass Adam nicht zum Heile gelangen könne, scheint Adam als Allegorie, von der bösen Neigung, genommen zu haben."

1. quoniam... quoniam] Respondent particulae ὅτι, ex consuetudine veteris interpretis.

2. *In... morimur*] 1 Cor. 15, 22.

3. *Ubi... gratia*] Rom. 5, 20.

VI. Πρὸς... ὁρμώσας] Ex Clementis Alex. Fragmm. (Ecll. ex scriptt. prophett.) §. 38 sq. (Vol. IV) p. 44.

1. λέγοντα... φῶς] Cf. Fragm. VII. — Tatianus haec docet: Mundus non est summi dei opus sed demiurgi. Initio Genesis narratur historia creationis per demiurgum: cuius vero voces „Γενηθήτω" minime iussa continent sed preces summo deo propositas. Quum enim demiurgus in tenebris versans precaretur „Fiat lux", summus deus preces eius ratas habuit: et facta est lux. Cf. Daniel l. c. p. 255, Ledermann l. c. p. 22 sq., Neander l. c. p. 788. Aliter Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. I. p. 48 explicuit.

2. Γενηθήτω φῶς] Genes. 1, 3.

3. ἤδη] Cum hoc verbo et λέ-

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * *

VI.

Adversus Tatianum, qui dicit precantis esse illud *Fiat lux*, dicendum: Si precans noverat superiorem deum, quomodo dicit: *Ego deus et praeter me nullus alius?*

Dicebat poenas infligi blasphemiis, nugis, lascivis verbis, quae logo puniuntur et castigantur. Dicebat etiam ob capillos et ornamenta mulieres puniri a potestate his rebus praeposita, quae etiam Samsoni robur praebuit per capillos, et quae eas punit quae per ornamenta capillorum in fornicationem feruntur.

VII.

Non intelligens autem Tatianus illud *Fiat* non semper precantis esse, sed interdum etiam imperantis, impiissime

γει, quod sequitur, subaudias ὁ δημιουργός. Pro ᾔδη, quod dedi, vulgo ἤδη (*iam*) inepte legitur. Dicitur illa forma pro usitatiori ᾔδει, quam quidem Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. I (Hal. 1762) p. 198 commendavit, paullisper recedens a vestigiis scripturae vulgatae. Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 360. Sylburgii coniectura ᾔτει prorsus displicet.

4. Ἐγὼ ... οὐδείς] Iesai. 44, 6.

5. Εἶπε ... παιδευομένων — Ἔφασκεν ... ὁρμώσας] Haec, si coniecturae locus dandus, ex libro Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ desumta sunt. Caeterum cf. Orat. ad Graec. c. 13. — Pro Εἶπε μὲν vulgo εἴπομεν. Emendationem Marano debemus.

6. τῷ Σαμψών] Cf. Iudicc. 16, 17.

7. ᾗ τε] Vulgo ἥτις.

VII. Μὴ ... θεός] Ex Origenis De oratione c. 24 (Opp. ed. Lommatzsch. Tom. XVII) p. 188 sq.. — Cf. quae ad Fragm. VI. n. 1 dicta sunt.

1. τῷ] Vulgo τό. Bentleius coniecit legendum τὸ Γεν. οὐ π. σημαίνειν etc.. Hanc probavit coniecturam Delaruaeus et in textu posuit Lommatzschius.

[illegible]

VIII.

[illegible]

IX.

Non solum nuptias Tatianus, sed cibos quoque, quos Deus creavit ad utendum, damnat et reprobat.

X.

Et propinabatis Nazaraeis vinum, et prophetis mandabatis dicentes: Ne prophetetis. De hoc loco haeresim suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur [illegible] vinum asserens esse bibendum, quum et lege praeceptum sit ne Nazaraei bibant vinum, et nunc accusentur a propheta qui propinent Nazaraeis vinum.

2. *Γενηθήτω φῶς*] Genes. 1, 3.

3. *ὁ θεός*] Nempe ὁ δημιουργός.

VIII. *Χαρίζει ... θεοῦ*] Ex Clementis Alex. Strom. III. c. 12. §. 82 (Vol. II, p. 259. Fortasse haec sententia ad librum *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ* referenda est. — Daniel l. c. p. 256: „Schon der Umstand, dass Tatianus den δημιουργός nicht in directe Opposition sondern in ein Verhältniss der Abhängigkeit zu dem höchsten Gott gestellt [vide Fragm. VI et VIII], lässt vermuthen, [illegible] habe auch zwischen der Offenbarung des alten und neuen Testamen[ts] keinen absoluten Gegensatz ang[e]nommen, sondern nur das erste a[ls] unter dem Einfluss des Demiurg[en] verfasst angesehen." Cf. Ritt[er] *Gesch. d. christl. Philos.* P. I. [illegible] 334.

1. *αὐτά*] Vulgo *αὐτοί*.

2. *καταλύων*] Nescio cur Da[niel] l. c. et Ledermann l. c. p. [illegible]

sensit de deo qui dixit *Fiat lux*, eum precatum magis esse quam iussisse lucem fieri, siquidem, ut ait ille impie cogitans, in tenebris erat deus.

VIII.

Separat autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut nos dicimus, veterem quidem hominem [intelligens] legem, novum autem evangelium. Assentimur ei quippe qui ea quoque dicamus, sed non eo sensu quem ille sequitur, dissolvens legem ut alterius dei.

IX.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * *

X.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * *

καταλύειν admiserint, deleto commate.

IX. Non ... reprobat] Ex Hieronymi adv. Iovinian. I. c. 3 (Tom. II. P. I) p. 239. — Haec ciborum aliquot reprobatio videtur etiam ad Tatianeum *Περὶ τοῦ κ. τ. σ. καταρτισμοῦ* librum pertinere. Non autem dicit Hieronymus unde hauserit. Fortasse usus est libro aliquo contra Tatianum eiusque sectatores scripto. Nam ipse fatetur suo tempore ex omnibus Tatianeis scriptionibus non superesse nisi Orationem ad Graecos. Augustinus de haeres. c. 25: „Tatiani non vescuntur carnibus easque omnes abominantur."

X. *Et* ... vinum] Ex Hieronymi Commentar. in Amos. cap. 2 (Tom. VI. P. II) p. 247. — Cf. notam ad Fragm. IX.

1. *Et ... prophetetis*] Amos. 2, 12.

2. vinum asserens non bibendum] Epiphanius adv. haeres. 46:

XI.

Tatianus, Encratitarum patriarches, qui et ipse [1]nonnullas Pauli epistolas repudiavit, [2]hanc vel maxime, hoc est ad Titum, apostoli pronuntiandam credidit, parvi pendens Marcionis et aliorum, qui cum eo in hac parte consentiunt, assertionem.

Μυστηρίοις δὲ ὡσαύτως κέχρηται, κατὰ μίμησιν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις. Cf. Theodoret. Haer. fabb. I. c. 20.

XI. Tatianus ... assertionem] Ex Hieronymi Praef. in Commentar. in Epist. ad Titum (Tom. VII. P. I) p. 686. — Cf. notam ad Fragm. IX.

1. nonnullas P. epistolas repudiavit] Repudiavit certe epistolas ad Timotheum (paullo ante memoratas ab Hieronymo), rationibus ductus dogmaticis, maxime ob effata quae ipsius sententiae de matrimo-

XI.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * *

nio repugnabant: 1 Tim. 2, 15. 3, 2. 12. 4, 3. 5, 14. 23. Coll. 4, 8: ἡ σωματικὴ γυμνασία (talem commendasse dicitur Tatianus) πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος. Videtur potissimum Tatianos indicare Clemens Alex. l. c. II. c. 11. §. 52: ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς (1 Tim. 6, 20 sq.) οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν ἐπιστολάς.

2. hanc... apostoli pronuntiandam credidit] Epistolam ad Titum Tatianus propterea videtur non repudiasse, quod in ea haeretici distinctius, quam in epistolis ad Timotheum, designantur iudaici: 1, 10. 14. 3, 9.

INDICES.

I. INDEX VERBORUM.
II. INDEX RERUM.
III. INDEX LOCORUM.

I. Index verborum.

Numerus paginam et n. notam designat.

A.
utata 144. n. 3. 147.
abderitice loquens, Proll. p. XXXIV. n. 15.
6. C; cf. Proll. p.
ὁ ἀθάνατον differunt
, 30. C. 64. C. 66.
d. ἀθανασία.
; cf. Proll. p. XXXV.
100. D; cf. Proll. p.
2. D.
, 34. C; cf. Proll. p.
14. D.
12. C. 128. D; cf.
XV.
ς, 90. B.
ος, 155. n. 4.
A.
βιβλίων 106. A.
57. n. 18.
30. C.
—αι, 114. A.
32. C.
). n. 4. Fragm. VIII.
ῆς) et οὐρανός (ου-
ιta 149. n. 9.
3. n. 5.
100. D. 104. D.
C.
16. B.
ν 62. A.

ἀντισοφίστευμα daemonum 58. B.
ἀξιοπίστως 9. n. 3.
ἀξιοῦν τινα προνομίαις 112. n. 2.
ἀόρατον, τό, τῆς δυνάμεως θεοῦ 20. D.
ἀπαγγέλλειν de actore 100. A.
ἀπαιδεύτως 11. n. 5.
ἀπαξαπλῶς 94. B.
ἀπαύγασμα 70. n. 16.
Ἀπίων 147. n. 7.
ἁπλότης — θέλημα ἁπλότητος 23. n. 3.
ἀποβαίνειν, *evadere* h. e. *fieri,* 34. n. 14.
ἀπογέννημα τῆς εἱμαρμένης 34. B.
ἀπογίνεσθαι (*perire*) et γίνεσθαι 26. D.
ἀποδεικνύναι, *efficere, zu etwas machen,* φαντάσματα 34. A. (n. 14).
ἀποδεῖν — τοσοῦτον ἀποδέουσι τῆς ἀσκήσεως, ὥστε — 84. D.
ἀποδύεσθαι πλάνην 115. n. 1.
ἀποθνήσκειν sensu spirituali 51. n. 9.
ἀποκαθιστᾶν 82. C. πρὸς (εἰς) τὸ ἀρχαῖον 30. B. 82. D.
ἀποκοπή 25. n. 4.
Ἀπόλλων, acc. Ἀπόλλω 86. B pro —ωνα, 96. D.
ἀποπέτεσθαι, aor. —επτάμην, τινός, *ab aliquo,* 82. C (n. 13).
ἀποποιεῖσθαι τὴν κατάληψιν 138. C.
ἀποσκορακίζειν = ἐς κόρακας ἀποπέμπειν, *nihili facere, reprobare,* 54. C. 56. B.
ἀπότμησις, *exsectio,* 36. C.

ἀῤῥητουργός = ἀῤῥητοποιός 14. D; cf. Proll. p. XXXIV.
ἀρχαῖος — vide *ἀποκαθιστᾶν*.
ἀρχή, *initium* et *principium*, 20. n. 1.
ἀστροθεσία 34. A. 40. C.
ἀστροθετεῖν 44. B.
ἀσύγκριτος 68. B.
ἀσωτεύεσθαι 8. D.
Ἄττις 37. n. 9.
Αὔαρις 147. n. 8.
αὖθις, opp. νῦν, *postea s. alias*, 8. C. εἰς αὖθις 42. D. 64. C.
αὐτάρκειαν ἀσκεῖν 84. D.
ἀρτάρκως 125. n. 31.
αὐτεξούσιον, τό, 30. C. 32. D. 34. A. 52. D. 70. C. τῶν λόγων 8. C.
αὐτός — αὐτῷ ubi ἑαυτῷ 32. D. 57. n. 16, αὐτὸν ubi ἑαυτὸν 31. n. 7 exspectabas. αὐτόν = σέ 82. n. 7.
ἀφίεσθαι φωνήν 8. n. 24.

B.

βάρβαρος et βαρβαρικός 2. n. 1; coll. 109. n. 17.
βασιλεῖς 17. n. 19.
Βηρωσσός 141. n. 9.
βόλβιτον = Atticc. βόλιτον 12. C.

Γ.

γενεά 157. n. 13.
γένεσις, *genitura*, 35. n. 4.
γλωττομανία, *linguae furor*, 16. A; cf. Proll. p. XXXIV.
γόης 76. n. 3.
γραολογία, *anilis garrilus*, 14. A; cf. Proll. p. XXXIV.
γύναιον de puella 131. n. 14.

Δ.

δαίμονες de angelis (bonis) dictum, iuxta loquendi rationem Graecis usitatam 55. n. 12.
δέ, ubi antecedentibus aliquid adiungitur quo illa explicantur, 34. n. 14.
δείδειν — ἐδεδίεσαν 134. B; cf. Proll. p. XXXI.
δεσπότης de deo 28. B; τῶν ὅλων 22. A.

διά c. acc. = *per* 40. n. 19.
διαβλητέος 20. A.
διακορεύειν 92. D.
διαπρύσιος 102. C; cf. Proll. p. XXXV.
διφυής Cecrops 151. n. 17.
δοξομανία 50. n. 4; cf. Proll. p. XXXIV.
δράκων ὁ μυστικός 39. n. 17.
δραστικός 72. D. 76. B.
δυσωπητικῶς Fragm. I. p. 164.
δωροδοκητέον 20. A.
δωρολήπτης 44. C.

E.

ἐγκωμιαστής 32. D.
ἐγώ — τί μοι in interrog. 47. n. 8. 51. n. 9.
εἶδος, τό, 114. n. 4.
εἶναι, imperf. ἤμην, 28. A.
ἐκβακχεύειν τινί 72. A.
ἐκδαπανᾶσθαι, *consumi*, fortius quam δαπανᾶσθαι, 28. B; cf. Proll. p. XXXIII.
ἐκφώνημα 130. C.
ἐκφώνησις, —εως λόγοι 56. A.
Ἑλλάνικος 6. n. 15.
Ἕλληνες 2. n. 1.
ἐνάμαρτος 88. n. 23; cf. Proll. p. XXXIV.
ἐναποκεῖσθαι ταμείοις 28. B.
ἐναπόλλυμι 134. C.
ἔναυσμα τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος 62. D.
ἐγγόνασι, ὁ, 48. n. 11.
ἐνδεής, accus. ἐνδεᾶ, 26. n. 4.
ἐννεοττεύειν 84. D; cf. Proll. p. XXXIII.
ἐντέχνως 136. A.
ἔντυφος, *superbus*, 16. A; cf. Proll. p. XXXIV.
ἐξάρτημα σκυτίδων 76. A.
ἐξατμίζειν — ἐξατμισθεῖσα ὕλη, *evaporata materia*, 28. B.
ἐξαφανίζειν fortius quam ἀφανίζειν 28. B.
ἔξαψις 26. B.
ἐξοκέλλειν εἰς κακίαν 64. B.
ἐξορχεῖσθαι τὰ μυστήρια, *propalare mysteria*, 110. A.
ἔξω, positum post genitivum, 8. D
ἐπένδυμα τῆς θνητότητος 90. C.
ἐπέρχεσθαι — κατὰ τὸ ἐπελθόν *prout in mentem venit*, 16. A.

ἐπίγνωσις 152. A (n. 3).
ἐπικόσμημα 90. C; cf. Proll. p. XXXIV.
ἐπίμοχθος, *lassitudinem sentiens*, opp. θυμικῷ 42. n. 4; cf. Proll. p. XXXIV.
ἐπιτομὴ δεισιδαιμονίας 96. D (n. 7); cf. Proll. p. XXXIV.
ἐπιφέρειν τι εἴς τινα 158. D (n. 14).
ἐπιφοιτᾶν πολλὴν γῆν 136. B.
ἐπιφοίτησις 76. A.
ἑρμηνεῖαι θειόταται 55. n. 11.
ἔῤῥω — ἐῤῥέτω, *weg mit* —, 100. A.
ἐῤῥωμένον, τό, 128. A.
ἐρωτομανής 130. C.
εὐκατάληπτος 114. B.
εὐκτικός Fragmm. VI. VII. p. 170.
εὑρίσκεσθαι μακρὰν τῆς εὐταξίας 56. D.

Z.

ζ et ς commutata 161. n. 27.
ζῷον λογικόν homo 68. n. 3.
ζώωσις 41. n. 1; cf. Proll. p. XXXIV.

H.

H et EI commutata 74. n. 10.
ἡγούμενοι 17. n. 19.
ἤπερ, non praecedente μᾶλλον, 153. n. 2.

Θ.

θάνατος, *die ewige unselige Fortdauer*, 60. C (n. 1).
θεατροκοπεῖν, *applaudere*, 186. n. 14; cf. Proll. p. XXXIV.
θεολογεῖν 46. D.
θεομάχος 62. A.
Θεσπιάσι 92. n. 3.
θησαυρὸς μανίας 96. D (n. 9); cf. Proll. p. XXXIV.
θνήσκειν = θάνατον διὰ τιμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ λαμβάνειν 60. C (n. 1).
θνητότης 90. C; cf. Proll. p. XXXIV.
θριαμβεύειν τινά 104. A.
θυτική, *sacrificandi ars*, 4. n. 8.

I.

ι dativo adscriptum 44. n. 11.
Ἴλεος 9. n. 2.
Ἰσάτις 156. n. 9.
ἰσοδύναμος 26. C.

K.

κακοπραγία 114. A.
κἂν εἰ 6. B.
καρατομία 36. D.
κατά — vide κενός.
καταβοθροῦν, *defodire*, 134. n. 2; cf. Proll. p. XXXIV.
καταγελᾶν τινα 46. D (n. 7).
κατάγεσθαι παρά τινι, *divertere apud aliquem*, 62. A.
κατάληψις θεοῦ 51. n. 10. κατάληψιν τοῦ ἀληθοῦς ποιεῖσθαι 26. C.
καταρτισμός Fragm. I. p. 164.
κατασκευὴ τ. ἀνδρῶν 30. C.
κατεξουσιάζειν τινός 70. C.
καύχημα 8. D.
κενοδοξεῖν 56. D.
κενοδόξως 54. C.
κενός — κατὰ κενοῦ, *frustra*, 24. n. 3.
κοινωνία, de qualibet venerea coniunctione, Fragm. I. n. 2.
κορακόφωνος, *qui vocem corvinam habet*, 68. n. 3; cf. Proll. p. XXXIV.
κοροκόσμιον, τό, *puellarum ornamentum*, 38. A; cf. Proll. p. XXXIV.
κραδαίνειν 74. C.
Κρίασις 148. n. 2.
Κρίσκης 84. n. 4.
κύβος = πέττος 35. n. 2.
κυνογαμία, ἡ, *nuptiae cynicae* Cratetis, 16. n. 14.

Λ.

λαρυγγιᾶν 8. n. 24; cf. Proll. p. XXXIV.
ληραίνειν 128. A.
λῃστοτροφεῖν, *latrones alere*, 100. n. 5; cf. Proll. p. XXXIV.
λόγος — λόγου δύναμις et λογικὴ δύναμις 20. n. 1; at ἡ τοῦ λόγου δύναμις de ipso logo 33. n. 11. λόγῳ θεοῦ κατακολουθεῖν 105. n. 15.
λοιδορεῖν τινα 128. D. λοιδορεῖσθαί τινι 116. D.
λοιπόν, *fernerhin*, 72. A.

M.

μαρμαρύττειν 96. D (n. 4); cf. Proll. p. XXXV.
μέγας — ἡ μεγάλη πόλις Roma 84. n. 5.
μεγιστᾶνες, οἱ, 17. n. 19.
Μέλητος 13. n. 8.
μέλον ἐστί τινι, *curae alicui est*, 12. B. 28. A. τινός 134. B. seu περί τινος 12. B.
μερισμός 25. n. 4.
μετάβασις τοῦ λόγου 26. C.
μεταλαμβάνειν τι 30. C, ἀντί τινος 65. n. 4.
μεταρσιοῦσθαι πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς πορείαν 72. B.
μήτι γε 36. C. 66. D.
μοναρχία de unitate dei 64. n. 1.
μονομάχος, *gladiator*, 99. n. 3.
μονομερής 67. n. 2; cf. Proll. p. XXXIV.
μυστηριωδῶς 12. B.
Μωυσῆς 118. n. 3.

O.

ὁ articulus iteratus 15. n. 13. τὰ ὅσα 90. C. 152. B. τὸν ὅθεν 26. B. τὸ c. adiect. a Tatiano frequentatum: cf. Proll. p. XXXV.
οἰκονομία 25. n. 4.
οἰνοχοΐα 44. C (n. 2).
οἴχομαι, euphem. *morior*, 92. D.
ὀλίγος — κατ' ὀλίγον 12. C. παρ' ὀλίγον 14. D.
ὁμήγυρις θεῶν 110. B; cf. Proll. p. XXXV.
ὅμοιος c. gen. et dat. 66. n. 7.
ὅμως δὲ οὖν 55. n. 12.
ὀνίνασθαι — ὠνάμην 40. B; cf. Proll. p. XXXI.
οὐρανός — vid. ἄνθρωπος.
οὗτος pleon. post articulum 88. n. 20.

Π.

παιδοφθορεῖν 36. B.
παλαίειν τῷ γήρᾳ 127. n. 9.
παντελής — εἰς τὸ παντελές 27. n. 1.
πάνυ — ἀριστοτελικῶς πάνυ 10. A.
παρά c. accus. (= *gemäss*) 11. n. 9.
παραβραβεύειν 42. D.
παραδεκτέον 118. B.
παραπρεσβεύειν τὴν ἀλήθειαν ὡς μυθολογίαν 154. n. 7.
παραχαράττειν, *falso signo notare, adulterare*, 154. B.
παριστάναι 162. C. παριστᾶν, *docere, declarare*, 8. n. 25. 128. n. 1; cf. Proll. p. XXXIV.
παρομοιοῦν 20. D.
πατήρ — πατρὸς (πρς) et πνεύματος (πνς) commutata 24. n. 3.
πένεσθαι, opp. πλουτεῖν, 34. B.
περιγράφειν 82. D.
περιγραφὴ γέγονεν 148. B. περιγρ. λαμβάνειν 126. C.
περιεργία 152. B (n. 4).
περίοδοι κύκλων 26. D.
περισπούδαστος 134. D.
πήλινος — ὄψις 96. D (n. 5).
πιθάκνη 8. D.
πλήν et πάλιν commutata 31. n. 6.
πλοκαὶ (*complexus*) γάμου 36. C.
πνεῦμα ὑλικόν 54. n. 9. Vid. πατήρ.
ποά 78. n. 16.
ποιεῖσθαι κατάληψιν 114. C (n. 1).
ποίησις, *quod creatum est, creatura* (mundus), *die Schöpfung*, 18. D. 22. A. 26. C. 46. D. 52. A. 74. B. 162. C; de opere Heracliti 12. n. 2.
ποιήτρια, ἡ, 134. D.
πολιτεῖαι, αἱ, = τὰ νόμιμα, 18. B.
πολυκοιρανία de multitudine deorum 64. n. 1.
πολυμερής 67. n. 2.
πολυχρονίως 66. D.
πομπεύειν δημοσίᾳ 108. D.
ποταπός τις 69. n. 7.
πραγματεύεσθαι τοὺς βίους τῶν φιλοσόφων 144. C.
πρασώδης 90. B.
προγενέστερος, *früher von Geburt, älter*, 156. D.
προγνωστικός — ἡ προγνωστική, *divinatio*, 58. B.
προειρημένον, *quod modo dictum est*, 58. n. 20.
προέρχεσθαι de logi e patre progressu 26. B.
προῖκα 126. B.
πρόλημμα λοιδορίας ἀνεξέταστος 108. A. τινὰ προλήμματι (*prae-*

occupatis officiis) θεραπεύειν 16. B.
προνομία 112. A.
προπηδᾶν de logi e patre progressu 23. n. 3.
προσανάπτειν 78. n. 15.
προσανέχειν 80. A.
πρόσκρουμα, *offensio*, 16. B.
προσκυνεῖν c. accus. 10. A.
προὔχειν (διὰ) πάσης σοφίας 160. A (n. 23).
πρωτόγονος diabolus 32. D.
πυκτεύων, *gladiator*, 99. n. 3.
πωγωνοτροφεῖν 102. B; cf. Proll. p. XXXIV.
πῶς — εὖ πως 78. C.

P.

ῥητολογία, *sermonis compositio*, 154. n. 6; cf. Proll. p. XXXIV.
ῥιναυλεῖν 98. n. 13; cf. Proll. p. XXXIV.

Σ.

σαρκίον 28. B.
σεμνότης 134. A.
σκήνωμα de corpore 70. n. 11.
σκορπίζειν 116. D.
σκυτίς, dim. σκῦτος, 76. A.
Σολομών, —ῶνος, 144. C. D.
σοφιστεύειν 137. n. 1.
σοφιστής de Solone 139. n. 7.
σπάω — σπασθεὶς ἐτελεύτησε 12. n. 6.
σπερμολόγος 28. A.
σπευστέον 154. C (n. 1).
σπιλοῦν — inde σπιλούμενον γύναιον, Praxitelis statua, 136. n. 14.
σσ et ττ 6. n. 15.
στιχοποιός, *versificator*, 100. A; cf. Proll. p. XXXIV.
στοιχείωσις 41. n. 1.
συγχρῆσθαι 80. B, τινί, *una uti aliqua re*, 18. B.
συζυγία, ἡ, κατὰ θεόν 66. D.
συλλογεῖν 98. n. 11.
σύμπηξις 54. B.
σύμφυρτος 7. n. 21; cf. Proll. p. XXXV.
σύνδιαιτος — τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ 62. D.
συνελέγχειν fortius quam ἐλέγχειν 84. A.
συνέχον, τό, 69. n. 7.
συνιέναι — συνεῖναι 149. n. 6.
συνολκή, ἡ, τοῦ σώματος 12. C.
συντέλεια τοῦ κόσμου 61. n. 2, τῶν ὅλων 27. n. 1. ἡμέρα συντελείας 76. n. 2.
σύστασις pro στάσις 125. n. 29.
σχετικός 69. n. 9.
σχηματουργία 44. n. 11; cf. Proll. p. XXXIV.
σωμασκία 98. B; cf. Proll. p. XXXIV.
σωρεία φιλοσόφων 112. C.

T.

T et *Γ* commulata 152. n. 1.
ταμεῖον = ταμιεῖον 28. B.
τε et γε commutata 152. n. 1; pariter τε et δέ 149. n. 9.
τεθηπέναι, *admirari*, 100. A; cf. Proll. p. XXXV.
τεκταίνειν 108. C.
Τελμισεῖς 4. n. 5.
τερπωλή, ἡ, poet. pro τέρψις, 34. B; cf. Proll. p. XXXV.
τέχνη — διὰ τέχνης 111. n. 9.
τιμητέον τὸν ἄνθρωπον, φοβητέον μόνον τὸν θεόν 18. D.
τις — ὁ μέν τις ... ὁ δέ 56. D. ὁ μὲν ... ὁ δέ τις 54. n. 8. τις c. adiect. 76. B (n. 10).
τοιοῦτοί τινες 40. B. 64. A.
τόπος μετανοίας 70. C.
τρόπος (*d. Richtung*) — τρ. καταδίκης ἔχειν, *ad condemnationem ducere*, 114. C.
τυραννοκτονεῖν 38. n. 16.

Υ.

ὕλη συγγενής 26. n. 7.
ὑπόστασις 22. A (n. 1). 28. A (n. 5).

Φ.

φαντασίαι 64. B.
φαντάσματα 34. A.
φθορεύς 132. A.
φιλοσοφία de religione christiana 118. n. 2.

φιλόσοφος (καὶ) οὐ φιλόσοφος 17. n. 16; cf. Proll. p. XXXIII.
φλήναφος 28. A. 92. A.
φοβητέον — vide τιμητέον.

X.

χαίνειν 98. n. 12.
Χαῖτος 144. n. 3.
χαλκουργεῖν 130. B. 132. A.
χάριν ante genit. positum 20. n. 10.
Χειμάρος 145. n. 5.
χρήσιμος — οὐκ ἐπί τι χρήσιμον 27. n. 1.
χρυσοῦς, ὁ, 84. n. 2.
χωρεῖν de logi e patre progressu 22. B.
χωρὶς εἰ μή 72. n. 2.

Ψ.

ψελλισμός, —οι, 108. n. 16.
ψευδολόγος 134. D.
ψυχικοί 70. n. 15.
ψυχρολογία 138. C; cf. Proll. p. XXXIV.

Ω.

ω et οι commutata 63. n. 16; similiter ω et ου 85. n. 9.
ὠμοβορία (cf. Proll. p. XXXIV) πολύποδος, voratio crudi polypi, 8. D.
Ὧρος 157. n. 11.
ὡς πρός 114. B.

II. Index rerum.

A.

Abas Argivorum rex 148. B.
Abdera ab Herculis amico nomen accepit 74. D. Is ab equis Diomedis devoratus 74. D (n. 2).
Abderiloquum esse 74. D (n. 1).
Achilles adolescens et admodum generosus 128. D. Habitans in Elysiis campis cum Helena et Medea 48. n. 16. Ad allegoriam revocatus 94. B.
Acrisius Argivorum rex 148. B.
Actaeus Phorbanti coaevus 150. C. Ab eo Attica regio cognominata 150. C.
Acusilaus fabularum auctor 100. A (n. 3).
Adamus praeditus erat animà et spiritu divino qui est anima praestantior 52. D (n. 1). — Salutem consequi non potest 168. Fragmm. IV. V.
Admetus ab Apolline dilectus, qui boves eius pavit 92. n. 2.
Aegyptii geometriam invenerunt 5. n. 10. Ab iis orta historia 5. n. 12. Eorum annales 5. n. 12. A Ptolemaeo Mendesio in graecum sermonem versi 146. D. De aegyptiis diis opiniones Apionis 110. B.
Aeoles 6. A.
Aeones quidam a Tatiano introducuntur 168. Fragm. IV. n. 1.
Aeraria fabrica inventa a Cyclopibus 6. n. 14.
Aesculapius ex Gorgonis capite guttas partitur cum Minerva 36. D. Inde fit medicus 37. n. 12. Mortuus 92. D.
Aesopus fabulis et Aristodemi arte celebris 134. D.
Aetas honoratur apud Christianos 126. B. Aetates viginti ab Inacho ad Troiae excidium 148. A.
Agamemnon 86. B. Rex Argivorum 148. B. Eius anno decimo octavo capta Troia 148. B. 152. n. 23. Ad allegoriam revocatus 94. B.
Agenoris filiam rapuit bucula 132 A (n. 19).
Agonothetae hortantur pugiles 98. B.
Agricultura Triptolemi 152. D.
Agrigentini 134. B.
Alcmaeon matricida 100. D. Euripidis tragoedia 100. n. 1.
Alexander 142. B. Callisthenem amicum inclusum circumferebat 10. A. Fortitudinem et virtutem in conviviis ostendebat 10. A. Clitum amicum occidit 10. A.
Allegoria deos revocat ad naturam elementorum 94. n. 10. 12.
Amazones 126. D.
Amosis Inacho aequalis 146. A. Avarin evertit 146. A.
Amphictyon Sthenel(a)o coaevus 152. D.
Amphion 154. C. Duabus aetatibus Iliaca antecedit 158. D.
Amphistratus statuarius 130. B.
Amuleta 76. n. 5. Daemonum inventa 76. A. Ad promovendam impietatem adhibita 77. n. 6.
Anacharsis Scytha 56. A. Magni habitus apud Graecos 57. n. 18.
Anaxarchus mortem pertulit ob insanum gloriae amorem 86. A (n. 12).

Andron statuarius 134. D (n. 5).
Angeli creati a logo 30. B. Ante homines 30. C. Libero arbitrio ornati 31. n. 5. Sunt naturae, materiae quidem expertes, sed corpore aethereo (igneo vel aërio) indutae 70. C (n. 12). Vocantur δαίμονες 88. A. Sed ex loquendi more Gentilium 54. C (n. 12). — Primogenitus eorum fit daemon propter transgressionem et ignorationem 34. A (n. 13). Qui eum imitati sunt daemonum exercitus evaserunt 34. A (n. 14). Angeli mali lapsi ob superbiam 56. D. Defectionis materia homines iis fuerunt 34. A. Eorum dux Iuppiter 36. C. Vid. *Daemones.*
Anima vinculum carnis: animam caro continet 69. n. 9. Simplex non est sed composita 66. A (n. 2). Per corpus enim videtur 66. A. Sine corpore haud apparet 66. A. Ex se tenebricosa 60. C. Per se mortalis 58. n. 1. Moritur cum corpore 60. C. Resurgit in fine mundi cum corpore 60. C. 66. A. Et anima quidem probi, ut deinceps non moriatur ac beate vivat in aeternum; improbi vero, ut in ipsa immortalitate perpetuis suppliciis tradatur 60. C (n. 1). Eius immortalitas a spiritu divino 30. n. 3. 60. C. Ab eo alae animae 88. A (n. 3). Hoc spiritu vacua vergit ad materiam 62. C. D. Humi decidit 88. A. Eidem ab initio unita 62. D (n. 12). Huic unita adscendit in coelum 62. D (n. 10). Ab eo postea separata 62. D. Debilis evasit 62. D. In idololatriam incidit 62. D. A daemonibus seducta 62. D. Copulanda cum spiritu sancto 66. D.
Anima mundi, inferior deo, inest in omnibus creaturis 54. n. 9.
Animalia in coelo collocata 40. C. Coelesti honore dignata 40. C. Sunt daemones 40. C.
Antigenides Thebanus auleta 101. n. 6.
Antimachus Colophonius 120. n. 15.
Antinous formosus adolescens in luna collocatus 46. D.
Antiochus 141. n. 9.
Anyta 130. B.
Anytus Socratis accusato
Apio quinque libros histori ptiacae scripsit 146. A. diis aegyptiis opiniones 110. n. 5.
Apis Argivorum rex 148.
Apollo pastor propter 92. n. 2. Medicus 36. C. tor 40. B. Citharista 38. turorum haud conscius Mendax in Daphne qua qui non potuit 86. C. temperantia et divinatio Daphne 40. B (n. 21). consiliarius 86. B. In e plo locus qui Omphalus 40. n. 20. Ad allegoriam tus 94. B.
Apollodorus grammatic C. 122. D (n. 24).
Apotheosis hominum c iurio et deorum irrisione (n. 7).
Aquila opificem hominis c 48. A. Adorata 48. n. 1
Archilochus 124. D.
Archippus archon 122. D
Argius Argivorum rex 1
Argiva psaltria 132. A.
Argivorum regum ordo (n. 1).
Argo dimidiata 42. A.
Arimaspia 156. C.
Aristaeus Proconnesius Eius Arimaspia 156. n. 7
Aristarchus grammatic C. 122. n. 22.
Aristippus luxuriosus 9.
Aristodemus statuarius
Aristodotus statuarius 1
Aristophanes comicus 8 — Grammaticus 120. C.
Aristoteles animae imm tem negavit 104. C (n. 9 videntiae fines posuit 10. D. tatem iis circumscripsit re bus delectabatur 10. D. Al adulatus est 11. n. 5. sententia abest felicitas u pulchritudo aut divitiae a aut nobilitas 10. B. Ei ceptis parebat Alexander Callisthenem inclusum ci

ret et Clitum interficeret 10. A. Eius sectatores negant sublunaria regi providentiâ 10. A. Ipsi rebus a providentia desertis provident 10. B.
Aristoxenus auleta 101. n. 6.
Artes inventae a barbaris 3. n. 3. Maiore in pretio quam dii 128. B. Vid. *Statuae.*
Asbolus Centaurus 156 n. 8.
Astra — ex iis artem praenuntiandi invenerunt Cares 4. n. 6.
Astrologia inventa a Caribus 4. n. 6. Eam homines a daemonibus edocti sunt 35. n. 2. Daemones (planetae) delectantur zodiaci signis velut qui tesseris ludunt 43. n. 6. Animalia in coelo collocarunt, ut ipsi in coelo esse viderentur 40. C. Et ut male vivendi causas subministrarent 40. C (n. 3). Eorum opus zodiaci circuli descriptio 42. C. D. Tabulam positionis siderum hominibus ostenderunt 34. A. Inde fatum inductum 35. n. 1. 2. Mores diversi ex iisdem geniturae gubernatoribus 42. C. Si lux unius eorum, quippe planetarum, dominetur, caeteris honorem praeripit 43. n. 5. Qui nunc vincitur rursus vincere solet 42. D.
Astronomiam invenerunt Babylonii 5. n. 9.
Atalantae erepta a Meleagro virilitas 38. D.
Athenae 152. A.
Athenienses filium Vulcani ex Minerva attribuerunt terrae 38. n. 14. Decipiunt nonnullos in mysteriis 40. A (n. 19). Eorum vaniloquentia 138. C.
Atlas coaevus Priopae 150. C.
Atossa Persarum regina 6. A. Epistolas componere docuit 6. n. 15.
Atreus Argivorum rex 148. B.
Attica dicta Actaea ab Actaeo 150. C. Attici 6. A. Attica pronuntiatio hilarior 108. D. Attica balbuties literarum bellum excitat in pronuntiando 108. D.
Attis amatus a Rhea 36. C (n. 9); coll. 45. n. 1.
Auspicia Phryges et Isauri invenerunt 4. n. 7; coll. 87. n. 19.
Avaris eversa ab Amosi 146. A (n. 8).

B.

Babylonii astronomiam invenerunt 5. n. 9. Divinatores 58. n. 19.
Bacchus Thebanorum tyrannus 38. A. Eius res gestae sub Acrisio 152. A.
Baptismus 26. n. 7.
Barbam alunt philosophi 102. B.
Barbari 1. n. 1. Inventores artium et philosophiae 2. n. 3. Damnant amorem puerorum 112. A. Barbaros Graeci nequicquam dicunt Christianos 116. D. Barbara philosophia 138. C.
Belus apud Babylonios 142. B.
Berenices capillus (stella) 46. n. 5.
Berosus Babylonius Beli sacerdos 140. A. Alexandro aequalis 142. B. Antiocho historiam inscripsit 141. n. 9. Loquitur de Nabuchodonosore 142. B.
Besantis, Paeonum regina, infantem nigrum peperit 132. A.
Boiscus statuarius 130. B.
Boni naturam non habet homo, sed soli deo inest 31. n. 6.
Bryaxis statuarius 132. B.
Busiris 14. C.

C.

Cadmus Graecis literas tradidit 148. B. In Boeotiam venit 148. B. Eius adventus Thebas 152. D.
Calliades statuarius 136. A.
Callimachus grammaticus 120. C (n. 19).
Callistûs ursa 42. A.
Callisthenes — vid. *Alexander.*
Callistratus statuarius 134. A.
Cambyses 120. B.
Canis gramine curatur 82. B. Erigones 42. A.
Cantus ab Orpheo inventus 5. n. 11.
Cares praenuntiandi ex astris artem invenerunt 4. n. 6.

Castor et Pollux Leucippi filias rapuerunt 48. n. 14. Stellae facti 48. A.
Caucasus 92. D.
Cecrops Diphyes 150. C (n. 17). Sub eo Phaetontis incendium et Deucalionis diluvium 150. D. — Cecrops secundus tempore Acrisii 152. A (n. 22).
Cephisodotus statuarius 130. B. C.
Ceres luget filiam (Proserpinam) 40. A. Ante quam filiam amisit bene de hominibus non meruit 42. A.
Cervus viperâ curatur 82. B. Cor cervi habere 110. C (n. 10).
Chaetus 144. n. 3.
Chaldaei 142. B.
Chamaeleon Peripateticus 120. C (n. 18).
Chiron centaurus 42. A.
Christus deus sub hominis forma natus 90. C (n. 1). Desipere videntur Christiani quum id praedicant 90. C. — Putativa Christi caro 167. n. 1.
Christiani odio habentur 44. B. Quia barbari dicuntur 116. D. Quia aliorum institutis uti nolunt 18. B. Ob nudum nomen damnantur 108. A (n. 1). Pro atheis habentur 110. B. Pro anthropophagis 104. D (n. 16). Pro impudicis 126. B (n. 4). Dicuntur inter mulieres et adolescentes, inter virgines et anus nugari 128. A (n. 3). Christiani parvi pendunt, etiamsi nugatores videantur 28. A. Apud eos pauperes gratuito fruuntur doctrina 126. B. Quaelibet aetas et conditio philosophatur 126. B. Eorum doctrina discrepat a sophistica 56. A. Humanas opiniones reiiciunt 126. B. Apud eos nec inanis gloriae cupiditas nec sententiarum varietas 126. B (n. 1). Eorum religio sublimior est quam ut mundus eam possit comprehendere 58 (n. 20). Non in sermonibus sed in operibus cernitur 108. n. 13. Antiquior est Graecorum disciplinis 118. A (n. 5). Non sine ratione credunt 28. A. 90. C. Fato superiores sunt eiusque gubernatores (daemones) reiiciunt
46. C. Pro errantibus
bus unum deum non erra
lunt 42. D. Contemnu
quae in mundo sunt 88.
malunt quam deum negar
Eorum religioni congrui
contemtus 86. A. Virgi
cola pronuntiant divina
130. C. Apud eos aeta
honor habetur 126. B.
omnes mulieres 130. C.
Regem colunt ut hominen
cet 18. C. Tributa luben
dunt 18. B (n. 3). S
agnoscunt 18. n. 4. Lube
viunt dominis suis, si s
50. B. Ingenuitatem, si
ber est, non ostentant
Officia militaria recusant
Certamina et ludos impr
B. 96. n. 2. Mundo mo
vivi 50. C.
Chronologia ad histori
necessaria 124. A.
Chrysaor prosiluit ex
abscisso capite 36. D.
Cibi quidam a Tatiano r
tur 172. Fragmm. IX.
Clito 130. B.
Clitus — vid. *Alexande*
Coelum finitum et term
cumscriptum 90. A. Su
vexis eius paradisus 90.
Cognitio dei immortalita
ciliat 60. C. 86. A (n. 1
fas est illam conferre cum
per materiam volutantur
Coma multa a philosophis
102. B.
Conflagratio Zenonis
Conflagratio variis tempori
Stoicos, semel apud Ch
104. n. 12.
Constellationes a da
confictae 40. C. Vid. *Ast*
Cor cervi 110. C (n. 10).
Corinna 130. C.
Crates Cynicus 16. A.
νογαμία 16. n. 14. —
ticus 120. C (n. 20).
Crescens Cynicus 84. D.
agebat 81. D. Puerorum
84. D. Avarus 84. D.
mortem 84. A. Iustino et

mortem machinatus est 84. A (n. 8).
Cretenses mendaces 110. B (n. 6).
Criasis Argivorum rex 148. A.
Crotopas Argivorum rex 148. A.
Cultus alius hominibus, alius deo debitus 18. C.
Cybele Phrygum dea 36. C.
Cyclopes aerariam fabricam invenerunt 6. n. 14.
Cygnus adulter 48. n. 13.
Cynici dicunt se nullius rei egere 102. B (n. 1). Sed tamen indigent coriario textore, lignario, divitibus 102. B. Fit iis philosophia ars lucrandi 102. C. Comam et barbam alunt 102. B; coll. 84. n. 2. Alterum humerum denutant 102. n. 1.
Cyprus 44. B. Cyprii haruspicinam invenerunt 4. n. 8.

D.

Daemon fit primogenitus angelorum propter transgressionem et ignorationem 34. A (n. 13). Daemones evaserunt ex numero angelorum qui illum secuti sunt 34. A (n. 14). Ad superbiam conversi 56. D. Propter homines defecerunt a deo 35. n. 1. Ex materia compacti 54. C (n. 12). Carnis expertes 64. B. Spiritualis est iis compages, ut ignis vel aëris 70. C (n. 12). E coelo pulsi 40. C. 88. A. Inde cum animalibus degunt 40. C. Intemperantes et gulosi 56. D. Ad viliorem materiam conversi 56. D. Existimantur dii 82. C. Divinum cultum sibi arrogarunt 74. B. Latrones divinitatis 57. n. 14. Sunt dii Gentilium 32. n. 10. Adorantur 56. D (n. 13). Nonnunquam se hominum adspectui exhibent 72. B. Cur 74. B. Eorum corpora videre non possunt psychici sed tantum spirituales 70. C (n. 15). Videntur interdum et a psychicis 72. B. Definierunt ad quid valerent radices, nervi, ossa 76. B. Delectantur, quippe planetae, zodiaci signis 43. n. 6. Fatum induxerunt 34. A (n. 1). Vid. *Astrologia*. Adiutores capiuntur ab iis qui amant aut oderunt aut aegrotant 76. A. Arte homines a deo abducunt 78. C. Non sanant sed arte homines capiunt 82. C. Latronibus similes sunt 82. C (n. 10). Praesentiae suae opinionem per somnia faciunt, et palam ab aegris avolant 82. C (n. 12). Interdum sibi morborum causas attribuunt 74. C. Et corporis habitum concutiunt 74. C. Verbo virtutis dei percussi fugiunt 74. D. Tamdiu illudere sinuntur, dum iudex adveniat 56. D. Tum suppliciis tradentur 64. C. Eorum natura locum poenitentiae non habet 70. C.
Daemoniaci 72. D (n. 1. 2).
Danaus Argivorum rex 148. B. Eius adventus in Peloponnesum 152. D.
Daphne Apollinis intemperantiam et divinationem frustrata 40. B (n. 21).
Dardanus 140. A. Dardania ab eo condita 152. D.
Deiphobus 92. C.
Deltotum cur inter astra consecratum 44. B.
Delus olim vocata Ortygia 45. n. 1.
Demiurgus dicit „Fiat lux" 170. Fragmm. VI. VII (n. 1).
Democritus Abderita 74. D. De mago Ostane gloriatur 74. D (n. 2). Eius sympathiae et antipathiae 74. D (n. 1).
Demodocus 154. C. Tempore belli Troiani 158. D.
Deucalionis diluvium sub Crotopa 150. D.
Deus est spiritus 18. C (n. 7). Non spiritus materiam pervadens 18. C (n. 8). Invisibilis et incomprehensibilis 18. C. D. Ineffabilis 20. A. Unus 64. n. 1. Ex operibus agnoscitur 20. D. Ante mundum solus erat 22. A. (n. 1. 2). Solus sine principio, quum sit omnium principium 18. C. Non esse coepit in tempore 18. C. Erat in principio 20. n. 1. Eum corpus esse dicunt nonnulli 104. n. 11. Nihil mali fecit 52. D. Deum munerari non de-

hemus quasi aliqua re indigeat 20. D (n. 13). Deo vivendum per eius cognitionem 50. C (n. 10).
Dii in varias formas transmutantur 44. C. 92. D. Mortales sunt si generantur 92. A. Sunt daemones 32. n. 10. 64. B. Sunt daemones facti ex materia et ab ordine remoti 56. D. Divinum sibi cultum arrogarunt 57. n. 14. Animas divino spiritu destitutas deceperunt 64. B (n. 2). Inter eos plurima dissensio 36. C. Risus, certamina, fugae, vulnera, nuptiae 36. B. Eorum dux Iuppiter 32. n. 10. Cum hoc sub fatum ceciderunt 36. C. Iisdem sunt atque homines cupiditatibus obnoxii 36. C. Eorum facinora in scenam producta 97. n. 7. Improbi sunt daemones, si tales sunt quales dicuntur 92. A. Nulli sunt, si ad allegoriam revocantur 94. n. 10. Sunt aucupes munerum 44. C. Irascuntur nisi acceperint 46. C. Vid. *Daemones*.
Diabolus primogenitus angelorum 22. D (n. 10). Propter superbiam fit daemon 33. n. 11. 34. n. 13. Qui ex numero angelorum hunc imitati sunt daemones evaserunt 34. n. 14.
Diagoras Atheniensium mysteria vulgavit 108. A. Phrygii eius libri 109. n. 3.
Dialecti variae apud Graecos 6. B (n. 20).
Diana magus 37. n. 10. Aricina 114. n. 4. Eius auxiliator scorpius 42. A. Templum 12. B.
Diluvium primum sub Ogygo 150. C. Deucalionis diluvium sub Crotopa 150. D.
Dinomenes statuarius 132. A.
Diogenes ostentatione dolii de continentia gloriabatur 8. D. Quum polypum crudum vorasset, propter intemperantiam periit 9. n. 2.
Diomedis equi 74. D.
Dionysius Olynthius 120. n. 16.
Dioscuri alternis diebus viventes 48. n. 14. Filias Leucippi rapuerunt 48. A.
Divinatio per somnia a Telmisensibus inventa 4. A. Cupiditatum ministra 86. B. Babyl[...] n. 19.
Divites pluribus rebus [...] 50. C.
Dodonae quercus 58. n. [...] n. 19.
Dorici 6. A. Dorica diale[...] bara habita 108. A (n. [...]
Draco mysticus 39. n. 17. [...]gislator circa olympiadem [...]mam nonam 160. B.
Drymo 156. C.

E.

Elementa non colenda 9[...]
Elephantis 136. B (n. [...]
Eleusis s. Eleusinia 39. [...] 113. n. 1. Templi in [...] constructio 152. D.
Elysii campi 48. A.
Empedocles parum abl[...] se deum esse mentiretu[...] 12.
Engonasi sidus 48. n. 1[...]
Ephorus Cumanus 120. C
Epicurus deorum contem[...] B (n. 7).
Epimenides Cretensis 1[...]
Epimetheus coaevus Prio[...] C.
Epistolas componendi a[...] 15.
Eratosthenes grammati[...] C. 122. n. 21.
Erigones canis 42. A.
Erinna Lesbia 130. B.
Eteoclis et Polynicis [...] 134. C.
Eucharistia 105. n. 16.
Euclus Cyprius 156. C ([...]
Eumolpi bellum contra A[...] ses 152. D.
Euphorbum se fuisse [...] ras gloriatus est 104. n. [...]
Euripides 49. n. 17. [...] Alcmaeonis tractavit 100. [...] Opus Heracliti in templ[...] invenit 12. n. 2.
Europa tauro imposita a [...] ra 132. A. Eius raptus [...] Ex Phoenicia in Cretam [...] 150. D.
Eurystheus Argivorum [...] B.

Euthychis triginta infantes uno partu enixa 134. n. 3.
Euthycrates 130. B. C. 132. A.
Evanthe 134. A (n. 8).

F.

Fabulae Graecorum sunt daemonum furentium praestigiae 58. B. Conferendae cum narrationibus Christianorum 92. C. Ab illis ad allegoriam trahuntur 92. A.
Fabrica aeraria inventa a Cyclopibus 6. A.
Fatum inductum et definitum a daemonibus 34. A. 40. B. Ex monstrata hominibus siderum positionis tabula 34. A. Ex fato genitura 48. A. Eius elementa collocatio animalium in coelis 40. C. Eius legislatores daemones 42. C. Moderator Saturnus vinctus 44. B. Fati eiusdem effectus diversi mores et conditiones 35. n. 3. Eo superiores Christiani 46. n. 4. Non fatum sed hominum culpa homines improbis acquirendi desideriis obstringit 51. n. 9.
Felicitas haud sine externis bonis secundum Aristotelem 10. B.
Fides Christianorum non caret ratione 28. A. 90. C.

G.

Ganymedes cynaedus 136. A. Iovi a poculis 44. C.
Genitura ex fato 48. A. Oblectamentum daemonibus, diis Gentilium, praebet 34. B (n. 4). Eius gubernatores 42. C.
Gentiles oderunt ut scelestissimos qui verbum divinum sequuntur 104. D. Cachinnando dementiam suam in praeconem veritatis transferunt 76. A. Eorum solemnes conventus 94. C (n. 1). Eorum instituta insania referta 128. A. Quaerunt quid sit deus et quid in se agatur ignorant 106. A. In coelum hiantes in foveas cadunt 106. A. Eorum libri labyrinthis similes 106. n. 5. Et qui eos legunt Danaidum dolio 106. A. Vid. *Graeci.*
Geometriam Aegyptii invenerunt 5. n. 10.
Geographi 90. n. 7. 8.
Gladiatores describuntur 98. C (n. 3).
Glaucippe monstrum peperit 132. D (n. 16).
Glycera meretrix 132. A.
Gomphus statuarius 130. B.
Gorgo 36. D. Eam Neptunus amabat 36. D.
Graculus Aesopi 105. n. 1.
Graeci 1. n. 1. Non grato animo hauserunt Mosis dogmata 152. A. (n. 3). Iniusto odio Christianos persequuntur 44. B. Verbis diserti, mente absurdi 64. B. Rhetoricam instituerunt ad iniustitiam 8. B. Poeticam ut amores deorum et pugnas canerent 8. C. Nihil egregii philosophando protulerunt 8. C. Immerito barbaros contemnunt 2. A. Barbaras voces in linguam suam adsciverunt 6. B. 106. A. In dialectis discordes 6. A. Sermonis libertatem pretio addicunt 8. C. Sapientiam esse apud se solos dicunt 106. B. Apud eos sophistae adulteraverunt quae ex Mose hauserant 152. B.
Grammatici initium nugandi fecerunt 106. C.
Gratia — Animae alae spiritus sanctus 88. A (n. 3). Hunc quum proiecisset humi decidit 88. A. Ad imitationem logi regeneramur 26. C. Venditi sumus per peccatum 52. D. Donum amissum restituit religio christiana 114. B. C. Haec a multis tyrannis nos liberat 114. C.
Gyges Lydus 124. A.

H.

Harmonia ex Marte et Venere 134. D.
Haruspicinam Cyprii invenerunt 4. n. 8.
Hector 92. D.
Helena meretrix in campos Elysios translata 48. A (n. 16). Ab Oreste occisam ait Euripides 48. A (n. 17). Ad allegoriam revocata 94. B.

Hellanicus 6. n. 15.
Hephaestio scortator 136. A (n. 12).
Heraclidae 122. C.
Heraclitus a seipso doctus et arrogans 12. B (n. 1). Opus ab eo in templo Dianae occultatum invenit Euripides 12. B (n. 2). Obscurus 12. C. Mortuus quia medicinam ut philosophiam pertractavit 12. C (n. 6).
Hercules 14. D. Una aetate ante bellum troianum 156. D. Ab eo occisus leo e terra superiore lapsus 112. C. Quinquaginta virgines una nocte violavit 92. D. Eius magister Linus 156. C. Amicus Abderus 74. D (n. 2).
Herodorus Herculis historiam scripsit 112. C (n. 12).
Herodotus Halicarnasseus 120. C. — Olynthius statuarius 132. D. A.
Hieromus 145. n. 5. Rex Tyri 144. C. Rebus Iliacis vicinus 144. D. Filiam Salomonis in matrimonium duxit 144. C. Huic omne genus signorum suppeditavit 144. C.
Historia fallax sine chronologia 126. A. Non scripta apud Graecos ante Cadmum 148. B. Orta est a commentariis Aegyptiorum 5. n. 12.
Histrio — vid. *Mimus*.
Homerus poetarum et historicorum antiquissimus 118. A. Homero vetustiores scriptores 154. C. De eius aetate variae sententiae 120. 122. De eo investigarunt antiquissimi 120. B.
Homo creatus liber 31. n. 5. Ad imaginem dei factus 32. A. Male definitur animal ratione utens 68. A (n. 3). Solus homo imago et similitudo dei 68. A (n. 5). Homo si se instar templi habet, deus id incolit per spiritum 70. B. Secus vero, praestat homo belluis sola voce articulata 70. B. Immortalis fit, si dei spiritum habet 30. C (n. 2. 3). Mortalis fit, si spiritus ille ab eo discedit 32. A (n. 12). Est immortalitatis dei imago 30. n. 2. Homines sub Phoroneo ad vitam magis exculti 148. B. Propter e mones defecerunt a deo 3 — Separat Tatianus vet novum hominem 172. Frag
Horus Samius 156. C (n.
Hyacinthus Apollinis 40. B. Hunc occidit Z 40. B (n. 22).
Hypsicrates historicus 1

I.

Idola non adoranda 20. D
Ignis aeternus 76. D.
Imago et similitudo dei es si in eo habitat spiritus 68. n. 5.
Immortalitas apud deum Huius immortalitatis ho imago 30. B. Accipit illam ritu dei 30. n. 3. Hoc dis fit mortalis 32. A. Ani per se immortalis 58. n. 1
Imperatores mortui in adscendentes 46. D.
Inachus 146. D. Argivor 146. A. 148. A. Ab eo ad excidium aetates viginti 14
Initiationes mysteriorum tae ab Orpheo 4. B.
Inspiratio — vid. *Logos phetae*.
Io Athenas venit tempore 152. A.
Iones 6. A. Ionica profect C. D.
Isatis 156. C.
Isauri et Phryges auspici nerunt 4. n. 7.
Iuba de rebus Assyriorum 142. B (n. 12). Histo a Beroso accepisse dicit 1
Iudaei sub Amose ex profecti 146. D. Contra buchodonosor bellum susci B.
Iudicium non Minos et manthus perficiunt sed d D (n. 2); coll. 82. B. Iu ipse creator deus 28. n. 2
Iuno venit ad Semelem s forma 92. D. Cur nu praegnat 92. A (n. 6). goriam revocata 94. B.

Iuppiter dux deorum (daemonum) 32. n. 10. Cum filia (Proserpina) rem habet 38. n. 17. Testes sunt Eleusis et draco mysticus 38. A. In draconem convertitur propter Proserpinam 45. n. 1. Fit cygnus et aquila 44. C (n. 2). Ganymedem habet a poculis et de turpi puerorum amore gloriatur 44. C. Metin deglutit 104. D. Invitus somnium hominibus (Agamemnoni) abscondit 92. n. 4. Cretae sepultus 110. B (n. 6). Latiaris 112. A. Eius fratres cum eo regna partiti 44. B.
Iustinus valde admirandus 82. C. Latronibus daemones comparabat 82. C (n. 10). Philosophos gulae et fraudis arguebat 84. A (n. 10). Cynicos insectari solebat 86. A (n. 11). Ei Crescens necem machinatus est 84. A (n. 8).

L.

Lacedaemonii 160. B.
Lais meretrix 136. A.
Larva histrionum 97. n. 5.
Latiaris — vid. *Iuppiter*.
Latona mutata in coturnicem 45. n. 1.
Latro audaciâ solet sui similes domare 64. B.
Learchis poetria 130. B.
Leo similis curatur 82. B.
Leo (Pellaeus) commentarios de diis aegyptiis scripsit 110. n. 4.
Leocharis statuarius 136. A.
Leucippi filiae a Dioscuris raptae 48. A.
Lex una omnibus esse debet 112. D.
Liberum arbitrium 30. C. Hoc nos perdidit 52. D. Servi facti sumus qui liberi eramus 52. D (n. 11). Vid. *Gratia*.
Linguarum multitudo unde orta facile explicant Christiani 116. A (n. 9).
Linus 154. C. Herculis magister 156. C.
Literae a Phoenicibus inventae 5. n. 10. Earum figurae et versus nihil significant nisi ex hominum institutione 76. A.
Logos cum patre ante mundum substitit 22. A (n. 2). Prodiit voluntate patris 22. A (n. 3). Ex rationali potentia 30. n. 1. Ut lux de luce 26. B. Non per resectionem sed per participationem 24. B (n. 4). Est natura spiritualis 30. n. 1. Opus patris primogenitum 22. B. Prodiit ad creationem mundi 24. B. Mundum in principio fecit 26. C. Angelos creavit ante homines 30. C. Ad imitationem patris hominem fecit imaginem immortalitatis 30. B. Movebat prophetas 32. D. Deus sub hominis forma natus 90. C.
Ludi 96. n. 2. Sumtibus publicis fiunt 94. C. Valde nocent ideoque contemnendi 96. D. 98. A — C.
Luna secundum nonnullos terra 112. C.
Lycurgus annis centum ante olympiades 160. B.
Lynceus Argivorum rex 148. B. Danai successor 160. A.
Lysippus statuarius 130. B.
Lysistratus opifex 132. B.

M.

Magia a Persis inventa 5. n. 10. Magi utebantur in arte sua radicibus, nervis, ossibus 76. B. Deus malorum auctor esset, si haec ad tales usus creasset 78. C (n. 16). Ossa hominis violenter mortui non prosunt ad ulciscendum 80. n. 20. Idem valet de medicandi arte 80. n. 1. Multo magis deo fidendum 80. A.
Malum a daemone 34. A. Mali nihil a deo factum 52. D. Mali natura minimorum seminum naturae similis 116. C. — Mali plures inveniuntur quam boni 14. D. Qui malus non est, sed cum eo quod malum est implicatur, propter commercium cum malo condemnabitur 82. n. 6.
Mars deus belli 38. A. Moechatus cum Venere 134. D.
Marsias inventor tibiae 5. n. 13.
Materia informis ante divisionem 52. A. Digesta post divisionem

52. A. Non, ut principii expers, aequalis deo 26. C. Facta a deo 26. D. 52. A. Disposita a logo 26. C. 53. n. 2. Ex ea constant universa 52. A. Sunt quaedam eorum quae ex materia constant discrimina, ita ut aliud alio pulchrius sit 52. B. Materiam spiritus pervadens 20. D. Idem non est ac spiritus sanctus 20. D. Animae assimilatur 20. D. Coli ut deus non debet 20. D. Materia inferiore materiam sibi similem oppugnant daemones 74. C. Hos si quis vincere velit, materiam repudiet 74. n. 11.

Medicina 78. n. 16. 80. n. 1. 82. n. 7.

Medusae caput 36. D.

Megaclides Peripateticus 120. C (n. 18).

Melanippe sapiens mulier 132. B.

Meleager Atalantae virilitatem eripuit 38. D.

Meletus Socratis accusator 12. n. 8.

Menander Pergamenus historicus 144. D (n. 7). — Poeta 100. A.

Menelaus flavicomus 48. A. Eius in Phoeniciam adventus 144. C.

Menestratus statuarius 130. B.

Metamorphoses hominum et deorum 44. C.

Metin Iuppiter deglutit 104. D.

Metrodorus in libro de Homero omnia ad physiologiam revocavit 94. B (n. 12).

Mimus, qui simul histrio erat, describitur 96. D (n. 2).

Minerva ex Gorgonis capite fit homicida 37. n. 12. Ob Hectorem Deiphobo assimilata 92. n. 2. Eius filius ex Vulcano affictus terrae 38. D. Ad allegoriam revocata 94. B.

Minos 104. D. Sub Lynceo vixit 160. A. Eius regnum 152. D.

Miracula — daemones non sanant 82. C.

Mnesiarchis Ephesia 130. C.

Mochus historicus 144. C.

Morbus non tollitur per occultam dissensionem 76. A. Causas morborum daemones sibi adscribunt 74. C. Eos non sanant d nes 82. C. Vid. *Medicina.*

Mors eadem omnium 50. B. facti sumus ut moreremur 1 Nostrâ culpâ morimur 52. D ties (spiritualiter) morimur ties concupiscimus 51. n. 9. talis fit homo discedente spiritu 32. A. Mortis cau pudianda 70. D. Anima qu ritatem ignorat mortem pe plicia in immortalitate accip C. Mortui non sunt effic quam vivi 72. D. A. Contem mors propter dei cognitione n. 13.

Moses vetustior heroibus, diis graecis 152. A (n. 1). scriptoribus Homero antiqui 154. C. Annis quadringent tiquior bello Troiano 150. C. Troiae non solum excidi etiam constructione antiq testantur Chaldaei, Pho Aegyptii 140. A (n. 1). E Iudaei ex Aegypto profecti 146. D. Moses barbarae sapientiae princeps 118. A potius credendum quam G 152. A.

Mulieres bellicosae 126. Puniuntur ob ornamenta Fragm. VI.

Mundus ex materia factus (n. 2). Praeclare construct B. Per logon 24. B. C ratur cum corpore humano Propter nos factus 20. D. solubilem eum quidam as 104. C. Post eius finem rectio corporum 26. D (n. Mundus nos trahit 88. D. in mundo sunt contemnes, turbationes animi viceris Mundo moriendum 50. C. – tianus haereticus mundum opus demiurgi esse 170. Fr VI. VII.

Musaeus 154. C. Orphei pulus 152. A. 158. D.

Myro Byzantia 130. B.

Myron buculam effinxit eique riam imposuit ob raptam ris filiam 132. A (n. 19).

Myrtis 130. B.
Mysteria fiunt actiones Plutonis Proserpinam rapientis 40. A (n. 19). In iis quidam decipiuntur ab Atheniensibus 40. n. 19. In iis portae obserantur profanis 38. A. Mysteriis initiari docuit Orpheus 4. B.
Mystis 130. B.

N.

Nabuchodonosor suscepit expeditionem in Phoenices et Iudaeos 142. B.
Naucydes statuarius 130. B.
Neaera meretrix 136. A.
Neoptolemus 128. D.
Neptunus Gorgonem amabat 36. D. Rei navali praefectus 38. A. Ab eo amatus Pelops 104. D.
Nestor admirationi fuit, quod se iuvenibus in bello aequaret 126. C.
Niceratus statuarius 130. C. 132. D. Euctemonis filius 132. D.
Nuptiae caninae Cratetis 16. n. 14. — Nuptiae improbatae a Tatiano 164—168. Fragmm. I—IV.

O.

Ogygus Phoroneo aequalis 150. C. Sub eo diluvium primum 150. C.
Olympiades institutae annis quadringentis et septem post Iliaca 160. B (n. 29).
Olympus tibiae inventor 5. n. 13.
Omphalus Bacchi sepulcrum 40. n. 20.
Onomacritus Atheniensis sub Pisistratidis circa olympiadem quinquagesimam 158. D (n. 15). Fertur ea composuisse quae Orpheo tribuuntur 158. n. 14.
Opiniones humanas reiiciunt Christiani 126. B.
Opus a deo conditum adorare nolunt Christiani 20. D.
Oracula apud Gentiles 86. B. C.
Orestes Helenam occidit 49. n. 17.
Orpheus 38. A (n. 18). 152. A. 154. C. Herculi aequalis 156. D. Poesin et cantum invenit 5. n. 11. Docuit initiandi modum 5. n. 10. Vid. *Onomacritus.*
Ortygia olim dicta quae nunc Delus est 44. C.
Ossa defunctorum magi ad suas artes adhibebant 79. n. 19.
Ostanes magus 75. n. 2.

P.

Panteuchis meretrix 132. A.
Paradisus in terra longe hac praestantiore 88. A. Est supra convexis coeli 90. n. 6. 7.
Paris mitrigerus et auro abundans 48. A. Ad allegoriam revocatus 94. B.
Pasiphae 132. B.
Pauper facilius consequitur id quod satis est desiderans 50. C. Pauperes apud Christianos doctrinâ gratuito perfruuntur 126. B.
Peccatum in causa est cur venenum supervenerit naturae 88. n. 2. Etiam in causa est cur homines e paradiso et daemones e coelo eiecti sint 88. A (n. 4). Vid. *Malum.*
Pegasus prosiluit ex Gorgonis abscisso capite 36. D.
Pelops deorum coena 104. D. A Neptuno amatus 104. D. Eius ex Phrygia descensus 152. A.
Periclymenus statuarius 134. C.
Persae magiam invenerunt 5. n. 10. Eorum magis praeclarum videtur cum matre coniungi 112. n. 1. Iis olim Atossa imperavit 6. A.
Perseus Argivorum rex 148. B. Eius res gestae sub Acrisio 152. A.
Phaeaces 158. D.
Phaëtontis incendium sub Crotopa 150. D. Eius sorores fiunt populi 44. C.
Phalaris tyrannus lactentes pueros vorans 132. B (n. 1). Eius vultum Agrigentini ob humanae carnis esum reformidant 134. B.
Phemius 154. C. Tempore belli troiani 158. D.
Pherecydis aniles fabulae 15.

n. 13. Eius doctrinae haeres Pythagoras et imitator Plato 14. A (n. 13); coll. 103. n. 9.
Philaenis 136. B (n. 16).
Philammon 154. C. Non multo antiquior rebus iliacis 158. A.
Philo statuarius 136. A.
Philochorus Atheniensis 120. C (n. 17). 122. D (n. 23).
Philoctetes infirmus 128. D. Sed eo egebat daemonium adversus Troiam 128. D.
Philosophi inter se pugnant 16. B. 106. C.* Platoni adversatur Epicurus, Aristoteli Democritus 102. C (n. 7). Quidquid in mentem venit effutiunt 16. A. Philosophando nihil Graeci egregium protulerunt 8. C. Alter alterum odit 16. B. Nullus extra arrogantiam 8. C. Cum pompa in publicum prodeunt et in angulis sermones habent 108. n. 15. Nonnulli ab imperatore sexcentos aureos quotannis accipiunt 84. D (n. 2). Ne gratis promissam barbam gerant 84. D. Longe absunt a mortis contemtu et frugalitate 84. D. Vid. *Cynici* et *Stoici*.
Philosophia in partes divisa 107. C (n. 10). Ars lucrandi 102. C. Philosophia barbara (Christiana) 118. n. 2. Philosophatur quaelibet aetas et conditio 126. B.
Phoenices 144. C. Literas invenerunt 5. n. 10. Contra eos Nabuchodonosor bellum suscepit 142. B.
Phorbas Argivorum rex 148. A.
Phoroneus Argivorum rex 148. A. Ei aequalis Ogygus 150. C. Sub eo vita hominum expoliri coepit 148. B.
Phryges auspicia invenere 4. n. 7. Rheam Cybelem vocant 36. C.
Phrygia 152. A.
Phryne meretrix 132. D.
Physiologia deos revocat ad naturam elementorum 94. n. 10. Item Hectorem, Achillem, Paridem, omnes omnino Graecos ac barbaros 94. B (n. 12).
Pisistratidae 158. D.

Planetae daemones 48. a *Astrologia*.
Plato imitator doctrinae I dis de migratione anima n. 13. Gulosus 10. n. 4 ditus a Dionysio 10. D.
Plastice inventa a Tus n. 12.
Pluto Proserpinam rapit 1
Poenitentiae locum ne natura daemonum 70. C.
Poesis inventa ab Orphe 11. Poetica instituta a G animae corruptelam 8. C.
Poetae mendaces et figur monibus auditores a recta ducentes 98. B.
Polynicis et Eteoclis 134. C.
Polystratus Ampraciota
Praxigoris 130. B.
Praxilla 130. B.
Praxiteles statuarius 136. B.
Precatio quomodo pro aut solvatur 164. n. 1.
Primogenitus angelus co callidior 32. n. 10.
Principium (mundi) est lis potentia (logos) 20. n.
Proetus Argivorum rex 1
Profani arcentur a myst A.
Prometheus coaevus Prio C. Caucaso affixus ob be in homines collatum 92. I aquila comedit 48. A. O minis 48. A.
Pronapis 156. C (n. 12)
Prophetae divinitus insp A. Aliis abscondita revel A. 90. C. De coniuncti mae cum spiritu certi 90 10).
Prophetia non pendet 32. D.
Proserpina a patre (Io lata 39. n. 17. Propter e piter fit draco 44. C. Ra D. Tempore Lyncei 152. Plutonem 38. A.
Proteus 102. n. 2.
Providentia ad supralun terminata ab Aristotele 1

Psychici spiritualibus oppositi 70. n. 15. Iis ipsis interdum videntur daemones 72. B.

Ptolemaeus Mendesius sacerdos 146. n. 2. Annales Aegyptiorum scripsit 146. A.

Pugiles describuntur 98. B (n. 3).

Pythagoras doctrinae Pherecydis (de migratione animarum) haeres 15. n. 13. 104. C (n. 9). Gloriatur se fuisse Euphorbum 102. C (n. 9). Fuit circa olympiadem sexagesimam secundam 161. n. 28. — Pythagoras opifex 134. C. Europam tauro imposuit 132. A.

Q.

Quercus vaticinans 87. n. 19.

R.

Regeneratio ad logi imitationem 26. C.

Religiones Gentilium ab androgynis et effeminatis procuratae 112. A (n. 2).

Resurrectio corporum post finem mundi 26. D (n. 1). Partes corporum in elementis dissipatae thesauris dei reconduntur 28. B. Deus conspicuam sibi materiam restituit 30. B; cf. 28. n. 5. Resurrectio semel fiet 26. D. Iudicii causa 26. D. Non resurgit caro sine anima 66. A. Caro cum anima immortalis 104. D. Resurrectionem admittunt Stoici secundum quosdam circuitus 26. D.

Rex coli debet ut hominem coli fas est 18. C. Solus deus metuendus 18. C. Rex Romanorum quotannis sexcentos aureos philosophis largitur 84. D (n. 2). Reges aliqui olim in deos relati 46. D.

Rhadamanthus 28. D. 104. D.

Rhea Cybele apud Phryges 36. C. Fit arbor 44. C (n. 1). Exsectiones pudendorum sancivit propter Attin 36. C (n. 9).

Rhetorica instituta a Graecis ad iniustitiam et calumniam 8. C.

Roma urbs magna 84. n. 5. A Romanis praerogativa donatur puerorum amor 112. A (n. 2). Romanorum iactantia 138. C.

S.

Sacrificia sanguine humano grata sunt Iovi Latiari 114. A. Item Dianae aliisque diis 114. A (n. 4. 5).

Salomo — vid. *Hieromus*.

Samson 170. Fragm. VI.

Sapientes quinam existimati sint 160. A.

Sappho meretrix 130. B. C (n. 14). Suam ipsius lasciviam canit 130. C.

Sardinia 44. B.

Saturnus tyrannicida 38. A (n. 16). Filios devorat 104. D. Vinctus et regno eiectus 44. B.

Scorpius Dianae auxiliator 42. A.

Scriptores antiquissimi Moses et Homerus 118. A.

Scripturae sacrae monumentis Graecorum antiquiores 114. B. Variis temporibus exaratae 54. C (n. 11). Artificio carent, futura praedicunt, universi creationem explicant, egregia praecepta exhibent, unum deum praedicant 114. B. In iis thesaurus nobis offertur 116. D. Studiosos sui amicos deo faciunt 54. C.

Scropha apud Romanos ob triginta foetus cultum assecuta 134. C (n. 4).

Semele 92. D.

Semiramis bellicosa 126. D.

Senescere semper discentem 138. D (n. 7).

Sermonum libertas pretio addici non debet 8. C. Non debet id quod nunc iustum dicitur alias dici non bonum 8. C.

Servitus a Christianis agnoscitur 18. n. 4. Lubenter serviunt dominis suis, si servi sunt 50. B.

Sibylla 156. n. 5.

Sicilia 44. B.

Sidera non adoranda 20. D. Animata 56. A. Eorum positio 40.

C. Positionis tabula 34. A. Vid. *Astrologia*.
Silanion statuarius 130. B. C (n. 7).
Socrates 14. D.
Sol et luna propter nos facta 20. D. Omnium unus 50. B. Eum esse massam igneam Anaxagoras dixit 112. n. 11.
Solon sophista 138. D (n. 7). Circa olympiadem quadragesimam sextam 160. B (n. 27).
Somnia — ex iis artem divinandi invenerunt Telmisenses 4. n. 5.
Sophistae adulterarunt quae ex Mose hauserant 152. B.
Sophron mimographus Helenam in campos Elysios transtulit 48. A (n. 16). Aereâ fabricâ clarior quam scriptis 134. D (n. 6).
Sorites philosophorum 112. C.
Spectacula pravorum daemonum occasione celebrata 96. C. Ibi vitia docentur etc. 96. D. 98. A. B.
Spilumene 136. n. 14.
Spiritus dei portio 30. C (n. 3). Divinus s. sanctus etc. 33. n. 12. Dei legatus 70. B. Minister dei passi 62. A (n. 19). Piis animabus cognatus 62. A (n. 18). Alae animae 88. A (n. 3). Efficit ut simus imago et similitudo dei 68. n. 5. Non omnibus inest sed quibusdam iuste viventibus 62. A. Eius lorica armatus servare poterit quidquid ab eo circumdatum fuerit 74. C. Est auctor immortalitatis 30. n. 3. Absque eo fit homo mortalis 32. A. Cum eo amissam coniunctionem requirere debemus 66. D. — Spirituum duo genera 52. D (n. 1). Alter anima vocatur, alter imago et similitudo dei 52. D. Utrumque genus primis hominibus datum 52. D. Postquam peccaverunt, posterius genus (spiritus divinus) ab iis discessit, ita ut mortales fierent 32. D. A. Posteri quasdam eius virtutis scintillas retinuerunt 62. D. Inde quisque in eius societatem redire et immortalitatem consequi potest 70. D. 90. C. Cf. 52. n. 1.
Spiritus materialis in mundo 54. C. Materiam pervadens 20. D. Animae assimilatur 20. D. Non est colendus ut deus 20. D. Inferior est spiritu divino 20. D. Est in angelis, hominibus, animalibus, stellis, plantis, aquis 56. A. Habet tamen in se discrimina 54. n. 9.
Statuae meretricibus positae 130. 132. Fraterna caedes honoratur, dum Polynicis et Eteoclis imagines spectantur 134. C. Pasiphaes statua dum in pretio habetur, ad similem fere vitam excitantur mulieres 132. B. Cynaedus honore afficitur, dum Ganymedes Leocharis in pretio habetur 136. A. Statuarum praestantissimi opifices 130. n. 6. 134. n. 3. 5. 7. 8. 136. n. 11—13.
Stesimbrotus Thasius 120. n. 14.
Sthenelaus (Sthenelus) Argivorum rex 148. A. Sthenelaus alter 148. B (n. 5) 150. D (n. 19).
Stilus atticus 112. C.
Stoici resurrectionem (renovationem omnium) admittunt secundum quosdam circuitus 26. D (n. 1). Deum corpus esse dicunt 104. n. 11.
Stola inhumana 100. A.
Sus cancris fluvialibus curatur 82. B. Triginta porcellos uno partu enixa Romanis in honore 134. n. 4.
Syllogismorum probabilitas 112. C.

T.

Taediferi munus 110. B.
Tatianus in terra Assyriorum natus 162. C. Non dives 50. n. 3. In Graecorum disciplinis institutus 162. C. Professus rhetorica sophistarum studia 136. B (n. 1). Sapientiae Graecorum laude celebris 6. B (n. 22). Multas regiones peragravit 136. B. In ar-

tes et inventa multa incidit 136. B. Romae vidit statuas illuc exportatas 138. B. Mysteriorum apud Gentiles particeps factus 112. A (n. 1). Varias religiones exploravit 112. A. Falsas religiones fastidire coepit et verum quaerere 114. A, B. Tum incidit in libros Christianorum sacros iisque fidem habuit 114. B (n. 8). Intellexit, illis libris divinitus edoctus, homines religionis christianae beneficio in libertatem vendicari 114. C. Valedixit Graecorum sapientiae 6. B (n. 22). Abiecit eorum errorem 114. C (n. 1). Missos fecit philosophos 108. D. Valedixit Romanorum iactantiae et Atheniensium vaniloquentiae 138. C. Barbaram philosophiam amplexus est 138. C. 162. C. Fit praeco veritatis 76. A. Contemsit legum institutiones apud Gentiles 112. D. Statutum habet in dei colendi ratione citra inficiationem perstare 162. C. Paratum se exhibet ad examen dogmatum 162. C. Statuit suam de deo sententiam coram magistratibus non celare 110. B. C. Exagitatur a Gentilibus quod infinitam philosophorum multitudinem spernat 138. D. Quod nova barbarorum (Christianorum) dogmata sectetur 138. D. Non alienis opinionibus sua confirmat 138. C. Insidias ei molitus est Crescens 84. A. Promittit se scripturum *Adversus eos qui de rebus divinis asseveraverunt* 154. n. 9. Scripsit *De animalibus* 68. n. 6. Scripsit *De perfectione secundum salvatorem* 164. n. 1. — Tatianus haereticus Aeonas quosdam invisibiles commentus est Fragm. IV. Mundum opus demiurgi dixit Fragmm. VI. VII. Adami salutem negavit Fragmm. IV. V. Nuptias damnavit Fragmm. I—IV. Cibos quosdam reprobavit Fragmm. IX. X. Veterem et novum hominem separavit Fragm. VIII. Putativam Christi carnem introduxit Fragm. III. Epistolas ad Timotheum repudiavit Fragm. XI.

Taurus (in coelo) adoratus 46. D (n. 9).

Telesilla 130. B.

Telmisenses divinandi ex somniis artem invenerunt 4. n. 5.

Templum Hierosolymitanum 144. C. Eleusinium 152. D.

Tempus nequidquam dividitur 106. A (n. 6). Nos praetercurrimus, sed aevum stat, quamdiu volet deus 106. B. Tempora ubi non cohaerent, vera esse nequit historia 124. A.

Terra superior praedicata ab Herodoro 112. C. Inde lapsus leo ab Hercule occisus 112. C. Geographi, dum situm orbis terrarum describunt, ea quae ultra sunt ignorantes maris aestus causantur 90. B (n. 8). Vid. *Coelum*.

Testes domestici non assumendi 118. A.

Thalarchis Argiva 130. C.

Thales antiquissimus septem sapientium 162. B. Floruit circa olympiadem quinquagesimam 162. B.

Thamyris 154. C. Non multo antiquior rebus iliacis 158. A.

Theagenes Rheginus 120. n. B.

Thebarum tyrannus Bacchus 38. A.

Theodotus historicus 144. C.

Thersites agminis ductor 128. D. Loquax ob imperitiam, calvo et acuto capite 128. D. Loquacissimus 112. C.

Thesauri divitis domini 116. D.

Thespiae 92. D.

Thyestes Argivorum rex 148. B.

Tibia inventa a Marsya et Olympo 5. n. 13.

Tlepolemus, Herculis filius, ad bellum troianum profectus 156. D.

Tragici cuiusdam fragmentum 41. n. 23.

Transformatio hominum 44. C.

Tributa pendunt lubenter Christiani 18. B.

Triopas Argivorum rex 148. A.

Triptolemi agricultura 42. A. 152. D.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

III. Index locorum.

1. Scriptorum sacrorum.

Genesis.

1, 3. Fragm. VI. n. 2.
— — VII. n. 2.
1, 31. c. 17. n. 17.
3, 1. c. 7. n. 10.

Iudicum.

16, 17. Fragm. VI. n. 6.

Psalmorum.

8, 5. c. 15. n. 20.

Iesaiae.

50, 9. Fragm. II. n. 2.

Amosi.

2, 12. Fragm. X. n. 1.

Sapientiae.

2, 23. c. 7. n. 2.

Matthaei.

6, 19. Fragm. II. n. 1.
6, 24. — I. n. 4.
13, 44. c. 30. n. 4.
22, 30. Fragm. II. n. 4.

Lucae.

6, 25. c. 32. n. 6.

Ioannis.

1, 1 ss. c. 5. n. 1.
1, 3. c. 19. n. 22.
1, 5. c. 13. n. 5.
4, 24. c. 4. n. 7.

Actuum apostolorum.

17, 18. c. 6. n. 3.
17, 25. c. 4. n. 13.

Ad Romanos.

1, 20. c. 4. n. 9.
7, 15. c. 11. n. 11.

I. ad Corinthios.

2, 14. c. 15. n. 15.
3, 16. c. 15. n. 10.
7, 5. Fragm. I. n. 1.
15, 22. — V. n. 2.

Ad Galatas.

6, 8. Fragm. III. n. 2.

Ad Ephesios.

6, 13. 14. 17. c. 16. n. 12.

Ad Colossenses.

1, 15. c. 5. n. 3.

Ad Titum.

Fragm. XI. n. 2.

Ad Hebraeos.

1, 3. c. 15. n. 16.

Apocalypsis.

(21, 4. 22, 5) c. 20. n. 9.

2. Scriptorum profanorum.

Orph. Fragm. — c. 8. n. 18.
Homer. Odyss. 8, 326. — c. 8. n. 5.
— Iliad. 1, 599. — c. 8. n. 5.
— — 2, 6. — c. 21. n. 4.
— — 2, 372. — c. 19. n. 15.
— — 18, 401. — c. 8. n. 15.

Solon. Eleg.	—	c. 35. n. 7.
Heraclit. Fragm.	—	c. 3. n. 1.
Aristophan. Ran. 92 s.	—	c. 1. n. 23.
Callim. Hymn. in Iov. 8 s.	—	c. 27. n. 6.
Ptolem. Mend. Fragm.	—	c. 38. n. 6. 7.
Apion. Fragm.	—	c. 38. n. 7.
Tragici inc. Fragm.	—	c. 8. n. 23.
Plutarch. v. Thes. c. 1.	—	c. 20. n. 8.
Iustin. Mart. Fragm.	—	c. 18. n. 10.

3. Loci quibus alii scriptores usi sunt.

Athenagoras de resurr. c. 8.	—	c. 6. n. 7.
Tertullianus Apol. c. 46.	—	c. 2. n. 3. 4. 5.
— c. Prax. c. 5.	—	c. 5. n. 2.
Clemens Strom. I. c. 14. §. 65.	—	c. 41. n. 27. 28.
— — I. c. 16. §. 74—76.	—	c. 1. n. 3 ss.
— — I. c. 16. §. 79.	—	c. 41. n. 24. 25.
— — I. c. 16. §. 80.	—	c. 41. n. 26.
— — I. c. 17. §. 87.	—	c. 40. n. 3.
— — I. c. 21. §. 101.	—	c. 38. n. 8.
— — I. c. 21. §. 102.	—	c. 38. n. 9.
— — I. c. 21. §. 102.	—	c. 39. n. 14.
— — I. c. 21. §. 103 s.	—	c. 39. n. 15.
— — I. c. 21. §. 114.	—	c. 37. n. 5.
— — I. c. 21. §. 117.	—	c. 31. n. 20 ss.
— — I. c. 21. §. 121.	—	c. 36. n. 11. 12.
— — I. c. 21. §. 129.	—	c. 41. n. 31.
— — I. c. 21. §. 131.	—	c. 41. n. 14. 17. 18.
Eusebius Praepar. evang. X. c. 11.	—	c. 31. n. 1. c. 36. n. 1.
— Histor. eccl. IV. c. 16.	—	c. 18. n. 10.
— —	—	c. 19. n. 4.
— Chron. c. a. m. 4090.	—	c. 31. n. 20.

Addenda et emendanda.

P. 18. n. 4 ad sententiam comp. c. 11: Δοῦλος ἐὰν ᾧ, δουλείαν ὑπομένω. — P. 23. n. 3. v. 8 verbo προπηδᾶν adde: cui mox respondet χωρεῖν atque infra προέρχεσθαι et γεννᾶσθαι. — P. 40. v. 1 p. μυστηρια l. μυστήρια. — P. 48. n. 13. v. 1 p. c. 10 l. supra. — P. 53. v. 10 sq. p. constructionem et universum opus l. machinam et quodvis [in ea] opus. — P. 57. n. 16. v. 10 p. (cf. c. 7. n. 7) l. (cf. c. 7. p. 146. D, σὺν αὐτῷ, coll. n. 7). — P. 77. v. 1 p. igni l. igni aeterno. — Ibid. v. 15 sq. p. quidquam efficiunt l. efficaces sunt. — P. 84. v. 11 p. την l. τήν. — P. 86. v. 13 dele comma post μαίνεται. — P. 93. v. 1 p. convicium l. convitium. — P. 98. v. 11 verba διὰ σχημάτων Maranus perperam interpretatus est „per gestus.“ — P. 115. v. 14 p. hanc l. haec. — P. 135. v. 8 p. pueros l. liberos. — P. 151. v. 10 p. Priopae l. Triopae. — P. 157. v. 1 p. Sybilla l. Sibylla.

ATHENAGORAE
PHILOSOPHI ATHENIENSIS
OPERA.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM NONDUM COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

IENENSIS

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR, IN CAES. REG. FACULTATE EVANGELICO-THEOLOGICA VINDOBONENSI PROFESSOR P. O., SOCIETATUM LATINAE IENENSIS, HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS, CHRISTIANAE STATISTICAE BEROLINENSIS, HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA SODALIS.

CUM DUOBUS SPECIMINIBUS CODICUM MANUSCRIPTORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLVII.

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN VII.

ATHENAGORAS ATHENIENSIS.

Ἀνὴρ ἐν αὐτῷ χριστιανίσας τῷ τρίβωνι.

IENAE
PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.
MDCCCLVII.

ATHENAGORAE
PHILOSOPHI ATHENIENSIS
OPERA.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM NONDUM COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

IENENSIS

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR, IN CAES. REG. FACULTATE EVANGELICO-THEOLOGICA VINDOBONENSI PROFESSOR P. O., SOCIETATUM LATINAE IENENSIS, HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS, CHRISTIANAE STATISTICAE BEROLINENSIS, HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA SODALIS.

CUM DUOBUS SPECIMINIBUS CODICUM MANUSCRIPTORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLVII.

PRAEFATIO.

Tertium nunc saeculum decurrit, ex quo Athenagorae *Supplicatio pro Christianis* primum typis descripta est, una cum eiusdem tractatu *De resurrectione mortuorum* aliquot annis ante in lucem prolato. Inde in hunc scriptorem, caeteros saeculi secundi apologetas quum mente philosophica omnigenaque eruditione tum expolito dicendi genere longe superantem, multi viri literati operam suam impenderunt. Sed editio adhuc desiderabatur quae textum qui dicitur ad fidem optimorum codicum manu scriptorum emendaret atque lucis plus sententiis afferret. Equidem studui efficere ut rectius legatur ille ac melius intelligatur.

Omnia emendandi Athenagorae subsidia in meum usum contuli. Qua in re liberaliter a viris clarissimis doctissimisque, quum bibliothecas ipsas adire non contingeret, pro singulari eorum tum erga literas tum erga me amore sum adiutus. Non possum quin Carolo Benedicto Hase, in parte Bibliothecae Imperatoriae Parisinae codices manu scriptos com-

plectente conservatori, Ioanni Georgio Krabinger, Bibliothecae Regiae Monacensis praefecto, Eduardo Cunitz, Theologiae doctori in Academia Argentoratensi, Davidi Davis, Baccalaureo Artium Eveshamiensi, nunc Nordovici ministro verbi divini, pro insignibus in meam Athenagorae editionem meritis gratissimum animum palam profitear. Gratias etiam ago maximas L. B. Wolfgango de Goethe, Camerario Magniducali Saxo-Vimariensi et Secretario Legationis Regiae Borussicae in urbe Roma, qui per viros eruditissimos Henricum Brunn et Carolum Lorentzen Phil. DD. multa de Romanis Athenagorae codicibus mecum communicanda curavit, et Henrico Eduardo Kaiser, Gymnasii Bregensis professori, qui Lubanensis codicis exemplum mihi misit.

Fabulam eroticam ego curare non debui. Etenim sub Athenagorae Philosophi Atheniensis nomine prodiit gallice, tamquam e graeco conversum, opus tributum in libros decem *de vero et perfecto amore*, sive de castis amoribus Theogenis et Charidis, Pherecydis et Melangeniae. Inscribitur sic: „Du vray et parfait Amour, éscrit en Grec par Athénagoras Philosophe Athénien; contenant les Amours honnêstes de Théogenes et de Charide, de Phérécides et de Mélangénie: traduit du Grec d'Athénagoras, par Martin Fumée Seigneur de Génillé. À Paris chez Michel Sonnius 1599." 12°; denuo „chez Dan. Guil-

lemont 1612." 12° *). Hoc certe opus sollerter inventum est, artificiose pertextum, praeclaris ethices praeceptis illuminatum, magna iucundissimarum imaginum sapienter dispositarum varietate condecoratum. Interpres Fumaeus, qui codicem graecum a Lamanaeo, protonotario cardinalis d'Armagnac, accepisse se testatur, non dubitat auctorem esse illum Athenagoram cuius Apologia pro Christianis et liber De resurrectione mortuorum exstet. At, quod quidem hodie inter omnes constat **), opus istud inferiori aetate, saltem post oppressum a Turcis graecum imperium, confectum est. Non tantum fraudem scite aperuit, sed etiam Fumaeum ipsum fuisse callidum operis spurii architectum M. V. La Croze in Epistola ad I. C. Wolfium (Thesauri epistolici Lacroziani Tom. III, Lips. 1746. 4°, p. 249 sqq.) copiose demonstravit. Cf. I. A. Fabricius Biblioth. gr., ed. Harles., Vol. VII. p. 98 sqq., J. Dunlop The History of Fiction, Edinb. 1816, Vol. I. p. 113 sqq. (Aus d. Engl. übertragen und vielfach vermehrt von F. Liebrecht, Berol. 1851, p. 36 sqq.), F. Schöll Geschichte d. griech. Literatur, Berol. 1830, Tom. II. p. 519.

---

*) Epitomen praebet „Bibliothèque universelle des Romans," à Paris, Aoust 1775, p. 5—52.

**) Solus Baumgarten-Crusius Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte P. I. (Ien. 1832) p. 174, a Caveo deceptus, dubitanter loquitur: „Sein mystischer Roman (die wahre Liebe), in franz. Sprache allein gedruckt, ist zu wenig gekannt und die Quelle, aus welcher er herausgegeben worden, zu apocryph, als dass man über dieses, übrigens merkwürdige, Buch urtheilen könnte."

Nonnulli viri eruditi de libris duodecim Athe gorae *Περὶ τῶν εἰς ἑαυτόν* somniarunt, nimirum au ritate decepti Centuriatorum Magdeburgensium. A. P. Leyser Diss. de Athenagora Atheniensi p losopho christiano, Lips. 1736. 4°, p. 47 sq.

Novae Iustini et Tatiani editiones a me ad natae et in Germania et extra eam, etiam in Amei septentrionali, viris doctis probatae fuerunt, maxime iis qui aut similia opera moliti sunt sciunt quantum in iis desudandum sit. Ut h unum nominem, honorificentissimum de illis editio bus meis (h. e. Corp. Apologg. Vol. I—VI) tulit dicium supra memoratus Car. Ben. Hase, vir ctrina nomineque illustrissimus et in hoc studior genere excellentissimus: „Journal des Savants“ (P 1852. p. 619 sqq. 1853. p. 182 sqq. 363 sqq.

Iam depeculatus est quidam editor mercenar meam Apologetarum editionem: valde opto ut isti modi facinoris ne successor exsistat.

Vindobonae m. Iunio a. MDCCCLVI.

Dr. Carolus Otto.

PROLEGOMENA

IN

OPERA ATHENAGORAE.

I. CONSILIUM HUIUS EDITIONIS.
II. RECENSUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM.
III. RECENSUS LIBRORUM IMPRESSORUM.
IV. RECENSUS TRANSLATIONUM.
V. DE ATHENAGOREA DICTIONE.
VI. ARGUMENTA OPERUM.
VII. DE INSCRIPTIONE ET AETATE SUPPLICATIONIS.

I. De huius editionis ratione.

extus utriusque operis Athenagorae, et *Πρεσβείας ερὶ Χριστιανῶν* et *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν**), a me conitutus est secundum optimum venerandae antiquitis codicem Parisinum n. 451, meae editionis graa denuo perlustratum. Caeteros vero codices, inr quos Parisinus n. 174 et Argentoratensis, quo illus adhuc editor usus est, aetate virtuteque exllunt, censui neutiquam negligendos esse. Plerumte enim unus eorum alterve, ad quos Lubanensis Monacensis pertinent nunc primum in meum usum ollati, testimonio suo auctoritatem auxit Parisini rimo loco collocati: passim emendatiora praebuere. liquot locis, ubi nullam quae satisfaceret in coicibus mstis lectionem inveni, coniecturam sive ab liis prolatam sive a me excogitatam, quam rationius prudenter subductis iuxta codicum vestigia pro era lectione habere liceret, haud dubitavi textui nserere. Interpunctionem vulgatam diligenter emenlavi; permultas sustuli parentheseos notas, quibus ditores Athenagorae verba inquinarunt. Capita oraionis Maraniana servavi; praeterea margini paginas

---

*) Ita titulum optimorum codd. mstorum auxilio reposui pro vulg. Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.

literasque usitatissimae editionis Morellianae apposui.

Adnotatio, qua Athenagoram adornavi, critica est et exegetica, quemadmodum in meis Iustini ac Tatiani editionibus. Criticae ea ratio est ut diversas codicum manu scriptorum, partim nunc primum collatorum, scripturas et virorum doctorum measque coniecturas contineat: unde cuivis facile sit historiam κρίσεως nostri scriptoris perspicere. In exegetica autem eam viam tenui ut accurata interpretatione utrumque librum instruerem, quum aliorum observationes (quotquot memoratu dignae erant)*) tum novas meas proponens. — Scholia praestantissimi codicis Parisini n. 451, haud indigna omnino quae publici iuris fiant, nunc primum prodeunt, una cum scholiis Parisini n. 174 integris.

Versio Supplicationis pro Christianis est Gesneriana, innumeris locis a Marano pariter atque a me emendata; in tractatu De resurrectione mortuorum Maranianam secutus sum. Propemodum effeci ut utriusque libri translatio fere nova videri posset.

Indices et verborum notatu dignorum et rerum memorabilium et locorum e sacris ac profanis scriptis citatorum diligentissime confeci, ut in meis Iustini et Tatiani editionibus.

Ubi meas ad Iustini Phil. et Mart. Opera notas (= n.) laudavi, altera usus sum editione.

---

*) Inter recentiores commentationem scripsit Theod. Adr. Clarisse: De Athenagorae vita et scriptis et eius doctrina de religionis christianae capitibus. Lugd. Bat. 1819. 4°.

II. De codicibus manuscriptis.

Inter septendecim codices *Πρεσβείας περὶ Χριστιανῶν* collatos antiquissimi, h. e. saeculi decimi ineuntis et undecimi, praestantissimique sunt Parisini 1 et 2: ad quos Argentoratensis saeculi decimi tertii accedit. Reliqui sunt inferiori aetate scripti: saeculo decimo quinto (Sirl. Vat. Ottob. 1. 2. Lub. Petr. Bodl. 1. 2) sextove (Mon. Par. 3. Clar. Aet. Bon.); alterutri saeculo Orat. adiudicandus videtur esse.

Liber *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν* continetur tribus illis codicibus perantiquis (Par. 1. 2. Arg.), uno saeculi decimi quarti (Par. 3), uno decimi quinti (Ms. Vall.), tribus decimi sexti (Clar. 1. 2. Aet.), uno saeculi decimi quinti sextive (Big.)

Iam recenseamus singulos codices manu exaratos, ac primum quidem eos in quibus uterque Athenagorae liber inest.

I. *Codex Parisinus CDLI*, olim 1169 tum 2271, Parisiis in Bibliotheca Imperatoria asservatus, membranaceus in fol., foliorum 403, loco sexto (fol. 322,b — 348) Athenagorae Supplicationem pro Christianis et septimo (fol. 348,b — 369,b) eiusdem librum De resurrectione mortuorum praebet. Tituli: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν* (fol. 322,b), et: *Τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως* [absque art. *τῶν*] *νεκρῶν* (fol. 348,b). Alter titulus primâ manu videtur praepositus esse, prior vero recentioris aetatis est, fortasse saeculi undecimi. Codex a Baane, notario Aretae archiepiscopi Caesariensis, anno Christi 914 exaratus est. Pluri-

bus hunc codicem, cuius eodem quo scriptus est elegantissimo charactere specimen Montefalconius (Palaeograph. graec., Par. 1708. Fol., p. 274) exhibuit, in Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. IX sqq. descripsi. Ut antiquitate sic praestantia eminet. In margine scholia praebet, plerumque primâ manu scripta nec contemnenda. Iam eo usus est Maranus, qui „Reg. 1“ appellavit. Equidem lectiones, quae hunc editorem latuerunt, una cum scholiis, quae nunc primum prodeunt, acceptas refero humanitati Caroli Benedicti Hase, illustrissimi librorum mstorum illius bibliothecae conservatoris: is quippe egregium codicem, rogante me, denuo inspexit et quae ipse enotavit, vel ex parte per virum eruditissimum *Σύψωμον*, graeco genere natum, enotanda curavit, ad me transmisit ut ederentur. — Codex a me „Par. 1“ vocatur.

II. *Codex Parisinus CLXXIV*, olim 1358 postea 2919, eiusdem Bibliothecae, membranaceus in 4°, foliis 190 constans, loco duodecimo Athenagorae Supplicationem pro Christianis habet, fol. 132 recto: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Finitur fol. 153 verso. Tum legitur (usque ad fol. 371,b) eiusdem liber De resurrectione mortuorum: *Τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Is codex a librario graeco exaratus, cuius specimen in Opp. Tatian. editione (= Corp. Apoll. Vol. VI) suppeditavi, saeculo decimo adiudicandus est vel saltem undecimo. Adeas Iustin. Opp. l. c. p. XI sqq. In margine scholia offeruntur grammatico-dogmatica, quorum pleraque Dechairius repetiit qui-

dem sed magna ex parte vitiose propter scripturae compendia in codice obvia. Idem editor variantes huius codicis lectiones protulit: vocavit „Reg.“ et Maranus „Reg. 2.“ Mihi est „Par. 2.“ Humanissimus Car. Ben. Hase, quem supra laudavi, a me rogatus integra codicis scholia accuratissime descripsit et edenda mihi misit.

III. *Codex Argentoratensis*, Argentorati in Bibliotheca urbana servatus, olim peculium Ioannis Reuchlini, postea Abbatiae Maurimonasterii, bombycinus in folio minimo, saeculo decimo tertio confectus, quem primus adhibui ad nonnullos Iustini libros emendandos atque curatius descripsi Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. XIV sqq. *), addito ibi specimine, suppeditat prima manu utrumque Athenagorae librum. N. 8: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*. N. 9: *Τοῦ αὐτοῦ ἀθηναγόρου περὶ ἀναστάσεως*. Codicis, quem nullus ante me editor in usum criticum adhibuit, collationem accepi beneficio Eduardi Cunitz, doctissimi theologi Argentoratensis: qui quidem omnem enotavit diligentissime scripturae varietatem mihique ad emendandum textum concessit.

IV. *Codex Ottobonianus graecus XCIV*, Romae in Bibliotheca Vaticana inter codices mstos Ottobonianos reconditus ideoque inter eos a Montefalconio (Bibliotheca Bibliothecarum mstorum, Par. 1739. Fol., Tom. I.

*) Coll. librum meum de „Epistola ad Diognetum“ ed. 2 (Lips. 1852) p. 3 sq.

p. 190. C, = Ottob. R. VII. 35) commemoratus, olim „ex codicibus Ducis Ioannis Angeli ab Altaemps," chartaceus in fol., foliorum 296, saeculi decimi quinti, utrumque Athenagorae librum praebet, h. e. secundo loco Supplicationem fol. 164—181: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανῶν* [sic] *πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*, et tertio loco De resurrectione fol. 182—195: *Ἀθηναγόρου περὶ ἀναστάσεως* [sine art. *τῶν*] *νεκρῶν*. Nomen librarii deest. Praeterea eo codice continentur: 1°. Clementis Alexandrini Stromata fol. 1—162. (Folium 163 literis non impletum est.) 4°. Eiusdem *Παιδαγωγοῦ* editio typis exscripta in fol., constans foliis 92, sine loco et anno. Adiicitur *Ἀθήλου εἰς τὸν Παιδαγωγόν*, fol. 196—241. (Folium 242 album est.) 5°. Eiusdem Stromatum epitome, fol. 243—296, sic inscripta: *Ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου τῶν στρωματέων*. Illam notitiam debeo viro doctissimo Carolo Lorentzen, qui codicem in meam gratiam accuratius inspexit. Collationem Supplicationis D. Etiennot transmisit Marano: quocum vocavi „Ottob. 1."

V. *Codex Claromontanus LXXXIII*, chartaceus in 4to, foliis constans 109, saeculo decimo sexto exaratus, anno 1573 peculium Claudii Nauloti Vallensis, postea Collegii Parisiensis Societatis Iesu, dehinc Io. Meermani*), hodie (ut comperi diligentissime investigando) Oxonii in Bibliotheca Bodleiana inter codices Miscell. 212 conditus, offert: 1°. Iustini Epi-

---

*) Cf. quae in Opp. Iustin. Tom. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XXI exposui.

stolam ad Zenam et Serenum. (Iust. Opp. Tom III. P. I, = Corp. Apoll. Vol. IV. ed. 2. Proll. p. XVI.) 2°. Athenagorae librum De resurrectione mortuorum, fol. 16—46. Titulus: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. 3°. Eiusdem Supplicationem pro Christianis, fol. 47—86: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν. 4°. Excerpta ex Epiphanii, Cypri episcopi, De mensuris et ponderibus libro. 5°. Iosephi, patriarchae Constantinopolitani, Confessionem fidei. 6°. Epitomen libri Epiphanii De duodecim lapidibus rationali (λογίῳ) summi pontificis Iudaeorum insertis. 7°. Ex Ioannis Damasceni De fide orthodoxa libris quaedam de libero arbitrio. In fine exstat haec librarii subscriptio: Οὐαληριανὸς ὁ Ἀλβίνου κανονικὸς τῆς πολιτείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταύτην ἔγραψεν βίβλον· 1532. Hic codex igitur ab illo Valeriano Foroliviensi, filio Albini Canonico Regulari, cui complura Tatiani apographa debemus*), confectus est. Cf. Catal. mstorum codicum Collegii Claromontani (Par. 1764) p. 26 sq. et H. O. Coxe Catal. codicum mstorum Bibliothecae Bodleianae P. I (Oxon. 1853. 4°) p. 770. — In adnotationibus Supplicationi appositis cum Marani siglo „Clar." designavi; in libro De resurrectione cum eodem „Clar. 1" vocavi.

VI. *Codex Aetonensis LXXXVIII*, in Bibliotheca Collegii Aetonensis sub arce Windesoria asservatus, in fol., praeter Iustini Epistolam ad

---

*) Cf. Tatian. Orat. ad Gr. (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XV sqq.

Zenam et Serenum et Tatiani Orationem ad Graecos suppeditat Athenagorae Supplicationem: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν, et eiusdem librum De resurrectione: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Scriptus est, sed admodum vitiose, ab illo quem modo memoravi Valeriano anno 1534. Persaepe consentit cum Bodleianis. Cf. Catalog. librorum mstorum Angliae et Hiberniae (Oxon. 1697. Fol.) Tom. II. P. I. p. 48. N. 1886. Tatian. Orat. (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XV sq. Variantes lectiones accuratissime Worthus, Tatiani editor, descripsit et Dechairio edendas misit. — A Marano „Anglicanus" vocatus est, sed a me ut a Dechairio „A e t".

VII. *Codex Bononiensis*, repositus Bononiae in Bibliotheca Coenobii Canonicorum Regularium S. Salvatoris, inter alia continet 1°. Athenagorae Supplicationem: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν. 2°. Eiusdem De resurrectione: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Scriptus est (in fol.) quarto saeculi decimi sexti decennio ab eodem illo Valeriano Foroliviensi. Cf. Ant. Possevinus Apparatus sacer. Tom. I (Colon. 1608. Fol.) p. 131. Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. IIII) ed. 2. Proll. p. XXVIII. Idem haud dubie est codex quem in editione Supplicationis principe (Tiguri 1557) Gesnerus typis exscribendum curavit, ita quidem, ut aperta eius vitia, quae sine ulla dubitatione licuit facile corrigere, ab ipso textu tacite removeret.

VIII. *Codex Angelicus B.* 1. 10, Romae in Bibliotheca Angelica (S. Agostino), quae est Vaticanae pars, asservatus (vid. Opp. Iustin. l. c. p. XXVII), chartaceus saeculi decimi sexti, ab eodem illo Valeriano exaratus, habet 1°. fol. 1—18 Athenagorae librum De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν λόγος.* In fine: *Ἀδελφὸς βαλεριανὸς φορολιβιεὺς ὁ ἀλβίνου ἔγραψε τὴν βίβλον.* 2°. fol. 20—41 eiusdem Supplicationem: *Ἀθηναγύρου* [sic, omisso *ἀθηναίου*] *φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* In fine similis Valeriani subscriptio legitur. 3°. fol. 43—50 Iustini Epistolam ad Zenam et Serenum. Finitur: *Ἀδελφὸς ὀυαλεριανὸς ὁ ἀλβίνου ταύτην ἔγραψε βίβλον.* Haec doctissimus Henricus Brunn, Romae quum versaretur, mecum communicavit.

Supplicatio pro Christianis continetur his codicibus:

IX. *Codex Mutinensis*, custoditus Mutinae in Bibliotheca Ducali, membranaceus decimi saeculi et Parisino 451 consimillimus, praeter alia loco quinto Athenagorae Supplicationem praebet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXIX.

X. *Codex Sirletianus*, saeculi nisi egregie fallor decimi quinti, Athenagorae Supplicationem pro Christianis continens, ab Henrico Stephano collatus, cuius lectiones aliquot in editione Gesneriana a. 1557 (p. 191 sqq.) repraesentantur, titulum hunc habet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία. ἢ ἀπολογία περὶ χριστιανῶν.* Sed suspicatur Ste-

phanus ἡ ἀπολογία ex margine irrepsisse, in quo adnotata esset Iustini Phil. et Mart. ad Imperatores argumenti eiusdem oratio, eo titulo (Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν) ornata. Hic codex fuit teste Stephano peculium Cardinalis Guilielmi Sirleti († 1585): ut ostendit quoque vetus codicum Sirletianorum catalogus mstus, in Bibliotheca Escuriali servatus et ab E. Millero descriptus, in quo codex gr. n. 98 memoratur „en papier de coton: Apologie des Chrétiens, par Athénagoras" — quae quidem translatio francica egregie quadrat ad istum titulum ἀπολογία περὶ χριστιανῶν. Cf. Catalogue des Manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escurial, par E. Miller. Par. 1848. 4°. p. 310. Postea Sirleti codices plerique fere omnes in manus Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps et dehinc Cardinalis Ottoboni (Alexandri VIII, † 1691) pervenerunt; denique a Benedicto XIV (1740—1758) Bibliothecae traditi sunt Vaticanae, cuius peculiarem sectionem efficiunt. Sed hodie, ut accurate inquirendo cognovi, inter Ottobonianos in Vaticana asservatos ille codex non reperitur: ubi conditus sit equidem nescio.

XI. *Codex Vaticanus graecus MCCLXI*, Romae in Bibliotheca Vaticana reconditus, olim „Antonii Cardinalis Carafae Bibliothecarii" († 1591), chartaceus formae quadratae, foliorum 20, saeculo decimo quinto exaratus, Athenagorae Supplicationem offert: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν. Sed mancus est; nam desinit fol. 20,a verbis ὧν οἶδα ἀνθρώπους δημιουργούς (c.

16). Nomen librarii non exhibetur. Ista Henricus Brunn, quum Romae degeret, benevole mecum communicavit. Ante me hoc codice usus est Maranus, qui lectiones eius varias a D. Petro Maloët accepit et, quotquot ullius momenti viderentur esse, publicavit.

XII. *Codex Ottobonianus graecus CCLXXIV*, de quo Henricus Brunn mihi exposuit, chartaceus in 8vo, saeculi decimi quinti, quarto loco fol. 32—67,a Athenagorae Supplicationem suppeditat, hoc titulo instructam: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Librarii nomen non adnotatum est. Fuit olim penes Cardinalem Sirletum, de cuius codicibus mstis paullo antea dixi; scilicet in Catal. Sirlet. apud Millerum l. c. p. 314 comparet Sirlet. n. 160 „en papier de coton: Justin et Athénagoras.“ Quae quidem descriptio unice convenit illi codici, qui postea ad Cardinalem Ottobonum pervenit (apud Montefalconium in Bibliotheca Bibliothecarum l. c. = R. III. 60) et nunc ad Vaticanam Bibliothecam pertinet. Nam praeter Athenagorae librum quarto loco (fol. 32 sqq.) collocatum nonnulla continet Iustiniana (fol. 1 sqq.), quae quidem Supplicationi praecedunt, nempe haec: 1°. *Ἐκ τῆς β' ἀπολογίας Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος*, h. e. capita 65—67: *Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὕτως λοῦσαι* usque ad *καὶ ὑμῖν ἀνεδώκαμεν* (fol. 1—3). 2°. *Ἰουστίνος Ζηνᾷ καὶ Σερίνῳ* (fol. 4—14). 3°. Eiusdem *Ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως* (fol. 14—31). Iam sequitur Athenagorae *Πρεσβεία*: cui adiuncta est libri De resur-

rectione mortuorum editio Nanniana, graeca et latina, a. 1541. Is codex ut Ottob. 1 (vid. supra p. XV) a D. Etiennot collatus est in usum Marani: quocum siglo designavi „Ottob. 2".

XIII. *Codex Ottobonianus graecus CCLXXV*, chartaceus in 8vo, saeculi decimi quinti (apud Montefalconium l. c. = R. III. 59), olim „ex codicibus Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps," eamdem Athenagorae Supplicationem p. 1—60 complectitur hoc titulo signatam: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Consimillimus est codici Ottob. 274 et, ut Carolus Lorentzen in epistola ad me data dicit, haud dubie ab eodem codicis illius scriba confectus. Quamobcausam eum Etiennot ille indignum censuit quem in gratiam Marani cum textu vulgato compararet. Insuper (praeter folium 61 album) continet fol. 62—85 „*ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων.*"

XIV. *Codex Bodleianus graecus Barocc. XCVIII*, Oxonii in Bibliotheca Bodleiana asservatus*), chartaceus ex charta partim bombycina partim laevigata in 4to, constans 160 foliis, saeculo decimo quinto scriptus, quinto loco fol. 49—80 Athenagorae Supplicationem habet. Titulus: *Τοῦ μαΐστρου***) *ἀθηναγόρου* [deest *ἀθηναίου*] *φιλοσόφου χρι-*

---

*) Hos codices e bibliotheca Iacobi Baroccii Venetiis emtos academiae Oxoniensi Guilielmus Herbert Comes Pembrochiae anno 1629 donavit.

**) I. q. *μαγίστρου*, *magistri*. Librarius igitur Athenagoram videtur inter praefectos scholae quae Alexandriae fuit catecheticae retulisse. Iam Philippus Sidetes: *Τοῦ διδασκαλείου τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀθηναγόρας πρῶτος ἡγήσατο.* Cf. H. E. F. Guerike De schola quae Alexandriae

στιανοῦ ... περὶ χριστιανῶν. Vocabulum πρεσβεία rubricator omisit adpingere. Insunt praeterea (vid. H. O. Coxe l. c. p. 169 sq.) in hoc codice: 1°. Nicetae Davidis Expositio in Gregorii Nazianzeni carmina tetrasticha. 2°. S. Ioannis Chrysostomi Homilia, quae est in Opp. ed. Montef. Tom. VI. p. 157. 3°. Eiusdem Homilia, ibidem Tom. IX. p. 832. 4°. Origenis Epistola ad Africanum: Ἡ μὲν σὴ ἐπιστολή. 6°. De numerorum notis apud Graecos. 7°. Basilii Imperatoris Paraenesis ad Leonem filium. 8°. Philostrati Lemnii Heroica. — Dechairius variantes codicis lectiones suppeditavit. Maranus indicavit per notam „Angl. 1"; mihi vero ut ill' est „Bodl. 1".

XV. *Codex Bodleianus graecus Barocc. CXLV*, membranaceus in 4to, foliorum 279, saeculi decimi quinti (et sexti), inter triginta scripta offert (ut Bodl. 1) 1°. S. Ioannis Chrysostomi Homiliam, quae Opp. ed. Montef. Tom. VI. p. 157 exstat. 2°. Eiusdem Homiliam, l. c. Tom. IX. p. 832. 3°. Origenis Epistolam ad Africanum. 4°. fol. 21—41 Athenagorae Supplicationem, titulo non praemisso, adpingendo scilicet a rubricatore. 5°. De numerorum notis apud Graecos, alia. Cf. Coxe l. c. p. 247 sqq. Vocatus est a Marano „Angl. 2", sec a me Dechairio praeeunte „Bodl. 2".

Perpaucas (16) tantum lectiones ex utroque Bodleiano, admodum vitioso ac plerumque cum Aetonensi concordante, exscripsit Fellus.

---

floruit catechetica. P. I (Hal. Sax. 1824) p. 15 sqq. 21 sqq. et E. R. Redepenning *Origenes* P. I. (Bonn. 1841) p. 63 sq.

XVI. *Codex Oratorianus* Athenagorae Supplicationis pro Christianis, olim in Bibliotheca Congregationis Oratorii Parisiensis reconditus et a Marano in nonnullis collatus, tempestate violenta Francici regni conversionis superiori saeculo facta evanuit. Inter codices enim mstos 551, tum servatos posteaque in Supplemento graeco (Supplément grec) Bibliothecae Imperatoriae Parisiensis enumeratos, unus tantum, quod quidem Car. Ben. Has ad me perscripsit, reperitur qui Athenagorae Supplicationem continet: codex Supplementi gr. n. 14 Is vero antea non Oratorianus fuit sed ad Bibliothecam Sorbonae n. 435 pertinuit. De quo plura dicam

XVII. *Codex Parisinus Supplem. gr. CXLII*, quem modo memoravi, olim Sorbonensis 435, est chartaceus in fol. min., a Graeco Constantino Palaeocappa, Caneae in Creta nato, pulchre exaratus et Cardinali Lotharingo († 1574) dicatus Praemittuntur a Palaeocappa: 1°. (fol. 1,a — 1,b) dedicatio latine scripta: „Illustrissimo Principi Carolo Cardinali Lotharingo S.“ etc. 2°. (fol. 1,b —2,b) carmen elegicum sic inscriptum: *„Εἰς τὸν ἐπιφανέστατον καὶ αἰδεσιμώτατον Κάρολον, πανιερώτατον καρδινάλιν Λοταριγγίας, δεσπότην ἡμέτερον, Κωνσταντίνου Παλαιόκαππα.“* 3°. (fol. 3 — 5) „Omnium authorum qui hoc volumine continentur index.“ 4°. (fol. 6 — 9) idem index graece: *„Πίναξ τῆς παρούσης βίβλου.“* Titulus libri Athenagorae splendide pictus fol. 10 *ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ χριστιανοῦ φιλοσόφου* [sic utroque verbo transposito] *πρεσβεία πέρὶ χριστιανῶν* Subscriptio fol. 57,b: *Τέλος τοῦ περὶ πρεσβείας || χρι*

Specimen Codicis Lubanensis (c. 17.)

καὶ τὴν
Καθημένην Ἔνδοιος εἰργάσατο
μαθητὴς Δαιδάλου. ὁ δὲ Πύ-
θιος ἔργον Θεοδώρου καὶ Τη-
λεκλέους. καὶ ὁ Δήλιος, καὶ
ἡ Ἄρτεμις; Τεκταίου καὶ Ἀγ-
γελίωνος τέχνη. ἡ δὲ ἐν Σάμῳ
Ἥρα, καὶ ἐν Ἄργει, Σμίλι-
δος χεῖρες καὶ Φειδίου. ζωα-
κόντα φασίν, οὐδὲν αὐτῶν ἀπα-
ρασκευήν τὸ μὴ ὑπ' ἀνθρώπου

στιανῶν ἀθηναγόρου || λόγου. Hunc codicem, a nemine nuncusque collatum, Hasius censet nullius esse momenti critici. Idem vir doctus lectiones aliquot variantes mecum communicavit, quas in notis sub signo „Par. 3" repraesentavi.

XVIII. *Codex Lubanensis*, Lubani Lusatorum in Bibliotheca quae urbis dicitur repositus, chartaceus in 8vo, foliorum 103, quorum quatuor priora et quinque postrema vacua sunt, tantum Athenagorae Supplicationem continet. Titulus: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου [deest χριστιανοῦ] πρεσβεία ὑπὲρ [sic] χριστιανῶν. Prima litera *A* picta et aurata. In interiore integumenti parte haec verba leguntur: „Ad bibliothecam Laubanensem scriptum hoc pervetus pervenit e libris Heinrici Ioachimi Heine." Possessor, ut Gottl. Frid. Gudius olim apud Lubanenses verbi divini minister narravit*), dubio procul ex academia attulit Aurelianensi, in qua literis operam dedit. Codex saeculo decimo quinto exaratus est. Literarum ductus admodum perspicui sunt, immo neque ab ornatu alieni; scriptionis compendia passim adhibita. Plurimum consentit cum codice Petrino. Scriba saepe peccavit omittendo, quum oculus in vocabulo quodam paullo post iterum posito aberravit a priore ad posterius. Itacismo eumdem addictum fuisse inde patet quod ι, ει, η, οι, υ permiscentur, semel etiam ε et αι. Simpliciter scribit κόρη, ὀρός, κνίση etc. pro κόῤῥη, ὀῤῥός, κνίσση. Hunc codicem,

*) Bibliothecae disputationum et observationum de selectis historiae ecclesiasticae capitibus (Lips. et Laubae 1743. 4º) p. 207.

qui adhuc nulli Athenagorae editori notus fuit, Henricus Eduardus Kaiser, gymnasii Bregensis professor, quum Lubani degeret, penitius inspexit diversasque ab editione Rechenbergiana lectiones tanta religione enotavit, ut ne levissimos quidem librariorum errores omiserit. Quam collationem Vir Doctissimus in programmate, quod Schmiederus illius gymnasii director a. 1833 edidit*), p. 5—14 publici fecit iuris; ad me autem codicis, eodem quo scriptus est charactere, specimen benevole transmisit

XIX. *Codex Monacensis LXXXI*, Monaci in Bibliotheca Regia asservatus, chartaceus saeculi decimi sexti, formae maximae, foliorum 520, inter quatuor scripta etiam Athenagorae Supplicationem pro Christianis continet. Insunt enim in eo: 1°. fol. 1—442,b *Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως ὑπόμνημα εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ Ἀριστοτέλους.* 2°. fol. 443—457,b *Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως.* Fol. 458,a adnotata sunt haec: *ἀπηκριβώθη ἐς τὸ ἀρχέτυπον ἀνηκέστως ὂν διεφθαρμένον διὰ Μιχαήλου Σοφιανοῦ οὔτε προσθέντος τι ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὔτ᾽ ἀφελόντος. ͵αφνβ̄. ἀπριλ. κδ̄.* [h. e. a. 1552. 24. Apr.] 3°. fol. 459,a—479,a *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Fol. 479,a Sophianus ille subscripsit haec: *μιχαῆλος σοφιανὸς ἐπηνώρθωσεν, ὡς ἐνῆν μάλιστα ἐς τὸ πρωτότυπον κιβδήλως ἔχον ἀπακριβώσας, οὐδέν·τε ἀφ᾽ ἑαυτοῦ προσθεὶς οὔτ᾽ ἀφελών.* Accedunt 4°. fol. 480,b—520: *Εὐναπίου βίοι*

*) „Zur öffentlichen Prüfung der Zöglinge des Kön. Gymnasii am 26 u. 27. Sept. 1833 ladet ein Dr. Schmieder. Inhalt: 1. De codice ms Athenagorae Lubanensi disseruit eiusque variantes lectiones enotavit H E. Kaiser. 2. Schulnachrichten. Brieg, b. C. G. Wohlfahrt." 4°.

φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν. Cf. Ign. Hardt Catalog. codicum mstorum Bibliothecae Regiae Bavaricae (Monach. 1806. 4°) Tom. I. p. 463 sqq. Huius codicis variantes lectiones, quas adhuc nullus Athenagorae editor collegit, debeo Ioanni Georgio Krabinger, illustrissimo illius bibliothecae praefecto, qui *Πρεσβείαν* cum illo tam accurate in meum usum contulit, ut vel minutissima librarii peccata enotaverit.

XX. *Codex Petrinus* a me appellantur lectiones a Suffrido Petro calci latinae translationis „Athenagorae Atheniensis Philosophi Apologiae" etc. (Colon. 1567) adiectae. Desumtae sunt ex msto quodam recentioris aetatis codice, qui Lubanensi valde similis est et (cf. l. c. p. 373) titulum hoc modo habet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου* [deest *χριστιανοῦ*] *πρεσβεία ὑπὲρ* [sic] *χριστιανῶν.*

Liber De resurrectione mortuorum comparet in his codicibus:

XXI. *Codex Parisinus CDL*, olim sub numeris 1428 et 2270, Parisiis in Bibliotheca Imperatoria servatus, chartaceus in fol. min., anno Christi 1364 scriptus, loco duodecimo fol. 433,b—461 praebet Athenagorae librum De resurrectione. Cf. Opp. Iustin. Tom. I. P. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XIX sq. Ibidem specimen codicis proposui. Deest titulus, ut observavit Car. Ben. Hase mihique indicavit; rubricator enim omisit literis rubris exprimere. In superiori margine a manu primâ scriptum est: *περὶ ἀναστάσεως· οὗτος δὲ ὁ λόγος ἄριστος:* ✠

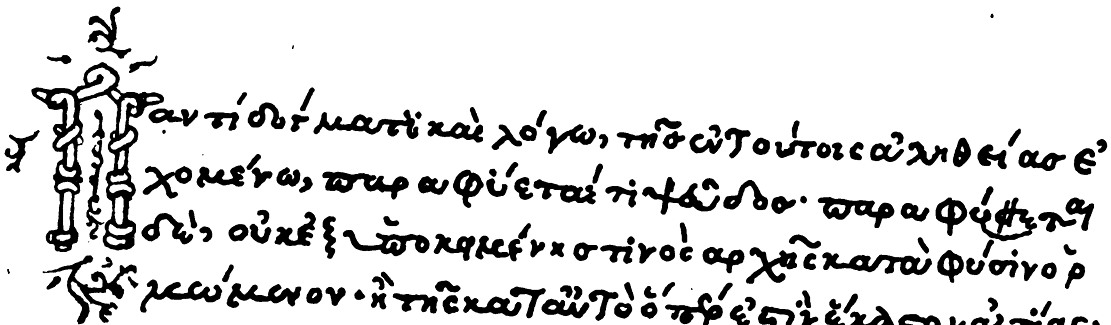
et e regione manu recentissima: ἀθηναγόρου. Nonnullas huius codicis lectiones Henricus Stephanus in editione Gesneriana a. 1557 (p. 200 sqq.) repraesentavit. — Maranus siglo „Reg. 3" designavit, mihi est „Par. 3".

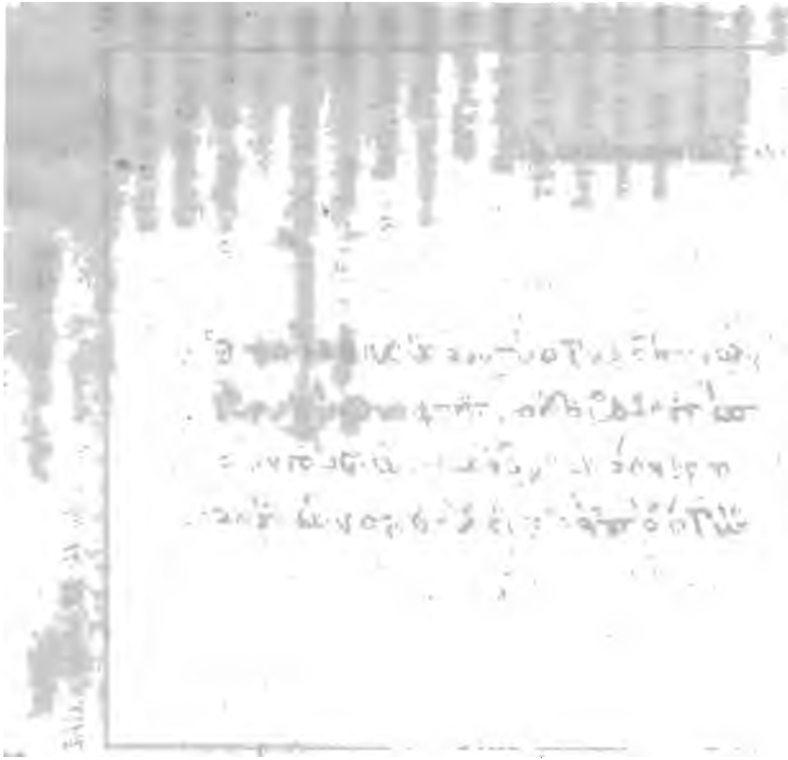
XXII. *Codex Claromontanus LXXXII*, peculium Nauloti Vallensis anno 1573, dein in Bibliothecam Collegii Parisiensis Societatis Iesu translatus, nunc in Anglia penes Illustrissimum Thomam Phillipps, chartaceus in folio (foliorum 377) et ineunte saeculo decimo sexto scriptus, Parisino 450 simillimus, loco duodecimo p. 679—717 Athenagorae librum De resurrectione exhibet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXI sq. Hunc codicem, quem cum Marano notâ „Clar. 2" insignivi, denuo contulit Rev. Davides Davis Bacc. Artt. Eveshamiensis atque omnes lectiones, quae Benedictinum illum latuerunt, mihi misit accuratissime enotatas.

XXIII. *Codex Bigotianus* lectiones vocantur ab Emerico Bigot*) e codice msto Athenagorae libri De resurrectione mortuorum collectae et a Marano descriptae. Olim in Bibliotheca Sangermanensi asservatae sunt. Ubi hodie versentur nescio; certe Parisiis in Bibliotheca Imperatoria, tot naufragorum librorum fausto portu, ubi codices Sangermanenses habentur (Opp. Iustin. Tom. III. P. I, = Corp. Apoll. Vol. IV, ed. 2. Proll. p. XI), inter complures schedas a Bigotio relictas (codd. 3114. 3116. 3117) teste

*) Obiit („doyen de la cour de Normandie") Rotomagi a. 1689.

Specimen Codicis Claromontani 82.

C. B. Hasio, qui hac de re ad me retulit, non inveniuntur.

XXIV. *Codex Florentinus III.* plut. IV. in Bibliotheca Laurentiana Medicea, membranaceus in 4[to] min., saeculi decimi quinti, h. e. a. 1491, foliorum 303, praeter Stephani Byzantii tractatum de urbibus et populis, p. 1—22 Athenagorae librum De resurrectione praebet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* In fine legitur haec amanuensis subscriptio: *μετεγράφησαν καὶ ταῦτα τοῦ περὶ ἀναστάσεως λόγου χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ ἐνενηκοστῷ πρώτῳ, μηνὸς Ἰουνίου ἕκτῃ, διὰ χειρὸς κἀμοῦ Ἰωάννου ἱερέως Ῥώσου τοῦ Κρητὸς Οὐενετίαις.* Cf. Ang. Mar. Bandinius Catal. codd. mstorum Bibliothecae Med. Laurent. varia continens opera. Vol. I (Florent. 1764. Fol.) p. 519.

XXV. *Codex Florentinus XXXII.* plut. X. in eadem Bibliotheca, papyraceus in 4[to] min., saeculi decimi quinti, foliorum 172, novem scripta continens, loco octavo p. 124—145,a habet Athenagorae librum De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Cf. Bandinius l. c. p. 496. Hic codex Florentino illi consimillimus est: uterque enim eodem saeculo exaratus est, eamdem formam habet, totidem paginas (22) complectitur. Vide quae iam de Manuscripto Vallae exponam.

XXVI. *Manuscriptus Vallae* a me latina libri De resurrectione translatio vocatur, quam Georgius Valla Placentinus Venetiis a. 1498 edidit. Is ad eam conficiendam, quippe quae prius quam

editio Nannii princeps (a. 1541) prodierit, usto quodam codice usus est, illo ipso (nisi egregrie fallor) unde Ioannes Rhosus sacerdos Cretensis a 1491 librum De resurrectione Venetiis transscripsit. Cf. quae de codicibus Florentinis supra observavi. Constat autem tales versiones critico respiciendas esse: quapropter equidem diligenter contuli.

III. De codicibus editis.

Prodiit e prelo primum Athenagorae liber De resurrectione mortuorum anno 1541, tum Supplicatio pro Christianis anno 1557. Principes hae editiones sic inscribuntur:

„Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De resurrectione mortuorum, Petro Nannio Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium, sub sole aureo. MDXLI.“ 4°. Nonnullorum exemplorum titulus habet: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in via Iacobaea: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI.“ Graeco textui, quem editio illa praebet, Petrus Nannius latinam adnexuit translationem eamque titulo novo et novis paginarum notis instructam: „Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De mortuorum resurrectione, Petro Nannio Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium,

sub sole aureo. MDXLI." In aliis exemplis: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in vico Iacobeo: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI*)." In epistola nuncupatoria ad Reverendissimum D. Antoninum a Granvella Episcopum Atrebatensem („Lovanii 13. Calendas Maias anno 1541"), latinae translationi praemissa (p. 3 sq.), Nannius dicit: „Nobis non nisi unicum exemplar fuit, a doctissimo quidem viro descriptum, sed tamen non paucis vitiis infectum, nec mirum, non enim meliora mihi poterat tradere quam in archetypo invenerat, quod unum superesse aiunt in universa Europa." Nihil refert amplius de codice suo msto, quem typis describendum curavit**). Neque adnotationes dedit. Translatio persaepe est vitiosa.

„*ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν.* ATHENAGORAE ATHEniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis, ad Imperatores Antoninum et Commodum. Eiusdem De resurrectione mortuorum. Ex antiquis exemplaribus libellus ille nunc primum profertur, hic autem castigatior quam antea editur. Uterque graece et latine. Ex officina Henrici Stephani. An. MDLVII." 8vo min.***) Haec editio CONRADO GESNERO *πολυ-*

---

*) In maximo errore versatur Th. Adr. Clarisse, qui l. c. p. 40, Dupinio fretus, librum De resurrectione „primum" editum esse affirmat „anno 1498 graece et latine Venetiis." Scilicet isto anno latine tantum prodiit, Georgio Valla interprete.

**) Errat Cas. Oudinus (Comment. de scriptoribus eccles. antiquis T. I, Lips. 1722. Fol., p. 204) dicens illum mstum codicem fuisse Regiae Bibliothecae Parisiensis.

***) Clarisse l. c., a Io. Alb. Fabricio (Biblioth. gr. ed. Har-

editio Nannii princeps (a. 1541) prodierit, usto quodam codice usus est, illo ipso (nisi egregrie fallor) unde Ioannes Rhosus sacerdos Cretensis a 1491 librum De resurrectione Venetiis transscripsit. Cf. quae de codicibus Florentinis supra observavi. Constat autem tales versiones critico respiciendas esse: quapropter equidem diligenter contuli.

III. De codicibus editis.

Prodiit e prelo primum Athenagorae liber De resurrectione mortuorum anno 1541, tum Supplicatio pro Christianis anno 1557. Principes hae editiones sic inscribuntur:

„Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De resurrectione mortuorum, Petro Nannio Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium, sub sole aureo. MDXLI.“ 4°. Nonnullorum exemplorum titulus habet: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in via Iacobaea: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI.“ Graeco textui, quem editio illa praebet, Petrus Nannius latinam adnexuit translationem eamque titulo novo et novis paginarum notis instructam: „Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De mortuorum resurrectione, Petro Nannio Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium,

sub sole aureo. MDXLI.“ In aliis exemplis: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in vico Iacobeo: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI*).“ In epistola nuncupatoria ad Reverendissimum D. Antoninum a Granvella Episcopum Atrebatensem („Lovanii 13° Calendas Maias anno 1541“), latinae translationi praemissa (p. 3 sq.), Nannius dicit: „Nobis non nisi unicum exemplar fuit, a doctissimo quidem viro descriptum, sed tamen non paucis vitiis infectum, nec mirum, non enim meliora mihi poterat tradere quam in archetypo invenerat, quod unum superesse aiunt in universa Europa.“ Nihil refert amplius de codice suo msto, quem typis describendum curavit**). Neque adnotationes dedit. Translatio persaepe est vitiosa.

„ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. ATHENAGORAE ATHEniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis, ad Imperatores Antoninum et Commodum. Eiusdem De resurrectione mortuorum. Ex antiquis exemplaribus libellus ille nunc primum profertur, hic autem castigatior quam antea editur. Uterque graece et latine. Ex officina Henrici Stephani. An. MDLVII.“ 8vo min.***) Haec editio Conrado Gesnero *πολυ-*

*) In maximo errore versatur Th. Adr. Clarisse, qui l. c. p. 40, Dupinio fretus, librum De resurrectione „primum“ editum esse affirmat „anno 1498 graece et latine Venetiis.“ Scilicet isto anno latine tantum prodiit, Georgio Valla interprete.

**) Errat Cas. Oudinus (Comment. de scriptoribus eccles. antiquis T. I, Lips. 1722. Fol., p. 204) dicens illum mstum codicem fuisse Regiae Bibliothecae Parisiensis.

***) Clarisse l. c., a Io. Alb. Fabricio (Biblioth. gr. ed. Har-

μαϑεστάτῳ debetur. Etiam nunc in Bibliotheca Reipublicae Turicensis, ut Otto Fridolinus Fritzsche, in Turicensi academia theologiae professor et Bibliothecae illius praefectus, mecum communicavit, exemplar asservatur, cuius in titulo Gesnerus manu suâ haec scripsit: „*Cl. V. D. Heinricho Bullingero, dño et patrono perpetua observantia sibi colendissimo, Con. Gesnerus donabat et dedicabat.*“ — Hoc libro continentur Apologia graece (p. 3—44), De resurrectione graece iuxta Nannii editionem (p. 45—77), Epistola Gesneri dedicatoria ad Henricum Bullingerum „Ecclesiae Tigurinae pastorem fidelissimum“ Tiguri Nonis Februarii 1557 data (p. 79—80), Apologia latine Gesnero interprete (p. 81—129), Praefatio Gesneri („Conr. Gesnerus Lectori“, p. 130) ad Adnotationes in Apologiam ab ipso oblatas (p. 131—154), Petri Nannii Epistola nuncupatoria ad Antoninum a Granvella (p. 155—156), De resurrectione latine Nannio interprete (p. 157—189), Henrici Stephani typographi Epistola ad P. Nannium ex typographeio suo 10 Cal. Iun. 1557 data (p. 190), qua suas illi Adnotationes in utrumque Athenagorae librum (p. 191—208) dedicat. Silentio Gesnerus*), ut mos tum erat, praeterit ex cuius bibliothecae cimeliis codicem mstum protraxerit, quem Parisiis in

---

les. Vol. VII. p. 97) in errorem inductus: „Apologia“, inquit, „seorsim“ [!] est edita graece et latine cum versione et notis C. Gesneri, Tiguri 1557. 8º.“ — Alios virorum doctorum errores in enumerandis Athenagorae editionibus commissos silentio praetereo.

*) Is primus edidit Tatianum quoque una cum Theophilo Antiocheno: vid. meam Tatiani Orat. ad Gr. editionem (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XXI sq.

typographeio Stephaniano curavit typis exscribendum; apud lectorem (p. 180) se excusat quod propter alias occupationes ipsi non licuerit in sua translatione Apologiae et adnotationibus eam operam quam par erat posuisse. Codex autem ille, quem descripsit, haud dubie fuit Bononiensis; dicit enim Gesnerus ipse in *Bibliotheca universali* (Tigur. 1545. Fol.) p. 99: „Athenagorae philosophi christiani Legationem pro Christianis ad M. Aurelium Antoninum et Commodum, Romanos Imperatores, vidi mstam graece Bononiae in Bibliotheca S. Salvatoris*).“ Stephanus, doctissimus ille typographus, dicit (p. 190 coll. 208) se, dum illi Athenagorae libri excuderentur, artificum suorum quotidiana opera examinantem suas obiter adnotationes ad illos scripsisse, passim duobus codicibus mstis adiutum: quorum tamen vix decem lectiones enotavit. Ipse ait (p. 190): „Orationis De resurrectione antigraphum in Regis Gallorum Bibliotheca offendi quae est in pago Calliroë [rectius scripsisset Callirrhoë, quo nomine a poetis latinis saeculi XVI designatur Fontainebleau, Fons Bellaqueus, h. e. la Fontaine de belle eau] Parisiis vicino [= Par. 450], alterius autem [h. e. Supplicationis] exemplar Romae Guilielmus Sirletus vir doctissimus mihi ostendit et eius copiam perliberaliter fecit**).“ Fatetur (p. 208) nihil se in textu graeco ex suo sensu immutasse; excipiendi aliquot libri De

*) Coll. etiam Conr. Gesneri Elenchus scriptorum omnium, in compend. redact. (Basil. 1551. 4°) p. 106.

**) Coll. Bibliotheca instituta et collecta primum a Conr. Gesnero, deinde in epitomen redacta (Tigur. 1583. Fol.) p. 87.

resurrectione loci quibus Nannianam lectionem eiecit. — Gesnero autem non eruditio et diligentia in Athenagora edendo sed interdum exemplaris graeci fides defuit. Quod quidem ipsius ac Stephani in hunc Apologetam adiectae castigationes testantur. In universo contextus filo praestitit quod alibi praestare solet; sed quia codex eius passim depravatus fuit, alias fortiter divinat, alias de suo supplet. Translatio in multis locis obscura est vel a scriptoris sensu aliena.

Iam eas recenseamus editiones quae ex principibus illis prodierunt.

Singularis Athenagorae liber De resurrectione mortuorum ex editione Petri Nannii graece cum latina eius versione, textui graeco ad latus adiecta, repetitus est in „Μικροπρεσβυτικῷ veterum quorundam theologorum," Basil. ap. Henr. Petri 1550. Fol. p. 471—494, et in „Orthodoxographis theologiae sacrosanctae" etc. (a Io. Heroldo publicatis), ibid. per Henr. Petri 1555. Fol. p. 351—376. Accedit graece tantum: „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου Φιλοσόφου Χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis Philosophi Christiani De resurrectione mortuorum. Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franc. Raphelengium. MDLXXXVIII." 8°.

Uterque Athenagorae liber, et Supplicatio et De resurrectione, ex editione a Conrado Gesnero parata iteratus est in hoc operum nonnullorum collectione: „Θεολόγων διαφόρων συγγράμματα παλαιὰ καὶ ὀρθόδοξα. Theologorum aliquot graecorum veterum orthodoxo-

rum libri graeci et iidem latinitate donati", Fol.*) ubi tertio loco habetur: „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis, ad Imperatores Antoninum et Commodum. Eiusdem De resurrectione mortuorum. Ex antiquis exemplaribus libellus ille nunc primum profertur, hic autem castigatior quam antea editur. Uterque graece et latine. Per Andream Gesnerum F. MDLIX." In aliis exemplis: „MDLX." Suppeditatur primum illa C. Gesneri epistola dedicatoria ad H. Bullingerum, tum (p. 4—35) Apologia graece cum C. Gesneri translatione, deinde folium hunc titulum continens (p. 37): „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani De mortuorum resurrectione. Petro Nannio interprete. Per Andream Gesnerum F. MDLIX." In aliis exemplis: „MDLX." In parte aversa legitur illa P. Nannii epistola nuncupatoria ad A. a Granvella. Sequitur (p. 39—62) liber De resurrectione graece et latine. P. 63: Conr. Gesnerus Lectori. P. 64—77: Conr. Gesneri Adnotationes in Apologiam, „quibus etiam Henr. Stephani typographi Adnotationes, seorsim prius [h. e. in editione a. 1557. p. 191—200] editae, inseruntur." P. 78 illa H. Stephani epistola ad P. Nannium, cui p. 79—82 adiunguntur [ex eadem editione a. 1557. p. 200—208] eiusdem

*) Locus et annus non additi sunt; typographus autem (Andreas Gesnerus F.) praefationem ad lectorem sic finit: „Vale 1559".

„Stephani typographi Adnotationes in librum De Resurrectione mortuorum."

Inde seorsim prodiit: „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ χριστιανῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis. Graece et latine Conrado Gesnero interprete. Parisiis, apud I. Benenatum. MDLXXVII." 8°.

Illam Gesneri editionem utriusque libri Athenagorae denuo exprimendam curavit Federicus Morellus, in calce Operum Iustini Phil. et Mart., una cum Tatiani, Theophili, Hermiae scriptis, Parisiis anno 1615 et dehinc 1636. Fol. *), Append. p. 1—68. Textui graeco latinas versiones Gesneri (Apologiae) ac Nannii (libri De resurrectione) apposuit et illius Stephanique adnotationes (p. 181—197) adiunxit. — Morellianum exemplar ex asse repetiit editio quae Coloniae seu potius Vitebergae anno 1686 lucem vidit, aucta Christiani Kortholti commentario, Kilonii antea a. 1675 Fol. publici iuris facto. Vide quae de his editionibus in Opp. Iustin. Tom I. P. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XXV sq. dixi.

Porro ex editione Gesneriana (iuxta Morellianum exemplar a. 1615) Fronto Ducaeus (Le Duc) Athenagorae libros cum versione latina Gesneri et Nannii inseruit (quartae) Parisiensis Patrum Bibliothecae (a. 1624) auctario graeco-latino, h. e. „Bibliothecae veterum Patrum seu scriptorum eccle-

*) Alterius Morellianae editionis, ut par est, in notis meis rationem habui.

siasticorum" Tomo primo, Parisiis (per Sonnios fratres et Hieronymum Drovardum) MDCXXIV. Fol. p. 50—104. In paucis tantum locis tacite aliam lectionem admisit. Ad calcem Tomi non solum Gesneri et Stephani (p. 25—37) sed suas quoque (p. 38—39) notas coniecit: quibus aut vitiosos aliquot Supplicationis locos [fere quattuor] ex „duobus mss. Francisci I" [= Par. 451 et 174] atque ex „ms. illustrissimi Cardinalis Ioeüsaei" correxit aut nonnulla illustravit. — „Obscuriora quaedam textus graeci loca" examinavit Nic. le Nourry in Appar. ad Bibliothecam Max. vett. Patrum P. I (Par. 1703. Fol.) p. 494—496.

Textum per Gesneri editionem vulgatum reddiderunt perpaucis locis mutatum Ioannes Fell, Adamus Rechenberg, Eduardus Dechair, quorum iam exemplaria afferam.

„*Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Ζωζόμενα* [sic pro *Σωζόμενα*]. S. Patris Athenagorae Philosophi Atheniensis Opera, ad Mss. fidem [!] recognita. Oxonii, e theatro Sheldoniano. An. Dom. 1682." 12°. Ioannes Fell, Oxoniensis episcopus, hanc editionem „typis et forma exiguis" adornavit, ne egregia Athenagorae opera deinceps sub umbra grandiusculi voluminis delitescerent, sed in sinu et manibus eruditorum perpetuo versarentur. Repetiit, sed vitiose, textum vulgatum, e regione posuit versiones supra memoratas et perpaucas notulas adspersit, quibus aliquot (16) lectiones ex codicibus Bodleianis et nonnullae coniecturae Gesneri Stephanique continentur. Suo Marte nihil praestitit.

„*Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Σωζόμενα.* S. Patris Athenagorae Philos. Atheniens. Opera, cum notis variis curante L. A. Rechenbergio, P. P. Lipsiae, A. MDCLXXXV. Apud Io. Frid. Gleditschium, Stanno Christoph. Fleischeri.“ 8°. Etiam sub titulis: „*Ἀθηναγόρου Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν.* Athenagorae Apologia pro Christianis. Cum interpretatione latina Suffr. Petri et notis variis, opera et studio L. A. Rechenbergi, P. P. Lipsiae, apud Io. Fr. Gleditschium, A. MDCLXXXIV“. Et: „*Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Athenagorae Atheniens. Philos. christiani De resurrectione mortuorum. Cum [interpretatione latina Petri Nannii et] annotationibus, opera et studio L. A. Rechenbergi, P. P. Lipsiae A. MDCLXXXV. Apud Io. Fr. Gleditschium.“ Gesneri, Stephani, Suffridi Petri, de quo infra dicendum est ubi de codicibus in alias linguas versis agitur, Kortholti suasque notas textui substravit; et „quum, impressis iam tribus Apologiae quaternionibus, ab Amico-Collega exemplar novae editionis Oxoniensis mihi communicaretur, notas illi adspersas, licet paucas, sequentibus paginis adscribere non pigratus sum“. Nihil ipse contulit ad Athenagoram rectius legendum meliusque intelligendum.

„*Τοῦ ἁγίου Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐκ θεάτρου ἐν Ὀξονίᾳ, ἔτει θεογονίας ‚αψς΄.*“ Alter titulus: „Sancti Athenagorae Atheniensis Philosophi Legatio pro Christianis, ad Imperatores M. Aurelium Antoninum et L. Aurelium Commodum. Eiusdem De re-

surrectione mortuorum. Accedunt Latina versio, emendationes, variantes lectiones, annotationes atque indices necessarii. Cura et studio EDUARDI DECHAIR, A. M. Oxoniae, e theatro Sheldoniano. Anno dom. 1706.“ 8°. In praefatione ad lectorem dicit: „Textum auctoris nostri anno 1557 editum, qui omnium accuratissimus nobis videbatur, cum duobus Legationis MSS. quos celeberrima Bodleii Bibliotheca apud Oxonienses continet, diligenter contulimus, variantium lectionum quotquot ullius momenti nobis esse visae sunt infra textum immediate collocavimus, quo in loco etiam et aliorum MSS. lectiones posuimus: nimirum MS. totius auctoris nostri qui Parisiis est in Bibliotheca Regis Galliarum [= Par. 174], diversi ab illo quem Stephano legendi copia erat, nonnullas; quam plurimas autem MS. utriusque orationis Athenagorae qui Etonae est.“ Scripturam vulgatam in locis quibusdam emendavit, perraro quidem in ipso textûs corpore, at frequentius in notis textui subiectis. Versiones quod attinet, quae Gesneri est Supplicationi, libro De resurrectione illam Nannii apposuit: quas tamen multis locis correxit. Textum insuper, „ut ita diversae quas tractat auctor noster materiae magis paterent“, in sectiones divisit; Supplicationis sunt 31, De resurrectione 18. Virorum doctorum in Athenagoram notas exhibuit suasque addidit. „Inter illas autem sunt quaedam graece a recenti quodam Scholiasta conscriptae, quae ex MS. illo Regio Parisiensi sunt desumtae, quasque, uti et variantes illius et Etonensis etiam MS. omnes lectiones, quorum posteriorem

summa diligentia ipse perlegerat, D. Worth Archidiaconus Wigorniensis et Tatiani eruditus admodum editor nobiscum amicissime communicavit." Ad calcem editionis locavit Suffridi Petri (p. 1—67) et Ioannis Langi (p. 68—89) adnotationes in Supplicationem, Kortholti (p. 90—95) et Rechenbergii (p. 96—101) in utrumque librum, excerpta ex Baronii Annalibus ad a. Chr. 179 (p. 102—103), ex Halloixii De Illustrium ecclesiae orientalis scriptorum Vol. II. c. 26 (p. 104—108), ex Henr. Dodwelli Dissertationum Cyprianicarum XI. §. 37 sq. (p. 109—112), praefationem Felli (p. 113), ex G. Bulli Defens. fidei nicaenae c. 4 sq. excerpta quaedam (p. 114—127). — Hic memorandae sunt (I. A. Fabricii) „Emendationes et Observationes in quaedam loca Athenagorae minus huc usque intellecta", quae leguntur in (fratrum Massuetorum) „Histoire critique de la republique des lettres" T. IX, Amst. 1715, p. 129—140.

Splendido ornatu prodiit Athenagoras una cum caeteris Apologetis graecis curâ Prudentii Marani Parisiis (Hagae Comitum) anno 1742. Fol. mai. Huius editionis titulum in Opp. Iustin. I. c. p. XXX sq. accurate descripsi. Athenagorae Apologia legitur p. 279—313, in capita 37 bene distributa, De resurrectione p. 315—336, capita 25 continens. Doctus ille monachus Benedictinus in Praefationis Parte III. exposuit p. CX — CXX de gestis et scriptis Athenagorae (c. 13), item de quaestione an Montani sectae adhaeserit (c. 14). Nova codicum subsidia comparavit. Etenim „Athenagorae", inquit (Praefat. p. IX),

„Legatio collata cum duobus Regiis 451. 174, tribus Romanis, quorum duo ex Ottoboniana, alius ex Vaticana Bibliotheca, Claromontano et alio ex Bibliotheca Institutionis Oratorii Parisiensis. Eiusdem liber De resurrectione collatus cum iisdem codicibus Regiis 451. 174. 450 et duobus Claromontanis, quibus accessere variae lectiones olim ab eruditissimo Bigot e ms. codice collectae, quae in Bibliotheca Sangermanensi asservantur. Romanorum codicum varias lectiones debeo duobus eruditis Nostrae Congregationis in Curia Romana Procuratoribus, D. Etiennot et D. Petro Maloët, quorum primus Legationem cum duobus Ottobonianis contulit.“ Pauca haec Maranus de codicibus retulit: quos supra, postquam multum quaesivi, ut par est pluribus descripsi. Plerumque lectiones optimis codicibus mstis firmatas non inseruit textui sed in adnotationem ablegavit. Passim cum Morello, cuius editionem (a. 1636) typothetae tradidit, in vitiis graeci textus concordat. Locos obscuriores interdum luce donavit, translationem Supplicationis Gesnerianam innumeris locis emendavit, librum De resurrectione denuo in latinum sermonem vertit. — Marani exemplar paginis paullulum immutatis mendose recusum est Venetiis anno 1747 Fol. mai.: Supplicatio p. 296 — 334 et De resurrectione p. 335 — 358 praebetur.

Ad hoc Venetum Marani exemplar Athenagorae opera exprimenda curavit Andreas Gallandi: „Bibliotheca veterum Patrum antiquorumque Scriptorum ecclesiasticorum.“ Tom. II (Venet. 1766. Fol. mai.) p. 3 — 58. Doctus ille presbyter Con-

gregationis Oratorii perpetuas adnotationes Maran
tionis adspersit. Prolegomena Marani de Athe
nagora p. III sqq. praemisit. — Absque notis iuxt
idem exemplar Athenagoras graece et latine habe
tur inter „Opera Patrum graecorum“ [cura F
Oberthür] Vol. III (Wirceb. 1779. 8°) p. 1
— 261.

Memoranda denique est editio, quae nomini Sup
plicationem Athenagorae graece cum brevi adnota
tione offert, sic inscripta:

„Sancti Athenagorae Atheniensis Philosophi De
precationem (vulgo Legationem) pro Christianis ed
dit M. Io. Gottlieb Lindner Rector Schola
Arnstadiensis. Longosalissae sumptibus Io. Chr. Ma
tini MDCCLXXIV.“ 8°. In Praefatione p. V s
refert se Dechairianam editionem esse secutum, pa
va interdum mutatione, ubi praesertim codices m
in illa notati addicebant, tentata. Lectiones varian
tes ex codice utroque Bodleiano et Aetonensi potio
res tantum textui substravit. Lindnero, quum sua
editionem pararet, non ad manus erat exempla
Maranianum. Absoluto vero et publici iuris fac
opere „cupido est incensa etiam hanc editione
conferendi, quum praesertim insignia monachi Ben
dictini in Iustinum Martyrem merita me non fuge
rent: nec spes exspectantem est frustrata, qua
eius libri a Prof. Heynio Viro Praecellentissimo pr
summa qua in me est liberalitate copia esset fact
Quem librum quum maximo cum fructu legissem, n
lui hac symbola defraudare eos quibus mea editio
uti fuerit visum.“ Itaque prodierunt: „M. Io. Got

lieb Lindneri Curae posteriores in Athenagorae Deprecationem pro Christianis. Longosalissae 1775. apud Io. Chr. Martini." 8°, paginarum 24, in quibus Maranianae editionis ratio habita est. Is philologus parum praestitit: difficiliora loca aut non attigit aut male tractavit. Haud raro notas offert quae ad grammaticam pertinent „propter tirones:" plerumque vero ipse se tironem praebet. Multos eius errores placuit silentio praeterire.

IV. De codicibus in alias linguas versis.

Prius, quam editio princeps libri De resurrectione vulgata est, latina translatio prodiit: „Georgio Valla Placentino interprete. Hoc in volumine haec continentur: Nicephori [Blemmidae] Logica, Euclidis quartus decimus elementorum etc., Athenagorae philosophi De resurrectione, Aristotelis de celo" etc. In fine: „Impressum Venetiis per Sim. Papiensem dictum Bevilaquam 1498. Die ultimo Septembris." Fol. Integrum huius voluminis titulum Mich. Mettaire Annales typographici Tom. I. P. I (Amstel. 1733. 4°) p. 661 notavit.

Excerpta tantum M. Ficinus offert: „Athenagoras De resurrectione. Xenocrates De morte. Interprete Marsilio Ficino. Cebetis Tabula latine per Ludov. Odaxium. Parisiis per magistrum Guidonem Mercatorem 1498. die XVIII. Augusti." 4°. Repetita per Beatum Rhenanum: „Aeneae Platonici christiani De immortalitate animae deque corporum resurrectione dialogus aureus, qui Theo-

phrastus inscribitur, Ambrosio Camaldulensi interprete. Athenagoras Atheniensis De resurrectione, Marsilio Ficino interprete. Xysti Pythagorici Sententiae, Rufino interprete. Basileae apud Ioannem Frebonium an. MDXVI." 4°. (Colon. 1522. 4°.) Exstant quoque in Marsilii Ficini Operum Tom. II (Par. 1641. Fol.) p. 814—816.

Idem De resurrectione liber latine ex Petri Nannii interpretatione, de qua videsis supra p. XXX sq., refertur post Philonis Iudaei Opera latine reddita a Sigismundo Gelenio. Basil. (1558) 1561. Fol. p. 661—681.

Athenagorae Apologia in latinam linguam translata est primum a Conrado Gesnero, ut supra p. XXXII sq. exposui, paullo post a Ioanne Lango, qui translationem commentario instructam Operibus S. Iustini Phil. et Mart. latine a se editis Basil. 1565. Fol. Tom. I. p. 217 sqq.*) ob materiae similitudinem inseruit.

Novam eiusdem Apologiae translationem S. Petri produxit: „Athenagorae Atheniensis Philosophi Apologia vel Legatio vel potius Supplicatio pro Christianis: ad Imperatores Antoninum et Commodum: A Suffrido Petro Leovardiense Frisio in Latinum ex Graeco translata et iustis commentariis illustrata: adiectis etiam castigationibus eiusdem, quibus textus graecus a mendis plurimis repurgatur et integritati suae restituitur. Coloniae, apud haeredes

*) Cf. meam S. Iustini Operum editionem Tom. I (= Corp. Apoll. Vol I) ed. 2. Proll. p. XXXVII.

Arnoldi Birckmanni. Anno MDLXVII." 8°. Alicunde, ut in epistola ait dedicatoria ad Venerabilem in Christo Patrem ac Dominum D. Isbrandum Haderwick Abbatem in Lidlum („Lovanii 7. Ianuarii anno 1566"), exemplar Apologiae mstum accepit, ex quo, priusquam Gesneri editio ipsi innotuit, latinam translationem confecit, ita quidem, ut loca quaedam obscura, quum exemplar illud graecum melioris notae fuerit, magis perspicue ac melius exprimeret quam Gesnerus. „Nec mihi dubium est quin Gesnerus [qui a. 1565 obiit], ut vir humanus et aequus fuit, meam hanc editionem vivus, si vidisset, etiamsi vel ipso inconsulto fuisset emissa, probaturus fuerit: siquidem et graecus textus plurimis in locis a nobis integritati suae restitutus est, et in versione latina incommoda ista facile vitata sunt quae ille propter mendositatem sui codicis effugere nullo modo potuit." Proponuntur versio p. 1—87; commentaria p. 88—372, „in quibus non solum operam dedi ut eas difficultates omnes explicarem quae in hoc scriptore sese offerebant, sed etiam ut ecclesiae primitivae statum et prima christianae religionis obstacula diligenter exponerem *);" castigationes quibus ipsius contextus graeci integritas restituitur p. 373—393.

Utrumque Athenagorae opus latine, Apologia ex Gesneri et liber De resurrectione ex Nannii versione, recusum est in Bibliothecae SS. Patrum, a

*) Exemplum ut afferam, uberius S. Petrus p. 105—150 exponit: „Quam gravibus praeiudiciis in primitiva ecclesia Christiani per indiscretos vulgi rumores pressi sint et quae fuerint eorum caussae."

Margarino de la Bigne adornatae, edit. I. Tom. VIII (Par. 1576. Fol.) p. 2—44, ed. 2. Tom. IX (1589) p. 361—408, ed. 3. Tom. VIII (1610) p. 2—40; in Magnae Bibliothecae veterum Patrum (Colon. 1618. Fol.) Tom. II. n. 3 sq.; in Maximae Bibliothecae veterum Patrum (Lugdun. 1677. Fol.) Tom. II. P. 2. p. 147 sqq.

Apologia et liber De resurrectione, Gesnero illius et Marano (vid. supra p. XLI) huius interprete, in „Collectione selecta SS. Ecclesiae Patrum accurantibus D. A. B. Caillau una cum D. M. N. S. Guillon" Tom. II. Par. (et Lips.) 1829. 8°. p. 47—89 et p. 90—121 mendose suppeditantur.

Praeterea translationes Athenagorae inveniuntur italicae, gallicae, anglicae, germanicae.

Atenagora Ateniense, Filosofo Cristiano, della risurrettione de' morti, tradotto in lingua italiana da Girolamo Faleti: Con una oratione della natività di Christo, composta dal medesimo Faleti. Gli Eredi d'Aldo. Venezia MDLVI. 4°. Denuo: „In Verona 1735." 4°.

Opere di Atenagora Ateniense, filosofo cristiano, dal greco in ital. recate con prefazione e note, da D. Giovanni Battista Gallicciolli. In Venezia 1801. 8°.

Apologie d'Athenagoras, pour la défense des Chréstiens, tournée du Grec de l'auteur et du Latin de Conradus Gesnerus, avec les annotations de Suffridius Frisien; le tout de la version de Gay

Gaussart Flamignon. Paris chez Simon Calvarin. 1574. 8°.*)

Discours d'Athénagore philosophe chrétien d'Athénes sur la résurrection des morts, traduit du Grec par le P. Louis Reiner, de la Compagnie de Jesus, professeur de philosophie à Breslau. Avec des réflexions sur divers sujets de morale et de physique. Breslau chez Charl. Godofr. Meyer. 1753. 8°.

The most excellent discourse of the Christian Philosopher Athenagoras, touching the Resurrection of the dead; englished from the Greek of Peter Nannius by Richard Porder. Imprinted at London by W. Williamson. 1573. 8°.

The Apologeticks of the Learned Athenian Philosopher Athenagoras. I. For the Christian Religion. II. For the Truth of the Resurrection. Against the Scepticks and Infidels of that Age. Together with a curious Fragment of Justin Martyr on the Subject of the Resurrection, not published in his Works. And two other Fragments: the one attributed to Josephus, the other to Methodius, concerning the State of the Dead. Both from Mss. of the late Reverend Dr. Grabe. With the original Greek printed in the Appendix. Done into English, with Notes. To which are prefixed Two Dissertations: the one, concerning the Jewish Notion of the Resurrection, the other, concerning Athenagoras and his Remains. By David Humphreys. London, Smith 1714. 8°.

---

*) Decit Io. Alb. Fabricius (l. c. p. 98) exstare utriusque operis gallicam versionem, quae Arnoldo Ferrono sive Ferrierio debeatur. Burdegal. 1577. 4°.

Sämmtliche Werke der Kirchen-Väter. Aus dem Urtexte in das Teutsche übersetzt. Kempten, Köselsche Buchhandlung. 1830. 8°. Tom. II. p. 193—294: „Athenagoras."

Excerpta tantum offert notisque illustrat Chr. Fr. Rössler: Bibliothek der Kirchen-Väter in Uebersetzungen und Auszügen. Tom. I (Lips. 1776. 8°) p. 184—217.

V. De Athenagorea dictione.

Athenagoras Atheniensis etiam post, quam ad sacra christiana transiit, nomen servavit habitumque philosophi *), ut Aristides Atheniensis et Iustinus Martyr. Et platonicum quidem philosophum egit: non vero magistro se quasi in servitutem addixit, interdum aliorum quoque philosophorum sententias amplexus. Veritatem certe divinitus revelatam iunxit cum philosophicis opinionibus, ita quidem, ut illam ex his magis perspicuam reddere conaretur, has autem iuxta illius normam emendaret. Cf. Suppl. cc. 7. 9. 24. De res. c. 18 **). Maxime resurrectionem mortuorum philosophicis rationibus fulsit contra philosophos ***). Nec neglexit quaecumque ista aetate

*) Philippus Sidetes: Ἀθηναγόρας ... ἀνὴρ ἐν αὐτῷ χρηματίσας τῷ τρίβωνι.

**) H. Ritter *Geschichte d. christl. Philosophie* P. I (Hamb. 1841) p. 322: „Auch deswegen ist Athenagoras uns merkwürdig, weil er reiner als alle übrigen Kirchenlehrer der ersten Jahrhunderte aus der Platonischen Philosophie, welche fast überall bei ihm anklingt, seine Bildung geschöpft hat und so den Einfluss dieser Philosophie auf die christliche Lehre auf das augenscheinlichste uns darstellt." Coll. libellum meum *Zur Charakteristik d. heil. Justinus* (Vindob. 1852) p. 11 sqq.

***) Ioach. Iust. Rau Diatribe hist.-philos. De philosophia SS.

ad veram pertinebant eruditionem. Poëtarum enim et historicorum veterum opera penitus cognita habuit, id quod ex ipsius libris patescit. Pariter fuit, ut indidem apparet, versatissimus in codice sacro. Quid? Inter omnes saeculi secundi apologetas excellit et philosophico ingenio et ampla eruditione.

Accedit dicendi ratio, qua Athenagoras itidem illos apologetas superavit*).

Etenim in utroque libro concinnum sententiarum ordinem secutus est, ut patet ex argumentis operum eius infra allatis, praecipue libri De resurrectione mortuorum.

Atticam elegantiam ab Athenagora Atheniensi affectari nonnulli**) iudicarunt: hoc dici potest ab eo atticam dialectum fuisse usurpatam.

Patrum Iustini Mart. et Athenagorae (Ien. 1733. 4°) p. 68: „Neque vero celabo librum De resurrectione mortuorum totum censeri posse philosophicum." Clarisse l. c. p. 57: „Eius dissertationem de resurrectione acuminis, quo gaudebat auctor, philosophi sapientiaeque testem fidelissimum merito vocaveris." Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. I (Lips. 1840) p. 82. Ritter l. c. p. 308.

*) Sic omnes iudicant viri eruditi. Ut duo saltem testimonia afferam, G. E. Petri (*Allg. Encyclopädie d. Wissensch. u. Künste* v. Ersch u. Gruber, Sect. I. Tom. 6, Lips. 1821, p. 176) ait: „Die Bittschrift, *πρεσβεία*, des Athenagoras zeichnet sich durch einen gemässigten Ton und wohlgeordneten, nicht unberedten Vortrag aus. In Verbindung mit dem Schlusse derselben steht seine an philosophischem Geist und Bündigkeit alle ähnlichen Schriften der Kirchenväter seiner Zeit übertreffende und noch jetzt sehr beherzigungswerthe Abhandlung über die Auferstehung der Todten (d. h. des Leibes)." J. A. Möhler (*Patrologie*, herausgeg. v. F. X. Reithmayr, T. I. Regensb. 1840. p. 268): „So wenig wir von Anderen über Athenagoras erfahren, so ungewiss er uns selbst über seine äusseren Lebensverhältnisse lässt, ein ebenso sprechendes Zeugniss von seinem freien Geiste, seiner umfassenden Bildung und gediegenen Beredtsamkeit ist in seinen beiden Aufsätzen unwillkürlich hinterlegt worden."

**) Praeeunte Suffrido Petro l. c. p. 90: qui idcirco a Lindnero in praef. edit. p. X vituperatur.

Quodsi cuiusvis bene dicentis est dicere perspicue, graviter, suaviter: nullam harum orationis virtutum Athenagoras neglexit*).

Perspicue eum dicere nemo negabit. Plerumque res breviter exponit, dein amplificat, denique iusta argumentatione stabilit; sententia satis manifesto ex verbis apparet. Raro prolixioribus periodis usus est. E. gr. Suppl. c. 12: *Εἶθ᾽ οἱ μὲν κτλ.*, c. 20: *Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν κτλ.* De res. c. 18: *Εἰ δὲ κατὰ τοῦ συναμφοτέρου κτλ.* Raro consectatus est significationes vocabulorum vel formulas dicendi minus solitas. Sic *μεγάλοι βασιλέων* (*magni inter reges*) pro *μεγάλοι βασιλεῖς* s. *μέγιστοι βασιλέων* compellantur Suppl. c. 1, *ὁ λόγος* de religione usurpatur cc. 2. 4. 9. 11, imperatores *ἀπὸ φιλοσοφίας καὶ παιδείας πάσης ὡρμώμενοι* h. e. *philosophia et eruditione omni imbuti* dicuntur c. 2, *ἡ χροία τοῦ κόσμου* memoratur c. 4, *κρατεῖν θεὸν* valet i. q. *deum tenere* c. 6, *διαιρεῖν* et *τέμνειν* est i. q. Latinorum *distinguere* c. 23, *τὰ ἐπισυμβεβηκότα θεῷ* sunt *attributa dei* c. 23, bonitas in deo vocatur *συγκεχρωσμένη* h. e. *penitus infixa* quemadmodum color in corpore c. 24, ut nonnulla alia, e. c. *ἀποκτείνειν πρόῤῥιζόν τινα* c. 3 et *τὸ θεολογικὸν μέρος* c. 10, hic silentio praetermittam**). Raro verba adhibuit parum usurpata sive sequiori sermonis graeci aevo nata: in quorum numerum refero *ἐναποσφραγίζεσθαι* c. 27, *εὐνουχία* c. 33, *θεοδίδακτος* cc. 11. 32, *θεόφατος* c. 11, *συγκαταπίπτειν* c. 31, *συναποφέρειν* c. 2, *συνεκφωνεῖν* c. 22, τη-

---

*) Cf. Clarisse l. c. p. 76 sqq.

**) Quae cuius interest facile in „Indice verborum“ ad calcem Tomi coniecto reperiet.

νάλλως c. 16. Raro vocabula ἅπαξ λεγόμενα sibi indulsit: ut Ἡρακλειωτικός Suppl. c. 20, ἰνδαλματώδης c. 27, κατασκεδάζειν c. 1, κοροπλαθική c. 17 (παραθολοῦν c. 32) προσπηλακίζειν (κατὰ κόῤῥης) c. 1, ὑποδιαλλάσσειν c. 20 *).

Graviter eum dicere, hoc est id agere ut sua mens recte sentiatur atque ita lectoris animus ad rem de qua agit amandam, agendam, contemnendam incitetur, patet ex plurimis sarcastice dictis. E. g. in Suppl. c. 34 post, quam adversarios maligne Christianis ἀνθρωποφαγίαν obiicere dixit, addit καὶ τοῦτό ἐστι σαρκῶν ἅπτεσθαι ἀνθρωπικῶν, nimirum Christianos persequi. Patet ex interrogationibus cum indignatione prolatis. C. 20: Τί τὸ σεμνὸν ἢ χρηστὸν τῆς τοιαύτης ἱστορίας, ἵνα πιστεύσωμεν θεοὺς εἶναι τὸν Κρόνον, τὸν Δία, τὴν Κόρην, τοὺς λοιπούς; Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων; Καὶ τίς ἂν ἄνθρωπος κεκριμένος καὶ ἐν θεωρίᾳ γεγονὼς ὑπὸ θεοῦ γεννηθῆναι πιστεύσαι ἔχιδναν; Ex proverbiis apto loco adhibitis: ut c. 34 ἡ πόρνη τὴν σώφρονα.

Suaviter eum dicere, hoc est oratione uti composita ad lectorum aures deliniendas et benevolentiam captandam, inde liquet quod ornate plerumque dicat. Saepenumero elegantiores descriptiones offert, ut tyranni De res. c. 19: ὅ τε μηδὲν περὶ θεοῦ δοξάζων ἀληθές, ὕβρει δὲ πάσῃ καὶ βλασφημίᾳ συζῶν, καὶ παροινῶν μὲν τὰ θεῖα, καταλύων δὲ νόμους, ὑβρίσας δὲ παῖδας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, κατασκάψας δὲ πόλεις ἀδίκως, ἐμπρήσας δὲ οἴκους μετὰ τῶν ἐνοικούντων καὶ δῃώσας χώραν, καὶ τούτοις συναφανίσας δήμους καὶ λαοὺς ἢ καὶ σύμπαν ἔθνος κτλ. Comparationibus saepe utitur ad rem aptissimis. Ut exempla afferam, comparat imperatores, qui ex pau-

*) Voces Ἡρακλειωτικός, ἰνδαλματώδης, προσπηλακίζειν non inveniuntur in Stephani Thesauro graecae linguae, ex editione Car. Bén. Hase.

cis testimoniis innocentiam Christianorum perspicer possent, cum eo qui mel et serum explorat, ex part exigua iudicans de tota re an bona sit (Suppl. c. 12) deum universum mundum regentem cum imperatori bus imperium romanum tenentibus (c. 16); eum qu materiam pro deo colit cum illo qui limum nec figulus admiratur (c. 15) vel navem pro gubernatore habe (c. 22); eum qui primum errores refutat ac deind veritatem demonstrat cum agricola, qui semen agr non mandat nisi prius ab herba inimica purgato, e cum medico, qui corpus curare nequit nisi antea no centia ex corpore expulsa sint (De res. c. 1). Non nunquam antithesibus orationem ornat. Suppl. c. 1 *Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης κα τιμωρίας.* Nullibi vehementius, ut Iustinus, in impera tores invehitur*), sed, ubi eos ad causam Christiano rum melius cognoscendam hortatur, elegantia utitur a benevolentiam colligendam: quapropter laudat eorum *τὸ πρᾶον καὶ ἥμερον καὶ τὸ πρὸς ἅπαντα εἰρηνικὸν καὶ φι λάνθρωπον* (c. 1), honorificentissimis eos verbis appel lat *μεγίστους καὶ φιλανθρώπους καὶ φιλομαθεστάτους βα σιλεῖς* (c. 2), *συνέσει καὶ τῇ περὶ τὸ ὄντως θεῖον εὐσεβεί τοὺς ἄλλους προὔχοντας* (c. 7), *πάντα ἐν πᾶσι φύσει κα παιδείᾳ χρηστοὺς καὶ μετρίους καὶ φιλανθρώπους καὶ τῆς βα σιλείας ἀξίους* (c. 37), neque vult quae breviter dixi ulterius persequi, quia id illi ipsi rectius noverant *ὡσανεὶ ἀπὸ φιλοσοφίας καὶ παιδείας πάσης ὁρμώμενοι* (c. 2 C. 6: *οἶδα γάρ,* inquit, *ὅτι ὅσον συνέσει καὶ ἰσχύϊ τῆς βα σιλείας πάντων ὑπερέχετε τοσοῦτον καὶ τῷ πᾶσαν παιδεία*

*) Iustinus Apol. I. c. 2: *οὐδὲ πρὸς χάριν ὁμιλήσοντες ἀλλ' ἀπα τήσαντες . . . προσαληλύθαμεν.* Quin imperatoribus aeternas poenas m natus est nisi Christianis faverent: l. c. cc. 17. 45.

ἀκριβοῦν πάντων κρατεῖτε, οὕτω καθ' ἕκαστον παιδείας μέρος κατορθοῦντες ὡς οὐδὲ οἱ ἓν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι. Simili modo loquitur cc. 9. 11. 17. 22. 23. 24.

VI. Argumenta Operum*).

1. Supplicatio pro Christianis.

Athenagoras in exordio Supplicationis suae, Marco Aurelio eiusque filio Commodo a. 177 oblatae, conqueritur quod sub aequis imperatoribus Christiani neque in summa erga deum pietate eamdem ac alii in absurdis superstitionibus licentiam (c. 1) neque in summa morum innocentia eamdem ac gravissimorum criminum rei formam iudiciorum obtineant (c. 2). Tria dicit afflicta esse Christianis crimina: atheismum, Oedipodeos concubitus, Thyesteas coenas (c. 3).

I. Christianos atheismi falso accusari probat ex eorum de uno vero deo doctrina (c. 4): cui quum similia dixerint poetae (c. 5) et philosophi (c. 6), nec tamen visi sint athei, multo minus hoc crimine

*) Analysin etiam dederunt Io. Langus l. c. I. p. 214 sqq. (coll. Dechairii edit. Athen. Praef. et p. 141 sq.), Nic. le Nourry l. c. p. 471 sqq., Remy Ceillier Histoire génér. des auteurs sacrés et ecclés. Tom. II, Par. 1730. 4°, p. 113 sqq., Prud. Maran l. c. p. 277 sq. 314 (coll. Lumper Histor. theol.-crit. de vita, scriptis atque doctrina SS. Patrum. P. III, Aug. Vind. 1784, p. 61 sqq., et Permaneder Biblioth. patrist. Tom. II, Landish. 1842, p. 178 sq. 180 sq.), Io. Gottl. Lindner l. c. p. XXV sqq., Abbé de Gourcy Anciens Apologistes de la réligion chrétienne, Par. 1785. Vol. I, W. Münscher *Handb. d. chr. Dogmengesch.* P. II, Marb. 1804, p. 483 sqq., Th. Adr. Clarisse l. c. p. 48 sqq. 58 sqq. I. A. Möhler l. c. p. 268 sqq. 272 sqq. H. Ritter l. c. p. 313 sqq., Ad. Bossert Etude sur les commencements de la dogmatique chrétienne. Le traité d'Athénagore sur la résurrection des morts. Strasb. 1855. p. 16 sqq.

putandos esse Christianos, qui non, ut poetae et philosophi, deum frustra quaesiverint sed spiritus divini effatis nitantur (c. 7). Hanc Christianorum doctrinam confirmari incommodis ex deorum multitudine consequentibus (c. 8) et prophetarum testimoniis (c. 9). Hinc iam satis apparere dicit Christianos non esse atheos. Magis vero hoc inde elucescere quod illi cum deo patre ipsius quoque filium colant et spiritum sanctum. Quamquam ne illic quidem consistere Christianorum θεολογικὸν μέρος docet, sed eos etiam angelos agnoscere (c. 10). Quin etiam ex morum sanctitate Christianorum apparere eos revera deum colere (c. 11), cui aliquando ratio vitae transactae reddenda sit (c. 12).

Postquam sic in universum demonstravit Christianos falso dici atheos, peculiariter ea refutat quae calumniatores ad calumniam suam aliquatenus confirmandam protulerant.

Quum autem criminatio inde potissimum orta sit quod nec sacrificarent Christiani nec deos a civitatibus gentilibus receptos colerent, primum ostendit deum summum istis sacrificiis non indigere, cui gratus sit tantummodo rationalis cultus (c. 13), deinde civitates ipsas demonstrat in diis colendis non convenire dum aliae alios colant (c. 14); immo si omnes in hac superstitione convenirent, tamen nihil inde praesidii esse his diis, laudandos potius Christianos quod creatorem a re creata discernant (c. 15), nec mundum aut partes mundi, nedum opera hominum colant (c. 16), neque deos quorum nomina valde recentia et statuae nudius tertius inventae (c. 17).

Nonnulli vero obiiciebant cultum statuis adhibitum ad ipsos deos referri. Respondet deos illos poetis (c. 18) et philosophis (c. 19) consentientibus creatos esse ac proinde non colendos. Quod etiam ex absurdis eorum figuris, prave factis (c. 20), cupiditatibus, amoribus (c. 21) evincit, quae frustra ad naturam revocari demonstrat; si enim, quod quibusdam placet, v. c. Iuppiter ignis sit, non deus est (c. 22).

Sed quum obiiceretur miracula interdum ad deorum simulacra fieri, opinatam illam efficaciam ut explicet, affert sententias Thaletis et Platonis de daemonibus (c. 23). Daemones istorum quae ad statuas fiant auctores esse docet: quorum deinceps originem et naturam fusius explicat. Etenim docet angelos a Christianis agnosci eosque, quum dei operibus praepositi fuissent, alios in officio permansisse, alios esse praevaricatos mulierumque amore captos: unde nati sint gigantes sive daemones (c. 24). Hi, inquit, daemones, itidem ut mali angeli, dum bono dei adversantur, locum dederunt nonnullis providentiae perperam negandae (25). Hi nidorum avidi ad simulacra homines trahunt et eorum nomina, quibus erectae sunt statuae, sibi arrogant (c. 26); perficiunt ut ad infirmas animas, tamquam a simulacris, visa inania effluant; et si quid anima aut coniiciendo divinet aut medendo et curando navet, huius rei gloriam arripiunt (c. 27). Quum c. 17 promisisset se de nominibus deorum dicturum idque leviter perstrinxisset, paullo uberius probat ex Herodoto (c. 28) et poetis (c. 29) deos illos homines fuisse, et quomodo divinitatis existimationem assecuti sint investigat (c. 30).

Iam pergit ad reliqua crimina Christianis afficta, de quibus in antecessum observat mirum non esse haec contra illos proferri, quippe quum Pythagorae aliorumque exemplo satis appareat semper virtuti vitium esse oppositum; atque satis ista confutata esse ex Christianorum doctrina de deo et aeterna remuneratione (c. 31).

II. Quod ad Oedipodeos concubitus attinet, demonstrat Christianos huius criminis, quod Gentiles de diis suis vere praedicent, falso accusari: quippe qui liberiorem adspectum adulterium ducant, in osculis cautionem adhibeant (c. 32), usum matrimonii liberorum procreatione definiant, virginitatem perpetuam colant, secundas nuptias speciosum vocent adulterium (c. 33). Inique fieri ut adulteri et puerorum corruptores in eunuchos et unicis nuptiis contentos invehantur, raptores et malefici in homines non solum iustitiae sed etiam patientiae cultores (c. 34).

III. Denique Christianos exponit Thyestearum coenarum falso accusari. Nam, inquit, tales epulae sine homicidio fieri nequeunt. At nemo unquam vidisse se dixit hominem a Christianis occisum. Nulla eiusmodi facinoris est suspicio in iis qui ne iustam quidem caedem adspicere volunt, nedum gladiatorum ludos, qui abortivis medicamentis uti homicidium, liberos exponere parricidium existimant (c. 35), qui futuram mortuorum resurrectionem exspectant: quae quidem doctrina neque ridicula neque nova haberi debet, quum ipsis philosophis gentilibus fuerit probata, de eaque plenius se aliquando disputaturum pollicetur (c. 36).

In conclusione (c. 37) aequum esse dicit ut, quum omnes criminationes contra Christianos collatas diluerit, imperatores petitioni pro sua in omnes humanitate adnuant.

2. De resurrectione mortuorum.

Athenagoras dividit hunc librum, haud diu post Supplicationem exaratum, in partes duas, quarum in prima allatas ab adversariis de resurrectione opiniones refellit, in altera christianam de eadem doctrinam argumentis confirmat. Quem quidem ordinem observat huic de resurrectione pertractationi maxime convenire (c. 1).

I. In prima igitur parte ostendit nihil esse quare adversarii dubitent an corpora hominum restitui possint. Statuit eos qui resurrectionem impossibilem dicunt, si rerum causam deo adscribant, demonstrare debere deum aut non posse aut nolle mortuos ad vitam revocare. Utrumque vero esse absurdum.

Nam ut deus dicatur resurrectionem perficere non posse, denegandam ei esse vel scientiam vel facultatem. At neque deum ignorare quomodo corpora ad vitam revocentur, qui noverit quomodo in prima generatione formarentur (c. 2), neque deesse ei potestatem corpora restituendi, cui fuerit potestas ea creandi (c. 3).

Obiiciebant autem increduli elementa corporum humanorum inter se misceri, quum belluae homines interdum devorent et ab iis vicissim comedantur; quin exempla exstare hominum qui se invicem de-

indolentia neque in corporeis voluptatibus positum esse docet (c. 24), neque etiam in anima a corpore separata: unde concludit necessariam esse resurrectionem (c. 25).

ANALYSIS LIBRI DE RESURRECTIONE.

Partes sunt duae:

- I. *ἀνασκευαστική pro veritate* resurrectionis contra incredulos, quod deo desit:
  - vel *facultas* resuscitandi mortuos; haec vero probari nequit
    - ex defectu *scientiae* divinae,
    - ex defectu *potentiae* divinae;
      - utramque ex opere creationis partim *probat*,
      - partim *defendit* contra obiectiones philosophorum
        - circa corpora humana vel a bestiis vel ab hominibus devorata,
        - circa opera contrita quae renovari nequeant.
  - vel *voluntas* resuscitandi mortuos; haec vero probatur, quia
    - non *iniustum* mortuos resurgere, quum nullam iniuriam patiantur
      - tum rosurgentes,
      - tum aliae creaturae.
    - non *indignum* deo homines resuscitare, quod ex creatione probatur
      - a minori ad maius colligendo.
- II. *κατασκευαστική de veritate* in gratiam *ἀληθοφίλων*, ubi IV argumenta afferuntur:
  1. *causa creationis hominum*, ut sint perpetui spectatores sapientiae divinae,
  2. *natura hominum*, cui ad finem vitae rationalis consequendum debeatur vita perpetua,
  3. *iudicium dei super homines* necessarium,
     - tum propter providentiam,
     - tum propter iustitiam dei.
  4. *finis hominum ultimus*, qui hac in vita non reperiatur.

VII. De inscriptione et aetate Supplicationis.

Prima statim fronte libri apologetici verba habentur: Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν. Quae quidem Suffridus Petrus putavit ab ipso Athenagora posita esse, excepta tamen appellatione χριστιανοῦ, quippe apud Imperatores maxime odiosa: quae posteriori saeculo „commendandi libri causa" adiecta sit. Hanc opinionem iam Lindnerus improbavit. Quis enim philosophus alius nisi christianus defendere Christianos aut potuit aut voluit? Neque erat cur apologeta appellatione odiosa abstineret, quum non minorem offensionem incurrat qui se Christianum profitetur quam qui Christianorum defensionem suscipit. Abest illud vocabulum in codice Petrino atque in Lubanensi: deprehenditur vero in caeteris codicibus mstis, antiquissimis quoque Parisinis 1. 2 et Mutinensi. Parisinus 3 inverso ordine χριστιανοῦ φιλοσόφου praebet, Ottobonianus 1 φιλοσόφου χριστιανῶν habet, Angelicus et Bodleianus 1 omiserunt Ἀθηναίου. Vide supra p. XIII sqq. Omnes, quod sciam, nomen χριστιανοῦ istud pro substantivo habuere: quapropter etiam Ferdinandus Guerike*) in hunc modum interpunxit: Ἀθηναγόρου, Ἀθηναίου, φιλοσόφου, χριστιανοῦ, πρ. π. Χρ. Mihi autem videtur χριστιανοῦ, tametsi ad rationem ἐπιθέτου usurpatum nusquam legi, cum

*) De schola quae Alexandriae floruit catechetica. P. I. p. 22.

φιλοσόφου iungendum esse, ut Athenagoras philosophus dicatur, non stoicus aut epicureus etc., sed christianus. Quam sententiam Car. Ben. Hase in literis ad me datis assensu comprobavit*). Aeque Constantinus Kontogones Atheniensis**), ut iam video, membra sic distinxit: *Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου, φιλοσόφου χριστιανοῦ, Πρ. π. Χρ.*

Omnes fere scriptores antiquiores***) verba *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν* interpretati sunt „*Legatio* pro Christianis": unde Athenagoram coniecerunt legatione ad Imperatores functum fuisse, quibus libellum offerret****). Dubitandum non est quin ille vo-

*) Inter alia haec scripsit: „Von *χριστιανός* als eigentlichem Adjectiv finde auch ich kein Beispiel, aber doch, glaube ich, muss es als appositum in dem Titel bei Athenagoras zu *φιλοσόφου* gezogen werden, *philosophi christiani*. *Χριστιανικός*, wie Sie richtig bemerken, ist häufig, und im Superlativ ein Ehrentitel der griechischen Kaiser. So, *χριστιανικώτατος ὢν βασιλεύς*, in einem Briefe des Papstes Felix III. an den Kaiser Zeno, herausgegeben von Gretser, Variorum pontificum ad Petrum Gnapheum Eutychianum epistolae etc., Ingolstadii 1616. in-4°, p. 68. lin. 10."

**) *Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ Ἱστορία τῶν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τῆς ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίδας ἀκμασάντων ἁγίων πατέρων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις* 1846. p. 255.

***) Centuriatores Magdeburgenses, Baronius, Tentzelius, Moshemius, Maranus, alii.

****) Henr. Dodwellus a caeteris in hoc dissentit, quod praesentibus Imperatoribus apologiam ab Athenagora recitatam existimet. Id colligit ex verbo *προσεφώνησεν* apud Philippum Sideten, saeculi quinti scriptorem, qui in fragmento de Catechetis Alexandrinis, a Dodwello (e cod. Barocc.) edito ad calcem Dissertt. in Irenaeum (Oxon. 1689) p. 488, ait: *Ἀθηναγόρας ..., κατὰ τοὺς χρόνους ἀκμάσας Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου* [sic], *οἷς καὶ τὸν ὑπὲρ Χριστιανῶν πρεσβευτικὸν προσεφώνησεν*. Sed haec valent: „quibus etiam legatoriam", vel rectius „supplicem", „orationem pro Christianis *inscripsit*". Cf. Photius Biblioth. c. 155. Sic *προσφωνεῖν* apud Simplicium in prooemio Comment. in Epictetum idem est ac dedicare: *ᾧ καὶ τὸ σύνταγμα προσεφώνησεν, ὡς ἑαυτῷ μὲν φιλτάτῳ, μάλιστα δὲ τὸν Ἐπίκτητον τεθαυμακότι.*

luerit sua legi ab Imperatoribus. At libellus legati nequit dici legatio. Quid igitur? Πρεσβεία hic, ut iam in Sirletiano apposita nota exegetica ἢ ἀπολογία (vid. supra p. XIX sq.) indicatur, non legatio est, sed supplicatio sive deprecatio: quae quidem significatio bene quadrat ad libellum supplicem, qualem Athenagoras pro Christianis composuit. Vid. Stephani Thesaurus gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VI. (Par. 1847. Fol.) p. 1581 et Du Cange Glossarium ad scriptores med. et inf. graecitatis T. I (Lugd. 1688. Fol.) p. 1223; de voce Supplicationis pari modo de libello supplice usurpata cf. Eiusdem Glossarium ad scriptores med. et inf. latinitatis T. VI (Par. 1736. Fol.) p. 895.

Habent Lubanensis et Petrinus ὑπὲρ Χριστιανῶν*), idemque placet Suffrido Petro**), pro περὶ Χριστιανῶν, quod comparet in caeteris codicibus mstis. Utriusque praepositionis, saepenumero a librariis commutatae, significatio in hac phrasi commoda est; noli igitur illud περὶ codicibus firmatum in suspicionem vocare. Vid. A. Matthiae *Ausf. griech. Gramm.*, ed. 2 (Lips. 1825), p. 1175 sq. et G. B. Winer *Grammatik des neutest. Sprachidioms*, ed. 6 (Lip. 1855), p. 333 sq. 366; add. Iustin. Dial. c. Tr. c. 34 (= Corp. Apoll. Vol. II) ed. 2. p. 114.

---

*) Incertum est utrum Philippus Sidetes, cuius verba in nota praeced. attuli, in suo codice legerit ὑπὲρ Χρ., nec ne. Is scriptor plena fide non dignus; aut codicem veloci oculo inspexit, aut ista verba memoriter pronuntiavit: videlicet Apologiam contendit inscriptam Hadriano et Antonino (Pio), et ex πρεσβεία effecit πρεσβευτικόν.

**) Etiam Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. I. p. 174: Πρ. ὑπὲρ τῶν [sic] Χρ.

n. 16. — Suppl. c. 2 ἀπολογεῖσθαι ὑπὲρ τοῦ λόγου. C. 22 ἀπολ. ὑπὲρ τῶν θεῶν. Isocrates in Busir. Encom. dicit ἀπολογίαν ὑπὲρ Βουσίριδος et in Helen. Encom. ἀπολογεῖσθαι προσήκει περὶ τῶν ἀδικεῖν αἰτίαν ἐχόντων. Xenoph. Cyr. III. c. 3. §. 44: ὑπὲρ ψυχῶν τῶν ὑμετέρων ὁ ἀγὼν καὶ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὲρ οἴκων καὶ περὶ γυναικῶν etc. Lib. 2 Macc. 1, 6. 12, 44. 15, 14 προσεύχεσθαι ὑπὲρ et περί τινος. Liber pro Iudaeis a Philone scriptus, ut Maranus advertit, vocatur ab Eusebio Hist. eccl. II. c. 18 ὁ περὶ Ἰουδαίων λόγος. Valesius vult legi ὑπὲρ Ἰουδαίων, quia Eusebius Praep. ev. VIII. c. 10 locum profert ex Philonis ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀπολογίας. Sed quum Suidas Philonianum librum περὶ Ἰουδαίων memoret et Ruffinus locum Eusebianum reddat verbis „*De* Iudaeis apologeticus liber," quo etiam modo Hieronymus vertit: nihil in Eusebio mutandum est. In epistola Maximiani ad Cyrillum haec leguntur: μὴ ἀμέλει τῆς περὶ ἡμῶν πρὸς τὸν δεσπότην Χριστὸν πρεσβείας. Pariter πρεσβεύειν ὑπὲρ et περὶ apud veteres patres exstat, ut exempla docent proposita in Glossario graecitatis supra laudato. Praepositiones istae belle distinguuntur ab Athenagora, qui De resurr. c. 1 λόγων διττῶν mentionem infert: τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας.

Supplicatio nuncupata est duobus imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Lucio Aurelio Commodo: Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις. Ita codices msti optimae notae legunt. Cf. infra p. 2. n. 2.

De priori imperatore non est dubium quin sit

Marcus Aurelius Antoninus cognomine Philosophus, Antonini Pii ex adoptione filius et successor. Sed altero nomine quinam designetur imperator, viri docti magnopere inter se dissentiunt: immo sunt qui in illa inscriptione librarios errasse arbitrentur. Alii praeeunte Iosepho Scaligero*) intelligunt Lucium Verum (L. Aelium Aurelium Verum, † 169) Antonini fratrem; alii Suffrido Petro facem praeferente**) Lucium Aelium Commo-

*) I. Scaliger Animadvv. in Chronologica Eusebii (Thesaur. tempor. Eusebii etc. Amst. 1658. Fol.) p. 221. Henr. Dodwell Dissertt. Cyprian. (Oxon. 1684) Diss. XI. §. 37 sq. p. 261 sqq. Ant. Pagi Critic. in Annall. Baronii ad a. 177. T. I (Colon. 1705. Fol.) p. 174 sq.; coll. eiusd. Dissert. hypat. (Lugd. 1682. 4°) p. 216. Io. Clericus Histor. eccl. duorum prim. saeculorum (Amst. 1716. 4°) p. 702. Cas. Oudinus l. c. (1722) p. 206. I. Dan. van Hoven Disp. [contra Moshemium] de inscriptione et vera aetate Legationis Athenagorae pro Christianis. Lingae 1752. 4°; repetita sub nomine Iani Diaconi Hortensii de Villa nova (= I. D. v. Hoven) in: (Conr. Iken) Symbolarum literariarum ad incrementum scientiarum omne genus Collect. II (Hal. 1754) p. 163 sqq. I. G. Lindner in edit. Suppl. (1774) p. 2. — Iuvat saltem adnotasse ridiculam A. Kestneri (*Die Agape oder d. geh. Weltbund d. Christen*, Ien. 1819, p. 351) sententiam, ex qua Supplicatio Athenagorae sub Antonino Pio ac Marco Aurelio intra spatium annorum 147 et 161 scripta est. Vide quae contra monuit H. C. A. Eichstaedt in Exercitatione Antoniniana I, Annalibus acad. Ienens. (Ien. 1823. 4°) inserta p. 237.

**) Suffr. Petrus in transl. Suppl. (1567) p. 96 sqq. Caes. Baronius Annall. eccles. ad a. 179. T. II (Rom. 1590. Fol.) p. 213. Pet. Halloix Illustrium eccles. orient. scriptt. vitt. et documm. T. II (Duac. 1636. Fol.) p. 293 sqq. Ad. Rechenberg in edit. (1684) p. 3 sq. L. El. du Pin Nouv. biblioth. des auteurs ecclés. ed. 3. T. I (Par. 1693. 4°) p. 65. Wilh. Ern. Tentzel Exercitationes selectae (Lips. 1692. 4° = Miscellan. eccles., ibid. 1708) P. I. p. 203 sq. 450. Seb. le Nain de Tillemont Mémoires pour servir à l'hist. ecclés. T. II (Par. 1694. 4°) p. 349 sq. 671 sq. Sam. Basnage Annall. pol.-eccles. T. II (Roter. 1706. Fol.) p. 160 sqq. Io. Laur. Mosheim Diss. de vera aetate Apologetici Athenagorae pro Christianis: quae primum edita est in Biblioth. Bremens. Cl. II. Fasc. I (Brem. 1718) p. 853 sq., dein prodiit auctior in

dum (L. Aelium Aurelium Commodum) Antonini filium. Uterque enim Antonini in imperio fuit socius, uterque dictus Commodus. Pauci hanc controversiam in medio relinquunt *).

Recte autem sentiunt qui ad Commodum Marci Aurelii filium inscriptionem referunt. Nam Lucius Verus, posteaquam ab Antonino ad imperii consortium adscitus est, Commodi nomen deposuit. Id Iulius Capitolinus testatur **). Et numi in ipsius honorem post adoptionem excusi perpetuo non Commodi sed Veri nomen offerunt. Illa vero nomina habemus comperta de Commodo Antonini filio. Is enim ab initio Commodi nomen accepit idque post quam imperium adeptus est retinuit. Lubenter caremus Stephani le Moyne ***) emendatione *Αἰλίῳ* (Aelio Aurelio Commodo) pro *Λουκίῳ*:

---

eius Observatt. sacr. lib. I. c. 4 (Amst. 1721) p. 193 sqq. et Dissertt. ad histor. eccles. pertin. Vol. I (Alton. 1733, ed. 2. 1743) p. 269 sqq. Rémy Ceillier l. c. (1730) p. 113. Andr. Pol. Leyser Diss. de Athenagora Atheniensi philosopho christiano (Lips. 1736. 4°) p. 19 sqq. Prud. Maran in edit. (1742) Praef. p. CXII sq. (quocum faciunt I. A. Orsi Istoria eccles. T. II, Rom. 1747. 4°, p. 247, G. Saccarelli Hist. eccles. T. III, Rom. 1773. 4°, p. 134 sq., G. Lumper l. c. p. 57 sqq.) I. G. Lindner in Cur. poster. (1775) p. 5 sq. Th. Adr. Clarisse l. c. p. 27 sqq. Th. Mommsen in Bauri et Zelleri *Theolog. Jahrbücher*. T. XIV (Tub. 1855) p. 250. Io. Car. Th. Otto De inscriptione et aetate Apologiae Athenagoricae: in Illg.-Niedn. *Zeitschr. f. d. histor. Theologie* (Lips.) 1856. Fasc. IV. p. 637 sqq.

*) Ut Nourrius l. c. p. 479, postquam utriusque sententiae firmamenta proposuit, dicens: „Scire sufficiat omne extra dubium esse hanc Legationem ab Athenagora intra annum 165 et 178 editam in lucem.“ Etiam Baylius in Diction. hist. s. v. Athenagoras.

**) Qui in vita M. Antonini c. 7 et in v. Veri c. 4 tradit „Marcum dato fratri imperio et adulta tribunitia potestate, proconsulatus etiam honore delato, illum Verum vocari praecepisse, quum ante Commodus vocaretur.“

***) Var. Sacr. T. II (Leyd. 1685. 4°) p. 170.

qua nihil lucramur, quum uterque imperator et Lucius et Aelius dicatur *).

At obiiciunt adversarii cognomina in inscriptione nominibus imperatorum adiecta: *Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις*: ex quibus concludunt non Commodum filium sed Verum fratrem hic intelligi. Contendunt enim Armeniacum nunquam appellatum esse Commodum, bene tamen Verum. Nam constare ex Capitolino, postquam eius duces Armeniam occupassent, ipsi nomen Armeniaci acquisitum esse, quod dein cum Marco Aurelio Romae tum agenti sit communicatum **). Armeniaci titulum suscepit Verus a. 163 p. Chr., Marcus a. 164. Paullo post additus est titulus Parthici, qui comparet primum in Marci tribunatu XX. a. 166. Utroque titulo et Armeniaci et Parthici usus est Marcus quoad frater vixit, h. e. ad annum usque 169 ***). Tum mortuo fratri hos titulos velut proprios permisit, se autem Germanicum appellavit ****), eodemque titulo Commodus filius insignitus est †): qui quovis tem-

---

*) Apud Capitol. in Vero c. 1.

**) Vit. M. Anton. c. 9: „Gestae sunt res in Armenia prospere per Statium Priscum Artaxatis captis, delatumque *Armeniacum* nomen utrique principum, quod Marcus per verecundiam primo recusavit, postea tamen recepit.“ Plenius idem in Vero c. 7: „Parthicum bellum Statius Priscus et Avidius Cassius et Martius Verus per quadriennium confecerunt, ita ut Babylonem et Mediam pervenirent et Armeniam vindicarent, partumque est ipsi nomen *Armeniaci*, Parthici, Medici, quod etiam Marco Romae agenti delatum est.“

***) I. Eckhel Doctrina numorum vett. Vol. VII (Vindob. 1797. 4°) p. 72.

****) Capitol. in M. Anton. c. 12. In numis Germanicus appellatur inde ab anno 172, prius vero in tabulis marmoreis. Cfr. Eckhel p. 59 et I. Gruterus Corp. inscriptt. T. I (Amst. 1707. Fol.) p. CCLX. n. 1.

†) Teste Lampridio in vita Commodi c. 11: „Appellatus *Germani-*

pore abstinuit nomine Armeniaci. Quapropter Tentzelius et Mommsenus facili emendatione pro Ἀρμενιακοῖς censuerunt Γερμανικοῖς legendum esse, id quod optime patri filioque congruit*). Quamquam haud ausus sum equidem mutare. Fortassis enim ista scriptura minus apta non a librariis profecta est, sed ab ipso Athenagora. Iam sagacissimus Tillemontius ait: „Nous ne voyons rien qu'on puisse opposser à cela, sinon qu'on ne donne point à Commode le titre d'Arméniaque et que M. Auréle le quitta lorsqu'il prit celui de Germanique. Mais l'ayant eu une fois, il n'est point étrange qu'on ait continué à le luy donner, quoiqu'il ne le prist pas luy mesme.“ Neque est opus cum Moshemio Ἀρμηνιακῷ (sic) pro Ἀρμενιακοῖς scribere. Quod enim de pluribus loquatur Athenagoras, id offensionis nihil habet. Videlicet Commodus salutatur Armeniacus a Nostro in concinnitatis gratiam

---

cus idibus Herculeis, Maximo et Orphito coss.“ h. e. XV. Oct. u. c. 925 = p. Chr. 172. Coll. Eckhel p. 102.

*) Integra hic afferam verba doctissimi Mommsen: „M. Aurel führte den Titel Armeniacus nur 164—169, den Titel Sarmaticus seit dem J. 176. So ungeschickt also dieses Armeniacus ist, so auffallend und unerträglich ist das Fehlen des bei Vater und Sohn ganz constanten Titels Germanicus, und ich zweifle nicht, dass der Schreiber für Ἀρμενιακοῖς entweder schrieb oder schreiben wollte Γερμανικοῖς. Zum Beweise nur ein Auszug aus Commodus' Grabschrift (Orelli n. 887):

> Imperatori Caesari Divi Marci Antonini Pii Germanici Sarmatici Filio ... L. Aelio Aurelio Commodo Augusto Sarmatico Germanico Maximo Britannico.

Wird diese Aenderung vorgenommen, so ist die Inscription correct und fällt die Schrift danach zwischen 176, wo Commodus den Titel Sarmaticus erhielt, und 180, wo M. Aurel starb. Das τὸ δὲ μέγιστον φιλοσόφοις kann natürlich nur entschuldigt werden als eine individuelle Titulatur des Autors.“

propter parentem, cui titulus debetur; nequaquam poterat fieri quin utrique hoc nominis daret, quum utrumque in inscriptione coniungeret. — Alterum nomen, quo imperatores ab Athenagora appellantur, est Sarmatici, contra quod nihil potest in medium proferri. Nam eo nunquam insignitus fuit Verus: quum bellum Sarmaticum post ipsius mortem demum gestum sit. Adscivit illum titulum Marcus a. 176, et cum filio Commodo communicavit, Quadis superatis qui cum Marcomanis Vandalis Suevis appellatione Sarmatarum comprehenduntur *). Usus autem est Marcus titulis Germanici Sarmaticique coniunctis per sequens dumtaxat biennium, deinceps iis usque ad excessum in numis abstinuit; eodem anno 178 desierunt inscribi numis Commodi: at constanter inhaeserunt marmoribus **). Illud quum perspexissent adversarii, arte critica id quod obstabat in suas partes traxerunt, ita quidem, ut cum Dodwello et Pagio ex Σαρματικοῖς (Dodw. Σαρματίκοις) efficerent Παρθικοῖς (Pag. Παρθίκοις). „Quorsum vero delaberemur," inquit Leyserus, „si eo usque audacia nostra procederet ut quaecumque nobis in auctoribus antiquis displicerent pro lubitu vel delere vel mutare vellemus?" — Restat nomen Philosophi, quod qui Lucio Vero inscriptam Supplicationem putant pro causa sua proferunt: quoniam illud Commodo, qui turpissimam vitam maximeque ab institutis philosophicis abhorrentem egerit, minime con-

*) Capitol. l. c. c. 17: „Marcomanis etc. extinctis ... Romae cum Commodo, quem iam Caesarem fecerat, filio suo, triumphavit."
**) Cf. Eckhel p. 74. 136.

veniat, Vero autem a Iustino (in Apol. I) quoque tribuatur. At Verus num vitam gessit meliorem? Quodsi controversia componenda est ex vita, neutri certe competit titulus philosophi. Commodum quod attinet, possumus ad Pollucem provocare, qui eum „haeredem regni et sapientiae paternae" dicit*). Sed ista verba veremur ne adulationem sapiant. Quid? Philosophi titulus (pariter atque Armeniaci) proprie ad Marcum pertinet, et — id quod etiam contra Mommsenum monendum — cum Commodo hic communicatur quod Athenagoras ab initio utrumque imperatorem allocutus est.

Insuper tria adversarii proferunt sententiae suae argumenta: quae vero nostrae sententiae magis favent quam obstant.

Primum est quod Athenagoras c. 37 de Christianis ait: *οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον διαδέχησθε τὴν βασιλείαν.* Hoc votum Pagius contendit pronuntiari non potuisse, si Supplicatio Marco oblata fuisset filio regni iam participe, propterea quod Marcus alium filium non habuisset praeter Commodum, hic vero nullos haeredes. At illo tempore, quo Supplicatio conscripta est, Commodus (natus a. 161) iuvenis fuit. Neque dicit scriptor *διαδέχηται*, id quod Gesnerus coniecit legendum, sed fortius *διαδέχησθε*. Respicit enim futuros eiusdem domus imperatoriae successores: quocirca antea habet generatim *περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας*, non speciatim *περὶ*

*) Onomast., dedicationis ad Commodum initio: *ὦ καὶ πατρὸς ἀγαθοῦ, πατρῷόν ἐστί σοι κτῆμα κατ' ἴσον βασιλεία τε καὶ σοφία.*

ὑμῶν. Igitur, nulla certa persona iam intellecta, Christiani precari dicuntur ut imperium, semper a patre in filium translatum, in familia Antoninorum permaneat nec turbulentorum hominum consiliis huius familiae successio interrumpatur.

Alterum est quod Athenagoras verbis c. 1 *ἡ σύμπασα οἰκουμένη τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν* gratulatur imperatoribus de alta pace, qua iam imperium romanum fruatur. Id opinatur ad tempus Veri h. e. ad annum 168 pertinere Dodwellus. Quem Pagius peccati in anno admissi arguit, quoniam tum temporis bellum adversus Germanos summo ardore gestum sit; quare annum 166 substituit, quo Verus finito bello Parthico pacem imperio reddiderit. Sed eodem anno ad bellum Marcomanicum iam priori anno coeptum se accinxit uterque imperator. Monuit Basnagius pacem nunquam fuisse restitutam Veri aetate sed tantummodo inducias factas. Quid igitur? Nullum tempus deprehendes magis ad istam gratulationem accommodatum, quam quo sub Commodo devictis Germanis et Sarmatis publica tranquillitas restituta est, id quod incidit in annum 176. Altissimam autem fuisse hanc pacem numus testatur apud Fr. Mediobarbum*): M. ANTONINVS. AVG. GERM. SARM. TR. P. XXX. In postica: PAX. AETERNA. AVG.

Tertium est quod Athenagoras de morte Peregrini Protei c. 26 verbis agit hisce: ὁ (scil. *ἀνδριὰς*) *τοῦ Πρωτέως (τοῦτον δ' οὐκ ἀγνοεῖτε ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ*

---

*) Imperatt. roman. numismata (Mediol. 1730. Fol.) p. 225.

πῦρ περὶ τὴν Ὀλυμπίαν) ... λέγεται χρηματίζειν. Quae Dodwellus et qui ab eo pendent ita interpretantur, ac si ipsa olympiade qua Supplicatio scripta est Proteus se concremaverit, h. e. Ol. 236. Quo tempore quum Verus imperitaverit, colligunt huic libellum suum apologeticum dedicasse Athenagoram. Sed errarunt viri eruditi; nam ista verba περὶ τὴν Ὀλυμπίαν neutiquam spatium quattuor annorum (ὀλυμπιάδα) designant, sed capienda sunt de Olympia vico, ad quem in ludis olympicis Proteus vivum se in ignem coniecit. Si de temporis spatio loqui voluisset scriptor, scribere debebat κατὰ τὴν ὀλυμπιάδα ταύτην.

Iam afferamus quod nostram firmat sententiam. Athenagoras, imperium coeleste cum terreno comparans, dicit c. 18: Ἔχοιτε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν ἐξετάζειν· ὡς γὰρ ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα κεχείρωται, ἄνωθεν τὴν βασιλείαν εἰληφόσι, ... οὕτως ἑνὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ λόγῳ υἱῷ νοουμένῳ ἀμερίστῳ πάντα ὑποτέτακται. Quibus haec imperatoribus melius conveniunt quam Marco ac filio Commodo? Ad Verum, qui per adoptionem frater Marci erat, non quadrant. Conatur quidem Pagius istum locum in suam trahere causam, quoniam Verus gener Marci fuit*). At vero incongruum foret deum patrem cum socero et dei filium cum genero conferre! Hac nimirum ratione scriptor gentilibus occasionem dedisset inepta de Christo dei filio cogitandi.

Qui ad Marcum et Verum inscriptionem referunt, Pagius Clericus Oudinus, Supplicationem in

*) Capitol. in Vero c. 2.

annum 166 collocant, van Hoven in a. 167, Dodwellus in a. 168. Caeteri, qui Marco et Commodo illam inscriptionem vindicant, vel anno 176 ut Tentzelius Basnagius Maranus, vel a. 178 ut Dupinus, vel a. 179 ut Petrus Baronius Halloixius, vel a. 180 ut Grotius*), vel a. 177 ut Aub. Miraeus**) Tillemontius Moshemius, librum adscribunt.

Sane ad annum 177 pertinet, ut inprimis Moshemius demonstravit***). Supra iam observavimus Sarmatici titulum, Marco et Commodo tributum, incepisse ab anno 176 eodemque anno summam pacem orbi romano redditam esse: quae anno demum 178 Germanis rursus turbantibus fracta est. Quid? Libellus inscriptus est *Αὐτοκράτορσιν*. Illo ipso anno 176, mense Novembri, cum patre Commodus imperator (*αὐτοκράτωρ*) appellatus est****). Accedunt duae rationes. 1°. Athenagoras imperatores ita alloquitur, ac si Romae in palatio versentur. C. 16: *Οὐδὲ γὰρ οἱ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνούμενοι ὑπήκοοι, παραλιπόντες ὑμᾶς τοὺς ἄρχοντας καὶ δεσπότας θεραπεύειν, παρ' ὧν ἂν*

---

*) Annotatt. ad libr. De veritate religionis christianae (Lugd. Bat. 1640) p. 154.

**) Bibliotheca ecclesiastica (Antv. 1639. Fol.) p. 180.

***) Quocum sentiunt Ceillier, Leyser, S. I. Baumgarten (Examen miraculi Legionis fulminatricis, Hal. 1740. 4°, p. 72 sq.), Schroeckh (*Chr. Kirchengesch.* T. III. ed. 2, Lips. 1777, p. 120), Clarisse, Neander (*Allg. Gesch. d. christl. Rel. u. Kirche* T. II. ed. 2, Hamb. 1843, p. 1161), Gieseler (*Lehrb. d. Kirchengesch.* T. I. P. I. ed. 4, Bonn. 1844, p. 206), Credner (*Beitrr. z. Einleitung in d. bibl. Schriften* T. I, Hal. 1832, p. 53), Semisch (in Ullmanni et Umbr. *Theol. Studd. u. Kritt.* 1835. Fasc. IV. p. 938 sq.), alii.

****) Lampridius l. c: „Cum patre imperator est appellatus V. Cal. Decembr. die, Pollione et Apro coss.“ h. e. 27. Nov. u. c. 929 = p. Chr. 176. Cf. Eckhel p. 137.

ἂν δέοιντο καὶ τύχοιεν, ἐπὶ τὸ σεμνὸν τῆς καταγωγῆς ὑμῶν καταφεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν μὲν βασιλικὴν ἑστίαν τηνάλλως ἐντυχόντες αὐτῇ θαυμάζουσι καλῶς ἠσκημένην, ὑμᾶς δὲ πάντα ἐν πᾶσιν ἄγουσι τῇ δόξῃ. Si in castris tum versati essent, ab urbanis rebus nullam petiisset comparationem. Quum igitur anno 178 (inde a die V. Aug.), teste Lampridio in vita Commodi, abessent ab Urbe in Germania armis operam dantes, annus 177 Supplicationi constituendus est. 2°. Athenagoras servos dicit innocentis Christianorum vitae testes, quorum nemo unquam nefanda his obiecerit crimina. C. 35: *καίτοι καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους τοῖς δὲ ἐλάττους, οὓς οὐκ ἔστι λαθεῖν· ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδεὶς καθ' ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα* [scil. *Θυέστεια δεῖπνα* et *Οἰδιποδείους μίξεις*] *οὐδὲ κατεψεύσατο.* Quod fieri non potuisset si post persecutionem Gallicam, h. e. post annum 177 quo ea accidit*), demum scripsisset: quum istorum Gallicae ecclesiae malorum auctores essent servi. Quam in rem sic scribunt Lugdunenses et Viennenses apud Eusebium H. E. V. c. 1: *Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις κτλ.*

*) Ut argumentis validissimis demonstravit Moshemius in Observatt. sacr. lib. I. c. 3. §. 10.

ATHENAGORAE ATHENIENSIS

OPERA.

SUPPLICATIO PRO CHRISTIANIS.
DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

[1]ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ.

---

[2]Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις.

1. [3]Ἡ ὑμετέρα, μεγάλοι βασιλέων, οἰκουμένη, ἄλλος ἄλλοις P. 1 ed.
ἔθεσι χρῶνται καὶ νόμοις, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν νόμῳ καὶ φόβῳ Mar.
δίκης, κἂν [4]γελοῖα ᾖ, μὴ στέργειν τὰ πάτρια εἴργεται. [5]Ἀλλ' ὁ et Col.

1. ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ... ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ] Vid. Prolegg. c. VII. „De inscriptione Supplicationis."

2. Αὐτοκράτορσιν ... Φιλοσόφοις] Vid. Prolegg. l. c. — Hic tantum diversae codicum lectiones afferendae sunt. Pro αὐτοκράτορσιν, quod praestantissimus Parisinus 1, (Sirletianus?) Vaticanus, Ottoboniani 1 (in quo ν erasum est) et 2, Bodleiani 1. 2, (Oratorianus?) Monacensis, Claromontanus, Aetonensis, Bononiensis firmant, comparet in Parisinis 2. 3, Argentoratensi, Lubanensi, (Petrino?) αὐτοκράτορσι (sine ν). Idque Maranus recepit; caeteri editores (Gesnerus, Ducaeus, Morellus, Fellus, Rechenbergius, Dechairius, Lindnerus) αὐτοκράτορσιν. Ipsi veteres Attici ν ἐφελκυστικόν dicuntur ante consonantes interdum scripsisse: Iacobs. praef. ad Aelian. Anim. p. 23 sq., coll. Benseler. ad Isocr. Areopag. p. 185 sq. — Pro Ἀντωνίνῳ habent Par. 2. Clar. Bon. Ἀντωνίῳ. Aet. omisit voces Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ. Causam erroris in repetito Αὐρηλίῳ cernis. — Legitur Κομμόδῳ, quod omnes codices editi praebent, in Bodl. 1 et 2; idemque offert Mon., sed manu correctoris. Reliqui codices msti Κομόδῳ. — Morellus et Fellus Ἀρμενιάκοις ex Ἀρμενιακοῖς (Par. 1. 2. Mon. ἀρμενιακοῖς) fecerunt et Σαρματίκοις (Arg. ἀρματικοῖς) ex Σαρματικοῖς. — Scholion ad inscriptionem in marg. Par. 1 prima manu: Ἐλλειπὴς ἡ ἀπόδοσις τῆς προγραφῆς. Οὐ γὰρ τὸ χαίρειν καλὸν ἐνομίσθη προσκεῖσθαι, τῷ μὴ ἀπ' ἴσων τὴν πρόσρησιν γίνεσθαι, καὶ ἄλλως Χριστιανῷ ὄντι· ἢ διὰ ταπεινοφροσύνην, ἢ τῷ ἐνδείξασθαι τὴν ἱκετηρίαν, ἢ καὶ τῷ ἀνάξιον εἶναι ἕλληνας ὄντας τῆς τοιαύτης παρὰ Χριστιανῶν εὐλογίας. Cf.

ATHENAGORAE
ATHENIENSIS PHILOSOPHI CHRISTIANI
SUPPLICATIO PRO CHRISTIANIS.

Imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Lucio Aurelio Commodo, Armeniacis, Sarmaticis, et quod maximum est Philosophis.

1. Vestro imperio subditi, maximi reges, alii aliis moribus utuntur et legibus, nec quisquam eorum lege et poenae metu patria instituta, etiamsi ridicula sint, diligere prohibetur.

Pauli ad Rom. epist., rec. et c. commentt. perp. ed. C. F. A. Fritzsche, T. I (Hal. 1836) p. 21 sq.

3. *Ἡ ὑμετέρα κτλ.*] *Ἡ* ante *ὑμετέρα* desideratur in Bodl. 2: rubricator omisit adpingere. Pariter Rechenb. omisit. Magis perspicue scripsisset Athenagoras *ἐν τῇ ὑμετέρᾳ οἰκουμένῃ*, ut Lindnerus (in Cur. poster.) notavit. *Ἡ οἰκουμένη* vocatur imperium romanum: Luc. Ev. 2, 1. Actt. 24, 5. Ioseph. Bell. iud. IV. 11, 5. Antt. iud. XII. 3, 1. Philo Leg. ad Cai. p. 1041. Hic metonymice pro ipsis romano imperio subditis dicitur. — Henr. Stephanus pro *μεγάλοι* (Bodl. 2 *μεγάλη*) *βασιλέων* crediderit legendum esse *μέγιστοι βασιλέων*, ut c. 18 *μέγιστοι αὐτοκρατόρων* comparet. „Nec dubium est quin potius superlativum gradum in huiusmodi locis consuetudo graeci sermonis exigat; at vero infra [c. 2] pro *μέγιστοι αὐτοκράτορες* dicere poterat *μεγάλοι αὐτοκράτορες*.“ Arg. *μεγάλοι ναβιλεῖς* praebet. Noli mutare. — Lub. Petr. Par. 3 habent *ἄλλοι ἄλλοις ἔ. χρῶνται*. Haec lectio usitatior est, caeterorum vero codicum mstorum *ἄλλος ἄλλοις ἔ. χρῶνται* magis attica. Interdum Athenagoras collectivis singularibus verba pluralia iungit. Mox: *καὶ ἡ σύμπασα οἰκουμένη* [coll. c. 2. n. 5] *τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν*.

4. *γελοῖα*] Gesner. Rechenb. Dechair. ex Bon. *γελοία*, scil. *δίκη*, ediderunt: sed maluit Gesnerus *γέλοια*, num. plurali, ut referatur ad *τὰ πάτρια*. Caeteri codices msti et editi *γελοῖα* penanflexum suppeditant (sic alibi quoque Bon.: cc. 4. 10. 14 *γελοῖον*), sicut veteres Attici protulerunt. Pariter dicebant *ὁμοῖος*, recentiores *ὅμοιος*. Cf. Schneider. ad Plat. De rep. Vol. II. p. 14.

5. *Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰλιεὺς ... προσκυνεῖ*] Act. *ἀδραστρίαν* pro *Ἀδρά-*

μὲν Ἰλιεὺς θεὸν Ἕκτορα λέγει καὶ τὴν Ἑλένην Ἀδράστειαν ἐπι- B
στάμενος προσκυνεῖ, [6] ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος Ἀγαμέμνονα Δία καὶ Φιλονόην τὴν Τυνδάρεω θυγατέρα καὶ [7] Τέννην ὁ Τενέδιος σέβει, ὁ δὲ Ἀθηναῖος [8] Ἐρεχθεῖ Ποσειδῶνι θύει· [9] καὶ Ἀγραύλῳ Ἀθηναῖοι καὶ τελετὰς καὶ μυστήρια ἄγουσι καὶ Πανδρόσῳ, αἳ ἐνομίσθησαν ἀσεβεῖν ἀνοίξασαι τὴν λάρνακα. Καὶ ἑνὶ λόγῳ κατὰ 2
ἔθνη καὶ δήμους θυσίας κατάγουσιν ἃς ἂν [10] θέλωσιν ἄνθρωποι

στειαν. Mon. ἀδράστειαν. — C. 14: Ἰλιεῖς δὲ . . . Ἕκτορα φέρουσι. Synesius Calvit. Encom. p. 82: εἴ τε εἰς Ἴλιον γέγονας, εὐθὺς εἰσιόντι πᾶς Ἰλιεὺς ἡγεῖται τὴν ἐπὶ τὸν νεὼν τὸν Ἑκτόρειον, οὗ τὸν ἀνδριάντα πρόχειρον μὲν ἰδεῖν. Ad hunc locum I. G. Krabinger (Synesii Cyr. Calv. Enc., Stuttg. 1834, p. 225) laudavit Philostrat. Her. p. 68. ed. Boiss.: Τὸ ἐν Ἰλίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἕκτορος ἡμιθέῳ ἀνθρώπῳ ἔοικε κτλ. Coll. Pausan. III. 18, 9. Helenam ab Iliensibus sub nomine Adrasteas cultam esse nullus quod sciam alius scriptor retulit. Eadem vero est Ἑλένη Ἀδράστεια quae apud Callimachum Hymn. in Dianam v. 232 Ἑλένη Ῥαμνουσίς. Ibi vide E. Spanhemium: Callim. Hymni ed. I. A. Ernesti, Lugd. 1761, T. II. p. 336. Coll. L. Preller *Griech. Mythologie*, Lips. 1854, T. II. p. 73 sqq. De significatione verbi ἐπιστάμενος, quod non ad προσκυνεῖ (Gesner.: „Helenam, veluti Adrastiam, scientes adorant") sed ad Ἀδράστειαν (Maran.: „Helenam colit, Adrastiam illam esse existimans") pertinet, adeas observationem meam in Iustini Dial. c. Tr. c. 67 (n. 16).

6. ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος ... θυγατέρα] Galland. δὲ post artic. ὁ omisit mendose. Codd. msti et editi Φυλονόην pro Φιλονόην. Sic librarius in Lub. primum scripserat, post autem literam ι mutavit in υ, id quod ex puncto supra literam ι scripto intelligitur. Pro Τυνδάρεω Lub. Bodl. 1. 2. Par. 3. Aet. Τυνδάρεως. Morell. Τυνδάρεο. — De Agamemnone Iove vide Lycophronis Cassandram v. 1129 et ibi Io. Meursium. Philonoen Apollodorus III. c. 10. §. 6 Tyndarei filiam nominat, immortalitate donatam a Diana.

7. Τέννην ὁ Τενέδιος] Omnes codd. editi Τέννην Οδίαν. Par. 1 τένν ἠνοδίαν. Par. 2 τένν ὀδίαν. Arg. Vat. Ottob. 1. 2. Par. 3. Bon. τέννην ὀδίαν. Bodl. 1. 2 τέμνην ὀδίαν. Orat. τένην ὀδίαν. Lub. Mon. Aet. τέννην ὀδίαν. Quod Suffr. Petrus in codice suo legi dicit ὀτρύννην ὀδίαν, id veretur Kaiserus (De cod. ms. Athenagorae Lubenensi p. 5) ne e chirographo minus perspicuo originem duxerit. „A librariis enim, qui compendiis in scribendo utebantur et literas uno tenore inter se connexas et implicitas exarabant, vocem Τέννην ita scribi, ut simillima sit voci Τρύνην, omnes testabuntur, quibus medii aevi literas pingendi ratio non incognita fuerit. In Lub. etiam codice, quicunque ad eum legendum accesserit minus exercitatus, non solum in eadem voce haeserit, Τρύνην scri-

Sed Iliensis Hectorem deum dicit et Helenam adorat, Adrasteam eam agnoscens, Lacedaemonius Agamemnonem Iovem et Philonoen Tyndarei filiam et Tennen Tenedius veneratur, Atheniensis Erechtheo Neptuno sacrificat: immo Agraulo Athenienses et caerimonias et mysteria celebrant ac Pandroso, quae existimatae sunt impie egisse quod aperuerint arcam. Et uno verbo in omnibus gentibus populisque sacra

plum legi existimans, sed aliis etiam in locis ρν pro εν positum esse sibi persuaserit." Amplectitur istam lectionem tamquam veram Petrus eamque expuncto καὶ sic interpretatur: „Philonoen T. f. ceu Caduceatricem (Triviam seu) Proserpinam colit." Assentitur Rechenbergius. Sed ὀτρυντὴρ vel ὀτρύντης, *caduceator*, reperitur apud veteres, non ὀτρύνη. Longe placet legere τὴν 'Οδίαν. Reddit „Compitalem Proserpinam." Vestigiis codicum magis convenienter coniiciunt Meursius (Miscell. Lacon. Amst. 1661. p. 5) et Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. P. I. p. 495) τὴν 'Ενοδίαν, ille Dianam ita cognominatam animadvertens, hic Hecaten, quod ab Inacho inventa sit in via. Cf. Preller l. c. T. I. p. 199 sq. Sed illa lectio hic minus placet, ubi homines memorantur pro diis habiti cultique. Lindnerus: „Τέννης 'Οδία", inquit, „est Trivia ultrix". In Cur. poster. Gesneri coniecturam probat Τέννην Τενέδιος. Rectius vero legitur Τέννην ὁ Τενέδιος, addito articulo, ut iam Dechairius monuit. Cui ratio corruptionis ita se habere videtur: „ex ὁ Τενέδιος factae sunt litura aut vetustate ὁ δίος, quas voces librarius quidam grammatices aliquantulum peritus mutavit coniunctione facta in 'Οδίαν, ideo nimirum, quia putavit casum nominativum male convenire cum accusativo." Cf. e. gr. c. 19. n. 1. Cicero de nat. deor. III. c. 15: „In Graecia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem." In Verr. II. 1, 19 (§. 49): „Tenem ipsum qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur." Cf. Diodor. Sic. V, 83. Tzetz. ad Lycophr. 232. Plut. Qu. gr. 28. Strab. VIII. 13. Frequentius Τέννης (duplici ν) scribitur quam Τένης.

8. 'Ερεχθεῖ Ποσειδῶνι] Hesychius: 'Ερεχθεύς, Ποσειδῶν ἐν 'Αθήναις. Cicero de nat. deor. III. c. 19. Templum eius, τὸ 'Ερέχθειον, in Acropoli Pausanias I. 26, 5 describit.

9. καὶ 'Αγραύλῳ κτλ.] Vocula καὶ ante τελετὰς deest in Bodl. 1. 2. Post μυστήρια vox 'Αθηναῖοι in Par. 1. Arg. Mon. repetitur. Pro ἀνοίξασαι Bodl. 1 ἀνοίξασα. — Agraulos (etiam Ἄγλαυρος dicta) et Pandrosos Cecropis Atheniensium regis filiae fuerunt. Pausan. I. 2, 6. 27, 2. Sacra Agraulo in urbe Coronea facta horrenda fuisse narrat Eusebius Praepar. ev. IV. 16, 2. Notum est templum Pandrosi, τὸ Πανδρόσιον, in arce Atheniensi: Apollodor. III. 14, 2.

10. θέλωσιν] Reposui ex Par. 1. 2. Arg. Vat. Ottob. 1. 2. Caeteri ut editi ἐθέλωσιν. Arg. αἷς

καὶ μυστήρια. [11] Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι καὶ αἰλούρους καὶ κροκοδείλους καὶ ὄφεις καὶ ἀσπίδας καὶ κύνας θεοὺς νομίζουσι. Καὶ τούτοις πᾶσιν [12] ἐπιτρέπετε καὶ ὑμεῖς καὶ οἱ νόμοι, τὸ μὲν οὖν μηδ' ὅλως θεὸν ἡγεῖσθαι ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον νομίσαντες, τὸ δὲ οἷς ἕκαστος βούλεται χρῆσθαι ὡς θεοῖς ἀναγκαῖον, ἵνα τοῦ πρὸς τὸ θεῖον δέει ἀπέχωνται τοῦ ἀδικεῖν. [13] Ὑμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε ὡς οἱ πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς) τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται; B Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας. Διόπερ τὸ πρᾶον ὑμῶν καὶ ἥμερον καὶ τὸ πρὸς [14] ἅπαντα εἰρηνικὸν καὶ φιλάνθρωπον θαυμάζοντες οἱ μὲν καθ' ἕνα ἰσονομοῦνται, αἱ δὲ πόλεις πρὸς ἀξίαν τῆς ἴσης μετέχουσι τιμῆς, [15] καὶ ἡ σύμπασα οἰκουμένη τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, [16] ὅτι

pro ὡς. Utraque forma, θέλω et ἐθέλω, Atticis probatur; cf. Lobeck. ad Phryn. p. 7. Frotscher. ad Xenoph. Hier. 1, 29.

11. Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι] Vox αἰλούρους in Bodl. 2 omissa. — Pergit Athenagoras et absurdissimae religionis exempla adducit, queis tacite quasi crucis scandalum removet. *Rechenberg.* Istos Aegyptiorum deos (coll. c. 14) passim exagitant veteres patres. Clemens Alex. Paed. III. c. 2. §. 4, ubi de ornatissimis Aegyptiorum templis exposuit, haec subiicit: παστοφόρος ... ὀλίγον ἐπαναστείλας τοῦ καταπετάσματος, ὡς δείξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος· οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἔνδον εὑρεθήσεται, ἐφ' ὃν ἐσπεύσαμεν, αἴλουρος δὲ ἢ κροκόδειλος ἢ αὐτόχθων ὄφις ἤ τι τοιοῦτον θηρίον, ἀνάξιον μὲν τοῦ νεώ, χηραμοῦ δὲ ἢ φωλεοῦ ἢ βορβόρου ἀντάξιον.

12. ἐπιτρέπετε] Scil. θεοὺς νομίζειν οὓς ἂν θέλωσιν. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. τούτων pro τούτοις. Mon. ἡμεῖς pro ὑμεῖς. Arg. τὸ μὲν μηδόλως, omisso οὖν. Stephanus ait: „Particula οὖν quoad sensum supervacanea est." Quod non dixerim. Bodl. 2 et Aet. non ἀσεβὲς sed ἀσεβεῖς. Infra pro θεῖον Lub. θείῳ. Pro ἀπέχωνται Par. 1. Ottob. 1. 2 ἀπόχωνται. Lub. ἀπέχονται. Mon. τοῦ ἀδικῶν pro τοῦ ἀδικεῖν.

13. Ὑμῖν δὲ ... τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται;] Codd. editi ἡμῖν δὲ ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθε. Genuinam lectionem Par. 1. Lub. Petr. Orat. indicant: ὑμῖν δὲ ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεται. Illud ὑμῖν Mon. quoque agnoscit; Par. 3 ἀπεχθαίνεται. Caeteri codd. mali ista praebent quae in editis comparent. Ratio corruptionis facile cognoscitur. Constat locutionem ἀπεχθάνομαί τινι, *in odium incurro s. odio sum alicui*, lubenter fuisse usurpatam Atticis. Cf. etiam Chr. Abr. Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. (Lips. 1853) p. 59. Nomen (Christianorum) non

homines quae ipsis placuerint et mysteria peragunt. Aegyptii autem et feles et crocodilos et serpentes et aspides et canes deos existimant. Atque his omnibus et vos et leges conceditis, utpote nullum quidem omnino deum arbitrari impium et nefarium, deos autem quos quisque voluerit colere necessarium iudicantes, ut numinis metu abstineant maleficio. Vobis autem (ne, quaeso, ut vulgus auditione fallamini) nomen cur odio est? Non enim nomina odio digna, sed malefactum poena et supplicio. Quapropter lenitatem vestram et mansuetudinem et in omnes placabilitatem et humanitatem admirantes singuli quidem aequo iure vivunt, civitates autem pro sua quaeque dignitate aequabilem honorem sortiuntur, et universum imperium per vestram prudentiam profunda pace perfruitur. Nos autem qui Christiani dicimur, quia non etiam nobis providistis, sed

debet esse exosum, sed animos ad acta attendatis: inde iudicetis. Cf. c. 2. n. 8. Addo VV. DD. coniectationes, quibus haud opus est. Stephanus non dubitat quin auctor scripserit ἡμῶν δὲ ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθε. Suffr. Petrus prorsus contra mentem Athenagorae: ὑμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε, ὡς οἱ πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεται) οὐ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια κτλ. Io. Conr. Schwartzius in Miscell. Lips. Tom. VIII (a. 1718) p. 364 sqq.: ἡμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθαι· οὐ γὰρ ... ἀπολαύουσιν.) ἡμεῖς δὲ οἱ λεγόμενοι Χριστιανοὶ κτλ., quae sic exprimit: „Nobis vero (sed ne offendamini, ut ex sola fama multi, nomine: neque enim nomina merentur odium etc.) A nobis, inquam, qui Christiani appellamur“ etc. Ipsi anacoluthon, quod ex illa emergit explanatione, gratiosissimum videtur esse! Maranus: ἡμῶν δὲ ... τῷ ὀνόματι τί ἀπεχθάνεσθε; vel: ἡμῶν δὲ ... τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται; Idem παρακρουσθῆτε translulit *offendamini*. Tum debebat esse προσκρουσθῆτε, ut coniecit Heynius (Gottingensis philologus) in literis ad Lindnerum datis. Παρακρούεσθαι est *decipi*. Nostrates: „lasset euch nur nicht wie die grosse Menge durch ein bloses Wort beirren!“ Paullo infra: ἐπὶ μόνῳ ὀνόματι προσπολεμούντων ἡμῖν τῶν πολλῶν.

14. ἅπαντα] Ottob. 2 ἀπάντας.

15. καὶ ἡ σύμπασα οἰκ. . . . ἀπολαύουσιν] Cf. n. 3 et Prolegg. c. VII „De inscriptione Supplicationis“. — Bodl. 1. 2: Aet. τῇ ἡμετέρᾳ συνέσει.

16. ὅτι] Mon. in marg. ἴσως λείπει. Verba Ἡμεῖς δὲ οἱ λεγ. Χριστιανοὶ cohaerent cum μηνύσαι τὰ καθ' ἑ. ἐτολμήσαμεν. — Par. 1

μὴ προνενόησθε καὶ ἡμῶν, συγχωρεῖτε δὲ μηδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλὰ C
καὶ πάντων, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου δειχθήσεται, [17] εὐσεβέστατα
διακειμένους καὶ δικαιότατα πρός τε τὸ θεῖον καὶ τὴν ὑμετέραν
βασιλείαν, [18] ἐλαύνεσθαι καὶ φέρεσθαι καὶ διώκεσθαι, ἐπὶ μόνῳ
ὀνόματι προσπολεμούντων ἡμῖν τῶν πολλῶν, μηνῦσαι τὰ καθ'
ἑαυτοὺς ἐτολμήσαμεν (διδαχθήσεσθε [19] δὲ ὑπὸ τοῦ λόγου ἄτερ
δίκης καὶ παρὰ πάντα νόμον καὶ λόγον πάσχοντας ἡμᾶς), καὶ
δεόμεθα ὑμῶν καὶ περὶ ἡμῶν τι σκέψασθαι, ὅπως [20] παυσώμε-
θά ποτε ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν σφαττόμενοι. Οὐδὲ γὰρ εἰς χρή-
ματα ἡ παρὰ τῶν διωκόντων ζημία, οὐδὲ εἰς [21] ἐπιτιμίαν ἡ αἰ- D
σχύνη, ἢ εἰς ἄλλο τι τῶν μειζόνων ἡ βλάβη· τούτων γὰρ κατα-
φρονοῦμεν, κἂν τοῖς πολλοῖς δοκῇ σπουδαῖα, [22] δέροντα οὐ μό-
νον μὴ ἀντιπαίειν οὐδὲ μὴν δικάζεσθαι τοῖς ἄγουσι καὶ ἁρπά-
ζουσιν ἡμᾶς μεμαθηκότες, [23] ἀλλὰ τοῖς μέν, κἂν κατὰ κόρρης
προσπηλακίζωσι, καὶ τὸ ἕτερον παίειν παρέχειν τῆς κεφαλῆς μέ-
ρος, τοῖς δέ, εἰ τὸν χιτῶνα ἀφαιροῖντο, ἐπιδιδόναι καὶ τὸ ἱμά-
τιον. Ἀλλ' εἰς τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς, ὅταν ἀπείπωμεν τοῖς 3
χρήμασιν, ἐπιβουλεύουσιν ἡμῖν, [24] κατασκεδάζοντες ὄχλον ἐγκλη-

συγχωρεῖται (sic). Tum idem et Ottob. 1. 2 μηδένα ἀδικοῦντας.

17. εὐσεβέστατα διακειμένους κτλ.] Iustinus Apol. I. c. 17: Ὅθεν θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν. Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a deo suo constitui necesse est ut et ipsum diligat et revereatur et honoret et salvum velit cum toto romano imperio."

18. ἐλαύνεσθαι καὶ φέρεσθαι] Vide proverbium „Agi et ferri" apud Erasmum. Inferius [c. 25] dicit ἄγεσθαι καὶ φέρεσθαι. *Gesner*. Erasmus autem Chil. 3. cent. 7. n. 32 ἄγουσι καὶ φέρουσι pro eo inquit quod est hostili more populantur aut vexant. *Reckenberg*.

19. δὲ] Deest in Bodl. 1. 2. Aet. Paullo ante αὐτοὺς Bodl. 2 pro ἑαυτούς. Mox Bodl. 2 et Aet. non ἄτερ sed ἄπερ. Dein Bodl. 1. 2 πάσχοντες ἡμᾶς.

20. παυσώμεθα] Clar. et Aet. παυσόμεθα.

21. ἐπιτιμίαν] Aet. ἐπιθυμίαν. Mox ἢ in Par. 1 supra lineam positum est, sed prima manu.

22. δέροντα] Id reposui ex Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Lub. Mon., pro γε ὄντα quod (ad praecedentia verba relatum) in editis exstat. Caeteri codd. msti aut δαίροντα (Arg.) aut δέοντα (Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon.)

nihil agentes mali, vel potius omnium, ut progressu orationis demonstrabitur, sanctissime et aequissime de deo ac de imperio vestro sentientes, exagitari et ferri et vexari sinitis, vulgo bellum nobis ob solum nomen inferentes: nos, inquam, res nostras in lucem proferre ausi sumus (docebit autem vos haec oratio praeter fas et praeter legem omnem et rationem nos pati), atque vos obsecramus ut etiam de nobis aliquid cogitetis, quo tandem aliquando a sycophantis mactari desinamus. Neque enim ad pecunias spectat inimicorum mulcta, neque ad existimationem ignominia, aut ad aliud quidpiam rei maioris noxa: haec quippe contemnimus, quamvis vulgo videantur studio digna, ut qui non modo non reverberare verberantem neque invadentes et rapientes in iudicium vocare didicerimus, sed istis, etiamsi colaphum inflixerint, alteram quoque capitis partem percutiendam praebere, his autem, si tunicam abstulerint, superaddere etiam pallium. Sed corporibus ac vitis nostris, postquam pecunias proiecimus, insidiantur, criminum acervum in

vitiose habent. Tu fortasse conieceris δέροντας. Sed hac mutatione haud est opus, licet τοῖς μὲν sequatur. Mox codd. msti et editi τὸ ἀντικαίειν pro μὴ ἀντικαίειν. Gesnerus voluit τὸ μὴ ἀντικαίειν, quocum Rechenberg. Dechair. et Lindner. sentiunt. Sequens ἀλλὰ vim obtinet augmentativam; cf. Iustin. De resurr. c. 8. n. 14. **Sensus**: Inimici nostri, qui nos mulctant et ignominia afficiunt nobisque nocent, **non** pecuniam nostram petunt aut existimationem aut maiorum vitae bonorum quodquam: haec enim contemnimus, utpote qui didicerimus non reverberare verberantes etc., immo potius beneficiis malefacta pensare: **sed** ipsi vitae nostrae insidiantur. — Pro μεμαθηκότες Bodl. 1. 2 μεμιαθηκότες.

23. ἀλλὰ τοῖς μὲν ... ἱμάτιον] Matth. 5, 39. 40; coll. Luc. 6, 29. — In Arg. κἂν ante κατὰ κόῤῥης abest. Lub. usitatius προπηλακίζωσι. Idem codex non παρέχειν τ. κεφ. μέρος sed τ. κεφ. μέρος διδόναι. Mon. παρέχειν omisit. Bodl. 1. 2 παύειν, non παίειν. In Bodl. 1. 2 et Aet. καὶ ante τὸ ἱμάτιον desideratur.

24. κατασκεδάζοντες] Lub. κατασκευάζοντες, quod praestat, quum per se, tum propter sequens ἀποσκευάσαι [c. 2]. *Kaiser*. Sed κατασκεδάζοντες magis convenit ἀδολεσχοῦσι proxime respondenti. Pro οὐδὲ Aet. οὔτὲ (sic).

μάτων· ἃ ἡμῖν μὲν οὐδὲ μέχρις ὑπονοίας, τοῖς δὲ ἀδολεσχοῦσι καὶ τῷ ἐκείνων πρόσεστι γένει.

2. [1] Καὶ εἰ μέν τις ἡμᾶς ἐλέγχειν ἔχει ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον ἀδικοῦντας, κολάζεσθαι οὐ παραιτούμεθα, ἀλλὰ καὶ [2] ἥτις πικροτάτη καὶ ἀνηλεὴς τιμωρία ὑπέχειν ἀξιοῦμεν. Εἰ δὲ μέχρις ὀνόματος ἡ κατηγορία (εἰς γοῦν τὴν σήμερον ἡμέραν ἃ περὶ ἡμῶν λογοποιοῦσιν [3] ἡ κοινὴ καὶ ἄκριτος τῶν ἀνθρώπων φήμη, καὶ οὐ- B
δεὶς ἀδικῶν Χριστιανὸς ἐλήλεγκται), ὑμῶν ἤδη ἔργον τῶν μεγίστων καὶ [4] φιλανθρώπων καὶ φιλομαθεστάτων βασιλέων, ἀποσκευάσαι ἡμῶν νόμῳ τὴν ἐπήρειαν, ἵν', ὥσπερ [5] ἡ σύμπασα ταῖς παρ' ὑμῶν εὐεργεσίαις καὶ καθ' ἕνα κεκοινώνηκε καὶ κατὰ πόλεις, καὶ ἡμεῖς [6] ἔχωμεν ὑμῖν χάριν, σεμνυνόμενοι ὅτι πεπαύμεθα συκοφαντούμενοι. [7] Καὶ γὰρ οὐ πρὸς τῆς ὑμετέρας δικαιοσύνης τοὺς μὲν ἄλλους, αἰτίαν λαβόντας ἀδικημάτων, μὴ πρό- C
τερον ἢ ἐλεγχθῆναι κολάζεσθαι, ἐφ' ἡμῶν δὲ μεῖζον ἰσχύειν τὸ ὄνομα τῶν ἐπὶ τῇ δίκῃ ἐλέγχων, οὐκ εἰ ἠδίκησέ τι ὁ κρινόμενος τῶν δικαζόντων ἐπιζητούντων, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα ὡς εἰς ἀδίκημα ἐνυβριζόντων. [8] Οὐδὲν δὲ ὄνομα ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ

1. *Καὶ ... ἀξιοῦμεν*] Iustinus Apol. I. c. 3 (n. 2): *ἀξιοῦμεν τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν ἐξετάζεσθαι, καί, ἐὰν οὕτως ἔχοντα ἀποδεικνύωνται, κολάζεσθαι ὡς πρέπον ἐστί.* Huius postulati, ut non nisi criminum convicti punirentur Christiani, aequitatem ipsi agnoverunt imperatores. Adi c. 3. n. 10.

2. *ἥτις*] Lub. *ἤ τις.* Arg. *εἴ τις.* Antea Morellus et Ducaeus *ἀδικοῦντα* mendose pro *ἀδικοῦντας.*

3. *ἡ κοινὴ κτλ.*] Scil *ἐστί.* Articulus *ἡ* minime expungendus est (Steph. et Lindn.), quum notum significet rumorem. Infra: *μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ φήμῃ συναπενεχθέντας.* Et: *τὰ ἀπὸ τῆς ἀκρίτου τῶν πολλῶν φήμης.* C. 11: *ἵνα γὰρ μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ συναποφέρησθε γνώμῃ.* Bodl. 1. 2. Aet. *τὴν* ante *σήμερον* omittunt. Mox Mon. *χριστιανὸν* pro *Χριστιανός.* — De sententia cfr. Iustinus Apol. I. c. 23 (n. 7): *τὰ καθ' ἡμῶν λεγόμενα δύσφημα καὶ ἀσεβῆ ἔργα ἐνήργησαν* (daemones), *ὧν οὐδεὶς μάρτυς οὐδὲ ἀπόδειξίς ἐστι.*

4. *φιλανθρώπων*] Stephan. coniecit *φιλανθρωποτάτων*, quoniam gradus tertius et praecedat et sequatur. Sed non opus est; nam paullo ante *πικροτάτη καὶ ἀνηλεής.* — Pro *ἀποσκευάσαι ἡμῶν τὴν ἐπήρειαν* (*calumniam removere*) c. 9 *ἀποσκευάσασθαι τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπήρειαν.* De verbo *ἀποσκ.* a recentioris aetatis scriptoribus frequentato vid. Creuzer. ad Procl. de unit. et pulchrit. p. 80 et Iacobs. ad Achill. Tat. p. 990.

5. *ἡ σύμπασα*] Scil. *οἰκουμένη* (c. 1. n. 3). Bod. 1. *ἡμῶν* pro

nos effundentes: quae nobis quidem nec cogitatione tenus, iis autem qui haec effutiunt et istorum similibus inhaerent.

2. Ac nos quidem si quis arguere potest vel parvi vel maioris criminis, poenam non deprecamur, sed vel acerbissimam et crudelem quamque nobis infligendam censemus. Sin autem ad nomen dumtaxat pertinet accusatio (certe quod ad hodiernum usque diem de nobis dictitant iste communis est et temerarius hominum rumor, neque ullus malefacti Christianus convictus est), vestrum iam fuerit, maximi et humani et literatissimi reges, iniuriam quam patimur lege propulsare, ut, quemadmodum in toto imperio et singulos et civitates beneficia vestra complectuntur, etiam nos gratiam vobis habeamus, gloriantes quod desierimus calumniis appeti. Etenim non convenit vestrae iustitiae ut alii quidem, si in iudicium de crimine aliquo vocentur, non ante puniantur quam convicti fuerint, de nobis vero plus nomen valeat quam in iudicio argumenta: non id inquirentibus iudicibus utrum reus aliquid mali admiserit, sed nomini tamquam sceleri notam inurentibus. Nullum autem nomen in

ὑμῶν. Bodl. 1. 2 εὐεργέταις pro εὐεργεσίαις. — C. 1: οἱ μὲν καθ' ἕνα ἰσονομοῦνται, αἱ δὲ πόλεις πρὸς ἀξίαν τῆς ἴσης μετέχουσι τιμῆς.

6. ἔχωμεν] Par. 1 et Lub. ἔχομεν. Bodl. 1 et Aet. χάριν ὑμῖν.

7. Καὶ γὰρ ... ἐνυβριζόντων] Particula illa γὰρ in Bodl. 1. 2 et Aet. desideratur. Aet. ἰσχύει pro ἰσχύειν. Ducaeus τὸ post ἰσχύειν omisit. A Lub. Bodl. 1. 2. Aet. εἰ ante ἠδίκησε abest. Bodl. 1. 2 ἀδίκησε. Vocem ἐπιζητούντων non agnoscunt Bodl. 1. 2 et Aet. Pro ὡς εἰς ἀδίκημα Arg. ὡςεὶ ἀδίκημα. Praepositio πρὸς c. genit. metaphorice dicta ad significandum id quod alicui convenit: *es ist eurer Gerechtigkeit nicht angemessen*, nicht nach deren Art. Cf. c. 10. n. 8. Xenoph. Mem. Socr. II. c. 3. §. 15: Ἄτοπα λέγεις, ὦ Σ., καὶ οὐδαμῶς πρὸς σοῦ, *ex more tuo s. sapientiae tuae convenienter*. Cf. Herbst. ad h. l. et Pape Lex. gr. T. II. p. 703 sq. — Iustinus l. c. c. 4: Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὑμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε, ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔλεγχον λαμβάνετε. C. 7: ὁ ἐλεγχθεὶς ὡς ἄδικος κολάζηται, ἀλλὰ μὴ ὡς Χριστιανός. Cf. Tatian. Orat. ad Gr. c. 27 ibique (n. 1) observata.

8. Οὐδὲν δὲ ὄνομα ... δοκεῖ] Cf. c. 1 (n. 13): Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας. Iustinus l. c. c. 4: Ὀνόματος μὲν οὖν

[9] οὐ πονηρὸν οὔτε χρηστὸν νομίζεται, διὰ δὲ τὰς ὑποκειμένας
αὐτοῖς ἢ πονηρὰς ἢ ἀγαθὰς πράξεις ἢ [10] φλαῦρα ἢ ἀγαθὰ δο-
κεῖ. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα [11] ἴστε φανερώτερον, ὡσανεὶ ἀπὸ φιλοσο-
φίας καὶ παιδείας πάσης ὁρμώμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ παρ' D
ὑμῖν κρινόμενοι, κἂν [12] ἐπὶ μεγίστοις φεύγωσι, θαῤῥοῦσιν, εἰ-
δότες ὅτι ἐξετάσετε [13] αὐτῶν τὸν βίον, καὶ οὔτε τοῖς ὀνόμασι
προσθήσεσθε, ἂν ᾖ κενά, οὔτε ταῖς ἀπὸ τῶν κατηγοριῶν αἰτίαις,
εἰ ψευδεῖς εἶεν· [14] ἐν ἴσῃ τάξει τὴν καταδικάζουσαν τῆς ἀπολυού-
σης δέχονται ψῆφον. Τὸ τοίνυν πρὸς ἅπαντας ἴσον καὶ ἡμεῖς
ἀξιοῦμεν, μὴ ὅτι Χριστιανοὶ λεγόμεθα μισεῖσθαι καὶ κολάζε-
σθαι (τί [15] γὰρ ἡμῖν τὸ ὄνομα πρὸς κακίαν τελεῖ;), ἀλλὰ κρίνε-
σθαι [16] ἐφ' ὅτων ἂν καὶ εὐθύνῃ τις, καὶ ἢ ἀφίεσθαι ἀπολυο-
μένους τὰς κατηγορίας ἢ κολάζεσθαι τοὺς ἁλισκομένους πονη-
ρούς, μὴ ἐπὶ τῷ ὀνόματι (οὐδεὶς [17] γὰρ Χριστιανὸς πονηρός, 4
εἰ μὴ ὑποκρίνεται τὸν λόγον), ἐπὶ δὲ τῷ ἀδικήματι. [18] Οὕτω
καὶ τοὺς ἀπὸ φιλοσοφίας κρινομένους ὁρῶμεν. Οὐδεὶς [19] αὐτῶν
πρὸ κρίσεως διὰ τὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην ἀγαθὸς ἢ πονηρὸς τῷ

προσωνυμίᾳ οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακὸν κρίνεται ἄνευ τῶν ὑποπιπτουσῶν τῷ ὀνόματι πράξεων. Mox: Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, ἢν μή τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται. Ibi (n. 1) Tertullianum quoque laudavi.

9. οὐ] Arg. omisit. Bodl. 1. 2 et Aet. οὔτε χρηστὸν non agnoscunt. Antea αὐτοῦ ex Par. 1. 2. Lub. Mon. rescripsi pro αὑτοῦ, quod in reliquis codd. mstis compareret servaturque ab editoribus, Ducaeo ac Lindnero exceptis, licet hanc formam (pro ἑαυτοῦ) respuat Athenagoras. Illud reflexivum non est, sed scriptor ex sua mente loquitur. Vult sibi haec: „quatenus nudum nomen est“ (ἐφ' ἑαυτοῦ, *an und für sich*) „neque ei ab aliis quidquam supponitur“ (δι' αὐτοῦ, *von selbst*).

10. φλαῦρα] Arg., pro attica ista forma, φαῦλα offert.

11. ἴστε] Bodl. 1. 2 ἔστε. Mox Mon. παιδίας.

12. ἐπὶ μεγίστοις] Scil. ἀδικήμασι. Supra enim: ὡς εἰς ἀδίκημα. — Paulle ante Aet. παρ' ἡμῖν. Bodl. 2 κρινόμενος. Mox Par. 1. 2. Orat. Aet. φεύγουσι.

13. αὐτῶν] Aet. αὐτόν. Dein Bodl. 2 ὑπὸ τ. κατηγοριῶν.

14. ἐν ἴσῃ τάξει] Ducaeus τάξει ἐν ἴσῃ. Mox idem ἐκλυούσης. — Lindner.: „τάξις est *ratio*, *modus*, hic scilicet, ut calculus uterque non nisi pro meritis feratur.“ Gesnerus coniecit ἐν ἴσῃ δὲ τάξει et Maranus καὶ ἐν ἴσῃ τάξει. Stephanus potius legerit καὶ εἰδότες (= διὰ τὸ εἰδέναι) ὅτι … ἐν ἴσῃ

s et per se aut bonum aut malum censetur, sed propter ubiectas illis bonas aut malas actiones bona aut mala videntur. Vos autem haec clarius perspicitis, utpote philosophia et eruditione omni imbuti. Propterea et qui apud os iudicantur, etiamsi de maximis criminibus accusentur, eno sunt animo, quum futurum sciant ut in eorum vitam nquiratis, ac neque nominibus moveamini, si inania sint, eque accusationum criminibus, si falsa fuerint: aequabili udicii ordine damnantem sententiam et absolventem expeantur. Quod igitur aequabile est omnium ius nos quoque ostulamus, ut nequaquam odio habeamur et puniamur quia icimur Christiani (quid enim nobis hoc nomen ad nequiiam confert?), sed iudicemur de quocumque quis vocaverit, o vel absolvamur refutatis accusationibus vel puniamur conicta improbitate: non propter nomen (nullus enim Christianus nprobus, nisi doctrinam hanc simultate profiteatur), sed ropter crimen. Sic etiam de philosophis iudicium ferri viemus. Nemo eorum ante iudicium scientiae aut artis nomine onus aut malus iudici esse putatur, sed qui improbus quidem

ἀξει κτλ., h. e. *aequo animo expectant*. Sed huic emendandi modo epugnat τὸ πρὸς ἅπαντας ἴσον, sed statim memoratur. Sensus: lei vestri ius aequabile experiuntur, sive damnandi sive absolvendi; rgo vestram hanc in omnes aequabilitatem nos quoque postulamus.

15. γάρ] Mon. omisit. — Terall. Apol. c. 3: „Si nominis odium st, quis nominis reatus?"

16. ἐφ' ὅτων] Ducaeus ἐφ' ὅτων. Arg. ἐφ' ὅτω (sic). Bodl. . 2. Aet. ἐφ' ὥτω.

17. γάρ] Mon. omisit.

18. Οὕτω] Lub. τούτῳ. — Hoc rgumentum, quo utitur Iustinus l. c. . 4, eo maioris est ponderis, ut Iaraaus advertit, quod philosophi deos irritebant, nec tamen idcirco male audiebant aut puniebantur. Tertullianus l. c. c. 46: „Cur ergo quibus comparamur de disciplina, proinde illis non adaequamur ad licentiam impunitatemque disciplinae? Vel cur et illi ut pares nostri non urgentur ad officia, quae nos non obeuntes periclitamur? Quis enim philosophum sacrificare aut deierare aut lucernas meridie vanas prostituere compellit? Quin imo et deos vestros palam destruunt et superstitiones vestras commentariis quoque accusant, laudantibus vobis."

19. αὐτῶν] Bodl. 2 αὐτῶν καὶ. Mox Aet. ἀγαθοῖς pro ἀγαθός. Tum Bodl. 1. 2. Aet. ἄδικον, non ἄδικος.

δικαστῇ εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ δόξης μὲν εἶναι ἄδικος κολάζειν, οὐδὲν τῇ φιλοσοφίᾳ προστριψάμενος ἔγκλημα (ἐκεῖνος γὰρ πονηρὸς ὁ μὴ [20] ὡς νόμος φιλοσοφῶν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀναίτιος), ἀπολυσάμενος δὲ τὰς διαβολὰς ἀφίεται. Ἔστω δὴ τὸ ἴσον καὶ ἐφ' ἡμῶν· ὁ τῶν κρινομένων ἐξεταζέσθω βίος, τὸ δὲ ὄνομα παντὸς B
ἀφείσθω ἐγκλήματος. Ἀναγκαῖον δέ μοι ἀρχομένῳ ἀπολογεῖσθαι [21] ὑπὲρ τοῦ λόγου δεηθῆναι ὑμῶν, [22] μέγιστοι αὐτοκράτορες, ἴσους ἡμῖν ἀκροατὰς γενέσθαι καὶ [23] μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ φήμῃ συναπενεχθέντας προκατασχεθῆναι, ἐπιτρέψαι δὲ ὑμῶν τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλάληθες καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ. Ὑμεῖς τε γὰρ οὐ πρὸς ἀγνοίας [24] ἐξαμαρτήσετε καὶ ἡμεῖς, τὰ ἀπὸ τῆς ἀκρίτου τῶν πολλῶν φήμης [25] ἀπολυσάμενοι, παυσόμεθα πολεμούμενοι.

3. [1] Τρία ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητα, Θυέ- C
στεια δεῖπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. Ἀλλὰ εἰ μὲν ἀληθῆ ταῦτα, μηδενὸς γένους [2] φείσησθε, ἐπεξέλθετε δὲ τοῖς ἀδικήμασι· σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ προῤῥίζους ἡμᾶς ἀποκτείνατε, εἴ γέ τις [3] Χριστιανῶν ζῇ δίκην θηρίων. [4] Καίτοι γε καὶ τὰ θηρία τῶν ὁμο-

20. ὡς νόμος] In Bodl. 1. 2. Aet. ὡς deest. Aet. μόνος pro νόμος (c. 3. n. 8).

21. ὑπὲρ τοῦ λόγου] Lindnerus ista verba, quae non intellexit, glossam sapere contendit. Sed ὁ λόγος dicitur de doctrina s. religione, ut supra εἰ μὴ ὑποκρίνεται τὸν λόγον et mox (coll. cc. 9. 11) τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ. C. 4: ὁ λόγος ἡμῶν. C. 11: τὴν ὠφέλειαν ... παρὰ τοῦ λόγου. Cf. C. B. Hase ad Leon. Diac. Histor. (Bonn. 1828) p. 464. Loquendi formula ἀπολογεῖσθαι ὑπέρ τινος c. 22 reperitur. Cf. Prolegg. c. VII. Videsis Iustin. Apol. I. c. 2. n. 8.

22. μέγιστοι] Bodl. 1. 2 ὦ μέγιστοι.

23. μὴ] In Mon. a correctoris manu superscriptum. Bodl. 1 et Aet. φημὶ pro φήμῃ. Arg. non συναπενεχθ. sed ἀπενεχθέντας.

24. ἐξαμαρτήσετε] Par. 1 ἐξαμαρτήσεται.

25. ἀπολυσάμενοι] Codd. msti et editi ἀποδυσάμενοι. Illud recte legendum coniecit Maranus probavitque Nolte (*Zeitschr. für d. ges. kathol. Theologie*, ed. I. Scheiner, T. VI. Vindob. 1854. p. 459). Sic antea: ἀπολυομένους τὰς κατηγορίας. Et: ἀπολυσάμενος τὰς διαβολάς. Literae Δ et Λ saepe a librariis commutantur, ut Iustin. Dial. c. Tr. c. 79. n. 11 monui. Nescio cur Lindnerus scripturam τὰ ἀπὸ τῆς ... φήμης, omnibus codd. mstis et editis firmatam, prava emendatione τὰ ὑπὸ τῆς ... φήμης scil. ὀνειδιζόμενα attentaverit.

esse deprehensus est punitur, nullo in philosophiam redundante crimine (improbus enim ille est qui non legitime philosophatur, scientia extra noxiam), qui vero refutavit calumnias absolvitur. Servetur itaque haec iuris aequabilitas etiam erga nos: inquiratur in vitam reorum, nomen omni absolvatur crimine. Necessarium autem mihi est doctrinam nostram defendere incipienti vos orare, maximi imperatores, ut aequis animis audiatis nec communi et a ratione alieno rumore abrepti praeoccupemini, sed vestrum discendi ac veritatis studium nostrae quoque doctrinae concedatis. Quum enim vos non per ignorantiam peccabitis tum nos, postquam refutavimus quae temerarius iste vulgi rumor affingit, bello appeti desinemus.

3. Tria nobis affingunt crimina: atheismum, Thyesteas coenas, Oedipodeos concubitus. Quae quidem si vera sunt, nulli generi parcite, poenas potius scelerum repetite; radicitus nos cum uxoribus et pueris delete, si quis Christianorum vivit instar ferarum. Quamquam ipsae belluae ge-

1. *Τρία κτλ.*] Lub. *θυέστια δεῖπνα*. Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Orat. Mon. *οἰδιποδίους μίξεις*. — Iam transit Athenagoras ad expositionem trium criminum Christianis obiectorum. Vid. Prolegg. c. VI „Argumenta Operum". Omnes fere patres veteres ista commemorarunt. Cf. Semisch. *Justin der Märtyrer* T. II (Vratisl. 1842) p. 100 sqq. Formula vero dicendi, *Θυέστεια δεῖπνα* et *Οἰδιπόδειοι μίξεις*, in hac Supplicatione tantum et in Epistola Lugdun. ac Vienn. ap. Euseb. H. E. V. c. 1 (Reliqq. sacr. ed. Routh T. I. p. 272) comparet. Affingebantur Thyesteae coenae et Oedipodei concubitus Christianis non solum a gentilibus sed etiam a Iudaeis, id quod ad Iustini Apol. I. c. 26 (n. 29) observavi. Fortasse Athenagoras scripsit aut voluit scribere: *ἀθεότητα, Οἰδιποδείους μίξεις, Θυέστεια δεῖπνα*. Nam hoc ordine tria crimina (c. 4 sqq., c. 32 sqq., c. 35 sq.) refutavit: eumdemque paullo post servavit (n. 4).

2. *φείσησθε*] Mon. *φείσεσθε*. Statim Arg. *ἐπεξέλθατε*.

3. *Χριστιανῶν*] Codd. msti et editi *ἀνθρώπων*. Menda est ex non animadverso scripturae compendio. Voces $\overline{\chi\rho\nu\omega\nu}$ et $\overline{\alpha\nu\omega\nu}$ facile commutabantur, praesertim quum *θηρία* viderentur opposita. Similes librariorum errores collegi ad Tatianum c. 39 (n. 9). Eamdem emendationem Nolte (l. c. p. 458) proposuit.

4. *Καίτοι γε*] Aet. non agnoscit. Sequens *καὶ* ante *τὰ θηρία* Ducaeus omisit. Fuerunt qui exi-

γενῶν οὐχ ἅπτεται, καὶ νόμῳ φύσεως [5] καὶ πρὸς ἕνα καιρὸν τὸν τῆς τεκνοποιίας, οὐκ ἐπ' ἀδείας [6] μίγνυται, γνωρίζει δὲ καὶ ὑφ' ὧν ὠφελεῖται. Εἴ τις οὖν καὶ τῶν θηρίων ἀνημερώτερος, D τίνα [7] οὗτος πρὸς τὰ τηλικαῦτα ὑποσχὼν δίκην καὶ πρὸς ἀξίαν κεκολάσθαι νομισθήσεται; Εἰ δὲ λογοποιίαι ταῦτα καὶ διαβολαὶ [8] κεναί, φυσικῷ λόγῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν τῆς κακίας ἀντικειμένης καὶ πολεμούντων ἀλλήλοις τῶν ἐναντίων θείῳ νόμῳ, [9] καὶ τοῦ μηδὲν τούτων ἀδικεῖν ὑμεῖς μάρτυρες, κελεύοντες μὴ [10] μηνύειν,

stimarent Atticis non licuisse γέ post τοί collocare nisi alio vocabulo interposito. Sed vid. Reisig. Coniect. in Aristoph. p. 296 et Lobeck. ad Phryn. p. 342. Est καίτοι γε (c. 22. n. 44) fortius quam καίτοι, quamquam maxime. Caeterum verba τῶν ὁμογ. οὐχ ἅπτεται ad Θυέστεια δεῖπνα spectant, tum νόμῳ φύσεως ... οὐκ ἐπ' ἀδείας μίγνυται ad Οἰδιποδείους μίξεις, denique γνωρίζει δὲ καὶ ὑφ' ὧν ὠφελεῖται ad ἀθεότητα. Comparat enim Athenagoras tria obiectorum capita cum exemplis belluarum. Belluae non vescuntur quae sui generis sunt, non licentiose coeunt, immo beneficos in se agnoscunt. Ergo his deteriores essent homines carnem humanam devorantes, incesti et athei. — Illud ἅπτεσθαι de cibo apud alios quoque reperitur. Aelian. Var. Hist. 12, 37: ἐπ' ἀπορίᾳ τροφῶν γενόμενος αὐτός τε (Alexander) ἥψατο τῶν καμήλων καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Designatur νόμῳ φύσεως instinctus naturae, qui belluas ad propagationem generis sui stimulat. Ἐπ' ἀδείας (c. 7: impune) i. q. libidinis gratia (c. 32). Ad verba γνωρίζει ὑφ' ὧν ὠφελεῖται exempla Phaedrus 3, 15 et Iesaias 1, 3 offerunt.

5. καὶ] Deest Bodl. 1.

6. μίγνυται] Id ex Par. 1 et Arg. reposui. Caeteri codd. mss. et editi μίγνυνται. — Bodl. 1. 2 καὶ ὑφ' ὧν δὲ ὠφελεῖται γνωρίζει. Aet. γνωρίζει καὶ ὑφ' ὧν δὲ ὠφελεῖται.

7. οὗτος] Maran. mendose οὖν. Sensus: Quam poenam pro peccatis dabit ut satis digne sua pravitate supplicio affectus esse videatur? Plinius Hist. nat. X. c. 63: „Quantum in hac parte [h. e. quoad Venerem] multo nocentiores quam ferae sumus.“ Cf. Epicteti Enchiridion c. 47.

8. κεναί] In Mon. deest, sed correctoris manus in marg. supplevit. Εἰ δὲ λογοποιίαι ταῦτα respondet praecedenti εἰ μὲν ἀληθῆ ταῦτα, nempe ἐγκλήματα. De sententia verborum φυσικῷ λόγῳ κτλ. adeas c. 31 observata. Pro τῶν ἐναντίων Stephanus legi maluit καὶ ἐναντίων scil. ὄντων. Sed hac emendatione supersedemus. Maranus laudavit Synesium, qui Ep. 78 non absimili sensu ait: οὐκ ἐθέλει περιμένειν ἄλληλα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, ἀλλὰ νόμῳ φύσεως περιίστανται (vel ἀντιπεριίστανται ut est apud Ioannem Dam. Parall. p. 582): „non sese invicem expectare amant lux et tenebrae, sed

neris sui belluas non tangunt, et lege naturae et certo tempore quod est procreandae soboli constitutum, non licentiose miscentur, et eos etiam a quibus sibi bene fit agnoscunt. Si quis ergo ipsis belluis immanior, quamnam is talium criminum poenam persolvens etiam pro merito puniri censebitur? Si vero haec verba sunt et calumniae inanes, quae inde oriuntur quod vitium virtuti naturali ratione adversetur et contraria divina lege inter se pugnent, atque nihil horum a nobis admitti vos testes estis, quippe nomen nostrum de-

lege naturae se devitant." — Pro θείῳ νόμῳ Aet. θείῳ μόνῳ (c. 2. n. 20).

9. καὶ] Scil. εἰ. Nescio quid sibi velit Lindnerus, supplens ἀπὸ ante τοῦ μηδὲν τούτων ἀδικεῖν (ἡμᾶς). Arg. τοῦτον, non τούτων h. e. flagitiorum ante memoratorum.

10. μηνύειν] Codd. msti et editi ὁμονοεῖν. Illa coniectura Marano debetur: quae ita placuit, ut in textu reponerem. *Si nihil horum a nobis admitti vos ipsi testes estis, qui nomen nostrum deferri vetatis.* „Nefas", ait ille editor, „ambigere quin respiciat Athenagoras ad aliquod imperatorum edictum, ex quo Christianorum eluceret innocentia. At vix ullo edicto imperatores innocentiam Christianorum significantius declararunt, quam cum eorum nomen deferri vetuerunt. Traianus Plinio rescripserat „„hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere"", ut ait Tertullianus Apolog. c. 2. Hadrianus in Epistola ad Minucium Fundanum [ap. Iustin. Apol. I. c. 68] in ipsos delatores animadverti iusserat, si Christianos solius religionis nomine accusarent. Idem sanxerat Antoninus Pius. [Melito in Apologia ad M. Aur. ap. Eusebium H. E. IV. c. 26: ὁ δὲ πατήρ σου ... ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν, ἐν οἷς καὶ πρὸς ... Ἀθηναίους καὶ πρὸς πάντας Ἕλληνας.] Marcus Aurelius, etsi tam liberaliter cum Christianis non agebat, eos tamen accusari vetuerat paucis annis ante quam ei hanc Apologiam Athenagoras offerret [a. 174]. „„Sicut non palam ab eiusmodi hominibus"", inquit Tertullianus l. c. c. 5, „„poenam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione et quidem tetriore."" Quare cum Marcus Christianos accusari vetaret, accusatis poenam non eximeret, merito Athenagoras illius testimonio Christianorum innocentiam declarari contendit. Quod quidem argumentum sic Tertulliani nervis vibratur l. c. c. 2: „„O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et saevit, dissimulat et animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? Si damnas, cur non inquiris? Si non inquiris, cur non et absolvis?""" Haec Tertulliani dicta de Traiani edicto haud scio an melius quadrent

πρὸς ὑμῶν λοιπὸν ἐξέτασιν ποιήσασθαι βίου, δογμάτων, τῆς πρὸς ὑμᾶς [11] καὶ τὸν ὑμέτερον οἶκον καὶ τὴν βασιλείαν σπουδῆς καὶ ὑπακοῆς, καὶ οὕτω ποτὲ συγχωρῆσαι ἡμῖν [12] οὐδὲν πλέον τοῖς διώκουσιν ἡμᾶς. Νικήσομεν γὰρ αὐτούς, [13] ὑπὲρ ἀληθείας ἀόκνως καὶ τὰς ψυχὰς ἐπιδιδόντες.

4. [1] Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι· πρὸς ἓν ἕκαστον ἀπαντήσω τῶν ἐγκλημάτων, μὴ καὶ [2] γελοῖον ᾖ τοὺς λέγοντας μὴ ἐλέγχειν· [3] Διαγόρᾳ μὲν γὰρ εἰκότως ἀθεότητα ἐπεκάλουν Ἀθη-

in edictum M. Aurelii, qui Christianos non solum ut Traianus inquiri, sed etiam accusari vetabat, inflicta accusatoribus gravissima poena, quod a Traiano factum non legimus." — Gesnerus verba ista κελεύοντες μὴ ὁμονοεῖν, quod parum quadrare viderentur, in translatione omisit; suspicatur ea cum praecedentibus sic coniungenda: θείῳ νόμῳ κελεύοντι [pro κελεύοντες] μὴ ὁμονοεῖν. Sed omitti aut aliter collocari nequeunt, quum tota testimonii αἰτιολογία in his ipsis sita sit. Suffr. Petrus, quocum Rechenbergius facit, et Dechairius nihil mutandum censent: uterque sic interpretatur quasi dicat Athenagoras vetuisse imperatores ne gentiles cum Christianis consentirent. Sed inde nulla prorsus sententia erui potest. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 129 sq.) proposuit: Εἰ δὲ ... κεναὶ (φυσικῷ ... ἀλλήλοις τῷ θείῳ νόμῳ) καὶ τοῦ ... μὴ ὁμονοεῖν κτλ., quae sic transtulit: „Si vero haec commenta sint... (cum partim naturali ratione sibi invicem opposita sint virtus ac pravitas, partim divina lege se invicem oppugnent), ac si vos ipsi testes nobis sitis nihil tam immane a nobis committi, quippe qui unice nos vetetis nobiscum invicem consentire (h. e. eandem doctrinam tenere, nulla alia scelera nobis obiicientes), tum sane reliquum est ut" etc. Utatur V. D. suo iure. Lindnerus mallet ὁμολογεῖν pro ὁμονοεῖν, quum gentiles cogerent Christianos non ad confitendum sed ad negandum (Minuc. Fel. Octav. c. 28. §. 4). Sic etiam interpres Campidonensis reddidit: „und wenn ihr nicht bezeugen könnt, dass wir Solches begehen, die ihr uns zu läugnen zwingt." Sed id non convenit nostro loco, ut quisque videt.

11. καὶ τὸν] Aet. καὶ omisit. Gesner. Morell. Rechenb. καὶ τῶν. Mox Par. 2. •Bodl. 1. 2. Aet. non τὴν βασιλείαν sed τῆς βασιλείας. — Non plus iuris expetit Christianis, sed tantundem quantum eorum adversariis.

12. οὐδὲν πλέον τοῖς] = ταὐτὸ τοῖς —. Maranus coniecit ἢ τοῖς διώκουσιν. Bodl. 1 et Aet. πλέων pro πλέον.

13. ὑπὲρ ἀληθείας ... ἐπιδιδόντες] Videtur ratiocinatio Athenagorae duabus rebus tamquam fundamento niti: 1° Moribus tanto veritatis amore inflammatis nihil inesse posse sceleris, quod legum severitatem reformidet. 2°. Christianos,

ferri vetantes: vestrum iam fuerit inquirere de nostra vita, doctrinis, nostro in vos et domum vestram et imperium studio et obsequio, atque ita tandem aliquando nobis non amplius iuris quam inimicis nostris concedere. Vincemus enim eos, ut qui nostram etiam pro veritate vitam lubenter profundamus.

4. Quod igitur attinet ad atheismi crimen nobis immerito affictum: singulis criminationibus occurram, ne ridiculum sit eos qui haec dicunt non arguere: Diogoram quidem merito atheum iudicabant Athenienses, qui non solum Or-

dum vitam pro veritate profundunt, non cedere adversariis nec ab eis vinci, sed potius vincere. His suppositis sic ratiocinatur Athenagoras: Si nunc Christiani, cum impetrare non possunt ut leges observentur, mortem libenter oppetunt pro veritate, quanto magis causae suae confident et adversarios non metuent, cum accusatoribus non iam nomen Christiani deferendum erit, sed aequabili iure crimina probanda? *Maranus*. — De contemtu mortis apud Christianos conspicuo cf. Iustin. Apol. I. c. 57. Dial. c. Tr. c. 96, Tatian. Or. ad Gr. c. 4, Tertull. ad Scap. c. 1, Minuc. Fel. Octav. c. 37.

1. *Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι κτλ.*] Primum Christianis obiectum crimen refutare instituit, quod erat *ἀθεότης*. Cf. c. 3. n. 1. De hac re Athenagoras inter omnes patres copiosissime disputavit accuratissimeque. Cf. Clem. Strom. VII. c. 1. §. 4, Tertull. Apol c. 10 sqq., Arnob. adv. gent. I. c. 28 sqq. Caeterum attende animum ad anacoluthon: *Ὅτι* [initio enuntiationis = *was das anbetrifft dass:* c. 8; cf. Iustin. Apol. I. c. 42. n. 3] *μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι ... Διαγόρᾳ μὲν γὰρ κτλ.*: quod originem debet verbis *πρὸς ἓν ... ἐλέγχειν* interiectis. Talia apud optimos scriptores deprehenduntur. Dixerat c. 3: *Τρία ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα.* Iam exspectabas: *Πρὸς ἓν ἕκαστον ἀπαντήσω τῶν ἐγκλημάτων, μὴ ... ἐλέγχειν. Διαγόρᾳ μὲν γὰρ ... θεόν. Ἡμῖν δὲ κτλ.* Huc vero respicit Noster, expositionem de atheismo finiens, c. 30: *Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι ... ἐλήλεγκται.* Statim (c. 31) pergit: *Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν ἀθέους καθ' ἡμῶν.* — Pro *ἓν ἕκαστον* Aet. *ἓν ἑκάστου*.

2. *γελοῖον*] Ridiculum nimirum est nihil habere quod respondeas accusatori, et putare satis esse si crimina obiecta simpliciter neges. *Lindner*. — Pro *μὴ καὶ* Bodl. 1. 2. Aet. *μηδέ*.

3. *Διαγόρᾳ*] Diagoram Melium famosum inter veteres „*ἄθεον*" describit Suidas. Crimina ipsi quinque tribuuntur: ideo ab Atheniensibus proscriptus est. Primum erat, quod praeter datam iurisiurandi fidem Orphicas ceremonias hominibus profanis h. e. non initiatis prodidisset [Tatian. c. 27.]; secundum,

ναῖοι, μὴ μόνον τὸν Ὀρφικὸν εἰς μέσον κατατιθέντι λόγον καὶ τὰ ἐν Ἐλευσῖνι καὶ τὰ τῶν [4] *Καβείρων δημεύοντι μυστήρια καὶ τὸ τοῦ Ἡρακλέους ἵνα τὰς* [5] *γογγύλας ἕψοι κατακόπτοντι ξόανον,* B *ἄντικρυς δὲ* [6] *ἀποφαινομένῳ μηδ᾽ ὅλως εἶναι θεόν. Ἡμῖν δέ, διαιροῦσιν ἀπὸ τῆς ὕλης τὸν θεόν,* [7] *καὶ δεικνύουσιν ἕτερον μέν τι εἶναι τὴν ὕλην* [8] *ἄλλο δὲ τὸν θεὸν* [9] *καὶ τὸ διὰ μέσου πολύ (τὸ μὲν γὰρ θεῖον* [10] *ἀγένητον εἶναι καὶ ἀΐδιον, νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ θεωρούμενον, τὴν δὲ ὕλην γενητὴν καὶ φθαρτήν), μή τι*

quod mysteria Eleusinia nondum *ἐπόπταις* vulgasset, quum lege attica cautum esset ut talis propalator capite lueret [Sainte-Croix *Vers. über die alten Mysterien*, übers. v. C. G. Lenz. Goth. 1790. p. 156.]; tertium, quod Cabirorum mysteria publicasset, de quibus, ut Diodorus Siculus refert, nihil efferre licebat neque audire cuiquam nisi qui esset initiatus [Lysias c. Andoc. p. 104. Cic. de nat. deor. III. c. 37; coll. Lobeck. Aglaopham. p. 1202 sqq.]; quartum, quod Herculis statuam confregisset, quam historiam etiam Aristophanis scholiasta in Nubibus [v. 1073] narrat, ab Athenagora paullisper discrepans dum lentem pro rapis memorat [Clemens Protr. c. 2. §. 24: *ὁ δὲ Ἡρακλέα ἐξ ξύλου λαβὼν κατεσκευασμένον — ἔτυχε δὲ ἕψων τι οἴκοι, οἷα εἰκός — εἶα δή, ὦ Ἡράκλεις, εἶπεν· νῦν σοι ἤδη καιρός, ὥσπερ Εὐρυσθεῖ, ἀτὰρ δὴ καὶ ἡμῖν ὑπουργῆσαι τὸν τρισκαιδέκατον τοῦτον ἆθλον καὶ Διαγόρᾳ τοῦτον παρασκευάσαι, κᾆτ᾽ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν ὡς ξύλον.*]; quintum idque gravissimum, unde nomen athei accepit, quod Eusebius Praep. ev. XIV. c. 16. §. 1 et Plutarchus De plac. phil. I. c. 7 [coll. Cic. l. c. I. cc. 1. 23. Diog. Laert. II. 86, 101. Bünemann. ad Lactant. I. c. 2] notant. *Rechenberg.*

4. *Καβείρων*] Arg. et Lub. *καβήρων*. Mox Arg. *ἡρακλέος*.

5. *γογγύλας*] Bodl. 1. 2. Arct. *γογγύας*. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 103.

6. *ἀποφαινομένῳ*] Par. 2 et Lub. *ἀποφαινομένου*. Mon. *ἀποφαινόμενον*. Pro *μηδ᾽ ὅλως* (editi *μηδὲ ὅλως*, — c. 1: *μηδ᾽ ὅλως θεὸν ἡγεῖσθαι*) *εἶναι* Par. 2 inverso ordine *εἶναι μηδὲ ὅλως*.

7. *καὶ δεικνύουσιν*] Haec verba usque ad *καὶ τὸ διὰ* absunt a Bodl. 1: secunda manus margini adscripsit.

8. *ἄλλο*] Bodl. 2 *ἄλλον*.

9. *καὶ τὸ διὰ μέσου πολύ*] Desideratur *τὸ* in Bodl. 2. Rössler (*Lehrbegr. d. chr. Kirche*. Francof. ad M. 1774. p. 124 sq. *Bibliothek d. KVV*. T. I. p. 186) haec verba inepte de angelis explicuit. *Τὸ διὰ μέσου* est *interstitium* (Petr.), *discrimen* (Gesn.) inter deum et materiam. C. 15: Vulgus discernere non valet *τί μὲν ὕλη τί δὲ θεὸς πόσον δὲ τὸ διὰ μέσου αὐτῶν.* ...

phicam doctrinam in medium proferebat et Eleusinia Cabirorumque mysteria vulgabat et ligneam Herculis statuam ut rapas coqueret dissecuit, sed deum omnino non esse aperte pronuntiabat. Nobis vero, qui deum a materia disiungimus, et aliud quidpiam materiam aliud deum ac magnum inter utrumque intervallum esse demonstramus (deum enim infectum esse et aeternum, sola mente et ratione conspicuum, materiam autem factam et corruptibilem), nonne imme-

διεστᾶσι πάμπολυ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τοσοῦτον ὅσον τεχνίτης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ παρασκευή. Coll. c. 20: *δῆλον γὰρ ὅτι ὑποδιαλλάσσειν δεῖ τῶν γηΐνων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ὕλης ὑποκρινομένων τὸ θεῖον.*

10. *ἀγένητον*] H. e. (a v. *γίνεσθαι*) *non factum* (*ungeworden*), *ortum* sive *originem non habens*. Hanc vocem, cui bene respondet sequens *ἀΐδιον* et materia *γενητή* (mox: *οὐ γενόμενον*), Par. 1. Arg. et Lub. offerunt. In Arg. hic et deinceps alterum *ν* erasum est. Caeteri, codices pariter atque editores, *ἀγέννητον* h. e. (a v. *γεννᾶσθαι*) *non genitum, non generatum*. Saepe ista confunduntur vocabula (c. 6. n. 11. 14. c. 8. n. 4. c. 10. n. 1. c. 15. n. 2. c. 22. n. 12. c. 23. n. 9); pariter *γενητός* et *γεννητός* (c. 6. n. 12. c. 19. n. 3. c. 20. n. 2), *ἐγενήθη* et *ἐγεννήθη*, similia. Cf. Iustin. Dial. c. Tr. c. 2. n. 5 et Cohort. ad Gr. c. 4. n. 4. Interdum omnes belle consentiunt, ut c. 8 *ὁ δὲ θεὸς ἀγένητος*, c. 21 *γενητός ἐστι* (Iuppiter), cc. 20. 22. 23. 30 deorum *γένεσις*. Cf. c. 19. n. 6. Mox codices *γενητὴν* habent, ex quo solus Aet. et Rechenberg. *γεννητὴν* fecerunt. Bodl. 2 et Aet. *δὲ* ante *ὕλην* omiserunt. — Stephanus: „*Ἀγένητον*, propter derivationem, ubique pro *ἀγέννητον* usurpari potest, at non vicissim ubique *ἀγέννητον* pro *ἀγένητον*. Et hanc differentiam quidam graeci theologi in Christi persona observarunt: qui fuit *ἀγένητος* ut et pater, at non *ἀγέννητος*. Contra in omni animantium genere quae prima exstiterunt fuerunt *ἀγέννητα*, at non *ἀγένητα*, siquidem *γεγόνασιν* i. e. *ἐκτίσθησαν*, condita fuerunt a deo conditore omnium et creatore: non autem *ἐγεννήθησαν ἐξ ὁμοίων* i. e. non generata fuerunt ex eiusdem generis animantibus. Repugnantia enim loqueretur qui diceret prima esse quaedam et *γεννηθῆναι ἐκ τῶν ὁμοίων*. Quinetiam hic si dicas Prima animantia *ἐγενήθησαν*, unica *ν*, id verum comperietur: si *ἐγεννήθησαν*, duplici *ν*, falsum. Magna igitur attentione et cautione in huiusmodi locis opus est. In hoc Athenagorae nostri loco ubi habetur *ἀγέννητον*, deinde *γενητήν*: quemadmodum *γεννητὴν* scribi possit, ut sit ab eodem verbo a quo *ἀγέννητον*: ita vicissim non male scribatur *ἀγένητον* simplici *ν*, ut ab eodem sit a quo *γενητήν*." — Lub. *νῷ μόνον*. C. 10: *νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ καταλαμβανόμενον*.

οὐκ [11]ἀλόγως τὸ τῆς ἀθεότητος ἐπικαλοῦσιν ὄνομα; Εἰ μὲν γὰρ [12]ἐφρονοῦμεν ὅμοια τῷ Διαγόρᾳ, τοσαῦτα ἔχοντες πρὸς θεοσέβειαν ἐνέχυρα, [13]τὸ εὔτακτον, τὸ διὰ παντὸς σύμφωνον, τὸ μέ- C
γεθος, τὴν χροίαν, τὸ σχῆμα, τὴν διάθεσιν τοῦ κόσμου, εἰκότως ἂν ἡμῖν καὶ ἡ τοῦ μὴ θεοσεβεῖν δόξα καὶ ἡ τοῦ ἐλαύνεσθαι αἰτία προσετρίβετο. Ἐπεὶ δὲ [14]ὁ λόγος ἡμῶν ἕνα θεὸν ἄγει τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητήν, αὐτὸν μὲν οὐ γενόμενον (ὅτι τὸ ὂν οὐ γίνεται ἀλλὰ τὸ μὴ ὄν), [15]πάντα δὲ διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ λόγου πεποιηκότα, [16]ἑκάτερα ἀλόγως πάσχομεν, καὶ κακῶς ἀγορευόμεθα καὶ διωκόμεθα.

5. [1]Καὶ ποιηταὶ μὲν καὶ φιλόσοφοι οὐκ ἔδοξαν ἄθεοι, [2]ἐπιστήσαντες περὶ θεοῦ. Ὁ μὲν Εὐριπίδης ἐπὶ μὲν τῶν κατὰ κοινὴν πρόληψιν ἀνεπιστημόνως ὀνομαζομένων [3]θεῶν διαπορῶν· D

[4]Ὤφειλε δ', εἴπερ ἔστ' ἐν οὐρανῷ
Ζεύς, μὴ τὸν αὐτὸν δυστυχῆ καθιστάναι.

11. ἀλόγως] Aet. ἀλόγῳ (n. 16).

12. ἐφρονοῦμεν] Bodl. 1. 2. Aet. φρονοῦμεν. Aet. τοσοῦτον pro τοσαῦτα.

13. τὸ εὔτακτον κτλ.] Minucius Felix: „Quid potest esse tam apertum, tam confessum tamque perspicuum, cum oculos in coelum sustuleris et quae sint infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur" etc. Similiter Lactantius Instit. I. c. 2: „Nemo est tam rudis, tam feris moribus, quin oculos suos in coelum tollens, tametsi nesciat, cuius dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, non aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione" etc. Expressit uterque Ciceronem, quem vide De nat. deor. II. c. 5. Cf. etiam Tertull. Apol. c. 17. Gregor. Naz. Orat. 2 de theologia, alios. *Kortholt.* — Mundi χροίαν (vulgo χροιάν pro forma illa attica legitur, c. 24 χρόα) quid dicat, equidem nescio. Lindnerus de pulchritudine mundi intelligit. Etiam quomodo Athenagoras τὴν διάθεσιν τοῦ κόσμου capiat, quum antea memoraverit τὸ εὔτακτον eius, difficile est dictu.

14. ὁ λόγος ἡμῶν ἕ. θ. ἄγει] Lindnerus interpretatur „ἡμεῖς ἐν τῷ λόγῳ ἄγομεν i. e. λέγομεν." Sed quid sit ὁ λόγος exposui c. 2. n. 21. Ἄγειν dictum est ut Latinorum *ducere* h. e. *aestimare (achten), agnoscere, statuere.* C. 6. 10. 30: θεὸν ἄγοντες. C. 13. 14. 15: θεοὺς ἄγειν. C. 22: εἰ καὶ ναῦν τις … ἀντὶ τοῦ κυβερνήτου ἄγοι. C. 23: θεὸν μὲν τὸν νοῦν τ. κό-

rito atheorum nomen imponitur? Nam si idem ac Diagoras sentiremus, quum tam praeclara habeamus dei colendi pignora, ratum ordinem, porrectum per omnia concentum, magnitudinem, colorem, figuram, descriptionem mundi: merito nobis et impietatis opinio et causa cur vexemur imputaretur. Sed quia doctrina nostra unum deum agnoscit huiusce universi creatorem, qui ipse quidem non factus est (quod enim est non fit sed quod non est), omnia vero per logon suum fecit, utrumque immerito patimur, ut et male audiamus et vexemur.

5. Ac poetae quidem et philosophi non visi sunt athei, quum de deo quaererent. Euripides de iis qui inscienter secundum praeiudicatam vulgi opinionem appellantur dii dubius:

Debebat, si est in coelo
Iuppiter, eumdem non reddere calamitosum.

σμου ἄγει. Plato Theaet. p. 172 B: οὐδέ πως τὴν σοφίαν ἄγουσι.

15. πάντα ... πεποιηκ.] Coll. Ioann. 1, 3. — Codices editi omnes παρ' αὑτοῦ (refl.) pro παρ' αὐτοῦ exhibent, id quod reposui ex Par. 1. 2. Arg. Lub. Mon. Cf. c. 2. n. 9.

16. ἑκάτερα] H. e. τὴν τοῦ μὴ θεοσεβεῖν δόξαν et τὴν τοῦ ἐλαύνεσθαι αἰτίαν: ad quae etiam verbis hic appositis respicit. — Pro ἀλόγως Bodl. 1. 2. Aet. ἀλόγῳ (n. 11). Statim Mon. πάσχωμεν.

1. Καὶ ποιηταὶ κτλ.] Hoc argumentum a pari ductum est: quum poetae et philosophi qui eadem atque Christiani de deo scripserunt non sint impii iudicati, cur Christiani accusantur? Simili modo disputarunt Iustinus Martyr (Apol. I. c. 20. Coh. ad Gent. c. 14) aliique patres. Cf. T. Pfanneri Systema theolog. gent. pur. (Bas. 1679. 4°) c. 2.

2. ἐπιστήσαντες] Heynius (c. 1. n. 13) legit ἀπιστήσαντες. „Allegatus enim Euripidis locus habet dubitationem.“ Verum minime muto. Nam „alius eiusdem poetae locus δογματίζει atque idem qui de diis vulgi dubitat deum intelligentiae soli expositum certo adstruit“ (Lindn. in Cur. poster.).

3. θεῶν] Desideratur in Bodl. 2 et Aet. Pro διαπορῶν Bodl. 1. 2 (Bodl. 2 supra lineam) et Aet. διαπορεῖν.

4. Ὤφειλε ... καθιστάναι] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Quum in Phoeniss. v. 83 sq. similiter legatur: Ζεῦ, σῶσον ἡμᾶς, δὸς δὲ σύμβασιν τέκνοις· χρὴ δ', εἰ σοφὸς πέφυκας, οὐκ ἐᾶν βροτῶν τὸν αὐτὸν ἀεὶ δυστυχῆ καθεστάναι, Valckenarius (ad h. l.) illos ver-

Ἐπὶ δὲ τοῦ κατ' ἐπιστήμην νοητοῦ [5] ὡς ἔχει νοῦς δογματίζων·

> [6] Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα
> Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;
> Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν.

[7] Τῶν μὲν γὰρ οὔτε τὰς οὐσίας, αἷς ἐπικατηγορεῖσθαι τὸ ὄνομα 6
συμβέβηκεν, ὑποκειμένας ἑώρα ([8] Ζῆνα γάρ, ὅστις ἐστὶ Ζεύς, οὐκ

sus ex hoc Phoenissarum loco fluxisse atque interpolatos esse iudicavit. Sed admonuit F. G. Wagnerus (Poetarum tragicc. gr. fragmm. Vol. II, Vratisl. 1844, p. 492) hanc rationem perquam incertam esse: haud raro enim Euripidem iisdem versibus bis usum esse. „Neque quid in iis Euripidi non conveniat video.“ Lub. et Mon. ὤφελε. Bodl. 1. 2. Aet. ὤφειλεν ἤδειν pro ὤφ. δ'. Arg. Bodl. 2. Aet. καθεστάναι. Gesnerus sic legendum coniecit: Ὤφειλε δ', εἴπερ ἐστί που ἐν οὐρανῷ Ζεύς, μὴ τὸν ἐσθλὸν δυστυχῆ καθιστάναι. Probavit Maranus τὸν ἐσθλὸν pro τὸν αὐτόν. Valckenarius melius: ὤφειλε δ', ὄντως εἴπερ ἐστ' ἐν οὐρανῷ κτλ., collato Herc. fur. v. 1345 δεῖται γὰρ ὁ θεός, εἴπερ ἐστ' ὄντως θεός, οὐδενός. Meinekius vero (*Zeitschr. f. d. Alterthumswiss.* 1846. N. 138. p. 1099) post οὐρανῷ excidisse κρατῶν censuit. Nihil praeterea opus.

5. ὡς ἔχει νοῦς] Codd. msti et editi ὡς ἐκεῖνος. Inepte Dechairius ellipticum loquendi modum statuit, sensumque loci esse ac si dixisset ὡς ἐκεῖνος ὁ θεός. Refingendum opinati sunt Gesnerus ὅτι θεός et Maranus οὕτως ἐκεῖνος. Recte Sam. Petitus (Var. Lect. l. III. c. 3) proposuit ὡς ἔχει νοῦς. Quod Lindnerus (in Cur. post.) probavit: equidem in textu collocavi. Sed male interpretatus est ille: *docens quomodo ille esse deprehendatur*. Melius Lindner.: *De deo autem, qui ab eruditis mente percipitur, idem saniora docens ait.* Opponuntur sibi πρόληψις et ἐπιστήμη, ὀνομαζόμενος et νοητός (= qui mente tantum percipitur), ἀνεπιστημόνως et ὡς ἔχει νοῦς, διαπορῶν (nempe Eur. εἴπερ ἐστ' κτλ.) et δογματίζων.

6. Ὁρᾷς ... θεόν] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Servarunt hos versus etiam Stobaeus Eclog. Phys. I. 3, 2. p. 26 ed. Heeren, Lucianus Iup. trag. 41. T. VI. p. 274 ed. Bip., Clemens Alex. Strom. V. c. 14. §. 115 (coll. Protr. c. 7. §. 74) et hinc Eusebius Praep. ev. XIII. c. 13. §. 50. Duos priores versus citant Plutarchus quoque Opp. T. II. (ed. Bip.) pp. 601 A. 780 D. 919 B. et Clemens Alex. Protr. c. 11. §. 25, versum tertium Lucianus T. IX. p. 248. Locum Valckenarius (Diatr. p. 47), cui A. Matthiae (Eur. tragg. et fragm. T. IX, Lips. 1829, p. 362) adstipulatur, e Cressis petitum censuit, quum Ennii versus hinc expressus ap. Cicer. de nat. deor. II. c. 2 „Adspice hoc sublime candens quem invocant omnes Iovem“ ex eius Thyeste sumtus sit. Sed Wagnerus (l. c. p. 430): „Quum

.. autem qui secundum doctrinam mente percipitur con-
..ienter menti definite loquens:

Vides sublimem hunc qui immensum aethera
Et terram humidis circum tenet ulnis?
Hunc puta Iovem, hunc existima deum.

..rum enim neque naturas, quibus nomina imponi solent, esse (*Iovem* enim, *quicunque sit Iuppiter*, *haud novi nisi*

..as et Thyesten diversas fabulas ..e docuerimus, Euripideos ver- potius, si quidem hos Ennius oculos habuit, ad Thyesten re- ..mus." — Pro τόνδ' Mon. τὸν Bodl. 1. 2. Aet. non γῆν sed habent, at Aet. in marg. γῆν. . πέριξ ἔχοντα. Mon. praepo- ..em ἐν omisit. Lub. ἔχοντα ..ῖς ἀγκάλαις, „quod pede fe- ..um censeo metri causa, quia ν ..ucitur, in quarto autem perraro ..eris spondeum" (Kaiser). Bodl. Aet. τοῦτο pro τοῦτον. Bodl. 1 ..' Δι' ἡγοῦ pro τόνδ' ἡγοῦ. — ..us: „Hos versus Athenagoras ..elit ab ea sententia in quam ..i solent. Sic enim eos inter- ..tur Cicero de nat. deor. II. c. *Vides sublime fusum immode- ..m aethera, Qui tenero ter- circumiectu amplectitur? Hunc ..um habeto divûm, hunc per- ..o Iovem.* Liquet Euripidis ver- ..e a Cicerone reddi, ut aether, terram circumplectitur, pro deo ..dus sit. Sed aliter interpre- ..i necessitatem nobis attulit Athe- ..ras, qui non aetherem pro deo ..i ab Euripide existimat, sed qui et aetherem et terram com- ..itur. Nam 1°. Euripidem lau- Athenagoras, quod deum ex ope- .. in aethere et terra manifeste ..sci doceat. Non aetherem ergo sed eum qui aetherem complectitur deum ab Euripide credidit agnosci. 2°. Euripidem loqui declarat de deo qui scientiâ tantum cognoscitur, ἐπὶ τοῦ κατ' ἐπιστήμην νοητοῦ, nedum de aethere hos versus acceperit. Sic interpretandi Euripidis locum fortasse dedit Athenagorae is eiusdem poetae versus, quem citant Iustinus in libro De monarchia [c. 27. n. 20] et Clemens Alex. Protrept. [c. 6. §. 64]: τὸν πάνθ' ὁρῶντα καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον. Sed illud ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις dubitare non sinit quin aetherem Euripides appellaverit deum."

7. Τῶν μὲν] Nempe ὀνομαζομένων θεῶν. Bodl. 1. 2 τὸν μὲν. Mox αἷς Bodl. 1. 2. Mon. omiserunt; Aet. αἷ. Dechairius, locum non intelligens, mallet οἷς. Dein ἑώρα in Bodl. 1. 2. Aet. desideratur.

8. Ζῆνα ... λόγῳ] Hunc versum (ex Euripidis Melanippe), de quo Iustin. De mon. c. 5. n. 60 adeas, liberius citat Athenagoras. Codd. msti omnes οἶδα, editi (excepto Maraniano) οἶδεν. Post λόγῳ in marg. Mon. ut inserendum addidit corrector κλύων, quemadmodum est apud Lucianum. Cf. Matthiae l. c. p. 213. Πλὴν λόγῳ non est i. q. *nisi ratione* (Petr.), verum *nisi verbo* s. *sermone*.

οἶδα πλὴν λόγῳ) οὔτε τὰ ὀνόματα [9] καθ' ὑποκειμένων κατηγορεῖσθαι πραγμάτων. (Ὧν γὰρ αἱ [10] οὐσίαι οὐχ ὑπόκεινται, τί πλέον αὐτοῖς τῶν ὀνομάτων;) [11] Τὸν δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων, ὄψει τῶν ἀδήλων νοῶν τὰ φαινόμενα ἀέρος, αἰθέρος, γῆς. [12] Οὗ οὖν τὰ ποιήματα καὶ ὑφ' οὗ τῷ πνεύματι ἡνιοχεῖται, τοῦτον κατελαμβάνετο εἶναι θεόν, συνᾴδοντος τούτῳ καὶ Σοφοκλέους·

[13] Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν θεός,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακράν, B

πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν τοῦ κάλλους [14] τὰ ἐκείνου πληρου-

9. καθ' ὑποκ.] Lindn putavit legendum μὴ ὑποκ., sed non rationibus probavit. Bodl. 2 καθ' ὑποκείμενον.

10. οὐσίαι] Aet. οὐσία. Tum πλέων, non πλέον, Bodl. 1 et Aet. — Suffr. Petrus interpretatur: *quid his praeter nomina reliquum est?*

11. Τὸν δὲ] Nempe νοητὸν θεόν, scil. ἑώρα, quod praecedebat. Verba ὄψει κτλ. sic interpretor: *mit Hinblick auf das Unsichtbare* (verborgene Wesen) *erwägend die Erscheinungen des Alls.* Rom. 1, 20: τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ („sein unschaubares Wesen") ... τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Verba ἀέρος κτλ., ne claudicante pede sequantur, minime censeo appositionem esse praecedentium ἀπὸ τῶν ἔργων, commate post φαινόμενα collocato, sed coniungenda cum (substantivo) τὰ φαινόμενα proxime antecedente: cf. Matthiae *Ausf. griech. Gr.* (ed. 2) p. 1126. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 317. Pro Τὸν δὲ Aet. τῶν. Non ἀέρος Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Lub. Orat. Mon. legunt sed ἀέρα. Causa erroris cernitur in ultima praecedentis vocis syllaba. In Mon. correctoris manus acc. ἀέρα superscripsit ος. Convenientius Arg. ἀέρα αἰθέρα γῆν. — Hic locus miserrime torsit editores. Gesnerus coniecit: τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψει οὐκ (pro τῶν, quod in omnibus codicibus mstis est) ἀδήλων νοῶν καὶ (vel τῶν) φαινομένων, ἀέρος etc. Dechairius mallet τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ., ὄψει τὸν ἄδηλον, νοῶν τὰ φαινόμενα, ἀέρος etc. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 130 sq.) legit: τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψιν [= ἔλεγχον vel εἰκόνα!] τῶν ἀδήλων νοῶν τὰ φ., ἀέρος, αἰθ., γῆς, οὗ ὄντα ποιήματα καὶ etc. Maranus „lucis aliquid his tenebris" afferre studuit incommoda hac coniectura: τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψει τὸν ἄδηλον νοῶν, τὰ φαινόμενα ἑώρα αἰθέρος, γῆς. Transtulit: *Illum autem invisibilem ex operibus inquirens, ea videbat quae manifesta sunt in aethere [et] terra.* Lindnerus inepte: τὸν δὲ (sc. ἑώρα) ἀπὸ τ. ἔ. ὄψει ἀδήλων, νοῶν τὰ φ. [τῆς] ἀέρος etc.

12. Οὗ] Maran. οὐ mendose. Vocula καὶ ante ὑφ' οὗ in Bodl. 2 et τῷ πνεύματι in Mon. deest. Mon. τοῦτο pro τούτῳ post συνᾴδοντος. Maranus verba συνᾴδοντος ... πλη-

famá) neque nomina rebus subiectis imponi videbat. (Quorum enim nulla subest natura, quid iis prosunt nomina?) Hunc vero [videbat] ex operibus, attentione numinis occulti ea considerans quae conspicua sunt in aëre, aethere, terra. Cuius ergo exstant opera et cuius spiritu reguntur, hunc deum esse perspiciebat, assentiente ei etiam Sophocle:

Unus profecto, unus est deus,
Qui coelum condidit et terram magnam,

circa dei naturam, quae pulchritudine opera divina implet,

ρουμένην semicirculis inclusit. — C. 6: *τῷ παρ' αὐτοῦ πνεύματι συνέχεται τὰ πάντα.*

13. *Εἷς ... μακράν*] Hic Pseudo-Sophoclis locus etiam in Iustini Cohort. ad Gent. c. 18 (n. 2) et De monarch. c. 2 (n. 15) citatur: ubi vide plura a me observata. Lub. (et Petr.) pro *Εἷς ... θεός* legit *ταῖς ἀληθείαις ἕν' εἷς ἐστι θεός.* Mon. *σοφεῖς ταῖς ἀληθείαις ἕν εἷς ἐστιν θεόν.* Posterior manus ς supra ν scripsit, ut legatur *θεός.* Aet. *σοφισταῖς ἀληθείαις ἵνα εἷς ἐστι θεός.* Etiam Par. 2 et Bodl. 1. 2 *ἀληθείαις ἵνα.* Ducaeus *ἀληθείησιν.* Pro *οὐρανόν* Bodl. 1. 2 *οὐρανοῦ.* Bodl. 2 et Lub. *ἔτευξε* pro *τ' ἔτευξε.* Mon. *ἔτευξεν.*

14. *τὰ ἐκείνου*] Sic rescripsi. Codd. msti et editi *τοῦ ἐκείνου.* Pro *πληρουμένην* (quod in codicibus mstis comparet: soli Mon. et Bon. *πληρουμένων*, Arg. *πληρουμένα*) Gesner., Morell., Rechenb. *πληρουμένων* habent. Verba *τοῦ κάλλους τὰ ἐκείνου* (sc. *θεοῦ*) *πληρουμένην* spectant ad ista Euripidis: *τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις.* — Gesnerus et Langus pro *πρὸς* (= *quod attinet ad*) *τὴν κτλ.* legi voluerunt *τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν ἀπὸ τοῦ κάλλους τοῦ ἐκείνου* (*τοῦ οὐρανοῦ*) *ἀνευρίσκων ἑκάτερος*, etc. „Nam ex pulchritudine mundi homines primum commotos de deo cogitare coepisse Plutarchus (De placitis philosophorum) docet.“ Suffr. Petrus ita struit: *ἔτευξε γαῖαν μακρὰν πληρουμένην τοῦ κάλλους τοῦ ἐκείνου τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν.* Fabricius (l. c. p. 139): *per naturam dei* (h. e. ea tamquam argumento usus), *quae utrumque* (coelum et terram) *tanta implevisset pulcritudine, docens* etc. Lindner. (cum Dechairio): „*Praeter naturam πληρουμένην* (*ἐκ*) *τοῦ ἐκείνου* (*θεοῦ*) *κάλλους, ἑκάτερα* (duo adhuc) *διδάσκων.*“ Omnes a recta via aberrarunt. Maranus cognovit *τὰ ἐκείνου* legendum esse, sed (vid. n. 12) illud *πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν* ad praecedens *συνᾴδοντος* retulit. Laudavit Themistium in Oratione tertia sic dicentem: *ἡ Ἀθηνᾶ ἐκθοροῦσα τῆς τοῦ πατρὸς κεφαλῆς κατέπλησε μὲν οὐρανὸν τοῦ πρώτου κάλλους, κατέπλησε δὲ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα.*

μένην [15] ἑκάτερα, καὶ ποῦ δεῖ εἶναι τὸν θεὸν καὶ ὅτι ἕνα δεῖ εἶναι, διδάσκων.

6. *Καὶ Φιλόλαος [1] δέ, ὥσπερ ἐν φρουρᾷ πάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιειλῆφθαι λέγων, καὶ τὸ ἕνα εἶναι καὶ τὸ ἀνωτέρω τῆς ὕλης δεικνύει. [2] Λύσις δὲ καὶ Ὄψιμος ὁ μὲν ἀριθμὸν ἄῤῥητον ὁρίζεται τὸν θεόν, ὁ δὲ τοῦ μεγίστου τῶν ἀριθμῶν τὴν παρὰ [3] τὸν ἐγγυτάτω ὑπεροχήν. Εἰ δὲ μέγιστος μὲν ἀριθμὸς ὁ* C *δέκα κατὰ τοὺς Πυθαγορικούς, [4] ὁ τετρακτύς τε ὢν καὶ πάντας τοὺς ἀριθμητικοὺς καὶ τοὺς ἁρμονίους περιέχων λόγους, τούτῳ δὲ ἐγγὺς παράκειται ὁ ἐννέα, μονάς ἐστιν ὁ θεός, τοῦτ' ἔστιν εἷς. [5] Ἑνὶ γὰρ ὑπερέχει ὁ μέγιστος τὸν ἐγγυτάτω ἐλάχιστον αὐτῷ. [6] Πλάτων δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ οὐχ ὡς ἐπιδεικνύων τὰ δόγματα τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβές, οὕτως [7] ἃ εἰρήκασι περὶ θεοῦ διέξειμι· οἶδα γὰρ ὅτι ὅσον συνέσει καὶ ἰσχύϊ τῆς βασιλείας πάντων ὑπερέχετε τοσοῦτον καὶ τῷ πᾶσαν παιδείαν ἀκριβοῦν* D

15. *ἑκάτερα*] H. e. dei diversitatem a materia (c. 4. n. 9: *τὸ διὰ μέσου πολύ*) et eius unitatem: *ποῦ δεῖ εἶναι τὸν θεόν* (ab omni mortali concretione segregatum) et *ὅτι ἕνα δεῖ εἶναι*. Verba spectant ad Euripidis versus: et illa quidem ad *Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ*, haec vero ad *Τοῦτον . . . ἡγοῦ θεόν*. Poeta sublimem illum, qui omnia fecit et gubernat, solum deum esse pronuntiat. — In Bodl. 1. 2. Aet. *δεῖ* post *ποῦ* desideratur. Mox iidem codd. et Par. 2 *ἕνα δεῖ εἶναι τὸν θεὸν διδάσκων*.

1. *δέ*] Bodl. 1. 2. Aet. *καί*. Verba *περιειλῆφθαι* usque ad *ὁ δὲ τοῦ μεγίστου* Bodl. 1. 2 non habent; sed Bodl. 1 in marg. praebet. Cf. Boeckh *Philolaus d. Pythagoräers Lehren*. Berol. 1819.

2. *Λύσις δὲ καὶ Ὄψιμος*] Codd. msti et editi *Λύσις δὲ καὶ ὄψει*. In illis vox *ὄψει*, ut iam olim suspecta, punctis infra vel supra lineam notata est. Melius solus Arg. *ὄψις*. Langus reponendum censuit *Οἰνοπίδης* (Chius). Nourrius (Appar. ad Bibl. Max. P. I. p. 495) maluit *ὁ Ποσειδώνιος* (Sext. Emp. adv. math. p. 154). Sed recte Io. Meursius (Denarius Pythagoricus, Lugd. Bat. 1631. 4°, p. 9) legit *Ὄψιμος*. „Lysis [*Λῦσις* et *Λύσις* apud veteres] enim et Opsimus philosophi ambo Pythagorici fuerunt, et uterque a Iamblicho memoratur inter Pythagorae sectatores, in catalogo eorum quem contexuit [Vit. Pythag.] c. 36, ubi Lysis inter Tarentinos ponitur, Opsimus inter Rhegìnos.“ De Lyside referunt etiam Aelianus Var. hist. III. c. 17 et Pausanias IX. 13, 1.

3. *τὸν ἐγγυτάτω*] Scil. *ἀριθμόν*. Codd. msti et editi *τῶν ἐγγυτάτων*. Sed in Arg. vera lectio supra lineam a prima manu indicata est. Etiam Gesnerus monuit legen-

utrumque, et ubi deum esse oporteat et unum esse oportere, docens.

6. Philolaus autem, tamquam in carcere omnia a deo comprehendi dicens, et unum esse et supra materiam esse demonstrat. Lysis vero et Opsimus deum definiunt: ille numerum ineffabilem, hic id quo maximus numerus proximum sibi [numerum] superat. Igitur si maximus numerus secundum Pythagoricos denarius est, utpote quaternarius et omnes rationes numerales harmonicasque in se continens, cum vero novenarius proxime antecedit: unitas est deus, hoc est unus. Unitate enim maximus numerus eum superat qui proxime minor est ipso. Platonis etiam et Aristotelis sententiam exponam. Nec tamen quasi philosophorum placita accurate demonstrans, ita eorum de deo dicta persequor; scio enim vos quantum prudentia et imperii potentia omnes superatis tanto etiam accurata omnis eruditionis investigatione omnibus prae-

dum *τὸν ἐγγυτάτω*, ut paullo post legitur.

4. *ὁ τετρακτύς τε ὢν*] Quum numerum denarium eundem et quaternarium dicit, hoc sibi vult, quod unum, duo, tria, quatuor, si coniunguntur inter se, decem conficiant. Caeterum de tetracty Pythagoraeorum plura disserere nostri non est instituti. Adeat, si cui otium est, Cudworthi Systema Intellect. c. 4. §. 20. Hic numerus quaternarius rationes numerorum in se continere dicitur, quoniam I signum unitatis non ultra quatuor progreditur; tum novum signum V auctum quatuor unitatibus efficit X et sic porro. Harmonicas vero rationes ideo continere dicitur, quia apud musicos nota est *ἡ διὰ τεσσάρων συμφωνία*, de qua Censorinus De die natali c. 10 et Gellius N. A. III. c. 10. *Lindner.* — Pro *ἁρμονίους* Lub. *ἁρμονικοὺς*. Tum *τουτέστιν*. Pro *τούτῳ δὲ* (scil. *τῷ δέκα*) Bodl. 1 *τούτων δὲ*. Aet. non *ἔστιν* sed *δὲ*.

5. *Ἑνὶ ... αὐτῷ*] Egregia vero ratio, cur deus sit monas, quia unitas est, qua numerus novenarius minor est maximo sive denario. *Lindner.* — Gesner. mavult *ἀριθμὸν* pro *ἐλάχιστον*: qua mutatione non est opus.

6. *Πλάτων δὲ καὶ Ἀριστοτέλης κτλ.*] Haec concise dicta sic capias: *Πλ. δ. κ. Ἀρ. ἃ εἰρήκασι περὶ θεοῦ διέξειμι, καὶ (et quidem) οὐχ οὕτως ὡς* etc. Maranus male edidit: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. (καὶ οὐχ ... τὰς δόξας ἐτραπόμην) φησὶν οὖν* etc. Caeteri editores: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. (καὶ οὐχ ... ἀποτεμνόμενοι) ἀλλ' ἐπειδὴ* etc. Solus Lindnerus: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. ... διέξειμι· (οἶδα γὰρ ἀποτεμνόμενοι) ἀλλ' ἐπειδὴ* etc.

7. *ἃ*] Arg. *ἂν*. Mox Aet. *παρὰ* pro *περὶ*.

πάντων κρατεῖτε, οὕτω καθ' ἕκαστον παιδείας μέρος [8]κατορθοῦντες ὡς οὐδὲ οἱ ἓν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατον δεικνύειν ἄνευ παραθέσεως [9]ὀνομάτων ὅτι μὴ μόνοι εἰς μονάδα τὸν θεὸν κατακλείομεν, ἐπὶ τὰς δόξας ἐτραπόμην. Φησὶν οὖν ὁ Πλάτων· [10]Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν· ἕνα τὸν [11]ἀγένητον καὶ ἀΐδιον νοῶν θεόν. Εἰ δ' οἶδεν καὶ ἄλλους, [12]οἷον ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας, ἀλλ' ὡς γενητοὺς οἶδεν αὐτούς· [13]Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ 7
τε ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ μὴ θέλοντος· τὸ μὲν οὖν δεθὲν πᾶν λυτόν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἄθεος [14]Πλάτων, ἕνα τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων νοῶν ἀγένητον θεόν, οὐδὲ [15]ἡμεῖς ἄθεοι, ὑφ' οὗ λόγῳ δεδημιούργηται καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ πνεύματι συνέχεται τὰ πάντα τοῦτον εἰδότες καὶ κρατοῦντες θεόν. [16]Ὁ δὲ Ἀρι-

8. κατορθυῦντες] Bodl. 1. Aet. et in marg. Mon. ἀπαιτοῦντες. Illud κατορθοῦν, absolute positum, est *bene et praeclare res gerere*, *Glück haben*. Cf. Herbst ad Xenoph. Mem. S. III. c. 1. §. 3. et Pape Lex. gr. s. v. (T. I. p. 1204). Arg. κατορθοῦτε. Bodl. 2 verba μέρος κατορθοῦντες usque οὖν ποιητὴν omisit. Pro ἓν αὐτῆς Lub. ἐν αὐτῆς, Bodl. 1 ἐν αὐτοῖς, Aet. ἓν αὐτοῖς. Cum verbis ὡς οὐδὲ subaudias κατορθοῦσι. Ἓν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι sunt qui unam dumtaxat aliquam παιδείας particulam sibi excolendam delegerunt.

9. ὀνομάτων] Scil. philosophorum qui idem nobiscum statuunt, h. e. unum deum agnoscendum esse. Apodosis: ad opiniones eorum recensendas me converti. Bodl. 1 ἐπετραπόμην.

10. Τὸν ... λέγειν] Plat. Tim. p. 28 C. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 303). De hoc loco (cf. c. 23. n. 37) adi quae observavi Iustin. Apol. II. c. 10. n. 9 et Cohort. ad Gent. c. 38. n. 14. Morell. Duc. Maran. οὖν post μὲν mendose omiserunt. Pro τοῦδε (Rechenb. τοῦ δὲ) Bodl. 1 τόνδε. Deest ἔργον in Bodl. 2. Non πάντας sed πλῆθος Bodl. 1. 2. Aet.

11. ἀγένητον] Sic ex Par. 1 et Arg. dedi pro ἀγέννητον, quod in caeteris, mstis aeque et editis, habetur. Cf. c. 4. n. 10.

12. οἷον] Deest Aet. Ex γενητούς, quod in omnibus codd. mstis (exceptis Lub. et Aet.) reperitur, Ducaeus Rechenb. Maranus γεννητοὺς fecerunt. Cf. n. 11.

13. Θεοὶ ... λυτόν] Plat. l. c. p. 41 A. (T. IX. p. 325). Pariter eo loco usi sunt Iustinus Cohort. ad

stare, tam prospere in singulis eruditionis partibus versantes ut ne ii quidem qui unam illius particulam avellunt tantum assequantur. Sed quia nequit demonstrari sine appositione nominum deum non a nobis solis in unitatem includi, ad opiniones me converti. Ait igitur Plato: *Creatorem et patrem huiusce universi invenire difficile est et inventum apud omnes eloqui impossibile:* unum infectum et aeternum intelligens deum. Quodsi et alios agnoscit, ut solem et lunam et stellas, certe ut factos agnoscit: *Dii deorum, quorum ego opifex et pater operum, quae solvi non possunt me nolente; quidquid autem vinctum est solvi potest.* Si igitur non atheus Plato, unum opificem omnium intelligens infectum deum, neque nos athei, a quo omnia per logon fabricata sunt et cuius spiritu continentur eum agnoscentes et tenentes deum.

Gent. c. 20 (n 10) et c. 22 (n. 12), Clemens Alex. Strom. V. c. 14. §. 103, Origenes c. Cels. VI. c. 10, Eusebius Praep. ev. XIII. c. 18. §. 8. Plato: *θεοὶ θεῶν (dii orti ex diis), ὧν ἐγὼ δ. π. τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος· τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν.* Et sic Dechair. et Lindner. ediderunt, qui insuper pluscula addiderunt quam Athenagoras citavit, nempe haec: *τόγε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ.* At caeteri editores cum omnibus codd. mstis Athenagorae consentiunt, qui praebent ut supra in textu exhibui, nisi quod *ἀδύνατα* pro *ἄλυτα* (id quod reposui) mendose habent. Sic etiam Eusebius l. c.: *θεοὶ ... ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ μὴ θέλοντος.* (Cicero: „me invito.") Codices msti omnes quum dixi, excipiendi erant Bodl. 1. 2 et Aet., qui *ὧν* post *θεῶν* omiserunt. Plato unum esse statuit deum aeternum, *ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός*, caeteros vero prognatos, *ἥλιον* et *σελήνην* et *ἀστέρας*, huius quasi ministros.

14. *Πλάτων*] Lub. *ὁ πλάτων.* Paullo ante pro *οὐκ* Bodl. 1 *οὐ* et pro *ἄθεος* Bodl. 2 *ὁ θεός.* Mox Bodl. 1 *τὸν ὅλων* pro *τῶν ὅλων.* Par. 1. Arg. Lub. *ἀγένητον* pro *ἀγέννητον*, id quod in reliquis codd. mstis pariter atque in editis habetur.

15. *ἡμεῖς*] Bodl. 2 *ὑμεῖς.* Mox Bodl. 2 *δὲ δημιούργηται* pro *δεδημιούργηται.* Tum *τὰ πάντα* et *θεὸν* Bodl. 1. 2. Aet. omiserunt. *Κρατεῖν θεὸν* i. q. deum tenere. Affertur spiritus sanctus hic (coll. c. 5. p. 6 A) tamquam anima mundi: Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 176 sq.

16. *Ὁ δὲ Ἀριστοτ.*] Aristotelis de deo sententiam Plutarchus De plac. philos. I. c. 7. melius quam hic Athenagoras exponit. *Gesner.*

στοτέλης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ἄγοντες οἱονεὶ ζῶον σύνθετον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστηκότα λέγουσι τὸν θεόν, σῶμα μὲν αὐτοῦ τὸ αἰθέριον νομίζοντες, τούς τε πλανωμένους ἀστέρας καὶ τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν, κινούμενα κυκλοφορητικῶς, B ψυχὴν δὲ τὸν ἐπὶ τῇ κινήσει τοῦ σώματος λόγον, αὐτὸν μὲν οὐ κινούμενον, αἴτιον δὲ τῆς τούτου κινήσεως γινόμενον. Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς, κἂν ταῖς προσηγορίαις κατὰ τὰς παραλλάξεις τῆς ὕλης, δι' ἧς φασι τὸ πνεῦμα χωρεῖν τοῦ θεοῦ, [17] πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν θεόν· [18] εἰ γὰρ ὁ μὲν θεὸς πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσεις κόσμου, ἐμπεριειληφὸς ἅπαντας [19] τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται, [20] τὸ δὲ πνεῦμα αὐ- C

Aristoteles Metaph. XII. c. 7: φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῶον ἀΐδιον, ἄριστον· ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ. Hunc deum idem De mundo c. 6. p. 1219 invisibilem esse dicit: πάσῃ θνητῇ φύσει γενόμενος ἀθεώρητος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων θεωρεῖται. Coelum autem esse domicilium dei, plenum corporibus divinis, quae sidera appellentur, ibid. c. 2. p. 1203: τὸ ἀνώτατον θεοῦ οἰκητήριον οὐρανὸς ὠνόμασται, πλήρης δὲ ὢν σωμάτων θείων, ἃ δὴ καλεῖν ἄστρα εἰώθαμεν. Hunc coelum stelliferum ab immobili quodam motore cieri et agitari philosophus disputat: hunc autem motorem ipsum deum interpretatur. *Lindner*. De formula dicendi ἕνα, sc. θεόν, ἄγ. cf. c. 4. n. 14. De vocabulo ζῶον (nos: *Wesen*) videsis etiam Iust. Dial. c. Tr. c. 3. n. 20. Pro αὐτοῦ post σῶμα μὲν Bodl. 1. 2. Aet. οὖν. Quod sequitur τὸ αἰθέριον (adi. c. art.) dictum pro τὸν αἰθέρα: id quod sine ratione Lindnerus (in Cur. post.) legendum censuit. Pro κυκλοφορητικῶς Arg. κυκλοφορικῶς.

17. πληθύνωσι] Bodl. 1 πληθύνωσιν, Aet. πληθύνουσιν, Bodl. 2 πληθυνώουσιν. — Duplicis sunt generis Stoicorum dii, naturales, ut sunt stellae, tum fixae tum erraticae. Et quoniam vim divinam per naturam uniuscuiusque rei pertinere existimabant, rem unamquamque propter hanc causam deum et vocari posse censebant et vero ita vocabant. Alterum genus erant dii facti ex hominibus, quos fama et opinio mortalium in coelum extulerat, seu heroës. Adeoque dii Stoicorum coniunctim spectati deus sunt, et vicissim deus Stoicorum in naturae rerum partibus spectatus in multos deos distributus est. Cf. Moshemium ad Cudworthi Systema intellect. c. 4. §. 25. *Lindner*. Cf. c. 22. n. 19.

18. εἰ γὰρ κτλ.] Apparet eos deum vocasse ignem artificiosum, ut a naturali distinguerent, et *artificiosi* vocabulum active usurpare, quod arte i. e. ratione, mensura,

Aristoteles et qui eum sequuntur, unum agnoscentes veluti animal compositum, ex anima et corpore constantem inducunt deum, corpus eius aetherem esse putantes, stellas errantes et fixarum sphaeram, quae in orbem moventur, animam vero rationem quae corporis motui praeest, ipsam quidem minime mobilem, sed efficientem ut illud moveatur. Stoici, etsi secundum materiae mutationes, per quam dei spiritum dicunt permeare, numen divinum nominibus multiplicant, re ipsa tamen unicum statuunt deum; nam si deus est ignis artificiosus ad mundi generationes vià progrediens, in se complectens seminales omnes rationes, secundum quas omnia fato eve-

pondere et numero, certis omnibus omnia faciat, ut Plato alicubi scribit. Cicero De nat. deor. II. [c. 22]: „Zeno igitur naturam ita definit ut eam dicat esse ignem artificiosum ad gignendum progredientem viâ. Censet enim artis maxime proprium esse creare et gignere“ etc. Et paulo post: „Ipsius enim mundi, qui omnia amplexu suo coercet et continet, natura non artificiosa solum sed plane artifex a Zenone dicitur.“ *Gesner.* Eusebius l. c. XIV. c. 16. §. 7 ed. Heinichen. (ex Plut. l. c.): *Οἱ Στωϊκοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικόν, ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, περιειληφότος* (sic) *πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται κτλ.* — Bodl. 1. 2. Aet. *βαδίζων* pro *βαδίζον.* Statim Arg. *ἐπὶ γενέσει.* Bodl. 1. 2. Aet. *ἐμπεριειληφώς.*

19. *τοὺς σπερματικοὺς λόγους*] Gatakerus (Annott. ad Marci Anton. De rebus suis libr. VI. c. 24, Cantabr. 1652. 4⁰, p. 236) existimavit hoc loco *σπερματικοὺς λόγους* pro ideis quibusdam sumi, quales Plato imaginatus sit in deo. At huic sententiae non subscripsit Dechairius. „Stoici enim, saltem antiquiores, uti deum omnes mundi partes permeantem crediderunt, ita putarunt sub eo contineri naturam quandam plasticam, quae secundum ipsos essentia incorporea animaeque vegetativae similis erat. Hanc autem omnium rerum causam instrumentalem proximam et immediatam esse voluerunt, agentem non cum electione aut cognitione alicuius finis, sed necessario et secundum leges a supremo numine illi impositas. Quod cum ita sit, quid obstat quominus eadem haecce natura hoc in loco denotetur?“ — Pro *γίγνεται*, quod vulgo legitur, ex Par. 1. 2. Arg. Aet. reposui *γίνεται*, formam Athenagorae usitatam.

20. *τὸ δὲ πν. α. διήκει δ. ὅ. τ. κόσμου*] Clemens Alex. Protr. c. 5. §. 66: Stoici dicunt *διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν.* Quam phrasin eos putat (Strom. V. c. 14. §. 90)

τοῦ διήκει δι' ὅλου τοῦ κόσμου, ὁ θεὸς εἷς κατ' αὐτούς, Ζεὺς μὲν κατὰ τὸ [21] ζέον τῆς ὕλης ὀνομαζόμενος, Ἥρα δὲ κατὰ τὸν ἀέρα, καὶ τὰ λοιπὰ καθ' ἕκαστον τῆς ὕλης μέρος δι' ἧς κεχώρηκε καλούμενος.

7. Ὅταν οὖν τὸ μὲν εἶναι ἓν τὸ θεῖον ὡς ἐπὶ τὸ [1] πλεῖστον κἂν μὴ θέλωσι τοῖς πᾶσι συμφωνῆται ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ὅλων [2] παραγινομένοις, ἡμεῖς δὲ κρατύνωμεν τὸν διακοσμήσαντα τὸ πᾶν τοῦτο τοῦτον εἶναι τὸν θεόν, τίς ἡ αἰτία [3] τοῖς μὲν ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι καὶ λέγειν καὶ γράφειν περὶ τοῦ θείου ἃ θέ- D
λουσιν, ἐφ' ἡμῖν δὲ κεῖσθαι νόμον, οἳ ἔχομεν ὅ τι καὶ νοοῦμεν καὶ ὀρθῶς πεπιστεύκαμεν, ἕνα θεὸν εἶναι, ἀληθείας σημείοις καὶ λόγοις παραστῆσαι; Ποιηταὶ μὲν γὰρ καὶ φιλόσοφοι, [4] ὡς καὶ τοῖς 8
ἄλλοις, ἐπέβαλον στοχαστικῶς, κινηθέντες μὲν κατὰ συμπάθειαν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ πνοῆς ὑπὸ τῆς [5] αὐτὸς αὑτοῦ ψυχῆς ἕκαστος ζητῆσαι, εἰ δυνατὸς εὑρεῖν καὶ νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν· [6] τοσοῦτον δὲ

ex libro Sapientiae 7, 24 suffuratos esse: „διήκει τε καὶ χωρεῖ διὰ πάντων.“ — Ducaeus pro διήκει dedit διήσει errore. Mon. καθ' αὐτούς pro κατ' αὐτούς.

21. ζέον] Bodl. 1. 2. Aet. ξένον. C. 22: Ζεὺς ἡ ζέουσα οὐσία κατὰ τοὺς Στωϊκούς, Ἥρα ὁ ἀήρ. Marcus Musurus Cretensis in Etymologico: Ζεὺς παρὰ τὴν ζέσιν· θερμότατος γὰρ ὁ ἀήρ. Etymolog. Magn.: Ἥρα ἡ θεός· ὅτι ἡ αὐτὴ τῷ ἀέρι ἐστίν· ὡς γὰρ πατὴρ πάτρα καὶ μήτηρ μήτρα, οὕτως ἀὴρ καὶ καθ' ὑπέρθεσιν ἦρα, ἢ ὅτι ἡ Ῥέα αὐτὴν ἔτεκεν. Ὡς γὰρ ᾔσθετο ὁ Κρόνος, ἐκέλευσε δεῖξαι τὸ παιδίον κτλ. Minuc. Fel. Octav. c. 19. §. 12: „Zeno interpretando sermonem aera, Iovem coelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum“ etc. Cf. etiam Plutarch. l. c. I. c. 7 et Lipsii Physiolog. Stoic. lib. I. diss. 6 et lib. II. diss. 12. — Artic. τὰ ante λοιπὰ in Aet. desideratur.

1. πλεῖστον] Bodl. 1. 2. Aet. πλεῖστος.

2. παραγινομένοις] Bodl. 2 παραγινομένους.

3. τοῖς μὲν] H. e. poetis et philosophis. Respondet ἐφ' ἡμῖν δέ. Sic οἱ μὲν … ἡμεῖς δὲ 2 Macc. 8, 18. Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon. post verba τοῖς μὲν efferunt haecce: δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ (Arg. οὐ δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δή, Bodl. 1 ἀδοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δέ, Bodl. 2 ἐπεὶ δὲ absque δοκιμάζουσιν, Mon. ἀδοκιμάζουσιν, ἐπειδή) οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν τὴν ἀθεότητα et caetera verba quae habes infra c. 13 (coll. c. 12. n. 25) usque ad Λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' (male illi codices nostro loco παρατροπῶσιν), ita ut has voces poeticas sequantur verba ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι κτλ. „Unde acciderit,“ ait Stephanus, „ut bis posita sint eadem verba, sed illic suo loco at hic omnino alieno, ne suspicari quidem

niunt, spiritus autem eius totum mundum pervadit: unus est secundum eos deus, qui Iuppiter nominatur pro fervida materiae parte, Iuno pro aere, et aliis nominibus appellatur pro singulis materiae quam permeat partibus.

7. Quum igitur unum esse deum ut plurimum vel inviti fateantur omnes ubi ad universorum principia venerunt, quumque nos eum qui hoc universum ornavit illum esse deum confirmemus: quid causae est cur istis liceat impune dicere et scribere de deo quae velint, nobis autem posita sit lex, qui possumus id quod et intelligimus et recte credimus, unum esse deum, veritatis signis et rationibus demonstrare? Nam poetae et philosophi, ut res quoque caeteras, hanc conüciendo attigerunt, pro cognatione divini flatus a sua quisque anima impulsi ut tentarent, num veritatem invenire et intelligere possent; sed tantum in iis facultatis non inven-

adhuc potui." Lub. *τοῖς μὲν ἀδοκιμάζουσιν ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι*: quam lectionem Kaiserus existimat veram esse ac genuinam. Suffr. Petrus legi vult *τοῖς μὲν ἀκρίτοις ἐκείνοις ἐπ' ἀδ. κτλ.*, *cur incertis istis* (veritatis) *impune liceat* etc. — Articulus *ἡ* ante *αἰτία* deest in Bodl. 1. 2.

4. *ὡς* etc.] Editi interpungunt: *ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπέβαλον, στοχαστικῶς κινηθέντες* etc. Gesnerus maluit *οἳ* pro *ὡς*. Sed noli mutare. Iunge *κινηθέντες* cum *ὑπὸ τῆς* etc. *'Επέβαλον* (*νοῦν*) scil. *τούτῳ περὶ τοῦ θείου*: *aggressi sunt* (haben betrieben) *hanc de numine divino quaestionem*. *Συμπάθειαν* Gesnerus *ἐνέργειαν* vel *συνέργειαν* interpretatur (*divinitus impulsi*); Lindner.: „eodem modo affecti quo affecti sunt cum spiritu fatidico aguntur." Recte Petrus: „pro cognatione quam ipsorum animae cum divino spiritu habebant." C. 22: qui non habent *συμπάθειαν εἰς τὸν οὐράνιον τόπον* ab uno deo aberraverunt. C. 25: *κατὰ τὸν τῆς ὕλης λόγον καὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συμπαθείας*. Particula *μὲν* post *κινηθέντες* in Lub. excidit.

5. *αὐτὸς αὐτοῦ ψυχῆς*] Editi: *αὐτὸς αὑτοῦ ψυχῆς*, contra fidem codicum mstorum, in quibus hic est *αὐτοῦ* pro *αὑτοῦ*. Cf. c. 2. n. 9. Solus Arg. *αὐτῆς αὐτοῦ ψυχῆς*. Bodl. 1. 2 *ζητῆσθαι* pro *ζητῆσαι*.

6. *τοσοῦτον δὲ κτλ.*] Particula *δὲ* respondet praecedenti *μέν*, post *κινηθέντες*. Construe atticam hanc dicendi formulam, ab editoribus non intellectam: *οὐχ εὕρηνται δυνηθέντες* (= *δυνατοὶ* quod praecedit) *τοσοῦτον ὅσον περινοῆσαι*, = *ἐπὶ τοσοῦτο ὥστε περινοῆσαι* sive *τοσοῦτον ὅσον ἐξαρκεῖ περινοῆσαι*, h. e. *quantum satis erat ad περινοῆσαι*, *veritatem* unius dei omni

δυνηθέντες ὅσον περινοῆσαι οὐχ εὕρηνται, ὡς οὐ παρὰ θεοῦ [7] περὶ θεοῦ ἀξιώσαντες μαθεῖν ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἕκαστος· διὸ καὶ [8] ἄλλος ἄλλως ἐδογμάτισεν αὐτῶν καὶ περὶ θεοῦ καὶ περὶ ὕλης καὶ περὶ εἰδῶν καὶ περὶ κόσμου. Ἡμεῖς δὲ ὧν νοοῦμεν καὶ πεπιστεύκαμεν ἔχομεν προφήτας μάρτυρας, οἳ πνεύματι [9] ἐνθέῳ B ἐκπεφωνήκασι καὶ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῶν τοῦ θεοῦ. Εἴποιτε δ' ἂν καὶ ὑμεῖς, [10] συνέσει καὶ τῇ περὶ τὸ ὄντως θεῖον εὐσεβείᾳ τοὺς ἄλλους προὔχοντες, ὡς ἔστιν ἄλογον [11] παραλιπόντας πιστεύειν τῷ παρὰ τοῦ θεοῦ πνεύματι, [12] ὡς ὄργανα κεκινηκότι τὰ τῶν προφητῶν στόματα, προσέχειν δόξαις ἀνθρωπίναις.

8. Ὅτι τοίνυν εἷς ἐξ ἀρχῆς ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητὴς θεός, οὑτωσὶ [1] σκέψασθε, ἵν' ἔχητε καὶ τὸν λογισμὸν ἡμῶν τῆς πίστεως. Εἰ δύο ἐξ ἀρχῆς ἢ πλείους ἦσαν [2] θεοί, ἤτοι ἐν C

ex parte intelligendam i. q. plene perfecteque cognoscendam. (Maran.: *investigatione assequi.*) Cf. Matthiae *Gr. Gramm.* (ed. 2) P. II. p. 897. Grimm *Comm. üb. d. B. d. Weisheit* (Lips. 1837) p. 330 sq. Wahl Clav. librr. apocryph. p. 362 s. v. ὅσος. Iustinus Mart. Apol. II. c. 13: *Οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς ἀμυδρῶς ἐδύναντο ὁρᾶν τὰ ὄντα.* Unde contraria inter se opinati sunt (Apol. I. cc. 4. 7. 44). Gesner.: „Verbum *νοῆσαι* simpliciter aliarum rerum cogitationi, *περινοῆσαι* vero contemplationi de deo convenit; est enim *τὸ περιττὸν καὶ διάφορόν τι νοῆσαι*.“ Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 132) reddidit: „*tantum tamen valentes quantum intellexisse non inveniuntur* [!] h. e. plura poterant cognoscere de deo quam reipsa percipere, si mediis genuinis uti voluissent.“ Inepte Lindner.: „*ὅσον περινοῆσαι* sc. *ἦν*, *quantum intelligentiae viribus concessum erat*.“ Reiicio Gesneri coniecturam: *τοσοῦτον δὲ ὅσον μὴ δυνηθέντες περινοῆσαι*. Lub. et Mon. *εὕρηντο* pro *εὕρηνται*. Verba *οὐχ εὕρηνται ὡς οὐ παρὰ θεοῦ* in Bodl. 1. 2. Aet. omissa sunt; item in Clar., a quo etiam *ὅσον* ante *περινοῆσαι* abest. Pro particula *ὡς*, post *εὕρηνται*, in codicibus mstis (exceptis illis in quibus verba haec desiderantur) et editis *ὃν* legitur. Iam Gesner. pro *ὃν* commendavit *ὡς* vel *οἱ*. Dechair. prorsus exterminandum censuit istud verbum. Pro *εὕρηνται* Lindner. mallt *εὕρηντο*.

7. *περὶ θεοῦ*] Haec verba, omnibus codd. mstis firmata et ad sensum maxime accommodata, Dechair. et Lindner. errore omiserunt. Mox codd. editi non *αὐτοῦ* (Par. 1. Lub. Bodl. 2. Mon. Clar.) sed *αὑτοῦ* (ut caeteri msti). Cf. n. 5. Mox Mon. *καὶ ἄλλοις*. Sed recte a manu prima supra lineam *ος* scriptum.

tum est ut rem accurate intelligerent, quippe quum de deo non a deo sed a se quisque discendum sibi esse existimassent: unde etiam alius aliter statuit et de deo et de materia et de formis et de mundo. Nos vero eorum quae intelligimus et credimus testes habemus prophetas, qui spiritu divino afflati de deo ac rebus divinis pronuntiarunt. Id vos quoque confirmabitis, qui prudentia et pietate in verum numen divinum caeteros superatis, alienum esse a ratione ut dei spiritui, qui prophetarum ora tamquam instrumenta pulsavit, credere supersedentes adiungamus animum ad opiniones humanas.

8. Unum igitur ab initio esse huiusce universi creatorem deum hoc modo considerate, ut percipiatis etiam ratiocinationem cum nostra fide coniunctam. Si duo erant ab initio plu-

8. *ἄλλος ἄλλως ἐδογμ.*] Cf. e. g. Iust. Cohort. ad Gent. c. 2 sqq. — In Aet. *περὶ* ante *ὕλης* deest.

9. *ἐνθέῳ*] Aet. *ἐν θεῷ*. Paullo ante *ἔχομεν* in Lub. bis scriptum est

10. *συνέσει ... προὔχοντες*] Hi tituli perquam opportune hic positi et accommodati; Pii ab Antonino Pio ipsorum patre velut hereditarie vocabantur hi imperatores. *Petrus.*

11. *παραλιπόντας*] Bodl. 1. 2. Aet. *παραλιπόντες*.

12. *ὡς ὄργανα*] C. 9: *ὡσεὶ καὶ αὐλητὴς α. ἐ.* Hac imagine alii quoque patres ad inspirationem illustrandam usi sunt. Iustinus l. c. c. 8: *τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πλῆκτρον, ὥσπερ ὀργάνῳ κιθάρας τινὸς ἢ λύρας τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον.* Theophil. ad Autol. II. c. 9: (prophetae) *ὄργανα θεοῦ γενόμενοι.* Clem. Al. Strom. VI. c. 18. §. 168: *ὄργανα θείας γεν. φωνῆς.* Macar. Hom. 47. c. 14: *ὡς γὰρ διὰ τοῦ αὐλοῦ τὸ πνεῦμα διερχόμενον λαλεῖ, οὕτω διὰ τῶν ἁγίων καὶ πνευματοφόρων ἀνθρώπων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ὑμνοῦν καὶ ψάλλον καὶ προσευχόμενον τῷ θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ.* — In Arg. est *κεκινηκότα*, sed prima manu mutatum in *κεκινηκότι*. Mox pro *τῶν πρ.* Aet. *μὲν πρ.*

1. *σκέψασθε*] Bodl. 2 et Aet. *σκέψασθαι*. Postea Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *ἔχοιτε*. Bodl. 1. 2. Aet. *ἡμῖν τ. πίστ.* pro *ἡμῶν τ. πίστ.*, *nostrae* (christianae) *fidei* (Petr.) s. *professionis* (Gesn.).

2. *θεοί*] Arg. *οἱ θεοί*. — Ratiocinatur sic: Si plures dii statuantur, *ἤτοι ἐν ἑνὶ καὶ ταὐτῷ*, sc. *τόπῳ*, *ἦσαν ἢ ἰδίᾳ*, sc. *χώρᾳ*, *ἕκαστος αὐτῶν*. 1°. In eodem loco esse nequeunt. Non enim nomine dei digni essent, nisi prorsus in omnibus essent similes. Similes vero esse non possent: alioquin ortum haberent. Neque etiam existimare licet omnes illos deos unum maximum efficere; tunc enim deus esset compositus ex partibus et corruptioni obnoxius. 2°. A se invicem separati illi esse nequeunt. Si enim

ἑνὶ καὶ ταὐτῷ ἦσαν ἢ ἰδίᾳ ἕκαστος αὐτῶν. Ἐν μὲν οὖν ἑνὶ καὶ ταὐτῷ εἶναι οὐκ [3]ἠδύναντο. [4]Οὐ γὰρ εἰ θεοὶ ὅμοιοι, ἀλλ' ὅτι ἀγένητοι οὐχ ὅμοιοι· [5]τὰ μὲν γὰρ γενητὰ ὅμοια τοῖς παραδείγμασι, τὰ δὲ ἀγένητα ἀνόμοια, οὔτε ἀπό τινος οὔτε πρός τινα γενόμενα. [6]Εἰ δέ, ὡς χεὶρ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ πούς περὶ ἓν σῶμά εἰσιν τὰ μέρη, ἕνα ἐξ αὐτῶν συμπληροῦντες, ὁ θεὸς εἷς; Καίτοι ὁ μὲν [7]Σωκράτης, παρὸ γενητὸς καὶ φθαρτός, συγ- D
κείμενος καὶ διαιρούμενος εἰς μέρη· ὁ δὲ θεὸς ἀγένητος καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀδιαίρετος, οὐκ ἄρα συνεστὼς ἐκ μερῶν. [8]Εἰ δὲ ἰδίᾳ ἕκαστος αὐτῶν, ὄντος τοῦ τὸν κόσμον πεποιηκότος ἀνωτέρω τῶν γεγονότων καὶ περὶ ἃ ἐποίησέ τε καὶ ἐκόσμησε, ποῦ ὁ ἕτερος ἢ οἱ λοιποί; [9]Εἰ γὰρ ὁ μὲν κόσμος σφαιρικὸς ἀποτελεσθεὶς οὐρανοῦ κύκλοις ἀποκέκλεισται, ὁ δὲ τοῦ κόσμου ποιητὴς ἀνωτέρω

creator mundi circa ea esset quae creaverat, ubinam igitur locus alteri deo? Is esse posset neque in mundo, quia dominatum eius tenet princeps ille deus, neque circa mundum, quia ibi est creator. An igitur alter ille deus in alio mundo versatur vel circa alium mundum? Neque id procedit. Nam primum nihil tunc ad nos pertineret, quia mundi dominatum non teneret; tum potestas eius limitata esset, quia in circumscripto loco versaretur; denique nihil ageret, quia creator solus mundum regeret. — Cf. Ioannes Dam. De fid. orth. I. c. 5 (Opp. ed. Lequien. T. I) p. 128 sq.

3. ἠδύναντο] Par. 2. Lub. Bodl. 2. Mon. ἠδύνατο, scil. ἕκαστος.

4. Οὐ . . . οὐχ ὅμοιοι] Arg. Bodl. 1. 2. Aet. οἱ θεοὶ pro εἰ θεοί. Gesnerus mallet εἰ γὰρ ἢ θεοί. Tum codd. msti et editi: ἀλλ' ὅτι ἀγένητοί τε [Mon. ἀγένητι — sic — pro ἀγ. τε] καὶ γενητοὶ [Par. 2 et Aet. ἀγέννητοι . . . γεννητοί: cf. c. 4. n. 10] οὐχ ὅμοιοι. Excipiendi sunt Par. 1 et Clar., in quibus est ἀλλ' ὅτι ἀγένητοι οὐχ ὅμοιοι. Quam lectionem genuinam solus Maranus textui inseruit. In Par. 1 alia demum manus ista verba τε καὶ γενητοὶ adscripsit: quibus haec Athenagorae disputatio deformatur. Inepte Lindnerus coniecit οὐ γάρ, εἰ θεοὶ ὅμοιοι, καὶ γενητοί, ἀλλ' ὅτι ἀγέννητοι οὐχ ὅμοιοι. Sed in Cur. poster. lectioni a Benedictino receptae calculum criticum adiecit.

5. τὰ . . . γενόμενα] Recte Ritter (*Gesch. d. chr. Philos.* P. I, Hamb. 1841, p. 311): „Der Grundsatz ist aus der platonischen Lehre gefolgert: nur gewordene Dinge können ihrem Wesen nach gleich sein, weil sie nach einem Muster gebildet dieselbe Art haben." — Pro τοῖς παραδ. Bodl. 1 τῆς παραδ.

6. Εἰ . . . Καίτοι ὁ μὲν] Codd. msti et editi male: εἰ δὲ ὡς . . . ἓν σῶμά εἰσιν, συμπληροῦντες τὰ μέρη, ἕνα ἐ. α. συμπληροῦντες, ὁ θεὸς εἷς. καίτοι ὁ μὲν etc. Prius συμπληροῦντες (ante τὰ μέρη), ut

resve dii, aut in uno et eodem loco erant aut in suo quisque separatim. In uno quidem et eodem esse non poterant. Non enim si dii sunt similes sunt, sed quia infecti sunt non similes sunt; nam quae facta sunt exemplaribus similia sunt, infecta vero dissimilia sunt, quum neque ab alio orta neque ad aliud expressa sint. Si autem, quemadmodum manus et oculus et pes unius corporis sunt partes, unum ex ipsis constituentes, ita deus unus est? Quamquam Socrates, quoniam ortus et corruptioni obnoxius est, compositus est et divisus in partes; deus autem ortum non habet et perpessionis et divisionis expers est, non igitur constat ex partibus. Si vero separatim quisque eorum est, quum mundi creator sit supra opera sua et circa ea quae fecit et ornavit, alter aut reliqui ubi erunt? Nam si mundus, quum sit rotundus, caelestibus sphaeris concluditur, mundi autem creator deus supra

probe advertit Lindnerus, ex sequenti natum est errore librariorum. Neminem arbitror dubitaturum quin recte reposuerim punctum interrogans post ὁ θεὸς εἷς. Actt. apost. 23, 9 (ed. Lachmann. et Tischendorf.): εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος; = „Wenn aber (quid vero, si) ein Geist oder ein Engel zu ihm geredet hat?" Wie dann? Verba ἕνα etc. sic capias: ἕνα (ἄνθρωπον) ἐξ αὐτῶν (μερῶν) συμπληροῦντες sc. πούς κ. ὀφθ. κ. χείρ. Pro ὁ θεὸς εἷς (sc. ἐστί) plenius scripsisset: οὕτω πλείονες θεοὶ ἕνα συμπληροῦσι.

7. Σωκράτης] Poterat etiam dixisse homo vel animal, sed maluit adhibere nomen rei singularis. Συγκείμενος scil. ἐξ μέρεσι. *Lindner.*

8. Εἰ δὲ ἰδίᾳ ἕκαστος α.] Respondet praecedenti Ἐν μὲν οὖν ἐνὶ καὶ ταὐτῷ εἶναι οὐκ ἠδύναντο. Codd. msti (excepto Arg.) et editi mendose: εἰ δὲ ἰδίᾳ ἑκάστου αὐτῶν ὄντος, τοῦ κτλ. Caeci fuerunt editores qui non viderunt haec corrupta esse. Gesneri coniecturâ καὶ τοῦ τὸν κόσμον textus magis deformatur. Veram lectionem suppeditavit Arg.: unde illud ἕκαστος reposui. Participium ὄντος pertinet ad ἀνωτέρω etc. Pro ἃ ἐποίησέ τε καὶ ἐκόσμησε (= *was er erschaffen und geformt hat:* c. 10: ὑφ' οὗ γεγένηται τὸ πᾶν καὶ διακεκόσμηται, Iust. Dial. c. Tr. c. 11 τὸ πᾶν ποιεῖν καὶ διατάσσειν, unde deus ποιητὴς καὶ δημιουργὸς κόσμου s. τῆς πάσης κτίσεως: Suppl. l. c. et Actt. mart. S. Iustini c. 2) Bodl. 2 ἐποίησε καὶ ἐκόσμησε (part. τε etiam in Bodl. 1 omissa est), Lub. et Mon ἃ ἐκόσμησέ τε καὶ ἐποίησε. Insuper Lub. ὁ ante ἕτερος omisit.

9. Εἰ γὰρ ὁ μὲν] Arg. Vat. Ottob. 1. 2 εἰ μὲν γὰρ ὁ. Pro κύκλοις Lub. κύκλος.

τῶν γεγονότων [10] ἐπέχων αὐτὸν τῇ τούτων προνοίᾳ, τίς ὁ τοῦ
ἑτέρου θεοῦ ἢ τῶν λοιπῶν τόπος; Οὔτε γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἐστίν,
[11] ὅτι ἑτέρου ἐστίν· οὔτε περὶ τὸν κόσμον, ὑπὲρ γὰρ τούτου ὁ
τοῦ κόσμου ποιητὴς θεός. Εἰ δὲ μήτε ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶ μήτε
περὶ τὸν κόσμον (τὸ γὰρ περὶ αὐτὸν πᾶν ὑπὸ τούτου [12] κατέχε-
ται), ποῦ ἐστιν; Ἀνωτέρω [13] τοῦ κόσμου καὶ τοῦ θεοῦ; Ἐν
ἑτέρῳ κόσμῳ ἢ περὶ ἕτερον; Ἀλλ' εἰ μέν ἐστιν ἐν ἑτέρῳ [14] ἢ
περὶ ἕτερον, [15] οὔτε περὶ ἡμᾶς ἐστιν ἔτι (οὔ τε γὰρ κόσμου κρα-
τεῖ), οὔτε αὐτὸς δυνάμει μέγας ἐστίν (ἐν γὰρ [16] περιωρισμένῳ B
τόπῳ ἐστίν). Εἰ δὲ οὔτε ἐν ἑτέρῳ κόσμῳ ἐστὶν (πάντα γὰρ
[17] ὑπὸ τούτου πεπλήρωται) οὔτε περὶ ἕτερον (πάντα γὰρ ὑπὸ
τούτου [18] κατέχεται), καὶ οὐκ ἔστιν, οὐκ ὄντος ἐν ᾧ ἐστιν.
[19] Ἢ τί ποιεῖ, ἑτέρου μὲν ὄντος οὗ ἐστιν ὁ κόσμος, αὐτὸς δὲ
ἀνωτέρω ὢν τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου, οὐκ ὢν δὲ οὔτε ἐν
[20] κόσμῳ οὔτε περὶ κόσμον; [21] Ἀλλ' ἔστι τι ἕτερον, ἵνα που στῇ;
Ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ [22] τὰ τοῦ θεοῦ. Καὶ [23] τίς ἔσται

10. *ἐπέχων αὐτὸν*] H. e. *κόσμον*, *regens s. gubernans mundum.* Sic Aristoteli *ὁ τὸν κόσμον ἐπέχων*, mundi gubernator, est deus. *Τῇ τούτων (γεγονότων) προνοίᾳ* i. q. *providendo rebus creatis. Lindner.*

11. *ὅτι ἑτέρου ἐστίν*] Haec in edit. Lindn. (ut in exempl. Mar. Venet.) — propter *ἐστίν* repetitum — exciderunt. Mox *ὑπὲρ* fortasse in *περὶ* mutaveris. Utraque vox a librariis saepe confunditur: Prolegg. c. VII.

12. *κατέχεται*] Bodl. 1. 2 *κατέχετε.*

13. *τοῦ κόσμου ... Ἐν ἑτέρῳ*] Haec Sophianus in marg. Mon. supplevit.

14. *ἢ*] Sic pro vulg. *καὶ* reposui.

15. *οὔτε ... ἔτι*] Interpr. Campid.: „*so ist er nicht mehr um uns*," beschäftigt sich folglich nicht mit uns und geht uns nichts an. Mox pro *οὔ τε γὰρ* codd. msti et editi *οὔτε* (coniunctim) *γὰρ* exhibent. Cf. Iust. Apol. I. c. 22. n. 7. Alius scripserit *οὔτι*, *prorsus non.*

16. *περιωρισμ.*] Mon. *περιορισμένῳ.*

17. *ὑπὸ*] Bodl. 2 *ἀπό.* Pronomen *τούτου* hic et in sequenti parenthesi designat *τὸν τοῦ κόσμου ποιητὴν θεόν.*

18. *κατέχεται*] Bodl. 1. 2 *κατέχετε.* Mox *καὶ* ante *οὐκ ἔστιν* in Arg. non exstat. Gesnerus: „*καὶ* hic est particula illativa, ut etiam aliquando Latinis in hypothetico sermone." Reddidit: *sequitur ut om-*

opera sua versatur, illum gubernans his providendo: quis erit alterius dei aut caeterorum locus? Neque enim in mundo est, quum sit alterius; neque circa mundum, supra hunc enim mundi creator deus. Si vero neque in mundo est neque circa mundum (quidquid enim circa hunc est a creatore occupatur), ubinam est? Supra mundum et deum? In alio mundo aut circa alium? Sed si in alio est vel circa alium, neque iam circa nos est (non etenim mundi dominatum tenet), neque potestas eius magna est (in circumscripto enim loco versatur). Quodsi neque in alio mundo est (omnia enim ab isto implentur) neque circa alium (omnia enim ab isto occupantur), plane non est, quum locus non sit in quo versetur. Aut quid facit, si, quum alius sit cuius mundus est, ipse supra creatorem mundi, nec tamen in mundo aut circa mundum, versetur? Sed estne aliud quidpiam, in quo stare possit? At supra eum deus est et quae dei sunt. Et quis erit

nino non sit. *Οὐκ ὄντος* sc. *τόπου*. Nullus enim ei est locus, aut in mundo aut extra mundum.

19. *Ἢ*] Mon. *ἢ*. Mox Lub. et Men. *οὐκ* (pro *οὗ*) *ἔστιν*. Verba *οὗ ἐστιν ὁ. κ.* haec complectuntur: a quo mundus ortum habet (*οὗ ἐστιν* „scil. *τὸ ποίημα*", Lindn.), ad quem pertinet (Gesn.), cui subiectus est (interpr. Campid.: „während ein anderer die Welt besitzt"). *Αὐτὸς δὲ* scil. ille deus alter. Is igitur nihil agere potest, quum creator solus mundum regit.

20. *κόσμῳ*] Arg. *τῷ κόσμῳ*. Tum idem *περὶ τὸν κόσμον*.

21. *Ἀλλ'*] *Ἀλλὰ* hic interrogat, et est interrogatio negationis loco. *Gesner*. In codd. mstis et editis adiiciuntur verbis *ἵνα που στῇ* haecce: *ὁ γενόμενος κατὰ τοῦ* (Bodl. 1 *τὸν*. Gesner. praefert *μετὰ τοῦ*) *ὄντος*. Haec vero, ut Maranus scite admonuit, pugnant cum Athenagorae sententia, „qui de duobus illis diis quos animi causa fingit ita disputat ut utrumque increatum ac proinde dissimilem esse ponat." Quapropter expunxi. Assuta sunt ab eo qui prius *τε καὶ γενητοὶ* (n. 4) addiderat, ut duo illi dii, praeter sententiam Athenagorae, creati et increati dicerentur.

22. *τὰ τοῦ θεοῦ*] Gesner. et Rechenberg. intelligunt perfectiones dei, bonitatem sapientiam potentiam [quae infra c. 23 sq. *τὰ ἐπισυμβεβηκότα θεῷ* vocantur], at mihi videntur intelligi *τὰ τοῦ θεοῦ* sc. *ἔργα* vel *ποιήματα*. *Lindner*.

23. *τίς*] Bodl. 1. 2 *τί*. Dein Bodl. 1. 2. Aet. *ὑπὸ* pro *ὑπὲρ*.

τόπος, τὰ ὑπὲρ τὸν κόσμον τούτου πεπληρωκότος; Ἀλλὰ προνοεῖ; 24 Καὶ μὴν οὐδέν, εἰ μὴ προνοεῖ, πεποίηκεν. Εἰ δὲ μὴ ποιεῖ C μήτε προνοεῖ μήτε ἐστὶ τόπος ἕτερος ἐν ᾧ ἐστιν, εἷς οὗτος ἐξ ἀρχῆς καὶ μόνος ὁ ποιητὴς τοῦ κόσμου θεός.

9. Εἰ μὲν οὖν ταῖς τοιαύταις ἐννοίαις ἀπηρκούμεθα, ἀνθρωπικὸν ἄν τις εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς [1] ἐνόμισε λόγον. [2] Ἐπεὶ D δὲ αἱ φωναὶ τῶν προφητῶν πιστοῦσιν ἡμῶν τοὺς λογισμοὺς (νομίζω καὶ [3] ὑμᾶς, φιλομαθεστάτους καὶ ἐπιστημονεστάτους ὄντας, οὐκ ἀνοήτους γεγονέναι οὔτε τῶν Μωσέως οὔτε τῶν Ἡσαΐου καὶ Ἱερεμίου καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, οἳ [4] κατ' ἔκστασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λογισμῶν κινήσαντος αὐτοὺς τοῦ θείου πνεύματος [5] ἃ ἐνηργοῦντο ἐξεφώνησαν, συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος ὡσεὶ καὶ [6] αὐλητὴς αὐλὸν ἐμπνεῦσαι), τί οὖν οὗτοι; [7] Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Καὶ πάλιν· [8] Ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός. 10
Ὁμοίως· [9] Ἔμπροσθεν ἐμοῦ οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεὸς καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται· ἐγὼ ὁ θεὸς καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ. Καὶ περὶ τοῦ μεγέθους· [10] Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν

24. *Καὶ ... μὴ προνοεῖ*] Omnia haec verba in Arg. praetermissa sunt, ob repetitum *προνοεῖ*. Pro *οὐδὲν* Par. 2 *οὐδέ*, Bodl. 1. 2 *οὐδ'*. Arg. Lub. Mon. *εἰ μὴ προνοῇ*. Mallet Gesnerus *Καὶ μὴν οὐδὲ προνοεῖ, εἰ μὴ πεποίηκεν*. Lindnerus verba *εἰ μὴ προνοεῖ* eliminanda censet. Sed quid opus non corrupta emendare?

1. *ἐνόμισε*] Sic Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Caeteri *ἐνόμισεν*, ut editi.

2. *Ἐπεὶ δὲ κτλ.*] Oratio particulâ *οὖν* recipitur: *τί οὖν οὗτοι*: *quid igitur hi* prophetae? Cf. Wahl Clav. librr. V. T. apocryph. p. 215. Solus Maranus verba *νομίζω* usque ad *ἐμπνεῦσαι* semicirculis inclusit. Idem legi voluit *νομίζω γὰρ* (sive *δὲ*) *ὑμᾶς*. Gesnerus *νομίζω δὲ καὶ ὑμᾶς*. Sed ferri tamen et vulgata lectio potest. — Pro *ἡμῶν τ. λ.* Lub. *ὑμῶν τ λ.* Tum pro *λογισμοὺς* Bodl. 2 et Act. *συλλογισμούς*. Lub. *τὸν λογισμόν*, ast prima iam manus superscripsit *τοὺς λογισμούς*.

3. *ὑμᾶς*] Arg. *ἡμᾶς*. Paullo post *ἀνοήτους*.

4. *κατ' ἔκστασιν*] Pariter Iustinus Mart. de inspiratione docuit, Dial. c. Tr. c. 115: *ἐν ἐκστάσει*. Sic Montanistae quoque; Tertullianus adv. Marc. IV. c. 22: „necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina." Cf. c. 7. n. 12. — Paullo ante pro *ἐν αὐτοῖς* Bodl. 1. 2. Act. *ἐν ἑαυτοῖς*.

5. *ἃ ἐνηργοῦντο*] H. e. ad quae

iste locus, quem creator quae sunt supra mundum impleat? Nam providet? Nihil sane fecit, nisi providet. Quodsi nec facit quidquam nec providet nec alius est locus in quo versetur, unus est ille ab initio et solus mundi creator deus.

9. Si eiusmodi tantum rationibus niteremur, aliquis iudicaret humanam esse nostram doctrinam. Sed quia prophetarum voces argumenta nostra confirmant (puto etiam vobis, qui literatissimi et doctissimi estis, non ignota esse scripta Mosis aut Iesaiae aut Ieremiae et reliquorum prophetarum, qui mente extra se rapti, impellente spiritu divino, quae ipsis inspirabantur locuti sunt, utente iis spiritu velut si tibicen tibiam inflet): quid igitur illi? *Dominus deus noster; non comparabitur alius ad illum.* Et rursus: *Ego deus primus et postremus, et praeter me non est deus.* Similiter: *Ante me non fuit alius deus et post me non erit; ego sum deus et non est praeter me.* Et de magnitudine eius: *Coelum mihi thronus, terra vero scabellum pedum meorum.*

impellebantur. *Lindner.* Maranus *ἐνηγοῦντο* mendose: unde Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 54) *ἐνηχοῦντο* effecit. Sed lectio recepta omnibus firmatur codd. mstis.

6. *αὐλητής*] Aet. *ἀληθής*. Mox Lub. *πνεῦσαι*, pro *ἐμπνεῦσαι* (opt.). Omnes ante Maranum editores: *συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητής, αὐλὸν ἐμπνεῦσαι* (inf.): quam ineptam scribendi rationem Schweglerus quoque (*Der Montanismus*, Tub. 1841, p. 102) repetiit.

7. *Κύριος . . . πρὸς αὐτόν*] Exod. 20, 2—3 (quoad sensum): *ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου· . . . οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.*

8. *Ἐγὼ . . . ἔστι θεός*] Iesai. 44, 6: *ἐγὼ πρῶτος* (coll. 41, 4 *ἐγὼ θεὸς πρῶτος*) *καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός.* — Part. *καὶ* ante *πλὴν* deest in Bodl. 1. 2. Pro *ἔστι θεός* Bodl. 2 *ἔστι ὁ θεός*. Editi (excepto Maraniano) male: „*Ἐγὼ θεὸς πρῶτος.*" *Καὶ μετὰ ταῦτα·* „*Καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός.*"

9. *Ἔμπροσθεν . . . πάρεξ ἐμοῦ*] Iesai. 43, 10—11. — Par. 2. Bodl. 1. Aet. addunt *σώζων*, ut Biblia. Codd. msti et editi pro *Ὁμοίως· Ἔμπροσθεν* vitiose: *Ὅμοιος ἔμπροσθεν κτλ.*

10. *Ὁ οὐρανός . . . καταπ. μου*] Iesai. 66, 1. — Lub. *οἰκοδομήσεται.*

ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; [11] *Καταλείπω δὲ ὑμῖν, ἐπ' αὐτῶν τῶν βιβλίων* [12] *γενομένοις, ἀκριβέστερον τὰς ἐκείνων ἐξετάσαι προφητείας, ὅπως μετὰ τοῦ προσήκοντος λογισμοῦ τὴν καθ' ἡμᾶς* [13] *ἐπήρειαν ἀποσκευάσησθε.*

10. *Τὸ μὲν οὖν ἄθεοι μὴ* [1] *εἶναι, ἕνα τὸν ἀγένητον καὶ* B *ἀΐδιον καὶ ἀόρατον καὶ* [2] *ἀπαθῆ καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀχώρητον, νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ καταλαμβανόμενον,* [3] *φωτὶ καὶ κάλλει καὶ πνεύματι καὶ δυνάμει ἀνεκδιηγήτῳ περιεχόμενον, ὑφ' οὗ* [4] *γεγένηται τὸ πᾶν διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ διακεκόσμηται καὶ συγκρατεῖται, θεὸν ἄγοντες,* [5] *ἱκανῶς μοι δέδεικται. Νοοῦμεν* [6] *γὰρ καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ. Καὶ μή μοι γελοῖόν τις νομίσῃ τὸ υἱὸν εἶναι τῷ θεῷ. Οὐ γὰρ ὡς ποιηταὶ μυθοποιοῦσιν,* [7] *οὐδὲν βελτίους τῶν ἀνθρώπων δεικνῦντες τοὺς θεούς, ἢ περὶ τοῦ θεοῦ* C *καὶ πατρὸς ἢ περὶ τοῦ υἱοῦ πεφρονήκαμεν.* [8] *Ἀλλ' ἔστιν ὁ υἱὸς*

11. *Καταλείπω*] Bodl. 1. 2 *καταλείπων*. Pro *ὑμῖν*, quod sequitur, Aet. *ὑμῶν*. Mon. omisit.

12. *γενομένοις*] Bodl. 1. 2. Aet. *γενομένων*, huius autem in marg. *γενομένοις*. Aet. non *ἐξετάσαι* sed *ἐξετάσα* (sic).

13. *ἐπήρειαν*] Bodl. 2 *ἐπήρεια*. Cf. c. 2. n. 4.

1. *εἶναι*] Deest Bodl. 1. 2. Mox Lub. et Mon. *τὸ* ante *ἀγένητον*. Editi *ἀγέννητον*. Illud ex Par. 1. Arg. Lub. reposui. Cf. c. 4. n. 10.

2. *ἀπαθῆ*] H. e. *patiendi expertem*. Minus recte Lindnerus praeeunte Suffr. Petro explicuit *affectibus haud obnoxium*, „liberum a dolore, taedio, tristitia, spe, metu“ etc. Voces *ἀκατάληπτον καὶ ἀχώρητον* Maranus transtulit: *qui nec capi aut comprehendi potest*. *Ἀκατάληπτος*: *incomprehensibilis* (Suffr. Petrus), qui tangi non potest (Gesner). Minucius Fel. Octav. c. 18. §. 8 ed. Lindn.: „nec comprehendi (sc. potest): tactu purior est.“ *Ἀχώρητος*: *immensus* (S. Petr.), qui loco includi non potest (Gesner.). Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 127: *ὁ τόπῳ τε ἀχώρητος καὶ τῷ κόσμῳ ὅλῳ*. — Additur *νῷ μόνῳ κ. λ. καταλαμβανόμενον* (c. 4 *θεωρούμενον*, c. 23: *λόγῳ καταλαμβ.*) coll. Iustin. l. c. c. 3: *οὐκ ἔστιν ὀφθαλμοῖς ... ὁρατὸν τὸ θεῖον ... ἀλλὰ μόνῳ νῷ καταληπτόν, ὥς φησι Πλάτων*.

3. *φωτὶ ... περιεχ.*] Deus dicitur habitare in luce 1 Tim. 6, 16 et *εἶναι ἐν τῷ φωτί* 1 Ioann. 1, 7. Cf. n. 9.

4. *γεγένηται*] „Durch welchen geworden ist das All.“ Rechenberg. et Lindner. tacite admiserunt *γεγένηται*, citra auctoritatem codd. mstorum. Cf. c. 8. n. 8. Posthac Par. 1. Bodl. 1. 2 *δι' αὐτοῦ λόγου*. Sed in Par. 1 *διὰ τοῦ* supra lineam ha-

ualem domum aedificabitis mihi, *aut quis locus requietis*
eae? Sed vobis relinquo ut, ubi in ipsos libros incideri-
s, eorum expendatis oracula, ut consentaneo iudicio in-
riam quam patimur propulsetis.

10. Satis igitur demonstratum a me est atheos nos non
sse, qui deum agnoscimus unum infectum et aeternum et
visibilem et impassibilem et incomprehensibilem et immen-
m, qui sola mente et ratione cognoscitur, luce et pulchri-
dine et spiritu et potontia inenarrabili circumdatus est,
quo universum per ipsius logon et creatum et ornatum est
t conservatur. Agnoscimus enim etiam filium dei. Nec
uisquam ridiculum existimet filium esse deo. Non enim ut
oetae fabulantur, qui nihilo meliores hominibus inducunt
eos, vel de deo et patre vel de filio sentimus. Sed est

itur, ut sit *διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου*,
l quod in caeteris queque codd.
stis comparet. Editores tamen, ex-
ptis Duc. Rechenb. Lindn., *αὐτοῦ*
mere mutarunt in *αὐτοῦ*. Cf. c. 2.
. 9. C. 4 (coll. cc. 12. 18. 30,
bi eadem formula occurrit): deus
mnia fecit *διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ*
όγου. Pro *συγκρατεῖται*, quod in
mnibus codicibus est, mavult Mara-
us *συγκροτεῖται*. Lindner. (in Cur.
oster.): „Placet lectio recepta."
ed alibi: „deus *per spiritum suum*
nservat (c. 6. n. 15) et gubernat
. 5. n. 12) hoc rerum universum.

5. *ἱκανῶς*] Bodl. 2 *ἱκανὸς*.

6. *γὰρ*] Gesner. malit *δέ*. Noli
utare; nam *γὰρ* dictum est ratione
bita praecedentium verborum *διὰ*
τοῦ αὐτοῦ λόγου h. e. *υἱοῦ τοῦ*
θεοῦ. Mox *καὶ* ante *μή μοι* in
odl. 1. 2. Aet. desideratur.

7. *οὐδὲν* ... *θεούς*] Cf. Iustini
Mart. Apol. I. c. 4 (n. 10), Orat. ad Gentt. c. 1—3, Cohort. ad Gentt. c. 2, De monarch. c. 6, Tatiani Orat. ad Gr. c. 8.

8. *Ἀλλ' ἔστιν* ... *ὁ υἱὸς τ. θεοῦ*] Ioann. 1, 3. 17, 21—23. — Editores praeter Maranum (etiam Zeller: *Theol. Jahrbb.* Tub. 1845. Fasc. 4. p. 626) male interpungunt: *θεοῦ, λόγος τοῦ πατρός, ἐν ἰδέᾳ* etc. In Bodl. 1. 2 voci *λόγος* articulus *ὁ* praecedit, eundemque Fr. Lücke (*Comment. üb. d. Ev. d. Joh.* P. I. ed. 3. p. 53) et Gieseler (*Lehrb. d. Kirchengesch.* T. I. P. I. ed. 4. p. 221) receperunt. Sed non opus est. C. 6: *λόγῳ δεδημιούργηται* ... *τὰ πάντα*. Verba *ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ* explicantur appositis: *πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο*. Filius dei est logos patris 1°. *ἐν ἰδέᾳ* (im idealen Sinne), quia omnia *πρὸς αὐτοῦ* h. e. secundum logon, ei convenienter (ihm gemäss: c. 2. n. 7: sine necessitate Maranus,

τοῦ θεοῦ λόγος τοῦ πατρὸς ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ· πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο, ἑνὸς ὄντος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ, [9] ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος, νοῦς καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ δι' ὑπερβολὴν συνέσεως σκοπεῖν ὑμῖν ἔπεισιν, ὁ παῖς τί βούλεται, ἐρῶ διὰ βραχέων [10] πρῶτον γέννημα εἶναι τῷ πατρί, οὐχ ὡς γενόμενον (ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁ θεός, νοῦς ἀΐδιος ὤν, εἶχεν αὐτὸς [11] ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον, ἀϊδίως D λογικὸς ὤν), [12] ἀλλ' ὡς τῶν ὑλικῶν ξυμπάντων, ἀποίου φύσεως καὶ γῆς ἀχρείας ὑποκειμένων δίκην, μεμιγμένων τῶν παχυμερεστέρων πρὸς τὰ κουφότερα ἐπ' αὐτοῖς, ἰδέα καὶ ἐνέργεια εἶναι προελθών. Συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα·

Lücke et Gieseler ll. cc. mallent πρὸς αὐτόν), sive iuxta exemplar in logo descriptum facta sunt; 2°. ἐν ἐνεργείᾳ (im realen Sinne), quia omnia δι' αὐτοῦ h. e. per logon facta sunt. Mox dicitur ipse τῶν ὑλικῶν ξυμπάντων ἰδέα καὶ ἐνέργεια: ideales und reales Princip der Welt, Urbild aller Dinge und Princip ihrer Wirklichkeit. — Gesnerus coniecit legendum ἑνὸς μὲν ὄντος τ. πατρ. κ. τοῦ (hic artic. deest in Bodl. 2) υἱοῦ. Non muto.

9. ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος] Hic πνεύματος nomine non persona spiritus sancti sed spiritualis essentia patris et filii (I. Clericus Histor. eccl. duorum prim. saeculorum, Amst. 1716. 4°, p. 795) h. e. divinitas (Maran.), das gemeinsame göttliche Wesen (I. A. Dorner *Die Lehre von der Person Christi* P. I, Stuttg. 1845, p. 210), significatur, ut saepe quum apud alios tum apud Athenagoram. Cfr. Iustinus Mart. Apol. I. c. 33. n. 7, Tatianus Or. ad Gr. c. 7. n. 1, Theophilus ad Autol. II. c. 10, Tertullianus adv. Marc. III. c. 16: „spiritus creatoris qui est Christus.“ Apolog. c. 21: „sermoni atque rationi ... propriam substantiam spiritum inscribimus.“ Adv. Hermog. c. 18. Dicebat Nester supra deum πνεύματι καὶ δυνάμει ἀνεκδιηγήτῳ περιεχόμενον. C. 16: ὁ θεός ἐστιν ... πνεῦμα, δύναμις. Decet igitur patrem in filio esse et filium in patre, quia una in utroque natura divina. Cf. n. 16. — H. Venema (Institt. histor. eccles. T. III, Lugd. Bat. 1779. 4°, p. 417) legit πατὴρ νοῦς καὶ λόγος κτλ. („pater mens, et sermo patris filius dei“), vocem πατὴρ per scripturae compendium excidisse putans, quippe quum paullo post dicatur deum esse νοῦν ἀΐδιον et in se habere τὸν λόγον. „At,“ ut recte monet Clarisse (De Athenag. vita et script. et eius doctr. p. 92), „necessaria non videtur haec emendatio, cum alibi filius dicatur νοῦς patris et insuper nullo testimonio ea nitatur.“

filius dei logos patris in idea et efficacia: secundum eum enim et per eum omnia facta sunt, quum pater et filius unum sint. Quum autem pater sit in filio et filius in patre, unitate et potentia spiritûs, mens et logos patris est filius dei. Quodsi vobis pro summa vestra intelligentia inquirere subeat, filius quid sibi velit, dicam breviter eum primam esse patris progeniem, non quod factus sit (ab initio enim deus, qui est aeterna mens, habebat ipse in seipso logon, utpote ab aeterno λογικός), sed quod prodierit ut omnium materialium rerum, quae instar informis naturae et terrae inertis iacebant, partibus crassioribus commixtis cum levioribus, idea et vis efficax esset. Confirmat orationem nostram propheticus spiritus; nam

10. πρῶτον] Aet. πρῶτος. Dein Mon. γενώμενον pro γενόμενον, e correctione.

11. ἐν ἑαυτῷ] Bodl. 1. 2. Aet. ἐν αὐτῷ.

12. ἀλλ' … προελθών] „Der Logos ist das vom Vater zuerst Erzeugte, aber nicht wie etwas erst Gewordenes (γενόμενον), sondern als nur hervorgegangen (προελθών), um in der Materie, welche noch eine unförmliche Masse war, die Idee zu verwirklichen" (n. 8). Non sunt autem haec verba et similia, e. gr. c. 15. p. 14 D et c. 19. p. 19 B, ut incautus lector (H. Ritter *Gesch. d. chr. Philos.* T. I. p. 311) facile crediderit, de materia sic accipienda quasi ea inter principia ponatur et cum deo simul subsistere dicatur; nam etiam materia ipsa a deo per logon est primitus creata. Iuvat unum tantum proferre effatum; ait c. 4: τὸ μὲν γὰρ θεῖον ἀγένητον εἶναι καὶ ἀΐδιον … τὴν δὲ ὕλην γενητὴν καὶ φθαρτήν. … πάντα δὲ διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ (dei) λόγου πεποιηκότα. — Pro καὶ γῆς Bodl. 1. 2. Clar. Aet. καὶ γῆ ὡς. Codd. msti et editi non ἀχρείας sed inepte ὀχείας (*coitûs*) praebent, commate post γῆς posito. Solus Mon. ὀχέας, in marg. ὀχείας. I. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 132) proposuit γῆς ὀχέως, quod idem sit ac γῆς ἀκατασκευάστου (sed illa vox nusquam apud Graecos occurrit), Clericus l. c. γῆς ὀχαίου, *instar vehiculi*, bene Maranus γῆς ἀχρείας, quod etiam Clarisse et Gieseler ll. cc. probaverunt. Deest in Aet. τῶν ante παχυμερεστέρων. Pro προελθὼν Fabricius (l. c. p. 133) legit προελθόν, quum quemadmodum γενόμενον referatur ad πρῶτον γέννημα. Noli mutare: nam neque ὡς γενόμενον, i. q. *quasi factum* quoddam, *wie Gewordenes* (supersedemus Semleri, *S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 73, coniecturâ ὥς τι γενόμ.), pertinet ad γέννημα.

[13] Κύριος γάρ, φησίν, ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καίτοι καὶ αὐτὸ τὸ ἐνεργοῦν τοῖς ἐκφωνοῦσι προφητικῶς ἅγιον πνεῦμα [14] ἀπόῤῥοιαν εἶναί φαμεν τοῦ θεοῦ, ἀποῤῥέον καὶ ἐπαναφερόμενον ὡς ἀκτῖνα ἡλίου. Τίς [15] οὖν οὐκ ἂν ἀπορήσαι, 11
[16] λέγοντας θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, δεικνύντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, ἀκούσας [17] ἀθέους καλουμένους; [18] Καὶ οὐκ ἐπὶ τούτοις τὸ θεολογικὸν ἡμῶν ἵσταται μέρος· ἀλλὰ καὶ πλῆθος [19] ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν φαμεν, οὓς ὁ ποιητὴς καὶ δημιουρ-

13. *Κύριος ... αὐτοῦ*] Prov. 8, 22. — Aet. *εἰ κύριος*. Mon. *ἔκτισέν με*. Codd. editi *αὐτοῦ ε. ἔ. αὐτοῦ*, citra mstorum auctoritatem (c. 2. n. 9). Etiam Iustinus Martyr hunc scripturae locum de logo, mundi principio, accepit: cf. Dial. c. Tr. c. 61. n. 1. Aperte errat Venema, contendens, locum istum a veteribus ad spiritum non ad filium referri. Admodum inepte Roesslerus (*Bibl. d. KVV.* P. 1. p. 190), a Rechenbergio deceptus, legit *ἔκτησέ* (?!) *με*, reddens: „er hat mich, den heil. Geist, besessen."

14. *ἀπόῤῥοιαν*] Bodl. 1. 2. Aet. *καὶ ἀπόῤῥοιαν*. Lub. alio ordine: *ἀπόῤῥοιαν φαμὲν τοῦ θεοῦ εἶναι*.

15. *οὖν*] Haec vocula et sequens *ἂν* in Par. 1 et Clar. supra lineam comparent. Deest *οὖν* in Bodl. 1. 2. Aet. In Mon. est *ἀπορῆσαι*, pro opt. *ἀπορήσαι* (c. 9. n. 6).

16. *λέγοντας . . . διαίρεσιν*] Bodl. 1. 2. Aet. *λέγοντες*. Tum Bodl. 1. 2 *δεικνύντες αὐτόν*, Clar. Aet. *δεικνύντας αὐτόν*. In Par. 2 distinctio apposita post *υἱόν*, ut vox *θεὸν* referatur ad spiritum sanctum. Suspicatur legendum Venema (l. c. p. 416) *ἐν δυνάμει ἑνώσιν*. Contra monet Clarisse l. c.: „Etiamsi non negemus longe faciliorem sic fieri sensum huius loci eiusque habitum elegantiorem, ipsa tamen illa facilitas contra eam lectionem facere mihi videtur, cum vix ulla ratio reperiri possit, cur tam planum locum in obscuriorem detorserint librarii neque etiam ullum testimonium illi faveat suspicioni." Dorner (l. c. p. 440) reddidit: „sowohl ihr Wesen zeigend in der Einheit, als auch den Unterschied in ihrer Ordnung." Docet Athenagoras patrem et filium et spiritum, quamvis ordine (*ἐν τῇ τάξει*, ihrer Stellung nach) inter se distinctos, numine tamen (*κατὰ δύναμιν*, secundum divinitatem) pares esse. C. 24: *ὡς γὰρ θεόν φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα ἅγιον, ἑνούμενα μὲν κατὰ δύναμιν, τὸν πατέρα, τὸν υἱόν, τὸ πνεῦμα*. Vox *δύναμις*, ut etiam Fr. Guil. Daetzsch (De notione trinitatis apud Athenagoram, Hal. 1830, p. 7 sq.) observavit, apud patres huius aevi saepe *naturam* (nostrum „Wesen") significat. Iustinus Apol. I. c. 32: *ἡ δὲ πρώτη δύναμις μετὰ τὸν πατέρα πάντων*

Dominus, inquit, *condidit me initium viarum suarum ad opera sua.* Et vero etiam ipsum spiritum sanctum, qui in prophetis efficax est, effluentiam dei esse dicimus, emanantem et redeuntem velut radium solis. Quis igitur non miretur, quum eos, qui deum patrem et filium deum et spiritum sanctum asserunt quique eorum et in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant, audiat atheos vocari? Neque tamen his ea doctrinae nostrae pars quae est de deo continetur: sed etiam multitudinem angelorum et ministrorum agnoscimus, quos creator et opifex mundi deus per lo-

. . . ὁ λόγος ἐστίν. Coll. Dial. c. Tr. c. 61. p. 284 C, c. 105. p. 332 C, c. 128. p. 358 C. Sic idem (l. c. c. 85. p. 311 C et c. 125. p. 354 D) et Athenagoras (c. 24) satanam et angelos δυνάμεις vocant. Cf. c. 18. n. 9. Unde vox illa de natura divina (numine s. divinitate) usurpatur. Iunguntur autem a Nostro δύναμις et πνεῦμα: cc. 10 et 16: utrumque locum supra n. 9 laudavi. C. A. Kahnis (*Die Lehre v. heil. Geiste* P. I, Hal. 1847, p. 244): „Offenbar ist δύναμις der mehr abstrakte, πνεῦμα der mehr konkrete Ausdruck für göttliche Substanz."

17. ἀθέους] Mon. θεούς. Vocem καλουμένους quaeque sequuntur omnes ad οὓς ὁ ποιητής Aet. respuit.

18. Καὶ] *Et tamen.* Arg. non ἐπὶ τούτοις . . . μέρος sed ἐπὶ τούτους . . . μέλος. Τὸ θεολογικὸν μέρος est christianae doctrinae pars, ea continens quae ad numen divinum pertinent. Petr. et Bodl. 1. 2 λογικὸν pro θεολογικόν. Athenagoras, ut atheismi crimen repellat, ante dixit Christianos agnoscere deum et logon et spiritum sanctum, pares secundum divinitatem; iam addit angelos. Similis locus est Iustini Mart. Apol. I. c. 6. Möhler (*Patrologie* T. I. p. 279): „Aber nicht einmal damit ist der Kreis unserer Glaubenslehre in Bezug auf Gott abgeschlossen." Definitius Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* T. II, p. 182): in Bezug auf „das zum Gottsein Gehörige": provocans ad notum illud θεολογεῖται ὁ Χριστός (Euseb. H. E. V. c. 28. §. 4 sq. X. c. 4. §. 21). C. 13 ὁ φυσικὸς et ὁ θεολογικὸς λόγος memorantur, c. 24 σοφία κοσμικὴ et θεολογικὴ sibi opponuntur, c. 19 mentio fit τῶν τεθεολογημένων numinum, c. 20 τῆς θεολογίας. Sic θεολογεῖν, *divinitatem adstruere*, c. 22.

19. ἀγγ. καὶ λειτ.] H. e. *angelorum et quidem ministrorum.* Particula καὶ epexegetice (*nämlich* s. *und zwar*) dicta est, ut saepe apud veteres, *Λειτουργοί* angeli vocantur, quia, quum deus omnium rerum in universum curam gerat, ipsi specialem providentiam administrant (c. 24). Deus autem est ποιητής (s. πατήρ) καὶ δημιουρ-

γὸς κόσμου θεὸς διὰ τοῦ παρ' [20] αὐτοῦ λόγου διένειμε καὶ διέταξε περί τε τὰ στοιχεῖα εἶναι καὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὴν [21] τούτων εὐταξίαν.

11. Εἰ δὲ ἀκριβῶς διέξειμι τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον, μὴ θαυ- B
μάσητε· ἵνα [1] γὰρ μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ συναποφέρησθε γνώμῃ, ἔχητε δὲ τἀληθὲς [2] εἰδέναι, ἀκριβολογοῦμαι· ἐπεὶ καὶ δι' αὐτῶν τῶν [3] δογμάτων οἷς προσέχομεν, οὐκ ἀνθρωπικοῖς οὖσιν ἀλλὰ θεοφάτοις καὶ θεοδιδάκτοις, πεῖσαι ὑμᾶς [4] μὴ ὡς περὶ ἀθέων ἔχειν δυνάμεθα. Τίνες οὖν ἡμῶν οἱ λόγοι οἷς ἐντρεφόμεθα; [5] Λέγω ὑμῖν· ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃς τὸν C
ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. [6] Ἐπιτρέψατέ ἐνταῦθα τοῦ λόγου ἐξακούστου μετὰ πολλῆς κραυγῆς γεγονότος ἐπὶ παῤῥησίαν [7] ἀναγαγεῖν, ὡς ἐπὶ βασιλέων φιλοσόφων ἀπολογούμενον. [8] Τίνες γὰρ ἢ τῶν τοὺς συλλογισμοὺς ἀναλυόντων [9] καὶ τὰς ἀμφιβολίας διαλυόντων καὶ τὰς ἐτυμολογίας σαφηνιζόντων, ἢ τῶν τὰ ὁμώνυμα καὶ

γὸς κόσμου, quandoquidem mundum (per logon) creavit et formavit (c. 8. n. 8). C. 15 deus δημιουργὸς cum figulo comparatur (cf. ibi n. 7). Coll. Iustinus Cohort. ad Gentt. c. 22: ὁ μὲν γὰρ ποιητής, οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενος, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ποιεῖ τὸ ποιούμενον, ὁ δὲ δημιουργός, τὴν τῆς δημιουργίας δύναμιν ἐκ τῆς ὕλης εἰληφώς, κατασκευάζει τὸ γινόμενον.

20. αὐτοῦ] Sic codd. msti. (Bodl. 1. 2 διὰ αὐτοῦ παρ' αὐτοῦ.) Editi vero αὐτοῦ. Illa dicendi formula διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ λόγου frequens est apud Athenagoram. Cf. supra n. 4.

21. τούτων] Arg. αὐτῶν manu recentiori; vox enim, prima manu scripta, evanuerat.

1. γὰρ] Lub. omisit.

2. εἰδέναι] Arg. εἶναι. Manus valde recens εἰδέναι supra lineam scripsit.

3. δογμάτων] Hanc vocem Athenagoras proprie de vivendi praeceptis usurpat, quae quidem a doctrina fidei supra exposita distinguit. *Maranus*. — Bodl. 1. 2. Clar. Aet. προέχομεν pro προσέχομεν. Arg. non θεοφάτοις sed usitatius θεσφάτοις.

4. μὴ . . . ἔχειν] Strue: μὴ ἔχειν (περὶ ἡμῶν) ὡς περὶ ἀθέων, ubi ἔχειν est i. q. *sentire*. *Lindner*.

5. Λέγω . . . ἀδίκους] Luc. 6, 27. 28. Matth. 5, 44. 45. — Arg. ἐχθ. ἡμῶν pro ἐχθ. ὑμῶν. Aet. υἱοὶ τοῦ θεοῦ πατρός. Pron. ὑμῶν, post πατρὸς, omissum in Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Codd.

gen suum distribuit et ordinavit, ut circa elementa et coelos et mundum et quae in eo sunt horumque temperationem versarentur.

11. Quod autem accurate persequar nostram doctrinam, nolite mirari; etenim ut ne communi et a ratione aliena abripiamini sententia, sed verum videre possitis, accurate illam expono: quandoquidem ex ipsis etiam quibus adhaeremus praeceptis, utpote non humanis sed a deo traditis, persuadere vobis possumus ut ne nos atheos existimetis. Quaenam sunt igitur illa effata quibus enutrimur? *Dico vobis: diligite inimicos vestros, benedicite exsecrantibus, orate pro persequentibus vos, ut sitis filii patris vestri qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super malos et bonos et pluit super iustos et iniustos.* Permittite hic mihi, quippe coram regibus philosophis causam dicenti, ut exaudibili cum magno clamore facta voce libere proloquar. Quinam enim vel ex iis qui syllogismos resolvunt et ambigue dicta dissolvunt et voces unde dictae sint exponunt, vel ex

editi τὸν ἥλιον αὐτοῦ, sed msti τ. ἥλ. αὐτοῦ, unde reposui. Cf. c. 2. n. 9.

6. Ἐπιτρέψατε] Lub. et Mon. ἐπιστρέψατε. Par. 2 ἐπιτρέψασθε.

7. ἀναγαγεῖν] Scil. τὸν λόγον. Bodl. 1. 2. Aet. ἀγαγεῖν.

8. Τίνες γὰρ κτλ.] Tangit sophistas: quae enim hic memorantur omnia ad dialecticam pertinent. Maxime autem praedicat Christianorum amorem erga inimicos, in vita illorum conspicuam. C. 12: μέχρι τοσούτου δὲ φιλανθρωπότατοι ὥστε μὴ μόνον στέργειν τοὺς φίλους. Tertullianus ad Scap. c. 1: „Disciplina iubemur diligere inimicos quoque et orare pro eis qui nos persequuntur, ut haec sit perfecta et propria bonitas nostra, non communis: amicos enim diligere omnium est, inimicos autem solorum Christianorum.“ Epist. ad Diogn. c. 5: Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Pariter saepe Iustinus: Apol. I. c. 14. p. 61 C, c. 39. p. 78 B, c. 57. p. 91 D, Dial. c. Tr. c. 35. p. 254 B, c. 96. p. 323 D, c. 133. p. 363 C. Cyprianus ad Demetr. c. 25. Hic amor admodum conferebat ad victoriam rei christianae, ut Iulianus imperator in epistola ad Arsacium sacerdotem galaticum concedit, ap. Sozomen. H. E. V. c. 16: μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνηύξησεν ἡ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπία etc.

9. καὶ τ. ἀμφ. διαλ.] Haec desunt in Lub. Paullo ante art. τοὺς ante συλλογισμοὺς in Arg. desideratur. Dein verba καὶ κατηγορήματα in Mon. omissa sunt.

συνώνυμα καὶ κατηγορήματα καὶ ἀξιώματα καὶ τί τὸ ὑποκείμενον καὶ τί τὸ [10] κατηγορούμενον, [11] οἳ εὐδαίμονας ἀποτελεῖν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων λόγων [12] ὑπισχνοῦνται τοὺς συνόντας, οὕτως D ἐκκεκαθαρμένοι εἰσὶ τὰς ψυχὰς ὡς ἀντὶ τοῦ μισεῖν τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν, καὶ ἀντὶ τοῦ, [13] τὸ μετριώτατον, κακῶς ἀγορεύειν [14] τοὺς προκατάρξαντας λοιδορίας εὐλογεῖν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπιβουλευόντων εἰς τὸ ζῆν προσεύχεσθαι; Οἳ τοὐναντίον ἀεὶ διατελοῦσι κακῶς τὰ ἀπόῤῥητα [15] ἑαυτοῖς ταῦτα μεταλλεύοντες, καὶ ἀεί τι ἐργάσασθαι ἐπιθυμοῦντες [16] κακόν, τέχνην λόγων καὶ οὐκ ἐπίδειξιν ἔργων τὸ πρᾶγμα πεποιημένοι. [17] Παρὰ δ' ἡμῖν εὕροιτε 12
ἂν ἰδιώτας καὶ χειροτέχνας καὶ γραΐδια, [18] εἰ λόγῳ τὴν ὠφέλειαν παριστᾶν εἰσιν ἀδύνατοι τὴν παρὰ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ὠφέλειαν ἐπιδεικνυμένους· [19] οὐ γὰρ λόγους διαμνημονεύουσιν, ἀλλὰ πράξεις ἀγαθὰς [20] ἐπιδεικνύουσιν· [21] παιόμενοι μὴ ἀντιτύπτειν καὶ ἁρπαζόμενοι μὴ δικάζεσθαι, τοῖς αἰτοῦσι διδόναι καὶ τοὺς πλησίον ἀγαπᾶν ὡς ἑαυτούς.

10. κατηγορούμενον] Non addendum διδασκόντων (Gesn.), sed σαφηνιζόντων ex praecedentibus supplendum.

11. οἳ] Sic Bodl. 1. 2. Clar. Aet. et supra lineam Par. 2. Verba hoc modo collocata sunt in Bodl. 1. 2. Clar.: οἳ διὰ τούτων εὐδαίμονας ἀποτελεῖν, in Aet.: οἳ δ. τ. εὐδαίμονες ἀποτ. Illud οἳ iam Stephanus coniecerat: receperunt autem Dechair., Maran., Lindner. Mox Bodl. 1. 2 καὶ τοιούτων λόγων et Aet. καὶ τούτων λόγων pro καὶ τῶν τοιούτων λόγων.

12. ὑπισχνοῦνται] Bodl. 2 ἐπισχνοῦνται.

13. τὸ μετρ.] Deest Bodl. 1. 2. I. q. ὃ μετριώτατόν ἐστι, „id quod summae moderationis argumentum est" (Gesn.). Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 805 sq.

14. τοὺς] Bodl. 2 καὶ.

15. ἑαυτοῖς ταῦτα] Ita ex Par. 1 et Arg. reposui. Praebet ἑαυτοῖς τὰ τοιαῦτα Maranus, ope Par. 2. Bodl. 1. 2 et Aet., in quibus est ἑαυτοὺς τὰ τοιαῦτα. Caeteri editores habent ἐπ' αὐτοὺς ταῦτα (Lindner. interpretatur: „nunquam desistunt quae abscondita sunt ea contra inimicos suos curiose scrutari"), quae lectio in reliquis comparet codd. mstis. Lub. in marg. ἑαυτοὺς pro ἐπ' αὐτούς. Idem μεταλεύοντες. Illud ταῦτα referas ad supradicta artis sophisticae instituta. Maranus: „Sophistas exagitat Athenagoras, quod non modo Christianorum virtutem in diligendis inimicis non imitentur, sed etiam ipsi inceptores iniuriarum sese praebeant, et dum aliis beatam vitam docendo pollicentur, ipsi artis suae arcana ad maledicta et malefacta sibi investigare non desinant."

is qui homonyma et synonyma et praedicamenta et axiomata et quid sit subiectum et quid praedicatum [docent], atque iis et huiusmodi sermonibus discipulos beatos se facturos pollicentur: quinam, inquam, ex iis ita expurgati sunt animi ut inimicos non modo non oderint sed etiam diligant, et iis qui prius maledixerunt non modo non maledicant, id quod moderatissimum erat, sed etiam benedicant, et pro iis precentur qui ipsorum vitae insidiantur? Qui contra nunquam desinunt malo animo haec arcana sibi ipsis investigare, ac semper mali aliquid facere cupiunt, artem verborum et non factorum demonstrationem professionem suam facientes. Apud nos autem reperietis imperitos homines et manuarios opifices et anus, qui, si verbis utilitatem doctrinae nostrae demonstrare nequeunt, factis tamen utilitatem quae ex animi inductione proficiscitur declarant; non enim verba declamitant, sed actiones bonas exhibent: percussi non repercutere et spoliati non litigare, petentibus dare et proximos ut seipsos diligere.

16. *κακόν*] Sirl. et Clar. *σκαιόν*. ...inde Aet. *τοῦ πρᾶγμα*.

17. *Παρὰ δ' ἡμῖν κτλ.*] Tertullianus Apolog. c. 46: „Deum quibet opifex christianus et invenit et ostendit et exinde totum, quod a te quaeritur, re quoque assignat." ...de Iustin. Apol. I. c. 60 (n. 11) ; II. c. 10. Tatian. Or. ad Gr. c. 3 (n. 3).

18. *εἰ*] Lub. *οἱ*. Par. 2 et Aet. *λόγῳ παριστᾶν τὴν ὠφέλειαν*. ...is etiam Bodl. 1 et 2, nisi quod *λόγῳ* ex *εἰ λόγῳ* effecerunt. An... Bodl. 1 et Aet. *εὕροιτ'* pro *εὕ*...*ντε*. Bodl. 1. 2 et Aet. non *γραΐ*...*α* sed *καρδίας*. In marg. autem ...et. apparet *γραΐδια*. Lindnerus, ...cum non intelligens, inepte putat *λόγῳ* esse glossam. Sed id opponitur *ἔργῳ*. In errorem eum duxerunt verba *τὴν παρὰ τοῦ λόγου*, de quibus c. 2. n. 21 consulas.

19. *οὐ γὰρ ... ἐπιδεικν.*] C. 33: *οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδασκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα.* Iustinus Apol. I. c. 16: *οὐ γὰρ τοὺς μόνον λέγοντας ἀλλὰ τοὺς καὶ τὰ ἔργα πράττοντας σωθήσεσθαι ἔφη* (Christus). Cohort. ad Gentt. c. 35: *οὐ γὰρ ἐν λόγοις ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα.* Tatianus l. c. c. 26: *Τί λόγους ἐπαναιρεῖσθε, τῶν ἔργων μακρὰν ἀφεστῶτες;* Cyprianus sub initium lib. de bono patientiae: „Nos philosophi non verbis sed factis sumus; ... non loquimur magna sed vivimus." Minucius Fel. Octav. c. 38. §. 8: „Non eloquimur magna sed vivimus."

20. *ἐπιδεικνύουσιν*] Lub. *ἐπιδεικνύουσι.*

21. *παιόμενοι ... ἑαυτούς*] Coll. Matth. 5, 39. 40. 42. 43. Luc. 6, 29. 30. — Bodl. 1. 2 *παιόμενον*.

12. Ἆρα τοίνυν, εἰ μὴ [1] ἐφεστηκέναι θεὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ἐνομίζομεν, [2] οὕτως ἂν ἑαυτοὺς ἐξεκαθαίρομεν; Οὐκ B ἔστιν εἰπεῖν. Ἀλλ' ἐπεὶ πεπείσμεθα ὑφέξειν παντὸς τοῦ ἐνταῦθα βίου λόγον τῷ πεποιηκότι καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον. Θεῷ, [3] τὸν μέτριον καὶ φιλάνθρωπον καὶ εὐκαταφρόνητον βίον αἱρούμεθα, [4] οὐδὲν τηλικοῦτον πείσεσθαι κακὸν ἐνταῦθα νομίζοντες, [5] κἂν τῆς ψυχῆς ἡμᾶς ἀφαιρῶνταί τινες, ὧν ἐκεῖ κομιούμεθα τοῦ πρᾴου [6] καὶ φιλανθρώπου καὶ ἐπιεικοῦς βίου παρὰ τοῦ μεγάλου δικαστοῦ. [7] Πλάτων μὲν οὖν Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν δικάσειν καὶ κολάσειν τοὺς πονηροὺς ἔφη, ἡμεῖς δέ, κἂν Μίνως C [8] τις κἂν Ῥαδάμανθυς ᾖ [9] κἂν ὁ τούτων πατήρ, οὐδὲ τοῦτόν φαμεν διαφεύξεσθαι τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ. [10] Εἶθ' οἱ μὲν τὸν βίον τοῦτον νομίζοντες, [11] φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, καὶ τὸν θάνατον βαθὺν ὕπνον καὶ λήθην τιθέμενοι ([12] ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε) πιστεύονται θεοσεβεῖν· ἄνθρωποι δέ, τὸν μὲν ἐνταῦθα ὀλίγου καὶ μικροῦ τινος ἄξιον βίον λελογισμένοι, [13] ὑπὸ μόνου δὲ παραπεμπόμενοι [14] τοῦ τὸν

1. ἐφεστ.] Lub. ἀφεστηκέναι.

2. οὕτως] Bodl. 1. 2. Aet. οὕτω. Ἐξεκαθ. (c. 11. p. 11 D): „ab omni vitiorum contagio puros nos praestaremus" (Lindn.).

3. τὸν] Clar. τό.

4. οὐδὲν ... νομίζοντες ... ὧν ἐκεῖ κομ.] Coll. Rom. 8, 18. — Par. 2. Bodl. 1. 2 ἐνταῦθα κακὸν πείσεσθαι.

5. κἂν] Bodl. 2 καί. Mox idem ὑμᾶς. Arg. ἡμῶν, sed supra lineam ἡμᾶς.

6. καὶ] Deest in Bodl. 2. Clar. Aet.

7. Πλάτων] In Gorg. p. 523 E. 524 A ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IV. p. 165 sq.). Cf. Iustin. Mart. Apol. I. c. 8.

8. τις] Deest in Bodl. 1. 2 et Aet. Maranus Ῥαδάμανθος. Interpretes non solum κολάσειν sed etiam δικάσειν ad τοὺς πονήρους retulerunt. Sed δικάζειν cum dativo personae iungitur: quare hic absolute usurpatum est.

9. κἂν] Bodl. 1. 2. Aet. καί. Pater utriusque fuit Iuppiter.

10. Εἶθ'] Mon. εἶθ'. I. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 133) legit εἰ δ'. Suffr. Petrus *(Et iam)* et Maranus *(Deinde)* non interrogative ceperunt; recte Gesner. et Lindner.: *An vero?* Ponitur εἶτα in interrogatione cum quadam indignatione aut admiratione dicta. Post νομίζοντες noli repetere βίον (Lindn.), sed struas sic: τ. βίον νομ. τοῦτον.

11. φάγωμεν . . . ἀποθνήσκομεν] Ies. 22, 13. 1 Cor. 15, 32. Verba καὶ πίωμεν in Clar. et αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν in Lub. desunt.

12. Num igitur, nisi deum humano generi praeesse crederemus, ita animum nostrum expurgaremus? Id dici non potest. Sed quia persuasum habemus redditaros nos totius huius vitae rationem deo qui et nos et mundum fecit, moderatam et humanitatis plenam et aspernabilem vitam sectamur, nihil hic mali, etiamsi quis vitam nobis eripiat, passuros arbitrati, quod quidem cum iis conferri queat quae hic a magno iudice ob vitam mansuete et benigne et moderate actam consequemur. Dixit quidem Plato Minoem et Rhadamanthum iura daturos et improbis poenas irrogaturos, nos item, etiamsi Minos aliquis aut Rhadamanthus fuerit aut eorum pater, ne hunc quidem iudicium dei effugiturum dicimus. Itane qui quidem hanc vitam in hoc positam putant, *manducemus et bibamus*, *cras enim moriemur*, quique mortem profundum somnum et oblivionem statuunt (*somnus et mors gemelli*) ii existimantur pii esse; nos vero qui hanc vitam exigui parvique pretii esse ducimus: qui hac una re

12. ὕπνῳ ... διδυμάονε] Petitis sunt haec verba, id quod editores omnes fugit, ex Homer. Il. XVI. 672: ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσιν. Il. XIV. 231. Hesiodus quoque in Theog. 211 Somnum et Mortem fratres facit: Νὺξ δ' ἔτεκε Θάνατον, ... δ' Ὕπνόν. Gorgias inde Leontinus iam moribundus: Ἤδη με, inquit, ὁ ὕπνος ἄρχεται παρακαταθέσθαι τῷ ἀδελφῷ. Aelian. Var. Hist. II. c. 35. Rationem vero, ob quam somno mors assimilatur, ipse Athenagoras De resurr. c. 16 affert. - Lub. ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε. Arg. ὕπνω καὶ θανάτω διδυμάω e correctione valde antiqua; prima enim manus videtur ibi scripsisse διδυμάονι. Lectio vulgata casus tres dualis numeri agnoscit, nescio quam recte. Malit Gesnerus dativos ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονι. Sed vocis διδυμ. nonnisi dualis et pluralis reperiuntur. Lindner edidit inepte ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε.

13. ὑπὸ ... εἰδέναι] Ioann. 17, 3. — Ex verbo παραπεμπόμενοι pendet tota loci sententia, ut Maranus recte animadvertit. Reddit Gesner.: „illum duntaxat ducem pertranseuntes sequimur.“ Lang.: „qui hanc vitam in hoc tantummodo transmittimus.“ Petr. et Dechair.: „in hoc tantummodo incumbimus.“ Lindner.: „παραπεμπ. ὑ. τινος = uti aliquo viae duce.“ Recte Maranus: „qui hac una re ad futuram vitam perducimur.“ Paullo post eodem sensu usurpatur; „nam ne solam fidem requirere videretur, addit aliam conditionem, nempe si puri ab omni delicto perducamur.“

14. τοῦ τὸν θεὸν] Struss: πα-

θεὸν καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον εἰδέναι, [15]τίς ἡ τοῦ παιδὸς πρὸς τὸν πατέρα ἑνότης, τίς ἡ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν [16]κοινωνία, τί τὸ πνεῦμα, τίς ἡ [17]τῶν τοσούτων ἕνωσις καὶ διαίρεσις ἑνουμένων, τοῦ πνεύματος [18]τοῦ παιδὸς τοῦ πατρός, καὶ ὅτι καὶ [19]κρείττονα ἢ εἰπεῖν λόγῳ τὸν ἐκδεχόμενον βίον εἰδότες, ἐὰν καθαροὶ ὄντες ἀπὸ παντὸς [20]παραπεμφθῶμεν ἀδικήματος, μέχρι τοσούτου δὲ φιλανθρωπότατοι ὥστε μὴ μόνον στέργειν τοὺς [21]φίλους ([22]Ἐὰν γὰρ ἀγαπᾶτε, φησίν, τοὺς ἀγαπῶντας καὶ δανείζετε τοῖς δανείζουσιν ὑμῖν, τίνα μισθὸν ἕξετε;), τοιοῦτοι δὲ 13
ἡμεῖς ὄντες καὶ τὸν τοιοῦτον βιοῦντες βίον, ἵνα κριθῆναι διαφύγωμεν, ἀπιστούμεθα θεοσεβεῖν; Ταῦτα μὲν οὖν μικρὰ ἀπὸ μεγάλων καὶ ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν, ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον ὑμῖν [23]ἐνοχλοῖμεν· καὶ γὰρ τὸ μέλι καὶ τὸν [24]ὀρὸν δοκιμά-

ρεα. ὑπὸ μόνου τοῦ εἰδέναι τὸν θεόν. Codd. msti et editi τούτου ὂν ἴσως θεόν. Gesner. legi vult τούτου ὃν ἐπιθυμοῦσι vel εὔχονται θεόν, Dechair. τούτου ἕν' ἴσως θεὸν (*unum deum*), Gottfr. Olearius (De spiritus s. cum patre adoratione, Lips. 1711, p. 2) et Fabricius (l. c.) τούτου νοήσασθαι vel νοῆσαι θεὸν κ. τ. π. α. λόγον, εἰδέναι τίς etc., Lindner. τούτου εἰδέναι expunctis octo verbis ὂν usque ad λόγον, „ab uno ille deo adducti ut sciamus“, Venema (Institt. hist. eccl. T. III. p. 416) τούτου ἕν' vel τὸν ἴσως θεὸν vel ἕν' ἰδίως θεόν, „*proprie* et peculiari vocis emphasi deum scil. patrem,“ Guerike (De schola alex. P. II. p. 101) τούτου τὸν ἴσως θεόν. Scite Maranus ut supra in textu posùi Sic etiam Suffr. Petrus aut in codice suo legit aut legendum potius coniecit, quippe vertens: „in hoc tantummodo incumbimus ut deum et ex eo procedens verbum cognoscamus.“ Corruptio nata est ex *TOT TON ΘN*, pro quibus vocibus librarii alicuius culpa factum est *TOT TON ON* (*ΘN* et *ON* saepe confunduntur: cf. Tischendorfii excursum ad 1 Tim. 3, 16 Prolegg. ad cod. Ephr. p. 39 sqq.), quod dein incaute in τούτου ὂν mutatum est. Aliquis autem lector, naevum animadvertens, in margine vel supra lineam notavit ἴσως θεόν (= „fortasse θεὸν pro ὂν legi oportet“ — cf. e. gr. c. 14. n. 15), quae verba, ut saepenumero in codicibus fieri solet (cf. e. gr. Iustin. Apol. I. c. 3. n. 2), in ipsum contextum recepta sunt. Hanc firmat emendationem vox θεὸν in Par. 2 supra lineam apposita.

15. τίς] Supple εἰδέναι. Bodl. 2 τί. Mox ἑνότης in Bodl. 1. 2 deest.

16. κοινωνία] Bodl. 1. 2 κοινωνίαν. Aet. κοινωνίας.

17. τῶν τοσούτων] Bene quidem est: sed etiam τούτων vel τῶν τριῶν legi poterat. *Gesner.* — Dorner (*Die Lehre v. d. Person Christi* P. I. p. 440): „welcher Art die

ad futuram perducimur si deum eiusque logon cognoscamus, quae filii cum patre unio, quae patris cum filio communicatio, quid spiritus, quae horum omnium unio et in unitate distinctio, spiritus filii patris: qui exspectatam vitam multo quam verbis dici possit praestantiorem esse scimus, si puri ad eam ab omni delicto perducamur: qui humanitate ita pollemus ut non amicos solum diligamus (*Si enim diligitis*, inquit, *eos qui vos diligunt et mutuum datis iis qui mutuum vobis dant, quam mercedem habebitis?*): tales, inquam, quum simus et eiusmodi vitam agamus, ne damnemur in iudicio, non existimamur pii esse? Haec igitur parva de magnis et pauca de multis, ne pluribus vobis obstrepamus; etenim qui mel et serum ex-

Einigung dieser Aller und der Unterschied der geeinigten."

18. *τοῦ παιδὸς τοῦ πατρὸς*] Lub. *τοῦ πατρός, τοῦ παιδός*.

19. *κρείττονα*] Arg. *κρείττω*. Par. 2. Bodl. 1. Mon. Clar. *κρεῖττον*. Aet. *κρεῖττον*, omisso *ἤ*. Lub. et Petr. *τὸ κρεῖττον*: „quodque maius est quam ut verbis exprimi queat, qui de vita futura certi sumus."

20. *παρακεμφθῶμεν*] Gesner. coniecit *παραμενῶμεν*. Cf. n. 13.

21. *φίλους*] Aet. *φίλας*. Post *φίλους* in Arg. supra lineam scriptum est, haud dubie primâ manu, *ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς*. Cf. c. 11. n. 8.

22. *Ἐὰν ... ἕξετε*] Luc. 6, 32. 34. Matth. 5, 46. — Duc. Morell. Maran. *φησίν*, ut Par. 1. 2. Arg. Caeteri *φησί*. Arg. *δανείζητε*. Bodl. 1. 2 *δανίζετε*. Mox uterque *δανίζουσιν*.

23. *ἐνοχλοίημεν*] Maran. *ἐνοχλοῖμεν*.

24. *ὀρὸν*] Sic omnes codd. msti. In Lub. nunc quidem legitur *ὀρὶν*, ita tamen ut ex litura transluceat antiquior scriptura *ὑρόν*. In Arg. (*ὀρὸν*) et Mon. (*ὄρον*) supra lineam alterum *ρ* additum est. Solus Aet. *ὄνον*. Ὁ *ὀρὸς* est *ἡ τοῦ γάλακτος ὑποστάθμη* (Eustathius). Ὁ *ὀῤῥὸς* autem est secundum Aristotelem Hist. anim. III. c. 20 *ἰχὼρ ὑδατώδης*. Nihil vetat quominus illud *ὀρὸν* retineamus; nam, ut Sam. Petitus (Var. lectt. lib. III. c. 3) advertit, Athenagoras serum lactis cum melle coniungit quia est quasi *πηγνύμενον*. Comparet etiam in editionibus Gesneri, Rechenbergii, Dechairii; Maranus errore *ὅρον* scripsit. Gesnerus vero existimat legendum *οἶνον* vel *μύρον* vel *ὀπόν*; „dicitur autem *ὀπὸς* per excellentiam de lasere seu liquore cyrenaico". Hoc *ὀπὸν* etiam Salmasius (Plinian. exercitt. p. 369) commendavit, dicens hac voce Athenagoram designare laser non cyrenaicum (non enim amplius apud Cyrenenses proveniebat illa aetate) sed persicum: quod *μηδικὸν ὀπὸν* vocat Strabo. Suffr. Petrus vero, cui

ζοντες μικρῷ μέρει τοῦ παντὸς τὸ πᾶν εἰ καλὸν [25] δοκιμάζουσιν.

13. [1] Ἐπεὶ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν τὴν ἀθεότητα, [2] οὐδ' ὄναρ τί ἐστι θεὸν ἐγνωκότες, ἀμαθεῖς καὶ ἀθεώρητοι ὄντες τοῦ φυσικοῦ [3] καὶ τοῦ θεολογικοῦ λόγου, μετροῦντες τὴν εὐσέβειαν θυσιῶν [4] νόμῳ, ἐπικαλοῦσι τὸ μὴ καὶ τοὺς B
[5] αὐτοὺς ταῖς πόλεσι θεοὺς ἄγειν, σκέψασθέ μοι αὐτοκράτορες ὧδε [6] περὶ ἑκατέρων, καὶ πρῶτόν γε περὶ τοῦ μὴ θύειν. Ὁ [7] τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς καὶ πατὴρ οὐ δεῖται αἵματος οὐδὲ [8] κνίσσης οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ θυμιαμάτων εὐωδίας, αὐτὸς ὢν ἡ τελεία εὐωδία, ἀνενδεὴς καὶ ἀπροσδεής· [9] ἀλλὰ θυ-

Rechenberg. adstipulatur, admisit τὸ ὄξος h. e. acetum, ut sit sententia: „qui mel et acetum explorant, exigua utriusque parte bonitatem eius metiuntur; est enim in harum rerum contrarietate repugnantiae nonnulla notatio, quae est inter virtutem ac vitium, inter Christianos et Ethnicos." Morell., Duc. et Lindner. οἶνον in textu posuerunt. — Allusum autem hic est ad proverbium „ἐκ γεύματος" h. e. „ex gustu" quo utimur, ut inquit Erasmus, quum ex minima quapiam experientia rem totam aestimamus. Irenaeus consimili forma eamdem sententiam extulit, adv. haeres. II. c. 19. §. 8, quum dicit non universum ebibendum esse mare ei qui scire velit aquam eius esse salsam.

25. δοκιμάζουσιν] Arg. οὐ δοκιμάζουσιν supra c. 7 (n. 3) praebet, ubi in nonnullis codd. mstis (Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon.) hic locus (οὐ) δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ οἱ πολλοὶ κτλ. usque ad λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' (c. 13) inepte textui infultus est. Illic Bodl. 1 et Mon. ἀδοκιμάζουσιν.

1. Ἐπεὶ δὲ] Iam c. 12. n. 25 memoravi totum fere hoc caput 13 in codd. aliquot mstis, Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon., supra cap. 7 textui perperam immissum esse. Cf. c. 7. n. 3. Sed utriusque loci fere nulla comparet in scribendo discrepantia. — Loco priori (c. 7) Arg. ἐπεὶ δὴ et Mon. ἐπειδὴ habent; nostro loco recte ἐπεὶ δὲ. Bodl. 1. 2 illic probe ἐπεὶ δὲ, hic vero ἐπειδή, quod et in Aet. legitur.

2. οὐδ' ... ἐγνωκότες] = ἐγνωκότες τί ἐστι θεός. Est attractio apud veteres saepe obvia. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 551 sq. Lectiones Bodl. 1 οὐδ' ὄναρ τί ἐστι θεὸς ἐγνωκότες, Mon. (loco priori) Lub. Petr. οὐδ' ὅ. τί ἐστιν ὁ θεὸς ἐγνωκότες, Arg. (l. pr.) οὐδ' ὅ. τί ἐστιν θεοὺς ἐγνωκότες librariis originem debent. Ὄναρ non pro κατ' ὄναρ dictum (Lindn.), sed antiquiores Graeci ὄναρ simpliciter dicebant: οὐδ' ὄναρ i. q. *ne in somno quidem* h. e.

plorant ex parte exigua de tota re an bona sit diiudicant.

13. Sed quia plerique eorum qui atheismum nobis crimini dant, quum, dei cognitione ne per somnium quidem informati sed rudes et ignari naturalis et divinae doctrinae, pietatem victimarum norma metiantur, vitio nobis vertunt quod non eosdem ac civitates deos agnoscamus: spectate, quaeso, illico utrumque, imperatores, ac primo quidem cur non sacrificemus. Opifex huiusce universi et pater non eget sanguine nec nidore nec florum aut suffimentorum odore, quum ipse sit suavissimus odor, nullius rei intra se indigus

prorsus non. Cf. Ast Lex. Platon. s. v. et Pape Lex. gr. T. II. p. 325 sq.

3. καὶ τοῦ θεολογ.] Lub. Bodl. 1. 2. Aet. καὶ θεολογικοῦ. Petr. καὶ θεωρητικοῦ. Et hanc lectionem (*contemplativae doctrinae*) Suffr. Petrus praefert, quamvis omnino vitiosa sit. Maran.: *naturalium et divinarum rerum*. Ioach. Iust. Rau (De philosophia Iustini Mart. et Athenagorae, Ien. 1733. 4°, p. 71): „Pro priori pugnat tum integer dictorum textus tum crebrior Athenagorae usus vocis θεολογίας in simili materia; spectat ad sanam de deo scientiam.“ Cf. c. 10. n. 18.

4. νόμῳ] Aet. νόμων. Mox idem μὲν pro μή.

5. αὐτοὺς] In Arg. a prima manu supra lineam positum est.

6. περὶ ἑκατέρων] H. e. 1°. cur Christiani non immolent, 2°. cur deos a civitatibus (gentilibus) receptos non colant. Voci πρῶτον respondet in initio c. 14.

7. τοῦδε] Deest in Arg. — Gemina habet Iustinus Mart. Apol. I. c. 9: οὐ δέεσθαι τῆς παρ' ἀνθρώπων ὑλικῆς προσφορᾶς προσειλήφαμεν τὸν θεὸν κτλ. C. 13: τὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς σεβόμενοι, ἀνενδεῆ αἱμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιαμάτων κτλ. Ep. ad Diogn. c. 3. Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Sacrificamus pro salute imperatoris, sed deo nostro et ipsius, sed quomodo praecepit deus pura prece; non enim eget deus, conditor universitatis, odoris aut sanguinis alicuius: haec enim daemoniorum pabula sunt.“ Minuc. Fel. Octav. c. 32. §. 2 sq. Lactant. Inst. div. VI. c. 1. Adde Irenaeum adv. haer. IV. c. 14. §. 3: „Ipse quidem nullius horum est indigens: est enim semper plenus omnibus bonis omnemque odorem [εὐωδίαν] suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se.“

8. κνίσσης] Lub. et Mon. κνίσης.

9. ἀλλὰ] Mon. loco priori ἀλλὰ καί. Paullo ante Aet. non ἀπροσδεής sed προσδεής.

σία αὐτῷ μεγίστη, ἂν [10] γινώσκωμεν τίς ἐξέτεινε [11] καὶ συνεσφαίρωσε τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν κέντρου δίκην ἥδρασε, τίς συνήγαγε τὸ ὕδωρ [12] εἰς θαλάσσας καὶ διέκρινε τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους, τίς ἐκόσμησεν ἄστροις τὸν αἰθέρα καὶ ἐποίησε πᾶν σπέρ- C
μα τὴν γῆν [13] ἀναβάλλειν, τίς ἐποίησε ζῶα καὶ ἄνθρωπον ἔπλασεν. [14] Ὅταν, ἔχοντες τὸν δημιουργὸν θεὸν συνέχοντα καὶ ἐποπτεύοντα ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ καθ' ἣν ἄγει τὰ πάντα, ἐπαίρωμεν ὁσίους χεῖρας αὐτῷ, ποίας ἔτι χρείαν ἑκατόμβης ἔχει;

[15] Καὶ τοὺς μὲν θυσίῃσι καὶ εὐχωλῇς ἀγανῇσιν
Λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' ἄνθρωποι,
Λισσόμενοι, ὅτε κέν τις ὑπερβαίῃ καὶ ἁμάρτῃ.

Τί δέ μοι [16] ὁλοκαυτώσεων, ὧν μὴ δεῖται ὁ θεός; Καίτοι προσ- D
φέρειν [17] δέον ἀναίμακτον θυσίαν [18] καὶ τὴν λογικὴν προσάγειν λατρείαν.

14. Ὁ δὲ [1] περὶ τοῦ μὴ προσιέναι καὶ τοὺς αὐτοὺς ταῖς πόλεσι θεοὺς ἄγειν πάνυ αὐτοῖς εὐήθης λόγος. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἡμῖν ἐπικαλοῦντες ἀθεότητα, [2] ἐπεὶ μὴ τοὺς αὐτοὺς οἷς ἴσασι

10. *γινώσκωμεν*] Editi *γιγνώσκωμεν* praebent, formam Athenagorae inusitatam. Illud hic ex Par. 1. 2. Arg. et Mon. (qui loco priori habet) refinxi. Cf. c. 6. n. 19.

11. *καὶ συνεσφ. τ. οὐρ.*] Bodl. 1. 2 (l. pr.) *τοὺς οὐρανοὺς καὶ συνεσφαίρωσεν*. Mox Aet. *κέντρον* pro *κέντρου*.

12. *εἰς θαλ.*] Bodl. 1. 2 (l. pr.) *τῆς θαλάσσης*. Paullo ante Lub. *ἥδρασε*.

13. *ἀναβάλλειν*] Maran. *ἀναβάλειν*. Hic *σπέρμα ἀναβάλλειν* est *semen* sive *fructum* quem semen reddit h. e. vegetabilia (Lindner.: „fruges et arbusta) *emittere* s. *producere*. Respicit Athenagoras ad Gen. c. 1. — Postea Bodl. 1 *καὶ τὸν ἄνθρωπον*.

14. *Ὅταν, ἔχ.*] Lub. *ὅτ' ἂν ἔχοντες*. I. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 133 sq.) non dubitat restituere *ὅταν δὲ γνόντες*, quum praecesserit *ἂν γινώσκωμεν*. Marano legendum videtur *ὅταν οὖν ἔχοντες*. Dechairius male sic interpunxit: *ὅταν ... χεῖρας αὐτῷ. ποΐας κτλ.* Verbum *ἄγειν* hic i. q. *moderari*, *gubernare*. Sic *θεῶν ἀγόντων* (unter Leitung der Götter) Soph. Oed. Col. 994; *πολιτείαν, πόλιν, δήμους ἄγειν* Thucyd. I. c. 127. Plut. Cat. min. c. 1. Plat. De legg. III. p. 681 C. VI. p. 771 B; *ἄρχειν καὶ ἄγειν* Plat. Phaedr. p. 237 D; *ἄγειν καὶ δεσπόζειν* l. c. p. 94 E. — Bodl. 1. 2 (l. pr.) *χρείας* pro *χρείαν*.

15. *Καὶ ... ἁμάρτῃ*] Homer. Il. IX. 499—501. — Arg. (l. pr.) *τοῖς μέν*. Hom. *μὲν τούς*. Idem

aut extra; sed sacrificium ei maximum est, si cognoscamus qui sit qui coelos extendit et conglobavit ac terram instar centri stabilivit, qui congregavit aquas in maria ac lucem a tenebris secrevit, qui astris aetherem ornavit ac fecit ut terra omne semen educeret, qui animalia creavit et hominem finxit. Si, hunc opificem habentes deum qui omnia scientia et arte gubernatrice conservat et inspicit, puras ei manus tollamus, quanam amplius hecatomba opus habet?

Atque illos sacrificiis et precibus blandis
Nec non libamine et nidore placant homines,
Orantes, si quis transgressus fuerit et peccarit.

Quid curem holocausta, quorum non indiget deus? Quamquam oportet ei incruentum sacrificium offerre et rationalem praestare cultum.

14. Quod autem queruntur, cur non eosdem ac civitates adeamus et agnoscamus deos, valde ineptum est. Sed ne ii quidem qui atheismum nobis crimini dant, quia non eos-

θυσιέσσι. Mon. εὐχολῆς. Ex Par. 1 ἀγανῇσιν (Hom.) pro vulg. ἀγανῇσι reposui. Lub. et Mon. κνίση (cf. n. 8). Mon. (l. pr.) κνήση. Arg. παρατροπῶσιν. Item παρατροπῶσιν, pro παρατρωπῶσ', loco priori (c. 7. n. 3) Arg. Bodl. 1. 2. Mon. habent. Hom. ὑπερβήῃ.

16. ὁλοκ.] Bodl. 1. 2. Aet. ὁλοκαυτώσεως. In iisdem articulus ὁ ante θεός abest.

17. δέον] Bodl. 1. 2. Aet. δεῖ.

18. κ. τ. λογικ. πρ. λατρείαν] Rom. 12, 1. Testam. XII patriarch. p. 547 sq.: προσφέρουσι (angeli) κυρίῳ ὀσμὴν εὐωδίας λογικὴν καὶ ἀναίμακτον προσφοράν. Cf. libr. meum De Epist. ad Diogn. ed. 2 (Lips. 1852) p. 108. — Art. τὴν ante λογικὴν in Bodl. 1. 2 desideratur.

1. περὶ τοῦ μὴ] Sic Duc. Dechair. Maran. Lindner. Caeteri μὴ περὶ τοῦ. Illud Gesner. suspicatus est: id quod probat cod. Petr. Particula δὲ respondet praec. πρῶτον c. 13. n. 6. Προσιέναι scil. τοῖς θεοῖς s. εἰδώλοις (a verbo πρόσειμι, adeo), nam et paullo post aliquoties expresse coniungit. Lindnerus vero construit: μὴ προσιέναι (a v. προσίημι, admitto) καὶ ἄγειν τ. αὐτ. κτλ. Hoc si voluerit Athenagoras, non video cur non ita verba collocaverit.

2. ἐπεὶ μὴ . . . νομίζ.] Haec verba causam non afferunt eorum quae sequuntur, σφίσιν α. συμφ. π. θεῶν (Lindn. in Cur. poster.), sed praecedentium: *nos atheos esse criminantur quia* etc. Caeterum solvas sic: τοὺς αὐτοὺς ἐκείνοις

[illegible]

[illegible] ita eandem vocem his scribere." Exempla habes c. 7. n. 9 et c. 15. n. 18. Quapropter eieci.

4. Ἀθηναῖοι] Lub. Petr. Mon. ἀθήνησι. Pro Μετάνειραν (Homer. Hymn. Cer. 161 et Apollodor. I. c. 5. §. 1 sq.), quod in omnibus codd. mslis est (solus Petr. Μεκάνειραν), frustra malunt Suffr. Petr., Dechair. et Maran. legi Μεγάνειραν. Celeus et Metanira (s. Meganira: Pausan. I. 39, 1) parentes fuerunt Triptolemi, a quibus Ceres filiam Proserpinam quaerens hospitio excepta fuit. Ovid. Fast. IV. [illegible] sqq.

5. [illegible]

6. [illegible] Caeterum [illegible] declarare, adeo suum peculiarem deum unicuique genti esse [illegible] non inter omnes in eodem diis colendis convenire, ut Eleenses eum deum ne nominari quidem ferrent, quem Lacedaemonienses colunt. — Lub. τὰ ante ὄντας omisit.

7. Κεῖοι Ἀρισταῖον] Codd. mslli καὶ χῖοι ἀρισταῖον. Excipiendi Mon. et Bon., ex quo Gesnerus καὶ χῖοι ἀριστέων edidit. Sed Mon. in marg.: ἴσως ἀρισταῖον. Idem Gesnerus coniecit legendum. Error facile committi poterat a librariis, „quia secundum Reuchlinianam pronuntiandi rationem Ἀρισταῖον et Ἀριστέων similiter sonant" (Kaiser De cod. Lub. p. 9). Genuinam igitur lectionem Ἀρισταῖον omnes post Gesne-

quos ipsi agnoscunt adsciscamus, inter se de diis con- ıst. Sed Athenienses Celeum et Metaniram deos sta- nt, Lacedaemonii Menelaum, eique sacrificia et dies fe- peragunt, Ilienses, quum huius nomen audiant perinviti, ırem celebrant, Cei Aristaeum, quem eumdem esse ac a et Apollinem putant, Thasii Theagenem, a quo etiam ıs in olympicis facta est, Samii Lysandrum post tot cae- ıt tot mala perpetrata, Alcman et Hesiodus Medeam et

editores textui inseruerunt, r Rechenbergium qui ἀριστεῖν se habet. De hoc Aristaeo , Apollinis et Cyrches filio, Iuppiter Aristaeus, item Apollo s dicitur, adeas Heyne ad Vir- eorg. I. 14. Iam quod attinet χῖοι (Chii), rescribendum censuerunt Κεῖοι Bochartus raph. sacr. p. 442) et Huetius ınstr. evang. IX. c. 142. n. 6), Cycladibus magna siccitate et afflictis, Ceam arcessitus Si- placare monstravit. Cf. Virg. Diodor. Sic. IV. p. 281. Sed nutarunt editores istam lectio- Χῖοι vitiosam: quacum etiam ıdens καὶ tollendum erat. Cae- pro Ἀπόλλω Arg. et Mon. i (sic) exhibent.

. Θεαγένην] Lucianus in Deo- Concilio Thasiorum simplicita- idet, qui statuam huius athle- bribus mederi putabant. Pau- in Eliacis tradit hanc statuam ıam quemdam oppressisse. Cf. . Praep. ev. V. §. 34. Du- „Ita videtur et vivus et mor- homicida fuisse.“ Suffr. Pe- „De homicidio per Theagenem ım patrato nihil comperio. Vi- Athenagoras memoria lapsus ıedis factum Theageni applicare. ıedes enim Astypalaeensis pu- gil Iccum pugilem Epidaurium olym- piade interemit, unde et mulctatus est. Sed tamen post mortem tan- dem Apollinis decreto in numerum deorum relatus est, ut Pausanias et Eusebius [ll. cc.] asserunt.“ Mara- nus (in Add.): „At ea videtur ex- stitisse eiusmodi rerum Athenagorae peritia ut ei haec facta asseveranti, quae alii scriptores non memorant nec negant, fides non sit derogan- da.“ Lindnerus: „Fortasse uter- que, Theagenes et Cleomedes, quae est sententia Rechenbergii, caedem patravit.“ Codices non habent ὀλυμ- πίασιν (proparox.) = Olympiae, sed constanter ὀλυμπιάσιν = in ludis olympicis.

9. Σάμιοι Λύσανδρον] Gratum animum videntur Samii hac adula- tione significare voluisse ob restitu- tam a Lysandro eorum rempublicam eiectis Atheniensibus, ut testatur Plutarchus in Lysandri vita. Idem scriptor vivo Lysandro aras in Grae- cia erectas ac victimas narrat obla- tas fuisse. Lysandri crudelitas, quam notat Athenagoras, praecipue enituit in occidendis octingentis Milesiis, quos iurisiurandi religione deceptos partim in urbe retinuerat partim in urbem vocaverat. *Maranus.* — Pro ἐκεῖ Bodl. 1. 2 et Aet. ἔτι.

10. Ἀλκμὰν ... Κίλικες] Offen-

δος Μήδειαν καὶ Νιόβην Κίλικες, Σικελοὶ [11] Φίλιππον τὸν Βουτακίδου, [12] Ὀνήσιλον Ἀμαθούσιοι, [13] Ἀμίλκαν Καρχηδόνιοι. [14] Ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα τὸ πλῆθος καταλέγοντα. Ὅταν οὖν αὐτοὶ [15] αὐτοῖς διαφωνῶσι περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς θεῶν, τί ἡμῖν μὴ συμφερομένοις ἐπικαλοῦσι; Τὸ δὲ κατ' Αἰγυπτίους μὴ καὶ γελοῖον ᾖ; [16] Τύπτονται γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι καὶ [17] θύουσιν ὡς θεοῖς· καὶ οὐδὲν θαυμαστόν· [18] οἵ γε καὶ τὰ θηρία θεοὺς ἄγουσι καὶ ξυ- B

sionem praebent haec verba; nam, ut iam Sam. Petitus (Varr. lectt. lib. III. c. 3) monuit, non perstringit hic Athenagoras singulorum hominum circa numen deliria, sed varias gentium superstitiones. Par. 1. 2. Arg. Lub. Orat Clar. Bon. ἀλκμὰν (Lub. ἀλκμᾶν, Arg. ἀλκὰν) καὶ ἡσίοδος μήδειαν ἢ νιόβην κίλικες. Sic etiam Gesner. et Rechenberg., nisi quod hic ex Μήδειαν fecit Μήδειον. Caeteri codd. msti et editi praebent ut supra in textu. Gesnerus vero coniecit Ἀλκμὰν καὶ Ἡσίοδος Μήδειαν, Νιόβην Κίλικες. Alcman poeta lyricus (εὑρετὴς τῶν ἐρωτικῶν μελῶν; Suid.) fuit, saeculo septimo a. Chr. (Diodor. Sic. IV. c. 7); nihil nunc eius reliquum est praeter fragmenta, in quibus Medea non memoratur. Lindnerus illud Rechenbergii Μήδειον (Medeae et Iasonis filium) defendit, ad Hesiodi Theog. v. 1001 (ἥγε ... Μήδειον τέκε παῖδα, τὸν οὔρεσιν ἔτρεφε Χείρων) provocans: quamquam idem poeta l. c. 961 etiam Μήδειαν memorat: non vero divinos tribuit honores. Noli decipi verbis Odofr. Mülleri (*Orchomenos u. d. Minyer*, Vratisl. 1844, p. 264): „Als Göttin erscheint die Medea bei Hesiod und Alkman.“ Nimirum respicit tacite ad nostrum Athenagorae locum. Cf. Hesiod. Carm. ed. C. Goettling. (ed. 2) p. 97 et Poett. lyr. gr. ed. Th. Bergk. (ed. 2) p. 654. Quid? Locus corruptus est. Animadvertendum quidem est librariis in nominibus propriis labi eo fuisse proclivius, quo difficilius legi poterant. Cf. e. gr. c. 1. n. 7. Displicent vero quae Petitus l. c. proposuit: ἀλλὰ μὲν Καδούσιος Μήδειαν ἢ Νιόβην Κίλικες, ita interpretans: „Sed Cadusii colunt et venerantur Medeam tanquam deam quomodo etiam Cilices Nioben.“ Debebat saltem scribere: ἀλλὰ μὲν Καδούσιοι Μήδειαν καὶ Νιόβην Κίλικες. At ubi est δέ, respondens illi μέν? Medelam invenisse mihi videor. Etenim particula ἢ in antiquioribus codicibus hic conspicua indicat verba ἢ Νιόβην primitus in margine vel supra lineam, ad vocem Μήδειαν, fuisse posita et postea in textum infulta (c. 17. n. 22. 27, c. 18. n. 37, c. 20. n. 7 al.). Etiam Ἀλκμὰν καὶ Ἡσίοδος tamquam testes, ex consuetudine in codicibus conspicua, ad marginem appositi erant: quum Medeae mentionem facerent; inde in textum immissi sunt. Ergo fortasse legendum: κακοῖς, Μήδειαν Κίλικες, Σικελοὶ κτλ. Caeterum Medea potissimum Corinthi colebatur.

Cilices, Siculi Philippum Butacidae filium, Onesilum ii, Hamilcarem Carthaginienses. Deficiet me dies si percurram. Quum igitur inter se ipsi de diis suis nt, quid nobis crimini dant quod non in easdem ac iiones feramur. Quae autem apud Aegyptios fiunt idicula sunt? In templis enim, quum magnos agunt s, pectora feriunt tanquam ob defunctos et sacrifiiquam diis; neque id mirum: quippe quum ipsas

Φλ. τ. Βουταx.] Philippus, cidae, patria Crotoniates, m divino honore affectus. V. c. 47.
Ὀνήσιλον] Ita reponendum ulg. *'Ονησίλαον*, qui nu- l veteres memoratur. Fuit Chersis, frater Gorgi regis in insula Cypro. Cf. He- 104 sqq. Constat Ama- isse incolas urbis Ama- uae urbs erat Cypri anti-

ἄμιλλαν] Mon. *ἅμιλλαν*

ἐπιλείψει] Lub. *ἐπιλήψει*. a hyperbolica *ἐπιλείπει με* , ὁ *χρόνος*, quae frequens eteres oratores (Pape Lex. p. 789), plura disseruit us ad Aristaenet. p. 548 anud. interpretat. Meta- id. p. 678.
αὐτοῖς] Sic Par. 1. Arg. 1. Sic Morell. quoque, aran. Caeteri *αὐτοῖς*. Cf. . Mox pro *θεῶν* Mon. arg. autem a correctoris ις *θεῶν*. Idem codex pro *ἕνοις* habet *συμφερομέ-* amen, ut supra *η* positae ι *οι*.
'ύπτονται κτλ.] Minucius . 21: „Considera denique sacra ipsa et mysteria: invenies exitus tristes, fata et funera et luctus atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit, et Isiaci miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris imitantur. . . . Nonne ridiculum est vel lugere quod colas vel colere quod lugeas? Haec tamen aegyptia quondam nunc et sacra romana sunt.“ Epiphanius (Ancorat. §. 106) testatur Aegyptios ab Heraclito irrisos: „Heraclitus Aegyptiis hunc in modum obiicit: Si dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis? Nam illi Tryphonem et Osirim et alios sub terram depressos lugubri carmine prosequentes tamquam sepultos lugere solent. Quare sic illos arguebat Heraclitus: Si dii sunt, cur illos defletis; sin mortui sunt, frustra lamentamini.“ Lactant. Instit. div. I. c. 20.

17. *θύουσιν*] Nempe *τετελευτηκόσι*. Bodl. 1. 2 *ἐπιτετελευτηκόσι* coniunctim. Fellus scribi maluit: *ὡς καὶ* (pro *ἐπὶ*) *τετελευτηκόσι καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς*.

18. *οἵ γε κ. τὰ θηρία θ. ἄγ.*] Bodl. 1. 2. Aet. *καίτοι* pro *καὶ τά*. De cultu animalium Aegyptiis sueto patres saepenumero exponunt. Cf. c. 1 (n. 11). Iuvenalis Satyr. 15:

φῶντας ἐπεὶ ἀποθνήσκουσι, καὶ θάπτουσιν ἐν ἱεροῖς καὶ δημοτελεῖς κοπετοὺς ἐγείρουσιν. Ἂν τοίνυν ἡμεῖς, ὅτι μὴ κοινῶς ἐκείνοις θεοσεβοῦμεν, ἀσεβῶμεν, πᾶσαι μὲν πόλεις [19] πάντα δὲ ἔθνη ἀσεβοῦσιν· οὐ γὰρ τοὺς αὐτοὺς [20] πάντες ἄγουσι θεούς.

15. Ἀλλ' ἔστωσαν τοὺς αὐτοὺς ἄγοντες. Τί οὖν; Ἐπεὶ οἱ πολλοί, διακρῖναι οὐ δυνάμενοι τί μὲν ὕλη τί δὲ θεὸς [1] πό- C
σον δὲ τὸ διὰ μέσου αὐτῶν, προσίασι τοῖς ἀπὸ τῆς ὕλης εἰδώλοις, δι' ἐκείνους καὶ ἡμεῖς, οἱ διακρίνοντες καὶ χωρίζοντες [2] τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γενητόν, [3] τὸ ὂν καὶ τὸ οὐκ ὄν, τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητόν, καὶ [4] ἑκάστῳ αὐτῶν τὸ προσῆκον ὄνομα ἀποδιδόντες, προσελευσόμεθα καὶ προσκυνήσομεν τὰ ἀγάλματα; Εἰ μὲν γὰρ ταὐτὸν [5] ὕλη καὶ θεός, δύο ὀνόματα καθ' ἑνὸς πράγματος, τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα, τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον οὐ νομίζοντες θεούς, ἀσεβοῦμεν. Εἰ δὲ διεστᾶσι [6] πάμπολυ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τοσοῦτον ὅσον τεχνίτης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ παρασκευή, τί ἐγκαλούμεθα; [7] Ὡς γὰρ ὁ κεραμεὺς [illegible]

„Quis nescit qualia demens Aegyptus portenta colit?“ Ad δημοτελεῖς κοπετοὺς Lindner.: „Tale quid accidebat in funere Apis bovis, qui publico et solemniter sepeliebatur prope Memphim oppidum, indicto luctu publico, conf. Iablonski Pantheon Aegypt. lib. IV. c. 2. §. 12 sq.“

19. πάντα δὲ ἔθνη ἀσεβοῦσιν] Eodem argumento saepe usi sunt alii religionis defensores. Tertullianus Apolog. c. 13: „Cum alii alios colitis“, inquit, „utique quos non colitis offenditis. Praelatio alterius sine contumelia alterius non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione. Iam ergo contemnitis quos reprobatis quos reprobando offendere non timetis.“ Eadem leguntur adv. nat. I. c. 10. [Cf. Iustini Mart. Apol. I. c. 24. n. 2.] Hac ratiocinatione Augustinus utendum sibi esse non duxit, quia aliud sibi proponebat. „Qua in re“, inquit De civit. dei VII. c. 1, „non dico quod facetius ait Tertullianus fortasse quam verius, si dii seligantur ut bulbi, utique caeteri reprobi iudicantur. Non hoc dico: video enim etiam ex selectis seligi aliquos ad aliquid maius atque praestantius. Sicut in militia, cum tirones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod maius [illegible] morum.“ Demonstrare institu[illegible] Augustinus deorum cultu aeter[illegible] felicitatem comparari non p[illegible] Huic proposito parum condu[illegible] ethnicos impietatis arguere, [illegible] alios alii deos colebant. At ea[illegible] ratiocinatio magnum et praec[illegible] Tertulliano usum praebebat, [illegible] profecto reiectum non fuisse ab [illegible]gustino asseverare licet. D[illegible] enim illa ratiocinatio stat princ[illegible] 1°. nemini cultum divinum esse [illegible]

referant in deos iisque mortuis capillos deponant, et eliant in templis publicosque planctus excitent. Si s, quia non eamdem atque illi pietatem in deos sequinpii sumus, omnes civitates omnesque gentes impiae on enim omnes eosdem agnoscunt deos.

Sed esto, eosdem agnoscant. Quid igitur? Quia quum internoscere non possit quid materia quid antum inter utrumque intervallum sit, supplicat conx materia simulacris: num idcirco nos quoque, qui mus et disiungimus infectum et factum, id quod est l non est, id quod mente et quod sensu percipitur, m unicuique horum nomen imponimus, adibimus et mus simulacra? Nam si unum et idem materia et deus, sdem rei nomina: impii sumus, qui lapides et ligna, et argentum non existimemus deos. Sin autem lona se invicem distant, et tantum quantum artifex et s eius arti apparatus, quid incusamur? Quemadmo-

, nisi qui ab omnibus cot adorandus sit; 2°. cum s impietatis nomine damhnici ob cultum diis negae merito referebant Chried allatum erat ab adver-*Maranus.*
πάντες] Excidit errore in s Morelli et Ducaei.
όσον ... αὐτῶν] Cf. c. 4. Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *ν*. Lub. et Mon. non *προσπροσιᾶσι*. Tum *ὑπὸ* Bodl. *τό*.
ὸ ἀγένητον καὶ τὸ γενη- Par. 1 et Arg.; sic Lindque. Cf. c. 4. n. 10. Mon. *νητον καὶ τὸ γεννητόν*. codd. msti et editi incon-*ἀγέννητον καὶ τὸ* (Bodl. 1 *ητόν*.

3. *τὸ ὄν*] Bodl. 1. 2 *τὸ ἓν*, nec *καὶ τὸ οὐκ ὄν* agnoscunt.

4. *ἑκάστῳ*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἑκάστων*.

5. *ὕλη*] Materiam passim Athenagoras vocat omne corpus sive simplex, id est elementum, sive ex elementis compositum; mox vero ἡ *πανδεχὴς ὕλη* ab eo dicitur, materia prima tantum, omnium scilicet formarum capax, chaos poetarum, terra inanis et informis in sacris literis. *Gesner.*

6. *κάμπολυ*] Bodl. 1. 2. Aet. *παμπόλλοι*.

7. *Ὡς γὰρ* etc.] Interpr. Camp.: „Denn wie sich der Töpfer zum Thon verhält (die Materie ist nämlich der Thon, der Künstler aber der Töpfer), so verhält sich Gott der Werkmeister [*δημιουργός* c. 10.

ὁ πηλός (ὕλη μὲν ὁ πηλός, τεχνίτης δὲ ὁ κεραμεύς), καὶ ὁ θεὸς δημιουργός, [8] ὑπακούουσα δὲ αὐτῷ ἡ ὕλη πρὸς τὴν τέχνην. [9] Ἀλλ' ὡς ὁ πηλὸς καθ' ἑαυτὸν σκεύη γενέσθαι χωρὶς τέχνης ἀδύνατος, καὶ ἡ πανδεχὴς ὕλη ἄνευ τοῦ θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ διάκρισιν καὶ σχῆμα καὶ κόσμον οὐκ ἐλάμβανεν. Ὡς δὲ οὐ τὸν κέραμον προτιμότερον τοῦ [10] ἐργασαμένου αὐτὸν ἔχομεν οὐδὲ τὰς φιάλας καὶ χρυσίδας [11] τοῦ χαλκεύσαντος, ἀλλ' εἴ τι περὶ ἐκείνας δεξιὸν κατὰ τὴν τέχνην τὸν τεχνίτην ἐπαινοῦμεν, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τὴν ἐπὶ τοῖς σκεύεσι δόξαν καρπούμενος, καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ θεοῦ τῆς διαθέσεως τῶν κεκοσμημένων οὐχ ὕλη τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν δικαίαν ἔχει ἀλλ' ὁ δημιουργὸς [12] αὐτῆς θεός. [13] Ὥστε, εἰ τὰ εἴδη τῆς ὕλης ἄγοιμεν θεούς, ἀναισθητεῖν τοῦ ὄντος θεοῦ δόξομεν, τὰ λυτὰ καὶ φθαρτὰ τῷ ἀϊδίῳ ἐξισοῦντες.

16. [1] Καλὸς μὲν γὰρ ὁ κόσμος καὶ τῷ μεγέθει περιέχων B καὶ τῇ διαθέσει τῶν τε ἐν τῷ λοξῷ κύκλῳ καὶ τῶν περὶ τὴν ἄρκτον καὶ τῷ σχήματι σφαιρικῷ ὄντι· ἀλλ' οὐ τοῦτον, ἀλλὰ

n. 19] zu der seiner Kunst gehorchenden Materie.“ Arg. Orat. Mon. Bon. pariter atque editi ante Maran.: ὡς γὰρ ὁ κεραμεύς, καὶ ὁ θεὸς δημιουργὸς, ὑπακούουσα κτλ. Repetita verba ὁ κεραμεὺς καὶ ὁ in causa fuere cur verba inter ὁ κεραμεὺς et καὶ ὁ interposita, καὶ ὁ πηλὸς ὕλη μὲν ὁ πηλὸς τεχνίτης δὲ ὁ κεραμεύς, omitterentur. Reliqui codd. msti, etiam Mon. in marg., pleniorem eamque genuinam lectionem praebent.

8. ὑπακούουσα] Aet. ὑπακούσασα. Mox ἡ ὕλη αὐτῷ Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. pro αὐτῷ ἡ ὕλη.

9. Ἀλλ'] Gesner. coniecit καί. Pro καὶ ἡ πανδεχὴς (cf. n. 5) Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. καὶ παντευχής. De sententia adeas c. 10. n. 12. Caeterum διάκρισις, secretio, „pertinet ad separationem elementorum quae in chao iacebant commixta“ (Lindner).

10. ἐργασαμένου] Sic ex Par. 1. 2. Arg. Ottob. 1. 2 reposui. Lub. et Mon. ἐργασμένου. Caeteri εἰργασμένου, id quod etiam est in editis.

11. τοῦ] Bodl. 1. 2 τοὺς.

12. αὐτῆς] Bodl. 1 αὐτὸς. Huic loco similis est in Theodoreti Therap. serm. 3, ut Dechair. monet.

13. Ὥστε, εἰ] Codd. editi ὡς εἰ. Sic etiam msti. Sed Lub. et Mon. ὡσεί coniunctim; in Arg. εἰ τὰ omisit librarius in textu, posuit tamen supra lineam. Equidem, quum Athenagoras Atheniensis ὡς (c. ind.) non dixerit pro ὥστε, pro ista librariorum voce hanc genuinam scri-

dum enim figulus et lutum (materia quidem lutum, artifex autem figulus), ita deus opifex et quae eius arti obsequitur materia. Sed quemadmodum lutum per seipsum vasa fieri sine arte non potest, ita omnium formarum capax materia sine deo opifice nec distinctionem nec figuram nec ornatum accepit. Quemadmodum autem figlinum opus pluris non facimus quam figulum nec phialas et vasa aurea quam fabrum, sed si quid in iis arte elegans artificem laudamus, isque laudem ex vasis reportat, ita, ubi agitur de materia et deo, mundi descriptionis gloriam et honorem non materia sibi merito vendicat sed materiae opifex deus. Itaque, si materiae species agnoscamus deos, nullum veri dei sensum habere videbimur, ut qui aeterno adaequemus obnoxia dissolutioni et corruptioni.

16. Praeclarus quidem mundus est, tum magnitudine excellens, tum dispositione eorum quae in obliquo circulo et eorum quae circa septemtrionem sunt, tum figura sphaerica:

pturam reposui. Error natus est ex particula ὡς (ὡς ... καὶ = *quemadmodum* ... ita *etiam:* c. 24. p. 27 C. c. 33. p. 37 A: pariter ὡς ... οὐδὲ c. 22. p. 24 D) ter in hoc capite praecedente. Alibi quoque eadem commutatio deprehenditur: c. 22. n. 0. Iust. Dial. c. Tr. c. 35. n. 23. *Τὰ εἴδη τῆς ὕλης* (c. 22. n. 48) „sunt formae, quas ab artifice summo accepit materia rudis, velut sunt argentum, aurum, ligna, corpora omnia coelestia et terrena" (Lindner). Pro τοῦ ὄντος θεοῦ Arg. et Lub. τοῦ ὄντως θεοῦ habent.

1. *Καλὸς κτλ.*] Paraphrasin huius loci de pulchritudine mundi, ratione figurae et coloris et magnitudinis, Plutarchus dabit De placitis philosophorum I. c. 6, ubi inter caetera de magnitudine sic scribit: καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους καλός· πάντων γὰρ τῶν ὁμογενῶν τὸ περιέχον καλόν, h. e. „magnitudinis etiam ratione pulcher est mundus; quod enim omnia suae naturae cognata in se contineat, pulchrum est," vel potius: „quod enim omnibus suae naturae cognatis excellat, pulchrum est." Nam περιέχειν verbum aliquando *excellere* significat. *Gesner*. In translatione igitur V. D. habet: „Pulcher quidem mundus est, atque magnitudine et dispositione siderum quae in zodiaco circulo circaque ursam sunt, tum autem et orbiculari sua forma admirabilis". Maran. cum περιέχων, ut S. Petrus, πάντα subaudivit: „tum magnitudine qu[i]a omnia complectitur". Pro τῷ ante μεγέθει Bodl. 1. 2 τό. *Τῇ διαθέσει τῶν* τε scilicet ἀστέρων.

τὸν τεχνίτην αὐτοῦ προσκυνητέον. [2] Οὐδὲ γὰρ οἱ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνούμενοι ὑπήκοοι, παραλιπόντες ὑμᾶς τοὺς ἄρχοντας καὶ δεσπότας θεραπεύειν, παρ' ὧν ὧν ἂν δέοιντο καὶ τύχοιεν, [3] ἐπὶ τὸ σεμνὸν τῆς καταγωγῆς ὑμῶν καταφεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν μὲν βασιλικὴν ἑστίαν [4] τηνάλλως ἐντυχόντες αὐτῇ θαυμάζουσι καλῶς C ἠσκημένην, ὑμᾶς δὲ [5] πάντα ἐν πᾶσιν ἄγουσι τῇ δόξῃ. Καὶ ὑμεῖς μὲν οἱ βασιλεῖς ἑαυτοῖς ἀσκεῖτε τὰς καταγωγὰς βασιλικάς, ὁ δὲ κόσμος οὐχ ὡς δεομένου τοῦ Θεοῦ γέγονεν· πάντα γὰρ ὁ Θεός ἐστιν αὐτὸς [6] αὐτῷ, φῶς ἀπρόσιτον, κόσμος τέλειος, πνεῦμα, δύναμις, λόγος. Εἰ τοίνυν ἐμμελὲς ὁ κόσμος ὄργανον [7] κινούμενον ἐν ῥυθμῷ, τὸν ἁρμοσάμενον καὶ [8] πλήσσοντα τοὺς φθόγγους καὶ τὸ σύμφωνον ἐπᾴδοντα μέλος, οὐ τὸ ὄργανον προσκυνῶ· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ [9] τῶν ἀγωνιστῶν, παραλιπόντες οἱ D

2. Οὐδὲ ... τῇ δόξῃ] Cf. Prolegg. c. VII. Pro ἀφικνούμενοι Bodl. 1 et Aet. ἀφικούμενοι. Par. 1. Lub. Petr. Aet. non παρ' ὧν ὧν ἂν δέοιντο sed παρ' ὧν ἂν δέοιντο. (Aet. παρ' ὧν δέοιντο.) Suffr. Petrus: *a quibus et petere queant et impetrare.* Sic (omisso altero ὧν) errore etiam Lindner. edidit, inepte dicens (in Cur. poster.) „Deest ἐκείνων ante ὧν". Pro τύχοιεν Bodl. 1. 2. Aet. τύχοιμεν.

3. ἐπὶ τὸ σεμνὸν etc.] Refert Clemens Alex. Protrept. [§. 50] illud Heracliti: καὶ τοῖσι ἀγάλμασι τουτέοισι εὔχονται, ὁκοῖον εἴ τις τοῖσι δόμοισι λεσχηνεύοιτο. *His simulacris vota faciunt, velut si quis cum aedibus garriat.* Minucius Fel. Octav. [c. 18. §. 4]: „Quod si ingressus aliquam domum omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique praeesse ei crederes aliquem dominum, et illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, quum coelum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum parentemque, ipsis sideribus et totius mundi partibus pulchriorem."

4. τηνάλλως] H. e. τὴν ἄλλως (sic Mon. habet divise) sc. ὁδόν, *anderweitig*, plerumque i. q. ἄλλως, *ohne besondere Absicht, nur so hin,* Suffr. Petr. „per otium", Gesner. „obiter et praetereuntes tantum". Cf. Schaefer. ad Dionys. Hal. De composit. verbor. p. 230. Pertinet non ad ἐντυχόντες (Maran.) sed ad θαυμάζουσι. Pro μὲν ante βασιλικὴν Bodl. 1. 2 μετά.

5. πάντα ἐν πᾶσιν] Haec verba ad ὑμᾶς apposita sunt: „euch als Mittelpunkt des Ganzen". Eandem formulam Paulus de deo (1 Cor. 15, 28) et de Christo (Col. 3, 11) usurpat. Ἄγειν τῇ δόξῃ = *honorare, celebrare.* Cf. c. 4. n. 14. Itaque non est opus Gesneri coniectura: ὑπὲρ πάντα.

6. αὐτῷ] Aet. et Bon. αὐτῷ; sic etiam Gesn. Rechenb. Dechair. Lindn. Caeteri codd. msti αὐτῷ;

non hic tamen, sed artifex adorandus est. Neque enim qui ad vos accedunt subditi, insalutatis vobis principibus ac dominis, a quibus sane ea quibus indigent consequantur, ad palatii vestri magnificentiam confugiunt, sed regiam quidem domum obiter, si in eam inciderint, mirantur praeclare adornatam, vos autem a quibus omnia pendent honore prosequuntur. Ac vos quidem reges vobis ipsis regias domos adornatis, mundus autem non ideo factus quod eo indigeret deus; omnia enim ipse sibi deus est, lumen inaccessum, mundus perfectus, spiritus, potentia, ratio. Iam vero si mundus instrumentum concinnum est quod in numerum movetur, eum qui sonos temperat pulsatque et numerosum concentum modulatur, non ipsum instrumentum adoro; neque enim prae-

pariter Morell. Duc. Maran. (c. 2. n. 9). Deus φῶς ἀπρόσιτον: 1 Timoth. 6, 16. Cf. c. 10. n. 3, ibique (πν., δύν.) n. 9 et 16. Lindner: „κόσμος τέλειος cum deus dicitur, nescio qua ratione hominem suspicione vel naturalismi vel spinocismi vindicem, nisi si dicam verbis eum usum esse minus sanis in sensu perquam sano." Contra monuit Rössler (*Biblioth. d. Kirchenvv.* T. I. p. 197): „Aber Athenagoras sagt nicht überhaupt κόσμος ἐστὶ θεός, sondern ὁ θεός ἐστιν αὐτὸς αὐτῷ ... κόσμος τέλειος: er hat die Welt so gar nicht nöthig, wie ihr, Herrscher, einen Palast darin zu wohnen nöthig habt (man merke diesen Gegensatz, um den rechten Verstand nicht zu verfehlen), — dass er **sich selbst** eine vollkommene Welt ist d. i. in sich selbst alles das hat was ihm die Welt allenfalls darbieten und leisten möchte. Da sehe ich keine Gefahr von dem Naturalismus oder Spinozismus." Simili modo C. W. F. Walchius (ap. Lindner. in Cur. poster.) recte explicuit: omnia deus sibi ipse est; nihil opus fuit creato sole, quum deus ipse sibi sit lux eaque inaccessa, nihil creato mundo, quum ipse sibi sit mundus perfectus, nihil spiritualibus naturis, quum ipse sibi sit πνεῦμα, δύναμις, λόγος (*ratio*). Et ita Athenagoras idem dicit quod Tertullianus adv. Prax. c. 5: „Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia," et Minucius Fel. l. c. c. 18. §. 7: „qui (deus) ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo." Cf. Münscher *Hdbch d. chr. Dogmengesch.* T. II. (ed. 2) p. 45. 61.

7. κινούμενον] Editi καὶ κινούμενον. Sed eieci particulam, quum a codd. mstis absit, exceptis Bon. et Bodl. 2. In Aet. est κοινούμενον. — De orbium coelestium concentu cfr. Cicero Somn. Scip. et eius interpres Macrobius II. c. 4.

8. πλήσσοντα] Bodl. 1. 2. Aet. τὸν πλήσσοντα.

9. τῶν] Bodl. 2 τόν. Eodem exemplo Tertullianus ad nat. II. c. 5

ἀθλοθέται τοὺς κιθαριστάς, τὰς κιθάρας στεφανοῦσιν αὐτοί.
[10] Εἴτε, ὡς ὁ Πλάτων φησί, τέχνη τοῦ θεοῦ, θαυμάζων αὐτοῦ τὸ κάλλος τῷ τεχνίτῃ πρόσειμι· εἴτε οὐσία [11] καὶ σῶμα, ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, οὐ παραλιπόντες προσκυνεῖν τὸν αἴτιον τῆς κινήσεως τοῦ σώματος θεὸν [12] ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα καταπίπτομεν, [13] τῷ ἀπαθεῖ ἀέρι κατ' αὐτοὺς τὴν παθητὴν ὕλην προσκυνοῦντες· εἴτε [14] δυνάμεις τοῦ θεοῦ τὰ μέρη τοῦ κόσμου νοεῖ τις, οὐ τὰς δυνάμεις προσιόντες θεραπεύομεν, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτῶν καὶ δεσπότην. Οὐκ αἰτῶ τὴν ὕλην ἃ μὴ ἔχει, οὐδὲ παραλιπὼν τὸν θεὸν [15] τὰ στοιχεῖα θεραπεύω, 16
οἷς μηδὲν πλέον [16] ἢ ὅσον ἐκελεύσθησαν ἔξεστιν· εἰ γὰρ καὶ [17] καλὰ ἰδεῖν τῇ τοῦ δημιουργοῦ τέχνῃ, ἀλλ' αὐτὰ τῇ τῆς ὕλης [18] φύσει. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ [19] λόγῳ τούτῳ καὶ Πλάτων· [20] Ὃν γὰρ οὐρανόν, φησί, καὶ κόσμον [21] ἐπωνόμακεν, πολλῶν μὲν

utitur: „Nam in voluptatibus vestris non tibiae aut citharae coronam ad praemium adiudicatis, sed artifici, qui tibiam et citharam suavitatis temperet vi." Cf. Irenaeum adv. haeres. II. c. 25. §. 2.

10. *Εἴτε*] Scil. *ὁ κόσμος*. In Lub. *εἴτε* omissum est. Mon. *ἐστε* (sic), sed punctis supra *σ* positis Sophianus indicavit lectionem falsam esse. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *ὥστε εἴτε*. Maran. *ὁ* ante *Πλάτων* errore omisit. Pro *τέχνη* (nom.: *ein Kunstwerk:* c. 17) Mon. *τέχνῃ* (dat.).

11. *καὶ σῶμα*] Subaudiendum est *τοῦ θεοῦ*, quae vox paullo ante occurrit. Neque enim Peripateticorum propria fuit haec sententia, mundum esse substantiam et corpus, sed, ut supra c. 6 testatur Athenagoras, deum Aristoteles eiusque sectatores ex corpore et anima veluti animal quoddam componebant, et corpus quidem assignabant aetheream substantiam et tum errantia tum fixa sidera, animam autem rationem motuum corporis effectricem. *Maranus.*

12. *ἐπὶ ... καταπίπτομεν*] Gal. 4, 9. — In Arg. desunt verba *στοιχεῖα* usque ad *κατ' αὐτοὺς*, ut legatur: *καὶ ἀσθενῆ τὴν παθητὴν ὕλην προσκυνοῦντες*: id quod alia manus in *προσκυνοῦμεν* mutavit. Articulum *τὴν*, ante *παθητήν*, Morell. Duc. Maran. errore omiserunt.

13. *τῷ ἀπαθεῖ*] Bodl. 1. 2 *τῷ ἀσθενεῖ*. — *Ἀέρα* cum *ἀπαθῆ* dicit, non intelligit animam rationalem [Gesn.] sed elementum illud notissimum, cui philosophi *ἀπάθειαν* attribuebant. Fortasse deest *σὺν* vel *ἐν* ante *τῷ ἀπαθεῖ*. [? Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1109.] *Lindner.*

14. *δυνάμεις τ. θεοῦ*] Hic non sunt angeli, alibi *δυνάμεις* vocati

sides in certaminibus, citharaedis praetermissis, citharas eorum coronant. Sive mundus, ut Plato ait, artificium dei est, admirans eius pulchritudinem ad artificem adeo; sive illius substantia est et corpus, ut Peripateticis placet, non omisso cultu dei, qui motûs corporis auctor est, ad egena et infirma elementa delabimur, aere, ut ipsi existimant, a perpessione immuni materiam perpessioni obnoxiam adorantes; sive quis dei potestates mundi partes existimat, non ad potestates adimus colendi causa, sed ad earum creatorem et dominum. Non ea peto a materia quibus ipsa caret, nec relicto deo elementa colo, quibus nihil amplius licet quam quod iussa sunt; etsi enim visu praeclara propter opificis artem, non tamen a materiae natura discedunt. Testis accedit huic sententiae ipse Plato; *Quod* enim *coelum*, inquit, *et mundum*

(cf. c. 10. n. 16), ut censuere Münscherus (l. c. p. 24), Clarisseus (De Athenag. vita et scriptt. et eius doctr. p. 106. n. 13), alii, sed iuxta planum sententiarum nexum potentiae naturae in deos relatae (vergötterte Naturmächte), ut etiam Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* T. II. p. 198) admonuit. Mon. δυνάμεις θεοῦ, omisso τοῦ. Mox pro τὰς δυνάμεις Aet. τὰς δύναμις.

15. τὰ στοιχεῖα] Liquet haec elementa, quae visu praeclara esse propter opificis artem declarat, non esse aerem aut aquam aut ignem aut terram, sed solem et stellas. *Maranus*. Cf. Iustin. Mart. Apol. II. c. 5. n. 2. — Tatianus Or. ad Gr. c. 4: Γέγονεν ἥλιος καὶ σελήνη δι' ἡμᾶς· εἶτα πῶς τοὺς ἐμοὺς ὑπηρέτας προσκυνήσω;

16. ἢ] Deest in Arg. Verbum ἔξεστιν, quod in omnibus codd. mstis invenitur, a Morello et Ducaeo errore omissum est. Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. οἷς μηδὲν ἢ ὅσον ἐκελεύσθησαν πλέον ἔξεστιν.

17. καλά] Arg. καλὸν. Idem mox οὐ pro αὐτά.

18. φύσει] Hic editi addunt μαρτυρεῖ. Quod quum iterum occurrat ac sententiam prorsus deformet, visum est delendum e contextu. *Maranus*. Recte deest in Lub. (adstipulante Kaisero) et Bodl. 2. Adeas praeterea quae c. 14. n. 3 observavi.

19. λόγῳ] Excidit mendose apud Morell. et Duc. Particula καὶ ante Πλ. deest in Bodl. 1. 2. Clar.

20. Ὃν ... ἀδύνατον] Plat. Polit. p. 269. D. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. VI. p. 30).— Hic locus editores cunctos fugit.

21. ἐκωνόμακεν] Fortasse ἐπωνομάκαμεν, ut Plato. Tum is habet: πολλῶν μὲν καὶ μακαρίων παρὰ τοῦ γεννήσαντος μετείληφεν,

μετέσχηκε μακαρίων παρὰ τοῦ πατρός, ἀτὰρ οὖν δὴ κεκοινώνηκε σώματος· ὅθεν αὐτῷ [22] μεταβολῆς ἀμοίρῳ τυγχάνειν ἀδύνατον. Εἰ τοίνυν θαυμάζων τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης οὐ προσκυνῶ αὐτὰ ὡς θεούς, εἰδὼς τὸν ἐπ' αὐτοῖς τῆς λύσεως λόγον, ὧν οἶδα [23] ἀνθρώπους δημιουργοὺς πῶς ταῦτα προσείπω θεούς; [24] Σκέψασθε δέ μοι διὰ βραχέων.

17. Ἀνάγκη δὲ [1] ἀπολογούμενον ἀκριβεστέρους παρέχειν τοὺς λογισμοὺς καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων, ὅτι νεώτερα, καὶ περὶ τῶν εἰκόνων, ὅτι χθὲς καὶ πρώην γεγόνασιν, [2] ὡς λόγῳ εἰπεῖν. Ἴστε δὲ καὶ ὑμεῖς ταῦτα ἀξιολογώτερον, ὡς ἂν [3] ἐν πᾶσι καὶ ὑπὲρ πάντας τοῖς παλαιοῖς συγγινόμενοι. Φημὶ οὖν Ὀρφέα καὶ Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον εἶναι [4] τοὺς καὶ γένη καὶ ὀνόματα δόντας τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις θεοῖς. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ [5] Ἡρόδοτος· [6] Ἡσίοδον γὰρ καὶ Ὅμηρον [7] ἡλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω πρεσβυτέρους ἐμοῦ γενέσθαι, καὶ οὐ πλείοσι· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ [8] ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι, καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες [9] καὶ τιμάς τε καὶ τέχνας διελόντες, καὶ εἴδεα αὐτῶν σημήναντες. Αἱ δ' εἰκόνες, μέχρι μήπω πλαστικὴ καὶ

ἀτὰρ κτλ. Post κεκοινώνηκε inserit γε καί.

22. μεταβολῆς] Aet. καταβολῆς. Statim Plato ἀμοίρῳ γίγνεσθαι διὰ παντὸς ἀδύνατον.

23. ἀνθρώπους] Lub. et Petr. ἀνθρωπίνους. Bodl. 1. 2. Aet. αὐτούς.

24. Σκέψασθε] Aet. σκέψασθαι.

1. ἀπολογ.] Bodl. 1. 2 ὑπολογ. Vox ὀνομάτων spectat ad nomina deorum: ea esse recentia.

2. ὡς λόγῳ εἰπεῖν] Sic recte Ducaeus edidit. Respicit ad formulam proverbialem χθὲς καὶ πρώην (Iustin. Mart. Apol. II. c. 1. n. 2). Caeteri ὡς λόγος εἰπεῖν. Arg. ὡς λόγον (mutatum in λόγος) εἰπεῖν. C. 29: οἳ, ὡς εἰπεῖν λόγῳ, χθὲς καὶ πρώην ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες, θεοὶ νομίζονται. Iam Stephanus non dubitavit quin λόγῳ et nostro loco legi debeat.

3. ἐν πᾶσι] Maran. male: cum omnibus eruditis hominibus. Gesn. et Lindn. (in Cur. poster.) inepte cum τοῖς παλαιοῖς coniungunt: in antiquissimis quibusque scriptis, si alius quisquam, versati. Explica (c. 16. n. 5): in omnibus quae ad eruditionem pertinent. Arg. συγγιγνόμενοι (c. 6. n. 19).

4. τοὺς κ. γ. κ. ὀ. δόντας Haec verba in codd. mstis et editi alieno loco posita sunt, nempe in effato Hesiodi statim laudato, inde

appellavit, id multa quidem a patre felicia consecutum est, sed tamen corporis est particeps; hinc mutationis expers esse non potest. Igitur si, quamvis coelum et elementa quoad artem admiror, ea ut deos non adoro, quippe quum impositam iis dissolutionis legem noverim: quorum homines opifices esse scio quomodo ea appellaverim deos? Rem iam, quaeso, paucis considerate.

17. Necesse est autem causam dicenti accuratiores rationes afferre et de nominibus, ea esse recentia, et de simulacris, ea esse heri et nudius tertius facta, ut ita dicam; haec vero et vos accuratius scitis, ut qui in omnibus et supra omnes cum veteribus consuetudinem contraxistis. Dico igitur Orpheum et Homerum et Hesiodum esse qui et genera et nomina iis quos appellant diis dedere. Testatur id ipse Herodotus: *Hesiodum enim et Homerum quadringentis annis existimo antiquiores me esse, nec pluribus; hi sunt autem qui deorum generationem condiderunt Graecis, ac diis cognomina imposuerunt et honores artesque distribuerunt, et eorum formas designarunt.* Simulacra autem, quamdiu pla-

voces *οὐ πλείοσι* et *οὗτοι δέ εἰσιν*, ubi non sine incommodo leguntur: quapropter restituendas esse duxi in avitam sedem. Maran. et Lindner. maluerunt Dechairio praeeunte ista verba post *λεγομένοις θεοῖς* collocari. Prorsus vero improbandae sunt emendandi rationes a Gesnero et Suffr. Petro commendatae: ille enim post *Ἡσίοδον* addi iussit *ἰσοχρόνους* vel *ὁμήλικας*, hic *εὑρέτας* vel *τεχνίτας* vel *εἰσηγήτας*. Lindner: „Fallitur Athenagoras, cum putat ab his poetis nomina imposita esse diis, quae ante non habuerint. Quae enim Homerus in Iliade et Hesiodus in Theogonia de diis tradiderunt haec non ex ingenio conficta sunt ab his duumviris, sed traditionem habuerunt quam sequerentur antiquissimam.“ Pro *ὑπ' αὐτῶν* Bodl. 1. 2 *ἐπ' αὐτῶν*.

5. *Ἡρόδοτος*] Bodl. 1. 2 *ὁ Ἡρόδοτος*.

6. *Ἡσίοδον ... σημήναντες*] Herod. Histor. II. c. 53.

7. *ἡλικίην*] Bodl. 1. 2 *ἡλικία*. Tum fortasse *τετρακοσίοισι* legendum, ut apud Herodotum. Idem pro *πρεσβ. ἐμοῦ* habet *μευ πρεσβυτέρους*. Dein *πλέοσι*. Pro *δοκέω* Bodl. 1. 2. Act. *δοκέων*. Cf. n. 4.

8. *ποιήσαντες*] Mendose Morell. *πονήσαντες* et Maran. *κινήσαντες*. Arg. *θεογονικὴν* pro *θεογονίην*.

9. *καὶ*] Deest in Bodl. 1. 2. Act. Mox Mon. *σημαίναντες*.

γραφικὴ καὶ ἀνδριαντοποιητικὴ ἦσαν, [10] οὐδὲ ἐνομίζοντο, [11] Σαυρίου δὲ τοῦ Σαμίου καὶ Κράτωνος τοῦ Σικυωνίου καὶ Κλεάνθους τοῦ Κορινθίου καὶ κόρης Κορινθίας ἐπιγενομένων· καὶ σκιαγραφίας μὲν εὑρεθείσης ὑπὸ [12] Σαυρίου, ἵππον ἐν ἡλίῳ περιγράψαντος, γραφικῆς δὲ [13] ὑπὸ Κράτωνος, [14] ἐν πίνακι λελευκωμένῳ σκιὰς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐναλείψαντος· [15] ἀπὸ δὲ τῆς κόρης ἡ κοροπλαθικὴ εὑρέθη· [16] ἐρωτικῶς γάρ τινος ἔχουσα περιέγραψεν αὐτοῦ κοιμωμένου ἐν τοίχῳ τὴν σκιάν, εἶθ' ὁ πατὴρ ἡσθεὶς [17] ἀπαραλλάκτῳ οὔσῃ τῇ ὁμοιότητι, (κέραμον δὲ εἰργάζετο) [18] ἀναγλύψας τὴν περιγραφὴν πηλῷ προσανεπλήρωσεν· ὁ τύπος 17
ἔτι καὶ νῦν ἐν Κορίνθῳ σώζεται. Τούτοις δὲ ἐπιγενόμενοι [19] Δαί-

10. οὐδὲ ἐνομίζ.] I. q. waren auch nicht (als Brauch anerkannt) üblich s. im Brauche. Cf. Pape Lex. gr. T. II. p. 244 sq. Inutilis est Gesneri coniectura ὠνομάζοντο. Bodl. 1. 2 ὀνομάζοντο.

11. Σαυρίου δὲ] H. e. ἐνομίζοντο δὲ, scil. εἰκόνες, Σαυρίου τοῦ Σ. etc. Scholion (s. rubrica) in marg. Par. 1 et 2: Σαυρίας· Κράτων· Κλεάνθης· Κόρη· ἀπὸ [sic] τούτων ἐπενοήθη πλαστική τε καὶ γραφική. Hos artifices, excepto Cleanthe, quem alii graphices inventorem (Plin. XXXV. c. 3. s. 5), alii pictorem (Strab. VIII. p. 343 ed. Cas. Athen. VIII. p. 346 ed. Cas.) dixerunt, solus Athenagoras memoravit. Cf. I. Sillig Catal. artific. (Dresd. et Lips. 1827) p. 152. 160. 162. 409. Κόρη vero nomen proprium sit (sic fere omnes censent praeeunte Gesnero in translatione) an appellativum (Lindn.) non satis constat. Sed hoc ego quidem praefero, praesertim quum articulus (τῆς) ante Κορινθίας desit, quem in praecedentibus constanter legis: Σ. δὲ τοῦ Σαμίου etc. Inde etiam posthac: ἀπὸ δὲ τῆς κόρης.

12. Σαυρίου] Bodl. 1. 2. Aet. τοῦ Σαυρίου.

13. ὑπὸ] Morell. et Duc. καὶ mendose.

14. ἐν πίνακι λελευκωμένῳ] Quas picturas Plinius XXXV. c. 9 monochromata dixit h. e. imagines colore rubro in tabula alba. Lindner. — Bodl. 1. 2. Aet. ἐν π. λελευκωμένων. Lub. et Petr. σκιὰν, Mon. σκιᾶς.

15. ἀπὸ δὲ τ. κ.] Articulus illam indicat puellam Corinthiam antea memoratam. Lub. ὑπὸ δὲ τ. κ. Et sic Maranus coniecit: ὑπὸ δὴ τ. κ. Sed lectio vulgata est sana; egregie quadrat in κόρην. Saepenumero enim ἀπὸ de persona vel re dicitur, ansam et opportunitatem praebente; exempla dedi Iustin. Mart. Orat. ad Gentt. c. 1. n. 7; cf. Matthiae Ausf. gr. Gramm. (ed. 2) p. 1132 sq. et Winer Gramm. d. neutest. Spr. (ed. 6) p. 332. Plinius dicit (n. 16) filiae opera. Cur δὲ in δὴ mutandum equidem non video. Iam vero ex κοροπλαστική, quod

stice et pictura et ars statuaria non erant, neque usitata erant, sed tum demum quum Saurias Samius et Crato Sicyonius et Cleanthes Corinthius et puella Corinthia prodiissent: quumque delineatio quidem a Sauria inventa esset, qui equum in sole adumbravit, pictura autem a Cratone, qui in tabula dealbata umbras viri ac mulieris illevit; per illam autem puellam coroplathice inventa est: haec enim cuiusdam amore capta dormientis umbram in pariete delineavit, tum pater, imagine simillima delectatus, (is autem figulus erat) delineationem postquam exsculpsit luto implevit: haec effigies etiamnunc Corinthi servatur. His posteriores Daedalus

in omnibus codd. editis est, ope Par. 1. Lub. Petr. Mon. κοροπλαθικὴ *(ars pupas fingendi)* effeci. Arg. κοροπαλθική. Nempe vox κοροπλάστης est hellenistica, ut Moeris testatur, pro attica ideoque Athenagorae magis accommodata κοροπλάθος, h. e. interprete Suida ὁ τοὺς κόρους (pupas) πλάττων κηρῷ ἢ γύψῳ. Cf. Stephan. Thes. gr. ling. (ed. C. B. Hase) Vol. IV. p. 1840.

16. ἐρωτικῶς γάρ κτλ.] Plinius XXXV. c. 12. s. 43: „Opere terrae fingere ex argilla similitudines Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiae opera: quae capta amore iuvenis, abeunte illo peregre, umbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumscripsit: quibus pater eius impressa argilla typum fecit et cum ceteris fictilibus induratam igni proposuit: eumque servatum in Nympheo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt.“ Plinius igitur typum ad Mummium usque servatum in Nympheo tradit: an idem post alio loco sit servatus tacet. Scribit ex traditione: Athenagoras confidentius asseverat.

17. ἀπαραλλάκτῳ] Lub. et Mon. ἀπαραλλάκτως.

18. ἀναγλύψας] Maran. ex Clar. praeter necessitatem dedit καὶ ἀναγλύψας. Omnes caeteri codd. msti coniunctionem non agnoscunt. In praecedenti parenthesi δὲ abest a Bodl. 2 et Aet.

19. Δαίδ. καὶ Θεόδ.] Lub. et Mon. καὶ omisere. De utroque artifice adeas Sillig. l. c. p. 169 sqq. et 439 sqq., qui (p. 442): „Vix dubito“, inquit, „quin Theodorus Milesius, qui apud Athenagoram cum Daedalo ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν invenisse dicitur, nullus sit alius quam noster per errorem ex Samio Milesius factus.“ Lub. Μιλίσιος. Codd. msti ἀνδριαντ. καὶ πλαστ. suppeditant: soli Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. inverso ordine πλαστ. καὶ ἀνδριαντ., et sic Dechair. et Maran. ediderunt. Plastice enim, ut ait Plinius, „prior quam statuaria fuit“; unde etiam mater statuariae vocatur apud eumdem. Non muto. Videtur scilicet ἀνδριαντ.

δαλος καὶ Θεόδωρος ὁ Μιλήσιος ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν προσεξεῦρον. Ὁ μὲν δὴ [20] χρόνος ὀλίγος τοσοῦτος ταῖς εἰκόσι καὶ τῇ περὶ τὰ εἴδωλα πραγματείᾳ, ὡς ἔχειν εἰπεῖν [21] τὸν ἑκάστου τεχνίτην θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ([22] μᾶλλον δὲ Ἀθηλᾶς· Ἀθηλᾶ γὰρ ὡς οἱ μυστικώτερον, οὕτω γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιὸν) καὶ τὴν καθημένην [23] Ἔνδοιος εἰργάσατο μαθητὴς Δαιδάλου, [24] ὁ B
δὲ Πύθιος ἔργον Θεοδώρου καὶ Τηλεκλέους, καὶ ὁ Δήλιος καὶ ἡ Ἄρτεμις [25] Τεκταίου καὶ Ἀγγελίωνος τέχνη, ἡ δὲ ἐν Σάμῳ

ad Daedalum, *πλαστ.* ad Theodorum respicere. Referunt Daedalum statuas per se ambulantes fabricasse (Sillig. p. 174), Theodorum autem plasticen invenisse (p. 439 sq.).

20. *χρόνος ὀλίγος τοσοῦτος*] „Tempus adeo breve" eleganter dictum. *Gesner.*

21. *τὸν*] Bodl. 1. 2. Act. *τὰ*. Mox Bodl. 1. 2 *θεὸν* pro *θεοῦ*.

22. *μᾶλλον . . . τὸ παλαιὸν*] Sic codd. msti; sed Act. *γὲ* (sic) pro *δὲ* (sic etiam Morell. Duc. Maran. mendose), Arg. *ἀθηλὰ* pro *ἀθηλᾶ*, Bodl. 1. 2. Act. *οὕτως* pro *οὕτω*, Men. vero verba *ἀθηνᾶς μᾶλλον* usque ad *ἀθηλᾶ γὰρ* in marg. habet. Gesnerus coniecit *ὡς οἱ μυστικώτεροι* sc. *ὀνομάζουσιν*. Maranus haec advertit: „Secum pugnare Gesnero visus est Athenagoras, quia Athenam, quam hic eamdem esse ac Athelam declarat, infra c. 20 ab Athela distinguit. Atque haec causa Langum adduxit, ut has voces *μᾶλλον* usque ad *τὸ παλαιὸν* e margine in contextum obrepsisse crederet. Sed duae sunt Athelae: altera dicitur e cerebro Iovis prodiisse et, ut ait Eustathius in Iliad. p. 83, *οἱονεὶ ἀθηλή τις οὖσα, ὡς μὴ θηλάσασα· ὤδινε μὲν γάρ φασιν ἡ κεφαλὴ τοῦ διός*. [Tzetz. ad Hesiod. Opp. v. 76.] Haec Minerva dicitur et Athena, meritoque eam distinguit Athenagoras ab altera Athela sive Proserpina, quam Iupiter ex matre suscepit, quaeque idcirco lactata non fuit quia matri, utpote horrendum monstrum, displicuit." Tum monet ad verba *οὕτω γὰρ τὸ* etc.: „Testatur Plutarchus apud Eusebium Praep. evang. [III. c. 8] ligneum fuisse Minervae Urbicae simulacrum, quod ab indigenis consecratum asservabatur apud Athenienses. *Ξύλινον δὲ τὸ τῆς Πολιάδος ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἱδρυθέν, ὃ μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι διαφυλάττουσιν.* Athenagorae verba *οὕτω γὰρ* etc., quae Gesnerus interpres omiserat, sic redduntur a Dechairio [praeeunte Suffr. Petro]: *sic enim quod ex olea fabricatum fuit, antiquitus appellabatur.* Sed his verbis non simulacri nomen sed illius species significari videtur: neque Athelae sed Poliadis simulacrum dicebatur. At quomodo Minerva in hoc simulacro *ἀθηλᾶ* effingi potuit, si hac voce ubera illi admota non fuisse significetur? Dicendum ergo Minervam in hoc simulacro cum unica mamilla, ut Amazones sole-

eodorus Milesius statuariam artem et plasticen invene- Aetas igitur imaginibus et simulacrorum apparatui tan- ›st, ut cuiusque dei artificem dicere possimus. Simula- enim Dianae quod Ephesi est et Athenae (vel potius ae: Athela enim dicitur ab iis qui rem secretius tradunt, iim illud ex olea antiquum simulacrum) et [Minervam] tem Endoeus fecit Daedali discipulus, Pythius autem est Theodori et Teleclis, Delius et Diana Tectaei et ionis artificium, Iuno Samia et Argiva Smilidis manus,

›fficiam fuisse: vel illa verba, tantum molestiae facessunt, τὴν καθημένην reiicienda, ı locum non suum, ut saepe contigit [cf. e. gr. n. 4], mi- ›oluerunt. Non repugnat Mi- sedentem in antiquissimo illo simulacro expressam ' Cf. Sillig. l. c. p. 199. Ut sententiam ingenue profitear, rba a Lango notata, quae ne- l rem faciunt neque dictioni goreae satis conveniunt, mihi ır ab aliquo lectore docto a et a scriba imperito in tex- ationis reposita esse. Suspi- ta ea confert formula lo- μᾶλλον δέ, de qua videsis Mart. Apol. I. c. 3. n. 2. ›ra c. 14. n. 10.

ι. Ἔνδοιος] Par. 1. 2. Ottob. Lub. Clar. Aet. Bon. ἔνδυος. νδῦος. Mon. ἔνδυος, litera ı ν posita. Bodl. 1. 2 ἔνδιος. Rechenb. Dechair. Ἔνδνος. l editores Ἐνδνός fecerunt. peccatum est. Cf. c. 14. n. 12. ›ne fere nulla restitui nomen am. Etiam Pausanias I. 26, 5 m Δαιδάλου μαθητὴν dicit. :. ὁ δὲ Π. ἔ. Θεοδ. κ. Τηλ.] ›rus cum fratre Telecle sta- tuam Apollinis Pythii fecit, sine du- bio aeneam, quod tamen negat Thier- schius: cuius signi unam partem Sami Telecles, alteram Ephesi Theo- dorus tanta arte elaboraverat, ut utraque pars componi sibique ada- ptari posset. Athenagorae verba ad- versari putat Thierschius verbis Pau- saniae X. 38, 3: Θεοδώρου μὲν οὐδὲν ἔτι οἶδα ἐξευρών, ὅσαγε χαλκοῦ πεποιημένα. Sed Athena- goras opus tantum illud commemo- rare voluit, neque eius interfuit ad- dere utrum suo adhuc tempore ex- staret necne. *Silligius* (l. c. p. 440). P. Wesselingius (Probabil. c. 12. p. 96) inepte censuit expungendam coniunctionem καὶ legendumque Θεοδώρου Τηλεκλέους: id quod sal- tem meminisse sufficit.

25. Τεκταίου] Facillima emen- datione (coll. n. 23) ex vulg. Ἰδε- κταίου (Bodl. 1. 2 ἰδεκτέου) effeci Τεκταίου, qui artifex semper cum Angelione coniungitur apud veteres. Silligius (l. c. p. 48) Athenagoram erroris „illi aevo facile condonandi" arguit, qui non solum Apollinem Delium sed Dianam quoque ab utro- que illo artifice fabricatam referat: quod tamen valde dubitandum sit, quum neque Pausanias neque Plu-

Ἥρα καὶ ἐν Ἄργει [26] Σμίλιδος χεῖρες, καὶ Φειδίου [27] τὰ λοιπὰ εἴδωλα, ἡ Ἀφροδίτη ἐν Κνίδῳ [28] ἑταίρα Πραξιτέλους τέχνη, ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιὸς [29] ἔργον Φειδίου. [30] Συνελόντα φάναι, οὐδὲν αὐτῶν διαπέφευγεν τὸ μὴ ὑπ' ἀνθρώπου γεγονέναι. Εἰ τοίνυν θεοί, [31] τί οὐκ ἦσαν ἐξ ἀρχῆς; [32] Τί δαὶ εἰσι νεώτεροι τῶν πεποιηκότων; Τί δαὶ ἔδει [33] αὐτοῖς πρὸς τὸ γενέσθαι ἀνθρώπων καὶ τέχνης; [34] Γῆ ταῦτα καὶ λίθοι καὶ ὕλη καὶ πε- C
ρίεργος τέχνη.

18. [1] Ἐπεὶ τοίνυν φασί τινες [2] εἰκόνας μὲν εἶναι ταύτας, θεοὺς δὲ [3] ἐφ' οἷς αἱ εἰκόνες, καὶ [4] τὰς προσόδους ἃς ταύταις

tarchus simile quid dicant. Sed legas verba Marani supra c. 14. n. 8 a me proposita. Pariter Iuno Argiva quam Smilis fecit, non nisi ab Athenagora commemoratur. — Arg. ἀγγελίονος.

26. Σμίλιδος] Aet. Σμίλιτος. Cf. Sillig. l. c. p. 423. Vox χεῖρες de artificio dicta (Iacobs. Anthol. Pal. p. 871). Wesselingius l. c. dicit pro καὶ ἐν Ἄργει rescribendum ἣ καὶ ἐν Ἄργει, *quae et Argis fuerat*. Censet nimirum Athenagorae verba hic accipienda de Iunonis signo, quod Argonautae in insulam Samum Argis asportarunt. Pausan. in Achaic. c. 4: τὸ δὲ ἱερὸν τὸ ἐν Σάμῳ τῆς Ἥρας εἰσὶν οἳ ἱδρύσασθαί φασι τοὺς ἐν τῇ Ἀργοῖ πλέοντας, ἀπάγεσθαι δὲ αὐτοὺς τὸ ἄγαλμα ἐξ Ἄργους. Non muto.

27. τὰ λοιπὰ εἴδωλα] Haec quia permulta erant non recenset. Cf. Sillig. l. c. p. 342 sqq. Sed paullo post Phidias denuo memoratur: ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκλ. ἔ. Φειδίου. Huc fortasse illa verba καὶ Φ. τὰ λ. εἴδωλα pertinent, ubi saltem multo aptius collocata erant (cf. n. 4): nisi forte, ad ἔργον Φειδίου apposita, ex margine irrepserunt (cf. supra n. 22). Aut altero loco aliud nomen pro Φειδίου reponendum; cf. quae infra n. 29 observavi. In Lub. verba τὰ λοιπὰ usque ad ἔργον Φειδίου exciderunt: causam emissionis cernis in repetita voce Φειδίου.

28. ἑταίρα] Gesner. (ex Ben.) ἑτέρα. Sic etiam Mon. habet. De Venere Cnidia multi multa dixerunt. Ad Phrynes imaginem Praxitelem hoc simulacrum expressisse testatur Athenaeus XIII. p. 591 A. B. 585 F.: unde ipsam statuam ἑταίραν dixisse Athenagoram putavit Silligius (l. c. p. 383). Cf. Arnob. adv. nation. VI. c. 13, ibique Oehler. p. 266. Quid? Fortasse ad contaminatam Venerem (Plin. XXXVI. c. 5. s. 4) respicit. Tatianus Orat. ad Gr. c. 34: Καὶ σπιλούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν. Vide quae ibi n. 14 de his verbis disputavi.

29. ἔργον Φειδίου] Teste Pausania II. 27, 2 Thrasymedes, statuarius Parius, Aesculapium Epidaurium fabricavit, id quod ipsa inscriptione signo adiecta indicetur. Tu igitur conieceris, tota natione li-

t Phidiae caetera simulacra, Venus Cnidia meretrix Praxiteis ars, Epidaurius Aesculapius opus Phidiae. Ut breviter licam, nullum est ex his simulacris quod dici possit factum b homine non fuisse. Si igitur dii, cur non erant ab initio? Cur iis sunt recentiores a quibus facti sunt? Cur hominibus t arte opus habebant ut fierent? Terra haec sunt et lapides t materia et ars curiosa.

18. Iam vero quia dicunt nonnulli simulacra haec quidem sse, deos autem esse quorum sunt simulacra, et supplica-

rariorum repugnante, pro *Φειδίου* sse *Θρασυμήδου* refingendum. Cf. . 27.

30. *Συνελόντα φάναι*] Usitatius *συνελόντι φ.* (Iustin. Dial. c. Tr. c. 81). Et sic legendum censet Ielte: *Zeitschr. f. d. ges. kath. Theol.*, ed. I. Scheiner, T. VI (Vindob. 1854) p. 459. Sed dicebant neque per accusativum, ut Stephani Thesaur. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VII (Par. 1854) p. 1189 docet. Ergo noli mutare.

31. *τί*] Gesn., Mor., Duc., Rechenb. omiserunt, cum Bon.; Arg. *καὶ τί*. Reliqui codd. msti (etiam Petr.) et editi *τί* praebent: id quod iam Stephan. legendum admonuit.

32. *Τί δαί*] Par. 2. Arg. Bodl. . 2 *τί δέ*. Paullo post iidem et Aet. *τί δὲ* pro *τί δαί*.

33. *αὐτοῖς*] Par. 2. Bodl. 1. 2. Lab. Aet. *αὐτούς*.

34. *Γῆ* etc.] Bodl. 1. 2. Aet. *λίθος* pro *λίθοι*. Epist. ad Diogn. c. 2: *ἴδε . . . τίνος ὑποστάσεως ἢ τίνος εἴδους τυγχάνουσιν οὓς λέγετε καὶ νομίζετε θεούς. Οὐχ ὁ μέν τις λίθος ἐστὶν κτλ.* Clem. Al. Protrept. c. 4. §. 56: *χρυσός ἐστι τὸ ἄγαλμά σου, ξύλον ἐστί, λίθος ἐστί, γῆ ἐστιν, ἐὰν ἄνωθεν νοήσῃς, μορφὴν παρὰ τοῦ τεχνίτου προσλαβοῦσα.* Arnob. l. c. VI. c. 14: „Simulacra ista quae vos terrent quaeque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, aera sunt" etc.

1. *'Επεὶ τοίνυν* etc.] Arnobius adv. nat. VI. c. 17: „Sed erras, inquit (gentilis), et laberis, nam neque nos aera neque auri argentique materias ... eas esse per se deos et religiosa decernimus numina, sed eos in his colimus eosque veneramur quos dedicatio infert sacra et fabrilibus efficit inhabitare simulacris" etc. Lactant. Inst. div. II. c. 2. Etiam Celsus ap. Orig. ridiculam sit esse Christianorum sapientiam, si nihil aliud contra gentiles docere velint quam lapidem, lignum, aes ab hoc vel illo artifice expolitum non esse deum.

2. *εἰκόνας*] Bodl. 1. 2. *εἰκόνες*.

3. *ἐφ' οἷς αἱ εἰκόνες*] Scil. *ἵδρυνται*, *quorum honori imagines istae sunt dedicatae* (Gesn.).

4. *τὰς προσόδους*] *Πρ.* pro supplicationibus accipio, ut coniunxerit Athenagoras haec duo vocabula *προσόδους* et *θυσίας*, ut a Demosthene [18, 86 ed. Bekk.] coniungi videmus, dicente: *τῷ θυσίας τοῖς θεοῖς καὶ προσόδους ὡς ἀγαθῶν*

προσίασι καὶ τὰς θυσίας ἐπ' ἐκείνους ἀναφέρεσθαι καὶ εἰς ἐκείνους γίνεσθαι, μὴ εἶναί [5] τε ἕτερον τρόπον τοῖς θεοῖς ἢ τοῦτον προσελθεῖν ([6] χαλεποὶ δὲ θεοὶ φαίνεσθαι ἐναργεῖς), καὶ τοῦ ταῦθ' οὕτως [7] ἔχειν τεκμήρια παρέχουσι [8] τὰς ἐνίων εἰδώλων ἐνεργείας, φέρε ἐξετάσωμεν τὴν ἐπὶ [9] τοῖς ὀνόμασι δύναμιν αὐτῶν. Δεήσομαι δὲ ὑμῶν, [10] μέγιστοι αὐτοκρατόρων, πρὸ τοῦ λόγου ἀληθεῖς παρεχομένῳ τοὺς λογισμοὺς συγγνῶναι· οὐ γὰρ προκείμενόν D
[11] μοι ἐλέγχειν τὰ εἴδωλα, [12] ἀλλὰ ἀπολυόμενος τὰς διαβολὰς λογισμὸν τῆς προαιρέσεως ἡμῶν παρέχω. [13] Ἔχοιτε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐπουράνιον [14] βασιλείαν ἐξετάζειν· ὡς γὰρ ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα κεχείρωται, ἄνωθεν τὴν βασιλείαν εἰληφόσι ([15] βα-

τούτων ὄντων ἡμᾶς πεποιῆσθαι. *Stephanus.* Isocrates 5, 32 ed. Bekk. προσόδοις καὶ θυσίαις τιμᾶν θεούς. Plura exempla affert Pape Lex. gr. T. II. p. 731. In omnibus codd. msstis et editis est gravis error: ἃς τ ο ύ τ ο ι ς προσίασι pro ἃς τ α ύ τ α ι ς προσίασι. Scriptor enim respicit ad εἰκόνας. Alias sermo sensu caret.

5. τε] Deest in Arg.

6. χαλεποὶ ... ἐναργεῖς] Homer. Il. XX. 131. Vox θεοὶ in Bodl. 1. 2. Clar. Ael. desideratur.

7. ἔχειν] Mon. ἔχει. Lub. pro καὶ τ. τ. οὕτ. ἔχειν habet καὶ τοῦτ' αὖθ' οὕτως ἔχει.

8. τ. ἐ. εἰδώλων ἐνεργείας] De m i r a c u l i s et prodigiis deorum et s i m u l a c r o r u m quorundam luculentus est tractatus apud Lactant. II. c. 8 et August. De civit. VIII. c. 24. *Langus.*

9. τοῖς] Bodl. 1. 2 τήν. Praepositio ἐπί c. dat. saepe usurpatur ubi res addendo accedit ad aliquid: „das zu den Namen hinzukommende (sich damit verknüpfende: ἡ apud nomina δύναμις) Wesen derselben."

Δύναμιν de natura (Wesen) interpretor, ut c. 10. n. 16. Iam enim Athenagoras docet deos primitus non exstitisse neque φύσει esse sed creatos esse, poetis (c. 18) et philosophis (c. 19) consentientibus, ac proinde neutiquam colendos; quod etiam ex absurdis eorum figuris, prave factis (c. 20), cupiditatibus, amoribus (c. 21) evincit, quae frustra ad physiologiam revocentur (c. 22). Tum c. 23 ad quaestionem respondet: τίνι οὖν τῷ λόγῳ ἔνια τῶν εἰδώλων ἐνεργεῖ, εἰ μὴ εἰσι θεοὶ ἐφ' οἷς ἱδρυόμεθα τὰ ἀγάλματα; Gesnerus transtulit: „inquiramus quaenam illorum qui dii nominantur vis et efficacia sit." Maranus: „inquiramus ecquid ex impositis nominibus habeant efficacitatis." Alii aliter. Arnobius l. c. VII. c. 2: „Qui (dii) si sunt, ut dicitis, uspiam verique . . . eos esse consequitur sui consimiles nominis, id est tales, ... qualis dominus rerum est atque omnipotens ipse, quem . . . intelligimus verum, cum ad eius nominis accessimus mentionem."

10. μέγιστοι αὐτοκρ.] Bodl. 1

iones quas simulacris adhibent et victimas ad deos referri et diis fieri, neque alium esse ad deos accedendi modum (difficile enim est ut dii aperte videantur), et quia argumenti loco, cur ita se res habeat, nonnullorum simulacrorum efficientias proferunt: age inquiramus in accedentem ad nomina potentiam eorum. Orabo autem vos, maximi imperatores, antequam disputationem hanc ingrediar, ut veris ratiocinationibus utenti ignoscatis; non enim mihi propositum est simulacra redarguere, sed quum accusationes dissolvam, instituti nostri rationem exhibeo. Possitis ex vobismetipsis etiam coeleste regnum investigare: quemadmodum enim vobis patri et filio omnia parent, qui coelitus regnum accepi-

ὦ μέγιστοι αὐτοκρατόρων. Lub. et Petr. μέγιστοι αὐτοκράτορες: sed praefert Suffridus ad κακοφωνίαν evitandam vocis ὑμῶν. Cf. c. 1. n. 3. Mox Aet. ἀληθής pro ἀληθεῖς et Arg. λόγους pro λογισμούς.

11. μοι] Deest in Bodl. 1. 2.

12. ἀλλὰ] Sic codd. msti. Editi ἀλλ'. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. dein παρέχων. Sic Arg. quoque, ita tamen, ut illud ἀλλὰ praetermittat.

13. Ἔχοιτε] Optativus modus, sine ἄν, votum exprimit cui satisfieri potest. „Möget ihr im Stande sein zu erforschen." Gesner. concedit ἔχετε vel ἔχοιτε ἂν legendum, Lindner. vero inepte ἵνα ἔχοιτε ἄν, deceptus a Suffr. Petro, qui ita reddidit ac si comma post παρέχω collocatum sit. Ἀφ' ἑαυτῶν: vosmetipsos intuendo (Gesn.), vestro exemplo (Lindn.). Par. 2 et Aet. ἐφ' ἑαυτῶν, Bodl. 1. 2 ἐφ' αὐτῶν. De sententia totius loci cf. Prolegg. c. VII.

14. βασιλείαν] Aet. βασιλείας. Addunt editi εἰληφόσιν, exceptis editionibus Dechair. Maran. Lindn. Erroris occasio videtur quod paullo post εἰληφόσι similiter post βασιλείαν legatur. Neque id agnoscunt Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. In Arg. verba ἐξετάζειν usque ad τὴν βασιλείαν exciderunt et super εἰληφόσι (Maran. εἰληφόσιν) positum est τες, ita ut legatur τὴν ἄνουρ. βασιλείαν εἰληφότες. Cf. n. 23.

15. βασιλέως . . . θεοῦ] Proverb. 21, 1. — Bodl. 1. 2. Aet. ὥς φησι. — Liquet hunc locum ab Athenagora de praecipuo quodam in regum vita protegenda praesidio intelligi. Sic intellexit Themistius, orator profanus, qui in orat. 7 ait scriptum in literis Assyriorum: ὡς ἄρα ὁ νοῦς τοῦ βασιλέως ἐν τῇ τοῦ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖται, et in orat. 11: τὴν τοῦ βασιλέως καρδίαν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖσθαι. Praesidium singulare significat et ipsa illa vox δορυφορεῖσθαι et adiuncta a Themistio explicatio, qui in primo loco manum reges custodientem, in altero ma-

λέως γὰρ ψυχὴ ἐν χειρὶ θεοῦ, φησὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα), οὕτως [16] ἑνὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ λόγῳ υἱῷ νοουμένῳ ἀμερίστῳ πάντα ὑποτέτακται. [17] Ἐκεῖνο τοίνυν σκέψασθέ μοι πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐξ ἀρχῆς, [18] ὥς φασιν, ἦσαν οἱ θεοί, ἀλλ' 18
οὕτως [19] γέγονεν αὐτῶν ἕκαστος ὡς γινόμεθα ἡμεῖς. Καὶ τοῦτο πᾶσιν αὐτοῖς [20] ξυμφωνεῖ· Ὁμήρου μὲν γὰρ λέγοντος·

[21] Ὠκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν,

Ὀρφέως δὲ (ὃς καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν [22] πρῶτος ἐξεῦρε καὶ τὰς γενέσεις διεξῆλθε καὶ ὅσα ἑκάστοις πέπρακται εἶπε καὶ [23] πεπίστευται παρ' αὐτοῖς ἀληθέστερον θεολογεῖν, ᾧ καὶ Ὅμηρος τὰ πολλὰ καὶ περὶ θεῶν μάλιστα ἕπεται) καὶ αὐτοῦ τὴν πρώτην γένεσιν αὐτῶν ἐξ ὕδατος συνιστάντος·

[24] Ὠκεανός, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Ἦν γὰρ ὕδωρ ἀρχὴ κατ' αὐτὸν τοῖς [25] ὅλοις, ἀπὸ δὲ τοῦ ὕδατος B
ἰλὺς κατέστη, ἐκ δὲ ἑκατέρων ἐγεννήθη ζῷον δράκων προσπεφυκυῖαν [26] ἔχων κεφαλὴν λέοντος, διὰ μέσου δὲ [27] αὐτῶν θεοῦ

num reges assectantem interpretatur. *Maranus.*

16. ἑνὶ τῷ θεῷ] Maran. ex Bodl. 1. 2. Aet. ἑνὶ θεῷ edidit. Sed illa lectio ferri potest ideoque debet. Explices: „*illi uni* nempe deo eiusque logo." Cf. c. 10. Forma loquendi θεὸς καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ λόγος frequens est apud nostrum scriptorem: c. 10. n. 4.

17. Ἐκεῖνο] H. e. τὴν δύναμιν αὐτῶν (n. 9). — Saepe veteres patres deorum originem perstringunt, γελοιοτάτην (poetarum) περὶ θεῶν θεογονίαν, ut verbis utar Iustini Cohort. ad Gentt. c. 2. Tatianus Or. ad Gr. c. 21: Γένεσιν ἂν λέγητε θεῶν, καὶ θνητοὺς αὐτοὺς ἀποφαίνεσθε.

18. ὥς] Deest in Arg. Male Gesner. in versione neglexit.

19. γέγονεν] Deest in Clar. Tum editi γιγνόμεθα (Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Bon.) pro γινόμεθα (c. 6. n. 19).

20. ξυμφωνεῖ] Bodl. 1. 2 συμφωνεῖ. In editis post hoc verbum male punctum habetur.

21. Ὠκεανόν ... Τηθύν] Homer. Il. XIV. 201 et 302. Cf. Iust. l. c. — Lub. θεὸν pro θεῶν.

22. πρῶτος] Iust. l. c. cc. 15 et 36. — Pro ἐξεῦρε (Par. 1. Arg.) editi ἐξεῦρεν.

23. πεπίστευται] In Arg. Sirl. Lub. Petr. Mon. post πεπίστευται habentur haec verba: βασιλείαν ἐξετάζειν. ὡς παρ' (sic: Sirl. γὰρ) ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα (Arg. πάντων) κεχείρωται ἄνωθεν. Deinde παρ' αὐτοῖς etc. Haec verba, supra (p. 17 D: n. 14) ab Athenagora prolata, hic somnolentiâ libra-

stis (*regis enim anima in manu dei*, inquit propheticus spiritus), ita deo eiusque logo, quem filium non separabilem esse intelligimus, omnia subiecta sunt. Illud igitur mihi perpendite ante omnia. Ab initio, ut aiunt, dii non erant, sed ita eorum quisque natus est ut nos nascimur. Et de hac re inter eos omnes convenit: quum nempe Homerus dicat:

Oceanumque deorum originem, et matrem Tethyn,

Orpheus autem (qui et eorum nomina primus invenit et nascendi modos persecutus est et res cuiusque gestas narravit et verius de rebus divinis portractasse apud eos existimatus est, quem Homerus in multis ac praecipue in iis quae ad deos spectant imitatur) ipse quoque primam eorum generationem ex aqua constituat:

Oceanus, qui quidem origo omnibus exstitit.

Aqua enim secundum eum omnium principium fuit, ex aqua lutum constitit, ex utroque genitum est animal, draco adiunctum habens caput leonis, in medio eorum est facies dei,

ii perperam repetita esse quisque idet.

24. Ὠκεανός ... τέτυκται] Aet. ὥσπερ pro ὅσπερ. Maran. errore Ὠκεανός, ὥσπερ etc. Hic versus legitur apud Homerum Il. XIV. 246 illaturque a Iustino l. c. c. 5 (n. 8). „Nec mirum est", Maranus ait, „si Orpheo attribuit Athenagoras potius quam Homero, cum eiusmodi versus Orpheo suppositi et plerumque ex Homero imitatione expressi iis, qui fraudem non subolfaciebant, imitatorem Orphei Homerum fuisse persuaderent." Lobeckius (Aglaoph. T. 1. p. 487): „Eadem sententia Orph. H. LXXXIII in Oceanum ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν θνητῶν τ' ἀνθρώπων quam Homero ingerere ausus est Crates interposito integro versu (Ὠκεανός, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται) ἀνδράσιν ἠδὲ θεοῖς, πλείστην ἐπὶ γαῖαν ἵησι Plutarch. de Fac. Lun. c. 35. p. 77. T. XII. quod Heynius neglexit. Eruditius de loco Homerico disputat Segaar Diatr. acad. p. 75."

25. ὅλοις] Aet. λόγοις.

26. ἔχων] Lub. ἔχον.

27. αὐτῶν] H. e. duorum capitum, quorum alterum draconis, alterum leonis erat. Mavult Gesnerus αὐτοῦ, unde transtulit sic: *corpus vero medium continebat faciem dei.* Iam Maranus lectionem vulgatam defendit: „Illud enim dei caput non in medio corpore situm erat, sed inter duo alia capita, nempe draconis et leonis. Hercules enim erat tempus apud Aegyptios, ut observat Suffridus Petrus, eique tria capita affingebant, ut tempus praeteritum,

πρόσωπον, ὄνομα Ἡρακλῆς καὶ Χρόνος. Οὗτος ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησεν [28] ὑπερμέγεθες ᾠόν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατριβῆς εἰς δύο ἐῤῥάγη· τὸ μὲν οὖν κατὰ κορυφὴν αὐτοῦ οὐρανὸς εἶναι ἐτελέσθη, [29] τὸ δὲ κατενεχθὲν γῆ. [30] Προῆλθε δὲ καὶ θεὸς Γῆ διὰ σώματος· Οὐρανὸς [31] δὲ Γῇ μιχθεὶς γεννᾷ θηλείας μὲν Κλωθώ, Λάχεσιν, Ἄτροπον, ἄνδρας [32] δὲ ἑκατόγχειρας [33] Κόττυν, Γύγην, Βριάρεων, καὶ Κύκλωπας Βρόν- C
την καὶ Στερόπην καὶ [34] Ἄργον· οὓς καὶ δήσας κατεταρτάρωσεν, ἐκπεσεῖσθαι [35] αὐτὸν ὑπὸ τῶν παίδων τῆς ἀρχῆς μαθών. [36] Διὸ καὶ ὀργισθεῖσα ἡ Γῆ τοὺς Τιτᾶνας ἐγέννησε.

[37] Κούρους δ' οὐρανίωνας ἐγείνατο πότνια Γαῖα,

praesens et futurum designarent." Sed Lobeckius l. c. praeeunte G. Zoega (*Abhandlungen*, herausg. v. F. G. Welker. Gott. 1817. p. 239; coll. J. v. Hammer *Jahrbb. d. Literat.* P. I, Vindob. 1818, p. 97 sq.) animadvertit verbis κεφαλὴν λέοντος e Damascio addendum καὶ ἄλλην ταύρου.

28. ὑπερμέγεθες ᾠόν] Haec frustra quaesieris in versibus sub falso Orphei nomine exstantibus; sed Athenagorae testimonium confirmat Plutarchus, qui de Orpheo sic loquitur Sympos. II. p. 636: οὐκ ὄρνιθος μόνον τὸ ᾠὸν ἀποφαίνει πρεσβύτερον, ἀλλὰ καὶ συλλαβὼν ἅπασαν αὐτῷ τὴν ἁπάντων ὁμοῦ πρεσβυγένειαν ἀνατίθησι. *Non modo gallinâ ovum antiquius facit, sed omnem ei omnium prorsus rerum originis principatum attribuit.* Recenset deinde Plutarchus ad firmandam Orphei opinionem animalia, quae ex ovis nasci constat, et idcirco ovum in Bacchi mysteriis, ut imaginem illius qui omnia genuit et in seipso continet, non absurde consecratum fuisse dicit. Eodem fere ac Orpheus modo Phoenices, teste apud Eusebium Sanchuniatone Praep. ev. I. c. 10, omnium rerum originem ex limo ac deinde ex ovo quodam repetebant. Aegyptii autem, ut testatur Porphyrius apud eundem Eusebium l. c. III. c. 11, mundi opificem deum, quem Cneph appellabant, ex ore suo ovum fingebant emisisse, quo ex ovo alium deum genitum esse, apud ipsos Phtha, apud Graecos Vulcanum nomine, illudque ovum interpretabantur mundum. Quod ad limum spectat, iidem Aegyptii, teste Iamblich. De myster. s. 7. c. 11, dicebant eum esse elementorum et omnium in elementis potestatum causam principem instar fundamenti subiectam, τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ τοῖς στοιχείοις δυνάμεων πασῶν ἀρχηγὸν αἴτιον ἐν πυθμένος λόγῳ προυποκείμενον. *Maranus.*

29. τὸ δὲ κατεν.] Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. Mon. τὸ δὲ κάτω κατενεχθέν.

30. Προῆλθε κτλ.] De theogonia Orphica cf. G. Bernhardy *Grundriss d. gr. Liter.* T. II (Hal. 1845)

cui nomen Hercules et-Chronus. Hic Hercules genuit ovum immensae magnitudinis, quod, quum esset plenum, vehementius a genitore attritum in duas partes disruptum est; quod superius in eo fuit coeli formam accepit, quod autem depressum terrae. Prodiit vero etiam dea Terra corpore instructa; Coelus autem dum Terrae miscetur gignit feminas quidem Clotho, Lachesin, Atropon, mares autem centimanos Cottyn, Gygen, Briareum, et Cyclopes Bronten et Steropen et Argum: quos etiam constrictos in tartara detrusit, quum se regno a filiis pellendum didicisset. Quapropter etiam irata Terra Titanes peperit.

Filios autem coelestes genuit veneranda Tellus,

p. 283. — In Arg. inter γῆ et διὰ σώματος desunt verba προῆλθε δὲ καὶ θεὸς Γῆ, propter repetitionem eiusdem vocabuli.

31. δὲ] Par. 2 δὲ θεός. Arg. μεγεὶς pro μιχθείς. In Aet. μὲν post θηλ. deest. — Hesiodus in Theogonia Parcas Noctis, non Terrae filias asserit, in caeteris cum Orpheo consentit.

32. δὲ] Par. 2. Lub. Bodl. 1. Aet. τε.

33. Κόττυν] Sic codd. msti (Aet. κότυν), Gesn. Rechenb. Dech. Sed Mor. et Lindn. fecerunt Κόττην, Duc Κόπτην. Hesiodus Theog. 149 et Apollod. I. c. 1 vocant Κόττον. Id fortasse et nostro loco reponendum est. — Gesn. et Rechenb. Γύνην (Arg. Bodl. 1. 2. Mon. [is in marg. γύγην] Aet. Bon.) pro Γύγην (caett. codd.).

34. Ἄργον] Ita codd. msti et editi. Hesiodus l. c. 140 nominat Ἄργην, id quod fortasse et apud Athenagoram legeris.

35. αὐτὸν] Sic codd. msti. Gesn. Rechenb. Dech. αὐτόν. Cf. c. 2. n. 9. Mox Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. transpositis verbis μαθὼν τῆς ἀρχῆς.

36. Διὸ . . . ἐγένν.] Observat Suffr. Petrus Titanes ab Athenagora confundi cum Gigantibus, quos sola Terra genuit, quum illi ex Coelo et Terra orti fuerint, id quod ex dictis Orphei pateat qui appellat eos κούρους οὐρανίωνας. Eadem occurrit confusio apud alios, quos Lobeckius l. c. p. 584 notavit.

37. Κούρους . . . ἀστερόεντα] Hos versus inter ἀποσπασμάτια Orphei repetiit Godofr. Hermannus: Orphic. (Lips. 1805) P. II. p. 468. — Pro Τιτῆνας est in Bodl. 1. 2 Τιτᾶνες. Non καλέουσιν Bodl. 1 sed καλέσουσιν. Verba οὕνεκα τισάσθην μέγαν Stephano debentur, qui textui editionis Gesnerianae inseruit. Codd. msti fluctuant. Veram lectionem' Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Arg. Mon. indicant: οὕνεκα τὶ (Arg. οὕνεκα τι, Mon. οὕνεκά τι) τιμωρήσωσιν (Arg. τιμωρήσουσι) ἢ τιμήσωσιν (Arg. τιμήσουσι, Mon. τιμήσωσι) σάσθην (Arg. σάσθεν,

Οὓς δὴ καὶ Τιτῆνας ἐπίκλησιν καλέουσιν,
Οὕνεκα τισάσθην μέγαν Οὐρανὸν ἀστερόεντα.

19. Αὕτη ἀρχὴ γενέσεως περὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς θεούς τε καὶ [1] τὸ πᾶν. Τί ἐκεῖνο τοίνυν; Ἕκαστον γὰρ τῶν τεθεολογημένων ὡς τὴν ἀρχὴν ὂν νοεῖται. Εἰ γὰρ γεγόνασιν οὐκ [2] ὄντες, ὡς οἱ περὶ αὐτῶν θεολογοῦντες λέγουσιν, οὐκ εἰσίν. Ἢ γὰρ [3] ἀγένητόν τι καὶ ἔστιν ἀΐδιον, ἢ γενητὸν καὶ φθαρτὸν ἔσται. Καὶ οὐκ ἐγὼ [4] μὲν οὕτως, ἑτέρως δὲ οἱ φιλόσοφοι. [5] Τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν τε οὐκ ἔχον, ἢ τί τὸ γενόμενον μέν, ὂν δὲ οὐδέποτε; Περὶ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ διαλεγόμενος ὁ Πλάτων τὸ μὲν ἀεὶ ὄν, τὸ νοητόν, [6] ἀγένητον εἶναι διδάσκει, τὸ δὲ οὐκ ὄν,

Mon. σασθην punctis supra α positis) μέγαν. Sirl. οὕνεκα τιμωρήσωσιν ἢ τιμήσωσιν σάσθην μέγαν. Unde Stephanus elegit τισάσθην. Lub. (et Petr.?) οὕνεκα τι τιμωρήσωσιν ἢ τιμήσωσι μέγαν, ita tamen, ut a seriori manu τι et ἢ τιμήσωσι punctis rubris subnotatum sit legendumque οὕνεκα τιμωρήσωσι μέγαν (licet metrum repugnet): quae lectio deprehenditur in Clar. (et Bon.?). Simili modo Bodl. 1. 2 οὕνεκα τι τιμωρήσωσιν μέγαν. Act. οὕνεκα τὶ τιμωρήσωμεν. Stephanus: „Illa duo verba τιμωρήσωσιν et τιμησάσθην, pro scholio adscripta margini, in contextum ab imperito librario translata sunt. Sic apud Diogenem Laertium in Empedoclis versu, quem cum aliis citat in eius vita p. 432 Germ., in eadem voce est error, et qui ex eodem fonte manavit. Legitur enim illic Πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμημένος, ὥσπερ ἔοικα: quum legi debere τετιμένος satis ostendat metri ratio. Sed nimirum τετιμημένος erat explicatio τοῦ τετιμένος (siquidem τίειν hic est τιμᾶν), quae in locum eius vocabuli quod exponebat irrepsit. At in versu isto quem citat Athenageras τίειν significat τιμωρεῖν, non τιμᾶν, adeo ut ex duabus illis explicationibus quas dixi vera sit una, falsa altera.“

1. τὸ πᾶν. Τί ἐκεῖνο τοίνυν; Ἕκ. etc.] In Bodl. 1. 2. Clar. Act. verba ἐκεῖνο usque ad ὡς τὴν ἀρχὴν omissa sunt; in Par. 2 tamquam expungenda notantur. Caeteri codd. msti τῷ παντί (sic, c. acc. acuto et sine interp.) ἐκεῖνο (Arg. ἐκείνῳ, sine ι subscr.) τοίνυν· ἕκαστον etc. Ita etiam editi, nisi quod punctum habent post vocem παντί. Locum iam Dechairius sanavit. Ex πᾶν τί facile fieri potuit παντί, ut hac mutatione admissa ex τὸ efficeretur τῷ, „siquidem syntaxi laboranti medicinam facere non raro scribae conati fuerint.“ Pronomen ἐκεῖνο spectat ad id quod c. 18 de theogonia exposuit. Τὰ τεθεολογημένα sunt numina quibus divinitas tribuitur. Cf. c. 10. n. 18. Quod sequitur, ὂν νοεῖται, Maranus suspicatus est legendum pro vulg. ὃν (Bodl. 1. 2.

Quos et Titanes cognomine vocant,
Propterea quod ulti sunt Coelum stelligerum.

19. Hoc principium originis fuit et deorum quos existimant et universi mundi. Quid illud igitur sibi vult? Inumquodque enim eorum quibus divinitas tribuitur ab initio sse intelligitur. Nam si quum non essent facti sunt, ut iis lacet qui de diis disputant, non sunt. Nam aut infectum uid et aeternum est, aut factum et corruptioni obnoxium est. Neque hoc secus mihi atque philosophis videtur. *Quid est d quod semper exsistit, et originem non habet, aut quid d quod factum quidem est, nunquam autem exsistit?* Plato, le eo quod mente ac de eo quod sensu percipitur disserens, d quidem quod semper est, quod mente percipitur, infectum sse docet, id autem quod non est, quod sensu percipitur,

Aet. ὂν) εἶναι. Reiicienda est coniectatio Gesneri: τῷ παντί. ἕκαστον δὲ τῶν γεγεννημένων, ὡς τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄν, φαμέν. ἐκεῖνο τοίνυν σκεπτέον. εἰ γὰρ γεγόνασιν etc. Improbanda prorsus Suffr. Petri interpretatio lectionis vulgatae, a Rechenbergio et Lindnero accepta: „*Hoc principium est eorum diis et universo mundo. Illud igitur* scil. consequitur quod nos adstruimus, videlicet eos non esse deos. [Lindn. et interpr. Camp. „ἐκεῖνο τοίνυν scil. σκεψόμεθα s. σκέψασθε“.] Tum cum εἶναι subaudias ἔδει [Lindn. δεῖ], h. e. *unumquodque enim numen eorum, de quibus illi disceptant, ita esse debebat, ut id quod ab initio* (seu semper) *fuit.*“ Equidem Marani coniecturam textui inserui. Tu, sententia non mutata, scripseris fortasse ὂν δεῖ εἶναι h. e. *ita esse debet ut quod ab initio fuerit,* ab initio (aeternum) debet esse.

2. ὄντες] Aet. ὄντος.

3. ἀγένητον . . . γενητὸν] Sic reposui ex Arg. pro vulg. ἀγέννητον . . . γεννητόν. Illa lectio firmatur Platonis loco: ἀγένητον = γένεσιν οὐκ ἔχον (*originem non habens, nicht geworden*), γενητὸν = γενόμενον. Cf. c. 4. n. 10. Particula καὶ ante φθαρτόν in Par. 2 et Mon. et in editt. Mor. Duc. Mar. deest.

4. μὲν] Desideratur ap. Morell. Duc. Maran.

5. Τί ... οὐδέποτε] Plat. Tim. p. 27 D (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 301). Cf. Iustin. Cohort. ad Gentt. c. 22. n. 3. Inepte Lindner. interpunxit: φιλόσοφοι, τί ... οὐδέποτε· περὶ κτλ. — Plato: ὂν μὲν ἀεί, γένεσιν δὲ. Pro ἔχον Bodl. 2 ἔχων. Pl. non γενόμενον sed γιγνόμενον. Voculam μὲν post γενόμ. Arg. et Bodl. 2 praetermiserunt. Lub. ὂν (sic) δὲ.

6. ἀγένητον] Sic ope Arg. reposui pro vulg. ἀγέννητον, quod hoc loco male se habet. Cf. n. 3. Mox codd. msti et editi γενητόν. Solus Maranus perperam mutavit in γεννητόν.

τὸ αἰσθητόν, γενητόν, ἀρχόμενον εἶναι καὶ [7] παυόμενον. Τούτῳ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς τῷ λόγῳ [8] ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα καὶ 10 πάλιν ἔσεσθαί φασιν, ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου [9] λαβόντος. Εἰ δέ, καίτοι διττοῦ αἰτίου κατ' [10] αὐτοὺς ὄντος, τοῦ μὲν δραστηρίου [11] καὶ καταρχομένου, καθὸ ἡ πρόνοια, τοῦ δὲ πάσχοντος καὶ [12] τρεπομένου, καθὸ ἡ ὕλη, ἀδύνατον [13] δέ ἐστι καὶ προνοούμενον ἐπὶ ταὐτοῦ μεῖναι τὸν κόσμον γενόμενον, πῶς ἡ τούτων [14] μένει σύστασις, οὐ φύσει ὄντων ἀλλὰ γενομένων; Τί δὲ τῆς ὕλης κρείττους οἱ θεοί, τὴν σύστασιν ἐξ ὕδατος ἔχοντες; [15] Ἀλλ' οὐδὲ κατ' αὐτοὺς ὕδωρ τοῖς πᾶσιν ἀρχή. Ἐκ τι ἁπλῶν καὶ μονοειδῶν τί ἂν συστῆναι [16] στοιχείων δύναιτο; B
[17] Δεῖ δὲ καὶ τῇ ὕλῃ τεχνίτου καὶ ὕλης τῷ τεχνίτῃ. [18] Ἢ πῶς ἂν γένοιτο τὰ ἐκτυπώματα χωρὶς τῆς ὕλης ἢ τοῦ τεχνίτου; Οὐκ πρεσβυτέραν λόγον ἔχει εἶναι τὴν ὕλην τοῦ θεοῦ· τὸ γὰρ ποιητικὸν αἴτιον προκατάρχειν τῶν [19] γινομένων ἀνάγκη.

20. Εἰ μὲν οὖν μέχρι [1] τοῦ φῆσαι γεγονέναι τοὺς θεοὺς καὶ ἐξ ὕδατος τὴν σύστασιν ἔχειν τὸ ἀπίθανον ἦν αὐτοῖς τῆς θεολογίας, ἐπιδεδειχὼς ὅτι οὐδὲν γενητὸν ὃ οὐ καὶ [2] διαλυτόν, ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἂν παρεγενόμην τῶν ἐγκλημάτων. [3] Ἐπεὶ δὲ τοῦτο

7. παυόμενον] Bodl. 2 καιόμενον.

8. ἐκπυρ.] Iustin. Apol. I. c. 20. n. 2. Apol. II. c. 7. n. 4, Tatian. Or. ad Gr. c. 6. n. 1, Minuc. Fel. Octav. c. 34. §. 2.

9. λαβόντος] Bodl. 1. 2. Mon. Aet. λαβόντες.

10. αὐτοὺς] Bodl. 1 αὐτοῦς. Mox τὸ μὲν Aet. pro τοῦ μὲν.

11. καὶ] Deest in Arg. Infra: τὸ γὰρ ποιητικὸν αἴτιον προκατάρχειν τῶν γινομένων ἀνάγκη.

12. τρεπομένου] Morell. et Duc. τερπομένου.

13. δέ] Non πλεονάζει: respondet praecedenti καίτοι. Sine ratione censent Dechair. et Lindner. δὲ expungendum. Bodl. 2 δὲ ἐστὶν. Bodl. 1 δ' ἐστὶν. Part. καὶ καὶ προνοούμενον deest in Bodl. 2.

14. μένει] Excidit in editt. Morell. et Duc. Pro σύστασις Par. 2 Bodl. 1. 2. Clar. Aet. στάσις. Τούτων, deorum. „Qui non suapte natura (φύσει) exsistunt" i. e. qui non sunt entia necessaria et ab aeterno exsistentia. Bodl. 1 et Aet. ὄντος, non ὄντων. Bodl. 1. 2 γεγενημένων pro γενομένων.

15. Ἀλλ' οὐδὲ] Gesner. et Suffr. Petrus, quibuscum ut assolet Rechenbergius facit, malunt τόγε γάρ: haec enim aqua secundum ipsos (philosophos) cunctis rebus principium est. Tu cave tibi a mutatione.

tum declarat, quippe quum esse incipiat et desinat. Hac am ratione Stoici omnia conflagratura et iterum futura unt, mundo aliud initium accipiente. Quodsi, quamquam ae apud eos vigent causae, quarum altera efficiens et prinalis est, id est providentia, altera patiens et mutabilis, est materia, fieri tamen non potest ut mundus, quia creas est, eodem in statu, etiam providentiâ gubernatus, maat: quomodo istorum constitutio manet, qui non natura sistunt sed facti sunt? Quid autem materia praestant dii, i ex aqua constituti sunt? Sed ut isti existimant neque ua omnium est principium. Ex simplicibus et uniusmodi mentis quid possit constitui? Opus autem est et materiae tifex et artifici materia. Aut quomodo formae exprimi ssint sine materia aut artifice? Neque etiam rationi conntaneum est ut materia antiquior sit deo; necesse est enim causa efficiens prius quam ea quae fiunt exsistat.

20. Si absurda eorum theologia his finibus contineretur deos factos et ex aqua constitutos dicerent, quum demonraverim nihil factum esse quod non sit dissolutioni obnoum, ad eas quae supersunt criminationes progrederer. Sed

rba "Ἔκ τε ἁπλῶν κτλ. rationem ldunt. Lindner. cum ἀρχὴ sublit μόνη.

16. στοιχείων δ.] Arg. στοιων δύναται, id quod in δύναται itatum est.

17. Δεῖ ... τεχνίτῃ] Cf. c. 10. 12. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. verba ὁ ὕλης et quae in eamdem sentiam dicta consequuntur usque οὔτε πρεσβυτέραν omittunt.

18. Ἢ] Aut, si illud non sit um, quomodo etc. Interpretes: omodo enim etc. Arg. ἂν γέσθαι.

19. γινομένων] Sic ex Par. 1 et Arg. reposui pro vulg. γιγνομένων. Cf. c. 6. n. 19.

1. τοῦ] Lub. ποῦ.

2. διαλυτόν] Bodl. 1. 2 ἀδιάλυτον. Paullo ante ex vulg. γεννητὸν effeci γενητὸν (Arg.), praesertim quum praecesserit γεγονέναι τοὺς θεοὺς et infra eorum γένεσις (non dicit γέννησις) memoretur. Cf. c. 4. n. 10. Mox pro ἂν Bodl. 1 et Aet. ἃ et pro παρεγενόμην Par. 2 et Arg. παραγενοίμην. Caeterae criminationes in Christianos sunt Oedipodei concubitus (c. 32) et Thyesteae coenae (c. 35).

3. Ἐπεὶ δὲ κτλ.] Prolixissima

μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα· τὸν μὲν Ἡρακλέα ὅτι [4] θεὸς C δράκων ἑλικτός, τοὺς δὲ [5] ἑκατόγχειρας εἰπόντες, καὶ τὴν [6] θυγατέρα τοῦ Διός, [7] ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοποιήσατο, δύο μὲν κατὰ φύσιν εἶπον ἔχειν ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπὶ [8] τῷ μετώπῳ δύο καὶ προτομὴν κατὰ τὸ ὄπισθεν τοῦ τραχήλου μέρος, ἔχειν δὲ καὶ κέρατα, διὸ καὶ τὴν Ῥέαν φοβηθεῖσαν [9] τὸ τῆς παιδὸς τέρας φυγεῖν, οὐκ ἐφεῖσαν αὐτῇ τὴν θηλήν, [10] ἐν-

haec periodus: Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα... τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς ὡς οἴονται διεξεληλύθασι ... ἀνάγκη κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν: parentheses duas magnas continens, priorem de absurdis deorum formis, alteram de malis eorum facinoribus. Respicit Athenagoras ad τοὺς θεολογοῦντας (c. 19) qui ista exposuerint. Liberius hunc locum Lobeck. Aglaopham. T. I. p. 548 citavit.

4. θεὸς δράκων ἑλ.] Haec quoque ex Aegyptiorum hausta fontibus. Hercules enim, ut paullo ante dicebat Athenagoras [c. 18: ex Orpheo], opifex est mundi, cuius ex ore ovum emissum est. At mundi opificem Aegyptii sub serpentis specie effingebant. „Hoc animal Phoenices", inquit Philo Biblius apud Eusebium Praep. ev. I [c. 10], „bonum daemonem appellant, Aegyptii vero Cneph." Cneph autem nomen est mundi opificis apud Aegyptios, ut modo [c. 18. n. 28] observavimus ex Porphyrii testimonio. *Maranus.* Cf. Heinichen ad Eus. l. c. T. I. p. 49. n. 82 sq.

5. ἑκατόγχειρας] Sic et supra c. 18. Lobeck. l. c. Ἑκατονχεῖρας.

6. θυγατέρα τ. Διός] H. e. Proserpinam, quae et Κόρη et Ἀθηλᾶ vocatur.

7. ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοπ.] Codd. msti et editi: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος (ἢ Δημήτορος in Bodl. 1. 2. Aet. omissum) τὸν (Maran. τὸν omisit ope Clar.; Lindn. τῆς) αὐτῆς ἐπαιδοπ. Eadem ratione, ut supra in textu, locum corruptum emendarunt Suffr. Petrus et Lobeckius, nisi quod ille etiam pronomen αὐτῆς („quam ille ex matre Rhea seu Cerere sustulit") et hic vocem μητρὸς expunxit (ἣν ἐκ τῆς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοπ.). Quid? Nescio an scriptum fuerit nonnisi hocce: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἐπαιδοπ. Fortasse enim doctus lector, Rheam et Cererem confundens, ad marginem vel supra lineam scripsit καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος τῆς αὐτῆς, quod quidem postea in textum irrepsit. Talia interpolamenta alibi quoque deprehenduntur: exempla notavi c. 14. n. 10. Iam addo ineptas caeterorum editorum coniectationes. Putaverunt legendum Gesner. et Rechenb.: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας, ἢ Δήμητρος, ἢ Δημήτορος τῆς αὐτῆς (redd.: *eandem enim faciunt*) ἐπαιδ. Stephan.: ἣν ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας, θυγατρὸς δὲ Κόρης ἐπαιδ. (c. 32). Fell.: ἣν ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος τῆς Κόρης ἐπαιδ.

um partim eorum corpora descripserint: velut dum Herlem quidem deum draconem volubilem esse, alios aum centimanos dixerunt, et dum filiam Iovis, quam is ex sa matre Rhea sive Cerere suscepit, duobus quidem secunum naturam oculis et duobus in fronte et belluina facie in steriore colli parte, praeterea vero cornibus instructam se dixerunt, quare Rheam hoc puellae monstro exterrim fugisse, non praebentem ei papillam, unde mystice qui-

aceptus a Stephano ait: „Rhea dem filia Corae infra [c. 32] dicir"?!). Dechair.: ἣν ἐκ τῆς μηκὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος τῆς αὐτῆς endem enim faciunt) ἐκπαιδοκ. uodsi Athenagoras revera Ῥέας ἢ ήμητρος scripsit, utramque comutavit deam. „Etenim Rhea atque eres, quamquam altera mater erat, tera filia, tamen tam multa inter communia habuerunt ut Graeci, arva curare nescii, duabus matrois, praesertim peregrinis, modo oc modo illud nomen communicaent; quo exemplo Euripides in ilstri carmine Hel. 1304 Cereris de pta filia moerorem et placationem c enarrat, ut huic deae non solum omen μήτηρ ὀρεία, quod Cybelae roprium est, sed etiam crepitacula acchica et leones vectores tribuat." beck. l. c. T. II. p. 1225; coll. auly Real-Encyclop. d. klass. Alrthumswiss. T. VI (Stuttg. 1852) 402. — Paullo post convenienus pro εἶκον dictum fuisset εἰκόντες.

8. τῷ μετώπῳ] Bodl. 1. 2. Aet. τῶν μετώπων. Suffr. Petrus transtulit: „duos loco naturali duosque in vertice [ἐπὶ τῷ μετώπῳ] oculos habere dixerunt et frontem [προτομὴν] ad posteriorem colli partem." Gesn. (et Maran.): „... et insuper duos in fronte [ἐ. τ. μετώπῳ] et rostrum quoddam [προτομὴν] in posteriore colli parte". Lindner.: „προτομὴν vertunt rostrum, nescio qua causa adducti. Suidas [Poll. I. 189. II. 47]: προτομὴ ἐπὶ ζώων ἀλόγων οὕτω λέγεται ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων πρόσωπον. Ergo cervice fuit belluina eminentibus in fronte cornibus."

9. τὸ τῆς] Prior vocula deest in Aet., altera ap. Maran. errore. Bodl. 1. 2. Aet. οὐκ ἐφεῖσαν τὴν θηλὴν αὐτῇ.

10. ἔνθεν μ. μὲν Ἀθηλᾶ] Cf. c. 17. n. 22. Verba Ἀθηλᾶ usque ad ἡ αὐτὴ οὖσα desunt in Bodl. 2. „Caeterum", ait Lindnerus, „novum est quod Φερσεφόνην dicit, non Περσεφόνην." Id valde imperiti commentatoris est. Occurrit illa forma saepe in Pseudo-Orphei Hymnis et Argonaut., apud Pindarum, in Anthologia (cf. Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VI. p. 1000), apud Apollon. Rhod. II. 916, Plutarch. De Isid. et Osir. c. 66 et De genio Socr. c. 22, Porphyr. De abstin. IV. c. 16. p. 352, alios. Cf. Etymolog. Magn. p. 790 (Stephan. l. c. Vol. VIII. p. 712). Inde etiam Φερσεφόνεια (Hesych.) et Φερσέφαττα (Tatian. Or. ad Gr. c. 10, Thom. Mag.) dicitur.

θεν μυστικῶς μὲν Ἀθηλᾶ κοινῶς δὲ Φερσεφόνη καὶ Κόρη κέκληνται, οὐχ ἡ αὐτὴ οὖσα τῇ Ἀθηνᾷ τῇ ἀπὸ τῆς [11] *κόρης λεγομένῃ· τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα* [12] *ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς ὡς οἴονται διεξεληλύθασι· Κρόνος μὲν ὡς ἐξέτεμε τὰ αἰδοῖα τοῦ πατρὸς καὶ κατέρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἅρματος καὶ ὡς* [13] *ἐτεκνοκτόνει καταπίνων τῶν παίδων τοὺς ἄρσενας, Ζεὺς δὲ ὅτι τὸν μὲν πατέρα δήσας κατεταρτάρωσε, καθὰ καὶ τοὺς υἱεῖς* [14] *ὁ Οὐρανός, καὶ πρὸς Τιτᾶνας περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπολέμησε, καὶ ὅτι τὴν μητέρα Ῥέαν·* [15] *ἀπαγορεύουσαν αὐτοῦ τὸν γάμον ἐδίωκε, δρακαίνης δ' αὐτῆς γενομένης καὶ αὐτὸς εἰς δράκοντα μεταβαλὼν συνδήσας αὐτὴν τῷ καλουμένῳ* [16] *Ἡρακλειωτικῷ ἅμματι ἐμίγη, τοῦ σχήματος τῆς μίξεως σύμβολον* [17] *ἡ τοῦ Ἑρμοῦ ῥάβδος, εἶθ' ὅτι* [18] *Φερσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη βιασάμενος* [19] *καὶ ταύτην ἐν δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ·* [20] *ἀνάγκη κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν·* [21] *Τί τὸ σεμνὸν ἢ χρηστὸν τῆς τοιαύτης ἱστορίας,*

11. *κόρης*] Par. 2 *ἀκόρσης*, at in marg. secundâ manu *κόρσης*. Pro *λεγομένῃ* Par. 2 *γενομένῃ*. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *γενομένης*. Inde Lobeck. l. c. T. I. p. 548 legit: *τῇ ἀπὸ τῆς κόρσης γενομένῃ*. Male. Minerva a pupilla (*κόρη*) cognominata est, quam glaucam eam habuisse testatur epitheton *γλαυκῶπις Ἀθήνη*. Cf. Spanhem. ad Callim. Hymn. in Dian. 234 (ed. Ernest. T. II. p. 336 sq.), qui de Minervae epitheto *Κορίης* disserit.

12. *ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς*] Malim *αὐτοῖς ἐπ' ἀκριβές*. *Duchair*. Refert enim V. D. *ἐπ' ἀκριβὲς* ad *διεξεληλύθασι*, non ad *πραχθέντα*. Tatian. l. c. c. 38 (n. 1): *αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί*. Pro *οἴονται* Arg. *οἷόν τε*.

13. *ἐτεκνοκτ.*] Arg. *ἐτεκνογόνει*. Mox Lobeck. *ἄῤῥενας* pro *ἄρσενας*, quae est forma veteribus Atticis usitata.

14. *ὁ*] Deest in Arg. Lobeck. *ὁ Οὐρανὸς* omisit.

15. *ἀπαγορεύουσαν*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἀπαγορεύουσιν*.

16. *Ἡρακλ. ἅμματι*] Herculeus nodus pro vinculo arctissimo, non tamen indissolubili. Festus enim Pompeius ostendit antiquitus fuisse morem, ut nova nupta laneo cingulo praecingeretur, vincto nodo *Herculis*, quem vir ominis gratia solvebat. Ergo solubilis fuerit necesse est. *Lindner*.

17. *ἡ τοῦ Ἑρμοῦ ῥάβδος*] Scholion in marg. Par. 1 (manu primâ) et 2 (manu secundâ): *Τὸ κηρύκιον* [Par. 2 *κηρύκειον*] *λέγει· καὶ γὰρ αὐτὸ ῥάβδος ἦν, Ἑρμοῦ σύμβολον, ὃ καὶ οἱ κήρυκες* [Par. 2 *ᾧ καὶ κήρυκες* pro *ὃ κ. οἱ κ.*] *ἐπιφερόμενοι ὥδευον μετ' ἀσφαλείας πρὸς οὓς ἐχρῆν πρεσβεύειν. Ῥάβδος οὖν ἦν τὸ κηρύκιον* [Par. 2 *κηρύκειον*], *ἐν ᾗ δράκοντες ἦσαν*

lem Athela vulgo autem Proserpina et Core dicitur, non eadem ac Minerva quae a pupilla appellatur; quumque partim eorum praeclare ut ipsi existimant gesta persecuti sint: velut Sarturnus quidem ut verenda patris exsecuerit eumquem curru deiecerit et parricidio se obstrinxerit mares filios devorans, Iuppiter autem ut patrem constrictum in tartara detruserit, quemadmodum filios quoque suos Coelus, et bellum cum Titanibus de imperio gesserit, et matrem Rheam concubitum eius respuentem persecutus sit, eâque in dracaenam conversà ipse in draconem mutatus, nodo eam ut vocant Herculeo constringens, cum ea coierit, cuius concubitus imaginem virga Mercurii designat, deinde vero ut cum filia Proserpina coierit, ex qua filium Dionysum suscepit, quum huic quoque in draconis forma vim intulisset: — idcirco, quum haec ita se habeant, necesse est ut hoc saltem dicam: Quid honesti aut

ἐντετυπωμένοι, ἀντιπλεκόμενοι ἀλλήλοις καὶ ἀντιπρόσωποι, ὑπόμνημα τῆς αἰσχρᾶς ταύτης μίξεως. — Act. σύμβολος pro σύμβολον. Bodl. 1. 2. Act. ἡ ante τοῦ omisere. Act. Ἑρμοῦος.

18. Φερσ.] In Arg. supra φ scriptum est π. Cf. supra n. 10. Tatian. l. c. c. 8: Ζεὺς καὶ θυγατρὶ συγγίνεται. Vide quae ibi (n. 17) notavi. Dionysus vulgo filius Semeles dicitur, sed idem ab Orpheo (Hymn. 29 in Dionysum) Iovis et Proserpinae filius praedicatur.

19. καὶ] Bodl. 1. 2 τὴν.

20. ἀνάγκη κ. τ. εἰπεῖν] Par. 2. Bodl. 1. 2 κἂν τοῦτον εἰπεῖν ἀνάγκη. Inde Lindner. edidit κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν ἀνάγκη, ita reddens: *et si tanta ac talia dicere necesse est, quid* etc. Verum enimvero apodosin incipiunt verba ἀνάγκη κἂν κτλ. Illud κἂν elliptice dictum est: καὶ ἐὰν τοσοῦτον (c. 12. n. 17) ᾖ. Exempla collegi ad Iustin. Apol. I. c. 26. n. 32.

21. Τί τὸ σεμν. ἢ χρ.] Bodl. 1. 2 τί σεμνὸν ἢ τί χρηστὸν. Bodl. 2 τῆς τοσαύτης. Tum Bodl. 1. 2 θεοῖς pro θεούς. Haec interrogatio spectat ad alterum quod perstrinxit: τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα ... διεξεληλύθασι. Sequens interrogatio, Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων, respicit ad prius illud: τοῦτο μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα. Cf. n. 8. Utrumque, et formas et facta deorum, vituperavit Plinius Hist. nat. II. c. 7: „Matrimonia quidem inter deos credi tantoque aevo ex his neminem nasci, et alios esse grandaevos semperque canos, alios iuvenes atque pueros, atricolores, aligeros, claudos, ovo editos, et alternis diebus viventes morientesque, puerilium prope deliramentorum est; sed super omnem impudentiam adulteria inter ipsos fingi, mox iurgia et odia,

ἵνα πιστεύσωμεν θεοὺς εἶναι τὸν Κρόνον, τὸν Δία, τὴν Κόρην, τοὺς λοιπούς; [22] Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων; Καὶ τίς ἂν [23] ἄνθρωπος κεκριμένος καὶ ἐν θεωρίᾳ γεγονὼς ὑπὸ [24] θεοῦ γεννηθῆναι πιστεύσαι ἔχιδναν (Ὀρφεύς· B

[25] Ἂν δὲ Φάνης ἄλλην γενεὴν τεκνώσατο δεινὴν
Νηδύος ἐξ ἱερῆς, προσιδεῖν φοβερωπὸν ἔχιδναν,
Ἧς χαῖται μὲν ἀπὸ κρατὸς καλόν τε πρόσωπον
Ἦν ἐσιδεῖν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη φοβεροῖο δράκοντος
Αὐχένος ἐξ ἄκρου.)

ἢ αὐτὸν τὸν Φάνητα δέξαιτο, [26] θεὸν ὄντα πρωτόγονον (οὗτος γάρ ἐστιν [27] ὁ ἐκ τοῦ ᾠοῦ προχυθείς), ἢ σῶμα ἢ σχῆμα ἔχειν δράκοντος, ἢ [28] καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ Διός, ὅπως ὁ Ζεὺς [29] ἀχώρητος γένοιτο; Εἰ γὰρ μηδὲν διενηνόχασι τῶν φαυλοτάτων C θηρίων (δῆλον γὰρ ὅτι ὑποδιαλλάσσειν δεῖ τῶν γηΐνων [30] καὶ

atque etiam furtorum esse et scelerum numina." Formas deorum gentilium irriserunt Tertullian. Ad nation. I. c. 14. Apolog. c. 16, Minuc. Fel. Octav. c. 21, Arnob. adv. nat. III. c. 12 sqq., coll. Porphyr. ap. Euseb. Praep. ev. III. c. 2.

22. *Αἱ διαθέσεις τ. σ.;*] Interrogatio est cum indignatione. Lub. et Petr. *τίνες αἱ διαθ. τ. σ.;* Cf. n. 21.

23. *ἄνθρ. κεκριμένος*] I. e. *homo alicuius iudicii, prudens.* Participium passivum, nominis significatione activa, *ὁ κρίνειν δυνάμενος. Gesner.* Est *homo* iudicio suo ab aliis *discretus*, probatus et firmatus iudicio. Sic Herod. III. c. 31 *κεκριμένοι ἄνδρες*. Cf. Stephan. Thes. gr. ling. Vol. IV. p. 1971.

24. *θεοῦ*] Bodl. 1. 2. Aet. *τοῦ θεοῦ.* — Talem seu deam seu nympham semiserpentem ex Phorcyne prognatam Hesiodus in Theogonia describit, ut Gesner. adnotavit.

25. *Ἂν ... ἄκρου*] Hos versus inter fragmenta Orphei repetiit G. Hermann.: Orphic. P. II. p. 466 sq. Cf. Lobeck. l. c. p. 493. — Is ait: „De prima Phanetis prole, quam sequuta est haec *ἄλλη*, nihil compertum habemus; filia eius serpentina, de qua nostri versus loquuntur, sine dubio Nox est, quae patri Phaneti nupsisse dicitur ap. Procl. in Tim. II. 137." Illud *Ἂν* mendosum est. Clar. *τὰν* (sic). Bodl. 1. 2 *τὴν*, „quo difficilior fit correctio" (Lob.). Pro *γενεὴν* Bodl. 2 *γένεσιν* et Clar. *γενεῶν*. V. 3 *χαῖταιμα* Arg., non *χαῖται μὲν*. Editi omnes *καλόντε* (coniunctim).

26. *θεὸν*] Deest in Arg.

27. *ὁ*] Desideratur in Bodl. 1. 2. Maranus: „Hunc Phanetem ex ovo profusum fuisse non dixerat Athenagoras illo in loco [c. 18], ubi de ovo loquutus est. Sed difficile non est intelligere simul cum ovo prodiisse primogenitum illum deum, qui

utilis habet eiusmodi historia, ut deos esse credamus Saturnum, Iovem, Coren, caeteros? Corporumne descriptiones? Ac quis homo probatus iudicio et in rebus considerandis versatus a deo genitam putet viperam (Orpheus:

Phanes aliam sobolem genuit horribilem
Utero ex sacro, visu terribilem viperam,
Cuius ex capite crines ac pulchra facies
Erat visu, caeterae partes terribilis draconis
Summo ex collo.)

aut ipsum Phanetem, qui deus sit primogenitus (is enim est ille ex ovo effusus), draconis vel corpus vel figuram habere, aut a Iove, ut is incomprehensibilis fieret, devoratum fuisse approbet? Nam si nihil a belluis vilissimis discrepant (liquet enim a rebus terrenis et ex materia eductis divinum numen differre

coelum et terram ovo contenta dicitur condidisse. Idcirco enim Phanes ille draconis speciem dicitur habuisse, quia mundi opifex ita effingi solebat apud Aegyptios." De Phanete praeter Lobeckium plura dabit Preller: Pauly *Real-Encyclop. d. klass. Alterthumswiss.* T. V (Stuttg. 1848) p. 1000. Immerito Gesnerus existimavit addendum esse τὴν Μῆτιν post ὑπὸ τοῦ Διός: *aut devoratam a Iove Metin esse.*

28. καταποθῆναι] Bodl. 1. 2. Clar. Aet. et cod. Ioeüsaei (quo Ducaeus usus est) κατατεθῆναι, *depositum esse.*

29. ἀχώρητος] Gesn. reddidit: *ut Iupiter securus tranquillum possideret regnum.* Rectius Suffr. Petr.: *ut Iupiter comprehensibilis fieret.* Maran.: *ut comprehendi non posset.* Illustratur haec vox, quae c. 10 (n. 2) ad infinitam dei naturam exprimendam adhibita est, fragmentis ap. Lobeck. l. c. p. 523 sqq. et p. 911 sqq., ad hanc Phanetis devorationem pertinentibus (Preller l. c.): qua quidem „omnipotens, primus et ultimus, caput et medium et finis" etc. factus est. Iustin. Cohort. ad Gentt. c. 38: ἀχώρητος δυνάμει. Gesnerus mallet ἀκόρητος, *insatiabilis*, i. q. ἀκόρεστος, Lindnerus ἀχόρταστος (sic) vel ἄχωρος (sic) μή („ne sede ac regno pelleretur"), Lobeckius p. 493 ἀχώριστος.

30. καὶ] Bodl. 2 κᾄν. Mox Bodl. 1. 2. Clar. Aet. ἀποκρινόμενον. Sic etiam Par. 2 in margine. Τὰ ἀπὸ τῆς ὕλης ἀποκρινόμενα, ut Gesner. recte advertit, percommode dicuntur *ea quae a materia separantur* h. e. *ex materia gignuntur:* „tanquam materia una quadam et communi ceu massa exsistente, cuius veluti segmenta quaedam sunt res singulae, quae generantur et per generationem ab ea separantur, superveniente forma: ut

τῶν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀποκρινομένων τὸ θεῖον), οὐκ εἰσὶ θεοί. [31] Τί δαὶ καὶ πρόσιμεν αὐτοῖς, ὧν κτηνῶν μὲν δίκην ἔχει ἡ γένεσις, αὐτοὶ δὲ θηριόμορφοι καὶ δυσειδεῖς;

21. [1] Καίτοι εἰ σαρκοειδεῖς μόνον ἔλεγον αὐτοὺς καὶ αἷμα ἔχειν καὶ σπέρμα καὶ πάθη ὀργῆς καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τότε ἔδει λῆρον καὶ γέλωτος λόγους τούτους νομίζειν· οὔτε γὰρ ὀργὴ οὔτε ἐπιθυμία καὶ ὄρεξις οὐδὲ παιδοποιὸν σπέρμα ἐν τῷ θεῷ. Ἔστωσαν τοίνυν σαρκοειδεῖς, ἀλλὰ κρείττους μὲν θυμοῦ καὶ ὀργῆς, D ἵνα μὴ Ἀθηνᾶ [2] μὲν βλέπηται

[3] Σκυζομένη Διῒ πατρί, χόλος δέ μιν ἄγριος αἱρεῖ,

Ἥρα δὲ θεωρῆται·

[4] Ἥρῃ δ' οὐκ ἔχαδε στῆθος χόλον, ἀλλὰ προσηύδα.

[5] Κρείττους δὲ λύπης·

[6] Ὢ πόποι, ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος
Ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶμαι· ἐμὸν δ' ὀλοφύρεται ἦτορ.

Ἐγὼ μὲν γὰρ [7] καὶ ἀνθρώπους ἀμαθεῖς καὶ σκαιοὺς λέγω τοὺς ὀργῇ καὶ λύπῃ εἴκοντας. Ὅταν δὲ [8] ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ὀδύρηται μὲν τὸν υἱόν,

[9] Αἲ αἲ ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν 21
Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι!

foetus iam formatus et perfectus ab utero matris separatur." Sic infra c. 22 ἀπὸ γὰρ τῆς ὕλης διακριθείσης ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡ τούτων σύστασίς τε καὶ γένεσις. Maranus: „Gesneri observationem confirmat Plutarchus, quo teste ap. Euseb. Praep. evang. I. c. 8 Anaximander docebat infinitum [τὸ ἄπειρον] esse causam mundi generationis et corruptionis. *Ex eo enim coelos eductos fuisse*, ἐξ οὗ δή φησι τούς τε οὐρανοὺς ἀποκεκρίσθαι." Caeterum consulas c. 4. n. 9.

31. Τί δαὶ] Arg. et Lub. τί δὲ. Bodl. 1. 2. Aet. τὸ δὲ. Tum Act. αὐτοὶ δὲ οἳ pro αὐτοὶ δὲ.

1. Καίτοι εἰ σαρκοειδεῖς κτλ.] Idem alii patres quum contra graecam tum contra homericam mythologiam monuerunt: Theophil. ad Autol. I. c. 9. III. c. 8, Clem. Protr. c. 2. §. 32 sqq., Tertull. Apol. c. 14 et Ad nation. I. c. 10, Minuc. Fel. Octav. c. 22, Cyrill. adv. Iulian. I (Opp. ed. Aubert. Tom. VI) p. 41. Cf. Stuhr „Ueberblick üb. d. Gesch. d. Behandlung d. Mythen im Alterthum": Baueri *Zeitschr. f. specul. Theologie* P. II. p. 83. — Particula μόνον apud σαρκοειδεῖς dicta est respectu habito verborum proxime praecedentium: θηριόμορφοι καὶ δυσειδεῖς. Bodl. 1. 2 σαρκοειδεῖ. Iidem mox καὶ αἷμα ἔχει. Par. 1. 2. Arg. Act. καὶ ante σπέρμα omise-

oportere), non sunt dii. Quid tandem ad eos adimus, quorum origo instar pecudum se habet et facies belluina ac deformis est?

21. At etiamsi eos dicerent carnem tantum habere et sanguinem et semen et irae et cupiditatis affectus, ne haec quidem oratio nugarum opinionem et risum effugere deberet; nam nec ira nec cupiditas aut appetitus nec semen ad procreandum in deo est. Sint igitur ex carne, sed tamen furore et ira superiores, ne Minerva quidem videatur

Succensa Iovi patri, ira autem illam atrox tenet,

Iuno vero ita appareat:

Iunonis pectus non continuit iram, sed prolocuta est.

Sint etiam dolore superiores:

Proh malum, certe dilectum virum fugatum circa murum
Oculis video: meum autem angitur cor.

Ego enim etiam homines imperitos et rudes dico si iracundiae et dolori cedant. Sed si *parens hominumque deûmque* lugeat filium,

Hei mihi, quando mihi Sarpedonem carissimum virorum
Fatum est a Patroclo Menoetiade interfici!

runt; in Lub. καὶ ante πάθη excidit. Γέλωτος λόγοι sunt verba quae risum movent s. risu digna.

2. μὲν] Deest in Arg. Illico Bodl. 1. 2 βλέπεται.

3. Σκυζομένη ... αἱρεῖ] Hom. Il. IV. 23. — Apud Hom. legitur ᾕρει. In Mon. supra penult. verbi αἱρεῖ syllaba ῄ positum est, ut consensus sit cum Homero. Arg. αἱρῆ (sic, absque iota subscr.). Iam Stephanus voluit legi αἱρῇ, idque Ducaeus textui inseruit. Sed verba χόλος ... αἱρεῖ non pendent a praecedenti ἵνα μή.

4. Ἥρῃ ... προσηύδα] Homer. Il. IV. 24. — Bodl. 1. 2. Aet. χολός. Mon. προσηῦδα.

5. Κρείττους δὲ] Respondet praecedenti κρείττους μέν.

6. Ὢ ... ἦτορ] Hom. Il. XXII. 168 sq. — Mon. ἢ pro ἦ.

7. καὶ] Deest Aet. Σκαιοὺς Maran. interpretatur *futiles*. Hesych. σκαιός· μωρός, ἀμαθής, ἀπαίδευτος.

8. ὃ] Morell. Duc. Maran. mendose omiserunt. Mox Clar. ὀδύρεται.

9. Αἴ ... δαμῆναι] Homer. Il. XVI. 433 sq. — Lub. et Petr. ὤ μοι ἐγών, ut Homerus, nisi quod apud hunc ὤ pro ὤ legitur. Caeteri codd. msti αἴ αἴ (λέγων) ὅτε κτλ. praebent: sic editi quoque. Suffr. Petrus: „Sciolus exclamandi ratio-

[10] *ἀδυνατῇ δὲ ὀδυρόμενος τοῦ κινδύνου ἐξαρπάσαι,*

[11] *Σαρπηδὼν Διὸς υἱός, ὁ δ' οὐδ' ᾧ παιδὶ ἀμύνει,*

τίς οὐκ ἂν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μύθοις φιλοθέους, [12] *μᾶλλον δὲ ἀθέους, τῆς ἀμαθίας καταμέμψοιτο; Ἔστωσαν σαρκοειδεῖς, ἀλλὰ μὴ* [13] *τιτρωσκέσθω μηδὲ Ἀφροδίτη ὑπὸ Διομήδους τὸ σῶμα,*

[14] *Οὗτά με Τυδέος υἱὸς ὑπέρθυμος Διομήδης,* B

ἢ ὑπὸ Ἄρεως [15] *τὴν ψυχήν,*

[16] *Ὡς ἐμὲ χωλὸν ἐόντα Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη*
Αἰὲν ἀτιμάζει, φιλέει δ' ἀΐδηλον Ἄρηα.
— — [17] *Διὰ δὲ χρόα καλὸν ἔδαψεν.*

Ὁ δεινὸς ἐν πολέμοις, [18] *ὁ σύμμαχος κατὰ Τιτάνων τοῦ Διός, ἀσθενέστερος Διομήδους φαίνεται.*

[19] *Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος —.*

Σιώπησον Ὅμηρε, θεὸς οὐ μαίνεται. Σὺ δέ μοι καὶ μιαιφόνον καὶ βροτολοιγόν,

[20] *Ἄρες, Ἄρες βροτολοιγέ, μιαιφόνε,* C

[21] *διηγῇ τὸν θεόν, καὶ τὴν μοιχείαν αὐτοῦ διέξει καὶ τὰ δεσμά·*

nem non intelligens lectionem temere mutavit, quod sensum putaret alioqui esse abruptum." Stephanus mallet *αἲ αἲ ἐγών* (*λέγων*) *ὅτε κτλ.* Etiam Plato (De rep.) Homerum vituperat, qui summum deum tam flebiliter lamentantem filium inducat, *ὥστε φάναι· αἲ αἲ ἐγών* etc. Rectius fortasse *αἶ αἶ* scribitur. Non muto. Cf. Pape Lex. gr. P. I. p. 44. Solus Dechair. ex *ὅτε*, id quod in omnibus quoque Homeri codicibus est, perperam *ὅτι* effecit. Pro *μοῖρ'* Mon. *μοῖραι*, sed punctis supra *αι* positis indicans lectionis vitiositatem.

10. *ἀδυνατῇ*] Pendet a praec. *ὅταν*, ut *ἀδυνατῇ δὲ* referatur ad *ὀδύρηται μέν*. Apodosis incipit verbis *τίς οὐκ* etc. Firmatur illud *ἀδυνατῇ* Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. et cod. Ioeüsaei (c. 20. n. 28). Reliqui codd. msti *ἀδυνατεῖ*. Quamquam in editione Gesneri Stephanus genuinam lectionem textui inseruit, tamen Morell. et Rechenb. *ἀδυνατεῖ* inepte refinxerunt. Aet. *Σαρπιδόνα*, per itacismum.

11. *Σαρπηδὼν . . . ἀμύνει*] Homer. Il. XVI. 522. — Aet. *Σαρπιδών* (cf. n. 10). Lub. et Mon. *υἱὸς διὸς* inverso ordine.

12. *μᾶλλον δὲ ἀθ.*] Desiderantur in Bodl. 1. 2.

13. *τιτρωσκέσθω*] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *τιτρωσκέσθωσαν*, id quod Maran. quoque in textu posuit. Bodl. 2 non *ὑπὸ* sed *ἀπό*. Bodl. 1. 2. Aet. *Διομήδου*.

nec possit dum lamentatur eum periculo eruere,

Sarpedon Iovis filius, ipse autem ne suo quidem filio auxiliatur,

quis non eorum imperitiam incuset qui huiusmodi fabulis se praebent deorum cultores, vel potius atheos? Sint ex carne, sed ne vulnerêtur Venus a Diomede in corpore,

Vulneravit me Tydei filius superbus Diomedes,

aut a Marte in animo,

Ut me claudum Iovis filia Venus
Semper dehonestat, amatque perniciosum Martem.
— — Cutem autem pulchram dilaceravit.

Terribilis ille in bellis, Iovis adversus Titanes auxiliator, infirmior Diomede apparet.

Furebat autem velut quum Mars hastam vibrans —.

Tace Homere, deus non furit. Tu vero mihi et caede inquinatum et perniciosum hominibus,

Mars, Mars perniciose hominibus, caede inquinate,

enarras deum, et adulterium eius describis et vincula:

14. *Οὖτά ... Διομήδης*] Hom. Il. V. 376. — Arg. τυδέως.

15. τὴν ψυχήν] Dechair. addendum existimat Ἥφαιστος. Nil opus. Arg. ἄρεος pro Ἄρεως.

16. Ὡς ... Ἄρηα] Homer. Od. VIII. 308 sq.

17. Διὰ ... ἔδαψεν] Homer. Il. V. 858. — Gesnerus ante hunc versum addiderit μηδὲ Ἄρης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ. „Sed fortasse Athenagoras, ut in re notissima, necesse esse non putavit admonere haec verba de Marte et Diomede dicta esse“ (Maran.).

18. ὁ] Bodl. 1. 2. Aet. καὶ. Mox τοῦ Διός Arg. omisit. Tum pro Διομ. φαίν. Dechair. et Lindn. φαίν. Διομ. (Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet.) ediderunt.

19. *Μαίνετο ... ἐγχέσπαλος*] Homer. Il. XV. 605. — Bodl. 1. 2. Aet. μαίνεται. Arg. ἅτ' ἄρης ἐχέσπαλος.

20. *Ἄρες ... μιαιφόνε*] Homer. Il. V. 31.

21. διηγῇ] Mon. διηγεῖ, super εῖ vero ῆ scriptum. — Mox διέξει, apud Atticos usitatius quam διέξεις, ex Par. 1. 2 et Arg. reposui: ubi tamen in διέξη (sine ι subscr.) mutatum est. Lub. et Petr. διέξεις. Ottob. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Mon. Aet. διέξῃ. Literae *ΕΙ* et *Η* saepe confunduntur: e. g. supra n. 10 et infra n. 27, alibi. Gesner. (ex Bon.) et post eum omnes editt. διεξίῃς.

[22] Τὼ δ' ἐς δέμνια βάντε κατέδραθον, ἀμφὶ δὲ δεσμοὶ
Τεχνήεντες ἔχυντο πολύφρονος Ἡφαίστοιο,
Οὐδέ τι κινῆσαι μελέων ἦν.

Οὐ [23] καταβάλλουσι τὸν πολὺν τοῦτον ἀσεβῆ λῆρον περὶ τῶν θεῶν; [24] Οὐρανὸς ἐκτέμνεται, δεῖται καὶ καταταρταροῦται Κρόνος, ἐπανίστανται Τιτᾶνες, [25] Στὺξ ἀποθνήσκει κατὰ τὴν μάχην· ἤδη καὶ θνητοὺς αὐτοὺς δεικνύουσιν· ἐρῶσιν ἀλλήλων, ἐρῶσιν ἀνθρώπων. D

[26] Αἰνείας, τὸν ὑπ' Ἀγχίσῃ τέκε δῖ' Ἀφροδίτη,
Ἴδης ἐν κνημοῖσι θεὰ βροτῷ εὐνηθεῖσα.

Οὐκ ἐρῶσιν; Οὐ πάσχουσιν; [27] Ἦ γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅψεται αὐτῶν ἐπιθυμία! Κἂν σάρκα θεὸς κατὰ θείαν οἰκονομίαν λάβῃ, ἤδη δοῦλός ἐστιν ἐπιθυμίας;

[28] Οὐ γάρ πώποτέ μ' ὧδε θεᾶς ἔρος οὐδὲ γύναικὸς
Θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν·
Οὐδ' ὁπότ' ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο, 22
Οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλισφύρου [29] Ἀκρισιώνης,
Οὐδ' ὅτε Φοίνικος κούρης τηλεκλειτοῖο,
Οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,
Οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμοιο [30] ἀνάσσης,
Οὐδ' ὅτε περ Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδὲ σεῦ αὐτῆς.

22. Τὼ ... ἦν] Homer. Od. VIII. 296—298. — Pro ἔχυντο, quod in Bodl. 1. 2. Aet. deest, Mon. ἔχηντο, ita tamen, ut νν supra syllabam ην sit scriptum.

23. καταβάλλουσι] Maranus perperam mallet καταβαλοῦσι, *An non plurimas illas de diis nugas proiicient?* Inde interpr. Camp.: „Sollen sie denn nicht jene Menge gottloser Fabeln wegwerfen?" Lub. πολὺ pro πολὺν. Bodl. 1. 2. Aet. λῆρον τὸν ἀσεβῆ.

24. Οὐρανὸς . . . καταταρτ.] Arg. ὁ οὐρανὸς ... ταρταροῦται.

25. Στὺξ] Mon. στῦξ primâ manu, sed στὺξ a Sophiano.

26. Αἰνείας ... εὐνηθεῖσα] Homer. Il. II. 820 sq. — Morell. et Maran. δι' mendose, Duc. δι'. Aet. ἴδη pro ἴδης.

27. Ἦ γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅ.] Scriptor, postquam ironice interrogavit Οὐκ ἐρῶσιν κτλ., cum sarcasmo addit Ἦ (= *profecto*) γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅψεται α. ἐπιθ.! Sic recte omnes codd. msti: praeter Bodl. 1. 2, qui οἱ pro ἡ habent, et Clar., qui praebet ἢ γὰρ θεοί; ἅψεται (omisso καὶ οὐχ) etc. Lub. et Petr. εἰ (cf. n. 21) γὰρ θεοί, οὐχ ἅψ. (eiecta vocula καί). In editis eadem leguntur quae supra in

Illi lectum ingressi dormierunt, vincula autem
Fabrefacta circumfundebantur prudentis Vulcani,
Neque ullum movere membrum poterant.

Nonne multas huiusmodi de diis impias nugas effundunt? Coelus castratur, ligatur et in tartarum detruditur Saturnus, insurgunt Titanes, Styx moritur in proelio: insuper et mortales illos faciunt; amant se invicem, amant homines.

Aeneas, quem ex Anchise peperit diva Venus,
Idae in vertice dea mortali mixta.

Nonne amant? Nonne patiuntur? Profecto enim [sunt] dii, neque attinget eos cupiditas! Etiamsi carnem deus secundum divinam dispensationem assumat, an statim servus est cupiditatis?

Non enim unquam mihi sic deae amor neque mulieris
Animum in pectoribus circumfusus domuit:
Neque quando captus fui amore Ixioniae uxoris,
Neque quando Danaes formosae Acrisii filiae,
Neque quando Phoenicis filiae inclyti,
Neque quando Semeles, neque Alcmenes in Thebis,
Neque quando Cereris pulchricomae reginae,
Neque quando Latonae valde illustris, neque tui ipsius.

textu exhibui. (Morell. errore ἢ.) Sed editores non intellexerunt ista verba sarcastice prolata esse. Quare Gesner. coniecit legendum: εἰ γὰρ θεοί, οὐχ ἅψεται. Dechair. scribendum suspicatus est: ἀλλ' οὐκ ἐρῶσιν, οὐ πάσχουσιν, sine notis interrogationis. Maranus: ἤ [debebat saltem scribere ᾖ] γὰρ θεοί, ἅψεται α. ἐπιθ.; reddit: „quatenus enim dii, an eos attinget cupiditas?" Lindner. nimia mutatione admissa proposuit: εἰ γὰρ θεοί, οὐκ ἐρῶσιν, οὐ πάσχουσιν καὶ οὐχ ἅψεται κτλ. — Interrogatio Κἂν σάρκα κτλ. „est loco negationis," ut Gesner. advertit, at Dechairio interrogandi signum post ἐπιθυμίας collocatum displicuit.

28. Οὐ ... αὐτῆς] Homer. Il. XIV. 315. 316. 317. 319. 321. 323. 326. 327 — ut in Iustini Mart. Cohort. ad Gentt. c. 2. n. 17. Iuppiter alloquitur Iunonem. — Lub. ἔρως pro ἔρος. Tum Arg. et Mon. ἐδάμασεν. Lub. ἥρης ἐμῆς et Mon. ἐξ κιονίης pro Ἰξιονίης.

29. Ἀκρισιώνης] Arg. ἀκρισιόνης. Mox Mon. τηλεκλιτοῖο, υ supra ι posito.

30. ἀνάσσης] Mon. ἀνάσης, sec. manu ἀνίασης. Sequenti versu Hom. non ὅτε περ sed ὁπότε.

[31] Γεννητός ἐστι, φθαρτός ἐστιν, οὐδὲν ἔχων θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ θητεύουσιν ἀνθρώποις·

[32] Ὦ δώματ' Ἀδμήτει', ἐν οἷς ἔτλην ἐγὼ
Θῆσσαν τράπεζαν αἰνέσαι, θεός περ ὤν·

καὶ βουκολοῦσιν· B

[33] Ἐλθὼν δ' ἐς αἶαν τήνδ' ἐβουφόρβουν ξένῳ,
Καὶ τόνδ' ἔσωζον οἶκον.

Οὐκοῦν [34] κρείττων Ἄδμητος τοῦ θεοῦ. Ὦ μάντι καὶ σοφὲ καὶ προειδὼς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐσόμενα, οὐκ ἐμαντεύσω [35] τοῦ ἐρωμένου τὸν φόνον, ἀλλὰ καὶ ἔκτεινας αὐτοχειρὶ [36] τὸν φίλον.

[37] Κἀγὼ τὸ Φοίβου θεῖον ἀψευδὲς στόμα
Ἤλπιζον εἶναι, μαντικῇ βρύον τέχνῃ.

(ὡς ψευδόμαντιν κακίζει τὸν [38] Ἀπόλλω ὁ Αἰσχύλος)

Ὁ δ' αὐτὸς ὑμνῶν, αὐτὸς ἐν θοίνῃ παρών,
Αὐτὸς τάδ' εἰπών, αὐτός ἐστιν ὁ κτανὼν
Τὸν παῖδα τὸν ἐμόν. C

22. [1] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως πλάνη ποιητική, [2] φυσικὸς δέ τις ἐπ' αὐτοῖς καὶ τοιοῦτος λόγος·

[3] Ζεὺς ἀργὴς (ὥς φησιν Ἐμπεδοκλῆς) Ἥρη τε φερέσβιος ἠδ' Ἀϊδωνεὺς
Νῆστίς θ', ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.

31. Γεννητός] Dechair. et Galland. γεννητός. Sine ratione. Cuncti hic codd. msti illam lectionem tuentur. Cf. c. 4. n. 10. Pro θεοῦ Bodl. 2 θεῶν.

32. Ὦ ... ὤν] Eurip. Alcest. 1 sq. — Pro Ἀδμήτει', quod loco vulg. Ἀδμήτεια rescripsi, Lub. et Mon. ἀδμήτια habent. Aet. ὡς pro ὤν.

33. Ἐλθὼν ... οἶκον] Eurip. l. c. 8 sq. — Rectius Athenagorae δ' ἐς αἶαν quam quod ap. Eur. vulgo exstat δὲ γαῖαν. Omnes illius codd. msti ξένων pro ξένῳ, quod iam in editione Gesn. comparet. Excipias Lubanensem, qui veram scripturam suppeditat. Insuper Bodl. 1. 2. Aet. ἐβουφόρουν.

34. κρ. Ἄδμ.] Lub. ἄδμ. κρ. ordine inverso.

35. τοῦ ἐρωμένου] Achillem intelligit, id quod omnes commentatores non viderunt. Iustin. Orat. ad Gentt. c. 2: (Apollo) Αἰακίδῃ θρησκεύοντι τὸν αὐτοῦ θάνατον οὐκ ἐμαντεύσατο. Vide quae ibi (n. 9) observavi.

36. τὸν φίλον] Hyacinthus, Amyclae filius, ab Apolline imprudente, quum disco luderent, interfectus est.

37. Κἀγὼ ... ἐμόν] Incertae Aeschyli fabulae fragmentum. Ex-

Ortus est, corruptioni obnoxius est, nec quidquam habet dei. Quin etiam serviunt hominibus:

O domum Admeteam, in qua pertuli ego
Mensam servilem laudare, quamvis deus;

et armenta pascunt:

Ingressus terram hanc pavi boves hospiti,
Et hanc servabam domum.

Est ergo Admetus deo praestantior. O vates et sapiens et aliis futura praesagiens, non es vaticinatus amasii caedem, sed etiam occidisti manibus tuis carum.

Ego coeleste Phoebi os nescium mendacii
Credebam esse, augurum scatens arte.

(ut falsum vatem Aeschylus Apollinem exagitat)

Qui ipse cantat, qui ipse coenae interest,
Qui ipse haec dixit, ipse est qui interfecit
Filium meum.

22. Sed haec forte commenta sunt poetica, in quae tamen naturalis quaedam ratio quadrat et quidem huiusmodi:

Iuppiter candens (ut ait Empedocles) *et Iuno vitalis et Pluto*
Et Nestis, quae lacrimis tingit fontem humanum.

stat etiam apud Platonem De rep. II. p. 383 A, Eusebium Praep. ev. XIII. c. 3. §. 25, alios, quos F. G. Wagnerus Tragicc. gr. fragmm. Vol. I (Vratisl. 1852) p. 132 laudavit. Solent hos versus plerique aut ad Psychostasiam ipsam aut ad extremam eius tetralogiae fabulam cuius pars Psychostasia fuit referre: cf. Welcker. Trag. gr. p. 38; Lachmann. vero (De trag. mens. p. 5), Schneider. (ad Plat. l. c.), G. Hermann. (De Aesch. trag. fata Aiacis et Teucri compl., Lips. 1838, p. 4) censent ad Ὅπλων κρίσιν pertinere. — Codd. editi Κἀγώ τι. Excipias Maran., qui Κἀγὼ τὸ reposuit: id quod iam Gesnerus maluit legi. Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Κἀγώ τοι. Caeteri codd. msti Κἀγώ τι. Par. 2. Bodl. 1. 2 φοῖβον.

38. Ἀπόλλω] In Arg. supra syll. λω scriba ν posuit.

1. Ἀλλὰ κτλ.] Iam docet deos frustra a gentilibus per allegoriam ad physiologiam revocari. Pariter alii patres: cf. quae ad Tatian. Or. ad Gr. c. 21. n. 8 et 10 observavi.

2. φυσικὸς] Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. φυσικῶς.

3. Ζεὺς . . . βρότειον] Iidem Empedoclis versus habentur apud Diogenem Laert. VIII. 76, Porphyrium (quem vulgo vocant Heracli-

Εἰ τοίνυν Ζεὺς μὲν τὸ πῦρ, [4] Ἥρα δὲ ἡ γῆ καὶ ὁ ἀὴρ Ἀϊδωνεὺς καὶ τὸ ὕδωρ Νῆστις, στοιχεῖα δὲ ταῦτα, [5] τὸ πῦρ τὸ ὕδωρ ὁ ἀήρ, οὐδεὶς αὐτῶν θεός, οὔτε Ζεὺς οὔτε Ἥρα οὔτε Ἀϊδωνεύς· D *ἀπὸ γὰρ [6] τῆς ὕλης διακριθείσης ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡ τούτων σύστασίς τε καὶ γένεσις·*

> [7] *Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖα καὶ ἠέρος ἤπιον ὕψος,*
> *Καὶ φιλίη μετὰ τοῖσιν.*

Ἃ χωρὶς τῆς φιλίας οὐ [8] δύναται μένειν, ὑπὸ τοῦ νείκους συγχεόμενα, πῶς ἂν οὖν εἴποι τις ταῦτα εἶναι θεούς; Ἀρχικὸν ἡ φιλία κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα, [9] ἀρχόμενα τὰ συγκρίματα, τὸ δὲ ἀρχικὸν κύριον· [10] ὥστε, ἐὰν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῦ τε ἀρχομένου καὶ τοῦ ἄρχοντος δύναμιν [11] θῶμεν, λήσομεν ἑαυτοὺς ἰσό- 23 *τιμον τὴν ὕλην τὴν φθαρτὴν καὶ ῥευστὴν καὶ μεταβλητὴν τῷ [12] ἀγενήτῳ καὶ ἀϊδίῳ καὶ διαπαντὸς συμφώνῳ ποιοῦντες θεῷ.*

dem) Alleg. Hom. p. 443 ed. Gal., alios, quos F. G. A. Mullachius Disp. de Empedoclis prooemio (Berol. 1850. 4°) p. 10 citavit. De sententia Empedoclis exposuit etiam E. Reinhold *Gesch. d. Philos.* T. I (Ien. 1845) p. 48 sqq. — Mon. Ζεῦ σαργης (sic). Pro Ἥρη τε, quae Bodl. 1 non agnoscit, Lub. et Mon. εἴρηται. Sed in Lub. serior manus literis rubris superscripsit ἥρη τε. Bodl. 1. 2. Aet. ἢ pro ἠδ'. Alterum versum quod attinet, pro Νῆστίς θ' ἣ δακρύοις (Par. 1. Sirl. Petr. Bon.) habent Par. 2. Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. νῆστίς τε ἣ (Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 ἡ) δακρύοις (Bodl. 1. 2. Aet. δακρύεις). Pro τέγγει κρούνωμα (Par. 1. Petr. Bon.) comparet in Par. 2. Sirl. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. τ' ἐπικούρου νομᾶ (Sirl. et Lub. νωμᾶ, Mon. νωμᾷ), in Arg. τ' ἐπὶ κούρης νωμᾶ. In editis est ut supra in textu. Eodem modo Eusebius Praep. ev. XIV. c. 14 ex Plutarch. De plac. philos. I. c. 3 citavit. Suffr. Petro placet νῆστίς θ' ἣ δακρύοις ἐπικικροῖ ὄμμα βρότειον (ex Diog. L.). S. Karstenius (Philosoph. gr. veter. reliq. Vol. II, Amst. 1838, p. 92) legit Νῆστις δακρυόεσσά τ', ἐπικρούνωμα βρότειον. Mullachius vero: Νῆστις θ' ἣ δακρύων τέγγει κρούνωμα βρότειον, *et Nestis quae mortalibus lacrimarum fontem humectat.* Non mutandum. Gesnerus: „Per κρούνωμα intelligo κρουνούς, *venas et meatus* qui humorem continent.“ Lindnerus: „Κρούνωμα interpretor *fontem*, et fontem humanum intelligo de oculis.“

4. Ἥρα δὲ ἡ γῆ κ. ὁ ἀὴρ Ἀϊδ.] Langus interpres legendum censuit Ἥρα δ' ὁ ἀὴρ καὶ ἡ γῆ Ἀϊδ. Plutarchus enim l. c., sententiam Empedoclis explanans, ait: *Δία* μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὸν αἰθέρα, Ἥραν δὲ φερέσβιον τὸν

Si igitur Iuppiter ignis, Iuno terra et Pluto aer et Nestis aqua, haec autem elementa sunt, ignis aqua aer, nullus eorum deus est, nec Iuppiter nec Iuno nec Pluto: ex materia enim a deo divisa eorum constitutio et origo:

Ignis et aqua et tellus et blandum aeris cacumen,
Adde amicitiam his.

Quae sine amicitia permanere non possunt, quum per discordiam confundantur: haec igitur quomodo deos esse quisquam dixerit? Imperat amicitia secundum Empedoclem, parent quae concreta sunt, quod autem imperat dominatum tenet; itaque, si illius quod imperat et illius quod paret unam et eamdem vim esse ponamus, corruptioni obnoxiam et fluxam et mutabilem materiam imprudentes infecto et aeterno et sibi semper constanti adaequabimus deo. Iup-

ἀέρα, τὴν γῆν τὸν Ἀϊδωνέα, Νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον, οἱονεὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὕδωρ. „Sed", inquit Maranus, „quia Iuno saepe alias ab antiquis terra dicitur, frustra immutetur Athenagorae contextus."

5. *τὸ ... ἀήρ*] Addendum videtur *ἡ γῆ*.

6. *τ. ὕλ. διακριθ.*] Cf. c. 20. n. 30.

7. *Πῦρ . . . τοῖσιν*] Arg. *καὶ γαῖαν καὶ ἠέρα* pro *κ. γαῖα κ. ἠέρος*. Maranus: Ante verba *Καὶ φιλίη μετὰ τοῖσιν* apud Sextum Empiricum versus legitur, quem Stephanus apud Athenagoram omissum fuisse existimat, is nempe: *Νεῖκός τ' οὐλόμενον δίχα τῶν ἀτάλαντον ἁπάντῃ.* Ex quo nonnulli sex principia Empedocli attribuunt. Sed quum hoc loco Athenagoras sententiam Empedoclis ad duo principia revocet, nempe amicitiam quae imperat et ea quibus imperat amicitia, hic versus non incuria librariorum sed consilio Athenagorae praetermissus.

8. *δύναται*] Lub. *δύνανται.* Mox editi, praeter Maranianum, *χεόμενα* (Bon. et Mon.) pro *συγχεόμενα* (caett. codd. msti). Vulgo post *συγχεόμ.* punctum comparet, melius (Maran. in Add.) comma ponitur.

9. *ἀρχόμενα*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἀρχόμενον.*

10. *ὥστε*] Codd. msti et editi *ὡς*. Tum *αὐτὴν* post *τὴν* praetermiserunt. Particula *καὶ* ante *τὴν* in Bodl. 1. 2. Aet. excidit. Genuinam scripturam jam Gesnerus adnotavit. Litera *ε* vocis *ἐὰν* in causa fuit cur syllaba *τε* vocis *ὥστε* absorberetur. Idem vitium c. 15. n. 13 correxi. Cur autem *αὐτὴν* omitteretur, affinitas vocis *τὴν* effecit. Deest *τε* in Arg. ante *ἀρχομένου.*

11. *θῶμεν*] Aet. *θεῷ μὲν.*

12. *ἀγενήτῳ*] Sic ex Par. 1 et Arg. reposui pro vulg. *ἀγεννήτῳ.* Cf. c. 4. n. 10.

[13] Ζεὺς ἡ ζέουσα οὐσία κατὰ τοὺς Στωϊκούς, Ἥρα ὁ ἀήρ, καὶ τοῦ ὀνόματος [14] εἰ αὐτὸ αὐτῷ ἐπισυνάπτοιτο συνεκφωνουμένου, [15] Ποσειδῶν ἡ πόσις. Ἄλλοι δὲ ἄλλως φυσιολογοῦσιν· οἱ μὲν γὰρ ἀέρα [16] διφυῆ ἀρσενόθηλυν τὸν Δία λέγουσιν, οἱ δὲ καιρὸν εἰς εὐκρασίαν τρέποντα τὸν χρόνον, διὸ καὶ μόνος Κρόνον διέφυγεν. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς ἔστιν εἰπεῖν· εἰ ἕνα τὸν ἀνω- B
τάτω θεὸν [17] ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον νομίζετε, [18] συγκρίματα δὲ ἴσα ἡ τῆς ὕλης ἀλλαγή, [19] καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ὕλης κεχωρηκὸς κατὰ τὰς παραλλάξεις αὐτῆς ἄλλο καὶ ἄλλο ὄνομα μεταλαγχάνειν φατέ, σῶμα μὲν [20] τὰ εἴδη τῆς ὕλης τοῦ θεοῦ γενήσεται, φθειρομένων δὲ τῶν στοιχείων κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν [21] ἀνάγκη συμφθαρῆναι ὁμοῦ τοῖς εἴδεσι τὰ ὀνόματα, μόνου [22] μένοντος τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. Ὧν οὖν σωμάτων φθαρτὴ

13. Ζεὺς κτλ.] De sententia cf. c. 6. n. 21. — Arg. Ζεὺς δὲ etc.

14. εἰ αὐτὸ αὐτῷ ἐπισυνάπτοιτο] Pro αὐτῷ (Par. 1. 2. Arg. Bodl. 1. 2) Gesn. Rechenb. Lindn. αὐτῷ (ut caeteri codd. msti). Cf. c. 2. n. 9. Morell. et Duc. ἐπισυνάπτοντο, Dechair. ἐπισυνάπτοιο. Arg. ἐπισυνεμπίπτοιτο. Gesner. interpretatus est: „si literae alio modo (ηρα et αηρ) coniungantur.“ Similiter Suffr. Petr. et Dechair.: „etiam nomine ipso, si ipsum secum transpositis literis expendatur, idem enunciante.“ Maran.: „ipso etiam nomine, si ipsum sibi superimponatur, id sonante.“ Male. Sic capias: „si ἀὴρ secum coniungatur (ἐπισυνάπτοιτο), videlicet α|ηρα|ηρ, nomen ἥρα una effertur (συνεκφωνεῖται). Lusus est Stoicorum. Supersedemus Gesneri coniectura συμφωνουμένου pro συνεκφωνουμένου, reliquis editoribus non improbata.

15. Ποσειδῶν ἡ πόσις] Clemens Alex. in Protr. [c. 5. §. 64]: Τί γάρ ἐστι πρότερον Ποσειδῶν ἢ ὑγρά τις οὐσία ἐκ τῆς πόσεως ὀνοματοποιουμένη; Philo quoque διὰ τὸ ποτὸν dictum esse existimat Ποσειδῶνα. At Etymologicum Magnum Graecorum aliam originem assignat, ἢ παρὰ τὸ τοὺς πόδας δεῖν, ὅ ἐστι δεσμεύειν, σημαίνει γὰρ τὴν θάλατταν (ἐκεῖσε γὰρ ἀφικόμενοι βαδίζειν οὐ δύνανται), ἢ παρὰ τὸ πόσιν τῷ δάει ἤγουν τῷ ἡλίῳ ἀναπέμπειν, ἐκ γὰρ τῆς θαλάττης ὁ ἥλιος ἀνιμᾶται τὴν ὑγρότητα. Eustathius in Il. σ'.: Ποσειδῶν τὸ συνέχον αἴτιον τὴν θάλασσαν, ἐπεὶ πόσεως αἴτιος διὰ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰ λοιπὰ ὕδατα, ἃ ἐκ θαλάσσης διυθούμενα ἐκρέουσιν. *Ducaeus.*

16. διφυῆ] H. e. *duplicis naturae*, et quidem, ut ipse per epexegesin interpretatur, ἀρσενόθηλυν. Pro τὸν Δία Bodl. 1. 2. Aet. τινὲς Δία. Clar. τινὲς διαλέγουσιν.

17. ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον]

piter fervida essentia secundum Stoicos, Iuno aer, etiam nomine si ipsum secum coniungatur unâ enuntiato, Neptunus potus. Alii vero aliter haec ad naturam referunt; quidam enim aerem biformem h. e. masculo-feminam appellant Iovem, alii tempestatem quae tempus serenat, unde solus Saturnum effugit. Sed ad Stoicos quidem ita licet dicere: si unum illum deum qui supremus et infectus et aeternus est agnoscitis, totidem autem corpora concrescere quot materiae mutationes fiunt, et spiritum dei, qui materiam pervadit, pro variis eius mutationibus aliud atque aliud nomen sortiri dicitis: corpus quidem dei species materiae fient, intereuntibus autem in conflagratione elementis necesse est una cum speciebus nomina interire, solo permanente spiritu dei. Quorum igitur corporum secundum materiam immutatio

ta ex Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. eposui pro vulg. ἀΐδιόν τε καὶ ἀγέννητον. Saepenumero ista formula ἀγέν. κ. ἀΐδ. apud Athenagoram reperitur. Cf. n. 12. Lub. et Mon. νομίζεται, sed in Mon. supra ι est ε collocatum.

18. συγκρίματα ... ἀλλαγῇ] Hic est sententia elliptica, si ratiocinationis acoluthian et consequentiam spectes, ideoque subaudio ἀπεργάζεται vel simile aliquod verbum non incommodum. *Suffr. Petrus.* — Gesner. vero pro ἴσα mallet ὅσα. Maranus: „Idem erit sensus, si legamus ἴσα τῇ τῆς ὕλης ἀλλαγῇ." Sic iam Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 134) coniecit legendum, ita quidem, ut id sequens μεταλαγχ. referret, hoc sensu: συγκρίματα δὲ ἴσα (sic) τῇ τῆς ὕλης ἀλλαγῇ scil. αὐτὸν μεταλαγχάνειν. Inepte Lindner. verba ἡ τῆς ὕλης ... κεχωρηκὸς parenthesis signo inclusit et post φατέ punctum collocavit. — Bodl. 1. 2. Clar. ἡ τῆς ὕλης κεχωρηκός, omissis verbis ἀλλαγῇ usque ad δ. τ. ὕλης. In Aet. tantum deest vox ἀλλαγῇ.

19. καὶ τὸ πν. κτλ.] Stoici deum spiritum esse docent, per universum mundum penetrantem, diversis nominibus appellatum, secundum rerum per quas transit diversitatem. Similis locus est c. 6. p. 7 B; cf. ibi observata. Pro κ. τὰς παραλλ. αὐτῆς, h. e. τῆς ὕλης (sic etiam c. 6), Bodl. 1. 2. Aet. κ. τ. παραλλ. αὐτοῦ. Mox Aet. ἄλλό τε καὶ ἄλλο. Bodl. 1. 2 ἄλλος καὶ ἄλλος. Tum iidem tres codd. non φατέ sed φατέον.

20. τὰ εἴδη τ. ὕλης] Sunt mundi partes (Gesn.), formae ex materia expressae velut coelum, terra, stellae. Cf. n. 48.

21. ἀνάγκη] Bodl. 2 ἀνάγκης.

22. μένοντος] Bodl. 1. 2. Aet. μὲν ὄντος. Haec commutatio frequens

ἡ κατὰ τὴν ὕλην παραλλαγή, τίς ἂν ταῦτα [23] πιστεύσαι θεούς; Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὸν μὲν Κρόνον χρόνον, τὴν δὲ Ῥέαν C
γῆν, τὴν μὲν συλλαμβάνουσαν ἐκ τοῦ [24] Κρόνου καὶ ἀποτίκτουσαν, ἔνθεν καὶ μήτηρ [25] νομίζεται πάντων, τὸν δὲ γεννῶντα καὶ καταναλίσκοντα, [26] καὶ εἶναι τὴν μὲν τομὴν τῶν ἀναγκαίων ὁμιλίαν τοῦ ἄρσενος πρὸς τὸ θῆλυ, [27] τέμνουσαν καὶ καταβάλλουσαν σπέρμα εἰς μήτραν καὶ γεννῶσαν ἄνθρωπον, ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπιθυμίαν, [28] ὃ ἐστιν Ἀφροδίτη, ἔχοντα, τὴν δὲ μανίαν τοῦ Κρόνου τροπὴν καιροῦ φθείρουσαν ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, τὰ δὲ δεσμὰ καὶ τὸν τάρταρον χρόνον ὑπὸ [29] και- D
ρῶν τρεπόμενον καὶ ἀφανῆ γινόμενον, πρὸς τοίνυν τούτους φαμέν· εἴτε χρόνος ἐστὶν ὁ Κρόνος, μεταβάλλει, εἴτε καιρός, τρέπεται, εἴτε σκότος ἢ πάγος ἢ οὐσία ὑγρά, οὐδὲν αὐτῶν μένει· τὸ δὲ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀκίνητον καὶ ἀναλλοίωτον· οὔτε ἄρα ὁ Κρόνος οὔτε [30] τὸ ἐπ' αὐτῷ εἴδωλον θεός. Περὶ 24
δὲ τοῦ Διός, εἰ μὲν ἀὴρ ἐστι γεγονὼς ἐκ Κρόνου, οὗ τὸ μὲν ἄρσεν ὁ Ζεύς, τὸ δὲ θῆλυ Ἥρα (διὸ καὶ ἀδελφὴ καὶ γυνή), ἀλλοιοῦται, εἰ δὲ καιρός, τρέπεται· οὔτε δὲ μεταβάλλει οὔτε μεταπίπτει τὸ θεῖον. Τί [31] δεῖ πλέον λέγοντα ἐνοχλεῖν ὑμῖν, οἳ ἄμεινον τὰ παρ' ἑκάστοις τῶν πεφυσιολογηκότων οἴδατε, ἢ οἷα περὶ τῆς φύσεως ἐνόησαν οἱ συγγραψάμενοι, [32] ἢ ἃ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἣν

est: cf. libr. meum De Epist. ad Diogn. (ed. 2) p. 89. — „Per exustionem mundi Stoicam non res ipsae pereunt sed forma rerum mutatur, mutata autem forma mutatur nomen et prius nomen perit“ (Lindn.).

23. πιστεύσαι] Mon. πιστεῦσαι. Arg. πιστεύση (sic).

24. Κρόνου] Arg. χρόνου.

25. νομίζεται πάντων] Sic Maran. ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. refinxit pro vulg. πάντων νομίζεται.

26. καὶ] Deest Aet. Tum Mon. τομὴν omisit. Pro vulg. ἄῤῥενος edidi ἄρσενος, id quod alibi (v. c. antea ἀρσενόθηλυν et infra ἄρσεν) constanter comparet. Coll. c. 34. n. 3. — Τὰ ἀναγκαῖα vocat pudenda. „Quam significationem Camerarius etiam observavit, de partibus humani corporis scribens“ (Gesn.).

27. τέμν.] Arg. καὶ τέμνουσαν. — Καταβ. σπερμ. coll. Hebr. 11, 11: εἰς καταβολὴν σπέρματος.

28. ὃ ἐ. Ἀφρ.] Venerem, exectis Caeli virilibus in mare proiectis, e spuma esse natam fabulantur. Unde et ἀφροδίτη et ἀφρογένεια dicitur a spuma: et a coleis φιλομμήδεια. Ἡ δὲ φιλομμήδει' ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη, Hesiodus in Theogonia. *Gesner.*

29. καιρῶν] Intelligas de quattuor anni tempestatibus, vicissitudinibus. Mon. καιροῦ, Bodl. 1. 2. Aet. καιρόν. Mox Arg. γενόμενον.

corruptio est, haec quinam deos esse credat? Ad eos vero qui Saturnum tempus esse dicunt, Rheam autem terram, et hanc quidem ex Saturno concipere et parere, unde etiam mater existimatur omnium, illum autem gignere et [genita] devorare, et virilium abscissionem esse viri cum muliere coitum, quo velut resecatur [e viri corpore] genitura et in uterum demittitur et homo generatur, cui cupiditas, hoc est Venus, insita est, furorem autem Saturni esse temporis mutationem animata et inanimata corrumpentem, vincula et tartarum tempus esse quod tempestatibus mutatur et evanescit: — ad eos igitur sic dicimus: si tempus est Saturnus, mutatur, si tempestas, vertitur, si tenebrae aut summum frigus aut humida natura, nihil horum permanet; at deus est immortalis et immobilis et immutabilis: quocirca neque Sarturnus neque eius simulacrum deus est. Quod autem attinet ad Iovem, si quidem is est ex Saturno natus aer, cuius id quod masculum est Iuppiter dicitur, quod autem femineum Iuno (hinc soror et coniux), mutatur, si vero tempestas, vertitur; at deus nec mutatur nec vertitur. Quid opus est plura dicentem vobis molestias exhibere, qui melius nostis quid eorum quisque dixerit qui haec ad naturam revocarunt, vel quid de natura senserint scriptores, vel quid

30. τὸ ἐπ' αὐτῷ εἴδωλον] His verbis non videtur designari simulacrum ex aere aut ligno factum, sed aliena species sub qua depingebatur Saturnus, sive ficta illa temporis imago, ad quam illius facta revocari solebant. Sic Tertullianus ad natt. II. c. 12: „Aut Saturnus fuit aut tempus. Quomodo Saturnus [si tempus? Aut si Saturnus,] quomodo tempus? Utrumque enim non potes corporale in eo [confir]mare. Quid autem prohibuit tempus coli in sua qualitate [et non in specie] hominis, aut fabulam hominis in sua specie, non in tempo[ris qualitate]? Quid sibi vult intellectio ista, nisi foedas materias mentitis argumentationibus colorare? Saturnum neque ideo qui *d*** tempus [h. e. *neque adeo qui deum dicis das esse tempus*], aut dum eum tempus facis, iam nec hominem vis fuisse.“ *Maranus.* Aliter lacunae istae in editione Tertulliani Oehleriana (T. I. p. 381) expletae sunt.

31. δεῖ] Par. 2. Bodl. 1. 2. Lub. Mon. Clar. δὲ. Post ἐνοχλεῖν addidi ὑμῖν, quod ob similitudinem praegressi ἰν in codicibus excidit. Bodl. 2 ἐνοχεῖν.

32. ἢ ἃ] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. καὶ. In Par. 1 ἃ supra lineam

φρόνησιν διὰ πάντων διήκουσάν φασιν, [33] ἢ περὶ τῆς Ἴσιδος B
ἣν φύσιν αἰῶνος, ἐξ ἧς [34] πάντες ἔφυσαν καὶ δι' ἧς πάντες εἰσί, λέγουσιν, ἢ περὶ [35] τοῦ Ὀσίριδος οὗ σφαγέντος ὑπὸ Τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ [36] μετ' Ὥρου τοῦ υἱοῦ ἡ Ἶσις ζητοῦσα τὰ [37] μέλη καὶ εὑροῦσα ἤσκησεν εἰς ταφήν, ἣ ταφὴ ἕως νῦν Ὀσιριακὴ καλεῖται; Ἄνω γὰρ [38] καὶ κάτω περὶ τὰ εἴδη τῆς ὕλης στρεφόμενοι ἀποπίπτουσι [39] τῷ λόγῳ θεωρητοῦ θεοῦ, τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν [40] θεοποιοῦσιν, ἄλλοτε ἄλλα ὀνόματα αὐτοῖς τιθέμενοι, τὴν μὲν [41] τοῦ σίτου σπορὰν Ὄσιριν (ὅθεν φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν [42] ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλε-

positum est. Mox codd. msti et editi pro ἣν φρ. male habent τὴν φρ. Similis error (iam a Dechairio notatus) paullo post: n. 33.

33. ἢ] Deest Bodl. 1. 2. Aet. Pro ἣν φύσ. iidem codd. msti τὴν φύσ. legunt; cf. n. 32. Arg. ἣν φάσιν (sic) αἰῶνα.

34. πάντες . . . πάντες] Pro πάντες bis lego πάντα. Simpliciter omnia ab Iside esse facta testis esse potest Plutarchus in libro de Iside: Τὸ δ' ἐν Σάϊ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν Ἶσιν νομίζουσιν, ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς καὶ ὂν καὶ ἐσόμενον καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδείς πω θνητὸς ἀπεκάλυψε. Et rursus: Ἡ γὰρ Ἶσις ἐστὶ μὲν τὸ τῆς φύσεως θῆλυ καὶ δεκτικὸν ἁπάσης γενέσεως· καθὸ τιθήνη καὶ πανδεχὴς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ δὲ τῶν πολλῶν μυριώνυμος κέκληται, διὰ τὸ πάσας ὑπὸ τοῦ λόγου τρεπομένη μορφὰς δέχεσθαι καὶ ἰδέας. Et rursus: Στολαὶ δὲ αἱ μὲν Ἴσιδος ποικίλαι ταῖς βαφαῖς· περὶ γὰρ ὕλην ἡ δύναμις αὐτῆς, πάντα γινομένην καὶ δεχομένην. Verum de Isidc, Osiride et Typhone innumera eodem libro scribit Plutarchus. *Gesner.* Cf. etiam Cudworthi Systema intellect. p. 480. Maranus mallet πάντα . . . πάντες. — Lub. ἔφησαν pro ἔφυσαν. Paullo post Gesner. Morell. Rechenb. non λέγουσιν (Bodl. 1. 2. Lub. Mon. Clar. Aet.) sed λέγοντες.

35. τοῦ] In Bodl. 1. 2. Aet. desideratur. Illico pro οὗ Bodl. 1. 2 οὐ.

36. μετ' Ὥρου τ. υἱοῦ] Ita ex emendatione (Gesn. et S. Petr.) scriptori reddendum esse putavi pro vulg. περὶ πελώρου τ. υἱοῦ. Maranus, quocum Lindner. (in Cur. poster.) sentit, crediderit scripsisse Athenagoram ἢ περὶ ὥρου atque has voces collocandas esse post καλεῖται. Typho, ut Plutarchus De Iside c. 5 tradit, Osiridem fratrem per insidias e medio sustulit eiusque corpus arcae inclusum Nilo commisit in mare devehendum. Isis, uxor Osiridis, re cognita illico ad quaerendum corpus mariti usque in Phoeniciam proficiscitur inventumque Buti abscondit. Sed a Typhone denuo deprehensum, in partes XIV discerptum et per paludes dispersum fuit. Quo facto Isis partes dispersas con-

de Minerva quam mentem omnia pervadentem esse dicunt, vel de Iside quam aevi naturam, ex qua omnes orti sunt et per quam omnes exsistunt, esse dicunt, vel de Osiride quo occiso a Typhone fratre Isis cum filio Oro membra eius quaesivit et inventa sepulcro decoravit, quod sepulcrum Osiriacum etiamnunc vocatur? Etenim dum sorsum et deorsum circa materiae species vertuntur, ab eo qui ratione cernitur deo aberrant, elementa autem et eorum partes deos faciunt, aliter alias appellantes, frumenti quidem sationem Osirin (hinc aiunt in mysteriis ob inventionem membrorum sive

quisivit et sepulcro intulit. Cf. Iablonski Panth. Aegypt. l. V. c. 2. Plutarchus de Oro nihil addit. Quamquam, quum eodem teste Orus educaretur Buti et in hanc urbem Isis post quam didicit dispersa membra Osiridis fuisse veniret, probabile est filium a matre assumtum esse ut membra simul quaererent.

37. μέλη] Bodl. 1 μέλει. Aet. μένει et mox ἠροῦσα. Supra ἤσκησεν in Arg. antiqua manus ω posuit, ὤκησεν ut legeretur. Ibidem ταφή post ἡ omissum.

38. καὶ] In Bon. et Mon. pariter atque a Gesnero Ducaeo Rechenbergio omissum. Caeteri codd. msti et editores praebent. Attici plerumque dicebant ἄνω (τε) καὶ κάτω. Cf. Pape Lex. gr. T. I. p. 212.

39. τῷ λόγῳ] Gesner. mallet τοῦ λόγου, quod improbat Lindner. Fortasse (Maran.) legendum τοῦ λόγῳ, quam quidem lectionem indicat Arg., qui supra τῷ exhibet antiquâ manu ου (= τοῦ). Haec autem formula saepe apud Athenagoram occurrit: c. 10. n. 2.

40. θεοποιοῦσιν] Lactantius Instit. div. II. c. 5: „Qui cum opera dei mirarentur, coelum cum luminibus variis, terram cum campis et montibus, maria cum fluminibus et stagnis et fontibus, earum rerum admiratione obstupefacti et ipsius artificis obliti, quem videre non poterant, eius opera venerari et colere coeperunt, nec unquam intelligere quiverunt quanto maior quantoque mirabilior sit qui illa fecit ex nihilo."

41. τοῦ] Deest Mon. Ad verba τοῦ σίτου σποράν Lindnerus: „Ita etiam Tibullus lib. I. Eleg. 8: *Primus aratra manu solerti fecit Osiris Et teneram ferro sollicitavit humum, Primus inexpertae commisit semina terrae.* Osiris nimirum Aegyptiorum est Sol; et quoniam ex antiquissima Graecorum theologia Bacchus et ipse Sol est, Herodotus lib. II. c. 42 vere dicere potuit Ὄσιριν Διόνυσον εἶναι. At vero non ideo quae de Baccho Graecorum memorantur etiam in Osirim Aegyptiorum cadunt, non inventio frugum nedum vini." Vid. Iablonski l. c. l. II. c. 1. §. 5.

42. ἢ] Mon. ἡ. Paullo ante Aet. ὁ θεὸς pro ὅθεν.

χθῆναι τῇ Ἴσιδι· Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν!), τὸν δὲ τῆς ἀμπέλου C
καρπὸν Διόνυσον, καὶ Σεμέλην αὐτὴν τὴν ἄμπελον, καὶ [43]κεραυνὸν τὴν τοῦ ἡλίου φλόγα. [44]Καίτοι γε πάντα μᾶλλον ἢ θεολογοῦσιν οἱ τοὺς μύθους θεοποιοῦντες, οὐκ εἰδότες ὅτι οἷς ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τῶν θεῶν [45]τοὺς ἐπ' αὐτοῖς λόγους βεβαιοῦσι. Τί ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Ταῦρος καὶ ὁ Κύκνος καὶ ἡ Λήδα πρὸς γῆν καὶ ἀέρα, [46]ἵν' ἡ πρὸς ταύτας μιαρὰ τοῦ Διὸς μῖξις ᾖ γῆς καὶ ἀέρος; Ἀλλ' [47]ἀποπίπτοντες τοῦ μεγέθους τοῦ θεοῦ καὶ ὑπερκύψαι τῷ λόγῳ (οὐ γὰρ ἔχουσι συμπάθειαν εἰς τὸν οὐράνιον τόπον) οὐ δυνάμενοι ἐπὶ [48]τὰ εἴδη τῆς ὕλης συντετήκασιν, D
καὶ καταπίπτοντες τὰς τῶν στοιχείων τροπὰς θεοποιοῦσιν· ὅμοιον εἰ καὶ ναῦν τις, ἐν ᾗ ἔπλευσεν, ἀντὶ τοῦ κυβερνήτου ἄγοι. Ὡς δὲ οὐδὲν πλέον νεώς, κἂν ᾖ πᾶσιν ἠσκημένη, μὴ ἐχούσης τὸν κυβερνήτην, οὐδὲ τῶν στοιχείων [49]ὄφελος διακεκοσμημένων

43. κεραυνὸν] Editt. praeter Maran. Κεραυνόν. Sed (Lindn.) „fulmen intelligit, quo Semele icta conflagravit Ovid. Metam. III. 308. Frustra sunt qui nobis concilium deorum nova aliqua divinitate, cui Ceranno nomen sit, augent.“

44. Καίτοι γε] Codd. msti et editi καί τι γάρ. Illud legendum Gesner. et Maran. monuere. Error facile natus est ex non animadverso scripturae compendio. Cf. c. 3. n. 4. Pro ἢ, quod a Bodl. 1. 2. Clar. Aet. abest, habent Par. 1. 2. Lub. Mon. εἰ (c. 21. n. 21). Θεολογοῦσιν non valet i. q. *theologi sunt dicendi* (Gesner.) s. *theologorum partes agunt* (Dechair.), *naturam divinam explicant s. edisserunt* (Petr. et Maran.), sed *divinitatem adstruunt* (c. 10. n. 18).

45. τοὺς ἐπ' αὐτοῖς λόγους] Arg. τ. ὑπ' α. λ. Clar. τ. ἀπ' α. λ. Bodl. 1. 2 verbo βεβ. praemittunt οὐ, Aet. οὐ. In Par. 2 οὐ secundâ manu supra lineam scriptum est. Interpr. Camp., Maranum secutus, illa verba recte vertit *das über* [in Beziehung auf: c. 36. n. 1] *die Götter* [von mir] *Gesagte*. H. e. dii, si ad naturam revocantur, non dii sunt. Male Gesner. λόγους de fabulis interpretatur: *se ... vanitatis ipsorum* (deorum) *suspicionem magis augere*. Suffr. Petrus et Dechair.: *se ... adversariorum orationem constabilire*. Reddere etiam licet: *se ... confirmare quae contra eos* (deos) *dicuntur*.

46. ἵν' ἡ πρὸς ταύτας μ. τ. Δ. μῖξις ᾖ γ. κ. ἀ.] Editi ἵν' ᾖ πρὸς ταῦτα μ. τ. Δ. μίξις ᾖ γ. κ. ἀ. Veram lectionem Par. 1 et Arg. indicarunt, qui ἵν' ἡ pro ἵν' ᾖ suppeditant. Bodl. 1. 2 ἵν' ἢ. Caeteri codd. msti ἵν' ᾖ. Illud ταύτας, ad Europam et Ledam referendum, pro vulg. ταῦτα refingendum iam Gesner. coniecit. Loco τοῦ Διὸς μῖξις Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. μίξις τοῦ Διός. Tum codd. msti ἢ γῆς κ. ἀ. Excipias Bodl. 1 et 2, in quibus ve-

frugum Isidi acclamari: *Invenimus*, *congratulamur!)*, vitis autem fructum Bacchum, ipsam vitem Semelen, ac fulmen solis aestum. Quamquam quidvis potius quam divinitatem adstruunt qui fabulas in deos vertunt: in quo quidem non vident se iis quae ad deorum defensionem adhibent confirmare quae de diis dicuntur. Quid Europa et Taurus et Cycnus et Leda ad terram et aerem pertinent, ut Iovis nefarius cum istis coitus sit terrae et aeris coitus? Sed quum a dei magnitudine aberraverint et ratione altius ferri (non enim tenentur coelestis loci cognatione) nequeant, circa materiae species tabescunt, et humi affixi mutationes elementorum deos faciunt: velut si quis navem, in qua navigavit, gubernatoris loco agnoscat. Sed quemadmodum navis, etiamsi omnibus rebus instructa sit, nihil tamen prodest, nisi gubernatorem habeat, ita neque elementa

stigia genuinae scripturae, ἢ vice ἦ, deprehenduntur: ἢ (sic) *γῆς κ. ἀ.* Iam ineptas coniectationes Dechairii et Marani commemoro. Ille voluit scribi: *ἵν' ἢ ... ἦ γῆς κ. ἀ.*, hic vero: *ἵν' ἢ ... ἡ γῆς κ. ἀ.* Deest *ἀέρος* in Bodl. 1. 2. Aet. — Paullo ante *ὁ* ante *Κύκνος* in Bodl. 2 desideratur.

47. *ἀποκίπτοντες*] Gesn. Morell. Rechenb., quemadmodum Par. 2 (sed alia manus mutavit in —*τες*) Ottob. 1. 2. Lub. Mon. Aet., *ἀποκίπτοντας*. Mox *ὑπερκύψαι*, quod quidem in omnibus codd. mstis (excepto Bon.) legitur, Dechair. Maran. Lindner. ediderunt pro *ὑποκύψαι*, id quod caeteri editores habent. C. 25: *οὐκέτι εἰς τὰ ὑπερουράνια ὑ π ε ρ κ ύ ψ α ι δυνάμενοι*. Priores editores interpunxerunt sic: ... *τῷ λόγῳ. οὐ γὰρ ... τόπον οὐ δυνάμενοι* etc.

48. *τὰ εἴδη τῆς ὕλης*] Cf. n. 20. c. 15. n. 13. *Συντετήκασιν (so schmachten sie hin*, cf. Pape Lex. gr. T. II. p. 980) iam Maranus ex Par. 1 rescripsit, cui favent alii codices; legitur enim in Ottob. 1 *συντετήκησαν*, in Arg. et Ottob. 2 *συντετήκεισαν*, in Bodl. 1 et Aet. et in marg. Par. 2 *συντεθείκασιν*, in marg. Lub. *συντετή* (sic). Reliqui codd. msti et editi *συνεστήκασι*. Excipiendus Bodl. 2, qui *συνήκασιν* habet; sic etiam Par. 2 (*συντεθείκασιν ἢ συνήκασιν*) et Bodl. 1 in marg. Praeterea Aet. in marg. *συνήσασιν*. Male coniecit Lindner. *ἐξ ἧς συνεστήκασι* („ex qua constant") et *ὑποκύψουσι* supplevit. Theodoretus adv. Gr. I. p. 477: *μόνοις γὰρ τοῖς ὁρατοῖς συντετήκατε* (solis visibilibus rebus intabescitis) *καὶ τὰ χειρόκμητα ξόανα σέβοντες τὴν περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως διδασκαλίαν οὐ δέχεσθε*.

49. *ὄφελος*] Bodl. 1. 2. Aet. *ὁ φλόγος*. De formula *ὡς ... οὐδέ*, quae etiam c. 31. p. 35 B. invenitur, adi c. 15. n. 13.

δίχα τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ προνοίας. Ἥ τε γὰρ ναῦς καθ' ἑαυτὴν οὐ [50] πλευσεῖται, τά τε στοιχεῖα χωρὶς τοῦ δημιουργοῦ οὐ κινηθήσεται.

23. Εἴποιτε ἂν οὖν συνέσει [1] πάντας ὑπερέχοντες· Τίνι 25 οὖν τῷ λόγῳ ἔνια τῶν εἰδώλων ἐνεργεῖ, εἰ μή εἰσι θεοὶ ἐφ' οἷς ἱδρυόμεθα τὰ ἀγάλματα; Οὐ γὰρ εἰκὸς τὰς ἀψύχους καὶ ἀκινήτους εἰκόνας καθ' ἑαυτὰς ἰσχύειν χωρὶς τοῦ κινοῦντος. Τὸ μὲν δὴ κατὰ τόπους καὶ πόλεις καὶ ἔθνη [2] γίνεσθαί τινας ἐπ' ὀνόματι εἰδώλων ἐνεργείας οὐδ' ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· οὐ μήν, [3] εἰ ὠφελήθησάν τινες καὶ αὖ ἐλυπήθησαν ἕτεροι, θεοὺς νομιοῦμεν τοὺς ἐφ' ἑκάτερα ἐνεργήσαντας. Ἀλλὰ [4] καὶ ᾧ λόγῳ νομίζετε B ἰσχύειν τὰ εἴδωλα, καὶ τίνες οἱ ἐνεργοῦντες, ἐπιβατεύοντες αὐτῶν τοῖς ὀνόμασιν, ἐπ' ἀκριβὲς [5] ἐξητάκαμεν. Ἀναγκαῖον δέ μοι, μέλλοντι δεικνύειν τίνες οἱ ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις ἐνεργοῦντες καὶ ὅτι μὴ θεοί, προσχρήσασθαί τισι καὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας μάρτυσι. [6] Πρῶτος Θαλῆς διαιρεῖ, ὡς οἱ τὰ ἐκείνου ἀκριβοῦντες

50. *πλευσεῖται*] Scholion in marg. Par. 2 a manu recentiori: *Δωρικῶς τὸ πλευσεῖται, ἢ ἐπιθυμητικὸν* [cod. *ἐπιθυμιτικὸν*] *ῥῆμα παρὰ τὸ μέλλον παρηγμένον, οἷον τύπτω, τύψω, τυψῶ, εῖς, εῖ, ἤγουν τύπτειν ἐπιθυμῶ· οὕτω καὶ παρὰ τὸ πλέω πλεύσω, πλευσῶ καὶ πλευσοῦμαι, πλέειν ὀρέγομαι καὶ ποθῶ.*

1. *πάντας*] Bodl. 2 *πάντες*.

2. *γίνεσθαι*] Ita ope Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2 scripsi pro vulg. *γίγνεσθαι*. Cf. c. 6. n. 19.

3. *εἰ ὠφελ. κτλ.*] Pro *νομιοῦμεν (existimare debemus)* Lub. Petr. Bodl. 1. 2. Mon. Clar. Aet. *νοοῦμεν*. Arg. *ἑτέρους θεοὺς νοοῦμεν*. — Maranus haec notavit: Tatianus c. 18 Iustini auctoritate fretus effectus daemonum eo redigit, ut „morbo quem inflixerant deleto hominem pristinae valetudini restituant,“ non absimiles hac in re latronibus, qui quos ceperunt pretio restituunt. Tertullianus Iustinum et Tatianum imitatur, quum ait Apolog. c. 22: „Laedunt enim primo, dehinc remedia praecipiunt ad miraculum nova, sive contraria, post quae desinunt laedere, et curasse creduntur.“ Huc spectat quod Minucius Felix c. 27 et S. Cyprianus De idolor. vanit. c. 4 dicunt daemones „remissis quae constrinxerant“ videri curasse. Lactantius II. c. 15: „Prodesse enim eos putant, cum nocere desinunt, qui nihil possunt quam nocere.“ Eusebius Praep. ev. V. c. 2 daemones hominibus illudere existimat quum multis aliis artibus tum *θεραπείαις τε σωμάτων, ἃ διὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀφανῶς αὐτοὶ λυμαινόμενοι πάλιν οἱ*

ordine adornata quidquam iuvant sine dei providentia. Navis enim per se ipsa non navigabit: elementa sine opifice non movebuntur.

23. Dicetis quidem quum intelligentiâ praestetis omnibus: Qua ergo ratione simulacra nonnulla efficaciam exerceant, si dii non sunt ii quibus ista statuimus? Non enim verisimile est inanimas et immobiles statuas quidquam per se posse nemine movente. Sane quidem in diversis locis et civitatibus et gentibus nonnullos edi sub nomine simulacrorum effectus ne nos quidem infitiamur; non tamen, si qui adiuti sunt ac rursus alii male affecti, pro diis habebimus eos qui in utramque partem operati sunt. Sed et qua ratione fiat ut simulacra aliquid posse existimetis, et quinam in iis operentur, nomina eorum sibi arrogantes, accurate investigavimus. Necesse autem mihi est, demonstrare instituenti quinam sint ii qui in simulacris operantur et cur dii non sint, ad institutum meum uti aliquibus etiam ex philosophia testibus. Primus Thales, ut qui eius

αὐτοὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀνέσεως ἐλευθέρους τῶν καθῶν ἠφίεσαν. Inter hos omnes scriptores convenit morbos interdum immitti a daemonibus, neque ea res Scripturam reverentibus dubia esse possit; sed, um dicunt ea a daemonibus sanari ae laeserant, id de morbis per ina- m speciem immissis et eodem modo atis intelligunt. Neque enim mor- qui languorem afferrent et ea e ad sensuum perfunctiones ne- aria sunt immutarent, solo dae- um discessu et eorum quae con- xerant remissione sanari dice- ir. Praeterea iidem scriptores, fra videbimus ad c. 27, totam nanibus visis et somniis magna rte perfici declarant. Dubitat us an magi daemones a se im- eiicere possint, nedum mor- permittente inflictos sanare. „Nec enim caecis possunt donare visum neque surdis auditum neque omnes daemones effugare, praeter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc faciunt" (l. II. c. 31. §. 2).

4. καὶ] Deest Lub. Dein Arg. νομίζεται.

5. ἐξητάκαμεν] Defendi potest, sed malim ἐξετάσωμεν. *Gesner.* Bodl. 1. 2 ἐζητάκαμεν.

6. Πρῶτος κτλ.] Thales non ideo primus dicitur quia primus forte inter septem sapientes (Rechenb.), sed quia primus de talibus rebus quaesivit (Lindn.). Minuc. Fel. c. 19. §. 5: „Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de coelestibus disputavit." Ut hic διαιρεῖ εἰς θεὸν etc., ita paullo post dicit τέμνει (Plato) εἴς τε τὸν ἀγέν. θεὸν etc.: utrumque verbum

μνημονεύουσιν, εἰς θεόν, εἰς δαίμονας, εἰς ἥρωας. Ἀλλὰ θεὸν [7] μὲν
τὸν νοῦν τοῦ κόσμου ἄγει, δαίμονας δὲ οὐσίας νοεῖ ψυχικάς, καὶ C
ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ἀγαθοὺς μὲν [8] τὰς
ἀγαθάς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας. Πλάτων δέ, τὰ ἄλλα ἐπέχων, καὶ
αὐτὸς εἴς τε τὸν [9] ἀγένητον θεὸν καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου
εἰς κόσμον [10] τοῦ οὐρανοῦ γεγονότας, τούς τε πλάνητας καὶ τοὺς
ἀπλανεῖς ἀστέρας, καὶ εἰς δαίμονας τέμνει· περὶ ὧν δαιμόνων
αὐτὸς ἀπαξιῶν [11] λέγειν τοῖς περὶ αὐτῶν εἰρηκόσιν προσέχειν
ἀξιοῖ. [12] Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν καὶ γνῶναι τὴν
γένεσιν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς, [13] πειστέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπρο- D
σθεν, ἐγγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν ὡς ἔφασαν, σαφῶς [14] γέ που
τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδότων· ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν
ἀπιστεῖν, [15] κἄνπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέ-
γωσιν, ἀλλὰ ὡς οἰκεῖα φασκόντων [16] ἀπαγγέλλειν ἑπομένους τῷ
νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκείνους καὶ ἡμῖν ἡ γένεσις
[17] περὶ αὐτῶν τῶν θεῶν ἐχέτω καὶ λεγέσθω. Γῆς τε καὶ Οὐ-

eodem significatu usurpans a Latinorum *distinguere*, *dispescere*. Gesnerus post διαιρεῖ non male fore additum τὸ θεῖον existimat, Suffr. Petrus οὐσίας τὰς λογικάς. Nil opus. Codd. msti et editi ante ἀκριβοῦντες exhibent διαιροῦντες: quod, quum orationem deformet (unde ortum sit facile cognoscis), expunxi. De hac Thaletis sententia (Plutarch. De plac. philos. I. c. 8) Fr. Creuzer *Symbol. u. Mythol. d. alt. Völker*, P. III (ed. 3) p. 776 sq., paucis exposuit.

7. μὲν] Deest in Lub.

8. τὰς ἀγαθάς] Desunt in Bodl. 1. 2. Mox, pro τὰς φαύλας, Par. 1. 2 τὰς φαύλους, Arg. Ottob. 1. 2 τοὺς φαύλους, Lub. et Petr. τὰς κακάς, ad marg. vero Lub. ab eadem manu φαύλους. Plutarch. l. c. (Plut. Scriptt. mor. ed. Dübner. T. II. p. 1074): Θαλῆς κτλ. δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικάς· εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων, καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθάς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας.

9. ἀγένητον ... ἀγενήτου] Sic ex Par. 1 et Arg. emendavi vulg. ἀγέννητον ... ἀγεννήτου. Cf. c. 4. n. 10. Vocabulum ἀγεννήτου nuspiam Plato ad deum adhibuit. Antea δὲ post Πλ. in Aet. omissum. Bodl. 2 ἀπέχων pro ἐπέχων.

10. τοῦ] Ita Lub. Bodl. 1. Mon. Reliqui codd. msti ut editi τὸν legunt. Solus Lindnerus edidit τοῦ, iam a Gesnero ex coniectura commendatum. De Platonis daemonologia vid. Creuzer l. c. p. 780 sqq.

11. λέγειν] Lub. et Mon. λέγει. Mox iidem εἰρηκόσι. Cf. c. 1. n. 2.

12. Περὶ ... ἐκγόνους] Plat.

placita accurate scrutati sunt memorant, dividit in deum, in daemones, in heroes. Ac deum quidem mentem mundi agnoscit, daemones vero essentias censet animales, et heroes animas hominum [a corpore] separatas, bonos quidem bonas, malos vero improbas. Plato autem, qui caetera assensum cohibet, et ipse in deum infectum, in creata ab infecto ad ornatum coeli tum errantia tum fixa sidera, et in daemones dividit; de quibus daemonibus ipse recusans dicere audiendos censet qui de iis dixerunt. *De caeteris daemonibus dicere et scire originem [eorum] vires nostras superat, credendum autem iis qui priores dixerunt, ut ipsi narraverunt posteris, qui utique maiores suos probe noverant; fides ergo deorum filiis derogari non potest, etiamsi absque probabilibus et necessariis demonstrationibus dicant, sed ut res domesticas narrare se profitentibus, prout consuetudo iubet, credendum. Sic igitur secundum illos de ipsorum deorum origine nos quoque teneamus et dicamus. Ex Terra et Coelo filii geniti sunt*

Tim. p. 40 D. E. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 324). Idem locus citatur a Clemente Al. (qui eum ad sanctos prophetas detorquet) Strom. V. c. 13. §. 85 et ab Eusebio Praep. ev. II. c. 7. XIII. cc. 1. 14.

13. πειστέον] Lub. et Mon. πιστέον. Plat. ἐκγόνοις pro ἐγγ.

14. γέ που] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. γέ τοι. Plat. δέ που. — Pro ἑαυτῶν Lub. et Mon. ἐπ' αὐτῶν, sed Lub. in marg. pr. m. ἑαυτῶν. In Par. 2 ἑαυτῶν προγόνους abest. Plat. γε αὐτῶν. — Pro εἰδότων, quod in omnibus codd. mstis legitur, editi ex Plat. εἰδόσιν habent; sed illud, quum etiam Clemens (sine codicum dissensione) praebeat, emendare non audeo. Statuendum igitur illud εἰδότων dictum esse ἀνακολούθως (exempla vide Iustin. Apol. I. c. 55. n. 9, cf. Winer *Gramm. d. neutestam. Spr.* ed. 6. p. 505), nisi, quod equidem improbo, τοὺς ἑαυτῶν προγόνους de deorum posteris h. e. daemonibus velis intelligere. Pape (Lex. gr. T. II. p. 675): „Bei Dion. Hal. 7, 50 heissen οἱ πρόγονοι die Nachkommen."

15. κ. ἄνευ] Plat. καίπερ ἄνευ τε. Tum λέγουσιν, id quod etiam Bodl. 1 habet. Plat. ἀλλ'.

16. ἀπαγγέλλειν] Aet. ἐπαγγέλλειν. Bodl. 1. 2 πιστέον pro πιστευτέον. — Νόμος est consuetudo, mos. „Mos enim fert, ac verum est, ut his qui de rebus domesticis verba faciunt maiorem fidem habeamus quam qui de alienis" (Lindn.).

17. περὶ αὐτῶν] Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. Mon. Aet. περὶ τούτων. Plat. καὶ περὶ τούτων, quod quidem Gesner. et hic reponi vult. In

ρανοῦ παῖδες Ὠκεανός τε καὶ Τηθὺς [18] ἐγεννήθησαν, τούτων δὲ [19] Φόρκος Κρόνος τε καὶ Ῥέα καὶ ὅσοι μετὰ τούτων, ἐκ δὲ Κρόνου [20] τε καὶ Ῥέας Ζεὺς Ἥρα τε καὶ πάντες, [21] οὓς ἴσμεν πάντας 23 ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, [22] ἔτι τε τούτων ἄλλους ἐκγόνους. Ἆρ' οὖν ὁ τὸν ἀΐδιον νοῦν καὶ λόγῳ [23] καταλαμβανόμενον περινοήσας θεὸν καὶ τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ [24] ἐξειπών, τὸ ὄντως ὄν, τὸ μονοφυές, τὸ ἀγαθὸν ἀπ' αὐτοῦ [25] ἀποχεόμενον, ὅπερ ἐστὶν ἀλήθεια, καὶ περὶ πρώτης δυνάμεως, καὶ ὡς [26] περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκεν πάντα, καὶ [27] ἐκεῖνο αἴτιον πάντων, καὶ περὶ δύο καὶ τρία, δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα, περὶ τῶν ἐκ τῶν αἰσθητῶν γῆς τε καὶ οὐ- B ρανοῦ λεγομένων γεγονέναι μεῖζον ἢ καθ' ἑαυτὸν τἀληθὲς μαθεῖν ἐνόμισεν; Ἢ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἀλλ' [28] ἐπεὶ ἀδύνατον γεννᾶν καὶ ἀποκυΐσκεσθαι θεοὺς ἐνόμισεν, [29] ἑπομένων τοῖς γινομένοις τελῶν, καί, τὸ τούτου ἀδυνατώτερον, [30] μεταπεῖσαι τοὺς πολλοὺς ἀβασανίστως τοὺς μύθους παραδεχομένους, διὰ ταῦτα μεῖζον ἢ καθ' ἑαυτὸν γνῶναι καὶ εἰπεῖν ἔφη περὶ τῆς τῶν ἄλλων δαιμόνων γενέσεως, οὔτε μαθεῖν οὔτε ἐξειπεῖν γεννᾶσθαι θεοὺς

Plat. καὶ ante ἡμῖν deest. Verba ἐχέτω καὶ Bodl. 2 non agnoscit. Bodl. 1 καὶ λεγέσθω praetermisit. Lub. et Mon. λεγέσθων.

18. ἐγεννήθησαν] Plat. ἐγενέσθην. Mox Lub. ἐκ τούτων, ut Plato.

19. Φόρκος] Ita codd. msti (etiam Gesn. Rechenb. Dech. Lindner.), praeter Lub. et Petr.: in quibus (ut ap. caett. editt.) est φόρκυς. Illa vero lectio sana est (Pind. Pyth. 12, 18). Postea pro μετὰ Bodl. 1 μὲν.

20. τε] Plat. non praebet.

21. οὓς] Plat. ὅσους.

22. ἔτι τε] Plat. ἔτι τε τούς.

23. καταλαμβανόμενον] Bodl. 1. 2. Aet. λαμβανόμενον. Mon. νοήσας pro περινοήσας. Pro θεὸν Par. 2 θεῖον, Bodl. 1. 2. Aet. ἄθεοι.

24. ἐξειπών] Codd. msti et editi ἐξειπεῖν. Illud reponendum esse iam Gesnerus admonuit. Τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ (Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. III. p. 1815) sunt attributa dei, quae naturae divinae insunt ὡς χρόα σώματι (c. 24). Sic bonum deo inesse dicit κατὰ συμβεβηκός, c. 24: cf. quae ibi (n. 13) sunt observata. Frustra Suffr. Petrus legendum putavit τὸ ἀϊδίως ὄν, pro τὸ ὄντως ὄν, licet illud invenerit in suo cod. msto. Deest ὄντως in Bodl. 2.

25. ἀποχεόμενον] Par. 2. Bodl. 1. 2 ἐπιχεόμενον.

26. περὶ . . . τρίτα] Pseudo-

Oceanus et Tethys, ex his Phorcus et Saturnus et Rhea et quicumque cum his, ex Saturno et Rhea Iuppiter et Iuno et omnes, quoscumque fratres eorum dici novimus, aliosque praeterea ex his genitos. Num igitur qui aeternam mentem et deum qui ratione cognoscitur contemplatus est et quae ei congruunt explicuit, nempe id quod vere est, quod uniusmodi est, bonum ab eo emanans, id est veritatem, item de prima potestate, et quomodo *circa omnium regem sint omnia eiusque causa omnia, et ipse omnium causa sit,* item circa duo et tria, *secundum circa secunda, tertium circa tertia:* num is, inquam, de iis qui ex rebus sub sensum cadentibus, coelo et terra, orti feruntur verum discere maius esse viribus suis existimavit? Profecto id non licet dicere. Sed quia fieri non posse existimabat ut generent et gignantur dii, quippe quum ea quae ortum habent finis sequatur, et, id quod multo difficilius quam illud est, ut vulgus quod fabulas inconsiderate adscivit dedoceatur, propterea maius viribus suis esse dixit noscere et disserere de caeterorum daemonum origine, quum deos generari neque intelligere neque eloqui posset. Quod

Plat. Epist. II. p. 312 D. E. ed. Steph. (Vol. XI. p. 69): qui locus difficillimus omnes editores fugit, dum una cum Gesnero somniant de verbis Tim. p. 41 *Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα ... ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα*, ad quae credunt Athenagoram respexisse. Laudatur autem ille Pseudo-Platonis locus etiam a Iustino Mart. Apol. I. c. 60 (cf. ibi n. 9), Clemente Al. l. c. V. c. 14. §. 104, Eusebio l. c. XI. cc. 17. 20, aliis. Cf. Ast *Leben und Schriften Platon's* p. 510. — Arg. Lub. Mon. *περὶ τῶν πάντων*. Mox Plat. *πάντ' ἐστι*. Idem *ἕνεκα* pro *ἕνεκεν*.

27. *ἐκεῖνο*] Dechair. temere mutavit in *ἐκεῖνος*. Plat. pro *πάντων* habet *ἁπάντων τῶν καλῶν*. Verba *καὶ περὶ δύο καὶ τρία* non sunt Platonis sed Athenagorae. Lindnerus apodosin falso incipit a verbis *μεῖζον ἢ κτλ.*

28. *ἐπεὶ*] Arg. *ἐπειδὴ*.

29. *ἑπομένων*] Deest Bodl. 1. 2. Mox *γινομένοις* (Aet.) pro vulg. *γιγνομένοις* (c. 6. n. 19) reposui. Ante *τελῶν* Lub. *καὶ* habet.

30. *μεταπεῖσαι*] Scil. *ἐπεὶ ἀδύνατον ἐνόμισεν*. Articulus *τὸ*, qui paullo ante in enuntiatione interposita habetur, ab Aet. abest. De form. dic. cf. c. 11. n. 13. Tu fortasse conieceris legendum: *καὶ ἔτι* (pro *τὸ*) *τούτου ἀδυνατώτερον* (scil. *ἐνόμισεν*) *μεταπεῖσαι* = *et multo difficilius quam illud esse ut.*

[31] δυνάμενος. Καὶ τὸ εἰρημένον αὐτῷ· [32] Ὁ δὴ μέγας ἡγεμὼν
ἐν οὐρανῷ Ζεύς, ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα, πρῶτος πορεύεται δια- C
κοσμῶν πάντα καὶ [33] ἐπιμελούμενος, τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν
τε καὶ δαιμόνων· οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ [34] Κρόνου λεγομένου ἔχει
Διός. Ἔστι γὰρ ἐν τούτῳ ὄνομα τῷ ποιητῇ τῶν ὅλων. Δηλοῖ
δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων· [35] ἑτέρῳ σημαντικῷ προσειπεῖν αὐτὸν
οὐκ ἔχων τῷ δημώδει ὀνόματι, οὐχ ὡς ἰδίῳ [36] τοῦ θεοῦ ἀλλ' εἰς
σαφήνειαν, [37] ὅτι μὴ δυνατὸν εἰς πάντας φέρειν κατὰ δύναμιν
τὸν θεόν, προσεχρήσατο, ἐπικατηγορήσας τὸ μέγας, ἵνα διαστείλῃ
τὸν οὐράνιον ἀπὸ τοῦ [38] χαμᾶθεν, τὸν ἀγένητον ἀπὸ τοῦ γενη-
τοῦ, τοῦ νεωτέρου μὲν οὐρανοῦ καὶ γῆς, νεωτέρου δὲ [39] Κρητῶν, D
οἳ ἐξέκλεψαν αὐτὸν μὴ ἀναιρεθῆναι ὑπὸ τοῦ πατρός.

24. Τί [1] δαὶ δεῖ πρὸς ὑμᾶς πάντα λόγον κεκινηκότας ἢ ποιη-
τῶν μνημονεύειν ἢ [2] καὶ ἑτέρας δόξας ἐξετάζειν, τοσοῦτον εἰπεῖν
ἔχοντι· [3] Εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι ἕνα μὲν εἶναι ἐπεγί-

31. δυνάμενος] Codd. msti et editi δυναμένους. Illud Gesner. et S. Petr. coniecere, et recte quidem, ea verba quum ad solum quadrent Platonem.

32. Ὁ δὴ ... δαιμόνων] Plat. Phaedr. p. 246 E. ed. Steph. (Vol. X. p. 321). Vide Iustin. Cohort. ad gentt. c. 31 (n. 5). — Antea Par. 2 τούτῳ, non αὐτῷ. Plato ὁ μὲν δὴ μέγας. Sic et Arg., ita tamen, ut μὲν supra lineam scriptum sit.

33. ἐπιμελ.] Arg. ἐπικαλούμενος. Tum Plat. τῷ δ'.

34. Κρόνου] Bodl. 1. 2 τοῦ Κρόνου.

35. ἑτέρῳ] Gesn. mallet ἑτέρῳ γὰρ et Maran. ὃς ἑτέρῳ. Sed ferri lectio vulg. potest ideoque debet.

36. τοῦ θεοῦ] Arg. τῷ θεῷ (sic).

37. ὅτι ... θεόν] Respicit ad illum Platonis locum supra c. 6 (n. 10) allatum, ex Tim. p. 28 C. ed. Steph.: τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. — Perperam videntur Gesnero verba κατὰ δύναμιν abundare, nisi addatur ἀνθρωπίνην. Et debebat ex Athenagorea consuetudine saltem ἀνθρωπικὴν scribere, cf. c. 28. n. 30. Maranus: „Plato difficultatem dei apud omnes praedicandi non ex dei maiestate infinita, non ex praedicantis imbecillitate repetit, sed ex malo audientium affectu, quos laederet eiusmodi praedicatio; unde Athenagoras impossibile esse statuit ex Platonis sententia, i. e. valde periculosum, apud omnes deum pro viribus praedicare, seu, quod idem est, in vulgus efferre quicquid de deo mens acutior investigaverit."

38. χαμᾶθεν] Dechair. et Lindner. ex Bodl. 1. 2. Aet. (quibus Arg. addi potest) male ediderunt χαμόθεν pro forma attica ideoque Athe-

autem ab eo dictum est: *Rex magnus in coelo Iuppiter, volucrem currum agens, primus graditur exornans omnia et gubernans, hunc autem sequitur exercitus deorum et daemonum:* id ad illum non pertinet Iovem qui ex Saturno ortus dicitur. Hic enim Iovis nomine creator universorum designatur. Id vero demonstrat et ipse Plato; quum eum alio convenienti nomine appellare non posset, populari vocabulo, non ut dei proprio sed ad perspicuitatem, quia de deo apud omnes pro viribus disseri non potest, usus est, addito *magni* nomine, ut secerneret coelestem a terrestri, ingenitum a genito, qui iunior est coelo et terra, iunior etiam Cretensibus, a quibus subreptus est ne occideretur a patre.

24. Quid tandem necesse est apud vos, qui omnem doctrinam scrutati estis, aut poetarum meminisse aut alias quoque sententias exquirere, quum haec pauca dicere possim: Si et poetae et philosophi unum deum esse non agnoscerent, nec

nagorae convenienti χαμᾶθεν, quae in reliquis codd. mstis comparet. Caeteri editores χαμάθεν. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 94. Pro vulg. ἀγέννητον et γεννητοῦ scripsi ex Par. 1 et Arg. ἀγένητον et γενητοῦ (n. 9).

39. Κρητῶν] Meursius in Creta sua lib. II. c. 3 pro voce Κρητῶν amat legere Κουρητῶν, quia Iovis custodes [quibus furtim a Rhea Iuppiter educandus est datus] nominabantur Curetes: et mehercle haecce melior videtur lectio, licet illa altera etiam possit retineri; Curetes enim illi natione Cretenses erant. *Dechair.* — Bodl. 1. 2 ἐξέλαμψαν pro ἐξέκλεψαν. Bodl. 1 ἀπὸ pro ὑπὸ.

1. δαὶ] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. δὲ. Utraque vocula saepe a librariis confunditur: c. 17. n. 32. c. 20. n. 31. c. 26. n. 21, coll. c. 22. n. 31.

2. καὶ] Deest in Lub. — Verba τοσοῦτον εἰπεῖν ἔχοντι (= „qui paucis ita possim dicere") spectant ad sequentia. Cum δεῖ subaudias μοι. Male Suffr. Petrus π. λ. κεκινηκότας ad Athenagoram, non ad imperatores, retulit in hunc modum: „Quid opus est me omne doctrinae genus scrutando (h. e. argumenta undique exquirendo ad causae christianae defensionem) apud vos aut poetas recitare aut alias opiniones examinare, qui tantum habeam quod dicam?" Unde vir doctus etiam legit ἔχοντας (pro ἔχοντι), interrogandi notam huic verbo postponens. Lindnerus malit „ἔχοντα scil. ἐμέ." Sine ratione. Structura verbi δεῖ cum dativo personae satis nota est. Ἕτεραι δόξαι sunt philosophorum sententiae.

3. Εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ ... ἡμεῖς

νωσκον θεόν, περὶ δὲ τούτων οἱ μὲν ὡς περὶ δαιμόνων, οἱ δὲ
ὡς περὶ ὕλης, οἱ δὲ ὡς περὶ ἀνθρώπων γενομένων ἐφρόνουν,
ἡμεῖς γε ἂν εἰκότως ἐξενηλατούμεθα, διαιρετικῷ λόγῳ καὶ περὶ
θεοῦ καὶ ὕλης καὶ περὶ τῆς [4] τούτων αὐτῶν οὐσίας κεχρημένοι;
Ὡς γὰρ θεόν [5] φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα 27
ἅγιον, [6] ἑνούμενα μὲν κατὰ δύναμιν τὸν πατέρα τὸν υἱὸν τὸ
πνεῦμα, [7] ὅτι νοῦς λόγος σοφία ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, καὶ ἀπόῤῥοια
ὡς φῶς ἀπὸ πυρὸς τὸ πνεῦμα, οὕτως καὶ [8] ἑτέρας εἶναι δυνά-
μεις κατειλήμμεθα περὶ τὴν ὕλην [9] ἀρχούσας καὶ δι' αὐτῆς, [10] μίαν

γε ἂν εἰκότως ἐξενηλατούμεθα] Sensus est: Vestri poetae et philosophi, quamquam unum agnoscunt deum (cc. 5 et 6), non tamen habentur athei nec vexantur; inde par est nos quoque immunes esse a vexatione, qui distincta ratione de deo loquimur, creatorem a creaturis discernentes (cc. 7. 15 coll. 18. 19, c. 22. n. 40). Ad creaturas autem dei pertinent etiam angeli. Codd. msti et editi εἰ καὶ μὴ ποιηταὶ ... ἡμεῖς τε ἂν εἰκότως ξενηλατούμεθα. Haec vitiosa esse iam Gesnerus notavit, dicens: „Lego εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ ... ἡμεῖς γε ἂν εἰκότως ξενηλατούμεθα, nisi malis ἡμεῖς γε ἀνεικότως et ab initio periodi εἰ καὶ οἱ ποιηταί. Sed sensus eodem recidit." Addit Stephanus: „Ubi pro τε repositum fuerit γε (quod mendum frequentissimum est), nondum emendatum locum habuerimus; nam ut verba significent *merito nos reiiceremur*, ex praesenti ξενηλατούμεθα faciundum fuerit praeteritum imperf. ἐξενηλατούμεθα, quod iungatur cum ἄν, vel ξενηλατοίμεθα." Sed ei „magis placet, tempus praesens retinendo, ἂν cum εἰκότως iungere, ut sit ἀνεικότως, legendo etiam in principio periodi εἰ καὶ οἱ ποιηταί." — Pro περὶ δὲ τούτων, h. e. θεῶν νομιζομένων, de quibus antea dixit, Gesnerus existimat clarius legi περὶ δὲ τῶν ἄλλων: *de reliquis qui vulgo dii habentur.* Illud pronomen demonstr., ut Latinorum *iste*, in contemtum dictum est.

4. τούτων αὐτῶν] Aet. αὐτῶν τούτων. Cf. c. 34. n. 10.

5. φαμεν] Usurpatum ut c. 10: πλῆθος ἀγγέλων κ. λ. φαμεν. Mox Bodl. 1. 2. Aet. ἅγιον πνεῦμα pro πν. ἅγ.

6. ἑνούμενα κτλ.] In genere neutro, ad deum et filium (dei mentem) et spiritum (dei effluvium) relato, Semlerus (*S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 73) praeter necessitatem offendit (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 824 sq.), quum praesertim ad sententiam quadret scriptoris. Sunt porro qui pro μὲν legerent μὴν (G. Olearius De spiritus sancti cum patre adoratione p. 8). Tu, si me audies, nihil mutabis. Illa particula μὲν absolute ponitur, ut nullum δὲ sequatur, ubi oppositum facile cogitatione adiici potest. Cf. n. 10 et c. 28. n. 33; Winer *Grammat. d. neutest. Spr.* ed. 6. p. 507 sq. Hic:

de istis [diis] ita sentirent ut eos alii daemones esse, alii materiam, alii homines fuisse dicant, certe non deesset causa cur nos exagitaremur, qui deum et materiam et utriusque naturas discernimus? Quemadmodum enim deum agnoscimus et filium ipsius logon et spiritum sanctum, scilicet unitos secundum potentiam patrem filium spiritum, quia mens logos sapientia est filius patris, effluentia autem ut lumen ab igne spiritus: sic etiam alias esse potestates accepimus, quae circa materiam et ope materiae principatum exercent,

ἑνούμ. μὲν κ. δύναμιν, *διαιρούμενα δὲ κατὰ τάξιν* = *pares quidem numine* (s. iuxta divinitatem), *distincti vero ordine.* Provoco ad verba c. 10: *Τίς οὖν οὐκ ἂν ἀπορήσαι, λέγοντας θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, δεικνύντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, ἀκούσας ἀθέους καλουμένους;* Videsis quae ibi adnotavi (n. 16), etiam de significatione vocis δύναμις. Frustra Gesnerus, quocum (ut assolet) Rechenbergius facit, legere mallet: *τρία μὲν κατὰ δύναμιν, ἑνούμενα δὲ κατ' οὐσίαν, τὸν πατέρα* etc.

7. ὅτι νοῦς usque τὸ πνεῦμα] Haec verba, quae rationem ἑνώσεως illius addunt, in Lub. praetermissa sunt errore librarii, ob repetitum τὸ πνεῦμα. Noli ex ὅτι cum Oleario (l. c. p. 6) efficere ἅτε vel ὅ,τι „eo sensu quo οἷον.“ Articulum ὁ ante υἱός vulgo omissum ex Par. 1 et Arg. reposui. Convenientius autem legeretur inverso ordine τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. Cf. e. g. c. 10: *Ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ, ἑνότητι κτλ., νοῦς καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.* Non muto. De σοφίᾳ cf. Prov. c. 8. Cum ἀπόῤῥοια subaudiendum αὐτοῦ, h. e. τοῦ πατρός. C. 10: *ἅγιον πνεῦμα ἀπόῤῥοιαν εἶναί φαμεν τοῦ θεοῦ, ἀποῤῥέον καὶ ἐπαναφερόμενον ὡς ἀκτῖνα ἡλίου.*

8. ἑτέρας] Bodl. 1. 2 ἕτερον. Tum Mon. εἶναι omisit. *Δυνάμεις* vocantur angeli: c. 10. n. 16.

9. ἀρχούσας] Codd. msti et editi ἐχούσας. Si elegantem illam recipimus coniecturam, quam Marano debemus, paucis verbis expressam habemus totam Athenagorae sententiam de angelis, quos et materiae praefectos fuisse et quicquid iuvant aut nocent id per materiam praestare mox docet. Lectio vulgata commodum sensum non praebet, sive cum Gesnero reddamus „quae vel circa materiam vel intra eam (S. Petrus: „per ipsam“) versantur“, sive cum Lango „circa materiam versantes et per eam consistentes.“

10. μίαν μὲν] Non δὲ respondet (vide n. 6), sed oppositum cogita: ἄλλας δὲ οὐκ ἀντιθέους. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 216.

μὲν τὴν ἀντίθεον, οὐχ ὅτι ἀντιδοξοῦν τί ἐστι τῷ θεῷ, ὡς τῇ φιλίᾳ τὸ νεῖκος κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τῇ ἡμέρᾳ νὺξ [11] κατὰ τὰ φαινόμενα (ἐπεὶ κἂν εἰ ἀνθειστήκει τι [12] τῷ θεῷ ἐπαύσατο τοῦ εἶναι, λυθείσης αὐτοῦ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ἰσχύϊ τῆς B συστάσεως), ἀλλ' [13] ὅτι τῷ τοῦ θεοῦ ἀγαθῷ, ὃ κατὰ συμβεβηκός ἐστιν αὐτῷ καὶ συνυπάρχον, ὡς χρόα [14] σώματι, οὗ ἄνευ οὐκ ἔστιν (οὐχ ὡς [15] μέρους ὄντος, ἀλλ' ὡς κατ' ἀνάγκην συνόντος παρακολουθήματος, ἡνωμένου καὶ [16] συγκεχρωσμένου, ὡς τῷ πυρὶ ξανθῷ εἶναι καὶ τῷ αἰθέρι κυανῷ), [17] ἐναντίον ἐστὶ τὸ περὶ τὴν ὕλην ἔχον πνεῦμα, γενόμενον [18] μὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθὸ οἱ λοιποὶ ὑπ' αὐτοῦ γεγόνασιν ἄγγελοι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι [19] πιστευσάμενον διοίκησιν. Τοῦτο γὰρ ἡ

11. *κατὰ τὰ φαινόμενα*] Bodl. 2 *κατὰ τὸ φαινόμενα.* Gesner.: „sicut sensibus nostris apparet", Petr.: „in rebus visibilibus", Maran.: „ut oculis cernimus". Debebant reddere: „iuxta apparentiam astrorum", qua vel oriuntur vel occidunt; gemäss den Erscheinungen am Himmel, den auf- und untergehenden Gestirnen, welche sich am äussern Horizonte zeigen. Sic vox *τῶν φαινομένων* (c. 5) apud veteres interdum usurpatur.

12. *τῷ θεῷ*] In Arg. ex praecedentibus hic additur *ὡς τῇ φιλίᾳ τὸ νεῖκος*.

13. *ὅτι τῷ τ. θ. ἀγαθῷ*] Haec verba cum *ἐναντίον ἐστὶ κτλ.* copulanda sunt. Spiritus materiae non valet adversari deo sed tantum eius bonitati, quae attributum dei est. Rössler: „Vielleicht hat Athenagoras nichts weiter gedacht als: jener böse Geist könne zwar der Macht Gottes keine Grenzen setzen, inzwischen sei doch sein ganzer Sinn gegen die guten Absichten desselben." Maranus de formula *κατὰ συμβεβηκός* haec observavit: „Sic etiam supra c. 23 *τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ*. Quae quidem loquendi ratio interdum significat accidens; unde Clemens Strom. V. p. 587: *Deus μήτε συμβεβηκός τι μηδὲ ᾧ συμβέβηκέν τι, neque est accidens neque ei quicquam accidit.* Sed tamen eadem voce interdum ea quae alicui rei necessario conveniunt sive attributa significantur, velut cum ait Eusebius Demonstr. evang. IV. p. 148: *ἡ μὲν αὐγὴ οὐ κατὰ προαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, κατά τι δὲ τῆς οὐσίας συμβεβηκὸς ἀχώριστον. Splendor non ex luminis proposito et voluntate splendet, sed secundum quiddam quod essentiae inseparabiliter convenit.* Ambigua videri non debet Athenagorae sententia, cum diserte declaret hac voce ea significari quae nec pars dei esse possunt nec ab eo separari."

14. *σώματι*] Arg. *σώματος*.

15. *μέρους*] Gesner. et Petr.: „non est quidem color pars corpo-

nam scilicet deo inimicam, non quod deo quidquam adversetur, ut amicitiae discordia secundum Empedoclem et nox iei secundum apparentiam astrorum (quandoquidem si quid eo adversaretur esse desiisset, dei potentia et vi dissolum), sed quia dei bono, quod ei adiunctum est et ei coxistit, ut color corpori, quo sine non existit (non quod ars illius sit, sed ut necessario coexistens proprietas, ei isita et penitus infixa, ut igni coexistit color fulvus et aeheri caeruleus), contrarius est ille circa materiam versans piritus, a deo quidem factus, ut caeteri angeli, ac materiae iusque specierum administrationi praefectus. Haec enim est

s." Potius intellige sic: „non quod ὁ ἀγαθὸν pars dei sit." — Bodl. 2 ἑρος.

16. *συγκεχρωσμένου*] Cf. Progg. p. L. Par. 1. Lub. Mon. *συγκεχρωμένου*. Verba quae sequuntur, *ὡς τῷ πυρί*, ne commate deleto iungas cum *συγκεχρωσμένου* Lindn.), neve suppleas *συμβαίνει* Dechair.), sed ex praegressa sententia *σύνεστι*. S. Petrus: „sed ut es ex necessitate innata consequens, unita et inviscerata, non aliter quam igni *nativum est* fulvo sse et aëri ceruleo."

17. *ἐναντίον ἐστὶ* etc.] Haec a . Methodio Tyri episcopo († 311) mdantur ap. Epiphanium Haeres. 4. c. 21 (ed. Petav. T. I) p. 544 et p. Photium Biblioth. c. 234 (ed. ekk.) p. 293. Epiph.: *Τί οὖν ὁ ιάβολος λέξεται; Πνεῦμα περὶ ἣν ὕλην ἔχον, καθάπερ ἐλέχθη ῷ Ἀθηναγόρᾳ* (vulg. *ὦ Ἀθηναγόρα*), *γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὥσπερ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ κτλ.* Phot.: *'τι φησιν (Μεθόδιος), Ὁ διάβολός ἐστι πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην, γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀθηναγόρᾳ ἐλέχθη, ὥσπερ δὴ καὶ οἱ λοιποὶ κτλ.* Praesertim quae sequuntur inde a verbis *Ὡς δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων* non verbotenus a Methodio ex Athenagora sunt descripta, sed quaedam resecta, transposita, immutata; insuper observes quae ab Athenagora de nonnullis angelis dicantur, *οἱ δὲ ἐνύβρισαν κτλ.*, ea omnia a Methodio referri ad unum diabolum.

18. *μὲν*] Particula *δέ*, quae respondet, longius disiuncta: c. 25: *Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων κτλ.* Cf. c. 26. n. 3.

19. *πιστευσάμενον*] Arg. *πιστευόμενον*. Meth. *πεπιστευμένον*. Sane passivum exspectaveris (Winer l. c. p. 232 sq.). Aoristum medii tempus hic non passive capiendum (Gesn.), sed vis ei inest reflexiva: „der die Verwaltung sich hatte anvertrauen lassen." De *τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι* c. 15. n. 13 adeas. Cf. c. 25. n. 4.

τῶν ἀγγέλων σύστασις, τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ [20]γεγονέναι τοῖς C ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις, [21]ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς ἔχῃ τῶν ὅλων πρόνοιαν, τὴν δὲ ἐπὶ μέρους οἱ ἐπ' αὐτοῖς ταχθέντες ἄγγελοι.' [22]Ὡς δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν ἐχόντων (ἐπεὶ οὐκ ἂν οὔτ' ἐτιμᾶτε τοὺς ἀγαθοὺς οὔτ' ἐκολάζετε τοὺς πονηρούς, εἰ μὴ ἐπ' αὐτοῖς ἦν καὶ ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετή· καὶ οἱ μὲν σπουδαῖοι περὶ ἃ πιστεύονται ὑφ' [23]ὑμῶν, οἱ δὲ ἄπιστοι εὑρίσκονται), καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν ὁμοίῳ καθέστηκεν. [24]Οἱ D

20. γεγονέναι] Hanc lectionem ex Methodio levissima mutatione reposui pro vulgari γέγονεν, quae tolerari nequit. Iam omnia sunt sana. Supersedemus Gesneri et Fabricii coniecturis; ille legit διὰ τοῦτο γὰρ (sive καὶ γὰρ) ἡ τ. ἀ. σύστασις τῷ θ. ἐ. πρ. γέγονεν κτλ., hic vero (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 134) τοῦτο γὰρ ἡ τ. ἀ. σύστασις, ἣ τῷ θεῷ ἐ. πρ. γέγονεν κτλ. Lindnerus διὰ per ellipsin subintellexerit! Omnibus (Gesn., S. Petr., Lang., Maran., Lindn.) σύστασις hic est *creatio* (v. c. Gesn. „Idcirco enim angelos deus creavit"); notat potius (comp. c. 25. p. 28 B, c. 26. p. 30 D, c. 36. p. 39 B) *constitutionem*.

21. ἵνα κτλ.] Non multum discrepat haec opinio a sententia Platonis, qui tum alibi tum in Timaeo universalem mundi administrationem deo ingenito et omnium conditori, particularem vero diis coelestibus et iunioribus h. e. sideribus et daemonibus tribuit. [Cf. Porphyr. De abstin. 1, 57. Iambl. De myst. Aeg. 5, 23: θεοὶ κοσμικοί et μερικοί.] Ab Athenagora non longe absunt etiam aliquot alii scriptores christiani in ecclesia primitiva, quos constat plusculum olere philosophiae. *Suffr. Petrus.* Generalis illa providentia, quam deo tribuit Athenagoras, non sic accipienda est, quasi rebus particularibus ita praeficiat legatos suos, ut nullam ipse illarum procurationem gerat. Tam stulta opinio non potest affingi Athenagorae, qui De resurr. c. 18 pronuntiat „nihil neque in coelo neque in terra a gubernatione et providentia dei destitui, sed ad omnia, sive non videantur sive videantur sive parva sint sive magna, pervenire creatoris sollicitudinem." Quare providentia illa generalis in eo posita, quod, cum angeli prae naturae suae conditione paucis tantum rebus providere possint, deus omnia prorsus regat et gubernet. Unde illam providentiam Athenagoras παντελικὴν et γενικὴν vocat. Methodius ita hunc locum Athenagorae citat, ut eum non modo de providentia dei non detrahere existimaverit, sed etiam idoneum ad dei dominatum adstruendum iudicaverit. Sic enim habet: ... ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς ἔχων τῶν ὅλων πρόνοιαν ᾖ τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἁπάντων

angelorum constitutio, ut deo providentiae sint rerum ab ipso creatarum, ita quidem, ut universam deus et generalem omnium habeat providentiam, eam vero quae partes attingit instituti ad hoc munus angeli. Profecto quemadmodum in hominibus, qui liberam habent eligendae virtutis et vitii optionem (neque enim vel praemiis bonos vel suppliciis improbos afficeretis, si penes illos situm non esset et vitium et virtus: atque alii quidem in his quae iis a vobis committuntur probi, alii autem infideles reperiuntur): ita in angelis res se

αὐτὸς ἀνηρτημένος. *Maranus.* Cf. Baumgarten-Crusius l. c. P. II. p. 195. Par. 2 et Bodl. 1 ἵνα ᾖ (sic) τὴν κτλ. Verbum ἔχῃ, quod in codd. mstis et editis desideratur, equidem ex Methodio (ἔχων) restitui. Gesnerus contra putavit post πρόνοιαν deesse ὑπέχῃ vel ἐπιμέληται vel διοικῇ vel aliud simile. Idem absque ratione legendum censuit: τὴν δὲ τῶν ἐπὶ μέρους (sc. οὖσαν). Cf. c. 25. n. 15. Methodius (ap. Epiph.): τὴν δὲ διὰ μέρους οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες ἄγγελοι. Iustinus Apol. II. c. 5 (n. 5): οὓς (angelos) ἐπὶ τούτοις ἔταξε.

22. Ὡς δὴ καὶ ... καὶ τὸ κατὰ] Tritus καὶ particulae usus in comparationibus: ὡς ... καὶ. Cf. c. 15. n. 13. Incipit enim apodosis verbis καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους etc. Insuper adiectum est ἐν ὁμοίῳ scil. τρόπῳ, *similiter.* Neque geminatum καὶ (in protasi enim ὡς δ. καὶ) offensionem habet; cf. Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. III. c. 5. §. 13. Arg. et Mon. ὡς δὲ pro ὡς δή, et sic interpretes omnes transferunt *quemadmodum autem.* Sed Sophianus in Mon. errorem correxit. Verba καὶ τὴν ἀρετὴν in Lub. mendose exciderunt. Perperam editores ante Maranum et Lindnerus distinxerunt hoc modo: ὡς δὴ ... ἐχόντων (ἐπεὶ ... ἡ ἀρετή) καὶ οἱ μὲν ... εὑρίσκονται, καὶ τὸ κατὰ etc.

23. ὑμῶν] Arg. ἡμῶν.

24. Οἱ μὲν γὰρ κτλ.] Lub. ἄγγελοι pro ἄλλοι. Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2 γεγόνασιν οἷοι, inverso ordine. Arg. et Mon. οἷοι omisere. Morell. Duc. Maran. γεγόνασι, sine ν, contra codd. mstos. Methodius haec describendo partim verba partim sententiam mutat aut liberius saltem interpretatur. Ait enim diabolum invidia in homines concepta peccasse ac deinde caeteros amore mulierum captos fuisse: ὁ δὲ ἐνύβρισε καὶ πονηρὸς περὶ τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο τὴν διοίκησιν, φθόνον ἐγκισσήσας καθ' ἡμῶν, ὥσπερ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σαρκῶν ἐρασθέντες καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς φιλοκοιτίαν (ap. Phot. φιλοτησίαν) ὁμιλήσαντες θυγατράσιν. Verbum ἐνύβρισαν absolute dictum videtur esse. Thucyd. I, 84: μόνοι δι' αὐτὸ εὐπραγίαις τε οὐκ ἐξυβρίζομεν. Cf. Matthiae l. c. p. 728. Formula ἡ τῆς οὐσίας ὑπόστασις spectat ad eorum liberum arbitrium, quo aut ad bonum aut ad malum uti poterant, ἡ ἀρχὴ vero ad

μὲν γὰρ ἄλλοι, αὐθαίρετοι δὴ οἷοι γεγόνασιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἔμειναν ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησεν καὶ διέταξεν ὁ θεός, οἱ δὲ ἐνύβρισαν καὶ τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει καὶ τῇ ἀρχῇ, οὗτός τε ὁ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδῶν ἄρχων καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα, (ἴστε δὲ μηδὲν ἡμᾶς ἀμάρτυρον λέγειν, ἃ δὲ τοῖς προφήταις ἐκπεφώνηται μηνύειν) ἐκεῖνοι μὲν εἰς ἐπιθυμίαν πεσόντες παρθένων καὶ ἥττους σαρκὸς εὑρεθέντες, οὗτος δὲ ἀμελήσας καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκησιν. Ἐκ μὲν οὖν τῶν περὶ τὰς παρθένους ἐχόν- 28
των οἱ καλούμενοι ἐγεννήθησαν γίγαντες. Εἰ δέ τις [25] ἐκ μέρους εἴρηται περὶ τῶν γιγάντων καὶ ποιηταῖς λόγος, μὴ θαυμάσητε, τῆς κοσμικῆς σοφίας [26] καὶ θεολογικῆς ὅσον ἀλήθεια πιθανοῦ διαφέρει διαλλαττουσῶν, καὶ τῆς μὲν οὔσης ἐπουρανίου, τῆς δὲ ἐπιγείου· [27] καὶ κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ὕλης

[28] Ἴσμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα.

25. [1] Οὗτοι τοίνυν οἱ ἄγγελοι οἱ ἐκπεσόντες τῶν οὐρανῶν, περὶ τὸν ἀέρα ἔχοντες καὶ τὴν γῆν, οὐκέτι εἰς τὰ ὑπερουράνια

potestatem uni illi in materiam eiusque species concreditam. At editores dativos illos censent a verbo ἐνύβρισαν pendere; reddunt e. g. Petrus: „alii vero tum ordinem tum principium naturae contumeliose tractarunt", Dechairius: „alii vero simul et natura sua et credita sibi administratione abusi sunt", Maranus: „alii vero et naturae substantia (interpr. Campid.: „die Beschaffenheit der Natur") et munere sibi commisso abusi sunt." Ipse c. 2 dicit ἐνυβρίζειν εἴς τινα. Verba autem οὗτός τε ... καὶ ἕτεροι appositionem continent (τε ... καί), ut (per chiasmum) quinam sint illi οἱ δὲ explicent, scilicet οὗτος ὁ τῆς ὕλης ἄρχων (ἐνύβρισε τῇ ἀρχῇ) et ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα (ἐνύβρισαν τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει). Iste res sibi commissas improbe administravit, hi cupiditatibus se devinxerunt. Iustinus Dial. c. Tr. c. 140: οὐκ αἰτίᾳ τοῦ θεοῦ ... ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν ἕκαστος αἰτίᾳ τοιοῦτοί εἰσιν, ὁποῖος ἕκαστος φανήσεται. Scholion (fere saeculi XII) in marg. Par. 1 de Athenagorae super angelorum lapsu opinione, quam — ut omnes patres antenicaeni, excepto Iulio Africano — testimonio Mosis, LXX Gen. 6, 2 iuxta lectionem οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, studet firmare (ἴστε δὲ μηδὲν κτλ.), ita habet: Οὔ μοι δοκεῖ τόδε πάνυ τοι λέγειν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ πάμπολυ πόρρω τῆς εὐσεβοῦς διανοίας, ἵνα μὴ λέγω καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς ἀπαράδεκτον, οὐκ οἶδ' ὅ τι μαθὼν ὁ ἀνήρ, καὶ ταῦτ' εὐσεβῶς ἄγαν καὶ γενναιότατα τοῖσδε τοῖς συγγράμμασιν ἐμφιλοσοφῶν τὸ παράπαν. — Articulus τῶν, ante

habet. Alii enim, liberi scilicet quales a deo facti fuerant, in his permanserunt quorum causa eos creaverat et disposuerat deus, alii vero insolenter se gesserunt et ob naturae suae conditionem et munus sibi commissum, scilicet et iste materiae eiusque specierum princeps et alii circa primum hoc firmamentum constituti, (scitis autem nihil nos sine testibus dicere, sed quae a prophetis praedicata sunt exponere) isti quidem in virginum cupiditatem lapsi et carnis amore superati, hic vero in rerum sibi commissarum administratione negligens et improbus. Ex his igitur virginum amatoribus geniti sunt qui vocantur gigantes. Si qua ex parte locuti sunt de gigantibus etiam poetae, ne miremini, quum divina sapientia tantum a mundana quantum verum a probabili distet, atque haec quidem coelestis sit, ista vero terrena; nempe secundum materiae principem

Scimus falsa loqui multa veris similia.

25. Hi igitur angeli de coelis lapsi, qui circa aerem et terram versantur nec iam supra coelos evehi possunt, tum

περὶ τὸ πρ. τ. στερέωμα scil. *ὄντων*, in Par. 1 abest. Bodl. 1. 2. Aet. *τοῦ*. Pro *ἐκπεφώνηται* Mon. *ἐμπεφώνηται*.

25. *ἐκ μέρους*] Cf. c. 7. n. 6. — Paullo ante Bodl. 1. 2 *γίγαντες ἐγεννήθησαν*, ordine mutato.

26. *καὶ θεολογικῆς*] Ita Bodl. 1. 2. Aet. et in marg. (a manu secunda) Par. 2; Dechair. Maran. Lindner. Caeteri omisere: quae omissio Gesnerum induxit ut mallet *σοφίας, ὅσον ἀ. π. διαφέρει διαλλαττούσης τῆς θείας* (sive *προφητικῆς*), *καὶ τῆς μὲν* etc. De voce *θεολογ.* adi c. 10. n. 18.

27. *καὶ*] Non est in Arg. Particula *καὶ* hic adnectit quae verbis antecedentibus explicationis ergo adduntur (*und zwar s. nämlich*). Sensus: Poetae gentiles, licet divina sapientia tantum distet a mundana, tamen aliqua ex parte (n. 25) historiam gigantum prodiderunt, incitati scilicet a diabolo. Idem Iustinus Mart. Apol. I. c. 54 de daemonibus pronuntiavit; coll. Tatian. Orat. ad Gr. c. 40 et Tertullianus Apol. c. 47.

28. *Ἴσμεν ... ὁμοῖα*] Est versus Hesiod. Theog. 27, id quod editores Athenagorae fugit. Hes. *ἴδμεν* pro *ἴσμεν*. Homer. Od. XIX. 203: *ἴσκεν, ψ. π. λέγων ἐ. ὁ.* Theogn. 713: *οὐδ' εἰ ψεύδεα μὲν ποιοῖς ἐτύμοισιν ὁμοῖα.* Cum infinitivo *λέγειν* subaudias *ποιητάς*.

1. *Οὗτοι τοίνυν* etc.] „Athenagoras trennt im Falle Satan und seine Engel: von diesen die Dämonen [sensu proprio], als Seelen der Giganten. Diese Dämonen erschei-

ὑπερκύψαι δυνάμενοι, καὶ αἱ τῶν γιγάντων ψυχαὶ οἱ περὶ τὸν B
κόσμον εἰσὶ πλανώμενοι δαίμονες, [2] ὁμοίας κινήσεις οἱ μὲν αἷς ἔλαβον συστάσεσιν, [3] οἱ δαίμονες, οἱ δὲ αἷς ἔσχον ἐπιθυμίαις, οἱ ἄγγελοι, ποιούμενοι. [4] Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν τῶν γινομένων ἰδεῖν, ἐναντία τῷ ἀγαθῷ τοῦ θεοῦ ἐπιτροπεύει καὶ διοικεῖ.

[5] Πολλάκι μοι πραπίδων διῆλθε φροντίς,
[6] Εἴτε τύχα εἴτε δαίμων τὰ βιότια κραίνει,
[7] Παρά τ' ἐλπίδα καὶ παρὰ δίκαν

nen als Abkömmlinge jener Engel auch bei Iustin. Ap. 2, 5. Tertull. Ap. 22, Lactant. 2, 14." Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 989 (*Comp. d. chr. DG.* P. II. p. 213). — Bodl. 2 οὕτως pro οὗτοι. Idem mox ἐκπεσόντε. Postea τῶν κόσμων Bodl. 1. 2, non τὸν κόσμον. Cum δυνάμενοι subaudias εἰσί. Dicuntur οἱ ἄγγελοι οἱ ἐκπεσόντες τῶν οὐρανῶν, quia ante lapsum περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα (c. 24) versabantur. Ad verba καὶ αἱ τῶν γιγάντων ψυχαὶ οἱ π. τ. κ. εἰσὶ πλαν. δαίμονες scholion (fere saeculi XII) in marg. Par. 1: Καὶ τόδε παραπλήσιον τῷ προτέρῳ [vid. c. 24. n. 24], καὶ ὁμοίως ἀμφότερα πλημμελῶς ἔχοντα τῷ παντί.

2. ὁμοίας ... ποιούμενοι] Haec omnia in Bodl. 1. 2 et Clar. exciderunt. Abest in Aet. οἱ ante μὲν.

3. οἱ δαίμονες] Legitur οἱ γίγαντες in codice Suffr. Petri. [Cum Petrino hic non sentit Lubanensis, qui, ut caeteri codd. msti, οἱ δαίμονες suppeditat.] Quae scriptura immerito ei probatur ac Gesnero. [Pariter probatur Rechenbergio et Lindnero, qui ab illis editoribus prorsus pendent.] Nam gigantes Athenagoras eosdem esse ac daemones declarat: in quo quidem facile conciliatur cum Iustino, qui in Apol. II. c. 5 daemones ex angelorum cum mulieribus consuetudine genitos fuisse testatur. *Maranus.* Cf. n. 1.

4. Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων] Sic etiam c. 24 (bis) vocatur. H. Thierschius (*Rudelbachii et Guerikii Zeitschr. für die ges. luther. Theologie u. Kirche* 1841. Fasc. 2. p. 169): „Beherrscher der Materie wird dieser Geist genannt, keineswegs als wäre er das Princip der Materie, und seiner ursprünglichen Natur nach dem Immateriellen entgegengesetzt, sondern weil ihm, da er von Gott geschaffen ward, die Verwaltung (διοίκησις) der Materie (oder der Natur, nämlich der sichtbaren Welt, wahrscheinlich mit Ausschluss der Menschen) und ihrer Arten (εἴδη, der Gestirne, der Elemente u. s. w. [c. 24. n. 19]) anvertraut wurde. Er fiel, indem er die Verwaltung des ihm Anvertrauten vernachlässigte und böse ward (ἀμελήσας καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκη-

etiam gigantum animae, qui errabundi sunt circa mundum daemones, motiones excitant, isti quidem, nempe daemones, naturae quam acceperunt, hi autem, nempe angeli, cupiditatibus quas senserunt, congruentes. Materiae autem princeps, ut licet ex ipsis rebus quae eveniunt cernere, contrariam dei bono administrationem et procurationem exercet.

Saepe mihi mentem agitavit cura,
Casusne an deus res nostras regat,
Et praeter spem praeterque aequitatem

σιν c. 24). Damit aber hat er sein Naturreich nicht verloren, es besteht vielmehr seine Gott entgegenstrebende Thätigkeit gerade darin dass er auf eine dem guten Willen Gottes (τῷ ἀγαθῷ τοῦ θεοῦ [coll. c. 24. n. 13]) entgegengesetzte Weise waltet und jene ihm übertragene Vorsehung misbraucht (ἐναντία ἐπιτροπεύει καὶ διοικεῖ). Sicher ist dieser letzte Theil der Vorstellungen über das Reich des Bösen aus Hiob geschöpft, da sich Athenagoras für beides, was er (aus Genes. VI) von den Dämonen und was er von dem Archon sagt, auf die „„Schriften der Propheten““ [c. 24] beruft.“ Caeterum cf. c. 24. n. 18. *Τῶν* ante *γινομένων* deest in Bodl. 1. 2.

5. *Πολλάκι* ... *ἄγει*] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Cf. Eurip. trag. et fragm., rec. A. Matthiae, Tom. IX. p. 413 et Poett. trag. gr. fragm., ed. F. G. Wagner, Vol. II. p. 492. Perperam verba τὸ παρ' ἐλπίδα in editionibus ante Dechairianam cum his versibus connexa tamquam Euripidea legebantur. Cf. n. 9. Similem huic Euripideae habet Claudianus sententiam, ut in marg. Par. 2 manus latina saeculi XV adnotavit: „Claudianus poeta: Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem, Curarent superi terras an nullus inesset Rector et incerto fluerent mortalia casu.“ Insuper Hecub. 486 sq. et aliorum locos huic similes Valckenarius ad Hippol. 1102 comparavit. Bodl. 1. 2 πολλάκις.

6. *Εἴτε* ... *κραίνει*] *Τὸ βιότιον*, dimin. a βίοτος, = βίος. Mon. τὰ βοιότια. Dechair. mutavit in τὰ βρότεια. Caeterum Matth. et Wagn. ediderunt:

εἴτε τύχα εἴτε δαίμων
τὰ βρότεια κραίνει.

Hiatum uterque V. D. eo tolli iubet, ut τὶς post τύχα excidisse statuatur. Sic versus erit dactylicus logaoedicus ut is qui antecedit.

7. *Παρά τ'* etc.] Editores omnes, etiam Matthiaeus et Wagnerus, inepte punctum post κραίνει collocarunt. Neque εἰ ante παρά cum utroque illo V. D. addendum. Nam versus particulâ τε, id quod illi non viderunt, arcte cum praecedente cohaeret. Marano autem pro ultima voce ἄγει legendum videtur ἀεί, „ita ut voces τοὺς μὲν et τοὺς δὲ referantur ad κραίνει.“

Τοὺς μὲν ἀπ' οἴκων [8] *ἀναπίπτοντας* C
Ἄτερ βίου, [9] *τοὺς δ' εὐτυχοῦντας ἄγει.*

Τὸ παρ' ἐλπίδα καὶ δίκην εὖ πράττειν ἢ κακῶς ἐν [10] *ἀφασίᾳ τὸν Εὐριπίδην ἐποίησε, τίνος* [11] *ἡ τοιαύτη τῶν περιγείων διοίκησις, ἐν ᾗ εἴποι τις ἄν·*

[12] *Πῶς οὖν τάδ' εἰσορῶντες ἢ θεῶν γένος*
Εἶναι λέγωμεν, ἢ νόμοισι χρώμεθα;

Τοῦτο καὶ τὸν [13] *Ἀριστοτέλη ἀπρονόητα εἰπεῖν τὰ κατωτέρω τοῦ οὐρανοῦ ἐποίησε, καίτοι τῆς ἀϊδίου ἐπ' ἴσης ἡμῖν μενούσης προνοίας τοῦ θεοῦ·*

[14] *Ἡ γῆ δ' ἀνάγκῃ, κἂν θέλῃ κἂν μὴ θέλῃ,* D
Φύουσα ποίαν τἀμὰ πιαίνει βοτά·

τῆς [15] *δὲ ἐπὶ μέρους πρὸς ἀλήθειαν, οὐ πρὸς δόξαν, χωρούσης ἐπὶ τοὺς ἀξίους, καὶ τῶν λοιπῶν κατὰ* [16] *τὸ κοινὸν συστάσεως*

8. *ἀναπίπτοντας Ἄτερ βίου*] Sic Dechair. (cum Barnesio) et Lindner. Codd. msti et Gesner. Morell. Duc. Rechenb. *δ' ἐναπίπτοντας ἀτὰρ θεοῦ.* Solus Lub. *δ' ἐναποπίπτοντας* ex *δ' ἐναπίπτοντας* fecit; Arg. verbis *ἀτὰρ θεοῦ* praemisit *τ'* particulam; Mon. supra secundam vocis *ἀταρ* syllabam (sine accentu scriptam) *ε* praebet, ut *ἄτερ* legatur. Maran. *δ' ἐναπίπτοντας ἄτερ βίου.* Pro *δ' ἐναπίπτοντας* Gesnerus malit legere *καταπίπτοντας* vel *ἀποπίπτοντας.*

9. *τοὺς δ' εὐτ. ἄ.*] Gesner. Morell. Rechenb. Maran. *δὲ* pro *δ'* ediderunt. Gesnerus coniecit scribendum *τοὺς δ' εὐτυχοῦντας ἄγει π α ρ' ἐ λ π ί δ α κ α ὶ δ ί κ α ν,* ut hactenus sint verba Euripidis ac deinde Athenagoras subiiciat *εὖ πράττειν ἢ κακῶς κτλ.* Sed hoc pacto ista ad primaevam suam puritatem non sunt restituta. Cf. n. 5.

10. *ἀφασίᾳ*] Arg. *ἀφουσία* (sic).

11. *ἡ τοιαύτη*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἤτοι αὕτη.* Marano pro *ἡ* placet *ᾗ.*

12. *Πῶς ... χρώμεθα*] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Cf. Matth. et Wagner. ll. cc. — Pro *εἰσορῶντες* Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. *εἰσορῶντας.* Pro *γένος* Bodl. 1. 2 *ἑνός,* Aet. *ἕνος.* Pro *λέγωμεν* Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *λέγομεν.* Pro *ἢ* Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *εἰ.* Cf. c. 21. n. 21. Bodl. 1. 2. Aet. non *νόμοισι* sed *νόμοις.* Cf. Eur. Hippol. 97: *εἴπερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.*

13. *Ἀριστοτέλη*] Lub. *Ἀριστοτέλην,* „quod non reiicio, quum et apud Xenophontem legatur *Σωκράτην* et apud Platonem *Ἀριστοφάνην.*“ *Kaiser.* Sed lectio vulgata auctoritate omnium caeterorum codd. mstorum gaudet. Mox editi *ἐπίσης* coniunctim. Aristoteles (De mundo c. 6) providentiam extendit usque ad

Alios e domo lapsos sine victu,
Alios fruentes rebus prosperis ducat.

Hi praeter spem et praeter aequitatem prosperi aut adversi successus eo redegerant Euripidem ut eloqui non posset, cuinam adscribenda sit eiusmodi administratio eorum quae circa terram sunt, de qua quidem non iniuria dicas:

Ergo haec videntes quomodo deorum genus
Dicamus esse, aut legibus obsequamur?

Id quoque Aristotelem induxit ut quae coelo inferiora sunt nullâ regi providentiâ diceret, quamvis aeterna dei providentia nobis aequabiliter praestetur:

Terra coacta, seu velit seu non velit,
Producit herbas et meum pascit pecus:

quae autem ad singulos pertinet ad veritatem, non ad opinionem, pro meritis cuiusque procedat, et caetera secundum communem

sphaeram lunarem: terram vero et terrena, utpote inferiora, casui obnoxia esse. Eusebius Praepar. ev. XV. c. 5: Ὁ Ἀριστοτέλης, μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει τῆς τοῦ θεοῦ διοικήσεως. Vid. Heinichen. ad h. l. Theodoretus De curat. Graec. p. 77: τὰ γὰρ δὴ μέχρι σελήνης ἰθύνειν ἔφησε τὸν θεόν, τὰ δέ γε ἄλλα ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην τετάχθαι. Existimat Eusebius XIII. c. 13. §. 4 Aristotelem quoad hanc sententiam Psalmo 35, 6 deceptum: Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. Scilicet psalmos legit!

14. Ἡ γῆ ... βοτά] Eurip. Cycl. 332 sq. — Mon. δὲ pro δ'. Editi (praeter Duc.) ἀνάγκη, sine ι subscripto. Eurip. non φύουσα sed τίκτουσα. Codd. msti et editi, exceptis Ducaeano et Maraniano (Duc. πόαν), φύουσαν οἶαν. Errorem iam Sophianus (in Mon.) et Gesnerus notaverunt; in Lub. litura est, a prima manu facta: φύουσα οἶα. Mon. βοητά, in marg. corrector βοτά.

15. δὲ] Sic codd. msti. Editi δ'. Mox Aet. μέρος, non μέρους. Ut supra c. 24 τὴν παντελικὴν καὶ γενικὴν τῶν ὅλων πρόνοιαν et τὴν ἐπὶ μέρους distinxit, ita hic τὴν ἀΐδιον πρόνοιαν et τὴν ἐπὶ μέρους. Vox παντελικὸς demum occurrit apud Patres (Method. et Epiphan.) eaque ad providentiam relata, ut Stephani Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, testatur.

16. τὸ κ. σ. νόμῳ λόγου] Haec Maran. ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. restituit pro vulg. τὸν κ. σ. νόμον λόγον. Illam lectionem etiam Arg. Lub. Mon. indicant, in quibus comparet τὸ κ. σ. νόμων (Arg. νό-

νόμῳ λόγου προνοουμένων. Ἀλλ' ἐπεὶ αἱ ἀπὸ [17] τοὐναντίου πνεύματος δαιμονικαὶ κινήσεις καὶ ἐνέργειαι τὰς ἀτάκτους [18] ταύτας ἐπιφορὰς παρέχουσιν, ἤδη καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλον ἄλλως, καὶ καθ' ἕνα καὶ κατὰ ἔθνη, μερικῶς καὶ κοινῶς, κατὰ τὸν τῆς ὕλης [19] λόγον καὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συμπαθείας, ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν [29] κινοῦσαι, διὰ τοῦτό τινες, ὧν δόξαι οὐ μικραί, ἐνόμισαν οὐ τάξει τινὶ τὸ πᾶν τοῦτο συνεστάναι, ἀλλ' ἀλόγῳ τύχῃ [20] ἄγεσθαι καὶ φέρεσθαι, οὐκ εἰδότες ὅτι τῶν μὲν περὶ τὴν [21] τοῦ παντὸς κόσμου σύστασιν οὐδὲν ἄτακτον οὐδὲ ἀπημελημένον, ἀλλ' [22] ἕκαστον αὐτῶν γεγονὸς λόγῳ, διὸ οὐδὲ τὴν ὡρισμένην ἐπ' αὐτοῖς παραβαίνουσι τάξιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὸν πεποιηκότα καὶ αὐτὸς εὐτάκτως ἔχει, καὶ τῇ κατὰ τὴν γένεσιν φύσει, [23] ἕνα καὶ κοινὸν ἐπεχούσῃ λόγον, καὶ τῇ κατὰ τὴν πλάσιν διαθέσει, οὐ B *παραβαινούσῃ τὸν ἐπ' αὐτῇ νόμον, καὶ τῷ τοῦ βίου τέλει, ἴσῳ καὶ κοινῷ [24] μένοντι, κατὰ δὲ τὸν ἴδιον ἑαυτῷ λόγον καὶ τὴν τοῦ [25] ἐπέχοντος ἄρχοντος καὶ τῶν παρακολουθούντων δαιμόνων ἐνέργειαν [26] ἄλλος ἄλλως φέρεται καὶ κινεῖται, κοινὸν πάντες τὸν ἐν [27] αὐτοῖς ἔχοντες λογισμόν.*

26. *Καὶ οἱ μὲν περὶ τὰ εἴδωλα αὐτοὺς ἕλκοντες οἱ δαίμονές εἰσιν οἱ [1] προειρημένοι, οἱ προστετηκότες τῷ ἀπὸ τῶν ἱερείων αἵματι καὶ ταῦτα περιλιχμώμενοι· οἱ δὲ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκοντες* C *θεοὶ καὶ ταῖς εἰκόσιν ἐπονομαζόμενοι, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς κατ'*

μο) λόγου. Haud igitur opus Gesneri coniectura *τὸν κ. σ. νόμον λόγῳ* (Lindn. *μετὰ λόγου*).

17. *τοὐν.*] Arg. *τοῦ ἐναντίου*. Antea Bodl. 1 *ἐπὶ* pro *ἐπεὶ*. Tum Aet. non *ἐνέργειαι* sed *ἐνέργεια*.

18. *ταύτας ἐπιφορὰς*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἐπιφορὰς ταύτας*.

19. *λόγον*] Mon. omisit.

20. *ἄγ. κ. φέρ.*] C. 1. n. 18.

21. *τοῦ παντὸς*] Arg. *αὐτοῦ τοῦ παντός*.

22. *ἕκαστον*] Galland. *ἕκαστος*. Tum, ante *ὁ δὲ ἄνθρωπος*, editores falso punctum posuere.

23. *ἕνα*] Maran. *καὶ ἕνα*, citra codd. mstorum auctoritatem.

24. *μένοντι*] Bodl. 1. 2. Aet. *λέγοντι*. Mox Maran. ex *ἑαυτῷ* fecit *ἑαυτοῦ*.

25. *ἐπέχοντος*] Bodl. 1. 2 *ἀπέχοντος*. Clar. *ἄρχοντος* omisit. Cum *ἐπέχοντος* ne subaudias *τὸν ἄνθρωπον* (Semler in *S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 74) sed *τὴν ὕλην καὶ τὰ αὐτῆς*, sive *ἐν αὐτῇ, εἴδη* (c. 24). Cf. c. 8. n. 10. Hic sine casu significat principem *dominantem* s. *imperantem*. Cf. c. 24. n. 19. Verba praecedentia

naturae constitutionem lege rationis gubernentur. Sed quia profectae a contrario spiritu daemonicae motiones et operationes inordinatos hos impetus excitant, insuper et homines alium aliter, et singulos et universos, privatim et communiter, pro ratione materiae et cognationis cum divinis rebus, intus et exterius movent: propterea nonnulli, quorum existimatio non levis est, censuerunt nullo ordine hoc universum consistere, sed temerario casu agi et ferri, non intelligentes ex iis quidem quae ad totius mundi constitutionem attinent nihil inordinatum aut neglectum esse, sed unumquodque ratione fieri, unde nec praescriptum sibi ordinem transgrediuntur, hominem autem, quantum ad eum quidem a quo factus est spectat, tum ortûs naturâ, quae unam et communem rationem tenet, tum corporis quod formatur dispositione, quae convenientem ipsi legem non transgreditur, tum vitae exitu, qui par et communis manet, ordinate se habere, quantum vero ad propriam ipsi rationem et ad dominantis principis et assectantium daemonum operationem spectat, alium aliter ferri et moveri, quamvis communis insit omnibus ratiocinandi facultas.

26. Et ii quidem qui ad simulacra homines trahunt daemones sunt supradicti, qui victimarum sanguini affixi sunt easque lambunt; dii autem illi qui vulgo placent quorumque nomina statuis imponuntur homines fuerunt, ut licet ex eorum

κατὰ δὲ τὸν ἴδιον ἑαυτῷ λόγον (respondent superioribus *κατὰ μὲν τὸν πεποιηκότα*, *ex consilio creatoris*) ea indicant ad quae homo ipse s u a v o l u n t a t e inclinat; nam *ἄνθρωποι* habent *αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν* (c. 24). Accedit hominis cognatio cum materia (c. 27).

26. *ἄλλος*] Morell. et Duc. mendose praetermiserunt.

27. *αὐτοῖς*] Sic codd. msti. Editi (exc. Duc.) *αὑτοῖς*. Cf. c. 2. n. 9.

1. *προειρημ.*] In Mon. superscriptum est *η*, ut *προηρημένοι* legatur. In Arg. additum est *καὶ*; sed articulus repetitus (c. 25. p. 28 A) nil offensionis praebet. Mox Lub. et Mon. *προσεστηκότες*, non *προστετηκότες*. Tum Bodl. 1 et Aet. *τῶν* pro *τῷ*. Dein Arg. *ἱερέων* et *περιλιχνώμενοι*, Aet. *περιλιχώμενοι*. Daemones lambunt victimas; circa mundum enim oberrant (c. 25). Caeterum adi Iustin. Apol. I. c. 5 et Ap. II. c. 5. Minuc. Fel. Octav. c. 27. §. 3.

αὐτοὺς ἱστορίας εἰδέναι, ἄνθρωποι [2] *γεγόνασιν. Καὶ τοὺς μὲν δαίμονας εἶναι τοὺς ἐπιβατεύοντας* [3] *τοῖς ὀνόμασι πίστις ἡ ἑκάστου αὐτῶν ἐνέργεια.* [4] *Οἱ μὲν γὰρ ἀποτέμνουσι τὰ αἰδοῖα, οἱ περὶ τὴν Ῥέαν,* [5] *οἱ δὲ ἐγκόπτουσιν ἢ ἐντέμνουσιν, οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν,* [6] *καὶ ἡ μὲν ἐν Ταύροις φονεύει τοὺς ξένους· ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις καὶ* [7] *τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους* [8] *αὐτοὺς λέγειν καὶ ὅσα εἴδη δαιμόνων· οὐ γὰρ θεοῦ κινεῖν ἐπὶ τὰ παρὰ φύσιν.*

[9] *Ὅταν δ' ὁ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακά,* D
Τὸν νοῦν ἔβλαψε πρῶτον.

Ὁ δὲ θεός, [10] *τελείως ἀγαθὸς ὤν, ἀϊδίως ἀγαθοποιός ἐστιν. Τοῦ τοίνυν ἄλλους μὲν εἶναι τοὺς ἐνεργοῦντας,* [11] *ἐφ' ἑτέρων δὲ ἀνίστασθαι τὰς εἰκόνας, ἐκεῖνο μέγιστον τεκμήριον, Τρωὰς καὶ Πάριον·.* [12] *ἡ μὲν Νερυλλίνου εἰκόνας ἔχει, ὃς ἀνὴρ τῶν καθ'*

2. *γεγόνασιν*] Lub. *γεγόνασι*.

3. *τοῖς ὀνόμασι*] Nempe quae statuis imponuntur. Sensus: Daemones nomina deorum sive hominum, quae statuis imponuntur, sibi vindicant. Frustra igitur Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 134) suspicatur legendum *τοὺς ἐπιβατ. τοῖς νοήμασι* (c. 27. n. 14), scil. *τῶν ἀνθρώπων*, = *τοὺς ἕλκοντας τοὺς ἀνθρ. περὶ τὰ εἴδωλα*. Praecedenti *μὲν* respondet infra *Ὁ δὲ θεός* etc. Cf. c. 24. n. 18.

4. *Οἱ μὲν ... Ῥέαν*] Part. *γὰρ* deest in Lub. Ibidem verba *οἱ περὶ τὴν Ῥέαν* usque ad *ἐντέμνουσιν* praetermissa sunt librarii negligentia. — Deûm mater et amavit formosum adolescentem et eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit, et ideo nunc sacra eius a Gallis sacerdotibus celebrantur. Lactant. Inst. div. I. c. 21. Tatian. Orat. ad Gr. c. 8 (n. 9).

5. *οἱ δὲ ... Ἄρτεμιν*] Arg. *ἐκτέμνουσι* pro *ἐντέμνουσιν*. — Dianam intelligit Aricinam, cuius sacerdos rex dicebatur; erat servus aliquis fugitivus, qui tamdiu sacerdotio praeerat donec gladio eum fugitivus alius servus fortior vinceret. Ovid. Fast. III. 271. Tatian. l. c. c. 29 (n. 4).

6. *καὶ ἡ μὲν ... ξένους*] Exspectabas in sequenti oratione particulam *δὲ* respondentem praegresso *μέν* (c. 24. n. 6). Sed auctor sermonem abrumpit: non vult plura tantae crudelitatis exempla afferre, id quod etiam sequens *γὰρ* indicat. — De Diana Taurica satis constat. Ovid. Trist. IV. 4, 63. Minuc. Fel. c. 30. §. 4.

7. *τοῖς ἀστραγάλοις*] *Ἀστραγαλωταὶ μάστιγες* ab Eustathio nominantur Iliad. ξ et ψ. *κατεκροτοῦντο δὲ* [*φησὶν*] *ἐξ ἀστραγάλων ἤ τοιούτων τινῶν ἐνειρομένων*. *Gesner*.

8. *αὐτοὺς*] Sic ex Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. reposui pro

historia cernere. Ac daemones quidem esse qui in haec nomina invadunt argumento est cuiusque illorum operatio. Alii enim virilia exsecant, ut Rhea, alii vulnerant et incidunt, ut Diana, et Taurica hospites necat; omitto enim eos dicere qui se cultris et flagellis dilacerant et quot sint daemonum species: non enim dei est ad ea quae sunt contra naturam impellere.

Si daemon viro parat mala,
Mentem laedit primum.

Deus autem, quum perfecte bonus sit, perpetuo beneficus est. Alios igitur esse qui operentur, alios quorum ratione habita erigantur statuae, maximo sunt documento Troas et Parium: quarum civitatum altera statuas habet Neryllini, qui nostra

vulg. *αὐτοὺς*. Scriptor non reflexive loquitur. Cf. c. 2. n. 9.

9. *Ὅταν ... πρῶτον*] Incerti tragici fragmentum. Barnesius Euripidi tribuit. Cf. Poett. trag. gr. fragm., ed. F. G. Wagner, Vol. III (Vratisl. 1848) p. 222 sq. Laudatur etiam a scholiaste Soph. Antig. 620: *Μετὰ σοφίας γὰρ ὑπό τινος ἀοίδιμον καὶ κλεινὸν ἔπος πέφανται, τὸ Ὅταν κτλ.*, ita quidem, ut in v. 2 post *πρῶτον* additum sit: *ᾧ βούλεται.* Simillimam sententiam suppeditat fragmentum incerti tragici apud Lycurgum c. Leocr. §. 94 ed. Bekk. (ap. Wagn. l. c. p. 206). — Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *ὅταν ὁ δαίμων*. Lub. *ὅτ' ἂν ὁ δαίμων.*

10. *τελείως*] Arg. Bodl. 1. 2 *τέλειος*, Aet. *τελειός*. Mox Arg. *ἀΐδιος*, sed superaddito *ω*.

11. *ἐφ' ἑτέρων*] Suffr. Petrus transtulit: *nomine aliorum*. Gesnerus melius hic, quoad sententiam scriptoris, legendum esse suspicatus est *ἐφ' ἑτέροις*, „in honorem aliorum", qua quidem structura Noster aliquoties utitur. Eamdem lectionem Sophianus in Mon. indicat punctis (:) supra *ω* positis. At vero vulgata lectio est proba. Illa enim praepositio cum gen. interdum ad rationem transfertur, quae est alicuius rei vel personae ad aliquem vel ad aliquid, ubi Latini dicunt *quod attinet ad*, *ratione habita*, nostrates *in Beziehung auf*, *hinsichtlich*, seq. genit. nunc personae (Xenoph. Mem. Socr. II. c. 3. §. 2) nunc rei (l. c. III. c. 9. §. 3, coll. Herbst. ad III. c. 3. §. 2). Plura exempla attuli ad Iustin. Mart. Apol. I. c. 4. n. 3, Cohort. ad Gentt. c. 2. n. 9, Quaestt. et Respp. ad Orthod. 96. n. 1. — Paullo ante Aet. *αὐτοὺς* pro *ἄλλους*. Mox idem cum Bodl. 1 *πάριν* pro *Πάριον*.

12. *ἡ μὲν* etc.] Mon. *νερυλλῖνον*. Bodl. 1. 2 *νερυλλὶν*. Aet. *νευριλλὶν*, in marg. autem literis miniatis *Νεριλλῖνις*. In Lub. verba *καὶ Πρωτέως· τοῦ Ἀλεξάνδρου* omissa

ἡμᾶς, τὸ δὲ Πάριον Ἀλεξάνδρου καὶ Πρωτέως· τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτι ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ τάφος καὶ ἡ εἰκών. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀνδριάντες τοῦ [13] Νερυλλίνου κόσμημά εἰσι δημόσιον, [14] εἴπερ καὶ τούτοις κοσμεῖται πόλις, εἷς δὲ [15] αὐτῶν καὶ χρηματίζειν καὶ ἰᾶσθαι νοσοῦντας νομίζεται, καὶ θύουσί [16] τε δι' αὐτὰ καὶ χρυσῷ περιαλείφουσι καὶ στεφανοῦσι τὸν [17] ἀνδριάντα οἱ Τρωαδεῖς. Ὁ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ [18] ὁ τοῦ Πρωτέως (τοῦτον δ' οὐκ ἀγνοεῖτε ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ πῦρ περὶ τὴν Ὀλυμπίαν), ὁ μὲν καὶ αὐτὸς λέγεται χρηματίζειν, [19] τῷ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου

[[20] Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανές]

δημοτελεῖς ἄγονται θυσίαι καὶ ἑορταὶ ὡς ἐπηκόῳ θεῷ. Πότερον B
οὖν ὁ Νερυλλῖνος καὶ ὁ Πρωτεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρός εἰσιν οἱ ταῦτα ἐνεργοῦντες περὶ τὰ ἀγάλματα ἢ τῆς ὕλης ἡ σύστασις; Ἀλλ' ἡ μὲν ὕλη χαλκός ἐστιν. Τί [21] δαὶ χαλκὸς δύναται καθ' ἑαυτόν, ὃν μεταποιῆσαι πάλιν εἰς ἕτερον σχῆμα ἔξεστιν, ὡς τὸν ποδονιπτῆρα ὁ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ Ἄμασις; Ὁ [22] δὲ Νερυλλῖνος

sunt; causa mendi est repetitum Ἀλεξάνδρου. — 1⁰. De Neryllino nihil usquam reperio. 2⁰. Alexandrum, praesertim quum paullo post Homeri de Paride versus citetur, editores, Gesnerum secuti (etiam Lindnerus et Clarisse De Athenag. vit. et scriptt. p. 32), accipiunt de illo Priami filio qui alio nomine Paris dicebatur. Sed haud dubie versus iste Homericus ab aliquo huius loci lectore, quod virum de Paride interpretaretur, in margine vel supra lineam adscriptus erat et postea in ipsum textum irrepsit. Cf. c. 14. n. 10. Vides illum versum inchoatam narrationem intercidere. Quid igitur? Intelligit Athenagoras notum quendam sui aetatis hominem. Tillemontius (Mémoires T. II. p. 350. 672) coniicit hunc Alexandrum fuisse sceleratum istum hominem qui ab urbe, in qua haud multo ante obitum Marci Aurelii obiit, nomen Ἀβωνοτειχίτης accepit; vitam eius Commodi tempore Lucianus („Ἀλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις") scripsit. Resistit vero ipse Athenagoras, dum Alexandrum in foro Pariorum sepultum esse perhibet, quum e contrario ille in paphlagonia urbe Ἀβώνου τεῖχος dicta mortuus et humatus sit. Qua de causa Moshemius (Diss. de vera aetate Apologetici Athen. §. VII) significatum censet esse „vafrum quendam et callidum veteratorem", quorum multos illa aetate novimus per Graeciam et Asiam migrasse: „qui quum vivus falsis mortales prodigiis in sui venerationem protraxisset, mortuus etiam a plebe deus salutatus est." 3⁰. Proteus est apprime notus ille philosophus cynicus, patriâ Parianus, de quo Lucianus (Περὶ Περεγρίνου τελευτῆς) exposuit, id quod etiam scholion in marg.

vixit aetate, Parium autem Alexandri et Protei; Alexandri adhuc in foro sepulcrum et simulacrum est. Ac caeterae quidem statuae Neryllini publicum ornamentum sunt, siquidem et his ornatur civitas, una autem ex illis et oracula edere et aegros sanare existimatur, ac propterea sacra faciunt et auro illinunt et coronant statuam Troadenses. Quod vero ad Alexandri et Protei statuas spectat (hunc autem non ignoratis se in ignem circa Olympiam iniecisse), huius etiam statua oracula dicitur edere, Alexandri autem statuae

[Infelix Paris, forma pulcherrime, mulierose]

sacrificia publicis sumtibus et dies festi tamquam exaudienti deo peraguntur. Utrum igitur Neryllinus et Proteus et Alexander haec circa statuas operantur an ipsa materiae natura? At materia aes est. Quid tandem aes per se potest, quod rursus aliam in formam diffingere licet, velut pelvim ille apud Herodotum Amasis? Neryllinus autem et Proteus et

Par. 1 et 2 monet: *Τοῦτον λέγει Πρωτέα περὶ οὗ Λουκιανὸς γράφει, ὃν ἐκεῖνος καὶ Περεγρῖνον καλεῖ.*

13. *Νερυλλίνου*] Bodl. 1. 2. Aet. *Νεριλλίνου.*

14. *εἴπερ*] Bodl. 1. 2 *ὑπὲρ.* Gesner. male reddidit: „nam his quoque civitas ornatur."

15. *αὐτῶν*] Deest in Lub.

16. *τε*] Bodl. 1 *δὲ.* — Dechair. iubet legi *δι' αὐτὸν.* Non muto. Est *δι' αὐτὰ propter ea*, h. e. propter oracula et morborum sanationem.

17. *ἀνδριάντα*] Bodl. 1. 2 *ἄνδρα.*

18. *ὃ*] Deest in Arg. De re cf. Prolegg. c. VII. p. LXXIII.

19. *τῷ δὲ τοῦ Ἀλ.*] Arg. *ὡδτῶ ἀλεξάνδρω.*

20. *Δύσπαρι . . . γυναιμανές*] Homer. Il. III. 39. Adeas supra n. 12.

21. *δαὶ*] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 *δὲ.* Cf. c. 24. n. 1. Deinde *ἑαυτόν* ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. refinxi pro vulg. *αὐτόν.* Pro *ὃν μεταπ.* Arg. *ὧν μεταπ.* — De sententia cf. Epist. ad Diogn. c. 2; coll. libr. meum De Ep. ad Diogn., ed. 2, p. 99. Amasis, Aegyptiorum rex, ut Herodotus II. c. 163 refert, quum ab illis minoris fieret, eo quod non esset splendido loco natus, lepido commento populi iudicium castigavit; siquidem auream pelvim, quae tum suis tum procerum pedibus lavandis diu usurpata fuerat, in dei simulacrum converti iussit, quod cum singulari veneratione prosequerentur Aegyptii: illud nempe simulacrum, quod ex vili pelvi transformatum esset, nihilo magis honore afficiendum, quam se qui ex humili fortuna ad regiam adscendisset.

22. *δὲ*] Morell. Duc. Maran. errore omiserunt.

*καὶ ὁ Πρωτεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τί πλέον τοῖς νοσοῦσιν; Ἃ
γὰρ ἡ εἰκὼν λέγεται νῦν ἐνεργεῖν, [23] ἐνήργει καὶ ζῶντος καὶ
νοσοῦντος Νερυλλίνου.*

27. *Τί οὖν; Πρῶτα μὲν αἱ τῆς ψυχῆς ἄλογοι καὶ ἰνδαλ-* C
*ματώδεις περὶ τὰς δόξας κινήσεις ἄλλοτε ἄλλα εἴδωλα, τὰ μὲν
ἀπὸ τῆς ὕλης ἕλκουσι, τὰ δὲ [1] αὐταῖς ἀναπλάττουσι καὶ κυοῦσι·
[2] πάσχει δὲ τοῦτο ψυχὴ μάλιστα τοῦ ὑλικοῦ προσλαβοῦσα καὶ
[3] ἐπισυγκραθεῖσα πνεύματος, οὐ πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὸν τού-
των ποιητὴν ἀλλὰ κάτω πρὸς τὰ ἐπίγεια βλέπουσα, [4] καθολι-
κῶς εἰς γῆν, ὡς μόνον αἷμα καὶ σάρξ, οὐκέτι πνεῦμα καθα-
ρὸν [5] γινομένη. Αἳ οὖν ἄλογοι αὗται καὶ ἰνδαλματώδεις [6] τῆς
ψυχῆς κινήσεις εἰδωλομανεῖς ἀποτίκτουσι φαντασίας. Ὅταν δὲ
[7] ἁπαλὴ καὶ εὐάγωγος ψυχή, ἀνήκοος [8] μὲν καὶ ἄπειρος λόγων* D
*ἐῤῥωμένων, ἀθεώρητος δὲ τοῦ ἀληθοῦς, ἀπερινόητος δὲ τοῦ
πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων, [9] ἐναποσφραγίσηται ψευδεῖς περὶ
[10] αὐτῆς δόξας, οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες, λίχνοι περὶ τὰς
[11] κνίσσας καὶ τὸ τῶν ἱερείων αἷμα ὄντες, ἀπατηλοὶ δὲ ἀνθρώ-
πων, προσλαβόντες τὰς [12] ψευδοδόξους ταύτας τῶν πολλῶν τῆς
ψυχῆς κινήσεις, [13] φαντασίας αὐτοῖς ὡς ἀπὸ τῶν εἰδώλων καὶ*

23. *ἐνήργει*] Codd. msti et editi *ἐνεργεῖ*. Illud Maranus commendavit: ego recepi in textum. „Mortuus enim Neryllinus, cum haec scriberet Athenagoras, quamvis non multo ante mortuus, ut patet ex superioribus verbis: ὃς *ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς*. Illud etiam *νῦν*, *quae nunc efficere statua dicitur*, probat legendum esse *ἐνήργει*, ita ut his quae tunc statua efficere dicebatur ea opponantur quae ipso vivente et aegrotante Neryllino effecerat.“ Arg. *νερύλλου*, non *Νερυλλίνου*.

1. *αὐταῖς*] Ita codd. msti. (Bodl. 1. 2 *δ' αὐταῖς*.) Editi *αὑταῖς*. Cf. c. 2. n. 9. Paullo ante Lub. *ἄλλοτ'*. Idem postea *κυνοῦσι*.

2. *πάσχει* etc.] Similia fere docet Tatianus, e. g. c. 13 (Corp. Apoll. Vol. VI) p. 62. Cf. Clarisse De Athenag. p. 67. 110. — Pro *πάσχει* Bodl. 1. 2 *πάσχουσιν*, Aet. *πάσχουσι*.

3. *ἐπισυγκρ.*] Bodl. 1. 2. Mon. *ἐπισυγκαθεῖσα*.

4. *καθολ. εἰς γῆν*] Haec apponuntur ad verba *πρὸς τὰ ἐπίγεια* magis efferenda. Praeter necessitatem Dechairius proposuit *καθολ. καὶ εἰς γῆν*, Maranus *καθελκομένη εἰς γῆν* („depressa ad terram“), Lindnerus *καθολ. δὲ εἰς γῆν*.

5. *γινομένη*] Bodl. 1. 2. Aet. *γιγνόμενον*. Mon. et Bon. *γιγνομένη*. Caeteri codd. msti *γινομένη*. Editi *γιγνομένη*. Cf. c. 6. n. 19.

6. *τῆς*] Deest Aet. Pro *εἰδω-*

Alexander quid prosunt aegrotantibus? Nam quae nunc statua operari dicitur, ea operabatur etiam vivente et aegrotante Neryllino.

27. Quid igitur? Primum animae a ratione alieni et imaginarii circa opiniones motus nunc has nunc illas imagines partim ex materia trahunt partim sibi effingunt et pariunt; id autem anima tum maxime patitur quum materiae spiritum sibi adsciscit eique commiscetur, non ad coelestia et eorum opificem sed deorsum ad terrestria spectans, omnino ad terram, ut sanguis tantum et caro, non amplius purus spiritus. Illi igitur a ratione alieni et imaginarii animae motus visa pariunt cum insano simulacrorum amore iuncta. Quando autem tenera et flexilis anima, robustioris doctrinae ignara et inexperta, veritatis imperita, patris et creatoris universorum considerandi insolens, imbuta fuerit falsis de se opinionibus: tum daemones circa materiam versantes, qui nidores et victimarum sanguinem liguriunt atque homines in fraudem inducunt, adhibitis in auxilium hisce motibus qui vulgi animam ad falsas opiniones inclinant, perficiunt, mentes eorum invadendo, ut tamquam ex simulacris et imaginibus

λομανεῖς Lub. εἰδολομανεῖς, Arg. εἰδωλομανούσας.

7. ἁπαλῇ] Arg. ἀπλῇ, Bodl. 1. 2. Aet. ἀκαλοὶ.

8. μὲν] Lub. δὲ.

9. ἐναποσφραγίσηται] Lub. ἐναποσφραγίσεται. Bodl. 1. 2. Aet. ἵνα προσφραγίσεται.

10. αὐτῆς] Hoc ex codd. mstis textui inserui (n. 1). Excipiendi Bodl. 1. 2 qui αὐτῶν habent. Editi αὐτῆς.

11. κνίσσας] Lub. et Mon. κνίσας. In Mon. alterum σ supra lineam habetur. Mox Bodl. 1 ἱερέων.

12. ψευδοδόξους] Galland. (cum exemplo Mar. Veneto) ψευδοδόξας vitiose.

13. φαντασίας αὐτοῖς κτλ.] Maranus haec observavit: Fraudem daemonum eodem modo exponunt alii scriptores. Δι' ὀνείρων, ait Tatianus c. 18, τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν. Tertullianus Apol. c. 22: „Eadem igitur obscuritate contagionis adspiratio daemonum et angelorum mentis quoque corruptelas agit furoribus et amentiis foedis aut saevis libidinibus cum erroribus variis, quorum iste potissimus quo deos istos captis et circumscriptis hominum mentibus commendat.“ Quod ait Eusebius Praep. ev. V. c. 2 „stolidos et faciles animos a daemonibus in errorem induci nescio quibus simulacrorum

ἀγαλμάτων, ἐπιβατεύοντες αὐτῶν [14]τοῖς νοήμασιν, εἰσρεῖν παρέχουσι· καὶ ὅσα καθ' [15]ἑαυτήν, ὡς ἀθάνατος οὖσα, λογικῶς 31 κινεῖται ψυχή, [16]ἢ προμηνύουσα τὰ μέλλοντα ἢ θεραπεύουσα τὰ ἐνεστηκότα, τούτων τὴν δόξαν καρποῦνται οἱ δαίμονες.

28. Ἀναγκαῖον δὲ ἴσως, [1]κατὰ τὰ προειρημένα, περὶ τῶν ὀνομάτων ὀλίγα εἰπεῖν. Ἡρόδοτος μὲν οὖν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Φιλίππου [2]ἐν τῇ πρὸς τὴν μητέρα ἐπιστολῇ (ἑκάτεροι δὲ ἐν τῇ [3]Ἡλιουπόλει καὶ ἐν Μέμφι καὶ Θήβαις εἰς λόγους τοῖς ἱερεῦσιν ἀφῖχθαι λέγονται) φασὶ παρ' [4]ἐκείνων ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι μαθεῖν. Ἡρόδοτος μέν· [5]Ἤδη ὧν, τῶν αἱ εἰκόνες ἦσαν, B

motibus", κινήσεσί τισι τῶν ξοάνων, id explicandum videtur ex verbis Athenagorae. Illi enim simulacrorum motus aliud esse nihil videntur quam phantasiae illae, quas tamquam a simulacris daemones immittunt in animos infirmos. Similia docent Minucius Felix c. 27 et Cyprianus, qui illius verbis utitur pro suis in libro De vanit. idol., et Lactantius II. c. 14. Quidquid autem hoc loco dicitur ab Athenagora, promissa explicatio est illorum effectuum, quos c. 23 sub nomine simulacrorum edi fatebatur. Huc autem redit tota illius disputatio: Statuae nihil possunt suâ sponte: Neryllinus et Proteus et Alexander nihilo efficaciores: inani ergo specie daemones hominibus illudunt. Tatianus c. 18 Iustini auctoritate fretus negat daemones sanare, Minucius et Cyprianus eo redigunt daemonum molitiones „ut curasse videantur." „Nihil aliud possunt quam nocere", inquit Lactantius II. c. 15. Ex his autem asseverare possumus nullam prorsus fidem apud Christianos habuisse Cornelium Tacitum, dum narrat (Hist. lib. 4) Alexandriae hominem caecum et alium manu aegrum monitu Serapidis ad Vespasianum confugisse, ac petente altero „ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento", altero „ut vestigio Caesaris calcaretur", imperatorem Serapidi paruisse et statim utrumque sanatum.

14. τοῖς νοήμασιν] Gesnerus malit scribi τοῖς ὀνόμασιν (c. 26. n. 3), „ut sit *eorum nomina invadentes* vel *subeuntes*, *nomina aliena sibi usurpantes*." At vulgata scriptura τοῖς νοήμασιν, per se non spernenda, etiam loco Tertulliani n. 13 laudato commendatur. Lindnerus mutata interpunctione legit: ... ἐπιβατεύοντες αὐτῶν, νοήμασιν εἰσρεῖν παρέχουσι, cum αὐτῶν subintelligens ἀγαλμάτων h. e. „sub imaginibus delitescunt." Sed obstat praecedens αὐτοῖς. Antea pro ὡς in Aet. est καί.

15. ἑαυτήν] Ex Par. 1 sic rescripsi pro vulg. αὐτήν. Cf. c. 2. n. 9.

16. ἢ ... ἢ] Ita ex Par. 1. 2. Lub. Petr. dedi pro vulg. ἡ ... ἡ.

1. κατὰ τὰ προειρημένα] C. 17. — Praepositio περὶ ante τ. ὀνομ.

visa ad eos inania effluant; ac quoties per se, utpote immortalis, accommodate ad rationem anima movetur, sive praedicens futura sive curans praesentia, horum gloriam percipiunt daemones.

28. Necesse autem fortasse fuerit, secundum ea quae supra diximus, de nominibus pauca dicere. Herodotus igitur et Alexander Philippi filius in epistola ad matrem (uterque autem sacerdotibus Heliopoli et Memphi et Thebis in sermonem venisse fertur) cognovisse se ab illis dicunt eos homines fuisse. Herodotus quidem ait: *Iam igitur eos, quorum*

in Bodl. 1. 2 desideratur; item articulus ὁ ante τ. Φιλίππου.

2. ἐν τῇ π. τ. μ. ἐπιστ.] De hac Alexandri ad matrem epistola iam dixi ad Minucii Felicis Octav. c. 21. §. 4. Exstitisse Alexandri M. epistolam ad matrem testimonio Plutarchi res est certa; sed non minus certum hoc, eam ad quam Patres provocant epistolam ab impostore, pio fortasse animo, esse confictum. — Athenagoras voce ἑκάτεροι [Bodl. 1. 2 ἑκάτερος] non intelligit utrumque et Alexandrum et Olympiam matrem, quod vult Iablonski (Panth. Aegypt. Prol. p. 31), sed Herodotum et Alexandrum. Sed maioris momenti est quod idem V. D. addit Alexandrum, temporis penuria pressum, ultra Memphim non processisse neque Thebas unquam pervenisse. Sed verum tamen est de Herodoto, qui se Thebis fuisse disertis verbis scribit. *Lindner.*

3. Ἡλιουπόλει] Morell. Duc. Maran. Ἡλιοπόλει, citra codd. mstorum auctoritatem. Deinde ἐν (Par. 1. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Aet.) ante Μέμφι refinxi. Huiusmodi dativis Herodotus (II. c. 13) uti solet. Arg. μέμφει, eandemque formam Morell. et Duc. obtruserunt.

4. ἐκείνων ... αὐτοὺς] H. e. τῶν ἱερέων ... τοὺς θεούς.

5. Ἤδη ... γλῶσσαν] Herod. Hist. II. c. 144. Cf. Baehrium ad h. l. (ed. 2. Lips. 1856) Vol. I. p. 758 sqq. Lindnerus: „An ex his verbis recte intelligi possit, ab Herodoto tradi homines fuisse quos pro diis Aegyptii colerent, valde equidem dubito. Siquidem Aegyptii Hecataeo, decimum sextum e numero maiorum suorum deum se esse asserenti, disertis verbis repugnabant, negantes ἀπὸ θεοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον (c. 143). Quomodo igitur, qui hominem ex deo gigni posse negabant, aut ipsi credere aut aliis persuadere potuerunt homines fuisse qui nunc sub nomine deorum colerentur? Et si nihil diis cum hominibus negotii esse crediderunt Aegyptii [cf. n. 7], quomodo iidem statuere potuerunt homines fuisse deos, quorum postremus fuisse Orus h. e. Apollo dicitur?“ — Bodl. 1. 2 Ἡρόδοτος γάρ. Morell. Duc. Dechair. Maran. ὧν pro ὤν. Arg. τῶν ὧν αἱ.

τοιούτους ἀπεδείκνυσάν σφεας [6] αὐτοὺς ἐόντας, θεῶν δὲ πολλὸν ἀπηλλαγμένους. Τὸ δὲ πρότερον τῶν ἀνδρῶν τούτων θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας, [7] οὐκ ἐόντας ἅμα τοῖσι ἀνθρώποισι, καὶ [8] τούτων ἀεὶ ἕνα τὸν κρατέοντα εἶναι· [9] ὕστερον δὲ αὐτῆς βασιλεῦσαι Ὧρον τὸν [10] Ὀσίρεως παῖδα, τὸν Ἀπόλλωνα Ἕλληνες ὀνομάζουσι· [11] τοῦτον, καταπαύσαντα Τυφῶνα, βασιλεῦσαι ὕστατον Αἰγύπτου. Ὄσιρις δέ ἐστι Διόνυσος κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν. [12] Οἵ τε οὖν ἄλλοι καὶ τελευταῖος βασιλεὺς Αἰγύπτου. [13] Παρὰ δὲ τούτων εἰς Ἕλληνας ἦλθε τὰ ὀνόματα τῶν C
θεῶν. [14] Ἀπόλλων ὁ Διονύσου καὶ Ἴσιδος, ὡς ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος λέγει· [15] Ἀπόλλωνα δὲ καὶ Ἄρτεμιν Διονύσου καὶ Ἴσιδος λέγουσιν εἶναι παῖδας, Λητὼ δὲ τροφὸν αὐτοῖς καὶ σωτηρίαν γενέσθαι. Οὓς οὐρανίους γεγονότας πρώτους [16] βασιλέας ἔσχον· πῇ μὲν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθοῦς περὶ [17] τὸ θεῖον εὐσεβείας, πῇ δὲ χάριτι τῆς ἀρχῆς θεοὺς ὁμοῦ ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν ἦγον. [18] Τοὺς μέν νυν καθαροὺς βοῦς τοὺς [19] ἄρσενας καὶ τοὺς μόσχους οἱ πάντες Αἰγύπτιοι θύουσι, τὰς δὲ [20] θηλείας οὔ σφιν ἔξεστι θύειν, D

6. *αὐτοὺς*] Her. *πάντας*. Bodl. 1. 2. Aet. *θεὸν* pro *θεῶν*. Sequens *δὲ* deest in Bodl. 2. Non *πολλὸν* est in Arg. Lub. Mon. sed *πολλῶν*.

7. *οὐκ ἐόντας*] Sic omnes Athenagorae codd. msti. Dindorf. (Herod. Par. 1844), Baehr. aliique recentiores Herodoti editores pro illis verbis receperunt *οἰκέοντας*. Etiam Suffr. Petrus sic in suo Her. codice legit: „qui cum hominibus versabantur.“ Cf. n. 6. Tum Bodl. 1. 2. Aet. *τοῖς ἀνθρώποις*, Lub. et Mon. *τοῖς ἀνθρώποισι*.

8. *τούτων*] Mon. *τοῦτον*. Her. *αἰεί*.

9. *ὕστερον*] Her. *ὕστατον*. Et sic hic quoque scribendum putavit Gesnerus. Non muto illam omnium codd. mstorum lectionem. Pro Ὧρον, quod codd. nostri praebent, Baehrius Ὦρον scripsit.

10. *Ὀσίρεως*] Her. *Ὀσίριος*. Mox Arg. *τοῦτον ὀνομάζουσι*. Her. *οὐνομάζουσι*.

11. *τοῦτον*] Bodl. 1. 2 *τούτων*.

12. *Οἵ* etc.] Maranus inepte interpunxit: *οἵ ... Αἰγύπτου* (*παρὰ ... θεῶν*) *Ἀπόλλων ... Ἴσιδος* (*ὡς ... γενέσθαι*) *οὓς οὐρανίους* κτλ. Frustra nodos in his verbis sibi nectunt Gesnerus, cuius sententiam Rechenb. et Dechair. amplectuntur, et Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 135). Ille censet deesse *ἄνθρωποι* post *Αἰγύπτου* (*= homines fuerunt*), hic *βασιλεῖς* (sc. *ἦσαν*) pro *βασιλεὺς* legit. Capias (cum S. Petro) sic: *Fuerunt igitur et alii* reges Aegypti, et quod inde conficitur homines, *et ultimus iste quoque rex Aegypti.*

13. *Παρὰ ... θεῶν*] Herod. II. c. 50: *Σχεδὸν δὲ καὶ πάντα τὰ*

imagines erant, tales demonstrarunt fuisse, a diis autem longe distantes. Sed ante hos homines deos in Aegypto regnasse, quibus nihil negotii fuerit cum hominibus, ac semper ex his unum imperasse; postea autem illic regnasse Orum Osiridis filium, quem Graeci Apollinem vocant: hunc, quum Typhonem deiecisset, postremum in Aegypto regnasse. Osiris autem Bacchus est iuxta graecam linguam. Itaque et alii et ultimus rex Aegypti fuit. Ab his autem ad Graecos venerunt nomina deorum. Apollo Bacchi et Isidis filius fuit, ut idem Herodotus dicit: *Apollinem autem et Dianam ferunt Bacchi et Isidis filios esse, Latonem vero nutricem illis et servatricem fuisse.* Quos coelesti ortos origine primos reges habuerunt: partim verae erga deum religionis ignoratione, partim grato in imperium animo deos cum uxoribus existimarunt. *Mundos igitur boves mares et vitulos Aegyptii omnes immolant, feminas autem nefas iis immolare, sed*

οὐνόματα τῶν θεῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Vide Baehrium ad h. l.

14. Ἀπόλλων] Bodl. 1. 2. Aet. Ἀπόλλωνος. Inde Fabricius l. c. coniecit: ... τῶν θεῶν Ἀπόλλωνος, Διονύσου κ. Ἴσιδος. Male. Lub. mox ὡς αὐτὸς Ἡρ., Aet. ὡς ἑαυτὸς Ἡρ.

15. Ἀπόλλωνα ... γενέσθαι] Herod. II. c. 156. — Hic autem scribit Ἴσιος pro Ἴσιδος, Λητοῦν pro Λητώ, αὐτοῖσι pro αὐτοῖς, σώτειραν pro σωτηρίαν (abstr. p. concr.). Particulam καί, ante σωτ., quae in codd. mstis et editis deest, ex Herodoti textu recepi. Bodl. 1 τροφήν, non τροφόν.

16. βασιλέας] Arg. Lub. Mon. βασιλῆας. Sic etiam Petr., quum Suffridus in translatione verba οὓς ad ἔσχον usque Herodoto tribuat. Bodl. 1. 2. Aet. βασιλικάς.

17. τό] Bodl. 1 et Aet. τοῦ. Tum Par. 2. Bodl. 1. Clar. Aet. non εὐσεβείας sed θεοσεβείας. Quod autem primos illos reges Aegyptiorum Athenagoras coelesti ortos dicit origine, id ex Herodoti sententia nec sine aliqua dicit ironia. Hos enim natos humano more et nutritos et inter homines regnasse probat, ut originem illis non coelestem sed terrenam fuisse demonstret (Maran.).

18. Τοὺς ... γράφουσι] Herod. II. c. 41. — Pro μέν νυν (editi μὲν νῦν) Arg. Bodl. 1. Aet. μὲν οὖν, Lub. μὲν ὤν. Cf. n. 28.

19. ἄρσενας] Herod. ἔρσενας.

20. θηλείας] Herod. θηλέας. Posthac σφι, sine ν.

ἀλλὰ [21] ἱραί εἰσι τῆς Ἴσιδος, [22] τῆς ἄγαλμα ἐὸν γυναικήϊον βούκερων ἐστιν, [23] καθάπερ οἱ Ἕλληνες τὴν Ἰοῦν γράφουσι. Τίνες δ' ἂν μᾶλλον ταῦτα πιστευθεῖεν λέγοντες ἢ οἱ κατὰ διαδοχὴν γένους, [24] παῖς παρὰ πατρός, ὡς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἱστορίαν διαδεχόμενοι; Οὐ γὰρ τοὺς σεμνοποιοῦντας [25] ζακόρους τὰ εἴδωλα εἰκὸς ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι ψεύδεσθαι. [26] Εἴ τι μὲν οὖν Ἡρόδοτος ἔλεγε περὶ τῶν [27] θεῶν ὡς περὶ ἀνθρώπων ἱστορεῖν Αἰγυπτίους, καὶ λέγοντι τῷ Ἡροδότῳ· [28] Τὰ μέν νυν θεῖα 32
τῶν ἀφηγημάτων, οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος [29] διηγεῖσθαι, ἔξω ἢ τὰ ὀνόματα αὐτέων μοῦνα ἐλάχιστα· μὴ πιστεύειν ὡς μυθοποιῷ ἔδει. Ἐπεὶ δὲ Ἀλέξανδρος καὶ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος ἐπικαλούμενος [30] συνῆπτον τὸ ἀΐδιον αὐτοῖς γένος, καὶ ἄλλοι μυρίοι, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον [31] καταλέγοιμι, οὐδὲ λόγος ἔτι κατα-

21. ἱραί] Lub. ἱεραί. In Arg. prima manus ἱραί scripsit, sed mutavit primum in ἱέραι (sic) et tum in ἱερείαι. Her. deinde Ἴσιος.

22. τῆς ἄγαλμα] Her. τὸ γὰρ τῆς Ἴσιος ἄγαλμα. Pro τῆς ἄγαλμα usque καθάπερ in Bodl. 1. 2. Clar. exstat ἑστὰν ἐν δαμάλης σχήματι ἰδεῖν, vox ἐστὶ autem superaddita est in Bodl. 2 et Clar. Illa etiam supra lineam scripta sunt in Par. 2.

23. καθάπερ] Sic codd. msti. Gesnerus ex Her. mutavit in κατάπερ, eumque Rechenb. Dechair. Lindner. seculi sunt. Articulus οἱ ante Ἑλλ. ap. Her. abest. Pro accusativo Ἰοῦν (cf. Dindorf. in Comm. de dial. Her., editioni Paris. 1844 praemissa, p. XVI et Schaefer. Melett. critt. I. p. 93 coll. ad Gregor. Cor. p. 427) Par. 2 Ἰῶ et Bodl. 1. 2. Aet. Ἰὼ (sic supra Λητὼ: n. 15) exhibent.

24. παῖς] Lub. παῖδες.

25. ζακόρους] Sic vocat non aedituos (Maran.) sed ipsos sacerdotes. Thomas Mag. σεμνότερόν τι ἦν νεωκόρου. Caeterum comp. c. 30. n. 27.

26. Εἴ τι] Male Dechair. εἴτι coniunctim. Bodl. 1. 2 ἔτι. — Ἡρόδοτος, nempe *solus*; sequitur enim ἐπεὶ δὲ Ἀλέξανδρος. Vides duplicem huius enuntiationis esse structuram, εἴ ἔλεγε et καὶ λέγοντι, ita tamen, ut verba μὴ πιστεύειν κτλ. utrique structurae sint accommodata.

27. θεῶν] Omissum in Bodl. 1. 2. Aet. Mox iidem ut Par. 2 ἱστορίαν pro ἱστορεῖν.

28. Τὰ . . . ἐλάχιστα] Herod. II. c. 3. — Editi μὲν νῦν (n. 18). Athenagoras scripsit *ΜΕΝ ΝΥΝ*. Arg. τὰ μὲν θεῖα νῦν. Her. ἀπηγημάτων.

29. διηγεῖσθαι] Her. ἐξηγέεσθαι. Tum ἔξω ἢ ex Herodoto Maranus recte edidit pro vulg. ἐξ ὧν. *ΕΞΩΗ* et *ΕΞΩΝ* facile commutantur. Mox Her. τὰ οὐνόματα (cf. n. 10) αὐτῶν μοῦνον, non agnoscit ἐλάχιστα.

acrae sunt Isidi, cuius imago muliebri forma est ac bubulis ornibus, quemadmodum Graeci Io effingunt. Quinam autem aec dicendo fidem potius obtineant quam ii qui secundum eneris successionem, filius a patre, ut sacerdotium ita histoiam acceperunt? Non enim sacerdotes, qui simulacris veneationem conciliant, verisimile est mentiri eos fuisse homines. Quodsi Herodotus solus diceret deos historiis Aegyptiorum amquam homines perhiberi, et quia dixit hic Herodotus: *Quae igitur de diis narrantur ea, qualia audivi, non est nimus enuntiare, nisi tantum nomina eorum levissima:* fides ei ut fabulatori non esset habenda. Sed quia Alexander et Mercurius Trismegistus cognominatus iis coniungebant aeternum genus, et innumeri alii, ne singulos recenseam: ne

30. συνῆπτον] H. e. *connectebant, adscribebant.* Nempe cum ironia — ut supra (n. 17) — dicit Alexandrum (in epistola illa ad matrem: c. 2) et Mercurium et alios insuper innumeros, quorum hac de re expositio satis inter omnes nota sit, aeternum ideoque divinum genus (aeternitatem s. divinitatem) illis apud Aegyptios hominibus vel regibus attribuisse. Ironiam si respuas, ex ἀΐδιον efficias ἀνθρωπικὸν (ea vocabuli forma exstat cc. 9. 11. 32. 34. 35), ita ut errorem ex non animadverso scripturae compendio (ᾱπικον) repetas. Cf. c. 3. n. 3. Illud συνῆπτον ex coniectura dedi pro lectione vulg. συνάπτων, quae a librario hic, ubi ἐπικαλούμενος praecedebat, inducta est. Tu fortasse legeris συνάπτοντες ἀΐδιον α. γένος (scil. εἶσιν). Quod mihi quidem displicet. Maranus, qui vulgatam servat („quia *idem dicunt* Alexander et Mercurius, qui Trismegistus vocatur *et* aeterno cum diis genere coniunctus est"), coactus est ad subiecta illa Ἀλέξανδρος καὶ Ἑρμῆς supplere (τὸ αὐτὸ) λέγουσι. Iam aliorum coniectationes apponam. Gesnerus, suffragante ei Suffr. Petro, pro συνάπτων τὸ ἀΐδιον coniecit συμφωνοῦσι μὴ εἶναι ἀΐδιον. Nimia mutatio ideoque improbanda. Dechairius: συνάπτων τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῖς γένος, reddens: *quoniam Alexander* etc. *genus humanum illis adscribant.* Sed συνάπτων non valet i. q. *adscribant.* Fabricius l. c.: συνήπτοντο ἀΐδιον αὐτοῖς γένος = *sibi ipsis coniunxerunt immortale genus* h. e. ipsi vivi adhuc se deorum nomine ac immortali genere extulerunt." Haec mutatio prorsus est contra sententiarum nexum.

31. καταλέγοιμι] Lub. Bodl. 1. 2. Aet. λέγοιμι. Tum Maranus non οὐδὲ sed cum Morello mendose οὐδὲν. Pro λόγος Bodl. 1. 2. Aet. λόγους.

λείπεται, [32] βασιλεῖς ὄντας αὐτοὺς μὴ νενομίσθαι θεούς. Καὶ
ὅτι [33] μὲν ἄνθρωποι, δηλοῦσι μὲν καὶ Αἰγυπτίων οἱ λογιώτατοι, B
οἵ, θεοὺς λέγοντες αἰθέρα γῆν ἥλιον σελήνην, [34] τοὺς ἄλλους ἀν-
θρώπους θνητοὺς νομίζουσι καὶ ἱερὰ τοὺς τάφους αὐτῶν· δη-
λοῖ δὲ καὶ Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ θεῶν. Ἡρόδοτος δὲ καὶ
τὰ [35] παθήματα αὐτῶν φησι μυστήρια· [36] Ἐν δὲ Βουσίρι πόλι
ὡς ἀνάγουσι τῇ Ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. [37] Τύ-
πτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσίην πάντες καὶ πᾶσαι, μυριάδες
[38] κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων· [39] τὸν δὲ τύπτονται τρόπον, οὔ
[40] μοι ὅσιόν ἐστι λέγειν. [41] Εἰ θεοί, καὶ ἀθάνατοι, εἰ δὲ τύπτον-
ται καὶ τὰ πάθη ἐστὶν αὐτῶν μυστήρια, ἄνθρωποι, ὡς αὐτὸς C
Ἡρόδοτος· [42] Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ [43] τοῦ οὐχ ὅσιον ποιεῦμαι
ἐπὶ τοιούτῳ πρήγματι ἐξαγορεύειν τὸ οὔνομα ἐν Σάϊ, ἐν τῷ
[44] ἱρῷ τῆς Ἀθηναίης, ὄπισθεν τοῦ νηοῦ, παντὸς τοῦ τῆς Ἀθη-
ναίης [45] ἐχόμεναι τοίχου. [46] Λίμνη δ' ἐστὶν ἐχομένη, λιθίνῃ κρη-
πῖδι [47] κεκοσμημένη ἐν κύκλῳ, μέγεθος, ὡς ἐμοὶ δοκέει, ὅση
περ ἐν Δήλῳ ἡ τροχοειδὴς καλεομένη. Ἐν δὲ τῇ λίμνῃ ταύτῃ

32. βασιλεῖς etc.] Gesn. negationem μὴ (ante νενομ.) reposuerit ante βασιλεῖς. Fabric. l. c. censet vocem deesse sensui complendo: „cum reges essent, non pro diis eos habitos fuisse." Lindn. negationem μὴ malit prorsus expungi. Ista omnia frivola: lectio vulgaris sana est.

33. μὲν] Pro μὲν lego ἦσαν, quod et sententiae convenit et constructioni; alioqui enim ad μὲν nihil redditur. *Gesner.* Sed vox ἦσαν subintelligi facile potest; praestantior itaque lectio ista videtur: καὶ ὅτι μὲν ἄνθρωποι, δηλοῦσι (eiecto μὲν) καὶ etc. *Dechair.* Uterque V. D. erravit. Priori μὲν non δὲ respondet, quia cogitando facile additur: οὐ δὲ θεοί. Cf. c. 24. n. 6. Alteri μὲν post δηλοῦσι respondet aperte δὲ post δηλοῖ h. e. homines eos esse declarat etiam Apollodorus.

34. τοὺς ἄ. ἀ. θνητοὺς] Bodl. 1. 2. Aet. τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἄλλους θνητούς. Quod templi et sepulcri nomina promiscue interdum usurpent οἱ ἔξω, docet observante Kortholto inter alia locus illustris Lycophronis in Cassandra, templum Iunonis (quo Diomedes ut servaretur se receperit) τύμβον vocantis. Ubi Tzetzes: Δοῦρίς φησιν ἐν τῷ περὶ ἀγώνων τοὺς βωμοὺς τάφους καλεῖσθαι.

35. παθήματα] Codd. msti et editi μαθήματα. Inepte.

36. Ἐν ... λέγειν] Herod. II. c. 61. — Arg. νουσίριδι πόλι, Lub. Βουσίριδι πόλει, Bodl. 1 et Aet. Βουσίρει πόλι. Lub. et Mon. ἀνάγωσι. Arg. τῇ ἴσει, Bodl. 1 et Aet. τῇ Ἴσιδι. Her. ὀρτήν. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. μοι πρότερον.

dubitandi quidem ratio amplius relinquitur, quin qui reges fuerunt pro diis habiti sint. Atque eos homines esse declarant etiam Aegyptiorum doctissimi, qui, quum deos dicant aerem terram solem lunam, caeteros mortales esse homines ac templa eorum sepulcra esse existimant; declarat etiam Apollodorus in libro de diis. Herodotus vero etiam eorum passiones mysteria vocat. *In urbe Busiri festum Isidi ab iis celebrari supra a me dictum est. Verberantur enim post sacrificium singuli et singulae, plurima hominum millia; quo autem modo verberentur, non mihi fas est dicere.* Si dii [sunt], immortales [sunt], sin autem verberantur homines ob eorum passiones eaeque sunt mysteria, homines [sunt], quemadmodum ipse Herodotus testatur: *Sunt etiam sepulcra eius cuius nomen nuncupare in tali re fas non esse duco in urbe Sai, in templo Minervae, post aedem sacram, toti postico parieti aedis Minervae contigua. Lacus autem adiunctus est, lapideo fundamento circumquàque ornatus, magnitudine, ut mihi videtur, quanta in Delo est iste qui rotundus nomi-*

37. *Τύπτονται*] Her. *Τύπτ. μὲν.* Arg. et Lub. mox *θυσίαν.*

38. *κάρτα πολλαὶ*] Bodl. 1. 2 *κατὰ πολλῶν.*

39. *τὸν*] Ducaeus *ον.* Non legitur *τρόπον* ap. Her.

40. *μοι ὅ. ἐ. λέγ.*] Aet. *μοί ἐστιν λέγειν.* Bodl. 1. 2 *ἐμοί ἐστιν λέγειν.* Adi Baehrium ad h. l.

41. *Εἰ*] Aet. *οἱ.*

42. *Εἰσὶ ... Αἰγύπτιοι*] Herod. II. c. 170. — Is voce *αἱ ταφαὶ* de Osiridis sepultura sentit. Caeterum plura etiam de hoc loco observavit Baehrius.

43. *τοῦ*] A Bodl. 1. 2 abest. Her. *οὐκ.* Bodl. 2 *ποιοῦμαι.* Postea *τοὔνομα* Arg. ut Her. ex edit. Baehr. (*τὸ οὔνομα* Dindorf.).

44. *ἱρῷ*] Sic ex Par. 1 dedi (n. 21) pro vulg. *ἱερῷ.* Mox Her. *ὄπισθε* et Mon. *ναοῦ.* Septem verba *ὄπισθεν* usque *Ἀθηναίης* in Lub. exciderunt errore librarii.

45. *ἐχόμεναι*] Hoc Lindnerus scriptori nostro recte restituit ex Her. pro *ἐχόμενον*, quod comparet apud caeteros editores ut in codd. mstis.

46. *Λίμνη δ' ἐστὶν*] Her. *Καὶ ἐν τῷ τεμένεϊ ὀβελοὶ ἑστᾶσι μεγάλοι λίθινοι, λίμνη τέ ἐστι κτλ.*

47. *κεκοσμημένη*] Bodl. 1. 2. Aet. *κεκοσμημένην.* Her. *κεκοσμημένη καὶ ἐργασμένη εὖ κύκλῳ.* Quae quidem verba Gesner. et Maran. saltem in versione reddiderunt: sed omissio haud dubie ab ipso Athenagora profecta, non a librariis. Pro *κρηπῖδι* Mon. *κρηπίδι* et Arg. *κριπίδι.* Her. non *μέγεθος* sed *καὶ μέγαθος*, tum *ἐδόκεε*, porro *ἡ ἐν. Δ.*

[48] *τὰ δείκηλα τῶν παθέων αὐτοῦ νυκτὸς καλέουσι μυστήρια Αἰγύπτιοι. Καὶ οὐ μόνον ὁ τάφος τοῦ Ὀσίριδος δείκνυται, ἀλλὰ καὶ* [49] *ταριχεία.* [50] *Ἐπεάν σφισι κομισθῇ νεκρός, δεικνύασι τοῖσι* D
κομίσασι παραδείγματα [51] *νεκρῶν ξύλινα, τῇ γραφῇ μεμιμημένα· καὶ τὴν μὲν σπουδαιοτάτην αὐτέων* [52] *φασὶν εἶναι τοῦ οὐχ ὅσιον ποιεῦμαι οὔνομα ἐπὶ τοιούτῳ* [53] *πρήγματι ὀνομάζειν.*

29. *Ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων οἱ περὶ ποίησιν καὶ ἱστορίαν σοφοὶ περὶ μὲν* [1] *Ἡρακλέους·*

[2] *Σχέτλιος, οὐδὲ θεῶν ὄπιν ᾐδέσατ' οὐδὲ τράπεζαν,* 33
[3] *Τὴν ἥν οἱ παρέθηκεν· ἔπειτα δὲ πέφνε καὶ αὐτόν.*

Τοιοῦτος ὢν εἰκότως μὲν ἐμαίνετο, εἰκότως δὲ ἀνάψας πυρὰν κατέκαυσεν [4] *ἑαυτόν. Περὶ δὲ Ἀσκληπιοῦ Ἡσίοδος μέν·*

[5] *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*
Χώσατ', ἀπ' Οὐλύμπου δὲ βαλὼν ψολόεντι κεραυνῷ
Ἔκτανε Λητοΐδην φίλον, σὺν θυμὸν ὀρίνων.

Πίνδαρος δέ·

[6] *Ἀλλὰ κέρδει καὶ σοφία δέδεται.* B

48. *τὰ δείκηλα*] Sic ex Bodl. 2 et Aet. dedi pro vulg. *τὰ δίκηλα.* Voci *νυκτὸς* (Bodl. 1. 2. Aet. *νοητὸς*) adnectit Her. *ποιεῦσι, τὰ* = *in hoc lacu speciem eorum, quae ille perpessus est, nocte exhibent,* h. e. ea quae illi acciderunt imitando exprimunt, *quae mysteria vocant Aegyptii.*

49. *ταριχεία*] Arg. *τὰ ῥαχεία.* Hic Athenagoras ipse insinuat Herodotum illis verbis de Osiridis sepulcro cogitasse. Cf. n. 42; comp. c. 22. p. 24 B. Memorantur et aliorum deorum sepulcra passim ab Arnobio. Tatianus Or. ad Gr. c. 8: *ὁ δὲ Ὀμφαλὸς τάφος ἐστὶν Διονύσου.* Idem c. 27: *Τάφος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καθ' ὑμᾶς δείκνυται.* In loco qui sequitur Herodotus sentit de Osiridis simulacro in mumiae formam composito, ut ex testimonio Athenagorae patescit.

50. *Ἐπεάν ... ὀνομάζειν*] Herod. II. c. 86. — Is habet *σφι* pro *σφισι* ac dein *δεικνύουσι* ap. Baehr. (Dind. *δεικνῦσι*). Bodl. 1. 2 *κομισθὲν* pro *κομισθῇ.* Arg. *κομισθῆναι.*

51. *νεκρῶν*] Ita cum Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2 edidi pro vulg. *τῶν νεκρῶν.* Antea Arg. *περιδείγματα.*

52. *φασὶν*] Her. *φασὶ.* Mox *οὐκ* et *τὸ οὔνομα.* Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *πεποιεῦμαι.*

53. *πρήγματι*] Mon. Bodl. 1. 2. Aet. (etiam Ducaeus) *πράγματι.* Sed in Mon. genuina scriptura supra lineam notata est. Her. *οὐνομάζειν.*

1. *Ἡρακλέους*] Lub. *Ἡρακλοῦς.* Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 176 sq. Mon. *ἡρακλεῖς*, sed

natur. In hoc lacu speciem passionum eius nocturnam mysteria Aegyptii vocant. Non solum autem sepulcrum Osiridis ostenditur, sed etiam conditura: *Quum ad illos cadaver portatum est, ostendunt iis qui portaverunt exemplaria mortuorum lignea, pingendo assimilata; et eorum quidem praestantissimum dicunt eius esse cuius nomen appellare in tali re fas non esse duco.*

29. Sed et Graecorum in poesi et historia sapientes de Hercule quidem:

Crudelis, nec deorum vindictam reveritus est nec mensam,
Quam ei apposuerat: deinde vero et eum occidit.

Talis quum esset, merito in furorem actus est, merito se rogo accenso combussit. De Aesculapio autem Hesiodus:

Parens hominumque deûmque
Excanduit, ex Olympo autem feriens ardente fulmine
Occidit Latoidem carum, ira commotus.

Pindarus autem:

Verum lucro etiam sapientia irretitur.

supra syllabam εἵς scriptum est ἑους.

2. Σχέτλιος ... αὐτόν] Homer. Od. XXI. 28 sq.

3. Τὴν ἦν οἱ] Sic ex Par. 1. 2. Arg. Lub. Bodl. 2. Mon. reposui. Bodl. 1 τὴν ἥν οἱ, Aet. τὴν ᾧ οἱ. Gesn. Mor. Rechenb. (c. Bon.) τήν οἱ, Dech. Mar., Lindn. τὴν δὴ (sic, c. acc. gr.) οἱ. Gesn. coniecit τὴν δή οἱ, ut vulgo ap. Hom. est. Duc. ut supra in textu. Lub. πέφνεν. In codd. mstis et editis post αὐτὸν additur Ἴφιτον. Iam Stephanus non dubitavit quin superscriptum ab aliquo fuisset tamquam declaratio pronominis αὐτόν. Cf. c. 14. n. 10.

4. ἑαυτόν] Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. αὐτόν. Editi (Bon. et Aet.) αὑτόν. Cf. c. 2. n. 9. C. 26: ῥίψαντα ἑ α υ τ ὸ ν εἰς τὸ πῦρ.

5. Πατὴρ ... ὀρίνων] Hi versus habentur inter fragmenta Hesiodi ap. Goettling. (Hes. Carm. ed. 2) p. 263.— Gesn. Mor. Duc. Rechenb. Πατὴρ ἀνδρῶν δ' ὅτ' ἐχώσατ' κτλ. Sic etiam in Lub. Mon. Bon. comparet. Maran. Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε Ὅτ' ἐχώσατ' κτλ. Lectionem, quam (cum Dechair. et Lindn.) recepi, Par. 1. 2. Arg. Ottob. 1. 2. Petr. (Bodl. 1. 2. Aet.) tuentur. In Bodl. 1. 2 et Aet. deest κεραυνῷ. Goettlingio v. 3 scribendum esse videtur: ἔκτανε, Λητοΐδαο φίλον σὺν θυμὸν ὀρίνων.

6. Ἀλλὰ ... μόρον] Pind. Pyth. III. 54. 55. 57. 58 ex rec. Schneidewini (ed. 2. Lips. 1855) p. 75.— Lub. σοφίη pro σοφία.

[7]Ἔτραπε κἀκεῖνον ἀγάνορι μισθῷ χρυσὸς ἐν χερσὶ φανείς.
Χερσὶ δ' ἄρα Κρονίων [8]ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμπνοὰν στέρνων
καθεῖλεν
Ὠκέως, αἴθων δὲ κεραυνὸς [9]ἐνέσκηψε μόρον.

[10]Ἦ τοίνυν θεοὶ ἦσαν, καὶ οὔτε αὐτοὶ πρὸς χρυσὸν εἶχον
([11]Ὦ χρυσέ, δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς, C
[12]Ὡς οὔτε μήτηρ ἡδονὰς τοιάσδ' ἔχει,
Οὐ παῖδες.

Ἀνεπιδεὲς γὰρ καὶ κρεῖττον ἐπιθυμίας τὸ θεῖον.) [13]οὔτε ἀπέθνησκον· ἢ ἄνθρωποι γεγονότες καὶ πονηροὶ δι' ἀμαθίαν ἦσαν καὶ χρημάτων ἐλάττους. [14]Τί δεῖ με πολλὰ λέγειν, ἢ Κάστορος ἢ Πολυδεύκους μνημονεύοντα ἢ [15]Ἀμφιάρεω, οἵ, ὡς εἰπεῖν λόγῳ, χθὲς καὶ πρώην ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες, θεοὶ νομίζονται, ὁπότε καὶ [16]Ἰνὼ μετὰ τὴν μανίαν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς μανίας πάθη θεὸν δοξάζουσι γεγονέναι,

[17]Πόντου πλάνητες Λευκοθέαν ἐπώνυμον, D
[18]καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς;

7. Ἔτραπε] Pind. ἔτραπεν, tum καὶ κεῖνον, dein χερσὶν. Pro ἀγάνορι Arg. ἀγανὸν. Mon. ἄγαν ορμισθω (sic). Κἀκεῖνον scil. Aesculapium. Post φανείς Pindarus addit (v. 56) ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομίσαι ἤδη ἁλωκότα, h. e. ille auro pro mercede oblato permotus est *Hippolytum a morte reducere qua iam captus tenebatur*. Haec autem Athenagoras brevitatis ergo omisit, quod ad propositum suum nihil conferebant.

8. ῥίψας] Ex Pind. Lindnerus mutavit in ῥίψαις et καθεῖλεν in καθέλεν. Arg. ἀνπνοὰν.

9. ἐνέσκηψε] Dechair. et Galland. ἐνέσκεψε. Pind. ἐνέσκιμψεν.

10. Ἦ] Arg. εἰ. Cf. c. 21. n. 21. Paullo post Bodl. 1 non πρὸς sed πρὸ.

11. Ὦ ... παῖδες] Hos (aliosque additos) versus, etiam ab aliis e. g. Sexto Empirico Adv. gramm. I. 279. p. 663 ed. Bekk. laudatos, Euripidis Bellerophonti attribuit Seneca (Ep. 115). Matthiaeus (Eur. tragg. et fragm. T. IX. p. 152) cum Maximo e Danae petitos dicit. Sed cum illo faciunt I. A. Hartungus (Eurip. restitutus. Vol. I, Hamb. 1843, p. 394 sq.) et F. G. Wagnerus (Poett. tragg. gr. fragmm. Vol. II, Vratisl. 1844, p. 142). Caeterum putat Lindnerus versus istos rectius locum habere post verba χρημάτων ἐλάττους. Quod haud statuerim. Sensus: Non auri cupiditate ducebantur, ut solet apud homines fieri, iuxta testimonium poetae. — Non δεξίωμα (Par. 1. 2. Arg. Lub. Petr.; δεξίαμα Bodl. 1. 2. Aet.) sed ἀξίωμα

Pervertit et illum ingenti mercede aurum in manu apparens.
Manu igitur utraque Saturnius iaculatus respirationem pectoris abstulit
Celeriter, ardensque fulmen inflixit mortem.

Aut igitur dii erant, et neque eos auri capiebat amor

(O aurum, munus maximum mortalibus,
Nec mater ulla tantum habet dulcedinis,
Nec nati.

Numen enim nulla re indiget et cupiditate superius est.) neque moriebantur: aut homines quum essent, improbi ob imperitiam erant et pecuniae cupidi. Quid opus est me plura dicere, vel Castorem vel Pollucem vel Amphiaraum memorantem, qui, ut ita dicam, heri et nudius tertius homines ex hominibus nati, pro diis habentur, quum ipsam Ino post furorem et ea quae ex furore perpessa est existimant deam factam esse,

Naufragi Leucotheam cognominabunt,

et filium eius?

(Bon. et Mon., sed in hoc supra ἀ habetur δε) praebent Gesn. Morell. Recheub. Dechair.

12. Ὡς] Particula in exempl. non est [neque est in caeteris codd. mstis]; eam, quod necessaria esset, addidi ex aliis auctoribus qui eosdem citant versus. *Stephanus.* Inde ὡς pervenit in omnes Athenagorae editiones. Arg. Lub. Mon. habent τοιάσδε ἔχει.

13. οὔτε ἀπέθν.] Clare respondet praecedenti οὔτε etc. Eiicienda censuit Lindn. verba οὔτε ἀπέθνησκον, aut (in Cur. poster.) legendum „ἀποθνήσκον scil. τὸ θεῖον". Nimirum parenthesis signum inepte posuit post ἀπέθνησκον, non post θεῖον.

14. *Τί δεῖ* etc.] Athenagoras in hac loquendi formula, qua saepe utitur, habet ubivis δεῖ: id quod hîc quoque Petr. agnoscit. Superflua igitur Gesneri coniectura τί με δεῖ π. λέγειν. Editi τί με π. λέγειν.

15. Ἀμφιάρεω] Lub. Ἀμφιάρεως. — Cf. c. 17. n. 2.

16. Ἰνὼ] Arg. ἰνῶ. Mox Bodl. 1. 2 ὡς pro ἐπὶ.

17. Πόντου ... κεκλήσεται] Hi duo versus, ab Athenagora servati, ex Euripidea Inone desumti sunt. Cf. Matth. p. 205, Hartung. p. 463, Wagner. p. 217. — Πόντος, pro Πόντου, Bodl. 1. 2. Aet. In Lub. πλανῆτες. Cum ἐπώνυμον subaudi animo καλέσουσι.

18. καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς] Scil. θεὸν δοξ. γεγονέναι. Ino eiusque filius Melicertes post, quam in deos marinos mutati sunt, aliis nominibus vocabantur: illa Λευκοθέας, hic Παλαίμονος. Cf. Apollod. III. 4, 3 et Ovid. Metam. IV. 538 sqq.

[19] *Σεμνὸς Παλαίμων ναυτίλοις κεκλήσεται.*

30. *Εἰ γὰρ καὶ* [1] *ὡς ἀπόπτυστοι καὶ θεοστυγεῖς δόξαν ἔσχον εἶναι θεοί,* [2] *καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς Δερκετοῦς Σεμίραμις, λάγνος γυνὴ καὶ μιαιφόνος, ἔδοξε Συρία θεός, καὶ διὰ τὴν* [3] *Δερκετὼ καὶ τὰς περιστερὰς καὶ τὴν Σεμίραμιν σέβουσι Σύροι (τὸ γὰρ ἀδύνατον, εἰς* [4] *περιστερὰν μετέβαλεν ἡ γυνή· ὁ μῦθος παρὰ Κτησίᾳ), τί θαυμαστὸν τοὺς μὲν ἐπὶ* [5] *ἀρχῇ καὶ τυραννίδι ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς κληθῆναι θεούς· Σίβυλλα* ([6] *μέμνηται δ' αὐτῆς καὶ Πλάτων)·*

[7] *Καὶ τότε δὴ δεκάτη γενεὴ μερόπων ἀνθρώπων,* 31
Ἐξ [8] *οὗ δὴ κατακλυσμὸς ἐπὶ προτέρους γένετ' ἄνδρας.*
Καὶ [9] *βασίλευσε Κρόνος καὶ Τιτὰν Ἰαπετός τε,*
Γαίης [10] *τέκνα φέριστα καὶ Οὐρανοῦ οὓς ἐκάλεσσαν*
Ἄνθρωποι, [11] *Γαῖάν τε καὶ Οὐρανὸν οὔνομα θέντες,*
Οὕνεκα οἱ [12] *πρώτιστοι ἔσαν μερόπων ἀνθρώπων·*

19. *Σεμνὸς*] Deest in Bodl. 1. 2. Aet.

1. *ὡς*] Gesner. mavult *οἱ*, sine ratione.

2. *καὶ ἡ θυγ.* etc.] Observat Suffridus Petrus, cum historiae monumentis non quadrare id quod de Semiramide pronuntiat Athenagoras, nisi forte illam brevi admodum tempore hoc deae Syriae nomen habuisse dicamus. Sed minus attendit vir eruditus deam Syriam idem hoc loco non esse ac celeberrimam illam Syriam deam, quae praecipuum erat Syrorum numen; sed idem ac unam ex illis quae a Syris colebantur. Quidquid enim honoris Semiramidi delatum dicit Athenagoras id illam non sua sponte habuisse dicit sed propter matrem Dercetum, quam proinde longe filia venerabiliorem apud Syros fuisse statuit. *Maranus* (in Add.). Vide Seldeni De diis Syr. syntagm. II. c. 3, qui inter alios etiam Athenagoram nostrum notat quod ad Semiramidem referat quae ad Deam Syriam (de qua notus Luciani libellus exstat) spectant. Adde Vossium De orig. et progress. idololatriae I. c. 23.

3. *Δερκετὼ*] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 falso *Δερκετῶ*. Sic etiam Dechair. Cf. c. 28. n. 23.

4. *περιστερὰν*] Lub. *περιστερὰς*. Iam legunt *μετέλαβεν* Bodl. 1. 2. Aet.

5. *ἀρχῇ*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἀρχῆς*. Postea Bodl. 1. 2 *καθ' αὐτούς*.

6. *μέμνηται ... Πλάτων*] Iustin. Cohort. ad Gent. c. 37 (coll. 16): *ταύτης δὲ τῆς Σιβύλλης* (h. e. Babylonicae = Cumanae) *ὡς χρησμῳδοῦ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν συγγραφέων μέμνηνται, καὶ Πλάτων δὲ ἐν τῷ Φαίδρῳ*. Etiam in Theage Sibyllam nominat. „Sed nihil discernit de qua loquatur“ (S. Petr.). — Antea editi minus recte *Σιβύλλα*.

7. *Καὶ ... ἀνθρώπων*] Oracc.

Divus Palaemon nautis vocabitur.

30. Nam si et detestandi et deo invisi homines visi sunt dii, et filia Dercetûs Semiramis, lasciva mulier et cruenta, existimata est Syria dea, et propter Dercetûm Syri columbas et Semiramin colunt (quod enim fieri nequit, in columbam mutata est mulier: fabula [est] apud Ctesiam): quid mirum alios propter imperium et tyrannidem deos a suis appellatos: — Sibylla (meminit eius etiam Plato):

Et tunc exstitit decima aetas hominum,
Ex quo diluvium prioribus hominibus accidit.
Et regnavit Saturnus et Titan et Iapetus,
Quos Terrae et Coeli filios praestantissimos vocarunt
Homines, Terrae et Coeli nomina imponentes,
Propterea quod primi fuere hominum: —

Sibyll. III. 108—113, ed. C. Alexandre, Vol. I (Par. 1841) p. 102. — Pro *Καὶ* (Par. 2 et Sibyll.) vulgo *Δὴ* legitur. In locum utriusque casus dativi *δεκάτῃ γενεῇ*, quem editiones nostri scriptoris (ex Bon.) offerebant, Dechairius ex Sibyllinis substituit nominativum *δεκάτη γενεή*, qui Par. 1 et Arg. probatur, eumque Lindnerus secutus est. Iam Gesnerus notavit: „Lege *δεκάτη γενεή*.“ Et ita legendum esse patescit ex particula *καὶ* (v. 110) ante *βασίλευσε*. Hanc vero particulam Tertullianus neglexit, liberius eosdem versus Ad nation. II. c. 12 (Opp. ed. Oehler. T. I) p. 382 sq. citans: „Decimâ geniturâ hominum ex quo cataclysmus prioribus accidit, regnavit Saturnus et Titan et Iapetus, Terrae et Caeli fortissimi filii.“ Immerito igitur Maranus ad Tertullianum provocavit, istos dativos ut commendaret.

8. *οὐ δὴ*] Sibyll. *οὔπερ*.

9. *βασίλευσε Κρ.*] Sic ex Par. 1 et Arg. restitui; sic Dechair. quoque ante me restituit ex Sibyll., cum eoque Maran. et Lindner. fecerunt. Lub. et Petr. *βασιλεὺς ὁ Κρ.* Caeteri codd. msti aeque ac Gesner. Morell. Rechenberg. *βασιλεὺς Κρ.*, male propter metrum. Ducaeus *βασιλεύς τε Κρ.* Mon. *Τιτᾶν* c. circumfl.

10. *τέκνα φέρ.*] Arg. *φέρ. τέκνα.* Tertull. l. c. *fortissimi filii.* Tum omnes codd. msti et Gesn. Mor. Rechenb. *Οὐρανοὺς ἐκάλεσαν* (Mon. *ἐκάλεσαν*, Arg. et Lub. *ἐκάλεσεν*) pro *Οὐρανοῦ οὓς ἐκάλεσαν*, quod sine ulla fere mutatione Maranus coniecit scribendum. Is autem in textu, ut Dech. et Lindn., posuit *Οὐρανοῦ ἐξεκάλεσαν*, quod quidem in Sibyll. vulgo legitur. Duc. *οὐρανίους.*

11. *Γαῖάν τ. κ. Οὐρανὸν*] Duc. cum Sibyll. *γαίης τ. κ. οὐρανοῦ.*

12. *πρώτιστοι*] Sibyll. *προφέριστοι*, idque Gesn. et Suffr. Petr. praeferunt. Videntur, etsi decima

τοὺς δ' ἐπ' ἰσχύϊ, ὡς Ἡρακλέα καὶ Περσέα, τοὺς δ' ἐπὶ τέχνῃ,
ὡς Ἀσκληπιόν; Οἷς μὲν οὖν [13] *ἢ αὐτοὶ οἱ ἀρχόμενοι τιμῆς με-*
τεδίδοσαν [14] *ἢ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ μὲν φόβῳ, οἱ δὲ* [15] *καὶ* B
αἰδοῖ μετεῖχον τοῦ ὀνόματος. [16] *Καὶ Ἀντίνους φιλανθρωπίᾳ τῶν*
ὑμετέρων προγόνων πρὸς τοὺς ὑπηκόους ἔτυχε νομίζεσθαι θεός.
[17] *Οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς ἀβασανίστως παρεδέξαντο.*

> [18] *Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο*
> *Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες.*

Πιστεύων Καλλίμαχε ταῖς γοναῖς τοῦ Διὸς ἀπιστεῖς αὐτοῦ τῷ
τάφῳ, καὶ νομίζων [19] *ἐπισκιάσειν τἀληθὲς καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι κη-*
ρύσσεις τὸν τεθνηκότα· κἂν μὲν τὸ ἄντρον [20] *βλέπῃς, τὸν Ῥέας* C
ὑπομιμνήσκῃ τόκον, ἂν δὲ τὴν [21] *σορὸν ἴδῃς, ἐπισκοτεῖς τῷ*
τεθνηκότι, οὐκ εἰδὼς ὅτι μόνος ἀΐδιος [22] *ὁ ἀγένητος θεός. Ἢ*
γὰρ ἄπιστοι [23] *οἱ ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ποιητῶν λεγόμενοι μῦθοι*
περὶ τῶν θεῶν καὶ περισσὴ ἡ περὶ αὐτοὺς εὐσέβεια (οὐ γὰρ
εἰσὶν ὧν ψευδεῖς οἱ λόγοι), ἢ εἰ ἀληθεῖς αἱ γενέσεις, [24] *οἱ ἔρω-*

generatione regnarunt, primi tamen homines dici, quia primi regnarunt. Tertullianus l. c. de Saturno, quum is venisset in Italiam: „rudes tunc agebantur et oculi et mentes hominum, ut cuiuslibet novi viri aspectu quasi divino commoverentur, nedum et regis et quidem primi.“ Pro ἔσαν Arg. ἔσσαν.

13. ἢ] Bodl. 1. 2. Aet. οἱ.

14. ἢ] Bodl. 1 et Aet. τί.

15. καὶ αἰδοῖ] Bodl. 1. 2 αἰδοῖος, omisso καί. Mox iidem et Aet. μετέχειν.

16. Καὶ Ἀντίνους etc.] Verba πρὸς τ. ὑπηκόους noli iungere cum νομίζεσθαι θεός, „ut a subditis dei loco haberetur“ (sic Gesner. quique eum secuti sunt), sed cum φιλανθρωπίᾳ = „ob humanitatem in subiectos sibi cives.“ Testibus Iustino Martyre Apol. I. c. 29 et aliis (vide quae l. c. n. 6 observavi) Antinous deus habitus est ob metum imperatoris qui id praeceperat. Sed metus ille, ut Maranus advertit, non tam videtur esse terror animis iniectus, quam metus displicendi carissimis ob beneficia regibus, nempe Hadriano et Antonino, quos Athenagoras M. Aurelii parentes (τ. ὑμετέρων προγόνων, Arg. vitiose τ. ἡμετέρων πρ.) appellat. Erat sane Hadrianus lenitate et humanitate longe inferior Antonino: sed quum magna illius in Aegyptios beneficia exstiterint, non mirum si ab hominibus superstitiosis cultum Antinoi facile impetravit. Huc accessit gratia et auctoritas Antonini, quem ex testimonio Athenagorae operam dedisse colligimus ut instituta ab Hadriano impietas, eo mortuo, non abrogaretur.

17. Οἱ δὲ . . . παρεδ.] Haec verba non solum cum iis cohaerent quae de Antinoo protulit („cuius

ios ob robur, ut Herculem et Perseum, alios ob artem, ; Aesculapium? Quibus igitur aut ipsi subditi honorem etulerunt aut ipsi principes, horum alii metu, alii reve-entia nomen [divinum] consecuti sunt. Ita Antinous paren-um vestrorum in subditos humanitate consecutus est ut existi-aretur deus. Qui vero postea nati sunt cultum re non ex-lorata susceperunt.

Cretes semper mendaces: etenim sepulcrum, rex, tibi
Cretes fabricati sunt; at tu non mortuus es.

redis Callimache Iovis nativitatem, sepulcrum eius non cre-is, et quum putas te veritati tenebras offusurum, mortuum raedicas etiam nescientibus; atque antrum quidem si vides, heae partum in memoriam revocas, sin autem loculum cernis, iortem eius tenebris involvis, ignarus solum aeternum esse ıfectum deum. Aut enim fide indignae [sunt] quae de diis pud vulgus et poetas fabulae feruntur atque inutilis eorum ultus est (non enim ii existunt de quibus mendax praedica-

iam posteri cultum admiserunt" esn.), sed etiam cum superioribus [ς μὲν (resp. nostro loco δέ) κτλ. thenagoras data opera ambigue ribit (ad παρεδέξαντο non addit cusativum θεούς vel θεόν), ne fendat imperatores.

18. Κρῆτες ... θάνες] Versus unt Callimachi in Hymno Iovis v. sq. Secundus integer erit si ad-s: ἐσσὶ γὰρ αἰεί. *Gesner*. Plura litores poetae dederunt super illis rsibus: ed. Ernesti T. I. p. 4 sqq. . II. p. 32 sq. Coll. Tatian. Orat. l Gr. c. 27. n. 6. — Vocula ὦ ite ἄνα in Lub. omissa est.

19. ἐπισκιάσειν] Bodl. 1. 2. Clar. et. ἐπισκιάζειν.

20. βλέπῃς] Arg. νλέπεις (= λέπεις), superscripto η in νλέβης utatum. Antea Lub. ἄντλον pro τρον.

21. σορὸν] Bodl. 1. 2 σοφόν.

22. ὁ ἀγένητος] Ita Par. 1. Arg. Lub. Petr. habent. Mon. ὁ ἀγέννητος. Hanc lectionem Morell. Duc. Maran. Lindn. textui ex con-iectura inseruere. Cf. c. 4. n. 10. Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon. ὁ γεννητός. Et sic edidere Gesn. Rechenb. Dechair. Iam vero Gesne-rus scribendum ὁ ἀγέννητος vel μὴ γεννητὸς est suspicatus. Praecedens vocabulum in Bodl. 2 ἀιδίως legitur.

23. οἱ] Deest Lub.

24. οἱ ἔρωτες] Hoc Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. suppeditant. Caeteri codd. msti (Arg. Lub. Petr. Mon. Bon.) οἱ ἐρῶντες, quae lectio in editt. Gesn. Mor. Duc. Rechenb. transiit: licet iam Gesnerus et Suffr. Petrus sensu flagitante illam intelle-xerant genuinam esse.

τες, αἱ μιαιφονίαι, αἱ κλοπαί, αἱ ἐκτομαί, οἱ κεραυνοί, οὐκέτ' εἰσί, παυσάμενοι εἶναι, ἐπεὶ καὶ [25] ἐγένοντο οὐκ ὄντες. [26] Τίς γὰρ τοῖς μὲν πιστεύειν λόγος, τοῖς δὲ ἀπιστεῖν, ἐπὶ τὸ σεμνότερον περὶ αὐτῶν τῶν ποιητῶν ἱστορηκότων; [27] Οὐ γὰρ ἂν δι' οὓς ἐνομίσθησαν θεοί, σεμνοποιήσαντας τὴν κατ' αὐτοὺς ἱστορίαν, οὗτοι τὰ πάθη τὰ αὐτῶν ἐψεύσαντο. Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι, θεὸν ἄγοντες τὸν ποιητὴν [28] τοῦδε τοῦ παντὸς καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, κατὰ δύναμιν τὴν ἐμήν, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀξίαν, ἐλήλεγκται. D

31. [1] Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν [2] ἀθέους καθ' ἡμῶν, ἵνα τε μισεῖν νομίζοιεν μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι τῷ 35
δεδίττεσθαι ἢ τῆς ἐνστάσεως [3] ἀπάξειν ἡμᾶς τοῦ βίου ἢ πικροὺς καὶ ἀπαραιτήτους τῇ τῶν αἰτιῶν ὑπερβολῇ τοὺς ἄρχοντας [4] παρασκευάσειν, πρὸς εἰδότας παίζοντες ὅτι ἄνωθέν πως ἔθος, καὶ [5] οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον παρη-

25. ἐγένοντο] Bodl. 1. 2 ἐγένετο.

26. *Τίς γὰρ κτλ.*] Simili argumento usus est superius de sacerdotibus Aegypti, qui et ipsi deos mortales faciunt. *Gesner.* Dicit Athenagoras poetis in narratione de diis fidem esse habendam, quoniam propositum ipsis fuerit de diis non nisi ea narrare quae ad venerationem iis conciliandam augendamque pertinerent. Quodsi igitur occurrant quae huic consilio adversari videantur, existimandum poetas, vi veritatis coactos, sic — neque aliter — res deorum narrare potuisse. — Pro τοῖς μὲν Bodl. 1. 2. Aet. ἔτι μέν. Male Lindn. περὶ αὐτῷ pro περὶ αὐτῶν dedit.

27. *Οὐ γὰρ κτλ.*] Pariter de sacerdotibus Aegypti c. 28: *Οὐ γὰρ* τοὺς σεμνοποιοῦντας ζακόρους τὰ εἴδωλα εἰκὸς ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι ψεύδεσθαι. — Bodl. 1 et Aet. ἑαυτῶν vice αὐτῶν.

28. τοῦδε] Deest Bodl. 2.

1. *Ἔτι δὲ κτλ.*] Iam Athenagoras, postquam expositionem de atheismi crimine Christianis affictо (cc. 4—30) finivit (coll. c. 4. n. 1), transit ad refutanda reliqua duo scelera quibus praecipue illi infamabantur: *Οἰδιποδείους μίξεις* (cc. 32—34: τὰς ἀνέδην μίξεις Iust. Apol. I. c. 26, ἀσέλγειαν Tat. Or. ad Gr. c. 32, ἀδιαφόρως ζῆν καὶ συμφύρεσθαι ταῖς ἀθεμίτοις μίξεσιν Theoph. ad Aut. III. c. 15) et *Θυέστεια δεῖπνα* (cc. 35—36: τὰς ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰς Iust. l. c., ἀνθρωποφαγίαν Tat. c. 25, σαρκῶν ἀνθρωπείων ἐφάπτεσθαι Theoph. l. c.). Conferantur quae sunt adnotata c. 3. n. 1. Comp. c. 34. n. 1 fin. In antecessum observat (c. 31) mirum non esse talia

tio), aut si veri [sunt] ortus, amores, homicidia, furta, virilium exsectiones, fulmina, non amplius existunt sed esse desierunt, siquidem nati sunt, quum [antea] non essent. Quae enim ratio ut alia quidem credantur, alia vero non credantur, quum ad maiorem venerationem diis conciliandam eorum historias poetae literis mandaverint? Non enim per quos existimati sunt dii, quique eorum rebus gestis venerationem conciliarunt, ii perpessiones eorum mentiti fuissent. Nos igitur non esse atheos, qui deum agnoscimus huiusce universi creatorem eiusque logon, pro meis viribus, quamvis non pro rei dignitate, demonstratum est.

31. Adhuc autem et epulas et concubitus impios nobis affingunt, tum ut [nos] iusta de causa odisse sibi videantur, tum quod futurum existiment ut vel metu a vitae proposito nos abducant vel acerbos nobis et inexorabiles criminum magnitudine principes praebeant: sed ludificantur cum iis qui sciunt iam antiquitus hunc morem, non nostra aetate tantum,

crimina contra Christianos proferri, quoniam virtuti semper divina quadam lege vitium oppugnet, et satis ista confutata esse ex doctrina Christianorum.

2. *ἀθέους*] Legendum fortasse *ἀθέσμους*. *Lindner* (in Cur. poster.). Nobis non est dubium quin vulgata lectio vera sit. Antea Aet. non *τροφὰς* sed *στροφάς*. Mox Mon. *μισεῖ* (n. 4) et Lub. *μισεῖσθαι* pro *μισεῖν*. Frustra mallet Gesnerus *νομίζοιντο (videantur)* pro *νομίζοιεν (sibi videantur)*. Voces *μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι* in Bodl. 1. 2 et Aet. desiderantur. De verbo *δεδίττεσθαι* vide Ast. ad Plat. Phaedr. T. X. p. 379.

3. *ἀπάξειν*] Bodl. 1. 2 *ἀπάξει*. Phrasis *ἔνστασις τοῦ βίου* sive *τῆς ζωῆς* („Lebens- und Handlungsweise") frequens est apud philosophos; cf. Hemsterhus. ad Thom. Mag. p. 314.

4. *παρασκευάσειν*] Bodl. 1 et Aet. *παρασκευάζειν* (c. 30. n. 19). Bodl. 2 *παρασκευάσει* (n. 2). Verba quae sequuntur *πρὸς εἰδ. παίζ.* non valent i. q. *ita illudentes nos* (Gesn. et S. Petr.), sed *ludunt* seu operam perdunt, *apud eos qui sciunt* etc.

5. *οὐκ*] Sic omnes codd. msti et Dechair.; caeteri editt. *οὐχ*. Ad sententiam quod attinet, *κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον κτλ.*, eamdem scriptor etiam supra c. 3 proposuit. Cf. ibi n. 8. Uterque locus ex libro De resurr. illustratur (Maran.), qui incipit sic: *Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας ἐχομένῳ παραφύεταί τι ψεῦδος· παραφύεται δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρμώμενον ἢ τῆς κατ' αὐτὸ*

τες, αἱ μιαιφονίαι, αἱ κλοπαί, αἱ ἐκτομαί, οἱ κεραυνοί, οὐκέτ'
εἰσί, παυσάμενοι εἶναι, ἐπεὶ καὶ [25] ἐγένοντο οὐκ ὄντες. [26] Τίς
γὰρ τοῖς μὲν πιστεύειν λόγος, τοῖς δὲ ἀπιστεῖν, ἐπὶ τὸ σεμνό- D
τερον περὶ αὐτῶν τῶν ποιητῶν ἱστορηκότων; [27] Οὐ γὰρ ἂν δι'
οὓς ἐνομίσθησαν θεοί, σεμνοποιήσαντας τὴν κατ' αὐτοὺς ἱστο-
ρίαν, οὗτοι τὰ πάθη τὰ αὐτῶν ἐψεύσαντο. Ὡς μὲν οὖν οὐκ
ἐσμὲν ἄθεοι, θεὸν ἄγοντες τὸν ποιητὴν [28] τοῦδε τοῦ παντὸς καὶ
τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, κατὰ δύναμιν τὴν ἐμήν, εἰ καὶ μὴ πρὸς
ἀξίαν, ἐλήλεγκται.

31. [1] Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν [2] ἀθέους
καθ' ἡμῶν, ἵνα τε μισεῖν νομίζοιεν μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι τῷ 35
δεδίττεσθαι ἢ τῆς ἐνστάσεως [3] ἀπάξειν ἡμᾶς τοῦ βίου ἢ πικροὺς
καὶ ἀπαραιτήτους τῇ τῶν αἰτιῶν ὑπερβολῇ τοὺς ἄρχοντας [4] πα-
ρασκευάσειν, πρὸς εἰδότας παίζοντες ὅτι ἄνωθέν πως ἔθος, καὶ
[5] οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον παρη-

25. ἐγένοντο] Bodl. 1. 2 ἐγένετο.

26. *Τίς γὰρ κτλ.*] Simili argumento usus est superius de sacerdotibus Aegypti, qui et ipsi deos mortales faciunt. *Gesner*. Dicit Athenagoras poetis in narratione de diis fidem esse habendam, quoniam propositum ipsis fuerit de diis non nisi ea narrare quae ad venerationem iis conciliandam augendamque pertinerent. Quodsi igitur occurrant quae huic consilio adversari videantur, existimandum poetas, vi veritatis coactos, sic — neque aliter — res deorum narrare potuisse. — Pro τοῖς μὲν Bodl. 1. 2. Aet. ἔτι μὲν. Male Lindn. περὶ αὐτῷ pro περὶ αὐτῶν dedit.

27. *Οὐ γὰρ κτλ.*] Pariter de sacerdotibus Aegypti c. 28: *Οὐ γὰρ τοὺς σεμνοποιοῦντας ζακόρους τὰ εἴδωλα εἰκὸς ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι ψεύδεσθαι.* — Bodl. 1 et Aet. ἑαυτῶν vice αὐτῶν.

28. τοῦδε] Deest Bodl. 2.

1. *Ἔτι δὲ κτλ.*] Iam Athenagoras, postquam expositionem de atheismi crimine Christianis affictο (cc. 4—30) finivit (coll. c. 4. n. 1), transit ad refutanda reliqua duo scelera quibus praecipue illi infamabantur: *Οἰδιποδείους μίξεις* (cc. 32—34: τὰς ἀνέδην μίξεις Iust. Apol. I. c. 26, ἀσέλγειαν Tat. Or. ad Gr. c. 32, ἀδιαφόρως ζῆν καὶ συμφύρεσθαι ταῖς ἀθεμίτοις μίξεσιν Theoph. ad Aut. III. c. 15) et *Θυέστεια δεῖπνα* (cc. 35—36: τὰς ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰς Iust. l. c., ἀνθρωποφαγίαν Tat. c. 25, σαρκῶν ἀνθρωπείων ἐφάπτεσθαι Theoph. l. c.). Conferantur quae sunt adnotata c. 3. n. 1. Comp. c. 34. n. 1 fin. In antecessum observat (c. 31) mirum non esse talis

tio), aut si veri [sunt] ortus, amores, homicidia, furta, virilium exsectiones, fulmina, non amplius existunt sed esse desierunt, siquidem nati sunt, quum [antea] non essent. Quae enim ratio ut alia quidem credantur, alia vero non credantur, quum ad maiorem venerationem diis conciliandam eorum historias poetae literis mandaverint? Non enim per quos existimati sunt dii, quique eorum rebus gestis venerationem conciliarunt, ii perpessiones eorum mentiti fuissent. Nos igitur non esse atheos, qui deum agnoscimus huiusce universi creatorem eiusque logon, pro meis viribus, quamvis non pro rei dignitate, demonstratum est.

31. Adhuc autem et epulas et concubitus impios nobis affingunt, tum ut [nos] iusta de causa odisse sibi videantur, tum quod futurum existiment ut vel metu a vitae proposito nos abducant vel acerbos nobis et inexorabiles criminum magnitudine principes praebeant: sed ludificantur cum iis qui sciunt iam antiquitus hunc morem, non nostra aetate tantum,

crimina contra Christianos proferri, quoniam virtuti semper divina quadam lege vitium oppugnet, et satis ista confutata esse ex doctrina Christianorum.

2. *ἀθέους*] Legendum fortasse *ἀθέσμους*. *Lindner* (in Cur. poster.). Nobis non est dubium quin vulgata lectio vera sit. Antea Aet. non *τροφὰς* sed *στροφὰς*. Mox Mon. *μισεῖ* (n. 4) et Lub. *μισεῖσθαι* pro *μισεῖν*. Frustra mallet Gesnerus *νομίζοιντο* (*videantur*) pro *νομίζοιεν* (*sibi videantur*). Voces *μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι* in Bodl. 1. 2 et Aet. desiderantur. De verbo *δεδίττεσθαι* vide Ast. ad Plat. Phaedr. T. X. p. 379.

3. *ἀπάξειν*] Bodl. 1. 2 *ἀπάξει*. Phrasis *ἔνστασις τοῦ βίου* sive *τῆς ζωῆς* („Lebens- und Handlungsweise“) frequens est apud philosophos; cf. Hemsterhus. ad Thom. Mag. p. 314.

4. *παρασκευάσειν*] Bodl. 1 et Aet. *παρασκευάζειν* (c. 30. n. 19). Bodl. 2 *παρασκευάσει* (n. 2). Verba quae sequuntur *πρὸς εἰδ. παίζ.* non valent i. q. *ita illudentes nos* (Gesn. et S. Petr.), sed *ludunt* seu operam perdunt, *apud eos qui sciunt* etc.

5. *οὐκ*] Sic omnes codd. msti et Dechair.; caeteri editt. *οὐχ*. Ad sententiam quod attinet, *κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον κτλ.*, eamdem scriptor etiam supra c. 3 proposuit. Cf. ibi n. 8. Uterque locus ex libro De resurr. illustratur (Maran.), qui incipit sic: *Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας ἐχομένῳ παραφύεταί τι ψεῦδος· παραφύεται δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρμώμενον ἢ τῆς κατ' αὐτὸ*

κολούθηκε, προσπολεμεῖν τὴν κακίαν τῇ ἀρετῇ. Οὕτω καὶ [6] *Πυθαγόρας μὲν ἅμα τριακοσίοις ἑτέροις κατεφλέχθη πυρί, Ἡράκλειτος δὲ καὶ Δημόκριτος, ὁ μὲν τῆς Ἐφεσίων πόλεως ἠλαύνετο,* B
ὁ δὲ τῆς Ἀβδηριτῶν, ἐκκατηγορούμενος μεμηνέναι, καὶ Σωκράτους Ἀθηναῖοι θάνατον κατέγνωσαν. [7] *Ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι οὐδὲν χείρους εἰς ἀρετῆς λόγον διὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν, οὐδ' ἡμῖν* [8] *οὐδὲν ἐπισκοτεῖ πρὸς ὀρθότητα βίου ἡ παρά τινων ἄκριτος βλασφημία· εὐδοξοῦμεν γὰρ παρὰ τῷ θεῷ. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα ἀπαντήσω τὰ ἐγκλήματα.* [9] *Ὑμῖν μὲν οὖν καὶ δι' ὧν εἴρηκα εὖ οἶδα ἀπολελογῆσθαι ἐμαυτόν. Συνέσει γὰρ* [10] *πάντας* C
ὑπερφρονοῦντες, οἷς ὁ βίος ὡς πρὸς στάθμην τὸν θεὸν κανονίζεται, ὅπως ἀνυπαίτιος καὶ ἀνεπίληπτος [11] *ἕκαστος ἡμῶν ἄνθρωπος αὐτῷ γένοιτο, ἴστε τούτους μηδ' εἰς ἔννοιάν ποτε τοῦ βραχυτάτου* [12] *ἐλευσομένους ἁμαρτήματος. Εἰ μὲν γὰρ ἕνα τὸν*

ὅπερ ἐστὶν ἕκαστον αἰτίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὴν ἔκθεσμον σπορὰν ἐπὶ διαφθορᾷ τῆς ἀληθείας τετιμηκότων σπουδαζόμενον.

6. *Πυθαγόρας* etc.] Pythagorae mortem varie referunt auctores: quorum sententias diversas Diogenes Laertius et Iamblichus Chalcidensis enumerant. Maxime tamen huc inclinant omnium opiniones ut eum cum sodalibus exustum tradant, etiamsi de sodalium numero et mortis loco non conveniant. Heraclitum Laertius scribit apud Ephesios esse defunctum. Inde Suffr. Petrus sibi visus est lapsum ipsius Athenagorae aut librarii deprehendisse, „qui pro *Hermodoro* Ephesio Heraclitum Ephesium posuerit." Quod haud crediderim. Democritum apud suos insaniae suspectum Laertius quoque testatur, sed eiectum e civitate fuisse equidem nusquam alibi traditum comperio. In veterum philosophorum vitiis non omnes scriptores eadem tradiderunt. Temere Aeg. Menagius (Observv. in Diogen. Laert. lib. IX. segm. 12 usque ad 17) vult transponi vocem *Ἡράκλειτος*, ut *Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος* legatur; nam *ὁ μὲν* ad *Ἡράκλειτος* sine istiusmodi transpositione licet referre. In Arg. *ἑτέροις* literis *αι* superscriptis in *ἑταίροις* mutatum est. Etiam S. Petr. transtulit: *una cum trecentis sodalibus*. Deest *δὲ* in Bodl. 1. 2 et Aet. post *Ἡράκλειτος*. Bodl. 2 non *Ἐφ.* sed *Ἀφεσίων*.

7. *Ἀλλ'*] Maran. *ἀλλά*.

8. *οὐδὲν*] Id Maran. et Lindn. cum Bodl. 1. 2. Aet. Athenagorae recte reddidere. Caeteri *οὐθὲν*, quod librario debetur. Cf. Iustin. De monarch. c. 5. n. 6. Athenagoras Atticus semper scripsit *οὐδέν*, ut paullo ante. — Porro Maranus ex *ὀρθότητα βίου* (codd. msti et editi) fecit *ὁσιότητα βίου*. Vox illa Platoni usitata est, qui opponit *ἁμαρτίαν*

divina quadam lege et ratione invaluisse, ut vitium bellum gerat cum virtute. Sic etiam Pythagoras cum trecentis aliis igne combustus, Heraclitus et Democritus, ille Ephesiorum urbe pulsus est, hic Abderitarum, insaniae accusatus, et Socratem Athenienses morte mulctarunt. Sed quemadmodum illi quantum ad virtutem attinet nequaquam deteriores propter vulgi opinionem fuerunt, ita neque nobis quod ad vitae rectitudinem spectat tenebras offundunt inconsideratae nonnullorum calumniae: bene enim apud deum audimus. Sed tamen his quoque criminibus occurram. Quamquam vobis me vel ex iis quae dixi purgatum bene scio. Nam quum omnes intelligentia superetis: quorum vita ad deum tamquam ad normam dirigitur, ut unusquisque nostrûm extra noxiam apud eum et reprehensionem sit, eos non ignoratis ne cogitationem quidem unquam levissimi admissuros peccati. Nam si unam in hac

(Legg. I. p. 627 D. II. p. 668 D). Caeterum cf. c. 22. n. 49.

9. *Ὑμῖν*] Id ex Par. 1 reposui pro lectione vulgata *ὑμεῖς*, qua totus locus perturbatur. Lindner. edidit: *ὑμεῖς μὲν οὖν* (*καὶ . . . ὑπερφρονοῦντες*) *οἷς κτλ.*: ita quidem ut coactus sit cum participio *ὑπερφρ.* subaudire *ἐστέ* (coll. n. 10) et *ὑμεῖς μὲν οὖν* iungere cum *ἴστε τούτους κτλ.* Mittamus futilem parenthesin! Illud *ὑμῖν* iam Stephanus putavit legendum, ut sit *εὖ οἶδα ἀπολελογῆσθαι ἐμαυτὸν ὑμῖν* h. e. *πρὸς ὑμᾶς*. Vocem *ἐμαυτὸν* interpretes *causam meam* reddidere; significat Athenagoram qui personam cuiusvis Christiani agit, scilicet *ἀνυπαίτιος καὶ ἀνεπίληπτος ἕκαστος ἡμῶν ἄνθρωπος*.

10. *πάντας ὑπερφρ.*] Bodl. 2 *πάντε ὑπερφρονοῦντε* in duali, quia ad duo imperatores sermo est. In Arg. supra participium scriptum est *εῖ* et *τε*, ut *ὑπερφρονεῖτε* legatur; videlicet accepit locum librarius in modum Lindneri (n. 9). Membrum autem *οἷς ὁ βίος κτλ.* apte et eleganter membro sequenti *τούτους μηδ' κτλ.* praemittitur.

11. *ἕκαστος*] Codd. msti et editi *ἑκάστου*. Casus genitivus aperte fluxit a sequenti *ἡμῶν*. Iam Gesnerus nominativum legi voluit. Maranus vero *ἑκάστου* censuit retinendum, quia *ἄνθρωπος* hoc loco i. q. *ψυχὴ* appelletur, ac proinde „*homo* uniuscuiusque nostrûm" sit „*anima* uniuscuiusque". Quamquam non potuit talem vocabuli *ἄνθρωπος* usum exemplis confirmare. In Arg. primum scriptum est *ἄνος*, sed *ος* erasum, ut *ἑκάστου ἡμῶν ἂν αὐτῷ γένοιτο* legatur. Bodl. 1 non *ἄνθρωπος* sed *ἄνθρωπον*. Pro *αὐτῷ* Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *αὐτῶν*, Morell. et Duc. mendose *αὐτοῦ*. Tum Lub. et Mon. *γένοιτε*.

12. *ἐλευσομένους*] Bodl. 1. 2 *ἐλευσομένου*.

ἐνταῦθα βίον βιώσεσθαι πεπείσμεθα, [13] κἂν ὑποπτεύσαιεν ἐνῆν δου-
λεύοντας σαρκὶ καὶ αἵματι ἢ κέρδους ἢ ἐπιθυμίας ἐλάττους γε-
νομένους ἁμαρτεῖν· [14] ἐπεὶ δὲ ἐφεστηκέναι μὲν οἷς ἐννοοῦμεν,
οἷς λαλοῦμεν, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν θεὸν εἴδαμεν,
πάντα δὲ φῶς αὐτὸν ὄντα καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ὁρᾶν,
πεπείσμεθα τοῦ ἐνταῦθα ἀπαλλαγέντες βίου βίον ἕτερον βιώ- D
σεσθαι, ἀμείνονα ἢ κατὰ τὸν ἐνθάδε καὶ ἐπουράνιον, οὐκ ἐπί-
γειον (ὡς [15] ἂν μετὰ θεοῦ καὶ σὺν θεῷ ἀκλινεῖς καὶ ἀπαθεῖς
τὴν ψυχήν, οὐχ ὡς σάρκες, κἂν ἔχωμεν, ἀλλ' ὡς οὐράνιον πνεῦ-
μα, μενοῦμεν), [16] ἢ συγκαταπίπτοντες τοῖς λοιποῖς χείρονα καὶ
διὰ πυρός· οὐ γὰρ [17] καὶ ἡμᾶς ὡς πρόβατα ἢ ὑποζύγια, πά-
ρεργον καὶ ἵνα ἀπολοίμεθα καὶ ἀφανισθείημεν, ἔπλασεν ὁ θεός.
Ἐπὶ τούτοις οὐκ εἰκὸς ἡμᾶς ἐθελοκακεῖν, οὐδ' [18] αὐτοὺς τῷ με-
γάλῳ παραδιδόναι κολασθησομένους δικαστῇ.

32. [1] Τοὺς μὲν οὖν θαυμαστὸν οὐδὲν λογοποιεῖν περὶ ἡμῶν
ἃ περὶ τῶν σφετέρων λέγουσι θεῶν· καὶ τὰ πάθη αὐτῶν δεικνύ- 36
ουσι μυστήρια. [2] Χρῆν δ' αὐτούς, εἰ δεινὸν τὸ ἐπ' ἀδείας καὶ

13. κἂν ὑ. ἐνῆν] Lindner. coniecit ὑποπτεύειν ἂν ἦν, neglecto κἂν. Corrupta ausus est emendare, anteaquam sana intellexit.

14. ἐπεὶ δὲ etc.] Pro οἷς ἐννοοῦμεν Bodl. 1. 2. Aet. ἐνομοῦμεν. Non οἴδαμεν Lub. sed οἶδα μὲν, Mon. οἶδα. Pro φῶς Lub. σαφῶς, syllaba σα punctis subnotata; idem τὰ, ante ἐν τῇ καρδίᾳ, omisit. Infin. ὁρᾶν in Bodl. 1. 2. Aet. desideratur. Tum pro ἀπαλλαγέντες Mon. ἀπαλλαγῆναι. Post βίον deest ἕτερον in Bodl. 1. 2. Aet. Pendet ὁρᾶν ab οἴδαμεν. Dechairio legendum potius videtur: καὶ πεπείσμεθα τοῦ ἐνταῦθα κτλ. Gesnero et Marano: ... ὁρᾶν πεπείσμεθα, καὶ (sc. πεπείσμεθα) τοῦ ἐνταῦθα κτλ. Omnes nempe incipiunt apodosin a verbis ἐπὶ τούτοις οὐκ εἰκὸς κτλ., proxime antecedentia οὐ γὰρ καὶ ἡμᾶς ad ἔπλασεν ὁ θεός usque parenthesi includentes. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 135) legit ἢ ἀμείνονα, quandoquidem sequatur ἢ χείρονα. Consideratius Lindner. prius ἢ mente supplevit. — Deus πάντα φῶς ὢν coll. c. 16. n. 6.

15. ἂν ... μενοῦμεν] Particula ἂν cum futuro indic. haud omnino inusitate dicitur. Epist. ad Diogn. c. 4: τίς ἂν ... ἡγήσεται τὸ δεῖγμα; Tatian. Or. ad Gr. c. 18: τοῖς κακοῖς ἂν ... καταχρήσονται. Adeas quos in libro De Ep. ad Diogn. (ed. 2) p. 103 laudavi. Lub. μετὰ τοῦ θεοῦ. Bodl. 1. 2. Aet. τὴν ψυχὴν

terra hanc vitam nos victuros crederemus, tum forsan suspicari liceret nos, carni et sanguini inservientes, vel avaritia vel cupiditate victos peccare; sed quum iis quae cogitamus, quae loquimur, deum tum noctu tum interdiu adesse sciamus, eumque, quum totus lumen sit, ea etiam quae in cordibus nostris latent videre: persuasum habemus nos hac terrestri vita liberatos aliam vitam victuros esse, praestantiorem ista terrestri eamque coelestem, non terrenam (quippe quum apud deum et cum deo extra omnem immutationem et perpessionem animae, non ut caro, etsi carnem habituri sumus, sed ut coelestis spiritus, mansuri simus), vel collapsos cum caeteris deteriorem eamque in ignis supplicio; non enim deus quemadmodum pecora aut iumenta ita etiam nos finxit, perfunctorie et ut periremus et evanesceremus. Propter haec verisimile non est ut lubenter peccemus, nosque magno iudici tradamus puniendos.

32. Iam minime mirum [est] quod illi ea nobis affingunt quae dicunt de diis suis: quorum passiones mysteria efficiunt. Decebat autem ut, si licentiose et promiscue misceri damna-

praetermiserunt. „An pleonasmus hic est? an *μετὰ θεοῦ* simpliciter *apud deum* significat, *σὺν θεῷ* vero *deo adiuvante?*“ quaerit Gesnerus. Respondet Lindnerus: „Ego posterius crediderim.“

16. *ἤ*] Gesner. coniecit *οὐ* legendum. Sed, ut Dechair. iam monuit, illud *ἤ* praeferendum est. Tum Aet. *καταπίπτοντες*, in marg. vero altera vox scripta est.

17. *καὶ ... ὡς*] = *ὡς πρ. κ. ὑπ. καὶ ἡμᾶς*. Cf. c. 15. n. 13. Sic inverso ordine dicebant *οὕτως ... ὡς*. Cf. Wahlii Clav. librr. V. T. apocryph. p. 506. Arg. supra ultimam vocis *πάρεργον* syllabam *α* exhibet, ut *πάρεργα* legatur. Significat illud adverbium *obiter* (nebenher, als ein Nebenwerk) sive ut hic *perfunctorie* (obenhin). Cf. Iacobs. ad Philostr. Imagg. p. 606. 612. Iustinus Apol. I. c. 43: *Οὐ γὰρ ὥσπερ τὰ ἄλλα, οἷον δένδρα καὶ τετράποδα, μηδὲν δυνάμενα προαιρέσει πράττειν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* Mox Arg. non *ἀπολοίμεθα* sed *ἀπολλώμεθα*.

18. *αὐτοὺς*] Ita codd. msti. Sed Gesner. Rechenb. Lindn. effecerunt *αὑτοὺς*. Cf. c. 2. n. 9.

1. *Τοὺς μὲν οὖν κτλ.*] Cf. c. 31. n. 1. Criminis Oedipodeorum concubituum Christianis affícti apud veteres causae christianae vindices saepe fit mentio. Cfr. inprimis Minucius Fel. Octav. cc. 9. 31.

2. *Χρῆν*] Lub. *χρὴ*, Bodl. 1. 2.

ἀδιαφόρως μίγνυσθαι κρίνειν ἔμελλον, [3] ἢ τὸν Δία μεμισημένον, ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας θυγατρὸς δὲ Κόρης πεπαιδοποιημένον, [4] γυναικὶ δ' ἰδίᾳ ἀδελφῇ χρώμενον, ἢ [5] τὸν τούτων ποιητὴν Ὀρφέα, ὅτι καὶ ἀνόσιον ὑπὲρ τὸν Θυέστην καὶ μιαρὸν ἐποίησε τὸν Δία· καὶ γὰρ [6] οὗτος τῇ θυγατρὶ κατὰ χρησμὸν ἐμίγη, βασιλεῦσαι θέλων καὶ ἐκδικηθῆναι. [7] Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέ- B
χομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. [8] Ὁ γὰρ βλέπων, φησί, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη μεμοίχευκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἷς οὖν [9] μηδὲν τὸ πλέον ἔξεστιν ὁρᾶν ἢ ἐφ' ἃ ἔπλασεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ θεός, ἡμῖν φῶς αὐτοὺς εἶναι, καὶ οἷς τὸ ἰδεῖν ἡδέως μοιχεία, ἐφ' ἕτερα [10] τῶν ὀ-

Aet. et Ducaeus ἐχρῆν. Pro ἀδιαφόρως Bodl. 1 et Aet. ἀδιαφόρους. Mox Bodl. 1. 2 ἔμελλεν.

3. ἢ τὸν Δία ... πεπαιδοπ.] Cf. c. 20 ibique n. 18. Pro ἢ Bodl. 1. 2. Aet. καί. Voci Ῥέας Lub. τῆς praemittit. Scripsit Lobeckius (Aglaopham. T. I. p. 548) τὸν ἐκ μητρὸς ... παιδοποιησάμενον.

4. γυναικὶ ... χρώμενον] Haec omnia in Lub. exciderunt. Editi recte cum Bon. et Aet. γυναικὶ δ' ἰδίᾳ ἀδελφῇ. Etiam Par. 1. Arg. Mon. γυναικὶ ἰδί' ἀδελφῇ. Par. 2 et Ottob. 1. 2 γυναικὶ δ' ἀδελφῇ. Bodl. 1. 2. Clar. γυναικὶ καὶ ἀδελφῇ. Theophilus Ant. ad Autol. III. c. 3: τήν τε Ἥραν ἰδίαν ἀδελφὴν μὴ μόνον τὸν Δία γαμεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ στόματος ἀνάγνου ἀῤῥητοποιεῖν. C. 8: τὴν Ἥραν στόματι μιαρῷ συγγίνεσθαι τῷ Διΐ.

5. τὸν] Bodl. 2 τῶν.

6. οὗτος] Nempe Thyestes. Is deo cum filia sua (Pelopia) concubuit, quia oraculo monitus fuerat: quem ex hac filia sua procrearet Atrei fratris eum ultorem fore. Quod post evenit. Aegisthus enim ex hac filia illius ita natus Atreum interfecit; unde etiam factum est ut regnum amissum Thyestes recuperaret. In omnibus editionibus post ἐμίγη legitur sic: βασιλεὺς ἐθέλων καὶ Θυέστης ἐκδικηθῆναι. Sic codd. quoque msti; in plerisque tamen non post ἐμίγη, ut in editionibus, sed post βασιλεὺς commate interpungitur. Excipias Arg., qui veram lectionem βασιλεῦσαι θέλων καὶ ἐκδικηθῆναι indicat; nam is aperte habet: βασιλεῦσαι θέλων καὶ θυέστης ἐκδικηθῆναι. Scholion in marg. Par. 1 a prima manu: κατὰ κοινοῦ τὸ ἐθέλων. Par. 2 in marg.: ἀπὸ (sic) κοινοῦ τὸ θέλων, quamquam in textu codicis ἐθέλων exstat. De forma huius verbi c. 1. n. 10 adeas; κατὰ κοινοῦ quid valeat dixi Tatian. Or. ad Gr. c. 1. n. 26. Inepta vero vox ista Θυέστης, uti iam Dechairius vidit, e margine, in qua aliquis

turi erant, vel Iovem odissent, qui ex Rhea matre et filia Proserpina liberos suscepit, et sua sorore usus est uxore, vel horum inventorem Orpheum, ut qui Iovem Thyeste ipso scelestiorem et contaminatiorem fecisset; etenim hic ex oraculo stuprum intulit filiae, quum regnare vellet et se ulcisci. Nos autem tantum absumus a promiscuis flagitiis, ut nobis ne adspicere quidem liceat ad concupiscendum. Nam *qui adspicit*, inquit [dominus noster], *mulierem ut eam concupiscat, iam moechatus est in corde suo*. Quibus igitur prorsus non ulterius spectare licet quam ea quorum gratia deus oculos formavit, nempe ut nobis lumen essent, quibusque, de ipsa cogitatione in iudicium vocandis, iucundior adspectus adulterium

ad pronomen οὗτος notaverat de Thyeste Athenagoram hîc loqui, in ipsum textum obrepsit. Tales errores incuria librariorum natas quum alibi notavi tum c. 14. n. 10. Eamdem quam equidem proposui lectionem Maranus commendavit, nisi quod ἐθέλων pro θέλων scripsit. Priorem tantum commatii partem sanavit G. Canterus (Novv. lectt. lib. 7. c. 38): βασιλεῦσαι ἐθέλων καὶ Θυέστης ἐκδικηθῆναι, alteram Dechairius: ... ἐμίγη βασιλεύς, ἐθέλων καὶ ἐκδικηθῆναι, — ita quidem, ut hic (debebat, quippe comma post βασιλεὺς collocans, scribere οὗτος ὁ βασιλεὺς) interpretaretur: „nam hic (Thyestes) oraculo monitus cum filia rem habuit, cumque rex esset et ut fratris factum ulcisceretur" (?!); ille vero verba βασιλεῦσαι ἐθέλων ad Iovem referret: „Iovem regni obtinendi causa cum filia rem habuisse, Thyestem autem semet ulciscendi": cui interpretationi plane obstant quae praecedunt: καὶ γὰρ οὗτος τῇ θυγ. κατὰ χρησμὸν ἐμίγη.

7. Ἡμεῖς δὲ] Respondet praegresso Τοὺς μὲν. Cf. c. 7. n. 3. Etiam Iustinus Apol. I. c. 15 coram imperatoribus fatetur Christianos praecipue id agere ut caste vivant. Tertullian. Apol. c. 46: Christianus „animo adversus libidinem caecus est." Cf. infra n. 11.

8. Ὁ ... αὐτοῦ] Matth. 5, 28. — Verbo μεμοίχευκεν Bodl. 1. 2. Aet. αὐτὴν addunt. Ex codd. mstis pro αὐτοῦ, quod est in editis, αὐτοῦ restitui.

9. μηδὲν τὸ πλέον] Sic codd. msti et editi, exceptis Arg. Bodl. 1. Clar. Aet., Maran. et Lindn.: qui in μηδὲν πλέον mutarunt. Articulus vero, cuius in locum Gesnerus τι substitui voluit, recte se habet: nam scriptor ad certum quiddam animum advertit, quod liceat spectare. Lub. non ἔπλασεν sed ἔπλασε (c. 1. n. 2).

10. τῶν ὀφθαλμῶν] Aet. τοῦ ὀφθαλμοῦ.

φθαλμῶν γεγονότων, [11] μέχρις ἐννοίας προθυμουμένους, πῶς [12] ἂν οὗτοι ἀπιστηθεῖεν σωφρονεῖν; Οὐ γὰρ πρὸς ἀνθρωπικοὺς νόμους ὁ λόγος ἡμῖν, οὓς ἄν τις γενόμενος πονηρὸς καὶ λάθοι C (ἐν ἀρχῇ δὲ ὑμῖν, [13] δεσπόται, θεοδίδακτον εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον ἐπιστούμην), ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν νόμος [14] ὃς δικαιοσύνης μέτρον ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς πέλας ἔχειν. [15] Διὰ τοῦτο καὶ καθ' ἡλικίαν τοὺς μὲν υἱοὺς καὶ θυγατέρας νοοῦμεν, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς ἔχομεν καὶ ἀδελφάς, καὶ [16] τοῖς προβεβηκόσι τὴν τῶν πατέρων καὶ μητέρων τιμὴν ἀπονέμομεν. [17] Οὓς οὖν ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ γένους νοοῦμεν ὀνόματα, [18] περὶ πολλοῦ ἡμῖν ἀνύβριστα καὶ ἀδιάφθορα αὐτῶν τὰ σώματα μένειν, πάλιν ἡμῖν λέγοντος [19] τοῦ λόγου· [20] Ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευ- D

11. *μέχρις ἐννοίας*] Bodl. 1. 2 *μέχρις ἔννοιαν*. Theophil. l. c. III. c. 13: *Καὶ περὶ σεμνότητος οὐ μόνον διδάσκει ἡμᾶς ὁ ἅγιος λόγος τὸ μὴ ἁμαρτάνειν ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐννοίας*. Minuc. l. c. c. 31: „pudorem non facie sed mente praestamus."

12. *ἂν*] Abest a Bodl. 1. 2.

13. *δεσπόται*] Sic Arg., iuxta emendationem a prima manu factam. Sic etiam Morell. et Lindn. reposuerunt. (Duc. *ὦ δεσπόται*.) Idem commendarunt reliqui editores, quia Athenagoras ad utrumque imperatorem loquitur. Omnes mstі et editi, iis exceptis quos ante memoravi, *δεσπότης* exhibent. Quid? Fortasse *δεσπόταις* legendum, quod eodem fere modo pronuntiatur. Ante *ὑμῖν* Par. 2 supra lineam *καί*. De sententia huius commatii interpositi cf. c. 11. p. 11 B.

14. *ὅς*] Arg. Bodl. 1. 2. Mon. *ᾗ*, Aet. *ᾗ*. Sed in Arg. corrector *ὅς* ad marg. notavit. Mox pro *αὐτοὺς* (n. 8: c. 2. n. 9), quod in editis invenitur, ex mstis *αὐτοὺς* (solus Mon. *αὐτοὺς*) textui inserui. Tum pro *καὶ* Gesnerus *πρὸς* coniecit legendum, idque Suffr. Petrus videtur probasse, dum interpretatur: „quae eam statuit institiae regulam ut eodem nobiscum loco habeamus proximos nostros." Attamen nihil vetat vulgatam lectionem retinere. Lindnerus *αὐτοὺς* inepte cepit = *ὡς αὐτοὺς*. Vox *δικαιοσύνης* eam significat conditionem qua quis talis est qualis debet esse. Cf. Iustin. De monarch. c. 5. n. 5. Formula *δικαιοσύνης μέτρον*, „vollkommene Rechtbeschaffenheit" (cf. Pape Lex. gr. s. v. *μέτρον* T. II. p. 154), dicta est respectu habito castitatis, quam scriptor Christianis vindicat (n. 1). Tertullianus Apol. c. 45: „Nos soli innocentes. Quid mirum, si necesse est? Enimvero necesse est. Innocentiam a deo edocti et perfecte eam novimus, ut a perfecto magistro revelatam, et fideliter custodimus, ut ab incontemptibili disceptore mandatam. Vobis autem humana aestimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperavit; inde nec

est, quia oculi in alios usus instituti sunt: ii quomodo temperantes non credantur? Non enim nobis ratio est cum humanis legibus, quas improbus aliquis etiam lateat (vobis autem initio, domini, demonstrabam doctrinam nostram a deo traditam esse), sed nobis lex est quae effecit ut summam integritatem nos teneamus et proximi nostri. Ideo pro aetate alios filios et filias novimus, alios fratres et sorores habemus, et aetate provectiores patrum et matrum loco colimus. Quos igitur fratres et sorores caeterisque cognationis nominibus dicimus, maximae nobis curae est ut intaminata et incorrupta eorum corpora maneant, logo nobis iterum dicente: *Si quis*

plenae nec adeo timendae estis disciplinae."

15. *Διὰ τοῦτο*] Bodl. 1. 2 *διὰ τούτου*.

16. *τοῖς προβεβηκόσι*] Scil. *τὴν ἡλικίαν*. Cf. Bretschneideri Lex. man. in librr. N. T. (ed. 3) p. 348 et Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. p. 418. Verba *καὶ μητέρων* in Lub. exciderunt.

17. *Οὓς . . . καὶ τὰ λοιπὰ*] Morell. *οὓς οὖν ἀδελφὰς καὶ τὰ λοιπά*, Duc. *οὓς οὖν ἀδελφοὺς καὶ τὰ λοιπά*. At in omnibus codd. mstis exstat ut supra in textu.

18. *περὶ πολλοῦ ἡμῖν*] Scil. *ἐστί*. Dicendi genus satis notum. Nos: „Es kommt uns viel darauf an dass die, welche wir unter Brüdern und Schwestern u. s. w. meinen, ihre Körper" etc. Respicit haud dubie Athenagoras profanam a Gentilibus contra Christianos prolatam interpretationem nominum fratris et sororis, quae Christiani sibi invicem imponere solebant. Minucius l. c. c. 9: „se promiscue appellant fratres et sorores." Nimirum in erotica Romanorum dictione frater et soror euphemistice audiebant qui stupri consuetudine coniuncti erant (= amator et amica). Cf. Kortholt De calumniis paganorum in vett. Christt. sparsis p. 168 sqq. — Voculam *καὶ* ante *ἀδιάφθ.* omisit Lub. Pro *αὐτῶν* Bodl. 1 *αὐτοῦ*.

19. *τοῦ λόγου*] Hac voce neque lex (S. Petr. et Dech.) neque religio christiana (Gesn., Lindn., Lardner *Glaubwürdigk. d. evang. Geschichte* P. II. Vol. I. p. 339, coll. I. H. Friedlieb *Schrift Tradition* etc. Vratisl. 1854, p. 268) neque scriptura (Maran.) significatur, sed, quum *πάλιν ἡμῖν λέγοντος* dicat, idem dominus noster, logos, cuius effatum aliquod (Matth. 5, 28) supra verbo *φησί* introduxit.

20. *'Εάν τις κτλ.*] Videtur haec Athenagoras ex apocrypha aliqua scriptura deprompsisse. *Maranus.* Respici puto ad verba, quae in conventibus Christianorum sacris ex scripto, velut ex Agendis, praelegebantur, quibusque de iis instruebantur homines quae ad disciplinam externam, in iis conventibus observandam, spectabant. *Lindner* (Praef. p.

τέρου [21] καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρεσεν αὐτῷ· καὶ ἐπιφέροντος· Οὕτως οὖν ἀκριβώσασθαι [22] τὸ φίλημα μᾶλλον δὲ [23] τὸ προσκύνημα δεῖ, ὡς, εἴπου μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραθολωθείη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντος ζωῆς.

33. Ἐλπίδα οὖν ζωῆς αἰωνίου ἔχοντες, τῶν ἐν τούτῳ τῷ βίῳ καταφρονοῦμεν, μέχρι καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἡδέων· γυναῖκα μὲν ἕκαστος ἡμῶν ἣν ἠγάγετο κατὰ τοὺς [1] ὑφ᾽ ἡμῶν τεθειμένους νόμους νομίζων, καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι. Ὡς 37
γὰρ ὁ γεωργὸς [2] καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα ἄμητον περι-

XIX). Nobis arridet sententia Lardneri [l. c.], qui verba haec ex antiquo scriptore christiano desumta esse putat, quem hac in re diligenter Iesu et apostolorum vestigia legisse Athenagoras hic indicet. *Clarisse* (De Athenag. vit. et scriptt. p. 82). Videntur haec petita esse ex quadam verborum Matth. 5, 29 explicatione, quae aut in apographum ev. Matthaei, quo usus est Athenagoras, irrepserant aut ab Athenagora ipso in commentario quodam inventa minus recte Christo ipsi attributa sunt. *Rud. Anger* (Synopsis evangg. Matth. Marc. Luc., Lips. 1852, p. 271). — Scripturae discrepantia huius loci fere nulla deprehenditur. Lub. ἐκ δευτέρου διὰ τοῦτο, verbis transpositis. Tum Par. 2 in marg. πρόσκυμα pro προσκύνημα. Denique Bodl. 1 et 2 τὴν (pro τῇ) διανοίᾳ.

21. καταφιλήσῃ] Scil. γυναῖκα, — ὅτι ἤρεσεν (ἐκείνη) αὐτῷ — supple ἁμαρτάνει.

22. τὸ φίλημα] Etsi osculum apud priscos Christianos signum esset amoris fraterni, tamen quidam eo abutentes gentilibus ansam praebuere calumniandi, ut ex Clementis Alex. Paedag. III. c. 11. §. 81 patet: τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχρᾶς καὶ βλασφημίας, τὸ ἀνέδην χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν.

23. τὸ προσκύνημα] Puto hic respexisse Athenagoram ad illum ritum, quo poenitentes volutabantur ad genua fratrum. Quare apud Tertullianum De poenit. c. 9 celebris illa phrasis occurrit *presbyteris advolvi et caris dei adgeniculari*. Hinc orta illa Gentilium adversus Christianos criminatio, de qua Minucius Felix in Octavio c. 28: „Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quae sua sunt." Itaque auctor operis, cuius verba hic ab Athenagora recitantur, de huiusmodi ritu fortasse accipiendus: „Summa scilicet cautione osculum adhibendum, m a g i s a u t e m a d o r a t i o" (μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα), sive adgeniculatio quae caris dei fieri solet, ut Tertulliani verbis utar. *Gallandius*. Adstipulatus est Friedliebius (l. c.). Equidem vero ista censeo argutius a Gallandio quam verius disputata esse neque ullo modo ad sententiarum nexum quadrare.

osculum propterea repetat, quod eo delectetur [, peccat]; et adiiciente: *Summa ergo cautione adhibendum est osculum vel potius salutatio, ut quae, si paullum cogitatione inquinetur, nos ab aeterna vita excludat.*

33. Quum ergo spem habeamus aeternae vitae, ea quae in hac vita versantur contemnimus, ipsas quoque animae oblectationes: uxorem quidem unusquisque nostrûm eam quam secundum leges a nobis positas duxit existimans, eamque ad liberorum dumtaxat procreationem. Quemadmodum enim agricola iactis in terram seminibus messem exspectat, non alia

Hic quid vult adgeniculatio? Nota illa corrigentis formula *μᾶλλον δὲ* (*vel ut verius dicam:* c. 21. n. 12, Wyttenb. in Iulian. p. 223. ed. Schaef., Bornemann ad Xenoph. Cyrop. V. c. 4. §. 49, Herbst ad Xenoph. Mem. III. c. 13. §. 6) indicat osculum pro pia salutatione quadam habendum esse. *Προσκύνημα* est *salutatio* (Gesn.). *Προσκυνῶ* enim, manu ad os admota osculans reverentiam alicui testor (Herod. III. 11, 18), interdum valet i. q. *saluto* (Sophoc. Phil. 530).

1. *ὑφ' ἡμῶν*] Maranus nullus dubitat quin legendum sit *ὑφ' ὑμῶν*. Haec mutatio Lindnero displicuit. „Tribus enim modis", is ait (in Cur. poster.), „nuptiae contrahebantur: confarreatione, coemtione et usu. Prior modus, qui sacrificio oblato per Pontificem Maximum et Flaminem Dialem fiebat, a Christianis observari salva religione non potuit. Idem statuo de iis nuptiis quae usu fiebant. Coemtione fieri quidem potuit. Sed Christianos tamen puto suas sibi leges et instituta habuisse. Neque obstant tabulae nuptiales, quae Tertulliano teste (Ad uxor. II. c. 3) secundum leges romanas fiebant, eo scilicet consilio, ut in iudicio essent validae." Cf. Rheinwald *Die kirchl. Archäologie* (Berol. 1830) §. 121 et Locherer *Lehrb. d. chr.-kirchl. Archäologie* (Francof. ad M. 1832) p. 169 sq. Ad verba *καὶ ταύτην* supple *γυναῖκα νομίζων*. Matrimonium a Christianis nullam aliam ob causam iniri ac prolis suscipiendae praeter alios testantur S. Iustinus Apol. I. c. 29: *Οὐκ ἐγαμοῦμεν εἰ μὴ παίδων ἀνατροφῇ*, et Tertullianus Apol. c. 9: „Ab omni post matrimonium excessu ... tuti sumus."

2. *καταβάλλων*] Lub. Mon. Aet. *καταβαλών*. Pro *περιμένει* Bodl. 1. 2. Aet. *μένει*. De accentu vocis *ἄμητος* accuratissime disputavit Spitzner. ad Il. exc. XXX. Aliter Clemens Alex. Paedag. II. c. 10. §. 10 illa comparatione utitur: *τοῖς γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιΐα, τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία, καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγκομιδή.*

μένει, οὐκ ἐπισπείρων, καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας ἡ παιδοποιΐα. [3] Εὕροις δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγηράσκοντας ἀγάμους ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον · [4] συνέσεσθαι τῷ θεῷ. Εἰ δὲ τὸ ἐν παρθενίᾳ καὶ [5] ἐν εὐνουχίᾳ μεῖναι μᾶλλον παρίστησι [6] τῷ θεῷ, τὸ δὲ μέχρις ἐννοίας καὶ ἐπιθυμίας ἐλθεῖν ἀπάγει, ὧν τὰς ἐννοίας φεύγομεν, πολὺ πρότερον τὰ ἔργα παραιτούμεθα. [7] Οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδα- B
σκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα, [8] ἢ οἷός τις ἐτέχθη μένειν ἢ ἐφ' ἑνὶ γάμῳ· [9] ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπής ἐστι μοιχεία. [10] Ὃς γὰρ ἂν ἀπολύσῃ, φησί, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται, οὔτε [11] ἀπολύειν ἐπιτρέπων ἧς ἔπαυσέ τις τὴν παρθενίαν οὔτε ἐπιγαμεῖν. Ὁ γὰρ [12] ἀποστερῶν ἑαυτὸν τῆς προτέρας γυναικός,

3. *Εὕροις δ' ἂν κτλ.*] Particula *δὲ* respondet praecedenti *γυναῖκα μὲν* etc. Multos utriusque sexus Christianos hac aetate exstitisse qui a pueritia ad summam senectutem servarent virginitatem illibatam, referunt etiam Iustinus l. c. c. 15 (n. 10), Origenes c. Cels. I. c. 26, Eusebius De laud. Constant. c. 17, Tertullianus l. c.: „Quidam multo securiores totam vim huius erroris virgine continentia depellunt, senes pueri.“ Ad uxor. I. c. 6: „Quot enim sunt qui statim a lavacro carnem suam obsignant?“ De cultu fem. II. c. 9: „Non enim et multi ita faciunt et se spadonatui obsignant propter regnum dei?“ Minucius Octav. c. 31: „Plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur, tantum denique abest incesti cupido ut nonnullis rubori sit etiam pudica coniunctio.“ Cf. Pitra Spicileg. Solesm. T. I (Par. 1852. 4°) p. 323.

4. *συνέσεσθαι*] Aet. *συνέσθαι*, Bodl. 1. 2 *συνέσται*. Voces *τῷ θεῷ* ab his tribus sunt reiectae.

5. *ἐν*] Deest Lub. Bodl. 1. 2.

6. *τῷ θεῷ*] Haec in Aet. desiderantur. Mox Bodl. 1. 2 *ἐπάγει* pro *ἀπάγει*.

7. *Οὐ ... ἡμέτερα*] Cf. c. 11. n. 19.

8. *ἢ* etc.] Haec verba epexegetice ad ea quae antecedunt apposita sunt. Bodl. 1. 2. Aet. *ἐν* pro *ἐφ'*. Bodl. 1. 2 *γαμήσει*, non *γάμῳ*.

9. *ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπής ἐστι μοιχεία*] Non solus Athenagoras de digamis iusto severius visus est iudicare. Consuli potest longe series eiusmodi testimoniorum apud Cotelerium ad Herm. Past. II [mand. 4. §. 4] p. 64 [ed. Par. et p. 91 Antwerp.; adde F. Chr. Baur *Die sogen. Pastoralbriefe*, Stuttg. 1835, p. 117 sqq.]. Non tamen praetermittendum quid sentiat Athenagoras, cum praesertim Tillemontius, quo viro nemo aequior, nemo ad vituperandum tardior, Athenagorae verbis adductus sit ut eum e Montanistis [de quorum circa matrimonium placitis cf. Schwegler *Der Montanismus* p. 58 sqq. 236 sq.] unum

superiniiciens, ita nobis cupiditatis modus procreatio liberorum. Multos autem apud nos reperias, tum viros tum mulieres, qui caelibes consenescant quod sperent arctius se cum deo coniunctum iri. Quodsi in virginitate et in spadonatu manere magis deo coniungit, se dare vero cogitationi et cupiditati [ab illo] abducit: quorum cogitationes fugimus, eorum actiones multo magis aversamur. Non enim meditatione sermonum sed demonstratione et disciplina actionum res nostrae continentur, ut quisque vel qualis natus est maneat vel unicis in nuptiis; secundae enim decorum adulterium. *Quicumque enim dimiserit*, inquit, *uxorem suam et aliam duxerit, moechatur*, neque eam dimitti sinens, cuius virginitati finem aliquis imposuit, neque alteram duci. Nam qui se ipse priori uxore spoliat,

fuisse non affirmaret quidem sed tamen suspicaretur. Equidem satis causae esse non puto ut in hanc suspicionem vocetur. Nam 1°. cum monogamia maximo esset in pretio apud Christianos, secundae autem nuptiae, etsi non omnino inconcessae, aliqua tamen ignominia notarentur, digamis a sacra communione ad tempus remotis: quid mirum si monogamiam Athenagoras ut commune Christianorum institutum commendat? Similiter Theophilus Antiochenus ad Autol. III [c. 15]: Apud Christianos μονογαμία τηρεῖται. Et Minucius Felix [l. c.]: „Cupiditatem procreandi aut unam scimus aut nullam.“ 2°. Metaphora non carent hae voces *occultus est adulter*. Lenit enim asperiorem criminationem dum occultum vocat adulterium: ac secundas nuptias nulla lege interdictas fatetur, siquidem tunc manifestum esset vitium. Hanc igitur vim habet decorum illud et occultum adulterium ut digamus per quamdam metaphoram ac sensu quodam subtiliore et longius petito adulter sit, quia videlicet, ut addit Athenagoras, discedit ab ea matrimonii ratione, quam deus ab initio instituerat, unica uxore Adamo concessa. *Maranus.*

10. *Ὃς ... μοιχᾶται*] Matth. 19, 9. Verba *μὴ ἐπὶ πορνείᾳ* (Lachmann. *παρεκτὸς λόγου πορνείας*) omissa sunt. Pro *τ. γυν. αὐτοῦ* (sic codd. msti) editi *τ. γυν. αὑτοῦ* reflexive. Loco *γαμήσῃ* Bodl. 1 *γαμήσει*. Lub. *μοιχᾶται γαμήσας ἄλλην* pro *γαμήσῃ ἄ. μοιχᾶται*.

11. *ἀπολύειν*] Bodl. 1 *ἀπολύσειν*. Pro *ἧς ἔπαυσε* Bodl. 1. 2. Aet. *ἣ ἔπαισε*. Est *ἐπιγαμεῖν* uxore contra fas dimissa vel post mortem eius aliam ducere. Rössler: „Der Mann, meint Athenagoras, bleibt ein Ehebrecher, wenn er sich wieder verheirathet, weil nur ein Mann und ein Weib seien d. h. ein Mann nur ein Weib jemals haben soll.“

12. *ἀποστερῶν ἑ. τ. πρ. γυν.*] = *ἀπολύων τὴν προτέραν γυναῖ-*

καὶ εἰ τέθνηκε, μοιχός ἐστι παρακεκαλυμμένος, [13] παραβαίνων μὲν τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ, [14] ὅτι ἐν ἀρχῇ ὁ θεὸς ἕνα ἄνδρα ἔπλασε καὶ μίαν γυναῖκα, [15] λύων δὲ τὴν σαρκὸς πρὸς σάρκα κατὰ τὴν C ἕνωσιν πρόσμιξιν εἰς τοῦ γένους κοινωνίαν.

34. [1] Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι (ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα;) ἀ-

κα. Pro παρακεκαλυμμένος malit Stephanus παρακεκαλυμμένως adverbialiter, *occulta ratione.*

13. παραβαίνων] Bodl. 1. 2 παραμένων. Formula τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ indicat τὴν πλάσιν ἢ κτίσιν θεοῦ. Paullo post (c. 34) χεῖρα καὶ γνώμην θεοῦ nominat.

14. ὅτι ... γυναῖκα] Matth. 19, 4: ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς (Gen. 1, 27).

15. λύων κτλ.] Editi λύων δὲ τὴν σάρκα πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν πρὸς μίξιν (εἰς τὴν Duc. addit) τοῦ γένους κοινωνίαν. Sententiam ex his verbis quomodo extrudere possim, equidem haud scio. Dechairius interpretatus est: „et carnem a carne, cui coniuncta erat, separans, videlicet coitus gratiâ sexus coniunctionem." Gesnerus forte legendum censuit: λύων δὲ τὴν σάρκα κτλ. πρὸς μίξιν καὶ γένους κοινωνίαν. Sed ipse dubitat an dici possit λύειν τι πρός τι pro ἀπό τινος. Lindnero placuit: λύων δὲ τὴν (σάρκα πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν) πρὸς μίξιν τοῦ γένους κοινωνίαν. Quae parenthesis non est unius assis. Codd. msti offerunt eadem verba ista quae sunt in editis. Sed nonnulli excipiendi sunt. Etenim Par. 1. 2 (is supra lineam secunda manu) Arg. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. praepositionem εἰς agnoscunt ante τοῦ γένους κοινωνίαν. Ut autem nihil desit ad sensus integritatem, muta prius σάρκα in σαρκὸς (illud librario in calamum venit ob σάρκα quod sequitur) et ex duobus πρὸς μίξιν (vel μῖξιν potius) fac unum πρόσμιξιν (Athenagoras ΠΡΟΣΜΙΞΙΝ scripsit). Itaque redde scriptori certissima emendatione, quam Marano debemus, mutatione paene nulla: λύων δὲ τὴν σαρκὸς πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν (*secundum unionem*) πρόσμιξιν εἰς τοῦ γένους κοινωνίαν. Matth. 19, 5: καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν (Gen. 2, 24). Cf. n. 14. „Sed", ait Maranus, „molestum forte videbitur, quod Athenagoras iisdem utatur rationibus quibus Tertullianus catholicam sententiam impugnat in libro De monogamia. Revocat enim Tertullianus ad primam matrimonii institutionem c. 4. Profert etiam c. 9 latam a Christo legem adversus divortium. Sed saepe ex iisdem principiis diversae consecutiones eruuntur. Cum enim haec duo argumenta, de quibus diximus, tum multa alia Hieronymus ex libro Tertulliani De monogamia mutuatur in Epist. 91 (alias 11), non ut secundas nuptias, ut Tertullianus, prohibitas et impermissas sed ut propter intemperantiam concessas esse demonstret. Primam matrimonii institutionem pariter obiiciunt digamis auctor Constitt. apost. III. c. 2 et Clemens Alex. Strom. III. p. 461."

1. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι κτλ.] Per

etiamsi mortua sit, occultus est adulter, tum quod manum dei transgrediatur, quoniam initio deus unum hominem finxit et unam mulierem, tum quod arctissimam carnis cum carne coniunctionem ad commiscendum genus colligatam dissolvat.

34. Sed tales quum simus (o quid proferam tacenda ?)

exclamationem ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα in adversarios invehitur, quorum flagitiosissimas libidines Christianorum castitati opponit, eaque comparatione cèu opportunissima conclusione hanc confutationem claudit. Notandum autem hoc loco est proverbium ἡ πόρνη τὴν σώφρονα [sc. ἐλέγχει], h. e. *meretrix pudicam* videlicet *castigat* aut *libidinis arguit*, quod usurpatum antiquis videtur, quoties deterior aliquis praestantiorem reprehenderet et ea ipsa flagitia, quae in se ipsum vere quadrabant, alteri immerito exprobraret. Non dissimilis huic forma illa est qua dicitur „Sus Minervam." *Suffr. Petrus*. Pertinent huc quae Minucius Felix [c. 31] habet: „Haec potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus; Aegyptiis et Athenis cum sororibus legitima connubia; memoriae et tragoediae vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis; sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore coniunctos. Merito igitur incestum penes vos saepe deprehenditur, semper admittitur." Adde Tertull. Apol. c. 9. *Rechenberg*. Prorsus aliter Rich. Rothe (De disciplinae arcani in eccles. christ. origine, Heidelb. 1841. 4°, p. 24) istam exclamationem interpretatus est, nempe de christianis mysteriis coram gentilibus alto silentio tegendis. „Manifestum est hasce calumnias (concubitus Oedipodeos et epulas Thyesteas) haud facilius et solidius potuisse dilui quam ingenua et accurata convivii dominici, quod insulsis istis criminationibus ansam dederat, descriptione. Nihilominus tamen Athenagoras hanc viam contemnit et in toto opere suo eucharistiam, immo omnia in universum quae ad cultum divinum Christianorum referuntur, taciturno calamo praeterit. Quid quod, dum hanc ipsam telam texit, lectoribus quasi per transennam innuit se in argumento versari profanis oculis obvelando, ex improviso haec verba effutiens ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα?" Contra disputavit Neander *Allg. Geschichte d. chr. Rel. u. Kirche* T. I (ed. 2. Hamb. 1842) p. 567; transtulit: „O was soll ich reden von dem, worüber man lieber schweigen sollte?" Nondum loquitur Athenagoras de tertio crimine Christianis afficto, h. e. Θυεστείων δείπνων: quod quidem inde originem duxit quod gentiles inepte interpretarentur agaparum, potissimum sacrae coenae, apud illos usum. Mox vero transitum parat; cf. infra n. 8. Crimen alterum, h. e. concubituum incestorum, cur maxime sit Christianis obiectum, c. 32. n. 18 dixi. — Pro ὢ Bodl. 1. 2. Aet. ὡς. Verba ἀκούομεν τ. τ. παροιμ. = de nobis valet quod in proverbio dicitur.

κούομεν τὰ τῆς παροιμίας Ἡ πόρνη τὴν σώφρονα. [2] Οἱ γὰρ ἀγορὰν στήσαντες πορνείας καὶ καταγωγὰς ἀθέσμους πεποιημένοι τοῖς νέοις πάσης αἰσχρᾶς ἡδονῆς [3] καὶ μηδὲ τῶν ἀρσένων φειδόμενοι, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὰ δεινὰ κατεργαζόμενοι, ὅσων σεμνότερα καὶ εὐειδέστερα σώματα παντοίως αὐτὰ ὑβρίζοντες, [4] ἀτιμοῦντες καὶ τὸ ποιητὸν τοῦ θεοῦ καλόν (οὐ γὰρ [5] αὐτοποίητον ἐπὶ γῆς τὸ κάλλος, ἀλλὰ ὑπὸ χειρὸς καὶ γνώμης πεμπόμενον D
τοῦ θεοῦ), [6] οὗτοι δὲ ἃ συνίσασιν αὐτοῖς καὶ τοὺς σφετέρους λέγουσι θεούς, ἐπ' αὐτῶν ὡς σεμνὰ καὶ τῶν θεῶν αὐτὰ αὐχοῦντες, ταῦτα ἡμᾶς λοιδοροῦνται, κακίζοντες οἱ μοιχοὶ καὶ παιδερασταὶ τοὺς εὐνούχους καὶ μονογάμους, [7] οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες· [8] καὶ γὰρ οὗτοι καταπίνουσι τὸν ἐμπεσόντα, ἐλαύνοντες ὁ ἰσχυρότερος τὸν ἀσθενέστερον. Καὶ τοῦτό ἐστι σαρκῶν [9] ἅπτεσθαι ἀνθρωπικῶν, τὸ κειμένων νόμων, οὓς ὑμεῖς καὶ οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι πρὸς πᾶσαν δικαιοσύνην ἐξετάσαντες ἐθήκατε, παρὰ 38
τούτους [10] αὐτοὺς βιάζεσθαι, ὡς μηδὲ [11] τοὺς ὑφ' ὑμῶν κατα-

2. Οἱ γὰρ ... ἡδονῆς] Similia alii patres narrant: Iustin. Apol. I. c. 27. n. 3. — Pro Οἱ Bodl. 1. 2. Aet. οὐ.

3. καὶ μηδὲ ... κατεργαζόμενοι] Rom. 1, 27. „Athenagoras Paulum magis graece fecit scribentem." W. A. van Hengel Interpr. Ep. ad Rom. T. I (Sylv. Duc. 1855) p. 146. — Pro ἀρσένων Arg. ἀρρένων. Cf. c. 22. n. 26. Praepositio ἐν ante ἄρσεσι deest in Bodl. 1. 2. Aet.

4. ἀτιμοῦντες] Bodl. 1. 2. Aet. ἀτιμοῦνται, Par. 2 ἀντιμῶνται. — Lindner.: „ποιητὸν τ. θ. καλόν, bonum a deo auctore profectum. Intelligit pulchritudinem."

5. αὐτοποίητον] Bodl. 1 αὐτὸ ποιητόν. Arg. ἀλλ' ἀπὸ pro ἀλλὰ ὑπό.

6. οὗτοι] Bodl. 1. 2 et Aet. αὐτοί. Pro δὲ, quod sequitur, Gesnerus γε scribendum putavit. Neutiquam muto. Illud, post participia collocatum, id quod infertur fortius exprimit. Est enim oppositio: ἀγορὰν μὲν ἔστησαν κτλ., ἡμᾶς δὲ λοιδοροῦνται. Pro αὐτοῖς (codd. msti) legunt Gesner. Rechenb. Dechair. Lindn. αὑτοῖς. Cf. c. 2. n. 9. Mox Bodl. 1. 2. Aet. θεοῖς pro θεούς. Post θεούς non opus cum Dechairio ποιεῖν supplere. Repetas cogitatione ἃ ante λέγουσι τοὺς σφετέρους θεούς. Iustinus l. c.: τὰ φανερῶς ὑμῖν πραττόμενα καὶ τιμώμενα κτλ. (respicit ad incestos concubitus) ἡμῖν προσγράφετε.

7. οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες] Alludit ad versus Hesiodi Oper. 277 sq.: Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς, Ἔσθειν ἀλλήλους (sc. νόμος ἐστίν), ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Lindnerus censet post illa verba aliquid deesse, forsitan τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἀνεξικάκους, et qui

audimus quod in proverbio est *Meretrix pudicam*. Nam qui nundinas impudicitiae instituunt et infanda omnis turpitudinis diversoria adolescentibus proponunt et ne masculis quidem temperant, masculi in masculos horribilia patrantes, honestiora ac pulchriora quaeque corpora omnibus stupris violantes, dedecorantes etiam factam a deo venustatem (non enim venustas in terra sua sponte exoritur, sed dei manu et voluntate mittitur): hi tandem quae sibi consciverunt quaeque diis suis attribuunt, tamquam de praeclare factis ac deorum propriis gloriantes, ea nobis in convicii loco obiiciunt, sicque adulteri et puerorum amatores eunuchos et semel nuptos vituperant, et qui instar piscium vivunt; etenim hi obvium quemque devorant, et infirmum fortior insectatur. Atque hoc est carnibus humanis vesci: contra leges, a vobis et maioribus vestris ad omnem aequitatem descriptas, vim exercere: ita ut missi a vobis provinciarum praesides minime causis audien-

instar piscium vivunt vituperant homines bonos et iniuriarum patientes, idque propter ea quae sequuntur in fine capitis.

8. *καὶ γὰρ ... εἶναι πρόκειται*] Transitus est, verbis *οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες* ad finem usque capitis, a secundo obiecto (n. 1) ad tertium (c. 35. n. 1); eodem enim calore, quo superiorem confutationem claudit, hanc orditur. Nam ut ibi (*Οἱ γὰρ ἀγορὰν κτλ.*) libidinem et impudicitiam, ita híc crudelitatem Christianis obiectam in adversarios retorquet. Oratio autem eo tendit ut adversariis odium apud imperatores conciliet, quos piscium more vivere et iustissimas imperatorum leges immanitate sua praevaricari dicit. — Arg. *συμπεσόντα* pro *ἐμπεσόντα*. Pronomen *οὗτοι* ad *ἰχθύας* respicit.

9. *ἅπτεσθαι*] Bodl. 1 *ἅπτεται*.

10. *αὐτοὺς*] Forte *ἄλλους* reponi debere Gesnerus putat. Rectius refert Lindnerus ad antegressum *ἀνθρώπους*, quod latet in *ἀνθρωπικός*, praeeunte Dechairio qui vertit: „hominibus istiusmodi vim inferre.“ „Das ist Fleisch von Menschen geniessen — ihnen (wie den Christen geschieht) Gewalt anthun.“ Suffr. Petrus *αὐτοὺς* arctissime cum *τούτους* consociavit reddendo: „praeter has ipsas“ (leges) vim et impressionem exercere, scil. in alios (Christianos). Cum sarcasmo loquitur scriptor. Pronomen *οὗτος* iunctum cum *αὐτὸς* intendit. Ita dicebant *αὐτὸς οὗτος* (De resurr. cc. 9. 11) et *οὗτος αὐτὸς* (c. 24. n. 4. De res. c. 3. n. 16) = *is ipse*, *eben* (gerade) *dieser*. Exempla huius dictionis praebent Lexica: coll. Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. p. 80. 370.

11. *τοὺς*] Bodl. 1. 2 et Aet.

πεμπομένους ἡγεμόνας τῶν ἐθνῶν ἐξαρκεῖν [12] ταῖς δίκαις, οἷς οὐδὲ παιομένοις μὴ παρέχειν ἑαυτοὺς οὐδὲ κακῶς ἀκούουσι μὴ εὐλογεῖν ἔξεστιν· [13] οὐ γὰρ ἀπαρκεῖ δίκαιον εἶναι (ἔστι δὲ [14] δικαιοσύνης ἴσα ἴσοις ἀμείβειν), ἀλλ' ἀγαθοῖς καὶ [15] ἀνεξικάκοις εἶναι πρόκειται.

35. [1] Τίς οὖν [2] εὖ φρονῶν εἴποι τοιούτους ὄντας ἡμᾶς ἀνδροφόνους εἶναι; Οὐ γάρ ἐστι [3] πάσασθαι κρεῶν ἀνθρωπικῶν μὴ πρότερον ἀποκτείνασί τινα. Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι, [4] τὸ δεύτερον κἂν μέν τις αὐτοὺς [5] ἔρηται εἰ ἑωράκασιν ἃ λέγουσιν, [6] οὐδεὶς οὕτως ἀπηρυθριασμένος ὡς εἰπεῖν ἰδεῖν. Καίτοι καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους τοῖς δὲ ἐλάττους, οὓς οὐκ ἔστι λαθεῖν· [7] ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδεὶς καθ' ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα οὐδὲ κατεψεύσατο. Οὓς γὰρ ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν [8] κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ [9] ἀνδροφονίαν ἢ ἀνθρωποβορίαν; Τίς [10] οὐχὶ τῶν περὶ σπουδῆς τὰς δι' ὅπλων ἀγωνίας B

την. Mox Bodl. 1 ἐξαρχεῖν pro ἐξαρκεῖν.

12. ταῖς δίκαις] Causis, quae contra eos aguntur quibus minime licet etc.

13. οὐ γάρ] Par. 2. Bodl. 2. Aet. οὐδὲ. Bodl. 1. 2. ἐπαρκεῖ.

14. δικαιοσύνης] Sic ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. pro vulg. δικαιοσύνη reposui.

15. ἀνεξικάκοις] Bodl. 1. 2. Aet. ἀλεξικάκοις. Christianorum proprium est illatam iniuriam patienter ferre. Consentaneum igitur non est eos homicidas esse.

1. Τίς οὖν κτλ.] Cf. c. 31. n. 1 et c. 34. n. 8. Criminis Thyestearum coenarum Christianis afflicti apud priscos apologetas saepe fit mentio. Cfr. inprimis Minucius Fel. Octav. cc. 9. 30.

2. εὖ φρονῶν] Mon. εὐφρονῶν. De res. c. 12.

3. πάσασθαι] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. σπάσασθαι.

4. τὸ δεύτερον] Gesnerus addendum censet ψεύδονται et vertit „Quemadmodum igitur primum ab iis falso dicitur, ita secundum quoque mendacium est.“ Hanc versionem caeteri editores, exceptis Marano et Lindnero, repetierunt. Ipse Dechairius punctum post τὸ δεύτερον collocat et verbis Κἂν μέν τις novam enuntiationem, immo vero novum caput (XXX), incipit. Maranus edidit ut supra in textu exhibui; Linduerus sic: „Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι. Τὸ δεύτερον [h. e. κατὰ τὸ δεύτερον], κἂν μέν τις“ κτλ. — Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι, scil. Christianos esse homicidas. Ἃ λέγουσιν, infantes scilicet a Christianis vorari (Minuc. Fel. c. 9). Tertullianus Apol. c. 7: „Quis umquam taliter vagienti infanti supervenit? . . . Si semper latemus, quando proditum est quod admitti-

dis sufficiant, eorum nempe, quibus neque quum verberantur fas est seipsos non [ad verbera] praebere neque quum male audiunt non benedicere; non enim satis est iustum esse (iustitiae autem est par pari referre), sed propositum est ut boni et patientes malorum simus.

35. Quis igitur sanae mentis homo nos, quum tales simus, homicidas esse dixerit? Non enim fieri potest ut carnes humanas degustemus qui non prius aliquem occiderimus. Dum autem alterum mentiuntur: si quis de altero eos interroget an viderint quae dictitant, nemo tam impudens [est] ut vidisse se dicat. Atqui et servi sunt nobis, aliis plures aliis pauciores, quos latere non possumus: horum tamen nemo inventus est qui talia vel mentiretur de nobis. Quos enim sciunt ne iustae quidem caedis adspectum sustinere, quis eos accusaverit vel occisi hominis vel vorati? Quis gladiatorum et ferarum

mus?" Minucius l. c. c. 28: „Nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et numquam vel investigari vel probari."

5. ἔρηται] Bodl. 1. 2. Aet. εἴρηται (form. epic. et ion.).

6. οὐδεὶς] Arg. Lub. Bodl. 1. Mon. Aet. οὐδείς ἐστιν.

7. ἀλλὰ καὶ τούτων ... κατεψεύσατο] S. Iustinus in Apol. II. c. 12 testatur nonnullos Christianorum servos aut pueros aut muliercculas horrendis tormentis coactos fuisse fabulosa illa flagitia in Christianos fingere. „Forte non habebat in memoria Athenagoras quod apud Iustinum legitur" (Maran.), aut saltem fama illius facti ad ipsius aures non pervenit; neque una et altera exceptio abrogare solet regulam. At omnium vero oculos vehemens in se convertit persecutio quae hoc ipso anno quo scribebat Athenagoras, h. e. a. 177, ecclesiam Gallicanam afflixit, servis tormentorum metu Thyesteas coenas et Oedipodeos concubitus indicantibus, ut ex Epistola Gallorum (ap. Eusebium H. E. V. c. 1) discimus, qua curarunt ut mala sua omnibus orientis coetibus innotescerent. Paullo ante scripsit Athenagoras quam persecutio accidit. — Rechenb. καθ' ὑμῶν (pro ἡμῶν) mendose.

8. κἂν] Deest in Par. 2. Bodl. 2. Aet.

9. ἀνδροφονίαν] Bodl. 1. 2. Aet. ἀνδροφονίας. Mox iidem ἀνθρωποβορίας.

10. οὐχὶ] Mon. οὐχ ἤ. Lub. οὐ ·.· Idem valet τῶν περὶ σπουδῆς ac τῶν περισπουδάστων. Gesner. coniicit τίς οὐχ ὑμῶν περισπουδάστους τὰς κτλ. Lindner. abundare dicit τῶν vel id pro αὐτῶν poni. Quid opus non corrupta emendare? Sive dicas ἔχω τι (= τοῦτό μοι

καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα τὰς ὑφ' ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει; Ἀλλ' C
ἡμεῖς, πλησίον εἶναι τὸ ἰδεῖν [11] τὸν φονευόμενον τοῦ ἀποκτεῖναι
νομίζοντες, ἀπηγορεύσαμεν [12] τὰς τοιαύτας θέας. Πῶς οὖν [13] μηδὲ
ὁρῶντες, ἵνα μὴ ἑαυτοῖς ἄγος καὶ μίασμα προστριψαίμεθα, φονεύειν δυνάμεθα; [14] Καὶ οἳ τὰς τοῖς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας
ἀνδροφονεῖν τε καὶ λόγον ὑφέξειν [15] τῆς ἐξαμβλώσεως τῷ θεῷ
φαμεν, κατὰ ποῖον ἀνδροφονοῦμεν λόγον; [16] Οὐ γὰρ τοῦ αὐτοῦ
νομίζειν μὲν καὶ τὸ κατὰ γαστρὸς ζῶον εἶναι καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῦ μέλειν τῷ θεῷ, καὶ παρεληλυθότα εἰς τὸν βίον φονεύειν,
[17] καὶ μὴ ἐκτιθέναι μὲν τὸ γεννηθέν, ὡς τῶν ἐκτιθέντων τε- D
κνοκτονούντων, πάλιν δὲ τὸ τραφὲν ἀναιρεῖν· ἀλλ' ἐσμὲν πάντα
πανταχοῦ ὅμοιοι καὶ ἴσοι, [18] δουλεύοντες τῷ λόγῳ καὶ οὐκ ἄρχοντες αὐτοῦ.

36. Τίς [1] ἂν οὖν ἀνάστασιν πεπιστευκὼς ἐπὶ σώμασιν ἀναστησομένοις ἑαυτὸν παράσχοι τάφον; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν καὶ
ἀναστήσεσθαι ἡμῶν πεπεῖσθαι τὰ σώματα καὶ ἐσθίειν αὐτὰ ὡς
οὐκ ἀναστησόμενα, καὶ ἀποδώσειν μὲν νομίζειν τὴν γῆν τοὺς 39
ἰδίους νεκρούς, οὓς δέ τις [2] αὐτὸς ἐγκατέθαψεν αὐτῷ μήτε ἀπαιτηθήσεσθαι. [3] Τοὐναντίον μὲν οὖν εἰκὸς τοὺς μὲν [4] μήτε λόγον ὑφέξειν τοῦ ἐνταῦθα ἢ πονηροῦ ἢ χρηστοῦ βίου μήτε ἀνάστασιν

ἐστι) περισπούδαστον sive τῶν περισπουδάστων, perinde est.

11. τὸν φον.] Ita Par. 1 et Mon., item Maran. Caeteri τὸ φον. Rem quod attinet audias Tertullian. De spectac. c. 24: „Hinc vel maxime intelligunt factum Christianum de repudio spectaculorum.“ Adde Apolog. c. 38, Theophil. ad Autol. III. c. 15, Prudent. in Symmach. I. 379 sqq.

12. τὰς] Abest a Bodl. 2.

13. μηδὲ ὁρ.] Arg. et Ducaeus οἱ μηδὲ ὁρ. Pro ἅγος (attic.) vulgo ἄγος (ion.).

14. Καὶ] Arg. εἰ.

15. τῆς] Deest Bodl. 2. De re cf. Minuc. l. c. c. 30. §. 2.

16. Οὐ γὰρ] Bodl. 1. 2. Act. δὲ οὐκ. Paullo post Arg. Bodl. 1. 2 μέλλειν, non μέλειν. Tum Mon. προεληλυθότα. Bodl. 1. 2 ἐκ τὸν β. Partic. καὶ ante παρεληλ. respondet praecedenti μέν.

17. καὶ μὴ ἐκτιθέναι μ. τ. γεννηθὲν] Vide quae observavimus in libro De Epist. ad Diognetum (ed. 2) p. 106. Pro μὲν Bodl. 1. 2 et Act. μετά.

18. δουλεύοντες etc.] Haec recte ita vertunt: leges a ratione accipimus, non ipsi praescribimus, h. e. ad rationis normam nos accommodamus, nunquam illi adversamur. Lindner. Lub. habet δ. τ. λ. καὶ οὐκ ἀρνοῦντες αὐτόν. Sic etiam Petr.,

los, praesertim si a vobis dentur, non in iis ducat quae mmo studio dignantur? Nos autem, quum homicidium spe- ıre paene idem esse arbitremur ac perpetrare, nuntium his ectaculis remisimus. Caedem igitur quomodo perpetrare ssimus, qui eam ne spectandam quidem ducimus, ne pia- lum et scelus nobis impingamns? Et qui mulieres illas ae medicamentis ad abortum utuntur homicidas esse et ra- ınem huius abortus deo reddituras dicimus, quomodo homi- m occideremus? Non enim eiusdem est foetum in utero imal esse et ideo deo curae esse existimare, et editum in cem occidere: item infantem non exponere, quia infantici- ıe sunt qui exponunt, rursus autem enutritum interficere; d semper in omnibus iidem et aequales sumus, rationi ser- entes neque ei imperantes.

36. Quis est igitur qui, quum resurrectionem credat, surrecturis corporibus sepulcrum se ipsum praebeat? Non ıim eorumdem est et certo tenere corpora nostra resurre- ura et ipsa ut non resurrectura comedere, ac terram quidem roprios mortuos reddituram existimare, quos autem quis in sepeliverit eos a se non repetitum iri. Contra itaque ıi nec rationem se huius vitae seu bene seu male actae

si quod *τῷ θείῳ λόγῳ (divino go)* pro *τῷ λόγῳ* habet. Illam ctionem Mon. quoque indicat: *δ. λ. καὶ οὐκ αρτες αυτου* (sic). de in Bodl. 1. 2. Clar. Aet. ortum t *δ. τ. λ. καὶ οὐκ κρατοῦντες ὑτοῦ.* Cf. De res. c. 24. p. 67 B.

1. *ἂν*] Deest Bodl. 1. 2. Con- at praepositionem *ἐπὶ* seq. dat. in- rdum referri ad rationem (perso- ıe seu rei alicuius) ad aliquem vel aliquid: *quod attinet ad*, *in Bezug* *uf* (c. 22. n. 45). Bodl. 1. 2. Aet. *υτοῦ* pro *ἑαυτὸν*. Arg. *τάφῳ* *τάφον*.

2. *αὐτὸς*] Bodl. 1 et Aet. *αὐ- ῦν*. Pro *αὐτῷ*, quod sequitur, Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Bon. et editi (excepto Maraniano) offerunt *αὑτῷ*. Auctor non reflexive loquitur; cf. c. 2. n. 9.

3. *Τοὐναντίον μὲν οὖν κτλ.*] Hoc argumentum christianae inno- centiae ex superiori dependet; col- ligit ex antecedentibus ad consequens per antithesin in adversarios longe procliviorem esse parricidii suspicio- nem quam in Christianos, quum illi post mortem nihil mali metuant, Christiani exspectent vel aeternas poenas vel aeternum gaudium.

4. *μήτε*] Par. 1 (is vero se- cunda manu) Arg. Bodl. 1. 2. Aet. *μή*. In Lub. et Mon. *μήτε* deest.

ἔσται ἀμείνους, συναναστήσεσθαι δὲ τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχὴν καὶ ὅσα ἐπιθυμίας ἐκπληρώσεσθαι λογιζόμενοι, μηδενὸς ἂν ἀπέχεσθαι πιστεύοντες· τοὺς δὲ μηδὲν ἀνεξέταστον ἔσεσθαι παρὰ τῷ θεῷ, συγκαταδικασθήσεσθαι δὲ καὶ τὸ ὑπουργῆσαν σῶμα ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς καὶ ἐπιθυμίαις πεπεισμένους, οὐδεὶς λόγος ἔχει οὐδὲ τῶν βραχυτάτων τι ἁμαρτεῖν. [5] Εἰ δέ τῳ λῆρος δοκεῖ μάλιστα, B τὸ σαπὲν καὶ διαλυθὲν καὶ ἀφανισθὲν σῶμα συστῆναι πάλιν, κακίας μὲν οὐκ ἂν εἰκότως δόξαν ἀπενεγκαίμεθα διὰ τοὺς οὐ πειθομένους ἀλλ' εὐηθείας· οἷς γὰρ ἀπατῶμεν [6] ἑαυτοὺς λόγοις ἀδικοῦμεν οὐδένα. [7] Ὅτι μέντοι οὐ καθ' ἡμᾶς μόνον ἀναστήσεται τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλοὺς τῶν φιλοσόφων, [8] περίεργον ἐπὶ τοῦ παρόντος δεικνύειν, ἵνα μὴ ἐξαγωνίους τοῖς προκειμένοις ἐπεισάγειν δοκῶμεν λόγους, [9] ἢ περὶ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν καὶ τῆς τούτων συστάσεως λέγοντες, ἢ ὅτι πρεσβύτερα τὰ ἀσώματα τῶν σωμάτων καὶ τὰ νοητὰ προάγει τῶν αἰσθητῶν, C [10] κἂν πρώτοις περιτυγχάνωμεν τοῖς αἰσθητοῖς, συνισταμένων ἐκ μὲν τῶν ἀσωμάτων κατὰ τὴν πρόσθεσιν τῶν νοητῶν [11] σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν τῶν αἰσθητῶν· οὐ γὰρ κωλύει [12] κατὰ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Πλάτωνα, γενομένης τῆς διαλύσεως τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν τὴν ἀρχὴν συνέστη ἀπὸ τῶν αὐτῶν αὐτὰ καὶ πάλιν συστῆναι. Ἀλλ' ἀνακείσθω μὲν ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος.

5. *Εἰ δέ τῳ κτλ.*] Est ἀνθυποφορά, qua eorum cachinnis occurrit qui resurrectionis mysterium veluti frivolum quoddam et anile commentum eludebant. Lactantius Instit. div. V. c. 12: „Si vobis sapientes videmur, imitamini; si stulti, contemnite aut etiam ridete, si libet: nobis enim stultitia nostra prodest."

6. *ἑαυτοὺς*] Desideratur in Mon.

7. *Ὅτι μέντοι κτλ.*] De philosophis idem disputantibus uberior est Iustinus Mart. De resurr. c. 6. Cf. ibi n. 22.

8. *περίεργον*] Bodl. 1. 2 περίεργος.

9. *ἢ*] Optimam lectionem Gesnerus prava emendatione ei substituit.

10. *κἂν*] Bodl. 1. 2. Act. sal. In Mon. verba *τῶν αἰσθητῶν καὶ πρώτοις περιτ. τ. αἰσθητοῖς*, in textu omissa, a correctoris manu in marg. habentur.

11. *σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν*] Haec desunt in Lub.; in Mon. tantummodo *σωμάτων* excidit. Ceteri codd. msti atque editi omittunt verba *τῶν αἰσθητῶν* post *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν*. Vidit Suffr. Petrus istis

reddituros nec futuram resurrectionem esse putant, sed cum corpore animam interire et quodammodo exstingui opinantur, eos verisimile est nulli facinori temperaturos; qui vero nihil omnino apud deum examini subtractum iri, ac corpus cum anima cuius motibus a ratione alienis et cupiditatibus ministravit punitum iri persuasum habent, eos ne levissimum quidem peccatum admissuros consentaneum est. Si cui autem merae nugae videntur, putrefactum et dissolutum et prorsus in nihilum redactum corpus iterum coalescere, non sane merito improbitatis opinionem propter eos qui non credunt referamus sed stultitiae; quibus enim rationibus nos decipimus iis neminem laedimus. Caeterum non nos solum corpora resurrectura censere, sed multis etiam philosophis idem videri, supervacaneum est impraesentiarum demonstrare, ne propositae orationi alienas inserere disputationes videamur, sive de iis quae mente et de iis quae sensu percipiuntur ac de eorum constitutione, sive hoc disserentes, incorporea esse antiquiora corporibus et ea quae sensu percipiuntur, licet prima nobis occurrant, iis quae mente percipiuntur esse posteriora, quippe quum ex incorporeis, per cumulatam coniunctionem insensibilium, constent corpora, et ex iis quae mente percipiuntur ea quae sensu; nihil enim prohibet secundum Pythagoram et Platonem quominus, factâ corporum dissolutione, quibus ex rebus primo coaluerant ex iisdem eadem rursus coagmententur. Sed supersedeamus hac de resurrectione disputatione.

flagitante sententia esse adiicienda. Repetita syllaba —*τῶν* effecit ut a scriba praetermitterentur. Fortasse, id quod Maranus commendavit, ut sibi Athenagoras constet in instituta divisione, legendum: *συνισταμένων ἐκ μὲν τῶν ἀσωμάτων, κατὰ τὴν ἐπισύνθεσιν, τῶν σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν τῶν αἰσθητῶν*. Aliorum coniectationes reprobo. Nimirum Gesnerus pro vulg. *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν οὐ γὰρ κωλύει* legi voluit: *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν οὐδὲν κωλύει*, Lindnerus autem deleri maluit vel *δὲ* vel *γὰρ* vel mutari *οὐ γὰρ* in *οὐδὲν*.

12. *κατὰ τὸν Πυθ. κ. τὸν Πλ.*] Platonis de hac re verba sunt in Timaeo; Pythagorae vero scripta ad nos non pervenerunt, quare ab aliis eius sectatoribus petenda sunt. *Suffr. Petrus.*

37. Ὑμεῖς δέ, ὦ πάντα ἐν πᾶσι φύσει καὶ [1] παιδείᾳ χρη-
στοὶ καὶ μέτριοι καὶ φιλάνθρωποι καὶ τῆς βασιλείας ἄξιοι, δια- D
λελυμένῳ μὲν τὰ ἐγκλήματα, ἐπιδεδειχότι δὲ ὅτι καὶ θεοσεβεῖς
καὶ ἐπιεικεῖς καὶ [2] τὰς ψυχὰς κεκολασμένοι, τὴν βασιλικὴν κεφα-
λὴν ἐπινεύσατε. Τίνες γὰρ καὶ δικαιότεροι ὧν δέονται τυχεῖν,
ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς [3] τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα ἵνα [4] παῖς
μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον [5] διαδέχησθε τὴν βασι-
λείαν, [6] αὔξην δὲ καὶ ἐπίδοσιν καὶ ἡ ἀρχὴ ὑμῶν, πάντων [7] ὑπο-
χειρίων γινομένων, λαμβάνῃ; Τοῦτο δ' ἐστὶ καὶ πρὸς [8] ἡμῶν,
[9] ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγοιμεν, αὐτοὶ δὲ πάντα τὰ
[10] κεκελευσμένα προθύμως ὑπηρετοῖμεν.

1. παιδείᾳ] Lub. παιδίᾳ.

2. τὰς] Morell. et Maran. errore omiserunt.

3. τῆς] Deest in Mon. et Lub.; in illo correctoris manus inseruit.

4. παῖς] Mon. πῶς, sed genuina lectio a manu recentiori supra lineam scripta est. Mox κατὰ ante τὸ δικ. in Arg. desideratur.

5. διαδέχησθε] Bodl. 1. 2 διαδέχεισθε. Male διαδέχηται Gesnerus coniecit legendum esse: „ut filius in regno olim parenti succedat." Velim consulas Prolegg. p. LXXI sq.

6. αὔξην] Sic codd. msti, Bodl. 2 et Aet. exceptis qui (ut Bodl. 1 in marg.) usitatius αὔξησιν praebent. Genuinam lectionem αὔξην servarunt Gesnerus eiusque pedisequus Rechenbergius; caeteri cum Ducaeo et Morello αὔξησιν textui inseruerunt. De voce αὔξη, *incrementum* (Plat. Tim. p. 44 B. al.), doctissimus I. G. Krabingerus (in collatione codicis Mon. mihi missa) consulendos dicit Thom. Mag. Eclog. vocc. Atticc. p. 10, 15 ed. Ritsch., Ast. ad Plat. Polit. p. 554 et Legg. p. 146, Valckenar. Adnotatt. ad Thom. Mag. p. 151 sq., Iacobs. ad Philostr. Imagg. p. 584 sq. Redundare καὶ ante ἡ ἀρχὴ Gesnero, Rechenbergio et Lindnero videtur. Sed alia est ratio huius particulae, hic quippe ἐπιτατικῶς (*etiam*) usurpatae. — Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Christianus ... necesse est ut et ipsum (imperatorem) salvum velit

37. Vos autem, o qui omnino in omnibus rebus naturâ et doctrinâ boni et moderati et humani et imperio digni estis, iam mihi, postquam criminationes dissolvi, ac nostram in deum pietatem et mansuetudinem et animae temperantiam demonstravi, regio capite adnuite. Quinam enim digniores qui ea quae petunt impetrent, quam qui pro imperio vestro precamur ut filius a patre, prout aequissimum est, regnum accipiatis, atque incrementis et accessionibus etiam imperium vestrum, omnibus ditioni vestrae subiectis, augeatur? Id autem et nostrae est utilitati, ut placatam et quietam vitam transigamus, et imperata omnia alacres ministremus.

cum toto romano imperio." Apol. c. 30: „Precantes sumus semper pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam" etc. Prudent. Peristeph. X. 417 — 420.

7. ὑποχειρίων] Sic aperte codd. msti: excipias Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon. qui ὑποχειρῶν exhibent. Sed Gesner. substituit ἐπιχειρίων, cum eoque Morell. Rechenberg. et (errore typographico) Dechair. faciunt; Duc. Maran. Lindner. recte ὑποχειρίων. Ex vulg. γιγνομένων (Par. 2. Arg. Lub. Bodl. 2. Mon. Bon.) effeci (reliquis codd. mstis fretus) γινομένων. Cf. c. 6. n. 19.

8. ἡμῶν] Ita codd. msti, praeter Bon. (ὑμῶν) et Aet. (ἡμᾶς). Editores ὑμῶν, exceptis Ducaeo Marano Lindnero qui recte ἡμῶν restituerunt. Christianos Athenagoras, ut ostendat quantum imperatorum causa cupiant, dicit in prosperis imperatorum rebus et in publicis commodis sua etiam commoda invenire.

9. ὅπως ἤρ. κ. ἡσ. βίον διάγοιμεν] 1 Timoth. 2, 2.

10. κεκελευσμένα] Lub. κελευόμενα. Sic etiam Arg. supra lineam. Iidem duo codd. mox ὑπερετοῖμεν, sed Arg. supra lineam ὑπηρετοίημεν.

ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ

[1] ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΝΕΚΡΩΝ.

---

1. [2] *Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας ἐχο-* 40 B
μένῳ παραφύεταί τι ψεῦδος· [3] *παραφύεται δὲ οὐκ ἐξ ὑποκει-*
μένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρμώμενον [4] *ἢ τῆς κατ' αὐτὸ ὅπερ*
ἐστὶν ἕκαστον αἰτίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὴν ἔκθεσμον σπορὰν ἐπὶ C
[5] *διαφθορᾷ τῆς ἀληθείας τετιμηκότων σπουδαζόμενον.* [6] *Τοῦτο*

1. *ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΝΕΚΡΩΝ*] Ita ex Parisino 1 et Ottoboniano (N. 94) reposui. Argentoratensis *περὶ ἀναστάσεως*, absque vocabulo *νεκρῶν*. Parisinus 3, in quo titulus non praefixus est, habet in marg. *περὶ ἀναστάσεως*. Caeteri codices msti (Parisinus 2, Claromontani 1. 2, Aetonensis, Bigotianus, Florentini 1. 2) pariter atque editores omnes (Nannius, Gesnerus-Stephanus, Morellus, Ducaeus, Fellus, Rechenbergius, Dechairius, Maranus) legunt *περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν*. Sed illa lectio, antiquissimo Parisino firmata (coll. Acct. apost. 23, 6. 24, 15. 21. 26, 23), magis concinna est ideoque etiam Carolo Benedicto Hase, doctissimo mstorum Bibliothecae Parisinae conservatori, cuius sententiam super ea percontatus sum, in literis ad me datis probata. Pari modo, ex coniectura omisso *τῶν* articulo, egregium hunc Athenagorae librum G. A. Teller (Fides dogm. de resurrect. carnis, Hal. et Helmst. 1766, p. 91) et C. A. Credner (*Beiträge z. Einleit. in d. bibl. Schriften* T. I, Hal. 1832, p. 54) citaverunt.

2. *Παντὶ δόγματι ... σπουδαζόμενον*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saeculi fortasse undecimi) et 2 (prima manu): *Ὅτι* [Dechairius *Τῷ* contra codd. mstos: illud *Ὅτι* est eius qui locum summatim refert] *παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ ἀληθείας ἐχομένῳ παρυφίσταταί τι ψεῦδος, οὐκ ἐκ φυσικῆς αἰτίας ὁρμώμενον, ἀλλ' ἐξ ἀθέσμου τῆς ἀληθείας διαφθορᾶς* [Dech. *διαφορᾶς* contra codd.] *τῶν τὸ ψεῦδος τετιμηκότων, ἐκ κακοσχόλων καὶ συκοφαντεῖν ἅπαν ἀγαθὸν καὶ θεῖον ἐσπουδακότων.* Cf. Supplic. p. Chr. c. 31. n. 5. Dechair. laudavit Cicer. De nat. deor. I. c. 5: „Non enim sumus ii quibus nihil verum esse videatur, sed ii qui omnibus veris falsa quaedam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa iudicandi et assen-

ATHENAGORAE

ATHENIENSIS PHILOSOPHI CHRISTIANI

DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

---

1. **Omni sententiae et doctrinae quae cum rerum veritate consentit adnascitur aliquid mendacii; adnascitur autem non ex subiecto aliquo principio secundum naturam productum aut ex propria cuiusque rei causa, sed ab iis qui adulterinum semen ad corruptionem veritatis cordi habent de industria excogitatum. Id autem licet deprehendere primo qui-**

tiendi nota." — Lectionem *ἐν τοῖς οὖσιν* Maranus ex Big. reposuit. Priores editores, ut est in reliquis codd. mstis, *ἐν τούτοις* exhibuere. Ms. Vall. *veritatem in sese admittenti.* „His vocibus *ἐν τοῖς οὖσιν* indicat Athenagoras veritatem certis rebus ac principiis constare, idque opponit iis quae mox de mendacio pronuntiat, nempe nullo illud subiecto principio niti, nulla naturali causa contineri" (Maran.). Falsa ista lectione *ἐν τούτοις* S. G. Lange (*Ausf. Geschichte d. Dogmen* T. I. p. 203) in errorem inductus putavit illud scholion esse genuinum libri De resurrectione initium: quam opinionem perversam iam Clarisse (De Athenag. vit. et scriptt. p. 26) reprobavit. Deest in Arg. *τι* ante *ψεῦδος*.

3. *παραφύεται*] Clar. 2 *παραφύσεται*, sed ab alia manu σ deletum est.

4. *ἢ*] Sic Duc. et Maran. ediderunt; caeteri editt. *ἡ* vitiose.

5. *διαφθορᾷ*] Par. 3 et Clar. 2 *διαφορᾷ*. — Rechenberg. protulit Clement. Alex. Strom. V. c. 3. §. 18: „*τοῖς μὲν γὰρ κακοῖς τοῦτο σύνηθες*," *φησὶν ὁ Ἐμπεδοκλῆς*, „*τὸ ἐθέλειν κρατεῖν τῶν ἀληθῶν διὰ τοῦ ἀπιστεῖν.*" Itaque *τεθολωμένῃ καρδίᾳ*, ut Basilius Homil. in Ps. 39 loquitur, in veritatis considerationem incumbunt.

6. *Τοῦτο δ' ἔστιν*] Editi *τ. δέ ἐστιν*. Aet. *τοῦτον ἐστὶν*. De sententia cf. Supplic. c. 7 (n. 8). Lactantius Inst. div. V. c. 3: „Philosophorum doctissimi, Plato et Aristoteles et Epicurus et Zeno, ipsi sibi repugnantia et contraria dixerunt. Haec est enim mendaciorum natura, ut cohaerere non possint." Clemens l. c. I. c. 13. §. 57: *Τὸ γὰρ ψεῦδος μυρίας ἐκτροπὰς ἔχει, καθάπερ αἱ Βάκχαι τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασαι μέλη.*

δ' ἔστιν εὑρεῖν πρῶτον μὲν ἐκ τῶν πάλαι ταῖς περὶ τούτων φροντίσιν ἐσχολακότων καὶ τῆς ἐκείνων πρός τε τοὺς ἑαυτῶν πρεσβυτέρους καὶ τοὺς ὁμοχρόνους γενομένης διαφορᾶς, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν ἐν μέσῳ στρεφομένων ταραχῆς. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀληθῶν οἱ τοιοῦτοι κατέλιπον ἀσυκοφάντητον, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, οὐ τὴν γνῶσιν, οὐ τὴν ἐνέργειαν, οὐ τὰ τούτοις ἐφεξῆς καθ' εἱρμὸν ἑπόμενα καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας ἡμῖν ὑπογράφοντα λόγον. Ἀλλ' οἱ μὲν πάντῃ καὶ καθάπαξ D
ἀπογινώσκουσι τὴν περὶ τούτων ἀλήθειαν, οἱ δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαστρέφουσιν, οἱ δὲ καὶ περὶ τῶν ἐμφανῶν ἀπορεῖν ἐπιτηδεύουσιν. Ὅθεν οἶμαι δεῖν τοῖς περὶ ταῦτα πονουμένοις λόγων διττῶν, τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας· καὶ τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας ἢ τοὺς ἀμφιβάλλοντας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς εὐγνωμονοῦντας καὶ μετ' εὐνοίας δεχομένους τὴν ἀλήθειαν. Ὧν ἕνεκεν χρὴ τοὺς περὶ τούτων ἐξετάζειν ἐθέλοντας τὴν ἑκάστοτε προκειμένην χρείαν σκοπεῖν καὶ ταύτῃ τοὺς λόγους 41
μετρεῖν, τήν τε περὶ τούτων τάξιν μεθαρμόζειν πρὸς τὸ δέον, καὶ μὴ τῷ δοκεῖν τὴν αὐτὴν πάντοτε φυλάττειν ἀρχὴν ἀμελεῖν τοῦ προσήκοντος καὶ τῆς ἐπιβαλλούσης ἑκάστῳ χώρας.

7. ἐν μέσῳ] Clar. 2 ἐμέσῳ.

8. τ. γνῶσιν ... τ. ἐνέργειαν] Scil. τοῦ θεοῦ. Cf. Sir. 36, 8. Ep. ad Rom. 11, 33; Sap. 7, 26. Ephes. 3, 7.

9. ἡμῖν] Nannius omisit. Transtulit: *imo nec pietatis depictricem orationem.* Valla: *libros quoque nobis relligionem exponentes.*

10. αὑτοῖς] Gesn.-Steph. et Rechenb. αὐτοῖς. Scriptor vero non reflexive loquitur. Cf. Suppl. c. 2. n. 9. Uterque c. 2 πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς recte edidit. — Par. 2 pro διαστρέφουσιν habet στρέφουσιν et supra lineam δια.

11. Ὅθεν οἶμαι κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 (prima manu) et 2: Ἐμφιλοσόφως ἄγαν καὶ τῇ ὑποθέσει οἰκείως προῆκται κατὰ τὸ παρὸν προοίμιον ὁ θαυμάσιος οὑτοσὶ καὶ θεῖος ἀνήρ, τά τε προϋπαντῶντα τὸν προκείμενον λόγον καὶ ὑποτέμνεσθαι κακοσχόλως πειρώμενα [Dech. πειρώμενον contra codd. mstos] προφαίνων, καὶ [Dech. hanc vocem omisit contra codd.] ὅπως χρὴ πρὸς αὐτὰ [Dech. ταῦτα contra codd.] παρασκευάζεσθαι τὸν ἀληθείας ἐχόμενον [scil. λόγον: Dech. ἑπόμενον contra codd.] ἐκπαιδεύων. Additur aliud scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: Ὅτι τοῖς περὶ δόγμα καὶ λόγον ἀληθῆ πονουμένοις διττῶν χρεία λόγων, ὑπὲρ καὶ περί, τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ ἐριστικούς,

dem ex iis qui olim in huiusmodi rebus investigandis versati sunt atque ex eorum et cum antiquioribus et cum aequalibus dissensione, non minime autem ex ipsa earum rerum quae in medio versantur perturbatione. Nullam enim veritatis partem tales homines a calumniis liberam reliquerunt, non essentiam dei, non [eius] scientiam, non operationem, non quae ex his aptâ serie consequuntur et pietatis formam nobis exprimunt. Sed alii veritatem in huiusmodi rebus omnino et in perpetuum desperant, alii ad suas opiniones detorquent, alii etiam res ante oculos positas de industria in dubium vocant. Unde arbitror iis qui operam in huiusmodi res insumunt duplici opus esse disputatione, alterâ pro veritate, alterâ de veritate: priori pro veritate adversus incredulos aut dubitantes, secundâ de veritate ad eos qui aequo sunt animo et veritatem lubenter suscipiunt. Quamobrem qui his de rebus quaerere volunt spectare debent quid quoque tempore expediat eoque disputandi rationem metiri, et disputationis ordinem ad id quod decet accommodare, neque, ut eamdem semper exordiendi rationem observare videantur, negligere convenientiam et locum quibusque rebus congruen-

τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς εὐγνωμόνως δεχομένους καὶ ἐπιεικῶς [sic codd. msti; Dech. ἐπεικῶς] τοὺς λόγους, οὓς καὶ χρὴ κατὰ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν προάγειν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τάξιν τοῦ ὑπὲρ καὶ περὶ κατὰ τὴν ἐπιβάλλουσαν τῷ πράγματι χρείαν προσνέμειν· προηγεῖται γὰρ τὸ εἰ ἔστιν καὶ τί ἔστιν [Dech. c. Par. 2 omisit καὶ τί ἔστιν, sed Par. 1 praebet] τοῦ τούτῳ συνηγορεῖν. Athenagoras igitur duas facit partes: pro veritate et de veritate: quarum in prima adversariorum obiectiones contra resurrectionem allatas diluit (c. 2 [n. 9] sqq.), in secunda christianam resurrectionis fidem confirmat (c. 11 [n. 21] sqq.); inter utramque partem, ut c. 11 ait, hoc interest quod in altera mendacium redarguitur, in altera veritas stabilitur.

12. τῶν μὲν ὑπὲρ τ. ἀληθ.] Haec in Aet. desiderantur. Mox verba τῶν δὲ [Aet. μὲν pro δὲ] περὶ τ. ἀληθείας· καὶ τῶν [Duc. τῆς mendose] μὲν ὑπὲρ τ. ἀληθείας ab Arg. absunt. Utrobique mendum creavit repetitum ἀληθείας.

13. τοὺς] Clar. 2 τὰς, sed in marg. τοὺς altera manu.

14. καὶ μὴ] Deest prior vocula in Aet., posterior in Par. 3 et Clar. 2.

15. τῆς] Non apparet in Aet.

Ὡς μὲν γὰρ πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, πάντοτε πρωτοστατοῦσιν οἱ περὶ [16] αὐτῆς λόγοι τῶν ὑπὲρ αὐτῆς, [17] ὡς δὲ πρὸς τὸ χρειωδέστερον, ἀνεστραμμένως οἱ ὑπὲρ αὐτῆς τῶν περὶ αὐτῆς. Οὔτε γὰρ γεωργὸς δύναιτ' ἂν προσηκόντως καταβάλλειν τῇ γῇ τὰ σπέρματα, μὴ προεξελὼν τὰ τῆς ἀγρίας B
ὕλης καὶ τοῖς καταβαλλομένοις ἡμέροις σπέρμασι λυμαινόμενα, οὔτε ἰατρὸς [18] ἐνεῖναί τι τῶν ὑγιεινῶν φαρμάκων τῷ δεομένῳ θεραπείας σώματι, μὴ τὴν ἐνοῦσαν κακίαν [19] προκαθήρας ἢ τὴν ἐπιῤῥέουσαν ἐπισχών· οὔτε μὴν ὁ τὴν ἀλήθειαν [20] ἐθέλων διδάσκειν, περὶ τῆς ἀληθείας λέγων, πεῖσαι δύναιτ' ἄν τινα ψευδοδοξίας τινὸς [21] ὑποικουρούσης τῇ τῶν ἀκουόντων διανοίᾳ καὶ τοῖς λόγοις ἀντιστατούσης. Διὸ πρὸς τὸ χρειωδέστερον ἀφορῶντες καὶ ἡμεῖς [22] προτάσσομεν ἔσθ' ὅτε τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λόγους τῶν περὶ τῆς ἀληθείας· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ποιῆ- C
σαι καὶ νῦν ἐπὶ τῶν τῆς ἀναστάσεως λόγων οὐκ ἄχρειον φαίνεται [23] σκοποῦσι τὸ δέον. [24] Καὶ γὰρ ἐν τούτοις εὑρίσκομεν τοὺς μὲν ἀπιστοῦντας πάντῃ, τινὰς [25] δὲ ἀμφιβάλλοντας, καὶ τῶν γε [26] τὰς πρώτας ὑποθέσεις δεξαμένων τινὰς ἐπ' ἴσης τοῖς

Tum in Clar. 2 ex voce ἑκάστῳ altera manus ἑκατέρῳ effecit. Denique in Arg. prior scriptura χώρας in χρείας est mutata.

16. αὐτῆς] Scil. ἀληθείας, de qua est sermo. Nannius substituit: *de rebus ... pro rebus.*

17. ὡς δὲ] Sine ratione Dechairius legendum ὥς γε coniecit. Formula ὡς μὲν πρὸς ... ὡς δὲ πρὸς haud insolens est: Ps.-Iustin. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 77 et 101 (Corp. Apoll. Vol. V) p. 108 et 152. C. 2 dicit ὅσον μὲν ... ὅσον δέ. Pro ἀνεστραμμένως Aet. ἀνεστραμμένης.

18. ἐνεῖναι] Cur Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) hanc aoristi II formam verbi συνίημι mutari velit cum praesenti tempore ἐνιέναι, non intelligo, praesertim sequente aoristo: *πεῖσαι δύναιτ' ἄν.* Pariter συνεῖναι apud alios apologetas temere tentatum est, ut exempla ad Tatian. c. 39 n. 6 a me allata docent.

19. προκαθήρας] Id Athenagorae ex Par. 1 et Big. reddidi. Caeteri codd. msti nec non editi προκαθάρας. Dicebant Attici καθῆραι teste Phrynicho. Interdum iis, ut Platoni, aoristus καθᾶραι illatus est culpa librariorum. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 25 et Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. IV. p. 760.

20. ἐθέλων διδάσκειν] Arg. Par. 3. Clar. 2 διδάσκειν ἐθέλων. Cf. Suppl. c. 1. n. 10.

21. ὑποικουρούσης] Aet. ὑποκουρούσης.

tem. Quantum enim ad demonstrationem et naturalem ordinem attinet, priores sunt semper sermones de veritate iis qui pro veritate sunt, quantum autem ad maiorem utilitatem, conversâ ratione hi pro veritate illis de veritate praeeunt. Neque enim possit agricola semina convenienter terrae committere, nisi prius sylvestrem materiam ac bonis seminibus nocentem evulserit, neque medicus salutare pharmacum aegroto corpori infundere, nisi prius residentem vitiositatem expurgarit aut irruentem cohibuerit: neque profecto qui veritatem docere vult possit, de veritate disserens, quemquam persuadere delitescente in audientium animo falsa aliqua opinione et iis quae dicuntur obstante. Quamobrem nos quoque, ad id quod utilius est respicientes, nonnunquam sermones pro veritate iis quae de veritate sunt praeponimus; pariter nunc quoque facere in hac de resurrectione pertractatione non inutile videtur considerantibus quid deceat. Nam hac etiam in re nonnullos invenimus omnino incredulos, quosdam dubitantes, atque ex iis qui prima principia susceperunt quos-

22. προτάσσομεν] Clar. 2 προστάσσομεν, sed σ erasum. Paullo ante Aet. ἀφορῶν τε pro ἀφορῶντες.

23. σκοποῦσι] Scil. ἡμῖν. Antea enim ἀφορῶντες καὶ ἡμεῖς. Arg. τοῖς σκοποῦσι.

24. Καὶ γὰρ ... ἀποροῦντας] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: Ὅτι [Dech. omisit contra codd. mstos] τῷ περὶ [Dech. omisit contra codd.] τῆς ἀναστάσεως λόγῳ οἱ μὲν πάντη [Dech. παντελῶς contr. codd] ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ ἀμφιβάλλουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν δεξαμένων ὡς ἔστιν ἀνάστασις [non recte intellexit scholiastes τὰς πρώτας ὑποθέσεις: n. 26] εἰσὶν [Dech. hoc verbum omisit contra codd.] οἵτινες [Dech. ὅτινες] ἐπ' ἴσης τοῖς ἀμφιβάλλουσιν ἀπιστοῦσιν ἀλόγως καὶ ἀναιτίως.

25. δὲ] Clar. 1. Aet. et Ms. Vall. καί: id quod editi quoque habent, excepto Maraniano.

26. τὰς πρώτας ὑποθέσεις] Coniici posset eos hîc designari qui recens conversi caetera quidem dogmata credebant, sed adhuc de resurrectione fluctuabant. Hanc enim pro veritate disputandi rationem, quam in prima parte operis sequitur Athenagoras, utilem esse ait c. 11 ad eorum qui recens ad religionem accessere dubitationes et falsas suspiciones evellendas. Sed satius est prima principia hîc intelligere omnipotentiam dei et mundi creationem illo volente. Non enim alia statuit principia Athenagoras in hac prima parte, quam postquam absol-

ἀμφιβάλλουσιν ἀποροῦντας· τὸ δὲ πάντων παραλογώτατον ὅτι ταῦτα [27] πάσχουσιν, οὐδ' ἥντιναοῦν ἔχοντες ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπιστίας ἀφορμήν, οὐδ' αἰτίαν εὑρίσκοντες εἰπεῖν εὔλογον, δι' ἣν ἀπιστοῦσιν ἢ [28] διαποροῦσιν.

2. [1] Σκοπῶμεν δὲ οὕτως. [2] Εἰ πᾶσα ἀπιστία μὴ προχεί- D
ρως καὶ κατά τινα δόξαν ἄκριτον ἐγγινομένη τισίν, ἀλλὰ μετά τινος αἰτίας ἰσχυρᾶς καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀσφαλείας· τότε [3] γὰρ τὸν εἰκότα σώζει λόγον, ὅταν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα περὶ οὗ ἀπιστοῦσιν ἄπιστον εἶναι δοκῇ· τὸ γάρ τοι τοῖς οὐκ οὖσιν ἀπίστοις ἀπιστεῖν ἀνθρώπων ἔργον οὐχ ὑγιαινούσῃ κρίσει περὶ τὴν ἀλήθειαν χρωμένων. Οὐκοῦν [4] χρὴ καὶ τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστοῦντας ἢ διαποροῦντας μὴ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς [5] ἀκρίτως καὶ τὸ τοῖς ἀκολάστοις κεχαρισμένον τὴν περὶ ταύτης ἐκφέρειν γνώμην, ἀλλ' ἢ [6] μηδεμιᾶς αἰτίας ἐξάπτειν τὴν τῶν 12
ἀνθρώπων γένεσιν (ὃ δὴ καὶ λίαν ἐστὶν [7] εὐεξέλεγκτον), ἢ τῷ θεῷ τὴν τῶν ὄντων ἀνατιθέντας [8] αἰτίαν εἰς τὴν τοῦδε τοῦ δόγ-

vit ait c. 11 se id quod sibi proposuerat perfecisse „tum per ea quae naturâ prima sunt, tum per ea quae ex his consequuntur.“ *Maranus.*

27. *πάσχουσιν*] Ms. Vall. *agunt* (= *πράττουσιν*).

28. *διαποροῦσιν*] Clar. 2 *διαποροῦσι.*

1. *Σκοπῶμεν*] Aet. *σκοποῦμεν.*

2. *Εἰ πᾶσα ἀπιστία κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ἔλεγχος ἐντεῦθεν ἤδη τῶν περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπίστως ἐχόντων ἀπὸ τοῦ μὴ προχείρως συλαγωγεῖσθαι* [sic codd. msti, nisi quod Par. 2 *συλλαγωγεῖσθαι* vitiose habet; Dech. *ἀ. τ. μὴ πρ. μὴ συλλαγωγεῖσθαι*: unde inepte coniecit *ἀ. τ. πρ. συναγωγεῖσθαι*] *τοῖς κατὰ ἄκριτον δόξαν οἰστρηλατουμένοις, ἀλλὰ μὴ μετ' ἰσχυρᾶς αἰτίας καὶ ἀσφαλείας· ἀφ' ὧν δὴ* [Dech. *δὲ* contra codd.] *καὶ τὸ πιστὸν πέφυκεν ἀναβλαστάνειν. Τὸ γὰρ τοῖς* [Dech. *τοῖς* omisit contra codd.] *ἄγαν πιστοῖς ἀπιστεῖν ἀνθρώπων ἔργον οὐχ ὑγιαινόντων τὸν λογισμόν. Εἰ δὲ τοῦτο οἱ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἢ διαποροῦντες* [scil. *ποιοῦσιν*], *εἰ μὲν μηδεμιᾶς αἰτίας ἐξάπτοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν τοῦτο ληροῦσιν, ἐγγύθεν τὸν ἔλεγχον τοῦτον* [codd. et Dech. *τοῦτο*] *ἀποίσονται· ἢ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν* [scil. *τῶν ὄντων*] *ἀνατιθέντες τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν ἢ* [Dech. *ἢ* omisit contra codd.] *ὡς ἀδύνατον ἢ ὡς ἀβούλητον* [Dech. *ἀβούλευτον* contra codd.] *τῷ θεῷ ἀπιστοῦσιν, ὅπερ ἐσχάτης ἀνοίας καὶ ἀσεβείας.* — Pro *Εἰ* Par. 3 et Clar. 2 *ὅτι* dederunt; Aet. illud *Εἰ* praetermisit. Mox Clar. 2 *καὶ τὴν κατὰ τὴν* vice *καὶ τῆς κατὰ τὴν*. Locum editores non intellexerunt.

dam non minus animi incertos quam qui dubitant: omnium autem absurdissimum est quod ita animo affecti sunt, quamvis nullam prorsus ex ipsis rebus habeant ansam incredulitatis, nec causam probabilem afferre possint, cur non credant aut cur dubitent.

2. Consideremus autem sic. Si omnis incredulitas non temere et ex inconsiderata opinione, sed cum gravi aliqua causa et tuta in inquirendo vero diligentia quibusdam insidet [, non est quod repugnetur]: tunc enim iustam habet rationem, quum ipsam rem cui fidem derogant incredibilem esse patet; profecto enim res quae non sunt incredibiles non credere hominum est minime sano de veritate iudicio utentium. Oportet igitur ut etiam qui resurrectioni fidem derogant aut de ea dubitant non ad id quod temere ipsis videtur et quod hominibus intemperantibus gratum est suam ea de re sententiam dirigant, sed aut nulla ex causa hominum originem repetant (quod sane perfacile refellitur), aut deo rerum causam adscribentes ad hoc dogma velut ad quoddam principium

Marani interpunctione *Εἰ πᾶσα* ... *ἀσφαλείας* (*τότε* ... *χρωμένων*) *οὐκοῦν* nihil lucramur. Medicinam excogitavit Hemsterhusius (ad Lucian., Opp. ed. Bip., Vol. III. p. 341) legendo *Εὔλογός ἐστι πᾶσα ἀπιστία κτλ.* Sed nimia est mutatio. Quid igitur? Apodosis ad verba *Εἰ πᾶσα* ... *ἀσφαλείας* supplenda est: *καλῶς ἔχει* (*so ist es gut*). Iam nulla restat difficultas verborum alioqui perobscurorum. Saepissime hoc *σχῆμα ἀναντακόδοτον* apud veteres reperitur: de quo adeas a me observata in Epist. ad Diogn. c. 3. n. 1 (Corp. Apoll. Vol. III. p. 165. coll. librum meum De Ep. ad Diogn. ed. 2. p. 101); adde Winer. *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 529 et Rost. *Griech. Gramm.* (ed. 7) p. 642. Cum *ἐγγινομένη* subaudias *ἐστίν*, ut alibi: cf. e. g. Suppl. c. 25. n. 1. Big. *ἐγγίνεται*. Hemsterhusius (l. c.) existimavit ex verbis *καὶ τῆς κ. τ. ἀλ. ἀσφαλείας* efficiendum esse *κἀκ τῆς κ. τ. ἀλ. ἀσαφείας*. Quamquam nulla est emendandi necessitas.

3. *γάρ*] Deest Par. 3 et Clar. 2.

4. *χρή*] Aet. non agnoscit.

5. *ἀκρίτως*] Abest a Par. 3 et Clar. 2. De verbis quae sequuntur cf. c. 19: *τὸ τοῖς ἀκολάστοις καὶ λάγνοις φίλον Φάγωμεν κτλ.*

6. *μηδεμιᾶς* ... *γένεσιν*] Big. *μηδεμίαν αἰτίαν ἐξάπτειν τῇ τῶν ἀνθρώπων γενέσει.*

7. *εὐεξέλεγκτον*] Hanc vocem (Plat. Hipp. mai. p. 293 D. ed. Steph.) Clar. 2 in *εὐξέλεκτον* deformavit.

8. *αἰτίαν*] Aet. *αἰτίας*.

ματος ἀποβλέπειν ὑπόθεσιν, καὶ διὰ ταύτης δεικνύναι τὴν ἀνά-
στασιν οὐδαμόθεν ἔχουσαν τὸ πιστόν. [9] Τοῦτο δὲ ποιήσουσιν,
ἐὰν δεῖξαι δυνηθῶσιν ἢ ἀδύνατον [10] ὂν τῷ θεῷ ἢ ἀβούλητον
τὰ νεκρωθέντα τῶν σωμάτων ἢ καὶ [11] πάντῃ διαλυθέντα πάλιν
ἑνῶσαι καὶ συναγαγεῖν πρὸς τὴν τῶν [12] αὐτῶν ἀνθρώπων σύ-
στασιν. Ἐὰν δὲ τοῦτο μὴ δύνωνται, παυσάσθωσαν τῆς ἀθέου ταύ- B
της ἀπιστίας καὶ τοῦ βλασφημεῖν ἃ μὴ θέμις· ὅτι γὰρ οὔτε τὸ ἀδύ-
νατον λέγοντες ἀληθεύουσιν οὔτε τὸ ἀβούλητον, ἐκ τῶν ῥηθησομέ-
νων [13] γενήσεται φανερόν. [14] Τὸ ἀδύνατόν τινι γινώσκεται κατ' ἀλή-
θειαν τοιοῦτον ἢ ἐκ τοῦ μὴ γινώσκειν [15] τὸ γενησόμενον, ἢ ἐκ τοῦ
δύναμιν ἀρκοῦσαν μὴ ἔχειν πρὸς τὸ ποιῆσαι καλῶς τὸ ἐγνωσμένον.
[16] Ὅ τε γὰρ ἀγνοῶν τι τῶν γενέσθαι δεόντων οὐκ ἂν οὔτ' ἐγειρῆσαι
οὔτε ποιῆσαι τὸ παράπαν δυνηθείη ὅπερ ἀγνοεῖ· ὅ τε γινώσκων
καλῶς τὸ ποιηθησόμενον, καὶ πόθεν γένοιτ' ἂν καὶ πῶς, δύνα-
μιν δὲ ἢ μηδ' ὅλως ἔχων πρὸς [17] τὸ ποιῆσαι τὸ γινωσκόμενον ἢ C

9. *Τοῦτο δὲ* etc.] Nunc Athenagoras in prima tractatus parte aggreditur confutare negantes resurrectionem, hoc usus dilemmate: „si resurrectio non futura est, aut ideo non est quia deus non potest aut quia non vult mortuos resuscitare.“ At utrumque demonstrat absurdum esse: non posse (c. 2—9) et non velle (c. 10). Rechenberg. laudavit Ioannem Dam. De orth. fide IV. c. 28. p. 29 simili modo dicentem: *Οὕτω τοίνυν πίστευε καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι θείᾳ βουλήσει καὶ νεύματι· σύνδρομον γὰρ ἔχει τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.*

10. *ὂν*] Non legitur in Par. 3 et Clar. 2.

11. *πάντῃ*] Arg. *πάντα*, sed in *πάντῃ* mutatum.

12. *αὐτῶν*] Abest a Par. 2. (Clar. 1?) Aet. et Ms. Vall.; pariter apud Nannium. Iam Stephanus, in editione Gesneriana, (ex Par. 3) reposuit.

13. *γενήσεται*] Deest Arg.

14. *Τὸ ἀδύνατον κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ὅτι* [Par. 2 et Dech. omisere] *τὸ ἀδύνατόν τινι ποιῆσαί τι ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ γενησομένου συμβαίνει ἢ ἐκ τοῦ μὴ αὐτάρκως ἔχειν πρὸς τὸ* [Par. 2 et Dech. *πρὸς τὸ* omisere] *ἐπιτελέσαι τὸ ἐγνωσμένον· ἐγχειρῆσαι γὰρ τοῖς ἀδυνάτοις οὐκ ἐν τοῖς σώφροσι λογισθείη. Ἄγνοιαν δὲ ἢ ἀδυναμίαν προσάπτειν* [Par. 2 et Dech. hoc verbum omisere] *θεῷ, τῷ* [Dech. *τὸ* contra codd. mstos] *καὶ πρὸ γενέσεως* [Dech. *γενέσθαι* contra codd.] *ἀκριβῶς λεπτογνοοῦντι* [nota novum hoc verbum, ut *ἀγνοέω* et *ἀμφιγνοέω* formatum neque in Steph. Thesauro repertum, pro quo Dech. contra codd. suppeditat inepte

respiciant, et ex eo demonstrent nihil omnino resurrectionem habere quod sit credibile. Id autem perficient, si demonstrare queant vel non posse deum vel nolle mortua corpora aut etiam omnino dissoluta iterum coagmentare et ut iidem homines constituantur conglutinare. Quodsi id non possint, desinant impie increduli esse et blasphemiis ea quae non licet appetere; nihil enim veri ab iis afferri, sive non posse dicant sive nolle, ex his quae dicemus perspicuum erit. Rem ab aliquo perfici non posse certo intelligitur aut ex eo quod non cognoscat quid faciendum sit, aut ex eo quod satis virium non habeat ad id quod cognovit praeclare efficiendum. Etenim qui ignorat quid faciendum sit nec aggredi nec perficere omnino potest quod ignorat; et qui praeclare novit quid faciendum sit, et unde et quomodo faciendum, vires autem aut nullas omnino habet ad faciendum quod cognoscit aut non

λεπτολογοῦντι] *τὸ πόθεν ἕκαστον τὴν σύστασιν. παρ' αὐτοῦ ληφθὲν ἔσχηκεν καὶ διαλυθὲν πάλιν εἰς ποῖα μετακεχώρηκεν, ἐσχάτης* [Dech. *ἑκάστης* contra codd.] *ἐστὶν ἀσεβείας. Ὁ γὰρ ἀκριβῶς οὕτως εἰδὼς πῶς ἀδυνάτως ἕξει ταῦτα λαβὼν πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπαναγαγεῖν;* — Dechair. attulit Cicer. De nat. deor. II. c. 30: „At et ignoratio rerum aliena naturae deorum est, et sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maiestatem deorum.“

15. *τὸ γενησόμενον*] Athenagoras erklärt gleich das *γενησόμενον* durch *ποιηθησόμενον, καὶ πόθεν γένοιτ' ἂν καὶ πῶς*, und noch deutlicher in der Anwendung *οὔτε ἀγνοεῖν τὸν θεὸν δυνατὸν τῶν ἀναστησομένων σωμάτων τὴν φύσιν κτλ.*, d. h. Gott müsste nur den Körper der wieder zusammengesetzt werden soll nicht genau kennen, wo seine Theile hingekommen seien welche dazu gehört haben. *Rössler*. — Antea pro *γινώσκεται* (Par. 1. Arg. Aet., at Big. *γίνεται*) et *γινώσκειν* (Par. 1. 2. 3. Arg. Clar. 2) editi *γιγνώσκεται* et *γιγνώσκειν* habent. Sed deinceps, ut omnes codd. msti, formam offerunt Nostro usitatam *γινώσκων* (Aet. *γινώσκον*), *γινωσκόμενον* (Clar. 2 *γινοσκόμενον*) etc. Cf. Suppl. c. 13. n. 10. Mox Clar. 2 *ἀλκοῦσαν* pro *ἀρκοῦσαν*.

16. *Ὅ τε γὰρ ... ὅ τε γιν.*] Ita ex Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 refinxi pro vulg. *ὁ γὰρ ... ὅτε γιν.* (Gesn. - Steph. Rechenb. Dech. *ὅ,τε γιν.*). Arg. Par. 3. Clar. 2. *δυνηθείη τὸ παράπαν* transpositis verbis. Tum Clar. 2 *ποιθησόμενον* pro *ποιηθησόμενον*.

17. *τὸ ποιῆσαι*] Deest Aet. Idem *ἀρκούσας* pro *ἀρκοῦσαν*.

μὴ ἀρκοῦσαν ἔχων, οὐκ ἂν ἐγχειρήσειε τὴν ἀρχήν, εἰ [18] σωφρο-
νοίη καὶ τὴν ἰδίαν ἐπισκέψαιτο δύναμιν, ἐγχειρήσας δὲ ἀπερι-
σκέπτως οὐκ ἂν ἐπιτελέσειε τὸ δόξαν. Ἀλλ' οὔτε ἀγνοεῖν τὸν θεὸν
δυνατὸν τῶν ἀναστησομένων σωμάτων [19] τὴν φύσιν κατά τε μέ-
ρος ὅλον καὶ μόριον, οὔτε μὴν [20] ὅποι χωρεῖ τῶν λυομένων ἕκα-
στον, καὶ ποῖον [21] τῶν στοιχείων μέρος δέδεκται τὸ λυθὲν καὶ
[22] χωρῆσαν πρὸς τὸ συγγενές, κἂν πάνυ παρ' ἀνθρώποις ἀδιά-
κριτον εἶναι δοκῇ τὸ τῷ παντὶ πάλιν προσφυῶς ἡνωμένον. Ὧι
γὰρ οὐκ ἠγνόητο [23] πρὸ τῆς οἰκείας ἑκάστου συστάσεως οὔτε τῶν D
γενησομένων στοιχείων ἡ φύσις ἐξ ὧν τὰ τῶν ἀνθρώπων σώ-
ματα, οὔτε τὰ μέρη τούτων ἐξ ὧν [24] ἤμελλεν λήψεσθαι τὸ δόξαν
πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρωπείου σώματος σύστασιν, εὔδηλον ὡς οὐ-
δὲ μετὰ τὸ διαλυθῆναι [25] τὸ πᾶν ἀγνοηθήσεται ποῦ κεχώρηκεν
ἕκαστον ὧν εἴληφε πρὸς τὴν ἑκάστου συμπλήρωσιν. [26] Ὅσον μὲν
γὰρ κατὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν παρ' ἡμῖν τῶν πραγμάτων τάξιν
καὶ τὴν ἐφ' ἑτέρων κρίσιν, μεῖζον τὸ τὰ μὴ γενόμενα προγι-
νώσκειν· ὅσον δὲ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τούτου σο- 43
φίαν, ἀμφότερα κατὰ φύσιν, καὶ ῥᾴδιον ἐπ' ἴσης [27] τῷ τὰ μὴ
γενόμενα προγινώσκειν τὸ καὶ διαλυθέντα γινώσκειν.

18. σωφρονοίη] Clar. 2 σωφρονείη. Dein ἐπισκέψαιτο (Par. 1. 3. Arg. Clar. 1. 2. Big.) pro vulg. ἐπισκέψεται reposui. Par. 3 et Clar. 2 non ἰδίαν (sic caett. codd.) sed οἰκείαν. Cf. c. 12. n. 9.

19. τὴν φ. . . . μόριον] Ita codd. msti et editi, nisi quod τε Par. 2. Aet. et Nannius omiserunt. Noli fortasse τὸ sive τι pro τε obtrudere. Est μέρος (ὅλον) membrum aliquod corporis (integrum) et μόριον pars alicuius membri. Cf. c. 3. n. 14. Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) scribendum censet sic: φύσιν ὅλων τε κατά τε μέρος καὶ μόριον. Non muto.

20. ὅποι] Par. 3 et Clar. 2 ὅπῃ.

21. τῶν στοιχείων] Codd. msti et editi τοῦ στοιχείου. Excipias Big.: unde Maranus τῶν στοιχείων recepit. Similis error reperitur c. 7. n. 9. Pro δέδεκται Aet. δεδίηται.

22. χωρῆσαν] Aet. χωρήσας. Mox idem καὶ κἂν.

23. πρὸ] Aet. πρὸς.

24. ἤμελλεν] Arg. Aet. et Dechair. ἔμελλεν. Par. 3 et Clar. 2 ἔμελλε, sine ν. De illa forma apud Atticos non repudiata adi Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 298 et Boeckh. ad Plat. Men. p. 148 sq. De addito ν cf. Suppl. c. 1. n. 2.

25. τὸ πᾶν] Designat auctor hac voce („das Ganze", cf. Aesch. Prom. 456, alios) corpus, μετὰ τὸ διαλυθῆναι = *postquam disso-*

satis idoneas, is prorsus non aggredietur, si sapiat ac vires suas consideret, temere autem aggressus non perficiet id quod sibi proposuit. Deum autem neque latere potest quae sit corporum ad vitam revocandorum natura, seu membra integra seu membrorum partes quod attinet, neque quo abeat unumquodque eorum quae dissolvuntur, neque quae pars elementorum exceperit id quod dissolutum in loca sibi congruentia migravit, quamvis hominibus discerni omnino non posse videatur quidquid cum partibus universi sibi cognatis rursus coaluit. Quem enim non latebat ante propriam cuiusque constitutionem neque futurorum elementorum natura, ex quibus humana corpora, neque eorumdem elementorum partes, ex quibus decerpturus erat id quod ipsi ad humani corporis constitutionem aptum videretur: facile patet eum neque, postquam totum [corpus] dissolutum fuerit, ignarum fore quonam migraverit unumquodque eorum quae ad cuiusque perfectionem adhibuerat. Nam quantum ad vigentem nunc apud nos rerum ordinem et de caeteris rebus iudicium attinet, maius est ea quae nondum sunt praenoscere; quantum autem ad dei maiestatem eiusque sapientiam attinet, utrumque secundum naturam [est], et quidem facile [est] aeque ea quae nondum sunt praenoscere ac quae dissoluta sunt cognoscere.

lutum fuerit nempe in diversa elementa, ut ex praecedentibus (*ποῖον τῶν στοιχείων μέρος δέδεκται τὸ λυθὲν*) patescit. Marano autem legendum videtur *εἰς τὸ πᾶν*, quum antea dictum sit: *τὸ τῷ παντὶ πάλιν προσφυῶς ἡνωμένον*. Reddidit: „postquam idem corpus in varias universi partes dissipatum fuerit."

26. *Ὅσον μὲν γὰρ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ἀνθρώποις μὲν γὰρ τοῦτο* [hanc vocem Par. 2 et Dech. omiserunt] *δοκεῖ μέγα, μόνον καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν* [Dech. *κατ' οἰκείαν* contra codd. mstos] *φύσιν τὸ τὰ μέλλοντα γινώσκειν, θεῷ δὲ μόνῳ τὸ καὶ ταῦτα εἰδέναι ἀκριβέστερον ἀνθρώπων καὶ πρὸς τούτοις καὶ τὰ διαλυθέντα πρὸς ποῖα μετακεχώρηκε.*

27. *τῷ*] Pendet ab *ἐπ' ἴσης*. C. 1: *ἐπ' ἴσης τοῖς ἀμφιβάλλουσιν*. Editores *ἐπ' ἴ.* commate a dativo *τῷ* inepte seiunxerunt. Aet. et Nannius *τὸ τῷ*. Idem editor postea *γινόμενα* vitiose.

3. *Καὶ* μὴν καὶ τὴν δύναμιν, ὡς ἔστιν ἀρκοῦσα πρὸς τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, δείκνυσιν ἡ τούτων αὐτῶν γένεσις. [1] *Εἰ* γὰρ μὴ ὄντα κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν ἐποίησε τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα καὶ τὰς τούτων ἀρχάς, καὶ διαλυθέντα, καθ' ὃν ἂν τύχῃ [2] τρόπον, ἀναστήσει μετὰ τῆς [3] ἴσης εὐμαρείας· ἐπ' ἴσης γὰρ αὐτῷ καὶ τοῦτο δυνατόν. *Καὶ* τῷ λόγῳ βλάβος B οὐδέν, κἂν ἐξ ὕλης ὑποθῶνταί τινες τὰς πρώτας ἀρχάς, κἂν ἐκ τῶν στοιχείων [4] ὡς πρώτων τὰ σώματα τὰ τῶν ἀνθρώπων, [5] κἂν ἐκ σπερμάτων. [6] *Ἧς* γάρ ἐστι δυνάμεως καὶ [7] τὴν παρ' αὐτοῖς νενομισμένην ἄμορφον οὖσαν μορφῶσαι, καὶ τὴν ἀνείδεον καὶ ἀδιακόσμητον πολλοῖς καὶ διαφόροις εἴδεσι κοσμῆσαι, καὶ τὰ μέρη τῶν στοιχείων εἰς ἓν συναγαγεῖν, καὶ τὸ σπέρμα ἓν ὂν καὶ ἁπλοῦν εἰς πολλὰ διελεῖν, καὶ τὸ ἀδιάρθρωτον διαρθρῶσαι, καὶ [8] τῷ μὴ ζῶντι δοῦναι ζωήν, τῆς αὐτῆς ἐστι καὶ τὸ [9] δια- C λελυμένον ἑνῶσαι, καὶ τὸ κείμενον ἀναστῆσαι, καὶ τὸ τεθνηκὸς ζωοποιῆσαι πάλιν, καὶ τὸ φθαρτὸν [10] μεταβαλεῖν εἰς ἀφθαρσίαν. [11] *Τοῦ* αὐτοῦ δ' ἂν εἴη καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ σοφίας καὶ

1. *Εἰ γὰρ μὴ ὄντα* etc.] Comp. c. 10. p. 50 B. Simili ratione alii priscae ecclesiae patres creationem protoplastorum ortumque omnium deinceps nascentium hominum dicunt dei potentiam probare ac maxime cum futura convenire corporum in vitam revocatione. Cf. ad Iustin. Mart. De resurr. c. 5. n. 15 et ad Tatian. c. 6. n. 5 observata.

2. *τρόπον*] Morell. et Duc. male *τύπον*.

3. *ἴσης*] Sic omnes codd. msti; etiam Ms. Vall. *a e q u a l i facilitate*. Editi vero *αὐτῆς*.

4. *ὡς πρώτων*] I. q. ut principiis omnium (Nann.), als Urstoffen (interpr. Campid.). Mox in Clar. 2 *τὰ* ante *τῶν ἀνθρ.* excidit.

5. *κἂν ἐκ*] Aet. *καὶ ἐν*.

6. *Ἧς γάρ ἐστι κτλ.*] S c h o l i o n in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ταῦτα προήχθη εἰπεῖν διά τε τὰ κατ' ἀρχὰς ὑποστάντα καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνα ἐκ συνδοιασμῶν* [Par. 2 et Dech. usitatius *συνδυασμῶν*] *ζώων ἢ σπερμάτων καταβολῆς προερχόμενα.*

7. *τὴν παρ' αὐτοῖς νενομισμένην*] Ita scripsi ope Par. 3. Clar. 2 et Big.; eamdem indicant scripturam Par. 1 et Arg., in quibus est *τὴν παρ' αὐτῆς νενομισμένην*. Ms. Vall.: *Nam quam deus habet potestatem ad eam quae informis est formandam p r o p t e r id quod putant.* Caeteri codd. msti (Par. 2. Clar. 1? Aet.) aeque ac editi *τὴν παρὰ τῆς νενομισμένης*. Dechair. supplet *φύσεως*, reddens cum Nannio *a sua conditione*. Solus Maranus dedit *τὴν παρ' αὐτοῖς νενο-*

3. Et profecto etiam potestatem [dei] excitandis ad vitam corporibus parem esse probat eorumdem origo. Nam si non exstantia hominum corpora eorumque principia in prima creatione fécit, etiam dissoluta, quolibet id contigerit modo, pari facilitate excitabit: pariter enim potest id quoque. Nec de hac ratione quidquam detrahitur, sive ex materia nonnulli prima principia, sive ex elementis ut principiis humana corpora componant, sive ex seminibus. Cuius enim potestatis est et informi ut ipsi existimant materiae formam affingere, et specie ac ornatu carentem multis variisque figuris ornare, et partes elementorum in unum cogere, et semen quae res una est et simplex in multa dividere, et quod incompositum est componere, et quod vitae expers est vitâ donare: eiusdem [potestatis] est et id quod dissolutum est coagmentare, et quod iacet excitare, et quod mortuum est ad vitam revocare, et quod corruptum est ad statum corruptionis expertem convertere. Eiusdem auctoris eiusdemque potestatis ac sa-

μισμένην. Cum *νενομισμένην* subintellige *ὕλην* ex antecedentibus, ita ut verba *ἄμορφον οὖσαν* locum obtineant appositionis.

8. *τῷ*] Deest Arg.

9. *διαλελυμένον*] Nannius *λελυμμένον* (sic).

10. *μεταβαλεῖν*] Duc. *μεταβάλλειν*. Pro *εἰς ἀφθαρσίαν* Arg. *εἰς ἄφθαρτον*.

11. *Τοῦ αὐτοῦ δ' ἂν εἴη κτλ.* usque ad finem c. 4] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Περὶ τῶν ἀπορουμένων τισὶν ὅτι πῶς δυνατὸν ἄνθρωπον ὑπὸ ἰχθύων βρωθέντα καὶ εἰς αὐτῶν ὑπόστασιν μεταβαλόντα καὶ πάλιν τῶν ἰχθύων* [*τ. ἰχθ.* omisit Dech. contra codd. mstos] *ὑπὸ ἀνθρώπων βρωθέντων ἢ καὶ* [hanc vocem Par. 2 et Dech. omiserunt] *ζώων ἑτέρων, ἅπερ πάλιν ὑπὸ* [Par. 2 et Dech. *ὑπ'*] *ἄλλων θηρίων ἐξηναλώθη καὶ πρὸς σύστασιν τῶν τούτων σωμάτων μετέβαλεν, — πῶς οὖν* [indicat *οὖν* apodosin] *τὸ εἰς τοσούτων ὑπόστασιν κατακερματισθὲν αὖθις ἐφ' ἑνὶ σώματι, ἀνθρώπου συστάσει, ἐξαναστῆναι* [repete animo *δυνατὸν* scil. *ἐστί*: Par. 2 *ἐξαναστῆσαι*, unde Dech. *ἐξαναστήσει* coniecit], *τινὰ τοῖς ἄλλοις ὑπόστασιν καταλιπὸν* [Par. 2 et Dech. *καταλιπὼν* et iidem mox *γραφεῖσιν* pro *τραφ.*] *τοῖς ὑπὸ τούτων τραφεῖσιν*; Coll. Ps.-Iustin. Quaestt. Gent. ad Christ. 15 (Corp. Apoll. Vol. V) p. 320 et XI (15) p. 340 ibique adnotata. Adiice Cyrill. Hieros. Catech. 18, Gregor. Nyss. De opif. hom. c. 26, Augustin. De civ. dei XXII. c. 20. Cf. infra c. 7. n. 20.

τὸ [12] διατεθρυμμένον πλήθει ζώων παντοδαπῶν, ὁπόσα τοῖς τοιούτοις σώμασιν ἐπιτρέχειν [13] εἴωθε καὶ τὸν ἐκ τούτων ἀγείρειν κόρον, διακρῖναι μὲν ἐκεῖθεν, ἑνῶσαι δὲ πάλιν τοῖς οἰκείοις [14] μέρεσι καὶ μορίοις, κἂν εἰς ἓν ἐξ ἐκείνων [15] χωρήσῃ ζῶον, κἂν εἰς πολλά, κἂν ἐντεῦθεν εἰς ἕτερα, κἂν [16] ἐκείνοις αὐτοῖς συνδιαλυθὲν ἐπὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς ἐνεχθῇ κατὰ τὴν φυσικὴν εἰς ταύτας ἀνάλυσιν· ὃ δὴ καὶ μάλιστα ταράττειν ἔδοξέ τινας D καὶ τῶν ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων, ἰσχυρὰς οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἡγησαμένων τὰς παρὰ τῶν πολλῶν φερομένας [17] διαπορήσεις.

4. Οὗτοι [1] δέ γέ φασιν πολλὰ μὲν σώματα τῶν ἐν ναυαγίοις [2] καὶ ποταμοῖς δυσθανάτων ἰχθύσι γενέσθαι τροφήν, πολλὰ δὲ τῶν ἐν πολέμοις θνησκόντων ἢ κατ᾽ ἄλλην τινὰ τραχυτέραν αἰτίαν καὶ πραγμάτων περίστασιν ταφῆς ἀμοιρούντων τοῖς προστυγχάνουσι ζώοις προκεῖσθαι βοράν. Τῶν οὖν οὕτως ἀναλισκομένων σωμάτων, καὶ τῶν ταῦτα συμπληρούντων [3] μερῶν καὶ μορίων εἰς πολὺ πλῆθος ζώων διαθρυπτομένων καὶ διὰ τῆς E τροφῆς [4] τοῖς τῶν τρεφομένων σώμασιν ἑνουμένων, πρῶτον μὲν τὴν διάκρισιν τούτων φασὶν ἀδύνατον, πρὸς δὲ ταύτῃ τὸ δεύτερον ἀπορώτερον. Τῶν γὰρ τὰ σώματα [5] τῶν ἀνθρώπων ἐκβοσκηθέντων ζώων, [6] ὁπόσα πρὸς τροφὴν ἀνθρώποις ἐπιτήδεια, διὰ τῆς τούτων γαστρὸς ἰόντων καὶ τοῖς τῶν μετειληφότων σώ-

12. διατεθρυμμένον] Aet. διατεθρεμμένον.

13. εἴωθε] Clar. 2 εἴωθεν. — Ἐκεῖθεν: h. e. ab illis animalibus.

14. μέρεσι καὶ μορίοις] Eadem formula deprehenditur cc. 4. 5. 6. 8. 16. 17. Cf. c. 2. n. 19. Nullam esse puto, ut Marani verbis utar, in prima voce difficultatem: et quum saepe in hoc opere occurrat, membra corporis ubique videtur significare. At quid sit μόριον fateor mihi non ita facile visum esse, nec sine plurima inquisitione perspexi membrorum partes hac voce designari. Supra c. 2 opponitur μόριον toti membro. Praeterea humores, pituitas, bilem et alia huiusmodi nequaquam hoc vocabulo significat Athenagoras, qui c. 7 declarat „resurgentia corpora ex propriis iterum partibus constare, nihil autem ex iis quae humida aut sicca, calida aut frigida dicuntur aut partem esse aut partis locum et speciem occupare, immo non semper in partibus alimentum accipientibus permanere, nec cum resurgentibus resurgere, nihil tum conferente ad vitam sanguine sive pituita sive bili sive spiritu.“ — Pro κἂν ... κἂν, quod sequitur, Aet. καὶ ... καὶ.

pientiae fuerit etiam id quod discerptum est ab omnis generis animalium multitudine, quaecumque eiusmodi corporibus accurrere solent suamque ex illis satietatem capere, inde separare, et propriis membris et membrorum partibus iterum adiungere, etiamsi in unum ex illis animalibus migraverit, etiamsi in multa, etiamsi inde in alia, etiamsi cum illis ipsis unà dissolutum ad prima principia secundum naturalem dissolutionem redierit: quod quidem nonnullos visum est maxime perturbare eosque sapientiae laude insignes, quibus graves nescio quo pacto visae sunt quae a vulgo iactantur dubitandi rationes.

4. Hi scilicet dicunt multa eorum corpora, qui in naufragiis et fluminibus misere perierunt, escam piscibus facta esse, multa item eorum, qui in bello obierunt aut ob aliam tristiorem aliquam causam et calamitatem sepultura caruerunt, quibuslibet feris exposita esse ad vorandum. Quum ergo sic absumta fuerint corpora, quumque membra et membrorum partes ex quibus constabant in plurimas belluas dilaniata et cum earum corporibus per nutritionem coagmentata fuerint: primo quidem fieri posse negant ut inde eliciantur, deinde vero aliud esse difficilius dicunt. Nam quum pastae humanis corporibus belluae, quotquot ad homines alendos aptae sunt, in eorum ventrem descendant et cum edentium corporibus

15. χωρήσῃ] Arg. χωρήσειν.

16. ἐκείνοις αὐτοῖς] Sic Par. 1. Clar. 1. Aet. Pariter supra τούτων αὐτῶν, c. 6 ταύτης γε αὐτῆς, c. 8 τούτοις αὐτοῖς, Suppl. c. 34 τούτους αὐτούς. Cf. ibi n. 10. Caeteri codd. msti αὐτοῖς ἐκείνοις. Pro συνδιαλυθὲν et ἐνεχθῇ Big. συνδιαλυθῇ et ἐνεχθῆναι.

17. διαπορήσεις] Aet. διακορήσεις.

1. δέ γέ] Big. δή γάρ, quae quidem lectio placet Marano. Sed non est quod offendas in illis particulis: δέ orationem pergit, γέ ad οὗτοι pertinet. Cf. Klotz. ad Devar. p. 361. Clar. 2 φασὶ, sine ν. Cf Suppl. c. 1. n. 2, c. 12. n. 22. al. Mox Aet. ἐναυγίοις pro ἐν ναυαγίοις.

2. καὶ] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. ἤ. Cf. c. 23. n. 12.

3. μερῶν κ. μορίων] Cf. c. 3, n. 14.

4. τοῖς] Deest Clar. 2. Tum Aet. τρεπομένων.

5. τῶν] Non est in Aet.

6. ὁπόσα] Par. 3 et Clar. 2 ὁμοίως ὡς.

μασιν ἑνουμένων, ἀνάγκην εἶναι [7] πᾶσαν, τὰ μέρη τῶν ἀνθρώπων, ὁπόσα τροφὴ γέγονε τοῖς μετειληφόσι [8] ζώοις, πρὸς ἕτερα τῶν ἀνθρώπων μεταχωρεῖν σώματα, τῶν μεταξὺ [9] τούτοις τραφέντων ζώων τὴν ἐξ ὧν ἐτράφησαν τροφὴν διαπορθμευόντων B εἰς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ὧν [10] ἐγένετο τροφή. *Εἶτα* τούτοις ἐπιτραγῳδοῦσι τὰς ἐν [11] λιμοῖς καὶ μανίαις τολμηθείσας τεκνοφαγίας καὶ τοὺς κατ' ἐπιβουλὴν ἐχθρῶν ὑπὸ τῶν γεννησαμένων [12] ἐδηδεσμένους παῖδας, καὶ [13] τὴν *Μηδικὴν* τράπεζαν ἐκείνην καὶ τὰ τραγικὰ δεῖπνα *Θυέστου* καὶ τοιαύτας δή τινας ἐπισυνείρουσι [14] παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις καινουργηθείσας συμφοράς· ἔκ τε τούτων κατασκευάζουσιν, ὡς νομίζουσιν, ἀδύνατον τὴν ἀνάστασιν, ὡς οὐ δυναμένων τῶν [15] αὐτῶν μερῶν ἑτέ- C ροις τε καὶ ἑτέροις συναναστῆναι σώμασιν, ἀλλ' ἤτοι τὰ τῶν προτέρων συστῆναι [16] μὴ δύνασθαι, μετεληλυθότων τῶν ταῦτα συμπληρούντων μερῶν πρὸς ἑτέρους, ἢ τούτων ἀποδοθέντων τοῖς προτέροις ἐνδεῶς ἕξειν τὰ τῶν ὑστέρων.

5. [1] *Ἐμοὶ* δὲ δοκοῦσιν οἱ τοιοῦτοι πρῶτον μὲν τὴν τοῦ δημιουργήσαντος καὶ διοικοῦντος τόδε τὸ πᾶν ἀγνοεῖν δύναμίν τε καὶ σοφίαν, ἑκάστου ζώου φύσει καὶ γένει τὴν προσφυῆ καὶ κατάλληλον συναρμόσαντος τροφήν, καὶ μήτε πᾶσαν φύσιν πρὸς

7. πᾶσαν] Arg. πᾶσι.

8. ζώοις] Nannius ζώης (sic) mendose.

9. τούτοις] Scil. τῶν ἀνθρώπων σώμασι. Par. 3 et Clar. 2 τούτων.

10. ἐγένετο] Nempe ζῶα. Par. 3 et Clar. 2 ἐγένοντο.

11. λιμοῖς] Clar. 2 λιμῷ. Idem καὶ omisit. Tum Aet. et Nannius ἐπιτολμηθείσας.

12. ἐδηδεσμένους] Arg. ἐδηδεμένους et Clar. 2 ἐδηδομένους.

13. τὴν Μηδ. τράπεζαν] Scholion in marg. Par. 1 (prima manu): Ἦν Ἅρπαγος [cod. Ἅρπαλος] ἐθοινᾶτο [cod. ἐθύνατο], ὅτι Κῦρον περιέσωσεν. Ἡ ἱστορία παρ' Ἡροδότῳ. Harpagus filii sui membra ab Astyage apposita imprudens comedit. Her. I. c. 119. Cf. Diogen. 6, 37.

14. παρ' Ἑλλ. κ. βαρβ.] Clar. 2 οὐ παρὰ βαρβάροις μόνον ἀλλὰ καὶ παρ' Ἕλλησι. Barbaros carne humana vescentes quod attinet, videsis Aelian. Var. hist. IV. c. 1 et Pompon. Mel. II. c. 1.

15. αὐτῶν] Clar. 1 αὐτοῦ.

16. μὴ] Aet. καί.

1. Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: Λύσις τῶν τοιού-

coagmententur: necesse esse omnino ut hominum corpora, quaecumque belluas istas aluere, in alia hominum migrent corpora, quippe quum belluae, quas interim aluere, acceptum alimentum in eos homines traiiciant quibus ipsae in cibum cedunt. Tum his tragice addunt liberos quos parentes fame aut insania urgente ausi sunt vorare et pueros quos per inimicorum insidias appositos epulati sunt, simulque Medicam illam mensam et tragicas coenas Thyestis et alia huiusmodi adnectunt novo calamitatis genere apud Graecos et barbaros perpetrata: ex quibus efficiunt, ut ipsis quidem videtur, impossibilem esse resurrectionem, quum eaedem partes cum aliis et aliis corporibus exsuscitari non possint, nam aut priorum corpora consistere non posse, partibus ex quibus constabant ad alios traductis, aut, si hae [partes] prioribus reddantur, imperfecta fore [corpora] posteriorum.

5. Sed mihi videntur eiusmodi homines primum quidem conditoris et gubernatoris universorum potestatem et sapientiam ignorare, qui uniuscuiusque animalis naturae et generi congruentem et aptum accommodavit cibum, ac neque omnem

των ἀπόρων. Ἀρέθα. [Omiserunt Ἀρέθα (sic) Par. 2 et Dech. — Quae igitur sequuntur ex scripto aliquo illius archiepiscopi Caesariensis desumta sunt: penes quem fuit Par. 1: Proll. p. XIII.] Εἰ μὲν [Par. 2 et Dech. μὲν οὖν] ἐν ταὐτῷ τὸ ληφθὲν εἰς τροφὴν [Dech. omisit εἰς τρ. contra codd. mstos] μεμενήκοι τῷ ζώῳ ἀμεταβλήτως, εἶχεν ἄν τινα ἀνθολκὴν ὁ λόγος καὶ πρὸς τὴν συγκατάθεσιν ἀπορίαν· ἐπειδὴ δὲ [omisit δὲ Dech. contra codd.] ποταμίων δίκην ῥευμάτων τὸ μὲν τῆς τροφῆς ὑπεισῆλθεν τοῦ [Par. 2 ὑπεισθέτου pro ὑπ. τοῦ, Dech. ὑπεισεθέτου] τέως συγκεκροτηκότος τὸν εἰληφότα ὑπεξελθόντος καὶ πρὸς τὰ συστήσαντα στοιχεῖα προκεχωρηκότος, ὡς μηδὲ τὸν αὐτὸν εἰλικρινῶς τὸν σήμερον ὄντα τῷ χθὲς χρηματίζειν, τί ἂν ἄπορον τῷ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν ἑκάστῳ [Dech. ἑκάστων contra codd.] τῆς συστάσεως ἐκεῖθεν ἐνδόντι, πάλιν ἐξ [hanc vocem Dech. omisit contra codd.] ἐκείνων ἐρανιζομένῳ τὰ γνήσια καὶ προσήγορα τῷ διασκεδασθέντι [Dech. τοῖς διασκεδασθεῖσι contra codd.] εἰς ἐκεῖνα ἀνεπιμίκτως, τῶν ὀθνείων τὴν ὁλοκληρίαν ἡμῖν προμηθεύσασθαι [Par. 2 et Dech. τὴν εὐκληρίαν ἡμῖν ταμιεύσασθαι];

ἕνωσιν ἢ κρᾶσιν παντὸς σώματος ἰέναι [2] δικαιώσαντος μήτε πρὸς D
διάκρισιν τῶν ἑνωθέντων ἀπόρως ἔχοντος, ἀλλὰ καὶ τῇ καθ'
ἕκαστον φύσει τῶν γενομένων τὸ δρᾶν ἢ πάσχειν ἃ πέφυκεν
ἐπιτρέποντος, ἄλλοτε [3] καὶ κωλύοντος, καὶ πᾶν ὃ βούλεται καὶ
πρὸς ὃ βούλεται συγχωροῦντος ἢ μεταστρέφοντος· πρὸς δὲ [4] τοῖς
εἰρημένοις μηδὲ τὴν ἑκάστου τῶν τρεφόντων ἢ τρεφομένων ἐπε-
σκέφθαι δύναμίν τε καὶ φύσιν. [5] Ἢ γὰρ ἂν ἔγνωσαν ὅτι μὴ
πᾶν ὃ προσφέρεταί τις ὑπενδόσει τῆς ἔξωθεν [6] ἀνάγκης, τοῦτο
γίνεται τῷ ζώῳ τροφὴ [7] προσφυής· ἀλλὰ τὰ μὲν ἅμα τῷ προσ- 46
ομιλῆσαι τοῖς [8] περιπτυσσομένοις τῆς κοιλίας μέρεσι φθείρεσθαι
πέφυκεν, ἐμούμενά τε καὶ διαχωρούμενα καὶ τρόπον [9] ἕτερον
διαφορούμενα, ὡς μηδὲ κατὰ βραχὺ τὴν πρώτην καὶ κατὰ φύσιν
ὑπομεῖναι πέψιν, [10] ἢ πού γε τὴν εἰς τὸ τρεφόμενον σύγκρασιν·
[11] ὥσπερ οὖν οὐδὲ πᾶν τὸ πεφθὲν καὶ τὴν πρώτην δεξάμενον
μεταβολὴν τοῖς τρεφομένοις μορίοις [12] προσπελάζει πάντως, τινῶν
μὲν κατ' αὐτὴν [13] τὴν γαστέρα τῆς θρεπτικῆς δυνάμεως ἀποκρι-
νομένων, τῶν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν μεταβολὴν καὶ τὴν [14] ἐν B
ἥπατι γινομένην πέψιν διακρινομένων, καὶ πρὸς ἕτερόν τι μετα-

2. *δικαιώσαντος*] Temere Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) opinatur *διοικήσαντος* legendum. Maiorem veritatis speciem habet *ἄλλοτε*, loco *ἀλλὰ καί*, ut respondeat sequenti *ἄλλοτε*. Arg. non *γενομένων* sed *γεννωμένων*. Cf. c. 15. n. 7 et Suppl. c. 4. n. 10.

3. *καί*] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. *δέ*. Deinde pro *πᾶν ὃ β*. Clar. 2 *παρ' ὁ β*. Idem verba *πρὸς ὃ βούλεται* praebet bis scripta. Cf. n. 6, c. 15. n. 4, Suppl. c. 14. n. 3.

4. *τοῖς εἰρ.*] Aet. *τοὺς εἰρημένους*. Infin. *ἐπεσκέφθαι* a *δοκοῦσιν* praecedenti pendet.

5. *Ἢ*] Nann. Morell. Duc. Maran. *ἦ*. In his voculis multum peccatur: Suppl. c. 21. n. 27. c. 22. n. 46. al. Tum *μή* deest Clar. 2. Postea Aet. *πᾶς* pro *πᾶν*. Denique Arg. *ὅτι* (sic) pro *ὃ*.

6. *ἀνάγκης*] Arg. *ἂν ἀνάγκης*. Illud *ἂν* culpa librarii natum est ex primis literis vocabuli *ἀνάγκης*. Cf. n. 3.

7. *προσφυής*] Big. *προσφυῶς*.

8. *περιπτ.*] Dechair. *περιττυσσομένοις* mendose. Paullo ante articulus *τῷ*, ante *προσομ.*, in Par. 2 et Aet. desideratur.

9. *ἕτερον*] Deest Aet. — Rechenberg. provocavit ad Nemesium, qui in libro *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* c. 23 (*περὶ τοῦ θρεπτικοῦ*) vim *animae nutrientis ἀποκριτικήν* scribit *ἐκκρίναι τὰ περιττὰ διὰ γαστρός, δι' οὔρων, δι' ἐμετῶν, δι' ἱδρώτων, διὰ στόματος, διὰ*

aturam cum quolibet corpore coalescere et commisceri vo-
iit neque eorum quae coaluerunt secernendorum difficultatem
xperitur, sed etiam singularum creaturarum naturae conce-
it ut quae sibi congruunt faciat aut patiatur, interdum impe-
it quoque, et quidquid vult et ad eum quem vult finem con-
edit aut interpellat; praeterea [videntur] neque eorum quae
lunt aut aluntur vim et naturam considerasse. Profecto enim
erspexissent non quidquid comedit aliquis, ut necessitati ex-
rriori cedat, id congruens esse animali alimentum: sed non-
ulla statim atque circumplicatis ventris partibus excepta
int corrumpi solere, dum scilicet vomuntur et secernuntur
t alio modo eiiciuntur, ita ut ne paullisper quidem primam
t naturalem coctionem sustineant, nedum cum partibus quae
utriuntur commisceantur: quemadmodum etiam neque quid-
uid coctum est et primam immutationem accepit omnino ad
artes quae nutriuntur pervenit, quippe quum nonnulla in
pso ventre facultatem nutriendi amittant, alia in secunda im-
iutatione et ea quae in hepate fit coctione secernantur, et

ινῶν, δι' ὤτων, δι' ὀφθαλμῶν, ιὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδή-ων πόρων.

10. ἤ που] Ita codd. msti, ann. Morell. Dechair. Reliqui editt. κου. Mox Nannius συντρεφόμε-ν (Aet.) pro vulg. τρεφόμενον ic caett. codd. msti).

11. ὡσπεροῦν] = *wie denn uch wirklich*. Valla: *quemadmo-um igitur*. Editi ὥσπερ οὖν. Par. et Clar. 2 οὖν omiserunt. Pro ιδὲ (id omnes codd. msti praebent) aran. μηδὲ substituit. Respondent erba antecedentibus ἀλλὰ τὰ μὲν τλ.

12. προσπελάζει] Arg. Par. 3. Aet. Clar. 2 προσπελάζειν. Sic Nannius quoque edidit.

13. τὴν] Non agnoscunt Par. 2. Aet. et Nannius. Idem editor mox ἀποκριναμένων.

14. ἐν ἥπατι] Haec disserit Athenagoras ex mente veterum physicorum, qui docuerunt nobiliorem chyli portionem ad hepar delatam ulterius elaborari, perfici ac in massam sanguineam mutari. Indeque facto sanguine illum ex hepate per venas distribui deferrique ad singulas corporis partes, ut in iis tertia coctione elaboratus in animalis substantiam vertatur. Vide Aemil. Parisanum, Medicum Venetum, l. VI. Exercit. II. c. 3. *Rechenberg.*

χωρούντων δὲ τὴν τοῦ τρέφειν ἐμβιβάζει δύναμιν· καὶ αὐτῆς [15]γε τῆς ἐν ἥπατι γινομένης μεταβολῆς οὐ πάσης [16]εἰς τροφὴν ἀνθρώποις χωρούσης, ἀλλ' εἰς ἃ πέφυκε περιττώματα διακρινομένης· τῆς τε [17]καταλειφθείσης τροφῆς ἐν αὐτοῖς ἔσθ' ὅτε τοῖς τρεφομένοις [18]μέρεσι καὶ μορίοις πρὸς ἕτερόν τι μεταβαλλούσης, κατὰ τὴν ἐπικράτειαν τοῦ [19]πλεονάζοντος ἢ περιττεύοντος καὶ φθείρειν πως ἢ πρὸς ἑαυτὸ τρέπειν τὸ πλησιάσαν εἰωθότος. C

6. *Πολλῆς* οὖν οὔσης ἐν πᾶσι τοῖς ζώοις τῆς φυσικῆς διαφορᾶς, καὶ αὐτῆς γε [1]τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς ἑκάστῳ γένει ζώου καὶ τῷ τρεφομένῳ σώματι συνεξαλλαττομένης, [2]τριττῆς δὲ κατὰ τὴν ἑκάστου ζώου τροφὴν γινομένης καθάρσεως καὶ διακρίσεως, δεῖ πάντως φθείρεσθαι μὲν [3]καὶ διαχωρεῖν ᾗ πέφυκεν ἢ πρὸς ἕτερόν [4]τι μεταβάλλειν πᾶν ὁπόσον ἀλλότριον εἰς τὴν τοῦ ζώου τροφήν, ὡς συγκραθῆναι μὴ δυνάμενον, συμβαίνουσαν δὲ [5]καὶ κατὰ φύσιν εἶναι τὴν τοῦ τρέφοντος σώματος δύναμιν ταῖς τοῦ τρεφομένου ζώου δυνάμεσι, καὶ ταύτην [6]ἐλθοῦσαν δι' ὧν πέφυκε κρητηρίων [7]καὶ καθαρθεῖσαν ἀκριβῶς τοῖς D φυσικοῖς καθαρσίοις εἰλικρινεστάτην γενέσθαι πρόσληψιν εἰς οὐ-

15. γε] Par. 2. Aet. et Nannius δὲ. Tum γινομένης in Clar. 2 excidit.

16. εἰς] Par. 2. Aet. et editi ἐς (c. 15. n. 20).

17. καταλειφθ.] Arg. καταλειφθήσης, Clar. 2. καταλεφθείσης.

18. μέρ. κ. μορ.] Cf. c. 3. n. 14. — Nemesius l. c.: Ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἕλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφήν, καὶ ἑλκύσας κατέχει καὶ κατασχὸν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξωθεῖ.

19. πλεονάζ. ἢ περιττ.] Par. 3 et Clar. 2 transpositis vocibus περιττ. ἢ πλεονάζ. In fine εἰωθότως. Pro ἢ περιττ. Big. ἢ ἐλλείποντος, aut quod deficit. Etiam interpres Campid.: „indem das in grösserem oder geringerem Maasse Vorhandene die Oberhand erhält." Nannius πρὸς ἑαυτῷ dedit, non πρὸς ἑαυτὸ: id quod in omnibus comparet codd. mstis.

1. τῆς] Aet. et Nann. non exhibent. Postea ἑκάστου Clar. 2 pro ἑκάστῳ.

2. τριττῆς] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2; editi (ut Par. 2. Clar. 1. Aet.?) male τρίτης. Mox iidem illi codd. msti γινομένης offerunt, cuius loco editi γενομένης habent. Cf. c. 7. n. 16 et c. 15. n. 22. Stephanus ante κατὰ vocem τῆς non male fortasse additam fore existimat.

3. καὶ διαχωρεῖν ... πρόσλη-

d aliud quidpiam commigrent quod a nutriendi facultate alie- um sit; et ipsa immutatio, quae in hepate fit, non tota ho- inibus in alimentum cedit, sed in consuetas superfluitates cernitur: et quod superest alimenti in ipsis illis membris membrorum partibus, quae nutriuntur, interdum in aliud uidpiam vertitur, prout dominatur id quod redundat aut xuriat et corrumpere aut in se convertere solet quidquid tigit.

6. Quum igitur multa sit in omnibus animalibus naturae arietas, et ipsum accommodatum ad naturam alimentum pro ario animalis et corporis quod nutritur genere immutetur, aumque triplex sit animalis cuiusque alimentorum expurga- o et secretio: necesse et omnino corrumpi et quo convenit iscedere aut in aliud quidpiam mutari quidquid alienum est b animalis nutritione, quippe quod coalescere non possit, ongruentem autem et secundum naturam esse facultatibus nimalis, quod nutritur, vim corporis nutrientis, eamque, ongruis colis percolatam et accurate naturae secretionibus xpurgatam, sincerissimum fieri substantiae incrementum;

ιν εἰς οὐσίαν] Scholion in marg. ar. 1 (manu saec. XI) et 2: α. εἰς κοσκυβαλισμὸν ἤτοι κόπρον. β. ς ἀλλοίωσιν ἀνοίκειον [Dech. ά- οίκειαν contra codd. mstos] καὶ ά- ρόσφυλον τῷ τρεφομένῳ [Dech. εφομένῳ contra codd.]. γ. εἰς εἰλι- κρινεστάτην ἀλλοίωσιν, ἥτις καὶ Par. 2 et Dech. καὶ omiserunt] πρόσ- φυς ἂν εἴη καὶ πρὸς οὐσίαν χω- οῦσα τοῦ τρεφομένου σώματος. aeterum in Par. 2, ut apud Dech., sunt α. β. γ. (= 1°. 2°. 3°.). — Iam ero desinunt scholia Par. 2 in edi- one Dechairiana. Quae dein- eps offero scholia ex Par. et 2 nunc primum prode- nt; mecum communicavit C. B. lase, illustrissimus manuscripto- rum Bibliothecae Parisinae conser- vator.

4. τι] Omisit Nannius. Mox Clar. 2 ὅσον pro ὁπόσον.

5. καὶ] Deest Aet.

6. ἐλθοῦσαν δι' ὧν κεφ. κρι- τηρίων] Nann.: „postquam descen- dit per naturalia, ut sic loquar, *cribra et secernicula.*" Interpr. Camp.: „wenn sie die von der Na- tur bestimmten Scheidungen durch- laufen hat." Triplex enim fit, ut scriptor antea exposuit (comp. c. 5. n. 14), in animantium cibis purifi- catio et excolatio (κάθαρσις καὶ διάκρισις). Itaque patet quid κρι- τηρίων nomine hic designet. Uti- tur verbo κρίνειν in eadem materia pro χωρίζειν.

7. καὶ] Deest Aet.

σίαν· ἣν δὴ καὶ μόνην ἐπαληθεύων ἄν τις τοῖς πράγμασιν [8] ὀνομάσειεν τροφήν, ὡς ἀποβάλλουσαν πᾶν ὁπόσον ἀλλότριον καὶ βλαβερὸν εἰς τὴν τοῦ τρεφομένου ζώου σύστασιν καὶ τὸν πολὺν ἐκεῖνον ὄγκον [9] ἐπεισαχθέντα πρὸς τὴν τῆς γαστρὸς ἀποπλήρωσιν καὶ τὴν τῆς ὀρέξεως θεραπείαν. Ἀλλὰ [10] ταύτην μὲν οὐκ ἄν τις ἀμφισβητήσειεν ἑνοῦσθαι τῷ τρεφομένῳ σώματι, [11] συνδιαπλεκομένην τε καὶ περιπλαττομένην πᾶσι τοῖς τούτου μέρεσι καὶ μορίοις· τὴν δὲ ἑτέρως [12] ἔχουσαν καὶ παρὰ φύσιν φθείρεσθαι μὲν ταχέως, ἣν ἐῤῥωμενεστέρᾳ συμμίξῃ δυνάμει, φθείρειν δὲ σὺν εὐμαρείᾳ τὴν κρατηθεῖσαν, εἴς τε μοχθηροὺς ἐκτρέπεσθαι χυμοὺς καὶ φαρμακώδεις ποιότητας, ὡς μηδὲν οἰκεῖον ἢ φίλον τῷ τρεφομένῳ σώματι φέρουσαν. Καὶ τούτου τεκμήριον μέγιστον τὸ πολλοῖς τῶν τρεφομένων ζώων ἐκ τούτων ἐπακολουθεῖν [13] ἄλγος ἢ κίνδυνον ἢ θάνατον, ἢν ὑπὸ σφοδροτέρας ὀρέξεως τῇ τροφῇ καταμεμιγμένον συνεφελκύσηταί τι [14] φαρμακῶδες καὶ παρὰ φύσιν· ὃ δὴ καὶ πάντως [15] φθαρτικὸν ἂν εἴη τοῦ τρεφομένου σώματος, εἴ γε τρέφεται μὲν τὰ τρεφόμενα τοῖς οἰκείοις καὶ κατὰ B
φύσιν, φθείρεται δὲ τοῖς ἐναντίοις. Εἴπερ οὖν τῇ διαφορᾷ τῶν τῇ φύσει διαφερόντων ζώων ἡ κατὰ φύσιν [16] συνδιῄρηται τροφή, καὶ ταύτης γε αὐτῆς [17] οὔτε πᾶν ὅπερ ἂν προσενέγκηται τὸ ζῶον οὔτε τὸ τυχὸν ἐκ τούτου τὴν πρὸς τὸ τρεφόμενον σῶμα

8. ὀνομάσειεν] Arg. Par. 3. Clar. 2 ὀνομάσειε. Cf. Suppl. c. 1. n. 2. Paullo antea Aet. τι pro τις.

9. ἐπεισαχθέντα] Ferri utcunque potest hoc participium ἐπεισαχθέντα [Nann.: *infarctum et inculcatum*] ab ἐπεισάγομαι. Sed aut valde fallor aut scriptum reliquit Athenagoras ἐπισαχθέντα per ι non ει, ab ἐπισάττομαι. [Par. 1 in marg. ἐπισαχθέντα. Arg. τὸν πολλὴν ἐ. ὄ. ἐπισχυθέντα, sed supra ι scriptum est ει et in marg. ab alia eaque antiquâ manu ἐπεισαχθέντα.] Significat enim ἐπισάττομαι non solum *sternor*, *insternor*, sed etiam *accumulor:* unde ἐπισαχθεὶς vel ἐπισεσαγμένος *accumulatus*, *congestus:* ut ita hic interpretaremur: „et magnam illam molem ad saburrandum ventrem congestam.“ Suum tamen cuique hic relinquo iudicium. [Maranus coniecturam istam assensu comprobavit.] Tolerari enim potest, ut dixi, etiam lectio ἐπεισαχθέντα. *Stephanus.*

10. ταύτην μὲν] Par. 2. Clar. 1 (?) Aet. et Ms. Vall. nec non editores (Marano excepto) addunt τὴν εἰλικρινεστάτην. Nannius reddidit

quam quidem solam alimentum appellaverit, si quis vera nomina rebus imponat, ut quae quidquid alienum et noxium est nutriendi animalis constitutioni et magnum illud pondus ad ventrem implendum et ad famem satiandam inculcatum abiiciat. Sed hoc quidem alimentum nemo dubitaverit cum corpore quod alitur coalescere, implicatum et conglutinatum omnibus eius membris et membrorum partibus: quod vero aliter se habet et a natura alienum est cito corrumpi, si in maiores vires inciderit, facile autem corrumpere si vicerit, et in pravos succos et venenatas qualitates converti, quippe quum corpori nutriendo nihil cognatum aut amicum ferat. Et huius rei maximum signum est quod in multis animalibus ex eiusmodi alimentis consequatur dolor aut periculum aut mors, si prae acriori appetitione aliquid venenosi et a natura alieni admixtum alimento traxerint: quod quidem corpori, quod alitur, perniciem omnino affert, siquidem quae aluntur cognatis et ad naturam accommodatis rebus aluntur, corrumpuntur vero contrariis. Igitur si pro varia animalium natura variae sunt ciborum naturae congruentium species, nec quidquid ex his ipsis [cibis] ab animali sumtum fuerit id cum corpore, quod alitur, totum coalescit, immo nec pars illius quaelibet, sed

hanc sincerissimam alimoniam. Equidem expunxi, quum a Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. absint. Habentur in marg. Par. 1 et Arg. (*ἤγουν τὴν εἰλικρινεστάτην*), ut ad lectorem monendum apposita: quod argumento est in aliorum codicum textum e margine irrepsisse. Mox Clar. 2 *ἀφισβητήσειεν*. Idem posthac *τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ*.

11. *συνδιαπλεκομένην*] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. Caeteri codd. msti aeque ac editi *συμπλεκομένην*. Amat Athenagoras istiusmodi composita. Dein Arg. *τούτων* pro *τούτου*, sc. *τ. σώματος*. De *μέρεσι κ. μορίοις* adi c. 3. n. 14.

12. *ἔχουσαν*] Nempe *τροφήν*. Big. *ἔχοντος*.

13. *ἄλγος*] Arg. *ἀλόγως* et supra lineam *ἄλγα*.

14. *φαρμακῶδες*] Aet. *φαρμακόδους*.

15. *φθαρτικὸν*] Clar. 2 *φαρτικόν*. Mox Aet. *τρεπομένου*, non *τρεφομένου*.

16. *συνδιήρηται*] Clar. 2 *διήρηται*. Aet. *τροπή* pro *τροφή*.

17. *οὔτε*] Aet. *ὅτι*.

δέχεται [18] σύγκρασιν, ἀλλ' αὐτὸ μόνον τὸ διὰ πάσης πέψεως κε-
καθαρμένον καὶ [19] μεταβεβληκὸς εἰλικρινῶς πρὸς τὴν τοῦ ποιοῦ
σώματος ἕνωσιν καὶ τοῖς τρεφομένοις μέρεσιν εὐάρμοστον, εὔδη-
λον ὡς [20] οὐδὲν τῶν παρὰ φύσιν ἑνωθείη ποτ' ἂν τούτοις οἷς οὐκ
ἔστι τροφὴ προσφυὴς καὶ κατάλληλος, ἀλλ' ἤτοι κατ' αὐτὴν τὴν C
κοιλίαν διαχωρεῖ, πρὶν ἕτερόν τινα γεννῆσαι χυμόν, ὠμὸν καὶ
διεφθαρμένον, ἢ συστὰν ἐπὶ [21] πλεῖον τίκτει πάθος ἢ νόσον
δυσίατον, συνδιαφθείρουσαν καὶ τὴν κατὰ φύσιν τροφὴν ἢ καὶ
αὐτὴν τὴν [22] τῆς τροφῆς δεομένην σάρκα. Ἀλλὰ κἂν ἀπωσθῇ
ποτε, φαρμάκοις τισὶν ἢ σιτίοις βελτίοσιν ἢ ταῖς φυσικαῖς
[23] δυνάμεσι νικηθέν, μετ' οὐκ ὀλίγης ἐξεῤῥύη τῆς βλάβης, ὡς
μηδὲν [24] φέρον τοῖς κατὰ φύσιν εἰρηνικὸν διὰ τὸ πρὸς τὴν
φύσιν ἀσύγκρατον.

7. Ὅλως δὲ κἂν συγχωρήσῃ τις τὴν ἐκ τούτων εἰσιοῦσαν
τροφὴν (προσειρήσθω δὲ τοῦτο συνηθέστερον), καίπερ οὖσαν D
παρὰ φύσιν, διακρίνεσθαι καὶ μεταβάλλειν εἰς ἕν τι τῶν ὑγραι-
νόντων ἢ [1] ξηραινόντων ἢ θερμαινόντων ἢ ψυχόντων, οὐδ' οὕ-
τως ἐκ τῶν συγχωρηθέντων [2] αὐτοῖς γενήσεταί τι προὔργου, τῶν
[3] μὲν ἀνισταμένων σωμάτων ἐκ τῶν οἰκείων μερῶν [4] πάλιν συν-
ισταμένων, οὐδενὸς δὲ τῶν εἰρημένων μέρους ὄντος, [5] οὐδὲ
τὴν ὡς μέρους ἐπέχοντος σχέσιν ἢ τάξιν, οὐ μὴν οὐδὲ παρα-
μένοντος πάντοτε τοῖς [6] τρεφομένοις τοῦ σώματος μέρεσιν, ἢ συν-
ανισταμένου [7] τοῖς ἀνισταμένοις, οὐδὲν συντελοῦντος ἔτι πρὸς
τὸ ζῆν οὐχ αἵματος [8] οὐ φλέγματος οὐ χολῆς οὐ πνεύματος. 47

18. σύγκρασιν] Clar. 2 σύκρασιν.

19. μεταβεβληκὸς] Aet. et Nannius μεταβεβηκός. Tum Arg. non ποιοῦ sed τοιούτου.

20. οὐδὲν] Par. 3 et Clar. 2 οὐδὲν ἂν, et mox πότε (sic) pro ποτ' ἄν.

21. πλεῖον] Par. 3 et Clar. 2 πλέον. Haec tantum forma in Supplicatione deprehenditur.

22. τῆς] Galland. (cum. exemplo Mar. Veneto) mendose praetermisit. Paullo antea Aet. κατὰ αὐτὴν pro καὶ αὐτήν.

23. δυν. νικ.] Par. 3 et Clar. 2 δυνάμεσιν ἡττηθέν. Deinde Aet. οὖσα pro οὐκ, et ἐξερύη pro ἐξεῤῥύη.

24. φέρον τοῖς] Nannius φέροντες. In fine Arg. ἀσύγκριτον, non ἀσύγκρατον.

ea tantum quae omni coctione expurgata et ad sinceram cum certo quodam corpore coagmentationem immutata et partibus nutriendis accommodata sit: liquet nihil umquam a natura alienum cum iis coagmentatum iri quibus nec aptum nec congruum est alimentum, sed aut crudum et corruptum per ipsam alvum eiici, antequam alium quempiam succum gignat, aut, si diutius consistat, dolorem ab eo gigni et morbum vix curabilem, qui aut cibum naturae congruentem aut ipsam carnem alimento egentem corrumpit. Sed etiamsi pellatur aliquando, aut quibusdam medicamentis aut cibis melioribus aut facultatibus naturalibus superatum, non sine magno discedit damno, quippe quum nihil pacificum ferat iis quae secundum naturam sunt, propterea quod cum natura coalescere non possit.

7. Omnino autem etiamsi quis concedat intromissum ex eiusmodi rebus alimentum (ita enim appelletur consuetudinis causa), quamquam praeter naturam sit, secerni et immutari in aliquid humidum aut siccum aut calidum aut frigidum, ne sic quidem his concessis quidquam promovebunt, propterea quod resurgentia corpora ex propriis iterum partibus constent, nulla autem earum rerum quas diximus pars [corporis] sit, neque partis speciem aut locum occupet, immo neque semper in partibus corporis alimentum accipientibus permaneat, neque cum resurgentibus resurgat, nihil tum ad vitam conferente sanguine sive pituita sive bili sive spiritu. Neque

1. *ξηραινόντων*] Nann. *ξηραινότων*.

2. *αὐτοῖς*] Aet. *αὐτῆς*.

3. *μὲν*] Aet. et Nannius omiserunt.

4. *πάλιν*] Aet. et Nannius non agnoscunt. Verba *ἐκ τῶν οἰκείων μ. π. συνισταμένων* in Arg. absunt. Mox *δὲ*, post *οὐδενὸς*, in Aet. excidit.

5. *οὐδὲ τὴν*] Par. 3 et Clar. 2 *οὐθ' ὅλως*. Pro *ὡς* Arg. *εἰς*. Non *ἢ τάξιν* Aet. sed *καὶ τάξιν*.

6. *τρεφομένοις*] Aet. *τρεφομένων*.

7. *τοῖς*] Par. 3. Clar. 2 et Maranus praetermiserunt.

8. *οὐ*] Exulat ab Aet. Verba *οὐ χολῆς οὐ πνεύματος* non habentur in Par. 1 et Arg.; nec leguntur *οὐ πνεύματος* in Par. 3 et Clar. 2.

[9] Οὐδὲ γὰρ ὧν ἐδεήθη ποτὲ τὰ τρεφόμενα σώματα δεηθήσεται
καὶ τότε, συνανῃρημένης τῇ τῶν τρεφομένων ἐνδείᾳ καὶ φθορᾷ
τῆς ἐξ ὧν ἐτρέφετο χρείας. Ἔπειθ' ὅτι κἂν μέχρι σαρκὸς φθά-
νειν τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης τροφῆς [10] μεταβολὴν ὑποθοῖτό τις, οὐδ'
οὕτως ἀνάγκη τις ἔσται τὴν νεωστὶ μεταβληθεῖσαν ἐκ τῆς [11] τοι-
ᾶσδε τροφῆς σάρκα, προσπελάσασαν ἑτέρου τινὸς ἀνθρώπου σώ-
ματι, πάλιν ὡς μέρος εἰς τὴν ἐκείνου τελεῖν συμπλήρωσιν, τῷ
μήτε αὐτὴν τὴν προσλαμβάνουσαν σάρκα πάντοτε φυλάττειν ἣν B
προσείληφε, μήτε τὴν ἑνωθεῖσαν [12] ταύτῃ μόνιμον εἶναι καὶ πα-
ραμένειν ᾗ προσετέθη, πολλὴν δὲ καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα δέχεσθαι
μεταβολήν, ποτὲ μὲν πόνοις ἢ φροντίσι διαφορουμένην, ἄλλοτε
δὲ [13] λύπαις ἢ καμάτοις ἢ νόσοις συντηκομένην, καὶ ταῖς ἐξ
[14] ἐγκαύσεως ἢ περιψύξεως ἐπιγενομέναις δυσκρασίαις, μὴ συμ-
μεταβαλλομένων σαρκὶ καὶ πιμελῇ τῶν δημῶν ἐν τῷ μένειν ἅπερ
[15] ἐστὶν τὴν τροφὴν δεχομένων. Τοιούτων δὲ [16] γινομένων ἐπὶ
τῆς σαρκὸς παθημάτων, πολύ γ' ἔτι μᾶλλον εὕροι τις ἂν ταῦτα
πάσχουσαν τὴν ἐξ ἀνοικείων τρεφομένην σάρκα, νῦν μὲν εἰς C
ὄγκον προϊοῦσαν καὶ πιαινομένην ἐξ ὧν [17] προσείληφεν, εἶτα
πάλιν ἀποπτύουσαν ὃν ἂν τύχῃ τρόπον καὶ [18] μειουμένην ἢ μιᾷ
τινι τῶν ἔμπροσθεν ῥηθεισῶν αἰτιῶν ἢ πλείοσι· [19] μόνα δὲ πα-

9. *Οὐδὲ γὰρ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὡραῖον [deest Par. 2] καὶ καταναγκαστικὸν εἰς συγκατάθεσιν. — Particula καὶ ante τότε in Aet. locum non obtinet. Pro τῶν τρεφομένων Clar. 1 τοῦ τρεφομένου.

10. *μεταβολὴν*] Aet. καταβολήν. Maranus transtulit: „Huc accedit quod, etiamsi quis" etc. Cf. Suppl. c. 4. n. 1 et c. 20. n. 20.

11. *τοιᾶσδε*] Par. 3 et Clar. 2 τοιαύτης. Mox Aet. προσπελασάσας.

12. *ταύτῃ*] Priores editt. cum μόνιμον iunxerunt, Maran. cum ἑνωθεῖσαν. Valla pronomen non transtulit. Arg. ταύτην. Aet. προετέθη pro προσετέθη.

13. *λύπαις*] Aet. πύσαις, omisso δὲ praegresso.

14. *ἐγκαύσ.*] Arg. ἐκκαύσεως. Tum Clar. 2 ἐπιγινομέναις.

15. *ἐστὶν*] Clar. 2 ἐστί. Cf. Suppl. c. 1. n. 2. Imprudenter Dechair. verba ἐν τῷ μένειν commatibus censuit includenda esse.

16. *γινομένων*] Id Stephani monitu reposui (Par. 1?); Maran. ἐπιγινομένων (Par. 2), priores editt. γενομένων (ut caett. codd. msti). Cf. c. 6. n. 2.

17. *προσείληφεν*] Ita codd. msti

enim quibus rebus aliquando egebant corpora, tum quum alerentur, iisdem etiam tunc temporis egebunt, una cum illius, qui alebatur, indigentia et corruptione etiam eorum ex quibus alebatur usu sublato. Iam si quis ponat inductam ex eiusmodi alimento immutationem certe ad carnem usque pervenire, ne sic quidem necesse fuerit mutatam recenter ex eiusmodi alimento carnem, si alterius hominis corpori accedat, rursus in partis loco ad eius complementum censeri, quippe quum neque ipsa caro, quae adsciscit, eam semper retineat quam adscivit, neque ea, quae adscita est, ibi constanter permaneat quo accessit, sed multam in diversa mutationem accipiat, nunc doloribus vel curis dissipata, nunc moeroribus vel laboribus vel morbis, et exortis ex aestu aut frigore intemperiis tabefacta, humoribus, qui cum carne et adipe immutantur, non accipientibus alimentum ut id quod sunt permaneant. Quum autem talia caro patiatur, certe multo magis haec pati reperias nutritam ex cibis haud congruentibus carnem, nunc turgescentem et pinguescentem ex iis quae accepit, deinde rursus abiicientem quolibet modo et imminutam ex causarum quas prius diximus una aliqua

(Aet. *προειλήφεν*); editi *προσείληφε*.

18. *μειουμένην*] Aet. *κειουμένην*. Cum praecedente part. *ἀποπτύουσαν* cogitatione suppleas *ἃ προσείληφεν*, *cibos assumtos*. Ex *πλείοσι*, quod mox legitur, Galland. (cum exemplo Mar. Veneto) *πλείουσι* fecit.

19. *μόνα*] Nempe *ἐκ τούτων ἃ προσείληφεν ἡ σάρξ*, *lediglich die Nahrung bleibe in den Gliedern des Körpers* (*τὰ μέρη*, membra corporis, c. 2. n. 19. c. 3. n. 14), *welche* etc. Cum participiis *τὴν ἐξειλεγμένην* et *προσπεφυκυῖαν* animo *σάρκα* subaudias. Editores, Nannium secuti, *μόνα* de carne interpretati sunt, ita quidem, ut verba *τὴν ὑ. τ. φ. ἐξειλεγμ. κτλ.* appositionis locum obtinerent: „solam autem manere eam carnem, quae colligandi, condensandi, fovendi vim habet, nimirum quae electa sit a natura" etc. Marano videtur legendum *μόνην*, scil. *σάρκα*: „eam autem, quae a natura electa est et iis adhaerescit quibuscum vitam naturae congruentem vitaeque labores adimplet, solam in partibus, quae ab ea colligari et contineri et foveri solent [interpr. Camp.: „zu deren Verbindung, Bedeckung und Erwärmung es von Natur bestimmt ist"], permanere." Athenagoras *τὴν ὑπὸ τῆς*

ραμένειν τοῖς μέρεσιν ἃ συνδεῖν ἢ στέγειν ἢ θάλπειν πέφυκεν τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξειλεγμένην καὶ τούτοις προσπεφυκυῖαν οἷς τὴν κατὰ φύσιν συνεξέπλησε ζωὴν καὶ τοὺς ἐν τῇ ζωῇ πόνους. [20]Ἀλλ' οὔτε γὰρ καθ' ὃ δεῖ κρινομένων τῶν ἔναγχος ἐξητασμένων, οὔτε κατὰ συγχώρησιν παραδεχθέντων τῶν ἐπ' ἐκεί- D
νοις γεγυμνασμένων, ἀληθὲς δεικνύναι δυνατὸν τὸ πρὸς αὐτῶν λεγόμενον, οὔτ' ἂν συγκραθείη ποτὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα τοῖς τῆς αὐτῆς οὖσι φύσεως, κἂν ὑπ' ἀγνοίας ποτὲ κλαπῶσι τὴν αἴσθησιν δι' ἑτέρου τινὸς μετασχόντες τοιούτου σώματος, κἂν αὐτόθεν ὑπ' ἐνδείας ἢ μανίας ὁμοειδοῦς τινος μιανθῶσι σώματι· [21]εἴ γε μὴ λελήθασιν ἡμᾶς ἀνθρωποειδεῖς τινες ὄντες θῆρες, ἢ μικτὴν ἔχοντες φύσιν ἐξ ἀνθρώπων καὶ θηρίων, οἵους πλάττειν εἰώθασιν οἱ τολμηρότεροι τῶν ποιητῶν.

8. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν μηδενὶ ζώῳ [1]πρὸς τροφὴν ἀποκληρωθέντων σωμάτων, μόνην δὲ τὴν εἰς γῆν ταφὴν ἐπὶ 18

φύσεως ἐξειλεγμένην vocat eam carnem quae talis est qualis debet esse, non contrariam naturae, sed veram ac genuinam, et τούτοις προσπεφυκυῖαν propriis cibis nutritam iisque affinem ac congenitam. Fortasse sunt qui pro ἐξειλεγμένην legerent ἐξειληγμένην. Non muto. Etiam Demosthenes 30, 34 (ed. Bekk.) εἴλεγμαι et Euripides Troad. 296 εἰλεγμένας vulgo exhibent. Pro πέφυκεν Clar. 2 πέφυκε. Cf. n. 15. Arg. non συνεξέπλησε sed συνεξέπληξε, ita tamen, ut σε supra ξε scriptum sit.

20. Ἀλλ' etc.] Dechair. verba οὔτε γὰρ ... λεγόμενον perverse semicirculis inclusit. Aet. et Big. παρὰ συγχώρησιν pro κατὰ συγχώρησιν. Iam supra, c. 3. n. 11, complures laudavi patres, qui eidem difficultati ab incredulis obiectae responderunt; sed responderunt alio modo atque Athenagoras, qui hanc quaestionem uberrime ac sagacissime tractavit. Hunc unum ut afferam, S. Augustinus loco supra citato argumentum proponit sic: „Quaeritur, cum caro mortui hominis etiam alterius fit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur? Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, ... num quisquam veridica ratione contendet totum digestum fuisse per imos meatus nihilque inde in eius carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies, quae fuit et non est, satis indicet quae illis escis detrimenta suppleta sint?“ Respondet autem hac ratione: „Quicquid carnium exhausit fames, utique in auras est exhalatum: unde diximus omnipotentem deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini in quo esse caro humana primitus coepit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo

aut ex pluribus: sola autem in partibus ea permanere quae colligare et continere et fovere solent carnem, quae a natura electa est et iis adhaerescit quibuscum vitam naturae congruentem vitaeque labores adimplet. Enimvero neque iis quae modo investigavimus ut par est diiudicatis, neque iis quae contra disputata sunt per concessionem approbatis, verum esse demonstrari possit id quod ab istis dicitur: neque umquam hominum corpera cum aliis eiusdem naturae coaluerint, sive imprudentes alicuius fraude sensum praeripiente degustent de eiusmodi corpore, sive per se ipsi inopia aut insania adducti se contaminent similis naturae corpore; quandoquidem nos non latet quasdam esse in humana forma belluas, vel compositam habere ex hominibus et belluis naturam, quales effingi solent ab audacioribus poetis.

8. Et quid attinet dicere de corporibus, quae nulli animali ad vescendum destinata neque aliud sepúlcrum quam

sumpta deputanda est: quae sicut aes alienum ei redhibenda est, unde sumpta est. Sua vero illi, quem fames exinanierat, ab eo, qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis, etsi omnibus periisset modis nec ulla eius materies in ullis naturae latebris remansisset, unde vellet eam repararet omnipotens." Cf. etiam quae in Enchiridio c. 88 scribit.

21. *εἴ γε* etc.] Haec Reinerus inepte interpretatus est: „Je ne prétends pas parler ici de certaines bêtes qui au debors ressemblent à l'homme, ni de celles dont la figure tient en même temps de l'homme et de la bête, si toutefois ce ne sont pas là des contes et de imaginations de poëtes." Scilicet sarcastice adiecta sunt, nisi egregie fallor. „Inveniuntur sane qui illa negabunt scientesque (*αὐτόθεν*) humanâ carne vescentur; quippe semibelluae." Infra c. 8 concludit expositionem verbis hisce: *Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ πλεῖον μηνύειν οὐκ εὔκαιρον· ὁμολογουμένην γὰρ ἔχει τὴν ἐπίκρισιν, τοῖς γε μὴ μιξοθήροις.* Est *εἴ γε* hîc, ut c. 6. p. 46 B. al., pro *ἐπεί γε*: cf. Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. IV. c. 3. §. 12. Particulâ *ἢ* eadem res, ut clarior fiat, duplici modo enuntiatur; respicit igitur Athenagoras ad Centauros, quos quidem Sophocles in Trach. saepe vocat *θῆρας*, coll. Hom. Il. 1, 268. 2, 743. Pind. Pyth. 3, 8, — ad Satyros, Faunos, Tritones, Nymphas, Sirenes: quos partim homines partim belluas fabulantur fuisse. Pronomen *τινες* ante *ὄντες* Clar. 2 non exhibet.

1. *πρὸς τροφὴν*] Nann. *προστροφὴν*, Big. *πρὸς τρυφὴν*. Voce *σωμάτων* intelligit corpora humana. Pro *εἰς γῆν* Aet. *εἰς τὴν γῆν*. Ex

τιμῇ τῆς φύσεως μεμοιραμένων, ὅπου γε [2]μηδ' ἄλλο τι τῶν
ζώων τοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἴδους εἰς τροφὴν ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιή-
σας, κἂν ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑτερογενῶν τροφὴ γίνηται κατὰ
φύσιν; [3]Εἰ μὲν οὖν ἔχουσι δεικνύναι σάρκας ἀνθρώπων ἀνθρώ-
ποις εἰς βρῶσιν ἀποκληρωθείσας, οὐδὲν κωλύσει τὰς [4]ἀλληλο-
φαγίας εἶναι κατὰ φύσιν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν τῇ φύσει συγκε-
χωρημένων, καὶ τούς γε τὰ τοιαῦτα λέγειν τολμῶντας τοῖς τῶν
φιλτάτων ἐντρυφᾶν σώμασιν, ὡς οἰκειοτέροις, ἢ καὶ τοὺς εὐ-
νουστάτους [5]σφίσι τούτοις αὐτοῖς ἑστιᾶν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν B
[6]οὐδ' εἰπεῖν εὐαγές, τὸ δὲ σαρκῶν ἀνθρώπων ἀνθρώπους με-
τασχεῖν ἔχθιστόν τι καὶ παμμίαρον καὶ πάσης ἐκθέσμου καὶ πα-
ρὰ φύσιν βρώσεως ἢ πράξεως ἐναγέστερον, [7]τὸ δὲ παρὰ φύσιν
οὐκ ἄν ποτε χωρήσειεν εἰς τροφὴν τοῖς ταύτης δεομένοις μέρεσι
καὶ μορίοις, τὸ δὲ μὴ χωροῦν εἰς τροφὴν οὐκ ἂν ἑνωθείη τού-
τοις ἃ μηδὲ τρέφειν πέφυκεν, οὐδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα
συγκριθείη ποτ' ἂν τοῖς ὁμοίοις σώμασιν, οἷς ἐστιν εἰς τροφὴν
[8]παρὰ φύσιν, κἂν πολλάκις διὰ τῆς τούτων ἴῃ γαστρὸς [9]κατά
τινα πικροτάτην συμφοράν· ἀποχωροῦντα δὲ τῆς θρεπτικῆς δυ- C
νάμεως, καὶ σκιδνάμενα πρὸς ἐκεῖνα πάλιν ἐξ ὧν τὴν πρώτην

μεμοιραμένων corrector in Arg. fecit μεμοιρασμένων.

2. μηδ'] Aet. μὴ δι'. Par. 3 et Clar. 2 οὐδ'. Galland. (cum exemplo Mar. Veneto) τῶν ante ζώων omisit errore. Arg. Par. 3. Clar. 2 non ἐκ (Aet. ἐξ) τοῦ αὐτοῦ sed ἐκ ταὐτοῦ. In Arg. alia manus supra prius τ scripsit οῦ.

3. Εἰ μὲν οὖν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ἐντρεπτικώτατον τοῦτο καὶ ἀνασκευαστικώτατον τῶν διὰ τὴν ἀλληλοφαγίαν οἰομένων τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖν.

4. ἀλληλοφαγίας] Clar. 2 ἀλληλοφανίας. Aet. mox ἀλλ' ὅτι pro ἄλλο τι. Tum τῆς φ., non τῇ φ.

5. σφίσι] Arg. φησί.

6. οὐδ'] Deest Arg.; Par. 3 et Clar. 2 οὔτ', Par. 2 οὐκ. Postea Dechair. τὸ μὲν (pro τὸ δὲ) mendose. Tum Clar. 2 τάμμῖαρον (sic), in marg. vero παμμίαρον. Idem cod. ἐναρέστερον, sed superadiecto γ in ἐναγέστερον mutatum.

7. τὸ δὲ π. φύσιν] Post haec verba in Arg. βρώσεως ἢ πράξεως ex praegressis culpâ scribae repetita sunt. Deinde εἰς τροφὴν, post χωρήσειεν, desiderantur apud Nannium. Idem edidit μέρεσι καὶ χωρίοις (Par. 2; μ. κ. κωρίοις Aet.) pro μ. κ. μορίοις (sic rell. codd. msti), qua de formula c. 3. n. 14 consulas; errorem iam Stephanus correxit.

terram in honorem naturae sortita sunt, quum ne ullum quidem animal creator animalibus eiusdem speciei ad vescendum addixerit, quamvis in aliis quibusdam diversi generis cibus sit ad naturam accommodatus? Si ergo possunt demonstrare carnes hominum hominibus ad vescendum destinatas esse, nihil vetabit quominus se invicem comedere naturae congruat, velut aliud quid ex iis quae naturâ concessa sunt, et qui talia dicere audent amicissimorum corporibus ad delicias epulentur, ut magis congruentibus, et eadem amicissimis apponant. Si vero id vel dictu impium est, homines autem de hominum carnibus degustare teterrimum quiddam et sceleratissimum est ac nefando omni et contra naturam cibo et facinore detestabilius, deinde si quod contra naturam est numquam membris et partibus alimento egentibus in alimentum cesserit, quod autem in alimentum non cedit nequaquam cum iis quae nutrire non solet coaluerit: numquam sane hominum corpora cum similibus sui corporibus, quibus hoc alimentum contra naturam est, coaluerint, quamvis saepe per eorum corpora pertranseant acerbissima aliqua calamitate; sed remota a nutriendi facultate, et inter eas universi par-

8. *παρὰ*] Arg. *περὶ*. Dein pro *ἤ* Aet. *ἦ*.

9. *κατά τινα πικρ. συμφοράν*] Etsi carnibus hominum temere occisorum vesci semper nefas apud gentes moratiores habitum est, tamen in summa fame et deficientibus aliis nutrimentis licere etiam carnibus hominum a nobis non caesorum vesci, nobilissimus Pufendorfius noster De I. N. et G. l. II. c. 6. §. 3 docet; miserandum quidem cibum illum nominat, nefarium vero dici posse negat. Atque hoc etiam Athenagoram voluisse verba de esu carnis humanae *κατά τινα πικροτάτην συμφοράν* indicio sunt. *Rechenberg.* Huic sententiae Pufendorfianae patrocinium ab Athenagora immerito petitur. Paullo ante dicebat „homines de hominum carnibus degustare teterrimum quiddam ac sceleratissimum esse ac nefando omni et contra naturam cibo et facinore detestabilius.“ Nec dicas eos excipi qui non occiderunt. Parvi enim id intererat ad propositum Athenagorae. Cibum eiusmodi nefarium et sceleratum appellat, ut probet naturae contrarium esse, nec id genuinum alimentum posse converti: quod quidem non minus ferit eos qui non occiderunt quam qui hoc facinus patrarunt. Praeterea c. 7 eos qui imprudentes de humana carne gustaverint distinguit ab iis qui

ἴσχε σύστασιν, ἑνοῦται μὲν [10] τούτοις ἐφ' ὅσον ἂν ἕκαστον τύχῃ χρόνον· ἐκεῖθεν δὲ διακριθέντα πάλιν σοφίᾳ καὶ [11] δυνάμει τοῦ πᾶσαν ζώου φύσιν σὺν ταῖς οἰκείαις δυνάμεσι συγκρίναντος [12] ἑνοῦται προσφυῶς ἕκαστον ἑκάστῳ, κἂν πυρὶ κανθῇ, κἂν ὕδατι κατασαπῇ, κἂν ὑπὸ θηρίων ἢ τῶν ἐπιτυχόντων ζώων καταδαπανηθῇ, κἂν τοῦ παντὸς σώματος ἐκκοπὲν προδιαλυθῇ τῶν ἄλλων μερῶν· ἑνωθέντα [13] δὲ πάλιν ἀλλήλοις τὴν αὐτὴν ἴσχει χώραν πρὸς τὴν τοῦ αὐτοῦ σώματος [14] ἁρμονίαν τε καὶ σύστασιν καὶ τὴν τοῦ D
νεκρωθέντος [15] ἢ καὶ πάντῃ διαλυθέντος ἀνάστασιν καὶ ζωήν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ πλεῖον μηκύνειν οὐκ [16] εὔκαιρον· ὁμολογουμένην γὰρ ἔχει τὴν ἐπίκρισιν, τοῖς γε μὴ μιξοθήροις.

9. [1] Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν εἰς τὴν προκειμένην ἐξέτασιν χρησιμωτέρων, παραιτοῦμαι [2] δὴ νῦν τοὺς καταφεύγοντας ἐπὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα καὶ τοὺς τούτων δημιουργοὺς ἀνθρώπους, οἳ τὰ συντριβέντα τῶν ἔργων ἢ χρόνῳ παλαιωθέντα ἢ καὶ ἄλλως διαφθαρέντα καινουργεῖν ἀδυνατοῦσιν, εἶτα ἐξ [3] ὁμοίου 19

scientes hoc committunt, quamquam „inopia aut insania adducti.“ Postremos semibelluas esse pronuntiat, nullo inter eos qui occiderunt aut non occiderunt delectu ac discrimine adhibito. His ergo verbis *κατά τινα πικροτάτην συμφοράν* non excusatur facinus edentium carnem humanam, sed generatim designantur omnes quibuscumque id evenit sive imprudentibus sive scientibus, sive occiderint sive non. · Eadem calamitatis voce pariter comprehendit c. 4 quidquid in hoc genere aut alieno scelere deceptis aut fame vel insania incitatis contigisse narratur. *Maranus.*

10. *τούτοις*] Nempe *ἐξ ὧν τὴν πρώτην ἴσχε σύστασιν.* His uniuntur ad tempus maius vel minus, quippe ante resurrectionem, prout cuique accidit; exinde (*ἐκεῖθεν* hic de tempore dictum; cf. Steph. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. III. p. 404) autem, in resurrectione, ab illis separantur et rursus coniunguntur ad priorem corporis compositionem, prout natura requirit. Hugo Grotius (De verit. relig. chr. II. c. 10), ut Rechenberg. adnotavit, non inconvenienter huc adplicat similitudinem de chemico desumtam: qui ut quae congenera sunt quamvis dissecta colligit, ita deus partes humani corporis distantes aut dissipatas reducet atque recomponet, idemque faciet in suo universo, quod in fornacibus aut vasis facere chemicos videmus.

11. *δυνάμει ... οἰκείαις*] Haec omnia desunt in Clar. 2, sed ab alia manu in marg. sunt addita. Particulam *καὶ* ante *δύναμει* Act. non agnoscit.

12. *ἑνοῦται . . . καταδαπανη-*

tes dissipata unde primum ortum habuerunt, cum iis iunguntur quantum cuique obtigerit temporis: exinde autem rursus separata illius sapientia et potestate, qui totam animalis naturam propriis facultatibus temperavit, secum invicem convenienti ratione coeunt, sive igne succensa, sive aquis putrefacta, sive a feris aut quibuslibet animalibus consumta fuerint, sive pars aliqua a toto corpore avulsa ante caeteras dissoluta sit: secum autem invicem rursus coagmentata eumdem occupant locum ad aptam eiusdem corporis compositionem et constitutionem et illius quod mortuum aut etiam omnino dissolutum erat resurrectionem et vitam. Haec igitur pluribus persequi non est opportunum; confessum enim habent iudicium, saltem apud eos qui non sunt semibelluae.

9. Quum autem multa sint ad propositam quaestionem utiliora, auditos impraesentiarum eos nolim qui ad humana opera confugiunt et ad eorum opifices homines, a quibus opera sua, si contrita aut tempore labefactata aut alia ratione fuerint corrupta, renovari non possunt, deinde ex figulorum

θῇ] Similiter Tatianus Or. ad Gr. c. 6: *Κᾂν πῦρ ἐξαφανίσῃ μου τὸ σαρκίον, ἐξατμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκεν· κᾂν ἐν ποταμοῖς, κᾂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ, κᾂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. Καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα· θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται, τὴν ὁρατὴν αὐτῷ μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον.*

13. δὲ] Aet. κᾂν.

14. ἁρμονίαν] Arg. ἁρμονίας.

15. ἢ κ. π. διαλ.] Omissa sunt in Arg.

16. εὔκαιρον] Par. 3 et Clar. 2 ἄκειρον. Negatio μὴ, ante μιξοθ., in Arg. deest. Nann. legit τοῖς γε μὴν μισοθήροις, unde interpretatus est: „saltem apud illos qui ferinos et belluarum ritus odio prosequuntur.“ Errorem iam Stephanus correxit. Valla ista verba τ. γ. μὴ μιξ. in translatione praetermisit. Caeterum adi c. 7. n. 21.

1. *Πολλῶν δὲ ὄντων κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι* [deest in Par. 2] *οἱ ἀπὸ τῆς κατ' ἀνθρώπους δημιουργῶν ἀσθενοῦς ἀπορίας ἐμπεδοῦν βουλόμενοι τὸ ἑαυτῶν ἀνούστατον δόγμα οὐκ ἔστιν ὅσον εἰπεῖν ἐξυβρίζουσιν εἰς θεόν, ἴσον λογιζόμενοι θεὸν καὶ ἀνθρώπους.* — Articulus τῶν, post ὄντων, deest in Aet.

2. δὴ] Nann. δὲ. Tu fortasse δή νυν scripseris.

3. ὁμ. τ. κεραμ.] Clar. 2 ὁ-

τοῖς κεραμεῦσι καὶ τέκτοσι δεικνύναι πειρωμένους τὸ καὶ τὸν [4] θεὸν μήτ' ἂν βουληθῆναι μήτε βουληθέντα δυνηθῆναι νεκρωθὲν ἢ [5] καὶ διαλυθὲν ἀναστῆσαι σῶμα, καὶ μὴ λογιζομένους ὅτι διὰ τούτων τοῖς χειρίστοις ἐξυβρίζουσιν εἰς θεόν, συνεξισοῦντες τῶν πάντη διεστηκότων τὰς [6] δυνάμεις, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ταύταις χρωμένων [7] τὰς οὐσίας καὶ τὰ τεχνητὰ τοῖς φυσικοῖς. Περὶ μὲν οὖν τούτων σπουδάζειν οὐκ ἀνεπιτίμητον· ἠλίθιον γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ [8] τοῖς ἐπιπολαίοις καὶ ματαίοις ἀντιλέγειν. Μακρῷ B γε μὴν ἐνδοξότερον καὶ πάντων ἀληθέστατον τὸ φῆσαι [9] τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον παρὰ θεῷ δυνατόν. Εἰ δὲ δι' αὐτῶν τούτων [10] ὡς ἐνδόξων καὶ διὰ πάντων τῶν μικρῷ πρόσθεν [11] ἐξητασμένων δείκνυσιν ὁ λόγος δυνατόν, εὔδηλον ὡς οὐκ ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀβούλητον.

10. [1] Τὸ γὰρ ἀβούλητον ἢ ὡς ἄδικον αὐτῷ ἐστιν ἀβούλητον [2] ἢ ὡς ἀνάξιον. Καὶ πάλιν τὸ ἄδικον ἢ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται τὸν ἀναστησόμενον ἢ περὶ ἄλλον τινὰ παρ' [3] αὐτόν. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐδεὶς ἀδικεῖται τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθ- C

μοίουτο σκεραμεῦσι, sed ab alia manu ῖ inter ο et σ positum est, vera lectio ut appareret.

4. θεὸν] Morell. et Duc. incuriâ omisere.

5. καὶ] Rechenb. negligenter praetermisit.

6. δυνάμεις] Gesn.-Stephan. vitiose δυνάμεος.

7. τὰς οὐσίας] Sic omnes codd. msti, exceptis Par. 3 et Clar. 2. Aet. qui τὰς οὐσίαις exhibent. Etiam Nann. et Maran. τὰς οὐσίας, sed caeteri editores ταῖς οὐσίαις praeter rationem. Antea Aet. ταύτας pro ταύταις.

8. τοῖς] Aet. τῆς.

9. τὸ ... δυνατόν] Coll. Luc. 18, 27 (Matth. 19, 26). Cicero De nat. deor. III. c. 39: „Vos enim *ipsi dicere soletis* nihil esse quod deus efficere non possit et quidem sine labore ullo." — Clar. 2 δυνατὸν παρὰ θεῷ verbis transpositis. Arg. παρὰ τῷ θεῷ δυνατόν.

10. ὡς ἐνδόξων] = *als der gewöhnlichen Ansicht Gemässes.* Contrarium est παράδοξον. Nann. et Mar.: *ut probabilia;* interpr. Camp.: „als richtig Annehmbares." Maranus: „Probabilia intellige ea quae certo probantur."

11. ἐξητασμένων] Aet. ἐξετασαμένων. Idem ἄλογος pro ὁ λόγος. Nannius ἔνδηλον, non εὔδηλον (c. 6. p. 46 B, c. 11. p. 50 B, c. 12. p. 53 A. al.).

1. Τὸ γὰρ ἀβούλητον κτλ.] *Scholion* in marg. Par. 1: Τοῦ κατὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι θεῷ τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων ποιῆσαι λῆρος· ἱκανὸν ἔλεγχον εἰληχότος ἐπὶ τὸ *ἀβούλητον* χωρῆσαι λοιπόν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀβούλητον

et fabrorum similitudine demonstrare conantur nec deum velle nec, si velit, posse mortuum aut etiam dissolutum corpus exsuscitare, neque reputant se per haec gravissimam deo contumeliam facere, dum nihil discriminis ponunt inter rerum omnino distantium facultates, vel potius inter eorum qui illis utuntur naturas atque inter ea quae arte et ea quae naturâ continentur. In haec igitur studium insumere reprehensione non caret; stolidum enim omnino est levia et inania refellere. Certe vero est multo congruentius consuetae sententiae et quidem omnium verissimum haecce dicere: quod apud homines fieri non potest id a deo posse fieri. Quodsi per haec ipsa, ut consuetae sententiae congruentia, et per omnia quae supra in quaestionem venerunt, rem posse fieri ratio demonstrat: liquet alienam non esse a [dei] potestate. Immo neque a voluntate aliena est.

10. Quod enim in dei voluntatem non cadit, vel ideo non cadit quod iniustum sit vel quod indignum. Rursus id quod iniustum est, vel circa eum qui resurrecturus est spectatur vel circa alium ab eo. Sed nulli creaturae externae, quae quidem in rerum natura numeratur, iniuriam fieri perspicuum

ἢ ὡς ἄδικόν ἐστιν ἀβούλητον ἢ ὡς ἀνάξιον. Ἀλλ' οὔτε ἄδικον θεῷ οὐδ' ἀνάξιον· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀβούλητον. Τὸ μὲν γὰρ ἄδικον ἢ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται τὸν ἀναστησόμενον ἢ περὶ ἄλλον. Ἀλλ' οὔτε τῶν ἔξωθεν ἀδικεῖταί τις· οὐ νοερὰ φύσις, οὐδὲ κτηνώδης. Ἡ νοερὰ μέν, ὅτι μὴ ἐμπόδιον αὐταῖς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. Πῶς δὲ ἡ τῶν ἀλόγων ἀδικηθείη, τῶν ἐν τῇ παλινζωΐᾳ μὴ ὄντων; Ἀφθάρτῳ γὰρ ζωῇ τίς ἡ τῶν πρὸς φθορὰν ὑπηρετούντων χρεία; Οὐ μέντοι οὐδὲ περὶ αὐτὸν τὸν ἀνιστάμενον ἐνθεωρηθείη τὸ ἄδικον τὴν ὁ λοκληρίαν ἀπολαμβάνοντα, ἣν δι' ἀγαθότητα τοῦ ἐξ ἀρχῆς παραγαγόντος ἐκληρώσατο. Οὐ τῷ σώματι ἄδικον, εἰ μὴ καὶ δόξαν φέρον τῷ κρείττονι συναπτομένῳ· οὐ τῇ ψυχῇ, τὸ κατ' ἀρχὰς οἰκητήριον καὶ ἄφθαρτον ἀναδεχομένῃ. Οὐ τῷ θεῷ ἀνάξιον, ὅτι μηδὲ ὅτε φθαρτὸν παρῆγεν ἀνάξιον· νῦν δὲ καὶ μᾶλλον ἐνδοξότερον ὅτε ἄφθαρτον ἀποτελέσει. Totum hoc scholion in Par. 2 desideratur.

2. ἢ ὡς ἀνάξ.] Arg. addit ἢ ὡς ἄδικον.

3. αὐτόν] Par. 3 et Clar. 2 αὐτοῖς.

πεποιημένον, παρέδραμεν. Οὔτε γὰρ [4] αἱ νοηταὶ φύσεις ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀναστάσεως ἀδικηθεῖεν ἄν· οὐδὲ γὰρ ἐμπόδιόν τι ταύταις πρὸς τὸ εἶναι, αἱ [5] βλάβος οὐχ ὕβρις ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις οὐδὲ [6] τῶν ἀψύχων· [7] οὐδὲ γὰρ ἔσται μετὰ τὴν ἀνάστασιν· περὶ δὲ τὸ μὴ ὂν οὐδὲν ἄδικον. Εἰ δὲ καὶ εἶναί τις ὑποθεῖτο [8] διὰ παντός, οὐκ ἂν ἀδικηθείη ταῦτα, τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀνισταμένων· εἰ γὰρ [9] ὑπείκοντα νῦν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων καὶ ταῖς τούτων χρείαις ὄντων [10] ἐνδεῶν, ὑπό τε ζυγὸν ἠγμένα καὶ δουλείαν παντοίαν, οὐδὲν ἀδικεῖται, [11] πολὺ μᾶλλον, ἀφθάρτων καὶ ἀνενδεῶν γενομένων καὶ μηκέτι δεομένων τῆς τούτων χρείας, [12] ἐλευθερωθέντα δὲ πάσης δουλείας οὐκ ἀδικηθήσεται. Οὐδὲ γάρ, εἰ φωνῆς μετεῖχεν, [13] ἐμέμψατο ἂν τὸν δημιουργὸν ὡς παρὰ τὸ δίκαιον ἐλαττούμενα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μὴ [14] τῆς αὐτῆς τούτοις τετύχηκεν ἀναστάσεως. Ὧν γὰρ ἡ φύσις οὐκ ἴση, τούτοις οὐδὲ τὸ τέλος ἴσον ὁ δίκαιος ἐπιμετρεῖ. Χωρὶς δὲ τούτων, παρ᾽ οἷς [15] οὐδεμία τοῦ δικαίου κρίσις οὐδὲ μέμψις ἀδικίας. Οὐ μὴν 50

4. *αἱ νοηταὶ φύσεις*] Scholiastae (n. 1) sunt *νοεραὶ φύσεις*, *naturae intelligentes*, h. e. angeli et homines. Cf. c. 12. n. 35 et Suppl. c. 24, coll. Iustin. Mart. Apol. I. c. 28. Opponitur enim ἡ τῶν ἀλόγων φύσις. Homines vero, quippe omnes resurrecturi, hic non designantur (nullam iis iniuriam fieri infra demum exponitur: Οὐ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνο φῆσαι δυνατὸν κτλ.), sed τινὲς παρ᾽ αὐτούς, h. e. procul dubio angeli (daemones a Gentilibus vocati), ab initio immortales ac sine fine perdurantes (c. 16. p. 67 D), qui ad Christianorum θεολογικὸν μέρος pertinent (Suppl. c. 10). Vocantur νοηταὶ φύσεις, quia ipsi non oculis sed mente cernuntur. C. 15: νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν. Sic deus ab Athenagora (Suppl. c. 5) dicitur νοητός, h. e. τῷ μόνῳ καὶ λόγῳ θεωρούμενος, cf. Suppl. cc. 4. 10 (n. 2) 22. 23. Pariter a Platone (Tim. p. 48. 92. ed. Steph.) dicitur. Opponitur ὁρατόν (Polit. VI. p. 509 D); consociantur τὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ νοητόν (Phaedr. p. 80 B), atque νοητόν τε καὶ ἀειδές (l. c. p. 83 B) et ἀσώματον (Soph. p. 246 B).

5. *βλάβος*] Arg. *βλάβη*.

6. *τῶν ἀψύχων*] Big. *τῶν ἐμψύχων*.

7. *οὐδὲ γὰρ ἔσται*] In marg. editionis Nannianae adnotatum est τὸ γὰρ παρέλκει, sed adnotatum, opinor, ὄναρ οὐχ ὕπαρ. *Stephanus*. Caeterum adparet inde, alienum a crasso fanaticorum errore Athenagoram fuisse, qui bestias homini familiares etiam in vitam revocatum iri

est. Nec enim spiritualibus naturis noceat hominum resurrectio: prorsus non enim iis impedimento est quo minus sint, non damnum aut iniuriam infert hominum resurrectio; nec vero etiam [noceat] brutorum et inanimorum naturae: prorsus non enim erunt post resurrectionem; quod autem non exsistit iniuriam non accipit. Si vero etiam fingas ea semper futura esse, nullam accipient iniuriam, hominum corporibus renovatis; nam si nunc hominum naturae eorumque, dum adhuc egeni sunt, usui obsequentia ac sub iugum et servitutem omnem missa nullam accipiunt iniuriam, multo magis, iisdem hominibus extra perpessionem et indigentiam omnem positis nec iam eiusmodi rerum usu indigentibus, liberata omni servitute non accipient iniuriam. Neque enim, si voce instructa essent, creatorem incusarent quod immerito infra homines, non eamdem atque illi resurrectionem sortita, collocentur. Quorum enim natura non est aequalis, neque etiam iis finem aequalem is qui aequus est constituit. Praeterea apud eos, quibus nulla iustitiae notio, neque [est] ulla ob iniustitiam querela. Nec vero etiam illud dici potest iniustitiam

cum Cotsacko medico Bremensi somniarunt. Quem errorem diu ante confutavit Aen. Gazaei Theophrastus in Dialogo platonico-christiano de resurrectione mortuorum c. 7: Διὰ τί μὴ καὶ τῶν ἀλόγων ἀνάστασις γίνεται; p. 74 et 75 ed. Barth. *Rechenberg*. Cf. A. Ostertag *Evang. Missions-Magazin* Bas. 1857. p. 47.

8. διὰ παντός] Sic Nannius divise; caett. editt. διαπαντός. Mox ille ταύτῃ (Aet. et Par. 2) pro ταῦτα.

9. ὑπεἰκ. νῦν] Clar. 2 νῦν ὑπεἰκ.

10. ἐνδεῶν] Aet. ἐνδεῶς.

11. πολὺ] Aet. πολλὺ (n. 19).

12. ἐλευθ. ... οὐκ ἀδικηθῆσ.] Coll. Rom. 8, 21.

13. ᾐτιάσατο] Mor. Duc. Mar. ᾐτιάσαντο mendose.

14. τῆς αὐτῆς] Par. 3 et Clar. 2 τοῖς αὐτοῖς. Mox Maran. ex vulg. τετύχηκεν (codd. msti omnes) effecit τετύχεν (sic).

15. οὐδεμία τ. δ. κρίσις] Ita Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. et Maranus. (Clar. 2 κρίσιν.) Caeteri οὐδὲ τ. δ. μία κρίσις. Rechenb.: „Animantia bruta ut iuris ita iustitiae nullum habere sensum, dudum ex rationis defectu, quo homine inferiores sunt, philosophi probarunt. Cf. Selden De iure nat. et gent. l. I. c. 15. Si illa a quibusdam factis sceleratis abhorrere dicuntur, id naturae fieri instinctu, nulla vero legis aut iustitiae reverentia putan-

[16] οὐδ' ἐκεῖνο φῆσαι δυνατὸν ὡς περὶ αὐτὸν θεωρεῖταί τις ἀδικία τὸν ἀνιστάμενον ἄνθρωπον. Ἔστι μὲν γὰρ οὗτος ἐκ ψυχῆς [17] καὶ σώματος, οὔτε δὲ εἰς ψυχὴν οὔτε εἰς σῶμα δέχεται τὴν ἀδικίαν. Οὔτε γὰρ τὴν ψυχὴν ἀδικεῖσθαι [18] φήσει τις σωφρονῶν, ὅτι λήσεταί γε ταύτῃ συνεκβάλλων καὶ τὴν παροῦσαν ζωήν· εἰ γὰρ νῦν ἐν φθαρτῷ καὶ παθητῷ [19] κατοικοῦσα σώματι μηδὲν ἠδίκηται, πολὺ μᾶλλον [20] ἀφθάρτῳ καὶ ἀπαθεῖ συζῶσα οὐκ ἀδικηθήσεται. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ σῶμα ἀδικεῖταί τι· [21] εἰ γὰρ B νῦν φθαρτὸν ἀφθάρτῳ συνὸν οὐκ ἀδικεῖται, δῆλον ὅτι οὐδ' ἄφθαρτον ἀφθάρτῳ συνὸν ἀδικηθήσεται. Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο φαίη τις ἂν ὡς ἀνάξιον ἔργον [22] τοῦ θεοῦ τὸ διαλυθὲν ἀναστῆσαι σῶμα καὶ συναγαγεῖν· εἰ γὰρ τὸ χεῖρον [23] οὐκ ἀνάξιον, τοῦτ' ἔστι τὸ φθαρτὸν ποιῆσαι σῶμα καὶ παθητόν, [24] πολὺ μᾶλλον τὸ κρεῖττον οὐκ ἀνάξιον, ὅπερ ἐστὶν ἄφθαρτον καὶ ἀπαθές.

11. *Εἰ δὲ* διὰ τῶν κατὰ φύσιν πρώτων καὶ τῶν τούτοις ἑπομένων δέδεικται τῶν ἐξητασμένων ἕκαστον, εὔδηλον ὅτι καὶ δυνατὸν καὶ βουλητὸν καὶ ἄξιον τοῦ δημιουργήσαντος ἔργον ἡ τῶν C
[1] διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασις· διὰ γὰρ τούτων ἐδείχθη ψεῦ-

dum est. Sic Theseus apud Senecam Hippolyto v. 913: *Ferae quoque ipsae Veneris evitant nefas, Generisque leges inscius servat pudor.*"

16. οὐδ'] Editi οὐδὲ (Par. 2. Arg. Aet.). Paullo infra omnes οὐδ' ἐκεῖνο.

17. καὶ] Aet. non agnoscit.

18. φήσει τις σωφρονῶν] Arg. φήσειέ τις σώφρων ὤν. Pro λήσεται, quod sequitur, Arg. κλήσεται habet. E. G. Gersdorfius, Bibl. univ. Lips. praef., mecum communicavit beatum patrem suum in marg. edit. Dechair. adnotasse „legendum χρήσεται." Dechairius (cum prioribus editoribus) insulsam Nannii versionem repetiit: „Neque sapiens animam iniuriam pati dicet, ideo quod hoc modo non eam rationem vitae retineat, in qua iam in praesentia agit." Iam Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 137) transtulit recte: „Neque enim sapiens quisquam dixerit animam iniuria affici, siquidem hoc ipso (ταύτῃ = *hoc modo*, cc. 12. 16) imprudens (structura v. λανθάνω c. partic. satis nota est, c. 16 et Suppl. c. 22) simul eiiciet (h. e. iniustam pronuntiabit) etiam vitam praesentem." Interpres Campid.: „Denn Niemand, der bei gesundem Verstande ist, wird sagen die Seele leide Unrecht, weil er in diesem Falle unvermerkt zugleich auch das gegenwärtige Leben verwerfen wird."

19. κατοικοῦσα] Clar. 2 κατοικοῦσαν. Mox Aet. ἀδίκηται pro

aliquam circa hominem reviviscentem spectari. Constat enim is ex anima et corpore, sed neque in animam neque in corpus accipit iniuriam. Neque enim quisquam, si sapiat, iniuriam dicet animae fieri, quod imprudens hoc modo simul vitam quoque praesentem excludat; nam si nunc in corpore corruptioni et perpessioni obnoxio habitans nihil iniuriae passa est, multo minus patietur cum eodem corruptionis et perpessionis experte coniuncta. Neque etiam corpori quidquam fit iniuriae; nam si nunc, corruptioni obnoxium cum incorrupto coniunctum, non laeditur, perspicuum est illud prorsus non laesum iri si incorruptum cum incorrupto coniungatur. Nec vero etiam illud quisquam dixerit opus indignum deo esse corpus dissolutum exsuscitare et colligere; nam si deterius non indignum [eo fuit], id est corruptioni et perpessioni obnoxium corpus facere, multo minus praestantius indignum [erit], id est [corpus facere] a corruptione et perpessione immune.

11. Quodsi tum per ea quae naturâ prima sunt, tum per ea quae ex his consequuntur, unumquodque eorum quae in quaestionem venerunt demonstratum est, liquet corporum dissolutorum resurrectionem opus esse eiusmodi quod deus et facere et velle possit quodque eo dignum sit; ex his enim

ἠδίκηται, et *πολλὺ* pro *πολὺ* (n. 11 et 24).

20. *ἀφθάρτῳ*] Aet. *φθαρτῷ*.

21. *εἰ γὰρ ... ἀδικηθήσεται*] Ita locum restitui ope Par. 3 et Clar. 2. (Clar. 2 *φθαρτῷ* pro *φθαρτὸν*.) Caeteri codd. msti *εἰ γὰρ νῦν φθαρτὸν ἀφθάρτῳ συνὸν, οὐδ' ἀφθάρτῳ* (Arg. et Ms. Vall. *ἄφθαρτον*) *ἀδικηθήσεται. Οὐ μὴν κτλ.* Sic editi quoque. Solus Maranus utriusque illius codicis lectionem refinxit, dicens: „Non displicet haec sententia: *Si nunc corruptibile incorruptibili animae coniunctum est, neque etiam incorruptione laedetur:* sed plenior et accuratior illorum mstorum sensus." Par. 1 et 2 (vestigia istius lectionis genuinae indicantes) in marg.: *Εἰ γὰρ* [Par. 2: *Τὸ ὁλόκληρον οὕτως· Εἰ γὰρ*] *νῦν φθαρτῷ συνὸν οὐκ ἀδικεῖται, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἀφθάρτῳ συνὸν οὐκ ἀδικηθήσεται.*

22. *τοῦ*] Id ex Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 pro vulg. *πως* (Par. 2. Aet.) reposui.

23. *οὐκ*] Aet. *οὐ*.

24. *πολὺ*] Aet. *πολλὺ* (n. 19). De sententia cf. c. 3. n. 1.

1. *διαλυθέντων*] Nannius *ἀναλυθέντων* (Aet.).

δος τὸ τούτοις ἀντικείμενον καὶ τὸ τῶν ἀπιστούντων παράλογον. [2] Τί γὰρ δεῖ λέγειν περὶ τῆς ἑκάστου αὐτῶν πρὸς ἕκαστον ἀντιστροφῆς καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφείας, [3] εἴ γε δεῖ καὶ συνάφειαν εἰπεῖν, ὡς ἑτερότητί τινι κεχωρισμένων, οὐχὶ δὲ καὶ [4] τὸ δυνατὸν λέγειν βουλητόν, καὶ τὸ τῷ θεῷ βουλητὸν πάντως εἶναι δυνατόν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ βουληθέντος ἀξίαν; [5] Καὶ ὅτι μὲν ἕτερος ὁ περὶ τῆς ἀληθείας λόγος, ἕτερος δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων [6] μετρίως, οἷς τε διενή- D
νοχεν ἑκάτερος, καὶ πότε καὶ πρὸς τίνας ἔχει τὸ χρήσιμον· [7] κωλύει δὲ ἴσως οὐδέν, τῆς τε κοινῆς ἀσφαλείας ἕνεκεν καὶ τῆς τῶν εἰρημένων πρὸς τὰ λειπόμενα συναφείας, ἀπ' αὐτῶν τούτων καὶ τῶν τούτοις προσηκόντων πάλιν ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν. [8] Προσήκει δὲ τῷ μὲν τὸ πρωτεύειν κατὰ φύσιν, τῷ δὲ [9] τὸ δορυφορεῖν τὸν πρῶτον ὁδοποιεῖν τε καὶ προανείργειν πᾶν ὁπό-

2. *Τί γὰρ ... ἀξίαν*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ἀντίκειται γὰρ τῷ δυνατῷ τὸ ἀδύνατον, τῷ βουλητῷ τὸ ἀβούλητον, τῷ ἀξίῳ τὸ ἀνάξιον· συνάφειαν δὲ λέγει τοῦ δυνατοῦ πρὸς τὸ βουλητόν· ἅπερ οὐδὲ διάφορά φησιν* [hoc verbum deest in Par. 2] *εἶναι παρὰ θεῷ, ὥσπερ ἔφημεν, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάξια.* — Pro *αὐτῶν*, post *ἑκάστου*, vulgo *τῶν* legitur. Maranus: „Vel delendum *τῶν* vel, ut Dechair. coniecit, legendum *αὐτῶν*.“ Menda est ex similitudine literarum *αυ* (*αὐτοῦ*) et *ου* (*ἑκάστου*).

3. *εἴ γε*] Aet. *εἰ δὲ*. Tum Arg. *κεχωρισμένον* pro *—μένων*.

4. *τὸ δυνατὸν ... εἶναι δυνατόν*] Non id dicit Athenagoras quod eum dixisse opinatus est Petavius [lib. I de deo p. 83], „quidquid deus potest id eum velle“ [„et quod vult id omnino posse“]; sed illud *βουλητὸν* idem valet ac, ut ita dicam, vellibile, neque id designat quod deus actu vult [sive facturum se decrevit], sed „quod velle potest.“ *Maranus*. Sic antea c. 10 *ἀβούλητον* intelligit id quod deus velle non potest. Ait enim idcirco *ἀβούλητον* esse, quia vel iniustum est vel indignum deo. *Τὸ γὰρ ἀβούλητον ἢ ὡς ἄδικον αὐτῷ ἐστιν ἀβούλητον ἢ ὡς ἀνάξιον.* Itaque *ἀβούλητον* interpretari non dubitavi id quod in dei voluntatem non cadit, et *βουλητὸν* id quod velle potest. Quos refellit hoc in libro Athenagoras, hi minime inquirebant utrum resurrectionem deus necne promiserit hominibus, sed eam fieri omnino non posse contendebant. Quare Athenagoras statuit eos, si cum aliquo rationis colore increduli esse velint, demonstrare debere resurrectionem vel in dei potestatem vel in eius voluntatem non cadere. *Idem* (Praefat. P. III. c. 13). Adstipulatur Clarisse De Athenag. p. 88.

5. *Καὶ ὅτι* etc.] Illis contra ad-

convictum est contrariae opinionis mendacium et absurda incredulorum ratiocinatio. Quid enim attinet dicere de alterius cum altero conversione et mutua cohaerentia, si quidem cohaerentiam dicere oportet, quasi aliqua dissimilitudine discrepent, ac non potius dicendum est quod deus facere potest id eum velle posse, et quod velle potest id omnino posse facere, idque eo dignum esse? Atque aliam esse disputationem de veritate, aliam pro veritate, et in quo positum sit utriusque discrimen, et quando et apud quos utilitatem habeat, satis supra demonstratum est; nihil autem vetat quominus, communis securitatis et eorum quae diximus cum iis quae dicentur cohaerentiae causa, rursus ab his ipsis eorumque adiunctis initium faciamus. Atque alteri quidem naturâ convenit principatum tenere, alteri autem primam instar satellitis comitari et viam sternere et ante quidquid in-

versarios absolutis (cf. c. 2. n. 9) Athenagoras prius, quam alteram partem orditur (n. 21), nonnulla de ratione exponit a se in hoc tractatu adhibita. Cf. n. 8.

6. *μετρίως*] Non i. q. *mediocriter* (Valla) sive *utcunque* (Nann.), sed *satis* (Maran.), ut apud Platonem saepenumero, e. g. Phaedr. p. 277 B. ed. Steph.: *δοκεῖ μοι δεδηλῶσθαι μετρίως* (*hinreichend*). Cf. Astii Lex. Plat. s. v. Scriptor autem ad c. 1 (n. 11) respicit. Adverbium *πότε* non valet *quibus in locis* (Maran.) sive *wann und wo* (interpr. Camp.), sed *quando* (Nann.).

7. *κωλύει*] Aet. *κωλύσει*.

8. *Προσῆκε ... γίνεται χρειωδέστερος*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ἀνακεφαλαίωσις αἰτιωδεστέρα περὶ τῆς τάξεως* [Par. 2 *συντάξεως*, „mala lectio“ C. B. Hase] *τοῦ περὶ καὶ ὑπέρ, ὅτι τὸ πρωτοστατεῖν μὲν τῷ περὶ φύσει καὶ τάξει καὶ χρείᾳ προσνέμεται, τὸ δὲ δορυφορεῖν καὶ οἷον παραπέμπειν τῷ ὑπέρ, ἅτε φύσει καὶ δυνάμει καταδεεστέρῳ· ἔλαττον γὰρ τὸ τὸ* [alterum *τὸ* desideratur in Par. 2] *ψεῦδος ἀπελέγχειν τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐπιῤῥωνύειν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῇ τάξει δεύτερος οὗτος, ὡς τὸ ψεῦδος ἀπελέγχων· ὅπερ ψεῦδος ἐξ ἐπισπορᾶς παρεισεφθάρη. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων ἔσθ' ὅτε καὶ ὁ ὑπὲρ καταλαμβάνεται χρειωδέστερος, ὡς ἀναιρῶν τὴν ἀπιστίαν τε καὶ ψευδοδοξίαν. Πρὸς ἓν μὲν οὖν τέλος ἀμφότεροι τὴν εὐσέβειαν* [Par. 2 *ἀσέβειαν*] *ἀναφέρονται· οὐ μέν τοι καὶ ἕν εἰσιν, ἀλλ' ὁ μέν ἐστιν ὁ περὶ* [*ὁ περὶ* est appositio ad *ὁ μέν*. Par. 2 *ἀλλ' ὁ μὲν περί ἐστιν*] *ἀναγκαῖος τοῖς πιστεύουσιν, ὁ δὲ ὑπὲρ πρὸς τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα.*

9. *τὸ δορ.*] Sic codd. msti; in editis deest ille articulus. Antea Clar. 1 et Big. *προσῆκες*.

[illegible]

10. γάρ] Deest Act.

11. πρόξενος] Act. πρόξενοι.

12. τό] Est in Par. 1. 3. Clar. 2; in reliquis codd. meis et editis deest ille articulus. — Bochair. protulit Cicer. De nat. deor. I c. 21: „Mihi non tam facile in mentem venire solet quare verum sit aliquid, quam quare falsum." C. 32: „Utinam tam facile vera invenire possim, quam falsa convincere!"

13. δεύτερος] Ita codd. mei: editi δεύτερον.

14. ἐπιφορή] Arg. ἐπιφόρει. Pro παραφθορᾶς Nann. ὑπαραφθορᾶς, Par. 3 περὶ φθορᾶς. Arg. παραφθορᾶς (sic).

15. γνωσιδότερος] Quia docente Lactantio De falsa relig. I c. 23 „primus sapientiae gradus est falsa intelligere, secundus vera cognoscere." Rechenberg.

16. προκατειληφέναι] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. προδιακατειλήφειν. Cf. c. 1. n. 19. In Clar. 2 καὶ ante τοῖς ἄρτι excidit.

17. Καὶ] Act. ἡ. Mox pro τέλος Arg. λόγος. Cum ἑκάτερος ex praecedentibus λόγος subaudi.

18. ὅ τε] Act. οὔτε.

19. ὡς ἔφην] Supra: Ὁ μὲν

commodum sit aut praeruptum removere. Nam de veritate sermo, quum omnibus hominibus ad securitatem et salutem necessarius sit, princeps est et naturâ et ordine et utilitate: naturâ quidem, ut rerum cognitionem afferens, ordine, ut in illis et simul cum illis exsistens quorum est monstrator, utilitate, ut securitatis et salutis iis a quibus cognoscitur sequester. Sed pro veritate sermo naturâ et potestate inferior est, nam minus est mendacium redarguere quam veritatem confirmare; etiam ordine posterior est, nam vim suam depromit adversus eos qui falsis opinionibus detinentur: falsa autem opinio ex superiecto semine et corruptione orta est. Sed tamen, quamvis haec ita se habeant, saepe praemittitur fitque interdum utilior, quippe quum eruat et ante expurget obstrepentem nonnullis incredulitatem et insidentem iis qui recentes accessere dubitationem vel falsam opinionem. Atque ad eumdem quidem uterque sermo finem refertur: ad pietatem enim refertur tum qui mendacium arguit tum qui veritatem confirmat: non tamen omnino idem sunt, sed hic [est] necessarius, ut dixi, omnibus credentibus ac veritatis et salutis suae curam gerentibus, iste interdum nonnullis et adversus nonnullos est fructuosior. Atque haec quidem summatim dicta sint ad recordationem superiorum. Veniendum est autem ad propositum, ac demonstran-

γὰρ περὶ τῆς ἀληθείας λόγος, ἀναγκαῖος ὢν πᾶσιν ἀνθρώποις πρὸς ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν. — Par. 3 et Clar. 2 *ἅπασι* pro *πᾶσι.* Arg. *πᾶσιν, ὡς ἔφην, τοῖς πιστ.*

20. *ἰδίας*] Deest Par. 3 et Clar. 2. Caeteri agnoscunt; etiam Ms. Vall.: *suae salutis.* Deinde Clar. 2 *χρειοδέστερος.*

21. *Ἰτέον δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον* etc.] Iam Athenagoras ad alteram tractatus partem transit (n. 5), in qua demonstrat veritatem resurrectionis. Cf. c. 1. n. 11. Scholion in marg. Par. 1: *Ὅτι ἀληθὴς ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος δείκνυται ἀπὸ τούτων· ἀπὸ τῆς αἰτίας, καθ' ἣν καὶ δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον* [c. 12—13], [exciderunt, ob repetitum *ἀπὸ τῆς*, fere haecce: *ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀνθρώπων φύσεως* (c. 14—17),] *ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήσαντος κρίσεως, καθ' ὃν ἕκαστος ἔζησε χρόνον καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους* [c. 18—23]. Accedit (cf. c. 13 fin., c. 14. n. 1) quartum argumentum: *ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βίου* (c. 24—25).

τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ἀπό τε τῆς αἰτίας αὐτῆς, [22]καθ' ἣν καὶ δι' ἣν ὁ πρῶτος γέγονεν ἄνθρωπος οἵ τε μετ' ἐκεῖνον, εἰ [23]καὶ μὴ κατὰ τὸν ὅμοιον γεγόνασι τρόπον, ἀπό τε τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρώπων ὡς ἀνθρώπων φύσεως, ἔτι δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήσαντος ἐπὶ τούτοις κρίσεως, καθ' ὅσον ἕκαστος ἔζησε D
χρόνον καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους, ἣν οὐκ ἄν τις ἀμφισβητήσειεν [24]εἶναι δικαίαν.

12. [1]Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς αἰτίας λόγος, ἐὰν ἐπισκοπῶμεν [2]πότερον ἁπλῶς καὶ μάτην γέγονεν ἄνθρωπος ἤ τινος ἕνεκεν· εἰ δέ [3]τινος ἕνεκεν, πότερον ἐπὶ τοῦτο γενόμενον [4]αὐτὸ τὸ ζῆν καὶ διαμένειν καθ' ἣν ἐγένετο φύσιν ἢ διὰ χρείαν τινός· [5]εἰ δὲ κατὰ χρείαν, ἤτοι τὴν αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν αὐτῷ προσηκόντων καὶ πλείονος φροντίδος ἠξιωμένων. [6]Ὃ δὴ καὶ κοινότερον σκοποῦντες εὑρίσκομεν ὅτι πᾶς εὖ φρονῶν καὶ λογικῇ κρίσει πρὸς τὸ ποιεῖν τι κινούμενος οὐ- 62
δὲν ὧν κατὰ πρόθεσιν ἐνεργεῖ ποιεῖ μάτην, ἀλλ' ἤτοι τῆς ἰδίας ἕνεκεν χρήσεως ἢ διὰ χρείαν ἄλλου τινὸς ὧν πεφρόντικεν ἢ δι' αὐτὸ τὸ γινόμενον, [7]ὁλκῇ τινι φυσικῇ καὶ στοργῇ πρὸς τὴν αὐτοῦ γένεσιν κινούμενος· [8]οἷον (λεγέσθω γὰρ δι' εἰκόνος τινός,

22. καθ'] Aet. καί. Idem postea ὅτι pro οἵ τε.

23. καί] Deest Clar. 2. Articulum τὸν ante ὅμοιον Nannius non suppeditat; Par. 3. Clar. 2. Aet. τό.

24. εἶναι] Clar. 2 μὴ εἶναι.

1. Ἔστι δὲ κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ἀπὸ τῆς αἰτίας· εἰ μὴ μάτην γέγονεν, ἀλλά τινος ἕνεκεν· καὶ εἴ τινος [sc. ἕνεκεν], ἐπὶ τὸ ζῆν μόνον καὶ διαμένειν ἢ διὰ χρείαν τινός, αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος ἢ ἄλλου τῶν τῷ ποιήσαντι προσηκόντων.

2. πότερον] Aet. πρότερον. — Respicit (Rechenb.) notam philosophorum regulam, „deum et naturam nihil frustra facere", hoc est semper finem agendi habere propositum. Igitur homini sapienti non fit verisimile deum, qui mundum hominis causa creavit, eumdem non ad altiorem finem, quam qui in hac vita obtinetur, produxisse. Cf. Nemes. De nat. hom. c. 1 (ed. Oxon.) p. 27 sqq.

3. τινος] Aet. τινὲς, et posthac πρότερον pro πότερον (n. 2).

4. αὐτό] Omisit Morell. mendose. Par. 3 et Clar. 2 ἐπὶ τούτῳ (cf. n. 14 et c. 14. n. 6) γενόμενον αὐτὸν ζῆν. — Commode abesset γενόμενον. Cf. c. 3. n. 16. Sed noli eiicere. Nos: „ob er ein gerade zum Leben geschaffenes Wesen sei." Fortasse autem legendum γε-

dum veram esse de resurrectione doctrinam tum ex ipsa causa, secundum quam et propter quam primus homo conditus est eiusque posteri, etsi eodem modo conditi non fuerunt, tum ex communi natura omnium hominum quatenus hominum, tum etiam ex futuro creatoris de hominibus iudicio, ad totum eorum vitae tempus atque ad vivendi rationem accommodato, quod quidem iustum esse nemo dubitaverit.

12. Ratio autem ex causa deducitur, si consideremus utrum temere et frustra factus homo fuerit an aliquam ob causam; si quam ob causam, utrum ad hoc ipsum ut vivat et in qua factus est naturâ perseveret an ad usum alterius; si ad usum alterius, vel ad ipsius creatoris vel ad alterius cuiuspiam eorum qui ad deum pertinent et maiori cura ab eo dignantur. Quod quidem etiam dum latius consideramus, invenimus quicumque sanae mentis est et rationis iudicio ad aliquid faciendum movetur, eum nihil ex iis quae ex animi proposito facit frustra facere, sed aut ad suum usum aut in eorum gratiam quorum curam gerit aut propter ipsum opus, cuius ad effectionem naturali quadam propensione et amore impellitur: veluti (utamur enim quadam similitudine, ut per-

νόμενος (c. 11. n. 13 al.) aut, quod praetuleris, γέγονεν μόνον.

5. εἰ ... ἢ ἄ. τινὸς] Haec omnia in Arg. negligentiâ librarii omissa: ob repetitum τινός. Part. ἢ ante χρείαν non agnoscit Aet. Deinde Dechair. vitiose τῶν αὐτῶν (pro αὐτῷ) προσηκόντων.

6. Ὃ δὴ καὶ κοινότ. σκοπ. κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ἀπόδοσις πρὸς ἕκαστον. Ὅτι οὐ μάτην εὖ φρονῶν τις καὶ σοφὸς ποιεῖ τι· καὶ τούτου παραδείγματα· [Par. 2 καὶ τὰ τοῦ παραδείγματος·] καὶ ἀπὸ τῶν περὶ ἡμᾶς παραδειγμάτων ἐπάνοδος πρὸς θεὸν τὸν ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ μηδέ τινος προσδεῆ· ἵνα διὰ τοῦτο φῶμεν ἄνθρωπον ποιῆσαι αὐτόν, ἀλλ᾽ οὐδὲ διά τινα τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένων χρείαν, οὐ τῶν μειζόνων, οὐ τῶν καταδεεστέρων. Διὰ γὰρ τὴν ἰδίαν χρείαν καὶ διαμονὴν διὰ ἀγαθότητα τοῦ παράγοντος ὑφίσταται ἕκαστον τῶν λόγῳ διοικουμένων, οὐχὶ δι᾽ ἄλλου χρείαν.

7. ὁλκῇ ... στοργῇ] Par. 3 et Clar. 2 ὁλικῇ τινι καὶ φυσικῇ στοργῇ. Mox in Clar. 2 τὴν abest, sed a manu altera in marg. notatum.

8. οἷον] Rechenberg. οἶται, compendio editionis Gesn. - Stephan.

ἵνα σαφὲς γένηται τὸ προκείμενον) ἄνθρωπος ποιεῖ μὲν οἶκον
διὰ τὴν [9] ἰδίαν χρείαν, ποιεῖ δὲ βουσὶ καὶ καμήλοις ἢ τοῖς
ἄλλοις ζώοις, ὧν ἐστιν ἐνδεής, τὴν ἑκάστῳ τούτων ἁρμόζουσαν
[10] σκέπην, οὐκ ἰδίας ἕνεκεν χρήσεως [11] κατὰ τὸ φαινόμενον,
ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ τέλος διὰ τοῦτο, κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς διὰ B
τὴν τούτων ὧν πεφρόντικεν [12] ἐπιμέλειαν· ποιεῖται δὲ [13] καὶ
παῖδας οὔτε διὰ χρείαν ἰδίαν οὔτε δι᾽ ἕτερόν τι τῶν αὐτῷ προσ-
ηκόντων, ἀλλ᾽ ἐπὶ [14] τῷ εἶναί τε καὶ διαμένειν καθ᾽ ὅσον οἷόν
τε τοὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ [15] γεννωμένους, τῇ τῶν παίδων καὶ τῶν
[16] ἐγγόνων διαδοχῇ τὴν ἑαυτοῦ τελευτὴν παραμυθούμενος καὶ
[17] ταύτῃ τὸ θνητὸν ἀπαθανατίζειν οἰόμενος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
ὑπὸ τούτων. Ὁ μέντοι θεὸς οὔτ᾽ ἂν μάτην ἐποίησε τὸν ἄν-
θρωπον· ἔστι γὰρ σοφός, οὐδὲν δὲ σοφίας ἔργον μάταιον· οὔτε
διὰ χρείαν ἰδίαν· παντὸς γάρ ἐστιν ἀπροσδεής. Τῷ δὲ μηδε- C
νὸς δεομένῳ τὸ παράπαν [18] οὐδὲν τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένων
συντελέσειεν ἂν εἰς χρείαν ἰδίαν. Ἀλλ᾽ [19] οὐδὲ διά τινα τῶν ὑπ᾽
αὐτοῦ γενομένων ἔργων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον. Οὐδὲν γὰρ [20] τῶν
λόγῳ καὶ κρίσει χρωμένων οὔτε τῶν μειζόνων οὔτε τῶν κατα-
δεεστέρων γέγονεν ἢ γίνεται πρὸς ἑτέρου χρείαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἰδίαν αὐτῶν τῶν γενομένων ζωήν τε καὶ διαμονήν. Οὐδὲ γὰρ
ὁ λόγος εὑρίσκει τινὰ χρείαν τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως αἰ-
τίαν, τῶν μὲν ἀθανάτων ἀνενδεῶν ὄντων καὶ μηδεμιᾶς μηδα-
μῶς παρ᾽ ἀνθρώπων συντελείας πρὸς τὸ εἶναι δεομένων, τῶν D
δὲ ἀλόγων ἀρχομένων κατὰ φύσιν [21] καὶ τὰς πρὸς ὃ πέφυκεν

deceptus. Dixin' ego vobis coryphaeum editorum esse hunc? Exulat γὰρ post λεγέσθω ab Aet.

9. ἰδίαν] Par. 3 et Clar. 2 οἰκείαν. Eadem commutatio c. 2. n. 18, c. 15. n. 27, Ps.-Iustin. Expos. rect. fid. c. 2. n. 16 comparet.

10. σκέπην] Clar. 2 σκόπην (sic), altera vero manus in σκέπην mutavit.

11. κατὰ τὸ φαιν. etc.] Dechair.: „si secundum id quod primo intuitu apparet iudicemus, quanquam extremus finis ad ipsum referatur [διὰ τοῦτο = ἰδίας ἕν. χρήσεως], immediate vero [Nann.: „sed secundum proximam causam"] illorum gratia quorum curam gerit" [τ. ὧν πεφρόντ. = βοῶν κ. καμήλων κτλ.].

12. ἐπιμέλειαν] Aet. ἐπιμελείας.

13. καὶ] Deest in Aet. et apud Nannium.

14. τῷ] Arg. τὸ, Aet. τῶν. Cf. c. 13. n. 6.

spicuum fiat id quod proponimus) facit quidem homo domum ad proprium usum, facit autem bobus et camelis caeterisque animalibus, quibus opus habet, conveniens cuique tectum, non ad proprium usum, si species attendatur, sin autem finis, ob hanc causam, sed proxime ob eorum studium quorum curâ tangitur; procreat vero etiam liberos non ad suum aut suorum usum, sed ut sint et quamdiu fieri poterit perseverent homines ex ipso geniti, liberorum et nepotum successione solatium mortis suae adhibens atque hoc modo id quod mortale est immortale effecturum se sperans. Atque haec quidem ab hominibus [fiunt]. Deus profecto nec frustra fecit hominem: est enim sapiens, nullum autem sapientiae opus inutile: nec ad proprium usum; nulla enim re indiget. Qui autem nulla omnino re indiget ei sua opera nihil attulerint ad proprium usum. Sed nec ob aliquam rerum a se creatarum condidit hominem. Nihil enim ex iis, quae ratione et iudicio utuntur, ad alterius sive superioris sive inferioris usum creatum est aut creatur, sed ad propriam eorum qui creantur vitam et perpetuitatem. Neque enim ratio invenit usum ullum qui causa sit hominum creationis, quippe quum immortales extra indigentiam omnem positi sint nec ullo egeant hominum subsidio ut exsistant, belluae autem naturâ subiectae sint et usus ad quos quaeque institutae

15. *γεννωμένους*] Clar. 1 *γενομένους*. Cf. c. 15. n. 7.

16. *ἐγγόνων*] Sic codd. msti; sed Duc. Mor. Mar. tacite mutarunt in *ἐκγόνων*. (Galland. *ἐγγόνων* reposuit.) Cf. Suppl. c. 23. n. 13.

17. *ταύτῃ*] Aet. *ταύτην*. Aeschylus in Agam. v. 753 sq. *μέγαν φωτὸς ὄλβον* dicit *τεκνοῦσθαι μηδ' ἄπαιδα θνήσκειν*, quia scilicet liberi parentum memoriam conservant (Rechenb.)

18. *οὐδὲν*] In Par. 3 et Clar. 2 additur *ἂν* particula, quae in reliquis codd. mstis et editis paullo post legitur.

19. *οὐδὲ*] Aet. *οὐδὲν*. Mox idem *ἐπ'* pro *ὑπ'*. Porro pro *γενομένων ἔργων* habet *γενόμενον ἔργον*. Par. 3 et Clar. 2 non *ἐποίησε τὸν* sed *ἐποίησεν*, absque *τόν*.

20. *τῶν*] Aet. et Nannius *τῷ*. Apud eosdem deest *τῶν* ante *καταδεεστέρων*.

21. *καὶ . . . πεφυκότων*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Τὸ*

ἕκαστον χρείας ἀνθρώποις ἀποπληρούντων, ἀλλ' οὐκ αὖ τούτοις χρῆσθαι πεφυκότων· θέμις γὰρ οὔτε ἦν οὔτε [22] ἐστὶ τὸ ἄρχον καὶ ἡγεμονοῦν ὑπάγειν εἰς χρῆσιν τοῖς ἐλάττοσιν, ἢ τὸ λογικὸν ὑποτάττειν ἀλόγοις, οὖσι πρὸς τὸ ἄρχειν ἀνεπιτηδείοις. Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀναιτίως καὶ μάτην γέγονεν ἄνθρωπος (οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπὸ [23] θεοῦ γενομένων μάταιον, κατά γε τὴν τοῦ ποιήσαντος γνώμην), μήτε χρείας ἕνεκεν αὐτοῦ [24] τοῦ ποιήσαντος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ὑπὸ θεοῦ γενομένων ποιημάτων, εὔδη- 53
λον ὅτι κατὰ μὲν τὸν πρῶτον καὶ κοινότερον λόγον δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐπὶ πάσης τῆς δημιουργίας θεωρουμένην ἀγαθότητα καὶ σοφίαν ἐποίησεν ὁ θεὸς [25] τὸν ἄνθρωπον, κατὰ δὲ [26] τὸν προσεχέστερον τοῖς γενομένοις λόγον διὰ τὴν αὐτῶν τῶν [27] γενομένων ζωήν, οὐκ ἐπὶ μικρὸν ἐξαπτομένην, [28] εἶτα παντελῶς σβεννυμένην. [29] Ἑρπετοῖς γάρ, οἶμαι, καὶ πτηνοῖς καὶ νηκτοῖς

ἑξῆς· οὐ πεφυκότων τούτοις χρῆσθαι, ἔμπαλιν τοῖς πρὸς χρῆσιν δεδομένοις χρείαν ἀποπληρούντων. Pro οὐκ αὖ codd. msti et editores habent οὐ τῶν. Excipias Maranum, qui articulum τῶν „sensu prorsus carentem" expunxit (itaque legit ἀλλ' οὐ τούτοις χρ.), atque Par. 1: qui primâ manu illam suppeditat lectionem quam textui equidem inserui. Licet particulam αὖ aut ad τούτοις (h. e. ἀνθρώποις) χρῆσθαι referre: „*sich ebenso dieser zu bedienen*, aut copulare cum ἀλλ' (frequens est δὲ αὖ) ad augendam vim oppositi: „*aber dagegen von der Natur nicht bestimmt.*" Cf. Matthiae. Ausf. gr. Gramm. (ed. 2) p. 1204, Herbst. ad Xenoph. Mem. Socr. I. c. 2. §. 12, Pape Lex. gr. T. I. p. 323. Pro χρείας Aet. χρείαν.

22. ἐστὶ] Arg. ἔσται. Deinde pro ὑποτάττειν Par. 2 τάττειν et Aet. ὑποτάττον.

23. θεοῦ] Arg. et Big. τοῦ θεοῦ.

24. τ. ποιήσ.] Aet. respuit. Illico pro ἢ Par. 3 et Clar. 2 μήτ' (sic), Arg. εἴτ'. Maranus: Similis ratiocinatio apud Clementem Alex., qui, postquam statuit hominem vel propter se creatum fuisse vel propter aliud, creatum propter aliud non fuisse sic probat: εἰ δὲ ἕνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἱρετὸν γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔσχε τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ θεὸς ἢ ὡς οὐκ ἄνευ αὐτοῦ οἷον τε ὄντος τὸν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν (τοὺς) δὲ εἰς γνῶσιν ἀφικέσθαι θεοῦ. „Si propter alios homo res expetenda factus fuisset, non aliam deus habuisset causam illius creandi nisi quod absque illo fieri non potuisset ut deus quidem bonus opifex, illi vero ad dei cognitionem pervenirent." Id autem quam absurdum sit probantem audiamus Clementem. Οὐ γὰρ ἄλλως ἂν τὸ οὐ

sunt hominibus exhibeant, neutiquam vero ita comparatae sint ut hominibus utantur; fas enim neque fuit neque est id quod imperat et principatum tenet ad usum inferiorum deiicere, aut quod ratione utitur rebus rationis expertibus submittere, minime aptis ad imperandum. Quamobrem si nec sine causa et frustra creatus est homo (nihil enim inter divina opera inutile, quantum ad auctoris consilium spectat), nec ob usum ipsius creatoris aut alterius cuiuspiam rei a deo conditae, liquet deum, si prima et latius patens consideretur ratio, propter seipsum et elucentem in omnibus ipsius operibus bonitatem et sapientiam adductum fuisse ut hominem faceret, si vero propior et ipsis [hominibus] creatis interior ratio spectetur, propter ipsorum creatorum vitam, quae quidem non ad breve tempus succendatur, postea omnino exstinguatur. Reptilibus enim, opinor, et volatilibus

ἕνεκεν ἄνθρωπος γέγονεν ἐποίησεν ὁ θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγεγόνει· καὶ ἣν (leg. ἦν) εἶχεν ἐναποκεκρυμμένην ἰσχὺν τῷ βούλεσθαι ὁ θεός, διὰ τῆς ἔξωθεν τοῦ (leg. τὸ) πεποιηκέναι προσανεπλήρωσεν δυνάμεως, λαβὼν παρὰ ἀνθρώπου ὃ πεποίηκεν (leg. ὃς πεποίηκεν vel ὁ πεποιηκὼς) ἄνθρωπον, καὶ ὃν εἶχεν εἶδεν (leg. καὶ οὐκ ἦν εἰπεῖν· εἶπεν) καὶ γέγονεν ὃ ἠθέλησεν· οὐδὲν δὲ ὃ μὴ δύναται θεός. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα, ὃν πεποίηκεν ὁ θεός, δι' αὐτὸν αἱρετόν ἐστιν. „Neque enim illud propter quod homo factus fuisset facere deus potuisset aliter, nisi homo factus fuisset; sed si potentiam volendo suspensam et reconditam habuisset, opus suum per externam potentiam adimplevisset, ab homine accipiens hominis conditor, nec iam dicere possemus: dixit et factum est quod voluit. Quare homo, quem fecit deus, res est per se expetenda." Paedag. I. c. 3.

25. τὸν] Deest Arg.

26. τὸν] Arg. τὸ. Mox pro λόγον Aet. λόγοις.

27. γενομένων] Arg. γεννωμένων (n. 15).

28. εἶτα] Aet. εἶναι. Pro σβεννυμένην, quod in cunctis codd. mstis exstat, Nannius συνεννυμένην (sic, Aet. συεννυμένην, — υ = β: Suppl. c. 30. n. 20, coll. Corp. Apoll. Vol. III. Proll. p. XVII) legit: unde Stephanus suo arbitratu συνεισβεννυμένην effecit, id quod in omnes editiones transiit, excepta Maraniana ubi genuina reposita est lectio.

29. Ἑρπετοῖς κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Οὐ γὰρ δι' ἑαυτὰ ταῦτα παρῆκται, ἀλλὰ τῆς ἑτέρων χρείας· διὸ καὶ τῆς αὐτῶν χρείας ἀχρειουμένης κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα οὐδὲ τῆς παλινζωΐας καταξιοῦται.

ἢ καὶ κοινότερον εἰπεῖν πᾶσι τοῖς ἀλόγοις τὴν τοιαύτην ζωὴν B [30] ἀπένειμεν ὁ θεός· [31] τοῖς δὲ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἀγαλματοφοροῦσι τὸν ποιητήν, νοῦν τε συνεπιφερομένοις καὶ λογικῆς κρίσεως μεμοιραμένοις, τὴν εἰς ἀεὶ διαμονὴν ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιητής, ἵνα γινώσκοντες τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ τὴν τούτου δύναμίν τε καὶ σοφίαν, νόμῳ τε συνεπόμενοι καὶ δίκῃ, τούτοις συνδιαιωνίζωσιν ἀπόνως οἷς τὴν προλαβοῦσαν ἐκράτυναν ζωήν, καίπερ ἐν φθαρτοῖς καὶ γηΐνοις ὄντες σώμασιν. Ὁπόσα μὲν γὰρ ἄλλου [32] του χάριν γέγονεν, παυσαμένων ἐκείνων ὧν ἕνεκεν γέγονε, [33] παύσεται εἰκότως καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα τοῦ εἶναι, καὶ οὐκ ἂν διαμένοι μάτην, ὡς ἂν μηδεμίαν [34] ἐν τοῖς ὑπὸ θεοῦ C γενομένοις τοῦ ματαίου χώραν ἔχοντος· [35] τά γε μὴν δι' αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ [36] ζῆν καθὼς πέφυκε γενόμενα, ὡς αὐτῆς τῆς αἰτίας

30. *ἀπέν. ὁ θεός*] Sic codd. msti, Aet. excepto; is enim habet, ut etiam est in editis, *ἀπένειμε θεός*.

31. *τοῖς δὲ* etc.] „Denjenigen aber, welche den Schöpfer selbst im Bilde in sich tragen [*ἀγαλματοφορεῖν* verbum frequens Philoni], Verstand in sich haben und vernünftiger Urtheilskraft theilhaftig sind [c. 15: *νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις*], hat der Schöpfer die beständige Fortdauer als Loos zugetheilt, damit sie als ihren Schöpfer und seine Kraft und Weisheit erkennende, dem Gesetze und Rechte nachkommende, — sammt denjenigen (Leibern) ohne Leid immerdar fortleben [den künftigen ewigen Aeon durchleben: verbum *συνδιαιωνίζειν* (Hesych. = *συνδιάγειν εἰς αἰῶνας*, c. 13 *συνδιαμένειν ἀεί*), minus usitatum, etiam cc. 15 et 25 compareat], mit welchen sie das vorhergegangene Leben überstanden haben, obwohl sie sich in vergänglichen und irdischen Leibern befanden.“ Wir geben zu, dass Athenagoras unter Gottes Ebenbild das gleich folgende *νοῦς καὶ λογικὴ κρίσις* verstand. *H. Thiersch* (loco Suppl. c. 25. n. 4 a me laudato p. 175). Ut Thierschius, *τούτοις* de corporibus accepit interpres Campidonensis: „und frei von allen Leiden fortwährend in den Körpern verbleiben.“ Maranus quomodo intellexerit non exposuit. Dechairius de corpore et anima explicuit, ex quibus homines constent: „cum illis sui partibus feliciter in aeternitate perennent.“ Nannius reddidit: „una cum illis virtutibus feliciter in aeternitate perennent.“ Valla: „ut, procreatorem suum cognoscendo eiusdemque potentiam et sapientiam, legem sequantur et ius, quibuscum perpetuo sine labore sint.“ Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 137): „his, quibus hanc praesentem vitam sustentarunt,“ *νόμῳ* nempe *καὶ*

et natatilibus vel, ut latius pateat quod dico, omnibus belluis eiusmodi vitam attribuit deus; qui vero ipsius creatoris simulacrum in seipsis ferunt, h. e. mente praediti et rationale iudicium sortiti sunt, iis perpetuitatem destinavit creator, ut creatorem suum eiusque potentiam et sapientiam cognoscentes, ac [eius] legi et iustitiae obsequentes, in iis perpetuo citra laborem permaneant quibus anteactam vitam fortiter toleraverunt, quamvis in terrenis et corruptioni obnoxiis essent corporibus. Quaecumque enim alterius causa creata sunt, illis quorum causa creata sunt non iam exstantibus, merito et ipsa esse desinent, nec frustra permanserint, propterea quod inter divina opera nihil sit loci rebus inutilibus; quae vero ob hanc ipsam causam creata sunt ut essent et vitam sibi convenientem degerent, quum ipsa causa colli-

δίκῃ θεοῦ, „ipsi quoque sint coaeterni." Quid igitur? Illud τούτοις ad verba antecedentia γινώσκοντες κτλ. spectat. Deus hominibus, quippe divina imagine (mente ac ratione) ornatis, perpetuitatem destinavit, ut una cum sive in cognitione ipsius, nec non una cum (aeterna ipsisque insita) dei lege ac iustitia sive in iis quae divinae legi iustitiaeque conveniunt custodiendis, in aeternum permaneant, idque ἀπόνως, quum anima in vita futura cum corpore corruptionis et perpessionis experte sit coniuncta (c. 10. p. 50 A. coll. c. 3. p. 43 C). De sententia cf. c. 13. p. 54 B, c. 15. p. 57 A, c. 25. p. 68 A. hocque loco observata. Pro συνεπιφερομένοις Par. 3 et Clar. 2 ἐπιφερομένοις. Pro μεμοιραμένοις Arg. μεμοιρασμένοις. Tres illi codd. msti ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιήσας. Particulam τε, ante καὶ σοφίαν, Par. 2. Aet. et Nannius praetermiserunt. Aet. σοφίας, non σοφίαν. Post τούτοις, ante συνδιαιωνίζ., editores (excepto Marano) addunt incommode voculam δὲ: quam, quum ab omnibus absit codd. mstis praeter Aet., expunxi.

32. του] Aet. ποῦ. Pro γέγονεν Aet. γέγονε (n. 41). Cf. Suppl. c. 1. n. 2.

33. παύσεται] Arg. παύεται. Deinde Aet. τὰ ante γενόμενα omittit. Intelligitur sententia, παύσεται... τοῦ εἶναι, ex finis genio, quo sublato res ipsa etiam quae propter finem est desinere putatur (Rechenb.).

34. ἐν] Exulat ab Aet.; item τοῦ ante ματαίου.

35. τά γε μὴν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὡς ἄνθρωπος καὶ αἱ νοεραὶ πᾶσαι [deest haec vox in Par. 2] οὐσίαι· διὰ γὰρ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὰς γεγόνασιν, οὐκ ἄλλου χάριν, ὡς τὰ βοτὰ [Par. 1 βωτὰ] πάντα καὶ νηκτά.

36. ζῆν] Mor. Duc. Mar. ζωὴν, citra auctoritatem codd. mstorum.

τῇ φύσει συνειλημμένης καὶ κατ' αὐτὸ μόνον τὸ εἶναι θεωρουμένης, [37] οὐδεμίαν οὐδέποτε δέξαιτ' ἂν τὴν τὸ εἶναι παντελῶς ἀφανίζουσαν αἰτίαν. Ταύτης δὲ ἐν τῷ εἶναι πάντοτε θεωρουμένης, δεῖ σώζεσθαι πάντως καὶ τὸ γενόμενον ζῶον, ἐνεργοῦν τε καὶ πάσχον ἃ πέφυκεν, ἑκατέρου τούτων ἐξ ὧν γέγονε τὰ παρ' [38] ἑαυτοῦ συνεισφέροντος, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς οὔσης τε καὶ διαμενούσης ὁμαλῶς ἐν ᾗ γέγονε φύσει, καὶ [39] διακονούσης ἃ D πέφυκεν (πέφυκε δὲ ταῖς τοῦ σώματος [40] ἐπιστατεῖν ὁρμαῖς καὶ τὸ προσπῖπτον ἀεὶ τοῖς προσήκουσι κρίνειν καὶ μετρεῖν κριτηρίοις καὶ μέτροις), τοῦ δὲ σώματος κινουμένου κατὰ φύσιν πρὸς ἃ [41] πέφυκεν, καὶ τὰς ἀποκληρωθείσας αὐτῷ δεχομένου μεταβολάς, μετὰ δὲ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ [42] τὰς ἡλικίας ἢ κατ' εἶδος ἢ μέγεθος τὴν ἀνάστασιν. [43] Εἶδος γάρ τι μεταβολῆς, καὶ πάντων ὕστατον, ἡ ἀνάστασις ἥ τε τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον περιόντων ἔτι πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή.

13. Ἐπὶ δὲ τούτοις [1] τεθαῤῥηκότες, οὐ μεῖον ἢ τοῖς ἤδη 54 γενομένοις, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἐπισκοποῦντες φύσιν, τήν τε μετ' ἐνδείας καὶ φθορᾶς ζωὴν στέργομεν, ὡς τῷ παρόντι βίῳ προσήκουσαν, καὶ τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμονὴν ἐλπίζομεν βεβαίως· ἣν οὐ [2] παρ' ἀνθρώπων ἀναπλάττομεν μάτην, ψευδέσιν ἑαυτοὺς βουκολοῦντες ἐλπίσιν, ἀπλανεστάτῳ δὲ πεπιστεύκαμεν ἐχεγγύῳ, τῇ τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς γνώμῃ, καθ' ἣν ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς [3] ἀθανάτου καὶ σώματος, νοῦν τε συγκατεσκεύασεν αὐτῷ καὶ νόμον ἔμφυτον ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ φυλακῇ τῶν B παρ' αὐτοῦ [4] διδομένων, ἔμφρονί τε βίῳ καὶ ζωῇ λογικῇ προσ-

37. οὐδεμίαν] Deest in Par. 3 et Clar. 2. Postea Aet. δέξετ'.

38. ἑαυτοῦ] Nann. τοῦ addit.

39. διαπ.] In Arg. antiqua manus supra π posuit κ, διακονούσης ut legeretur. Clar. 2 πέφυκε, non πέφυκεν (n. 32).

40. ἐπιστατεῖν] Aet. ἐπιστάντων. Hinc (Rechenb.) anima a Chrysostomo Homil. 99 vocatur δέσποινα scil. τοῦ σώματος. Cicero De offic. I. c. 28: „Duplex est enim vis animorum atque natura: una pars in appetitu posita est, quae est ὁρμὴ graece, quae hominem huc et illuc rapit; altera in ratione, quae docet et explanat quid faciendum fugiendumve sit. Ita fit ut ratio praesit, appetitus obtemperet.“

41. πέφ.] Clar. 2 πέφυκε, sine ν (n. 39).

42. τὰς] Arg. τῆς.

gata sit cum natura et in sola exsistendi ratione posita, iis nihil unquam possit accidere cur omnino esse desinant. Sed quum haec causa [ob quam creata sunt] semper exsistendi ratione spectetur, necesse est omnino ad perpetuitatem animal ita creatum servari, ea agens et patiens quae ipsius naturae congruunt, duabus partibus, ex quibus constat, id quod suum cuiusque est in medium afferentibus: ita ut anima aequabiliter in qua condita est naturâ exstet et permaneat, ac munus sibi congruum administret (est autem proprium eius munus corporis appetitus regere et quidquid usquam inciderit id aptis diiudicare et metiri iudiciis et mensuris), corpus autem secundum naturam ad ea quae congruunt moveatur, et destinatas sibi mutationes accipiat, cum caeteris, quae ad aetatem aut formam aut magnitudinem pertinent, etiam resurrectionem. Est enim species quaedam mutationis, eaque omnium postrema, resurrectio et eorum qui tunc temporis adhuc supererunt in melius immutatio.

13. His autem rebus confidentes, non minus quam iis quae iam evenerunt, et propriam naturam considerantes, quum obnoxiam egestati et corruptioni vitam diligimus, ut praesenti aevo convenientem, tum immunem a corruptione perpetuitatem constanter speramus; quam non ex hominum commentis somniamus, falsa spe nobismetipsis illudentes, sed certissimo fideiussori credimus, conditoris nostri consilio, quod is intendit quum hominem ex anima immortali et corpore constituit, ac mente et lege insita eum instruxit ad conservationem et custodiam eorum quae ab ipso, vitae sa-

43. *Εἶδος κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὃ καὶ Παῦλος ὁ θεῖός φησιν· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ* [deest *δὲ* in Par 2] *ἀλλαγησόμεθα*. Cf. 1 Cor. 15, 51—53.

1. *τεθαῤῥηκότες*] Ita codd. msti; excipias Par. 2 et Aet., qui, ut editt. praeter Maran., *τεθαῤῥηκότων* habent et distinguunt: ... *μεταβολή· ἐπὶ δὲ ... ἤδη γενομένοις. καὶ τὴν κτλ.* Nannius *γενομένης* pro *γενομένοις*.

2. *παρ'*] Clar. 2 *παρά*.

3. *ἀθανάτου*] Par. 3 et Clar. 2 *ἀσωμάτου*.

4. *δεδομένων*] Arg. et Big. *διδομένων*. (c. 15. n. 27).

φρόντων, εὖ εἰδότες ὡς οὐκ ἂν [5] τοιοῦτον κατεσκεύασε ζῷον καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς διαμονὴν ἐκόσμησεν, εἰ μὴ διαμένειν ἐβούλετο τὸ γενόμενον. Εἰ τοίνυν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐπὶ [6] τῷ ζωῆς ἔμφρονος μετασχεῖν, καὶ γενόμενον θεωρὸν [7] τῆς τε μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ καὶ [8] τῆς ἐπὶ πᾶσι σοφίας τῇ τούτων συνδιαμένειν [9] ἀεὶ θεωρίᾳ, κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην [10] καὶ καθ' ἣν εἴληχε φύσιν, ἡ μὲν τῆς γενέσεως αἰτία C πιστοῦται τὴν εἰς ἀεὶ διαμονήν, ἡ δὲ διαμονὴ τὴν ἀνάστασιν, [11] ἧς χωρὶς οὐκ ἂν διαμείνειεν ἄνθρωπος. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων εὔδηλον ὡς τῇ τῆς γενέσεως αἰτίᾳ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ποιήσαντος δείκνυται σαφῶς ἡ ἀνάστασις. Τοιαύτης δὲ τῆς αἰτίας οὔσης, καθ' ἣν εἰς τόνδε [12] παρῆκται τὸν κόσμον ἄνθρωπος, ἀκόλουθον [13] ἂν εἴη τὸν τούτοις κατὰ φύσιν ἢ καθ' εἱρμὸν ἑπόμενον διασκέψασθαι λόγον· [14] ἕπεται δὲ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῇ μὲν αἰτίᾳ τῆς γενέσεως ἡ τῶν γεννηθέντων [15] ἀνθρώπων φύσις, τῇ δὲ φύσει τῶν γενομένων ἡ τοῦ ποιήσαντος ἐπὶ τούτοις δικαία κρίσις, τούτοις τε πᾶσι τὸ τοῦ βίου τέλος. Ἐξητασμένων δὲ ἡμῖν [16] τῶν προτεταγμένων ἐπισκεπτέον ἑξῆς τὴν D τῶν ἀνθρώπων φύσιν.

14. [1] Ἡ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἢ τῶν ὁπωσοῦν εἰς ἐξέτασιν προβαλλομένων ἀπόδειξις, τὴν ἀπλανῆ τοῖς λεγομένοις

5. τοιοῦτον] Aet. τοῦτον. Mox τοῖς apud Nann. desideratur.

6. τῷ] Nann. τό. Cf. c. 12. n. 14 et c. 14. n. 6. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι ἔμφρον ἐποίησε ζῶον, θεωρὸν τῆς ἀνυπερβλήτου σοφίας αὐτοῦ. Cf. c. 12. n. 31.

7. τῆς τε] Nann. τῆςδε.

8. τῆς] Nann. et Aet. τοῖς. Mox pro πᾶσι Par. 3 et Clar. 2 ταύτης.

9. ἀεί] Deest apud Nannium. Arg. Par. 3. Clar. 2 θεωρίᾳ συνδιαμένειν ἀεί.

10. καί] Clar. 2 καὶ οὐ.

11. ἧς] Aet. ᾗ. Paullo ante Nannius τήν omisit. Tum Aet. διαμείνειεν ἐν ἀνθρώποις pro διαμείνειεν ἄνθρωπος.

12. παρῆκται] Deest Arg.

13. ἄν] Nann. δ' ἄν.

14. ἕπεται κτλ.] Cf. c. 11 fin., ibique n. 21.

15. ἀνθρ.] Nann. τῶν ἀνθρ. Mox supra γενομένων in Arg. alterum ν scriptum est (c. 14. n. 12, c. 15. n. 7, Suppl. c. 10. n. 10); scriba imperite mutare voluit in γεννωμένων.

16. τῶν προτεταγμένων] Nempe quae sunt de causa ob quam homo creatus (c. 12 sq.).

1. Ἡ τῶν τῆς ἀλ. κτλ.] Sche-

pienti et rationis participi congruentia, sunt data: probe intelligentes futurum non fuisse ut eiusmodi fingeret animal et omnibus ad perpetuitatem rebus ornaret, nisi hoc opus voluisset permanere. Si igitur huiusce universitatis opifex hominem creavit ut sapientis vitae particeps esset, et ipsius magnificentiae et elucentis in omnibus sapientiae speculator factus in his semper contemplandis permaneret, secundum auctoris consilium et acceptam ab eo naturam, nascendi causa fidem facit perpetuitatis, perpetuitas autem resurrectionis, qua sine homo permanere non possit. Ex iis autem quae diximus liquet resurrectionem ex nascendi causa et consilio creatoris clare demonstrari. Quum ergo talis causa exstiterit, cur homo in huncce mundum induceretur, consentaneum est ut quae ex his naturâ aut ordine consequuntur consideremus: in hac autem [veritatis] investigatione sequitur nascendi causam hominum genitorum natura, hominum naturam iustum creatoris de iisdem iudicium, et haec omnia vitae finis. His autem, quae principem locum tenent, investigatis consideranda est deinceps hominis natura.

14. Veritatis dogmatum aut cuiuscumque rei ad investigandum propositae demonstratio, quae quidem indubitatis

lion in marg. Par. 1 et 2: Ἐπανάληψις πλατυκωτέρα τῶν προεξητασμένων περὶ ἀναστάσεως λόγων· ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀφορμῶν τῆς κατ' ἀρχάς φημι τῶν ἀνθρώπων εἰς τόνδε τὸν κόσμον προόδου καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιγενομένων. Ἐν γὰρ τῷ εἰς ἐξέτασιν προτείνειν τὰ ἀπὸ τῆς [ea vox deest in Par. 2] κοινῆς καὶ φυσικῆς ἐννοίας, ἢ τῆς περὶ τὰ πρῶτα τῶν δευτέρων ἀκολουθίας (πρώτη δὲ ἡ γένεσις, ἥτινι ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσις, ἔμφρων τε δημιουργηθεῖσα καὶ πρὸς ἀπεικόνισμα [Par. 2 καὶ προαπεικόνισμα] τοῦ πεποιηκότος τῷ ὑλικῷ τούτῳ αἰῶνι παρασχεθεῖσα, ἐφ' ᾧ λοιπῷ καὶ ἡ δικαία κρίσις συνεπιῤῥεῖ κατὰ τὸ ἀποκείμενον, τοῦδε τοῦ φθαρτοῦ βίου τέλος [cf. c. 13. n. 14]), — ἐν τοίνυν τῷ προτείνειν ταῦτα πρὸς ἐπισκοπὴν καὶ ἐξέτασιν τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τῶν προτεθεωρημένων εἰσαγωγικώτερον, ἀκριβεστέρα καὶ θεωρικωτέρα ἐξέτασις; — Codd. msti et editi textum deformarunt in hunc modum: ... τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἢ διὰ τῶν τῆς ἀληθείας ... προβαλλομένων. ἡ ἀπόδειξις τὴν ἀπλανῆ ... πίστιν, ἥτις οὐκ

ἐπιφέρουσα πίστιν, οὐκ ἔξωθέν ποθεν ἔχει τὴν ἀρχήν, οὐδ' ἐκ τῶν τισι δοκούντων ἢ [2]δεδογμένων, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινῆς καὶ φυσικῆς ἐννοίας ἢ τῆς πρὸς τὰ πρῶτα τῶν δευτέρων [3]ἀκολουθίας. Ἡ γὰρ περὶ τῶν πρώτων [4]ἐστὶ δογμάτων, καὶ δεῖ μόνης ὑπο- 55
μνήσεως τῆς τὴν φυσικὴν ἀνακινούσης ἔννοιαν, ἢ περὶ τῶν κατὰ φύσιν ἑπομένων τοῖς πρώτοις [5]καὶ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας, καὶ δεῖ τῆς ἐπὶ τούτοις τάξεως, δεικνύντας τί τοῖς πρώτοις ἢ τοῖς προτεταγμένοις ἀκολουθεῖ κατ' ἀλήθειαν, ἐπὶ [6]τὸ μήτε τῆς ἀληθείας ἢ τῆς κατ' αὐτὴν ἀσφαλείας ἀμελεῖν, μήτε τὰ [7]τῇ φύσει τεταγμένα καὶ διωρισμένα συγχεῖν [8]ἢ τὸν φυσικὸν εἱρμὸν διασπᾶν. Ὅθεν οἶμαι [9]χρῆναι δίκαιον περὶ τῶν προκειμένων ἐσπουδακότας, καὶ κρίνειν ἐμφρόνως θέλοντας εἴτε γίνεται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀνάστασις εἴτε μή, πρῶτον μὲν ἐπισκο- B
πεῖν καλῶς τῶν πρὸς τὴν τοῦδε δεῖξιν συντελούντων τὴν δύναμιν, καὶ ποίαν ἕκαστον εἴληχε χώραν, καὶ τί μὲν τούτων πρῶτον τί δὲ δεύτερον [10]τί δὲ τρίτον τί δὲ ἐπὶ τούτοις ὕστατον. Ταῦτα δὲ διαταξαμένους χρὴ [11]πρώτην μὲν τάξαι τὴν αἰτίαν τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως, τοῦτ' ἔστι τὴν τοῦ δημιουργήσαντος γνώμην καθ' ἣν ἐποίησεν ἄνθρωπον, ταύτῃ [12]δὲ προσφυῶς ἐπισυνάψαι τὴν τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσιν, [13]οὐχ ὡς τῇ τάξει δευτερεύουσαν, διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι κατὰ ταὐτὸν

ἔξωθεν κτλ. Excipiendi Par. 1. 3. Clar. 2 et editio Maranea, in quibus genuina lectio est quam textui inserui. In Par. 1 ineptae mutationes istae: ἢ διὰ pro Ἡ, tum ἡ ante ἀπόδειξις (Aet. in marg. ἐξέτασις), denique ἥτις — supra lineam scriptae sunt.

2. δεδογμένων] Clar. 2 δεδομένων.

3. ἀκολουθίας] Par. 3 et Clar. 2 ἀκολουθείας. Sic iterum paullo post. — Ἡ φυσικὴ ἔννοια, *naturalis intellectus* (Nann.), *naturales notiones* (Dechair.), *naturalis ratio* (Maran.), = ὁ φυσικὸς λόγος c. 25. Comp. c. 17.

4. ἐστὶ] Aet. ἐστὶ δὲ. Cf. n. 15.

5. καὶ τῆς ... τί τοῖς πρώτοις] Haec omnia in Arg. negligentia librarii, ob repetitum πρώτοις, exciderunt.

6. τὸ] Id ex Par. 1 pro vulg. τῷ reposui. Ἐπὶ cum dat. et acc. saepe commutatur: c. 12. n. 4. Pro ἢ, quod sequitur, Par. 3 et Clar. 2 μήτε.

7. τῇ] Desideratur in Aet. Tum Arg. non συγχεῖν sed συγχωρεῖν.

8. ἢ τὸν φ. εἱρμ.] Aet. καὶ τὴν φ. εἱρμ. Est ὁ φυσ. εἱρμὸς i. q. antea ἡ φυσικὴ ἀκολουθία.

9. χρῆναι] Arg. et Par. 3 χρὴ, sed illic superscriptum ναι. Stepha-

argumentis dicta confirmet, non forinsecus alicunde deducitur, aut ex iis quae nonnulli opinantur aut opinati sunt, sed ex communi et naturali ratione aut posteriorum ex prioribus consecutione. Vel enim de primis principiis agitur, et tum sola opus est admonitione ad naturalem notionem excitandam, vel de iis quae secundum naturam ex primis consequuntur ac de naturali serie, et tum opus est his in rebus ordinem adhibere, demonstrando quid primis vel principem locum tenentibus vere cohaereat, ut nec veritas aut veritatis tuta demonstratio negligatur, nec quae naturâ ordinata et distincta sunt confundantur aut naturalis series distrahatur. Unde arbitror oportere ut qui aequum ad propositam quaestionem studium afferunt, atque prudenter diiudicare volunt utrum futura sit nec ne humanorum corporum resurrectio, prae caeteris attente considerent quam vim habeant quae ad huius rei demonstrationem valent, et quem quaeque locum teneant, et quidem quid inter ea [sit] primum quid secundum quid tertium quid denique postremum. Atque in his disponendis primo loco statuenda est creationis hominum causa, id est consilium quod intendit creator quum hominem fecit, huic deinde convenienter subnectenda est creatorum hominum natura, non quod ordine posterior sit, sed quod

nus non dubitat quin auctor scripserit ἦν, per parenthesin οἶμαι addens: „*unde, opinor, par erat*“ —, nisi forte quis legat minus belle *ὅθεν οἶμαι εἶναι δίκαιον*. Sic Nannius: „quamobrem convenire arbitror.“ At vero, ut iam Maranus contra monuit, necesse non est quidquam immutare, modo illud *δίκαιον* referamus ad *ἐσπουδακότας*. Pariter alibi, e. g. c. 1: *Ὅθεν οἶμαι δεῖν κτλ.*

10. *τί δὲ*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἤ*.

11. *πρώτην*] Par. 3 *πρῶτον*. De causa creationis exposuit c. 12 sq. Pro *διαταξαμένους* Aet. *διαταξαμένου*. Nannius *τοῦτ᾽ ἔστι* (codd. msti), caeteri editt. *τουτέστι*.

12. *δὲ*] Morell. et Duc. mendose omiserunt: comparet in omnibus codd. mstis et respondet praegresso *πρώτην* (c. 1. p. 40 C). Tum supra *γενομένων*, id quod antecedenti *τῆς τῶν ἀνθρώπων γ ε ν έ σ ε ω ς* respondet (Suppl. c. 4. n. 10), in Arg. alterum *ν* positum est (c. 13. n. 15).

13. *οὐχ*] Deest in Aet. (Par. 2?) et apud Nannium; iam Stephanus (ex Par. 3) refinxit.

ἀμφοτέρων γενέσθαι τὴν κρίσιν, [14]κἂν ὅτι μάλιστα συνυπάρ- C
χωσιν ἀλλήλαις καὶ πρὸς τὸ προκείμενον τὴν ἴσην παρέχωνται δύναμιν. [15]Διὰ δὲ τούτων, ὡς πρώτων καὶ τὴν ἐκ δημιουργίας ἐχόντων ἀρχήν, ἐναργῶς δεικνυμένης τῆς ἀναστάσεως, οὐδὲν ἧττον καὶ διὰ τῶν τῆς προνοίας λόγων ἔστι λαβεῖν τὴν περὶ ταύτης πίστιν, λέγω δὲ διὰ τῆς ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ὀφειλομένης κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς ἢ δίκης καὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους. Πολλοὶ γὰρ [16]τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον διαλαμβάνοντες τῷ τρίτῳ μόνῳ τὴν πᾶσαν ἐπήρει- D
σαν αἰτίαν, νομίσαντες τὴν αἰτίαν γίνεσθαι διὰ τὴν κρίσιν. Τοῦτο δὲ περιφανῶς δείκνυται ψεῦδος ἐκ τοῦ [17]πάντας μὲν ἀνίστασθαι τοὺς ἀποθνήσκοντας ἀνθρώπους, [18]μὴ πάντας δὲ κρίνεσθαι τοὺς ἀναστάντας· εἰ γὰρ μόνον τὸ κατὰ τὴν κρίσιν δίκαιον τῆς ἀναστάσεως ἦν αἴτιον, ἐχρῆν δήπου τοὺς μηδὲν ἡμαρτηκότας ἢ κατορθώσαντας μηδ' ἀνίστασθαι, [19]τοῦτ' ἔστι τοὺς

14. *κἂν ὅτι μάλιστα συνυπάρχωσιν ... παρέχωνται*] Nannius *καὶ μάλιστα* [Par. 2. Aet. Ms. Vall. *καὶ ὅτι μάλιστα*] *συνυπάρχουσιν* [Arg. *συνυπάρχουσαν*] ... *παρέχονται* [Clar. 2 *παρέχοντα*]. Veram lectionem Stephanus (cf. n. 13) reposuit.

15. *Διὰ δὲ τούτων*] H. e. 1°. *διὰ τῆς αἰτίας τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως καὶ* 2°. *διὰ τῆς τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσεως*. Cf. c. 11 fin. (n. 21) et c. 18 init. — Paullo post Arg. *οὐδὲν δὲ ἧττον*. Cf. n. 4.

16. *τὸν*] Clar. 2 *τὸ*. Mox pro *ἐπήρεισαν* (ab *ἐπερείδειν*), quod in omnibus reperitur codd. mstis (excepto Par. 2), omnes cum Nannio editores praeter Ducaeum et Maranum inepte *ἐπείρησαν* legunt. Tertium illud est iudicium dei super homines (c. 18 sqq.). Fuerunt qui solo hoc argumento resurrectionem omnino suffultam esse vellent. Quinam fuerint nescimus. Validissimum argumentum est Tertulliano, qui e. g. De resurr. carn. c. 14 dicit: „Haec erit tota caussa, imo necessitas resurrectionis, congruentissima scilicet deo destinatio iudicii: de cuius dispositione dispicias, an utrique substantiae humanae diiudicandae censura divina praesideat, tam animae quam et carni." Cf. Semisch *Justin d. Märt*. P. II. p. 136.

17. *πάντας*] Clar. 2 *πάντα*.

18. *μὴ πάντας δὲ*] Scil. *τοὺς κομιδῆ νέους παῖδας*. De infantibus prorsus recentibus iudicium non exerceri, neque remuneratorium neque condemnatorium, quia nihil unquam boni aut mali perpetraverint. Hunc loci sensum non perspexerunt Rechenbergius et Dechairius, quibus Clarisse (De Athenag. p. 111. n. 23) accedit.

19. *τοῦτ' ἔστι* usque *πάντας ἀνίστασθαι*] Haec omnia in Aet. et

utrumque simul diiudicari non possit, etiamsi quam maxime simul exsistant et ad propositam quaestionem par momentum afferant. His argumentis, ut principibus et a creatione repetitis, clare demonstratam resurrectionem non minus etiam rationibus ex providentia deductis licet confirmare, id est ex debitis unicuique homini iusto iudicio praemiis aut poenis et proposito vitae humanae fine. Multi enim de resurrectione disputantes ei argumento quod tertium est soli causam omnem assignarunt, resurrectionem fieri propter iudicium arbitrati. Id vero manifeste falsum ex eo demonstratur, quod homines qui moriuntur omnes quidem resurgant, non tamen qui resurgunt omnes iudicentur: nam si sola iudicii aequitas resurrectionis causa esset, oporteret profecto ut neque ii resurgerent qui nec mali quidquam egerunt nec

Ms. Vall. nec non apud Nannium desunt; omissionis causa cernitur in repetito ἀνίστασθαι. Eiusmodi errores saepenumero (in hoc ipso opere, cf. e. g. n. 5) commiserunt librarii. Iam Stephanus illa verba in textu reposuit, ope Par. 3: et firmantur caeteris codd. mstis. Satis inepte Dechairius, cui Gallandius videtur adstipulari, coniecit verba τουτέστι (sic vulgo legitur: cf. n. 11) τοὺς κομιδῇ νέους παῖδας expungenda esse; quae sequuntur, τοὺς κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τελ., καὶ αὐτοὶ (infantes), ad ista clare respiciunt. Tum Nannius τοὺς δὲ habet, non τούς τε, id quod omnes codd. msti (etiam Aet.) tuentur. Dein Aet. non τελευτήσαντας, sed τελευτήσαντε. Denique pro καὶ αὐτοὶ, quod in Par. 1 est, cui favent Par. 3 et Clar. 2 ubi legitur tantum αὐτοὶ, exhibent Par. 2 et Aet. ὃ (sic) καὶ αὐτοὶ, Aet. et Nannius οἱ (sic) καὶ αὐτοὶ, Stephanus suo arbitratu οἳ (sic) καὶ αὐτοὶ, quam quidem scripturam reliqui editt. receperunt, praeter Maranum, qui καὶ αὐτοὶ scriptori reddidit. Δικαιοῦσιν = *probant*, Stephano monente; „δικαιώματα enim late aliquando pro quibusvis probationibus accipi, satis notum esse potest.“ Frustra idem vir doctus coniecit pro ἐξὸν δὲ legendum ἐξὸν δὴ aut γε. Prava quoque emendatione Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 138), quippe haud intelligens participium ἐξὸν absolute positum (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1111 et Pape Lex. gr. T. I. p. 714) et falsa lectione οἳ ante καὶ αὐτοὶ vexatus, locum attentavit: ... παῖδας· ἐξ ὧν δὲ ... τελευτήσαντας οἴονται, αὐτοὶ δικαιοῦσιν κτλ.: transferens „*siquidem* autem omnes resurgere ... *existimant*, *(hoc ipso) ipsi (quoque)* probant“ etc.

κομιδῇ νέους παῖδας· ἐξὸν δὲ πάντας ἀνίστασθαι, τούς τε ἄλλους καὶ δὴ καὶ τοὺς κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τελευτήσαντας, καὶ αὐτοὶ δικαιοῦσιν ὡς οὐ διὰ τὴν κρίσιν ἡ ἀνάστασις γίνεται κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος γνώμην 56
καὶ τὴν τῶν δημιουργηθέντων φύσιν.

15. [1] Ἀρκούσης δὲ καὶ μόνης τῆς ἐπὶ τῇ γενέσει τῶν ἀνθρώπων θεωρουμένης αἰτίας δεῖξαι τὴν ἀνάστασιν κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ἑπομένην τοῖς διαλυθεῖσι σώμασι, δίκαιον ἴσως πρὸς μηδὲν ἀποκνῆσαι [2] τῶν προτεθέντων, ἀκολούθως δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰς ἐξ ἑκάστου τῶν ἑπομένων ἀφορμὰς ὑποδεῖξαι τοῖς ἐξ αὐτῶν συνιδεῖν μὴ δυναμένοις, καὶ [3] πρό γε τῶν ἄλλων τὴν τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσιν, ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἄγουσαν ἔννοιαν καὶ τὴν ἴσην παρέχουσαν περὶ τῆς ἀναστάσεως [4] πίστιν. B
[5] Εἰ γὰρ πᾶσα κοινῶς ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῇ συναρμοσθέντος σώματος ἔχει τὴν σύστασιν, καὶ μήτε τῇ φύσει τῆς ψυχῆς καθ' ἑαυτὴν μήτε τῇ φύσει τοῦ σώματος χωρὶς ἀπεκλήρωσε [6] θεὸς τὴν τοιάνδε γένεσιν ἢ τὴν ζωὴν καὶ τὸν σύμπαντα βίον, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τούτων [7] γενομένοις ἀνθρώποις, ἵν' ἐξ ὧν γεννῶνται καὶ ζῶσι διαβιώσαντες εἰς ἕν τι καὶ κοινὸν καταλήξωσι τέλος, [8] δεῖ πάντως ἑνὸς ὄντος ἐξ ἀμφοτέρων ζώου, [9] τοῦ καὶ πάσχοντος ὁπόσα C
πάθη ψυχῆς καὶ ὁπόσα τοῦ σώματος, ἐνεργοῦντός τε καὶ πράττοντος ὁπόσα τῆς αἰσθητικῆς ἢ τῆς λογικῆς δεῖται κρίσεως,

1. Ἀρκούσης ... διαλ. σώμασι] Cf. c. 14.

2. τ. προτεθέντων] H. e. quae ad naturam hominum, iudicium dei super eos et finem vitae humanae pertinent.

3. πρό] Sic omnes codd. msti, atque Duc. Dech. Mar.; caeteri editt. πρός. Quaenam τὰ ἄλλα sint, patet ex nota praegressa.

4. πίστιν] Ael. ὡς πίστιν. Illud ὡς ortum ex praecedenti syllaba; cf. c. 5. n. 6.

5. Εἰ γὰρ πᾶσα κτλ.] Scholion in marg. Par 1 et 2: Ὅτι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπάρξεως [= φύσεως] ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τῆς ἀναστάσεως χειραγωγούμεθα. Εἰ γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὑπέστη ἄνθρωπος, ψυχῆς μὲν νοερᾶς, σώματος δὲ ὑλικοῦ, καὶ οὔτε μόνη ψυχὴ ἄνθρωπος, οὐ σῶμα ψυχῆς ἔρημον, ἀλλὰ [Par. 2 ἀλλὰ καὶ] τὸ ἐξ ἀμφοῖν σύγκριμα, ἀναγκαίως τοῦ τῇ φθορᾷ ὑποκειμένου διεφθορότος ἀναλαμβάνειν τοῦτο [Par. 2 τουτέστι]

boni, id est teneri admodum infantes; sed quum resurrectio concedatur quum caeteris omnibus, tum sane iis etiam qui in prima aetate mortui sunt, etiam ipsi argumento sunt resurrectionem non propter iudicium fieri, si primaria causa spectetur, sed propter conditoris consilium et rerum conditarum naturam.

15. Quamvis autem spectata in hominum creatione causa demonstrare vel sola possit resurrectionem naturali serie sequi dissoluta corpora, aequum tamen [est] ut nullam ex propositis rationibus defugiamus, sed convenienter iis quae diximus, his qui per se perspicere non possunt, demonstremus quid unaquaeque res ex aliis consequens, inprimis autem quid hominum natura, quae in eamdem notionem ducit nec minus valet ad adstruendam resurrectionem, habeat momenti. Nam si omnis communiter hominum natura ex anima immortali constat et corpore quod cum anima in creatione coniunctum fuit, ac neque naturae animae per seipsam aut corporis naturae separatim deus eiusmodi creationem aut vitam et totam vitae rationem destinavit, sed compositis ex utroque hominibus, ut, quibus ex rebus constant quum gignuntur et vivunt, cum iisdem ad unum aliquem et communem finem vitâ peractâ perveniant: necesse est omnino ut, quum unum sit ex utrisque animal, quod patitur quaecumque anima patitur et corpus, et quod operatur et perficit quaecumque sensuum aut rationis iudicio continentur, tota eiusmodi rerum

τὸν ἀνακαινισμόν, ἵνα μὴ ἐξ ἡμισείας ἀλλ' ὁλόκληρος ἄνθρωπος τὴν ἐξ οὗ προῆλθεν εἰς ἀτελεύτητον λαμβάνοι διαμονήν. Eodem argumento alii quoque patres usi sunt, quos laudavi ad Iustini Mart. De resurr. c. 8. n. 8 (Corp. Apoll. Vol. III). p. 234.

6. *θεὸς*] Clar. 2 *ὁ θεός*.

7. *γενομένοις*] Arg. *γεννωμένοις* et supra lineam *γενομένοις*. Frequens est utriusque vocabuli commutatio: cf. c. 5. n. 2, c. 12. n. 15. 27, c. 13. n. 15. Nannius *γενομένης*. Mox in Arg. supra *γεννῶνται* est *γίν* scriptum, ut *γίνονται* legatur: id quod evidenter habetur in ipso textu Par. 3 et Clar. 2.

8. *δεῖ*] Aet. *δή*.

9. *τοῦ καὶ*] Sic codd. msti et Maranus. Tantummodo Aet. et Nannius *τοῦ* omiserunt. Editores caeteri *καὶ τοῦ*, transpositis errore verbis.

πρὸς ἕν τι τέλος ἀναφέρεσθαι πάντα τὸν ἐκ τούτων εἱρμόν, ἵνα πάντα καὶ διὰ πάντων [10] συντρέχῃ πρὸς μίαν ἁρμονίαν καὶ τὴν αὐτὴν συμπάθειαν, ἀνθρώπου γένεσις, ἀνθρώπου [11] φύσις, ἀνθρώπου ζωή, ἀνθρώπου πράξεις καὶ πάθη, καὶ βίος καὶ τὸ τῇ φύσει προσῆκον τέλος. Εἰ δὲ μία τίς ἐστιν ἁρμονία τοῦ ζώου παντὸς καὶ συμπάθεια, καὶ τῶν ἐκ ψυχῆς D
φυομένων καὶ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελουμένων, ἓν εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσι [12] τούτοις τέλος. Ἓν δὲ τέλος ἔσται κατ' ἀλήθειαν, τοῦ αὐτοῦ ζώου κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν ὄντος, οὗπέρ ἐστι τέλος [13] τὸ τέλος. Τὸ αὐτὸ δὲ ζῶον ἔσται [14] καθαρῶς, τῶν αὐτῶν ὄντων πάντων ἐξ ὧν [15] ὡς μερῶν τὸ ζῶον. Τὰ αὐτὰ δὲ κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἕνωσιν ἔσται, [16] τῶν διαλυθέντων πάλιν ἑνωθέντων πρὸς τὴν τοῦ ζώου σύστασιν. Ἡ δὲ τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων σύστασις ἐξ ἀνάγκης ἑπομένην δείκνυσι τὴν τῶν νεκρωθέντων [17] καὶ διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασιν· ταύτης γὰρ χωρὶς οὔτ' ἂν ἑνωθείη τὰ αὐτὰ μέρη κατὰ φύσιν 57
ἀλλήλοις, οὔτ' ἂν συσταίη τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις.
[18] Εἰ δὲ καὶ νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν, οὐκ οὐσιῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ δόντος ἀγαθότητος καὶ σοφίας καὶ δικαιοσύνης, ἀνάγκη, διαμενόντων ὧν ἕνεκεν ἡ λογικὴ δέδοται κρίσις, καὶ αὐτὴν διαμένειν [19] τὴν ἐπὶ τούτοις δοθεῖσαν κρίσιν. Ταύτην δὲ διαμένειν ἀδύνατον, μὴ τῆς δεξαμένης αὐτὴν καὶ τῆς ἐν οἷς ἐστι διαμενούσης φύσεως. Ὁ δὲ καὶ νοῦν καὶ λόγον δεξάμενός ἐστιν ἄνθρωπος, B
οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν. Ἄνθρωπον ἄρα δεῖ τὸν ἐξ ἀμφοτέρων ὄντα διαμένειν [20] εἰς ἀεί. Τοῦτον δὲ [21] ἀδύνατον διαμένειν, μὴ

10. *συντρέχῃ*] Clar. 2 *συντέχῃ*, Aet. *προτρέχῃ*, Nann. *προστρέχῃ*.

11. *φύσις, ἀνθρώπου*] Haec in Aet. desunt; Nannius autem in cod. suo legit, eademque praebent pariter omnes caeteri editores ac codd. msti. In interpunctione equidem codd. mstos secutus sum (etiam Ms. Vall. *hominis ortus*, *hominis natura*, etc.); editores vero omnes distinxerunt sic: *συμπάθειαν ἀνθρώπου· γένεσις ἀνθρώπου, φύσις ἀ., ζωὴ ἀ.*, κτλ. Pro *πράξεις* Aet. et editt., praeter Maran., *πρᾶξις* (Nann. *πράξις*).

12. *τούτοις*] Deest Clar. 2.

13. *τὸ τέλος*] A Clar. 1 exulant.

14. *καθαρῶς*] I. q. *κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν*.

series ad unum aliquem finem referatur, ut omnia et quidem in omnibus ad unum concentum eamdemque omnium affectionum societatem concurrant, hominis creatio, hominis natura, hominis vita, hominis actiones et perpessiones, vitae ratio et naturae conveniens finis. Quodsi unus aliquis est totius animalis concentus rerumque omnium societas, sive ab anima proficiscantur sive corpore efficiantur, unum esse oportet his omnibus finem. Finis autem unus revera erit, si animal, cuius est ille finis, in sua idem exstet constitutione. Idem autem animal integre exstabit, si omnia, ex quibus tamquam partibus animal componitur, eadem exstent. Eadem autem secundum propriam coniunctionem exstabunt, si quae dissoluta sunt iterum ad animalis constitutionem coalescant. Eorumdem autem hominum constitutio necessario consequentem mortuorum et dissolutorum corporum resurrectionem demonstrat; nam absque ea numquam inter se eaedem partes secundum naturam coniungentur, neque eorumdem hominum natura constiterit. Quodsi et mens et ratio hominibus datae sunt ad intelligentiam earum rerum quae mente percipiuntur, non substantiarum solum sed etiam illius qui [haec] dedit bonitatis et sapientiae et iustitiae, necesse est ut, iis permanentibus quorum causâ rationale iudicium concessum est, ipsum quoque permaneat iudicium ad haec [discernenda] concessum. Hoc autem permanere non poterit, naturâ quae id excipit et in qua residet non permanente. Qui autem et mentem et rationem suscipit est homo, non anima per se ipsa. Hominem ergo necesse est ex utroque constantem semper permanere. Is autem non potest permanere, nisi resurgat.

15. *ὡς*] In editt. Mor. et Duc. mendose excidit.

16. *τῶν*] Non exstat in Aet.

17. *καὶ διαλυθ.*] In Aet. Ms. Vall. et apud Nann. desiderantur.

18. *Εἰ δὲ* etc.] Cf. c. 12. n. 31. Quae sit notio *οὐσιῶν* quum per se patet tum ex c. 16 *μηδὲ τὰς οὐσίας τῶν κρειττόνων συνεξισοῦσθαι ταῖς καθ' ὑπόβασιν διαφερούσαις*, coll. Suppl. c. 5.

19. *τὴν*] Aet. non agnoscit.

20. *εἰς*] Clar. 2 *ἐς* (c. 5. n. 16. al.).

21. *ἀδύν. διαμ.*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *διαμ. ἀδύν.*

ἀνιστάμενον. Ἀναστάσεως γὰρ μὴ [22] γινομένης, οὐκ ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀνθρώπων διαμένοι φύσις. Τῆς δὲ τῶν ἀνθρώπων φύσεως μὴ διαμενούσης, μάτην μὲν ἡ ψυχὴ συνήρμοσται τῇ τοῦ σώματος ἐνδείᾳ καὶ τοῖς τούτου πάθεσι, μάτην δὲ τὸ σῶμα πεπέδηται πρὸς τὸ [23] τυγχάνειν ὧν ὀρέγεται, ταῖς τῆς ψυχῆς ἡνίαις ὑπεῖκον καὶ χαλιναγωγούμενον, μάταιος δὲ ὁ νοῦς, C ματαία δὲ φρόνησις, καὶ δικαιοσύνης παρατήρησις, [24] ἢ καὶ πάσης ἀρετῆς ἄσκησις, καὶ νόμων θέσις καὶ διάταξις, καὶ συνόλως εἰπεῖν πᾶν [25] ὅ τι περ ἐν ἀνθρώποις καὶ δι' ἀνθρώπους καλόν, [26] μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γένεσίς τε καὶ φύσις. Εἰ δὲ πάντων καὶ πανταχόθεν ἀπελήλαται τῶν ἔργων τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου [27] διδομένων δωρεῶν τὸ μάταιον, δεῖ πάντως τῷ τῆς ψυχῆς ἀτελευτήτῳ συνδιαιωνίζειν τὴν τοῦ σώματος διαμονὴν κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν.

16. Ξενιζέσθω δὲ μηδεὶς εἰ τὴν θανάτῳ καὶ φθορᾷ δια- D κοπτομένην ζωὴν ὀνομάζομεν διαμονήν, [1] λογιζόμενος ὡς οὐχ εἷς τοῦ προσρήματος ὁ λόγος, οὐχ ἓν τῆς διαμονῆς τὸ μέτρον, ὅτι μηδὲ τῶν διαμενόντων [2] φύσις μία. Εἴπερ γὰρ κατὰ τὴν

22. γινομ.] Arg. γενομένης. Cf. c. 6. n. 2.

23. τυγχάνειν] Aet. τυγχάνει. — Chrysostomus Homil. 30 (Opp. T. V) p. 183 animam, ut Rechenb. observavit, aurigae comparat: ὅπερ ἐστὶν ἡνίοχος ἅρματι καὶ κυβερνήτης πλοίῳ καὶ μουσικὸς ὀργάνῳ, τοῦτο εἶναι τῷ γηΐνῳ τούτῳ σκεύει τὴν ψυχὴν ὁ πλάστης ἐνομοθέτησεν· αὕτη κατέχει τὰς ἡνίας κτλ.

24. ἢ] Abest in Aet. et apud Nann. Mox Aet. νόμον vice νόμων.

25. ὅ τι περ ἐν ἀ.] Arg. ὅ τι παρ' ἀ. Deinde pro ἀνθρώπους Aet. ἀνθρώποις.

26. μᾶλλον ... γένεσίς] Aet. et Nann. μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις. Ms. Vall. quoque *magis autem etiam ipse hominum ortus*. Non apparet καὶ αὐτὴ in Par. 2.

27. διδομένων] Morell. Duc. Maran. δεδομένων (c. 13. n. 4), absque codd. mstorum aucteritate. Porro Stephan. et Rechenb. μάταιον falso cum δεῖ coniunxere, commate post δωρεῶν collocato. In fine cap. τ. οἰκείαν φ. (c. 16 al.) reposui ex Par. 1. 2. 3. Arg. Clar. 2 pro τ. ἰδίαν φ., id quod in Aet. (et Clar. 1?) sicut in editis exstat. Cf. c. 12. n. 9. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι εἰ τὸ μάταιον ἀπελήλαται τῶν τοῦ θεοῦ ἔργων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δωρου-

Nam si nulla sit resurrectio, non sane hominum quatenus hominum permanserit natura. Hominum autem naturâ non permanente, frustra anima corporis indigentiae et perpessionibus sociata est, frustra corpus constrictum est quominus ea quae appetit consequatur, animae habenis obsequens et fraeno subiectum, inutilis [est] mens, inutilis prudentia, et iustitiae observatio, vel etiam omnis virtutis exercitatio, et legum institutio ac dispositio, atque, ut verbo dicam, inutile quidquid praeclari in hominibus et propter homines, vel potius inutilis ipsa etiam hominum creatio et natura. Quodsi in omnibus omnino operibus dei et donis quae ab eo dantur nihil est loci rebus inutilibus, necesse est omnino ut animae perpetuitati respondeat perpetua corporis secundum propriam naturam permansio.

16. Nemo autem admiretur quod vitam morte et corruptione interscissam appellemus permansionem, apud animum considerans non unam esse huius nominis sententiam, non unam permansionis mensuram, quia ne permanentium quidem una [est] natura. Nam si unumquodque eorum quae per-

μένων, δεῖ πάντως τῇ τῆς ψυχῆς ἀτελευτήτῳ ζωῇ συνδιαιωνίζειν καὶ τὴν τοῦ σώματος διαμονήν, καθὸ πέφυκεν. Ζωὴν δὲ φάσκοντες τὴν διακοπτομένην θανάτῳ ἀνθρώπων ζωήν, καὶ διαμονήν, οὐχ οὕτω φαμὲν διαμονὴν ὡς ἐπὶ τῶν ἀφθάρτων οὐσιῶν, ἀλλὰ καθὼς πέφυκεν ἑκάστῃ φύσει· ὅτι μηδὲ ἐξισοῦται ἡ τῶν κρειττόνων διαμονὴ ταῖς καθ' ὑπόβασιν οὐσίαις, οὐδὲ ἡ [deest ἡ in Par. 2] ἐπὶ τούτων τῶν νοερῶν ὁμαλὴ καὶ ἀμετάβλητος διαμονὴ ἐξισοῦται, ἐξ οὗπερ ἐξ ἀρχῆς ὑπέστησαν, τῇ κατὰ ψυχὴν μόνῃ οὐσίᾳ ἐχούσῃ τὴν διαμονήν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ κατὰ σῶμα, ὅπερ σῶμα ἐκ μεταβολῆς λαμβάνει τὴν ἀφθαρσίαν. Οὔτε οὖν τὴν διαμονὴν τῶν νοερῶν ἐξισοῦμεν τῇ τῶν ἀνθρώπων διαμονῇ, οὐδὲ τὴν τελευτὴν τῶν ἀνθρώπων τῇ τῶν κτηνῶν τελευτῇ, ἵνα μὴ ταύτῃ συνεξισωθῇ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει καὶ ἡ τῶν κτηνῶν φύσις.

1. λογιζόμενος] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2, sic Duc. quoque et Mar. „Quae lectio placet, ut sit ξενιζέσθω μηδείς, λογιζόμενος ὡς etc.“ (Steph.). Caeteri codd. msti (Par. 2 ἦν λογιζόμενοι) et editi λογιζόμενοι. Antea Clar. 2 διακοπομένην pro διακοπτομένην.

2. φύσις] Arg. ἔχει φύσις.

οἰκείαν φύσιν ἕκαστον τῶν διαμενόντων ἔχει τὴν διαμονήν,
[3] οὔτ' ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἀφθάρτων καὶ ἀθανάτων εὕροι τις ἂν
ἰσάζουσαν τὴν διαμονήν, τῷ μηδὲ τὰς οὐσίας τῶν κρειττόνων
συνεξισοῦσθαι ταῖς καθ' ὑπόβασιν διαφερούσαις, οὔτ' ἐπὶ τῶν
ἀνθρώπων τὴν ὁμαλὴν ἐκείνην τὴν ἀμετάβλητον ἐπιζητεῖν ἄξιον,
ἅτε δὴ [4] τῶν μὲν ἐξ ἀρχῆς γενομένων ἀθανάτων καὶ διαμενόν-
των μόνῃ τῇ γνώμῃ τοῦ ποιήσαντος ἀτελευτήτως, τῶν δὲ ἀν- 68
θρώπων κατὰ μὲν [5] τὴν ψυχὴν ἀπὸ γενέσεως ἐχόντων τὴν ἀμε-
τάβλητον διαμονήν, [6] κατὰ δὲ τὸ σῶμα προσλαμβανόντων ἐκ με-
ταβολῆς τὴν ἀφθαρσίαν· ὅπερ ὁ τῆς ἀναστάσεως [7] λόγος βού-
λεται· πρὸς [8] ἣν ἀποβλέποντες, τήν τε διάλυσιν τοῦ σώματος,
ὡς ἑπομένην τῇ μετ' ἐνδείας καὶ [9] φθορᾶς ζωῇ, περιμένομεν,
καὶ μετὰ ταύτην τὴν μετ' ἀφθαρσίας ἐλπίζομεν διαμονήν, οὔτε
τῇ [10] τῶν ἀλόγων τελευτῇ συνεξισοῦντες τὴν ἡμετέραν τελευτήν,
οὔτε τῇ τῶν ἀθανάτων διαμονῇ τὴν τῶν ἀνθρώπων διαμονήν,
ἵνα [11] μὴ λάθωμεν ταύτῃ συνεξισοῦντες καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων
φύσιν καὶ ζωὴν [12] οἷς μὴ προσῆκεν. [13] Οὐ τοίνυν ἐπὶ τούτῳ B
δυσχεραίνειν ἄξιον, εἴ τις ἀνωμαλία θεωρεῖται περὶ τὴν τῶν ἀν-
θρώπων διαμονήν, οὐδ' ἐπειδὴ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τῶν τοῦ
σώματος μερῶν καὶ μορίων διάλυσις τὴν συνεχῆ διακόπτει ζωήν,

3. οὔτ'] Id ope Par. 1. 3. Arg. Clar. (1 ?) 2. Ms. Vall. dedi pro vulg. οὐκ. Respondet οὔτ' quod sequitur.

4. τῶν μὲν] Nimirum καθαρῶς ἀφθάρτων καὶ ἀθανάτων. Athenagoras, quod quidem editores et interpretes fugit, de angelis cogitat, cf. n. 10. Etiam c. 10 naturas memorat intelligibiles praeter homines: videsis quae ibi n. 4 observavi. — Antea in Clar. 2 verba τῶν ἀνθρώπων τὴν ὁμαλὴν ἐκείνην τὴν ἀμετάβλητον desunt, sed ab altera manu in marg. suppleta.

5. τὴν] Deest Clar. 2.

6. κατὰ ... ἀφθαρσίαν] Cf. 1 Cor. 15, 53 (comp. supra c. 12. n. 43). — Pro ἐκ μεταβ. Clar. 2 καὶ μεταβ., sed ἐκ ab altera manu in marg. adnotatum est.

7. λόγ. β.] Arg. Par. 3. Clar. 2 βούλεται λόγος (n. 16).

8. ἣν] Scil. ἀνάστασιν. Aet. τήν.

9. φθορᾶς] Aet. διαφθορᾶς.

10. τῶν ἀλόγων ... τῶν ἀθανάτων] H. e. brutorum (Aet. τῶν λόγων) ... angelorum (cf. n. 4). Paullo ante Clar. 2 ἐλπιζομένην pro ἐλπίζομεν.

11. μὴ] In Arg. excidit.

12. οἷς μὴ προσῆκεν] Quibus non convenit adaequare, h. e. brutis et angelis.

manent secundum propriam naturam permanet: neque apud eos qui omnino incorruptibiles et immortales sunt quisquam istiusmodi permansionem inveniat, quia praestantiores substantiae inferioribus minime adaequantur, neque in hominibus aequabilis illa et immutabilis [permansio] quaerenda est, quippe quum illi ab initio immortales facti sint et sola creatoris voluntate perpetuo permaneant, homines autem secundum animam quidem ab ortu immutabilem permansionem habeant, at secundum corpus ex immutatione incorruptionem assequantur: id enim resurrectionis ratio sibi vult; ad quam respicientes, et corporis dissolutionem, ut quae hanc vitam egestati et corruptioni obnoxiam consequatur, exspectamus, et post eam speramus corruptionis expertem permansionem, neque brutorum morti nostram mortem adaequantes, neque immortalium permansioni hominum permansionem, ne imprudentes hoc modo hominum naturam et vitam adaequemus substantiis disparibus. Non igitur hac in re moleste ferendum est, si qua inaequalitas in hominum perduratione appareat, nec quia animae e corporis membris discessio ac partium dissolutio continuam vitam interrumpit, idcirco de-

13. *Οὐ τοίνυν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι οὐ χρὴ ἀπιστεῖν τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν, καὶ ἀπὸ τῶν προειρημένων καὶ ἀπὸ τῆς ἐνθεωρουμένης ἀνωμαλίας τῇ τούτων ζωῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος τὴν συνεχῆ διακόπτει ζωήν, ἀπιστεῖν χρὴ τὴν ἀνάστασιν· ὅτι μηδὲ ἐπειδὴ ἡ κατὰ συναίσθησιν ζωὴ διακόπτεται παρέσεσιν καὶ ὕπνοις καὶ τρόπον τινὰ πάλιν* [deest haec vox in Par. 2] *ἀναλαμβάνει ζωήν, τὴν αὐτὴν παραιτούμεθα λέγειν ἀναλαμβάνειν ζωήν. Εἴπερ οὖν τὴν τοσοῦτον διακοπτομένην ἀπὸ γενέσεως ζωὴν μέχρι λύσεως οὐ παραιτούμεθα τὴν αὐτὴν λέγειν ἀναλαμβάνεσθαι ζωήν, οὐδὲ τὴν ἐπέκεινα τῆς διαλύσεως ζωὴν ἀπιστεῖν χρή, κἂν ἐπὶ ποσὸν διακόπτηται* [Par. 1 *διακόπτεται*] *θανάτῳ, οὕτως ὑπὸ τοῦ πεποιηκότος κατὰ γνώμην ἀνωμαλίαις* [Par. 2 *ἀνωμαλίαν*] *συγκεκληρωμένην.* — Aet. et Nannius *τούτων* pro *τούτῳ*. Mox pro *περὶ* (Par. 1. 2. Arg. [Clar. 1?] Aet. Ms. Vall.) habent editores praeter Nann. Duc. Mar. *ἐπὶ* (Par. 3. Clar. 2). Stephanus *ἐπὶ τῆς τ. ά. διαμονῆς* censuit legendum esse. Discrimen *μερῶν* et *μορίων* c. 3. n. 14 expositum est.

διὰ [14] τοῦτ' ἀπογινώσκειν χρὴ τὴν ἀνάστασιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὴν κατὰ συναίσθησιν ζωὴν διακόπτειν δοκοῦσιν αἱ κατὰ τὸν ὕπνον φυσικῶς ἐγγινόμεναι [15] παρέσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἰσομέτροις χρόνου διαστήμασιν ὑπνούντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τρόπον τινὰ πάλιν ἀναβιωσκόντων, τὴν αὐτὴν παραιτούμεθα [16] ζωὴν λέγειν· παρ' ἣν αἰτίαν, οἶμαι, [17] τινὲς ἀδελφὸν C
τοῦ θανάτου τὸν ὕπνον ὀνομάζουσιν, οὐχ ὡς ἐκ τῶν αὐτῶν [18] προγόνων ἢ πατέρων φύντας γενεαλογοῦντες, ἀλλ' ὡς τῶν ὁμοίων παθῶν τοῖς τε θανοῦσι καὶ [19] τοῖς ὑπνοῦσιν ἐγγινομένων, ἕνεκά γε τῆς ἠρεμίας καὶ [20] τοῦ μηδενὸς ἐπαισθάνεσθαι τῶν παρόντων ἢ γινομένων, μᾶλλον δὲ μηδὲ τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς. Εἴπερ οὖν τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν τοσαύτης [21] γέμουσαν ἀνωμαλίας ἀπὸ γενέσεως μέχρι διαλύσεως, καὶ διακοπτομένην πᾶσιν οἷς προείπομεν, οὐ παραιτούμεθα τὴν αὐτὴν λέγειν ζωήν, οὐδὲ τὴν ἐπέκεινα τῆς διαλύσεως ζωήν, [22] ἥτις D
ἑαυτῇ συνεισάγει τὴν ἀνάστασιν, ἀπογινώσκειν ὀφείλομεν, κἂν ἐπὶ ποσὸν διακόπτηται τῷ χωρισμῷ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος.

17. *Αὕτη γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἄνωθεν καὶ κατὰ γνώμην τοῦ ποιήσαντος συγκεκληρωμένην ἔχουσα τὴν ἀνωμαλίαν, ἀνώμαλον ἔχει τὴν ζωὴν καὶ τὴν διαμονήν, ποτὲ μὲν ὕπνῳ ποτὲ δὲ θανάτῳ διακοπτομένην καὶ ταῖς καθ' ἑκάστην ἡλικίαν μεταβολαῖς, οὐκ ἐμφαινομένων ἐναργῶς τοῖς πρώτοις τῶν [1] ὕστε- 59
ρον ἐπιγινομένων. [2] Ἢ τίς ἂν ἐπίστευσεν, μὴ τῇ πείρᾳ δεδι-*

14. τοῦτ'] Aet. τούτων. Cf. c. 24. n. 11.

15. παρέσεις] Aet. πραέσεις, Nann. προέσεις, Ms. Vall. *electiones*.

16. ζωὴν λέγ.] Arg. Par. 3. Clar. 2 λέγειν ζωήν (n. 7). De formula quae sequitur παρ' ἣν αἰτίαν dixi ad Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 88. n. 10.

17. τ. ἀδελφὸν τ. θανάτου τ. ὕπνον ὀν.] Consulas Supplic. c. 12. n. 12.

18. πρ. ἢ πατ.] Par. 3 et Clar. 2 πατ. ἢ πρ.

19. τοῖς] Deest in Aet. et ap. Nann.

20. τοῦ] Arg. non agnoscit. Particula γε restrictionem quamdam denotat: non usquequaque similia, sed in iis tantum quae ad quietem spectant. „Quatenus quidem ambo quiescunt et nihil sentiunt eorum quae adsunt et fiunt, immo nec seipsos esse et vivere.“ Ex hac imagine, qua nonnulli utebantur,

speranda est resurrectio. Neque enim quia solutiones sensuum et naturalium facultatum, quae naturaliter in somno fiunt, vitam in sensibus positam interrumpere videntur, dormientibus certo temporis intervallo hominibus et rursus quodammodo reviviscentibus, idcirco eamdem dicere vitam refugimus; quam ob causam, opinor, nonnulli fratrem mortis dicunt somnum, non quod ex iisdem proavis et patribus genitos fingant, sed quod similia patiantur qui mortui sunt et qui dormiunt, quantum quidem attinet ad quietem et eorum oblivionem quae adsunt quaeque fiunt, vel potius sui ac propriae vitae. Si igitur hominum vitam, quae tanta ab ortu usque ad dissolutionem referta est inaequalitate iisque omnibus quae antea diximus interrumpitur, eamdem tamen dicere vitam non refugimus: neque dissolutioni succedentem vitam, quae secum adiunctam habet resurrectionem, desperare debemus, quamvis aliquamdiu digressu animae e corpore interrumpatur.

17. Ipsa enim hominum natura, antiquitus et ex creatoris voluntate inaequalitatem sortita, inaequalem habet vitam et permansionem, nunc somno nunc morte et aetatis cuiusque immutationibus interruptam, non aperte exstantibus iis quae prioribus superveniunt. Aut quis crediderit, nisi experientiâ edoctus sit, in semine ex similibus partibus con-

noli imprudenter concludere Athenagoram ψυχοπαννυχίαν vel tale quid (Tatian. Or. ad Gr. c. 13. n. 1) docuisse. C. 18: „Corpus, posteaquam anima ab eo discessit, nihil iam ex pristina servat natura vel forma, nedum memoriam rerum actarum.“

21. γέμουσαν] Aet. γεμούσας.

22. ἥτις ἑαυτῇ] Clar. 2 εἴ τις αὐτῇ.

1. ὕστερον] Clar. 2 ὑστέρων.

2. Ἢ τίς ἂν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας διδασκόμεθα μὴ ἀπιστεῖν τὴν ἀνάστασιν· ἐν ὁμοιομερεῖ γὰρ καὶ διαπλαστῷ [sic! cf. n. 3] σπέρματι τοσαύτην ποικιλίαν μερῶν καὶ μελῶν ἀποτελουμένην ὁρῶντες μὴ πρότερον ἐγνωσμένην, καὶ πάλιν ἐν τοῖς νηπίοις ἢ μηδὲν τῶν κατὰ συμπλοκὴν τῆς ἡλικίας ἐκφαινομένων καταλαμβάνοντες, οἷον γενείων καὶ τῶν τοιούτων, ἢ φαινομένων μὲν ἀμυδρῶς δὲ καὶ ὡς διά τινος σκια-

δαγμένος, ἐν ὁμοιομερεῖ καὶ [3] διαπλάστῳ τῷ σπέρματι τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀποκεῖσθαι [4] δυνάμεων ἢ τῶν ταύτῃ ἐπισυνισταμένων καὶ πηγνυμένων ὄγκων διαφοράν, ὀστέων φημὶ καὶ νεύρων καὶ [5] χόνδρων, ἔτι δὲ καὶ μυῶν καὶ σαρκῶν καὶ σπλάγχνων καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μερῶν; Οὔτε γὰρ ἐν ὑγροῖς ἔτι τοῖς σπέρμασι τούτων ἔστιν ἰδεῖν οὐδέν, οὔτε μὴν τοῖς νηπίοις ἐμφαίνεταί τι τῶν τοῖς τελείοις [6] ἐπιγινομένων, ἢ B τῇ τῶν τελείων ἡλικίᾳ τὰ τῶν παρηβηκότων, ἢ τούτοις τὰ τῶν γεγηρακότων. Ἀλλὰ δὴ καίτοι τῶν εἰρημένων τινῶν μὲν οὐδ' ὅλως τινῶν δὲ ἀμυδρῶς ἐμφαινόντων τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὰς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιγινομένας μεταβολάς, ὅμως ἴσασιν [7] ὅσοι μὴ τυφλώττουσιν ὑπὸ κακίας ἢ ῥαθυμίας περὶ τὴν τούτων κρίσιν, ὅτι δεῖ πρῶτον μὲν γενέσθαι τῶν σπερμάτων

γραφίας εἰς ὅπερ ἂν πρὸς τὸ τέλος ἀφίκηται, τελειωθέντων δὲ αὖθις ὕφεσιν μέχρι γήρως τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶτα πεπονηκότων διάλυσιν. Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τούτων οὐκ ἐν τῷ σπέρματι διαδήλου οὔσης τῆς διαμορφώσεως, οὐ τῆς μετὰ ταῦτα ἀδρήσεως [sive ἁδρύνσεως: codd. msti ἀδρύσεως], οὐ τῆς ζωῆς τῆς εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς διαλύσεως, ὅμως ἀνάγκῃ φύσεως διάδοσις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν πρὸς τὰ μετ' αὐτὰς ἐπιγινόμενα παρακολουθεῖ, οὐδέ τινος ἐμποδὼν ἱσταμένου τῇ φυσικῇ ὁρμῇ, οὕτω πολὺ μᾶλλον ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ἀνιχνεύων ὁ λόγος πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἀκριβέστερος ὢν τῆς πείρας πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας πίστωσιν τῶν πρώην εἰς ἐξέτασιν ἡμῖν προτεθέντων λόγων. Πάντες μὲν γάρ [cf. c. 18. n. 1] εἰσιν ὁμογενεῖς, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς φύντες, τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων ἀνθρώπων· ἀλλ' οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀρχῆς κρατύνονται, οἱ δὲ μετ' ἐκείνην ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ ἀγαθότητος ἤρτηνται. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνταπόδοσιν [Par. 2 ἀπόδοσιν] τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων τὴν ἀνάστασιν ἡμῶν ἀφορᾶν τῆς δικαιοσύνης ἐκκρέμαται· ὡς γὰρ ἀγαθὸς ὁ ποιητὴς ἡμῶν, οὕτω καὶ δίκαιος· ἀλόγιστος γὰρ ἡ ἄνευ δικαιοσύνης ἀγαθότης. — Ἢ codd. msti et editi. Ita interdum ἤ, non praegressa interrogatione, invenitur cum pronomine interrogativo: *vel*, id si aliter se haberet, *quis* etc. Dechairius hoc non intellecto coniecit ἦ circumflexum, „quod *num* aut *utrum* significat." Pari modo Paulus (*Komm. über d. N. T.* T. I. p. 600) haesit in Matth. 7, 9 (ἢ τίς ἐστιν κτλ.) ubi coniecit ἢ *sit*, *ponamus*, quod foret εἶεν. Cf. Suppl. c. 19. n. 18. Tum ἐπίστευσε Clar. 2, sine ν. Cf. Suppl. c. 1. n. 2. Pro δεδιδαγμένος Aet. δεδιαδεγμένος, Nann. διδαγμένος.

3. διαπλάστῳ] Interpretes (Nann.

stante formandique vi praedito tot et tantarum reposita esse facultatum vel quae istinc simul adsurgunt et compinguntur molium discrimina, ossium inquam et nervorum et cartilaginum, insuper et musculorum et carnium et viscerum et caeterarum corporis partium? Neque enim in humidis adhuc seminibus horum quidquam videri potest, neque in infantibus quidquam eorum apparet quae adolescentibus superveniunt, aut in adolescentium aetate ea quae sunt virorum, aut in viris ea quae sunt senum apparent. Quamvis vero eorum quae diximus quaedam nullo prorsus modo ac quaedam obscure naturalem seriem et supervenientes hominum naturae mutationes exhibeant, sciunt tamen quicumque prae nequitia aut pigritia in his rebus diiudicandis non caecutiunt, primo semina spargenda esse, deinde his per singula membra et

Dech. Mar.) de *molli* semine („weichem Saamen," interpr. Camp.) accipiunt. Solus Valla: „in similium partium et *difficto* saemine." Reiner.: „dans ce germe si simple et si *uniforme* en apparence." *Διάπλαστος*, quod nuspiam alibi reperitur, admonente Steph. Thesauro gr. ling. (ed. C. B. Hase) s. v. „idem videtur denotare quod *διαπλαστικός*, *effingendi formandique vi praeditus*." Vel legendum potius est *διαπλαστικῷ*, ita ut menda sit ex compendio scripturae non animadverso; huc quidem illud *διαπλαστῷ* (c. circumfl.) in scholio, antea n. 2 allato, obvium inclinare videtur. Formandi vi semen praeditum est: ipsam quippe hominis formam, ut infra dicitur, semen *ἐγγεγραμμένην* („eingeprägt") non habet, h. e. nequit ipsa forma in semine oculis conspici, quamvis in eo lateat, ut *ὁ τῶν φυσικῶς γενομένων εἱρμός* docet. Alia eaque haud contemnenda emendatio in Arg. suppeditatur, ubi *α* supra lineam praepositum est, *ἀδιαπλάστῳ* ut legeretur, h. e. *nondum formato* sive *adhuc informi*. Caeterum de sententia cf. Iustin. Mart. Apol. I. c. 10 et De resurr. c. 5 ibique (Corp. Apoll. Vol. I) p. 50. n. 1 et (Vol. III) p. 223. n. 15 observata.

4. *δυνάμεων*] Aet. *δυνάμεως*. Mox idem et Nann. *συνισταμένων*.

5. *χόνδρων*] Aet. *χόδρων*. Particula *καὶ* ante *μυῶν* in Par. 3. Clar. 2. Aet. abest. Valla: *itemque*.

6. *ἐπιγινομένων*] Variat enim cum aetate hominis statura et totus adeo corporis habitus. *Rechenberg*. — Clar. 2 *ἐπιγενομένων*, Aet. *ἐπιγινομένοις*.

7. *ὅσοι*] Par. 3 et Clar. 2, item Morell. et Duc. *ὅσον*. Supra pro vulg. *οὐδ'* *ὅλως* exspectaveris *οὐδ'* *ὅλως*: Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 47. n. 12; adde Ps.-Iust. Quaestt. Christt. ad Gent. I. Conf. c. 3. p. 164 B. Alibi Athenagoras dicit *μηδ'* *ὅλως*, ut cc. 2. 21. Suppl. cc. 1. 4.

καταβολήν, διαρθρωθέντων δὲ τούτων καθ᾽ ἕκαστον [8] μέρος καὶ C
μόριον καὶ προελθόντων εἰς φῶς τῶν κυηθέντων ἐπιγίνεται μὲν ἡ κατὰ τὴν [9] πρώτην ἡλικίαν αὔξησις, ἥ τε κατ᾽ αὔξησιν τελείωσις, τελειωθέντων δὲ ὕφεσις τῶν φυσικῶν δυνάμεων μέχρι γήρως, εἶτα πεπονηκότων τῶν σωμάτων ἡ διάλυσις. [10] Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τούτῳ, οὔτε τοῦ σπέρματος ἐγγεγραμμένην ἔχοντος τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἢ μορφὴν οὔτε τῆς ζωῆς τὴν εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς διάλυσιν, [11] ὁ τῶν φυσικῶς γενομένων εἱρμὸς παρέχει τὴν πίστιν τοῖς οὐκ ἐξ αὐτῶν τῶν φαινομένων ἔχουσι

8. *μέρος κ. μόριον*] Cf. c. 3. n. 14.

9. *πρώτην*] Deest Arg. et Big. Respicit scriptor ad *τοὺς νηπίους* antea memoratos (*νήπιος*, puer nondum adultus: Gal. 4, 1. 1 Cor. 13, 11), et verbis quae sequuntur spectat ad *τελείους*, qui sunt in adolescentia (*τέλειος*, vollkommen ausgewachsen, reif: oppon. *παιδίον νήπιον* ap. Polyb. V. 29, 2), tum ad *παρηβηκότας*, qui sunt in aetate virili (*παρηβᾶν*, über die Jugendblüthe hinaussein: Thucyd. 2, 44), denique ad *γεγηρακότας*, qui sunt in senectute. Ad pueros pertinet *αὔξησις*, ad adolescentes *τελείωσις* (Reife), ad viros *ὕφεσις τ. φυσ. δυνάμεων*, ad senes *διάλυσις τ. σωμάτων*.

10. *Ὥσπερ οὖν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (bis: fol. 361, b. in marg. super. a prima manu et in marg. infer. ab alia manu) et 2: *Τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἢ μορφὴν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ σπέρματι καταλαβεῖν. Τὴν ζωὴν μέν· οὐ γὰρ ὑγρὰ οὐσία καὶ ἀπαγὴς* [Par. 2 *ἀταγὴς*] *ἐμφαίνειν ἱκανὴ ὁποῖόν τι ζῷον τελεσφορήσει. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ τοῦτο τὸ ἁπλῶς ζῷον παραστῆσαι ἱκανή· οὐ μὴν* [Par. 1 in marg. inf. et 2 *Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἐκεῖνο ὃ τῷ ἁπλῷ συντέτακται* (Par. 2 *ὑποτέτακται*) *ἀνθρώπῳ ὃ καὶ τὸν* (Par. 2 *ὃς τὸν τινὰ* pro *ὃ καὶ τὸν*) *ἄνθρωπον παραστῆσαι· οὐ μὴν*] *οὐδ᾽ ὅτι τὸ μήπω συστὰν ζῷον διάλυσιν ἕξει* [Par. 2 *ἕξοι*]. *Τούτων μὲν οὖν οὐδέν ἐστιν ἐν τῷ σπέρματι κατανοεῖν· ἐκ δὲ τῆς πείρας, οἷον ὅτι ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτος· τοῦτο γὰρ τῆς μορφῆς ἐστιν. Καὶ αὐτὰ* [= *quod ea attinet*, Par. 1 in m. i. et 2 *οὐ καὶ αὐτοῦ*] *οὐκ ἔστιν ἐν τῷ σπέρματι γνῶσιν λαβεῖν, καὶ πάνυ. Εἰ δὲ ἡ πεῖρα γνῶσιν τούτων* [ll. cc. *τούτων γνῶσιν*] *παρέχεται, πολὺ μᾶλλον ἀπὸ ταύτης τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὁ ἐν ἡμῖν λόγος λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον καὶ ἀνιχνεύσας εὑρίσκει τὴν ἀνάστασιν ἀσφαλεστέραν πρὸς πίστιν τε καὶ ἀληθεστέραν. Ἀμφότεροι μὲν οὖν οἱ λόγοι, ὅ τε ἀπὸ τῆς πείρας καὶ ὁ ἀπὸ* [Par. 2 desunt *ὁ ἀπὸ*] *τῆς ἀνιχνεύσεως τῆς ἀληθείας, τῆς φυσικῆς ἤρτηνται ἀκολουθίας* [Par. 1 in m. i. et 2 *ἐννοίας*], *οἱόν τινες ὁμογενεῖς ὄντες, ὁ μὲν ἀπὸ τῆς πείρας τοὺς ἀρχηγέτας προβαλλόμενος τοῦ γένους, ὅτι ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἐκ γῆς ὁ ἄνθρω-*

partes explicatis et foetibus in lucem editis supervenire primae aetatis incrementum, tum ex incremento perfectionem, porro ex perfectione remissionem facultatum naturalium usque ad senectutem, denique fatiscentium corporum dissolutionem. Quemadmodum igitur hac in re, quum nec semen vitam hominum aut formam nec vita dissolutionem in prima principia prae se ferat, naturalium eventuum series fidem eorum facit quorum argumenta oculis spectanda non tradunbent:

πος ὑπέστη ὁ πρῶτος [ll. cc. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὑπέστη], ἀφ' οὗ οἱ καθεξῆς ἄνθρωποι ἐκ σπέρματος λαμβάνουσι τὴν εἰς τὸν βίον προαγωγήν. Ἐπεὶ δὲ ἔργον ὁ ἄνθρωπος θεοῦ καὶ οὐ [ll. cc. καὶ ἔργον οὐ] μάταιον, ὅτι μηδὲν μάταιον ἔργον σοφοῦ [ll. cc. ἔργον σοφοῦ μάταιον], εἰκότι λόγῳ τὸ τοσοῦτον ἔργον καὶ κηδεμονίας ἄξιον τυγχάνειν. Τὸ δέ ἐστιν παιδαγωγίᾳ [Par. 2 παιδαγωγίαν] ὑποβεβλῆσθαι· τὸ δέ ἐστι ῥυθμίζεσθαι πρὸς τὸ βέλτιον τὰς πράξεις. [Par. 1 in m. i. et 2 Παιδαγωγία (pro τὸ δέ ἐστι κτλ.) δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ πρὸς τὸ βέλτιον ῥυθμίζεσθαι τὰς αὐτοῦ (Par. 2 αὐτοῦ) πράξεις;] Τοῦτο δὲ οὐ πρὸς ἄλλο [ll. cc. additur τι] εἰ μὴ πρὸς ἔμμισθον ἀνταπόδοσιν ἀφορᾷ [Par. 2 ἀφορᾷν]. Ἐπεὶ δὲ οὐ μάταιον ἔργον ὁ ἄνθρωπος, ἢ γὰρ ἂν οὐδὲ τοσαύτης ἠξίωτο κηδεμονίας, οὐδὲ ὁ μισθὸς ἄρα μάταιος· θανάτῳ δὲ καταλυομένου, οὐ θαυμάσιον ἔργον ἀνάγκῃ συναφανίζεσθαι τῷ ἔργῳ καὶ τὸν μισθόν. Τὸ γὰρ παιδεύειν τὴν ψυχὴν μόνην τοῦ διαπεπονηκότος ἄνευ ἀπονέμεσθαι τὸν μισθὸν μὴ πρὸς τὸ ἀδίκῳ καὶ μάταιον ᾖ; [Par 1 in m. i. et 2 pro Ἐπεὶ δὲ κτλ. praebent: Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν τοσαύτης ἀπέλαυε (Par. 2 ἀπέλυσε) κηδεμονίας. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ μισθὸς (Par. 2 μισθοῦ) μάταιος οὐδὲ ἐπὶ βραχεῖ τῷ παρόντι βίῳ σχεδιαζόμενος, ὅτι μηδὲ πρόσκαιρον ζῶον ἄνθρωπος θανάτῳ συναφανιζομένην ἔχων καὶ τὴν ψυχήν, ἀφ' οὗ καὶ ὁ μισθὸς ἔσται μάταιος. Τὸ γάρ τοι λέγειν ψυχῇ μόνῃ παρέχεσθαι (Par. 2 περέχ. μόνῃ) τὸν μισθὸν ἅτε ἀθανάτῳ, τοῦ συμπεπονηκότος αὐτῇ σώματος ἀφανισθέντος, μὴ πρὸς τῷ ἀδίκῳ καὶ μάταιον ᾖ (Par. 2 εἴη);] Πῶς γὰρ οὐκ ἄδικον δύο κατὰ ταὐτὸν διαπραξαμένων [Par. 2 διαπράξεων] τὸ μὲν ἀφειδεῖσθαι πρὸς ἀντίδοσιν, τὸ δὲ πολυωρεῖσθαι; Τὸ δὲ αὐτὸ οἶμαι καὶ μάταιον ἐπ' ἀστόχοις ἐᾶσθαι πονεῖν τὸν τοῦ ἔργου συλλήπτορα [Par. 1 in m. i. et 2 κ. μάταιον, ὡς ἐπ' ἀστ. φωρᾶσθαι πεπονηκὸς τὸ τὸ ἔργον συνεπιῤῥῶσαν]. — Par. 3 et Clar. 2 οὖν post ὥσπερ praetermiserunt.

11. ὁ τ. φυσ. γενομ. εἱρμὸς] Respicit ad naturales illas hominis mutationes antea allatas. Pro φυσικῶς Aet. φυσικῶν, pro γενομένων Arg. γινομένων (cf. c. 18. n. 9), pro εἱρμὸς Clar. 2 εἱρμοὺς.

τὸ πιστόν, [12]πολὺ μᾶλλον ὁ λόγος ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας D ἀνιχνεύων τὴν ἀλήθειαν πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἀσφαλέστερος ὢν καὶ κρείττων τῆς [13]πείρας πρὸς πίστωσιν ἀληθείας.

18. [1]Τῶν πρώην ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν προτεθέντων λόγων καὶ τὴν ἀνάστασιν πιστουμένων πάντες μέν εἰσιν [2]ὁμογενεῖς, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς φύντες ἀρχῆς· ἀρχὴ γὰρ αὐτοῖς ἡ τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἐκ δημιουργίας γένεσις· ἀλλ' οἱ μὲν [3]ἐξ αὐτῆς κρατύνονται τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐξ ἧσπερ ἔφυσαν, οἱ δέ, παρεπόμενοι τῇ τε φύσει καὶ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας λαμβάνουσι τὴν πίστιν· ἡ μὲν γὰρ αἰτία, καθ' ἣν [4]καὶ δι' ἣν γεγόνασιν ἄνθρωποι, συνεζευγμένη 60 τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ἐκ δημιουργίας ἔχει τὴν ἰσχύν, ὁ δὲ τῆς δικαιοσύνης λόγος, καθ' ὃν κρίνει θεὸς τοὺς εὖ [5]ἢ κακῶς βεβιωκότας ἀνθρώπους, ἐκ τοῦ τούτων τέλους· [6]φύονται μὲν γὰρ ἐκεῖθεν, ἤρτηνται δὲ μᾶλλον τῆς προνοίας. Δεδειγμένων δὲ ἡμῖν [7]τῶν πρώτων ὡς οἷόν τε, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ διὰ τῶν ὑστέρων δεῖξαι τὸ προκείμενον, λέγω δὲ διὰ τῆς ὀφειλομένης ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς ἢ δίκης καὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους, αὐτῶν δὲ τούτων προτάξαι τὸν κατὰ φύσιν ἡγούμενον, [8]καὶ πρῶτόν γε διασκέψασθαι τὸν περὶ τῆς κρίσεως λόγον· τοσοῦτον μόνον ὑπει- B

12. πολὺ] Par. 3 et Clar. 2 πολλῷ.

13. πείρας] Clar. 2 σπείρας et mox τῆς ἀληθείας.

1. Τῶν πρώην etc.] Codd. msti et editi inepte cum verbis praegressis copulant sic: ... πρὸς πίστωσιν ἀληθείας τῶν πρώην [Aet. πρώτην] ἡμῖν etc., et ante πάντες μέν εἰσιν habent ὅτι. Excipiendi sunt tantummodo Par. 1 et Maranus, qui genuinam offerunt scripturam; in Par. 1 alia demum manus ὅτι adiecit. Illi εἰς ἐξέτασιν προτεθέντες λόγοι sunt 1°. causa (αἰτία) creationis hominum (cc. 12—13) et 2°. natura (φύσις) hominum (cc. 14—17). Ait auctor c. 14: Διὰ δὲ τούτων [h. e. τ. αἰτίας creationis hominum et τ. φύσεως hominum], ὡς πρώτων καὶ τὴν ἐκ δημιουργίας ἐχόντων ἀρχήν, ἐναργῶς δεικνυμένης τῆς ἀναστάσεως, οὐδὲν ἧττον καὶ διὰ τῶν τῆς προνοίας λόγων ἔστι λαβεῖν τὴν περὶ ταύτης πίστιν, λέγω δὲ διὰ τῆς ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ὀφειλομένης κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς ἢ δίκης [cc. 18—23] καὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους [cc. 24—25].

2. ὁμογενεῖς] Clar. 2 ὁμονογε-

tur: multo magis ratio, ex naturali serie veritatem investigans, fidem facit resurrectionis, quum tutior et praestantior sit experientiâ ad confirmationem veritatis.

18. Rationum momenta, modo a nobis ad investigandum proposita ac resurrectionem adstruentia, sunt quidem omnia eiusdem generis, ut ex eodem nata principio: principium enim iis est primorum hominum ex creatione origo; sed alia ex ipso confirmantur primo principio unde orta sunt, alia, naturae et vitae hominum consequentia, ex dei circa nos providentia fidem accipiunt: nam causa, secundum quam et propter quam nati sunt homines, cum natura hominum colligata, ex creatione vim deducit, iustitiae autem ratio, secundum quam deus homines qui bene vel male vixerunt iudicat, ex horum [hominum] fine; illinc enim nascuntur, sed magis pendent ex providentia. Iis autem quae primum locum tenent demonstratis quantum potuit fieri, preclarum sane fuerit etiam ex posterioribus demonstrare rem propositam, id est ex debito unicuique homini secundum iustum iudicium praemio aut poena et ex vitae humanae fine, atque ex ipsis illis id praemittere quod naturâ princeps est, et a iudicii ratione initium considerandi facere: unum tan-

νεῖς, sed ab altera manu emendatum.

3. *ἐξ ... τ. πρ. ἀρχῆς ἐξ ἥσπ. ἔφ.*] = *ἐκ δημιουργίας*, ex creatione (n. 1).

4. *καὶ δι' ἣν*] Arg. et Ael. omisere. Etiam c. 11: *καθ' ἣν καὶ δι' ἣν ὁ πρῶτος γέγονεν ἄνθρωπος οἵ τε μετ' ἐκεῖνον.*

5. *ἢ*] Sic omnes codd. msti; etiam Ms. Vall. *bene aut male.* Editi vero (exc. Mar.) *καὶ*.

6. *φύονται*] Scilicet *οἱ λόγοι* qui 1º. iudicium (*κρίσιν*) dei super homines et 2º. finem (*τέλος*) vitae humanae spectant (n. 1). Nascuntur *ἐκεῖθεν* (Aet. *ἐκεῖσθεν*) h. e. *ἐκ δημιουργίας*.

7. *τ. πρώτων*] H. e. *τῶν προτεθέντων λόγων*, ad *αἰτίαν* et *φύσιν* spectantium (n. 1). Mox pro *ἔχοι* Clar. 2 *ἔχει*.

8. *καὶ πρῶτόν γε κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1: [*Ὅτι ἀληθὴς ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος δείκνυται*] *Ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήσαντος κρίσεως, καθ' οὓς ἔζησεν ἕκαστος χρόνους καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους.* Cf. c. 11 ibique n. 21 et c. 14. n. 16.

κόντας, φροντίδι τῆς προσηκούσης τοῖς προκειμένοις ἀρχῆς καὶ τάξεως, ὅτι δεῖ τοὺς ποιητὴν τὸν θεὸν τοῦδε τοῦ παντὸς παραδεξαμένους τῇ τούτου σοφίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τὴν τῶν [9] γενομένων ἁπάντων ἀνατιθέναι φυλακήν τε καὶ πρόνοιαν, εἴ γε ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς [10] παραμένειν ἐθέλοιεν, ταῦτα δὲ περὶ τούτων φρονοῦντας μηδὲν ἡγεῖσθαι [11] μήτε τῶν κατὰ γῆν μήτε τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνεπιτρόπευτον μηδ' ἀπρονόητον, ἀλλ' ἐπὶ [12] πᾶν ἀφανὲς ὁμοίως καὶ φαινόμενον, μικρόν [13] τε καὶ μεῖζον, διήκουσαν γινώσκειν τὴν [14] παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμέλειαν. C
Δεῖται γὰρ πάντα [15] τὰ γενόμενα τῆς παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμελείας, ἰδίως δὲ ἕκαστον καθ' ὃ πέφυκε καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν· [16] ἀχρείου γὰρ οἶμαι φιλοτιμίας τὸ κατάγειν ἢ διαιρεῖν νῦν ἢ τὸ πρόσφορον ἑκάστῃ φύσει καταλέγειν ἐθέλειν. [17] Ὅ γε μὴν

9. *γενομένων*] Arg. *γινομένων* (c. 17. n. 11).

10. *παραμένειν*] Clar. 2 *παραμένην*.

11. *μήτε τ. κ. γῆν*] Desunt in Aet. In Par. 3 et Clar. 2 *τὴν* ante *γῆν* habetur. De re cf. Suppl. c. 24. n. 21.

12. *πᾶν*] Aet. *πᾶς*.

13. *τε*] Nann. *δὲ*.

14. *παρὰ*] Aet. et Nann. *περὶ*. Mox Aet. *ἐπιμελείας*.

15. *τὰ*] Hunc articulum, quem omnes codd. msti tuentur, excepto Aet., expunxerunt Morell. Duc. et Maran., at caeteri editt. (iam Nannius) recte servarunt. — Scholion in marg. Par. 1: Ἄλλη ἀνθρώπων χρεία, ἄλλη κτηνῶν, ὡσαύτως καὶ ἐπιμέλεια.

16. *ἀχρείου*] Codd. msti et editi hunc locum turpiter deformarunt sic: *καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν ἃ χρή. οὐ γὰρ κτλ.* Iam Stephanus, ex tribus vocibus *ἃ χρή οὐ* unam componens literis servatis (*η* et *ει* saepe confunduntur: cf. e. g. n. 10, Suppl. c. 21. n. 21, c. 29. n. 10, alibi) earumque ordine, animadvertit legendum esse: *καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν· ἀχρείου γὰρ κτλ.* = „inutilis (s. vanae) enim ambitionis esse puto velle“ etc., aut commutata forma loquendi: „inutiliter (s. intempestive) enim ambitiosi hominis fuerit velle“ etc. Cf. c. 23. p. 66 B. Caeterum *γάρ* particulam ita explices ut aliquid adsumas cogitatione: *Nunc de his creaturis non propositum est dicere; nam* etc. Cf. Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 19. n. 1 et Epist. ad Diogn. c. 2. n. 12. Deinde pro *κατάγειν*, quod omnibus firmatur codd. mstis (etiam Ms. Vall. *deducere)*, praeter Big. ubi *κατάγνειν* comparet, Nannius ac reliqui editores exhibent *κατάνειν*, quod nihil prorsus significat; unus Maranus *κατάγειν* reposuit, sed *frangere* transtulit, id quod nequaquam sonat. Coniecit autem Stephanus legendum *καταγνύειν*, *frangere*, pro-

tum subiicientes, studio convenientis rebus propositis principii et ordinis, oportere ut, qui creatorem huiusce universi admittunt deum, huius sapientiae et iustitiae operum omnium custodiam et providentiam assignent, si quidem in suis principiis permanere velint, et ut, quum de his ita sentiant, nihil neque in coelo neque in terra gubernationis et providentiae expers existiment, sed ad omnia sive latentia sive in aperto exstantia, sive parva sive magna, procurationem creatoris permeare agnoscant. Egent enim omnes res creatae creatoris procuratione, peculiariter autem unaquaeque prout a natura instituta est et ad quod instituta est; atqui praeposteri studii esse arbitror [illas] inferre nunc aut dividere aut quid unicuique naturae conveniat recensere velle. Homo certe, de quo nunc

vocans ad Platonis Phaedrum [p. 265 E. ed. Steph.], ubi ait Socrates oportere in disputando de re qualibet *τὸ κατ' εἴδη διατέμνειν κατ' ἄρθρα ᾗ πέφυκε, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν καταγνῦναι μέρος μηδέν, κακοῦ μαγείρου τρόπῳ χρώμενον*. Quem ad locum Cicero in libro De finibus II respiciens dicit: „Hoc est non dividere sed frangere rem.“ At vero melius ad sententiam Athenagorae quadrat illud mstorum *κατάγειν*, idque procul dubio genuinum. Valet *deducere a capite ad finem*, *res a prima usque ad ultimam* (Steph. Thes. gr. ling. ed. C. B. Hase s. v.), vel *adducere*, *inferre* (Ast. Lex. Plat. s. v.). Plat. Men. p. 80 E: *ὁρᾷς τοῦτον ὡς ἐριστικὸν λόγον κατάγεις;* ubi Buttmannus *παράγεις* requirebat, quod tamen librariorum caret testimonio. Comp. nostri scriptoris Suppl. c. 1: *θυσίας κατάγουσιν ἃς ἂν θέλωσιν ἄνθρωποι καὶ μυστήρια*. Cum *κατάγειν* et *διαιρεῖν* subaudi animo *πάντα τὰ γενόμενα*, omnes creaturas (praeter hominem). Particula *νῦν* deest in Clar. 2.

17. *Ὅ γε μὴν ἄνθρωπος κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Διεξοδικώτερον περὶ ἀναστάσεως, ὅτι ἀναγκαίως καὶ καταλλήλως τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ ἀναβίωσις ἀπόκειται αὐτῇ. Εἰ γὰρ ἀφάτῳ προμηθείᾳ τοῦ πεποιηκότος ὑπέστη θεοῦ, καὶ δεῖ γε ταύτῃ τῆς ἀπὸ τοῦ πλάσαντος διηνεκοῦς ἐπιμελείας ἀξιοῦσθαι, ὥσπερ τροφῆς διὰ τὴν ζωήν, διαδοχῆς διὰ τὴν τοῦ γένους διαμονήν, οὕτω καὶ δίκης διὰ τὸ τῆς τροφῆς καὶ διαδοχῆς ἔννομον. Τούτων δὲ τῆς τροφῆς καὶ τῆς διαμονῆς ἐπὶ τὸ συναμφότερον φερομένων, ἐπὶ τούτου τοῦ συναμφοτέρου ψυχῇ καὶ σώματι καὶ τὴν δίκην ἀπαραποδίστως φέρεσθαι.* Aliud scholion in Par. 1: *Οὔτε γὰρ ἀλληλοφαγεῖν δίκαιον, οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρων ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας τὴν ἑαυτῶν ἐκπορίζειν τροφήν, ὡς οὐδὲ ἐκ τῶν ἀνοσίων γάμων τὴν τοῦ γένους ἀνευρίσκειν διαδοχήν.*

ἄνθρωπος, περὶ οὗ νῦν πρόκειται λέγειν, ὡς μὲν ἐνδεὴς δεῖται
τροφῆς, ὡς δὲ θνητὸς διαδοχῆς, ὡς δὲ λογικὸς δίκης. Εἰ δὲ
τῶν εἰρημένων ἕκαστόν ἐστιν ἀνθρώπῳ κατὰ φύσιν, καὶ δεῖται
μὲν τροφῆς διὰ τὴν ζωήν, δεῖται δὲ διαδοχῆς διὰ τὴν τοῦ
γένους διαμονήν, δεῖται δὲ δίκης διὰ τὸ τῆς τροφῆς καὶ [18]τῆς
διαδοχῆς ἔννομον, ἀνάγκη δήπου, τῆς τροφῆς καὶ τῆς διαδοχῆς D
ἐπὶ τὸ συναμφότερον φερομένης, ἐπὶ [19]τοῦτο φέρεσθαι καὶ τὴν
δίκην, λέγω [20]δὲ συναμφότερον τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος
ἄνθρωπον, καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον γίνεσθαι πάντων τῶν
πεπραγμένων ὑπόδικον, τήν τε ἐπὶ τούτοις δέχεσθαι τιμὴν ἢ
τιμωρίαν. [21]Εἰ δὲ κατὰ τοῦ συναμφοτέρου φέρει τὴν ἐπὶ τοῖς
εἰργασμένοις δίκην ἡ δικαία κρίσις, καὶ μήτε τὴν ψυχὴν μόνην 61
δεῖ κομίσασθαι τὰ ἐπίχειρα τῶν μετὰ τοῦ σώματος εἰργασμένων
(ἀπροσπαθὴς γὰρ αὕτη καθ' ἑαυτὴν τῶν περὶ τὰς σωματικὰς
ἡδονὰς ἢ τροφὰς καὶ θεραπείας γινομένων πλημμελημάτων) μήτε
τὸ σῶμα μόνον (ἄκριτον γὰρ τοῦτο καθ' ἑαυτὸ νόμου καὶ δίκης),
ὁ δὲ ἐκ τούτων ἄνθρωπος τὴν ἐφ' [22]ἑκάστῳ τῶν εἰργασμένων
αὐτῷ δέχεται κρίσιν, τοῦτο δὲ οὔτε κατὰ τήνδε τὴν ζωὴν εὑ-
ρίσκει συμβαῖνον ὁ λόγος (οὐ γὰρ σώζεται τὸ [23]κατ' ἀξίαν ἐν
τῷ παρόντι βίῳ, [24]διὰ τὸ πολλοὺς μὲν ἀθέους καὶ πᾶσαν ἀνο- B
μίαν καὶ κακίαν ἐπιτηδεύοντας μέχρι τελευτῆς διατελεῖν κακῶν
[25]ἀπειράτους, καὶ τοὐναντίον τοὺς κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν [26]ἐξητα-
σμένον τὸν ἑαυτῶν βίον ἐπιδειξαμένους ἐν ὀδύναις ζῆν, ἐν ἐπη-
ρείαις, ἐν συκοφαντίαις, αἰκίαις τε καὶ παντοίαις κακοπαθείαις)
οὔτε δὲ μετὰ θάνατον ([27]οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἔτι τὸ συναμφότερον,

18. τῆς] Deest apud Nann. „Indiget autem iudicio, ut legitime ad victum prolisque productionem incumbat“ (Dech.). Scholion ad verba τῆς τροφῆς ... φερομένης in marg. Par. 1: Οὐδὲ γὰρ ψυχὴ γυμνὴ δεῖται τροφῆς, οὐ σῶμα γυμνὸν ἐστερημένον ψυχῆς, ὡσαύτως οὐδ' ἀνὰ μέρος ἕκαστον τούτων τῆς διὰ τὸ γένος διαδοχῆς ἐφάψεται ἐργασίας.

19. τοῦτο] Scil. τὸ συναμφότερον. Nannius τοῦτον praebet, ut omnes quoque codd. msti. Iam Stephanus correxit errorem. Fortasse primitiva scriptura ΤΑΥΤΟΝ fuit.

20. δὲ] Par. 2 (Clar. 1 ?) Aet. (Big. ?) et editi δή. Arg. λέγω δὲ συναμφότερον omisit.

21. Εἰ δὲ etc.] Hoc est initium prolixioris periodi, cuius apodosis incipit verbis εὔδηλον παντὶ etc.

propositum est dicere, quatenus indigus est eget alimento, quatenus mortalis est successione, quatenus rationalis est iudicio. Iam vero si horum unumquodque homini secundum naturam est, si alimento eget propter vitam, successione propter generis perpetuitatem, iudicio propter cibi et successionis legem: necesse est ut, quum alimentum et successio ad utrumque pertineant, iudicium quoque ad utrumque pertineat, id est in hominem ex corpore et anima constantem, et eiusmodi homo rationem actionum omnium reddat, ac pro iis praemium aut poenam accipiat. Quodsi iustum iudicium utrique retributionem actionum statuit, et aequum est ut neque anima sola rerum una cum corpore gestarum talionem referat (non enim haec per se movetur iis quae circa corporis voluptates et cibos et cultus peccantur) neque corpus solum (expers enim hoc per se est diiudicandae legis et iustitiae), homo autem ex utrisque compositus de unaquaque actionum suarum in iudicium vocatur, iam vero ratio reperit id neque in hac vita evenire (non enim ille pro meritis status in praesenti vita servatur, quum multi athei et iniquitati ac nequitiae omni dediti usque ad mortem expertes malorum permaneant, ii contra qui vitam suam ad omnem virtutem dirigunt in doloribus vivant, in iniuriis, in calumniis, cruciatibus et omnis generis calamitatibus) neque post mortem (neutiquam enim iam exstat utrumque, animâ quidem

Ex tam longo et sinuoso hyperbato [?!] ut facile se expedire posset lector, diligenter parentheses notavi suis locis. *Stephanus*. Arg. *τὸ συναμφότερον* pro *τοῦ συναμφοτέρου*. Cf. c. 22. n. 24.

22. *ἑκάστῳ*] Par. 3 et Clar. 2 *ἑκάστου*.

23. *κατ'*] Editi *κατὰ*.

24. *διὰ τὸ*] Par. 2 (Clar. 1?) Aet. et editt. (exc. Mar.) *διὰ δὲ τὸ*.

25. *ἀπειράτους*] Arg. *ἀπειράστους*, a *πειράζειν*. Constat meliores scriptores dicere *ἀπείρατος*, a *πειρᾶν*.

26. *ἐξητασμένον*] Aet. *ἐξητασμένων*.

27. *οὐδὲ*] Clar. 2 *οὐ*. Cf. c. 24. n. 9 al. Mox Aet. *χωριζομένοις*, et *δὲ* post *σκεδανν.* reiecit. Postea *ἤπου* vulgo legitur, non *ἤ που* (c. 5. n. 10).

χωριζομένης μὲν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, σκεδαννυμένου δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος εἰς ἐκεῖνα πάλιν ἐξ ὧν συνεφορήθη, καὶ μηδὲν ἔτι σώζοντος τῆς προτέρας φυῆς ἢ μορφῆς, ἢ πού C
γε τὴν μνήμην τῶν πεπραγμένων), εὔδηλον παντὶ τὸ λειπόμενον, ὅτι [28] δεῖ κατὰ τὸν ἀπόστολον τὸ φθαρτὸν τοῦτο καὶ σκεδαστὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, ἵνα, [29] ζωοποιηθέντων ἐξ ἀναστάσεως τῶν νεκρωθέντων καὶ πάλιν ἑνωθέντων τῶν κεχωρισμένων ἢ καὶ πάντη διαλελυμένων, ἕκαστος κομίσηται δικαίως ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακά.

19. *Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ὁμολογοῦντας* [1] τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς αὐτὰς ἡμῖν παραδεξαμένους ἀρχάς, εἶτα τῶν οἰκείων ὑποθέσεων οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἐκπίπτοντας, τοιούτοις χρήσαιτ᾽ ἄν τις λό- D
γοις καὶ πολλῷ [2] πλείοσι τούτων, εἴ γε πλατύνειν ἐθέλοι τὰ συντόμως καὶ κατ᾽ ἐπιδρομὴν εἰρημένα. [3] Πρὸς δέ γε τοὺς περὶ τῶν πρώτων διαφερομένους ἴσως ἂν ἔχοι καλῶς ἑτέραν ὑποθέσθαι [4] πρὸ τούτων ἀρχήν, συνδιαποροῦντας αὐτοῖς περὶ ὧν δοξάζουσι, καὶ [5] τοιαῦτα συνδιασκεπτομένους, ἆρά γε πάντη καθάπαξ ἡ τῶν ἀνθρώπων παρῶπται ζωὴ καὶ σύμπας ὁ βίος, ζόφος δέ τις βαθὺς κατακέχυται τῆς γῆς, ἀγνοίᾳ καὶ σιγῇ κρύπτων αὐτούς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰς τούτων πράξεις, ἢ πολὺ τούτων ἀσφαλέστερον τὸ δοξάζειν ὅτι τοῖς ἑαυτοῦ ποιήμασιν ἐφέστηκεν ὁ ποιήσας, πάντων τῶν [6] ὁπωσοῦν ὄντων ἢ γι- 62

28. δεῖ … ἀφθαρσίαν, ἵνα … κακά] 1 Cor. 15, 53 et 2 Cor. 5, 10. — Par. 3 et Clar. 2 non agnoscunt verba καὶ σκεδαστὸν, quae Par. 1. Arg. Big. suppeditant. Editi omnes, ut etiam Par. 2 (Clar. 1?) Aet. (Ms. Vall. *et dispersum*), καὶ διασκεδαστὸν exhibent. Librariis placuit interdum δια praemittere: e. g. c. 11. n. 16. Pariter σκεδασθέν c. 25 dicitur. Opponitur ἀσκέδαστον c. 20.

29. ζωοποιηθέντων] Aet. ζωοποιημάτων.

1. τὴν] Nann. non habet.

2. πλείοσι] Clar. 2 πλοίοσι. Mox Aet. πλαττύνειν.

3. Πρὸς δέ γε κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Πρὸς τοὺς αὐτοματίζοντας ἀθέους τὸν κόσμον· ὅτι καθὼς οὗτοι ληροῦσιν, ἐκεῖνα ἀκούσονται ὡς οὐχ οἷόν τε καθάπαξ τὴν τῶν ἀνθρώπων παρῶφθαι ζωήν, οὐδὲ τὸ τηλικοῦτον ἔργον ἀνεπισκόπητον εἶναι, ἐπεὶ οὕτω γε οὐδὲν ἄνθρωπος διοίσει τῶν ἀλόγων, καὶ θηριώδης ὁ βίος ἔσται, καὶ ἡ ἀρετὴ ἄλλως ὄνομα, καὶ τὸ ἐμπαθῶς καὶ καθ᾽ ἡδονὴν βιοῦν περισκού-

a corpore separatâ, corpore autem ipso in ea dissoluto ex quibus collectum fuerat, nihilque iam retinente prioris naturae vel formae, nedum memoriam rerum gestarum): id quod superest cuique perspicuum est, [nempe] oportere secundum apostolum *corruptibile hoc* et dissipabile *induere incorruptionem*, *ut*, vivificatis ex resurrectione iis quae mortua erant et rursus coniunctis quae separata aut etiam omnino dissoluta erant, *merito quisque referat quae per corpus gessit*, *sive bona sive mala*.

19. Igitur adversus eos qui providentiam confitentur et eadem ac nos admittunt principia, deinde propriis sententiis nescio quo pacto excidunt, his utatur aliquis sermonibus ac multo etiam pluribus, si quidem dilatare velit quae concise et cursim dicta sunt. Sed adversus eos qui de principiis dissident forte optimum fuerit aliud istis principium praemittere, simul cum iis dubitantes de quibus ipsi rebus opinantur, et ad hunc modum una [cum iis] disceptantes, num prorsus in perpetuum hominum vita et tota vitae ratio despiciatur, ac densa quaedam caligo terris diffusa sit, ignoratione et oblivione involvens tum ipsos homines tum eorum actiones, an multo tutius sit existimare suis operibus praeesse creatorem, omnium quaecumque sunt aut fiunt inspectorem,

δαστον· εἰ δέ ἐστι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὰ κτήνη διαφορά, πάντως τῇ ὑπαλλαγῇ τοῦ βίου καὶ τῇ τῶν ἐμφρονεστέρων πρὸς τὰ κρείττονα μεταχειρίσει ἐστί τις καὶ ἀμοιβὴ τῶν σπουδαζομένων αὐτοῖς, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἢ κατὰ τὸν [*τὸν* Par. 1 omisit] *μέλλοντα, εἰ μὴ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις καὶ ἄνθρωπος συγκαταλύεται τῷ θανάτῳ καὶ τὴν ψυχήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον οὐχ οἷόν τε τὴν μισθαποδοσίαν γενέσθαι, τῷ μὴ ὑποστέγειν τὰ κρείττονα καὶ τὰ φαῦλα τὴν πρὸς ἀξίαν τὸν ῥέοντα τοῦτον βίον ἀνταμοιβήν· κατὰ τὸν μέλλοντα δέ, εἰ μὴ καὶ τὸ συνεργὸν πρὸς τὰς πράξεις σῶμα συμπαρασταίη, ἄδικος ὁ ἐφ' ἑνὶ μόνῳ τὴν ἀνταπόδοσιν σχεδιάζειν ἐπανῃρημένος.*

4. *πρὸ τούτων*] Nempe *τῶν πρώτων*. Clar. 2 *περὶ τούτων*.

5. *τοιαῦτα*] Arg. *ταῦτα*. Post *συνδιασκεπτομένους* editt. ante Mar. *τελείαν στιγμήν* notarunt.

6. *ὁπωσοῦν*] Clar. 2 *ὁποσοῦν*. Tum *γενομένων* pro *γινομένων*. Utraque vox saepe commutata a librariis: c. 15. n. 22.

νομίμων ὅρος, ἔργων τε καὶ βουλευμάτων κρίσις. Εἰ μὲν γὰρ μηδεμία μηδαμοῦ τῶν ἀνθρώποις πεπραγμένων [7] γίνοιτο κρίσις, οὐδὲν ἕξουσι πλεῖον τῶν ἀλόγων ἄνθρωποι· μᾶλλον δὲ κἀκείνων πράξουσιν ἀθλιώτερον, οἱ τὰ πάθη [8] δουλαγωγοῦντες καὶ φροντίζοντες εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἢ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ὁ δὲ [9] κτηνώδης βίος ἄριστος, ἀρετὴ δὲ ἀνόητος, δίκης δὲ ἀπειλὴ γέλως πλατύς, τὸ δὲ πᾶσαν θεραπεύειν ἡδονὴν [10] ἀγαθὸν τὸ μέγιστον, δόγμα δὲ [11] κοινὸν τούτων ἁπάντων καὶ B
νόμος εἷς τὸ τοῖς ἀκολάστοις καὶ λάγνοις φίλον [12] Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Τοῦ γὰρ τοιούτου βίου τέλος οὐδὲ ἡδονὴ [13] κατά τινας, ἀλλ' ἀναισθησία παντελής. Εἰ δέ ἐστί τις τῷ ποιήσαντι τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἰδίων ποιημάτων φροντὶς καὶ σώζεταί που τῶν εὖ ἢ κακῶς βεβιωμένων ἡ διάκρισις, ἤτοι κατὰ τὸν παρόντα βίον, ζώντων [14] ἔτι τῶν κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβιωκότων, ἢ μετὰ θάνατον, ἐν χωρισμῷ καὶ διαλύσει τυγχανόντων. Ἀλλὰ κατ' οὐδέτερον τῶν εἰρημένων εὑρεῖν δυνατὸν [15] σωζομένην τὴν δικαίαν κρίσιν· οὔτε γὰρ οἱ C
σπουδαῖοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν φέρονται τὰ τῆς ἀρετῆς ἐπίχειρα, οὔτε μὴν οἱ φαῦλοι τὰ τῆς κακίας. Παρίημι γὰρ λέγειν ὅτι, σωζομένης τῆς φύσεως [16] ἐν ᾗ νῦν ἐσμέν, οὐδ' ἡ θνητὴ φύσις ἐνεγκεῖν οἵα τε τὴν σύμμετρον δίκην πλειόνων [17] ἢ βαρυτέρων φερομένων πλημμελημάτων. Ὅ τε γὰρ μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἀνελὼν ἀδίκως λῃστὴς ἢ δυνάστης ἢ τύραννος οὐκ ἂν

7. γίνοιτο] Sic codd. mstі omnes: editi γίγνοιτο. Cf. Suppl. c. 6. n. 19.

8. δουλαγωγοῦντες] Voce D. Pauli [1 Cor. 9, 27] elegantissima et significantissima utitur. *Stephanus.*

9. κτηνώδης βίος] Arg. Par. 3. Clar. 2. Ms. Vall. κτηνώδης ἢ θηριώδης βίος, Par. 2 (Clar. 1?) Aet. κτηνώδης (Aet. κτηνώδη) βίος καὶ θηριώδης, id quod exstat etiam in editis.

10. ἀγαθὸν] Arg. Par. 3. Clar. 2 ἀγαθῶν.

11. κοινὸν] Deest in Clar. 2. Idem postea λάγνσις pro λάγνοις. Cf. c. 2. n. 5.

12. Φάγωμεν . . . ἀποθνήσκομεν] Ies. 22, 13. 1 Cor. 15, 32. Post Φάγωμεν vulgo δὲ legitur. W. A. van Hengel (Comment. in prioris P. ad Cor. Ep. c. XV, Sylv. Duc. 1851, p. 153) τε scribendum existimavit. Equidem vero illud δὲ expunxi, praesertim quum neque in aliquot codd. mstis (Par 1? 3. Clar. 2. Ms. Vall.) neque in Suppl. c. 12.

operum et cogitationum iudicem. Nam si nullum omnino hominibus rerum gestarum iudicium datur, nihil homines amplius habebunt quam belluae; immo istis infelicius agent, ut qui perturbatos animi motus in servitutem redigant et pietatis et iustitiae virtutumque caeterarum curam gerant, belluarum vero vita optima [erit], virtus insipiens, iudicii minae res perridicula, voluptati omni indulgere maximum bonum, commune horum omnium decretum et una lex amicum illud intemperantibus et lascivis *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.* Talis enim vitae finis ne voluptas quidem, ut nonnulli opinantur, sed status omnis sensus expers. Quodsi hominum creatori aliqua operum suorum cura est ac bene aut male actae vitae discrimen alicubi servatur, [id erit] vel in praesenti vita, adhuc viventibus qui virtutem aut vitium sectantur, vel post mortem, iisdem in separatione et dissolutione versantibus. At in neutro servata iudicii aequitas reperiri potest; nam nec boni in praesenti vita virtutis praemia referunt, nec mali nequitiae. Id enim praetermitto, naturâ in qua nunc sumus servatâ, non posse naturam mortalem pares pluribus aut gravioribus peccatis poenas sustinere. Nam qui innumeros ex innumeris occidit iniuste latro vel princeps vel tyrannus, is sane una

p. 12 C, ubi idem locus affertur, exhibeatur; librario haec particula, quippe in praegressa oratione iterum ac saepius posita, hic quoque in calamum venit. Aet. *πίνω* pro *πίωμεν*.

13. *κατά τινας*] Respicit sine dubio Epicuri placitum, qui summum bonum vel in voluptate vel in indolentia collocavit. *Τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος ἡδονὴν εἶναί φησιν.* Nemes. De nat. hom. c. 18. Vid. Cicero De fin. bon. et mal. II. c. 19. Sed quod Cicero monet, dogma illud de indolentia ad Hieronymum Rhodium tanquam eius peculiarem pertinet. *Rechenberg*.

14. *ἔτι*] Aet. *ἐπί*.

15. *σωζομένην*] Clar. 2 *σωζωμένην*, sed litera o superscripta.

16. *ἐν ᾗ*] Par. 3 et Clar. 2 *ἐν ᾧ*, = *manente natura in quo nunc sumus statu.* Maranus: „Libenter," inquit, „hunc sequerer lectionem, si faverent alii codices msti." Pro *οἷά τε* iidem duo codd. *δύναται*.

17. *ἢ βαρ.*] Desunt in Clar. 2, sed ad marg. ab altera manu apposita sunt.

[18] ἑνὶ θανάτῳ λύσειε τὴν ἐπὶ τούτοις δίκην· ὅ τε μηδὲν περὶ
θεοῦ δοξάζων ἀληθές, ὕβρει δὲ πάσῃ καὶ βλασφημίᾳ συζῶν, καὶ
[19] παρορῶν μὲν τὰ θεῖα, καταλύων δὲ νόμους, ὑβρίσας δὲ παῖ- D
δας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, κατασκάψας δὲ πόλεις ἀδίκως, ἐμπρή-
σας δὲ οἴκους μετὰ τῶν ἐνοικούντων καὶ [20] δηϊώσας χώραν, καὶ
τούτοις συναφανίσας δήμους καὶ λαοὺς ἢ καὶ σύμπαν ἔθνος,
πῶς ἂν [21] ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι πρὸς τὴν τούτοις σύμμετρον
ἀρκέσειε δίκην, προλαμβάνοντος τοῦ θανάτου τὸ [22] κατ' ἀξίαν
καὶ μηδὲ πρὸς ἕν τι τῶν εἰργασμένων τῆς θνητῆς ἐξαρκούσης
φύσεως; Οὔτ' οὖν κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἡ κατ' ἀξίαν δεί-
κνυται κρίσις οὔτε μετὰ θάνατον.

20. Ἤτοι γὰρ παντελής ἐστι σβέσις τῆς ζωῆς ὁ θάνατος,
συνδιαλυομένης τῷ σώματι τῆς ψυχῆς καὶ συνδιαφθειρομένης,
ἢ μένει μὲν [1] καθ' ἑαυτὴν ἄλυτος ἡ ψυχή, ἀσκέδαστος, ἀδιά- 63
φθορος, φθείρεται [2] δὲ καὶ διαλύεται τὸ σῶμα, οὐδεμίαν ἔτι σῶ-
ζον οὔτε μνήμην τῶν εἰργασμένων οὔτ' αἴσθησιν τῶν ἐπ' αὐτῇ
παθημάτων. [3] Σβεννυμένης μὲν γὰρ παντελῶς τῆς τῶν ἀνθρώ-
πων ζωῆς, οὐδεμία φανήσεται τῶν ἀνθρώπων οὐ ζώντων φρον-
τίς, οὐ τῶν κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβιωκότων ἡ κρίσις, ἐπεισ-
κυκληθήσεται δὲ πάλιν τὰ τῆς ἀνόμου ζωῆς καὶ τῶν ταύτῃ συν-
επομένων ἀτόπων τὸ σμῆνος, τό τε τῆς ἀνομίας ταύτης κεφά- B
λαιον [4] ἀθεότητος. Εἰ δὲ φθείροιτο μὲν τὸ σῶμα καὶ χωροίη

18. ἐνὶ] Aet. ἐπὶ.

19. παρορῶν] Clar. 2 παρῶν.

20. δηϊώσας] Arg. Par. 3. Clar. 2 δηώσας. Mox Arg. ταύτῃ pro τούτοις. Caeterum voces δῆμοι, λαοί, ἔθνος gradationem continent a minori ad maius. Interpr. Camp. transtulit: „und zugleich die Bewohner von Städten und Bezirken oder sogar einen ganzen Volksstamm vertilgte.“ Pro σύμπαν Par. 2 et Aet. πᾶν.

21. ἐν τῷ φθ. σώμ.] Arg. Par. 3. Clar. 2 ἐν φθ. τῷ σώμ.

22. κατ'] Editi κατά.

1. κ. ἑ. ἄλ. ἡ ψ.] Arg. Par. 3. Clar. 2 ἡ ψυχὴ κ. ἑ. ἄλυτος.

2. δὲ] Omittit Aet.; mox idem τῷ pro τό.

3. Σβεννυμένης etc.] Dechairius perperam gloriatur quod per parenthesin ediderit: … παθημάτων (σβεννυμένης μὲν … ἀθεότης) εἰ δὲ φθείροιτο etc. Demonstrat Athenagoras nullam mercedem esse boni aut mali, si aut anima et corpus pereant aut solum corpus; respondet igitur ad prius verbis Σβεννυμένης μὲν usque ad ἀθεότητος, ad alterum verbis Εἰ δὲ

morte horum scelerum poenam non persolverit: et qui de deo nihil veri opinatus est, sed in omni convicio et blasphemia vixit, divina contemsit, leges infregit, stupra pueris aeque ac mulieribus intulit, urbes evertit iniuste, domos una cum inhabitantibus incendit et regionem vastavit, simulque incolas et populos aut etiam universam gentem exstinxit, quonam is pacto in corpore corruptioni obnoxio suffecerit pari his sceleribus poenae, quum mors debitam meritis mercedem praeripiat ac ne uni quidem alicui facinorum mortalis natura sufficiat? Neque igitur in praesenti vita iudicium pro meritis demonstratur neque post mortem.

20. Vel enim mors est omnino vitae exstinctio, animâ simul cum corpore dissolutâ et corruptâ, vel manet quidem anima per se indissolubilis, indissipabilis, incorruptibilis, corrumpitur autem et dissolvitur corpus, nullam iam retinens nec memoriam rerum gestarum nec sensum eorum quae ob animam toleravit. Si enim exstinguatur omnino hominum vita, nulla videbitur hominum non iam exstantium procuratio, nec eorum qui secundum virtutem aut vitium vixerunt iudicium, sed iterum advolvetur quidquid est exlegis vitae atque examen absurdorum ex ea consequentium et, quod huius licentiae caput est, impietatis deum negantis. Si vero corrumpatur quidem corpus et partes

φθείροιτο etc. Particula *μὲν* (post *Σβεννυμένης*), cui *δὲ* ante *φθείροιτο* respondet, in Arg. est praetermissa. *Σβενν. τῆς τῶν ἀνθρ. ζωῆς* = *συνδιαλυομένης τῷ σώματι τῆς ψυχῆς*.

4. *ἀθεότητος*] Id Athenagorae ex Par. 1 et Big. reddidi. Ante me Morellus (qui codd. mstis non usus est) textui tacite inseruit. Caeteri codd. msti et editi *ἀθεότης* habent. Illam autem lectionem difficiliorem eamque praeferendam sic capias: *τό τε, τῆς ἀνομίας ταύτης κεφάλαιον, ἀθεότητος* scil. *σμῆνος*, sive: *καί, τὸ τῆς ἀν. τ. κεφάλαιον, τὸ σμῆνος ἀθεότητος*. De part. *τε* adi Iustin. Apol. I. c. 6. n. 3. Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Συνυπακούεται τὸ σμῆνος ἵν' ᾖ οὕτως τό τε* [Par. 2 *οὐ τό τε* pro *οὕτως τό τε*] *κεφάλαιον ταύτης τῆς ἀθεΐας* [Par. 2 transp. verb. *τῆς ἀθεΐας ταύτης*] *τὸ σμῆνος*. Notus est ille vocis *σμῆνος* (*examen*, *turba*) usus apud veteres; dixit e. c. Plato *σμῆνος ἀρετῶν* Men. p. 72 A, *ἡδονῶν* Reip. IX. p.

πρὸς τὸ συγγενὲς τῶν λελυμένων ἕκαστον, μένοι δὲ ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς ἄφθαρτος, οὐδ' οὕτως ἕξει χώραν ἡ κατ' αὐτῆς κρίσις, μὴ προσούσης δικαιοσύνης· [5] ἐπειδὴ μηδὲ θεμιτὸν ὑπολαμβάνειν ἐκ θεοῦ καὶ παρὰ θεοῦ γίνεσθαί τινα κρίσιν, ᾗ μὴ πρόσεστι τὸ δίκαιον. [6] Οὐ πρόσεστι δὲ τῇ κρίσει τὸ δίκαιον, μὴ σωζομένου τοῦ διαπραξαμένου τὴν δικαιοσύνην ἢ τὴν ἀνομίαν· ὁ γὰρ διαπραξάμενος ἕκαστον τῶν κατὰ [7] τὸν βίον ἐφ' οἷς ἡ κρίσις ἄνθρωπος ἦν, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν. Τὸ δὲ C σύμπαν εἰπεῖν, [8] ὁ λόγος οὗτος ἐπ' οὐδενὸς φυλάξει τὸ δίκαιον.

21. *Κατορθωμάτων* [1] τε γὰρ τιμωμένων, ἀδικηθήσεται τὸ σῶμα σαφῶς ἐκ τοῦ κοινωνῆσαι μὲν τῇ ψυχῇ τῶν ἐπὶ τοῖς σπουδαζομένοις πόνων, μὴ κοινωνῆσαι δὲ τῆς ἐπὶ [2] τοῖς κατορθωθεῖσι τιμῆς, καὶ συγγνώμης μὲν τυγχάνειν πολλάκις τὴν ψυχὴν ἐπί τινων πλημμελημάτων [3] διὰ τὴν τοῦ σώματος ἔνδειάν τε καὶ χρείαν, ἐκπίπτειν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς ἐπὶ τοῖς κατορθωθεῖσι κοινωνίας, ὑπὲρ ὧν τοὺς ἐν τῇ ζωῇ συνδιήνεγκε πόνους. Καὶ [4] μὴν καὶ πλημμελημάτων κρινομένων οὐ σώζεται D τῇ ψυχῇ τὸ δίκαιον, εἴ γε μόνη τίνοι δίκην ὑπὲρ ὧν ἐνοχλοῦντος τοῦ σώματος καὶ [5] πρὸς τὰς οἰκείας ὀρέξεις ἢ κινήσεις ἕλκοντος ἐπλημμέλησεν, ποτὲ μὲν [6] κατὰ συναρπαγὴν καὶ κλοπήν, ποτὲ δὲ κατά τινα βιαιοτέραν ὁλκήν, [7] ἄλλοτε δὲ κατὰ συνδρομὴν ἐν χάριτος μέρει καὶ θεραπείας τῆς τούτου συστάσεως. Ἢ πῶς οὐκ ἄδικον τὴν ψυχὴν κρίνεσθαι καθ' ἑαυτὴν ὑπὲρ ὧν οὐδ' [8] ἥντινοῦν ἔχει κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐκ ὄρεξιν, οὐ κίνησιν,

574 D, *σοφίας* Cratyl. p. 401 E. Coll. Tatian. Or. ad Gr. c. 22. n. 9.

5. *ἐπειδὴ*] Par. 2. 3. Arg. Clar. 2 *ἐπεὶ*.

6. *Οὐ πρ. δὲ τῇ κρ. τὸ δίκ.*] Haec in Arg. omissa sunt.

7. *τὸν*] Clar. 2 *τῶν*.

8. *ὁ λόγος οὗτος*] Scholion in marg. Par. 1: *Ποῖος λόγος ὁ τὴν ἀνάστασιν ἀθετῶν τῶν σωμάτων.* Maran.: „haec iudicii ratio."

1. *τε γὰρ*] Par. 3 et Clar. 2 *μὲν γάρ*. Cf. Suppl. c. 8. n. 15; adde Iustin. De resurr. c. 6. n. 8 et Epist. ad Diogn. c. 4. n. 3. Vid. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 749 sqq.

2. *τοῖς*] Clar. 2 *τῆς*, sed supra lineam *οι*. Illico *κατορθωθεῖσι* substituit *κατορθώμασι*. Verba quae sequuntur etiam a praegresso *ἐκ τοῦ* pendent. Vulgo autem in fine enuntiationis, post *συνδιήνεγκε πόνους*, adduntur *πῶς οὐκ ἄδικον;* Quae solus Maranus eiecit, „quum desint in Regio [h. e. Par.] 1 et iis reci-

quaeque dissolutae ad congrua elementa migrent, anima autem per se utpote incorrupta maneat, ne sic quidem locum habebit animae iudicium, quippe quum iustitia desideretur: siquidem nefas est suspicari ullum ex deo aut a deo iudicium fieri, cui non adsit iustitia. Iudicio autem abest iustitia, non exstante eo qui iustitiam aut iniustitiam exercuit; nam qui unumquodque eorum, de quibus iudicium instituitur, in vita egit homo erat, non anima per se ipsa. Ut autem summatim dicam, istiusmodi ratio nulla in parte retinebit aequitatem.

21. Etenim si recte facta remunerentur, aperte fiet iniuria corpori eo quod laborum quidem in rebus praeclare gerendis susceptorum particeps fuerit, mercedis autem recte factorum particeps non sit, ac veniam quidem anima in quibusdam peccatis saepe habeat propter corporis indigentiam et usum, ipsum autem corpus excidat societate recte factorum, pro quibus simul labores in vita toleravit. Quin etiam, si peccata iudicantur, non servatur animae iustitia, si quidem sola poenas eorum persolvat quae obstrepente corpore et ad proprios appetitus et motus trahente peccavit, nunc simul abrepta et velut furto abducta, nunc violentius tracta, interdum accommodatione gratiam et cultum impendens ad corporis conservationem. Aut quomodo non iniustum [est] animam de iis solam iudicari ad quae secundum suam ipsius naturam nullum habet omnino appetitum, nec motum, nec

sis multo facilius currat sententia." — Pro τυγχ. πολλάκις Par. 3 et Clar. 2 πολλάκις τυγχ.

3. διὰ τ. τ. σώμ. ἔνδ. τε καὶ χρ.] Scholion in marg. Par. 1: Οἶον ὅτε, παρὸν νηστεύειν, ἡ τοῦ σώματος ἀδρανία ὑφαιρεῖσθαί τι τῆς ἀκριβοῦς καταναγκάζῃ νηστείας.

4. μὴν] Aet. μή.

5. πρὸς] Deest Arg.

6. κατὰ συναρπ.] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 et Maran.; caett. codd. msti et editi κατὰ τὴν συναρπ. Antea μὲν in Aet. non apparet; postea idem βιοτέραν pro βιαιοτέραν.

7. ἄλλ. δὲ] Ita omnes codd. msti: editi δὲ omiserunt.

8. ἥντινοῦν] Arg. Par. 3. Clar. 2 ἥντινα οὖν (sic).

οὐχ ἑρμήν, οἷον [9] λαγνείας ἢ βίας ἢ πλεονεξίας ἢ ἀδικίας καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις [10] ἀδικημάτων; Εἰ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων γίνεται κακῶν ἐκ τοῦ μὴ κατακρατεῖν τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἐνοχλούντων παθῶν, ἐνοχλοῦνται δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἐνδείας καὶ χρείας καὶ τῆς περὶ τοῦτο σπουδῆς καὶ θεραπείας (τούτων γὰρ ἕνεκεν πᾶσα [11] ἡ κτῆσις καὶ πρὸ ταύτης ἡ χρῆσις, ἔτι δὲ γάμος καὶ ὅσαι κατὰ τὸν βίον πράξεις, ἐν οἷς [12] καὶ περὶ ἃ θεωρεῖται τό τε πλημμελὲς καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον), πῶς δίκαιον, ἐν οἷς πρωτοπαθεῖ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἕλκει πρὸς συμπάθειαν [13] καὶ κοινωνίαν τῶν ἐφ' ἃ δεῖται πράξεων, [14] αὐτὴν κρίνεσθαι μόνην, [15] καὶ τὰς μὲν ὀρέξεις καὶ τὰς ἡδονάς, B
ἔτι δὲ φόβους καὶ λύπας, ἐφ' ὧν [16] πᾶν τὸ μὴ μέτριον ὑπόδικον, ἀπὸ τοῦ σώματος [17] ἔχειν τὴν κίνησιν, τὰς δὲ ἐκ τούτων ἁμαρτίας καὶ τὰς ἐπὶ [18] τοῖς ἡμαρτημένοις τιμωρίας ἐπὶ τὴν ψυχὴν φέρεσθαι μόνην, τὴν μήτε δεομένην τοιούτου τινὸς μήτε ὀρεγομένην μήτε φοβουμένην ἢ πάσχουσάν [19] τι τοιοῦτον καθ' ἑαυτὴν οἷον πάσχειν πέφυκεν ἄνθρωπος; Ἀλλὰ κἂν μὴ [20] μόνων

9. λαγνείας] Clar. 2 λαγνοίας. Pro ἢ βίας Aet. καὶ βίας.

10. ἀδικημάτων] Par. 3 et Clar. 2 ἁμαρτημάτων.

11. ἡ κτῆσις] Arg. ἡ κτίσις. Scholion ad verba καὶ πρὸ ταύτης [scil. τῆς κτήσεως] ἡ χρῆσις in marg. Par. 1 et 2: Εἰ προηγεῖται τῆς χρήσεως ἡ κτῆσις, πῶς εἶπε πρὸ τῆς κτήσεως τὴν χρῆσιν; Καί φαμεν ὅτι κατὰ τὸ προτιμότερον εἴρηκεν· οὐ γὰρ δι' ἑαυτὴν ἡ κτῆσις, ἀλλὰ διὰ τὴν χρῆσιν. Πάντως δὲ τὸ ἕνεκά του χεῖρόν ἐστιν τοῦ οὗ ἕνεκα.

12. καὶ περὶ usque ad πῶς δίκαιον, ἐν οἷς] Haec omnia in Aet. negligentiâ librarii propter repetitum ἐν οἷς exciderunt. Clar. 2 τε post τό omisit.

13. καὶ κοινωνίαν] Desiderantur in Aet. et apud Nannium.

14. αὐτὴν] H. e. τὴν ψυχήν. Aet. αὐτόν.

15. καὶ τὰς ... τὴν κίνησιν] Etsi affectus sint animi, obiecta potissimum specie boni aut mali excitati, tamen cum per se sensus, qui in corpore sunt, excitentur, recte auctor illos a corpore τὴν κίνησιν habere tradit. Notum de affectu amoris illud Homeri [Il. 14, 294]: Ὡς δ' ἴδεν, ὥς μιν ἔρως πυκινὰς φρένας ἀμφεκάλυψεν. Nam ut Propertius habet: „Si nescis, oculi sunt in amore duces.“ *Rechenberg*. Μετριοπάθειαν, sive affectus quidem esse intra terminos coërcendos ac moderandos rite, docet Athenagoras (in affectibus πᾶν τὸ μὴ μέτριον ὑπόδικον), quod Peripatetici solebant contra Stoicos tueri, qui ἀπάθειαν laudibus tollentes exstirpari affectus debere, non temperari, in-

impetum, ut de luxuria vel violentia vel avaritia vel iniustitia et inde nascentibus peccatis? Nam si eiusmodi mala inde pleraque oriuntur quod homines non comprimant tumultuantes animi motus, tumultuantur autem propter corporis indigentiam et usum et corporis fovendi studium et cultum (horum enim causâ [sunt] omnis possessio et lubentius usus, praeterea nuptiae et caeterae vitae actiones, in quibus et circa quas spectatur quid vitiosum sit et quid non): ubi [est] aequitas ut, quibus in rebus corpus primas sentiendi partes sustinet et animam trahit in mutuam consensionem actionumque ad ea quibus indiget societatem, ea sola iudicetur, atque appetitus et voluptates, praeterea metus et dolores, in quibus omne non moderatum iudicio obnoxium [est], a corpore motionem habeant, consequentia autem ex iis peccata et ex peccatis supplicia in solam animam ferantur, nec indigentem cuiusquam eiusmodi rei nec appetentem nec metuentem aut quidquam eiusmodi patientem quod homo pati solet? Quam-

bebant. *I. I. Rau* De philosophia Iustini Mart. et Athenagorae, Ien. 1733, p. 75. Voluntas hominis libera in virtutibus aut vitiis amplectendis et utrumque in cuiusvis arbitrio situm est (Suppl. c. 24). Affectus autem maxime quidem in corpore se exserunt, ad animam tamen pariter adeoque totum hominem pertinent (De resurr. c. 21). Ex duabus enim partibus quum homo constet (c. 18. p. 60 D. coll. cc. 10. 13. 15. 25), leges quoque divinae ac poenae ad utrumque spectant. Corpus praeafficitur per sensus, deinde animam trahit ad consortium eiusdem affectionis. Anima enim per appetitus inordinatos corporis nunc raptu nunc furto abducitur a recto et vitiis indulget (c. 21). Pleraque adeo mala inde proveniunt, quod homines non satis imperant tumultuantibus affectibus, qui a corpore suam κίνησιν trahunt. In affectibus enim πᾶν τὸ μὴ μέτριον, „omne quod modum excedit," contra legem est. (Debet homo secundum τὸν ἔμφυτον νόμον καὶ λόγον vivere, nec bestiarum more rationali iudicio destitutarum, c. 24.) Finis enim animae et is est ut corporis moderetur affectibus (c. 12. p. 53 D). Peccatis autem, quae per voluptates corporales vel cibos vel cultus perpetrantur, anima per se non tangitur (c. 18. p. 61 A).

16. πᾶν] Aet. non habet.

17. ἔχειν] Par. 3. Clar. 2. Aet. ἔχει.

18. τοῖς] Aet. τῆς. Postea Nann. μόνον pro μόνην.

19. τι] Aet. τό.

20. μόνου] Arg. et Aet. μόνον!

τοῦ σώματος, ἀνθρώπου δὲ θῶμεν εἶναι τὰ πάθη, λέγοντες ὀρ-
θῶς διὰ τὸ μίαν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τὴν τούτου ζωήν, οὐ δή-
που γε καὶ τῇ ψυχῇ [21] ταῦτα προσήκειν φήσομεν, ὁπόταν κα- C
θαρῶς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐπισκοπῶμεν φύσιν. Εἰ γὰρ πάσης
καθάπαξ τροφῆς ἐστιν ἀνενδεής, οὐκ ἂν ὀρεχθείη ποτὲ τούτων
ὧν [22] οὐδαμῶς δεῖται πρὸς τὸ εἶναι, οὔτ' ἂν ὁρμήσειεν ἐπί τι
τούτων οἷς μηδ' ὅλως χρῆσθαι πέφυκεν· ἀλλ' οὐδ' ἂν λυπηθείη
δι' ἀπορίαν χρημάτων ἢ κτημάτων, ὡς οὐδὲν αὐτῇ προσηκόν-
των. Εἰ δὲ [23] καὶ φθορᾶς ἐστι κρείττων, οὐδὲν φοβεῖται τὸ
παράπαν ὡς φθαρτικὸν ἑαυτῆς· οὐ γὰρ δέδοικεν οὐ λιμόν, οὐ
νόσον οὐ πήρωσιν οὐ λώβην οὐ πῦρ οὐ σίδηρον, ἐπεὶ [24] μηδὲ
παθεῖν ἐκ τούτων δύναταί τι βλαβερὸν οὔτ' ἀλγεινόν, οὐχ ἁ- D
πτομένων αὐτῆς τὸ παράπαν οὔτε σωμάτων οὔτε σωματικῶν δυ-
νάμεων. Εἰ δὲ τὸ τὰ πάθη ταῖς ψυχαῖς ἰδιαζόντως προσάπτειν
ἄτοπον, τὸ τὰς [25] ἐκ τούτων ἁμαρτίας καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις τι-
μωρίας ἐπὶ μόνας φέρειν τὰς ψυχὰς ὑπερβαλλόντως ἄδικον καὶ
τῆς τοῦ θεοῦ κρίσεως ἀνάξιον.

22. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις πῶς οὐκ ἄτοπον τὴν μὲν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν [1] μηδὲ νοηθῆναι δύνασθαι χωρὶς [2] ἐπὶ τῆς ψυχῆς (ἀνθρώπου γὰρ ἀρετὰς [3] εἶναι γινώσκομεν τὰς ἀρετάς,

21. ταῦτα προσήκ.] Clar. 2 προσήκ. ταῦτα. Mox Arg. ὁπότ' ἂν.

22. οὐδαμῶς] Aet. οὐκ οὐδαμῶς. Antea Clar. 2 ἐνδεής pro ἀνενδεής.

23. καὶ] Desideratur in Aet. et ap. Nann. Coll. Matth. 10, 28. Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ψυχὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν ἀθάνατος οὖσα οὐ δέδοικεν θάνατον, διὰ δὲ τὸν ἄφατον σύνδεσμον τὸν πρὸς τὸ ἐφόλκιον ἑαυτῆς καὶ τὴν κατάρας συμπάθειαν εὐλαβῶς ἔχει πρὸς τὴν ἀπὸ τούτου διάλυσιν.

24. μηδὲ] Clar. 2 μηδὲν (c. 22. n. 1 al.). I. I. Rau l. c. p. 77: „Recte ait Athenagoras [c. 18. p. 61 A, coll. supra n. 15]: *anima* καθ' ἑαυτὴν (per se) *non tangitur corporalibus deliciis, quas corporis membra sentiunt*, licet delectationem anima quoque percipiat. „„Nam solius corporis,“ “ ut ibi bene adnotavit Rechenbergius, „„„nullae voluptates sunt propriae, etsi animae quaedam καθ' ἑαυτὴν competant, ut quae ex doctrina et cognitione rerum capiantur.“ “ Quando hinc Athenagoras nostro loco [c. 21] ait: *anima nihil cladis ab igne, ferro et similibus accipere potest, quum nullum corpus aut corporeum ulla ex parte illam attingere valeat*, minus ad rem spectat quando Rechenbergius ad h. l.

vis autem non solius corporis, sed hominis esse motus animi ponamus, id quod recte facimus quia una est ex duobus ipsius vita, non tamen haec animae convenire dicemus, si propriam eius naturam pure inspiciamus. Nam si nullius omnino alimenti eget, numquam ea profecto appetet quibus opus non habet ut exsistat, nec ad eorum quidquam rapietur quibus omnino uti non potest; immo neque dolebit propter penuriam pecuniarum aut possessionum, ut quae nihil ad eam pertineant. Si vero etiam corruptione superior est, nihil omnino metuit quod ei interitum possit afferre: non formidat famem, non morbum non membrorum abscissionem non insignem naevum non ignem non ferrum, quippe quum ex his neutiquam pati possit quidquam noxii aut molesti, quam omnino nec corpora attingunt nec corporum facultates. Quodsi vitiosos motus animabus proprie affingere absurdum [est], orta ex his peccata et ex peccatis supplicia in solas animas conferre longe iniquissimum [est] et dei iudicio indignum.

22. Ad haec quomodo non absurdum [est] virtutem et vitium ne cogitari quidem posse separatim in anima (virtutes enim esse hominis virtutes novimus, et oppositam iis

scribit: „„Corporis passiones animam quoque attingere experientia constat.““ Nam aliter vocem attingere sumsit Rechenbergius, aliter Athenagoras. Hic id voluisse videtur, animam, quam incorpoream esse saepe dicit, non posse a quodam corpore, ita ut manus manum, ignis ignem, unum corpus alterum tangit, affici, licet ideo a corporis passionibus animam quoque tangi seu delectari non neget. Sane anima nostra, cum sit extensionis et partium expers, quo pacto possit a corpore et materia tangi non adparet, licet hoc ceteroquin satis liqueat, propter animae et corporis nexum arctissimum, animae quoque dolorem aut laetitiam plerumque, si corpus doleat aut laetetur, sequi.“

25. ἐκ] Non agnoscit Aet. Deinde τιμωρίαις Nann. pro τιμωρίας.

1. μηδὲ] Aet. μηδὲν (c. 21. n. 24).

2. ἐπὶ] Mor. et Duc. omiserunt. Rechenberg.: „Virtutes et vitia primario quidem in anima quaeri debere tralatitium est; at vero cum exseri sine corporis commercio illa nequeant, recte Athenagoras toti homini illas tribuit (Rom. 6, 13. 19).“

3. εἶναι γιν.] Par. 3 et Clar. 2 γιν. εἶναι. Aet. γινώσκομεν τὰς

[illegible]

[illegible] [11] [illegible] C
μὲν χρήσεως τῶν κατὰ [12] φύσιν ἢ τῆς ἀποχῆς ἐπὶ τῶν χρῆσθαι πεφυκότων θεωρουμένης, τῆς δὲ ψυχῆς μήτε δεομένης τινὸς

ἀρετάς non suppeditat; idem ὥσπερ οὖν separatim. Gallandius (cum exemplo Mar. Veneto) verba εἶναι γινώσκομεν τὰς ἀρετάς mendose praetermisit. Pro κεχωρισμένης Arg. χωρισμένης.

4. οὐκ αἰκίας] Arg. Par. 3. Clar. 2 (οὐκαίκίας) Aet. οὐ κακιας. Scholion ad hunc locum in marg. Par. 1 et 2: Καλλίστη καὶ καταναγκαστικωτάτη μεταχείρησις [Par. 2 μεταχείρισις].

5. οὐδεμιᾶς] Arg. οὐδὲ μιᾶς. Editi οὐδεμίας (sic) et deinceps (c. 23) μίξις (parox.).

6. καὶ μὴ πρακτέων] Ita omnes codd. mei (etiam Ms. Vall. *et non peragendis*) et Maranus. Reliqui editt. omiserunt.

7. ψυχαῖς] Aet. ψυχάς.

8. ὁμογενῶν ἢ] Haec in Arg. et mox οὐκ ἐχούσαις in Aet. et ap. Nann. desiderantur. Deinde Clar. 2 ἀπονέμωσι.

9. τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἢ κατ᾽ ἀναλογίαν] Scholion in marg. Par. 1: Τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἕτερον τοῦ κατ᾽ ἀναλογίαν. Τὸ μὲν γὰρ κατ᾽ ἀξίαν, ὡς ὅταν λέγωμεν τοὺς κρείττονας κρειττόνων εἶναι γερῶν ἀξίους, διόπερ καὶ τοὺς γονέας τὸ κρεῖττον ἀποφερομένους, ὡς παραιτίους τῆς εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσόδου· τὸ δὲ κατ᾽ ἀναλογίαν,

vitiositatem non animae a corpore separatae et per seipsam exsistentis), horum autem mercedem aut poenam in animam solam ferri? Aut quomodo aliquis fortitudinem et constantiam possit vel cogitare in sola anima, quae non mortis metum habet, non vulneris non abscissionis membrorum non damni non cruentorum verberum, non orti ex eiusmodi rebus doloris vel ex dolore miseriae? Quomodo continentiam et temperantiam, nulla eam cupiditate ad cibum aut coitum aut alias voluptates et oblectationes trahente, neque ulla re alia aut intrinsecus perturbante aut extrinsecus stimulante? Quomodo prudentiam, non subiectis ei agendis rebus aut non agendis, eligendis aut fugiendis, immo nulla omnino insita ei motione aut naturali ad aliquid faciendum impetu? Quomodo autem animabus omnino iustitia congruat erga se invicem vel erga aliud quidquam eiusdem aut diversi generis, quum non habeant nec unde nec per quae nec quomodo pro meritis aut pro rationum paritate aequa distribuant, excepta dei reverentia, quumque praeterea non habeant impetum vel motionem ad usum propriarum rerum aut ad abstinentiam alienarum, si quidem usus eorum quae sunt secundum naturam aut abstinentia in iis spectatur qui ita nati sunt ut possint uti, anima autem nec ulla re eget nec ita

ὡς ὅταν ἀξιῶμεν τὸν μέγαν ἄνδρα μεγάλοις ὅπλοις κοσμεῖσθαι, ὡσαύτως καὶ τὸν διδάσκαλον γονέων ἐνάμιλλον τιμᾶσθαι, ἵνα μὴ καὶ πλεῖον λέγω. Οἱ μὲν γὰρ γονεῖς τὸ ἁπλῶς εἶναι παρέσχον ἡμῖν, οἱ διδάσκαλοι δὲ τὸ εὖ εἶναι. Ἐξήρηται δὲ τούτων θεὸς καὶ ἡ εἰς τοῦτον τιμή, ὡς οὐ μόνον τοῦ εἶναι παραίτιος ὤν, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ, καὶ δὴ καὶ τοῦ εἰς ἀεί. — Pro ἴσον (codd. msti) Nann. Gesn.-Steph. Rechenb. ἴσων ediderunt.

10. τῆς εἰς θεὸν τιμῆς] Artic. τῆς in Aet. omissus. Fellus: „Excipit dei cultum, siquidem id unum anima sola expediri possit, Ioann. 4, 24.“

11. ἰδίων] Arg. ἰδίαν. Mox ibidem τῶν ante ἀλλοτρ. excidit. Clar. 2 ἀλοτρίων.

12. φύσιν] Deest Aet. Pro ἢ τ. ἀπ. Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. καὶ τ. ἀπ. (c. 23. n. 12). Dechair.: „siquidem usus rerum congruarum abstinentiaque in illis tantum Entibus cernatur quae a natura ad usum rerum comparata sunt.“

μήτε χρῆσθαί τισιν ἢ τισι κατακεχρημένης, καὶ διὰ τοῦτο μήτε τῆς λεγομένης [13]ἰδιοπραγίας τῶν μερῶν ἐπὶ τῆς οὕτως ἐχούσης [14]ψυχῆς εὑρεθῆναι δυναμένης;

23. Καὶ [1]μὴν κἀκεῖνο πάντων παραλογώτατον, τὸ τοὺς μὲν θεσπισθέντας νόμους ἐπ' ἀνθρώπους φέρειν, τῶν δὲ νομίμως ἢ παρανόμως πεπραγμένων τὴν δίκην ἐπὶ μόνας τρέπειν τὰς ψυχάς. [2]Εἰ γὰρ ὁ τοὺς νόμους δεξάμενος [3]οὗτος δέξαιτ' ἂν δικαίως καὶ τῆς παρανομίας τὴν δίκην, ἐδέξατο δὲ τοὺς νό- D
μους ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, ἄνθρωπον δεῖ καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων ὑποσχεῖν δίκην, οὐ ψυχὴν καθ' ἑαυτήν· ἐπεὶ μὴ ψυχαῖς ἐθέσπισε θεὸς ἀπέχεσθαι τῶν οὐδὲν αὐταῖς προσηκόντων, οἷον [4]μοιχείας φόνου κλοπῆς ἁρπαγῆς τῆς κατὰ τῶν γεννησάντων ἀτιμίας, πάσης τε κοινῶς τῆς ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ βλάβῃ τῶν πέλας γινομένης ἐπιθυμίας. Οὔτε γὰρ τὸ [5]Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου ψυχαῖς μόνον εὐάρμοστον, οὐ προσηκόντων αὐταῖς τῶν τοιούτων ὀνομάτων· οὐ γὰρ ψυχαὶ ψυχὰς γεννῶσαι τὴν τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς [6]οἰκειοῦνται προσ- 66
ηγορίαν, ἀλλ' ἀνθρώπους ἄνθρωποι· οὔτε οὖν τὸ [7]Οὐ μοιχεύσεις ἐπὶ ψυχῶν λεχθείη ποτ' ἂν ἢ νοηθείη δεόντως, οὐκ οὔσης

13. ἰδιοπραγίας] Par. 3 et Clar. 2 δικαιοπραγίας, quam quidem lectionem interpres Campid. secutus est. Cf. Steph. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. IV. p. 511. Non muto.

14. ψυχῆς] Abest in Aet. et ap. Nann.

1. μὴν] Aet. τὴν, tum ἀπ' pro ἐπ', denique νομιμένων pro νομίμως.

2. Εἰ γὰρ κτλ.] Scholion in marg. Par. 1: Ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς δόσεως τῶν νόμων ἀναγκαίως ἡ τῶν σωμάτων ἀνάστασις ἀναφαίνεται. Οὐ γὰρ ψυχῇ μόνῃ ὁ νόμος δίδοται, ἀλλὰ ψυχῇ μετὰ σώματος· ὥστε, εἰ καὶ αἱ κατορθώσεις καὶ αἱ διαμαρτίαι τῶν νόμων ἐξ ἀμφοῖν, ἀναγκαίως καὶ αἱ μισθαποδοσίαι τῷ ἐξ ἀμφοῖν πλέγματι βραβευθήσονται.

3. οὗτος] Deest in Aet. et ap. Nann. De demonstrativo post articulum vide Tatian. Or. ad Gr. c. 29. n. 20. Pro δέξαιτ' ἂν Par. 3 et Clar. 2 ἂν δέξαιτο.

4. μοιχείας φόνου κλοπῆς etc.] Exod. 20, 13—17: οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ φονεύσεις, ... οὐκ ἐπιθυμήσεις etc. [Deuter. 5, 17—21 alio ordine: οὐ φον., οὐ μοιχ., οὐ κλέψ. etc., ut Matth. 19, 18.] Sed Athenagoras eodem affert ordine quem Lucas ev. 18, 20: μὴ

comparata est ut his aut illis uti possit, ac propterea neutiquam propria quae dicitur partium functio in anima sic constituta deprehendi potest?

23. Atque profecto illud omnium maxime a ratione alienum est, sancitas quidem leges conferre in homines, observatae autem aut violatae legis mercedem in solas vertere animas. Nam si qui leges recepit is etiam merito violatae legis poenam recipiat, leges autem recepit homo, non anima sola, hominem etiam oportet peccatorum poenam sustinere, non animam solam; siquidem non animabus praecepit deus ut abstineant rebus ad eas nihil attinentibus, velut adulterio caede furto rapina ignominia in parentes, et omni generatim cupiditate quae iniuriam et damnum proximo infert. Neque enim illud *Honora patrem tuum et matrem tuam* animabus tantum convenit, quum iis eiusmodi nomina non conveniant: non enim animae ab animabus gignuntur ut patris et matris appellationem sibi adsciscant, sed homines ab hominibus; neque igitur illud *Non moechaberis* de animabus decenter dicatur aut cogitetur, quum inter eas non sit masculi et

μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου — et Paulus Rom. 13, 9: *οὐ μοιχεύσεις, οὐ φον., οὐ κλέψ., οὐκ ἐπιθυμήσεις* etc. servarunt. — Antea Par. 3 et Clar. 2 *ἐθέσπισεν ὁ θεός*. Aet. pro *αὐταῖς προσηκ.* habet *αὐταῖς ἐν ταῖς προσηκ.* Vides *ἐν ταῖς* natum esse ex praegresso *αὐταῖς*, cf. c. 15. n. 4. Vocem *ἐπιθυμίας* in fine enuntiationis Aet. non agnoscit.

5. *Τίμα ... μητ. σου*] Exod. 20, 12 (Luc. 18, 20). — Aet. et Nann. *τὸ* ante *Τίμα* et *σου* post *μητέρα* praetermiserunt; *σου* post *μητέρα* in reliquis quoque editt. abest, sed recte Valla: *matrem tuam.*

6. *οἰκειοῦνται*] Clar. 2 *οἰκοιοῦνται*, Aet. *οἰκοῦνται*. Cum *ἄνθρωποι* subaudias *γεννῶντες*. „Denn nicht Seelen-zeugende Seelen eignen sich solche Namen an, sondern Menschen-zeugende Menschen.“ Homo nempe constat ex anima et corpore (c. 21. n. 15).

7. *Οὐ μοιχεύσεις*] Exod. 20, 13. — Illud *Οὐ μοιχεύσεις* ope Par. 1 et Arg. refinxi. Desideratur *οὐ* in Aet. Caeteri codd. msti *οὐ μοιχεύσῃς*, quae scriptura etiam in omnibus editis comparet. Verba *ποτ' ἂν ἢ νοηθείη* ap. Morell. et Duc. errore exciderunt; item mox *κατὰ* ante *τὸ ἄρσεν*.

ἐν αὐταῖς τῆς κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ [8] θῆλυ διαφορᾶς οὐδὲ πρὸς μῖξίν τινος ἐπιτηδειότητος ἢ πρὸς ταύτην [9] ὀρέξεως. Ὀρέξεως δὲ τοιαύτης οὐκ οὔσης, οὐδὲ μῖξιν εἶναι δυνατόν· παρ' οἷς δὲ μῖξις [10] οὐκ ἔστιν ὅλως, οὐδὲ ἔνθεσμος μῖξις, ὅπερ ἐστὶν ὁ γάμος· ἐννόμου δὲ μίξεως οὐκ οὔσης, οὐδὲ τὴν παράνομον καὶ τὴν ἐπ' ἀλλοτρίᾳ γυναικὶ γινομένην ὄρεξιν ἢ μῖξιν [11] εἶναι δυνατόν, τοῦτο γάρ ἐστι μοιχεία. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ κλοπὴν ἀπαγορεύ- B ειν [12] ἢ τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν ψυχαῖς προσφυές· οὐδὲ γὰρ δέονται τούτων, ὧν οἱ δεόμενοι διὰ [13] τὴν φυσικὴν ἔνδειαν ἢ χρείαν κλέπτειν εἰώθασιν [14] ἢ λῃστεύειν, οἷον χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ ζῷον ἢ ἄλλο τι τῶν πρὸς τροφὴν ἢ σκέπην ἢ χρῆσιν ἐπιτηδείων· ἀχρεῖον γὰρ ἀθανάτῳ φύσει πᾶν ὁπόσον τοῖς ἐνδεέσιν ὀρεκτὸν ὡς χρήσιμον. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐντελέστερος περὶ τούτων λόγος ἀφείσθω τοῖς σπουδαιότερον ἕκαστον σκοπεῖν βουλομένοις ἢ φιλοτιμότερον διαγωνίζεσθαι πρὸς τοὺς διαφερομένους. Ἡμῖν δὲ ἀρκούντων τῶν ἀρτίως εἰρημένων καὶ τῶν συμφώνως τού- C τοις τὴν ἀνάστασιν πιστουμένων, τὸ τοῖς αὐτοῖς ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρίβειν οὐκ ἔτ' ἂν ἔχοι καιρόν· [15] οὐ γὰρ τὸ μηδὲν παραλιπεῖν τῶν ἐνόντων εἰπεῖν πεποιήμεθα σκοπόν, ἀλλὰ τὸ κεφαλαιωδῶς ὑποδεῖξαι τοῖς συνελθοῦσιν ἃ χρὴ περὶ ἀναστάσεως φρονεῖν, καὶ τῇ δυνάμει τῶν παρόντων συμμετρῆσαι τὰς ἐπὶ τοῦτο φερούσας ἀφορμάς.

24. [1] Ἐξητασμένων δὲ ποσῶς τῶν προτεθέντων ὑπόλοιπον

8. θῆλυ] Par. 3 et Clar. 2 τὸ θῆλυ.

9. ὀρέξεως] Non comparet in Aet. Cf. Suppl. c. 14. n. 3.

10. οὐκ ἔστιν ὅλως] Arg. Par. 3. Clar. 2 ὅλως οὐκ ἔστιν. Ms. Vall. *omnino non est*. Editi ante Maran.: οὐκ ἔστιν, ὅλως οὐδὲ etc. Artic. ὁ ante γάμος in tribus illis codd. desideratur.

11. εἶναι] Deest Clar. 2.

12. ἢ] Aet. καὶ (n. 14, c. 22. n. 12, c. 24. n. 12). Non apparet τοῦ ante πλ. in Clar. 2.

13. τὴν] Deest Arg. Par. 3. Clar. 2. Mox Clar. 2 εἰώθασι, sine ν.

14. ἢ] Par. 3. Clar. 2. Ms. Vall. καὶ (n. 12).

15. οὐ γὰρ etc.] Clar. 1 et Aet. τῶν ἐνόντων ποιήμεθα (sic) σκοπὸν pro τ. ἐν. εἰπεῖν πεπ. σκοπόν. Arg. Par. 3. Clar. 2 περὶ τῆς ἀναστάσεως pro περὶ ἀναστάσεως. Interpreteris τοῖς συνελθοῦσιν non de iis „qui ad librum legendum accedunt," ut Clarisseo (De Athenag. p. 58. n. 10) placuit, sed de discipulis sive amicis, quibus

feminae discrimen nec ulla ad coitum habilitas aut appetitus. Nullus autem quum sit appetitus, neque coitus fieri potest; apud quos autem nullus est coitus, neque legitimus est coïtus, quod est matrimonium; ubi autem nihil est loci legitimo coitui, neque illegitimus alienae uxoris appetitus et cum ea coitus locum obtinere potest, id enim est adulterium. Sed nec furtum aut cupido plura habendi quum interdicuntur, id animabus convenit: neutiquam enim indigentes sunt earum rerum, quae qui iis indigent propter naturalem indigentiam aut usum furari solent aut per vim rapere, velut aurum aut argentum aut animal aut aliud quidpiam eorum quae ad victum aut vestitum aut usum apta sunt; inutile enim est immortali naturae quidquid ab indigentibus tamquam utile appetitur. Sed uberiorem de his rebus disputationem iis dimittamus qui singula diligentius considerare volunt aut vehementius dimicare cum adversariis. Nobis autem quum satis sint quae modo dicta sunt et quae his consentanea resurrectionem adstruunt, in iisdem diutius immorari non iam tempestivum sit; non enim nihil praetermittere ex iis quae dici possunt propositum nobis est, sed summatim his qui convenerunt indicare quid de resurrectione sentiendum sit, et argumenta quibus hoc dogma nititur accommodare ad praesentium facultatem.

24. Examinatis autem aliquatenus iis quae proposita

praesentibus tractatum praelegit Athenagoras; *τῶν παρόντων* non est genus neutrum (Nann. et editt. qui eius versionem repetierunt: „vi eorum quae iam in praesentia diximus“), sed masculinum, quo iidem indicantur quos modo dixit *τοὺς συνελθόντας*, ut Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patr. P. I. p. 480: „ad eorum qui praesentes adstant ingenii vim accommodare“) et Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 139: „capacitati eorum qui praesentes sunt accommodare“) cognoverunt. Quamquam haud equidem dubito quin Athenagoras voluerit hunc tractatum etiam legi ab aliis, potissimum ab adversariis doctrinae de resurrectione.

1. *Ἐξητασμένων δὲ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων εὐθυβόλως ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καθορμισάντων ἀκόλουθον καὶ ἀ-*

ἂν εἴη καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ τέλους διασκέψασθαι λόγον, ἤδη μὲν τοῖς εἰρημένοις ἐμφαινόμενον, τοσαύτης δὲ μόνον ἐπιστασίας καὶ προσθήκης δεόμενον, ὡς μὴ [2] δοκεῖν τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρη- D
μένων ἀμνημόνευτον καταλιπεῖν καὶ παραβλάψαι τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην διαίρεσιν. [3] Τούτων τε οὖν ἕνεκεν καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἐγκεισομένων καλῶς ἂν ἔχοι τοσοῦτον ἐπισημήνασθαι μόνον, ὅτι δεῖ καὶ [4] τῶν ἐκ φύσεως συνισταμένων καὶ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων οἰκεῖον ἑκάστου τέλος εἶναι, [5] τοῦτό που καὶ τῆς κοινῆς πάντων ἐννοίας ἐκδιδασκούσης ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς στρεφομένων ἐπιμαρτυρούντων. [6] Ἦ γὰρ οὐ 67
θεωροῦμεν ἕτερόν τι τοῖς γεωργοῦσιν, ἕτερον δὲ τοῖς ἰατρεύουσιν ὑποκείμενον τέλος, καὶ πάλιν ἄλλο μέν τι τῶν ἐκ γῆς φυομένων, ἄλλο δὲ τῶν ἐπ' αὐτῆς τρεφομένων ζώων καὶ κατά τινα

πὸ τοῦ τέλους [c. 11. n. 21 et c. 18. n. 1] τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τὸ πιστὸν παρασχεῖν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς γενέσεως κἂν ὁμοίως τοῖς ζώοις ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρόοδος εἰς τὸν βίον, ἀλλ' ὅμως ἔχει τινὰ διαστέλλοντα ταύτην κατιδιάζουσαν γνῶσιν ἐκείνων, ὡς τὴν ἀνατροφήν, ὡς τὴν τοῦ ἤθους εὐστάθειαν καὶ τὴν τῶν φρενῶν πῆξιν, ἅπερ ἐξῄρηται τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος. Ἐπεὶ δὲ τοιαύτη ἡ γένεσις καὶ πρὸς τούτοις τὸ [Par. 2 τὸ omisit] νόμῳ ῥυθμίζεσθαι καὶ τέχναις, ὅσαι πρακτικαὶ καὶ ὅσαι θεωρητικαὶ καὶ ταύταις ἄνθρωπος ἡλικίας ἁπτόμενος κατακοσμεῖται, ἑπόμενον ἤδη καὶ τὸ τέλος κατὰ πολὺ διάφορον ἐκείνων ἀνευρίσκειν. Διὰ γὰρ τὸ ψυχῇ λογικῇ χρῆσθαι, ὡς λόγος προϋπεστήσατο, διάφορον καὶ τὸ τέλος ἀπείληφεν, οὐ συγκαταλυομένην ἔχων τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχήν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο, κατηναγκασμένως τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα συνυπάρξει τοῦ τῶν γερῶν πρὸς τοῦ βραβέως τῶν κατ' ἀξίαν τυχεῖν. — Aet. προστεθέντων ὑ. ἂν εἴη καὶ τῶν ἀπὸ etc. Big. ἐν τοῖς εἰρημένοις.

2. δοκ. τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρ.] Ita Par. (1?) 3. Clar. 2 et (supra lineam: omisso τι) Arg. Ita Maran. quoque, nisi quod ἡμῖν post εἰρημ. collocavit. Caeteri editt. δοκ. τῶν μικρὸν εἰρ. ἡμῖν. In Arg. supra ἡμῖν εἰρημένων scriptum est πρόσθεν: supra enim, c. 18, hoc argumentum ex fine hominum ductum Athenagoras breviter (μικρῶς, *parve*, = σμικρῶς ap. Plat. Crit. p. 107 D) attigit. Clar. 1 et Aet. voci ἀμνημόνευτον statim addunt γενομένην διαίρεσιν, caeteris eiectis.

3. Τούτων] Nann.: „His de causis aliisque eodem pertinentibus pulchrum fuerit.“ At Maran.: „Intelligit Athenagoras τοὺς συνελθόντας sive παρόντας,“ c. 23. n. 15. Deest οὖν in Arg.

4. τ. ἐκ φύσ. ... τ. κατὰ τέχν.] Scholion in marg. Par. 1: Τῶν ἐκ φύσεως ὡς ἐπὶ τῶν ζώων τῆς

erant superest ut et argumentum quod ex fine ducitur consideremus, iam quidem ex iis quae dicta sunt elucens, tantum vero considerationis et accessionis requirens, quantum opus est ut non videamur aliquid ex iis quae paucis a nobis dicta sunt immemoratum relinquere et materiam aut susceptam ab initio divisionem laedere. Horum igitur in gratiam et eorum qui has in res incumbent praeclarum fuerit hoc tantummodo observare, [nempe] et eorum quae a natura constituta sunt et eorum quae arte fiunt proprium cuiusque finem esse debere: quod quidem et communis omnium notio nos docet et res ante oculos positae testantur. An non enim videmus alium esse agricolis, alium medicis propositum finem, ac rursus alium eorum quae ex terra nascuntur, alium vero animalium quae in terra victitant et naturali quadam

γενέσεως καὶ τῆς τῶν φυτῶν βλαστήσεως, τῶν κατὰ τέχνην ὡς ἐπὶ σπορᾶς καὶ φυτείας. — Clar. 2 τὸν (pro τῶν) ἐκ φύσ.

5. τοῦτό που] Ita omnes codd. msti. Nannius imprudenter legit τοῦ τόπου (ut Valla: *loco)*, unde reliqui editores τοῦ τρόπου stulte fecerunt. Solus Maranus veram auctori reddidit scripturam.

6. Ἢ] Par. 3 et Clar. 2 εἰ. Cf. c. 18. n. 16. Negatio οὐ in Arg. omissa. Aet. non ὑποκείμενον sed ἐπικείμενον. Scholion in marg. Par. 1: Τοῖς γεωργοῦσι τέλος ὁ ἄμητος, τοῖς ἰατρεύουσιν ἡ ὑγεία, τῶν ἐκ γῆς φυομένων ἡ ἀκάντων συλλογὴ τῶν ὡραίων καὶ τὸ ἀνανθέντα ἢ πυρὶ παραδοθῆναι ἢ τινι χρείᾳ εἰς σύστασιν οἰκίας ἢ νεὼς παραληφθῆναι. Rechenbergius: „Res omnes a deo creatae elegantissimo nexu ita sunt inter se complicatae, ut contemplantibus nobis earum finem scalam quasi, qua in deum ascendamus, ordinatissimam praebeant. Inserviunt enim elementa corporibus mixtis, et horum inanimata vivis, inter viva stirpes animalibus, inter animalia pecudes homini: atque sic cetera quidem universa sunt propter hominem, homo vero ipse propter deum, non quod carere numen αὐταρκέστατον opera nostra non possit, sed quod placuerit illi hominem, carissimum sibi animal, compendium quoddam universi et centrum, in quod omnes reliquorum corporum lineae coirent, ita disponere, ut quemadmodum axis rotam promovet sic ipse, cui soli inter has corporeas naturas intelligendi concessa facultas est, globum coeli pariter ac terrae secum volveret in gloriam summi artificis. Sapienter ergo Athenagoras, pulcherrimam finium consecutionem speculatus, ad ultimum hominis finem cognoscendum nos deducit, ac inde futuram eius vitam meliorem resurrectionem demonstrat.“ Cf. c. 25. n. 11.

φυσικὸν εἱρμὸν γεννωμένων; Εἰ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐναργὲς καὶ δεῖ
πάντως ταῖς φυσικαῖς ἢ τεχνικαῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς [7] ἐκ τού-
των ἐνεργείαις τὸ κατὰ φύσιν ἕπεσθαι τέλος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ
τὸ τῶν ἀνθρώπων τέλος, [8] ὡς ἰδιαζούσης ὂν φύσεως, ἐξῃρῆσθαι
τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος· ἐπεὶ [9] μηδὲ θεμιτὸν ταὐτὸν ὑποθέ-
σθαι τέλος τῶν τε λογικῆς κρίσεως ἀμοιρούντων καὶ τῶν κατὰ B
τὸν ἔμφυτον [10] νόμον καὶ λόγον ἐνεργούντων, ἔμφρονί τε ζωῇ
καὶ δίκῃ χρωμένων. Οὔτ' οὖν τὸ ἄλυπον οἰκεῖον [11] τούτοις ἂν
εἴη τέλος, μετείη γὰρ ἂν τούτου καὶ τοῖς παντελῶς ἀναισθητοῦσιν·
ἀλλ' οὐδὲ τῶν τὸ σῶμα τρεφόντων [12] ἢ τερπόντων ἀπόλαυσις
καὶ πλῆθος ἡδονῶν· ἢ [13] πρωτεύειν ἀνάγκη τὸν κτηνώδη βίον,
ἀτελῆ δὲ εἶναι τὸν κατ' ἀρετήν. Κτηνῶν γὰρ οἶμαι καὶ βοσκη-
μάτων οἰκεῖον τοῦτο [14] τέλος, οὐκ ἀνθρώπων ἀθανάτῳ ψυχῇ καὶ C
λογικῇ κρίσει χρωμένων.

25. Οὐ μὴν οὐδὲ μακαριότης ψυχῆς [1] κεχωρισμένης σώματος· οὐδὲ γὰρ τὴν θατέρου τούτων ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος ἐσκοποῦμεν ζωὴν ἢ τέλος, ἀλλὰ τοῦ συνεστῶτος ἐξ ἀμφοῖν· τοιοῦτος γὰρ πᾶς ὁ τόνδε [2] τὸν βίον λαχὼν ἄνθρωπος, καὶ δεῖ τῆς τούτου ζωῆς εἶναί τι τέλος οἰκεῖον. [3] Εἰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου τὸ τέλος, τοῦτο δὲ οὔτε [4] ζώντων αὐτῶν ἔτι κατὰ τόνδε τὸν βίον εὑρεθῆναι δυνατὸν διὰ τὰς πολλάκις ἤδη ῥηθείσας αἰτίας, οὔτε μὴν ἐν χωρισμῷ τυγχανούσης τῆς ψυχῆς, τῷ μηδὲ

7. ἐκ] Deest Par. 3 et Clar. 2.

8. ὡς] Non est in Par. 3 et Clar. 2.

9. μηδὲ] Arg. Par. 3. Clar. 2 μή. Valla: *quandoquidem fas non est.*

10. νόμον] Aet. μόνον. Cf. Suppl. c. 3. n. 8. Sunt, opinor, quibus facile persuadere possem Athenagoram scripsisse νοῦν. E. g. c. 15: νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις. Verum nihil muto. Per chiasmum τῷ ἐμφύτῳ νόμῳ respondet δίκῃ, et ad τὸν (ἐμφ.) λόγον spectat ἔμφρων (= νοῦν συνεπιφερομένη, c. 25. n. 11) ζωή.

11. τούτοις] Ita Par. 1. 3. Clar. 2 et Maran. Caeteri codd. msti et editi τοῦτ'. Similem errorem c. 16. n. 14 notavi. Supra μετείη corrector in Arg. μέτεστι scripsit. In Arg. Par. 3. Clar. 2 ἂν ante τούτου abest.

12. ἢ] Par. 3 et Clar. 2 καὶ (c. 23. n. 14). Scholion in marg. Par. 1 et 2: Τὸ τὸν ἐνήδονον βίον ἐκ παντὸς μεταδιώκειν καὶ τοῦτο οἴεσθαι τέλος καὶ βίον μα-

serie generantur? Quodsi id perspicuum est et omnino oportet ut potentias, quae naturà aut arte continentur, earumque opera consentaneus naturae finis sequatur, necesse prorsus est ut hominum finis, ut singularis naturae finis, secernatur a caeterorum communitate: siquidem minime fas est eumdem statuere finem eorum quae rationalis iudicii expertia sunt et eorum quae secundum insitam legem et rationem operantur, h. e. prudenti vita et iustitia utuntur. Non igitur indolentia proprius erit iis finis, communis enim esset iis etiam quae sensus expertia sunt: sed neque eorum quae corpus alunt aut oblectant perfruitio et copia voluptatum; aut necesse est belluinam vitam primas obtinere, eam autem quae ad virtutem dirigitur nullum ad finem dirigi. Belluarum enim arbitror et pecudum esse proprium hunc finem, non hominum immortali anima et rationali iudicio utentium.

25. Neque profecto beatitudo animae a corpore separatae; minime enim alterutrius eorum ex quibus constat homo vitam consideramus aut finem, sed illius qui ex utroque constat: talis enim est quisquis hancce vitam sortitus est homo, et illius vitae proprium aliquem esse finem oportet. Quodsi utriusque finis est, isque nec illis adhuc degentibus in hacce vita reperiri potest propter causas saepe allatas, nec in anima a corpore separata, eo quod talis homo minime

χαριότητα, ὡς μετὰ τοῦτο οὐκέτι ὄντων ἡμῶν.

13. προτεύειν] Aet. προτεύει. Mox Clar. 2 δ' εἶναι.

14. τέλος] Clar. 2 τὸ τέλος. Pro ἀθανάτῳ Aet. et Nann. ἀθανάτων.

1. κεχωρισμένης] Clar. 2 κεχωρισμένη. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: Εἰ γὰρ ἄνθρωπος ἐκεῖνο τὸ ἐκ λογικῆς ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον ζῶον, οὐχὶ δὲ ψυχὴ μόνη [Par. 2 μόνον], ὡς οὐδὲ σῶμα ψυχῆς χηρεῦον, ἀνάγκη πάντως, εἰ μέλλοι ἄνθρωπος τινῶν τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον αὐτῷ πεπραγματευμένων [Par. 2 πεπραγμένων] ἐπαυρίσκειν, τέλειον τούτων ἀλλ' οὐκ ἐξ ἡμισείας τυγχάνειν.

2. τὸν βίον λαχὼν] Aet. et editi λαχὼν τὸν βίον.

3. Εἰ δὲ] Aet. οὐδὲ. Mox idem: τὸ τέλος τοῦτο δὲ τοῦ συναμφοτέρου τέλος τοῦτο δὲ etc.

4. ζώντων] Clar. 2 ζῶν τῶν.

ὥσπερ οὖν καὶ τὴν ταύταις ἀντικειμένην κακίαν οὐ ψυχῆς κεχω- 15
ρισμένης τοῦ σώματος καὶ καθ' ἑαυτὴν οὔσης), τὴν δ' ἐπὶ τού-
τοις τιμὴν ἢ τιμωρίαν ἐπὶ μόνης φέρεσθαι τῆς ψυχῆς; Ἢ πῶς
ἄν τις καὶ νοήσειεν ἐπὶ ψυχῆς μόνης ἀνδρείαν ἢ καρτερίαν, οὐκ
ἐχούσης οὐ θανάτου φόβον, οὐ τραύματος οὐ πηρώσεως οὐ
ζημίας [4] οὐκ αἰκίας, οὐ τῶν ἐπὶ τούτοις ἀλγημάτων ἢ τῆς ἐκ
τούτων κακοπαθείας; Πῶς δὲ ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην, [5] οὐ-
δεμιᾶς ἑλκούσης αὐτὴν ἐπιθυμίας πρὸς τροφὴν ἢ μῖξιν ἢ τὰς
ἄλλας ἡδονάς τε καὶ τέρψεις, οὐδ' ἄλλου τινὸς οὔτ' ἔσωθεν ἐνο-
χλοῦντος οὔτ' ἔξωθεν ἐρεθίζοντος; Πῶς δὲ φρόνησιν, οὐχ ὑπο- B
κειμένων αὐτῇ πρακτέων [6] καὶ μὴ πρακτέων, οὐθ' αἱρετῶν καὶ
φευκτῶν, μᾶλλον δὲ μηδεμιᾶς ἐνούσης αὐτῇ κινήσεως τὸ παρά-
παν ἢ φυσικῆς ὁρμῆς ἐπί τι τῶν πρακτέων; Ποῦ δὲ ὅλως [7] ψυ-
χαῖς ἡ πρὸς ἀλλήλας δικαιοσύνη προσφυὴς ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν
[8] ὁμογενῶν ἢ ἑτερογενῶν, οὐκ ἐχούσαις οὔτε πόθεν οὔτε δι' ὧν
οὔτε πῶς ἀπονείμωσι [9] τὸ κατ' ἀξίαν ἢ κατ' ἀναλογίαν ἴσον,
ἐξῃρημένης [10] τῆς εἰς θεὸν τιμῆς, οὐδ' ἄλλως ἐχούσαις ὁρμὴν ἢ
κίνησιν πρὸς χρῆσιν [11] ἰδίων ἢ πρὸς ἀποχὴν τῶν ἀλλοτρίων, τῆς C
μὲν χρήσεως τῶν κατὰ [12] φύσιν ἢ τῆς ἀποχῆς ἐπὶ τῶν χρῆσθαι
πεφυκότων θεωρουμένης, τῆς δὲ ψυχῆς μήτε δεομένης τινὸς

ἀρετάς non suppeditat; idem ὥσπερ οὖν separatim. Gallandius (cum exemplo Mar. Veneto) verba εἶναι γινώσκομεν τὰς ἀρετάς mendose praetermisit. Pro κεχωρισμένης Arg. χωρισμένης.

4. οὐκ αἰκίας] Arg. Par. 3. Clar. 2 (οὐκάκίας) Aet. οὐ κάκιας. Scholion ad hunc locum in marg. Par. 1 et 2: Καλλίστη καὶ καταναγκαστικωτάτη μεταχείρησις [Par. 2 μεταχείρισις].

5. οὐδεμιᾶς] Arg. οὐδὲ μιᾶς. Editi οὐδεμίας (sic) et deinceps (c. 23) μίξις (parox.).

6. καὶ μὴ πρακτέων] Ita omnes codd. msti (etiam Ms. Vall. *et non peragendis)* et Maranus. Reliqui editt. omiserunt.

7. ψυχαῖς] Aet. ψυχὰς.

8. ὁμογενῶν ἢ] Haec in Arg. et mox οὐκ ἐχούσαις in Aet. et ap. Nann. desiderantur. Deinde Clar. 2 ἀπονέμωσι.

9. τὸ κατ' ἀξίαν ἢ κατ' ἀναλογίαν] Scholion in marg. Par. 1: Τὸ κατ' ἀξίαν ἕτερον τοῦ κατ' ἀναλογίαν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ἀξίαν, ὡς ὅταν λέγωμεν τοὺς κρείττονας κρειττόνων εἶναι γερῶν ἀξίους, διόπερ καὶ τοὺς γονέας τὸ κρεῖττον ἀποφερομένους, ὡς παραιτίους τῆς εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσόδου· τὸ δὲ κατ' ἀναλογίαν,

vitiositatem non animae a corpore separatae et per seipsam exsistentis), horum autem mercedem aut poenam in animam solam ferri? Aut quomodo aliquis fortitudinem et constantiam possit vel cogitare in sola anima, quae non mortis metum habet, non vulneris non abscissionis membrorum non damni non cruentorum verberum, non orti ex eiusmodi rebus doloris vel ex dolore miseriae? Quomodo continentiam et temperantiam, nulla eam cupiditate ad cibum aut coitum aut alias voluptates et oblectationes trahente, neque ulla re alia aut intrinsecus perturbante aut extrinsecus stimulante? Quomodo prudentiam, non subiectis ei agendis rebus aut non agendis, eligendis aut fugiendis, immo nulla omnino insita ei motione aut naturali ad aliquid faciendum impetu? Quomodo autem animabus omnino iustitia congruat erga se invicem vel erga aliud quidquam eiusdem aut diversi generis, quum non habeant nec unde nec per quae nec quomodo pro meritis aut pro rationum paritate aequa distribuant, excepta dei reverentia, quumque praeterea non habeant impetum vel motionem ad usum propriarum rerum aut ad abstinentiam alienarum, si quidem usus eorum quae sunt secundum naturam aut abstinentia in iis spectatur qui ita nati sunt ut possint uti, anima autem nec ulla re eget nec ita

ὡς ὅταν ἀξιῶμεν τὸν μέγαν ἄνδρα μεγάλοις ὅπλοις κοσμεῖσθαι, ὡσαύτως καὶ τὸν διδάσκαλον γονέων ἐνάμιλλον τιμᾶσθαι, ἵνα μὴ καὶ πλεῖον λέγω. Οἱ μὲν γὰρ γονεῖς τὸ ἁπλῶς εἶναι παρέσχον ἡμῖν, οἱ διδάσκαλοι δὲ τὸ εὖ εἶναι. Ἐξήρηται δὲ τούτων θεὸς καὶ ἡ εἰς τοῦτον τιμή, ὡς οὐ μόνον τοῦ εἶναι παραίτιος ὤν, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ, καὶ δὴ καὶ τοῦ εἰς ἀεί. — Pro ἴσον (codd. msti) Nann. Gesn.-Steph. Rechenb. ἴσων ediderunt.

10. τῆς εἰς θεὸν τιμῆς] Artic. τῆς in Aet. omissus. Fellus: „Excipit dei cultum, siquidem id unum anima sola expediri possit, Ioann. 4, 24.“

11. ἰδίων] Arg. ἰδίαν. Mox ibidem τῶν ante ἀλλοτρ. excidit. Clar. 2 ἀλοτρίων.

12. φύσιν] Deest Aet. Pro ἢ τ. ἀπ. Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. καὶ τ. ἀπ. (c. 23. n. 12). Dechair.: „siquidem usus rerum congruarum abstinentiaque in illis tantum Entibus cernatur quae a natura ad usum rerum comparata sunt.“

μήτε χρῆσθαί τισιν ἤ τινι πεφυκυίας, καὶ διὰ τοῦτο μήτε τῆς λεγομένης [13] ἰδιοπραγίας τῶν μερῶν ἐπὶ τῆς οὕτως ἐχούσης [14] ψυχῆς εὑρεθῆναι δυναμένης;

23. Καὶ [1] μὴν κἀκεῖνο πάντων παραλογώτατον, τὸ τοὺς μὲν θεσπισθέντας νόμους ἐπ' ἀνθρώπους φέρειν, τῶν δὲ νομίμως ἢ παρανόμως πεπραγμένων τὴν δίκην ἐπὶ μόνας τρέπειν τὰς ψυχάς. [2] Εἰ γὰρ ὁ τοὺς νόμους δεξάμενος [3] οὗτος δέξαιτ'
ἂν δικαίως καὶ τῆς παρανομίας τὴν δίκην, ἐδέξατο δὲ τοὺς νό- D
μους ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, ἄνθρωπον δεῖ καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων ὑποσχεῖν δίκην, οὐ ψυχὴν καθ' ἑαυτήν· ἐπεὶ μὴ ψυχαῖς ἐθέσπισε θεὸς ἀπέχεσθαι τῶν οὐδὲν αὐταῖς προσηκόντων, οἷον [4] μοιχείας φόνου κλοπῆς ἁρπαγῆς τῆς κατὰ τῶν γεννησάντων ἀτιμίας, πάσης τε κοινῶς τῆς ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ βλάβῃ τῶν πέλας γινομένης ἐπιθυμίας. Οὔτε γὰρ τὸ [5] Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου ψυχαῖς μόνον εὐάρμοστον, οὐ προσηκόντων αὐταῖς τῶν τοιούτων ὀνομάτων· οὐ γὰρ ψυχαὶ
ψυχὰς γεννῶσαι τὴν τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητέρος [6] οἰκειοῦνται προσ- 66
ηγορίαν, ἀλλ' ἀνθρώπους ἄνθρωποι· οὔτε οὖν τὸ [7] Οὐ μοιχεύσεις ἐπὶ ψυχῶν λεχθείη ποτ' ἂν ἢ νοηθείη δεόντως, οὐκ οὔσης

13. *ἰδιοπραγίας*] Par. 3 et Clar. 2 *δικαιοπραγίας*, quam quidem lectionem interpres Campid. secutus est. Cf. Steph. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. IV. p. 511. Non muto.

14. *ψυχῆς*] Abest in Aet. et ap. Nann.

1. *μὴν*] Aet. *τὴν*, tum *ἀπ'* pro *ἐπ'*, denique *νομιμένων* pro *νομίμως*.

2. *Εἰ γὰρ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1: *Ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς δόσεως τῶν νόμων ἀναγκαίως ἡ τῶν σωμάτων ἀνάστασις ἀναφαίνεται. Οὐ γὰρ ψυχῇ μόνῃ ὁ νόμος δίδοται, ἀλλὰ ψυχῇ μετὰ σώματος· ὥστε, εἰ καὶ αἱ κατορθώσεις καὶ αἱ διαμαρτίαι τῶν νόμων ἐξ ἀμφοῖν, ἀναγκαίως καὶ αἱ μισθαποδοσίαι τῷ ἐξ ἀμφοῖν πλέγματι βραβευθήσονται.*

3. *οὗτος*] Deest in Aet. et ap. Nann. De demonstrativo post articulum vide Tatian. Or. ad Gr. c. 29. n. 20. Pro *δέξαιτ' ἂν* Par. 3 et Clar. 2 *ἂν δέξαιτο*.

4. *μοιχείας φόνου κλοπῆς* etc.] Exod. 20, 13—17: *οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ φονεύσεις, ... οὐκ ἐπιθυμήσεις* etc. [Deuter. 5, 17—21 alio ordine: *οὐ φον., οὐ μοιχ., οὐ κλέψ.* etc., ut Matth. 19, 18.] Sed Athenagoras eodem affert ordine quem Lucas ev. 18, 20: *μὴ*

comparata est ut his aut illis uti possit, ac propterea neutiquam propria quae dicitur partium functio in anima sic constituta deprehendi potest?

23. Atque profecto illud omnium maxime a ratione alienum est, sancitas quidem leges conferre in homines, observatae autem aut violatae legis mercedem in solas vertere animas. Nam si qui leges recepit is etiam merito violatae legis poenam recipiat, leges autem recepit homo, non anima sola, hominem etiam oportet peccatorum poenam sustinere, non animam solam; siquidem non animabus praecepit deus ut abstineant rebus ad eas nihil attinentibus, velut adulterio caede furto rapina ignominia in parentes, et omni generatim cupiditate quae iniuriam et damnum proximo infert. Neque enim illud *Honora patrem tuum et matrem tuam* animabus tantum convenit, quum iis eiusmodi nomina non conveniant: non enim animae ab animabus gignuntur ut patris et matris appellationem sibi adsciscant, sed homines ab hominibus; neque igitur illud *Non moechaberis* de animabus decenter dicatur aut cogitetur, quum inter eas non sit masculi et

μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου — et Paulus Rom. 13, 9: *οὐ μοιχεύσεις, οὐ φον., οὐ κλέψ., οὐκ ἐπιθυμήσεις* etc. servarunt. — Antea Par. 3 et Clar. 2 *ἐθέσπισεν ὁ θεός*. Aet. pro *αὐταῖς προσηκ.* habet *αὐταῖς ἐν ταῖς προσηκ.* Vides *ἐν ταῖς* natum esse ex praegresso *αὐταῖς*, cf. c. 15. n. 4. Vocem *ἐπιθυμίας* in fine enuntiationis Aet. non agnoscit.

5. *Τίμα ... μητ. σου*] Exod. 20, 12 (Luc. 18, 20). — Aet. et Nann. *τὸ* ante *Τίμα* et *σου* post *μητέρα* praetermiserunt; *σου* post *μητέρα* in reliquis quoque editt. abest, sed recte Valla: *matrem tuam*.

6. *οἰκειοῦνται*] Clar. 2 *οἰκοιοῦνται*, Aet. *οἰκοῦνται*. Cum *ἄνθρωποι* subaudias *γεννῶντες*. „Denn nicht Seelen-zeugende Seelen eignen sich solche Namen an, sondern Menschen-zeugende Menschen." Homo nempe constat ex anima et corpore (c. 21. n. 15).

7. *Οὐ μοιχεύσεις*] Exod. 20, 13. — Illud *Οὐ μοιχεύσεις* ope Par. 1 et Arg. refinxi. Desideratur *οὐ* in Aet. Caeteri codd. msti *οὐ μοιχεύσῃς*, quae scriptura etiam in omnibus editis comparet. Verba *ποτ' ἂν ἢ νοηθείη* ap. Morell. et Duc. errore exciderunt; item mox *κατὰ* ante *τὸ ἄρσεν*.

ἐν αὐταῖς τῆς κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ [8] θῆλυ διαφορᾶς οὐδὲ πρὸς μῖξίν τινος ἐπιτηδειότητος ἢ πρὸς ταύτην [9] ὀρέξεως. Ὀρέξεως δὲ τοιαύτης οὐκ οὔσης, οὐδὲ μῖξιν εἶναι δυνατόν· παρ' οἷς δὲ μῖξις [10] οὐκ ἔστιν ὅλως, οὐδὲ ἔνθεσμος μῖξις, ὅπερ ἐστὶν ὁ γάμος· ἐννόμου δὲ μίξεως οὐκ οὔσης, οὐδὲ τὴν παράνομον καὶ τὴν ἐπ' ἀλλοτρίᾳ γυναικὶ γινομένην ὄρεξιν ἢ μῖξιν [11] εἶναι δυνατόν, τοῦτο γάρ ἐστι μοιχεία. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ κλοπὴν ἀπαγορεύ- B ειν [12] ἢ τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν ψυχαῖς προσφυές· οὐδὲ γὰρ δέονται τούτων, ὧν οἱ δεόμενοι διὰ [13] τὴν φυσικὴν ἔνδειαν ἢ χρείαν κλέπτειν εἰώθασιν [14] ἢ λῃστεύειν, οἷον χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ ζῷον ἢ ἄλλο τι τῶν πρὸς τροφὴν ἢ σκέπην ἢ χρῆσιν ἐπιτηδείων· ἀχρεῖον γὰρ ἀθανάτῳ φύσει πᾶν ὁπόσον τοῖς ἐνδεέσιν ὀρεκτὸν ὡς χρήσιμον. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐντελέστερος περὶ τούτων λόγος ἀφείσθω τοῖς σπουδαιότερον ἕκαστον σκοπεῖν βουλομένοις ἢ φιλοτιμότερον διαγωνίζεσθαι πρὸς τοὺς διαφερομένους. Ἡμῖν δὲ ἀρκούντων τῶν ἀρτίως εἰρημένων καὶ τῶν συμφώνως τού- C τοις τὴν ἀνάστασιν πιστουμένων, τὸ τοῖς αὐτοῖς ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρίβειν οὐκ ἔτ' ἂν ἔχοι καιρόν· [15] οὐ γὰρ τὸ μηδὲν παραλιπεῖν τῶν ἐνόντων εἰπεῖν πεποιήμεθα σκοπόν, ἀλλὰ τὸ κεφαλαιωδῶς ὑποδεῖξαι τοῖς συνελθοῦσιν ἃ χρὴ περὶ ἀναστάσεως φρονεῖν, καὶ τῇ δυνάμει τῶν παρόντων συμμετρῆσαι τὰς ἐπὶ τοῦτο φερούσας ἀφορμάς.

24. [1] Ἐξητασμένων δὲ ποσῶς τῶν προτεθέντων ὑπόλοιπον

8. θῆλυ] Par. 3 et Clar. 2 τὸ θῆλυ.

9. ὀρέξεως] Non comparet in Aet. Cf. Suppl. c. 14. n. 3.

10. οὐκ ἔστιν ὅλως] Arg. Par. 3. Clar. 2 ὅλως οὐκ ἔστιν. Ms. Vall. *omnino non est.* Editi ante Maran.: οὐκ ἔστιν, ὅλως οὐδὲ etc. Artic. ὁ ante γάμος in tribus illis codd. desideratur.

11. εἶναι] Deest Clar. 2.

12. ἢ] Aet. καὶ (n. 14, c. 22. n. 12, c. 24. n. 12). Non apparet τοῦ ante πλ. in Clar. 2.

13. τὴν] Deest Arg. Par. 3. Clar. 2. Mox Clar. 2 εἰώθασι, sine ν.

14. ἢ] Par. 3. Clar. 2. Ms. Vall. καὶ (n. 12).

15. οὐ γὰρ etc.] Clar. 1 et Aet. τῶν ἐνόντων ποιήμεθα (sic) σκοπὸν pro τ. ἐν. εἰπεῖν πεπ. σκοπόν. Arg. Par. 3. Clar. 2 περὶ τῆς ἀναστάσεως pro περὶ ἀναστάσεως. Interpreteris τοῖς συνελθοῦσιν non de iis „qui ad librum legendum accedunt," ut Clarisseo (De Athenag. p. 58. n. 10) placuit, sed de discipulis sive amicis, quibus

feminae discrimen nec ulla ad coitum habilitas aut appetitus. Nullus autem quum sit appetitus, neque coitus fieri potest; apud quos autem nullus est coitus, neque legitimus est coitus, quod est matrimonium; ubi autem nihil est loci legitimo coitui, neque illegitimus alienae uxoris appetitus et cum ea coitus locum obtinere potest, id enim est adulterium. Sed nec furtum aut cupido plura habendi quum interdicuntur, id animabus convenit: neutiquam enim indigentes sunt earum rerum, quae qui iis indigent propter naturalem indigentiam aut usum furari solent aut per vim rapere, velut aurum aut argentum aut animal aut aliud quidpiam eorum quae ad victum aut vestitum aut usum apta sunt; inutile enim est immortali naturae quidquid ab indigentibus tamquam utile appetitur. Sed uberiorem de his rebus disputationem iis dimittamus qui singula diligentius considerare volunt aut vehementius dimicare cum adversariis. Nobis autem quum satis sint quae modo dicta sunt et quae his consentanea resurrectionem adstruunt, in iisdem diutius immorari non iam tempestivum sit; non enim nihil praetermittere ex iis quae dici possunt propositum nobis est, sed summatim his qui convenerunt indicare quid de resurrectione sentiendum sit, et argumenta quibus hoc dogma nititur accommodare ad praesentium facultatem.

24. Examinatis autem aliquatenus iis quae proposita

praesentibus tractatum praelegit Athenagoras; τῶν παρόντων non est genus neutrum (Nann. et editt. qui eius versionem repetierunt: „vi eorum quae iam in praesentia diximus"), sed masculinum, quo iidem indicantur quos modo dixit τοὺς συνελθόντας, ut Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patr. P. I. p. 480: „ad eorum qui praesentes adstant ingenii vim accommodare") et Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 139: „capacitati eorum qui praesentes sunt accommodare") cognoverunt. Quamquam haud equidem dubito quin Athenagoras voluerit hunc tractatum etiam legi ab aliis, potissimum ab adversariis doctrinae de resurrectione.

1. Ἐξητασμένων δὲ κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων εὐθυβόλως ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καθορμισάντων ἀκόλουθον καὶ ἀ-

ἂν εἴη καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ τέλους διασκέψασθαι λόγον, ἤδη μὲν τοῖς εἰρημένοις ἐμφαινόμενον, τοσαύτης δὲ μόνον ἐπιστασίας καὶ προσθήκης δεόμενον, ὡς μὴ [2] δοκεῖν τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρημένων ἀμνημόνευτον καταλιπεῖν καὶ παραβλάψαι τὴν ὑπόθεσιν D ἢ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην διαίρεσιν. [3] Τούτων τε οὖν ἕνεκεν καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἐγκεισομένων καλῶς ἂν ἔχοι τοσοῦτον ἐπισημήνασθαι μόνον, ὅτι δεῖ καὶ [4] τῶν ἐκ φύσεως συνισταμένων καὶ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων οἰκεῖον ἑκάστου τέλος εἶναι, [5] τοῦτό που καὶ τῆς κοινῆς πάντων ἐννοίας ἐκδιδασκούσης ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς στρεφομένων ἐπιμαρτυρούντων. [6] Ἢ γὰρ οὐ 67 θεωροῦμεν ἕτερόν τι τοῖς γεωργοῦσιν, ἕτερον δὲ τοῖς ἰατρεύουσιν ὑποκείμενον τέλος, καὶ πάλιν ἄλλο μέν τι τῶν ἐκ γῆς φυομένων, ἄλλο δὲ τῶν ἐπ' αὐτῆς τρεφομένων ζώων καὶ κατά τινα

πὸ τοῦ τέλους [c. 11. n. 21 et c. 18. n. 1] τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τὸ πιστὸν παρασχεῖν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς γενέσεως κἂν ὁμοίως τοῖς ζώοις ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρόοδος εἰς τὸν βίον, ἀλλ' ὅμως ἔχει τινὰ διαστέλλοντα ταύτην κατιδιάζουσαν γνῶσιν ἐκείνων, ὡς τὴν ἀνατροφήν, ὡς τὴν τοῦ ἤθους εὐστάθειαν καὶ τὴν τῶν φρενῶν πῆξιν, ἅπερ ἐξήρηται τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος. Ἐπεὶ δὲ τοιαύτη ἡ γένεσις καὶ πρὸς τούτοις τὸ [Par. 2 τὸ omisit] νόμῳ ῥυθμίζεσθαι καὶ τέχναις, ὅσαι πρακτικαὶ καὶ ὅσαι θεωρητικαὶ καὶ ταύταις ἄνθρωπος ἡλικίας ἁπτόμενος κατακοσμεῖται, ἑπόμενον ἤδη καὶ τὸ τέλος κατὰ πολὺ διάφορον ἐκείνων ἀνευρίσκειν. Διὰ γὰρ τὸ ψυχῇ λογικῇ χρῆσθαι, ὡς λόγος προϋπεστήσατο, διάφορον καὶ τὸ τέλος ἀπείληφεν, οὐ συγκαταλυομένην ἔχων τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχήν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο, κατηναγκασμένως τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα συνυπάρξει τοῦ τῶν γερῶν πρὸς τοῦ βραβέως τῶν κατ' ἀξίαν τυχεῖν. — Aet. προστεθέντων v. ἂν εἴη καὶ τῶν ἀπὸ etc. Big. ἐν τοῖς εἰρημένοις.

2. δοκ. τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρ.] Ita Par. (1?) 3. Clar. 2 et (supra lineam: omisso τι) Arg. Ita Maran. quoque, nisi quod ἡμῖν post εἰρημ. collocavit. Caeteri editt. δοκ. τῶν μικρὸν εἰρ. ἡμῖν. In Arg. supra ἡμῖν εἰρημένων scriptum est πρόσθεν: supra enim, c. 18, hoc argumentum ex fine hominum ductum Athenagoras breviter (μικρῶς, parve, = σμικρῶς ap. Plat. Crit. p. 107 D) attigit. Clar. 1 et Aet. voci ἀμνημόνευτον statim addunt γενομένην διαίρεσιν, caeteris eiectis.

3. Τούτων] Nann.: „His de causis aliisque eodem pertinentibus pulchrum fuerit.“ At Maran.: „Intelligit Athenagoras τοὺς συνελθόντας sive παρόντας,“ c. 23. n. 15. Deest οὖν in Arg.

4. τ. ἐκ φύσ. . . . τ. κατὰ τέχν.] Scholion in marg. Par. 1: Τῶν ἐκ φύσεως ὡς ἐπὶ τῶν ζώων τῆς

erant superest ut et argumentum quod ex fine ducitur consideremus, iam quidem ex iis quae dicta sunt elucens, tantum vero considerationis et accessionis requirens, quantum opus est ut non videamur aliquid ex iis quae paucis a nobis dicta sunt immemoratum relinquere et materiam aut susceptam ab initio divisionem laedere. Horum igitur in gratiam et eorum qui has in res incumbent praeclarum fuerit hoc tantummodo observare, [nempe] et eorum quae a natura constituta sunt et eorum quae arte fiunt proprium cuiusque finem esse debere: quod quidem et communis omnium notio nos docet et res ante oculos positae testantur. An non enim videmus alium esse agricolis, alium medicis propositum finem, ac rursus alium eorum quae ex terra nascuntur, alium vero animalium quae in terra victitant et naturali quadam

γενέσεως καὶ τῆς τῶν φυτῶν βλαστήσεως, τῶν κατὰ τέχνην ὡς ἐπὶ σπορᾶς καὶ φυτείας. — Clar. 2 *τὸν* (pro *τῶν*) *ἐκ φύσ.*

5. *τοῦτό πον*] Ita omnes codd. msti. Nannius imprudenter legit *τοῦ τόπου* (ut Valla: *loco)*, unde reliqui editores *τοῦ τρόπου* stulte fecerunt. Solus Maranus veram auctori reddidit scripturam.

6. *Ἠ*] Par. 3 et Clar. 2 *εἰ*. Cf. c. 18. n. 16. Negatio *οὐ* in Arg. omissa. Aet. non *ὑποκείμενον* sed *ἐπικείμενον*. Scholion in marg. Par. 1: *Τοῖς γεωργοῦσι τέλος ὁ ἄμητος, τοῖς ἰατρεύουσιν ἡ ὑγεία, τῶν ἐκ γῆς φυομένων ἡ ἁπάντων συλλογὴ τῶν ὡραίων καὶ τὸ αὐανθέντα ἢ πυρὶ παραδοθῆναι ἢ τινι χρείᾳ εἰς σύστασιν οἰκίας ἢ νεὼς παραληφθῆναι.* Rechenbergius: „Res omnes a deo creatae elegantissimo nexu ita sunt inter se complicatae, ut contemplantibus nobis earum finem scalam quasi, qua in deum ascendamus, ordinatissimam praebeant. Inserviunt enim elementa corporibus mixtis, et horum inanimata vivis, inter viva stirpes animalibus, inter animalia pecudes homini: atque sic cetera quidem universa sunt propter hominem, homo vero ipse propter deum, non quod carere numen *αὐταρκέστατον* opera nostra non possit, sed quod placuerit illi hominem, carissimum sibi animal, compendium quoddam universi et centrum, in quod omnes reliquorum corporum lineae coirent, ita disponere, ut quemadmodum axis rotam promovet sic ipse, cui soli inter has corporeas naturas intelligendi concessa facultas est, globum coeli pariter ac terrae secum volveret in gloriam summi artificis. Sapienter ergo Athenagoras, pulcherrimam finium consecutionem speculatus, ad ultimum hominis finem cognoscendum nos deducit, ac inde futuram eius vitam meliorem resurrectionem demonstrat.“ Cf. c. 25. n. 11.

φυσικὸν εἱρμὸν γεννωμένων; Εἰ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐναργὲς καὶ δεῖ πάντως ταῖς φυσικαῖς ἢ τεχνικαῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς [7] ἐκ τούτων ἐνεργείαις τὸ κατὰ φύσιν ἕπεσθαι τέλος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων τέλος, [8] ὡς ἰδιαζούσης ὂν φύσεως, ἐξῃρῆσθαι τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος· ἐπεὶ [9] μηδὲ θεμιτὸν ταὐτὸν ὑποθέσθαι τέλος τῶν τε λογικῆς κρίσεως ἀμοιρούντων καὶ τῶν κατὰ B
τὸν ἔμφυτον [10] νόμον καὶ λόγον ἐνεργούντων, ἔμφρονί τε ζωῇ καὶ δίκῃ χρωμένων. Οὔτ' οὖν τὸ ἄλυπον οἰκεῖον [11] τούτοις ἂν εἴη τέλος, μετείη γὰρ ἂν τούτου καὶ τοῖς παντελῶς ἀναισθητοῦσιν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν τὸ σῶμα τρεφόντων [12] ἢ τερπόντων ἀπόλαυσις καὶ πλῆθος ἡδονῶν· ἢ [13] πρωτεύειν ἀνάγκη τὸν κτηνώδη βίον, ἀτελῆ δὲ εἶναι τὸν κατ' ἀρετήν. Κτηνῶν γὰρ οἶμαι καὶ βοσκημάτων οἰκεῖον τοῦτο [14] τέλος, οὐκ ἀνθρώπων ἀθανάτῳ ψυχῇ καὶ C
λογικῇ κρίσει χρωμένων.

25. Οὐ μὴν οὐδὲ μακαριότης ψυχῆς [1] κεχωρισμένης σώματος· οὐδὲ γὰρ τὴν θατέρου τούτων ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος ἐσκοποῦμεν ζωὴν ἢ τέλος, ἀλλὰ τοῦ συνεστῶτος ἐξ ἀμφοῖν· τοιοῦτος γὰρ πᾶς ὁ τόνδε [2] τὸν βίον λαχὼν ἄνθρωπος, καὶ δεῖ τῆς τούτου ζωῆς εἶναί τι τέλος οἰκεῖον. [3] Εἰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου τὸ τέλος, τοῦτο δὲ οὔτε [4] ζώντων αὐτῶν ἔτι κατὰ τόνδε τὸν βίον εὑρεθῆναι δυνατὸν διὰ τὰς πολλάκις ἤδη ῥηθείσας αἰτίας, οὔτε μὴν ἐν χωρισμῷ τυγχανούσης τῆς ψυχῆς, τῷ μηδὲ

7. ἐκ] Deest Par. 3 et Clar. 2.

8. ὡς] Non est in Par. 3 et Clar. 2.

9. μηδὲ] Arg. Par. 3. Clar. 2 μή. Valla: *quandoquidem fas non est.*

10. νόμον] Aet. μόνον. Cf. Suppl. c. 3. n. 8. Sunt, opinor, quibus facile persuadere possem Athenagoram scripsisse νοῦν. E. g. c. 15: νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις. Verum nihil muto. Per chiasmum τῷ ἐμφύτῳ νόμῳ respondet δίκῃ, et ad τὸν (ἔμφ.) λόγον spectat ἔμφρων (= νοῦν συνεπιφερομένη, c. 25. n. 11) ζωή.

11. τούτοις] Ita Par. 1. 3. Clar. 2 et Maran. Caeteri codd. msti et editi τοῦτ'. Similem errorem c. 16. n. 14 notavi. Supra μετείη corrector in Arg. μέτεστι scripsit. In Arg. Par. 3. Clar. 2 ἂν ante τούτου abest.

12. ἢ] Par. 3 et Clar. 2 καὶ (c. 23. n. 14). Scholion in marg. Par. 1 et 2: Τὸ τὸν ἐνήδονον βίον ἐκ παντὸς μεταδιώκειν καὶ τοῦτο οἴεσθαι τέλος καὶ βίον μα-

serie generantur? Quodsi id perspicuum est et omnino oportet ut potentias, quae naturâ aut arte continentur, earumque opera consentaneus naturae finis sequatur, necesse prorsus est ut hominum finis, ut singularis naturae finis, secernatur a caeterorum communitate: siquidem minime fas est eumdem statuere finem eorum quae rationalis iudicii expertia sunt et eorum quae secundum insitam legem et rationem operantur, h. e. prudenti vita et iustitia utuntur. Non igitur indolentia proprius erit iis finis, communis enim esset iis etiam quae sensus expertia sunt: sed neque eorum quae corpus alunt aut oblectant perfruitio et copia voluptatum; aut necesse est belluinam vitam primas obtinere, eam autem quae ad virtutem dirigitur nullum ad finem dirigi. Belluarum enim arbitror et pecudum esse proprium hunc finem, non hominum immortali anima et rationali iudicio utentium.

25. Neque profecto beatitudo animae a corpore separatae; minime enim alterutrius eorum ex quibus constat homo vitam consideramus aut finem, sed illius qui ex utroque constat: talis enim est quisquis hancce vitam sortitus est homo, et illius vitae proprium aliquem esse finem oportet. Quodsi utriusque finis est, isque nec illis adhuc degentibus in hacce vita reperiri potest propter causas saepe allatas, nec in anima a corpore separata, eo quod talis homo minime

χαριότητα, ὡς μετὰ τοῦτο οὐκέτι ὄντων ἡμῶν.

13. πρωτεύειν] Aet. πρωτεύει. Mox Clar. 2 δ' εἶναι.

14. τέλος] Clar. 2 τὸ τέλος. Pro ἀθανάτῳ Aet. et Nann. ἀθανάτων.

1. κεχωρισμένης] Clar. 2 κεχωρισμένη. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Εἰ γὰρ ἄνθρωπος ἐκεῖνο τὸ ἐκ λογικῆς ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον ζῶον, οὐχὶ δὲ ψυχὴ μόνη* [Par. 2 *μόνον*], *ὡς οὐδὲ σῶμα ψυχῆς χηρεῦον, ἀνάγκη πάντως, εἰ μέλλοι ἄνθρωπος τινῶν τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον αὐτῷ πεπραγματευμένων* [Par. 2 *πεπραγμένων*] *ἐπαυρίσκειν, τέλειον τούτων ἀλλ' οὐκ ἐξ ἡμισείας τυγχάνειν.*

2. τὸν βίον λαχὼν] Aet. et editi λαχὼν τὸν βίον.

3. *Εἰ* δὲ] Aet. οὐδὲ. Mox idem: τὸ τέλος τοῦτο δὲ τοῦ συναμφοτέρου τέλος τοῦτο δὲ etc.

4. ζώντων] Clar. 2 ζῶν τῶν.

συνεστάναι τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον διαλυθέντος ἢ καὶ [5] πάν- D
τη σκεδασθέντος τοῦ σώματος, κἂν ἡ ψυχὴ διαμένῃ καθ' ἑαυ-
τήν, ἀνάγκη πᾶσα κατ' ἄλλην τινὰ τοῦ συναμφοτέρου καὶ τοῦ
αὐτοῦ ζώου σύστασιν τὸ τῶν ἀνθρώπων φανῆναι τέλος. Τού-
του δ' ἐξ ἀνάγκης ἑπομένου, δεῖ πάντως γενέσθαι τῶν νεκρω-
θέντων ἢ καὶ [6] πάντῃ διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασιν καὶ τοὺς
αὐτοὺς ἀνθρώπους συστῆναι πάλιν· ἐπειδή γε τὸ μὲν τέλος οὐχ
ἁπλῶς, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων ἀνθρώπων, ὁ τῆς φύσεως τίθε-
ται νόμος, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ζω-
ὴν βεβιωκότων, τοὺς δ' αὐτοὺς ἀνθρώπους συστῆναι πάλιν ἀ-
μήχανον, μὴ τῶν αὐτῶν σωμάτων [7] ταῖς αὐταῖς ψυχαῖς ἀποδο- 68
θέντων. Τὸ [8] δ' αὐτὸ σῶμα τὴν αὐτὴν ψυχὴν ἀπολαβεῖν ἄλλως
μὲν ἀδύνατον, κατὰ μόνην δὲ τὴν ἀνάστασιν δυνατόν· ταύτης
γὰρ [9] γενομένης καὶ τὸ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων πρόσφορον
ἐπακολουθεῖ [10] τέλος. Τέλος δὲ [11] ζωῆς ἔμφρονος καὶ λογικῆς

5. *πάντῃ*] Arg. *παντός*.

6. *πάντῃ*] Clar. 2 *πάντων*.

7. *τ. αὐταῖς ψυχαῖς*] Par. 2. Aet. et Nann. *τ. ψυχαῖς αὐταῖς*.

8. *δ' αὐτὸ*] Par 2. *δὲ αὖ τό*. Athenagoras idem corpus contendit eidem animae in resurrectione reddi. Sed quale tum erit corpus? Dicit — id quod Münscherus (*Handb. d. christl. Dogmengesch.* ed. 2. T. II. p. 487) caeterique historiae dogmatum scriptores non viderunt — ea quae vere effecerint prius corpus (die wahren Bestandtheile des ehemaligen Körpers) in resurrectione coagmentatum iri: h. e. nulla ex iis quae aut humida et sicca aut calida et frigida vocantur (in partibus corporis alimentum accipientibus) permansura esse neque cum resurgentibus resurrectura, nihil tum conferente ad vitam sanguine sive pituita sive bili sive spiritu (c. 7); insuper declarat resuscitatum corpus corruptioni et perpessioni non fore obnoxium (c. 3. p. 43 C, c. 10. p. 50 B, c. 12. p. 53 B). C. 12: *Εἶδος γάρ τι μεταβολῆς, καὶ πάντων ὕστατον, ἡ ἀνάστασις ἥ τε τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον περιόντων ἔτι πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή.* Coll. Suppl. c. 31. p. 35 D.

9. *γενομένης*] Sic Par. 1 et Maran.; caeteri codd. msti et editi *γινομένης* (c. 15. n. 22).

10. *τέλος*] Deest Aet. (c. 23. n. 9). Paullo ante Clar. 2 non *ἀνθρώπων* sed *ἀνθρώπον* (sic).

11. *ζωῆς ἐμφρ. κ. λογ. κρ.*] I. q. *νοῦν τε συνεπιφερομένης καὶ λογικῆς κρίσεως μεμοιραμένης*, c. 12. *Ὁ φυσικὸς λόγος* = *ἡ* (*κοινὴ καὶ*) *φυσικὴ ἔννοια* c. 14, vel *ὁ ἔμφυτος λόγος* c. 24, ita ut respectus habeatur *ζωῆς ἔμφρονος καὶ λογικῆς κρίσεως*. Rationalis creaturae finis deum in aeternum contemplari. Lo-

exsistat dissoluto aut prorsus etiam dissipato corpore, etiamsi anima per se permaneat: necesse est omnino in alia utriusque et eiusdem animalis constitutione hominum reperiri finem. Hoc autem quum necessario consequatur, necesse prorsus est mortuorum aut omnino dissolutorum corporum fieri resurrectionem et eosdem homines rursus exsistere: siquidem finem non simpliciter, nec quorumlibet hominum, lex naturae constituit, sed ipsorum illorum qui anteactam vitam traduxerunt, iidem autem homines rursus exsistere non possunt, nisi eadem corpora iisdem animabus reddantur. Ut autem idem corpus eadem anima recipiat, aliter fieri non potest quam per resurrectionem: hac enim perfectâ conveniens naturae hominum consequitur finis. Vitae autem prudentiâ

cum non intellexerunt interpretes sed versione obscuraverunt; etiam Ritterus (*Gesch. d. chr. Philos.* T. I. p. 321) prorsus falso explicuit: „da soll alsdann der Mensch an der Seligkeit derer Theil haben, welchen vornehmlich und zuerst die natürliche Vernunft geeinigt ist, und in der Erkenntniss des Seienden und seiner Beschlüsse seinen Ruhm finden.“ Ego censeo verba *τῇ τε θεωρίᾳ τοῦ ὄντος* (h. e. dei) *καὶ τῶν ἐκείνῳ* (h. e. *τῷ ὄντι*) *δεδογμένων ἀπαύστως ἐπαγάλλεσθαι* apposita esse ad ea quae praecedunt illustranda. Similis appositio c. 12. p. 53 B. invenitur. Haud opus dicere voculam *τε* (quam Aet. et Nannius non agnoscunt), ut saepe, traiectam esse, h. e. pertinere ad *τοῦ ὄντος* (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1277 sq. et Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. IV. c. 2. §. 40); sed, propter eius collocationem post articulum, cum respondente *καὶ* subaudias *τῇ θεωρίᾳ*. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* ed. 6. p. 494. De sententia praeter c. 12 (n. 31) velim consulas c. 13: *Εἰ τοίνυν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐπὶ τῷ ζωῆς ἔμφρονος μετασχεῖν, καὶ γενόμενον θεωρὸν τῆς τε μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπὶ πᾶσι σοφίας τῇ τούτων συνδιαμένειν ἀεὶ θεωρίᾳ, κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην καὶ καθ' ἣν εἴληχε φύσιν, ἡ μὲν τῆς γενέσεως αἰτία πιστοῦται τὴν εἰς ἀεὶ διαμονήν, ἡ δὲ διαμονὴ τὴν ἀνάστασιν, ἧς χωρὶς οὐκ ἂν διαμείνειεν ἄνθρωπος.* Adde c. 15: *Εἰ δὲ καὶ νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν, . . . τῆς τοῦ δόντος ἀγαθότητος καὶ σοφίας καὶ δικαιοσύνης, ἀνάγκη, διαμενόντων ὧν ἕνεκεν ἡ λογικὴ δέδοται κρίσις, καὶ αὐτὴν διαμένειν τὴν ἐπὶ τούτοις δοθεῖσαν κρίσιν. Ταύτην δὲ διαμένειν ἀδύνατον, μὴ τῆς δεξαμένης αὐτὴν καὶ τῆς ἐν οἷς ἐστι διαμενού-*

κρίσεως οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις εἰπὼν τὸ τούτοις ἀπερισπάστως
[12] συνδιαιωνίζειν οἷς μάλιστα καὶ πρώτως ὁ φυσικὸς συνήρμο-
σται λόγος, τῇ τε θεωρίᾳ [13] τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐκείνῳ δεδογ-
μένων ἀπαύστως [14] ἐπαγάλλεσθαι· κἂν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώ- B
πων ἐμπαθέστερον καὶ σφοδρότερον [15] τοῖς τῇδε προσπεπονθότες
ἄστοχοι τούτου διατελῶσιν. Οὐ γὰρ ἀκυροῖ τὴν κοινὴν ἀπο-
κλήρωσιν τὸ πλῆθος τῶν ἀποπιπτόντων τοῦ προσήκοντος αὐ-
τοῖς τέλους, ἰδιαζούσης τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως καὶ τῆς ἑκάστῳ
συμμετρουμένης ὑπὲρ τῶν εὖ ἢ κακῶς βεβιωμένων τιμῆς ἢ
δίκης.

σης φύσεως. Ὁ δὲ καὶ νοῦν καὶ λόγον δεξάμενός ἐστιν ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν.

12. συνδιαιωνίζειν] Aet. συνδιαιωνίζει. De hoc verbo cf. c. 12. n. 31. Mox idem συνήρμοσθαι pro συνήρμοσται.

13. τοῦ ὄντος] Par. 2. Arg. Aet. Big. Ms. Vall. τοῦ δόντος (sed Aet. in marg. ὄντος) habent: quae quidem scriptura huc translata est ex c. 15. p. 57 A (vid. supra n. 11), ubi ratione habita praegressi δέδοται usurpata est.

et rationali iudicio praeditae non erraverit si quis hunc finem esse dicat, in iis perpetuo sine interpellatione versari quibus maxime et primario congruit naturalis ratio, h. e. in contemplatione illius qui est et eius legis indesinenter gloriari: quamvis plerique homines terrenis rebus libidinose ac vehementer affecti hunc finem non assequantur. Non enim communem sortem evertit multitudo eorum qui congruente ipsis fine excidunt, quippe quum ad singulos pertineat eiusmodi rerum inquisitio et ad unumquemque accommodetur vitae bene aut male actae merces aut poena.

14. ἐπαγάλλ.] Aet. ἐπαγγέλλεσθαι. Idem καὶ pro κἂν.

15. τοῖς] Aet. τῆς. Pro προσπεπονθότες, quod Gatakerus (ad Marci Anton. De rebus suis lib. XII. c. 3, Catabr. 1652. 4°, p. 421) monuit legendum atque Maranus ex Clar. 2 in textu reposuit, caeteri editt. et codd. msti habent προπεπονθότες. Saepenumero confunduntur προ et προς: Suppl. c. 29. n. 10, De res. c. 2. n. 23, c. 15. n. 3; coll. c. 1. n. 22, c. 7. n. 12. 17, c. 24. n. 1.

INDICES.

I. INDEX VERBORUM.
II. INDEX RERUM.
III. INDEX LOCORUM.
IV. INDEX SCRIPTORUM.

I. Index verborum.

Numerus paginam et n. notam designat.

A.

ἀβασανίστως, *sine examine*, 120 B.

ἀγαλματοφορεῖν τὸν ποιητὴν ἐν ἑαυτῷ 236. n. 31; cf. Epimetr. n. 4.

ἄγειν καὶ ἁρπάζειν 8 D. ἄγ. τελετὰς κ. μυστήρια 4 B. ἄγ., *gubernare*, 60. n. 14. ἄγ. τινά, *ducere* i. e. *aestimare* (achten), *agnoscere*, 22. n. 14. ἄγ. τῇ δόξῃ, *honorare*, 70. n. 5.

ἀγένητος et ἀγέννητος 21. n. 10.

ἀγορεύειν κακῶς τινα κ. διώκειν 22 C.

Ἄγραυλος 5. n. 9.

ἄγριος ὕλη oppos. ἥμερον σπέρμα 190 B.

ἄδεια — ἐπ' ἀδείας, *licentiose*, 16. n. 4.

ἀδελφός et ἀδελφή nomina amoris 169. n. 18.

ἀδιακόσμητος ὕλη 198 B.

ἀδιάφορος de venere promiscua 166 B.

Ἀδράστεια — vide Ἑλένη.

ἀθεότης 14 C (n. 1), coll. 19. n. 1; vide σμῆνος.

Ἀθηλᾶ Minerva 78. n. 22.

ἀΐδιος — μόνος ἀΐδιος ὁ ἀγένητος θεός 158 C. coll. 108. n. 17. ἀγένητόν τι καὶ ἔστιν ἀΐδιον 88 D.

αἰθέριος — τὸ αἰθέριον = ὁ αἰθήρ 32. n. 17.

αἰτία — αἰτίαν λαμβάνειν, *accusari*, 10 C.

ἀκατάληπτος deus 44. n. 2.

ἀκριβής — ἐπ' ἀκριβές, = ἀκριβῶς (50 B), 28 C. 94. n. 12. 116 B.

ἄκριτος βλασφημία, *temeraria calumnia*, 162 B.

Ἀλέξανδρος callidus quidam veterator (saec. 2) pro deo habitus 140. n. 12.

ἀλλά — interrogans 41. n. 21; cum vi augmentativa 9. n. 22; in propositionibus conditionatis: εἰ δ' οἶδεν ... ἀλλ' ὡς γεν. οἶδεν 30 D.

ἄλλος ἄλλοις χρῶνται 3. n. 3.

ἄμητος 171. n. 2.

ἄν c. fut. 164. n. 15.

ἀναβάλλειν σπέρμα 60. n. 13.

ἀναγκαῖα, τά, *pudenda*, 110. n. 26.

ἀναισθητεῖν τοῦ θεοῦ 68 A.

ἀνάστασις νεκρῶν 186. n. 1.

ἀνδριαντοποιητική 76 C.

ἀνδροφονεῖν 180 C.

ἀνδροφονία 178 B; cf. Epimetr. n. 4.

ἀνείδεος ὕλη 198 B.

ἀνεκδιήγητος 44 B.

ἀνεπιτρόπευτος 262 B.

ἀνθρωπικός (in Supplic.) 42 C. 50 B. 168 B. 176 D. 178 A. In lib. De res. semper (fere quinquies) ἀνθρώπινος.

ἀνθρωποβορία 178 B; cf. Epimetr. n. 4.

ἄνθρωπος — vide χριστιανός.

ἀντιδοξεῖν τινι 126 A.

ἄνω καὶ κάτω 113. n. 38.

ἄνωθεν, *superne* (coelitus) 82 D. *antiquitus* 254 D.

ἀξία, ἡ, τοῦ θεοῦ 196 A. πρὸς

ἀξίαν 6 B. 16 D. 160 D. *κατ' ἀξ.* et *κατ' ἀναλογίαν* 278. n. 9. *τὸ κατ' ἀξίαν* 264 A. 270 D.
ἀπαθής deus 44. n. 2.
ἀπαλός — *ἀπαλὴ ψυχή* 142 D.
ἀπαξιοῦν, *renuere*, 118 C.
ἀπαράλλακτος ὁμοιότης 76 D.
ἀπειπεῖν τοῖς χρήμασιν, *renuntiare opibus*, 8 A.
ἀπείρατος, *expers*, 265. n. 25.
ἀπεριοσκέπτως 196 C.
ἀπεχθάνεσθαί τινι 6. n. 13.
ἀπηρυθριασμένος, *impudens*, 178 B.
ἄπιστος oppos. *σπουδαῖος* 128 C.
ἁπλῶς κ. μάτην 230 D. = *ἀναιτίως κ. μάτην* 234 D.
ἀπό de persona ansam praebente 76. n. 15. *οἱ ἀπὸ φιλοσοφίας*, *philosophi*, 12 A. 116 B; sic *οἱ ἀπὸ Ἀριστοτέλους* 32 A, *οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς* 32 B. 90 A, *οἱ ἀ. τ. περιπάτου* 72 D. *τὰ ἀπὸ τῆς φήμης* 14 B.
ἄποιος φύσις 46 D.
ἀποκρίνειν — *τὰ ἀπὸ τῆς ὕλης ἀποκρινόμενα* 97. n. 30.
ἀποκτείνειν πρόῤῥιζόν τινα 14 C; cf. Proll. p. L.
ἀποκυΐσκειν — *γεννᾶν κ. ἀποκυΐσκεσθαι* 120 B.
ἀπολογεῖσθαι ὑπέρ τινος 14. n. 21.
ἀπολύεσθαι τὰς κατηγορίας sive *διαβολάς* 14. n. 25.
ἀποπίπτειν, *excidere* s. *non assequi*, *θεοῦ* 112 B. *τοῦ μεγέθους* 114 C.
ἀπόπτυστος κ. θεοστυγής 156 D.
ἀπόῤῥοια τ. θεοῦ spiritus 48 D. 125. n. 7.
ἀποσκευάζειν, —*ζεσθαι*, *ἐπήρειαν* 10. n. 4.
ἀποτέμνειν ἓν μόριον παιδείας 30. n. 8.
ἀποχή, *ἡ*, *abstinentia*, 278 C.
ἀπρονόητος, *sine providentia*, 134 C. 262 B.
ἀπροσπαθής 264 A.
ἅπτεσθαι de cibis 16. n. 4. 176 D; cf. Epimetr. n. 4.
ἀρά γε ... ἤ 266 D (n. 5).
Ἄργος Cyclops 87. n. 34.
Ἀρμενιακός titulus imperat. 2 A; cf. Proll. p. LXVIII sq.
ἀρσενόθηλυς 108 A.
ἄρσην 94. n. 13. 110. n. 26.
ἀσκίδαστος 270 A; cf. Epimetr. n. 4.
ἅτε δή c. gen. abs. 252 D.
ἀτιμοῦν 176 C.
αὖ — *ἀλλ' οὐκ αὖ* 234. n. 21.
αὔξη κ. ἐπίδοσις imperii 184. n. 6.
αὐτοποίητος 176 C.
αὐτός — *αὐτοῦ* ubi *ἑαυτοῦ* 12. n. 9. 23. n. 15. 36. n. 7. 50. n. 20, *αὐτῷ* ubi *ἑαυτῷ* 70. n. 6. 108. n. 14. 181. n. 2, *αὐτοῖς* ubi *ἑαυτοῖς* 65. n. 15. 137. n. 27. 142. n. 1. 188. n. 10, *αὐτούς* ubi *ἑαυτούς* 138. n. 8. 165. n. 18 exspectabas. Vide *ἐκεῖνος* et *οὗτος*.
ἀφασία — *ἐν ἀφασίᾳ ποιῆσαι* 134 C.
ἀχώρητος deus 44. n. 2. Iuppiter 97. n. 29.

B.

β scriptum per *υ* 236. n. 28.
βιάζεσθαι, *vim exercere*, *vi* (non iure) *agere* 176 A.
βίος et *ζωή* iuncta 238 B. 246 B. 248 C. 266 D.
βιότιον, *τό*, 133. n. 6.
βουκολεῖν ἑαυτὸν ἐλπίσιν 238 A.
βουλητός 226. n. 4.

Γ.

γάρ rationem reddit sententiae non expressae sed intellectae 262 n. 16.
γε et *τε* commutata 124. n. 3. *δέ γε* 201. n. 1. *καίτοι γε* 15. n. 4.
γελοῖος 3. n. 4.
γενητός et *γεννητός* 21. n. 10.
γέννημα πρῶτον logos 46 C.
γίνεσθαι, non *γίγνεσθαι*, 33. n. 19. 268. n. 7. *γινόμ.* et *γενόμ.* commutata 267. n. 6. item *γενόμενος* et *γεννώμενος* 204. n. 2. 247. n. 7.
γινώσκειν, non *γιγνώσκειν*, 60. n. 10. 195. n. 15.
γνῶσις τ. θεοῦ 188. n. 8.
γογγύλη, *ἡ*, 20. n. 5.

Δ.

Δ et *Λ* commutata 14. n. 25.
δαί et *δέ* commutata 123. n. 1.
δέ longius disiunctum a *μέν* cui respondet 127. n. 18. post participia 176. n. 6. *δέ γε* 201. n. 1. Vide *δαί* et *μέν*.
δεδίττεσθαι 161. n. 2.

δεῖ — τί δεῖ λέγειν; 155. n. 14.
δεικνύναι (De res.) 194 A. 198 A. 216 A. 220 B. 248 D. δεικνύειν (Suppl.) 20 B. 28 B. 30 D. 116 B, alibi. c. dupl. accus., *zu etwas machen*, 164 A.
δεῖπνον — δ. Θυέστεια, quod vide.
δεσπόται compell. imperat. 168. n. 13.
δημεύειν μυστήρια 20 A.
δημιουργεῖν — δημιουργήσας κ. διοικῶν τὸ πᾶν deus 202 C.
δημιουργία, *creatio*, 244 C. 260 D. A.
δημιουργός — vide ποιητής.
δῆμος, λαός, ἔθνος 270. n. 20.
δημός, οἱ δημοί, *humores*, 212 B.
δήπου γε 276 B. C.
διαθρύπτειν εἰς πλῆθος ζώων 200 A. τὸ διατεθρυμμένον πλήθει ζώων 200 C.
διαιρεῖν, *distinguere*, εἴς τι 117. n. 6; cf. Proll. p. L.
διαλύεσθαι active 184 D.
διανέμειν κ. διατάττειν 50 A.
διάπλαστος de semine humano 256. n. 3; cf. Epimetr. n. 4.
διαπόρησις, ἡ, 200 D.
διαφορεῖν, *verdunsten*, 212 B.
διήκειν δι' ὅλου τ. κόσμου 34 C.
δικάζεσθαί τινι 8 D.
δικαιοσύνη quid 168. n. 14.
δικαιοῦν, probare, 245. n. 19.
δίκη — δίκην ὑπέχειν, *poenas subire*, 16 D. οἱ ἐπὶ τῇ δίκῃ (πεποιημένοι) ἔλεγχοι, *probationes iudiciales* h. e. quae in iudiciis requiri (dari) solent, 10 C.
διφυής = ἀρσενόθηλυς de Iove 108. n. 16. δόγμα 192 A. δόγματα 240 D; vivendi praecepta 50. n. 3.
δογματίζειν oppos. διαπορεῖν 24 D.
δουλαλωγεῖν 268. n. 8.
δύναμις, *das* (göttliche) *Wesen*, 48. n. 16. 82. n. 9. δυνάμεις de angelis 125. n. 8. δυνάμεις τ. θεοῦ, vergötterte Naturmächte, 72. n. 14.
δυσθάνατος, *misere moriens*, 200 D.

E.

ἔγγονος et ἔκγονος commutata 233. n. 16.
ἐγκόπτειν κ. ἐκτέμνειν 138 C.
ἐγώ — μοι in interrog.: καὶ μή μοι γελοῖον —; 44 B. c. imper. σκέψασθέ μοι 58 B. 84 D.
ἐδράζειν 60 B.
ἐθέλειν et θέλειν 5. n. 10. 166. n. 6. 190. n. 20.
ἔθνος — vide δῆμος.
εἰ in interrog. 38. n. 6; non seq. apodosi 193. n. 2. εἴ γε pro ἐπεί γε 215. n. 21. Vide *H.*
εἰδέναι — οἶδα θεούς 61. n. 2.
εἶδος — εἴδη τ. ὕλης 69. n. 13. 109. n. 20. 127. n. 19.
εἰδωλομανής 142 C; cf. Epimetr. n. 4.
εἶναι — ἐστίν subaud. c. participio 193. n. 2.
εἰπεῖν — τὸ δὲ συμπᾶν εἰπεῖν 272 C; vide συναιρεῖν et συνόλως.
εἱρμός, ὁ, φυσικός 242. n. 8. τῶν φυσικῶς γενομένων 259. n. 11. καθ' εἱρμὸν ἑπόμενον 240 C. ἐφεξῆς κ. εἱρμ. ἑπόμενα 188 C.
εἷς — καθ' ἕνα 10 B (n. 5).
εἶτα in interrog. 54. n. 40.
ἕκαστοι τῶν πεφυσιολογηκότων 110 A.
ἐκβαίνειν — ὃ τὴν τοῦ τρέφειν ἐκβέβηκε δύναμιν 206 B.
ἐκβόσκειν 200 A.
ἔκγονος — vide ἔγγονος.
ἐκεῖθεν de tempore 218. n. 10.
ἐκεῖνος dictum de re sequenti 138 D. iunctum cum αὐτός 201. n. 16.
ἔκθεσμος 216 B.
ἐκλαγχάνειν — ὑπὸ τ. φύσεως ἐξειλεγμένος 214 C (n. 19).
ἔκστασις 42. n. 4.
ἐκτιθέναι τὸ γεννηθέν 180 D. ὁ ἐκτιθείς, *qui* (infantem) *exponit*, 180 D.
ἐλαύνεσθαι κ. φέρεσθαι 8. n. 18.
Ἑλένη Ἀδράστεια 4. n. 5.
ἐμαυτοῦ ubi plures innuuntur 163. n. 9.
ἐμπαθής 290 B.
ἐναποσφραγίζεσθαι 142 D; cf. Proll. p. L.
ἔνδοξος 220. n. 10.
ἐνέργεια τ. θεοῦ 188. n. 8. Vide λόγος.
ἐνεργεῖν de spiritûs sancti efficacia, τὸ ἐνεργοῦν τοῖς ἐκφωνοῦσι προφητικῶς ἅγιον πνεῦμα 48 D.

ἐνεργεῖσθαί τι: prophetae ἃ ἐνηργοῦντο a spiritu divino ἐξεφώνησαν 42 D.
ἔνθεος — ἔνθ. πνεῦμα 36 B.
ἔνθεσμος expl. per ἔννομος 282 A.
ἐνιέναι — ἐνεῖναι 190. n. 18.
ἔννοια φυσική 242. n. 3. in malam partem: μέχρις ἐννοίας κ. ἐπιθυμίας ἐλθεῖν 172 A.
ἑνοῦν 124 A. 126 B. 194 A. 196 C. 200 A. 204 D. 212 B. 216 B. 218 C. 248 D.
ἔνστασις τοῦ βίου 161. n. 3.
ἐνυβρίζειν εἴς τινα, *desaevire, exasperari in aliquem*, 10 C. absolute 129. n. 24.
ἐξάκουστος 50 C.
ἐξεῖναι — ἐξόν 245. n. 19.
ἐξυβρίζειν εἴς τινα 220 A.
ἐπεί, *quoniam*, c. indic., ita ut oratio addito οὖν recipiatur 42. n. 2.
ἐπεισκυκλεῖν 270 A.
ἐπεξέρχεσθαι τοῖς ἀδικήμασι 14 C.
ἐπερείδειν 244. n. 16.
ἐπέχειν, *innehalten s. einhalten*, ἕνα καὶ κοινὸν λόγον 136 B; inde ἐπέχ. τ. κόσμον, *mundum gubernari*, 40. n. 10. ὁ ἐπέχων (*der obwaltende*) ἄρχων 136. n. 25.
ἐπί c. gen. *in Bezug auf* 139. n. 11. ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ 10 C. c. dat. *in Bezug auf* 181. n. 1. ἐπί c. dat. et acc. saepe commutatum 240. n. 6. 242. n. 6.
ἐπιβάλλειν τινι 35. n. 4.
ἐπιβατεύειν c. dat. τοῖς ὀνόμασι 116 B, τοῖς νοήμασι 144 D.
ἐπιγαμεῖν quid 173. n. 11.
ἐπιδεικνύειν 28 C.
ἐπιδιδόναι — vide ψυχή.
ἐπιδρομή — συντόμως καὶ κατ' ἐπιδρομήν 266 D.
ἐπικαλεῖν τινί τι, *crimini dare alicui aliquid*, 18 A. 58 A. 60 D. 64 B.
ἐπιλείπειν — ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα 65. n. 14.
ἐπινεύειν κεφαλήν 184 D.
ἐπισπορά 228 B.
ἐπίστασθαι, *agnoscere*, 4. n. 5.
ἐπιστασία = ἐπίστασις 284 C; cf. Epimetr. n. 4.
ἐπισυγκεραννύναι, *immiscere*, — κραθείς 142 C; cf. Epimetr. n. 4.
ἐπισυμβαίνειν — τὰ ἐπισυμβεβηκότα θεῷ, *attributa dei*, 120. n. 24; cf. Proll. p. L.
ἐπισυνείρειν 202 B; cf. Epimetr. n. 4.
ἐπιφύειν — aor. II. ἐπεφύην 228 B.
Ἐρεχθεὺς Ποσειδῶν 5. n. 8.
ἕτεροί τε καὶ ἕτεροι 202 C.
εὐεξέλεγκτος 193. n. 7.
εὐθύνειν ἐπί τινος 12 D.
εὐνουχία de caelibatu 172 A; cf. Proll. p. L.
εὐσέβεια περὶ τὸ θεῖον 146 C.
ἐφιστάναι (scil. τ. γνώμην, *den Geist auf etwas richten*) περί τινος, *quaerere de aliqua re*, 22 C.
ἔχειν — μὴ ὡς περὶ ἀθέων ἔχειν 50. n. 4. ἔχειν (*halten*) τι τῶν περὶ σπουδῆς 179. n. 10.

Z.

ζάκορος, ὁ, *sacerdos*, 148. n. 25.
Ζεύς — κατὰ τὸ ζέον τῆς ὕλης secundum Stoicos 34. n. 21. ἡ ζέουσα οὐσία 108. n. 13.
ζωή et βίος iuncta 238 B. 246 B. 248 C. 266 D. ζωὴ ἔμφρων καὶ λογικῆς κρίσεως 288. n. 11.
ζῶον, *animal* (Wesen) 202 C. 238 C. 246 C. de deo 32. n. 16.

H.

H et *EI* commutata 101. n. 21. 262. n. 16.
ἤ — ἢ πῶς ἂν γένοιτο —; 91. n. 18. ἢ τίς ἂν ἐπίστευσεν —; 254 A. n. 2. ἤ et καί commutata 201. n. 2. 282. n. 12. item ἤ, ἦ, ᾗ, ἡ 102. n. 27. 204. n. 5.
ἦ — ἦ γὰρ οὐ in interrog. 284 A. (n. 6).
ἡδέως ἰδεῖν, *lascive intueri*, 166 B.
ἤδη, *illico*, 102 D. ἤδη καί 102 D. 136 D.
ἥμερον σπέρμα — vide ἄγριος.
ἡνιοχεύειν τὰ ποιήματα 26 A.
Ἥρα κατὰ τὸν ἀέρα secundum Stoicos 34. n. 21; ὁ ἀήρ 108. n. 14.
Ἡρακλειωτικός 94. n. 16; cf. Proll. p. LI.
ἤρεμος 184 A; cf. Epimetr. n. 4.

Θ.

θαυμάζειν τι τινός 74 A.
θέλειν — vide ἐθέλειν.

θεοδίδακτος 50 B. 168 C; cf. Proll. p. L.
θεολογεῖν — οἱ θεολογοῦντες περὶ θεῶν 88 D. 92. n. 3 coll. 114. n. 44. θεολογεῖσθαι 49. n. 18. τὰ τεθεολογημένα, *numina quibus divinitas tribuitur*, 88. n. 1.
θεολογία 49. n. 18.
θεολογικός — τὸ θεολ. μέρος 49. n. 18.
θεοποιεῖν 112 B (n. 40). τὰς τῶν στοιχείων τροπάς 114 D. τοὺς μύθους 114 C.
θεοστυγής 156 D.
θεόφατος i. q. θέσφατος 50. n. 3; cf. Proll. p. L.
θηριόμορφος 98 C.
Θυέστεια δεῖπνα 15. n. 1. 160. n. 1. 202 B.

I.

ἰδέα — vide λόγος.
ἰδιαζόντως 276 D; cf. Epimetr. n. 4.
ἰδιοπραγία 280. n. 13.
ἴδιος et οἰκεῖος commutata 232. n. 9.
ἱδρύεσθαι θεούς 62 D.
ἰνδαλματώδης, *imaginarius*, ἰνδ. κινήσεις 142 C (bis); cf. Proll. p. LI.
ἴσος — ἐπ' ἴσης τινί 197. n. 27.
ἴσχειν χώραν 218 C.
ἰχθύς — δίκην ἰχθύων ζῆν proverbium 176 D (n. 7).

K.

κάθαρσις κ. διάκρισις alimentorum triplex 207. n. 6.
καί, *et quidem*, 49. n. 19. *et tamen* 49. n. 18. partic. illativa 40. n. 18. in comparatione (69. n. 13): ὡς καὶ ... καὶ 129. n. 22. in optione: καὶ μὴ παρακρουσθῆτε 6 B (n. 13). καὶ μὴν καὶ 272 D. Vide ἤ.
καιροί quattuor anni tempestates 110. n. 29.
καίτοι γε 15. n. 4.
κἄν elliptice dictum 95. n. 20. κἂν εἰ 126 A.
κανονίζειν — κανονίζεται ὁ βίος ὡς πρὸς στάθμην τὸν θεόν 162 C.
κατά — κατ' ἀξίαν et κατ' ἀναλογίαν 278. n. 9.
καταβάλλειν λῆρον, *nugas effundere*, 102 C.
κατάγειν, *peragere*, θυσίας κ. μυστήρια 4 A. *inferre* 262. n. 16.
καταλαγχάνειν 246 B.
κατασκεδάζειν, *effundere*, 9. n. 24; cf. Proll. p. LI.
κατηγορήματα κ. ἀξιώματα 52 C.
κατορθοῦν absolute 30. n. 8.
κινεῖν πάντα λόγον, *scrutari*, 122 D.
κλέπτειν ἢ λῃστεύειν 282 B.
κοινός — κατὰ κοινοῦ in schol. quid 166. n. 6.
Κόρη Minerva, ἀπὸ τῆς κόρης, 94. n. 11. auctor coroplathices (?) 76. n. 11.
κοροπλαθική 76. n. 15; cf. Proll. p. LI.
κοσμεῖν — ποιεῖν κ. κοσμεῖν 39. n. 8.
Κόττυς centimanus 87. n. 33.
κρατεῖν θεόν, *animo tenere deum*, 39 A; cf. Proll. p. L.
κρατύνειν, *affirmare*, 34 C. τ. προλαβοῦσαν ζωήν 236 B.
Κράτων artifex 76. n. 11.
κρείττων, *qui non superatur*, θυμοῦ 98 D. ἐπιθυμίας 154 C.
κρίνειν — κεκριμένος ἄνθρωπος 96. n. 23.
κριτήριον 207. n. 6.
κτηνώδης 268 A.
κυκλοφορητικῶς 32 B.

Λ.

Λ — vide Δ.
λαός — vide δῆμος.
λάγνος γυνή 156 D.
λῆρος πολύς 182 B.
λόγος 1° *verbum*: ἑνὶ λόγῳ 4 A. ὡς λόγῳ εἰπεῖν, *ut ita dicam*, 74. n. 2. λόγοι γέλωτος, *verba risus digna*, 99. n. 1. λόγοι ὑπὲρ κ. περὶ ἀληθείας, vide περί. λόγος καταλείπεται, *dubitatio relinquitur*, 148 A. — 2°. de *religione* (christiana) 14. n. 21. — 3°. *ratio*: λόγος ἔμφυτος 286 B. φυσικός 288. n. 11. οὐ λόγον ἔχει, *rationi non est consentaneum*, 90 B. Vide νοῦς. — 4°. *logos divinus*: ὁ παρὰ θεοῦ λόγος 44. n. 4. λόγος ἐν ἰδέᾳ κ. ἐνεργείᾳ 45. n. 8.
λοιδορεῖσθαί τινά τι 176 D.

M.

μᾶλλον δέ 79. n. 22. 170. n. 23.

μέγας — μεγάλοι βασιλέων 3. n. 3; cf. Proll. p. L.
μέλλειν — ἤμελλον 196. n. 24.
Μέμφις, dat. Μέμφῑ 145. n. 3.
μέν non seq. δέ 124. n. 6. 138. n. 6. seq. καί 180. n. 16. seq. καὶ τοὐναντίον 264 B. οἱ μέν ... ἡμεῖς δέ 34. n. 3. 167. n. 7. μὲν ὤν et μένων commutata 109. n. 22.
μέρος κ. μόριον quid 196. n. 19. 200. n. 14.
μέσος — τὸ διὰ μέσου, *intervallum*, 20. n. 9.
μετὰ θεοῦ καὶ σὺν θεῷ 164. n. 15.
μεταβάλλειν, *mutare se* (signific. media) 156 D.
Μετάνειρα 62. n. 4.
μέτριος — τὸ μετριώτατον in appositione 52. n. 13. μετρίως εἴρηται 227. n. 6.
μέτρον, τό, *d. rechte, volle Maass*, δικαιοσύνης 168. n. 14.
μέχρις ὑπονοίας 10 A. μ. ὀνόματος 10 A. μ. τοῦ παιδοποιήσασθαι 170 A. μ. τῶν τῆς ψυχῆς ἡδέων 170 D. μ. ἐννοίας ἐλθεῖν 172 A. μ. ἐννοίας κριθήσεσθαι 168 B. μέχρι μήπω ἦσαν 74 C.
μηδέ — vide ὅλως.
Μηδικὴ τράπεζα 202. n. 13.
μικρῶς εἰρημένα 284. n. 2.
μῖξις — μ. Οἰδιπόδειοι, quod vide.
μιξόθηρος 218 D.
μονόγαμος 176 D.
μόνος — οὐ μόνον ... ἀλλά 8 D (n. 22). μὴ μόνον ... δέ 20 A. Vide νόμος.
μονοφυής 120 A.
μόριον, τό — vide μέρος.

N.

ν ἐφελκ. saepe (ap. Athenag.) ante consonantes 2. n. 2. 201. n. 1. 237. n. 32, alibi; cf. Epimetr. n. 4.
Νερυλλῖνος 139. n. 12.
νήπιος oppos. τῷ τελείῳ 258. n. 9.
νοητός — νοηταὶ φύσεις angeli 222. n. 4.
νομίζεσθαι (pass.), *üblich sein*, 76. n. 10.
νόμος φύσεως de instinctu 16. n. 4. νόμος et μόνος commutata 286. n. 10.
νοῦς καὶ λόγος dei 46 C. 124 A. hominum 20 B. 44 B. 248 A. B. ὡς ἔχει νοῦς oppos. ἀνεπιστημόνως 24. n. 5.
νῦν — δὴ νῦν 219. n. 2.

Ξ.

ξενηλατεῖν 124 D.
ξόανον, τό, 20 B.

O.

ὁ artic. repetitus 137. n. 1. Vide μέν.
οἰκεῖος — vide ἴδιος.
Οἰδιπόδειοι μίξεις 15. n. 1. 160. n. 1.
οἰκονομία θεία 102 D.
οἰκουμένη, ἡ, *imperium romanum*, 3. n. 3.
ὁλοκαύτωσις, ἡ, 60 D.
ὅλως — μηδ' ὅλως 6 A. 20 B. 194 C. 276 C. οὐθ' ὅλως 256 B (n. 7).
ὁμόχρονος 188 C.
ὄναρ adverb. dictum 58. n. 2.
Ὀνήσιλος 65. n. 12.
ὅπου γε 216 A.
ὀρθότης βίου 162. n. 8.
ὁρμᾶν — ὁρμώμενος ἀπὸ φιλοσοφίας 12 C; cf. Proll. p. L.
ὀρός, *serum* (lactis), 57. n. 24.
ὅς — ON et ΘN commutata 56. n. 14.
ὅσον c. infin. 35. n. 6.
ὅτι initio enuntiationis 19. n. 1. scholiorum 186. n. 2.
οὐ μόνον ... ἀλλά 9. n. 22.
οὖν videtur supervacaneum 6. n. 12.
οὐσία 248 A (n. 18).
οὔτε ... ἀλλ' οὐδέ 286 B. Vide ὅλως.
οὗτος iunctum cum αὐτός 177. n. 10. in contemtum 124. n. 3. pleonastice post articulum 280. n. 3. τοῦτο μέν ... τοῦτο δέ, *partim ... partim*, 92. n. 3. ταύτῃ, *hoc modo*, 224. n. 18.
ὄχλος ἐγκλημάτων, *multitudo criminum*, 8 A.
ὄψις — ὄψει 26. n. 11.

Π.

παλαιοῦσθαι χρόνῳ 218 D.
πᾶν, τό, 196. n. 25.
πανδεχής — ἡ πανδ. ὕλη 67. n. 5.
παντελικός — παντ. τῶν ὅλων πρόνοια oppos. πρόν. ἐπὶ μέρους 128 C; cf. Epimetr. n. 4.

πάντη (καὶ) καθάπαξ 188 D. 266 D.
παρά — ἡ παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμέλεια 262 C. παρ' (*propter*) ἣν αἰτίαν 254. n. 16.
παραθολοῦν 170 D; cf. Proll. p. LI.
παρακρούεσθαι 7. n. 13.
παραπέμπεσθαι ὑπό τινος, *ad futuram vitam perduci*, 55. n. 13.
παραφθορά 228 B.
πάρεργον adv. 165. n. 17.
παρέρχεσθαι εἰς τὸν βίον 180 C.
πάρεσις — παρέσεις τῶν αἰσθήσεων κ. τῶν φυσικῶν δυνάμεων 254 B.
παρηβᾶν — οἱ παρηβηκότες (viri), diversi a τοῖς τελείοις (adolescentibus) et τοῖς γεγηρακόσι (senibus) 258. n. 9.
παρθενία, ἡ, 172 A.
παριστᾶν 52 A.
πᾶς — ἐν πᾶσι (neutr.) 74. n. 3.
περί et ὑπέρ Proll. p. LXIV sq. λόγοι ὑπὲρ καὶ περὶ ἀληθείας quomodo differunt 188 D (n. 11). 228 A. B (227. n. 8). τὰ περὶ σπουδῆς = τὰ περισπούδεστα 179. n. 10. οἱ περί τινα 138 C.
περιέχειν, *excellere*, 69. n. 1.
περινοῆσαι 35. n. 6.
πιστεύειν — πιστευσάμενος (reflex.) τὴν διοίκησιν 127. n. 19.
πλατύς — γέλως πλ., *ein Lachen mit weit aufgerissenem Munde*, 268 A.
πλέον c. dat. 18. n. 12. οὐδὲν πλέον, *nihil prodest*, 114 D. τί πλέον, *quid prodest*, 26 A. 142 B. Semper in Supplic. πλέον, at De resurr. πλεῖον dicitur: 210. n. 21.
πλέω — πλευσοῦμαι 116. n. 50.
πληροῦσθαί τι τινός, *implere aliquid aliqua re*, 26 B.
πνεῦμα, *d. geistige, göttliche, Wesen* 46. n. 9. πν. ὑλικόν et καθαρόν 142 C. ἅγιον 48 D. A. προφητικόν 46 D. θεῖον 42 D. τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ 36 B.
ποιητὴς καὶ δημιουργός deus 49. n. 19.
πολύς — περὶ πολλοῦ ἡμῖν ἐστι 169. n. 18. πολύ γ' ἔτι μᾶλλον 212 B.
[illegible] — ἡ π. τὴν σώφρονα proverbium 175. n. 1.
Ποσειδῶν ἡ πόσις 108. n. 15.
ποτὲ μὲν ... ἄλλοτε δέ 212 B.
πρᾶγμα, τό, ποιεῖσθαί τι 52 A.
πρεσβεία, *supplicatio*, *Bittschrift*, περὶ Χρ. 2 A; cf. Proll. p. LXIII sq.
προ et προς commutata 291. n. 15.
προανείργειν 226 D; cf. Epimetr. n. 4.
προβαίνειν — προβεβηκώς, *aetate provectior*, 169. n. 16.
προδιαλύειν 218 C.
προκαθαίρειν, aor. I — κάθηρα 190. n. 19.
πρόνοια, ἡ, ἀΐδιος et ἐπὶ μέρους 135. n. 15. Vide παντελικός.
πρόῤῥιζος — vide ἀποκτείνειν.
πρός c. gen. significat id quod alicui convenit 11. n. 7. πρὸς αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ (τ. λόγου) πάντα ἐγένετο 45. n. 8. c. acc. *quod attinet ad* 27. n. 14. Vide προ.
προσήκων λογισμός 44 A.
προσιέναι τινί τι, *offerre alicui aliquid*, 80 C.
προσκύνημα, *salutatio*, 170. n. 23.
προσκυνητέον 70 B; cf. Epimetr. n. 4.
πρόσμιξις 174. n. 15.
πρόσοδος — προσόδους ἀναφέρειν 81. n. 4.
προσπηλακίζειν κατὰ κόῤῥης, *colaphum infligere*, 8 D (n. 23); cf. Proll. p. LI.
προστίθεσθαι scil. ψῆφον 12 D.
προστρίβειν τινὶ αἰτίαν 22 C.
προσφωνεῖν Proll. p. LXIII.
προτομή, ἡ, 93. n. 8.
πρῶτον — resp. δέ 59. n. 6. 243. n. 12. πρ. μέν ... δέ 256 B. 258 B. πρ. μέν ... οὐχ ἥκιστα δέ 188 C.
πρωτοπαθεῖν 274 A.
πρωτοστατεῖν 190 A. 228 A.
πῦρ τεχνικόν 32. n. 18.

Σ.

σαρκοειδής 98 C. 100 A.
Σαρματικός titulus imperat. 2 A; cf. Proll. p. LXX.
Σαυρίας artifex 76. n. 11.
σεμνοποιεῖν = σεμνοῦν 148 D. 160 D.
σεμνός — τὸ σεμνὸν ἢ χρηστόν 94 A. τὸ σ. τῆς καταγωγῆς, *magni-*

ficentia palatii, 70 B. ἐπὶ τὸ σεμνότερον περί τινος ἱστορεῖν 160 D.
σημαντικός — σημ. ὄνομα 122 C.
σκαιός 99. n. 7.
σκεδαστός 266. n. 28.
σμῆνος, τό, ἀθεότητος 271. n. 4.
σπέρμα ἀναβάλλειν 60. n. 13. καταβάλλειν εἰς γῆν 170 A. εἰς μήτραν 110 C.
σπερματικοὶ λόγοι 33. n. 19.
σπουδαῖος oppos. φαῦλος 268 C. et ἄπιστος quod vide. σπουδαῖόν τινι, *expetendum alicui*, 8 D.
στέργειν τὰ πάτρια 2 A.
στερέωμα 130 D.
στοιχεῖα, *elementa*, 114 D; *sidera* 73. n. 15.
στοργή, ἡ, 230 A.
συγγίνεσθαι τοῖς παλαιοῖς 74 B.
συγκαταπίπτειν 164 D; cf. Proll. p. L.
συγκρίματα 106 D.
συγχρώζειν 127. n. 16.
συμβαίνειν — τὸ συμβεβηκὸς θεῷ, *attributum dei*, 126. n. 13.
συμπάθεια, ἡ, τῆς παρὰ τ. θεοῦ πνοῆς 35. n. 4.
συμπληροῦν — συμπληρούμενον ᾠόν 86 B.
σὺν θεῷ et μετὰ θεοῦ 164. n. 15.
συναιρεῖν — συνελόντα εἰπεῖν 81. n. 30.
συναναιρεῖν 212 A.
συναποφέρεσθαι 14 B; cf. Proll. p. L.
συνάπτειν 149. n. 30.
συναρπαγή 272 D.
συνδιαιρεῖν 208 B; cf. Epimetr. n. 4.
συνδιαιωνίζειν 236. n. 31; cf. Epimetr. n. 4.
συνδιαπλέκειν 208 D; cf. Epimetr. n. 4.
συνδιασκέπτεσθαι 208 D. 266 D.
συνδρομή, ἡ, 272 D.
συνεκπίμπλημι 214 C; cf. Epimetr. n. 4.
συνεκφωνεῖν 108 A; cf. Proll. p. L.
συνεξαλλάττειν 206 C; cf. Epimetr. n. 4.
συνεξισοῦν 220 A. 252 D. A.
συνεφελκύειν de cibis, *zu sich nehmen*, 208 A.
συνόλως εἰπεῖν 250 C.
συντήκειν in perf. activi intrans. dictum, *hinschmachten*, 115. n. 48.
σύστασις 128. n. 20.
συσφαιροῦν 60 B.
σωτηρία metonym. *servatrix* 146 C (n. 15).
σώφρων — vide πόρνη.

T.

τάξις 12. n. 12.
τε et γε commutata 124. n. 3. τε γάρ 40. n. 15. 272. n. 1.
τεκνοκτονεῖν 94 D.
τεκνοφαγία, ἡ, 202 B.
τέλειος κόσμος deus 71. n. 6. τέλ. de adolescente 258. n. 9.
τέλος — ἑπομένων τοῖς γινομ. τελῶν 120 B.
τέμνειν, *distinguere*, εἴς τι 117. n. 6; cf. Proll. p. L.
Τέννης 4. n. 7.
τέχνη, *artificium*, 72. n. 10.
τηνάλλως 70. n. 4; cf. Proll. p. L.
τοσοῦτος — ὀλίγος τοσοῦτος 78. n. 20.
τριττός, *triplex*, 206. n. 2.
Τυνδάρεως 4 B.

Υ.

ὕλη quid 67. n. 5. Vide εἶδος.
ὑπένδοσις 204 D; cf. Epimetr. n. 4.
ὑπέρ τινος ἀπολογ. 14. n. 21; vide περί.
ὑπερκύπτειν τῷ λόγῳ et εἰς τὰ ὑπερουράνια 115. n. 47.
ὑπερφρονεῖν τινα συνέσει 162 C.
ὑπέχειν δίκην, *poenas subire*, 16 D.
ὑποδιαλλάσσειν 96 C; cf. Proll. p. LI.
ὑπόστασις, ἡ, τῆς οὐσίας 129. n. 24.

Φ.

φαινόμενα, τά, 26. n. 11. 126. n. 11.
φάναι, *agnoscere*, 124. n. 5.
φαρμακώδης, *venenatus*, 208 A (bis). φαρμ. ποιότητες 208 A.
φέρειν, *im Munde führen*, *celebrare*, 62 A.
Φερσεφόνη 93. n. 10.
φεύγειν ἐπὶ μεγίστοις scil. ἀδικήμασι, *de maximis sceleribus accusari*, 12 D (n. 12).

φευκτός oppos. αἱρετός 278 B.
φίλημα et προσκύνημα 170 D (n. 23).
Φιλονόη 4. n. 6.
Φιλόσοφος titulus imperat. 2 A; cf. Proll. p. LXX sq.
φόβος δίκης, metus poenae, 2 A.
Φόρκος 120. n. 19.

X.

χαλιναγωγεῖν 250 C.
χαμᾶθεν 122. n. 38.
χείρ — τὴν χεῖρα τ. θεοῦ παραβαίνειν 174. n. 13. χεῖρες de artificio 80. n. 26 et Epimetr. n. 4.
χθὲς καὶ πρώην 74. n. 2.
χριστιανός adiect. 2 A; cf. Proll. p. LXIII. χριστιανός et ἄνθρωπος commutata 15. n. 3.
χροία, ἡ, mundi 22. n. 13; cf. Proll. p. L.
χυμός, ὁ, succus, 210 C. χ. μοχθηροί 208 A.
χωρίς genitivo postpositum 240 C. 248 A.

Ψ.

ψυχή — ἐπιδιδόναι τ. ψυχήν 18 A.

Ω.

ᾠόν — eius duae partes: τὸ κατὰ κορυφήν et τὸ κατενεχθέν 86 B.
ὡς ... καί, quemadmodum ... ita etiam 69. n. 13. ὡς καί ... καί 129. n. 22. inverso ordine καί ... ὡς 165. n. 17. sic ὡς ... οὐδέ 115. n. 49. ὡς μὲν πρός ... ὡς δὲ πρός 190. n. 17. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον 34 C. ὡς et ὄν commutata 36. n. 6. item ὡς et ὥστε 68. n. 13.
ὡσπεροῦν 205. n. 11.

II. Index rerum.

Numerus paginam et n. notam designat.

A.

Abortum medicamentis promovere homicidium est 180. n. 15.

Achilles de vitae exitu ab Apolline non edoctus 104. n. 35.

Actiones multo magis aversamur quorum cogitationes fugimus 172 A. Actionibus non sermonibus res christianae continentur 53. n. 19. Ad actiones Christianorum, non ad nomen, respiciendum 11. n. 8. Vita Christianorum ad deum tamquam ad normam dirigitur 162. C.

Admetus 104 B.

Adrastea Helena apud Ilienses 4. n. 5.

Adulterium lascive intueri 166 B. Decorum adulterium secundae nuptiae 172. n. 9.

Aegyptii aerem terram solem lunam deos putant 150 B. Colunt belluas 65. n. 18. Feles crocodilos serpentes aspides canes 6. n. 11. Iis mortuis capillos deponunt 66 B. In templis cum luctu eos sepeliunt 66 B (n. 18). Sacrificant defunctis ut diis 64 B (n. 16). Sacerdotes aegyptiaci tradiderunt homines fuisse quos pro diis Aegyptii colerent 145. n. 5. Ab Aegyptiis nomina deorum ad Graecos venerunt 146. n. 13.

Aer duplicis generis 108. n. 16. Deus Aegyptiorum 150 B. Pluto 106 C.

Aeschylus 104 B.

Aesculapius deus ob artem 158 A. Eius simulacrum opus Phidiae 80. n. 29.

Affectus ad totum hominem pertinent 274. n. 15.

Agamemno Iuppiter Lacedaemoniorum deus 4. n. 6.

Agraulos apud Athenienses colitur 5. n. 9.

Agricola non serit nisi prius sylvestrem materiam evulserit 190 B. Iactis in terram seminibus messem exspectat 170 A (n. 2).

[Alcman Medeam colens 62 A. n. 10.]

Alexander Magnus cum sacerdotibus aegyptiacis colloquitur 144 A. Eius epistola ad matrem 145. n. 2. 149. n. 30. — Alexander, callidus quidam saec. sec. veterator, Pariorum deus 140. n. 12.

Amasis 141. n. 21.

Amathusii Onesilum colunt 64 A (n. 12).

Amicitia et discordia duo principia 107. n. 7.

Amor erga inimicos 51. n. 8.

Amphiaraus deus 154 C.

Angeli agnoscuntur a Christianis 48 A. 124 A (n. 8). Pertinent ad doctrinam de numine divino 49. n. 18. Sunt spirituales naturae 222. n. 4. Sine fine perdurantes 252 D. A. Libero arbitrio instructi 128 C. Circa materiam principatum exercent 125. n. 9. Providentia specialis iis commissa 49. n. 19. 128. n. 21. Quidam

ex iis, nempe circa primum hoc firmamentum constituti, de coelis lapsi sunt 130 D (n. 24). Inde circa aerem et terram versantur 130 A; cf. Epimetr. n. 4. Ex angelis lapsis nati gigantes i. q. daemones 130 A. 131. n. 1. 132. n. 3. Angeli mali motiones excitant cupiditatibus suis congruentes 132 B. Vid. *Daemones*.

Angelio Delii et Dianae faber 79. n. 25.

Anima mundi 31. n. 15. Anima et corpus hominem efficiunt 246 B. C. 248 B. 264 D. Anima in corporis membris 252 B. Immortalis 144 D. 246 B. Animae rationalis cognatio cum divino flatu 34 A (n. 6). Per se accommodate ad rationem movetur, sive futura praedicens sive praesentia curans 144 A. A corporis passionibus tangitur 276. n. 24. Proprium eius munus corporis appetitus regere 238 D (n. 40). Animae motus a ratione alieni trahunt imagines ex materia et sibi ipsis fingunt 142 C. D. Id maxime patitur anima quum spiritum materiae adsciscit 142 C. Anima peccata multa non nisi cooperante corpore perpetrat 264 A. Iniustum solam animam remunerari aut puniri, corpus quum bene et male factorum particeps fuerit 272 D (coll. n. 15). Finis, ad quem homo creatus, positus est in anima cum corpore iuncta, unde resurrectio hominis necessario sequitur 288 D.

Animalia — vid. *Belluae*.

Antinous deus 158. n. 16.

Apollo Orus apud Aegyptios 146 B. Bacchi (Osiridis) et Isidis filius 146 C. Mendax vates 104 B. Admeto pecus pascit 104 B. Aristaeus Apollo apud Ceos 63. n. 7. Simulacrum Pythii 79. n. 24. Delii 79. n. 25.

Apollodorus „De diis" 150 B.

Aqua rerum omnium principium 84 B. Nestis 106 C.

Argus 86 C.

Aristaeus Iuppiter et Apollo apud Ceos 62 (n. 7).

Aristoteles de deo quid sentiat 32 A (n. 16). Sublunaria negat subesse providentiae divinae 134 C.

Armeniacus titulus imper. 2 A; vid. Proll. LXVIII sq.

Artifex operi anteponendus 68 D. A.

Aspides ab Aegyptiis coluntur 6 A.

Atheismus Christianis imputatus 15. n. 1. 19. n. 1.

Athela Minerva 78. n. 22. Core vel Proserpina 94 C.

Athenagoras Atheniensis 2 A. 186 A; vid. Proll. XXII. n. **). Philosophus christianus 2 A. 186 A; vid. l. c. LXII sq. Eius „Supplicatio pro Christianis" 2 A; vid. l. c. LXIII sqq. Marco Aurelio eiusque filio Commodo dicata 2 A; vid. l. c. LXV sqq. Anno 177 l. c. LXXIV sq. Coram imperatoribus libere causam christianam defendit 50 C. Sed prudenter l. c. LII. Eius liber „De resurrectione mortuorum" 186 A. Videtur post Supplicationem scriptus 182 C. Praelectus auditoribus: cuius tamen lectione alii quoque edocerentur 282. n. 15. Plura scripsisse videtur; nam sermones pro veritate „nonnunquam" praemittit sermonibus de veritate 190 B. Idem facere statuit in libro De resurrectione 190 C. Dicit in Supplicatione se nil sine testibus exponere sed quae a prophetis praedicata sunt 130 A. Resurrectionem philosophicis rationibus fulcit l. c. XLVIII. Cultum Christianorum non describit 175. n. 1.

Athena s. Minerva 78. n. 22. Eius simulacrum 78 A.

Athenienses colunt Erechtheum Neptunum 4. n. 8. Agraulum et Pandrosum 4. n. 9. Celeum et Metaniram 62 D (n. 4).

Atropos 86 B.

B.

Bacchus Iovis et Proserpinae filius 96. n. 18. Aegyptiorum Osiris 146 B. Vinum 114 C.

Barbari carne humana vescentes 202. n. 14.

Belluae generis sui belluis non vescuntur 16 C. Sole procrean-

dae sobolis tempore miscentur 16 C. Beneficos in se agnoscunt 16 C. Rationis expertes 234 D. Iustitiae notionem non habent 222 D (n. 15). Non aptae ad imperandum 234 D. Apud Aegyptios pro diis habitae 65. n. 18. Post resurrectionem non erunt 222. n. 7.
Bonitas dei 126 B. 138 D.
Briareus 86 C.
Brontes 86 C.
Butacidas 64 A.

C.

Cabirea sacra a Diagora publicata 20 A.
Caelibatus apud Christianos frequens 172. n. 3.
Callimachus irrisus 158 B.
Canes ab Aegyptiis coluntur 6 A.
Carthaginienses Hamilcarem pro deo colunt 64 A.
Castitas Christianorum 167. n. 7. 168. B. C (n. 18).
Castor et Pollux 154 C.
Causa efficiens prior iis quae fiunt 90 B. Causae duae secundum Stoicos 90 A.
Cei Aristaeum colunt 62. n. 7.
Celeus deus Atheniensium 62 D (n. 4).
Centimani 86 C. 92 C.
Ceres et Rhea commutatae 93. n. 7.
Christiani in falsam insimulationem Atheismi, Thyestearum coenarum et Oedipodeorum concubituum vocantur 15. n. 1. 19. n. 1. 160. n. 1. 165. n. 1. 178. n. 1. Cur? 175. n. 1; 160 A. 162 A. Si vera haec crimina, Christianis imputata, nullum poenae genus deprecantur 16 D. Sed nemo tam impudens qui ista vidisse se dicat 178 B. Crimina temere Christianis afficta 10. n. 3. Nil agunt mali 8 C. Nullus Christianus malefacti convictus 10 B. Nullus Christianus improbus, nisi religionem christianam simulate profiteatur 12 A. Christiani adversariorum contumelias lubenter sustinent, quippe bene apud deum audientes 162 B.

Christiani propter confessionem nominis, non iuxta examinationem criminis, poena afficiuntur 11. n. 7. Nomen eorum odio est 6. n. 13. Non debet esse exosum, sed ad actiones respiciendum 11. n. 8. Odio habentur et puniuntur quia Christiani dicuntur 12 D. Postulant ut non nisi criminum convicti puniantur 10. n. 1. Postulant iuris aequabilitatem 14 A. B. Purgat eos a calumniis doctrina de altera vita 164 D. Iis non licet quae certo cognoverunt docere, aliis licet quidquid lubet dicere et scribere 34 D. Iis non conceditur idem de deo et diis sentire ac philosophis et poetis 23. n. 1. 124. n. 3. Solis Christianis non conceditur religionis libertas 6 A. B. 8 C.

Christiani factis, non dictis, valent 53. n. 19. Indocti apud eos deprehenduntur qui utilitatem rei christianae, si verbis nequeunt demonstrare, factis declarant 52 A (n. 17). Sunt veritatis studiosi 18 A. Vitam pro veritate lubenter profundunt 18 A (n. 13). Eorum mores 56 D. Moderatam et humanitatis plenam vitam sectantur 54 B. Eam ad deum omnia intuentem tamquam ad normam dirigunt 162 C. Ne cogitationem quidem levissimi peccati admittunt 162 C. Actiones multo magis aversantur quorum cogitationes fugiunt 172 A. Diligunt proximos 52 A. Se invicem 168 C. Inimicos 51. n. 8. Omnia ab his sustinent et beneficiis malefacta pensant 8. n. 22. Verberati non reverberant 52 A. 178 A. Eorum castitas 167. n. 7. 168 B. C (n. 18). Multi utriusque sexus apud eos per totam vitam caelibes 172. n. 3. Ceteri semel tantum in matrimonium eunt 172. n. 9. Infantes exponere nefas putant 180. n. 17. Spectaculis nuntium remiserunt 180 C (n. 11). Vitae bona contemnunt 8. n. 22. Omnium sanctissime de imperio romano sentiunt 8. n. 17. Pro imperatoribus precantur ut imperium eorum augeatur 184. n. 6. Precantur ut imperium in familia Antoniniorum permaneat 184. n. 5.

• Christiana doctrina non humana sed a deo tradita 60 B. 168 C. Humana videri posset, si ratione tantum niteretur 42 C. Prophetarum vocibus Christiani argumenta sua confirmant 42 D. Utilitatem doctrinae non verbis sed factis demonstrant 53. n. 19.
Chronus Hercules 86 B.
Cibus cuique animali naturae congruens a deo datus 202 C. Alimentorum triplex expurgatio et secretio 205. n. 14. 207. n. 6. Alimentum illud vere dicitur quod cum partibus corporis coalescit 208 D. Non omnis cibus a deo datus id efficit 208 A. Sed ea tantum pars quae omni coctione expurgata fuerit 210 B. Cibus a natura alienus statim eiicitur 210 C. Aut si diutius consistat, morbos gignit nec potest coalescere 210 C. De carne humana degustare teterrimum est 216 B (n. 9). Nullum animal eiusdem speciei animalibus ad vescendum addixit deus 14 C (n. 4). 216 A.
Cilices Nioben (Medeam?) colunt 64. n. 10.
Citharae non coronantur omissis citharaedis 72 D.
Cleanthes Corinthius artifex 76. n. 11.
Clotho 86 B.
Coelus deus 86 B (n. 30). Cum Terra gignit Parcas 86 B (n. 31). Centimanos et Cyclopes 86 B. C. Filios in tartarum detrudit 94 D. Coelo irata Terra gignit Titanes 87. n. 36.
Cogitationes malas qui fugit, multo magis actiones aversatur 172 A. Cogitationes iudicabuntur 166 B. Cogitatione si paullum inquinetur osculum, a vita aeterna excludit 170 D.
Columbae a Syris cultae 156 D.
Commodus imperator Marci Aurelii filius 2 A; vid. Proll. LXVII sqq.
Core Proserpina vel Athela 94 C. — Minerva a pupilla 94. D.
Coroplathice a puella Corinthia inventa 76 D (n. 11. 15. 16).
Corpus et anima hominem efficiunt 246 B. C. 248 B. 264 D. Utriusque coniunctio interrumpitur morte 252 B. 254 D. Corpora ex incorporeis constant 182 C. Corporibus antiquiora incorporea 182 B. Corpus resurgens quale 288. n. 8 Vid. *Anima.*
Cottys 86 C.
Crato Sicyonius graphices inventor 76 D (n. 11).
Cretenses Iovem subripuere ne occideretur 122 D (n. 39).
Crocodili ab Aegyptiis culti 6 A.
Ctesias 156 D.
Cultus rationalis dei 60 D (n. 18). Cultus Christianorum ab Athenagora non describitur 175. n. 1.
Cyclopes 86 C.

D.

Daedalus statuarum inventor 77. n. 19.
Daemones quid Thaleti 117. n. 6. Quid Platoni 118 C. D. Quid Athenagorae 131. n. 1. 132. n. 3. Daemones (gigantes) circa mundum errabundi 132 B. Quemadmodum mali angeli, motiones excitant 132 B. Homines decipiunt 136 B. Sanguine victimarum delectantur 137. n. 1. 142 D. Dii qui in simulacris invocantur homines fuere 136 C. At daemones in haec nomina invaserunt 138 C. Hi homines ad simulacra trahunt 136 B. Ad ea quae sunt contra naturam impellunt 138 C. Animas hominum carnalium invadunt 142 D. Fraudem in sanandis morbis committunt 116. n. 3. 143. n. 13.
Delius Tectaei et Angelionis opus 79. n. 25.
Democritus ab urbe Abderitarum pulsus 162. n. 6.
Denarius apud Pythagoreos 29. n. 4.
Derceto 156. n. 2.
Deus unus ratione ac fide tenetur a Christianis 36 B. Argumentum pro dei unitate 37. n. 2. Unum deum agnoscunt philosophi et poetae 23. n. 1. 34 C. Sola mente cognosci potest 44. n. 2. Ex operibus agnoscitur 22. n. 13. Aeternus et infectus 20 B. 44. B. 108. n. 17. Solus aeternus est infectus 158 C. Infectus, quia quod est non fit sed quod non est

22 C. Omnipotens 198 A. B. C. Omniscius 60 C. 164 C. 196 C. Sapiens 232 B. Perfecte bonus 138 D. Ei bonum adiunctum ut color corpori 126 B. Quod deus facere potest id velle potest et vicissim 226. n. 4. Invisibilis 44 B. Impassibilis 44 B (n. 2). Perpessionis et divisionis expers 38 D. Totus lumen 164 C (n. 14). Luce circumdatus 44. n. 3. Non constans ex partibus 38 D. Non versans in loco 40 B. Nequit tangi aut loco includi 44. n. 2. Omnia sibi ipse est deus: lumen inaccessum, mundus perfectus, spiritus, potentia, ratio 70 C (n. 6). Nulla re indigus 58 B. 232 C. Non mundo 70 C. Non sacrificiis 59. n. 7. Omnia creavit 42 C. 49. n. 19. Per logon 44. n. 4. 45. n. 8. Mundi conditor supra opera sua versatur, ad eorum providentiam advigilans 38 D. 40 A. Omnia omniscientia et arte gubernatrice conservat et inspicit 60 C. Omnium hominis operum et cogitationum iudex 268 A. Vid. *Trias*.

Dii alii alibi coluntur 60 D. 66. n. 19. Dii Gentilium materia: lapides ligna aurum argentum 66 C (n. 5). 80 C (n. 34). Saltem in simulacris [tamquam eorum habitaculis] coluntur 80 C (n. 1). Argumentum contra polytheismum 37. n. 2. Dii non aeterni sunt sed nati 84 A (n. 17) coll. 82. n. 9. Eorum origo 86 B. C. Figurae et res gestae 92. n. 3. Generantur ut belluae 96 B. Id nequit fieri 120 B. Quae enim ortum habent ea consequitur finis 120 B. Deorum nomina invenerunt Orpheus et Homerus et Hesiodus 74 C. Ab Aegyptiis ad Graecos venerunt 146 C (n. 13). Dii habentur homines ex hominibus nudius tertius nati 154 C. Deos philosophi et poetae daemones esse dicunt, aut materiam aut homines 124 D. Deos faciunt elementorum mutationes 114 D. Potentias naturae 72 D (n. 14). Sidera 74 A (73. n. 15). Deos homines fuisse testantur poetae 152. 154. Alii propter imperium dii a suis appellati 156 D. Alii ob robur vel ob artem 158 A. Alii metu vel reverentia 158 B. Deorum historia nihil habet honesti 95. n. 21. Non meliores sunt hominibus 45. n. 7. Eorum affectiones 98 (n. 1). 100. 102. Serviunt hominibus 104 A. B. Eorum sepulcra 152 n. 49. Deos ad fabulas revocare confirmatio est eorum quae contra deos dicuntur 114. n. 45. Frustra ad physiologiam revocantur 105. n. 1. De iis ridiculum alia credere, alia non credere 160 D.

Diabolus circa materiam a deo factus 126 B. Materiae eiusque specierum administrationi praefectus 126 B (n. 19). 130 D. 132 B. Libero arbitrio et munere commisso abusus est 130 A. Contrariam administrationem exercet 132. n. 4. Potestas deo inimica 126 A (n. 13). Variis modis agit homines 136 A. B (n. 25). Incitavit scriptores gentiles 131. n. 27.

Diagoras atheus 19. n. 3.

Diana vulnerat et incidit 138 C (n. 5). Taurica hospites necat 138 C (n. 6). Eius simulacrum Ephesi 78 A.

Diomedes Marte firmior 100 B.

Divinitas quibus tribuitur ea debent esse aeterna 88 D.

Dracaena facta Iovis mater Rhea 94 D.

Draco duorum capitum 85. n. 27. Deus volubilis 92. n. 4. Draco factus Iuppiter cum matre et filia concubuit 94 D. A.

E.

Elementa sine amicitia permanere non possunt 106 D. Sunt visu pulchra propter opificis artem 72 A. Non tamen a materiae natura discedunt 72 A. Nil amplius possunt quam quod iussa sunt 72 A. Sine opifice non movebuntur 116 D.

Eleusinia mysteria 20 A.

Empedocles 104 C. Eius principia 107. n. 7. 126 A.

Endoeus Daedali discipulus 78 B (n. 23).

Ephesus gaudet Dianae simulacro 78 A.
Erechtheus Atheniensium deus 6. n. 8.
Eucharisticus cultus ab Athenagora non describitur 175. n. 1.
Eunuchi 176 D.
Euripides de falsis diis dubius 22 C. D. Unum esse declarat et a materia diversum 28 n. 15. De providentia divina haesitat 134 C.
Europa et Taurus 114 C.
Exponere infantes infanticidium est 180 n. 17.
Exstasis prophetarum 42 D (n. 4).
Exustio mundi Stoica 90. n. 8. 109. n 22.

F.

Fama mendax de Christianis 10 B (n. 3).
Feles ab Aegyptiis cultae 6 A.
Figlinum opus pluris non facimus quam figulum 68 D.
Filius dei — vid. *Logos*.
Finis cuiusque proprius 284 A. Nemo rationis compos frustra quidquam facit 230 A. Finis hominis utpote rationalis creaturae nequit esse voluptas aut indolentia 286 B. Sed in contemplatione dei eiusque legis perpetuo gloriari 288. n. 11. coll. 236. n. 31.
Foetus etiam animal est et deo curae 180 C.
Formae esse nequeunt sine materia et artifice 90 B.
Frater nomen amoris 169. n. 18.

G.

Gentiles de diis non consentiunt inter se 62 D. 64 A. Eorum libidines 176 C. D. Criminum acervum in Christianos effundunt 8 A. Iis Atheismum, Thyesteas coenas, Oedipodeos concubitus affingunt 15. n. 1. 19. n. 1. 160. n. 1. 165. n. 1. 178. n. 1. Cur? 175. n. 1; 160 A. 162 A. Eos vexentur 8 D. Immo vitis eorum insidiantur 8. n. 22. 52 D. Virtutem oderunt in suis, non modo in Christianis 162 A. B. Inimicos diligere non sciunt 52 D. Eorum disciplinae ars verborum, non demonstratio factorum 52 D. Eorum scriptores veritatem ex parte cognoverunt 36 A (n. 6). 124 n. 3. 130 A (n. 27). Interdum a diabolo incitati 131. n. 27. Iis licet quidquid lubet dicere et scribere 34. n. 3.
Gigantes nati ex angelorum malorum cum virginibus commercio 130 A. Vid. *Daemones*.
Graeci deos suos ex Aegypto acceperunt 146 C (n. 13).
Gratia — Veritatem non invenerunt philosophi et poetae, quia de deo non ab ipso deo sed a se ipsis discere voluerunt 36 A (n. 6).
Gyges 86 C.

H.

Hamilcar Carthaginiensium deus 64 A.
Hector Iliensium deus 4 n. 5. 62. n. 6.
Helena apud Ilienses Adrastea 4. n. 5.
Heliopolis 144 A.
Heraclitus Epheso pulsus 162. n. 6.
Hercules Chronus 86 B. Genuit ovum 86. n. 28. Draco 92. n. 4. Deus ob robur 158 A. Eius furor 152 A. Se ipse combussit 152 A. Herculeus nodus 94. n. 16.
Herodotus 74 C. Fabulator 148 A. Sacerdotibus aegyptiacis in sermonem venit 144 A.
Heroes Thaleti sunt animae hominum a corpore separatae 118 C (n. 6).
Hesiodus deorum nomina invenit 74 C (n. 4). [Medeam colens 62 A. n. 10.]
Homerus deorum nomina invenit 74 C (n. 4). Orpheum imitatur, praecipue de diis 84 A (n. 24). Deorum originem ex aqua repetit 84 A.
Homicidia detestantur Christiani 178 A. B (n. 7).
Homo ex corpore et anima constat 224 A. 238 A. 246 B. C. 248 B. 264 D. Habet liberum arbitrium 128 C. Ratione utitur 234 D. Dei imaginem in seipso fert h. e. mente et ratione praeditus est 236. n. 31. Eius natura inaequalis 254 D. Homo immutabilem habet permansionem secun-

dum animam 252 A. Secundum corpus incorruptionem assequitur beneficio immutationis 252, A. Deus eum condidit propter seipsum, si latior causa spectetur 234 A. Si interior, propter ipsum hominem 234 A. Homo conditus ut sit et vitam sibi convenientem degat 236 C (n 35). Ut sapientis vitae particeps sit et semper in dei magnificentia contemplanda permaneat 240 C (n. 6). Perpetuitate destinatus ut in dei cognitione eiusque lege ac iustitia in aeternum permaneat 236. n. 31. Ad hoc ei mens et ratio data 248 A (n. 18) 288 A. (n. 11). Debet iuxta insitam legem et rationem vivere 286 B. Vid. *Finis*. A daemoniaca motione varie agitur 136 D. B. Eius cognatio cum materia 142 C.

Homonyma 52 C.

Hyacinthus ab Apolline interfectus 104. n. 36.

I.

Idola quomodo miracula patrent 116 A. Opera dei si colere non licet, multo minus hominum 74 A. B. Vid. *Simulacra*.

Ieremias 42 D.

Iesaias 42 D.

Ignis aeternus 164 D.

Ilienses Hectorem et Helenam colentes 4. n. 5. 62. n. 6.

Imago divina quid 236. n. 31. Imagines deorum recentiori tempore inventae 74 B. C.

Immortalitas hominis dispar angelicae 250 D. 252 A. B (n. 4. 10).

Incredulitas 192 C. D.

Indolentia finis hominis non est 286 B.

Infantes, quia nihil boni aut mali fecerunt, non iudicabuntur 244. n. 19. Vid. *Exponere*.

Inimici a Christianis dilecti 51. n. 8.

Ino post furorem dea Leucothea 155. n. 18.

Inspiratio — vid. *Prophetae*.

Isis aevi natura ex qua omnia 112. n. 34. Eius mysteria 112 B.

Iudicium dei ad totum hominem, ex corpore et anima constantem, pertinet 264 D. Id si non esset, nihil amplius haberent homines quam belluae 268 A. Est propter liberum hominum arbitrium 128 C. Id non effugient Minos et Rhadamanthus 54 C. Immo neque eorum pater 54 C (n. 9). Iudicium negant futurum qui resurrectionem non credunt 182 A. Christiani, in iudicio ne damnentur, sancte vivunt 56 A. In praesenti vita referunt nec boni debita praemia nec mali debitas poenas 264 A. 270 C. D. Nulla merces boni aut mali, si aut anima et corpus pereunt aut solum corpus 270. n. 3 274. n. 15. Totius vitae rationem deo reddemus 54 B. Ipsae cogitationes iudicabuntur 166 B. Non iudicabuntur infantes 244. n. 19. Nonnulli resurrectionem solo argumento a iudicio dei deducto volunt suffultam esse 244. n. 16.

Iuno terra 106 C. Aer 34. n. 21. 108 A (n. 14). Samia et Argiva Smilidis opus 80. n. 26.

Iuppiter in antro natus 158 C. Patrem in tartarum detrusit 94 D. Uxore usus est sorore 166. n. 4. Matri Rheae vim intulit 94 D. Item filiae Proserpinae 94 A. Ex matre et filia liberos suscepit 166 A. Ut comprehendi non posset, devoravit Phanetem 96 B. C (n. 29). Posterior coelo et terra et Cretensibus 122 D (n. 39). Eius sepulcrum in Creta 158 B. Non effugiet ultimum iudicium 54 C (n. 9). Aristaeus Iuppiter apud Ceos 63. n. 7. Agamemno Iuppiter apud Lacedaemonios 4. n. 6. Iuppiter est ignis 106 C. Fervida essentia 34. n. 21. 108. n. 13. Est ex Saturno natus aer 110 A. Tempestas coelum serenans 108 A. Mas et femina, aer biformis 108 A (n. 16). Iovis cum Europa et Leda coitus = terrae et aeris coitus 114 C (n. 46).

Iustitiae est par pari referre 178 A. Ei convenit ut nemo prius puniatur quam convictus est 10 C. Brutis est nulla iustitiae notio 222 D (n. 15).

L.

Lacedaemonii Agamemnonem et Philonoen deos colunt 4. n. 6. Etiam Menelaum 62. n. 5.
Lachesis 86 B.
Leda et Cycnus 114 C.
Lex insita hominibus 286 B.
Liberum arbitrium angelorum et hominum 128 C. Alioqui nec vitium esset nec virtus nec iustum iudicium 128 C.
Logos cum deo ante mundum, utpote ab aeterno λογικῷ 46 D. Mens et logos patris est filius dei 46 C. 124 A. Est filius non separabilis 84 D. Pater in filio et filius in patre, quia una in utroque natura divina 46 n. 9. Filius in idea et actu 45. n. 8. Prima patris progenies, quia prodiit ut omnium idea et actus foret 46 D (n. 12). Per logon omnia a deo creata, ornata, conservata 30 A. 44. n. 4. Secundum logon et per logon facta omnia, quum pater et filius unum sint 45. n. 8. Vid. *Trias*.
Ludi gladiatorum 178 B. Hos ludos Christianis spectare non licet 180 C.
Lupanaria Gentilium 176 C.
Lysander Samiorum deus 63. n. 9.
Lysis 28. n. 2.

M.

Marcus Aurelius 2 A. Armeniacus Sarmaticus Philosophus 2. n. 2. Summa eius eruditio, prudentia, lenitas, pietas in verum numen: Proll. LII sq. Non ignota ei prophetarum scripta 42 D. Solis Christianis non providet 8 C. Sub eo summa iudiciorum aequitas 12 D. Solis Christianis fit iniuria ob nomen 6 B. 12 D. Vetuit Christianos deferri 17. n. 10. Christiani sunt fido in imperatoriam domum animo 18 D. Precantur ut imperium in familia Antoniniana permaneat 184 D (n. 5).
Mars Iovis adversus Titanes auxiliator 100 B. Venerem vulnerat 100 B (n. 15). Diomede infirmior 100 B. Caede inquinatus et perniciosus deus 100 B. Adulter 100 C.
Materia informis 198 B. Creata a deo (per logon) 20 B. 47. n. 12. Corruptioni obnoxia 20 B. Magnum inter eam et deum discrimen 20. n. 9. Capax omnium formarum 68 D. Dei arti obsequitur 68 D. Sine opifice deo formam accipere non potuit 68 D. Est causa patiens 90 A. Non materiae sed deo tribuendus honor mundi descriptionis 68 A. Ab ea peti non debent quibus ipsa caret 72 A. Materiae species 69. n. 13. 109. n. 20. 127. n. 19. Si materiae species dii habentur, aeterno aequantur corruptibilia 68 D.
Matrimonium ineunt Christiani secundum leges suas 170 D (n. 1). Propter procreationem liberorum 170 D (n. 1). Secundum matrimonium improbant 172 B (n. 9). 174 B. C (n. 15).
Medea dea 62 A (n. 10).
Medica mensa 202. n. 13.
Medicus pharmacum salutare non dat nisi prius vitiositatem expurgaverit 190 B.
Mel et serum quomodo probantur 56 A (n. 24).
Melicertes 155. n. 18.
Memphis 144 A.
Mendacium arguere minus est quam veritatem confirmare 228 A. Mendacii semper aliquid adnascitur veritati 186 B (n. 2).
Menelaus Lacedaemoniorum deus 62. n. 5.
Mercurii virga imago concubitus 94 A (n. 17). Trismegistus 148 A.
Meretrix pudicam proverbium 175. n. 1. Meretrices prostant apud Gentiles 176 C.
Metanira Atheniensium dea 62 D (n. 4).
Minerva dicitur Core a pupilla 94. n. 11. Sive Athena [s. Athela] 78. n. 22. Mens per omnia dimanans 112 B. Eius simulacrum 78 B.
Minos inferorum iudex 54 B.
Miracula simulacrorum Gentilium 82. n. 8. 116 A. 140 A. B.
Moralis doctrina Christianorum probat eos non esse atheos 50 B.

Caeteras quoque criminationes ab iis propulsat 160 sqq.
Mors interrumpit corporis et animae coniunctionem 252 B. 254 D. Vitae egenae consequens 252 A. Mors nostra non comparanda belluarum morti 252 A. A Christianis contemnitur 19. n. 13. Mors et somnus gemelli 54 C (n. 12). Mortis frater somnus 254 C (n. 17).
Moses 42 D.
Mundus a deo per logon creatus, ornatus, conservatus 30 A. 44 B (n. 4). Spiritu dei continetur 31. n. 15. Eodem regitur 26 A. Magnitudine et dispositione praeclarus 68 B (n. 1) 136 A. Eius figura, ordo etc. sunt dei colendi pignora 22 C (n. 13). Eo non indiget deus 70 C. Sed indiget deo 262 C. Mundus perfectus ipse sibi est deus 70 C (n. 6). Eius exustio iuxta Stoicos 90. n. 8. 109. n. 22.
Mysteria passiones sunt deorum 150 B. C. 164 A. Eleusinia et Cabirorum 20 A. Ea nefas vulgare 20 A (n. 3).

N.

Natura qualitatis expers 46 D. Potentiae naturae in deos relatae 72 D (n. 14).
Neptunus Erechtheus 4. n. 8. Potus 108. n. 15.
Neryllinus in Troade cultus 139. n. 12.
Nestis aqua 106 C.
Niobe [Medea?] Cilicum dea 64. n. 10.
Nomen nullum suà sponte bonum aut malum 10 C. Nomina odio non digna sed prave facta 6 B. 12 C.
Numerus non enarrabilis deus 28 B. Denarius Pythagoreorum 29. n. 4.
Nundinae impudicitiae apud Gentiles 176 C.

O.

Oculi ad quem usum creati 166 B.
Oedipodei concubitus Christianis imputati 15. n. 1. 160. n. 1. 165. n. 1. Cur? 169. n. 18.
Olympia 140 A.
Onesilus Amathusiorum deus 65. n. 12.
Opera dei non colenda 74 B.
Opifices diversi a deo 220 A.
Opsimus 28. n. 2.
Orpheus deorum originem ex aqua repetit 84 A. Deorum nomina invenit 74 C (n. 4). 84 A. Eorum nascendi modos et res gestas dixit 84 A. 166 A. Eius theogonia 86 B. C. Eum imitatur Homerus 84 A. Eius caerimoniae a Diagora prolatae 20 A.
Orus Isis et Osiridis filius 112 B (n. 36). Apollo apud Graecos 146 B. Typhonem deiecit 146 B.
Osculum Christianorum 170. n. 22 et 23.
Osiris Bacchus apud Graecos 146 B. A Typhone occisus 112. n. 36. Eius sepulcrum apud Aegyptios 112 B. 152 C. Est frumenti satio 112 B (n. 41).
Ovum primogenitum 96. n. 27.

P.

Paederastia Gentilium 176 D.
Pandrosos apud Athenienses colitur 5. n. 9.
Parcae 86 B (n. 31).
Parium habet statuas Alexandri et Protei 140 D.
Pater — vid. *Trias.*
Pax alta imperii romani 6 B (n. 15).
Peccata unde oriuntur 274. n. 15. Ea non committunt qui deum omnia intueri sciunt 164 C. Qui aliam vitam et iudicium exspectant 164 D. Et corpus cum anima punitum iri credunt 182 A. 264 A. 278 A. Cogitatio vel sola abducit a deo 172 A. Teneri infantes non peccant ideoque non iudicabuntur 244. n. 19. Vid. *Virtus.*
Peripatetici de mundo et anima quid statuant 72. n. 11.
Perseus ob robur deus 158 A.
Phanes deorum primogenitus 96 B (n. 27).
Phidias Epidaurii Aesculapii faber 80. n. 29.
Philippus, Butacidae filius, Siculorum deus 65. n. 11.
Philolaus omnia a deo tamquam in carcere comprehendi docet 28 B.

Philonoe, Tyndari filia, dea Lacedaemoniorum 4. n. 6.

Philosophus titulus imper. 2 A; vid. Proll. LXX sq. Philosophorum studia inania 50 C. Ii de deo etc. inter se dissentiunt 36 A. Veritatem unius dei plene invenire non potuerunt quia non a deo sed a seipsis de deo discere voluerunt 36 A (n. 6). 124. n. 3. Non puniuntur 13. n. 18.

Picteriae inventor 76 C. D.

Pietas non est ex multitudine sacrificiorum aestimanda 58 A.

Pindarus 152 A.

Piscium instar vivere proverbium 176. n. 7.

Plastices inventor 76 D. A.

Plato 72 A. 88 D. Aeternam mentem et deum contemplatur 120 A. Unum et aeternum deum admittit 30 D. Scit deos nec gigni posse nec gignere 120 B. De daemonibus 118. 120. De mundo 72 D. Eius principiis non repugnat resurrectio 182 C. Sibyllam memorat 156. n. 6.

Pluto aer 106 C.

Poena non deprecatur a Christianis, si quis eos arguere potest criminis 10 A.

Poetae diis indigna tribuunt 44 B (n. 7). Veritatem unius dei tantum ex parte cognoverunt 36 A (n. 6). 124. n. 3. Veritatem ex parte praedicarunt 130 A (n. 27).

Pollux 154 C.

Praxiteles Veneris Cnidiae faber 80. n. 28.

Preces pro imperatore eiusque imperio 184 D. E (n. 6).

Principium aqua 84 B.

Prophetae Gentilibus non igneti 42 D. Per spiritum sanctum tamquam instrumenta pulsati 36 B (n. 12). Mente extra se rapti impellente spiritu divino quae ipsis inspirabantur locuti sunt 42 D (n. 4. 6). 48 D.

Proserpina filia Iovis ex matre 92. n. 6. Monstrum 92 C (n. 8). Dicitur Core et Athela 94 C. Vim ei intulit Iuppiter in draconem versus 94 A (n. 18).

Proteus se in ignem circa Olympiam iniecit 140 A (n. 18). Pariorum deus 140. n. 12.

Providentia divina 42 B. C. 116 D. Iuxta Aristotelem 134. n. 13. A nonnullis negatur 136 A. Eam debent agnoscere qui creatorem agnoscunt 262 B. Ut navis sine gubernatore ita nec elementa sine providentia 114 D. Unaquaeque creatura indiget providentia 262 C. Generalem deus omnium gerit, eam quae partes attingit angelis commisit 128 n. 21 (135. n. 15).

Pythagoras cum trecentis igne combustus 162. n. 6. Eius principiis non repugnat resurrectio 182 C. Pythagorei de deo quid sentiant 28 C (n. 5).

Pythius Theodori et Teleclis opus 79. n. 24.

Q.

Qualitatum expers natura 46 D.

Quaternarius Pythagoreorum 29. n. 4.

R.

Ratio tutior experientiâ ad confirmationem veritatis 260 D. Rationi serviendum, non imperandum 180 D (n. 18). Creaturae ratione praeditae finis 236. n. 31. 288. n. 11. Ratione utentia non debent rationis expertibus subiici 234 D.

Reges in praecipuo quodam dei praesidio sunt 83. n. 15. Coelitus regnum acceperunt 82 D.

Regnum coelitus datum 82 D.

Religio non potest cognosci sola ratione 36 A. Religio christiana posset humana videri, si ratione tantum niteretur 42 C. Non humana est sed a deo tradita 50 B. 168 C. Prophetarum vocibus confirmata 42 D. Eius utilitas non verbis sed factis demonstratur 53. n. 19. — Religionis libertas ab imperatoribus concessa populis imperio romano subiectis 2 A. 4 B. 6 A. Sed non Christianis 6 B. 8 C.

Resurrectio 288. n. 8. Etiam a philosophis agnoscitur 182 B. C. Non repugnat Platonis et Pythagorae principiis 183 n. 12. Est

[illegible] ad vitae [illegible] 182 A. 264 A. 276 A. A nullo [illegible] 180 C. [illegible] 180 C. Res ipsa nullam [illegible] suppeditat 182 C. Qui resurrectionem negant demonstrare debent vel non posse deum vel nolle mortuos resuscitare 184. n. 8. Deo, si resuscitare mortuos non posset, denegandа esset scientia et facultas 184 B. Utraque vero probatur ex opere creationis 186—200 (185 n. 1). Utraque defenditur contra obiectiones circa corpora humana vel a bestiis vel ab hominibus devorata 200—218 (199. n. 11. 214. n. 20. 218. n. 10). Et circa opera opificum contrita quae renovari nequeant 218—220. Deus, si resuscitare mortuos nollet, id nollet vel quia iniustum vel quia ipsi indignum 220 B. Sed non iniustum est: nam nulla fit iniuria angelis 222 C (n. 4). Neque brutis et inanimis 222 C. Neque hominum animae aut corpori 224 A. Non deo indignum est: nam si indignum ei non fuit corpus corruptibile facere, neque indignum ei erit incorruptibile corpus facere 224 B. Resurrectio probatur (229. n. 21. coll. 240 C n. 1. 260. n. 1) ex causa ob quam homines creati 230 C. 230 (n. 1) 240. Ex communi hominum natura 230 C. 246 (n. 5)—260. Ex futuro creatoris iudicio super homines 230 C. D. 260 (n. 8) 282. Ex ultimo hominum fine 240 D. 282 (n. 1)—290. Animalia non resurgent 222. n. ? Vid. Proll. LVII—LXI.

Rhadamanthus inferorum iudex [illegible]

Rhea et Ceres commutatae 93. n. [illegible] Cum ea concubuit Iuppiter [illegible] Virilia exsecat 138 C. (n. [illegible]) Est terra 110 C.

Romanorum imperium religionis libertatem concedit 2 A. Eius pax [illegible] (n. [illegible]) Christiani precantur ut augeatur 184. n. 6. Et in [illegible] Antoniniana permanеat 184 n. [illegible]

S

Sacrificia [illegible] 59. n. 7. Sacrificium [illegible] 60 B. Oportet ei incruentum sacrificium offerre h. e. [illegible] praestare 61. n. 15.

Samii Lysandrum colunt 63. n. 1.

Sapientia divina [illegible] 130 A. Sapientiae et [illegible] dei operum [illegible] et providentia [illegible] 282 B. Sapientia filius dei 124 A (n. 7).

Sarmaticus titulus imper. 2 A; vid. Proll. LXX.

Saturnus verenda patris exsecuit eumque curru deiecit 94 D. Filios voravit 94 D. In tartarum detruditur 102 C. Saturnum tempus esse dicunt 110 C. Rhea terra ex eo concepit 110 C. Haec devorat genita 110 C. Saturni virilium abscissio viri et mulieris concubitus 110 C. Furor temporis mutatio 110 C. Vincula et tartarus sunt tempus 110 D (n. 29). Saturni simulacrum 111. n. 30.

Saurias Samius sciagraphiae inventor 76. n. 11.

Sciagraphia a Sauria inventa 76 D.

Scriptura sacra — vid. *Prophetae.*

Semele vitis 114 C. Fulmen solis aestus 114. n. 43.

Semen 256. n. 3.

Semibelluae 214 D (n. 21). 218 D.

Semiramis, filia Decretûs, dea Syria 156. n. 2.

Serpentes ab Aegyptiis culti 6 A.

Serum 57. n. 24.

Servi sunt Christianis, aliis plures aliis pauciores 178 B.

Sibylla Platoni memorata 156. n. 6.

Siculi Philippum colunt 64 A (n. 11).

Sidera non ut dii colenda 74 A (73. n. 15).

Simulacra (statuae) ex materia confecta 66 C. Apollinis (Delii et Pythii), Dianae, Iunonis (Argivae et Samiae), Minervae Athe-

nae et sedentis) 78 A. B. Aesculapii, Veneris, aliorum 80 B. Neryllini 138 D. 140 A. B. Alexandri et Protei. 140 D. A. B. Recentia 74 B. Nota non erant ante artes inventas 74 C. 76 C. Coluntur pro diis a Gentilibus 66 C. 80 C (n. 34). Aut dii saltem inhabitare simulacris putantur 80 C (n. 1). His simulacris efficacia (miraculosa) affingitur 82. n. 8. Multis in locis miracula sub nomine simulacrorum eduntur 116 A. 140 A. B. Animae motus a ratione alieni pariunt visa simulacrorum insaniae congruentia 142 C. Tum daemones superveniunt et perficiunt ut tamquam ex simulacris visa effluant 142 D.

Smilis Iunonis Samiae et Argivae faber 80. n. 25 et 26.

Socrates morte affectus 162 B.

Somnus — vid. *Mors*.

Sophistae tanguntur 51. n. 8. 52. n. 15.

Sophocles unum deum agnoscit 26 A.

Soror nomen amoris 169. n. 18.

Spectacula reiiciunt Christiani 180 C (n. 11).

Spiritus sibi ipse est deus 70 C. Spiritu et potentia deus circumdatus 44 B. Spiritus sanctus dei effluvium 48 D. Effluvium ut lumen ab igne 124 A. Emanans et rediens ut radius solis 48 A. Spiritus dei mundum regit 26 A. Omnia continet 31. n. 15. In prophetis operatur 42 D (n. 4. 6). 48 D. Spiritus propheticus 46 D. Vid. *Trias*. Spiritus dei mundum s. materiam pervadens iuxta Stoicos 32 C (n. 20). 108 B (n. 19).

Statuae — vid. *Simulacra*.

Statuariae artis inventor 76 D. A.

Steropes 86 C.

Stoici deum nominibus multiplicant, revera unum agnoscunt 32 B (n. 17). Deum definiunt ignem artificiosum 32 B. Cuius spiritus mundum s. materiam pervadit 33. n. 20. 109. n. 19. Quid de Iove, Neptuno, Iunone statuant 108 A. B. Spiritum dei pro variis materiae mutationibus aliter vocant 108 B. Docent exustionem mundi 90. n. 8. 109. n. 22.

Stuprum apud Gentiles 176 C.

Styx in proelio occumbens 102 C.

Syri columbas et Semiramin colunt 156 D. Syria dea Semiramis 156. n. 2.

T.

Tectaeus Delii et Dianae faber 79. n. 25.

Telecles Pythii faber 79. n. 24.

Templi et sepulcri nomina interdum promiscue usurpata 150. n. 34.

Tenedii Tennem colunt 4. n. 7.

Tennes Tenediorum deus 4. n. 7.

Terra instar centri stabilita 60 B. — Dea 86 B (n. 30). Eius filii et filiae 86 B. C.

Tetractys Pythagorea 29. n. 4.

Thales dividit in deum daemones heroes 117. n. 6.

Thasii Theagenem colunt 62 A (n. 8).

Theagenes Thasiorum deus 62 A (n. 8).

Thebae 144 A.

Theodorus Milesius plastices inventor 78. n. 19. Pythii faber 79. n. 24.

Theologia christiana patrem et filium eius et spiritum sanctum et angelos agnoscit 49. n. 19. 124 A. Theologia Gentilium absurda 90 B.

Thyesteae coenae Christianis imputatae 15. n. 1. 160. n. 1. 178. n. 1. Cur? 175. n. 1.

Thyestes stupravit filiam 166 A. n. 6. Eius coenae tragicae 202 B.

Titanes 102 D. Cum Gigantibus commutatae 87. n. 36.

Trias — Christiani agnoscunt deum et filium eius et spiritum sanctum 124 A. 44 — 48. Unitos secundum divinitatem, distinctos ordine 124. n. 6. Trium unio et in unitate distinctio 48. n. 16. 56 D. Pater in filio et filius in patre, unitate et potentiâ spiritûs 46. n. 9. Filii cum patre unio, patris cum filio communicatio 56 D. Logos vel Sapientia filius patris 124 A. Spiritus effluvium patris ut radius solis (emanans et rediens) 48 A. Ut lumen ab igne 124 A.

Troas statuas Neryllini colit 138 D.
Tyndareus 4 B.
Typho Osiridis frater 112. n. 36. Eum Orus deiecit 146 B.

U.

Uxori quando misceri licet 170 D. A.

V.

Venus vulnerata a Diomede 100 A. A Marte 100 B. Hetaera 80. n. 28. Est cupiditas 110 C. Cnidiae simulacrum 80 B.
Veritas ut confirmetur, ratio tutior experientiâ 260 D. Sermo pro veritate et de veritate 188 D (n. 11). 228 A. B (227. n. 8). Christiani vitam pro veritate lubenter profundunt 18 A. n. 13. Vid. *Mendacium.*
Vipera a Phanete genita 96 B.
Virginitas commendata 172 A (n. 3).
Virtus et vitium cogitari nequeunt in sola anima 276 D. Vid. *Anima.* Recte et prave facta sunt corpori et animae communia 272 C. D. 278 A. Nec virtus nec vitium est sine libero arbitrio 128 C. Virtus cum vitio pugnat 16 D (n. 8). 160 A (n. 5). Vid. *Iudicium.*
Vita praesens parvi aestimanda 54 C. Quia spem futurae habemus 170 D. 238 A. 254 C. D. Futura melior 164 D. Vita aeterna cum deo extra omnem mutationem 164 D. Ad futuram vitam beatam perducimur si deum eiusque leges cognoscamus 54 C (n. 13. 14). Item spiritum sanctum 56 D. Si puri ab omni delicto simus 56 D.
Vitium — vid. *Virtus.*
Voluptas finis esse hominis non potest 286 B.
Vulgus, quod fabulas adscivit, edoceri nequit 120 B. Internoscere nequit quid materia sit et quid deus 66 C (n. 1).

III. Index locorum
ab Athenagora citatorum.

Designat c. caput et n. notam.

1. Scriptorum sacrorum.

Genesis.

1.	Suppl.	c. 13.	n. 13.
6, 2.	—	c. 24.	n. 24.

Exodi.

20, 2—3.	Suppl.	c. 9.	n. 7.
20, 12.	De res.	c. 23.	n. 5.
20, 13.	—	c. 23.	n. 7.
20, 13—17.	—	c. 23.	n. 4.

Proverbiorum.

8, 22.	Suppl.	c. 10.	n. 13.
21, 1.	—	c. 18.	n. 15.

Iesaiae.

22, 13.	Suppl.	c. 12.	n. 11.
—	De res.	c. 19.	n. 12.
43, 10—11.	Suppl.	c. 9.	n. 9.
44, 6.	—	c. 9.	n. 8.
66, 1.	—	c. 9.	n. 10.

Matthaei.

5, 28.	Suppl.	c. 32.	n. 8.
[5,29.	—	c. 32.	n. 20.]
5, 39—40.	—	c. 1.	n. 23.
5,39.40.42.43	—	c. 11.	n. 21.
5, 44—45.	—	c. 11.	n. 5.
5, 46.	—	c. 12.	n. 22.
10, 28.	De res.	c. 21.	n. 23.
19, 4.	Suppl.	c. 33.	n. 14.
19, 5.	—	c. 33.	n. 15.
19, 9.	—	c. 33.	n. 10.

Lucae.

6, 27—28.	Suppl.	c. 11.	n. 5.
6, 29.	—	c. 1.	n. 23.
6, 29—30.	—	c. 11.	n. 21.
6, 32. 34.	—	c. 12.	n. 22.
18, 20.	De res.	c. 23.	n. 4.
18, 27.	—	c. 9.	n. 9.

Ioannis.

1, 3.	Suppl.	c. 4.	n. 15.
—	—	c. 10.	n. 8.
4, 24.	De res.	c. 22.	n. 10.
17, 3.	Suppl.	c. 12.	n. 13.
17, 21—23.	—	c. 10.	n. 8.

Dictum ἄγραφον.

	Suppl.	c. 32.	n. 20.

Ad Romanos.

1, 20.	Suppl.	c. 5.	n. 11.
1, 27.	—	c. 34.	n. 3.
8, 18.	—	c. 12.	n. 4.
8, 21.	De res.	c. 10.	n. 12.
12, 1.	Suppl.	c. 13.	n. 18.
13, 9.	De res.	c. 23.	n. 4.

I. ad Corinthios.

9, 27.	De res.	c. 19.	n. 8.
15, 28.	Suppl.	c. 16.	n. 5.
15, 32.	—	c. 12.	n. 11.
—	De res.	c. 19.	n. 12.
15, 51—53.	—	c. 12.	n. 13.

15, 53. De res. c. 16. n. 6.
— — c. 18. n. 28.

II. ad Corinthios.

5, 10. De res. c. 18. n. 28.

Ad Galatas.

4, 9. Suppl. c. 16. n. 12.

Ad Colossenses.

3, 11. Suppl. c. 16. n. 5.

I. ad Timotheum.

2, 2. Suppl. c. 37. n. 9.
6, 16. — c. 16. n. 6.

Ad Hebraeos.

11, 11. Suppl. c. 22. n. 27.

2. Scriptorum profanorum.

Orphei Fragm. Suppl. c. 18. n. 24.
— — — c. 18. n. 37.
— — — c. 20. n. 25.
Homeri Odyss. 8, 296—298. — c. 21. n. 22.
— — 8, 308—309. — c. 21. n. 16.
— — 21, 28—29. — c. 29. n. 2.
— Iliad. 2, 820—821. — c. 21. n. 26.
[— — 3, 39. — c. 26. n. 20.]
— — 4, 23. — c. 21. n. 3.
— — 4, 24. — c. 21. n. 4.
— — 5, 31. — c. 21. n. 20.
— — 5, 376. — c. 21. n. 14.
— — 5, 858. — c. 21. n. 17.
— — 9, 499—501. — c. 13. n. 15.
— — 14, 201 (302). — c. 18. n. 21.
— — 14, 246. — c. 18. n. 24.
— — 14, 315—327. — c. 21. n. 28.
— — 15, 605. — c. 21. n. 19.
— — 16, 433—434. — c. 21. n. 9.
— — 16, 522. — c. 21. n. 11.
— — 16, 672. — c. 12. n. 12.
— — 20, 131. — c. 18. n. 6.
— — 22, 168—169. — c. 21. n. 6.
Hesiodi Theog. 27. — c. 24. n. 28.
[— — 961. — c. 14. n. 10.]
— Oper. 277—278. — c. 34. n. 7.
— Fragm. — c. 29. n. 5.
Herodoti Histor. 2, 3. — c. 28. n. 28.
— — 2, 41. — c. 28. n. 18.
— — 2, 53. — c. 17. n. 6.
— — 2, 61. — c. 28. n. 36.
— — 2, 86. — c. 28. n. 50.
— — 2, 144. — c. 28. n. 5.
— — 2, 156. — c. 28. n. 15.
— — 2, 170. — c. 28. n. 42.
Pindari Pyth. 3, 54—58. — c. 29. n. 6.
Aeschyli Fragm. inc. fab. — c. 21. n. 37.
Sophoclis Fragm. — c. 5. n. 13.
Euripidis Alcest. 1—2. — c. 21. n. 32.
— — 8—9. — c. 21. n. 33.
— Cycl. 332—333. — c. 25. n. 14.
— Dan. s. Belleroph. — c. 29. n. 11.

Euripidis Ino.	Suppl. c. 29. n. 17.
— Melan.	— c. 5. n. 8.
— Fragm. inc. fab.	— c. 5. n. 4.
— — —	— c. 5. n. 6.
— — —	— c. 25. n. 5.
— — —	— c. 25. n. 12.
Tragici inc. Fragm.	— c. 26. n. 9.
Empedoclis Fragm.	— c. 22. n. 3.
— —	— c. 22. n. 7.
Platonis Gorg. p. 523.	— c. 12. n. 7.
— Tim. p. 27.	— c. 19. n. 5.
— — p. 28.	— c. 6. n. 10.
— — —	— c. 23. n. 37.
— — p. 40.	— c. 23. n. 12.
— — p. 41.	— c. 6. n. 13.
— Phaedr. p. 246.	— c. 23. n. 32.
— Ep. II. p. 312.	— c. 23. n. 26.
Callimachi in Iov. 8—9.	— c. 30. n. 18.
Sibyllin. Oracc. III. 108—113.	— c. 30. n. 7.
Proverbium vetus.	— c. 34. n. 1.
— —	— c. 34. n. 7.

Locus quo usus est

Methodius ap. Epiphan. et Phot.	Suppl. c. 24. n. 17.

Locus Aretae Caesariensis *ἀνέκδοτος*

de resurrectione.	De res. c. 5. n. 1.

Corp. Apoll. Vol. I—II) LII. LXIV. 8. 10. 11. 14. 15. 17. 19. 23. 30. 32. 36. 39. 40. 42. 44. 45. 46. 48. 51. 53. 54. 56. 66. 69. 73. 90. 121. 129. 130. 131. 132. 137. 139. 158. 160. 165. 167. 171. 172. 176. 179. 222. 257. 262. 271. — 2º. Dubia (Vol. III) 9. 23. 25. 27. 30. 37. 45. 50. 51. 53. 59. 81. 84. 89. 104. 122. 139. 164. 180. 182. 198. 247. 257. 262. 272. — 3º. Subditicia (Vol. IV—V) 190. 199. 232. 257.
Iuvenalis 65.
Lactantius 20. 22. 59. 65. 81. 82. 113. 116. 138. 144. 187. 228.
Lampridius LXVIII. LXXIV. LXXV.
Leo Diac. 14.
Livius 62
Lucianus 24.
Lycophron 4. 5. 150.
Lycurgus 139.
Lysias 20.
Macarius 37.
Macrobius 71.
Melito 17.
Methodius 127.
Minucius Fel. 18. 19. 22. 34. 44. 53. 59. 65. 70. 71. 90. 96. 98. 116. 117. 137. 138. 144. 165. 168. 172. 173. 175. 178. 179. 180.
Nemesius 204. 206. 230. 269.
Origenes 31. 172.
Orpheus 85. 87. 93. 95. 96.
Ovidius 62. 138. 155.
Pausanias 4. 5. 28. 62. 79. 80.
Phaedrus 16.
Philippus Sid. XLVIII. LXIII. LXIV.
Philo LXV. 3. 236. Epimetr. n. 4.
Philostratus 4.
Photius LXIII. 127.
Phrynichus 190.
Pindarus 120. 153.
Plato 3. 23. 30. 54. 60. 73. 89. 105. 118. 120. 122. 162. 193. 215. 222. 227. 263. 271. 284.
Plinius 16. 76. 77. 80. 95.
Plutarchus 5. 20. 24. 31. 34. 60. 63. 69. 78. 85. 86. 93. 98. 106. 112. 118. Epimetr. n. 4.
Polybius 62. 258.
Pomponius Mela 202.
Porphyrius 93. 96. 105. 128.
Proclus 10.
Propertius 274.
Prudentius 180. 185.
Seneca 154. 224.
Sextus Emp. 154.
Sibylla 156.
Sophocles 27. 60. 139. 171.
Sozomenus 51.
Stobaeus 24.
Strabo 5. 76.
Suidas 19.
Synesius 4. 16.
Tacitus 144.
Tatianus (Corp. Apoll. Vol. VI) 11. 19. 45. 46. 53. 73. 80. 84. 90. 93. 94. 105. 116. 131. 138. 142. 152. 159. 160. 164. 198. 219. 255. 272. 280.
Tertullianus 8. 12. 13. 17. 19. 22. 42. 46. 51. 53. 59. 66. 71. 96. 98. 111 (em.). 116. 131. 143. 157. 167. 171. 172. 175. 178. 180. 184. 244.
Themistius 27. 83.
Theodoretus 68. 115. 135.
Theognis 131.
Theophilus Ant. 37. 46. 98. 160. 166. 168. 173. 180.
Thucydides 60. 129. 258.
Tibullus 113.
Virgilius 63.
Xenophon LXV. 11. 139.

2. Scriptorum recentiorum.

Anger 170.
Ast 59. 121. 161. 184. 227. 263.
Bähr 145. 146. 147. 151. Epimetr. n. 4.
Bandini XXIX.
Baronius LXVI. LXXIV.
Basnage LXVI. LXXII. LXXIV.
Baumgarten, S. I., LXXIV.
Baumgarten-Crusius VII. XLIX. LXIV. 31. 43. 49. 73. 125. 129. 132. Epimetr. n. 4.
Baur, F. C., 172.
Bayle LXVII.
Benseler 2.
Bergk 64.
Bernhardy 86.
de la Bigne XLVI.
Bigot XXVIII.
Bochart 63.
Boeckh 28. 196.
Boissonade 65.
Bornemann 171.
Bossert LIII.
Bretschneider 169.
Brunn VI. XIX. XXI.
Bünemann 20.

Mettaire XLIII.
Meursius 4. 5. 28. 123.
Miller XX. XXI.
Miraeus LXXIV.
Möhler XLIX. 49.
Mommsen LXVII. LXIX. LXXI.
Montfaucon XIV. XV. XXI.
Morellus, F., XXXVI.
Mosheim LXIII. LXVI. LXIX. LXXIV. LXXV. 32. 140.
le Moyne LXVII.
Müller, Odofr., 64.
Münscher LIII. 71. 73. 288.
Mullach 206.
Nannius XXX. Epimetr. n. 4.
Nauck cf. Epimetr. n. 4.
Neander LXXIV. 175.
Nolte 14. 15. 81. Epimetr. n. 4.
le Nourry XXXVII. LIII. LXVII. 5. 28. 283.
Oberthür XLII.
Oehler 80. 111.
Olearius 56. 124. 125.
Orelli LXIX.
Orsi LXVII.
Ostertag 223.
Oudin XXXI. LXVI. LXXIV.
Pagi LXVI. LXX. LXXII. LXXIII.
Palaeocappa, Const., XXIV.
Pape 11. 30. 59. 65. 76. 82. 100. 113. 115. 119. 168. 234. 245.
Paul cf. Epimetr. n. 2.
Paulus 256.
Pauly 93. 94.
Permaneder LIII.
Petavius 226. Epimetr. n. 4.
Petit 24. 57. 64.
Petri, Suffr., XLIV. LXII. LXXIV. — G. E., XLIX.
Pfanner 23.
Phillipps, Sir Thom., XXVIII. Epimetr. n. 5.
du Pin XXXI. LXVI. LXXIV.
Pitra 172.
Porder XLVII.
Possevin XVIII.
Preller 4. 5. 97.
Pufendorf 217.
Rau XLVIII. 59. 275. 276.
Rechenberg XXXVIII. LXVI.
Redepenning XXIII.
Reiner XLVII.
Reinhold, phil. Ien., 106.
Reisig 16.
Reuss cf. Epimetr. n. 6.
Rheinwald 171.
Rhosus XXX.
Ritter, phil. Gott., XLVIII. XLIX. LIII. 38. 47. 289.
Rössler XLVIII. 20. 48. 71. 126.
Rost 193.
Rothe, R., 175.
Routh 15.
Saccarelli LXVII.
Sainte-Croix 20.
Salmasius 57.
Scaliger LXVI.
Schäfer 70. 148.
Scheiner cf. Epimetr. n. 2. 4.
Schneider 3. 105.
Schöll VII.
Schroeckh LXXIV.
Schwartz 7.
Schwegler 43. 172.
Segaar 85.
Selden 156. 223.
Semisch LXXIV. 15. 244.
Semler 47. 124. 136.
Sillig 76. 77. 78. 79. 80.
Spanheim 4. 94.
Spitzner 171.
Stephanus XXXII sq. Epimetr. n. 4.
Stephanus-Hase LI. LXIV. 77. 81. 96. 120. 135. 190. 218. 257. 263. 280.
Stuhr 98.
Sypsomos XIV.
Teller 186.
Tentzel LXVI. LXXIV.
Thiersch, F. W., 79. — H., 132. 236.
Tillemont LXVI. LXIX. LXXIV. 140. 172.
Tischendorf 39.
Valckenarius 23. 24. 184.
Valesius cf. Epimetr. n. 4.
Valla, G., XXIX. XLIII. Epimetr. n. 4.
Venema 46. 48. 56.
Voss 156.
Wagner 24. 105. 133. 139. 154.
Wahl 6. 36. 42. 62. 165. 169. 177.
Walch, C. W. F., 71.
Welcker 105.
Wesseling 79. 80. Epimetr. n. 4.
Wetstein cf. Epimetr. n. 4.
de Wette cf. Epimetr. n. 4.
Winer LXIV. 26. 58. 76. 119. 124. 127. 193. 289.
Wolf cf. Epimetr. n. 4.
Wyttenbach 171.
Zeller 45.
Zoega 86.

Epimetrum.

1. De codice Neapolitano. 2. De editione Pauliana. 3. Emendanda. 4. Addenda. 5. De duobus Claromontanis. 6. De Argentoratensi, contra Bunsenum.

1º. Supplicationis Athenagoreae exstat Neapoli in Regia Bibliotheca Borbonica codex gr. II. A. 13, partim membranaceus partim chartaceus in fol., saeculi XV, foliorum 23, cui titulus praefigitur: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*. Hic codex concordat cum Sirletiano: in quo perinde ac in Neapolitano bis occurrunt verba *δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ* [sic] *οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν κτλ*. Cf. c. 7. n. 3 a me observata; coll. c. 13. n. 1 (c. 12. n. 25). Illa verba quum c. 7 alieno prorsus iaceant loco, nescio quis, existimans hoc loco sequentia cum praecedentibus non apte cohaerere, adscripserit in margine *λείπει*.

2º. Nuper, mense Octobri a. 1856, prodiit: „*ἈΘΗΝΑΓΟΡΟΥ Ἀθηναίου φιλοσόφου Χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ* [,] *Ἀρμηνιακοῖς* [sic, pro *Ἀρμενιακοῖς*], *Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον φιλοσόφοις*. ATHENAGORAE Atheniensis philosophi Christiani supplicatio pro Christianis Imperatoribus M. Aurelio Antonino et L. Aurelio Commodo, Armeniacis [,] Sarmaticis, et quod maximum est, philosophis. Accedunt Latina versio, emendationes, variantes lectiones atque annotationes. Cura et studio Dr. Ludwig Paul. Halis, C. E. M. Pfeffer. 1856.“ 8º. pp. VIII et 119. — Hic Supplicationis Athenagoreae editor, candidatus theologiae Vimariensis, novis codicum mstorum auxiliis non usus est; ad manus tantum habuit editiones Dechairii et Lindneri, ex quibus omnino pendet: prorsus incognita ei fuit Marani editio, quae praestantiâ illas longe superat. Quapropter non effecit ut Supplicatio legatur rectius meliusque intelligatur. Lectiones codicum (ex Dechairiana editione) non nisi potiores apposuit; multos locos, praesertim theologicos, intactos reliquit; sectiones (capita) Dechairianas, ut Lindnerus, retinuit; versionem latinam (Gesnero-) Dechairianam multis in locis mutatam repetiit. Sed, ut rem omnium gravissimam afferam, editio Pauliana tam multis scatet mendis typographicis ut vix ac ne vix quidem usui esse possit. Idem iudicarunt censores huius editionis in Scheineri „Zeitschrift für die gesammte

kathol. Theologie" Tom. VIII. Fasc. 2 (Vindob. 1856) p. 285—288 et in Gersdorfii „Leipz. Repertor. der deutschen u. ausländ. Literatur" 1857. Tom. 1 (Fasc. Ianuar.) p. 8—10.

3°. Hic solvo grates Viro erudito mihique amico Dr. Bernhardo Matthiae, clarissimi grammatici filio, qui maxima cum diligentia singulas meae editionis Athenagoreae (ut Iustinianae et Tatianeae) plagulas a prelo madentes perlustraverit. Unde factum est ut errores typographici non deprehendantur nisi fere hi: P. XXXIV. v. 28 pro hoc lege hac. — P. XL. v. 18 p. republique l. république. — P. LIX. v. 16 p. perpetratur l. perpetrat. — P. 8. v. 5 p. μηνύσαι l. μηνῦσαι. — P. 29. n. 6. v. 12 p. οἶδα γὰρ ἀποτεμνόμενοι l. οἶδα γὰρ ... ἀποτεμνόμενοι. — P. 48. n. 13. v. 9 tolle comma post contendens. — P. 70. n. 2. v. 9 p. ων l. ὧν. — P. 95. v. 4 p. Sarturnus l. Saturnus. — P. 97. n. 29. v. 4 p. *comprehensibilis* l. *incomprehensibilis*. — P. 142. v. 11 p. *Aï* l. *Ai*. — P. 149. n. 30. v. 41 p. *sibi ipsis* etc. l. „*sibi ipsis* etc. — P. 164. v. 9 p. ἀλλ l. ἀλλ'. — P. 190. n. 18. v. 4 p. συνίημι l. ἐνίημι. — P. 203. n. 1. v. 2 p. Ἀρέθα l. Ἀρέθα. — P. 221. n. 1. v. 17 p. ὁ λοκληρίαν l. ὁλοκληρίαν. — P. 234. n. 21. v. 18 tolle punctum post Matthiae.

4°. Addenda videntur haecce: P. XXVII sq. codicem Parisinum CDL (= Par. 3) quod attinet, nonnullas tantum eius lectiones Henr. Stephanus (in edit. Gesn.) partim in ipso textu graeco partim in notis (p. 200 sqq.) repraesentavit. Etiam Maranus non nisi paucas enotavit. Mihi autem contigit omnes codicis lectiones variantes accipere, quas in editione mea publici iuris facerem. — P. XXX sq. Nannii codex mstus maxime convenit cum Aetonensi. Rarissimam Nannii editionem, quae nulli editori praeter Stephanum ad manus erat, mihi Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensis suppeditavit. — P. XL. v. 3 adde: Sed scholia codicis Dechairius non omnia exhibuit, nempe tantummodo usque ad c. 6 libri De resurrectione. — P. XLIII. Vallae librum rarissimum editoribus ignotum eadem illa Bibliotheca Vindobonensis mihi subministravit. — P. L. v. 9 adde De res. c. 5 Ἢ γὰρ ἂν ἔγνωσαν ... τὸ πλησιάσαν εἰωθότος. Ibidem (v. 25) verbis parum usurpatis adde ex Suppl. ἀνδροφονία c. 35, εἰδωλομανής c. 27, ἤρεμος c. 37, παντελικός c. 24, προσκυνητέον c. 16, ex libro De res. ἀγαλματοφορεῖν c. 12, ἐπιστασία (= ἐπίστασις) c. 24, ἐπισυνείρειν c. 4, ἰδιαζόντως c. 21, συνδιαιρεῖν c. 6, συνδιαιωνίζειν cc. 12, 15, 25, συνδιαπλέκειν c. 6, συνεξαλλάττειν c. 6, ὑπένδοσις c. 5. — P. LI vocabulis ἅπαξ λεγομένοις adde ex Suppl. ἀνθρωποβορία c. 35 et ἐπισυγκεραννύναι c. 27, ex libro De res. ἀσκέδαστος c. 20, διάπλαστος c. 17, προανείργειν c. 11, συνεκπιμπλάναι c. 7. Ibidem v. 23 pro tyranni lege mali hominis. — P. LVII. v. 6 dele verba haud diu. — P. LXI p. tum resurgentes tum aliae creaturae l. creaturae cuiusvis generis. — P. 2 n. 2 adde: Sic etiam infra, in Suppl. et in libro De res., passim ν ante consonantes habetur, ut suis locis notavi. — P. 6. n. 10. Coll. c. 32. n. 6 et De res. c. 1. n. 20. — P. 8. v. 12 pro verbis δέροντα οὐ μόνον

μὴ ἀντικρίνειν ... ἡμᾶς μεμαθηκότες Nolte (Zeitschr. f. d. ges. kath. Theologie, ed. I. Scheiner, T. VIII. Vindob. 1856, p. 96) δέροντα (vel τὸν δέροντα) οὐ μόνον ἀντικαίειν ... ἡμᾶς μὴ μεμαθηκότας legit: quae mutandi ratio displicet. — P. 15. n. 1 adde: Sed cf. c. 31: Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις (epulas et concubitus) λογοποιοῦσιν ἀθέους καθ' ἡμῶν. Ergo non mutandum. — P. 16. n. 4. Etiam c. 34 legitur σαρκῶν ἅπτεσθαι. — P. 21. n. 10. Pariter γενόμενος et γεννώμενος commutantur, cf. De res. c. 15. n. 7. — P. 22. v. 14 pro δ' Nauck (Tragg. gr. fragm. Lips. 1856. p. 510) δῆθεν legit. — P. 34. n. 3. Sic οἱ μὲν ... ἡμεῖς δὲ c. 32. — P. 37. v. 4 p. formis l. speciebus sc. materiae, cf. Ind. gr. s. v. εἶδος. — P. 44. n. 2. v. 11 adde ad ἀκατάλ. c. 8. p. 8 D „non constat ex partibus", et v. 15 ad ἀχώρ. c. 8. p. 9 B „locus non est in quo versetur." — P. 49. n. 18 adde geminum de deo logo spiritu angelis locum c. 24: Ὡς γὰρ θεόν φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα ἅγιον, ... οὕτως καὶ ἑτέρας εἶναι δυνάμεις (h. e. angelos) κατειλήμμεθα. — P. 60. v. 17 pro verbis οἷς ἴσασι, quae quomodo expedienda sint p. 61. n. 2 dixi, Nolte (l. c. p. 94) temere θεοὺς πᾶσι, eosdem deos atque omnes, substituit. — P. 62. v. 1 pro μάτην, de quo vide quae n. 3 observavi (adde ibi De res. c. 5. n. 6 et c. 23. n. 4), Nolte (l. c. p. 95) ὀνομάτων censuit reponendum: id quod sententiarum nexui non convenit. — P. 75. n. 6. Cf. Baehrii Excursum ad haec verba, ed. 2. Vol. I. Lips. 1856, p. 855 sqq. — P. 80. v. 1 χεῖρες, in quo non offendimus quum interdum opera artificum designet (cf. n. 26: adde Wesseling. Probab. p. 97), Nolte (l. c. p. 94) frustra opinatur mutandum in χειρὸς, scil. ἔργον sive ἔργα. — P. 90. v. 4 pro vulg. διοσσοῦ legerim διττοῦ, ut De res. c. 1. p. 40 D. — P. 91. n. 18 adde De res. c. 17. n. 2. — P. 125. v. 8 p. accepimus l. intelligimus. — P. 126. v. 8. pro συγκεχρωσμένον (cf. n. 16) Nolte (l. c. p. 96) maluit συγκεκραμένον. — P. 128. v. 2 (n. 21) ἔχῃ non post ὁ θεὸς (Method. ὁ θεὸς ἔχων) sed post ἵνα (Par. 2 et Bodl. 1 ἵνα ᾖ) collocandum censeo, ergo scribendum ἵν' ἔχῃ. — P. 130. v. 17: οἱ ἄγγελοι ... περὶ τὸν ἀέρα ἔχοντες. Aerem esse stationem spirituum constans fuit ut veterum Pythagoreorum et Platonicorum (cf. Plutarch. Quaest. Rom. I. p. 274, Diogen. Laert. VIII. 32, alios), sic etiam Iudaeorum (Lib. Sapient. 17, 10, Phil. De plantat. Vol. I. p. 331. De gigant. p. 263 sq., R. Bechai in Pentat. f. 90. I, Testam. Levi ap. Fabric. Cod. apocr. V. T. p. 547. — P. Epist. ad Ephes. 2, 2. 6, 12) opinio. Plura exempla collegerunt ad Epist. ad Ephes. 2, 2 Wolf, Wetstein, Koppe, de Wette, Baumgarten-Crusius, Meyer (ed. 2. p. 76 sq.), et, patres quod attinet, Valesius ad Euseb. De laud. Const. p. 500 et Petavius in Dogmat. Theol. T. III (De Angelis) l. III. c. 8. p. 98. — P. 133. n. 5. Cf. Nauck l. c. p. 664. — P. 167. v. 8 p. dominus noster l. logos. Ibidem v. 12 p. iucundior adspectus l. lascive intueri. — P. 191. n. 22 adde: Quum προτάσσομεν ἔσθ' ὅτε dicat, coniicere possis eum plures libros scripsisse quam Supplicationem et De resurrectione. — P. 205. n. 10. Cf. c. 18. n. 27.

5°. In Iustini Opp. Tom. III. P. I (= Corp. Apoll. Vol. IV) ed. 2. Proll. p. XVI de codice Claromontano LXXXIII dixi me nescire ubi hodie asservetur. Iam vero comperi Oxonii in Bibliotheca Bodleiana eum conditum esse. Plura videsis in Prolegomenis huic Athenagorae editioni praemissis p. XVI sq. Porro codicis Claromontani LXXXII (vid. Proll. p. XXVIII), qui, nunc (ut diligentissime investigando primus cognovi) in Anglia penes Illustrissimum Thomam Phillipps, maximi est momenti propterea quod, si Parisinum CDL exceperis, solus indubitata Iustini opera h. e. utramque Apologiam et Dialogum complectitur (Opp. Tom. I. P. I, = Corp. Apoll. Vol. I, ed. 2. Proll. p. XXI sq.), accuratissimam descriptionem atque collationem accepi, a Rev. Davisio in meum usum factam et in tertia Iustini editione publicandam.

6°. Hoc unum adiicio de egregio codice Argentoratensi: quem, a doctissimis theologis Argentoratensibus Cunitzio et Reussio in meam gratiam diligentissime descriptum et collatum, primus adhibui non tantum ad Athenagorae libros emendandos (Proll. p. XV), sed ad textum etiam operum Iustini dubiorum, praesertim Epistolae ad Diognetum, rectius constituendum. Cf. quae in Iustin. Opp. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. XIV—XVIII et in „Epist. ad Diognetum" ed. 2. Lips. 1852. p. 3 sq. curatissime exposui. Scilicet vir summus Chr. Car. Iosias Bunsen, „Christianity and Mankind" etc. Vol. V (etiam sub titulo: „Analecta Ante-Nicaena." Vol. I) Lond. 1854. p. 103—106, hunc codicem Argentoratensem, quem neque ipse inspexit neque ab alio inspiciendum curavit, opinatus est eumdem esse quo Stephanus in sua Epistolae ad Diognetum editione usus sit. At vero neutiquam argumentis opinionem firmavit: iuxta quam Stephanus hercle nequissimus foret verbero, utpote qui saepenumero 1°. antiquo codici suo disertissime imputaret lacunas, ubi Argentoratensis primâ manu perspicue voces illic deficientes praebet, 2°. lectiones ex suo codice memoraret, quae valde differunt a lectionibus in Argentoratensi clarissime primâ manu exhibitis. Quid plura? Constat Stephanum mendaciis tam impudentibus decepisse neminem. Porro Bunsenus contendit apographon Beureri hodie Lugduni asservari: id quod falsum est, siquidem fides est habenda testibus oculatis, viris praeclarissimis Iacobo Geel et W. A. van Hengel Lugduno-Batavis, quorum epistolas hac de re ad me datas ll. cc. (Iust. Opp. T. II. p. XXII sq. et Ep. ad Diogn. p. 4 sq.) publicavi. Neque hoc verum est quod Bunsenus dicit Beurerum „edidisse" illum codicem. Iam verba, quibus Bunsenus ingreditur loqui (p. 103), vitiis scatent foedissimis: „Quam e codice anno 1560 e Novo Monasterio Aegatiae in bibliothecam Argentoratensem illato [Bunsenus debebat scribere „Quam e codice anno 1560 in Abbatiam Maurimonasteriensem, in Alsatia sitam, et inde, tempestate violentae Francici regni conversionis superiori saeculo factae (c. a. 1789), in Argentoratensium bibliothecam illato"] primus ediderat anno 1532 [debebat scribere „1592"] Henricus Stephanus epistola [! „epistolam"] ad Diognetum, postea ad fidem apographi Berneriani [debebat scribere „Beureriani"], ex eodem codice facti [debebat addere: „si conie-